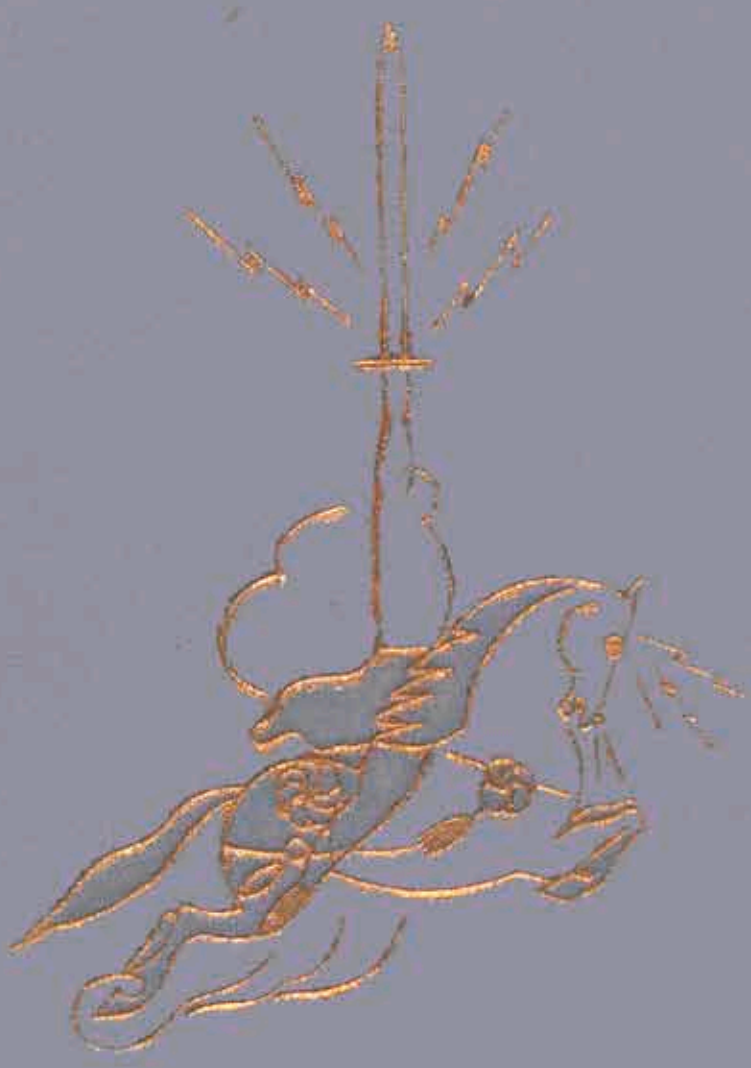

Ա

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ

ՎԵՊ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՄԲ

ՊՐՈՖ. ՄԱՆՈՒԿԱԲԵՂՅԱՆԻ

ՅԵՐԵՎԱՆ

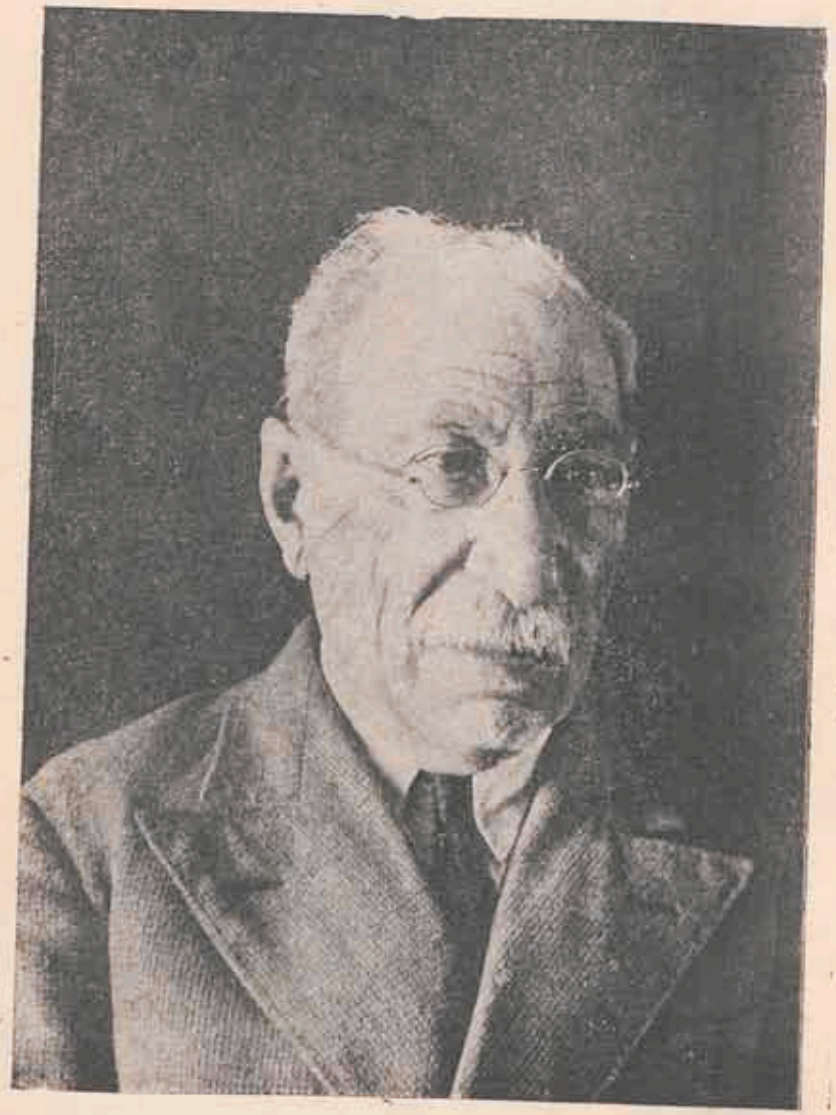
ԱՍՆԱ ԾՈՒԵՐ

ԽՄԲԱԳՐԵՑ
ՊՐՈՖ.ԻՐ.ՄԱՆՈՒԿԱԲԵԳՅԱՆ
ԱՀԽԱՏԱԿՑՈՒԹՅԱՄԲ
ԿԱՐԱՊԵՏ Մ.ՀԱՆՉԱՆՑԱՆԻ

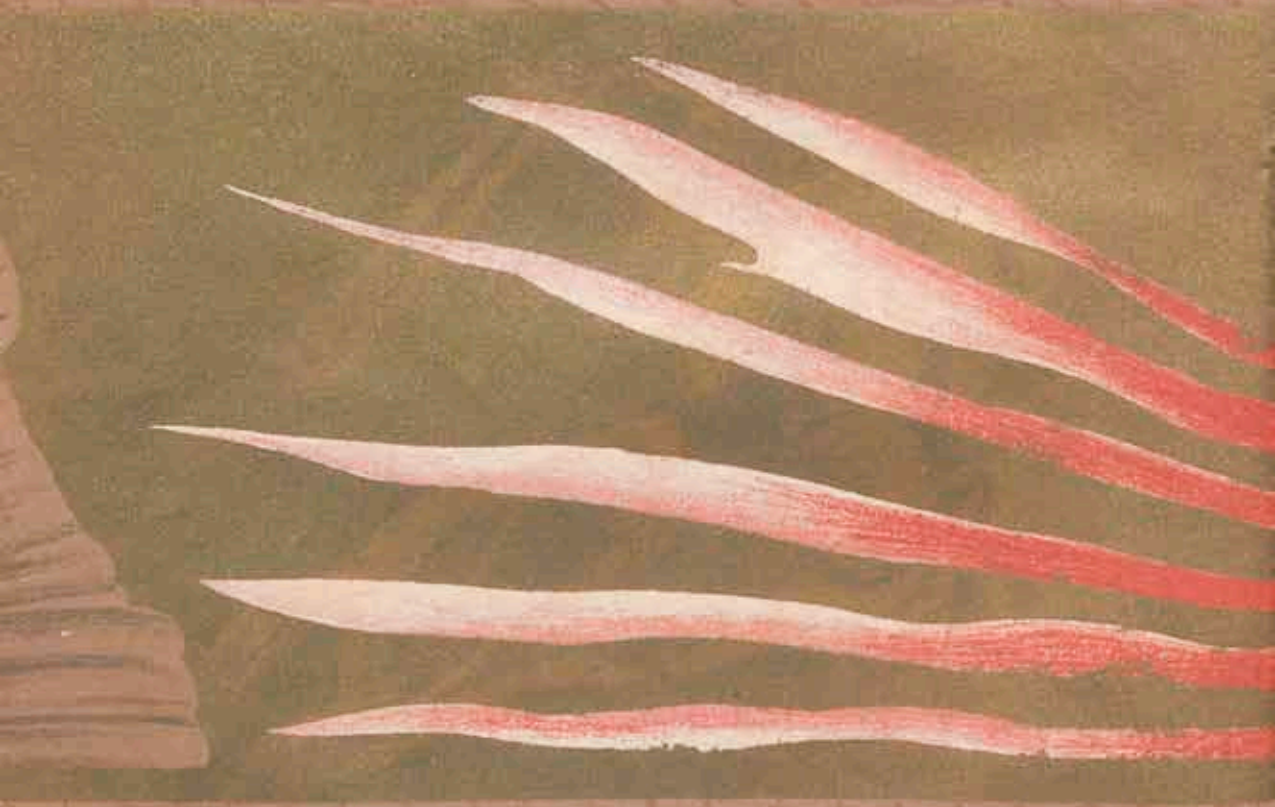
ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

Մատենադարանի գրադարանավար Հակոբ Գոջոյանի
Վիմագրական ձեռնարկների կատարող՝ նկարիչ Ե. Գաճյոնի
Տնօրինական խմբագիր Մխոան Եփրիկի
Սրբագրիչ՝ Վաճրամ Մաճունցյանի
Վերանայիչ սրբագրիչ՝ Մ. Ալիխ-Ճաճյանցյանի
Նախապատրաստական աշխատանքներ Մուրինճյանցի
Ամբողջ հատորը շարել յեվ էջերը կազմել է Մաճովի
Տպագրել է Գոռոռիսի անվան բրիգադը
Տպագիրը կատարվել է Մաճաի Լաբոյանի դեկավարությամբ
Ամբողջ ձեռնարկը կատարվել է Պետհրատի տպարանում
Գլավլիտ. 8753, 272. Հրատարակ. 3188. Պատվեր 1707. Տիրաժ 5000.
Թուղթը վիխլոխմ գործարանի. չափը 72×105.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱԿԱԴԵՄԻԱ, ԵՐԵՎԱՆ

Գրող. Մանուկ Աբեղյան

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

«ՍԱՍՆԱ ԾՌԵՐ»

1. ՎԵՊԻ ԾԱԳՈՒՄՆ ՈՒ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆՆ ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԵՏ

Ինչպես այլ ժողովուրդների ավանդական վիպերի և մեր հին «Վիպասանքի», նույնպես և մեր «Սասնա ծռեր» ժողովրդական վեպի հիմնական նյութն ընդհանրապես կազմել են պատմական իրադարձությունները, իրական դեմքերն ու անցքերը։

Ժողովուրդների և պատակարգերի կյանքում կարևոր նշանակություն ունեցող դեպքերը խոր ազդեցություն թողնելով մանավանդ նրանց շրջապատի վրա՝ սովորաբար առաջ են բերում բազմաթիվ զրույցներ, անհատականացրեն խիստ չափազանցված պատմվածքներ ու լեգենդ. ապա մի քանի սերունդ հետո կազմվում են հաճախ նաև ընդարձակ ավանդություններ։ Բացի դրանից՝ դեպքերի դրդիչ մասնակիցները, դեկավարները և ֆեոդալները իրենք էլ աշխատում են իրենց անվան հետ կապ ունեցող իրադարձությունը հավերժացնել, պատվեր տալով իրենց գովերգելու և փառաբանելու իրենց արարքները ու սխրագործությունները։ Այսպիսով առնչվում են պատմական զրույցներ ու լեգենդ, վորոնք դիր ու դրականություն չդոյության դարաշրջանում և մինչավայրում պատմական հիշատակարաններ են։

Այսպիսի ավանդություններն ու պատմական լեգենդը, վորոնք հորինվում են դանազան ժամանակներում, սկզբում անջատ-անջատ են ապրում չանպղպզված հասարակության մեջ, բայց հետագայում դրանք հետզհետե օրգանապես միացվում են։ Այս վերջին դեպքում դանազան պատմական անձերի մասին հյուսված զրույցներն ու լեգենդը համախմբվում են այս կամ այն կենտրոնական, մեծագույն ազդեցություն ունեցող կամ բացառիկ համբավ վայելող պատմական դեմքի շուրջը, և այսպիսով առնչվում և վիպական լեգենդի ու զրույցների մի ցիկլ, ապա և ամբողջական վիպասանություն։ Այսպես իրար հետ միա-

ցած պատմվում են վոչ միայն կենսաբոնական դեմքի պատմական սխրագործությունները, այլ և նախորդ ու հաջորդ շրջաններից նույն առնմի կամ անգամ այլ առնմերի նուիրանուն կամ ասքեր անունով հերոսների պատմական գործերը, ինչպես նաև ամեն տեսակի զրույցներ և ավանդություններ Այոպիսի բանահյուսական յերկերի մեջ վերանում են նախորդ շրջանի յերգերի բովանդակության ու ձեվի առանձնահատկությունները և խառնում են գեղարվեստական պատկերավորման յեղանակներն ու գույները, մի խոսքով՝ անցյալի ժառանգությունը վերամշակության և յենթարկվում, հարմարվելով նոր միջավայրին և նոր ժամանակաշրջանի ճաշակին ու քաղաքական-իդեոլոգիական պահանջներին. Տարբեր շրջանների պատկանող վիպական յերգերի բովանդակության ու ձեվի այսպիսի առեղծագործական հարաբերությունը (կոնտամինացիա) բնականաբար առաջացնում է վիպական յերկերի մեջ այնքան բնորոշ անաքրոնիզմները։

Այսպես են ծագել վիպական-պատմական յերգերն ընդհանրապես և առեղծվել սիրող դասակարգերին պատկանող հերոսական վեպերը։ Այսպես են ծագել և կազմվել և մեր հին վեպերը՝ «Վիպասանք», «Պարսից պատերազմ», «Տարոնի պատերազմ», այլ և մեր նոր ժողովրդական վեպը՝ «Սասնա ծռերը»։

2. ՍԱՍՆԱՄԵՐԻ ՑԵՂ ԲԱՂԴԱՍԱՐԻ ՎԵՊԸ

«Սասնա ծռերին» պիտավոր հերոսները կազմում են յերեք սերունդ՝ Սանասար, Սանասարի վորդին՝ Դավիթ և սրա վորդին՝ Մհեր։ Մի քանի պատումների մեջ առաջ և յեկել նաև մի յերկրորդ Մհեր (Ասյուծածնվ Մհեր), իբրև Սանասարի վորդի, վորի վորդին և Դավիթը։ Մի յերկու պատումի մեջ այս սերունդներին ավելանում և Դավթի վորդի Պռոշիկ Մհերի վորդին (անունը մոռացված է), վորով վերջանում և «ծռերին» առնմը, և կամ մեկ Դավիթը բաժանվում և յերկուսի։

Յերեք հիմնական հերոսների շուրջը խմբված են ուրիշ դրվող անձեր՝ Սանասարի յեղբայր Բաղդասարը (Աբամելիք, Աբամելիք, Ադնամելիք՝ նայած պատումներին), Զենով Հովան, Ցռան Վերդո, Քեռի Թորոս, Խանդութ, Գոհար, Պարոն Ասողիկ, Խոր Մանուկ և ուրիշները։

Այստեղ չենք կարող մանրամասն կանգ առնել այն մասին, թե ինչպիսի վիպական տարրերից և կազմված մեր այս վեպի

*ամեն մի ճյուղը։ Տալիս ենք միայն համառոտ դծերով մի ընդհանուր պատկեր։**

«Սասնա ծռերի» ճյուղերից ասացինք՝ Սանասարի վեպի սկզբնական պրոյեկտն առնված է «Աստվածաշնչից», որն իր հերթին այդ քաղել է ժողովրդի բերանից, բանահյուսական աղբյուրից։ Այստեղ (Թագ. IV, ԺԸ, ԺԹ., Մնացորդաց, II, ԼԲ.) պատմված է, թե ինչպես Ասորեստանի Սենեքերիմ թագավորին, երբ նա չերկրպագելիս է եղել աստվածներին, իր որդիները՝ Ադրամելիքն ու Սարասարն սպանում են և փախչում «յերկիրն Արարատայ»։

Քրիստոնեության ազդեցությամբ «Աստվածաշունչն» ընդհանրապես քրիստոնյա աշխարհներում դառնում է սիրող դասակարգերի իդեոլոգիայի անսպառ աղբյուրը։ Հայ ֆեոդալական տներին, ինչպես նաև միջնադարյան քրիստոնյա բոլոր ժողովուրդների ֆեոդալների կղերական գաղափարախոսները ձգտում էին իրենց ֆեոդալ մեկնաների ամենքը սերած համարել «Աստվածաշնչի» այս կամ այն հերոսից։ Այսպես էին հայ միջնադարում Բագրատունիները, Արծրունիները և ուրիշները։ Ահա այս կղերական միտումի համեմատ՝ Ասորեստանի Սենեքերիմ թագավորից սերած են համարել իրենց՝ Ազնյաց նախարարները, Արծրունիք և Գնունիք, ինչպես և Սիմ լեռան, այսինքն՝ Տավրոսի բարձունքների (Տարոնից հարավ) Սանասունքի (Սասունի անվան հին ձևն է) տերերը։ Սրանք իրենց Սանասունք անունը կապել են Սենեքերիմի որդի Սարասարի անվան հետ, վերջինս դարձնելով «Սանասար»։

Այս ավանդության հնությունը մեր դրականության մեջ հաստատում և մինչև Մովսես Խորենացին և Յովհան Մամիկոնյանին

---

* Ճյուղերի, ինչպես և ընդհանրապես այս վեպի մանրամասն վերլուծությունը տեսնել Մ. Աբեղյանի, «Հայ ժողովրդական վեպը» աշխատության մեջ (տպ. «Ազգագրական Հանդես», XIII, XIV, XV, XVI և XVII գրքեր,— 1906—1908 թ. թ., ապա առանձին գրքով արտատպված, Թիֆլիս 1908 թվին)։ Մ. Աբեղյանի աշխատության լույս տեսնելուց հետո ապագրվել են և նոր նյութեր են հրատարակվում են ևս մոտ 40 պատում նոր պատումները հիմնականում պարզում և ճշտում են միայն այդ ուսումնասիրության մեջ արտահայտված տեսակետները։ Այդ աշխատությունը՝ Ն. Գուլտության Պատմության Ինստիտուտի հանձնարարությամբ՝ վերամշակված և, հետը միացրած նաև հին վեպերը, «Հայ վիպական բանահյուսության» վերնագրի ներքո պատրաստության կը հանձնվի դեռ։

«Տարոնի պատերազմը»։ Այստեղ էլ Սանասունքի բնակիչները համարվում են Սանասարի սերունդ։

Մովսես Խորենացին հիշում է (II, է) Արծրունի անունը բացատրող մի առասպել, ըստ որում նա Հայոց Ամենակալ թե՝ «մանկան նիրհելոյ անձրև և արև հակառակել և հովանի ծառոյ՝ պատանւոյն ծալկացելոյ»։ Այդ ծառը հասկացվում է որթիլ և նիրհող մանուկը՝ Արծրունիների նախնի Սանասարը։ Այս հիշատակությունը ցույց է տալիս, որ Խորենացու ժամանակ արդեն առասպելային դառնում էին Հայաստան փախած յերկու յեղբայրների գործերը զարդարած են յեղել նոր միջադեպերով։*

«Սանդա ծովերի» Սանասարի և Բաղդասարի ճյուղի պատումների մեջ չի հիշվում այդ միջադեպը, բայց վերևի նախնական վարկածում այդ անպայման յեղել է։ Մեր հեքիաթներից մեկի մեջ հիշվում է, որ արծիվը (կամ Զմրուխտ հավքը = պատկական Սիմորգ առասպելական հավքը) հերոսի վրա «քնելիքը փռում ա, շվաք անում, որ դինջ քնի»։** Արդ՝ մեր վեպի մի քանի պատումի մեջ յերևան և գալիս այս հեքիաթի բովանդակությունը Սանասարի և Բաղդասարի համար պատմված։ Բայց այդ՝ յերկու յեղբայրների նախնական գործն ընդարձակվել ու զարդացել և նաև շատ ուրիշ կողմերով՝ նորանոր միջադեպեր և մանրամասներ ընդունելով իր մեջ մանավանդ Սասունի պատմության, ինչպես նաև այլ և այլ առասպելներից և ավանդություններից։ Այդ բոլոր գործերի մեջ առանձնապես աչքի յե ընկնում այն, որ յերկրի իշխողները, ֆեոդալները իրենց հավատարիմ ծառաներին վարձատրում են՝ կալվածներ և ձորեր տալով նրանց, որով և ծագում է մի նոր ազնվական տոհմ՝ իր ժառանգական Սասուն բերդով։ Մյուս կողմից, տեսնում ենք, որ, ըստ հին առասպելական հավատալիքների, յեղբայրներին

---

* Մ. Աբեղյան, «Հայ ժողովրդական առասպելները», Վաղարշապատ 1899 թ., յերես 577—581։

** Տ. Նավասարդյան, «Հայ ժողովրդ. հեքիաթ», թ. 17., Գ. Սրվանձտյան, «Մանանա», յերես 181 և այլն։

«Սանդա ծովերի» պատումներից մի քանիսի մեջ հիշվում է, որ յերկու յեղբայրներից մեկը՝ Բաղդասարը Սասունը հիմնելուց հետո հետաքրքրում, գնում է Իրան և այստեղ արանից առաջ է գալիս Իրանի փոխկրմանական հոչակավոր սերունդը՝ Զալզալի — Թոռամայ-Զալի տոհմը Զալը, որ՝ ըստ մեր վեպի, Բաղդասարի փոքրին է, ըստ «Շահ-Նամեի», անմահ է Սիմորգ թռչունի թևերի

*արված և ծովային ծագում և նրանց վրա պատմված և հին ամպրոպային աստծու կամ դիցապնի առասպելները (Պղնձե քաղաք, Վիշապ, Բառասուն Ճուդ Ծամ և այլն)։**

3. ԴԱՎԻԹ ԱՆԹԻ ՍԿԶԲՆԱԿԱՆ ՁԵՎԸ

«Սասնա ծռերի» յերկրորդ հատվածի, Դավիթի ճյուղի հիմնական մասը կազմված և գլխավորապես Սասունի պատմական հիշողություններից, բայց դա ժամանակի ընթացքում այնքան և խառնվել, այնքան և աճել ու զարդացել, նորանոր պատմական, ինչպես և վիպական-առասպելական միջադեպեր ու մոտիվներ ընդունելով իր մեջ, որ դյուրությամբ չի կենթարկվում պատմական վերլուծության։ Այդ աշխատանքը դժվարանում է նաև նրանով, որ մեզ հայտնի հայ պատմական մատենագրությունը չի հիշում մեր վեպի գոյությունը ժողովրդի մեջ, ինչպես և քիչ տեղեկություններ և հաղորդում Սասունի պատմության մասին։ Սակայն չնայած այդ դժվարություններին, հնարավոր և վեպի մեջ գործող մի շարք հերոսների անուններն ու նրանց գործերը համեմատել պատմական անուննների և պատմական յեղելությունների հետ և վորոշել «Սասնա ծռերի» գլխավոր հերոսի ճյուղի պատմական ժամանակաշրջանը, վեպի կազմության ու զարգացումը։

Մեր յերկրորդ շրջանի մեծ վեպի՝ «Պարսից պատերազմի» հերոսներից մեկի՝ Մուշեղ Մամիկոնյանի սխրագործությունների վեպը, որ պատմում և Փ. Բուզանդը, յերկար հարաստևել և և իր մեջ ընդունելով նոր տարրեր, վերածվել և մի նոր վեպի՝ «Տարոնի պատերազմի» ընդդեմ պարսիկների, որ պատմում և Յովհան Մամիկոնյանը։ Այս վեպը չունի այլ ևս այն ընդհանուր, ամբողջ Հայաստանին վերաբերող բնավորությունը, որ կա «Պարսից պատերազմի» մեջ։ Դա զարձել և Տարոնի տեղական վեպ, որի մեջ մտնում են Մամիկոնյան Մուշեղն և իր ժառանգները՝ Գայլ Վահանն և ուրիշները։ Պարսից թագավորի դրդմամբ արաբները մի քանի անգամ հարձակվում են Տարոնի վրա՝ Մամիկոնյաններին նվաճելու, նրանց սրբազան ս. Կարապետի վանքն ավերելու և այդ իշխաններին հարկի տակ դնելու համար։

---

* Մ. Աբեղյան, «Հայ ժողովրդ. առասպելները», յեր. 96—175։

Աբդարեվ Նրանք սպանում են մի քանի կրոնավորներ, բայց նրանց չեզրնք չի հաջողվում հասնել իրենց նպատակին։ Մամիկոնյանները միշտ հաղթում, կոտորում են հարձակվող թշնամիներին։ Այս «Տարոնի պատերազմին» արդեն մասնակցում են և Սահառաբի սերունդ սասունցիները։ Սասունը, ինչպես և Տարոնն ու այլ հարեվան գավառները Մամիկոնյան իշխանների կալվածներն են։ «Տարոնի պատերազմը» մեր նոր վեպի՝ «Սասնա ծռերի» նախնական ձևերից մեկն է, որ գրի չի առնված մոչ վաղ քան VIII դարը։

Այնուհետեվ մեր վեպի սարերը գանում ենք արաբացի մատենագիր Ել-Վակիդիի հաղորդած մի ուշադրավ վիպական պատմվածքի մեջ, որ այդ հեղինակն առել է անպայման հայերից։* Դա հերոսներ Տարոնն և Մուշ(եղ)ի ամուսնության վեպն է, որ Դավթի և Ծանդուխտի ամուսնության մի հին պատումն է, բավական նման մոչ միայն մեր նոր «Սասնա ծռեր» վեպի այդ հատվածի պատումներին, այլ և Տիլրանուհու վեպին։** Այս վերջին վեպին էլ, ինչպես վկայում է Ղ. Ինճիճյանը, շատ նման է եղել Ծանդուխտի և Դավթի պատմությունը, որ ամեն լավ է եղել XIX դարի սկզբներին Հայաստանում։***

«Տարոնի պատերազմի» և «Աղջիկ Տարոնի» վեպերի մեջ հիշվող Մուշեղն ու Մուշ(եղ)ը միևնույն հերոսներն են։ Վիպական Մուշեղը «Աղջիկ Տարոնի» վեպի մեջ դարձել է արդեն Սասունի Սահառաբ իշխանի որդին և իր կոչվելը և մղում մոչ թե, ինչպես հին պատումների մեջ, պարսիկների դեմ, այլ, պատմական դեպքերի ազդեցությամբ և պատմական հաջորդականության հետեվանքով, նախառումների եղած արաբների դեմ։ Հին վեպից «Աղջիկ Տարոնի» վեպի մեջ մնում է նաև Մուշ(եղ)ի վոտները՝ Ալդնի տեր Բակուրը, որ դավաճանում և հայերին և անցնում արաբների կողմը։ Դա «Պարսից պատերազմի» Աղձնյաց իշխան Բակուրն է, որը նույնպես դավաճանում և հայերին և անցնում պարսիկների կողմը։ Այսպես, ուրեմն, Սասունն վեպի հնագույն պատումի մեջ տեղ է գտել Մուշեղ Մամիկոնյանի վեպը մոչ թե

---

* Ել-Վակիդին (748—823) գրած ունի «Միջագետքի և Հայաստանի նվաճման պատմությունը», որը հետագայում հիմնական փոփոխություններն և հավելումներ չունեցավ։ Հասել է մեզ XII դարի խմբագրությամբ։

** Մ. Աբեղյանց, «Պատմություն Հայոց», I, ԻԲ—Լ։

*** Ղ. Ինճիճյան, «Աշխարհագրություն չորից մասանց աշխարհի» մատենաշարի, Անթ, հատոր II, Վենետիկ 1806 թ., երես 121։

այնպես, ինչպես ավանդված է մեզ Փ. Բուզանդի և Յովհան Մամիկոնյանի «պատմութիւններից» մեջ, այլ կերպարանափոխված, հարմարեցված դարի պատմական և վիպական իրադարձութիւններին, և արդեն հարել է Սասունում հնուց ի վեր պատմվող Սանասարի դրուագին։

Վոր Մուշեղի վեպը վորոշ զարգացման իրոք գոյութիւն է ունեցել և տարածված է յեղել հայերի մեջ, կասկածի ենթակա չեն «Սասնա ծռերի» վերջերս գրի առած չաս համառատ պատումներից մեկը՝ «Մուշեղի պատմութիւնը» (Սասունի բարբառով) ապացույց և դրանս Այստեղ հիշվում է Մշու Թաղավոր Մուշեղը, Դավթի քեռի Թորոսի վորդին, վոր ժամանակակից և Պարսից թագավորներին և կռվում է նրանց դեմ, ինչպես Մուշեղ Մամիկոնյանը Փ. Բուզանդի և Յովհան Մամիկոնյանի «պատմութիւններից» մեջ և ինչպես Մուշ(եղ)ը «Աղջիկ Տարոնի» վեպի մեջ ընդդեմ արաբներին։ Բացի դրանից՝ «Սասնա ծռերի» մյուս պատումների մեջ, վորպես դերապրումներ, լսվում է դեռ «Պարսից պատերազմ» վեպի արձագանքը։ Այստեղ հանդես են գալիս հին վեպի պարսիկ հերոսներից՝ Շապուհ արքան (Շապուհ Երկրորդ, Շապուհ արքան, Շրպլքան Քորասական և այլն), վորի դերն ընդհանրապես կատարում է Բաղդադի խալիֆան կամ Մարա Մելիքը։ հիշվում է և Մուշեղը, բայց շատ աննշան դերի մեջ։ Նրան պատմականորեն, հետևաբար և վիպականորեն, հաջորդել է Դավիթը։

Ո՞վ է այս Դավիթն և նրա հետ գործող Քեռի Թորոսը, Զենով Հովհաննն և մյուս հերոսները։ Ի՞նչ իրական-պատմական անցքերի և անուններին հիշողութիւններ են վիպական ձևի տակ պահպանված «Սասնա ծռերի» Դավթյան հյուղի մեջ։

Դա վերաբերում է դվինավորապես Սասունի իշխանութիւնն արաբական տիրապետութեան շրջանում և տևում է մինչև XIII դարի կեսերը, մինչև Բաղդադի խալիֆայութեան անկումը։

4. «ՍԱՍՆԱ ԾՌԵՐԻ» ՊԱՏՄԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Արաբական նվաճողական արշավանքների սկզբնական շրջանում, յերբ Արաբիայի անապատի բնակիչները VII դարի կեսերին դիմում են Հայաստանի վրա, այստեղ հզորանում և քաղաքական դեկավար դեր ու նշանակութիւն է ստանում Իշխունյաց նախարարական տունը հանձին Թեոդորոս Իշխունու (=վիպա-

կան Թևոր Թորոս)։ Արաբական արշավանքների սարսափի ազդեցությամբ հայ նախարարներից շատերը լքվում են, և Թևոդորոս Ռշտունին է, որ կազմակերպում և վանում լճի հարավային կողմերը նախարարներին և հենվելով Բիզանդական կայսրության աջակցության վրա՝ կարողանում է բավարարել ճակատամարտներում դիմադրել արաբների առաջխաղացմանը։ Թեոդորոսի հակաարաբական քաղաքականությունը չի տևում։ Շուտով անհնարին բիզանդական քաղաքական չկրկնվելու, միաժամանակ արաբների հաղթական արշավը դեպի հյուսիս, Իրանի նվաճումը, Թեոդորոսը, վորպես ճկուն քաղաքական, կողմնորոշվում և դեպի Արաբական խալիֆայության, ձևաք և բերում նրա վասսալության, կարվում է «Խլխան Հայոց, վրաց, Աղուանից և Սիւնեաց» վրա մինչև Կովկասյան լեռնաշղթան և ձորա պահակը և արաբների ոգնությամբ հալածում և բիզանդացիներին չկրկրից։

Այս նշանավոր անձի արարքներն իր ժամանակին անպայման նյութ են դարձած չեղել պատմական չկրկերի և ավանդություններին, ապա նա առնվել և «Սասնա ծռերի» մեջ իբրեվ Թևոր Թորոս կամ Թեվաթորոս։

Թեոդորոս Ռշտունու քաղաքականության ճկունությունը, ինչպես և ռազմական արագաշարժությունը վխտասաններին, հնազանդյում ժողովրդական ասացողներին, բացատրել են Փիլիկիան խմասում։ Հերոսի անունը Թեվա-Թորոսի վերածելով՝ նրան վերագրել են Թռչելու հատկությունն. նա մի որում Թռչում և Հայաստանի պահապան կողմերն ու չկրկրի պաշտպանության համար բերդեր հիմնում։

Թեոդորոսի քաղաքական խմասության նուչնական ընդգրկված և վեպի մեջ։ Թևոր Թորոսը՝ մանավորապես բան Մշու խմբի պատումների՝ շատ չկրկար և ապրում։ Բանի կան Ագնանց վորդիքը՝ Սասնա ծռերը, նա նրանց խնամատուն խորհրդատուն և։ Սասնա ծռերի վերջին ներկայացուցչի՝ Մհերի վորդու (անունը մոռացված) մանկան լուրը առանալով՝ նա մեռնում և «կսկիծից»։

Թեոդորոս Ռշտունու մահից հետո Ռշտունիների քաղաքական առաջնության չկրկում և և անդի տալիս նորից բարձրացող Մամիկոնյանների առաջ, վորոնք ծանր հարկահանության պատճառով մի քանի անգամ ապստամբում են արաբների, Հայաստի չկ Հյուսիսա Մամիկոնյանի վորդի Մուշեղի ապստամբությունը։

IX դարի կեսերին հայ նախարարական միջավայրում մեծ ազդեցություն են ձեռք բերում Բագրատունիները, որոնք տեր են դառնում նաև Սասունին և Տարոնին։ Դարաշրջանի քաղաքական տեսլականով այդ ընդարձակ կոչվում էր «տուն Հայոց», իսկ նրա տերը «իշխան Հայոց»։ Զգույշ և քաղաքական Բագրատունիները կարճ ժամանակամիջոցում «գնահատում» են իրենց նոր «տունը», ժառանգում են Տարոնի նախկին տերերի՝ Մամիկոնյանների ավանդները ու դիրքը։ Սասունցիները սերտ կապվում են այս նոր տերերի հետ։ Ահա որոնց իշխանության որով և տեղի ունենում քաղաքական այն խոշորագույն իրադարձությունը, որ արտացոլված է մեր վեպի մեջ և կապում է նրա միջուկը։

Վիճն և այդ իրադարձությունը։

Տարոնի և Սասունի իշխան Բագարատ Բագրատունուց, որը «ունէր յայնժամ պղխատութիւն բարձակցութիւն իշխանաց Հայոց» (Թ. Արծրունի) կամ էր «հրամանատար և իշխան իշխանացս Հայոց» (Ցովհաննէս կաթողիկոս), Զաքիր (Մուտավաքիլ 847—861) ամիրապետը հարկ և պահանջում։ Այդ նպատակով Հայաստան ուղարկված Ապուսաթի դործունեության անհաջողության և մահվան Սրան հաջորդում է Զորահայր որդի Աբդնա տեր Մուսեն (ըստ արաբ. մատենագիրների՝ Մուսա իբն Զուբար), որը՝ ըստ արաբական աղբյուրների և Թ. Արծրունու՝ Բագարատ Բագրատունու փեսան էր։ Նա դենքի ուժով և ուղում էր նպատակին հասնել, բայց մեծ չարդ և կրակ նախարարներից Բագարատի կվասդուրիկյամբ և իր կյանքն ազատում է միայն իր կնոջ, Բագարատի քրոջ միջամտության։ Պարսված Մուսեյի փոխարեն Հայաստան է ուղարկվում (851 թ.) Ապուսաթի որդի Յուսուֆը։ Սա գրավում է ամբողջ Հարավային Հայաստանը բացի լեռնային Խույթից, խարեությամբ գերում է Բագարատին և շղթայակապ ուղարկում է ամիրապետի մոտ։ Բագարատի որդիները՝ Աշոտն ու Դավիթը (=վիսպական Դավիթ) ապաստան են և ապաստանում Խույթի լեռնականների մոտ։ Վերջիններս՝ առաջնորդությամբ Բագարատի կեղծյալ Թոռնիկի որդի Հովհաննի (Խույթեցի Յովհան=Զինով Հովան), որ Խույթի տերն էր,*

* Թովմա Արծրունին հիշատակում է մի տանէն Բագրատունեաց Թոռնիկայ որդի» (տեղ. 186), որից հատվածում՝ մի լեռնէն Խույթայ Յովհան», որ Յուսուֆի ապստամբ է (տեղ. 306)։ Ըստ արաբական մատենագիր ալ-Յակուբիի՝

«համադունդ ի մի վայր հաւաքեալ և զմի պինուորութիւն պինուրեալ և յանկարծակի ի վերայ սաբմաթաց յարձակեալ»,* ջարդում են արաբական զորքերը, Յուսուֆին սպանում և ապատում զերին ու ավարը։

Ամիրապետը զայրացած՝ ապատամբների վրա ուղարկում է բազմաթիվ զորքերով Բուղային, որը «... չունալ եկեալ հասեալ ի Տարօն գաւառ և իրրև զկայծակն ինն վայրկենաւոր զպարիսպն արարեալ՝ վաղվաղակի ըմբռնեալ վինէին և որդիքն ևս Բագարատայ ըմբռնելոյ՝ Աշոտ և Դաւիթ ի Բուխայէ հանդերձ այլ ևս իւրեանց ազգակցօքն ևս ի դիպահոլ պնատս եղեալ՝ ապաստակ զօրս իւր սիրէ ընդ ծովծոլս ի վերինն Տօրոսի և ընդ երիս Գաւառին [իմն Մասնոյ]։ Եւ նախ՝ զընակիսլսն ի խոխոմն վերինն զոս ըմբռնէիննն՝ տապաստ երկրի տային անողորմ սրով. իսկ զԳաւառին հնձկապուռնդն զդռեհիկս զոմանս սրոյ ճարակ տային, և զայլս ձերբակալս արարեալ առ բռնաւորն հասուցանէին՝ տոռամբք զնոսա քարշելով։ Իսկ զանձնապետս և զերեւաւորս և զդունեանն արտաքոյ այլոյն սրոհեալ վասն անօրէնն յօրէնս իւրեանց զալձուցանելոյ բան ամիրապետին հրամանի. և զայլս ևս Աշոցականս առ ի նոցանէ հրամայէր սրով վատնել»։**

Բագրատունի իշխանապետունների հետ դերի են բռնվում նաև Բագարատի յեղբայր Թոռնիկի վորդի Հովհաննը (=«ի լեռնէն Խութայ Յովհան»), վորին «ձերբակալ արարեալ... տարան ետուն կապանօք ի բանդ արքունի»— Բաղդադ, վորտեղ ամիրապետը «հրամայեաց ետ փութով ի կենաց բառնալ զդլուխ նորա առանց»։***

IX դարի կեսերին Հայաստանում տեղի ունեցած այս քաղաքական դեպքերը բավական մանրամասն նկարագրված են նաև արաբական մատենագրության մեջ։ Ցերեն նկատի չառնենք հայ և արաբ աղբյուրների ազգային-կրոնական միտումները

Յովհաննը Թոռնիկի վորդին է, իսկ բուն Տարաբերի՝ Յովհաննը Բագրատ Բագրատունու յեղբորորդին եւ Տես Prof. Jos. Markwart, «Südarmenien und die Tigrisquellen. Wien 1930. յերես 298, 495—496 և այլուր։

* Յովհաննէս կաթողիկոս, «Պատմութիւն Հայոց», Թիֆլիս 1912 թ. յերես 116—117. Թովմայ Արծրունի, «Պատմութիւն տանն Արծրունեաց», Թիֆլիս 1917 թ., յերես 201—2. համմ. այս պատմ. դեպքի նկարագրությունը. Բալաձորի, յերես 15 (բնդ.)—21—22 (Քրդմ.). Ցակոբի, յեր. 14 (բնդ.)—20 (Քրդմ.), նաև Տաբարի։

** Յովհաննէս կաթողիկոս, յերես 119։

*** Թովմայ Արծրունի, յերես 306—309։

ու յուրովիրինակ մեկնաբանությունները, ապա քաղաքական, ռազմական, սոցիալական ու տնտեսական միջադեպերն ու հանգամանքները դուգադիպում են իրար։

Մեզ ենք բերում միայն դեպքերին ժամանակակից և մասնակից մատենագիր Ահմեդ Բալաձորիի * վկայությունները։

Հայաստանի պատմության համար հետաքրքրական և նախ հետևյալը. «Ձերբ փոխարքայի կողմից այս յուրկիան (Հայաստան) էր դալիս վրաց վոստիկան, նրան պատրիկները (նախարարները) աշխատում էին անտեսնել Ձեթե նրանք նկատում էին, վոր վոստիկանն անկաշառ է ու խիստ է իր արամադրության տակ ունի ռազմական ուժ և հանդիպձանք, նրանք մուծում էին հարկերն ու հայտնում իրենց հնազանդությունը. հակառակ դեպքում նրանք աշխատում էին դրդռտել նրան և արհամարհանքով վերաբերվել նրանց»։ **

Արարները նվաճված յուրկիաներից հարկ էին պահանջում բացի նյութական բարիքներից նաև վորոշ թվով «տեվահներ, տեվահոն, յուրկար արտեվանությունքներով և բարձրահասակ աղջիկներ ու պատանիներ (համմ. Մարա Մելիքի կամ Բադդադա խալիֆայի հարկահանության «Սասնա ծռերի» մեջ)։ ***

«... Մուտավաքիլը՝ հավատացյալների տերը (847—861)՝ իր խալիֆայության յուրկիտրդ տարին նշանակեց Հայաստանի կառավարիչ Յուսուֆ իբն Մուհամմեդ իբն Յուսուֆ ալ-Մերվազիին (մերվեցի), վորը դալով Թլեթ՝ ձերբակալեց նրա պատրիկ Բագ-

---

* Աբուլ-Աբբաս Ահմեդ իբն Յահյա իբն Ջաբիր ալ-Բալաձորի, ծն. Ցեպիպատասում, նահանջները պարսիկ ծագումով. մեռել է 892 թ.։ Նա դասախոսակի պաշտոնն է վարել խալիֆաների պալատում։ Ունի մի շարք աշխատություններ. յնինգարում են, վոր իր հիմնական գործը՝ «Բիլդան Ֆութուհ ալ-բուլդան» («Գիրք յուրկիաների նվաճման») գրել է իրրև պատվիրք իր տաներն համար։ Դրա մեջ հաջորդաբար նկարագրված են խալիֆայության նվաճումները Մոհամեդից սկսած մինչև 890-ական թվակ։ Համարվում է մատենագիտական աշխատի պատմագրության առաջնակարգ հեղինակություններից մեկը։ Ռուսերեն տես՝ Баладзори „Книга завоевания стран", текст и перевод с арабского проф. П. К. Жузе, Баку 1927. Բալաձորիի յուրկի վորոշ հատվածները թարգմանված են հայերեն. տես «Հանուսածք պատմութեան Հայաստանի քաղեալք յԱրաբացի պատմագրաց ի ձեռն Տաքթոր Մարթիմանայ Արեվելագիտի, թարգմանեց ի հայ կարապետ Ս. Իւթիւճեան, Տետր Ա., կ.-Պոլիս 1874 թ.։

** Անդ, յուր. 15 (ընդ.)—21 (թրգմ.)։

*** Անդ, յուր. 14 (ընդ.)—18 (թրգմ.)։

բաների, Աջոյի վորդուն, և ուղարկից նրան Սուբրա-մին-բայ (=Սամաուա, ամերիկական նավահանգիստ).

Դրանով նա դժգոհություն առաջացրից պատրիկներին, ազատներին և ազատամբներին (խռովարարներին) շրջանում. (Այդ դեռ քիչ ևր). Նրա գավառական կառավարիչներից մեկը՝ ալ-Ալլայ իբն Ահմադ անունով՝ դնաց մի վանք Սանաասունում,* վոր հայտնի ևր Աբիահ վանք** անունով, վորը Հայաստանի քրիստոնյաներք մեծապես հարգում էին և վորին բերում էին շատ նվերներ. պրավից այն ամենը, ինչվոր այնտեղ կար, և վերադարձրեց նրա բնակիչներին [մերձականերին]. Դրանով նա պատրիկների մեջ առաջ բերից ծայր աստիճանի դայրույթ և դրգռություն, և նրանք սկսեցին իրար հետ և հրահրել իրար ապստամբելու և անկախանալուս Հենց նրանք ել դրդեցին խուխենցիներին (الخوبنية) — դրանք (դյուղացի) մշակներ են, վորոնք հայտնի ևն Արիան** անունով,—ապստամբելու Յուսուֆի դեմ և դրդեցին նրանց նրա դեմ այն բանի համար, վոր նա (Յուսուֆը) ուղարկից նրանց պատրիկին (Սամաաա).

---

* Բալաձորիի արար. բնագրում (խր. 15 բնդ.) السيسجان (=Սիսաջան), վոր համարում ենք սխալ գրությունն և իբրև բնիկ ազանության հետևանք, մեքենայաբար առաջացած շնորհիվ այն հանգամանքի, վոր այդ «Պատմության» մեջ մի քանի անգամ հիշվում է السيسجان (=Սիսական նահանգ). Ուղղում ենք Սանասուն. Պատմական դեպքը տեղի ևն ունենում Յուլիում, Սասունում (Սանասունում) և Տարոնում. Համանման չի, վոր արաբները կոդոպոկում Սիսականի վանքը՝ այնպես դժգոհություն առաջացնելին խուխենցիների մեջ, վոր վերջիններս հարձակվելին և վոչնչացնելին արաբական զորքն ու սպանելին Յուսուֆին. Պարզ է, վանքի դեպքը տեղի ևն ունեցել Սասունում և խուխենցիները—սասունցիներն ել իջել են լեռներից և կոտորել թշնամիներին.

** Աբիա (Աբիահ) վանք دير الاقداح — դեյր ուլ Աբիահ) հատկանում են իրրև քաղհ-ակին բառից առաջացած, և հայ թարգմանիչ Ղ. Ա. Իւթխեանցը թարգմանում է «Սկիհյայ վանք». բայց պետք է կարծել, վոր այդ անունն աղճատված է և նույնն է, ինչվոր նեքևում հիշված Արիան-ը (ارطان). Ցեներգրում ենք, վոր այդ յերկու անվան մեջ պետք է տեսնել Մարթիա(ն) անունը, վոր է Սասունի Մարթիա կամ Մարութա-Մարթիուկ անունով հայտնի լեռը Այտոկ մինչեվ վերջերս գոյություն ուներ Մարթիա կամ Մարութա Առաքածածնի վանքը իրրև մեծ ու հայտնի ուխտատեղի, վոր և քան մեր ժողովրդական վեպի ասմունքում և Կուղբացիներն, և Թամիրը պատահաում է նրանս Աբիան Մարութայի հետ նույնացրել և պրոֆ. Յ. Մարքվարտը, հիշ. աշխ. յերես 221 – 2 հմմտ.

Ինչպես պատրիկները, այնպես էլ բոլոր խռովարարները [խուխեցիներին] ոչնչելու համար ձիավոր և հետևակ մարդիկ ուղարկեցին. և նրանք հարձակվեցին նրա [Յուսուֆի] վրա Տարոնում այն ժամանակ, երբ նա իր մարդկանց ցրել էր գյուղերում, սպանեցին նրան և գրավեցին այն ամենը, ինչ որ կար նրա ճամբարում. Այն ժամանակ հավատացյալների տեր Մուտավաքիլ ալ-ալլահը Հայաստան ուղարկեց իրրևկառավարիչ ավագ Բուղային, որը գալով Բիթլիս՝ ձերբակալեց Մուսա իշն-Զուբայրին, ժեկը նրանցից, որոնք հանակիր եյին Յուսուֆի մահվան և նպաստում եյին դրան [այդ գործին], համակրանք տածելով դեպի Բագրատը. Ապա նա հարձակվեց խուխեցիների վրա, նրանց մեջ մեծ ավերածություն գործեց և նրանցից շատերին գերի վերցրեց. Դրանից հետո նա պաշարեց Ալբակուա (الباق = = Ալբակուա), Աշոտ իշն-Համզա իշն-Զաղիք, Բասիորացյանի պատրիկին,* ստիպեց նրան դուրս գալու իր բերդից և ուղարկեց նրան Սամառա... Այսպիսով հաստատելով յերկրում մի այնպիսի կարգ, որպիսին չի յեղել առաջ, Բուղան վերադարձավ 241 (855/6) թ. Սամառա»։**

Բուղայի ձեռքով գերված հայ նախարարներից շատերը Բաղդադում կրոնափոխ են լինում և ազատություն ստանում. մյուսները, դրանց թվում նաև Խուխեցի Հովհաննը, հավատափոխ չլինելով՝ սպանվում են. կրոնափոխ իշխանների մեջ հիշվում են նաև Բաղարատն և նրա որդիները՝ Աշոտն ու Դավիթը. վերջիններս վերադառնում են հայրենիք. Աշոտը ժառանգում է հոր իշխանությունը և պատմագրերնների մեջ հիշվում է իրրևկ «կորապաղատ Հայոց իշխան», «իշխան Տարօնոյ» (Թ. Արծրունի). իսկ Դավիթը (887—894), որը կրում է «արքա» մականունը, փեսայանում է Արծրունյաց Գրիգոր Դերենիկ իշխանին, առնելով սրա քույր Մարիամին. Հետագայում ամբաստանություն հետևանքով Աշոտն իշխանազուրկ է դառնում, և Դավիթ «արքան» իր աներոջ ոչնչությամբ տիրանում է Սասունին և Տարոնին, ապա բարեհամակամ-խնամիական կապեր հաստատում Բագրատունի առաջին թագավոր՝ իշխանաց իշխան Աշոտ հետ, առնելով իր Աշոտ որդու համար նրա Շապուհ յեղբոր աղջիկը։

---

* Աշոտ իշն Համզա իշն Զաղիք Բասիորացյանի պատրիկ=Վասպուրականի իշխան Աշոտ է տանէն Արծրունյաց, որդի Համազասպայ, որդի Դավիթայ։ Նա Բագարատ Բագրատունու պինակիցն ու քեռորդին (Հոխոխմանի որդին) եւ

** Անդ, յիշեալ 16 (բնգ.)—22 (քրգմ.)։

Դավիթ «արքան» մեռնում է 894 թ.։ Նրա ստեղծած իշխանութիւնը Տարոնում և Սասունում նրա որդի Աշոտն որով չի կարողանում իր անկախութիւնը պաշտպանել անհամասեռ կրօնական ընդվզումներին։ Սրանք «իսմայիլեան մեծ իշխան» Ահմադի առաջնորդութեամբ արշաւում են Հարթավայրին Հայաստանի վրայ։ Հայ իշխանները, մասնաւորապես Արծրունիները, լքում են հայկական ընդհանուր ճակատն և անցնում արաբների կողմը։ Բագրատունի Սմբատ Թագաւորը դուրս է գալիս զորքով ի պաշտպանութիւն Բագրատունիների փեսայ, հայրենական իշխանութիւնից արտաքսված Դավիթեան Աշոտին, սակայն վճռաբեկ պատերազմում Արծրունի իշխանների դաւաճանութեան հետևանքով պարտւում է և կեանքը։ Աշոտն ընդմիշտ զրկւում է հայրենի իշխանական գահից։ Այսպես և վիպական Դավիթի որդի Մհերը, որի «Մհեր» անունը Սասունի XI դարի Մհենիր իշխանից է ծնում։

Արաբական տիրապետութիւնը, սակայն, երկարատև չի լինում։ Շուտով, X դարում, Տարոնն ու Սասունն անցնում են Բիւզանդիային, և նորից Տարոնում հիշւում են մի քանի հայ իշխաններ։

Ոգևորւելով Բիւզանդական կայսրութեան մեջ տիրող ընդհանուր շփոթութիւնից՝ X դարի վերջերին Տարոնին տէր է դառնում Ամիդի Բաղ եղ Կուրդի ամիրան (=վիպական Կուզբադին, Բաղին), ապա քրդական ծագում ունեցող Աբու Ալի իրն Մրվանը և Մրվանեանք (990—1096)։ Սրանց հաջորդում են Սելջուկեան թուրքերը, որոնք նուաճում են համարեա ամբողջ Արեւելեան և Հիւսիսային Հայաստանը։

Վերջին շրջանի քաղաքական-ռազմական իրադարձութիւններն ժամանակ Սասունի տէր եղին անկախ հայ իշխաններ, որոնք վոչ միայն ապահով եղին ասպատակութիւններից՝ շնորհիվ լերկրի անառիկ դիրքի և լեռնցի ժողովրդի քաջութեան, այլ և հաճախ ոգնութեան եղին հասնում դաշնակիցներին։ Սասունի նոր տերերը պատկանում եղին դարձեալ Մամիկոնեան նախարարութեան վերջին ներկայիններին։ Դրանց մեջ մանաւանդ աչքի յեր ընկնում Մուշեղի որդի Թոռնիկ Մամիկոնեանը։ Սրա որով Սասունը նորից հզորանում է։ Թոռնիկն ընդարձակում է իր իշխանութեան սահմանները, գրաւելով Աշմուշատը, Տարոնի մի մասը և Ճապաղջուրը. մի շարք պատերազմներ է ունենում Արեւելքից և Արեւմուտքից արշաւող թուրքերի հետ (1054—1058 թ. թ.), ճա-

կառամարտում Ջարդում և ուրացող Փիլարտոս հայ իշխանին (1072 թ.) և ապա խաբեությամբ ու դավադրությամբ հրավիրվում և Ամբ Թափը անունով ամիրայի մոտ և դաշանից ամբանտար լինում։

Նրա կյանքի այս վերջին միջադեպը նկարագրել և Մատթէոս Ուռհայեցին այսպես.

*«Եւ մինչդեռ կային ի պինարբուն, վաղեաց ամիրայն դաշանաբար (ի վերայ Թոռնկայ) և կամէր սպանանել զնա. և ոչինչ ունէր ընդ իւր Թոռնիկն, բայց փոքր դանակով հարեալ զամիրային՝ ի վայր թափեաց զփոր նորա և զայլոց ամիրայիցն բռնեալ զգլուխն՝ յիրար ծեծեալ սատակեաց. և ինքն ելեալ անվնաս գնայր ի բերդն, վասն զի մօտ էր բերդն. և ամենայն Թուրքն փախստական լինէին առաջի նորա։ Եւ յորժամ գնաց մօտ ի բերդն, մի ոմն ի Թագաւորեան կայր յայլազգեացն, հարեալ զԹոռնիկ սրով ի սիրտն զաղտաբար, և անդէն մեռանէր քաջն Թոռնիկ. և տարան զգլուխն նորա առ Փիլարտոսն։ Եւ անօրէնն Փիլարտոսին հանեալ զսակաւատակ զվնասն՝ արար գաւաթ և նուաւ ըմպէր զվնն, և զինացեալն ի գլխոյն առաքէր առ ամիրայն Մուֆարկնայ (Մրվանյան հարստության իշխող Նիզամ ադ Դաուլիա Նասր, 1061—1079 թ.), և զամենայն մարմին նորա այրէր հրով, զորս յետոյ ժողովեցին զայրեցած զսակերս նորա զան քաջի և առաւածապաշտի, և տարան Թագեցին ի դուռն սրբոյ Կարապետին։ Եւ ինաց իւր երկու որդի՝ Զորաւանէլն և Վասակ՝ ի աղայական հասակին»։**

Թոռնիկի մահից հետո Սասունը շարունակում է իր անկախության պաշտպանությունն և քաղաքական հարաբերությունները հարևան յերկրների հետ մինչև XIII դարի կեսերը։ Ճիշտ է, այդ մասին ընդարձակ պատմական տեղեկություններ չունենք, բայց այն հանգամանքը, որ «Սասնա ծռերի» մեջ հաճախ հիշատակվում են հարևան պետությունները, որինակ՝ Հադրբեջանին, Խլաթի, Մուսուլի, Զղիրա և այլ Թագավորությունները ու քաղաքները՝ Որդուկյանք (1101—1312), Զանդյանք (1127—1250), Շահի Արմեններ (1100—1207) և Աթաբեկության (1136—1225), այդ պարզ ցույց է տալիս, որ Սասունը նման հարաբերություններ ունեցել է իր հարևաններին հետ։

** Մատթէոս Ուռհայեցի, «Ժամանակագրություն», բ. տպագր., Վաղարշապատ 1898, յերես 209—210։*

Թոռնիկի հաջորդներից հիշվում է Ճորտուանելի որդի Վիգենը կամ Վիրգենը կամ Վիգենը, որի ժամանակ Հլաթի թագավորն է Իբրահիմ Շահի (1112—1127) որդի Մխրան Շահը (1128—1185)։ Այս Իբրահիմ Շահն է, անշուշտ, պահված մեր վեպի մեջ, իբրև Հլաթի տեր Իբրահիմ աղա, որի մոտ է գնում Աբամելիքը։ Վիրգեն իշխանը (= Ճուան Վերդո), հայ պատմիչների ակնարկությունների համեմատ, չկարողանալով Մուֆաթիների Որդուկյաններին դիմադրել, ընդունում է Հլաթի թագավորի (Մխրան Շահի) գերիշխանությունը։ Վիգենի մահից հետո՝ նրա հաջորդները, մասնավորապես Շահնշահը, Մխրան Շահի մոտ արդելված է ճնում, ապա սրա մահից հետո ազատվում, վերադառնում է Սասուն, ընդհատվում Շահի Արմեն բնիկ թամուրի հետ և ընդմիշտ զրկվում իշխանությունից, իսկ Սասունն ու Տարոնը միացվում են Շահի Արմեններին տերությանը։

Թե ինչ պատմական-քաղաքական իրադարձություններ են տեղի ունեցել սրանից հետո Սասունում, այդ հայտնի չեն Սուլթ և միայն մի բան, որ Սալահադինի հիմնած Մսրա (Յեգիպտոսի) Եյուբյան հարստության թագավորները (մելիքները) XIII դարի սկզբներին նվաճում են ամբողջ Հարավային և Արեվմտյան Հայաստանը, դրավում են Հլաթի թագավորությունը, որին այս ժամանակաշրջանում յենթարկվում եր նաև Սասունը։ Եյուբյաններին այս նվաճումների մանրամասնությունները հայտնի չեն, սակայն կարելի չի անտարակուսելի համարել այն, որ սասունցիներն առանց դիմադրության չեն յենթարկվել Մսրա թագավորներին։ Իրա լավագույն ապացույցն է մեր վեպի «Ծռևերի» անընդհատ կռիվը Մսրա Մելիքի դեմ, որ պատմականորեն հաջորդել է Բադդադի խալիֆային։

«Սասնա Ծռևերի» մեջ հաճախ հիշվող Հալեբը Մսրա մելիքների — Եյուբյանների Հայաստանին իշխող մելիքների կենտրոնական քաղաքն եր։

XIII դարի առաջին կեսի վերջին սասնամյակում Եյուբյան հարստությանը Հայաստանում հաջորդում են թաթարները, որոնք Արեվելքից արշավելով Հայաստանի վրա՝ դրավում են համարյա ամբողջ յերկիրը։ Այդ ժամանակ Սասունում նորից հիշվում է հայ իշխանություն։ Թաթարների շրջանի մասին, սակայն, հարկ չկա այստեղ կանգ առնելու, վորովհետև «Սասնա Ծռևերի» մեջ նրանք հանդես չեն գալիս։ Հենց այս վերջին հանգամանքն, ինչպես և վեպի մեջ հիշված իշխանություններն ու

հատուկ անուններն ապացուցում են այն, որ մեր ժողովրդական վեպը հիմնականում կազմվել և մինչեվ XIII դարն հասել է։

Սասունցիների վեպի մեջ պահված և ահա Տարոնի ու Սասունի իշխանության վերը համառոտակի նշած պատմության հիշողությունը։ «Սասնա ծռերի» պատմական միջուկը IX դարու պատմական խոշորագույն դեպքերն են և հարևանության պատճառով արաբների դեմ մղած յերկարատև կռիվը։ Պատմական են միայն դեպքերը, այլ և գործող անունների մեծ մասը։

Վեպի կենտրոնական դեմքը, գլխավոր հերոսը դարձել է Դավիթ Բագրատունին։ Նա, անշուշտ, իր անձնական սխրագործությունների շնորհիվ դեռ կենդանության որով, յերբ Բագրատունիները դեռ քաղաքական դեր չէին խաղացել, ժողովրդական դանդաժների կողմից արժանացել էր «արքա» կոչմանը։

Վիպական Դավթի կյանքի ու գործի մանրակիցն և նրա յեղբայր կամ թե հորեղբայր Զննով Հովանը, որ պատմական դեմք է և, ինչպես տեսանք, պատմական Դավթի հորեղբայր վարդին է, Բագարատ Բագրատունու յեղբայր Թուռնիկի որդի Հովհաննեսը (= Խուբենցի Հովնանը)։*

Վիպական Դավթի յեղբայրներից հիշվում են նաև Ծատան Վերդան (կամ Վեղո, Վերթո և այլն), Խոր Մանուկ, Խոր Թուման, Ճնճղուկ կամ Ճնճղափոքրիկ և ուրիշները։ Այս անունների մեծ մասը, թվում է մեզ, թե մականուններ են և առայժմ պատմական հղգրտման չեն յենթարկվում։ Վերդան հիշվում է իբրև Դավթի ավագ յեղբայր կամ հորեղբայր, որից նա խլում է հայրական գահը։ Այս Վերդա անունը XII դարի Սասունի ճորտացնել իշխանի որդի Վերդենի հիշողությունն է, որին անաքրոնիզմով կապվել է Դավթի հետ և որի իրական դերը Սասունի պատմության մեջ նկատի ունենալով՝ ժողովրդական յերևակայությունը տվել և նրան իր բնորոշ մականունը։

Բաղդադի խալիֆան, որին պատուհասների մեծ մասում փոխանակել է Մսրա Մելիքը, վեպի մեջ ել վիպական ձևով կատարում է նույն դերը, ինչ որ տեսանք իրական պատմության մեջ։

---

* Այս, ինչպես և մյուս հատուկ անունների մասին տես ծանոթագրությունները «Սասնա ծռեր» ժող. վեպի II հատորի վերջում։

Իրական պատմության, ինչպես և վեպի առանցքն և կազմում հարկահանության յունըր։ Հայ և արաբ մատենագիրները բավական մանրամասնությամբ նկարագրում են ծանր հանգամանքների մի այդ միջադեպը հայ-արաբական քաղաքական-տնտեսական հարաբերությունների պատմության մեջ։

Պատմական աղբյուրների Ապուսեթ, Մուսե, Յուսուֆ և Բուղա անուններից միայն վերջինը՝ Բուղայի անունն և հիշվում վեպի մեջ, այն էլ կերպարանափոխված և բոլորովին այլ դերի մեջ։ Սասուն ավերող պատմական Բուղան հանդես և գալիս վեպի մեջ իբրեվ Մարա Մելիքի (Բաղդադի խալիֆայի) փահլևանի, Բաթմանա Բուղան (մի շարք պատումներում նա առաջ Սասնա Մհերի փահլևանն և յեղել), որին հանձնարարված և յեղել սպանել մանուկ Դավթին։

Այդ պատմական հարկահանների փոխանակ վեպի մեջ հարկահանության ամբողջ դեպքը Բաղդադի խալիֆայի կամ Մարա Մելիքի հանձնարարությամբ՝ դեկավարում և Խոլբաշին, Բադին, որը Կուչ, Կուղիկ կամ Խոզ մականուններն և կրում (Կողբադին, Կուղբադին, Ղողբադին, Խողբադին, Պիրաբադին, Կուղբահադին, Կուղիկ Բադիկ և այլն)։* Հաճախ սրան ընկերակցում են Մյուդին և Զաբխադին։ Այս Բադին-Կուղբադին անունը հիշողության և Մրմանյան հարատության հիմնադիր Բադ ամիրայի, որ, ինչպես ասացանք, X դարի յերկրորդ կեսին սիրում և Վանա լճի արևմտյան ափին գտնվող գավառներին։ Վեպը Բադ-Կուղբադինի անձնավորության մեջ ի մի յի հավաքել նախորդ, թևրնվա և հաջորդ շրջանների բոլոր հարկահաններին՝ Ապուսեթին, Յուսուֆին, Մուսեյին և ուրիշներին, ինչպես և վանքերն ավերողներին, վորովհետև նա էլ Մուշ քաղաքի յեկեղեցում խոզխոդել և տալիս քահանաներին։ Բայց այս կուտորածի դեպքն սկզբնապես կատարվել և Դավիթ «արքայի» որով «Մարաթա» վանքում, ինչպես ասացանք վերևում արար մատենագրի վկայության։

Հարկահանության կռվի ընթացքն էլ վեպի և պատմության մեջ դուգադիպում են իրար։ Վեպի մեջ էլ հարկահանները մի քանի անգամ փորձում են Սասունից հարկ հավաքել, բայց հաջողություն չեն ունենում։ Նրանք Կուղբադինի առաջնորդությամբ ավերում են Մարաթուկա վանքը, միաբանությունը կոտորում և

---

* Մականունները հաճախ բուն անվան հետ միացած են արտասանում, համարելով մի ամբողջական անուն։

վանքի ինչքն առ ու ավարի յենթարկում։ Դավիթն ավերման բոլն առնելուն պես՝ հարկահաններին հետապնդում է, կոտորում նրանց, կողոպտնին պատուհասում և առ ու դերին վերադարձնում։ Այս անգամ Սասունի վրա արշավում է ինքը Մսրա Մելիքը (Բաղդադի խալիֆան) անթիվ և անհամար զորքերով։ Պաշտպանությը վերջանում է Դավթի հաղթությամբ, որը մենամարտի մեջ սպանում է Մսրա Մելիքին։

Վերը բերված պատմական վկայություններն ու վեպի անպաճուճ բովանդակությունը նույնանում են. տարբերությունը աննշան է և վիպական ստեղծագործ ոգուն համապատասխան։ Վեպը, փոխանակ առանձին-առանձին հիշատակելու բոլոր դեպքերն ու դեմքերը, փոխանակ թվելու յերկրորդական դեմքերն և պատմելու նրանց մասին, պատմական ամբողջ յեղելությունը կենտրոնացրել և յերկու գլխավոր հերոսների՝ Դավթի և Մսրա Մելիքի (Բաղդադի խալիֆայի) շուրջը։

Վեպի և պատմության մեջ իրադարձությունների հիմնական առանցքը կազմող հարկահանությունից զատ՝ հնարավոր և վիպական մյուս միջադեպերի մի մասն էլ պատմական-իրական դեպքերի հետ նույնացնել, որինակ՝ Դավթի ազգակցական-բարեկամական կապը Մսրա Մելիքի (Բաղդադի խալիֆայի), որպես հավաքական անուն հետո, Դավթի ծերությունը, Դավթի սպանվելը, Մհերի հայրական ժառանգությունից զրկվելն և այլն, և այլն։*

Այսպես, ուրեմն, մեր «Սասնա ծռերն» իր հիմնական մասով, ինչպես և իր ընդհանուր բնավորությամբ, պատմական եւ բայց վեպը դարերի ընթացքում սերնդից սերունդ բանավոր ավանդվելով՝ աճել, զարգացել և նաև բազմազան վիպական և առասպելական այժեաններով ու մոտիվներով, որոնց մի մասը քաղված և ազգային առասպելներից, մյուսը՝ թափառական զրույցներից, վերջիններիս համեմատաբերությունն և հաճախ նույնությունը հարևան ժողովուրդների, հատկապես իրանի և Միջագետքի ժողովուրդների վիպաշխարհի հետ, ակնհայտ են։ Այդ մոտիվների շարքին են պատկանում, որինակ, հերոսների ջրային ծնունդը, կռիվը վիշապների հետ, մանկությունն ու մանկական չարությունները, գերբնական հզորացումը, փորձվելը վայրագ կենդանիների, քաղաքներում վակվելն և այլն։ Անշուշտ այս մոտիվների ուսում-

* Տես Մ. Աբեղյանի, «Հայ ժողովրդական վեպը», յերես 66—92 հավ.

նասիրությունը համեմատական ֆոլկլորիստիկայի տեսանկյունից մեծապես կ'ժամանակի մեր վեպի մի շարք բանահյուսական հնձառոտ խնդիրների լուսաբանմանը։ Դրանից դատ նման մոտիվները և վիճակի չեն պարզելու առհասարակ և ֆեոդալական հասարակության սոցիալ-տնտեսական ֆորմացիաների վերնաշենքային կարգի չերեվույթներից շատերն և վորոշելու մեր վիպաչխարհի ստուիճանական դարգացումը։

5. «ՍԱՍՆԱ ԾՌԵՐ» ՖԵՈԴԱԼԱԿԱՆ ՎԵՊԻ ԱՆՑՈՒՄԸ ԴՑՈՒՂԱՅՈՒԹՅԱՆ

Ինչպես տեսանք, «Սասնա ծռեր» ժողովրդական վեպը Սասունի և շրջակա գավառների վրա իշխողների ավանդական հեշտաոակարանն և, հիմնված և՛ իրականն, և՛ կեղծ պատմության վրա։ Դա դեղարվեստական-վիպական յեղանակով նկարագրում և դլխավորապես Տարոնում և Սասունում տեղի ունեցած պատմական իրադարձությունները, դեպքերն ու դեմքերը մինչև XIII դարը. վերարտադրում և Տարոնի և Սասունի այլափոխված պատմությունը, յերբ Հայաստանում տիրապետում եր ֆեոդալիզմը։ Ուստի և այդ վեպը, ինչպես և ընդհանրապես բոլոր պատմական ժողովուրդների հին վեպերը, սկզբնապես արտահայտելիս և յեղել տիրող դասերի՝ ազնվականության և հոգեվորականության կենցաղը, դոյն ու դիտակցությունը, միաքն ու ոտրուանքերը, մի խոսքով՝ վիպական ձևով և բովանդակությամբ նկարագրելիս և յեղել նրանց տեսակետն ու դաղափարախոսությունը։ Դա դերազանցապես ֆեոդալական վեպ և յեղել Ձեվ այդ բնական և, վորովհետև՝ «այն դասակարգը, վոր կարող և տնօրինել նյութական արտադրության միջոցները, դրա շնորհիվ միաժամանակ նա տնօրինում և հոգեվոր արտադրության միջոցները, այնպես վոր դրա շնորհիվ նա իշխում և միաժամանակ ընդհանրապես այն մարդկանց մտքերի վրա, վորոնք միջոցներ չունեն հոգեվոր արտադրության համար» Մեր այս վեպի կազմավորման շրջանում հայկական ֆեոդալիզմը հայ հասարակության նյութական ուժերի միակ տիրապետող դասակարգն եր. ուրեմն և նա պետք և միաժամանակ տիրապետող ուժը հանդիսանար նաև հոգեվոր արտադրության բնագավառում. նա պետք և կարդավորեր իր*

* *Կ. Մարքս-Ֆ. Ենգելս «Լ. Ֆեյերբախի մասին»* [Архив Маркса и Энгельса, книга I, ГИЗ, Москва 1924 г.], *յերես 230։*

ժամանակի մոքերի արտադրությունը։ Բացի այդ՝ նրա մոքերն անհրաժեշտաբար պետք է հանդիսանային դարաշրջանի տիրապետող մոքերը նաև աշխատավոր դասակարգի համար։ Ցեխ խակաս, հայ ռամիկն ու շինականն այս ընդհանուր որենքից բացառություն չեն կազմում։ Նրանք էլ տվյալ և նախորդ ժամանակաշրջաններում չեն կարացել առանց հոգևոր սննդի։

Մեր V գրքի պատմագիր Փ. Բուրանդն արձանագրում է, որ «խառնաղանճ բազմութիւն մարդկան ժողովրդոց նախաթաթաց և կամ շինականութեանն», «որք արտաքոյ քան զդիտութիւն արուեստին էին», շարունակում էին սիրել և վոգեվորվել հայրենի առասպելներով, յերգերով—«եւ զիւրեանց երգս առասպելաց, զվիպասանութեանն սիրեցեալք ի փոյթ կրթութեանցն, և նմին հաւատացեալք, և ի նոյն հանապազորդեալք»։* Պարզ է, որ նաև շինականության կողմից սիրված «երգք առասպելաց»-ը հայոց հին վիպասանության յերգերն են յեղել, որ պահպանության՝ ֆեոդալական դասի հոգևոր արտադրությունն էլին կազմում։ Ցեխ այդ հասկանալի է, որովհետև «իշխող դասակարգի մոքերը յուրաքանչյուր դարաշրջանում հանդիսանում են իրրեև իշխող մոքեր»։

Տիրող դասակարգի հոգևոր արտադրության նման անցումը շահագործվող աշխատավորական զանգվածներին՝ հատուկ է վոչ միայն մեր հին վեպին, այլ բնականորեն նաև մեր նոր վեպին՝ «Սասնա ծռերին»։ Վերջինս առեղծվելով նույնպես իշխող դասակարգին, Սասունի պահպանության միջավայրում և արտահայտվով նրա կեցության ու գաղափարները, ամենավաղ ժամանակաշրջանում անցել և շինականության, դարեր շարունակ բերանից բերան ավանդվել և զարգանալով ու փոփոխության յենթարկվելով՝ հասել մինչեվ մեր որերը։

Վեպի այդպիսի զարգացումն՝ ըստ ձեվի և բովանդակության՝ անխուսափելի և բնական եր։ Բանավոր առեղծագործության մեկից մյուսին ավանդվելով՝ հաճախ հենց մի և նույն ասացողի բերանում կրկին պատմվելիս և ասվելիս, ընդհանրապես փոփոխության և յենթարկվում։ Փոփոխությունները ավելի անխուսափելի յին դառնում և ավելի հիմնական, յերբ մի վորևե պատակարգի սոցիալական միջավայրում առեղծված քաղաքական-հասարակական ու անտեսական հարաբերությունները արտահայտող հոգևոր արտադրությունը բերանացի անցնում և «եպիկա-

* Փ. Բուրանդ, III, ԺԹ։

կան պահպանման համար անհրաժեշտ նախադրյալներ» ունեցող մի այլ դարաշրջան և մի այլ միջավայր, որը ներհակ և առաջինինն վիճակը նոր միջավայրում կարող և հարատևելի, չեթե սոցիալապես ընդունելի համարվի, չեթե համապատասխանի և բավարարի նոր միջավայրի հաշակին և գաղափարախոսությանը։ Հետևաբար պարզ է, որ վիճակի այսպես կոչված խորը փոփոխության չենթարկվի, վերամշակվի, հարմարեցվի, համապատասխան դառնա նոր դասի կամ դասակարգի ինքնամիկային, դասակարգային նոր հարաբերությունների համեմատ, մինչև որ որոշը, անհարաղատը դառնա նոր հասարակության հոգեբանության հարաղատ արտահայտությունը։ Այլ կերպ չի կարելի պատկերացնել սյուժեների և գրական տեսակների (դասակարգային իմաստով) վայրկենքային և վերելքային տեսակները, որովհետև «հասարակության հոգեբանությունը միշտ նպատակահարմար է նրա ինքնամիկայի հանդեպ, միշտ համապատասխանում է նրան, միշտ որոշվում է նրանով»։

Այդ անհրաժեշտ փոփոխությունները տեղի չեն ունենում և՛ անդիտակցաբար, վիճակային մոտիվների միացման, հարակցման կարգով ու նմանությունների դուգորդության միջոցով, և՛ գիտակցաբար, խախտելով սովոր հոգեվոր արտադրության կառուցվածքը՝ վերամշակելով բովանդակությունն ու ձևը, մտցնելով նրա մեջ նոր, հարաղատ գեղարվեստական մատակարկներ և հանելով նրանից անհարաղատները, մի խոսքով, համապատասխան դարձնելով նոր սոցիալական միջավայրի դիտակցությանը։ Այստեղից էլ անխուսափելիորեն առաջ են գալիս բանավոր ստեղծագործության համար այնքան բնորոշ պատմա-սոցիալական և կենցաղային-սովորութային խավավորումները։

Բանահյուսական տեսակներին հատուկ զարգացման այս պրոցեսը բնորոշ է և մեր «Սասնա ծռեր» ժողովրդական վիպի համար։ Մեր այս վիպին էլ չենթակա չի չեղել կառուցվածքի, բովանդակության և ձևի հիմնական փոփոխության։

Վիպական նման «ձևավափոխման» պատճառն այս է. XIV—XVI դարերում քայքայվում է հայ ֆեոդալական աղնվականությունը որպես դաս։ Վերանում են նրա հետ նաև աղնվականության դասային պրոֆեսիոնալ կերպիչ-վիպասանները, որոնք հովանավորվում էին և սոցիալական պատվեր տատնում մահացող դասակարգից։ Դասային քայքայման այս պրոցեսում «Սասնա ծռեր» ֆեոդալական վիպն իջնում, հասնում է անտեսապես և սոցիա-

լապես ֆեոդալներին ներհակ դասին, այն է՝ շինականությանը։ Այս վայրկյանին, անշուշտ, աստիճանաբար և կատարվել, մինչեվ վոր աղնվականության ավանդները պահպանող և մշակող պալատական կերպիչ-վիպասաններին փոխանակել են գեղջուկ «ասացողները»։ Այսպիսով «Սասնա ծռերի» միակ ժառանգորդն ու պահպանողը դառնում է գյուղացությունը, վոր ապագաղափարական իր դարձել չնորհիվ մի֊ֆեոդալական անվերջ կռիվներն և հայրենի ու ոտար շահագործողների կեղեքման։ Ձեվ այս ֆեոդալական վեպն իր նոր միջավայրում վերջնական «խմբագրության» և յենթարկվել՝ գյուղացական֊աշխատավորական աշխարհայեցության ուղղությամբ։ Վեպի գլխավոր հերոսները վերջնականապես գեղջկացել են և դարձել գյուղացության խոհականների և ձգտումների մարմնացումներ։

Վեպի այս զարգացման հետևանքով, սակայն, աղնվականությունը վեպից դուրս չի ընկել։ Այստեղ էլ յերեվան են գալիս նման առեղծագործական կյանք ապրող նաև ուրիշ ժողովուրդների հին վեպերին հատուկ խավավորումները տարբեր դասերից։ Մինչդեռ մեր հին վեպերի մեջ շինականությունը հանդես չի գալիս, այստեղ՝ մեր նոր վեպի սոցիալական միջավայրի շրջանակները լայնանում են, ներգրավելով ֆեոդալական Հայաստանն իր յերեք հիմնական դասերով՝ աղնվականությունն, հոգևորականությունն և շինականությունն։ Գլխավոր հերոսներն աղնվականներ են։ Սակայն նրանք լրիվ և ցայտուն չեն պահպանել իրենց դասային առանձնահատկությունները. նահատակել և աղնվականի դասակարգային նկարագիրը։ Բայց չնայած այդ հանգամանքին, վեպի մեջ այժմ էլ գոյություն ունեն մի շարք միջադեպեր և դեպապրումներ, վորոնք ցույց են տալիս, վոր վոչ հեռու անցյալում հայ ֆեոդալի գոյն ու դիմակությունը լրիվ արտահայտված է յեղել նրա մեջ։

Վորպես շատ յերկրորդական գործող անձեր, յերեվան են գալիս նաև մի քանի հոգևորականներ՝ յեպիսկոպոս, վարդապետ, քահանա (յերեց, տեր-տեր), սարկավագ և ուրիշներ։ Բայց և այնպես կղերական իդեոլոգիան, վորպես ուրիշ դասակարգի իդեոլոգիա, իշխում է վոչ միայն աղնվականության, այլ և աշխատավորական զանգվածների՝ շինականության կենցաղի և հոգեկան աշխարհի մեջ, որինակ՝ հերոսների վանք շինելը, ուխտագնացությունն, մատաղ անելը, «ցասման ժամ», պատարագ, աղոթքներ, յերդումներ և այլն։

Շինականությունն և նրա ներկայացուցիչները համեմատաբար ավելի շատ են հանդես գալիս, որպես գործող անձեր, քան հոգևորականները։ Նրանք բացառապես պատկանում են գյուղացության ամենաչքավոր խավերին, որինակ՝ վարձու մշակներ, գոբիանավորներ, աղքատ վորբևայրի պառավ, դառնապած, հոբիպապած, նախրորդ և այլն։ Բայց ուշագրավը այն է, որ ամբողջ վեպը յերանգավորված և գյուղացական աշխարհայեցությամբ, գյուղացական առեհասական և սոցիալական հարաբերությամբ։ Նրա մեջ առնված են գյուղական կենցաղային գծեր և սնդեխի միջադեպեր ու զրույցներ, վորոնք հասկանալի յեն գյուղական առեհասական կյանքի պայմաններում։ Աղնվականներն անգամ, վորքան էլ հիշվեն նրանք իրրև իշխողներ, իրենց նիստ ու կացով, մտապատկերներով և ամբողջ դիտակցությամբ, իրենց զրաղմունքով և առհասարակ կենցաղով ընդհանրապես չեն տարբերվում գյուղացիներից։ Լավագույն դեպքում նրանք կարող են համեմատվել ունևոր գյուղացիների հետ։

Գլխավոր հերոսները չքավոր, իրավազուրկ գյուղացության խղճալն են, նրա հզոր պաշտպաններն ընդդեմ շահագործողների, բռնակալների, մի խոսքով՝ առնչապար ժողովրդի պատասպարներն են։ Նրանք զգայուն են դեպի ժողովրդի պահանջները ու ամեն կերպ աշխատում են կատարել նրա կամքը։

Այսպիսով «Սասնա ծռեր» ժողովրդական վեպը, վոր սկզբնապես աղնվական վեպ և յեղել, իջել և գյուղացական միջավայրը, վերջնականապես «ժողովրդականացել», սերվել ու պահպանվել գյուղացու խրճիթում և հասել նուչնիկ մեր որերը, 1930-ական թվականները։

Ահա այս գնդկացումն և մեր «Սասնա ծռերի» առանձնահատկությունը՝ համեմատած ուրիշ ժողովուրդների դիցաբանական վեպերի և անգամ մեր հին վեպերի հետ։

Այժմ տեսնենք, թե ինչպես և արտացոլվել ժողովրդական կյանքը մեր վեպի մեջ։

6. ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔԸ «ՍԱՍՆԱ ԾՌԵՐԻ» ՄԵՋ

«Սասնա ծռերը» չի տալիս միջնադարյան Հայաստանի սոցիալական ու առեհասական կյանքի լրիվ պատկերը, չի տալիս իշխողների և հպատակ ամբիկ ժողովրդի փոխհարաբերության-

ների իրական նկարագիրը։ Վեպի մեջ հիշվող մյուս դասերն ու նրանց ներկայացուցիչները (պաշտոնական, հոգևորական, արհեստավոր) իրենց նախա ու կացով, բարքերով, ինչպես ասվեց, շատ չեն տարբերվում մյուս դյուղացիներից։ Համարյա բոլորովին նման և նաև նրանց ներքին, ընտանեկան կյանքի նկարագիրը։

Իշխող դասի՝ թագավորի, պաշտոնյաների, հոգևորականների և աշխատավոր ժողովրդի հարաբերությունները մտերմական են։ Հասարակության սոցիալական շերտավորումը, դասային առանձնահատկությունները, պաշտոնության արտոնությունները ու ամբիկ ժողովրդի կախյալ վիճակը համարյա վերացված են։ Թագավորի և ժողովրդի փոխհարաբերությունները վեր են ածված, կարծես, յերկուսանք կայացրած համաձայնության։ Յեթե վեպի մեջ անդ-ան հիշատակված չլիներին ֆեոդալական հարաբերությունները մատնող մի շարք դեպապրություններ, ապա դժվարությամբ հնարավոր կը լիներ նրա սկզբնական ֆեոդալական բնույթը վորոշել։ Աշխատավոր դյուղացու չարքաշ կյանքը դրների ընթացքում իր անջնջելի կնիքն և դրել վեպի վրա, նահապետական ֆեոդալական հարաբերությունների նկարագիրը և դարձրել դյուղացական-աշխատավորական։ Այդ դեպապրությունները, պաշտպանության սոցիալական գծերը վերաբերում են վոչ միայն Սասունին և նրա թագավորներին, իշխաններին, «ջոջերին»—Ազնանց կամ Ջոջանց տանը, այլ ընդհանրապես ֆեոդալական Հայաստանի տերերին։ Թվենք այդ ֆեոդալական, սոցիալական դեպապրությունների մի քանիսը։

Սասունի տերերն ապրում են իրենց բերդում, վոր շինել են բլրի վրա և պարսպապատած։ Բերդն ունի, ինչպես բոլոր միջնադարյան քաղաքները, «դարպասներ»։ Նրա շուրջը տեղավորված և ամբիկ ժողովուրդը—«քաղաքացիք»։ Պաշտպանները ունին նաև իրենց սեփական զրոսավայրերը, «սեյրանատեղերը», վորտեղ սարը՝ շրջապատված բարձր պարիսպներով, վոր հիշեցնում և Ծննդոց աստառն ու Խորովակերտը (Մ. Խորենացի, II, ԽԱ, Փ. Բուզանդ, III, Ը)։ «Ջոջերը» կառուցում են՝ յեկեղեցի, վանք, կամուրջ, վարձով և ձրի աշխատեցնելով դրանց շինարարության վրա ամբիկ ժողովրդին։ Նրանք ունին մեծ հարստություններ, խաշներ, ձիեր, զինանոցներ, շոմաբաշաններ և այլն։ Սասունը համարում են իրենց առնական սեփականություն—«հայրենին», իսկ իրենց՝ այդ յերկրի ժառանգական տերեր և ունեն ժառանգաբար հորից վորդի անցնող թագ և այլ իշխանական տարբե-

բառաներ վերջապես, մի քանի պատառիկների համեմատ, նրանք թափավոր էլ են հիշվում։

Ֆեոդալական կարգերից մնացած ուրիշ դերապրումներ էլ կան. կարելի չեր այստեղ հիշատակել ևս մի չիրկու տասնյակ նման դեպքեր, սակայն դրանք այլևս մեր վեպի հատկանշական դեպերը չեն։ «Թափավոր», իշխան կոչումն այստեղ անաքրոնիզմ է։ Նրանք բոլորն էլ դյուղացի չեն, համապատասխան բոլոր մյուս գյուղացիներին, տասունցիներին։

Համադյուղացիների նման նրանք զրաղվում են գլխավորապես անասնապահությամբ, մեղվաբուծությամբ, վորսորդությամբ և ապա չիրկրագործությամբ։ Վերջինս, հարկավ, չեր կարող կարևոր տեղ գրավել նրանց տնտեսության մեջ, չնչին նկատի ունենանք չիրկրի լեռնային, քարքարոտ բնույթը։ Սասունցիները, ինչպես վկայում է վեպի մեջ հիշվող պատմական դեպքերի ու դեմքերի գրեթե ժամանակակից պատմիչ Թ. Արծրունին, «զպէտս կերակրոյն վճարեն ի սերմանց ինչ, առաւել ի կորեակ կոչեցեալ սերմանէն, զոր ոմանք ի սուլ ժամանակի հաց անուանեն. և զնոյն ուտելով ոտիւք ի միջոցս պրակացն կամ երկմասնի վայտասալք սերմանեալ»։ *

Թումա Արծրունու այդ նկարագիրը մինչև վերջերս էլ համապատասխանում էր տասունցիների տնտեսական զբաղմունքին։ Մեր վեպի մեջ էլ Սասունի բնակիչների ցանքն այդ է։ Համաբյա բոլոր պատառիկների մեջ հիշվում է «կորկի արտը», «կորկի արտասերը» խիստ չքավոր պատառիկը կամ ալևորը, վոր իր չնչին քանակի մեկ հույսը համարում է այդ «կորկի արտի» բերքը։ Մի քանի պատառիկներում բացի «կորկի արտից» հիշվում է «գըլգըլի արտը», «չաղիամի արտը», վորոնց մշակույթը նույնպես տարածված է չեղել Սասունում, իսկ «ծուռ» հերոս Դավիթը հաճախ կրում է «չաղիամակներ» կամ «ալեհկիր» մականունը։ Սասունի նախալեռնային գոտում և ձորերում զբաղվում են վորոշ չափով նաև պտղաբուծությամբ. մշակում են նուռ, ծիրան, խնձոր և այլն։ Պատրաստում են նաև նռան դիբեհ։

Հողի մշակույթի տեսակարար կշիռը թե կյանքի և թե վեպի մեջ անչափ անչնչո՛ւն է համեմատած գյուղատնտեսության մյուս ճյուղերի և տեսակների հետ։ Դրանցից գլխավորներն են՝ անասնապահությունը, մեղվաբուծությունը և վորոշ չափով վորսորդու-

* Թ. Արծրունի, II, էջ

թյունն Ցեղ այդ բնական եւ Սասունի լեռնային արտոնները, ալպյան փարթամ բուսականութիւնը շատ նպաստավոր են մանավանդ անասնապահութեան և մեղվարուծութեան համար։ Ցուրաքանչյուր սասունցի ունի իր խոշոր և մանր յիղյուրայով անասունները։ Սասունցին անասնապահ եւ Ցեղ զարմանալի չէ այդ, քանի վոր ամբ ամբ միայն ամիսի ժողովուրդը՝ դյուղացիներն ու քաղաքացիները, այլ և վեպի կենտրոնական հերոս — «Քաջ Մուշեղ» Դավիթը մերթ դառնում է տավարած (նախրապետ) և հորթարած, մերթ հովիվ և դառնարած։

Սասունի մեղրն էլ հռչակված է նաև յերկրի սահմաններից դուրս։ Մանուկ Դավիթն առաքելության մեջ, Մարա Մելիքի տանը կերակրվում է հայրենական մեղր ու կարագով. Մարութա վանքի պահապան վանականների կերը «որուն մեկ մրի կարագ եր, մեկ՝ մեղր» և այլն։

Լեռներում, խոր ձորերում և դարավոր անտառներում բազմաթիվ դիշատիչ գազաններ (առյուծ, վագր, արջ, գայլ, աղվես և այլն) կան, վորոնք բնակիչներին սարսափ են պատում և ջնասներ հասցնում։ Սասունցիները կռիվը գազանների դեմ ուժեղ և կազմակերպված։ Վորսի յեն դուրս գալիս խմբերով և մենակ (Առյուծամեծ Մհերի, Դավթի, Ջննով Հովանի, Բևռի Թորոսի և համաքաղաքացիների վորսորդությունը լեռներում, մանավանդ տապես Մեծ սարում, Մեղան սարում, Ծովասարում և Ամպ սարում)։ Այդ էս հիշատակում է Թովմա Արծրունին, յերբ գրում է՝ «Ընդ ևն առաջեալ ղէնս աշտեայս հանապատ կրկիով ընդ ինքեանս, ի պատրաստութիւն գազանացն որք ի լերինն բնակին»։*

Բացի բնակչության անվտանգությունը պաշտպանելու հանդամանքից՝ վորսորդությունն ունի նաև անտեսական մեծ նշանակություն։ Մի քանի վայրի կենդանիների (նապաստակ, մայիլ, «վիրու այծ», խաղալ, «վիրու վոչխար») մսեղն ուտում են, մյուսների մորթը քուրք են շինում և հագնում։

Մեր վեպի մեջ, ինչպես և մինչեվ վերջերս Սասունում, կարեվոր տեղ է գրավում նաև թռչնորսությունը։ Դավիթը բազեով լոր է բռնում կամ նետ ու աղեղով լոր և այլ թռչուններ կոտորում, թռչնորսությամբ են զբաղվում նաև մյուս հերոսները՝ Սանասարն ու Բաղդասարը, Առյուծամեծ Մհերն և ուրիշները։

Տնտեսական կյանքի համեմատ և նույնպես սասունցիների

---

* Թովմա Արծրունի, II, եւ

ընտանեկան և հասարակական կյանքը: Մինդյան որից սկսած աստիճանի «ծուռը» պատրաստվում և չարքաշ կյանքի համար: Ցեխն հաշվի չառնենք նրանց մանկության առաջին տարիները, յերբ «ծռերն» անհոգ խաղով են տարվում, այն էլ հայկական բոլոր պյուղերին հատուկ խաղերով, ինչպես՝ արնգոտան, անդուկ-պնդուկ («սանդուխչա բիր բոխչա»), ճլորիկ («ճղլոր»), ճան, հոլ և այլն, սակա 7—8 տարեկան հասակից սկսած՝ նրանք դարձակցում են իրենց ծնողներին անտեսության մեջ: Մանուկ և պատանի «ծռերը» դառնում են՝ դառնատած, հովիվ, հոթեպան, տավարած, հոտաղ ու հողագործ: Իգական սեռն էլ իր համապատասխան աշխատանքներն և կատարում՝ քարպահ, թեշիկ պըտատցնել, կովկիթ, բեր, լվացք, կերակուր պատրաստել և այլն:

Դրագիտությունը յերկսեռ «ծռերի» միջավայրում այնքան էլ տարածված չեր: Բչերն են սովորում: Դրագետ են հիշվում՝ Դավիթը, Ճանդուքը, Գոհարը, Սահատարն ու Բազդասարը և այլք: Հատուկ դպրոցներ չկան: Դասատուները հոգևոր դասից են. դասավանդությունն էլ, հարկավ, նահապետական յեղանակով և տեղն ունենում՝ Սաղմոս ասել կամ կարդալ, «Քուղեի» դրեր:

Հատկապես «ծռերի» (տղամարդ և կին) դրաղմունքն էլ չի տարբերվում մեր վերջին չրջանի գյուղացիների սովորական անտեսական աշխատանքներից: Տնից դուրս յեղած աշխատանքը տղամարդու գործն է, իսկ անամիջինը՝ կնոջ: Կանայք զբաղվում են նաև բժշկությամբ, ամուգարությամբ, գրքացությամբ:

Կնոջ և տղամարդու հարաբերությունն ընտանիքի ներսում նահապետական է: Կինը խոնարհ է և համեստ: Նա յենթարկվում է իր ամուսնուն, վորովհետև «տղամարդ վոր կա՝ գլուխ է. կնիկ վոր կա՝ վոտ է», կամ «երիկի խոսքը կոտրել չեզնի»: Տղամարդու իշխանը կարգությունն է, կնոջը՝ հավատարմությունը: Սերն ու համերաշխությունն իշխում են նահապետական այդ ընտանիքում. այստեղ վերաբերմունքն ընդհանրապես կոպիտ է և բռի, չի բացասվում անգամ կնոջն աքացի տալը: Ծնողների վատ ձգտումն ու խղճն է սերունդ ունենալը: Տղամարդու կողմից կնոջ հանդեպ անհավատարիմ լինելն «օրենքով» արդարացվում է:

«Ծռերը» — տղամարդ և կին (հերոսուհինները) զբաղվում են գինավաճառությամբ, համուտ են ասպետական — «փահլևանական» մրցախաղերի մեջ:

Ժառանգական իրավունքը հորից անցնում է վորդուն: Բոլորը յենթարկվում են ընտանիքի մեծին, ավագին: Ցեխն ժա-

ռանդն անչափահաս և, հոգեղեկույցները կամ քեռիները խնամում են նրան մինչև սրբունքի հասնելը, ապա իշխանությունն՝ հանձնում օրինական ժառանգին։ Նահապետական այս օրենքի խախտումներ սակավ են լինում։

Կրոնական պաշտամունքը, անոսխապաշտությունը «ձևերի» մեջ վառ է։ Սրբերի պաշտամունքը, ուխտագնացությունը, յերդումը, անեծքը, ոգեթքը, յկկեղեցի չլինելը սովորական յերեվույթ է։ Յերդմնազանցությունը մեծ մեղք է համարվում, հոգևոր դասը հարգված է։

Նահապետական կենցաղի պայմաններում արյան վրիժառության հետ «օրենքով» սրբագործված է «ձևերի» կյանքում։

Ընդհանրապես մեր վեպը հարուստ է նահապետական հասարակության վերաբերող կենցաղային գծերով։ Առանց չափազանցության կարելի է ասել, որ «Սասնա ծռերի» պատումներն ամբողջությամբ առած բազմակողմանի արտացոլում են վոչ միայն Սասունի, այլ և լեռնային և նախալեռնային գոտիների հայկական գյուղերի նախահեղափոխական շրջանի քայքայվող նահապետական տնտեսությունն ու կենցաղը, աշխատասեր գյուղացու գոյն ու պիտակությունը։

Բավականանանք այստեղ սոցիալ-տնտեսական այս հակիրճ նկարագրով և մի քանի խոսքով բնութագրենք վեպն ըստ ձևի։

7. ՎԵՊԻ ԱՐՎԵՍՏԸ

Աստղագնների հավաստախոսություններին համեմատ՝ մեր վեպը 40 «ճյուղ» և ունեցել, 40 կենտրոնական հերոսներ։ Թե ինչ են հասկանում աստղագնները «ճյուղի» տակ կամ վորպես են այդ 40 հերոսները, հնարավոր չեմ պատկել։ Նրանց վկայություններն այդ մասին հակասական են։ Վոմանք «ճյուղ» ասելով՝ հասկանում են վիպական ամբողջական մի հատված, մյուսները՝ մի ընդարձակ պատմվածք հերոսներից մեկի մասին և այլն։

Անշուշտ 40 թիվը վիպական չափազանցություն է, յերեվակայության արդյունք։ Համենայն դեպս պետք է մի բան, վոր մեր վեպը, գոյություն ունեցող պատումների համեմատ, ինչպես վերը տեսանք, բաժանվում է ըստ սերունդների 4 մասի, այն է՝ 1. Սանասար և Բաղդասար, 2. Մեծ կամ Առյուծամեծ Մհեր, 3. Դավիթ և Մսրա Մելիք (Բաղդադի խալիֆա) և 4. Գըղ-

ակի Մհերը «ձյուղերի» թիվը՝ ըստ վիպական հատվածների՝ ավելի յեր Հիմնական հատվածները կամ մասերն ապրելիս են յեղել անկախ, զարմանալի ասացողներից վոմանք դիտեն միայն այս կամ այն հատվածը, կամ մի քանիսը, կամ բեն բոլորը միասին են պատմում, սակայն ամեն անգամ հիշում են, վոր այսինչ տեղը վերջանում է «ճյուղը» և սկսվում է մի նոր «ճյուղ», «ճյուղը» նրանք հաճախ վերջացնում են «ողորմիա»-ով։

Վիպական մեծ ու փոքր հատվածներով են պատմվել և ասվել նաև ուրիշ ժողովուրդների դիցաղնական վեպերը, ինչպես որինակ՝ ռուսական БЫЛИНА-ները, սերբական, ֆիննական, քրդական հերոսական և սիրային վիպերգությունները։ Մի քանի ժողովուրդների վիպական յերգերը ժամանակի ընթացքում մեկ կամ մի քանի անհատ բանաստեղծների ձեռքով լի մի յեն հավաքվել, պրպտոր ձեվակերպվել, և այդպիսով առեղծվել և մի ամբողջական մեծ վիպասանության՝ դեղարվեստական միասնական կառուցվածքով, հերոսների հաջորդականությամբ և մի ընդհանուր գործողության միությամբ, որինակ՝ հին հունական, պարսկական, գերմանական, ֆիննական, ֆրանսական և ուրիշ վիպասանությունները։

«Սասնա ծռեր» ժողովրդական վեպն այլ բանի յե արժանացել։ Դա գրավոր դեղարվեստական մշակման չի յենթարկվել, գրով չի գրոշմվել անցյալում։ Ժամանակի ընթացքում դանդաղ ասացողներ աշխատել են բերանացի ձևավորել այդ կենտրոնացումը, կառուցվածքային միասնականություն առաջացնել և առեղծել մի ամբողջական վիպասանություն։ Դրա հետևանքով առաջացել են դանդաղ, իրարից անկախ ամբողջական ասքերի խմբեր և ասքեր պատումներ։ Վեպի բոլոր պատումները բաժանվում են յերեք հիմնական խմբերի՝ ա. Մոկաց, բ. Մշու և գ. Պարսկահայքի։ Բացի դրանցից՝ գոյություն ունեն խառն Մոկաց և Մշու պատումներ։ Վիպական առեղծվածության այս պրոցեսը «Սասնա ծռերի» առանձնահատկությունն և հանդիսանում։

Մեր վեպի սյուժետիկան հարուստ ու ձյտոեղ մեր առաջ ծավալվում են և՛ հեքիաթային սյուժետներ ու մոտիվներ, և՛ առասպելներ, և՛ դիցաղնական սերտազարծություններով լի յերգեր ու պրոյցներ, և՛ պատմական-իրական միջադեպեր (պատերազմ, ռազմական մենամարտեր, ասպետական մրցումներ և վարժություններ) և՛ իրական-կենցաղային պատկերներ ու առասպան-

նրա (ուխտադնացություն, «ցաւատան ժամ», ամուսնություն, ծնունդ ու մահ, պար ու խաղ)։

Վիպի հերոսները բնութագրված են ռեալիստական յուրահատկով։ Հերոսները կենդանի յին և մի քանի տարբատաւ Խորթության, մոացածին գծեր չկա նրանց հոգեկան աշխարհում։ Մանավանդ մեծ սիրով և հոգեբանորեն ճիշտ ու տարբատաւ են ներկված Դալլիի և Խանդութի բնավորությունները, մեծ վարպետությամբ՝ Զենով Հովանի բարդ զգացումները և ընդարձակ մանրամասնություններով Մարա Մելիքի (Բաղդադի խալիֆայի) ապրումները ու զավակիր ծրագրերը, և ընդհանրապես հերոսների միմյանց հետ ունեցած հարաբերությունները։

Վիպի լեզուն նոյազ պատկերավոր ու կրկնություններ, փոխաբերություններ, համեմատություններ, հակադրություններ և այլն համեմատաբար ավելի հազվադեպ են, քան ուրիշ ժողովուրդների վեպերի մեջ։ Վիպի ոճը հակիրճ է, տարուստ դարձվածքներով և ասույթներով. պատմվածքը՝ վերին աստիճանի պարզ, կենդանի և համակող։ Մեր վիպասանները, դյուզպի ասացողներն ազդում են ունկնդիրների վրա ոչ թե վառ, գունագեղ, հաճախ կրկնվող, դանդաղ առաջ շարժվող, արվեստական պատկերներով ու մտապատկերներով, այլ հերոսների հոգեբանորեն իրար հաջորդող գործողությունների պատմվածքով, որոնք դինամիկ են և զարմանալի արագությամբ են փոխվում, զարգանում։ Դա յի մեր վիպի հմայքը, դա յի նրա գեղարվեստական հիմնական արժանիքներից մեկը։

«Սասնա ծռերի» պատումների մեծ մասը վոտանավոր և, «յամբական պարզոնյա ազատ վոտանավոր անապեստի խառնուրդով և անապեստյան ազատ վոտանավոր յամբի խառնուրդով»։ Այդ վոտանավորները «սովորաբար միմյանց հետ խառն դրծ են ածվում անխախիր, բայց իրենց թվով իշխող ձևում են յամբական տողերը։ Հաճախ դրանց հետ միանում են և մաքուր յամբական ու մաքուր անապեստյան տողեր, և յերբեմն նույնիսկ յամբական տողեր ազատ վոտքերի (ազատ ասկաների) խառնուրդով, այլ և պատահում են տողեր, որոնց մեջ յամբերն ու անապեստները հավասարաթիվ են, կամ որոնք ունեն 5+5 (5=3+2 կամ 2+3), կամ մի այլ անդամավոր կազմություն, ինչպես և 4+3+3=2+2+3+3... Այսպիսի գործածությամբ այդ ազատ վոտանավորները իսկապես խառն վոտանավորներ են,

միայն վոչ թե անդամներով հորինված..., այլ պարզ վոտքերով»։*

Այսպիսի ազատ վոտանավորներով են, բայց միայն հանգերով, մեր ժողովրդական վիպական յերգերն ևս, ինչպես՝ «Մոկաց Միրզեն», «Ալան ապեն», «Նարեկացին», «կարոս խաչը» և «Ալեքսանդրոսը»։

«Սասնա ծռերի» պատումների մեծ մասն «ոչ միմյանց վոտքը լսելի յե ավելի պատմական ու նկարագրական հատվածների, ինչպես և յերգերի մեջ. ոչիմը համեմատաբար պակաս և կարճ խոսակցություններին մեջ»։* Այս վերջին հանգամանքը թեպետ բացատրվում և նրանով, վոր նոր(XIX դարի վերջերի և մեր որերի) ասացողները պրոֆեսիոնալ վիպասաններ չեն, ինչպես անցյալում, յերբ վիպը հանդիսանալով ոչերոց դասակարգի իդեոլոգիայի արտահայտությունը՝ մշակվում եր պրոֆեսիոնալ յերգիչների, վիպասանների միջավայրում, այլ և նրանով, վոր վերջին շրջանի ասացողները մոռացել են վիպը կամ ուշադրություններին հասկանալի լինելու համար՝ հաճախ ավելացնում են բացատրական բառեր, արտահայտություններ և դարձվածքներ։ Բացի այդ՝ ասացողները բանահավաքներին գրի առնելու դյուրության տալու նպատակով՝ դանդաղ են պատմել և խախտել ոչիմը, ինչպես և բանահավաքները հաճախ չեն կարողացել հարապատասխան գրի առնել և պահպանել ամբողջի ոչիմը։

Վոտանավորի չափը համեմատաբար դեպի անհավասար և միացել յերգերի և յերգախառն հատվածների մեջ։ Յեթե այդ հատվածների վոտանավորը համեմատելու լինենք «սովոր», դիտավորական, նկարագրական կտորների վոտանավորների հետ, ապա առանձին տարբերություն չենք դտնիլ դրանց մեջ։ Բերենք մի քանի որինակ յերգերից և «արձակ» հատվածներից.

«Թը ժողվի՝ մ խաղար խինդ խաբիր խամար
Նորալուկ մանուկ (ես).
Թը ժողվի՝ մ խաղար խինդ խաբիր խամար
Լա բեզդար ապա (ես)»...

---

* «Սասնա ծռեր» վիպի վոտանավորի մասին մանրամասնությունների տես՝ Մ. Աբեղյան, «Հայոց լեզվի առաջավորություն», Յերևան 1933 թ., յերես 360—370, և նույն հեղինակի՝ «Դավիթ և Մհեր», առաջաբան, այս հրատարակության, յերես 4—6։

Կամ

«Ինչ մորեն մեկնիր իմ,
Մարդու բարեվ չեմ ասի.
Եսոր գՀամատէն եմ տեսի,
Հախուց բարեվ եմ ասի,
Լգե, հախուց բարեվ եմ ասի»։

Կամ

«Բաց երեք ձիր առնիր, բաց երեք.
Վիր մեկ եր, երիր իմ երկուս.
Վիր երկուս եր, երիր իմ ութ.
Վիր ասս եր, երիր իմ քսան»...

Կամ

«Դավիթ, ասի մը՛ զարնե,
Դավիթ, ասի մը՛ զարնե,
Մեր Նորալուկ մեկ ասկ մանուկին»։*

Բնբենք մի յերկու հատված եւ վոչ յերգերից, այլապես կոչված «արձակից»։

«Քեռասուն տարի անցավ,
Գոհար խաթուն մեռավ։
Մհեր եկավ, գնր ձին խնձավ,
Գնաց, նեճիր աներ։
Նեճիրվանքաեր գՄհեր բռնեցին,
Տարան, թլեցին խուր վեր»։

Կամ

«Դավիթ լպատրակներիր, ազվիսներիր, կուզիր
Ժողվիր, առիր, խալի, լիր մանչ քաղքին։
Քաղքցիք եկան չոկըցին ուրանց գնեներիր, տարան։
Ամեն մեկ ինչքանդար կպեր,
Լպատրակ, ազվիս, կուզ՝ տարան խիտ։
Լպատրակ գինիցին խատ ուլիրուն, կերան.
Ազվիս, կուզ երին քուրք, խազան»։

Կամ

«Տավիթ լսեց Մենով Հովանի ծեն,
Հիշաց, ազոթք արաց, կանչեց.

* Վերը բերված բոլոր հատվածները յերգեր են։

«Ցա՛, խեր կենդանին,
Մարթիկա Պանդը Աստրածին,
Քաչ Պատրաստի չեմ ալ Քիլին,
Ընդլըներ կատը-կատը իլնին,
Ամեն ոգակ տաս մարթ ապանին»։
Տալիք կանչեց, ծին առաքիկեց.
Տռաքիկուն պես՝ ընդլըներ կտրանց.
Հըմեն ոգակներ ցիրուցան արաց.
Հըմեն ոգակ տաս մարթ ապաննեց,
Նորեն քշեց, ընկավ գործի մեչ.
Եվ մ՛ ել չարդ ու կատը արաց.
Զորքեր վախացան, վախտաց»։

«Սասնա ծռեր» ժողովրդական վեպը հայ հասարակության պարբայման նախընթաց եռատնների բռնմակոդմանի և բռնադակալից արտահայտության են և իր ծագումով, ինչպես ասացինք, ֆեոդալական, դարերի ընթացքում իջած հայ հահապետական դյուղի սոցիալական միջավայրը, այդ վեպը հիմնովին վերամշակվել, ձևափոխվել և համապատասխանել հահապետական դյուղի աշխատավորության դոյին ու պետակցության։

«Սասնա ծռեր» էպոսում են հայկական առասպելաբանության տարրը, այսինքն՝ բնության ու հասարակական ձևերը, որոնք անդիտակցական յեղանակով մշակված են արդեն ժողովրդի յերևակայության միջոցով»*։ Առանց այդ նախապրյալի մեր վեպը չեր կարող առաջանալ, պարզանալ, գեղարվեստորեն ձևավորվել և հարատևել։

Կ. Մարքսը՝ բնության տրիվիալ հունական արվեստն ու դիցաբանության, ասում է. «Այնպիսի մի հասարակական դարգացում, ինչը ժխտում է ամեն մի առասպելաբանական վերաբերմունք դեպի բնությունը, ինչպես և բնության ամեն մի առասպելաբանություն, որն այդպիսով գեղարվեստական համար պահանջում է առասպելաբանության անկախ մի յերևակայություն, [չեր կարող] ամենևին [հունական գեղարվեստի համար հող հանդիսանալ]»։* Գիտական սոցիալիզմի հանճարեղ հիմնադրի այս ապա-

---

* Karl Marx, „Zur Kritik der Politischen Ökonomie, Volksausgabe, besorgt vom Marx-Engels-Lenin-Institut, Moskau-Leningrad 1934, յեր, 247։ Կարլ Մարքս, Քաղաքատնտեսության քննադատության շուրջը, թարգմ. Թադ. Ավդալբեկյան, Յերևան 1932, յերես 57—58։

ոչ բնորոշումը լրիվ վերաբերում է նաև հայկական «Սասնա ծռերին»։ Ցեղ խակապես, Աքիլլեսն ու Դավիթը չեյին կարող պոեյտեյան ունենալ վառոդի և կապարի, Զենով Հովանը՝ ռադիոյի և բարձրախոսի ժամանակ, ինչպես և ընդհանրապես «Իլիականն» ու «Սասնա ծռերը» ռոպսդրական մամուլի և ռոպսդրական մեքենայի հետ միասին «Ցեղ մերին անխուսափելիորեն չեն վերադառնում յերդերը, դրուժյինները ու մուսաները, հետևաբար և վիպական բանաստեղծուԹյան համար անհրաժեշտ պայմանները ռոպսդրական մամուլի ժամանակ»։*

«Սասնա ծռերը» վեպն անկրկնելի յե, ինչպես «մարդս չի կարող նորից յերեխա դառնալ, այլապես նա ծաղրի առարկա կը լինի»։ Նրա հմայքը, նրա «արվեստը հետևողնք և այդ միջավայրն ու անքակտելիորեն կապված և այն հանդամանքի հետ, որ չհասունացած հասարակական պայմանները, որոնց մեջ ծագել և այդ արվեստն և կարող եր միայն իր ծաղումն առնել, յերբեք չեյին կարողանա վերադառնալ»։** Մեր դարաշրջանում նման վեպեր բոլորովին չեն կարող ստեղծագործվել։ Այդ վեպը կը մնա, որպես հայ ժողովրդի անցյալ դարավոր կյանքի մի լիաբյուն և անաղարտ հուշարձան, որն ունի իր անժխտելի թովչանքը և որը կը շարունակի գեղարվեստական հաճույք պատճառել։

Բուռն վոդևորուԹյամբ սոցիալիզմ կառուցող պրոլետարիատը, մարդկային հասարակուԹյան կուլտուրական արժեքների օրինական այդ միակ ժառանգորդը, մեծ սիրով կ'ընդունի «Սասնա ծռերը», հայ ժողովրդի «մանկուԹյան» այդ հուշարձանը, կը կարդա այն և կը վոգևորվի դաժան մելիքներին և խալիֆաներին ջախջախող, ընդհակառակն աշխատավոր ժողովրդին պաշտպանող «բատրակ» ԴավԹով։

Պրոֆեսոր ՄԱՆՈՒԿ ԱԲԵՂՅԱՆ
ԿԱՐԱՊԵՏ ՄԵԼԻՔ-ՈՒՍԱՆՋԱՆՅԱՆ

---

* Անդ, դնբմ. բնագիրը, յերես 248=հայ Թարգմ., յերես 58։
** Անդ, դնբմ. բնագիրը, յերես 248=հայ Թարգմ., յերես 58։

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԱԽԱԲԱՆ

1. Խմբագրությունն՝ ՀՍՀՀ Պետհրատի հանձնաժողովի հետ միասին, պատրաստել և հրատարակել է «Սասնա ծռեր» ժողովրդական վեպի ցարդ հրատարակված, ինչպես և անտիպ ու նոր գրի առնված պատումները։ Կատարելով այդ յուրահատուկ աշխատանքները՝ խմբագրությունս անվերապահորեն իրեն պատասխանատու չի համարում ամբողջ հրատարակության մասին կողմի համար։

2. Ձեռնք տալի անընդհատ աշխատելով՝ խմբագրությունս ի վիճակի չի եղել հավաքելու և մանրակրկիտ քննության առնելու «Սասնա ծռերի» մոտ 65 պատում։ Դրանցից ներկա հրատարակության մեջ տեղ են գտել անհատի բոլոր լույս տեսածները։ Անտիպ պատումների նկատմամբ այլ սկզբունք է կիրառված, այն է՝ հրատարակության համար պատրաստել միայն այն պատումները, որոնք կամ բովանդակության տեսակետից նորություն են հանդիսանում, պարունակելով նոր միջադեպեր և այլ մանրամասներ, կամ նվազ չափով ուշադրավ այդ հատկությունից՝ ներկայացնում են ըստ ձևի և ոճի տեսակետ դեղարվեստական արժեք (վոտանավոր, դեղեցիկ պատկերներ, ճկուն և հարուստ լեզու և այլն)։

«Սասնա ծռերի» պատումները լույս են ընծայվում ըստ կատարողի։ Հատորների համար հիմք են ընդունված պատումների լեռնական-բարբառային հատկանիշները։ Առաջին հատորի մեջ տեղ են գտել դիմավորապես Վանա բարբառով և ենթաբարբառներով (Մոկաց, Շատախի, Նարեկի, Կաճաոի և այլն) «տված» պատումները, ինչպես և մի քանի խառն պատումներ, որոնք կրելով այդ բարբառների ազդեցությունը, կատարվածքով և բովանդակությամբ անպայման պատկանում են այս խմբին։ Յերկրորդ հատորի մեջ լույս կը տեսնեն Տարոնի—Մշու բարբառն և նրա ենթաբարբառները (Սասուն, Խլաթ, Ալաշ-

կիլու, Ապարան, Նոր-Բայազետ և այլն) պատկանող, ինչպես և վորոշ չափով մեհուսի Ցաղկահայոց բարբառով «ասված» պատումները։

Լեզվական հատկանիշներով կատարված այս բաժանումը համապատասխանում է գրմանական կերպով և պատումների բովանդակությանը։ Պատումների այդ կերկը հիմնական խմբերը (Մոկաց, Մշու և Գաղկահայոց) պարզ ցույց են տալիս, վոր մեր «Սասնա ծռեր» ժողովրդական վեպը հիմնականում զարգացման վիպական կերկը կենտրոն և ունեցել և այդ կենտրոններից էլ դուրս գալով՝ տարածվել և յուրաքանչյուր բարբառի սահմաններում։

3. Հատորների մեջ տեղ են գտել մի քանի պատումներ, վորոնք բովանդակությամբ և ձևով քիչ են տարբերվում միմյանցից։ Այս հանգամանքը կարող և շատերին տպավես թվալ, վոր խմբագրության չեղվել և իր նախընտրած հիմնական սկզբունքից, այսինքն՝ լույս ընծայել միայն տպավոր պատումներ, վորոնց բովանդակության մեջ նորություններ կան և ձևով էլ վորոշ գեղարվեստական արժեք են ներկայացնում։ Կասկածելի կամ վիճարկելի այդպիսի պատումներն արժեքավոր են այլ առումով։ Գրանցից կերկուսը (№№ ժ և ժԱ) պատկանում են միևնույն տասցող Վարդան Մուխո-Բաղիկյանին, վորն «ասել»—պատմել և տարբեր ժամանակներում (1911 և 1916 թ. թ.) ու հանգամանքներում (տես պատումի առաջաբան, կերկ 473—4), իսկ մյուս կերկուսը՝ կերկու տարբեր տասցողների, վարպետին ու աշակերտին, հորն ու վորդուն։ Այդ պատումներից յուրաքանչյուր ցույցի համեմատության մեջ միմյանց հետ ցույց և տալիս, թե ինչպես միևնույն պատումը ժամանակի ընթացքում փոփոխության և ենթարկվում հապավման և հավելման դեռ, ինչ նորանոր ապդեցության ներքո կրում տերնդից տերունդ անցնելով կամ տոլյալական նոր միջավայր ընկնելով։ Վոչ միայն մեր, այլ և ընդհանրապես բոլոր ժողովուրդների վեպերի—եպոսների գոյացման ու զարգացման պատմության համար այդպիսի պատումները բացառիկ արժեք են ներկայացնում։

4. Պատումներն ըստ կարգի դասավորելիս՝ հիմք և ընդունված դիմավորապես պրանցման ժամանակագրական հաջորդականության կարգը։ Տեղ-տեղ խախտված և այդ սկզբունքն և երբ հաջորդում են տարբեր ժամանակներում դրի առնված մի շարք պատումներ։ Այս դեպքում դիտակցաբար և կատարված։ Այդպիսի

պատուհանները պատկանում են վիպասանական մեկ դպրոցի և հաճախ լրացնում են միմյանց բառ բովանդակությամբ։

5. Պատուհանների բնագրի վրա խմբագրությունս կատարել և հետևյալ աշխատանքը.

ա. Պատուհանների մեծագույն մասը դիտել և վորպես ազատ վոտանավոր և արձակ տպվածը կամ ձեռագիրը ստուգել և, կամ վերանայել բանահավաքների ստուգածը։

բ. Տողատակից հետո պատուհանները բաժանել և հիմնական ընդարձակ հատվածներին, յուրաքանչյուրին առանձին վերնագրեր, իսկ նրանց ստորաբաժանումներին, փոքրիկ դրվագներին՝ յուրաքանչյուրը վերնագրեր։ Այսպիսով բաժանումները դարձնում են վեպի կառուցվածքն ու բովանդակությունն ավելի դյուրըմբռնելի և կոնկրետ թե ընդհանրապես ընթերցանության և թե մանավանդ ուսումնասիրության համար։

գ. Պատուհանների ուղղագրությունը վեր և ածված նոր ուղղագրության, վորն ավելի անչափ և արտահայտում բարբառային հնչյունական հատկությունները. չորս հնչյունի համար, վորոնք գրական լեզվի մեջ չկան, ձուլել են տրված առանձին տպագրական նիշեր. դրանք են՝ ա, ո, ե և յ (անս բարբառային քերականական դիտելիքներ)։ Բնագրերների ուղղագրության աշխատանքը դյուրին չեր, յեթե նկատի ունենանք, վոր բանահավաքները չեն հետևել միատեսակ ուղղագրության և հաճախ միևնույն բառը միևնույն պատումի մեջ տարբեր ձևերով են գրել։ Դրա պատճառներն շատ են, նախ՝ բանահավաքների մեծ մասը չի հետևել գիտական ուղղագրության, համարելով այն յերկրորդական հանգամանք վեպի պատմական-գեղարվեստական արժեքի համեմատությամբ. յերկրորդ՝ հաճախ այս կամ այն հնչյունը տատանվում՝ նրանք գրել են այս կամ այն տատանումը, բայց չեն նշել, թե վոր հնչյունն և դա արտաբերում, որինակ, գրում են՝ «յինել», բայց չեն ծանոթագրում՝ համապատասխանում և այն «էն»-ին, թե «ժ»-ին. յերրորդ՝ անհույժ վերաբերմունք դեպի բարբառի ուղղագրությունը, ապինքն՝ հիմք ընդունելով այս կամ այն տատանության սկզբունքը՝ բանահավաքները հետևողականորեն չեն կիրառել այն ամբողջ պատումի մեջ, մեկ գրել են «յնկավ», մեկ՝ «էնկավ», մեկ էլ՝ «ենկավ»։ Այդ ամենի հետևանքով հնարավոր չի յեղել ցանկալի ճշտությամբ պահպանել շատ պատումների մեջ բարբառային հնչյունները։

Բարբառային հնչյունական երևույթները տատանելու

անսակնկալ ավելի արժեքավոր են վերջին շրջանում կատարած դրանցումները։ Դրանց մեջ հատուկ ուշադրության են առնված հնչյունների առոգանական առանձնահատկությունները և դրի են առնված բանահավաքների կողմից մշակված տառադարձական նշանները։ Այդպիսի դրանցումները արժեքավոր են միայն լեզվաբաններին գիտահետազոտական աշխատանքների, բայց ոչ ընթերցող լայն հասարակության համար, որը նկատի չունի գիտական-լեզվաբանական նպատակները։ Սովորական ընթերցողը մանավանդ դեղարվեստական յերկեր կարդալիս՝ չի կարող դեղարվեստական հաճույք առանալ, յերբ նա ստիպված՝ հնչյունաբանորեն պիտի վերծանի ամեն մի բառը, որպեսզի հասկանա նրա խմաստը։ Պարզ է, որ նման աշխատանքը կը պահանջի ուշադրության և յեռանդի ավելորդ և աննպատակ (սովորական ընթերցողի համար) վատնում, որով մեծապես կը նսեմացնեն գիտականորեն դրի առնված պատումների դեղարվեստական արժեքը, իսկ հաճախ էլ նման պատումները բոլորովին կ՚անտեսելին ընթերցողի կողմից։

Այդ դժվարությունները նկատի ունենալով՝ խմբագրության ձգտել և հնարավորության սահմաններում պարզեցնել նոր դրի առնված պատումների ուղղագրությունը և շնչին տարբերություններով հավասարեցնել մյուսներին, այսինքն՝ պահել և հիմնականում դրական ուղղագրությունը, իսկ հնչյունափոխության ընդհանուր յերևույթների մասին ցուցումներ և արել պատումների առաջաբաններում և «Բնթերականական դիտելիքների» մեջ։

դ. Անտիպ և տպագիր պատումների մեծ մասն անվերջ դրանցման, ինչպես և անխնամ տպագրության հետևանքով մի շարք վրիպակներ և թյուր ընթերցումներ և պարունակում։ Բարբառային հնչյուններն և դրանց տառադարձությունները հրատարակիչները հաճախ անուշադրության են մատնել և վեր են ածել սովորական դրական ուղղագրության ձևի։ Տեղ-տեղ բառերը, գլխավորապես բարբառային և ոտար, աղճատ են տպված, բացի դրանից՝ արևմտահայ բանահավաքների դրի առած պատումների մեջ ոտար բառերի համար խլխում և արևմտահայ տառադարձությունը։

Նման բոլոր տեսակի տպագրական վրիպակները, ինչպես և անճշտությունները խմբագրությունս աշխատել և ըստ կարելվույն վերացնել և տառադարձությունները միակերպության վերածել։

և. Բանահավաքների ձեռագիր պատումների մեջ կրկնվող դարձվածքները, հատվածները (այս վերաբերում է գլխավորապես յերգերին, բանաձևիներին — ֆորմուլներին կամ նախնականում յերգված կտորներին) գրի չեն առնված, այլ յերկրորդ անգամ հիշվելիս՝ ընդհատված են բազմակետերով։ Հրատարակիչները հաճախ այդպես էլ ապագրության են հանձնել։ Այդպիսի ընդհատումները վերականգնված են, հիմք ընդունելով պատումի այդ հատվածի լրիվ բնագիրը, որ մեկ կամ յերկու անգամ մինչ այդ կրկնված է յեղել։

Բանահավաքների անփութի գրանցման, դուցե ձեռագրների վոչ պարզ և դյուրընթեռնելի լինելու հանգամանքով, մի շարք բառեր, դարձվածքներ և վոճեր սխալ են վերծանված և ապագրված հրատարակիչների կողմից։ Այդպիսի թերությունները էլ ուղղված են և վերականգնված նույն պատումների մեջ կրկնված նույնանման դեպքերի հիման կամ հարց ու փորձի միջոցով տեղացիներից, յերբեմն էլ հենց պատումի ասացողներից։

6. Պատումների բնագրերների լիություն հնարա հասկանալի դարձնելու համար յուրաքանչյուր բարբառային խմբին կցված և առանձին ներածական — «Բնբառականական դիտելիքներ» վերնագրով։ Այդ ներածականներով խմբագրությունս նպատակ չի ունեցել տալու ամբողջ բարբառի մանրամասն և հիմնավորված ուսումնասիրությունը, այլ բավականացել է՝ նշելու միայն բարբառային առանձնահատկությունները՝ համեմատած հին ու նոր գրական լեզվի հետ։

7. Մեր ժողովրդական վեպի տարածման սահմանները, ինչպես և հերոսների գործողության վայրերը ցույց տալու նպատակով՝ կազմված են յերկու աշխարհագրական քարտեզներ։

8. Ասացողների միջավայրը կոնկրետ ներկայացնելու համար պատումների յուրաքանչյուր խմբին, յերբեմն և յենթախմբին կցված և հատուկ ներածություն, որի մեջ տրված են վորոշ տեղեկություններ շրջանի կամ գավառի աշխարհագրության, պատմական անցյալի, վերջին (մինչ խորհրդայնացման պատերազմը) շրջանի բնակչության հոգեվոր աշխարհի՝ ֆոլկլորի, կրթական մակարդակի և մի քանի այլ կարևոր հանգամների մասին։

Այդպիսի գիտելիքներն անհրաժեշտ են ասացողներին լրիվ ըմբռնելու և բնութագրելու համար, ինչպես և նշելու սոցիալական միջավայրի ազդեցությունները, որոնց նա (ասացողը) յենթակա է յեղել և ընդգծելու նրա առնչագործական կերո-

դուքյուններըը. Հենց այդ տեսակետից ելնելով, աշխատել ենք հնարավորության սահմաններում մանրամասն նկարագրել առարկաների կյանքը, նրանց բանահյուսական ծանոթությունների սահմանները. Տպագրվում են նաև առարկաներից մի քանիսի լուսանկարները. Միմամասնությունը լուսանկար չունի.

Ցավոք, այդ տեղեկությունները լրիվ չեն, որովհետև մեր ավագ սերնդի բանահավաքներից վոմանք նվազ կարևորություն են տվել դրանց և բավականացել են հիշատակելով միայն առարկաների անուններըը (վոմանք այդ էլ չեն արել) կամ հաղորդել են նրանց մասին մի կերկու կցկտուր տեղեկություններ.

9. Առասպելական, վիպական, պատմական և կենցաղային բնույթներըը, դեպքերն ու իրադարձությունները ընթերցողներին մատչելի դարձնելու նպատակով, խմբագրությունս բերբոր հատորին կցում է ամենաանհրաժեշտ և կարևորագույն ծանոթագրությունները. Անշուշտ հնարավոր եր շատ ավելի ընդարձակել և մանրամասնել ծանոթագրությունները, պատմահամեմատական լեզվանակով մեջ բերելով հայ և ոտար առասպելներից, վեպերից ու հավատալիքներից բազմաթիվ զուգահեռ օրինակներ, սակայն այդպիսի աշխատանքը շատ կ'ընդարձակեր ծանոթագրությունների շրջանակները. Խմբագրությունս նպատակն ավելի կոնկրետ և կեղև նա ցանկացել է հավելյալ դիտելիքներով բավարարել մի կողմից ընթերցողին՝ հաղթահարելու կարդալու ժամանակ հանդիպած դժվարությունները.

Ծանոթագրությունների համար կարևոր մի շարք բառեր, անուններ, ինչպես և սովորույթներ տեղ են գտել Բ. հատորի վերջում՝ բառարանում, հատուկ անունների ցուցակում և առարկայական ցուցակում.

10. Մեր ժողովրդական վեպն ուսումնասիրող բանասերների, ինչպես և դրողների ու դրականագետների հետազոտական աշխատանքները դյուրացնելու նպատակով՝ կազմված և վեպի բոլոր պատումների դրվագների ու միջադեպերի համաբարբառ, այսինքն՝ մի վերնագրի տակ համախմբված և բոլոր պատումներում կեղած միևնույն նյութը. Այս կերպ ընթերցողն, առավել ևս ուսումնասիրողը, հնարավորություն կ'ունենա, հարկավոր դեպքում, գտնելու տանդյակ պատումներում կեղած միևնույն միջադեպի տարբեր նկարագրությունն ու դեղարվեստական ձևավորումը.

Հենց այդ կապակցությամբ կազմված և նաև «Տատոս Ծակրի» յուրաքանչյուր պատումի ճյուղավորությունը վերջինս

արտահայտված և վոչ թե գրաֆիկ ձևով, վորը հնարավոր չէ յուրաքանչյուր դեպքում կոնկրետ և ակնարկ նախկայացնել պատումների բարդ ու խճճված լինելու հետևանքով, այլ շարադրական յեղանակով, այսինքն՝ տրված և յուրաքանչյուր պատումի հակիրճ ամփոփումը, հիշելով բոլոր գլխավոր հերոսների ազգակցական կապերը։

11. «Սասնա ծռերից» անցյալում յերգվել են ավելի ընդարձակ հատվածներ, քան XIX դարի վերջերին և նախկայում Ասացողներից վոմանք բոլորովին չեն յերգում, սակայն նրանք հավատացնում են, թե իրենց վարպետները մի քանի կտորներ յերգելիս են յեղել։

Վեպական յերգի յերաժշտական յեղանակները, վորոնք սերընդից սերունդ անցնելով՝ հաճախ խոր հնության կնիք են կրում, անշուշտ, մեծ նշանակություն ունեն յերաժշտագիտական տեսակետից, ինչպես և վիպական շեշտի, ռիթմի և չափի վերլուծության համար։ Մեր բանահավաքները հաճախ չեն կարողացել կամ հնարավորություն չեն ունեցել նոտագրելու յերաժշտական յեղանակները. քչերն են ձայնագրել, իսկ վոմանք էլ ձայնագրածը կորցրել են։

Ներկա հրատարակության մեջ լույս ենք ընծայում մի շարք յերաժշտական կտորներ, վոր ձայնագրված են յեղել անցյալում և վերջին շրջանի բանահավաքների գրառումների ժամանակ։ Նոտագրված յեղանակները քիչ են։ Անհրաժեշտ է այստեղ նշել, վոր ըստ ասացողների և բանահավաքների հավատարիմ ցուցմունքների՝ պատումների յերգերի մեծ մասը մեկ յեղանակով է ասվում։

12. Վեպի պատմական միջավայրը, ինչպես և ասացողների արվեստի բնույթն ավելի կոնկրետ պատկերացնելու համար հրատարակության մեջ լույս են ընծայվում մի շարք նկարներ։ Դրանց մի մասը քաղված է մեր միջնադարյան մանրանկարչության և վերաբերում է հայ և հարևան ժողովուրդների կենցաղային առարաններին, մյուս մասը վեպի ձևավորման վերջին շրջանին պատկանող և վեպի մեջ հիշվող արտադրական գործիքների, յերաժշտական նվագարանների, տարազի ու զենքերի լուսանկարներն և գծանկարներն են։ Նկարներին կցվում են նաև շատ համառոտ ծանոթագրություններ։

13. Հրատարակությունն էլ ավելի մատչելի և գիտականորեն լրիվ դարձնելու համար կազմված են՝ Բառարան, Ասարկայական

ցանկ, Հատուկ անուններուն ցանկ և մեր վեպին նվիրված կարևոր ուսումնասիրությունների ու հրատարակությունների մատնանշություններ։

Այս մատենագրությունը սպառիչ չէ։ Աշխատել ենք՝ հնարավորության սահմաններուն մէջ հավաքել այս վեպի ուսումնասիրության համար կարևոր գրականությունը։

Կարևոր ենք համարում մի քիչ ևս տալ խոսք էջ առնել խմբագրական աշխատանքի այս վերջին հատվածի մասին։

Այն բառերը, որոնք գրական են, թեպետ և հազվագյուտ, բայց կարելի չէ դոնել գրական հայերենի բառապաշարում, սակավ բացատրությամբ, տեղ չեն գտել։ Մեր բառարանում հատուկ ուշադրության են առնված ոտար և բարբառային բառերն ու դարձվածքները, նմանապես բառերի բարբառային անատոլիական ձևերն ու խմառանները, որոնց բացատրությունը միշտ կ՚օժանդակի ընթերցողին վեպի բնագիրները հասկանալու։ Մի շարք բառեր, որ տեղ են գտել բառարանում, որոշ դեպքերում անհրաժեշտ և համարվել նշանակելու նաև բնագրերների տակ՝ ծանոթությունների մեջ։ Դրանք գլխավորապես այն բառերն են, որոնք մոռեմոռ և յերկիմաստ գործածված լինելով, կարող են դժվարացնել բնագրի ըմբռնումը, օրինակ՝ «մի», որ նշանակում է՝ «մեկ» և «մեր», «մեղ» և այլն։

Առարկայական ցանկի մեջ նշանակված են գլխավորապես տեխնիկական տերմիններն, իրավական հասկացողությունները, վեպի մեջ հիշվող բարքերին ու սովորույթներին վերաբերող բառերը և առասպելական անուններն ու տարբերանները։

Վերջում տալիս ենք նաև «Մատնա ծռեր» ժողովրդական վեպի պատումների ժամանակագրական կարգով դասավորությունը, որից հայտնի կը լինի, թե որ պատումը, որ բանահավաքը, որտեղ և երբ է գրի առել կամ տպել։

Գրոֆ. Մ. ԱԲԵՂՅԱՆ
Կ. ՄԵԼԻՔ-ՈՍԱՆՋԱՆՅԱՆ

ՆԱԽԱԲԱՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐԻ

ՏԵՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՄՈԿԱՑ, ՇԱՏԱԽԻ, ՍՊԱՐԿԵՐՏԻ, ԴԱՎԱՇԻ ՑԵՎ, ՀԱՑՈՑ ՁՈՐՒ

Սույն հատորի մեջ ամփոփված են «Մասնա ժողով» ժողովրդական վեպի այն պատառիկները, որոնք դրի են առնված Մոկաց, Շատախի, Սպարկերտի, Դավաշի ցեղ. հայոց ձորի բնակիչներից։ Այդ պատառիկները յուրահատկությամբ, ինչպես և չափով մոտիկ են միմյանց, անշուշտ, այն պատճառով, որ այդ հինգ գավառակներն իրենց աշխարհագրական դիրքով իրար մոտ ու սահմանակից են։ Բոլորը գտնվում են Վանա լճի հարավային կողմում, Արեվելյան Տիգրիսի կամ Շաոի հովտում։

Մոկը կոչվում էր հին Հայաստանի նահանգներից մեկը, որ ընկնում էր Ազձնիքի արեվելյան կողմում, հյուսիսից և արեվելքից սահմանակից էր Վասպուրականին, իսկ հարավից Գոգճայքին (Գեղդուաց ավազան)։ Ծովհաննէս կաթողիկոսն այս նահանգը կոչում է «խոշորիկ և գժուարաժայռ և ամուր ավազան» (էջ 292, Ղուկ. հրատ.), իսկ Թովմա Արծրունին դրում է՝ «էլբինա բազմաբնակ և վաստակ անառատախիտ ունի երկիրն Մոկաց» (էջ 458, Ղուկ. հրատ.)։ Այս լեռները Տավրոսի մեծ դռատ հյուղերն են։

Մոկը նահանգի գավառներից մեկն էր Առանձնակ Մոկս, որ հավանորեն նույնն է մեր ժամանակի Մոկաց յերկրի հետ։ Սրա մեջով անցնում է Մոկս գետը, Արեվելյան Տիգրիսի ազ վտակներից մեկը, որ սկիզբն և առնում Մոկոր հին Իշտունիքից (արդի Գավաշից) անջատող լեռներից։ Այդ գետի վրա էի Մոկս գյուղաքաղաքը, Մոկաց յերկրի կենտրոնը, որը բաժանված էր վեց փոքրիկ թաղերի. դրանք են՝ Գաշտի թաղ, Անձղոնց թաղ, Աբրհամենց թաղ, Քաղքի թաղ, Ջաղցի թաղ և Մանասկանց թաղ։ Սրանցից առաջին հինգը հայաբնակ էին, իսկ վերջինը՝ քրդաբնակ։

Մոկս գյուղաքաղաքի Գաշտի թաղի բնակիչ Վարդան Մուխե-Բաղիկյանից են գրի առնված № № ԺԱ և ԺԱ պատումները, Ջաղցի թաղի բնակիչ Մանուկ Հարությունյանից՝ № ԺԲ պատումը։

Այս գյուղաքաղաքից դեպի արեվմուտք, մոտ մի ժամ հեռավորության վրա գտնվում էր Գինեկանց (Գինեկանց) գյուղը, որի բնակիչներն էին № Ա պատումի առաջող Նախոն և № Բ պատումի առաջող Ջաստինը։

Ապա Մոկս դեպի արեվմտյան վտակ Ածնջու ջուր դեռատի ափին գտնվող Առինջ գյուղից էր № Զ պատումի առաջող Ղազար Հովակիմյանցը։ Այս Առինջ գյուղից են յերգել և № Է պատումի առաջող Մախոյի ծնողները, և առաջողն ինքն էլ

---

* Գ. Ղռնեցյան, «Ատրպատական Հին Հայաստանյաց» Վենետիկ, 1822 թ., էջ 132։

մի առժամանակ այտեղ և տպրել, ապա իր ծնողների հետ փոխադրվել և Շատախի Ղրխուրլար գյուղը:

Մոկսից հարավ համանուն գետի վրա յի Հալին գյուղը, որտեղից եր № Ի պատումի ասացող Քուման Գևորգյանը:

Մոկսից արևմուտք բնկնում և Շատախ գավառակը, իսկ որանից արևմուտք՝ Նորգյուղի գավառակը: Շատախը հին Մոկսց նահանգի մասն և, իսկ Նորգյուղը վաղուրյանի հին Անձևացիք գավառն և, որը մեջ և Հոգաց վանքը:

Շատախ գավառակում պետք ե՛հիշել Առևո գյուղը, № ԺԹ պատումի ասացող Մկրտիչ Հարությունյանի ծննդավայրը, ապա Հինենց գյուղը, որի բնակիչներ են յեղել № ԺԹ պատումի ասացող Մանուշակ Զաքոյանը, № ԺԱ պատումի ասացող Գրիգորը և № ԺԲ պատումի ասացող Ադիլ Ղարիբյանը:

Շատախի Կաճևա գյուղի բնակիչ եր № ԺԶ պատումի ասացողներից Թաչո Մուրադյանը, իսկ Ամո Զաքոյանը Հինենց գյուղացի յեր կաճեացի յեր նաև № Իե պատումի ասացող Հովան Զոհրաբյանը:

Մոկսից արևմուտք բնկնում և Սպարկերտ գավառակը, որը հին Մոկքի մի մասն և, մեջն ունենալով Ալպարանից սուրբ Քաչի վանքը, որը հները դնում են Մոկքի մեջ: Սպարկերտ գավառակի Բաղնից գյուղի բնակչուհի Փառվիից և որի առնված № ԺԸ պատումը:

Գավաշ գավառակը հին Ռշտունիքն և, Մոկսց յերկրից հյուսիս, Վանա ծովի հարավային կողքերին: Այդ գավառակի արևմտյան սահմանի վրա յի Ընձաքիտար լեռը, որը հնատեղում կոչվել և Կապուտաղն, իսկ մեր արևելում Կապուտկող, ինչպես և վեպի մեջ:

Գավաշում են՝ Տեղող գյուղը, որտեղից եր № ԺԲ պատումի ասացող Ցեղիպատ Հակոբյանը, և Նարեկ գյուղը № Ի պատումի ասացող Զաքոպատ Տեր-Մխիթարյանի հայրենիքը, Հարբերդ գյուղը, որտեղից եր № ԻԲ պատումի ասացող Գրիգորը Փոխանը, Բողնիս գյուղը № ԻԳ պատումի ասացող Համբարձում Գրիգորյանի ծննդավայրը: Գավաշցի յեր նաև (գյուղն անհայտ ե) № ԻԱ պատումի ասացուհի Մարգարիտ Սարգսյանը:

Ռշտունիքի կենտրոն վասպանից արևմուտք, Վանա ծովի հարավ-արևելյան կողմում, Վան քաղաքից 7հարավ ընկնում և հանրաճանաչ Հայոց Ձորը: Այս գավառակի Անկուան գյուղից եր № ԻԳ պատումի ասացող Կազարյան Թաման:

Գարեգին Սրվանձտյանցը 1884 թ. (այս հատորի № Ա պատումի դրի առնվելուց յերկու տարի առաջ) հրատարակված «Համով-Հոտովշ-ի մեջ համառոտ նկարագրում և այս լեռնային գավառակները: Այտեղ գնում ենք հետևյալը.

«Շատախ, Նորգյուղ և Կավերկատ գաւառք միացնալ Գաւառապետութեան է Շատախի քով, վանէն 16 ժամ հեռի. կլիմքը՝ լեռն և ձոր, օդը՝ ջերմ և ցուրտ, անառուտ, ջրալից, ունի սեղ-սեղ և փոքրիկ հովիտներ, բարձրաբերձ ապառաժներ և քարանձաւներ: Ակունք Տիգրիսի կամ Շատ գետոյն կը բղխին Նորգյուղէն, որոյ ջուրը Շատախու միջով կ'անցնի և իր մէջն ունի բաւական կարմրախայտ ձուկն առատ առատ: Այս գաւառներէն կը մնուցանեն ընտիր և բազմաքիւ ոչխար ու այծ, մանաւանդ չուխա կամ չիլիկ, յորմէ կ'առնուն դիւրաքիկ. (նոյնը ունի նաև Ջուլամերգ). կը զբաղին գոյնգոյն և քանձր

ու բազում ազնիւ շալիք, քաղախիկ, ոչոյ և այլն Նորդուզայ կը վերաբերի հաշուառուց Հոդուց վանքը։

Անուանի են Շաատախի ընկոյզ, մեղր և այլ և այլ մթերքներ։ Բնակչաց բազմաթիւ մասն կը կազմեն Հայք, ապա Քուրդք, ապա Ասորիք՝ Նորդուզի կողմեր վարժարանք Հայոց 7, աշակերտք՝ 487։

Մոպս, Մամատանք և Սպարկերտ գաւառք Դաւառադլուխն է Մոպս աւանը, վանէն 18 ժամ հեռի։ Սպարկերտը այժմ կը վերաբերի Սղերտին՝ բազիղոյ կուսակալութեան ենթակայ։ Դիրքը այս գաւառաց լեռնային, ամուր և բարձր ու խոռոչ անտառներով և մեծամեծ ժայռերով Օղը՝ ցուրտ և ձիւնի Ջուրն ազնիւ և առատ, բնակիչք կարի քաջառողջ կը մնուցանեն բնաւիր աչխատ և չուռ այծ, առատ և պատուական մեղր ունին։ Անուանի են մրգեղէնները՝ խաղող, չամիչ, ուռւ, ընկոյզ, տանձն և այլն։ Հոս ալ պետուական շալ և սրոյ կը գործեն և կը շինեն «բուռ-բուռ» կօշիկներ, — նոր մոդով և կանոնով հիւսուած կօշիկ է, տակն ամրոզ բնանիւթով, ձիւնի և քարի վրայ քալելու յարմար։

Մոկաց լեռանց շղթայն մի և նոյն է, որ Կէվկէնն, Ջուլամէրգէն, Նորդուզէն, Շաատախէն ձգուելով կու գայ, այն է՝ Տաւրոս, և կը չարունակէ դէպ ի Բաղէշ։

Մոկաց գաւառի մէջն է Փուդկոյ ս. Գէորգի վանքը՝ որ այս կողմի ս. Բնաւոթգոնն է, միակ ապաստանարան ուղևորաց բուքերու և փոթորիկներու. հրեսէն, հռչակաւոր իւր աթոռոցովն Սպարկերտի մէջն է՝ Ապարանից ս. Յակոբ հոյակապ վանքը, որ այժմ դարձեր է Քրդաց ձեռքը խոտի մարագ։ Ջրոյ մեծ վտակ մը կը բաղխանայ Մոպսէն՝ համառուն, որ կ'օժանդակէ Տիգրիսին։

Բնակիչք Մոկաց, Մամատանաւ և Սպարկերտաւ՝ են Հայք և Քուրդք։ Մոկաց, Շաատախու և իրենց մերձակայ գաւառներէն երթեւեկ Աշիրաթներ կան բազմաթիւ և բազմացեղ, որք Մուսուլայ կողմերէն կու գան ամառը և ձմեռը կը մեկնին...

Այս գաւառաց Հայոց Ազգ. դպրոցներ լաւ է. գլխաւորապէս Մոկաց մէջ, ուր կայ վարժարան 2, աշակերտք՝ 91։

Հայոց Ձոր, Ռոտան և Գաւազ գաւառ։ Հայոց Ձորը վան քաղաքի գաւառն է, և Ռոտանը Գաւաշին միացած, յորս մէւտիրներ կը նամին Գաւաշի գաւառապետութեան է։ Ձոր գիւղի խանը, վանէն 9 ժամ հեռի. խակ մէւտիրները՝ Ա. 4 ժամ, Բ. 6 ժամ։ Առաջք կ'իջնան վանայ հարաւակողմը, ծովափնեայ։ Այս գաւառաց նահը պարապի պէս բարձրացած են Նորդուզի, Շաատախու և Մոկաց քարաքեռներէն։ Հայոց Ձորը հովիտ է, և Ռոտանը գետ ու Շամիրամայ ջուրը իւր միջով կ'անցնին։ Ռոտանն ու Գաւաշը դաշտային և լեռնային են, ջրաւէտ և օգտաւէտ, դիակերը յաճախ մրգաբեր և անպտուղ ծառերով զարդարուած, բայց երկիրը ոչ հաւասար սրտագործ։

Ազգային նշանաւոր և նուիրական յիշատակներով լի են այս գաւառները։ Հայկայ ճակատամարտն և յաղթանակի ձորը։ Աբգահամ Ռոտոմանոցի վանքն ու շիրիմը, Վարդ Գաթրիկի գերեզմանը և այլն։ խակ Ռոտանայ մէջը՝ ամենազանազանութեան եղիշէի գերեզմանը ս. նշան վանքին մէջը, Գագկայ և Գուրգենայ բերդը՝ Ռոտանայ կառավարին վրայ, ծովափը, ուր քարերու վրայ խոշոր տառերով քանդակեալ գան կը կարդացուին անուններ Գաւաշն է Իշտունիք,

ուր է Նարեկացի վանքը, Աքաոս լեռը. հոն ծովուն մէջը իւր շէնքով և գիրքով հիանալի տեսարան Աղթամարցոյ ալիքներով կը ծփայ, և հանդէպ Առաքը իզդին և այլն։ Բնակիչք ասոր գաւառաց են Հայք և Քուրդք։ Արժարանք Հայոց 12, ուսանողք՝ 566։»

Այս գաւառներն ունին 14 վանք Ազգ. զրացումն՝ վանքերէն հեռի յեղած գիւղերու մէջը կամ է»*

Հայոց Ջոքը հնուէն առանձին գեր չի կատարել, իսկ Իշխաններք և Մոկք ունեցել են իրենց առանձին իշխաններն ու յեպիսկոպոսական վիճակներք։

Իրրև լեռնային ամուր յերկիրներ դրանք, մանաւանդ Մոկքը, յերկար դարեր պահել են իրենց ինքնուրոյնութիւնը և համեմատաբար ամէն կարգեն լինելով ուրիշ կողմերից՝ ապրել են իրենց փակված կեանքով։ Քրեռնային յերկար ամիսներին տեղի բնակչութեան մատոյց անունդը յեղել և հին ամանդութիւնը, վորով հարուստ և այս շրջանը հին դարերից ի վեր։ Մովսես Խորենացու «Հայոց Պատմութեան մէջ»** արդէն գանում ենք Առամ Մոկացու մասին զրոյցը, վոր անպայման ժողովրդական ծագում ունի։ Այստեղ Մոկացիք ծագրվում են իրրև քարերի մէջ բնակվող դեվեր։

«Էր երբեմն գինւոյ հրամանաւոյ յուսոյ յանդղնադոյնս արշաւել ընդ խորատարտաս և ընդ վիմուտս տեղիս. յորմէ կասել սկսաւ Շապուհ։ Իսկ Առամայ Մոկացոյ եկեալ գնաց՝ ասէ. «Գինի, գինի, առաւտածորդիդ Պարսից, եթէ այր իցես։ Եւ նա ասէ. «Դու երկիցիր, զի ի քարինս գիւաց է յանդուգնել»։ Դարձեալ յայնժամ ժամու գիւղացաւ ի շամբս կիննդս որպէս հրով, և Շապուհ ոչ համարձակեալ ի քաւուն քաջարշաւ լինել, մինչև շրջապատեալ հուրն և նորա գնայեցուածոն յերիտս բաժանեալ՝ այսր անդր բերեալ լինէր երիվարաւս Միւս անգամ ասէ Առամ. «Առաւտածորդիդ Պարսից, ահա հայր քո և առաւտած, ընդէր գանգիտանաս։ Իսկ Շապուհ ասէ. «Թողեալ ի բաց զկատակերգ յանցանել ընդ հուրդ զարձն զրեղ, որ և ես գիտի քո քանզի յատաջելն՝ ձիս իմ խրտչէր։ Ցայնժամ այպանեաց գնա Առամ՝ ասելով. «Մինէ և այդ քարինք էրկն, զի ես յատաջեցից. և արդ՝ եթէ զու զՄոկացիս կոչես գիւազդիս՝ ես զՊատանդանաղ կոչեմ կնամարդիսն։ Եւ մտրակեալ գերիվարն իրրև ընդ հովիտ ծորկանդ անցանէր ընդ հուրն, գիրժուցանելով զՇապուհ։ Եւ յետ այնր գիտացեալ, եթէ նմա չուռ ո լինի՝ անցեալ ի Մոկացն գնայր յաշխարհ»։

Այս գովասանկերի հարուստ բանահիւսութիւնը, ինչպես և ուրիշ կողմերինը, անուշադրութեան և մոռնված յեղել Վրբան հայտնի չե, առաջին անգամ Աբրահամեան վ. Սեդրակեանը, ինչպես 1872 թ. գրած առաջաբանիդ յերևում է, Վերնջակու Ապրահամեանի վանքում հետս տարվան ընթացքի մէջ մուտքիկ Մշեցիներին և Վանեցիներին գրաւոլիքամբ ժողոված ասկավաքիկ յերգերը» հրատարակում է 1874 թ. Եզմիածնում «Քնար Մշեցոց և Վանեցոց» վիրագրով։ «Վանեցի» անունով այստեղ կոչված են վերջիններքը — Գավաշցիներքը և Մոկացիներքը, վորոնք գրաւում իրենց ամենատարբ Վանեցի չեն անվանում, և յերգերն էլ մեծ մասամբ Գավաշի և Մոկաց յերգեր են, ինչպես Թ. յերգը Գավաշի յերգ է, իսկ մյուսներքը՝ ընդհանրապես Մոկաց։

---

* Գարեգին Սրմանեանցից, «Համով-Հառաչ», 1884 թ. էջ 87—91։

** Մովսես Խորենացի, «Հայ. Պատմ.» Գ. գիրք, գլ. Ծե։

«Եկին, եկին Մոկաց խաբանէք,
Կրախանանաոր նանանոր.
Մոկաց խաբանէք են քնարով,
Կրախանանաոր նանանոր։
Եկին, եկին Սեղա լաճէր,
Կրախանանաոր նանանոր.
Սեղա լաճերն են խանչարով,
Կրախանանաոր նանանոր։»*

Այդ «Մոկաց հարսանեաց» են ահա մինչեւ մեր ոտները յիշգել իրենց բանահյուսութիւնը, իրենց յիրկրի լեռներն ու կիրճերը և անցյալ հերոսներին։

Ահա մի կտոր նրանց հարսանեաց պարերից.

«Մոկաց աղջիկ պետ պետ քաջիկ,
Դեղ չիր լուացիր, արեվը առար...
Տ'եղնեմ աղջիկ, սեյրան տ'ենեմ.
Տ'իջնեմ կալիր, հերան տ'ենեմ։
Սիրող չունիմ, պատճառ կ'ենեմ,
Ադաբ լաճու խոզին խանեմ...
Տակ մ' եղ կարեմ, բուռ մ' եղ փնջեմ,
Ադաբ լաճուն սեր որսիկեմ։
Տո ադաբ լաճ,... ամ Մոկացիս...
Վայ Մոկացիս,... քամ Մոկացիս...։
Հինգ եզ ունիմ յոթ ուխտն ուղով,
Կաթ կը կթեմ գոմշու տիկով։
Եգիր մ' ունիմ քո նամանակ,
Գառուդ բաներ նեցուկն ի տակ,
Երթամ, քաղեմ կոզուիններով,
Բերեմ, լըցնեմ կաբասներովս։»**

Աչապես և ուրիշ յիշգերի մեջ Մոկացիները յիշգում են իրենց քնութիւնը։ Ահա Մոկաց լեռների բարձր գագաթի՝ Առնոսի մասին.

«Առնոան եր սարերաց բարքմբար,
Թուխ ամպերն եր գարամիլ,
Սրխտակ ամպերն եր սարսափիս...»***

Մոկացիք, նույն իսկ Մոկաց կանայք, մինչեւ մեր ոտները պահած են և վիպական յիշգերը՝ «Մոկաց Մխըզա», «Ասլան ադա», «Գարոս խաչ», «Ալիք-սիրանոս», «Նաբեկացին». վերջինս՝ նաև Գավաշցիք։

Նրանք պատմում են և «Շահ-Նամեից»։

---

* Սեդրակյան, «Ռնար Մշ. և Վան», եջ 40։

** Սրվանձտյանց, «Համով-Հոտով», Կ.-Գորիս 1884, եջ 305 հմ.

*** Գաբր. Հովսեփյան, «Փշրանքներ», Թիֆլիս 1892, եջ 25։

Շատ բնական է, որ Մոկքի և Ալաշկերտի այդ բնակիչները հին ժամանակներից ի վեր յուրացնելին և զաղթացնելին նաև «Մասնա Ծռերը»։ Այսոհ, այս հատորի մեջ ամեն դրանց պահած պատումներն են դրված։

Կան մի քանի ուրիշ պատումներ էլ, որոնք այլ կողմերից են դրի առնված, բայց ծագում են Մոկացիներից։ Ճարդ ունենցած հետաքրքրություններ այն յեղակացության հասած եմ, դրում է Ս. Հայկունին, որ Մասունա Դավիթ և Մհեր դյուցազնական վիպը Մոկացի դպրոցներ ստեղծած են հետո դավաներ, նաև փորը մասամբ կռամանցի և Ռշտունի դպրոցներ։ Մոկացի պաղտիսականներն ու զաղթականներն էլ նույն դերը կատարել են։

Այս դավառակներից հարուստ բանահյուսությունը դեռ շատ քիչ նը դրի առնված, յերբ իմպերիալիստական պատերազմի հետևանքով այստեղի բնակիչները 1915 թվին անդառնալի յեղան։ Նրանց ժառանգները այժմ ցրված են Արևելյան Հայաստանի զանազան կողմերը և ուրիշ տեղեր։* Դեռ կարելի յե նրանցից հավաքել բանահյուսության ինացորդներ։ Մի 10—15 տարի ևս, և վոչինչ։

---

* Մեր ունենցած տեղեկություններից համաձայն Մոկսի, Շատախի, Ալաշկերտի, Գավաշի ու Հայոց Ձորի բնակիչներից նեղակատում ապրում են Արևելյան Միության հետևյալ վայրերում.

ա. Արևելյան Հայաստանում.—Յերևանում, Վաղարշապատում և Աշտարակում. Աշտարակի, Բաստրեկյարի, Եռմոյանի և Վեդիի շրջաններում.

բ. Արևելյան Միության այլ վայրերում.— Թամբովում, Նովոսիբիրսկում և Կրասնոդարում, յերբեմն էլ ուրիշ քաղաքներում մի քանի տուն։

Հիշված դավառներից բնակիչները մի փորձից մասն էլ ապրում և Արևելյան Միությունից դուրս, այն է՝ Ամերիկայում և Իրաքում։

ԲԱՐԲԱՌՈՒԱՑԻՆ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԴԻՏԵԼԻՔՆԵՐ

ՄՈՎՍԻ, ՇԱՏԱԼԻ, ՍՊԱՐԿՍԻՏԻ, ԴԱՎԱԶԻ ՑԵՎ ՀԱՑՈՑ ՁՈՐԻ ՊԱՏՄՈՒԻՆԵՐԻ

1

Մեր նպատակը չի այս հրատարակության մեջ լրիվ և ամբողջությամբ ուսումնասիրել և բերել բարբառների քերականությունը, այլ միայն համառոտ լուսաբանությամբ այդ բարբառները մատչելի դարձնել ընթերցողներին, վորպեսզի արանք մեծ դժվարություններն չհանդիպին հատորումս ամփոփված պատումները կարդալիս։ Բայց և այնպես, վորոշհետև քերականական համառոտ վերլուծությունն էլ հազիվ թե կարողանա բացատրել քերականական բոլոր նրբություններն ու դժվարին բառաձևերը, ուստի անհրաժեշտ գտանք բացի դրանից՝ հատորներն վերջում ջնել նաև դժվար հասկանալի բարբառային բառաձևերի այբբենական ցուցակը, ինչպես նաև այնպիսի բառեր, վորոնք իրենց փոփոխության պատճառով դյուրությամբ չեն հասկացվում, որինակ՝ անվոր (անուշտվոր, անուշտով), ասած (ասամած), խաք (հավք), խև (հևի), խնոք (նայինք, հայինք), հրատան (այրանոց) և այլն։

2

Ձիշտ քերականության կազմելը դժվարանում է նրանով, վոր բանահավաքներն առհասարակ պրի առնելու ժամանակ չեն հետևվել դիտական ճշտությամբ պատահայտելու բարբառային հնչյուններն ու քերականական ձևերը։

Բացի այդ՝ նրանցից յուրաքանչյուրը հետևվել և առանձին դրության յ հզանակաների, վոր սահմանված ենք ջեզ հատուկ պահելու։

Տառերի համապատասխան հնչյուններին համար պահել ենք ընդհանրապես արևմտահայ գրական լեզվի սովորական պատասանություններ։ Գրական լեզվի մեջ ջեզած կարևոր բարբառային հնչյուններին համար դրած ենք ամեն հնարավոր պայմանական նշանները.

ա) «ա» բերանի առաջակողմյան «ա»-յի պատասանության համար, ինչպես, որինակ՝ ախպուր, ամպէ, Տաղիի, ասից և այլն։

բ) «ա», ինչպես դերմաներեն ö, ֆրանսերեն «ը», որինակ՝ յուս, յուկնալ, պուր, Հավան և այլն։

գ) «ա», ինչպես դերմաներեն ü, ֆրանսերեն «ա», որինակ՝ երգեն, ուս, բալըրալուսիկ, աուռ, հաւրիչ, դլխուն, յուցով և այլն։

դ) «ժ»* ձայնով «ղ», այսինքն՝ «ղ» հնչյունը հետը միացած ձայնը, ձայնավորների հնչյունը, մինչդեռ գրական ավոգրական «ղ»-ն անձայն է, բոլ բնական տոմսուն, որինակ՝ Յակոբ, Յարձակ և այլն։

Բոլոր այն դեպքերում, երբ «ղ», «ի», «ը» հնչյուններին հաջորդում են ձայնավոր հնչյուններ, նրանց նախկին դերը պահպանում են, այսինքն՝ «ղ» հնչում է ղ, «ի» հնչում է յ, «ը» հնչում է ը։

Բայց այդ ժամանակներում և այսօր էլ «ղ», «ի», «ը» հնչյունները հաճախ ընդունում են ուրիշ հնչյունների դեր։ Այսպես՝ «ղ» հնչում է ղ, ի, ը, ու, ո, ա, ե, ի, ը, ու, ո, ա, ե, ի, ը, ու, ո, ա, ե

(աբէ, յեկ), ենեք, ենա (անէ), երէ (աբեցի, աբէ), երեք (աբեք), եան, եաց (ասաց)։

$$ա > ը$$

Քըլեց (Քալեց), շըլակեմ, բաց, բաա, կը յոգկընան, երկըքեն, խըրկաա (հանքեան)։

Այսպես և վերջի հնչափածը, որինակ՝ շախկը (շախակ), բալը՝(բալա), չորը՝ (չորա)։

$$և > ա, այլև և > ա$$

վար, վար (վեր), խաա, խա, խաա, խա (հետ, միասին)։

$$և > ը$$

մըր (մեր), վըր (վեր), մըզի (մեզի), մընակ (մենակ), Քը (Քե, ինչպես գրվում և նաև արտասանում), չըմ ասեր, ասըց, Քալըց, չըս գիտը։

$$և > ի$$

դըշիր, ուղիր, մարդիկ, ծընկնիր, իրիս, հիրիկուն, միր (մեր), ծիր (ձեր), խրկիկ (որկոր), ըլըրկաւ, ծիծիկ (ծնծղայ), պիրիմ (բերեմ), արվիկ, երիկ ես (արել ես), իրի, միծ (մեծ), վի (վիր), իր (երբ), խիտ (հետ)։

Շատախի ինքնատիպ բարբառում բոլորի վերջավորութիւնների մեջ, այլև ուրիշ դեպքերում «ե» ձայնավորն անփոփոխ և միատեսակ, որինակ՝ պիրեմ, պիրես, պիրենք, պիրեն, հըրեկը, «համեր պռնեց, խառնեց ուտաց, աչկեր (աչքեր), գիշեր և այլն։

$$է > և, այլև է > և > ը > ա$$

գաղեք (գնացէք), սոպանէք (սպանէք) (վերջի «ք»-ը բմայնացած), մենջ > մըջ, մընչ > մանչ (մեջ), կ'ասե > կ'ասը > կ'ասա (կ'ասէ)։

$$ո > ի$$

ապվիս (ապուէս), մարդն ի (մարդն է), կ'ըսի, կը պիրի։

$$ը > ա$$

Այսպես մեզմ № իմ պատուհասում (Գավաչ). գաղոխ (գլուխ), գաննալ (գնալ), գալորել (գլորել), կա գնեք (կը գաք), կ'անդնի (կ'ընկնի), չկընի (չի լինել)։ Այսպես պատահում և նաև՝ չամ (չեմ)։

$$ի > և$$

ձեձ (ձիճ), անբա (անբան), կջավ (իջավ)։

$$ի > ը$$

դըշիր (դիշեր), վրդ (վիզ), արբա (անբան), ծրծ (ծիծ), հիվը՝ (հիվանդ), կռապաշտը՝ (կռապաշտի), Քահատրը՝ (Քագավորը—Հայոց Ջոր), գրպնը՝, ասը՝, ինը՝ (անի), կ'ասը՝ (կ'ասի), չրմ ասներ, ասնրմ, շընրցը (շինող), շինրցըն, հագնիցըն (հագնողին), գացրն, տրվը՝, մը գարնեն, մը վախանեն, մը հա՝ (մի հայիր)։

«Մոկաց բարբառով բառերու մեջ գտնված ամեն «ի» տառը «ը» կը փոխվի, իսկ տառը հաջորդ բառն արտասանած խառնե առաջի «ի» ունեցող

բառին, իսկ յիրը բառերն հանդարտ և պարզ կը հնչէ, «իւ»-ի մերձ ձայն մը կը հանեն» (Մարգիս Հայկուհի)։

Որինակներըը բերում ենք № Լ պատուհիկ, որոնց մեջ, սակայն, նշաւէքյատկ չէ պահված այդ կանոնը. «տանը՛ս խաղցըցէ՛ս», «տունը՛ս բերիս», «տարը՛ր դրիր», «ձեռ քալը՛ց, ենու հոլ բանիցը», «իս չասը՞մ՝ ենի չըմ տանը՛մ խիտ», «տարը՛ն մուտցին կրակի մեջ», «քալը՛ց դրը՛ց հոր տակը», «շունն, որվըն հոր ձեռ»։

$$\text{ի} > \text{յև}$$

տրեկ (տիկ)։

$$\text{ո} > \text{ը}$$

քը, քրխ, քրդ (քոդ), քը լա, քրխ կա, քրդ կրքեա։

$$\text{ո} > \text{ա}$$

քա, կա (կո), գրծ, բաց, Համան, պալար (բոլոր)։

$$\text{ո} > \text{ու}$$

նուր, խուր (հոր), քու, քուխ, քուդ (քոդ), բուղուր, խուս, կուա, ծուց, չուրս, փուր, փուս, խուդ (հոդ), ուխաշար, վուվ (ով), ուրուրոց, խմուր։

$$\text{ո} > \text{ա}$$

յար (լոր), բաբար, խնձար, նար, շնարք, շար, գաւախ, ծար։

$$\text{ո} > \text{ու} > \text{վ}$$

Այսպես մնայն դրարար «ո» բառը, որը նշանակում է «վար» (շագիաղ), որի-նակ՝ «Տաւ 'վ եղնեք գառնանը՞գառ»։

$$\text{ու} > \text{ո},\ \text{այլև}\ \text{ու} > \text{ո} > \text{ա}$$

դրլոխ, դրլոխ, քոր, քոզք, քոխա (քուղք), տոռ, շոտ։

$$\text{ու} > \text{ա}$$

հարիշ, տաւ (դու, դուք), կաւ գա, տաւռ, շուտ, ճար, տարա, ալխր։

$$\text{ու} > \text{բո}$$

տրան (տուն), մրոխ (մուխ)։

Այսպես մնայն № Լ պատուհիկ։

5

ՅԵՐԿԲԱՐԲԱՌՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ

$$\text{այ} > \text{ա} > \text{ա}$$

աս, ամ (այս), աս, ամ (այդ,) ան, ան (այն)։

$$\text{այ} > \text{է} > \text{և}$$

խևք (հայք), ծաուն (ծառայն), գերեխան (գերեհայն), կիխան, գևք (գայք), կը տեք (տայք), կը կշտանիք, տան մ՛ (տղայ մը), փաթան մ՛։

Անասովոր կերպով պատահում և նաև՛ թանձր (հայն, հայր)։

Շատախոսում այս «հ>յ» առաջ «ձ», «ի», «ը» հնչյուններով չէին փոփոխվում, այլ արտասանվում են իրրև հատկապես հնչյուններ։

$$այ > ը,\ այլև\ այ > ա > ը$$

ինձ կը (ինձ կայ, ինձ է), տասնամյակ ինձ կը (տասնամյակ ինձ է), պաճուճ, պըճուճ (պայճուճ)։

$$աւ > ա,\ այլև\ աւ > ըա$$

մաու (մաւա, մաա), առաուտուն (առաւաւտուն, առավոտուն), մըա (մաւա, մաա) (միայն № Ը պատահմամբ)։

$$նա > ա$$

պրհնակ (պրհնակ), հիշա (հիշնա)։

$$նա > ն > խ > ը$$

ախմ (անաւ, անէ), պաթխմ, պաթխմ (բանական), գնաղխը խ (գնացնակ է), անխըր (անհնակ), շինխց, շինըց (շինանաց, շինանց)։

$$նաւ > նօ > յո$$

յոքի (նաւքին, նօքին)։

$$նէ > իւ > ի\ կամ\ նէ > ն$$

անբրանդութիւնն, անպիտութիւնն (անպիտանութիւնն), անպետութիւնն, հաւրանաւքին։

$$իւ > ու > ի$$

ուբ, ուր (իւր), ուոր (դիւր), նրանի (արիւն), անպուր (ապրիւր), ուան, ուանի (սիւն)։

$$ոյ > ու > ի,\ այլև\ ոյ > ո > ի$$

բիրիւու, պիրիւի (բիրիոյ, բիրիւ), խաղալի, շրջիւի, խոզուա, լուսի, լուա, էօա, լաա (լոյս)։

6

ԿԻՍԱՁԱՅՆՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ *

$$յ > հ$$

հխա (յնա), հխա Ճաց (յնա Ճաց), կը հիշա (կը յիշե), Հովհան, հաղքից, հաճախից (յաղքից)։

$$յ > վ$$

խավու (հայու), խավաց (հայոց)։

Մի յիրկու պատուժմ մեջ «յ»-ն պահում և իր հնչյունը հետևյալ բառերի մեջ յարե, յարիք (դրացար՝ յարե, արե, արիք)։

---

* Տես Մ. Աբեղյան, «Հայոց լեզվի տեսություն», Վենետիկ 1931, եջ 89 և հաւ։

7

ԲԱՂԱՁԱՁՆՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ

Ձայնով բ, գ, դ, ձ, ջ, ղ բաղաձայնները դառնում են անձայն՝ պ, կ, տ, ծ, ճ, չ, թ, որինակ՝ խոսթաղեր (հոբելեպտյը), պան (բան), սխպուր (ազբիւբ), պերան (բերան), պլիրկս (բերկս), պլբռնկս (բռնկս), խպաց (եբաց), պռլեր (բոլոր), պռնդը (բաթթը), կըլոխ, կռան (գառն), կը կըրը (կը գրե), կնաց կնկ, տաւ, տուռ (դուռ, դուք), վորպի (վորդի), տաւս, տաւր կը գա՞, տանտամ, Տամվէք, ամա, ատ (այդ), տաֆ իմ ձիւռ խուրջվէս, ծի (ձեր, ձեզ), ծի (ձի), ծեն (ձայն), Ծենով Հավան, էկը գա մրնչ ծեսաց, ծեք, (ձեք), ծուր (ձոր). հուռ, ճաւր (ջուր), սխճիկ, սխչիկ (ագջիկ), ճաճ, ճաչ (ջոջ), հերճիվ, իճի (իջիր), տաւր մ՝ ել իճնիմ. խրկել, հորոխկել (ղրկել, ուղարկել), սխատց (սեղաց, սեղի), «քըխ տանի», հաֆատց (հաղթեց), ինչքա՞

Առաջին դեմքի յնզականի համար «ձ»-ն պահում է իր հնչյունը, որինակ, ձի, ձը, ձիկ, ըղձի՜, վորովհետեվ նա ծագում է ընձի բառից. «ն» անդայինից հետո ձայնով հնչյուններդ պահվում են

$$ն > խ$$

խեր (հայը), շնոխք (շնորհք), խուղ (հող), խնոք (հայիոք), խազար, «խեղեղ ի՛լինը», «Մատնա ծին խանախաս եր», «հանամ դքի խանիմ երիքյանկան»

$$ւ > ը$$

բռնիը ի, պռնիը ի (բռնել է), քրտնիը ի (քրտնել է), «աատամքիը քաշիը, պորիկիը ի»

$$կ > յ$$

Այսպես և բացառապես Հայոց Ձորում և Գավաշում, որինակ՝ սխչիյ (ագջիկ), ապկ, ապկներ (ագռիկներ), մեյաղ, իրկյ (էրկիկ), մանիշայ, ժամանայ

$$չ > շ$$

աշկ (աչք), իշ (ինչ), իշ կը, մեշք, մըշ

$$ք, նք > յ՞$$

Այսպես Գավաշում և Հայոց Ձորում, որինակ՝ ըղձիյայ՞, մեյ՞ (մենք), ասկյ՞, «մեյ՞ չեյ՞ քըղնի՞» (մենք չենք քողնի), իյայ՞ (իյանք, դնանք), «տը ասյ՞» (պիտի ասնք)

Գտատնում են նաև հետեվյալ սակավագեպ փոփոխությունները.

$$խ > հ$$

հնգիրք (խնդիրք—Հայոց Ձոր)

$$կ > ղ > խ$$

գանչից, խանչից (կանչից), դոխ (կոխ)։

ա > ո.

անհան (առնան)։ 4.

ո > ա

ախտակ, սրմտակ (ոխտակ, ոսխտակ)։

8

ԲԱՌԱՑՆԱՅՈՒՄ

«Բ», «կ» և «ք» կատկածին հնչյուններն «ե», «իւ», «ա», «ո», «ու», հաճախ նաև «ը» ձայնավորներից առաջ և բառավերջում «ն»-ից հետո դառնում են քմային, այսինքն՝ արտասանվում են կոշտ քմքով։ Այդպիսի բազաձայններն արտասանում են առանց դիմին դրած մի կետով կամ առանց յեռվից՝ մի «յ»-ով։ Կա նաև «ընք» դրութիւնը, որի մեջ «յ»-ն չի արտասանվում, այլ ցույց է տալիս միջի «ը»-ի քմայնացումը, որովհետև՝ «ինչպես պիտի երթայնք, որ չը խախտվինք» (ինչպես պիտի գնանք, որ չխնդրվինք)։ Տես § 2։

Այդ քմայնացումը մեր հրատարակութեան մեջ չի արտահայտված գլուխ և նկատի ունենալ, որ սովորաբար այդպես և միտնչյալ դեպքերում, որովհետև՝ խինդ, նուռնդ, ժառանդ, վանք, մինք, ձիյանք, ընդամէ, ընդայն, մեն հինք, գնային, գալդ, կինն, կնո, կնա, կնի, քանի, քառասուն, տրքան, մոտացիր ինք, «կինք ըմ կրքից», լիք, ատանկ, նկինք, չառնք, իրեք, տղեք, վատ և այլն։

«Ը» ձայնավորից առաջ այդ հնչյուններն քմայնանում են վորոշ քիմով բառերի մեջ, ինչպես են՝ կրկին (նաև կրկնի), կրնայ (նաև կրնայ), հանդիպելիր, քրնամի, կ'ընդլինը (փոխում է միայն «գ» տառը. բայերի սկզբի «կը» մասնիկն ընդհանրապես փոխում չի), կը գրանաք, գրար, գրախոս, գրքեր, կրքից (գրից), գրդռած։

*

9

ՀՆՉՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՎԵԼԱՑՈՒՄ

Բառասկզբի ձայնավորներից առաջ հաճախ ավելանում է անձայն «հ» հարացոյը և վոչ ձայնով ժ հարացոյը, որինակ՝ հուբախութիւն, հիրկուն, հևաը, հևրևա, հիրևա, հիմացիր իմ, հևրզրվցի, հոբոդին, հավել և, «հեր կ'երթա» (ուր կ'երթա), հառնե, հինչի, հինք, հինչ, հրնչ, հրմնե, հինե, հինև (նրա մեջ), հիրար, հարթուն, հանչ, հանուբ (մյուր)։

Այս «հ»-ն քիչում է քե «յ» նախդրից և ծագած, բայց, իրոք, այդպես չեն «հ»-ն ավելանում է շատ հաճախ և այնպիսի դեպքերում, ուր չի կարող այդ նախդիրը դրվել։

Լատ յերևութեին նախդիր կարող են կարծվել հետևյալ դեպքերում՝ «հախուց պարեվ իմ տվիր», «կ'երթինք հանդուցինդը», հիրարուց, «հեր տան նստած», «Մանանար մեզմի կ'իյա հանուել», «երկուս իրարու հիրար»։

Նախդիր չեն կարող լինել բայերի և ուղղական հոլովի վրա ավելացած «հ»-երը, որովհետև՝ հևրզրվցի, հիմացիր իմ, «յես հինի հարմատ եմ»,

«հերդամ եր սրև», «Տամվիք չէհամանա՝ ինչ կը», «Մեկըք հեկով վազիր, դինաց», «քաատուն հերիկն հինկ կը բերիմ»։

Գնաք և նեկաի ունենալ, որ այս բարբառներում ավելանում են նաև (գոչ միշտ) այնպիսի հնչյուններ, որ գրական լեզվի մեջ էլ կան, որինակ՝ յես, յիս, յըս (ես), վասին, վոտ, վոխչքին (նախդրով՝ զվոսին, զվոտ, զվոխչաց), նաև ուսին, ուխչաց։

Մի քանի բառերում ավելանում են «ն», «յ», որինակ՝ վընչ, մընչ, գընաշել, գընասավ, յեմ, յըմ, յիմ. յերբեմն նաև այս վերջին դեպքում ավելանում և «հ», որինակ՝ «հիմ մեր» (իմ մայր) և նմաններ։

10

ԲԱՂԱՁԱՅՆՆԵՐԻ ՀԱԳԱՎՈՒՄ

Վէ, վի (վեր), առեց կանչի (կանչիլ, կանչել), մնուլ (մնալով), քը ըլա (քոչ ըլա), ամատա (համատա), դա (դնա), դաց (դնաց), մե (մեկ), քակա՛որ (քաղաքոր), խա՛ոց (հայոց) և այլն։

11

ՁԱՅՆԱՎՈՐՆԵՐԻ ՍԿԶԲՈՒՄ

Այս յինքնաբարբառները պատկանում են արևմտյան բարբառին, որոնց բազմամանկ բառերի մեջին ձայնավորը հաճախ ոչնչում է, դուրս ընկնելով կամ «ը»-ի փոխվելով, որինակ՝ խաբանիս (հարսանիք), քնքվոր (քաղաքոր), իմցան (իմացան), քառատուն։ Այսպես և հոլովելիս, որինակ՝ քնդրեն, քամկի, գերեզմընեն, վոխչքին, վորարկուրս, գաղղքեր՝ Մեկըք։

Հաջորդ ձայնավորներից առաջ հաճախ ոչնչում են՝ «քե», «մի», «քու» և ուրիշ բառերի վերջի ձայնավորները, որինակ՝ «նայր ճանչցան ք՛ախպեր ին», «ք՛ենու սիսկուքեն կը խորցնես», «դե, սը՛ յես (սըի յես) առ կալիք», դ՛արի (դե արի), ք՛ենոնք, «ք՛աչքիրս անեմ», «իչ կ՛անիս խա ք՛առաջուն» (հետ քո առաջուն), «ք՛ախտեր», «վըր ըլ ք՛ինչ պըտի», «ապ՛ինչ», «դ՛առանդն իմ»։ Այսպես նաև «չուբ ՚ս սարի» (չուբ ես սարի), «գո՛ ուսա (գոն ուսա — մեզ ուսի)։

«Մի» արգելականը նույնպես ոչնչում է և ձայնավորից առաջ դուրս է ընկնում, որինակ՝ մ՛ուսի, մ՛ընքիս, մը գնդեն, մը վա՛խանեն, մ՛ընցուցուս մ՛ենես։

«Մի» անորոշը կարող է ոչնչվել նախորդ ձայնավորից հետո ևս, որինակ՝ «քամի մ՛ ուղիր», «քացի մ՛ եղար», քանի մ՛, ոգի մ՛, փարգի մ՛։

«Մի» անորոշը բաղաձայնների մեջ գառնում է «իմ», որինակ՝ քնդիմ իմ, ժամանակ իմ, տիր իմ, անանց իմ։

Ոչնչած «մի» անորոշից առաջ ընկած հնչյունը հաճախ դուրս է ընկնում, որինակ՝ բացեմ մ՛ (բացան իմ), փակվիմ մ՛ (փակվիմեն իմ), այն մ՛ (այնն իմ—բան իմ), դնելիմ մ՛ (դնելիմեն իմ), պատասխա մ՛ (պատասխանն իմ), առ մ՛ (առն իմ)։

«Տի» մասնիկի ազդ., որինակ՝ որ պիրի, ա՛սաի, ա՛նքթամ, էոզոդմին որ առամ։ Այսպես և՝ էքր ժոզվի ՚մ...» (ինչ ժոզովի իմ...)։

12

ԲԱՂԱԶԱՑՆՆԵՐԻ ՑԵՏԵՎԱԲԱԶԱՆԹՅՈՒՆ

Բազադայիններն յեռևվառաջուքյունը սովորական և նաև այս յենթաբարբառներում, որինակ՝ գոբցեկ (գրուցեկ), հաբսիեկի, հաքսիդի (ուղարկի), ուխշար, վոխչրին, սխշար

13

ՇԵՇՏ

Այս յենթաբարբառներն բաների շեշտը, ինչպես արեվմտյան մյուս բարբառներն մեջ, բնդհանրապես վերջին վանկի վրա յեւ Բացառական մասնիկներից հետո շեշտը սովորաբար դրվում և բայերի առաջին վանկի վրա, որինակ՝ չոս խոտա, չոս մսի, մը գնրնի, մ՚սաի, մը վա՛խանա, մ՚էրթնք, մը սպանը։

14

ԳՈՅԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄ

Հոլովելու ժամանակ յերբ շեշտն անցնում և հաջորդ վանկին, նախորդ վանկի ձայնավորը սովորաբար դուրս և ընկնում կամ «ը» դառնում, որինակ՝ Մելիք—Մելքի, Մելքը՛, դարբ—դրբրի, ճամբախ—ճամբխի, անուշուքյունով, խնծրլին, «կես ճամխին գոզվրան սուռ մ՚ կաց։

Ա. ՅԵՋԱԿԻ

Ս ե ռ ա կ ա ն – տ ր ա կ ա ն ն ա ւ ն՝ ի, ու, ան, վան վերջավորություններր (վերջի «ի»-ն կարող և փոխվել «ը»-ի, տես § 4), որինակ (որինակներր նաև «ն» հոդով)՝ պատավ—պատվի, պատվու, Մելիք—Մելքի, Մելքը՛, Մելիքի, Քաքավուր—Քաքավուրի, Քաքավուրը՛, երկիր—երկրի, ջրվալ—ջրվլի, ջրվլը՛, քիվ—քիվի, տանիկ—տանկու, խոյ—խոյու, խոր—խուրու, պերան—պերնու, պերնու (բերան), կրռիվ—կրռվու, գլուխ—գլխու, հոլ—հոլու, հոլը՛, ասործուն, յուսուն, «վայր իմ դրկուն», «վայր իմ ապրուն», նեղուքին, նեղուքինը—նեղուքինն, նեղուքինի, նեղուքրնի, «իս լեշը՛ն խասնում, քե նաշը՛ն»։

«Ա» վերջացած բառերի վերջի «ա»-ն դուրս և ընկնում, որինակ՝ նրմիքա—նրմիքի, նրմիքը՛, ագա—ագի, ագը՛, խրդնա—խրդնի, չուխա—չուխը՛, չուխու։

Երեզակ—երեզական, իրիքգանան, դուռ—դռան, տաւն, բուրջ—բրջան, կինիկ—կինկան, կինկին, առն—առն, ամառ—ամառվան, հիրկուն—հիրկվան, քորուն—քորվան, առնաք—առնաքվան, դիշեր—դիշերվան։

Ք ի չ դ ր ծ ա ծ ա կ ա ն ձ և ի ր, որինակ՝ Բուդա—Բուդու, երկու—երկրա—երկրաս, երկվի, պապիկ—պապկի (պապիկայ), «Աստ. բնթև ասի», «Մհերկի (>Մհերկայ) յան», որ—ովուր, հայր, մայր—հայրի, մայրի, նաև խոր, մոր, Մատուս—Մատա, Մորր—Մրորա, Աստվածածին—Աստվածածնա, Աստվածածնա, կանեփ—կտվիս, քուր—քուրջ։

Ա ն ե զ ա կ ա ն «ք» վ ե ր ջ ա ց ա ծ բ ա ռ ե ր է ս ե ռ.–ա ռ ա կ ա ն ը, ինչպես մինչեւ հայերենում, լինում է «ա», «է», «ու» վերջավորութեամբ, որպէս՝ մեկք—մեկ, ձայն—ձայնա, ձեռք—ձեռա, աչք—աչի, աչիչ, «աչիչ կ'իլնը կիւրա» (փոխ. աչից. առաջին «չ»-ի ազդեցութեամբ վերջին «ց»-ն դառնում է «չ»). երկինք—երկնուց, վանք, վանք—վանից, վանիչ. այսպէս նաեւ՝ անդ—անդաց։

Բ ա յ ա ռ ա կ ա ն ը կազմվում է «ն», յերբեմն «ուն», «ան», «էն», «ուց» վերջավորութիւններով, այլև «մոտ», «մեն», «մենեն», «մընեն» մասնիկներով, որինակ (որինակները նաև «ն» հոդով)՝ բարկութընեն, ծոցին, ախտընեն, գիրեզմընեն, նաև դերեզմինից, տարն, որե, կշտանեն. «Ամենատար են կնաբերն կը դա, մեր մեկ գիչեն, քահանեն մեկ տեղեն», «աշխարքը՝ տղեք տարը՝ կը մեծանըն, ենեկ որը՝ կը մեծաներ», «քը խալք տարը՝ կը ճանչանալը՛ն, անանց որե ճանչացան». հերիսու, զատու, «հանխու գրմեն պանով տրբին խիտ». «ա ց», «է ց», «ու ց» վերջավորութիւններ.—տեղից, գնչուից, դերեզմինից, աղջիկից, կնկնից, աղից, Տաճկից, կովուց, երկնուց, գետնուց, քնուց, նամակուց, տիրուց։

«Ի ց», «ա ց» վ ե ր ջ ա ց ա ծ ս ե ռ.–ա ռ ա կ. Նաև բացառական են՝ մատաց, վոտաց, տեղաց, մեղաց, վանից, աչից։

«Մ ա ն ե ն», «մ ե ն», «մ ե ն ե ն», «մ ը ն ե ն» մ ա ն ր ի հ ն ե ր ո վ.—Տաճկի Դամբի մտեն, հինկեն մտեն, ատուծմե, Դամբի մենե, Տաճկի մըեն, Մհերկի մըեն, Ամենատարը՛ մըեն, խրտխռտը մըեն, խլամըեն, Քակա՛որի մըենե։

Պատահում են նաև դերբարի ձեվով «ի» նախդրով բացառականներ, որինակ՝ ի ձեռնես, ի դիմես։

Դ ր ծ ի ա կ ա ն հ ո լ ո վ ը կ ա զ մ վ ու մ է ս ո վ ո ր ա կ ա տ ով, ու վ ե ր ջ ավորութեամբ, որինակ՝ խոյի—խոյեմ, խոյով, երեխա—երեխով, ձեռք—ձեռքով, դռով, նոքեմ, միս—միով, կանեմեմ, կանչելով, խրամատքով, հրամանեմ, անուշբինով, զորքաւքինով։

Պատահում են նաև այսպիսի ձեվեր՝ հրամանքիվ, անելով, խրխնջալով։

Հ ա յ կ ա կ ա ն հ ո լ ո վ.—Վորոշյալ հայկական ունի սկզբից ամորոշյալ «ո» նախդիրը, վոր արտասանվում է ըզ, յերբեմն զը, որինակ՝ ըզդին, ըզԴամբիչ, «ենե կինի առից, նիսով», «ըզՏաճկը՛ ձեռ կը պրռնին», «ան զնուշ կը զարկը՛», «ձին ըզՏաճկի կը քշուցը՛», «Հնամոդ զրմաս շանք խուզը». (տե՛ս § 24 «ո» նախդրի գործածութիւնը)։

Անձի անուններին համար կրող հայկականն իսմասով գործ է ածվում նաև տրականը, որինակ՝ «մեր տեսավ ինքը տղերքինը»։

Մի քանի դեպքերում տրականն հոլովը գործ է ածվում փոխանակ հայկականի, որինակ՝ «մասով ճամբեն մինչին», «նկով տան», «բերեմ տանը», «գնը տանը»։

Կ ո չ ա կ ա ն ի տանձինն ձեվ պատահում է միայն հետեվյալ բառերի համար՝ մայր—մարեն, խոռ—խոռեն։

Բ. ՀՈԳՆԱԿԻ

Հոգն. ուղղականի սովորական վերջավորութիւններն են՝ եր, ներ, իր, ներ, որինակ՝ մամիր, դիվիր, դիվեր, խոցիր, խոցեր, շուրիր, շուրեր, աղիխներ, մեկներեր, մեկներներ, Չամչամարներ, շիլարներ, կուտուրներ, լոպատակներ, քոչերցիներ (քաղաքացիներ.—Շամախ)։

Կան նաև հետևյալ վերջավորությունները՝

Ք ն ք, ք ն ք, ք ն ն ք.— Քրոխպներքիս, սխպիներքեն, կտորքիս, վահրքեր, ֆեխրըդքեր, սխոյներքիս, ջանապարքիս, ֆնովքեր, հնդիվքեր, խոյամքիս, սիրնջքներ։

Տ ր ք, տ ն ք, տ ն ր ք.— Կնկտիր, առկրտեր, սխչրկտիր, տղվրկտիրք, վոլտրկտիր, կնկտեր, երկտեր (երկինք), աշրդտեր, տղետեր, սխաձրկտեր, քաղքրտեր (քաղաքներ.—Շատախ), սխաձրկտերք։

Ք տ ն ք, ք տ ի ք.— Նեձրվտանքտեր, փահդեմտքտեր, խոֆուէնքտիր, վիրնտքտիր (վրաններր), ձէնքտիր (ձայներ), խոյամքտիր։

Ք.— Վահկիր, քնդրբդիր, տռնտրկիր։

Վ ն ք.— Ճանկվիր, ծրնկվիր։

Տ ռ ն ք, կ ռ տ ն ք, վ ռ ն ք, տ ն ք տ ն ք.— Ընկիրտռնք, տուքրնկտռնք, տիրվռնք, ծրռնքտիր։

Կա և մարքիրք ձևիր։

Հ ո դ ն. ա ն ա.— ա ք տ կ ռ ն ի տոմոբական ձևիր կազմվում և «ուշ վերջավորությամբ, որինակ՝ դևվիրու, ուղիրու, գռաձնիրուն, բնկնրնիրուն։

Գործ են ածվում նաև հետևյալ ձևիրը՝ բնկնրքիրուն, վոթրիրուն, (վոտքներ), ջանապարքիրուն, դևվերաց, ծրծերաց, բնկնրնիրաց, «կը լրցը՝ ոգնեիրաց հերթով», «ամա ուր բնկնրնիրաց հոգն խաղաց», սխաձրկտերաց, խոսքիրուց, դուշմանտիկաց, ձիանդառու, երեխացտերու, ուսանցներու, դրվիրտիրու, «քհանդ առնեն»։

Հ ո դ ն. բ ա ց ա ո ռ կ ռ ն.— Գռնիրուց, մարդիրուց, որերուց, չոլիրուց, վոտքիրուց, բերդռներաց, մարդերու մրնն, մարդիրու ձեռ, ջանդռկիրուց, փոշխիմանքտիրու մռտնն։

Հ ո դ ն. դ ո ր ծ ի ռ կ ռ ն.— Բանիրով, վոտքիրով։

15

ՎՈՐՈՇՅԱԼ ՀՈԳ

Վորոշյալ հոգը սովորաբար չի դրվում, որինակ՝ «պառավ առեց, տարավ գԴամիքի», «Դամիքի ասաց», «Զնով հնման դիշեր եկավ, «բ'ևնուր սխպիուքեն կը խոյցնևս», «Բնդռնատր հուրու կը դռնիր», «սխնեկ քըչ կևնա նա կընար», «բ'սխտիր մը որովա չը պիրևս»։

Ուշադրության պետք դարձնել հետևյալ հոգների, վոր ուրիշ բարբառներում դործածական չեն, որինակ՝ «իևս իմ», «ևնպևնն ի», «վորանեն ի», «իևն ևլ բորիամ», «ես պետ ոքը ի տես», «նա ոքը ը» (նա ով է), «ուր երկրին ինքնումդ են ի, իմ երկրին ինն իմ», «բ'ասաուդն իմ»։

Ս, դ, ն հոգիների հետո ավելանում են յերբեմն «ի», «ը» ձայնավորները, վորոնք անշեշտ են ևնում, որինակ՝ «ինչպիևն ը ատ իմ խոսք շատ մտաբորե», «բնտռնդ ի կտաբրի», «Քուրն ի կնծակինն», «Քուրն ը կնծակինն», «Դռանինն ի Մնջքինն», «Քամնրն ի Մհնրինն»։

Բնապրե մնջ այդ ձայնավորներն անշատ ևնք գրում, վորովհետև նրանք կարող են մատամբ «ի» նախդրից ծագած լինել։

«Ջի» բառը վորոշյալ հոգով գառնում և մեկ-մեկ նաև «ձինը»։

Այս բառն իրրև կոչական դործ և ածվում «ձին» ձևով, որինակ՝ «Սրբ-տանկ ձին, յեվ ձի կը տանևս»։

16

ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄ

Ես ու

Ց ե գ. ո ւ զ գ ա կ ա ն.— յես, յես, յես, իս. ս ե ռ ա կ ա ն.— իմ, հիմ, յիմ, յիմ, յիմ. տ ր ա կ ա ն.— ձէ, ձես, ձը, ըձը, ընձէ, հընձէ, ըզձը, ձիկ, զը, ըզէ, զի(կ). բ ա ց ա ռ ա կ ա ն.— ձնեն, ձընեն, ընձէ մտանեն, զնեն, ընձամէ. հ ա յ ց ա կ ա ն.— ձէ, ձես, ձիկ, («ձիկ տարան»), զձիկ, ձը, ըձը, ըզձը, ընձը՛, ընձէ, զընձէ, ընձէ, զը, զի, ըզէ, ըզզէ, ըզձէ, իս, զիս, զիսէ։

Հ ո գ ն. ո ւ զ գ ա կ ա ն.—մինը, մընձը, մնձը, մնչէ, մըը. ս ե ռ ա կ ա ն.—միր, մէ, մէ, մըը. տ ր ա կ ա ն.— մէ, միկ. բ ա ց ա ռ ա կ ա ն.— մէ մտանեն, մըը մընձեն, մըը մտանեն, մնձեն, մըզնեն. հ ա յ ց ա կ ա ն.— զմեն, զմէ, ըզմէ, զմըը, զմեզ։

Դու

Ց ե գ. ո ւ զ գ ա կ ա ն.— ատւ, ատւ, զուս. ս ե ռ ա կ ա ն.— քու, քոյ, քուս, քոյ, քէ, քոյէ, քոյը. տ ր ա կ ա ն.— քնզէ, քես, քէ, քիկ. բ ա ց ա ռ ա կ ա ն.— քնզեն, քնեն, քոյ մտանեն, քընեն. հ ա յ ց ա կ ա ն.— քէ, զքէ, ըզքէ, ըզքեզ, զքնզէ

Հ ո գ ն. ո ւ զ գ ա կ ա ն.— ատւ, ատւ («ատւ չնք չինիկ»), ատւն («ատւն եւ գնացիք»), զատւ («զատւ ... կը տաք»), ատւը(«ատւք ձէ չնք կանչիս», «ատւք չնք գիտը»). ս ե ռ ա կ ա ն.— ձէ, ձեր, ձեր, ձէ, ձէր, ձեր. տ ր ա կ ա ն.— ձէ, ձեր, ձեր («ամ ինչ ելլավ ձեր»). բ ա ց ա ռ ա կ ա ն.— ձէզնե («ձանգիրքը ձէզնե չիմ կրնէ»), ձնեն, ձըը մընեն, ձըը մտանեն. հ ա յ ց ա կ ա ն.— զձէ։

Ինքն

Ց ե գ. ո ւ զ գ ա կ ա ն. — ինք, հինք, զինք, զինքը, իմ, զիմ. ս ե ռ ա կ ա ն. — ուր, ուր, հուր, իրա. տ ր ա կ ա ն. — ինու. բ ա ց ա ռ ա կ ա ն. — իրան մտանեն. հ ա յ ց ա կ ա ն.— զինք, զիմ։

Հ ո գ ն. ո ւ զ գ ա կ ա ն. — զուրինք. ս ե ռ ա կ ա ն – տ ր ա կ ա ն. — իրանց ուրանց, ուրինց. հ ա յ ց ա կ ա ն.— զուրինք։

Նա ու

Ց ե գ. ո ւ զ գ ա կ ա ն.— նա, նայ («նայ նոր տը հիչցնաս»), նաբիկ. հ ա յ ց ա կ ա ն.— զնա, զնայ, նարա, զնաբիկ։

Հ ո գ ն. ո ւ զ գ ա կ ա ն.—նայանք, նայդուն, նընդանուն. ս ե ռ ա կ.–տ ր ա կ ա ն.—նանց. հ ա յ ց ա կ ա ն.—նայդուն («տ'իյամ նայդուն ասյանիմ»), զնայդուն, նընդանուն («քանց նընդանուն հայչ ը»)։

Բ ա ց ա ռ ա կ ա ն է յմատով գործ և ածվում «մտանեն», «մընեն», որի-նակի՝ «վաղն եկինք մտանեն» (Ղրանիից), «շատ ցնծությամ մտանեն» (Ղրանիից)։

«Նա» գործ է ածվում նաև իբրև ածական՝ «այն»-ի յմաստով, որինակի՝ «նա մեկ գարը», «զնա հնչիրմ ոը տպանիմ», «նա ձաշ մտանեն խլինք»։

Ան ու

Ց ե գ. ո ւ զ գ ա կ ա ն.— ասա, ասա, նա, նաս, եսիկ. ս ե ռ ա կ ա ն.— (ը)սո(ր)։ բ ա ց ա ռ ա կ ա ն.— նասուցնեն. հ ա յ ց ա կ ա ն.— զնաս։

Հ ո դ ն. ո ւ ղ ղ ա կ ա ն.— ևառնք, ևառունք, ևառնք, իսոյնք, ասուանք. ա ն ա ա կ ա ն – ա բ ա կ ա ն.— ևառնց, իսոյնց։

Ա. յ Ե

Յ ի ղ. ո ւ ղ ղ ա կ ա ն.— ան, ան, անան, էն, էնա, էնի, էնը, էնիկ. ա ն ա ա կ ա ն.— անուս, անաւ, էնու, էնուս, էնոր (էմիկ ձեռ գարի էնուս յախէն, մեկ էնոր» էնոր թզդ կինա ուր...»), իրոր, իրուր, իրուս. ա բ ա կ ա ն.—անուր, անաւ, էնոր, իրոր. բ ա ց ա ա կ ա ն.— էնուսէց, անաւմեն, անաւմեն, անաւմեն, անաւմեմ, էնուս մաեն, մրնեն. հ ա յ ց ա կ ա ն.— դաեն, ըդաեն, դաեն, դեեն, դենի, իրոր («առաւօտ իրոր կ'ուզպրկինք սար»)։

Հ ո դ ն. ո ւ ղ ղ ա կ ա ն.—անաւնք, էնոնք, ընգոնք, էնոյն. ա ն ա կ.–ա բ ա կ ա ն.— անուանց, անաանց, էնուանց, էնոնց, իրոնց, բ ա ց ա ա կ ա ն.— անուանցմեն, էնոնց մոտեն, էնոնց մրնեն. հ ա յ ց ա կ ա ն.— դաեոնք, գաեոնք, գաեուանք, գեոյն, անաանց։

Գասարի բարբառում «էնոր», «էնոր», «էնոնց», «էնոնց» բացի ցուցական իմաստից նշանակում է նաև՝ իր, իրենց, որ(ի)նակ՝ «մեր տեսած իրոր ապրքիքն», «Մանասար, ինչ վոր հնոր կլնի հկեր եր. իրոր (իր) քեռեքար ասաց մեյ-մեկի», «Տաղիք հնաեոց կ'անիծի իրոր (իր) տղին»։

Ա. յ Դ

Յ ի դ. ո ւ ղ ղ ա կ ա ն.— ադա, ադա, ադա, ատ, եատ, ըդա, ատ (Շատախ). ա ն ա.—բատ, եատ, ադատ. ա բ ա կ ա ն.—բատ, եատ. բ ա ց ա ա.—բատ, բատ մոտեն, ադատ մեեն. հ ա յ ց.— ատ, դեատ, գըդա, գադա, գատ

Հ ո դ ն. ո ւ ղ ղ ա կ ա ն.— եդոնք, եատնք, ըդոնք, եատ. ա ն ա.–ա բ ա կ ա ն.— ատոնց, ադանց, եատոնց, եդուանց, եդնըտանց։

ՓՈՔԱԴԱՐՁ

Ի ն ա.–ա բ ա կ ա ն.— իրատ, հիրատ, հնրատ, իրատատ, հիրատատ. «էնե ես ատին իրատ, գործըդըմին իրատատ». հ ա յ ց ա կ ա ն.— գիրատ, ըդհիրատ։

Ո ւ

Ո ւ ղ ղ ա կ ա ն.— ոմ, գատմ, գոմ. ա ն ա ա կ ա ն.— գիս, գիր. բ ա ց ա ա կ ա ն.— գիրամեն, գիրամբեն։

ՍՏԱՑԱԿԱՆՆԵՐ

Իմ, իմաեն, քուս, քուսմաեն, քուսին, քոնին («յես քուսին իմ, ատ իմ իսէ, «իմ ատ քուս ինր ասաց, «քուսին ես», «իմաեն ես», «քուսմաեն ես», «գիր ինր գնաս ձիկ»).

Վ. ո ր

Ո ւ ղ ղ ա կ ա ն.— վոք («գիա՞ր տեղին»). ա ն ա ա կ ա ն.—վուրաս։

17

ԱՄՆԱՐՀՈՒՄ

Ժամարհման ձևերն ընդհանրապես արևմտյան աշխարհաբարինն են մոտ հնչափոխությունները։

Սահմանական ներկան (որ և ապառնի է) և անցյալ անկատարը կազմվում են «կը» մասնիկով, բայց պատահում են առանց «կը» մասնիկի դրվածքով նույնները, ինչպես մինչև հայերեում է, մոտ հետևվածքով մինուճար ձևը, որինակ՝ «բերեր», «բերեն» նշանակում են՝ ա) բերում եր, բերում են. բ) բերեր, բերեն. գ) կը բերեր, կը բերեն։

Որինակ՝ «հիր խաղցնո» (միշտ կը հագցնես), «մինչեվ լուանա, ըզքի կը խաղցնեմ»։ Մինուճար ձևը յերկրորդ անգամ «հիր կը խաղցնո»։ «կը կանչ, թիլն (կը հարձակվեն) վրա մեր քաղքին, ամենն». «պատերազմ մեջ կը մասուգնեն, նոր Աստվածածին կայնի (կը կայնի) վեր ուր խաղան». «կ'ըսին.— Դողահոդին ուրախ եկավ... ծիծղա (կը ծիծղա. ծիծաղում է), գա (գալիս է)». վիրաւչի (վիրաբուժանել), կը պղծըզնի (պղծուցանել), կը լըսին (լսուցանեն. լսենի)։

Նույն ձևերի վրա հարկադրականի կամ ապառնու նշանակությամբ ածվանում են ան, ար, ա՝ մասնիկները, որինակ՝ ար առա, ա'ինչե, ա'ասեմ, ա'երթամ, ա'յինք (պիտի դնայինք), ա'յան (պիտի երթան)։

Դամաշի բարբառում «եր» մասնիկը դարձ և ածվում նաև «կը» մասնիկի նշանակությամբ, իբրև պատմական ներկա, որինակ՝ «խաբար ար դիկե, կ'ասի», «ախճիկ վոր ար լաս, կը մտածի ինձը վրեն, կ'ասի...», «եր ասի» (կը ասեր)։

Բայերի ս ա հ ման ա կ ան ներկան կազմվում է «ա», «ե», «ի» ձայնավորներով։ Շատախի բարբառում սովորաբար «ե»։

«Ի» ձայնավորն փոխանակ հաճախ դարձ և ածվում «ը», որինակ՝ չափը՞ն (չափում են), կը խը (կը հայի), կ'ըլը (կ'ելնի), պերը՞ն (բերում են), տանը՞ (տանի) և այլն։

Պատահում և մի յերկու անգամ «կ'տանուն» ձևը, որ համանորեն դրական ապրնցուքյուն է։

Որինակներ՝ կ'իյամ (կ'երթամ). կ'իյաս, կ'իյա, կ'իյանք, կ'իյաք, կ'իյանե։ Հայոց Ջորում ձայնափոխությամբ՝ «մեկ կինայի տեղե», «առի կինայի տեղե» (մենք կարող ենք տերել, դուք կարող եք տերել)։

Պիրեմ, պերես, պիրի, պիրենք, պիրեք, պիրեն (Շատախ). պիրիմ, պիրես, պիրի, պիրինք, պիրիք, պիրին. խիմ (հայիմ), խիս, խի, խինք, խիք, խին։

Մի-յերկու պատուհասում հաղնակի I դեմքի «ն» տառը հաճախ դուրս և ընկնում, որինակ՝ տանիք (տանինք), տանը՞ք (տանիննք), տոպանը՞ք (տոպանիննք), «մեկ կինայ» (մենք կարող ենք), «միք մարքի իք» (մենք մարդ ենք)։

Անցյալ անկատարի կազմության մեջ աչքի յե ընկնում այն առանձնահատկությունը, որ յերկակի III դեմքի ձևը դարձ և ածվում յերկակի I և II դեմքերի, մեկ-մեկ նաև հաղնակի III դեմքի համար, վերջինն «ը»-ն Հայոց Ջորում ու Շատախում յերբեմն դուրս և ընկնում, որինակ՝ յես դիտեր, ան դիտեր, ան դիտեր. իս կ'ասեր, ան կ'ասեր, են կ'ասեր. իս տաներ, ան տաներ, են տաներ. իս եր, ան եր, են եր. իս կը խաղեր, ան կը խաղեր, են կը խաղեր.

իս ենիք, ասի ենիք, ան ենիք. չես չանիք, ասի չանիք. ասի չինաք, ենիք (ենայիք). էիս դիտիր, վոր ասի ձի վոլոմ ես բերիս». էիս չըր գրաք, քեն ասի ձի իրիկ մ' իս բերիս». էվոր իս քի չըտիր, ասի ծառ ըմ տախր ես, կ'ուքիտիր» (վոր չես քեզ չասիլ, դուռ մի ծառ առել եյիր, կ'ուքիտայիր). «մարքի չինացավ, ինչ անդ» (չեզակիլ). «քանի մարքի պիտից եառանդ... չինացան՝ ինչ առնդ» (հաղնակիլ). «չես կ'ելնե(ր), կ'ըյե(ր)... կը պատառ, կը դեր». իս և (չես եյիլ), իս կ'առ (չես կ'առայիլ), որ առ (պիտի առյիլ). «չես աշխեղա խոմարիր, չես չինի (չդայիլ), չես պիտր վըր երկրքին չջըրքիր». «չես չես ասծուդ չվախանդ (չվախանդայր>չվախանդիր>չվախանդ — III դեմքը դրած և ածված I դեմքի համար. կարող և ծագած լինել նաև I դեմքից՝ չվախանդայի>չվախանդ), չուվախիլ մ' որ առ (առայր>առիր>առ — առայիլ), քը վիզ քըռնիր».

III դեմքի «ես»-ն փոխվում և յերբեմն «ը»-ի, որինակ՝ կ'առնը'ր, կը խաղը'ր

Ցեղակի I դեմքը կազմվում և ապառմով, որինակ՝ կ'առնի, երքի (կ'առնայիլ, երքայիլ)։

Հավանորեն ուրիշ բարբառից և վերցված «կ'ասիր» (կ'ասիլ) ձևիր

Ան ը. ան կ ա ս ա ս ը յ ի կ ա կ ի III դեմքի վերջավորության մեջ գրաբարի «այ»-ը դառնում և «ե», որինակ՝ դեր (դայր), մեկավորներ (մեկավորանայր), տեր (տայր), «կեր, կեր, իրեր տեսիր կեր» (Շատախում կատկային «կ>ով—կրեր)։

II դեմքի այիր վերջավորությունը դառնում և «եր», որինակ՝ ձեներ (ձեայիր), չի տիր (չտայիր)։

Հոդակի III դեմքի մեջ «այ» և «ե» դարձ են ընկնում, որինակ՝ մեծանեին (մեծանայինի), կ'ուքիին (կ'ուքիայինի), կը տին, կին (դայինի), տանին, կը կանչին (կը կանչեյինի), կ'առնին (կ'առնեյինի)։ Ամենի շատ պատահում և «ենե» ձևով, որինակ՝ ապահանին, գնին, տանին (ապահանեյինի, գայինի, տանեյինի), կինի, ևն, չնի (կայինի, եյինի, չեյինի), կը լնին, կը գնին, կը բանձրանին, կ'ընին (կը լայինի, կը գա'յինի, կը բարձրանայինի, կ'ընինեյինի)։

«Ձեռնիկ, ասի կուտուր ձևիր, չպարկիր իմ վարդրպտութեուն, ապահանը' վոսկի գամպան կ'առնին իրանց ձեռ, քարող կը տին ժողովուրդին»։

Այս յերկու ժամանակի (սահմանական ներկա և անցյալ անկատար) բացառականը, ինչպես ընդհանրապես, կազմվում և բացառական «չեմ» բայով և անորոշ դերբայով հնչափոխությամբ, որինակ՝ չեմ կիրի (չեմ կարող), չըմ կենա, չըս կենի, չըս կենա, չը կենա (չես կարենա, չես կարող), չընք կենա, չեմ պենա (չեմ պիտենա, չդիտեմ). չեմ խուա, չես խուա, չես խուա(ր), չընք խուա, չենք խուա, չես խուա, չեն խուա, չըն խուա. չեմ լիկի, չես լիկի, չեմ լիկի, չես լիկի և այլն։

Բրայորի նման պարզ ձևերի վրա ավելանում և «չ», որինակ՝ չառնը' (չի առնիլ), չերթան (չեն գնում), չկըարի (չի կարում), չկըարըրի (չի կարում) իուս, չիուս (կատարյալ), չվախանին (չվախանդայի). «Ձեռ կը աս բացին, չերթըի (չայրեյուդանդ, չի այրում). ձեռ՝ խոդ կը քնալի, չընդնի (չանցանդ)». «Մերկը գ'ծավիի կը առնի մեկ ասրի դերս կը դրնի, չառնի (չի առնում) գաշտ»։

18

ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼ

Անցյալ կատարյալի ձևերն աշխարհաբարից (արևվելյան և արևմտյան) տարբերվում են դիմավորական վերջ հնչափոխությունների, որինակ՝ ասըցին, վռւխցին, դնացան (դնացին), շինեցին, տը՛ց, դը՛ց, տըվը՞ն, անհան, հերդըվցան։

Ցեղ. I դիմք.— սըցի, սըցիր, իկը՛, նկի (իկիս), շընի (շինեցի)։

Ցեղ. II դիմք.— սըցիր, ՝ունիցիր, իկիր։

Ցեղ. III դիմք.— ասց, տասց, եասց, բասց, առնց, տը՛ց, դը՛ց, Թողը՛ց, ուշնց, պատացուց, զարկից, հերդըվցավ, քահնց, ըլավ, իլավ, հըլավ, եցաց, նըստ (տըստ), երեցավ, իրենցավ (այրենցավ)։

Ցեղ. I դիմքը մը քանի պատառներում վերջանում է «ս», որինակ՝ տըրամ, բնցուցիմ, չասրամ, խոցցիմ, գնացիմ, եկամ, չնկամ, կնըտամ, առամ, սիմ, տսիմ, (տացի), տնսիմ (գլխ. տեսը—տնսաս), տըվիմ, տըվիմ։

Գարգ «նչ» վերջացած բայերի կատարյալն «ցց» մասնիկը դուրս է բնկնում, որինակ՝ շընը՞ն (շինեցին), լոկինը (սլոկնցին) շընը (շինեցի), բաշխամ (բաշխեցի), վառնմ (վառեցի), քցինը (քցնցին)։

Գասպատում՝ «համցիք», «նկայնք», «խրենվայնք» (համեցիք, նկանք, խրվենցինք)— վերջի «ք»-ն քմայնի է։

Ինչպես արևմտյան աշխարհաբարում՝ Քացուց, փախցուց (փախ. Քաուց, փախուց), այս և այլ ձևերի մեջ պատճառական բայերի կատարյալը կազմվում է մի նոր ավելացած «ց»-ով, որը հաջորդ «ց»-ից առաջ կորչող և դառնալ «ս» (ինչպես գրաբարում՝ դնացից, դնացես, փոխանակ դնացցես), որինակ՝ լոկացցուց կամ լոկեցցուց, քնքըցցուց (քնքըցցուց), կայնեցցուց, նստացցուց, լմացուցին։

Կատարյալի III դիմքը, յերբ մխավանկ է լինում, սկզբից առանում է «ե» ձայն, որը կարող է դառնալ «ի» և «ը»։ Այդպես են այն բայերը, որը նույն ձևին ունեն գրաբարում, որինակ՝ եկից, բլից, երեք, իրեր, եպե, եպի, իպե, ըպը, եբաց, իբաց, եխան, ըխան, եկաց։

Այսպես III դիմք են նաև՝ եղի, իղի, եղիր, իղիր, եաի (գրից). եառ, եառը, իառ, իառ (ավավ, ավից). եզար, նաև՝ զարի, իզարի, երև, չիրև, իրի, իրիր, չիրի, երի, (եկավ, չեկավ)։

Մի քանի ուրիշ բայերի կատարյալն էլ այսպես արտառային ձևով է կազմվում, որինակ՝ Քալել— Քաղ, եչեղ. քցել — եքից, քից. ըխեց, խեց, ըխեցին, խեցին (հայհոյեցավ, հայից, հայհոյեին, հայհոյին)։

Նոր ձևով կատարյալներ են՝ խաղցնից (հարցրեց), խաղցնցին, պատնեց, պատնից, մոռնացավ (մոռացավ)։

Հոգնա I դիմքի մեջ մեկ-մեկ «ե» չի ավելանում, որինակ՝ «մը քի տարք (տարեք)..., մը քի չասրնք»։

19

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

Հրամայականի նկատմամբ առանձին ուշադրություն պետք դարձնել հնաձևյալների վրա՝ ան, աան, գնր, գնրկ (գաբկիր), աու (տուր), բի (բեր), դի (դիր), կի (կեր), աան (սան), երբ, իրի (աբի, յեկ), Քաղ, իլի վի, իլի վիր,

անհի, անսի (անա), խաբցնի, վիրու, կսու, կոզուցու, նատրցցու, խնծկցնք, խնծրցնք, կլրցնք, կնկցնք, իրցնք (յնիք). նրնչի (արնք), կանչնչի (կանչնք), առնչի (առնք), կացնչի (գնացնք)։

Արգելականը կազմվում է հնչափոխությամբ և վերջին «ր» (լ) հնչյունի հապավումով, որինակ՝ մը գնանե, մը վե՛ճանե, մ'անի, մ'ենա, մ'երթա, մ'ասի։

20

«ԵՄ» ԲԱՅՐ

Ա ա հ ա ո ն ա կ. Ն ա ր կ ա.— ես, իմ, ըմ. ես, իս, ըս. ի, ը, ս, և. ինք, իք («ձիք մարթ իք»). նյհ, իք, և («խոչոդ և, գնացիք սար»). ևն, ին։

Ա ն ց յ ա լ ա ն կ ա տ ա ր.—իր, ևր, ըր (յուրակի բոլոր դեմքերի համար), ինք, իք, ևն, ին։

21

ԱՆՑՅԱԼ ԴԵՐԲԱՅ

Անցյալ դերբայը կազմվում է հնչափոխությամբ և գործ է ածվում ժամանակ բայի հետ իրրև վաղակատար ներկա և անցյալ։ Վերջին ւ> ը հաճախ դառնում է ընկնում, և «ես» յոթերը ամբողջապես փոխվում է «ե»-ի։ Շատախի բարբառում մնում է «ես»։

Վ ա ղ ա կ ա տ ա ր ն ե ր կ ա.—չըմ տըվի, տըսիր իմ, չիմ տեսիր, չըմ խոնիր, գնացիր ես, եկիր ին, կուտիր ի, բռնիր ի. «ինպես ի իրցիս... խաատցիս... եղե», առնասի՝ Մելիք... պահի, քնացիր ի», «մինակ քեռըն ա տալե», «շորացիր ա», «նեղցիր ա», «մըրնք եկիր էյհ»։

Վ ա ղ ա կ ա տ ա ր ա ն ց յ ա լ.—«ես չիերցա ձի կառավորիր ե (կառավորիլ էյի, կառավարեի), (եր>ե. III դեմքը գործ է ածված I դեմքի համար, կամ՝ էյհ>ե), «ես թաց չիր կերե», «ուշ չաս եր ըսե», «հոդիկ եր շընդ'ըր», «Մելիք խուռ եր փորիս..., քոռ բզի վեր բնդունես..., փախ», «մե կուժ լիք ջուր եր լըցրե։ «ինձանի բնդան դրես..., քիմի մեջ կիրիր եր», դրիր եր, «չքուդից՝ գիրիս պատներ եր», «չկերցան պտներ են (չկարողացան բռնել էյին, այսինքն՝ բռնելին)։

Մի պատառմամբ ամանակի բայը կրկնվում է, որինակ՝ «շատ ի քրանիր ի», «չը քոզիր ի», «չըր գըսիր ի», «չինք տեսիր ի»։

Անցյալ դերբայը կազմվում է նաև «ած», «ուկ» մասնիկներով, որինակ՝ խոնած, խոփած ի». «նա քի խոսար ի եկած», քեռուկ է, ասլուկ է, եկուկ ի, քնուկ, գնդլուկ։

22

ԱՆՑՅԱԼ ԴԵՐԲԱՅԻ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆ

Անցյալ դերբայը գործ է ածվում հաճախ առանց ժամանակ բայի, ինչպես պարբառում, որինակ՝ «Մըսրա Մելիք ճամբեն յոթ տարվան խորջ ի'ուղե» (... տարեկան... պահանջել). «Ելլին եկին քի խոր խոլնեն չաղին, տանե» (... եկեսլ... չաղել, տանել). «մըրկա չըմ տեսկեր մեռա». «յոթ տարվան խորջ բերիր կը կա»

(... քեզնեալ գայ). «բերան բացի կը ծրծդա» (բացնալ ծիծաղի). «Մանաւանդ գնացեր, մնացեր Բադասարը». «մոտքիր բանիւմ ձդնդվիր ի, վոր արուն եկեր, խելքի ծածկեր». «Ես տաքին, վոր քա՛խնր մնակը (վոխանակ մնակը ի, գրաբար՝ յորմէ յետ մնակալ), գԲուռնիկ Ջալալին դուրս չեմ խանիր, Մըսրա Մելքի հախտէն մնացիր մընչ գամին» (գրբ. մնացեալ). «ինչ լիր» (ինչ և լինել—գինչ լեալ). «սպանած (վոխանակ՝ սպանած և) քաւատն նորընծա եկեց». «առ ինչ եղած (վոխ. ինչ և եղած) քա խնա». «անկիզներ կտակ եզար, առաւիեր քաշի, եզար»։

23

ԱՆՈՐՈՇ ԴԻՐՔԱՑ

Անորոշ դերբայի վերջին «լ»-ն սովորաբար դուրս է ընկնում և «ե» ձայնավորը դառնում է ի>ը։ Այս ձևով «ել» վերջացած անորոշ դերբայը նորդնառնում է անցյալ դերբայի հետ, որի վերջին լ>ը հնչյունը նույնպես հաճախ դուրս է ընկնում (տես § 10), որինակ՝ «առա քաղքը», «առնց կանչի», «չըմ կիրի զինանք վառը՛», «ել չինք եքեա Մելքին կուլլուզ ենի», «չըմ գըշխի առնը բանամ, ձին առնը խանի», «առնչ չկինա բանիր». «չկինա եքեա», «մեկ կենայի տեղը», «առնչ կենայի տեղը», «մեկ գինանք ենե», «չեմ կրնա գանանք եկըցըլ». կտակըցըլ» (տրեցուցանել>երեցուցի(լ)>երեցըցի>իրիցըցի)։

Հոլոված ձևով՝ բիրիլու, կնալուն (գալուն պես)։

Գրաբարի «անել» վերջացած բայերի «ան» մասը կարող է դուրս ընկնել, սակայն հաճախ մյուս բարբառներին ձևով մնում է «ն» հնչյունը, որինակ՝ առնանեմ>առնանիմ>առնանիմ>առնիմ. այսպես և մնանիս>մնաիս, խասնես>խասիս, կը մանաս>կը մըսիս, եղնես>եղիս, ա՛նղնի>ա՛նղի, կ'ենղի, պահանիմ>պահիմ, անցուցանէք>ընցըցեր. վերացուցանել>վիրուցի, կը խարցուցնես, կը պըրծուցես. «էրա կինա ընցըցի» (անցուցանել). «էնքան Մհնը մանր քարաք», «քոյ մաունդն էլ դուս չընկիր՝ (չանկանի), վոր ընկնը (անկանի), աշխարք կ'ավիրվի» (նաև՝ ինի (ընկնի), կ'ինանը (ընկնեը), կը դանին, կը գարկիր (գարկանէք), կը խնծա (կը հնծանի)։

Կրավորականը կազմվում է ավորթատրի աշխարհաբարի ձևով «վ» մասնիկով, որինակ՝ խասավ, վ[illegible]ցվավ, կը վ[illegible]ցվիս, խասվան հիրաք, տանվա։

Գտանհում են նաև գրաբարի ձևով առանց «վ» մասնիկի կրավորականներ, որինակ՝ «բերանդ ի կտորիր» (բերանդ կտորվեր, գրաբար՝ կտորիւր>կտորիր)։

Գտանհում և գրաբարի առորդատականներ ևս, որինակ՝ «կարամ գըն տամ երկրկան՝ երկնիս» (դի այրիցիս — վոր այրվիս)։

Գրաբարում և բարբառներում կա «իջնել» բայը, վոր նշանակում է՝ իջանուելիքուն ունենալ, համարձակուելիքուն ունենալ. մինչև հայերենով գտնում և «իջնեցնալ». Մոկաց լեզվի մեջ «չեն իշնիր» (չեն իշնիան)։ Այս բայը գտանհում և «կրում» մասնիկով, որինակ՝ «չըմ գը՛նեմ»։

24

ՆԱԽԴԻՐՆԵՐ

Հին նախդիրներից միայն և գլխավորապես «ի» նախդիրը պատահում են նաև «ին» և «յ»։ Այս նախդիրները գրաբարի ձևով գրվում են նախադաս վեքտոդիրներից առաջ։

«Ջ» նախդիրը գործ է ածվում մորուշյալ հայկականի համար, ինչպես գրաբարում (տես § 14 — հայկական հոլով), բայց յերբեմն նաև ունի գրաբարից տարբեր գործածութիւններ. որինակ՝ «զողորմին աը ասաւ». «զուր աչքիր բռնից», «զգինիէն խոփ ֆռացրից» (ուրիշ դեպքում՝ «գինէն խոփ եքից»). «զիրան տուան». «Թամիքի... զարա կը զրկծըցի». «ձէն զենու (ենանց) զարիք խըլից մտանէն». «զձին խնծաւ». «խառակ գինիկ». «աը խառվիս ըզգան». «քաւրտ կը աա զքաւոմեր». «ձնա կը աա զիմուր». «ձնա կը քըլը զձիկ». «զուսիրը տրվըն ըղձը». «քեղ գան» (քոզ գայն — քայլ այն). «զնացիք գՄըսրա Մհլիք ասիք». Բայց կա նաև առանց վրանև նախզրի ուղղական հոլով փոխանակ տրականի, որինակ՝ «գացիք, Մըսրա Մհլիք բանք». «կը կան, Մըսրա Մհլիք կ'ասեն»։

Շատախի բարբառում «ի» նախդիրն արտասանվում և բաղաձայնից առաջ «ղը», որինակ՝ ղՊամիքի, ղմհկիմհկու. «ղրխրոխպեր կը խանա վիրա»։

«Ի» նախդիր.— «Քամալն ի Մհջքինն. «մտուցին ի կրակի մհջ» «հևնցիք ի նէ» (ի նա). «քշնց, գնաց ի ատն մատ». «զընա ի տուն»։

«Ց» նախդիր.— «Թամիքի ցկրոխպերն ասաց»։

25

ՆԱԽԱԴՐԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐ

Նախադրական բառերը մեծ մասամբ գրվում են նախադաս, դրանք են՝ հետ, մըն, մհջ, վար (վերա, վրա), մատ, հետևվ, հետխէ։ Գրաբարից խնդիրը հաճախ գրվում է ուղղական հոլովով, որինակ՝

Մ ա տ, մ ը տ, մ ա տ, մ ա տ, մ ա տ.—«Մրտնարուներ». «հինիկ վոր հորոխիկը մատ մաքի ըմա. «Թամիքի չհկավ մատ Մանդուտ». «մինք հրթանք մատ մհկ-մհկ». «հ'իյա մատ իրհկ». «հը պիրը' մա Տատվիքի». «հ'հրթա մատ մհր, մատ Մանատար»։

Հ ե տ, հ է տ, խ է տ, (հ ե տ ո, յ ե տ.)—«Հետ են ժամանակ». «իրհք տարով հետ» (յերհք տարուց հետո). «ընդուցա հետ». «մնանելուց խետ»։

Ի ե տ, խ է տ, խ ա տ, խ ա տ, խ ա տ, խ ա տ (հ ե տ, մ ի տ ս ի ն). — «Մատ մհմհկը'ց. «ենի չըմ տանըմ խետ» (հետս). «խետս գար». «խատ վատը կըշտինը. «նատավ խատ ատու կըշտինը. «իմ կըշտի խետ». «Թամիքի խետ». «խետ Թամիքի», «հը քրտուցը խատ եկնուցա»։

Մ ե ջ, մ հ ջ, մ ը ն ջ, մ ա ն ջ, մ ը ջ, մ ը ջ, մ ա, մ ա (մհջ). — «Մընչ գաշտինը. «մընչ հնդիսինը. «մա վանիցա. «մընչ քաւ երկու քհմ». «խաչ... կը գա մընչ ծնաւց». «հ'ինը մանչ ֆանգանկարչութուն». «հ'իյա մա կըռավուն. «մհչ իցկիտ»։

Վ ր ա, վ ր ա, վ ա, վ ի ր, վ ը ր, վ ր ա ն, վ ի ր ա ն.— «Վհր ուր». «վաը իմ գլխուն». «վաը մի տղուն». «տը գիրը վաը ուրն էլ, վաը քի էլ». «վաը ձի վհ» (ինձ վրա). «բարհավի, տվի վաը հանապրինը». «վրը Թամիքին ի վհռ». «պիրնան

վ.երևնա». «Քամբախ երամ քան վրենա». «Ըխտխտա... վար ան (դրա վրա), կը զար-մանաս». «Քար կը տրնին վար պիրնինա». «Ծնա տրրե վար աչիչ»։

Հ ա ն ձ ի վ, հ ի ր ջ և վ, հ ի ր ճ ի վ.—«Հիրջեվ հնաս տրինա». «Կը տա հիրճիվ երբրքնկանա», «Չկանա հաճռիվ գարբը՝ տանը՝»։

Հ ի ա ն ի վ, հ ի ա ն և վ.— «Ի՛ երթիաւ հիտիվ տիաքրկանա». «Վոր չնիա իս, հիտեվ ձի պաո»։

Առանձին ուշադրություն պիտի գարձնել նաև հետևվյալ յատարբե-րություններին վրա՝

Վ.ին, վ ի=ի վ ա յ ր.—«Քուր վն քալկ» (հորն ի վայր ձգել). «Երդիս վն քալեմ». «Քար քմ, քուտ քմ վն երթա տակ». «Քար քմ վն ինկնը՝» (քարն ի վայր ընկնել). «Ինչ Քաչ Պատրագին ի, գո տանդող վեր». «Հովան մխա վն ետաց» (մարտում ատաց). «Ուրբ վն իյա» (ընդոյ երթայ). «Իիզը վեր». «Վրբ Դավիթին ի վեր». «Ամաներ ի վի». «Բրրդ վեր». «Մեջ վեր». «Վար ձի վեր»։

Ի ն ի.— «Տան չինաց տաւն ինձ». «Ինչու վար իմ կարմրգնջին ինձ կ'ուր-թներ». «Վար Դավիթ պլխան ինձ կը ֆրատաց». «Փանջարեն ինձ զգուրեն խոշ նզարց»։

Կան նաև չ ա ւ ր (մինչև), ա ա ի, ա պ ո վ, ա ն (առանց), «ան խաց ուտիլ» (առանց հաց ուտելու)։

Սպանող ծառեր

Խավեր և մշեր

պատմվեք
Մուկուչ

Ասատուր Հովհեան

գիւ առաւ 1886թ.
Մանուկ Աբեղեան

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Առաջին՝ 1889 թ. հրատարակությանն առաջաբանից բերում ենք հետևյալ հատվածը.

«Մեր քանասեր հասարակությանն արդեն հայտնի չէ, թե մեր ժողովրդական բանահյուսությանն մեջ ինչ մեծ տեղ և քանակ Սրմանձայանի «Գիրք-Բրոցի» մեջ հրատարակված «Սասունցի Դավիթ» կամ «Մհերի դուռ» կոչված ժողովրդական պատմական-դյուցազնական վեպը։ Այդ վեպը Սրմանձայանի հրատարակությամբ գրեթե մի ամբողջություն և կազմում, ունենալով իր մեջ երկու չեղյալ՝ Աբամելիքի և Սանասարի, Աբամելիքի վորդի Դավթի և սրա վորդի Մհերի պատմություններ, թեպետև այդ ամբողջությամբ հանդիպում է, մանավանդ Մհերի մասում։

Մեզ դեռ չեղած ենք համարում դրի առնել այդ վեպի մի ուրիշ վարիանտ, վոր լրացնելով առաջին հրատարակության թերի կողմերը՝ փոխել և տալիս վեպի ծավալի մասին մինչև այժմ չեղած հայացքը։ Ինչպես երևում է, այս նորամուծ վեպը մեծ ընդարձակություն ունի և չի ամփոփվում երեք ծնունդի՝ Աբամելիքի, Դավթի և Մհերի պատմություններով, այլ Սասնու տերերի ցեղի պատմությունն է դա, Աբամելիքից և Սանասարից սկսած մինչև անժառանգ և անմահ Մհերը, վորով վերջանում է վեպը։ Դավիթը վոչ թե Աբամելիքի վորդին է հանդիսանում, այլ նրա սերունդ պայազատներից մեկը և, պատմողի ասելով, 39-րդ դարը, վորսկսած Աբամելիքից մինչև Մհեր քառասուն զարմ են և ունեն իրենց քառասուն ճյուղ առանձին պատմություններ, վոր քառասուն դիշեր կը նատեն և կը պատմեն Այդ քառասուն ճյուղից (սրեթե քառասուն թիվը չափազանց չե) մենք այժմ ունենք վեպի սկիզբը՝ Աբամելիքի և Սանասարի պատմությունը Սրմանձայանի վարիանտով (թե Աբամելիքն և Սանասարը վեպի սկիզբն են, այդ երևում է և մեր վարիանտից, վորի մեջ ողջմիտում նրանց անուններն ամենից առաջ են տված), Դավիթ (Քոլոր մականունված) և Մհեր, բացի այդ՝ մի հատված Թալան Դավթից, և յերկու հերոսի միայն անուններըՙ Բազդասար և Մհերքանիթ քահանա, վորոնք բոլորովին նոր են Սասնու և Մարա քաղաքի տերերի մեջներս, ինչպես երևում է, տերի չի ունենում մի ժառանգական կարգ։ Աբամելիքը (Սր. վարիանտում), Թալան Դավիթը, Քոլոր Դավիթը կռվում են Մարա տերերի, Մարա մելիքների հետ, և Մարա մելիքը (Մարամելիք) կոչումը վոչ թե հատուկ անուն է դեռևս դարձել, այլ Մարա քաղաքի իշխողներին հատուկ կոչումը։

Վերի այս նոր վարիանտը վոչ միայն լրացնում է Սրմանձայանի հրատարակությունը, այլ մանավանդ թե ինքն էլ մի գեղարվեստական ամբողջու-

*թյուն և կարմուտ, որ ունի իր առանձին արժանավորություններն։ Մանրամասն քննությունը, և այս վարիանտի համեմատությունը Սրմանձայանի վարիանտի հետ, ուրիշ ժամանակի և տեղի խոսելով, այստեղ այսքանը միայն կ'ասենք, որ մեր վարիանտն ևս Դավիթի կյանքից ունի շատ վիպական մանրամասնություններ, որոնք իրենց վրա կրում են հնագույն դյուցազներգության կնիքը. պահում յերևում և ավելի միջին դարերի հայոց պատմական կյանքը, մանավանդ ավելի հարուստ և բնականական կյանքի նկարագրությամբ դյուցազնականի հետ միասին։ Թե դլխավոր և թե յերկրորդական հերոսների բնավորությունները տրված են և գեղարվեստորեն պահպանված. չկա մի այնպիսի արարք, որ դլխավոր հերոս Դավթի բնավորության հակառակ լինի. նա միշտ բարի յե, հեզ, արդար, ուխտապահ, սիրող, դյուցազնաբար քաջ ու զորեղ, թշնամիների համար ահ ու սարսափ, և իր հայրենի ազատականության համար մահու չափ պաշտպան։

Դեպի չարը միտված անհուն ուժի ներկայացուցիչ Մհերի պատմությունը, ինչպես և մի քանի հերոսներ և հերոսուհիներ, գրեթե ամբողջ նար և մեր վարիանտում (Սրմանձայանի վարիանտում Մհերի մասին շատ քիչ բան կա պատմված). թեպետև պետք է ասել, որ Մհերի պատմությունը դրեթյալ անբերի չի կարելի համարել, ինչպես Դավթի պատմությունն ևս։ Այդ յերևում և պատմության ընթացքից և նույն իսկ պատմող վկայությունից, թե նա ավելի լավ ևր իմանում Դավթի պատմությունը, քան Մհերինը։

Մեր պատմողը մի մոկացի հայ ևր, Մոկաց Գինևիանց գյուղից, նահապետ անունով, այն հազարավորներից մեկը, որոնք արդասավորված աշխարհն ծայրերն են շրջում։ Նա մի բարի քրիստոնյա մարդ ևր, որ ամենայն սրբությամբ ևր վերաբերվում դեպի իր պատմածը, վորին հավատում ևր, թե ամբողջապես կատարվել և մի ժամանակ. «Այժմ էլ, ավելացնում ևր նա, Աստված բազում շատ կարիճ փնտրվան կաշ։ Նա իր լավ չիմացածը չէր ուզում ամենևին պատմել, վորովհետև, ինչպես յերևում ևր, մեզք ևր համարում այս պատմությունը խառնելը Քրյան Դավթի մի հատվածը, վոր վերջից ենք դրել, մեծ զժվարությամբ նրան պատմել ավինք և, ինչքան էլ ստիպեցինք, ուրիշ ավելի բան չկարողացանք պատմել տալ, թեպետև շատ ցանկալի յեր, որ դրան մի-մի կտորներ ևս Բաղդասարի և Մելքիսեթի քահանայի հյուղերից ունենայինք։

Սույն վարիանտի լեզուն, ինչպես ընթերցողը կը տեսնի, շատ սահուն, կարուկ և միտական-բանաստեղծական ե. վոճը կենդանի, պատկերավոր և ներգործական։ Վատանավորի նկատմամբ պետք և ասել, որ սկզբում վատանավորով կրկնը գրել մեզ այն կտորները, վորոնք մոկացին վոչ թե պատահաբար ևր, այլ միշտ յերգում մի առանձին յեղանակով, որ զժբախտաբար չհաջողվեցավ մեզ ձայնագրել տալ*։ Բայց մի անգամ արդեն ստացվելության համար պատրաստված հետո, ինչպես ասում ևս շատ տեղ նկատել կրկնը, տեսնելով վոր միևնույն գրեթե ամբողջապես վատանավորով և դուրս գալիս այն չափով, ինչ չափով վոր մեջն յերգերն են հորինված, ավելի լավ համարեցինք ստորեր բաժանել և վատանավորների ձևով հրատարակել։ Մեր աշխատանքը միայն նրանում և յեղել, որ շարադրությունը բոլորովին անփոփոխ թողնելով, ստացանք ևնք Այս ստացությունը տեղ կա շատ հաջող և, տեղ կա թույլ ե. թուլությունն առաջացած պետք լինի անշուշտ նրանից, որ պատմողը վատանավորը մոռացած

---

* Հետագայում Կոմիտասը ձայնագրել ևր այդ յեղանակները։ Յավոք, այդ ձայնագրած յեղանակները կորել են։ Մ. Ա.

լինելով՝ խառնել եւ Այն տեղերը, վորտնք շատ են խառնվել և վոր առանց շաբաղութիւնը փոխելու. տողատելը դժվար և, որձակի ձեվով Տողատելու դիտավոր հիմք ենք ընդունել այն, վոր ժողովրդական վոտանավորների մեջ սովորաբար յուրաքանչյուր տողում լրանում է մի միտք, ինչպես և հենց վեպի յերկերի մեջ եւ նույնը անում ենք։

Տողերի մեջ վանկերի թիվը ամենաշատը 13 և (շատ քիչ անգամ 14 և լինում), իսկ ամենաքիչը 6. յերբեմն պատահում և հինգ վանկանի տող, բայց այդ հինգ վանկը ընդհանրապես լրնդրկց առաջ կամ հետո ունենում է մի կարճ տող, վորի հետ մեծանալով զարձյալ տալիս է մի յերկար տող։ Սակայն վոտանավորի համար այտանի նշանակություն ունի վոչ թե վանկերի թիվը, այլ ձայների յեկեղջը և վոտքերի (стопа, pes) թիվը, վոր լինում է 3—6 վոտք։ Սմին մի վոտք բազկացած է յերկու. կամ յերեք վանկից և շեշտը սովորաբար վերջին վանկի վրա ունի. վորով և ամբողջ վոտանավորը հորինված է ձայնական (շեշտական, тонический размер) չափով և կազմված է մեծամասը (ямб) և վերջատանջ (анапест) վոտքերի խառնուրդից՝ յերկար և կարճ տողերով։

Ավելի պարզելու համար բերենք որինակներ թե յերկերից և թե մյուս տեղերից։

Վով քնիր | ևք՝ հարթ ձուն | կայնք. . . . . 8 վանկ. 3 վոտք
∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ —
Վով հարթ ձուն | ևք՝ ևլիք | կայնեցնիք. . . . 9 » 3 »
∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ —
Վով կայնիր | ևք՝ ձի | ձակեր | կապեցնիք. . . . 10 » 4 »
∪ ∪ — ∪ — ∪ — ∪ ∪ —
Վով ձի | ձակեր | կապիր | ևք՝ ձի | ձիանք | քամքեցնիք. 13 » 6 »
∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ ∪ —
Վով ձի | ձիանք | քամքիր | ևք՝ ևլիք | խնծեցնիք. . 12 » 5 »
∪ — ∪ — ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ —
Ջանիք | Թովիթ պող | ևկավ, պող | գնաց. . . . 10 » 4 »
∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ —

Որհնակ | բարևիր | Աստված, ... 7 վանկ. 3 վոտք
Քո հրամանքն | ևր շատ. . . . . 5 » 2 »
Ցևս ին | չըխ անեմ . . . . . 5 » 2 »
Ինանք | ևլնեն | բամբակ, ... 6 » 3 »
Ցևս լև | ևլնեմ | կրակ, ... 6 » 3 »
Չևմ կարս | գանանք | ևրե | ցըցի. . . . . 9 » 4 »
Ինանք | ևլնեն | գարնան | մատղաշ | գառներ, . . 10 » 5 »
Ցևս լև | ևլնեմ | գարնան | քաղցած | գևլեր, . . 10 » 5 »
Չևմ կարս | գանանք | կըտրե | ցըցի. . . . . 9 » 4 »

Ուրիշ որինակ վոչ յերգերից.

Մարա | մելիք | գաբրան | առեց | տարավ, . . . 11 վանկ. 5 վոտք
Տարավ | եդի գա | որ անէ | մրնչ գաշտին. . . 10 » 4 »
Ինանք | վեհլը՛ | վրնքաներ | գնացին գոլոշ | խաղալու. 13 » 5 »
Մարա | մելիք | հրնչ գոլոշ գոլոշ | եղավ, . . . 9 » 4 »

Թավիշի | հլու՛ | կայնած, ... 6 վանկ. 3 վոտք
Ձեռ. եամս | դնող գլուխ | բռնելու . . . . 8 » 3 »
Մարմա | մելիք չամա | բոբիկով, | ասաց. . . . 10 » 4 »
Վերջին | ախր եամ | ա՛նէնի | խնամ ձի | գռիվ | անիր 13 » 6 »
Ըսթիկ | եղով՛, եկավ տանս. . . . . 7 » 3 »
Մաղդէն | կախեց, | ու չը՛ | խոսաց. . . . 8 » 4 »

Չի ա՛ւէ | լի հախտուց | իմ բարով | առաք. . . 10 վանկ. 4 վոտք
Թըխ յես | լի հախտու | քիզ բարով | առի . . 9 » 4 »
Վար ա՛ւէ | հախտուց | իմ բարով | չառնիր, . . 9 » 4 »
Տ'երնիր կեղ | ընկնիր | իմ սիրտ | ձի ապանիր. . 10 » 4 »

Շատ անգամ պատահում է տողի մեջ մի չորկաբ վանկ, որ հավասար և լինում չորկու վանկից կազմված մի վոտքի. որինակ.

Ես պող | վըտե | ում | կոտռվիր | ի,
Ես պող | վըտե | կոռ | լի մաչվիր | ու

Տողի վերջում լրակատ (անշեշտ) վոտքներ, մի վանկից բաղկացած, քիչ են պատահում, ինչպես և տողը շատ քիչ անգամ և սկսվում շեշտավոր վանկով.

Ինձնից պահաս վանկ ունեցող տողերը ամբարբար հառաչ (цезура) չունենին, իսկ չորկաբ տողերը՝ մոքին նայելով վորև և բառի վրա հառաչ անելն ընդհանրապես ինչպես.

Վով ձի ձիանք Թամքիր եք՝ | ելնեք, խնծցնեք
Վերջին ախր եամ ա՛նէնի, | խնամ ձի գռիվ անիր
Ուրախութիւն | խնձոր մ' եղար Թավիշիս
Մարտ մելիք ըմեն որ | ի՛երթա գլուխ խոզալուս

Տողերի վերջում հանգերի նմանատձայնությունը, չեթե կա ուղ-ուղ, պատահական ու նայն իսկ չորկերին անհատ ևն.

Լավ ուշադրություն դարձնողը կը տեսնի, վոր արդի ժողովրդ. վեպի այս ձայնական տատանափոխությունը, վոր բոլորովին նոր և մեր բանահյուսության մեջ, շատ մոտ է մեր հին հեթանոսական վեպերի չափին (<երկներ երկինս> և մյուս հատվածները Նոր. Գամ. մեջ)։ Վերջիններս անդուշա սուլլաբի տատանափոխությամբ են հորինված չորկեր... Այս նմանությունը ցույց տալու համար բավականանանք միայն մի կտորով.

Հնծաւ | սրի | սրքայն | Արտաշէ՛ս | ի տուն | էրն գի | գեցիկ. 15 վանկ. 7 վոտք
Եւ հանեալ | զսակէօղ | շիկափոկ | պարանն, . . . 11 » 4 »
Եւ անցեալ | որպէ՛ս | զարծուի | սրտիմ' | ընդ գիան, . 11 » 5 »
Եւ ձգեալ | զսակէօղ | շիկափոկ | պարանն, . . . 11 » 4 »
Ընկէ՛ց | ի մէ՛ջք | օրի | որդին | Աւանից. . . . 11 » 5 »
Եւ չուտ | ցաւեցոյց | ըզմէ՛ջք | փափուկ | օրի | որդին, . 13 » 6 »
Աբանդ | հասուցանել | ի բանն | կըն ինչ . . . 10 » 4 »

Իսկ ինչ վոր վերաբերում է գավառական արտասանությանը, պետք է ասել, վոր մոկաց բարբառը, վոր մի տեսակ քաղցրահնչունություն ունի, միայն մեր արդի տառերով ճշտությամբ գրի առնելը մեծ դժվարություն է ներկայացնում, վորովհետև ձայնավորները յերբեմն խիստ փափկանում են, յերբեմն շատ բութ ու խուլ կերպով արտասանվում, այնպես վոր մարդ լավ կերպով չի լսում, քան ինչ հնչյուն է դուրս գալիս Մինչդեռ ձայնավորը, մինչև անգամ մի բառի մեջ, յերբեմն կարճ է արտաբերվում, յերբեմն յերկար, օրինակ հենց «սաաց», «սրեկց» բառերի մեջ, վոր շատ են պատահում, առաջին ա-երը սուղ են և բութ։

Հնչյուններին ճշտությունը, ինչքան մեր այբուբենով կարելի յեր արտահայտել, պահեցինք. փորձեցինք մի քանի ձայնավորներով մի հնչյուն արտահայտելը, վոր սովորական և մեր գավառական բարբառներով գրողներին (ինչպես՝ եա, էա — փափուկ ա- բլ — ե առաց և այլն), ի նկատի ունենալով, վոր գրության այդ յեղանակը պիտի դժվարացներ ընթերցողներին՝ լեզուն հասկանալ. մանավանդ վոր, ճիշտ ասած, այդ ձևերով իսկական հնչյունը գրված անորոշ և մնում, և մենք իսկ՝ լավ տեղյակ չլինելով մոկաց լեզվին, կարող կլինք սխալներ մեջ ընկնել։

Կարելի չե ասել, թե մեր վարիանակ լեզուն բոլորովին մաքուր մոկաց բարբառով լինի, ի նկատի առնելով, վոր պատմողը յերկար տարիներով պանդրխտել և շատ տեղեր վխտել մեջ շատ են պատահում խոնարհումներից կրկնակի ձևեր, օրինակ՝ առավ — առեց, ասավ — ասվեց, արավ — երավ — արեց — երեց, եքիլ — քցեց, և այլն, վորոնք, հարկավ, գանազան բարբառներից ազդեցության տակ լինելուց են ծագել։ Բայց և այնպես, պետք է ասել, վոր մի անգամ գրի առնելուց հետո, յերբոր նորից պատմել ուզենք, նա գրեթե բոլորովին պատմեց մի անգամ արդեն պատմածը, վոր գրել հիմնը, բացի մանրամասն բառերի փոփոխություններից։

Մեր խոսքի վերջում ավելորդ չի լինել ասել, վոր՝ չնայելով վերջին ժամանակներս բավական զգացվում և ժողովրդական բանահյուսության արդյունքները հավաքելու կարիքոր լինելուն, բայց և այնպես մեր հասարակության հասկացող մասը մի առանձին ուշք չե դարձնում այս բանի վրա, և սույն վեպի նման, ամ գիտեմ, քանի վեպեր կորչում են, և շատ շուտով ժամանակ կգա, վոր արդեն ուշ կլինի այսպիսի վեպեր գրի առնելու հնարավորություններ։ Մոկացու ասելով՝ իրենց Մոկաց յերկրում անգամ քիչ մարդիկ, այն էլ միայն ծերերից, գիտեն այս մեծ վեպից հատվածներ, իսկ քառասուն հյուղն ամբողջ մի հոգի լավ իմացող, այդ իսկ շատ հազվադյուտ են։ Մեր մոկացին իր կյանքի մեջ միայն մի մարդու չի հանդիպել, վորն քառասուն հյուղն ևս իմացել և պատմել է իրենց գյուղում, յերբոր ինքը դեռ յերիտասարդ և յեղել. իսկ այդ մարդն ևս գնացել է գ. Գոլիս և այլ չի դարձել։

ՄԱՆՈՒԿ ԱԲԵՂՅԱՆ

Կարեվոր ենք համարում ավելացնել նաև հետևյալ տեղեկությունները.

Նահապետը ծառայում էր ՆՀմիածնում Գևորգյան հեմարանում պանդրան պաշտոնների 2—3 տարի ծառայելուց հետո՝ նա գնում էր հայրենիք և մի տա ժամանակ դպրոցում ձեռուց հետո՝ վերադառնում էր ՆՀմիածին և շարունակում իր աշխատանքները հեմարանում։ Նահապետն իր համեստ, բայց և հեղ բնավո-

բուքյան պատճառով սկրված եր ճեմարանի վարչությունից և աշակերտներից, վորոնք նրան անվանում էին Նախո Քեռի կամ Նախո Բիձա։

Նախո Քեռին անդրանիկ եր Այս վեպը նա լսել և մի քանի պատմողներից Գիտեր նաև հերքիները Նա հաճախ չեր պատմում, բայց պատմելիս վոգեվորվում եր և յեռանդով պատմում։

1914 թ. նա ճեմարանում դաստիարակի պաշտոն եր վարում։

Նախո Քեռու պատկերը մեկայ տարազով չքանելուն նկատել և նկարիչ Վարդգես Սուրենյանը Նկարը դանվում է ՀՄՄՀ Գուդաւթ-Գաումական Քաղաքանի պատկերասրահում։

Վեպի այս պատումը գրի չի առնված 1886 թ. ճեմարանում։ Նախոն այդ ժամանակ մոտ 35 տարեկան եր։

Այս խմբագրության մեջ վոտանավորն ընդհանրապես պահված է բուն առաջին հրատարակության. վորոշ տեղեր միայն, այն էլ գլխավորապես Մհերի մասում, նոր ավելացում է կատարված։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ.

ա

ԴԱՎԹԻ ԿԹԻՎԸ ՄՄՐԱՄԵԼՔԻ ՀԵՏ*

1. Դեպի երգաճիճ

«Ի առնամ զոգոմին ու տամ Աբամելիքին.
Դառնամ զոդոմին ու տամ Յանասարին.
Դառնամ զոդոմին ու տամ Բաղդասարին.
Դառնամ զոդոմին ու տամ Մելքահի քհանին.
Դառնամ զոդոմին ու տամ Ջնդով Հոմանին.
Դառնամ զոդոմին ու տամ Ծուան Վերպոյին.
Դառնամ զոդոմին ու տամ Թուան Դավթին.
Դառնամ զոդոմին ու տամ ականջ կրողի
հայրի-մայրին»,**

---

* Առաջին տպագրության մեջ այստեղ կա միայն այս վերնագիրը՝ «Դավիթ և Մհերյ» մ. բ.

** Երբ և Պատմողը չկրցավ պատնուա, անցյալ նշանավոր հերոսներին ոդոմիկ չի տալիս, որ նոր իր պատմության անձն նրա տակով ոդոմիսի մեջ հիշվում են բոլոր նախորդ նշանավոր հերոսներին անուններըն, բայց ինքը բոլորը չի մտաբերում։ Մ. Ա.

2. Դավիթը Ջենով Հովաճի հոգեզավակ

Դավիթ խեր կը մեռնի,
Մեր կը գնա զՄարամելիք կ'առնի,
Դավիթ կը մնա հեքը'մ,
Խրոդբերներ կը կ'ըն, իրարու կ'առնի.
Ջենով Հովան կ'ասի.
— Ցռան Վերդո, ու՞ր կը տանես զԴավիթ,
Ցոխատ չես կը տանեմ։
— Ցռան Վերդո կ'ասի.— Ցես վորդի ունեմ,
Տա՛ւ տար, պահե, երե քի վորդի
Ինի կը տանի, կը պահի զԴավիթ,
Կ'անի իրան հոգեզավակ։

3. Դավիթը Մարամելի տանը. ինա բռնուած ի Մարամելի զաւրքը Մարամելի վախը ուրանից

Մի տիխա կը մնա, մոր սիրտ կրար չիտա.
Կը խրկի, գիրան տղան տանի մոտ հինք։
Վոր գերեխեն կը տանի մոտ հինք,
Մարամելիք ըմեն որ կ'երթա գերդ խաղալու։
Մեր կ'ասի Մարամելքին.
— Իմ երեխեն տար խեղդ։
Մարամելիք կ'ասի.— Ցես չեմ տանի.
Վոր տանեմ, գերդ կը գալնի, կը տպանի,
Ծալիք-մարդիկ տ'առնեն՝ մախատդ գար տպանեցի։
— Տա՛ւ տար, իմ երեխեն չէա, քը տպանվի։

Մարամելիք գողան առնց, տարաւ.
Տարաւ, եղի գառը տեղ, մընչ դաշտին.
Ինանք՝ փեհլվընքաեր՝ գնացին գերդ խաղալու։
Մարամելիք հընչ գա՛ւ գերդ եղար,
Դավիթ եկավ կանչավ,
Ջես եառւր, գինար գերդ բանեց։
Մարամելիք չիտա ըռըկավ, ասաց.
— Վերջին տիր եսա տ'երնի, խես ձի կռիվ անիս։

2. Մարամխիխը փոռձում և Դավթին կրակով չեվ վոսկով

Ըռխիկ երավ, եկավ ասն.
Մաղդեն կախեց, էլ չխոսաց։
Կռնիկ խարցրեց, ասաց.
— Մարամխիխ, աստ ինչմե եսօր չըս խոսաս։
Ասաց.— Հիշնչ որ խոսամ.
Քե տղեն ձի շատ ամոթով երավ մընչ խալխին։
Կռնիկ ասաց.— Հիշնչ երավ։
— Ցես իմ գյորղ վոր չարդեցի,
Ջեռ եռուբ, գիմ գյորղ բռնեց։
— Բան չկա, տղա յես, ասաց,
Խնչք բան չը՛կարի։
Մարամխիխ ասաց.
— Վոր են տղա յես, խնչք բան չը՛կարի,
Բերենք, մեկ սենի վոսկի դնենք եաչխվ,
Մեկ սենի լե կրակ դնենք եաչխվ.
Թը են տղա յես, խնչք բան չը՛կարի,
Ջեռ կը տա տախ կրակը, չիտա տախ վոսկին։

Մեկ սենի կրակ, մեկ սենի վոսկի,
Բերին, գրին հեռչով Դավթին։
Դավթի ձեռ եռուբ, որ տաներ տախ վոսկին.
Աձուռ հրամանքիվ՝ հրեշտակ ձեռ կանեց, եռուբ կրակին։
Ինռւ մատ երկցավ, կրակ կպավ մատին.
Եռուբ լեզվին՝ լեզուն էլ երկցավ.
Վոր լեզուն երկցավ՝ լավ երավ քիչ,—
Անուն գրին Թլոր Դավթի։

3. Դավիթը գառնատած, նախառող չեվ հյուրքնկա

Մարամխիխ էլ չպախեց գ'Դավթի.
Ինռւ մեր համբեկեց, եկավ մատ խրտղերը։
Խրտղերը մեկ պղղլրատ սկլ եռուբ կարել,
Մեկ էլ պղղլրատ կոն եռուբ չինել,
Ելավ, գ'Դավթի երավ գառնատած։
Դավթի ելավ, գպղղլրատ սլ խագավ,

Զպողվըտե կոս բռնեց ձեռ,
Դառներ արեց հեռջեվ, տարավ դաշտ
Դառներ ևիմոզ մընչ դաշտին,
Ընցկուն աղվես կըներ, լպատրակ, դեղ,
Են տեսակ տեսակ ջանավարներ,
Երեր, ըլից մընչ դառնիրուն,
Արեց հեռջեվ, հիրկուն երեր քաղաք,
Բաղքցիք վոր տեսան՝ վախացան,
Դռներ փակեցին, տեր չկան,
Թավիթ լե պլոխ եղե գետին,
Գնաւ ենտեխ, քաղքու քամակ, մընչ հանդին.

Խլիսուն Զինով Հոլան գնաց մոս Թավիթ.
Տեսավ՝ ընցկուն մեն եկե տերեր,
Են պողվըտե ոճլ կտրավիր ի,
Են պողվըտե կոճ լե մաշվիր ի.
Ասաց.— Թավիթ, քու բան ինչպե՞ս ի.
Ասաց.— Խրդրեր, են սիվ ուլեր տխնամ ին,
Են բոլ-բալակ ուլեր անխնամ ին,
Ենտեք ձի չուտ կը չարչրենս.
Խրդրեր ասաց.— Են բոդերի հետեվ մի երթա.
Ենտեք անխնամ ին.
Վոր մե կը ուտա՝ են բի.

Մեկ՝ լոր խրդրեր դԹավիթ արեց նախրդըդ.
Թավիթ ել ըմ գնաց տեր.
Ընցկուն արջ կըներ, շեր, պլընկ, դեղ,
Երեր, ըլից մընչ նախրին,
Արեց հեռջեվ, հիրկուն երեր քաղաք,
Բաղքցիք վախացան, տեր չըացին,
Թավիթ պլոխ եղե, քնավ չուր խլխուն,
Խլիսուն քաղքցիք գնացին մոս Զինով Հոլան.
Ասացին.— Զինով Հոլան,
Քու տղեն մեր քաղաք ավրեց,
Մենք կը վախնանք եսա գելերաց,
Աբջևրաց, լպատրակներաց,
— Վոր ենպես ի, ասաց Զինով Հոլան,
Ի՛երթամ, գԹավիթ բերեմ ատս.

Գնաց մոտ Դավիթ, առից էլէ ասեն՝
Ամպի բաշխա, կիրակվի բաշխա,
Նստու Դավիթն, ասաց.
— Ինչ մեչման կը կա՝ խաց կը տաս.
Կ'ուտի՝ համբիռ կը գնես։

6. Դավիթը չի խաբվում Ջենով Հովանի կից Սառիայից չիլ ճրա զրպարտությամբ առամադում և ցից

Մեկ ամիս վրա ընցավ ընցկուն, երկու.
Զառնս Ջենով Հովանի կնիկ՝ Սառյին —
Դավիթ չատ սիրուն-խորտա ազա չիր —
Գնդակիկ աչք եղի Դավիթն, ասաց.
— Տր կյնա խետ իմ ձեռաց»։
Դավիթ ասաց.— Ախպերը կնիկ,
Տանն իմ մերն ա, չես լի քի վորպին իմ։

Ախպերը կնիկ ասաց. «Տանեմ, գլոխ լիամ,
Դավիթ կա ճամբ լցի վեր իմ գլխուն.
Վոր Դավիթ իմ լինչ անանա,
Ինու սիրա մեզամորնա,
Կա խետ իմ ձեռաց»։
Ելավ ճամբ առից, տարավ.
Չ'Դավիթ կանչից, վոր կա, ճամբ լցի։
Դավիթ գյուբ աչքեր բռնից,
Վոր խրոդրոր կնիկ չտեսներ, սիրա մեզամորներ.
Ու ընցկուն ճամբ ըլից խրոդրոր կնկան գլխուն։
Ախրոդրոր կնիկ վոր գգլոխ լիաց,
Ելավ իրիկից, տեսավ,
Վոր Դավիթ գյուբ աչքեր պինդ բռնիր ի
Ելաց, նստու գլխուն,
Ուր իրես արընից,
Մազեր քրքրից վեր գլխուն,
Գնաց համբ տան նստավ,
Զուր ենու մարդ Ջենով Հովան եկավ։
Ասաց.— Չե կնիկ, ինչ ելի քեզ.

Կնիկ ասաց.— Հիմնչ ա՛նէնի.
Ցնս գիտէր, վոր ամէն ձի վազդի եր բերի.
Ցնս չիմ գիտի, վոր ամէն գնացիր ես,
Ձի երիկ ես բերի՝
Ձենով Համան ասաց.
— Հէ կնիկ, ընցկուն չէ, ամէն առտ կ՛ասես՝
Կնիկ ասաց.— Ցնս առտ չեմ ասի.
Նյոյ, ձես եիմ ասի ձես.
Ցնս ենոր խարար չարի՝
— Վոր ընցկուն ի, հիրկուն ամէն կը շինենք՝

Հիրկուն Ձենով Համան ամէն շինեց,
Ձեիծող Դավիթ գեր տանէ
Դավիթ ասաց.— Ախպերեր,
Մկա կարամ քացի մ՛ պարկեմ քի ամէն,
Տէմ լե, քի ամէն լե երթնք գնանի տակ հանդիւնդք՝
Համա իմնչ անեմ, խորխոռա խլողբեր,
Համա բոզու խաբած իս՝

7. Դավիթը վարաղ. հարկահանութիւն չեվ խրատատու Պառավը

Դավիթ եկավ, նետ ու անեղ քի շինեց հէր,
Գնաց մընչ դաչտին նեհիր՝
Հըմնեն որ նեհիր կ՛անի,
Լեր, ճնճղուկ կը ապանի,
Հիրկուն կը կէ, կ՛երթա մեկ պառվու տուն՝
Ին պառավ լե Դավիթ խոր յար կ՛ենի՝
Պառավ մեկ որ կ՛ասի.
— Դավիթ, ամէն ընչէ կ՛երթաս մըչ իմ կորկին,
Մըչ իմ կորկին նեհիր անես, իմ կորեկ սեկես՝
Դավիթ կ՛ասի.— Հըպա իմնչ անեմ՝
— Իմնչ անես.— քի խոր չաս թագվորութէն ունես,
Քի խոր չաս մալ-ապրանք կըներ.
Քի խեր մեռի՝ չուր 'ս տարի
Մարամելքի խարչ չի տված քի խրողբեր.
Մկա Մարամելիք ճամբեն,

Ցոթ տարվան խարջ կ'ուզի.
Քի խրոզրեր կը տա յոթ տարվան խարջ։

Դավիթ քնավ չուր խլխուն,
Խլխուն էլ ըմ նեա ու անիզ առեց,
Գնաց, ընկավ մըչ Պաուու կորկին, լեր սպանեց։
Մարամելքի եչին, անուն կոզբադին եր,
Եկավ գլըզնի տեր երաց,
Չկըլնեն չափեր, տաներ։
Պառավ ելավ գնաց, տեսավ,
Վոր Դավիթ մնոր կորկին լեր կը սպանի։
Ասաց.— Դավիթ, գրոզս քի տանի.
Ցետո եմ, եսա մեկ արտ կորեկ.
Տեր իմ սպրուստ կտրեցիր։
Վոր տեր կտրիճ ես՝ արի, գնա.
Մարամելքի եչին, անուն կոզբադին,
Եկի, քի խոր խլինեն չափի, տանի.
Դավիթ ասաց.— Պառավ,
Վորտե՞ղան ի, ձի տար շանք տուր։
Պառավ առեց, տարավ գ'Դավիթ.
Թող եսու մնոտեխ, եկավ։

8. Դավիթը հարկ չի տալիս յեվ պատուհասում և հարկահանին

Դավիթ տեսավ, վոր կոզբադին
Խլինեն կը չափի, տանի։
Վոր Դավիթ տեսավ,
Բարկուքեն արեն լցվավ աչքեր.
Խերատավ, ասաց.
— Կոզբադին, իլի վեր, յես չափեմ։
Կոզբադին չկայնավ։
Դավիթ ձեռ եսու, գնու ձիվ բռնեց,
Մնոտեխեն քցեց չուր դռան։
Նատավ, գչափ կոշնեց գետին.
Ջվռակին ըլից վեր չափու վռան.
Փետ եսու վեր չափու վռան.

Զվռակին ըլից դեսին,
Մեկը չկողոպտց վեր չափին,
Դարտակ չափ եվալ մըչ ջվալին,
Ասաց.— Ես մեկ,
Կոզբադին ասաց.— Զենավ Հովան,
Ետա ապեն տարեք դեն,
Կը տաս՝ տուր որթը տարման խարջ.
Թը չես խոսր, կ'երթամ, Մարամելքին կ'ասեմ,
Կը կա, Սասմա քաղաք տվրի, տանի,
Մարա քաղքի քամակ նոր քաղաք ըմ չինի,
Դավիթ լև խերտաեց, կաֆտավ,
Չչափ եգար Կոզբադնի ճակատ, գլոխ կոտրավ,
Կոզբադնի պռկտեր կտրեց,
Առաջներ լև քաշեց, բվռնեց ճակատ, ասաց.
— Գնա, ջուհալի տուր քո Մարամելքին
Ինչ կ'անի, թըխ անի.

Գ. Կոզբադինի ծադրող կանայք

Կոզբադին եկավ,
Մաղդեն կնկով գնաց մոտ Մարամելիք.
Կնկտեր զատըն տեղաց տեսան գԿոզբադին,
Վոր բերան բաց կը ծիծղա.
Ասացին.— Ձոխ տարման խարջ բերիր, կը կա՝
Վոր Կոզբադին գնաց, մոռացավ,
Տեսան պռկտեր կտրած,
Առաջներ քաշած, բվռնած ճակտին՝
Կնկտեր ասացին.
— Կոզբադին, հետտ կը կա՞ս լերան-լերան՝
Կոզբադին ասաց.
— Մ'ասեք՝ Կոզբադին, հետտ կը կա՞ս լերան-լերան,
Վաղ Սասմա տեղաց խեղճ կ'եկնի.
Ձիր երկաներս ճուճ-պլոր կ'ենեք յեղ-չորթան՝

10. Մսրամելիի զորահավաքը, սրտավառիչ խոսքեր հարկ պահանջելը

Կոզբադին դնաց մոտ Մսրամելիք, ասաց.
— Մսրամելիք, Դավիթ գյոթն տալվան խարջ չտուր.
Ասաց՝ Քա Մսրամելիք ինչ կ'անի՝ թըխ անի։
Մսրամելիք զդալալ եքից քաղաք,
կանչեց ասքեր ժողվելու, ասաց.

«Թը ժողվիմ խազար խինդ խարիր խամար*
Նորալեկ մանուկ (ես**).
Թը ժողվիմ խազար խինդ խարիր խամար
Լա** բեղդար ազա (ես).
Թը ժողվիմ խազար խինդ խարիր խամար
Լա թուխ մորուս (ես).
Թը ժողվիմ խազար խինդ խարիր խամար
Սըլտակ մորուս (ես)»։

Ասաց, ժողվեց, զըմեն թոփ երավ,
Ասքեր կապեց, եկավ վեր Սասմա քաղքին։
Մընչ դաշտին զոր չտեղ բ-խեվախ եղար,
Ջուհակի խրկեց Ջենով Հովանին։
Ասաց.— Ջենով Հովան,
Իմ յոթ տալվան խարջ կը տաս՝ տու խաթրով.
Թը չես խաս, կը կամ, Սասմա քաղաք ավրեմ,
Տանեմ Մսրա քաղքի քամակ, նոր քաղաք չինեմ։

11. Դավիթը գերադասում է կռվել քան հարկ տալ. Սասիայի ծաղրը

Ջենով Հովան ասաց.
— Մենք չենք կարա կռիվ անի,
Թը կռիվ անի՝ Դավիթն և.
Կայնի՝ Դավիթն խարցնենք։
Դավիթ ասաց.— Ձես չեմ խաս իմ խոր խղճնեն.

---

* Ձերգ և՝ Մ. Ա.

** Ես, լա չերդի չափը լրացնող բացականչություններ՝ Մ.Ա.

Ինչ կ'անեն՝ քըխ անեն։
Զհնով Հովան Դավիթին ասաց.
— Դաւվիթ, վոր ընցկուն ի,
Ես գլիը կը կ'ան, քլին վայր մեր քաղքին, ավրեն։
— Խրդրեր, ատ ձնացիր, ձիր տան քնեք.
Ցես կ'երթամ, կռիվ անեմ խլխուն։

Խրդրեր կնիկ չանա ետու Դավիթին, ասաց.
— Դաւվիթ, վոր կ'երթաս, կռիվ անես,
Չմարամելիք սպանես,
Ետու ձախ ձուն բի, անենք մեր այից գիդ։

12. Դավիթը Պառավի խորհրդով հարեղբորից առնում և իր հոր ձին ու սարքը

Ընցկուն Դավիթ հնրս նկավ,
Եվ գլիը հնոր քուն չտարավ։
Խլխուն եկավ, գլիը նետ ու աղեղ առնց, գնաց։
Վոր եկավ գնա, Պառավ ասաց.
— Դավիթ, հեռը տ'երթաս։
Դավիթ ասաց.
— Տ'երթամ, Մարամելքի կռիվ անեմ։
— Տաւ ինչ ունես. նետ ու աղեղով տ'երթաս,
Մարամելքի կռիվ անես։
— Հրպա ինչ անեմ, ձի չունիմ, քուր չունիմ։
Պառավ ասաց.— Դրդոս քի տանի,
Ախոռս չիր՝ տաւ ին խոր տղին ընես։
Քաւ խեր ուներ՝

Քուռկիկ Ջալալին,
Քուր կեծակին,
Գլխուս Գաւին,
Գաղին Խարուխին,
Քամարն ի Մեջքին,
Մարուքա Բանձրիկ Ասպարաժին,
Նաչ Պառարագին, ինչ վայր ալ քեվին։

Դավիթ ասաց.— Պառավ, վորտե՞ն ի։
— Քաւ տուն ավրի, քաւ խրդրոր մոտն ի,

Համա խրողբիր խաֆրով չ'իտաս են բանիր՝
կ'երթաս, քի խրողբոր փողաստ կը բռնես,
կայնես, զորովին կ'առնես։

Դավիթ գնաց մոտ ու՛ր խրողբիր,
Չձեռ եփալ, խրողբոր փողաստ բռնաց,
Թափ տուս՝ վոտքիր գետնուց կտրավ։
Ասաց.— Խրողբիր, կ'ուզեմ քեզնե՝

Մարութա Բանձրիկ Աստվարածին,
Իմ խոր Հայ Պատարագին, ինչ վեր ալ թիվնես
Բուռվիկ Ջալալին
Թուր կենդանին,
Գլխու Գեղին,
Բամաքն ի Մեջքին,
Կապկն Խարուկին.

Կը տաս՝ խաֆրով տուր,
Չես իտա՝ կայնեմ, զորովին կ'առնեմ։
Խրողբիր ասաց.— Դավիթ, քի բերան կոտրիր.
Են քի պիտցած բանիր չի, քև ուտաս կա։
Են տարին, վոր քի խիր մեխիր,
ՋԲուռվիկ Ջալալին ու՛ր ես չեմ խանիր,
Մարամելքի հախուն Հայոց մըչչ դամին։
Մարամելքի հախուն ու՛ր շարիր եմ,
Մեռ խոտ, հարդ, գարին լե հերդիտու չեմ տվի։
Կ'երթաս, վոր արժան ես՝ կարող ես,
Տու՛ր վեր քեզ կը բացվի։

Դավիթ գնաց, քացու մ' եղար պատին, պատ քանդեց։
Գնաց, ձեռ տը ակր ձիան քամկին,
Ձին աքուց մ' հոտ, չառնց Դավթին,
Առնց պատին՝ պատ շրջվավ։
Դավիթ ելաց, դուռաց, ասաց.
— Ցես ինչ անեմ, Բուռվիկ Ջալալին,
Ցես դիտեր՝ վոր ու՛ր ձիս* ապատիր հոտ կավուց։
Ածու հրամանքիվ ձին լեզու եկավ, ասաց.

* Ձիս — ինձ Խմբ.

— Դավիթ, վոր եղպես ի, չես քի՝ տու ձը տես.
Ինչ քու խեր մեսիր ի,
Քու խրոլբերքեր ձի չի պախած,
Ձը դուսաղի պես ի պախած.
Կ'ելնես, լավ թիմաբ ըմ կը տաս ձիս
Դավիթ ելավ, ձեռ եաու ձիս քամկին.
Ենքան խավեր ծրտած ին ձիս քամկին,
Մեկ թիզ ծերտ եր ընդի Քուռկիկ Ջալալի քամկին։

Ելավ, դձին քաշեց, խնծավ,
Եբեր, խրոլբոր դռան կայնեցրցուց։
Խրոլբեր դնաց, եբի՝ դԳլխու Գոմին,
Քամարն ի Մեջքին,
Կապեն Ֆարուկին,
Թուրն ի կնճակին.
Ասաց.— Դավիթ, Ֆաչ Պաապարպին,
Կու սանդղի մեջին։
Կ'երթաս հեռչով սանդղին,
Քու չոքեր կը զարկես գետին,
Քու Ասված կը կանչես.
Թը տու լև քու խոր պես արդյոր մարդ ես,
Կ'ելնաս, կը կու վեր քու թևերին,
Կը կայնի Ֆաչ Պաապարպին։

Դավիթ դնաց, չոքեր եղար գետին, ելաց, դռռաց։
Աածու հրամանքով Ֆաչ Պաապարպին
Թռավ, եկավ Դավիթ վեր ալ թևերին։

13. Դավթի պիճավառումն յեվ հարեդրար ախոռամբր

Խնծավ գՔուռկիկ Ջալալին,
Գլոխ եդի Գլխու Գոմին,
Ֆագավ գկապեն Ֆարուկին,
Կապեց Թուրն ի կնճակին,
Քամարն ի Մեջքին։
Ենու քամար քառասուն փաթ եկավ բոլոր մեջքին.
Թուր կնճակին իջավ, գնոնու քիչ կ'երթիր.
Գլխու Գոմին ընցկուն մնծ եկավ,

Վոր քառասուն լիար բամբակ հդի մնջ,
Նորին գնաց գլխուն։
Ելավ, տան քամկին կայնավ,
Ականջ եդավ, ասաց.
— Նայինք՝ խրոդիկ ինչ ա՛սիր
Խրոդիկ ասաց.

«Ախոն, խաղար ախաս
Մըր Բուռկիկ Ջալալին.
Ախոն, խաղար ախաս
Մըր Գլխու Գեամին.
Ախոն, խաղար ախաս
Մըր կապեն Խարուկին.
Ախոն, խաղար ախաս
Մըր Բամարն ի Մկջքին.
Ախոն, խաղար ախաս
Մըր Թուր Կեծակին.
Ախոն, խաղար ախաս
Մըր Խաչ Պատարագին.
Ախոն, խաղար ախաս
Մըր Նորալուկ մեկ տակ մանուկին»։

— Խրոդիկ, քի բերան կոտրիկ, ասի ձի չհիշիկ.
Վոր ասի ձի չեր հիշացիկ,
Հառաջ յես քե տը սպանիկ,
Նոր երթիր կռվուն։

12. Բուռկիկ Ջալալինի խրատը Կարճ աղբյուրի չնվ սյուճի մասին

Առաց, քշից, գնաց մըչ դաշտին։
Առջու հրամանքիվ ձին լեզու եկավ, ասաց.
— Դավիթ, կ՛երթաս՝ քի խոր կաթնաղբյուր կա,
Վորտեխ յես կայնեմ՝ վե կը կռա իմ քամկին։
Գնաց, կայնավ վոր կաթնաղբյուրին։
Դավիթ մոտացիր եր՝ վե չեկավ.
Գիտցավ, թը ձին պաղրավ.

* Ցերպ եւ Մ. Ա.

Զանգուն եղար, ձիու կողաշար կոտրվեց,
Ձին ըսըկավ, ասաց.
— կարամ զքե տամ երիքականՙ երիցիս.
Ինչպէ՞ս ը՝ տա՛ իմ խոսք շա՛տ մոռացար.
Համա քո խոր խաթրին չեմ խոսա՝
Վոր եստեղեն կ'երթաս,
երկրեմ սուն մը լե կա մընչ դաշտին անկված.
Ջո՛ թուր կը քաշես, են սա՛ն կը զարնես՝
Թը քո՛ թուր են սուն կտրեց՝ կ'երթաս կռիվ.
Թը չկտրեց՝ հիտ կը դառնաս։

15. Մանուկ Դավիթը խժռում և դարբնագործության ջուրը, դառնում և ուժգին յեղ կտրում Ճերկաթի սյուները

Դավիթ լե վեր եկավ,
են կաթնագործի ճա՛ր
Եսու ձիու կողաշար՝ լավացավ։
Ենտեղ ճա՛ր խմավ, խաց կերավ,
Ընկավ վա՛ր են կաթնագործին, քնավ։
Մեկ՝ սհաթ քնավ, եղավ, տեսավ,—
Տեսավ՝ ենպես ի լցվի,
Ենպես ի խաստացի,
Ենպես ի զորութա՛ն, ուժ առի,
Վոր չափալամիշ ի եղի։

Ելավ, ա՛ր Գլխու Գա՛ռին՝
են քառասուն լիտր բամբակ, վոր դրիր ես մեջ,
Տա՛ս եթալ, նորեն դնաց գլխուն.
Թուր կնճակին՝ դնտուց քնչ կ'երթեր՝
Կապից, խառավ խես չոքերուն.
Ջամարն ի Մեջքին, վոր քառասուն փութ կը կրեր մեջքին,
Կապից, մեկ փութ եկավ։

Ելավ, գնին խնծավ,
Ջլից, գնաց ի սա՛ն մոտ.
Թուր քաշից, եղար են սա՛ն,
Թուր սուն կտրից,

Կալամ վըր կալամին կայնավ,
Շուռ չառնց, վոր իմնեը գետին
Դավիթ ելաց, ասաց.

«Ձևռնէ՛կ, տա՛ կռուռը կենեը,
Վոր գարկեցի, ետուր չկորնց.
Աչքի՛կ, տա՛ խավար կենեը,
*Վոր էսա բանեը յես չտեսնեը»։**

Ասաց, — ձեռ կոտրավ, աչք խավարավ։
Աձուռ հրամանքիվ ձին լեզու եկավ, ասաց.
— Քո բերան կոտրվի, տեր իմ,
Քանի մ' ուզե Աձուց։
Դավիթ երգեց ասաց.

«Ողջնաչ, բարերար Աստած,
Քո հրամանքն եր չատ.
*Հրամանք ենես՝ հարավ-քամին (եր**) իմնեը,*
*Էսա սուն լե հիրարուց կորը ենեը»։**

Աձուռ հրամանքիվ հարավ-քամին վոր եկավ,
Սուն շուռ եառավ, մե կորը ետեխ ընկավ,
Մե կորը ենտեխ ընկավ։
Ասաց.

«Ձևռնէ՛կ, տա՛ կանաչ ելնեը,
*Աչքի՛կ, տա՛ լուսով ելնեը»։**

Աձուռ հրամանքիվ ձեռ սաղացավ,
Աչքեր լե լուսավորվան։

16. Դավթի վախը. Գևռակիկ Զալալիճի հաջալեբը. բօճամիճների բանակին իմաց տալը յեվ հարձակումն ու կոտորածը

Զին խնծավ, քշեց, գնաց,
Ելավ Լեռա սարի գլուխ։
Ինչ կը տեսնա,— իրիկնեց՝

* Ցնդգ. նու Մ. Ա.
** Եր — բացականչություն յերգի մեջ։ Մ. Ա.

Վոր քանի մ՚ առաջ երկինք կա,
Մարամբիք ընդհուն չադր՚ը-խեվաթ ածի մրնչ պաչին,
Դավիթ վոր տեսավ՝ վախացավ, ասաց.

«Որհնաձ, բարերար Աստած,
Քի հրամանքն եր չատ.
Ցես իմնչքա անեմ։
Երանք եվնեն բամբակ (եր),*
Ցես լե եվնեմ կրակ (եր),
Չեմ կարա դանոնք երեցըցի.
Երանք եվնեն գարնան մառաչ դառներ,
Ցես լե եվնեմ գարնան քաղցած գելեր,
*Չեմ կարա դանոնք կարեցըցի»։***

Չին ասաց.— Դավիթ, մի վախենա.
Քանի մ՚ քի թուր կարա,
Ընդհուն իմ պոչով որ կարեմ դանոնք.
Քանի մ՚ քի թուր կարա,
Ընդհուն լե իմ աքուց որ կարի դանոնք.
Տեր իմ քամկից վե չկա՜ա, չհաբվիա։
Դավիթ լե ասաց.— Ի՞նչքա անեմ,
Թը գաղտիկ երթամ,
Տ՚առանն՝ Դավիթ գող եկավ, գող գնաց.
Թը գաղտիկ չերթամ,
Ցես էնոնց մոռանն կը վախենամ։

կանչեց, ասաց.

«Վով քնիր եք՝ հարթուն կացեք.
Վով հարթուն եք՝ երկեք կայնեցեք.
*Վով կայնիր եք՝ ձի*** ճակեր կապեցեք.*
Վով ձի ճակեր կապիր եք՝ ձի ձիանք թամբեցեք.
Վով ձի ձիանք թամբիր եք՝ երկեք խնձեցեք,
*Ձասեք՝ Դավիթ գող եկավ, գող գնաց»։***

---

* Եր — բացակայություն չկզբ մեջ Մ. Ա.
** Ցերգ են Մ. Ա.
*** Ձի — ձեր Ն մբ.

Ասաց, քշեց, գնաց մընչ ասքըրին
երկու գլուխ գնաց, եկավ,—
Արնեն խեղդեղ եկավ,
ընտնց լիչեր տարավ
Թանի մ' Դավիթ սպանեց,
Ընդհուն Դավիթ ձիու հետչիվ կռատրվանը

17. Սյնվորի խրատը

Մեկ մեծ, փիր, ախտիար խալխոր քըմ կըներ մեչքեր.
Ասաց.—Ճամբախ ավեք, երթամ հետչիվ Դավթին,
Մե խոսք ասեմ, նսա ասքեր ապառնեմ կռվուց.
Գնաց հետչիվ Դավթին, ասաց.—Դավիթ, փռշա, փռշա.
Դավիթ բարկացավ, ասաց.
— Փռշա ոռն խս, խնդվոր.
Տել չես ասս տարվան ոդա չեմ.
Ի՞նչ փշռաքծեն եմ արի՝ ոռն ձի փռշա կ'ասես.
Ասաց.— Դավիթ, խոզուդ-արևվուդ մեռնեմ.
Ցես քե չեմ ասի փուշա.
Մեր լեզուն թարս ի՝ չես կ'ասեմ փռշա,
Ցանի ճամբախ ավեք, Դավիթ տեսնամ, խոսեմ խնդ
Դավիթ լե ասաց.— Դե խոսի.
— Դավիթ, ոռն ընչու նսա մարդեր կը սպանես,
Ամեն մոր մեկ են.
Մարամելիք զորով ի բերի.
Վոր ոռն կարիճ ես՝
Գնա, խնդ Մարամելքին կռիվ արա.
Դավիթ ասաց.—Վոր մեկեն ի ենու չազը՛ր.
Ծալվոր ասաց.— Ենա ճուչ կանաչ չազը՛ր.

18. Մարամելիքը Դավթին խաբում չեվ ձգում և հոի մեչ

Գնաց, Մարամելքի չազրի ոռն գազրավ, ասաց.
— Մարամելիք կանչեք՝ իկա, կռիվ անենք.
Ամամախ ի՝ ենու մախ եմ բերի.
Անգրող ի՝ ենու գրող եմ բերի.
Դավիթ մեր եկավ, ասաց.

— Մսրամելիք քնած է.
Ցոթ որ կը քնի, ահլ նսա իրեք որ ի քնի։
Ասաց.— Ջեմ պիտի. սը խանեք վի՝ կոխվ անենք։
Ելան չիշ քցեցին կրակին,
Տվին Մսրամելքի վոտաց.
Մսրամելիք մըչ քնուն կանչեց, ասաց.
— Ո՛խ, շան դելեր, իմ տեխ խորտա չիք չինի.
Լյու կըներ՝ ձիս կը կծեն։
Դավիթ՝—Իլի վիր,— ասաց,— լյու չի, յես իմ։
Մսրամելիք վիր չելավ, ել ըմ քնավ։
Դոր գայթնի խոփ կրակացըցին,
Տվին Մսրամելքի վոտաց։
Մսրամելիք ասաց.
— Ո՛խ, շան դելեր, իմ տեխ խորտա չիք չինի.
Լյուներ ձի կը կծեն։
Դավիթ կանչեց, ասաց.
— Մսրամելիք, իլի վիր, յես սուլ կոխվ անենք։

Մսրամելիք իլավ վիր։
Վոր գԴավիթ տեսավ, փչեց,—
Ենու մաքե Դավիթ սը թռներ,— ասաց.
— Դավիթ, արի նսա՝ խաց ուտենք,
Խաբար տանք, նուր ևշենք, կոխվ անենք։
Դավիթ երավ ձիուց իջներ՝ ձին կը փախներ։—
Ձին իմաստուն եր, գիտեր՝
Մսրամելիք գայդախ քառասուն նիտ խուր եր փորի,
Երկըքեն թոռ քցի վեր բերնուն,
Թաղիսներ փուխ վեր խորուն,
Վոր Դավիթ գեր, նսաեր, ընկներ մըչ խորուն։—

ՁԴավիթ խաբնցին, ձիուց բերին վե.
Ձին ըռիկ երավ, փախավ,
Գնաց, ելավ սարի գլխ։
ՁԴավիթ նստացուցին վեր խորուն,
Ընկավ մըչ խորուն, երկըքեն թոռ եկավ հիրուր։
Մսրամելիք ասաց.
— Ե՞ն եր, ինչ սը խետ ձի կոխվ ենեք.
Թըխ կենա ենտեխ, չուր վոսկորքեր փախ

19. Ջենով Հովանի յիրազը յնվ խոսքը ձիերի հետ

Ջենով Հովան գլխը երազ տեսավ.
Մարա ասող պայծառ եր,
Սառմա ասող մժղավիր եր,
Քնուց ելավ վիր, ասաց.— Կնիկ, իլի վիր.
Ձես տեսա՝ Մարա ասող պայծառ եր,
Սառմա ասող մժղավիր եր,—
Դավիթ ձեռաց գնաց,
Կնիկ ասաց.— Առաված քի առն ավրի.
Քոն քե կը քնես, երազ հալդին կը տեսնաս,
Ջենով Հովան ել ըմ քնավ։

Դոր երազ տեսավ
Մարա ասող շատ պայծառ եր,
Սառմա ասող մժղավիր եր, կոխն եր անցնելու,
Ելավ վիր, ասաց.— Կնիկ, իլի վիր.
Ձես տեսա Մարա ասող շատ պայծառ,
Սառմա ասող կոխն եր անցնելու,
Կնիկ ասաց.— Քի առն ավրի,
Տու ընչոն չես քնա.
Տու հաղ չիծողիր՝ յես քնես,
Ջենով Հովան ել ըմ քնավ։

Դոր երազ տեսավ՝
Մարա ասող եկավ,
Սառմա ասող հառս կուլ
Ասաց.— Կնիկ, իլի վիր, Դավիթ սպանեցինս,
Կնիկ ասաց.— Ո՞խ, ատի ընչոն չես քնա.
Ո՛վ դիտի՝ վիր կնկան ծաց պառկի, քեֆ կ՛անի,—

Ջենով Հովան ըզրկավ.
Քացու մ՛ եզար կնկան.
Կնիկ ելավ, ճրագ կպուց,
Ջենով Հովան ասաց.
— Իմ ասպարներ բեր.— Կնիկ եբեր
Ջենով Հովան խոզավ,
Գնաց, գոմն ատու երաց,
Ձեռ հառս վեր Սըվտակ ձիու քամկին,—

Սրվաակ ձին փոր հառ գետին
Ասաց.— Սրվաակ ձին, հէփ ձի կը տանես,
Դավիթի կովուն խաղցնես
Ձին ասաց.— Շուր խլիսուն
Ձենով Հովան ասաց.
— Հարամ ըլնի ենա իմ յեմ, վոր տվիր ես քու
Գնաց ձեռ հառ կարմիր ձիու քամկին,—
կարմիր ձին էլ փոր հառ գետին
Ասաց.— կարմիր ձին, հէփ ձի կը տանես,
Դավիթի կովուն խաղցնես
Ասաց.— Շուր սհաթ ըմ,
— Հարամ ըլնի իմ պախէրը, վոր քե պախիր եմ,
Դոր գնաց, ձեռ հառ Սեվ ձիու քամկին,—
Սեվ ձին փոր չհառ գետին
Ձենով Հովան Սեվ ձիու պոխ պագնեց,
Ասաց.— Սեվ ձին, հէփ ձի կը տանես,
Դավիթի կովուն խաղցնես
Ասաց.— Վոր ատ կարաս քե վեր իմ քամկին բռնես,
Վոտդ թվես գանգուն,
Շուր մեկ էլ վոտդ շուռ տաս մեկ էլ գանգուն,
Ցես քե կը խաղցնեմ Դավիթի կովուն

20. Դավիթը Ձենով Հովանի խրատով չելնում է հարից

Ձենով Հովան էլավ, Սեվ ձին խնժավ,
Վոտ եղիր գանգուն,
Շուր մեկ էլ վոտ շուռ հառիր մեկ էլ գանգուն—
Սեվ ձին խրեղեն եր—
Էլավ, Լեռա ասրի պոխ կացնավ
Բուռակիկ Ջալալին Ձենով Հովան տեսավ,
Խրխնջալավ եկավ մոտ
Ձենով Հովան վախացավ. ասաց.
— Դավիթ սպանած ի, ձին փախի, ելի հասիր
Ձենով Հովան կանչեց—
Ձեն ընկավ սար ու ձոր—
Ասաց.— Դավիթ, հեռատես ես,
Հիշա Մարութա Բանձր Առավարաժին,
Ախչ Պատարագին, ինչ վեր քի ալ ելնին

կանչեց, ձեն ընկավ Դավթի ականջ։—
Զասես՝ Դավթի ազա յեր,
Ջիսեր ենու զրուքմեն։—
Դավթի լսավ, կանչեց, ասաց.
«Յա Մարուքա Բանձր Աստվածին,
Ասչ Պատարագին, ինչ վեր իմ ալ թևիին»։
Ասաց, դիր ըմ գինք թափ հասուր.
Ասծով գինվլի կատրքեր երկնուց եկան տակ։
Դավթի եվավ թռավ խորու բերան.
Մարամելիք ել չգիտցավ մոտենալ։
Ջենով Հովան կանչեց.
— Դավթի, արի հասեխա։
Դավթի ենու կանչելով գնաց մոտ խրոդրեր,
Համա ձին ըռըկեռ եր՝ չեր իկա ձեռ։
Ջենով Հովան յանդամիչ անելավ գնաց, երե։
Դավթի խեծավ, ասաց.
— Խրոդրեր, ասի գնա տախ քաղաք,
Յես երթամ Մարամելքի կռիվ։

21. Մարամելքի չել Դավթի ժեմամարտը. Դավիթը ապանուժ ե Մարամելքին

Գնաց, խառավ մոտ Մարամելիք, ասաց.
— Մարամելիք, են ախր ձի խափեցիր,
Մկա ել ինչ ա՛նեես։
Մարամելիք ասաց.— Դ՛արի, նառի։
Ասաց.— Յես չեմ նառի, կռիվ անենք։
Մարամելիք ասաց.
— Կռիվ զորով, թը նորքիով ի։
Դավթի ասաց.— Նորքիով ի։
Վոր նորքիով ի, նորաթ վերն ի,
Ճուչ յես եմ, թը ասի։
Դավթի ասաց.— Նորաթ քեզն ի։

Դավթի գնաց, մեյդնու միջին կայնավ,
Մարամելիք գնաց, եկավ, զեր զերդ եղավ,—
Թող զագրավ վեր Դավթին,

Երիքսական իրես բռնեց,
Աստց.— Դավիթ խոզ ես, խոզ դարձավ,
Դավիթ ասաց.— Մարմաելիք, տես յես եստեխեն եմ,
Դնա ել ըմ զար քո զարը,
Մարմաելիք իրեք տիր եղար,
Թող եսու վեր Դավիթին,
Աստց.— Դավիթ խոզ ես, խոզ դարձավ,
Վոր թող իջավ գետին, Դավիթ ասաց.
— Մարմաելիք, կա յես եստեխեն եմ,
Դոր նորաթ խոտավ ձի։

Մարմաելիք ասաց.
— Դավիթ, յես մոհլաթ կ'ուզեմ քենեն։
Դավիթ ասաց.— Հինչ կ'ուզես։
— կ'ուզեմ, վոր քառասուն գող խուր փորեմ։
Դավիթ ասաց.— Փորի։
Մարմաելիք ասաց.
— Յես երթամ, ընկնեմ մըչ խորուն,
Քառասուն ջաղլի քար քաշեմ վեր*եմ,
Քառասուն դըղած գոմշի կաշի ես առնեմ,
Բցեմ վեր ջաղլի քարին։
Դավիթ ասաց.— Բցե.
Ընցկուն կ'ուզես՝ արա։
Մարմաելիք ել ընցկուն ասաց՝ ավեց։

Դավիթ գնաց, եկավ, վոր գեր գերդ զարներ,
Դավիթի մեր եկավ հեռջեվ, ասաց.
— Ձե՞ քե ձեձ* եմ ավի,
Եդ մեկ դարը ձի խաթեր։
Դավիթ խաթըր արեց։
Մեկ ել գնաց, եկավ՝ ոը զարներ,
Դոր՞ Մարմաելքին քուր եկավ հեռջեվ, ասաց.
— Դավիթ, ինչ տեր տղա յեր,
Յես քե ընցկուն չկիր եմ վեր իմ քամկին։
Եդ մեկ դարը ձի խաթեր։
Դավիթ խաթըր արեց։

* Ձեձ — ձիթ։ Ն մ բ.

Դավիթ ինաց, Աւաղ, են մեկ դարբ,
Գնաց, վոր եկամ տը գարներ,
Մարամելքի քուր եղ ըմ եկավ հեռվեվ, ասաց.
— Դավիթ, եղ մեկ դարբ լե տաս ձի խաթեր,
Ասաց.— Գնա դեն, փուչա գաղր.
Ցեան եմ, Աւաղ, եսա մեկ դարբ,

Դավիթ գնաց, եկավ,
Աձու անուն ետու,
Հիշեց զՄարութա Բանձրիկ Աւավարածին,
Ախչ Պատարագին, ինչ վեր ու բ աչ բեվին,
Չու բ մեկ գյուղ եզար,
Վոր եզար, Աձու հրամանքիվ,
Զքաւատուն գոմշու կաշին կարեց,
Բաւատուն ջաղցի քար լե կտրեց,
Մարամելքի գլխու գավաթ լե կարեց,
Մարամելիք կանչեց, ասաց.
— Դավիթ, կու յես տել եատեխն եմ,
Դավիթ ասաց.— Մարամելիք, քե թեմի տուր մեկ
Ինչ Մարամելիք գինք թեմի եատու,
Մեկ կատր ընկավ եատեխ, մեկ ենտեխ,

Դավիթ զՄարամելքի ձախ ձուն առեց,
Երեր, եատ խրոդրար կենկան,
Ասաց.— Խրոդրր կենիկ,
Տու ձի չանա ավիր են որ.
Ա՛ռ, կու բերիր եմ ձուն.
Ո՛անես աչեց դեղ, ինչ կ՛անես՝ արա,
Չինով Հոլան չատ ուրախացավ.—
Ենի կը սիրեր զԴավիթ,

Բ

ԴԱՎԻԹԻ ՄԱՀԸ

22. Դավիթը ճօճնվում և Ջմշկիկի հետ, բայց լսելով գուսանների գովքը՝ գնում և խանդութիւն առնելու

Մեկ տարի մ' վրա անցավ,
Ջենով Հովան ասաց.
— Դավիթ, առ գմեն ազատությիր Մարամելքի ձեռեն.
Տ'երթամ, քե կնիկ ուզեմ։
Գնաց Ջմշկիկ Սուլթան ուղեց Դավթի խամաթ։*
Ջմշկիկ Սուլթան լե շատ գինքալ փեհլվան եր.
Տել չեր պատկվիր։
Համա երկու կաղոզան եկան,
Խանդութ խաթուն Դավթի խմաթ գինվացին։
Ասաց.

«Թ'ենուր սիպկութենն կը խարցնես,
*Բանց գարնան ձին ատաք և, լզո **, տատակ և.*
Թ'ենուր կակղութենն կը խարցնես,
Բանց բամբակ կակուղ և, լզո, կակուղ և.
Թ'ենուր ընքներ կը խարցնես,
Ղալամով քաշիր ին, լզո, քաշիր ին.
Թ'ենուր աչքեր կը խարցնես,
Ջենու կիխեններ, լզո, չենու կիխեններ.
Թ'ենուր ճակատ լենութ կը խարցնես,
Յոթ ակուտ և, տել մեկ հավել և, լաքո, տել մեկ հավել եր։ ***

Դավիթ նստ յերդ լսեց, ասաց.
— Երդղներ, ել չեմ երթա տես Ջմշկիկ Սուլթան,

---

* Վիպասանը «Ջմշկիկ» անունը մեկ-մեկ «Ջմուշկիկ» եր արտասանում Մ. Ա.

** Բացականչություն յերդի մեջ։ Մ. Ա.

*** Յերդ եր։ Մ. Ա.

Տ'երթամ տախ Յանդուխ խաթունս
Որողբեր ասաց.— Դաւիթ, եսա յոթ տարի եղավ,
Քառասուն փեհլիվան նստած ին հետդիվ ենու տուռս.
Տու լե կ'երթաս հետդիվ ենու վանդալին.
Թը քե ազիա հառու՝ կ'երթաս.
Թը չհառու՝ կը դառնաս, կը կնաս

23. Սիրո խնձոր. Դավիթը ու դռնապան Համատլը

Դավիթ գնը ձին խնծավ,
Բշնց, գնաց, հետդիվ Յանդուխ խաթնի վանդալին
Յանդուխ խաթունն՝ վոր աչք ընկավ,
ՉԴավիթ տեսավ՝ ուրախացավ.
Ուրախութենե խնձոր մ' եղավ Դավթին
Դավիթ գնձոր բռնեց վեր ձիուն,
Յետացավ վեր խնձորին

Առեց, քշեց, գնաց մոտ ենու դռնըպանին
Դռնըպանի անունն Համատլ եր.
Մեկ պռունկ կախվիլ եր սրտին
Դավիթ՝ վոր տեսավ, վախացավ,—
Ինչ մոբեն եվիլ եր, մարդու բարիվ չեր ավի,
Հախու բարիվ հառու Համատլին
Համատլ լե քառասուն տարի
Ենտեխ դռնըպանութենն եր արի,
Մարդու բարիվ չեր ասի.
Ին որ գԴավիթ վոր տեսավ,
Վախացավ, հախու գբարիվ առեց
Դավիթ ասաց.

«Ինչ մոբեն մեկնիլ իմ,
Մարդու բարիվ չեմ ավի.
Եսոր գՀամատլն եմ տեսի,
Հախուց բարիվ եմ ավի,
Լմի, հախուց բարիվ եմ ավիր»*

* Ձերգ եւ Մ. Ա.

Համոզել սաաց.

«Քառասուն տարի դժնդպանութիւն եմ արի,
Մարդու բարով չեմ առի.
Ասոր գԴաւիթն եմ տեսի,
Հախուց բարովը եմ առի,
*Լաւ, հախուց բարովը եմ առի»։ **

Դաւիթ սաաց.— Որննայ և Սաման,
Ջե՞ տուն լե հախուց իմ բարով առար,
Թըխ յես լե հախու քիզ բարով տամ.
Վոր տուն հախուց իմ բարով չառներ,
Տ'երներ կոլ, ընկներ իմ սիրտ, ձի սպաններ։

25. Դաւիթն ու փափելամցիները

Ընցկուն սաաց, քշոց, գնաց.
Խասավ են քառասուն փեհլիվանի մոտ։
Են քառասուն փեհլիվան, Խանդութ խաթուն ապով,
Ոխտը տարի ենտեխ նստիր էն.
Խանդութ խաթուն մարդու խոսք չեր տվի։
Վոր Դաւիթ գնաց, Խանդութ խաթուն խնձոր եզար Դաւիթին,
Ենոնք շատ ըռըկան, սաացին.
— Մենք յոթ տարի ետեխ ենք,
Մզի տղա չետու.
Սատա Շաղկմակեր Դաւիթ նուր եկավ ետեխ,
Տել չի տեսի՝ խնձոր եզար ենոր վեր ձիուն։

Դաւիթ գնաց, ենտեխ նստավ։
Բերին, խաց քցին՝ վոր ուտին։—
Ենոնք գյադակ սուջերին պատրաստիր են,
Ամեն մեկ գյոր թուր քցիր է սուջերի տակ։—
Յոթ տարվան նատն գինին բերին, դրին, խմին։
Ենոնց թաս լե քանց ճուչ տաչա եր։
Մեկ լցին, տվին Դաւիթին,— խմավ.
Մեկ ել լցին, տվին,— Դաւիթ սաաց.
— Աղբերներ, եղպես չը՛նի,
Բերենք, սրով խմենք.

---

* Տեղ և՝ Մ. Ա.

Վով կը սարխուշնա՝ թըխ պառկի.
Վով չսարխուշնա՝ թըխ քեֆ անի—
Հըպա ենոնք կարծեն խեա Դավիթ գինի խմեն,
Յոթը տարվան նռան գինին—
Ամեն, ամեն մեկ սարխուշցան,
Իրանց տեղեր պառկան։
Դավիթ ալ խոմաթքաբին ասաց.
— Ելի, նա սուֆրեն վիրճռ,
Մեղք նա խացեր կոխեն։
Ծառեն ելավ, սուֆրեն վիրուց.
Տեսավ ըմեն փենջվանի հետչեվ թուր ակլորած,
Դրած սուֆրի տակին։
Դավիթ ձեռ եառռ, թրեր ըմեն ժողվեց,
Եառռ ծնգան, կոտրտեց,
Ինչ վոր մարդ բան ըմ քիրըվի կոտրի,
Եառռ ալ ծառին, ասաց.
— Տար, քնել մեր ձիու խուրջին.
Լավ պողվատ-դամուր է,
Չենենք մեր ձիու նալ-բզմար՝ լավ է։

25. Դավթի ու հաճդուխի հաճդիպումը

Դավիթ գընը ելավ, գնաց Հանդուխի խաչին առն,
Ենոր կչուին պառկավ չուր խլխառեն։
Խլխառն ելավ վեր՝ ա՛ երթնը, լվացվեր.
Հանդուխ խաչուն ճալ սարավ, ըլնց Դավթի ձեռաց։
Դավիթ գրկեց գՀանդուխ խաչուն՝ որ պաղներ։
Հանդուխ խաչուն չեղող պաղներ.
Բարնցքի մ՝ նզար Դավթի բերան,
Աբուն-արնճալ բերնեն եղավ առա։
Դավիթ ասաց.— Հանդուխ, կանչիր եմ Ալամծ,
Ձուր խլխառն, քանի մ՝ ասող երկինք կա,
Ընցկուն չազը՛ը-խելավ բուլուր քի քաղքին պարնեն,
Չըմեն քի խոր գլխու դուշման եղնեն։
Ինչ մրազ երավ, Ալամծ կառարեցր—
Են ժամանակ արդար մարդ չեն,
Ինչ մրազ ենեն՝ Ալամծ կը կառարեր—

6. Դավթի կռիվը Խանդութի բռնամիների հետ

Զուր խլխուն, քանի մ' ասող երկինք կա,
Ընդկուն չաղը՛ր – խավաթ բռնեցին
Բուլուր Խանդութ խաթնի խոր քաղքին,
Հըմեն Խանդութ խաթնի խոր դուշման,
Խլխուն Խանդութ խաթուն ասաց.
— Վռիվ ա՛նըթա կռիվ
Են քառասուն վեհլման ասացին.
— Վռիվ ա՛նըթա կռի՛վ.
Աղեն վիր ավիր ա՝ են ա՛նըթա կռիվ։
Թը կ՛ուզես խաբար մի ասուր, մենք երթանք կռիվ։*

Դավիթ խլխուն եկավ,
Ձիուկիկ Ջալալն խնծավ, դնաց կռիվ։
Աջու եղար, ձախու եղար, կես ասքար ջարդեց,
Հիրկուն եկավ մոա Խանդութ խաթուն։
Մեկ 'լ որ եկ ըմ գնաց կռիվ.
Զկըցան Դավթի կռիվ անեն։

27. Պարոն Աստղիկի գալուստն ու Դավթի պատվերը Խանդութին

Դուշմաննեն խորհուրդ արին,
Հալաբա թագավոր հրոդկեցին Սասմա քաղաք,
Մոա Զենով Հովան,
Ասացին.— Մենք հիմացիր ենք՝
Սասմա քաղաք չատ կտրիճ վեհլման կա.
Մեկ վեհլման ճամբեխս իկա՝ հատեխ.
Իսա տեխ մարդ ըմ կա՝ չատ կտրիճ ի,
Ենոր սպանի՝ մենք քեզ յոթ քաղաք վեզքեզ կը տանք։

Ցատն վերդոյն մեկ տղա կըներ,
Անուն Պարոն Աստղիկ։
Պարոն Աստղիկ ձին խրեղեն խնծավ,
Զին թեվավոր եր, մըչ երկինք, մըչ գետինք,

* Մեզ՝ Մ. Ա.

Թռավ, գնաց, խառամ կռմռուն
Դավիթ հիմացավ, ճանաչից դՊարոն Ասողիկ.
Հիրկուն ևկավ, Ծանդուխթ խաթնին ասաց.
— Ցես վազ չեմ երթա կռիվ,
Ծանդուխթ խաթուն լև ասաց.
— Վոր ուն չես ամաչի, յես կ'երթամ կռիվ,
Դավիթ ասաց.— Դե ուն հերդվցի,
Վոր յես երթամ կռիվ՝ ուրբա չկենաս,
Տուռ չբանաս, հերդիս չբանաս,
Նուր յես կ'երթամ կռիվ,
Ծանդուխթ խաթուն ասաց.
— Լավ, յես չեմ կենի ուրբա, իմ ուռս կը շինեմ,
Նստեմ ետեխ, իմ քարգահ քաշեմ,
Ալխուն Դավիթ եկավ գնաց կռիվ։

28. Դավթի հետ Պարոն Ասողիկի կռիվը ու Ծանդուխթի չերգը

Դավիթ գնաց, կռիվ արեց չուր կեսօրին,
Կռիվ արեց խետ Պարոն Ասողկան,
Թրե շառավիրք եղար մըչ հերդիսին
Ծանդուխթ խաթուն տեսավ՝
Լուռ ևկավ մըչ ենու հոդին,
Ասաց. «Ես ինչ բան լ.
Ամպ չի՝ անձրևի չինկի.
Գըլեր չի՝ կենձակ չիտա»։
Ծանդուխթ խաթուն չդիմացավ,
Ելավ, փանջարեն եբաց, իրիշկեց.
Տեսավ՝ մեկ մը ձին խրեղեն խենձի,
Վայր Դավթի գլխուն ինի կը ֆռա,
Զհավլուհնի ֆուր կը շարժի,
Կրակ կը թափի վայր Դավթի գլխուն։
Ծանդուխթ խաթուն իմասուն կարդացվոր եր.
Գիրք եգի ենաեխ, գիրք կարդաց.
Տեսավ՝ Դավթի խրողրոր ուղեն եր,
Ինչ ֆուր կը շարժեր վայր Դավթի գլխուն,
Կրակ կը լցեր վայր Դավթին, կ'երթեր հանդենդը.

Դավիթ ենոր բան չեր անի,
Ամանդուխ խաթուն երդեց, ասաց.

«Երդեր, որ ես կիր բարով, խազար բարով.
Կրակ թափեցիր վեր մեր Դավիթի գլխուն,
Կրակ թափեցիր վեր մեր Դավիթի գլխուն,
*(Լա) Տուն ավրեցիր Ամանդուխ խանըմուն»։**

29. Դավիթը սպանում է Պարոն Աստղիկին

Դավիթ ենոր ձեն առեց, ասաց.
— Վա՛յ, քո կենկան բախտ կոբի.
Ես գիտեր՝ որ չինար տուն ինի։
Դավիթ ըռըկավ,
Ջոր նետ-անեզ դեմ երավ
Պարոն Աստղկան ձիու փորուն,
Ջիու փոր ծակեց,
Պարոն Աստղկան գլխու գագաթ վեր տուս հատ։
Պարոն Աստղիկ ընկավ գետին, ձեն հատը, ասաց.
— Ա՛խ, ես մեր աղգակնի դարբերն ի՝ ձի խաատվ.—
Ինի չեր ճանաչի ղ Դավիթ։—
Դավիթ ասաց.— Ծո՛ւ վրի իս։
— Ես Պարոն Աստղիկ, Ջհան Վերզոյ տղեն եմ։
Դավիթ ասաց.— Ես իմ աչքեր քոռցուցի.
Մեր աղաթ են ի, վով մեռնի,
Գլուխ դնի վեր աղգակնի ծնգան,
Ասդին ասա Աածուն։

Դավիթ ղ Պարոն Աստղկան
Գլուխ եդի վեր ու ծնգան.
Պարոն Աստղիկ քոռց ընկավ, խոզին հատ։
Վոր Պարոն Աստղիկ խոզին հատ,
Դավիթ հաչ դնաց,
Աքեր եկան, ղ Դավիթ բռնեն։
Դավիթ ձին, Բուռնիկ Ջալալին,
Բուլուբ Դավիթին կայներ,

---

* Տե՛ս և Մ. Ա.

Զեքող գԴավիթ բռնին,
Զուր Դավթի հաշ եկավ գլխուն,
Ելավ, գձին խեծավ, գոչուն ցրվեց։

30. Դավթի յեվ Խանդուրի մեճամարտը

Ենոր հիրիուն Դավիթ չեկավ մոտ Խանդուխ խաթուն,
Խանդուխ խաթուն գիտցավ, վոր Դավիթ սպանիր ևն.
Գլխուն ելավ, մարդու շորեր խազավ,
Զեր ձին խեծավ, զեր սիլահներ կապեց, ասաց.
— Երթամ Դավթի ջանդակ ջոկեմ, բերեմ, թաղեմ,
Խանդուխ խաթուն գնաց,
Ջրբե՛մ կը գարներ, լեշեր վերուցեր,
Վոր Խաչ Պատարագին տեսներ,
Դավթի լեշ ճանաչեր։

Դավիթ ենտեխեն՝ շորեր փոխիր՝ եկավ,
Ին գԽանդուխ խաթուն կը ճանաչեր.
Խանդուխ խաթուն գԴավիթ չեր ճանաչե.
Դավիթ ասաց.— Ո՛, վիր հետեվ կան կը կա՜ս.
Ին մարդ՝ ինչ տու կան կը կա՜ս,
Ին յես սպանիր եմ։
Խանդուխ խաթուն ասաց.
— Վոր տու գին մարդ սպանիր ես,
Յես տու կռիվ տ՛անենք.
Յա յես գքե ալ սպանեմ ենու տեխ,
Յա տու ձի ել սպանես։

Երկուս խասան հիրուր, կռվան
Դավիթ գԽանդուխ խաթուն եզար գետին.
Զոքեր եզար վեր սրտին
Խանդուխ խաթուն ասաց.
— Ամեն, ձի մը՛ սպանի, յես կնիկ հարմաս եմ։
Դավիթ ասաց.— Յես գիտեմ տու կնիկ հարմաս ես.
Եսիկ են ավուր թիրին,
Ինչ տու են բռունցքին գարկիր իմ բերան,
Արուն-արնաճու եկավ տու։

Խանդուխթ խաթունն ասաց.— Դավիթ, ո՞ւր իս,
Դավիթ ասաց.— Ախ, յիմն իմ,
— Վոր ընցկուն ի, ձիս թող,
Տեսար, Դավիթ, քառասուն փեհլիվան.
Ցոթ տարի կա՝ ենռևիս նստած,
Մարդու աղիա չուվի.
Ինչ ուն եկար՝ քե տվի,
Դավիթ, ձի թող ուն,
Դոր յես քե կնիկ, ուն ձի երիկ
Դավիթ թող եռու։

31. Դավթի վերադարձը Սասուն, Ջմշկիկ Սուլթանի հետաքրքիր ի մեծամասն չիշ Դավթի չերդումը

Ելան եկան Խանդուխթ խաթնի սարևն,
Խանդուխթ խաթունն ասաց.
— Դավիթ, եսռևիս նստենք, ուտենք, խմենք, քեֆ անենք
Դավիթ ասաց.— Չե, յես լև Սասմա քաղքի տերն եմ.
Չե, տ'երթանք Սասմա քաղաք
Ինչ կըլեր, չկըլեր, բոլուր ծախնեց.
Մյուս քարվան կապեց, եկավ տախ Սասմա քաղաք։

Ջմշկիկ Սուլթան եկավ,
եկավ հեռչեվ Դավթին, ասաց.
— Դավիթ, ընչե՞ս, յես խորտա չե՞ր,
Ձի ուղեցին քե, ուն ձի չխաղնար,
Վայր ձի գնացիր, Խանդուխթ խաթունն բերիր,
Դե ար' յես ուն կռիվ անենք,
Ցա յես քե ար սպանեմ,
Ցես լև, Խանդուխթ խաթունն լև ինանք որբավարի.
Ցա ուն ձի սպանես,
Նուր երթաս, Խանդուխթ խաթնի ծոց պահկես
Դավիթ ասաց.— Ջմշկիկ Սուլթան,
Հիվը կ'ենևիմ քի մոռևն.
Կնիկ հարմատ կա խտա ձի.
Թող յես երթամ իմ տունն,
Ընչուր ուխ որ լմանա,

Ցես կը կայմ, քի կռիվ անեմ։
Ջմշկիկ Սուլթան ասաց.
—Թե հերդվցի Մարութա Բանձր Աստվածին.
Քաչ Պատարագին՝ ինչ վեր քի աչ թևվին,
Ինչ ուխ որ լմանա՝
Ցես կը կայմ քի կռիվ,—
Վոր Թողնեմ տուն երթաս։
Դավիթ ասաց.—Մարութա Բանձր Աստվածին,
Քաչ Պատարագին՝ ինչ վեր իմ աչ թևվին,
Ինչ ուխ որ լմանա,
Ցես կը կայմ, քի կռիվ անեմ։

Ասաց, առեց դՔանդուխ խաթուն,
Եկավ Սասմա քաղաք։
Ինչ Քանդուխ խաթնի ծոց պառկավ,
Քաչ Պատարագին, վոր հերդում եր արի,
Մոռացավ.— դնաց ուխ տարի։

32. Մհերի մանկական չարությունները յևվ ժողովրդի դժգոհությունը *

Ինչ տարին թըմըմավ,
Ամած տղե մ' եռու Դավթին.
Անուն եղի Մհեր։
Ինչ խալխի տղեք տարով կը մեծանին, Մհեր՝ որով
Ինչ ամսով, Մհեր՝ ահաթով։

Տարին վոր թըմըմավ,
Մհեր ելավ դնաց մըչ քաղքին կան կը գըներ.
Ջբարսի ծառեր կը կոռեր,
Քաղքի տղեք կը խեծուցներ,
կը շարեր վեր բարուռ ծառին,
Ծառու ծեր կը թորկեր։
Ինչ ծառը՝ ծեր կը բարձրացներ,
Քաղքի տղեք, ամեն մեկ ճիժ,

* Առաջին տպագրության մեջ այստեղ դրված և յետոյ «Մհեր» վերնագիրը՝ խմբ.

Մեկ մահլա կը թլեր,
Քաղքցիք եկան մոտ Դավիթ, ասացին.
— Քո ազին քամբեհ արա,
Չմեհ ազից կարեց,
Դավիթ խրատեց, Մհեր խոր ականջ չեռուր,

Ճուչ գետ ըմ Սասմա քաղքի հեռչևից կ'երթեր.
Մհեր ուք ըլից՝ կարմռունջ կապեց վեր են գետուն,
Վոր մարդիկ կ'երթեն՝ վեր կարմնչին ինի կ'երթեն,
Մհեր կ'երթեր, մարդեր կը ոփեր, կ'ասեր.
— Շան վորդիք, յես կարմռունջ կապիր եմ,
Մի խամար եմ կապի.*
Ընչռե վեր իմ կարմնչին ինի կ'երթեք,
Մարդիկ կը դառնան, գին,
Զարկին, ջրով ընցնեն.
Մհեր կ'երթեր, կը ոփեր, կ'ասեր.
— Շան վորդիք, յես կարմռունջ կապիր եմ,
Մի խամար եմ կապի,
Տուք ընչռե կը տեք ջրուն,
Ձեր գեր ոանի, մեզ ընկնի իմ վիզ,
Քաղքցիք էլ մ' եկան մոտ Դավիթ դանդաղ.

33. Դավթի յեվ Մհերի կռիվը, եռանգության միջամտությունը յեվ հոր անեծքը

Դավիթ գնաց, զՄհեր ոփեց,
Մեկ ճլբխաի մ' եղար Մհերին.
Տղեն ելավ Դավիթ փոդպաս.
Ախեր, ազեն առան հիբուր,
Զարկեցին հիբարաս.
Ենպես կռիվ արին,
Թող ելավ, ենոնք բռնեց.
Ընչ արընին կարմըրցան.

Ջուհաի ովին Ջանդուխ խաթնին, ասացին.
— Ջանդուխ խաթուն, իլի վեր.

* Մի — ձեզ, ձեր: Ջ մ բ.

Դավիթ Մհեր հիրաւ առած՝ տպանեցին,
Ճանդուխթ խաթուն ելաւ, իրիկնեց.
Ի՞նչ իրիկնեց, տեսաւ.—
Տեսաւ՝ վոր ինչ երկու սար
Կ'երթան, կը գան, դիմդիմն հիրաւ,
Եղպես ի Դավիթ, Մհեր առած հիրաւ.
Մարդ չէր կարա մոտենար.
Ճանդուխթ խաթուն առեց կանչի, ասաց.

«Դավիթ, աւի մը՛ դարնե,
Դավիթ, աւի մը՛ դարնե,
Միր նորալուկ մեկ ատակ մանուկին»։*

Դավիթ չը դարնե,
Համա ընկի հայր խոպու բառավանչեն,
Հայր ախռւ կը դարնե Մհերին.
Ճանդուխթ խաթուն դոր ասաց.

«Մհեր, աւի մը՛ դարնե,
Մհեր, աւի մը՛ դարնե,
Միր քուխ մորուս Դավիթին»։*

Մհեր իակի չլսաւ.
Ճանդուխթ խաթուն դոր կրկնց.

«Որհնալ, բարեբաղդ Ասլաժ,
Քի հրամանքն եր չլսա.
Հրաման ենեա՝ Գաբրել հրեշտակ վեր իջներ,
Ձեր, տղեկ մեմեկից հետ կարեր»։*

Ասծու հրամանքիվ Գաբրել հրեշտակ վեր իջավ,
Ձեռ հառու, դեմեր, տղեն հետ կարեց իրարուց,
Ինչ որ երկու դիք կռվին,
Մեկ երքա, հետ կարաւ.

Դավիթ կանչեց, ասաց.
— Մհեր, վոր աւի քեռ ձի կռիվ արիր,

* Ծերգ ևն. Մ. Ա.

Զի ամանչըցըիր մըննչ խալխին,
կանչիր եմ քաղցրիկ Աւետ,
Քո մոտն ժառանգ չընկնի ոսկ,
Քե մախ չընկնի, չուր Տրխառուս կա դառաստան։

Աստու հրամանքով,
Հրեշտակ Մհերի միջոց եըակ քաշեց,
Վոր ենու մոտն ժառանգ չընկնի ոսկ մըչ աշխարքին։

32. Ձմօկիկն ապաւում ի Դավիթ. խաղդութ իւրմասպան ի լինում

Ես անեծք եսու, ելավ եկավ ոսկ,
Ինչ կոխվ արին խնա Մհերին,
Մըննչ սրընին կարմրցիր եր.
Ասաց.— Քանդուք խաթուն, ճար բի, լվացվիմ,
Դավիթ զոր չորեր եխան՝ սը լվացվեր,
Աչք առեց վեր որ աչ ինվին,
Քաչ Պաստարպին սեվացիր եր վեր աչ ինվին։
Ասաց.—Քանդուք խաթուն,
Ին չեր Մհերի դարբեր՝ կը զըեր վեր իմ գլխուն,
Ին Քաչ Պաստարպին եր, ձի կը դարներ,
Կնիկ, յես ա՛երթամ տախ Ձմշկիկ Սուլթան,
Հերդում արի ուք որ՝ դնաց ուք տարի,
Կնիկ, յես դնացի...

Ասաց, ելավ խնծավ գԲուռկիկ Ձալալին,
Գնաց, խաստավ հեռչավ Ձմշկիկ Սուլթանի տարին,
Ձմշկիկ Սուլթան տեսավ,
Վոր Դավիթ գնաց հեռչավ ենու տարին,—
Մտավ, քիրեն վառեց,
Գոյթնել խոփ եքից կրակին,
Դավիթ մտավ Ձմշկիկ Սուլթանի բախչեն.
Ջոր խալավքեր եխան,
Մտավ, մըննչ հավուղին լոդացավ,
Ելավ ոսկ, որ խալավքեր սը խագներ,
Ձմշկիկ Սուլթան վանչարեն ինի
Զգոյթնի խոփ ֆռացրեց,

Եզաբ վէր Դավթի քամիկին,
Սրտին ինի նոու տայրս
Դավիթ — ասէ, քո անուշ ջան սաղ ըլնի — մեռամ։

Ջուհամի բերին Յանդուխ խաթնին՝
Դավիթ սպանվավ առանց կռիվ։
Յանդուխ խաթուն լի մնվ թաս գինիր խմավ,
Դավիթի կսկիծու Յանդուխ խաթուն լի մեռավ։

Գ

Մ Հ Ե Ր

35. Առտահաւած Մհերը ծնողների գերեզմանի վրա. ծնողների խոհուրդը

Մհեր ինաց հեթը՛մ,
Ձենով Հովան գՄհեր ափեց,
Ել չպախեց, ասաց.
— Մհեր, կոնդ ես, խնա քո խեր կռիվ արիր,
Իլի, գնա միր քաղքին,
Մը դպրի միր քաղաք։
Մհեր նլավ գնաց,
Վէր խոր գերեզմին կայնավ.
Ելաց, ասաց.

«Ծներ՛կ, վ՛ իննչխ անեմ,
Ծներ՛կ, վ՛ իննչխ անեմ,
Ասոր ձի Սասմա քաղքին
*Բնհրաբր ի խանած»։ **

Ածու հրամանքիվ ձեն ընկավ խոր գերեզման,
Գերեզմնից ձեն նլավ, ասաց.

«Վորդի՛, վ՛ իննչխ անեմ,
Գացիր մնչալն ի ձեռնես.
Գացիր մնչալն ի ձեռնես,
Թափիր մաղերն երեսու
Գնա Հալաբա քաղաք,
Լաճ, քո խաց թխուկ և,

* Ծնրգ և։ Մ. Ա.

Լա, քի խաց ֆխուվ և,
Քի կևրակուր եխուվ և»։

Մհևր ենքան ելաց,
Ել ձեն չելավ խոր գևրեզմնևն։
Դոր գնաց վեր մոր գևրեզմնին.
Ելաց, ասաց.

«Մևրվի, վ' ինչխ անևմ,
Մևրվի, վ' ինչխ անևմ,
Ասոր ձի Սասմա քաղքին
Բևհրար ի խանած»։

Ասծու հրամանքիվ ձեն ընկավ մոր գևրեզմանն,
Գևրեզմնևն ձեն ելավ, ասաց.

«Վարդի, վ' ինչխ անևմ,
Գացիր դավրանը ձևռնևս,
Գացիր դավրանը ձևռնևս,
Թափիր մազերն ի գլխևս։
Գնա Հալաբա քաղաք,
Լա, քի հոգին ավլուվ և,
Լա, քի հոգին ավլուվ և,
Քի չորիր փոուվ և»։

Ենքան ելաց, ել ձեն չելավ գևրեզմնևն,
Եղա մևկ խոսք ելավ։
Սասմա քաղքին տեղս ելավ, գնաց, ասաց.

«Վարդմանծ, բարևբար Ամանծ,
Ձև չեմ գիտի Հալաբա քաղաք,
Ձև չեմ գիտի Հալաբա քաղաք,
Ձև տեղ ազա չեմ, չես հաւր երթամ»։

36. Մհևր ազաւոտմ և պառավին

Գնաց խառավ մևկ ճամբևի մեջին,
Տեսավ՝ պառավ մանծևլ շերեփ բռնի ձեռ, եկավ։

---

* Ցևրդ ևն Մ. Ա.

Մահը ասաց.— Պառավ, հո՛ւր տ'երթաս։
Պառավ ասաց.— Հո՛ւր տ'երթամ.
Ցես լսիր իմ՝ Դավիթ սպանած իմ,
Դավիթ յոթ տղա ձի սպանիր է.
Ցես լսիր իմ՝ Դավթին մեկ տղա կա՝ անուն Մահր,
Տ'երթամ, երկու հատ մածնու շերեփով
Ձարկեմ վայր Մահրի գլխուն,
Սպանեմ, վոր իմ սիրտ խոշնան։
Մահը ելավ, պատառավ բռնեց,
Վոտ եդի վայր վոտաց,
Ձպառավ ճղեց, երավ երկու կտոր,
Եթալ ենտեխ, գնաց։

37. Մահրճ ու Գոհարի մայրը

Գնաց, տեսավ՝ մեկ տեղաց մուխ ըմ'կ'ելնի։
Հերի տակ եր. գնաց են հերի տակ։
Տեսավ՝ մեկ պառավ նստի, խաց կը թխի.
Ծծեր թալեր վայր թեվքերուն.
Ծծեր լինչխ շան լակոտ հերթար կ'առնուն։
Մահը վախացավ, ասաց.
«Թը դայռակիկ թըլլեմ, ենու ծծեր բռնեմ,
Տ'ելնի կիլ, ընկնի մըչ իմ սրտին.
Թ'աչքիրա անեմ, վախենամ՝ ենի ձի հապխի»։
Բամկի տեխեն դայռակիկ թըլլեց,
Պառավու ծծեր բռնեց, քամեց.
Արուն-արնաճիր եկավ տուս ծծերեց։
Պառավ ասաց.
— *Ա՛խ, յես հիմացիր եր՝ Դավթի սպանիր են,*
Ես Դավթի զարմի զորբերն է՝ ձի խառավ։
Ասաց.— Իմ ծծեր թուղ տուր.
Մեկ աղջիկ ունիմ, անուն Գոհար խոշուն,
Յոթ տարի ելավ՝ Հալաբա թագավոր
Թրի վրայ է՝ չեմ խոս ենոր.
Թուղ տուր, իմ աղջիկ տամ քեզ։
Մահը թուղ եառավ։

38. Միերը տեսնելի մշակ չեվ Հալաբա թագավորի գինվոր

Ասրցրնց Հալաբա քաղաք.
Գնաց քաղաք, ելավ տերտերուչ մշակ,
Ինդ վնց որ Աստց, զոշում կը հավաքեն.
Նորաթ բերին վեր տերտերուչ,
Տերտեր ասաց.— Ցես տերտեր եմ, չես ինչէ երթամ կռիվ,
Մհեր ասաց.— Տերտեր, չես կ'երթամ,
Տերտեր ասաց.— Վերդին, առ պզտիկ ես,
Տու կռիվ գնաս, զքե սպանեն,
Քո մեղք ընկնի իմ վիզ,

Ալխասեն Մհեր ելավ վիր.
Մեկ անթաթոց մ' եթալ հաց քեվ,
Ելավ գնաց կռիվ,
Զի չկար, տեսավ, որ մեկ մեծավոր ենտեխեն եկավ,
Մհեր ասաց. «Ցես Մհեր ըլնիմ, ձի չունիմ»,
Եզար են մեծավոր, ձիուց երի տակ.
Ենու ձին թեծավ, քշեց կռվու հառաջ,

39. Միեր ու Գոհար կոտորում են Հալաբա թագավորի զարբ. նրանց ամուսնությունը

Գոհար խաթուն՝ որ աչք ընկավ, զՄհեր տեսավ,
Ուբախությեն վախավ հեռվեվ,
Գնաց, մտավ հաց սարևու
Մհեր չև գնաց, մտավ ենտեխ
կերան, խման, իրանց քեֆ արին չուր խլխաուն
Ալխասեն Գոհար խաթուն ասաց.
— Մհեր, գնա, Հալաբա թագավորին սատ՝
Գոհար եկի ռայիդ. Գոհար խաթուն կ'ասեր՝
Ինչքան մարդ ենու քաղաք կա, կուն իմ խել.
Վով կարա քեվել վերուցի, չեմա քաղաք
Վոր ով կարա քեվել վերուցի՝
Զկա, չես չեմ իկա,
Մհեր գնաց, ասաց Հալաբա թագավորին,
Եկավ մոտ Գոհար խաթուն,

Հալաբա թագավորի տալալ ընկավ քաղաք,
կանչեց ասաց.— Հայ-հէ՛յ,
Վոյ կարա քեզ վերուցի,
Կա՛ն թագավորի խելը
Գոհար խաթուն Մհերին ասաց.
— Ինչուը ենու խելու հիա քաղքին կարի,
Տա՛ դնա, հետևմանց դմբր, կարի,
Յես լի հառչվանց զարկեմ, կարեմ,
Մհեր դնաց,
Վոր խելին հիա քաղքին կարավ,
Մախսուդ ձեաց հետուց, առեց սպանել
Գոհար խաթուն հետևվուց սպանեց.
Զուր Գոհար խաթուն՝ Մհեր ասաև հերար,
Աչքը ըմեն կոտորեցին,
Գնացին, մտան Գոհար խաթնի սարին,
Մհեր յոթ որ, յոթ գիշեր գո՛ր խարանիս երավ,

40. Մհերը հորից դուրս և գալիս պառավի ոգնությամբ

Թառատն տարի անցավ,
Գոհար խաթուն մեռավ,
Մհեր ելավ գո՛ր ձին խնճավ,
Գնաց, նեձիր աներ,
Նեձիրվանքաեր զՄհեր բռնեցին,
Տարան, թլեցին խուր վեր
Մեկ շիմար պառավն բան չիքեր, մեկ աղջիկ կըեր,
Պառավ ասաց. «Իմ աղջիկ տանեմ,
Բցեմ խուր վե մոա Մհեր,
Վոր իմ աղջկան մոտեն ապե մ' ելնի,
Ելնի փեսլվանութ՛ան անի, մենք լի ապրինք»,
Պառավ առավ գո՛ր աղջիկ,
Տարավ, եքավ խուր վե մոա Մհեր,
Մհեր գաղջիկ ճղեց, արավ երկու կտոր, քալ վեր,
Ելավ, գշրիդ պառվու աղջկան մեջքեն արձրևեց,
Կապեց հա՛ր մեջք, ասաց.
— Մարև, ձի քաշե սա՛ր,
Մհեր շատ ծանրը եր.

Պատավ չեր գիտի՝ Մհերն եր, ասաց.
— Մհեր, քո չնորհքին մեռնեմ,
Ինչվա իմ աղջիկ շուտով ընցիուն ծանդրացավ
Բաչեց, ևկան խորու բերան,
Տեսավ՝ Մհերն եր, ճանկվերով եկավ տախ Մհեր,
Ուզեր, թլեր մընչ խորուն գՄհեր,—չկրցավ թլել
Մհեր եկավ, գպատավ լև եֆտալ մընչ խորուն,
Սալ եգի վեր բերնին։

41. Դևեն բուլացումը Միհրի առաջ

Մհեր եկավ, կ'ուզեր, վոր գնա.
Վոր գոտքեր կը թլեր՝ կ'երթեր մընչ խորուն.
Ծող հեռչեվ Բուլացիր եր,
Չեր դադրի հեռչեվ Մհերին։
Գնաց, մտավ Ալթա հերի տակ։

Քանի մ' որ անցավ, մեկ մարդ ձիավոր երի.
Մհեր գնաց, հետ ձին խլեց.
Եկավ, գձին խեծավ,
Կ'ուզեր եկ ըմ վհետվանութեան աներ։
Ձին խեծավ, քշեց մընչ գաշտին.
Գևերն հեռչեվ Բուլացիր եր,
Ձին կը խրվեր մընչ խողին.
Ծող չեր դադրի հեռչեվ Մհերին։

42. Միհրի սպոբը չեվ Վանա Բարի մեջ վակվելը

Մհեր քսան տարի
Ալթա հերի տակ սպոթ երավ, ասաց.

«Մ'վ Տեր Աստած,
Իմ խոր անեծք ձի խասիր ի,
Իմ մեջաց երակ քաշիր ի,
Իմ մտանն ժառանգ չընկավ մընչ աշխարքին.
Ձի եկ տախ չկա,
Զուր Քրիստոս կե դատաստանու։

Մվ Տեր Աստած,
Զքիզ եմ կանչիր.
Տու ընդունն ենես,
Զի ձգես վանա քար,
Զուր Քրիստոս կա դառաստան,
Իմ խոգու ճարը ենիս։

Աստած հրամանք արավ,
Զինիկ մարմնավոր եվալ վանա քար,
Զուր Քրիստոս կա դառաստան։

23. Վերջաբան

Կ'ասեն՝ ամեն Համբարձման դիշեր
Մհերի քարի տուռ կը բացվի.
Մարդ չի տեսնի, հրամանք չկա՝ մարդ տեսնա։
Մեկ տարվան խարս ի տեսիս
Են խարս կով բերի նախիր,
Վորթիկ փախիր, հետով վորթիկան գացիր, ընկիր են քար։
Քարի տուռ բացվի, Մհեր քարի միջեն ելիր ի։
Խարս եկի տուն, խարար տվի.
Զուր գացած ի ենտեխ, տուռ փակվիր ի։

Ել հրամանք չկա՝ մարդ տեսնա,
Զուր Քրիստոս կա դառաստան։

ՄԻ ՄԻՋԱԴԵՊ ԴԱՎԹԻ ՎԵՊԻՑ*

ՀՀ. Դավիթը ճոռոգում է Մաուրթա վանքը. Մաուճելիից ավերում է, սարկավագը բոթ է բերում. Դավիթը ջարդում է Մաուճելիի զորճ յեվ ավերում Ցուա բաղաքը

Զմարութա բանձր Աստվաթածին Դավիթ վոր նորոգիր եր,
Դրիր եր միջին՝ քառասուն եպիսկոպոս, քառասուն վարդապետ,
Քառասուն ավագ սարկավագ, քառասուն սարկավագ։
Ենոնց թային կը տեր, վոր ենտեխա ուտեն,
Ժամ-պատարագ ենեն, դոդա ենեն Աստուց։
Դավիթ լև գնացիր եր քեզ անելու
Հեռա ազատ լաճերաց, ազջկտերաց։

Մարամելիք եկավ վ՚ար Աստվաթծնեն, քակեց, ավիրեց.
Սպանեց զքառասուն եպիսկոպոս, զքառասուն վարդապետ,
Քառասուն ավագ սարկավագ, քառասուն սարկավագ։
Մեկ սարկավագ մենակ ազատվիր եր,
Մտիր եր լեշերու տակ։
Են սարկավագ եկավ,
Ժամու շադիկ թաթխեց մընչ արընեն,
Առեց, եկավ մոտ Դավիթ։

---

* Այս միջադեպը առաջին ապագրության մեջ ունի հետևյալ վերնագիրն ու ծանոթությունը՝ «Պատմ Դավթի» հյուղից—հատված։—

«Մակացու պատմելով առյն Դավիթ առանձնահատկությունն և յեկել յավ թռչել, ցատկել, ուտել և կռվել և «Բալան Դավիթ»։ Մինչև իսկ յերեխա ժամանակ, յերբոր ծնողները նրան ձեռքերին խաղացնելիս են յեղել, նա գիտի վերեմ յերկինք և թռչում և կրի իջնում յեղել» (տես և առաջաբան)։ Մ. Ա.

Այս միջադեպը, սակայն, առանձին հերոսի չի վերաբերում, այլ ինչպես հետո գրի առած փոփոխակներից յերեսում է, վերաբերում է ԹՂոր Դավթին, որ այստեղ, ինչպես և ուրիշ պատումներում, «Բալան» մակդիրն ունի։ Խ մ բ։

Դավիթ նստիր եր, յոթ տարվան նռան գինին
կը խմեր խնա ազատ լաճերուն, արջկաներուն,
Սարկավագ երգեց, ասաց.

«Դավիթ, վիր իլի, Դավիթ, վիր իլի.
Սպանած ին քառասուն եպիսկոպոս,
Սպանած ն քառասուն վարդապետ,
Սպանած ին քառասուն ավազ սարկավագ,
Սպանած ին քառասուն սարկավագ.
Դավիթ, վիր իլի, Դավիթ, վիր իլի»։*

Դավիթ զսարկավագ տեսավ, ասաց.
— Հշկացեք, իմ սարկավագ եկիր ի,
Աստվածնա ինչն ի պակաս՝ կ'ուզի.
Ծունկն ի պակաս, թև ձեռքը,
Սարկավագ ասաց.
— Վոչ խոնկն ի պակաս, վոչ ձեռքը,
Ընկերուն ասաց, Դավիթ՝ յարխոչ եր՝ չլսավ,
Սարկավագ ժամու շապիկ,
Ինչ թաքխիր եր մըչ արըննին,
Թալեց հեռչով Դավիթին,
Դավիթ, վոր տեսավ, ենու բարկութին եկավ.
Ելավ կայնավ, ասաց.
— Ազնվ լաճեր, ազն աղչկաներք
կերեք, խմեք, քեֆ արեք,
Ցես գնացի...

Դավիթ գնաց,
Տեսավ, վոր Մարամելիք եկիր ի,
Զմարութա Բանձր Աստվածին քակիր ի,
Զեռ ձգեց, մեկ երկար բարու ծառ քաշեց,
Գնաց վեր Մարա քաղքին,
Մարամելքի ասքեր ըմեն սպանեց,
Զքաղաք ավիրեց,
Մեկ կառու մ' պրծավ,

---

* Տե՛ս և Մ. Ա.

Թռաւ, եկաւ համբրին գլոխ.
Մեկ ծառ քաշեց, նոու պալանտրակ,
Են կառուն եկ եբի տակ։
Դարձաւ, եկաւ, եկ ըմ գՄարուքա Բանձր Աստուածին
Նորոգեց։

Ամեն քաղաքացու համար

Թեմա հայի և մշակ

Խաչատուր Ջուխակ
Մշակ

Տպագրված է Խաչատրյանց
տպարանում

Խապուենց Չաւիկ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Առաջին՝ 1899 թ. հրատարակության առաջաբանից բերում ենք հետևյալ հատվածը.

...Կարևոր ենք համարում այստեղ նկատել, որ ընթերցանության համար հարմար գտանելինք մեր վարքանաթը վոտանավորի ձևով շարել, մանավանդ որ յուրաքանչյուր տողում լրանում է մի միտք և բացի այդ կան ամբողջ հատվածներ, որտեղ պարզ չեզրի չի չափը։

Մենք աշխատել ենք, որքան հնարավոր եր, ամենայն ճշտությամբ արտահայտել Մոկաց բարբառի հնչյուններըբ այնպես, ինչպես մենք լսել ենք Զատիկից, թեպետև նկատելու չի, որ նախ այդ հնչյուններըբ մասամբ հատատուն չեն, չնչին փոփոխումներով (եսաց — սաց, նչը — ինչը և այլն). մենք հարմար ենք գտանել այդ փոփոխ հնչյուններին մի ձեվ տալ։ Ցերկրորդ՝ ի նկատի առնելով Զատիկի յերկարատևյա պանդխտությունը Պոլսում, մենք չենք վտահանում պնդել, որ այստեղ պահպանված լինելին Մոկաց բարբառին հատուկ ճշտություններըւ*

Մեր ընտրած վերնագիրը վերաբերում է համար արտահայտում և ժողովրդի հայացքը յուր հերոսներին վրա, որոնք, ոժտված լինելով անասելի ֆիզիկական ուժով, կռվում են «խավիլխաններին» մի առանձին ցեղ...

«Մատոյենց անուց Զատիկը, մոտ 50 տարեկան, մեջտեղ հասակի տղամարդ է՝ դեռ բոլորովին առույգ դեմքով, լայն կրծքով և կլոր յերեսով, ծածկված սեվ կոշտ մազերով. աջվվի քիթը տալիս և նրան վեհանձն և համարձակ արտահայտություն Ընայելով տարիքին, նրա գլխի մազերը, կուշ մորուքը և պայտաձեվ բեղերը դեռ բոլորովին սեվ են. ընդհանրապես նրա տեսքը առողջության և ուժուր կազմվածքի տպավորություն է թողնում։ Նրա հայրենիքն է Մոկաց (կամ Մոկս, ինչպես ինքն և անվանում) գավառի Գիննեկանց գյուղը. գլխավոր պարապմունքն է յեղել դաշտային աշխատանքը և կռավարժությունը Դավթի «Սասնոյ ծռեր» և ուրիշ շատ հեքիաթներ նա սովորել է տատներից տարեկան հասակում նույն գյուղի բնակիչ Գրիգորից, որը այն ժամանակ արդեն ծեր եր և որը մի անգամ յեղել է Պոլսում։ Զատիկը ևս քանի տարի

---

* Ընդհատ բանահավաքն այս հայացարարության՝ լեզվական նույն ձևերը տարբեր տառերով են արտահայտված, օրինակ՝ տատը — տատը, նչը — ինչը, մը՝ սպանը — մի ձգը, վար — վրը, ձբ — ձը, կուշ գնանք — կը գնանք և այլն։ Այս հրատարակության մեջ պահվում է առաջին տպագրության ձևերը։ Խ մ.

կան հասակից կրկնել և յերկարամյա պանդխտություն, յերկար անդամ բախտ փորձելով Պոլսում, փորձել նա անց և կացրել նախ 3, ապա 2 և, վերջապես, ամբողջ 8 տարի, բանելով Ջրաղացում։ Վերջին 4 տարին նա անց և կացրել հայրենի դյուղում, վրտեղից նա յեկել և նշմարածին 1898 թ. Զատիկին։ Այժմ նա ծառայի պաշտոն և վարում Գևորգյան ճեմարանում։—Մեր դրի առած վարքականները կրկնել ենք ամեն յերկար անդամ և յերկար անդամ էլ Զատիկը պատմել և բառացի, առանց նկատելի փոփոխություններ։ Բացի այս «նաղլից *» նա դիտե ուրիշ շատ հեքիաթներ, որոնք նմանապես մենք դրի յենք առել։

Բ. Խ.

Դրի առնողն առաջաբանի մեջ հիշում է, թե՝ «պատմողը — Մակար Զատիկը — Աբեղյանի «նաղլ» ասողն», նույն դյուղի բնակիչ Նախոյի ուսուցիչն և յեղել։ Այս առիթով պիտի նկատել հետևյալը.

Զատիկը նշմարածում ապրող մարդկանց մեջ, ինչպես պիտանի, համարվում եր «վարպետ» պատմող, որովհետև պիտեր շատ հեքիաթներ ու նաղլներ և սիրով պատմում եր։ Նա իր գիտությամբ և պատմելու արվեստով պարծենում եր, մինչդեռ Նախոն համեստ եր և սակավ եր պատմում։

Նախոն իր պատումը պատռոն և չիրխատարդ հասակում սովորել և ծնողներից, բայց լսել և և Զատիկին Սրանով են բացատրվում Նախոյի և Զատիկի պատումների նմանություններն և տարբերությունները։

Դրի առնող Բ. Խալաթյանը Զատիկի պատումը լսել և ընդհատել մոտ նամերի ձևովի նրա պատումը վերանայել ենք և շատ տեղեր փոխել։

Բ. Խալաթյանը մի քանի պայմանական նշաններով ցուցում և արել բառբառային հնչյունների մասին, բայց նա հետևողական չի յեղել և այդ նշաններով հաճախ չի նշանակել բարբառային առանձնահատկություններ։

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՆԵՐ

* «Նաղլը» ժողովրդի անտակետով ճշդրիտ անցքի պատմություն և (= անուս. быль ևամ быличка), որում և պահպանվում և «հեքիաթից», իրրև հնամարտություններից դուրկ ավանդություններ։ Բ. Խ.

II

ԴԱՎԹԻ ԿԻԹԱՐԸ ՄՄՐԱՄԱԳՐՔԻ ՀԱՅ*

1. Նախերգանք

«Դառնամ դողդմին տամ Մելքսեթ քահանային.
Դառնամ դողդմին տամ Մանասարին.
Դառնամ դողդմին տամ Բադդասարին.
Դառնամ դողդմին տամ Մհերին.
Դառնամ դողդմին տամ Թբուան Դավթին.
Դառնամ դողդմին տամ Զևնով Հովանին.
Դառնամ դողդմին տամ Ցրուան Վերպին.
Դառնամ դողդմին տամ Պարոն Աստղին.**
Դառնամ դողդմին տամ ականջ կրողի
Խոր մոր խոզային»***

---

* Առաջին տպագրության մեջ այստեղ կա միայն այս վերնագիրը՝ «Թբուան Դավթի» և մ. թ.

** Այս մի շարք հերոսների անուններն, որոնց հիշատակվեն ոտքերի մեջ տալիս պատմողը («բռաբցողը»), ցարդ շրջում են ժողովրդի մեջ. մեզ պատմել են և մենք մասամբ առաջին անգամ լսել ենք, որ ոտանավոր ամեն մեկը ունի յուր առանձին վարիանտը, որոնցից ամենատարածվածներն են Դավթինը և Փոքր Մհերինը։ Բ. Խ.

*** Ձերգ ևս Բ. Խ.

2. Միհրի վարդիճները — տաճկի ձրագ՝ Մարամելիք յեվ հայի ձրագ՝ Դամիք

Մհեր, Մարամելիք դասաարբայ ին,
Մարամելիք մեռավ,
Մարամելքի կնիկ խրկից հետեվ Մհերին, ասաց.
— Գնա ասանդ, իմ բեհեն քու խոտ իլնը՝*,
Մհեր ասաց.— Տ'երթամ.
Մհերի կնիկ ասաց.— Մ'երթաս
Մհեր ասաց.— Տ'երթամ,
Մհերի կնիկ ասաց.— Մ'երթաս
Ան ալլադ ի. ան'ն երթաս, որ խառնվիս զգաներ
Մհեր ասաց.— Տ'երթամ,
կնիկ ասաց.— Տու երթաս,
Ընչիվ քեռասուն տարի —,
Տու իմ գողվենք որ չգան։

Մհեր գնաց Մարամելքի կնկան մոտ,
Խաւալավ դկնիկ, կնիկ ելավ տղով,
Տղե մ' ելավ, անուն իդի Մարամելիք
Հերիւի տղեներ տարի կը ջանջանեն,
Մարամելիք որե կը ջանջաներ.
Ձերըզե տղայ եր
Մարամելիք ջանջացավ, գնա ելավ,
Մարա տեղ գնֆիվ երավ։

Մհեր մտածից.
«Ես տաճկու ճրագ վառիցի, խայուն ընգրցի»։
Մհեր Մարա տեղեն ելավ,
Եկավ Սասմա տեղ, կնկան ասաց.
— Կնիկ, իս տաճկու ճրագ վառիցի,
Խայու ճրագ ընգրցի.
Թողնիմ, իս գնամ քու գողվենք.
Բալքի Սասմած մի գտակ ըմ տա,
Խայու ճրագ չընցնի։

---

* Մակաց բարբառում վերջին վանկի «ը» (մոչ հագ) ձայնավորը խոնարհման և հոլովման ձևերի մեջ չնչավում և. այսպես նաև՝ գերը՛գ, չագը՛ր և այլն։ Խ մ ք.

Կնիկ ասաց.— Իս անա իմ երի՝
Զուր քնառուն տարի տուի իմ գողվինք ու չգտա.
Մհեր ասաց.— Տարի մ' գիշեր խաբինք,
Մեկ՝ ցերեկ խաբինք,
Քնառուն տարին լըմանա,
Իս գամ քու գողվինք.
Տարի մ' գիշեր խաբիցին,
Մեկ՝ ցերեկ խաբիցին,
Քնառուն տարին լըմացըցին.
Կնիկ ասաց.— Տու գնա իմ գողվինք.
Առաված մի զավակ ըմ ա,
Իս էլ, տու էլ ու մեռնինք,
Մեր տղեն ու կենա վըր ցըղին.
Մհեր ասաց.— Քըղ իլնը, քըղ կենա վըր ցըղին.
Մեկ տիրող ըմ ա'իլնը՝ մեր տղին.

Մհեր գնաց կնկան գողվինք,
Կնիկ ելավ տղով,
Ին ար, ին ամիս լըմացավ.
Մհեր ասաց խրոդքեր.
— Ջենով Հովան, մի* զավակ ըմ ա'իլնը՝,
Միր զավակի անուն դնեք Դավիթ.
Միր զավակն էլ առնեք՝
Մարամելքի կնիկ տիրը՝.
Մինք երկուան էլ ու մեռնինք.
Տղե մ' ելավ. Մհերն էլ, կնիկն էլ մեռան.

3. Դավիթը Մարամելքի տանը. նա բռնում է Մարամելքի հոլը

Ջենով Հովան տղի անուն իդի Դավիթ.
Տղեն առից, իդի Թոբրեն, եֆտալ Թիվ,
Տիկ ըմ մեղր, մեկ՝ կաթագ նըրթե,
Ջ'Դավիթ առից, գնաց Մարա քաղաք.
Տարավ Մարամելքի կնկա մոտ.
Մարամելքի կնկան ասաց.

* Մեկ՝ Խ ա ք.

— Ա՛ս Մհերի ապէն է, կը տիրէ՝
Զինովի Հովան զարձավ, եկավ տուն։

Մարամելքի կնիկ գԴավիթ տիրէց՝
Դավիթ ջան ջացավ, ֆռա եկավ՝
Որին մեկ՝ մոր հասց.
— Մարամելիք կ՚երթա հալե* կը խաղա,
Ըզդի եղ տանը՝ ուր խնա, իս թամաշա ենիմ.
Մարամելքի մեր Մարամելքին հասց.
— ԶԴավիթն ել տար խա քի, թամաշա ենի։
Մարամելիք հասց.— Ըմ տանի.
Տանիմ՝ հալ դիպնը՝, ապանը՝,
Մեր հասց.— Հետու տեղ դի.
Տա հալե խաղցնք, Դավիթ թամաշա ենի։

Մարամելիք Դավիթ առէց, գնաց.
ԶԴավիթ հետու տեղ իդի.
երկու ֆերըզ իդի պահացող՝
Զերթա, քան ըմ վե ինկնը՝ տակ, մեռնի,
Մարամելիք առէց մարդիը,
Գնաց հալու տեղ, հալե խաղաց,
Դավիթ ընցկում իրիշից, բա մ՚ չտեսավ.
Ընկավ, անտեղեն իրի։
երկու ֆերըզ կախվան Դավիթ մընե,
Դավիթ չկրցան զանֆիթ ենենու
Դավիթ երկու ֆերըզ վեր բինթ բերթե քեշից,
Մընչիվ տուն իրի։
Դավիթ ընկավ,
Գլխե իդի գետին, պառկավ անտեղ։
Մարամելքի մեր հասց.
— Ընչո՞ւ ընկար, եկիր։
Հասց.— Մարամելիք ըզդի տարավ, գառան տեղ իդի,
Իս բա մ՚ չտեսա. առի ձեն կու գիր**.
Իս ընցկում իրիշից, բա մ՚ չտեսա, իս ել իկը։
Մարամելքի մեր ընկավ,
Հիրկուն Մարամելիք իրի։

* Թաղիքից գնդակ, որը նետում են «քաշելի» (փայտի) հարվածով։ Բ. Խ.
** Ջաղիկի ասելով, խաղի ժամանակ նմագում էլին աշուղներ։ Բ. Խ.

Մսրամելքի մեր հեռվից չկայնավ.
Ըսըկեր եր, նաեր եր արեանդ
Մսրամելիք եսաց.
— Տա՛ ընչո՛ւ ըսըկեր իս, նաեր իս ապուեդ,
Զըս կո՛յնես, իմնը՛ հեռվից ձէ։
Եսաց.— Ընչո՛ւ համար գԴավիթ
Զատրար հա՛լը՝ տեղ, թամաշա ենես։
Եսաց.— Մո՛րե, ան կառամաժի ապգե չի,
Ասոք մարիկ չենի. հա՛լ գընե, ապանի,
Հա՛ բիշ մարդիր ա՛ըսին՝ եկավ խացի կերդ,
Մսրամելիք իրեն խաց ապով եառ ապանիլ.
Զի ամոթ և իմ մարդիրու մըննե,
Առավոտուն կը տանիմ։

Առավոտուն Մսրամելիք հեկավ,
Դավիթ առից, գնացին հա՛լի տեղ։
Հա՛լի քա՛ր յոթը գա՛զ խրոնդկացեր իր։
Դավիթ գնաց, մտավ հա՛լատունը,
Ինչ երին, Դավիթ ման չեկավ։
Մսրամելիք ըսըկավ, եսաց.
— Հա՛լ գալկեցեք, թըզ գա՛ սպանի.
Հիփ իլի, ա՛ըլնե ձի գլխացավանք։
Հա՛լ վիրաց գարկիցին, եկավ։
Դավիթ ձեռ խառ՝ գհա՛լ բռնից,
Եգարկ, եսաց.— Հա՛լ, սաջար հա՛լ.
Երկու խարիր մարդ հեռվից հոլին սպանից։
Մսրամելիք Թուր քեշից, իրի,
ԶԴավիթ ալ սպաներ։
Մարդիր եկին հասաջ, չկ՚ծղին,
Ըսըցին.— Անիկ տղայ ի, բա՛ն չգիտե։
Դավիթ հա՛լատնեն հեկավ,
Մընչիվ առուն չկայնավ։

4. Մսրամելիքը փորձում է Դավթին կրակով յեվ վոսկով

Մսրամելիք մարդեն երավ,
Հիրիկվան առուն եկավ։
Մեր եսաց.— Ընչո՛ւ համար մարդեն երիր իս։

Եսաց. — Մարև, իս քի ըսըցի,
Դավիթ չըմ տանը իմ խեռ.
Ըսըցի՝ ան կառամաժի ապդև յի,
Ձասք մարիկ չենի։
Տարի խեռ՝ մըռավ հայռաւնս
Ինչըդ ևրը՝ ուշս չնկավ.
Իս ևլ ասը՝ հայ դարկեցեք, ինդ գա, ապանի։
Հայ բոնից, եվալ,
Երկու խաբիր մարդ հետջիվ ապանից.
Իս իմ մարդերուց ամչըցայ։
Մեր եսաց.— Վռըդի, ան ադայ ի։
Ան բանիր չի դիտի։
Եսաց.— Մարև, ասի կ'ըսիս՝ ադայ ի,
Ձևլք բան չի կըտրի.
Սինի մ' վոսկի, մեկ՝ կրակ լից, դի հառաջ.
Մը հինք՝ ձեռ ու սա դաս վոսկին, քե՝ դաս կրակ.
Թե ձեռ իսու դաս կրակ՝ տխմար ի.
Թե ձեռ իսու դաս վոսկին՝ չար ի.
Տը դարկիմ, ապանիմ։

Սինի մ' վոսկի, մեկ՝ կրակ լցին,
Դրին Դավթի հառաջ։
Դավիթ սաս պարդից դաս վոսկին.
Հրեշտակ երկնուց իջավ,
Սաս կանից, տարավ իդի վըր կրակին։
Կրակ կպավ սաս.
Սաս իդի վեր լիդվին, լեզուն իրիցավ.
Ելավ Թըլոր Դավիթ։

5. Մարամելիք պատիրում է ապանել Դավիթ. սա հարցում է Քերիզներին յոր միասին վերադառնում են Սասուն

Մարամելքի սիրտ չտաքցավ վերին,
Եսաց.— Մարև, Դավիթ տը ապանիմ.
Մեր եսաց.— Վռըդի, մը ապանի,
Ախու մեղք քու վիզ մի ձգը.

Հաբողկը՝ թըզ երթա ուր խոր քաղաք,
Մարամելիք հելավ,
Երկու ֆեըզդ իբի անաեղ, ասաց.
— ՋԴավիթ կը տանիք Բաթմանա կարմիջի վերեն,
Ջինեցիք, կուժ ըմ անու արըշեն առիք, բերիք,
Իա խմիմ, իմ սիրտ խոմանա

Երկու ֆեըզդ առին Դավիթ, տարան
Դավիթ կ'ընկներ ասր-ձայր հիտիվ հավքերուն,
Հիտիվ ջանավարնիրուն,
Մըննիվ հիրիկուն կան կը դեր
Շարաթ մ' երկու գնացին,
Որ ըմ չըսըցին.— Տա՛, Դավիթ,
Տա՛ նեղացիր իս, տա՛ ծարտավ իս, տա՛ անոթի իս.
Որ ըմ չի խարցըցին
Գնացին Բաթմանա կարմիջին մոտացան,
կանչիցին.— Դավիթ, հերի երթանք,
Դավիթ ասաց. «Աստված խեր ենը՛.
Ախիկ երկու շարաթ կա՝ կը գա՛նք,
Որ ըմ ձի չեն կանչը.
Ասոր ընչո՞ւ խամար կը կանչինք»
Դավիթ գնաց ֆեըզդքերու մոտ,
Ասաց.— Աստված խեր ենը՛,
Ա քա՛նի որ կա՝ կու գա՛նք,
Տա՛ք ձի չեք կանչի, չեք ըսի՝
Տա՛ անոթի իս, տա՛ ծարտավ իս, տա՛ նեղացիր իս.
Ասոր տա՛ք ինչ ձի կը կանչեք
— Ֆա՛ խոր քաղքին մոտ խոսանք,
Տանինք, քա՛ խրտրեր թասլիմ ենինք,
Դառնանք, գա՛նք մենք,

Գնացին կարմիջի մոտ.
Մեկ ընցավ, մեկ մըննաց Դավիթի հետիվ.
Դավիթ ասաց.— Ընչո՞ւ խամար
Մեկ կ'ընցնեք իմ հառաջ,
Մեկ կը մնեք իմ հետևե՞
Ըսըցին.— Ընցիուն կ'ենինք,
Տա՛ չվախանաս կարմուջի վերեն,

Գնացին կնա կարմիջին.
Մեկ՝ հեռչվենն դարձավ Դավիթ վերին,
Մեկ՝ հետիվենն դարձավ
Դավիթ ասաց.— Աա ինչ ա՛նիք,
Դավիթ ձեռ մ՛ եվալ անու փողպատ,
Մեկ՝ եվալ անու փողպատ,
Տը ովեր հերուբ, քըլեր չա՛ր,
Ասաց.— Տա՛ք չեք գետը մարդ քըլի չա՛ր,
Իս ձի նդանց ասաֆ, ամա՛ք նուբնն մարդ քըլեցիք չա՛ր
Երկու ֆեըրդ ըսըցին.
— Ասըծու սիրուն, ամա գմի չքլիս չա՛ր
Մարամելիք մի* ասաց.
«Տարիք Բաֆմանա կարմիջի վերին,
Դավիթ գինեցիք, կուժ մ՛ անու երընեն ուռիք,
Անու չանդակ քըլեցիք չա՛ր,
Աբուն բերիք, իս խմիմ, իմ սիրտ խուշաս,
Տա ապես մարդ իս, մենք ենենք մարդ կ՛ուզինք.
Ամարն ել մենք քա՛ խոր ֆերըզնեքն ինք,

Դավիթ ասին, գնացին, տարան տուն,
Քրոջքեր տուն չեր.
Քրոջքա կնիկ չճանչցավ.
Ասաց իատու, կերավ,
Դավիթ չբասավ մընչիվ հերիկուն,
Հերիկուն քրոջքեր տուն եկավ,
Գնաց, Դավիթ գլեխ պապնից,
Դավիթ վերին խընդացավ, ուրախացավ,

6. Դավիթն ուրաշած ու ճախրոզ չեվ Ջենով Հովանի հաց բերելը

Մեկ ժամանակ ըմ վերին ընցավ,
Քրոջքեր ասաց.— Դավիթ,
Ձքի ենիմ ուլաշած, գնա, ուլիր տար, երբժար
Ջենով Հովան գնաց,

* Մեկ՝ Ա մ բ.

Գողվըան սոլ եաու կար, կոս մ' ել եաու կոսիլ,
Առից իրի, առավոտուն եաու Դավիթին։
Դավիթ սալիր խապով, կոս բռնից ձես,
Ուլիր առից, տարավ գաշա։
Խրողբեր եաց.— Ուլիր տար գաշա երբծա,
Մընչիվ իս քի խաց բերիմ։

Դավիթ գուլիր առից, գնաց գաշա.
Ուլիր երավ գաշա, ընկավ տար ու ձոր,
Ինչ չանավար կըներ, ժողվից, իրի,
Ուլիրու մեջ երավ, հետչիվ կայնավ։
Խրողբեր խաց տարավ, մոտացավ։
Դավիթ եաց.— Խրողբեր, հետու երի,
Ուլիրու մոտ մի գա, ուլիր կը փախին։
Խրողբեր իրի ուլիրու մոտ, տեսավ՝
Ինչ չանավար կըներ, ամեն ել բերի,
Ուլիրուն մեջն ի երի։
Լպտարակ փախավ, Դավիթ հընկավ հետևվեն,
Տարավ ան տար, իրի ան ձոր,
Իրի, ուլիրու մեջ երավ։
Խրողբեր եաց.— Երի, խաց կի։
Դավիթ նստավ, խաց կերավ, եաց.
— Խրողբեր, նա սիվ ուլիր Աստված ոխնի,
Նա բոզ ուլիր Աստված անիծի՝
Ըզդի շատ կը չարչարին, շատ կը փախին։
Խրողբեր եաց.— Ան բոզ ուլիր Քրդ երխան։
Դավիթ եաց.— Անու տեր ձնի ուլ ա'ուզր'.
Ջը ուլ չկա, իս տամ անու տեղ.
Իս անու չուհար ինչըդ ար տամ։
Ձենով Հովան գարձավ եկավ տուն։
Հիրիկվան Դավիթ ուլիր, չանավարնիր,
Առից տարավ, երավ քոդքի մեջ։
Սոլիր ննկանդար կարվեր ին, ըլեր ին ծընկնիր.
Կոս մաշեր իր, ձեացեր իր կռատուն, ընչ բռներ իր։

Իշխան մարդիր գնացին մբա Ձենով Հովան.
— Տի՛ նա ծուռ երիր իս ուլարած,
Չանավարնիր, ուլիր իրաուց չը ֆոկիր։

Զենով Հովան ասաց.
— Առավոտուն քեզ ուլիը չը տանի։
Զենով Հովան Դավթին ասաց.
— Ուլիը մը տանի, ուլիը գքի շատ կը տանջենն.
Նախիր տար, երա դաշտ,
Պառկի անտեղ, քընի,
Մընչիվ իս քի խաց կը բերիմ։
Խրողքեր գնաց, պողվըտեն սոլ մ' ետու կար,
Պողվըտեն կոռ մ' ետու կոռիլ,
Ահից, երի, առավոտուն Դավթին խոռ։

Դավիթ սոլ խապալ, կոռ ձեռ բռնից,
Նախիր առից, գնաց դաշտ,
Նախիր երավ դաշտ։
Դավիթ ընկավ սար-ձոր կան երի.
Ինչկանդար առջ, դել, պըլընդ, առուծ,
Ինչկանդար ջանավար կա, ամեն ել ժողվից, երի,
Տավարներու մեջ երավ։
Ջանավարներ Դավթի հախուն կայնած ին.
Տավարներ ջանավարներու հախուն կայնած ին.
Դավիթ հառաջ կայներ ը։
Զենով Հովան խաց տարավ Դավթին.
Երիշից, տեսավ՝ քընի մ' տավար ին,
Ընցկուն ել ջանավար բերի,
Լցի տավրի մեջ, դաշտ լիք երի։
Խրողքեր տեսավ, վախացավ, կանչից.
— Դավիթ, երի, խաց տար, կի.
Ծերացիր իմ, չըմ կերի գայ ադեղ։
Դավիթ ասաց. «Ահա, իմ խրողքեր վախացավ»։
Դավիթ գնաց, խաց առից, երի, կերավ։

7. Զենով Հովանի ետևազգուշացումը յեվ Դավթի կանչը ետևիրը բազմացնելու մասին

Խրողքեր գարձավ, երի տուն,
Խարար երավ քաղքին, ասաց.
— Ելըցեք, ձիր գոնիր չինեցեք,

Դավիթ ընդկուն ջանասար բլրէն, տավրի մեջ լայ՝
Գան մընչ քաղքին, քաղաք տ՚ավրինա

Հիրիկվան Դավիթ առից տավարնիր, ջանասարնիր,
Իրի, քաղքի մեջ իլից.
Տեսավ՝ մարդ քաղքի մեջ չկա.
Դավիթ կանչից, եսաց.

«Ելցիք, ձիր դռնիր բացիք,
Ձիր տավարնիր տեղ երիք.
Թե մեկ եր, երիր իմ տաս.
Թե տաս եր, երիր իմ քսան.
Թե քսան եր, երիր իմ քառասուն»

Մեկ տուս չելավ.
Մնկանդաս կանչից, մարդ չտեսավ,
Եսաց. — կ՚ըլնիք, չկո բարով չիլնիք,
Դավիթն էլ ուր կ՚ափանակ կործից ուր գլեխ,
Պառկավ անտեղ, քընավ մընչիվ առավոտուն
Ինչ խարամ եր՝ գնացին, խալալ՝ մնացին.

Իշխան մարդիր եկան,
Ձենովվ Չովանի մոտ գնացին.
— Ձենովվ Չովան, տուր դմի տավրն որ կարիս.
Տուր ադ ծուռ կ՚ենիս ուլարած,
Որ ըմ կ՚ենիս նախրուրդ.
Ջանասար, տավար իրարուց չճանչնան
Ձենովվ Չովան չեթող տավար տանիր

8. Դավիթը վտռտռդ. հարկահանութիւն յնվ խռռտատու Պառավը

Ձենովվ Չովան գնաց,
Նիա տանեղ հառու չինիլ,
Իրի, Դավթին խռռ, եսաց.
— Դավիթ, առ գնա, քի խամար նեճիր երա
Դավիթ պռից, գնաց Պառավու կուրկի մեջ

Մարամբէլիք գնուդբադէն խրկէից, եսաց.
— Գնա Սամսա տեղ, մի խորջ առ, եկու
Գուդբադէն իրե Զէնոբ Հէվանի մոտ, եսաց.
— Զէնոբ Հէվան, քէնե կ'ուզիմ
Քառասուն անծին շուշաք կ'ուզիմ.
Քառասուն անծին երինջ կ'ուզիմ.
Քառասուն ղոսաբեռ վոսկի կ'ուզիմ.
Քառասուն ապաղ աղջիկ կ'ուզիմ՝ երկանք ապան.
Քառասուն երկէն կնիկ կ'ուզիմ՝ ուղտ բառնան։

Պառավ եկավ, գնաց կուբկին աչ կը առ.
Տեսավ՝ Դավիթ կուբկի մէջ կնկի, ամէն սըղդի,
Ուր խամար լոր կը ապանի։
Պառավ եսաց.— Բրոդս քի առնը, Բըլթր Դավիթ,
Տաւ տ'ըլնիս քու խոր տեղ, մի վուռճ ըմ կարթ**ա.**
Իմ կուտ** ապ փշուր*** կուբկին եր,
Ան եկ տու վըր իմ կուտին** կորեցիր։
Գնա, գնդբադէն եկի,
Քառասուն անծին շուշաք կը տանը.
Քառասուն անծին երինջ կը տանը.
Քառասուն ապաղ աղջիկ կը տանը՝ երկանք ապան.
Քառասուն հերկէն կնիկ կը տանը՝ ուղտ բառնան.
Քառասուն ղոսաբեռ վոսկի կը տանը։
Դավիթ եսաց.— Պառավ, մ'ըղըկիր,
Կ'երթամ, չըմ ճոդի՝ քու աղջիկ առնիմ։

9. Դավիթը հարկ չի տալիս յիսլ վոճուում և հարկահավաքին

Դավիթ գարձավ, եկավ քաղաք.
Գնաց, խոխաննկրու տուռ երաց, եսաց.
— Գնացեք, ձի խամար գյոզա երեք։
Գնաց, աղչկտիրուն տուռ երաց, եսաց.

---

* Չաթիկի ասելով, այս պառավը Մհերի՝ Դավիթ հոր սիրեկանն էր լեռնէ։ Բ. Ռ.

** «Կուտ» առաջին դեպքում նշանակում է «կերը» (հավի կուտ), «կալ ու կուտ» իմաստով դեպքում՝ «հատ» (գլուխ, դանդ)։ Ռ մ բ.

*** Տպված է «փշուտ», ուղղում ենք «փշուր» (մի քիչ)։ Ռ մ բ.

— Գնացէք, ձի խամար դիդա երէք.
Գնաց, կ'ընքանրու ամէն ալ եբաց, եսաց.
— Տաէն ալ գնացէք, ձի խամար դիդա երէք։
Ելավ գնաց խրոդբէր մոտ.
Տեսավ՝ խրոդբեր չուքիր գարկիր գամէն,
Վոսկի կը չափէ. եսաց.
— Խրոդբեր, տաէ իլի վի,
Տաէ չըս գիտի չափէ, ես կը չափիմ։
Խրոդբեր ելավ վի։
Դավիթ նստավ, կոտ կոբծից.
Վոսկիք կոտու վոտու վերեն իլից,
Փետ իտու, վոսկիք ելից տակ,
Դարտակ կոտ տարավ ջըվալ
Եսաց՝ մեկ։
Մեկ ալ չափից, դարտակ կոտ տարավ ջըվալ
Եսաց՝ երկու։
Կուդբադեն եսաց.— Զենա՛վ Հեվան,
Տաէ նա ծռէն իս նստուցի,
Ձի խամար մալ կը չափէ։
Դավիթ եսաց.— Իս ծռէ իմ։
Կուդբադեն եսաց.— Տաէ ծռէ իս, բը ինչ իս.
Ադ ծըռու բան ի՝ տաէ կ'ենիս։
Եսաց.— Իս ծռէ իմ...
Զկոտ ափից պատ.
Կոտի կուդբիր մեկել կոդմեն տաէս գնաց։
Եսաց.— Վոր իս ծուռ իմ,
Գնա, քաէ մարդեն խարար տու՝
Բան մ' քի խամար չկա։
Կուդբադեն դարձավ, գնաց,
Մարամելքին եսաց.
— Տաէ ան ժամանակ Դավիթ չսպանիցիր,
Ասոր ալ քի խարջ չիտար։

10. Վոտոդություց. Պատավը չեվ վոդուտեղ

Դավիթ եսաց.— Խրոդբեր,
Ատաված քաէ տուն ավրե,
Ինկանդար վոսկի կըներ մի,

Տու ըզդի կ'եներ ուլարած,
Ըզդի կ'եներ տավրարած,
Ենկանգար տու ըզդի տանջիցկը,
Զենով Հովան եսաց.
— Դրոզս ք'ես տանի, Թըլթը Դավիթ,
Ան վոսկիք Մարամելքի խամար իմ պախի,
Մարամելիք գա, տանի ուր խարջ։

Դավիթ ելավ, նիտ անեղ առից,
Գնաց, ընկավ Պաավու կուբկի մեջ,
Լալը սպանից ուր խամար,
Պաավ գնաց, եսաց.
— Դրոզս ղքե տանը', Թըլթը Դավիթ,
Տու իմ կուբկիկ ամեն սըղդեցիր.
Երկու տակ եր Մնացե, ան էլ սըղդեցիր,
Իմ ապրուստ ան կուբկին եր,
Լալը քի ճենչ ոգուտ տ'եղի.
Քու խոր նենճրատեղ կա,
Գնա քու խոր նենճրատեղ,
Նենճիր երա, բե, կիր։

Հիրիկուն Դավիթ տուն եկավ,
Եսած.— Քրոջերը, կ'երթաս, կը քամբեես, մարդ տեղ չերթաս։
Առավոտուն նենճիր տ'երթանք,
Զենով Հովան գնաց, եսաց.
— Դավիթ կ'ասը՝ մարդ տեղ չերթեք,
Առավոտուն նենճիր տ'երթանք։
Առավոտուն եկան,
Մարդիկ առին, նենճիր գնացին
Գնացին նենճրատեղ.
Բադան բալըրն եր, տու վերևն,
Տու բացին, նիրս մտան,
Ամեն մեկ ուր խամար բռնից,
Դավիթ եսաց.— Ադգես չեղի.
Ադ յեղսիր ին, ատոնց միս չհատիր.
Իս տու բանամ, տուս ենիմ,
Վեր կոբին և, ուր խամար թըղ բռնի։

Գիշիր առաւ ձեացին.
Զենաւ Հէվան իբի Դավիթ, իրեն կուշտ պառկացուց,
Դավիթի կապի փեշ իրեն տակ խղիր, պառկավ վերևն։
Զենաւ Հէվան եաց.
«Դավիթ չերթա գիշիր
Քեր ըմ, քուփ ըմ վե երթա տակ, մեռնի»։

11. Մարութա վանքի վերաբերումը

Դավիթ քուն չառաւ, ելավ նստավ։
Տեսավ՝ սարի գլուխ կրակ ըմ կ'ենին.
Դավիթ եաց. «Ին ա'երթամ, տեղնամ՝
Ան ձվ անտեղ կրակ կ'ենի»։
Դավիթ ալ կանգներ, տեսավ՝ փեշ խրտղքեր տակին է-
Զեռ եաու ջեր, դանակ եխան,
եթավ փեշ կտրից, փեշ ձեաց խրտղքեր տակ։
Դավիթ կանգնավ, գնաց սարի գլուխ.
Տեսավ՝ քարե միջեն լուս կ'ելնի.
Նիա անեղով քարի բալլուր փուրից, նչանից,
Ելավ, եկավ խրտղքեր մոտ.
Տեսավ՝ խրտղքեր քնուկ է.
Նստավ ուր տեղ, կանչից, եաց.
— Խրտղքեր, իլի վե, իլի վե,
Տես, ես սարի գլուխ վեճ նա կրակ կ'ենի,
Խրտղքեր ելավ, նստավ, եաց.
— Կրակ չին էնի անտեղ,
Ան քու խոր Մարութա Բանձր Աստվարածին է.
Մարամելիք իրի, քանից,
Անու տեղ լուս կ'իլնը՝։

Մնացին անտեղ մընչիվ առավոտուն,
Առավոտուն ելան, նեճիր երին, տուն եկան։
Դավիթ առից երկու իրիք ըղտաբեռ վոսկի,
Գնաց, Մարութա Բանձրիկ Աստվարածին եաու շինիլ-
Իդի հինի քանաուն նորընձա երից,
Իդի հինի քանաուն վարդապետ,
Իդի հինի քանաուն եպիսկոպոս,

Իդի հինի քառասուն ավազ սարկավագ,
Իդի հինի քառասուն սարկավագ,
Պահացող իդի Հարտաս Քամին, Բաթմանցա Բաղին
Դավիթ դարձավ, իրի տուն,
Ցոթ տարվան նըրան գինին իդի, խմավ

12. Կուզբադիցը խաբկյուբյամբ ավերում է վանքը. սարկավագը բոր է բերում. Դավիթը պատուհասում է Կուզբադցին

Մարամելիք ակախամ
Դավիթ Մարութա Բանձրիկ Աստվածածին
Նուբեն չինիր ի.— Կուզբադին, հասց,
Գնան, զՄարութա Բանձրիկ Աստվածածին քանկե, երբ
Կուզբադեն առից խինդ խաղար ձիավուբ, գնանց
Ճամբեն մեջ մեկ վիշապ ըմ տեսավ,
Ակընջնիր կուից, իդի չիր
Գնացին, Մարութա Բանձրիկ Աստվածածին մոտացան
Աքան հառաջ գնանց.
Երկու ֆիդըդ դեմ կանդնան,
Երկու խարիր մարդ սպանեցին
Կուզբադեն գնանց, խաստավ,
Ասաց.— Իս ձիր տեր սպանիր իմ,
Թե չեք հավատա, նարնիկ անու տկանջնիրն ին.
Տու ընչու խամար ձի նեղուբին կը տեր
Ձիերըդնիր դարձան, գնացին,
Ամեն մեկ քանի մ' տակ մտան
Կուզբադեն իրի,
Մարութա Բանձրիկ Աստվածածին քանկից.
Սպանից քառասուն նորընձա երեց.
Սպանից քառասուն վարդապետ.
Սպանից քառասուն եպիսկոպոս.
Սպանից քառասուն ավազ սարկավագ.
Սպանից քառասուն պատա մեկ սարկավագ,
Կուզբադեն դարձավ, գնանց,
Մեկ սարկավագ մտեր եր լըշերու տակ, պրծեր եր.
Ելավ գժամու շապիկ քաթխից երընդ մեջ,
Առից ժամու շապիկ, եռու ընկեր տակ,

Գնաց Դավթի մոտ, տեսավ՝
Դավիթ յոթ տարվան նըռան գինին դրի, կը խմե՛,
Ենկանդաբ սարխուշի, աչքերն էլ չըթցվի.
Սարկավագ կանչից, ասաց.

«Դավիթ, տո՛ խմի,
Դավիթ, տո՛ խմի ըզնըռան գինին.
Սպանած քո՛ռսուն նորընձա երեց.
Սպանած քո՛ռսուն վարդապետ.
Սպանած քո՛ռսուն եպիսկոպոս.
Սպանած քո՛ռսուն ավագ սարկավագ.
Սպանած քո՛ռսուն պակաս մնի սարկավագ»։*

Դավիթ աչքեր երաց, տեսավ՝
Սարկավագ անտես կանգնիր ի, ասաց.
— Ձո՛ւնկն է պակաս, քե՛ ձեր.
Տվեք իմ սարկավագին, քըզ երթա.
Սարկավագ անգամ մ' էլ ասաց.

«Սպանած քո՛ռսուն նորընձա երեց.
Սպանած քո՛ռսուն վարդապետ.
Սպանած քո՛ռսուն եպիսկոպոս.
Սպանած քո՛ռսուն ավագ սարկավագ.
Սպանած քո՛ռսուն պակաս մնի սարկավագ»։*

Դավիթ էլ իրիշից, ասաց.
— Ձո՛ւնկն է պակաս, քե՛ ձեր,
Տվեք իմ սարկավագին, քըզ երթա
Սարկավագ ժամու շապիկ եթալ Դավթի հառաջ.
Դավիթ ասաց.— Ա՛ռ իննչ իլի.
Սարկավագ ասաց.
— Կուզբաղեն առի խինդ խազար ձիավուր, իրի,
Մարութա Բանձրիկ Աստվածածին մոռացավ,
Ձերըզներ երկու խարիր մարդ սպանեցին.
Կուզբաղեն իրի,
Երկու ականջ եթալ ձերըզնեու հառաջ, ասաց.

* Ձերդ են։ Բ. Խ.

«Ծի ինչ նեղութին կը տեք, ծի տեր սպանիր իմ.
Թե չիք հավատա, նամ անու ականջնիրն ինն»,
Երիու ֆերըզ դարձան, գնացին,
Ամեն մեկ քարի մ' տակ մտան, ասին.
«Մենք մի* տեր ապով կռիվ կ'ենինք.
Մի տեր սպանած, ել ձվ ապով կռիվ տ'ենինք»։
Կուզրադեն իրի,
Մարութա Բանձրիկ Աստվարածին քակից.
Սպանից քառասուն նորընձա երից.
Սպանից քառասուն վարդապետ.
Սպանից քառասուն եպիսկոպուս.
Սպանից քառասուն ավազ սարկավագ.
Սպանից քառասուն պակաս մեկ սարկավագ,
Իս մտա լեշերու տակ, ըզգի չտեսավ,
Իս պրծա, ելա, խարար բիրը՛,

Խավիթն ել ելավ, ճնարի մ' ծառ քեշից,
Իդի վար ուր թեվին,
Գնաց նեղ ձոր մ', ասքարի հառավ բռնից,
Ինդ խազար ձիավուր սպանից,
Մնաց Կուզրադեն,
Ձեռ եթալ՝ Կուզրադեն բռնից,—
Կուզրադինի ձին վից վռանին եր,—
Ձին պրծավ, գնաց,
Կուզրադեն իրի, իրիաձոր քեղվից,
Առաքնիր քեշից, ճակատ փընչռնից,
Գանգրնիր կտրից, հասց.
— Գնա, քոլ մարդին խարար տուր,

13. Կուզրադենի ծաղրով կանչը

Կուզրադեն դարձավ, գնաց, հաղրրին մոտացավ.
Տեսավ՝ խաթունքարիր հաղրուր ջուր կը լցին.
Տեսան՝ Կուզրադեն բերան բացի, կը ծըծդա, կու գա
Իրի, մոտացավ.

---

* Մեր, Խմբ.

Տեսան՝ մեկ աչքալիք բան մ՚ան կնաբեն, կու գա.
Աթթունքաիր ըսըցին.

«Կուղբադեն ք..., աբեբան,
Հիւսա կը գա լեբան-լեբանը»։

Կուղբադեն եսաց.

«Տա՛ սըբըր երեք մընչիվ գաբուն,
Սաամա տեղեն խեղեղ կ՚ելնը՛,
Ծի երկաեբուն ճուճ-պլճուր կը բիրը՛,
Ենը ծի յեղ-չուրթան»։

Կուղբադեն գնաց տուն։

12. Մարտիղէի զրահավաճն ու առավաճքը

Ամիս մ՚ երկու վերեն ընցավ,
Մարամելիք եսաց.
— Կուղբադեն չեկավ։
Մարդիր ըսըցին.
— Կուղբադեն երկու ամիս ելավ, իկի տուն։
Մարամելիք եսաց.
— Կանչիցեք, կուղբադեն թըղ գա իմ մոտ։
Գնացին, կանչեցին։
Կուղբադեն իրի Մարամելքի մոտ։
Մարամելիք եսաց.
— Առ իրենչ երած քեզ խիտ.
Տա՛ կ՚ասեր՝ իս տ՚երթամ,
Մարութա Բանձրիկ Առավարածին քակիմ,
Ցեղսիր բիրիմ։
Կուղբադեն եսաց.
— Իս կ՚ասեր՝ դաշտ դա՛բան է.
Իս չեր գիտը՝ քար-կապան իր։
Գնացի, տեսա՝ քար-կապան իր։
Մարամելիք եսաց՝
— Եկեցեք, ասքար կապինք,
Երթանք Դավթի վերեն կռիվ։

«Տ՛ընցուցիմ խաղալ խինդ խաղալ խաւսալ սպրծանդ-
Տ՛ընցուցիմ խաղալ խինդ խաղալ խաւսալ նոթալիւկ
մանուկ.
Տ՛ընցուցիմ խաղալ խինդ խաղալ խաւսալ բնդդալ
մանուկ.
Տ՛ընցուցիմ խաղալ խինդ խաղալ խաւսալ մնջմալդ
մանուկ.
Տ՛ընցուցիմ խաղալ խինդ խաղալ խաւսալ ախթխալ
մանուկ.
Տ՛ընցուցիմ խաղալ խինդ խաղալ խաւսալ ծիլ
մանուկ»։*

Գնացին, լուռա դաչտ** դրին,
Քանի մ՛ երկինք աւազ կը ճըլվըլա,
Ընդհուպ չաղըլ-խնվախ զարկին,
Լուռա դաչտ դրին, նստան։

15. Դավիթը վերաբերում է վաճառը

Դավիթ գնաց,
Մարութա Բանձրիկ Աւտվարածին ալի չինից.
Իդի հինի քառասուն նորընծա արնց.
Իդի հինի քառասուն վարդապետ.
Իդի հինի քառասուն ախիսոպոս.
Իդի հինի քառասուն ավագ սարկավագ.
Իդի հինի քառասուն սարկավագ.
Երկու ֆևրըզ ալ իդի պախացող։

16. Դավիթը Պառավի խորհրդով հարեղբորից սաղմում է իր հոր ձին ու սարքը յնվ զինավառվում է. Սառիայի ծաղրը

Իրի տուն, նխո-անկղ առից,
Գնաց մընչ Պառվու կուրկին ալի լիր սպանից,

* Տերգ ևւ Բ. Ի.
** Չառիկի տակով Մարա և Սասունի միջտեղն ևւ Բ. Ի.

Պառավ գնաց, տեսամ
Դավիթ ել հընկի կուրկի մեջ, լաւր կը ապանի.
Եսաց.— Տաւ ա'ըլնիս քաւ խոր տեղ մի վոճ ըմ կտրիս,
Լաւր քի ֆինչ վոճ ալ կտրի։
Մարամելիք իկի, Լուսա դաշտ դրի.
Քանի մ' ասող երկինք կը ճըլվըլան,
Ընցկուռմ չաղըր-խեվաթ զարկի.
Գնա ի գա, Սասմա խող-քաւր ողողը', տանը'։
Եսաց.— Պառավ, ձի ել ըմ չկա խեծնիմ.
Շեղպիկ ըմ չկա՝ զարկիմ իմ մեջ,
Ես ա'երթամ, Մարամելքի խետ ֆինչը կռիվ ենիմ։
Պառավ եսաց.
— Գրիզս քի տանի, Թըլոր Դավիթ,
Քաւ խոր ֆինչ չկա.
Քաւ խոր չկան Ռուսկիկ Զալալին.
Քաւ խոր չկան Թուր Կնծակին.
Քաւ խոր չկան Ջաչ Պաղտասարին վայր ալ Թևելին.
Քաւ խոր չկան Վոսկի Գաւառին.
Քաւ խոր չկան Կապռնն Ջաբայկին.
Քաւ խոր չկան Վոսկի Քամար*.
Քաւ խոր ֆինչն ել պակաս,
Տաւ կ'ըսես՝ ձի քաւ ա' չկա՝ երթամ կռիվ
Դավիթ եսաց.— Պառավ, խրոդրելոս չիտաս

* Մի ուրիշ վարիանտ, որ մենք դրի չենք առել, (Մլաքիա բարբառով) ավելի մանրամասն նկարագրություն և տալիս գենքի և զրնասի։ Մհերը գիրկ-մանից ձայն և տալիս Դավթին՝

Ա'ռ իմ Ռուսկիկ Զալալին,
Թուր Կնծակին,
Դուրզ Հազարին,
Շապկիկ Զրնխին,
Թագն ի Զրնխին,
Ջուբեն ի Թաֆաբին,
Մլջկապն ի Քալաբանդին,
Զրգմեն ի Յանաբին,
Հաճայիլ սուրբ Ջաչ Մարութա Բանձրաժիկ սուրբ Աստվարաժին։ Բ. Ի.

Բացի այս պատումից Բ. Ջալաթյանը դրի չի առած լինել և այլ պատումներ, բայց խմբագրության դրանցից և ոչ մեկը չի կարողացել ձեռք բերել։ Ս ժ բ.

Եսաց.— Դնա, զոլովին խրոդրիր մոտին մու
Դավիթ հելավ աուն նկավ, կանչից խրոդրիր.

«Խորախուտա խրոդրեր,
կը աաս խաֆրովվ, չխո կ'ենիմ զորովվ»

Խրոդրեր հասց.
— Գրիդա քև ասնի, Թըլոր Դավիթ,
Ի՞նչ կ'ուզիս՝ չըմ իաա խաֆրովվ,
կ'ենխա զորովվ
Եսաց.

Քենե կ'ուզիմ իմ խոր Բուռնիկ Ջալալին.
Քենե կ'ուզիմ իմ խոր Թուր կնծակին.
Քենե կ'ուզիմ իմ խոր Խաչ Պաարապին վեր աչ թեվին.
Քենե կ'ուզիմ իմ խոր Վռակի Գիւտին.
Քենե կ'ուզիմ իմ խոր կապեն Խարեկին,
Քենե կ'ուզիմ իմ խոր Վռակի Բամար.
կը աաս խաֆրովվ, չխո կ'ենիմ զորովվ

Խրոդրեր հասց.
— Քիւ չանց ավոդի բերան կուտրեր, քի չանց չաեր.
Բանիբն էլ գնաց, ադեն էլ գնաց
Եսաց. «Ինչ ձին ի՝ նդանց չըմ իաա,
Ինչ Խաչ Պաարապին ի, գի սանդիդվե,
Ան էլ չըմ իաա.
Մեկել բանիբով կռիվ չերթաա»
Դավիթ հասց.
— Խրոդրեր, իմ խոր բանիբ բի՝
Խրոդրեր գնաց, ասից, իբի՝

*Վռակի Գիւտին քեռասե խոնդքարի** բամբակ իդի մեջ,*
Նուբեն դադրավ գլխե.
կապեն Խարեկին խագովվ,
Քեռասե փաթ իբի բանիբ մեջաց,

* Ցերգ եւ Բ. Խ.
** Ջաուկի ասելով մոա վեց լիտր եւ Բ. Խ.

Նուբնե՛ կուճկից.
Վռակի Քամարն ել քոռաուն փաթ իրի բալըր մնշաց,
Նուբնե կուճկից.
Թուբ կնծակինե կապից վերնե,
Իջավ, խաս գետնեն քնշ կ՚երթեր։

Եսաց.— Արծրբեր, իմ խոր ձին տուր։
Արծրբեր եսաց.— Գնա ախոռ,
Քու խոր ձին վորն ը, տա, բեր։
Դավիթ գնաց ախոռ,
Ջեռ վըր վոր ձիու քամկին իդի,
Փուր խաւ գետնե։
Դավիթ դարձավ, իրի, եսաց.
— Արծրբեր, տու ձի չըս տիրի,
Տու գոհզրեժ իս տիրի.
Իմ խոր ձին բեր։
Արծրբեր եսաց.
— Գրնդս քե տանը՝, Թըլոր Դավիթ.
Քու խոր ընչ մեռի՝ մընչիվ ասուր
Քու խոր ձին երիր իմ տուն ինի,
Ամէրու քաոի տակ կապիր իմ,
Տուն ել չարիր իմ.
Հերդուվան խուտ, ջուր կը տամ,
Մսրամիզքի հախուն չըմ գը՛շդի.
Տուս բանամ, ձին տուս խանի։

Դավիթ գընաց, տուս քակից.
Ջիան մոտ գընաց, ասաւ՝
Թիզ ըմ ծեռս քամկի վերնե կայնիր ի։
Ծեռիր ետու տակ,
Ջեռ քամկի վերնե կըգից,
Ջին ջուքի տ՚ եքաղ,
Մաղ ըմ հաւիք տապավ գենե։
Դավիթ ձին քնշից տուս,
Ջիուն եսաց.— Քի տեր չկըներ՝ իս քի տեր իմ.
Քի քիմաք ենող չկըներ՝ իս քի քիմաք երող իմ.
Քի եմ ավող չկըներ՝ իս քի եմ ավող իմ.
Ջիու գլխե պագնից, եսաց.

— Աբսողբեր, ձիու գին բի՛,
Աբսողբեր ձիու գին իբի՛
Աբսողբեր ասաց.
— Մհեր գին ինչ կը դներ ձիու վերևն,
Տայնք ինչ կքեր,
Ձիու հեռվին երկու վոտ գետնուց կը կտաբ-
նաց, թե Դավիթն ել վիրճաց՝
կարող ե երթա կռիվ.
թե չվիրճաց՝ չկենա կռիվ ենը՛,
Դավիթ գին իղի ձիու քամկի վերևն.
Տայնք ինչ կքից՝
Ձիու չուբա վոտն ել գետնուց կտռից.
Եսաց.— Աբսողբեր,
իմ խոր Աաչ Պատրաղին ել տուր
Աբսողբեր եսաց.— Իս կարող չեմ տամ.
Թե տուն արժան իս՝ կը գա վար քու Քիվին.
Թե տուն արժան չիս՝ չիգա.
Գու տանդողվ տուր ընդուր.

Դավիթ գնաց տանդողի հետվիվ,
Ըրնկնիր եզար գետին,
Գոզա Աատըծուց երավ, եկաց, գոռաց,
Աատըծու հրամանովվ տանդողի տուր բացվավ,
Աաչ Պատրաղին իրի վար ալ Քիվին,
Եկավ վար մեկկըպին,
Ելավ, ձին խնծավ.

Աբսողբեր կնիկ եսաց.
— Դավիթ, կ'երթաս, Մարամելքի ձախ ձին բերիս,
Իս ենիմ իմ աչիչ դեղ.

17. Ջենով Հովանի խրատն Աբսողբերի յեվ Գողվանի սյունի մասին ու Դավթի հրաժեշտը

Դավիթ վեր ձիու քամկին չեր երևա՝
Ենկանդար պղտիկ եր.
Աբսողբեր եսաց.

— Մեկ հաղթանք կա քու հառաջ,
Քու խոր կաքնաղթանքն է.
Ձիուց կ'իջնես վար, կը լվացվես,
Ձաց կ'ուտես, պահկես անտեղ, քընես.
Վէր կ'ելնես, ձին կը խնծնես, կ'երթաս.
Կ'երթաս դաշտ մեջ,
Պողպատե սուն երկնուց իջի գետին.
Քու թուր կը զարկիս,
Թե կտուից՝ գնա կռիվ.
Թե չկտուից՝ չերթաս կռիվ,
Դարձէ, արի,
Դավիթ կանչից.

«Տանակիր, ինչ խաց կը թխեք,
Դավիթ մեջ հիշացեք.
Ջհնեքիր, ինչ ջմբուշ կ'ենեք,
Դավիթ մեջ հիշացեք»։*

Դավիթ ձին քշից, գնաց, քաղքին տուս ելավ։

18. Հարեղբոր ափսոսանքը

Խրողբեր կանչից.

«Խաղար հէֆ, մեկ ափսոս
Միր Քուռկիկ Ջալալին»։*

Դավիթ դադրավ, ասաց.
«Թե բանիր գիվաց, ըզդի չգիվաց՝
Տ'երթամ զխրոզբերն էլ սպանիմ,
Նուբեն երթամ կռիվ»։
Խրողբեր կանչից.

«Խաղար հէֆ, մեկ ափսոս
Միր Քուռ կենդակին.
Խաղար հէֆ, մեկ ափսոս

* Ցերգ են Բ. Ե.

Մէր Խաչ Պատրաստին ինչ վար ալ թեւին.
Խազար հեճ, մեկ ափսոս
Մէր Վռակի Գիւտին.
Խազար հեճ, մեկ ափսոս
Մէր Կապէն Յարութին.
Խազար հեճ, մեկ ափսոս
Մէր Վռակի Թամար.
Խազար հեճ, մեկ ափսոս
Մէր Նորայրիկ մեկ տակ մանուկ»։*

Դավիթ ասաց.— Քու բերան կուտրեր,
Աղ մեկ խոսք չտեր,
Ըզքի որ սպաներ, նուրին երթեր կուխվ։

19. Դավիթ յեվ ձիու զրույցը Ալաշկարտուի վրա

Դավիթ ձին քշից, գնաց.
Գնաց հաղբի վերին։
Դավիթ վեր չիջավ. ձին կայնավ։
Ջանգի մ' եղարիկ՝ ձին չգնաց.
Ջանգի մ' ել եղարիկ՝ ձիու կողաշարք ըմ կուտրավ։
Դավիթ ձիուն ասաց.
— Քու վիզ կուտրը՛.
Իս կ'ըսեր՝ ամի ըզդի երբնե գիտիր տ'ընցըցեր,
Ա պուտ ըմ ջիւր ի, ամի ըզդի չըս կինա ընցըցիլ։
Ածու հրամանով ձիուն լեզու իրի, ասաց.
— Կ'իջնիս վե, պուտ ըմ նա ջիւր տաս իմ կողաշարք,
Ըմո՝ զքի կը տամ հրեքմհան իրիցըցիմ։
Դավիթ ձիուց իջավ վար,
Ջիու գլուխ պագնից,
Պուտ ըմ ջիւր իտու ձիու կողաշարք։
Ջին ասաց.
— Ձե քու խրոզբեր քամբախ երալ քու վերին՝
Մեկ հաղրիւր կա քու հատաջ,
Քու իոր կաքնադրիւրն ի.
Կ'իջնիս անտեղ, կը լվացվիս,
Ծաց կ'ուտիս, կը պառկիս անտեղ, կը քնիս։

* Տկրդ. եւ Խմբ.

Վիր կ'ելնես, քու ձին կը խեծնես,
Նուբեն կ'երթաս կռվի։

20. Մաճուկ Դավիթը, խմելով Տաթեւագրյուրի ջուրը՝ դառնում և հզոր յեվ կտրում և այուցը

Դավիթ անտեղ վըլացվավ, խաց կերավ,
Ջիր խմավ, պառկավ, քնավ։
Դավիթ ակախավ, ենկանդաը վոըժ առի՝
Շուրբերի մեջ կանե ի փաթլամիշ եղե։
Շուրբեր ևխան, Նուբեն վռակի Գևառնեն իրե,
Բնաւառն խոնդքերի բամբակ մեջեն եխան,
Անջախ գնաց գլեխ.
կապեն Ջաբուկին խագավ,
Բնաւառն փաթ ել իրե բուլեր մեջաց,
Անջախ կուճկիվավ.
Թուր կնճակին կապից վերեն,
Եջավ խաւո ծնկներուն.
Աչ Պատրապին իջեր եր վար մեջկըպին,
կպավ վար Քեվին։
Ջին խեծավ, գնաց դաշտ մեջ.
Տեսավ՝ Պողվըտեն սուն երկնուց իջի գետին։
Թուր եզարկ, կտրից,
կալամ վար կալամի կանդնավ։
Իրեն մտով չեր կտրի, կանչեց.

«Ձեռներ, ասե կուտուր կհներ,
Աչքեր, ասե խավար կհներ,
Բանժներ, ասե չուր դառներ,
Տաե ըզդի բնաւառս չհներ»։ *

Ջին եասց.— Քե բերան կուտրի,
Քամի մ' ուդի Աարըծուց։

«Աարըր, քամի մ' կ'ուդիմ,
Ջերըր, քամի մ' կ'ուդիմ,
*Նա մեկ տակ սուն շուտ տեր»։ *

* Ցերգ ևն Բ. Ֆ.

Ջամբ մ' ելավ, սուն չուռ եռու.
Դավիթ գնդա Ասլբծուց ելավ,
Աչքիր ժրավ, ձեռնիր ժրավ, բաժ կանաչացավ։

21. Դավթի վախը, ձիու բաջալերբը, բօնամթներէ բանակին խմաց տալը յեվ հարձակուբը

Ելավ, գձին խնծավ,
Գնաց, Լիւռա դաշտի գլխ կայնավ։
Տեսավ՝ քանի մ' ասող երկինք կը ճըլվըլան,
Ընցկում չադըր-խեվաթ Լիւռա դաշտ զարկած։
Դավիթ տեսավ, հախու զահավուրավ.

«Ողորմած բաբեբար Ասլված,
Անունք եղնին բամբակ,
Իս իղնըմ կլակ՝
Իս չըմ կենա անունք իրիցըցն։
Ողորմած բաբեբար Ասլված,
Անունք եղնին գաբնան մասդաչքիր,
Իս իղնըմ գաբնան անունքի գելիր՝
Իս չըմ կենա զանունք կճոխ»։

Ձին ասաց.— Ի՞նչ կը վախանաս.
Տու իմ քամկեն վե չիչխիս.
Գանի մ' քու քեուր կտրի,
Ընցկում իմ բեհն տը կտրի.
Գանի մ' քու քեուր կտրի,
Ընցկում իմ վուքիր տը կտրին,
Գանի մ' քու քեուր կտրի,
Ընցկում իմ պուչ տը կտրի.
Իմ քամկեն վե չգաս։

Դավիթ ասաց.
— Անունք ս'ակախցնիմ, նուբեն երթամ կռիվ։

«Վոր քնուկ եք՝ հարքեուն կացեք.
Վոր հարքուն եք՝ ելըցեք, նստեցեք.

* Տեսդ և Բ. Ա.

Վոյ եղեր եք, նատեր եք՝ եղբցեք կանգնեցեք.
Վոյ կանգներ եք՝ ծիր ճակիր կապիցեք.
Վոյ ծիր ճակիր կապիր եք՝ ծիր ձիանք թամքեցեք.
Վոյ ծիր ձիանք թամքեր եք՝ եղբցեք, խնճըցեք.
Ըսեք՝ Դավիթ գող եր, գող իրի, գող գնացե։*

Դավիթ ձին քշից մըջ ասքարին.
Ենկանդաբ մարդ սպանից,
Ելավ երըևե խնդեղ, լեշիր տարավ։

22. Սկիզբն խոտոր

Մեկ ծիր ախթիար մարդ ըմ կըեր անտեղ,
Ետաց.— Փուչտ, փուչտ։
Ետաց.— Փուչտ ասե՛ խ,
Դհա մատ ըմ երեխայ իմ.
Իս ինչ փշտուքիեն երիր իմ,
Տու ձի կ'ըսխ՝ փուչտ։
Ախթիար ետաց.— Խոզի-արխիուդ կը մեռնիմ,
Իս քըզի չըմ ըսը փուչտ.
Միր լեզուն անպես ի։
Ես մարդիր ամեն մորեն մեկ ին,
Չորսվեն քեշի, բիրի.
Տու ընչոհ գանոնք կը սպանես,
Անոնց մեղք քու վիզ կ'իցկիս.
Գնա, քու նայտր սպանիր։
Դավիթ ետաց.— Անուր չադըր վեր մեկեն ի։
Ախթիար ետաց.— Վոր չադրի կուշտ իս կանգնիմ՝
Անիկ ան չադրի տակեն ի։

23. Մարտահրիմը Դավթին խաբում, ձգում և հորի մեջ

Ախթիար գնաց, կանգնավ չադրի կուշտ.
Դավիթ էլ գնաց, մտավ են չադրի տակ.
Տեսավ՝ Մարտահրիք պառկի, քնացիր ի։

* Ձեռգ. ու բ. ի.

Մարամելիք քաղաքն դնաց խուբ ավի վուրևը,
Թոռև գնջիլ մնջ կախ ավի,
Թաղևս խուբու բևբնի վևրևն թըլի։
Դավիթ ասաց.— Մարև,
Մարամելիք քնուց խան վի.
Անտախ՝ անուր մախ իմ բիրի։
Մև ասաց.— Վ՛ևրդի,
Մարամելիք կը քնի մընչիվ յոթ որ,
Ասոր իրիք որ կա, քնիր ի։
Ասաց.— Գա՛ծնև խուբ թմել կրանկ։
Ձուխ կարմրցավ,
Եկան, իրի Մարամելքի վոտաց ասի,
Քըղա՛ց ընկալ վոտաց։
Մարամելիք ասաց.
— Ո՞ֆ, ասոր տա՛ իմ տեղ խոբտա չնք չինի։
Լավիր ըզդի կըծիցին։
Դավիթ ասաց.— Իրի վիր,
Լա՛ զքի չի կըծի։

Մարամելիք հևլավ, նստավ,
Ասաց.— Դավիթ, ձիուց իջի տակ.
Ռահաթինք, նուբևն կ՛ըլնևնք, կռիվ ենինք։
Դավիթ ասաց.— Զըմ իջնի.
Մերն ևլ ասաց.— Իջի, ճամբաս իկիր խա,
Նեղացիր խա, իջի, քիչ ըմ ռահաթի,
Նուբևն իրըցնք, կռիվ նրնք։
Դավիթ ձիուց իջավ տակ.
Զին ըռըկավ, դնաց դաշտ մնջ,
Դավիթ նստավ աղ թաղտևն,
Գնաց խուբու տակ,
Թոռև զընջիլ կըքիավ բա՛լտր Դավիթին։
Մարամելիք ասաց.— Նա հնիք՞ մև եր,
Ինա ձի կռիվ ա՛ենևր։
Քըղ կենա աստևղ մընչիվ առավոտուն,
Կ՛ընիմ, կը սպանիմ։

24. Ջենով Հովաննի յիրազն յևի խոսքը ձիևրի հետ

Ջենովի Հովան հերիկուն պառկավ, քնավ.
Ակախավ, ելավ, նստավ,
Եսաց.— Կնիկ, իլի ճրագ կպու.
Իս տեսա՝ վըր Մսրա արիվ եր,
Վըր Սասմա ամպ եր,
Կնիկ եսաց.
— Քու առն սիվիր, ոտ չըս քնի,
Քոն ոտ կը քընիս,
Երազ խալղին կը տեսնիս,
Վրով գըտը՝ մկա Դավիթ
Վրը փշտու ծուցն ի քընիս
Ջենովի Հովան ելի պառկավ,
Քիչ ել քնավ, ակախավ.
Ելավ, նստավ, եսաց.
— Կնիկ, իլի ճրագ կպու,
Միր տղեն չաս տեղուքընի մեջ ի.
Իս տեսա՝ Մսրա աստղ պուծաս եր,
Սասմա աստղ մժվաղ եր
Եսաց.— Քոն ոտ կը քընիս,
Երազ խալղին կը տեսնիս
Վրով գըտը՝ մոր ծուցն ի քընի,
Վրը փշտու ծուցն ի քընի
Ջենովի Հովան քիչ մ' ել քընավ.
Ակախավ, ելավ, նստավ,
Եսաց.— Կնիկ, իլի ճրագ կպու,
Քիչ ինացիր՝ միր տղեն սպանին.
Իս տեսա՝ Մսրա աստղ ելավ,
Իրի, Սասմա աստղ կլանիր,
Կնիկ ելի եսաց.— Քոն ոտ կը քընիս,
Երազ խալղին կը տեսնիս.
Ջըս Թողնի մինք քընինք,
Ջենովի Հովան հելավ,
Երկու աքոց եղավ կնկոն,
Եսաց.— Դել, փուշտ, կոնդ,
Իս կ'ըսիմ՝ իլի ճրագ կպու,
Տու կ'ըսիս՝ քոն ոտ կը քընիս,

Երազ խալխին կը տեսնես։
Կնիկ ելավ, ճրագ կպուց։

Ջենով Հովան ճրագ առից, գնաց ախոռ։
Ձեռ իդի Բոզ ձիու քամկի վերեն,
Ասաց.— Բոզ ձին, խոդոյդ-արիվուդ կը մեռնիմ,
Տու ըզդի հիբ խասցիս Դավթի կովուն։
Բոզ ձին ասաց.— Աածու հրամանով
Մընչիվ լուսնա, ըզքի կը խասցնիմ Դավթի կովուն։
Ջենով Հովան ասաց.— Քու վիզ կուտոը՛,
Իմ ձեռաց քաս խորամ ըզնը վըր քու բերնին.
Մընչիվ լուսնա, կը սպանին, տարի մ՛ չըն սպանին։
Գնաց, ձեռ իդի կարմիր ձիու քամկի վերեն,
Ասաց.— կարմիր ձին,
Տու ըզդի հիբ խասցիս Դավթի կովուն։
կարմիր ձին ասաց.— Աածու հրամանով
Մընչիվ ու՞ր չկարե մ՛ քեչիս,
Ըզքի կը խասցնիմ Դավթի կովուն։
Ջենով Հովան ասաց.— Քու բերան կուտոեր,
Մընչիվ չկարե մ՛ քեչիմ, չխո կը սպանին։
Գնաց, ձեռ իդի Սեվ ձիու քամկի վերեն,
Ասաց.— Սեվ ձին, խոդոյդ-արիվուդ կը մեռնիմ,
Տու ըզդի հիբ կը խասցիս Դավթի կովուն։
Ասաց.— Աածու շնողքով, Աածու հրամանով,
Տու վոտ դնիս գանգուն,
Զուբ շուռ տաս մեկել գանգուն,
Տու ըզքի վըր իմ քամկին բռնիս,
Իս ըզքի կը խասցնիմ Լուսա դաշտի գլուխ։

25. Դավիթը Ջենով Հովանի խրատով յելնում և հորից

Ջենով Հովան ձիու գլուխ պագնից,
Ելավ, ձին խնծավ, վոտ իդի գանգուն,
Զուբ շուռ իտու մեկել գանգուն՝
Լուսա դաշտի գլուխ ձին կայնավ։

Զննեվ Չեվան կանչից, եսաց.
— Գրեղս քի տանը, Թըլոր Դավիթ,
Մարութա Բանձրիկ Աստվարածին,
Խաչ Պատրագին, ընչ վար աչ թևվին.
Տիրն հիշա, դքի թամփ առ։
Դավիթ եսաց.— Հայ-հոյ,
Խրողբելս էլ իկի աստեղ։
Դավիթ եսաց.

«Ցա, Մարութա Բանձր Աստվարածին,
Խաչ Պատրագին, ընչ վար աչ թևվին,
Ինդիրք ձեղնե չիմ երթ, տուք ձի հասնեք»։

Դավիթ գնաց թամփ եսու,
Ճուր եկավ դաշտ գոբան հանդիվ,
Զընդլու կաուրքիր երկնուց եկին տակ։
Դավիթ հևավ, գնաց դախ ձին,
Ձին չիդա ձեռ. յալմար եկավ ձիուն,
Ձին եկավ ձեռ, եկավ, ձին խենձավ։

26. Մարամելի չեվ Դավթի մենամարտը. Դավիթը սպանում և Մարամելիին

Եկավ, Մարամելքի գլխու վերեն կայնավ.
Եսաց.— Մարե, ան քաֆիրը խան վեր
Մեր եսաց.— Ասոր չուրս որ կա՝ պատկիր ի,
Իրիք որ էլ կ'ուզե՝ քնուց վիր իրնե։
Եսաց.— Գոբեկնե խուփ թամ կրակ։
Եթավ կրակ, կարմրցավ,
Եխան, իդի վոտաց տակ,
Ջըզոց ընկավ վոտ։
Մարամելիք եկավ նստավ, եսաց.
— Ասոր տուք իմ տեղ խորտա չնք չինե,
Լվիր չթողին՝ իս քիչ ըմ քներ։
Դավիթ եսաց.— Իլե վիր,
Անմախ՝ քի մախ իմ բերի.
Անգրեղ՝ քի գրեղ իմ բերի։

Մարամելիք Դավթին ասաց.
— Մենք կռիվ գոլումենք ենինք, քեզ նորքեմ։
Դավիթ ասաց.— Ինչըդ քեզ ջան կ'ուզես,
Անպես կ'ենինք կռիվ։
Մարամելիք ասաց.
— Կռիվ նորքեմ ենինք։
Մարամելիք ասաց՝
— Հառաջ ում՞ ոը զարկիս, քեզ ի՛ս ոը զարկիմ։
Դավիթ ասաց.— Հառաջ ում՛ զարկ.
Ջի մարդ չկա՝ իմ հետըվեն լա.
Մարդ չունիմ, ազրեր չունիմ, խեր չունիմ, մեր չունիմ.
Ըզդի սպանես էլ՝
Մարդ չկա՝ իմ հետըվեն լա։
Ես զքեզ սպանիմ՝
Քեզ ասքեր կը ձեռ ասանկ առանց տեղուքին։
Դավիթ ձեռց իջավ տակ, նստավ,
Ասաց.— Մարամելիք, քեզ զարըիր գնրկի։
Մարամելիք զձին խնծավ,
Իրի, գերդ ա՛ եզարկ Դավթին.
Գնա ընց գնա քոզ զաղրավ վերևն։
Մարամելիք ասաց.
— Խոզածին խոզ ես, խոզ զարձավ։
Քոզ վերցավ, տեսավ՝ Դավիթ ազտեղ նստուկ է։
Մարամելիք գնաց, իրի, գերդ ա՛ էլ եզարկ.
Երկու, որ, երկու գիշեր քոզ զաղրավ Դավթի վերևն։
Մարամելիք ասաց.
— Խոզածին խոզ ես, խոզ զարձավ։
Քոզ վերցավ, տեսավ՝ Դավիթ նստուկ ազտեղ։
Մարամելիք գնաց, իրի, գերդ ա՛ էլ եզարկ.
Իրիք որ, իրիք գիշեր քոզ զաղրավ Դավթի վերևն։
Մարամելիք ասաց.
— Խոզածին խոզ ես, խոզ զարձավ։
Քոզ վերցավ, տեսավ՝ Դավիթ ազտեղ նստուկ է։
Դավիթ ասաց.— Մարամելիք, նորաթ չխաասվ ձի։
Մարամելիք ասաց.— Նորաթ խաասվ՞քի։
կը խնդրեմ քեզնեն, յոթ որ ձի մոհլաթ տաս։
Դավիթ ասաց.— Ճոթ որ չե,
Քեզասուն որ էլ քի մոհլաթ կը տամ։

Մսրամելիք գնաց,
Քաոսուն գայ խուր խոռ փուրիկ, նռռավ խուրու տակ,
Քաոսուն չաղցքաթ խդի խուրու վերևն,
Քաոսուն գումշու կաշի եթալ չաղցքաթրի վերևն։
Մսրամելիք եսաց.— Դավիթ, քի գարբիր գնրկ։

Դավիթ ձին խնծալ, իրի, քուր սը գարկեր՝
Մեր իրի հառաջ, եսաց.
— Քու աչքիր բռնի, ընցկում իս գքի տիրիր իմ,
Թե ոտ գՄսրամելիք սպանիս։
Եսաց.— Նա մեկ գարբ քի խաթը՛ր։
Գնաց, իրի, գարբ մ՛ել սը գարկեր՝
Քուր իրի հառաջ, եսաց.
— Թե ոտ գՄսրամելիք սպանիս,
Քու աչքիր բռնի՝ ընցկում իս գքի չախիր իմ,
Եսաց.— Նա մեկ գարբն էլ քի խաթը՛ր Թըղ ըլնը։
Գնաց, իրի, գարբ մ՛ էլ սը գարկեր՝
Մեր էլի իրի հառաջ, եսաց.
— Թե ոտ գՄսրամելիք սպանիս՝
Իմ ծծի կաթ խառամ ըլնի վըր քու բնրնին։
Դավիթ եսաց.— Փուշտ, կնոջ,
Ի՛ս իմ, իմ Աստված, նա մեկ գարբ,
Ան մեկ գարբն էլ ոտ իմ ձեռնին սը խանիս։
Դավիթ գքուր եղարկ՝
Քաոսուն գումշու կաշին կտռից,
Քաոսուն չաղցքաթն էլ կտռից,
Գնաց վըր Մսրամելքի գվռուն,
Մընչ ալ ձուն, մընչ ձախ ձուն գնաց տակ։
Դավիթ եսաց.— Ծողածին խոզ եր, խող գարձավ։
Մսրամելիք եսաց.— Դհա իս գ՛ասեղն իմ.
Դավիթ եսաց.— Մընը գքի թափ տու։
Չինք թափ խառ՝ կտուր մ՛ ինկնիլ աստեղ, մեկել՝ անտեղ։

Դավիթ ելավ,
Մսրամելքի ձախ ձուն եղար ըռըմը ծեր,
Իդի վար քնվին, առից, իրի մըտ խրտղրեր։
Դավիթ, խրտղրեր ելան,
Եկին Սասմա քաղաք, գնացին տուն։

Դավիթ ետաց.
— Խրոզքո՛ր կնիկ, ասիկ աչիչ դեղ.
Ձե տու հանուր ձի չանա տվիր,
Առա Մարամելքի ծախ ձին, դի քու . ու

բ

ԴԱՎԹԻ ՄԱՀԸ *

27. Դախերգաձի

Դառնամ զողոմին տամ Մելքսեթ քահանին.
Դառնամ զողոմին տամ Սանասարին.
Դառնամ զողոմին տամ Բաղդասարին.
Դառնամ զողոմին տամ Մհերին.
Դառնամ զողոմին տամ Թըլքան Դավթին.
Դառնամ զողոմին տամ Ջենգիլ Հովանին.
Դառնամ զողոմին տամ Ցրուան Վարդին.
Դառնամ զողոմին տամ Գարսն Ասողին.
*Դառնամ զողոմին տամ ախանջ եղողի խոր, մոր խոզին***ը*

28. Դավիթը ճօանվում և Ձմշկիկի հետ, բայց յանդի գուռոցիների գոմը՝ վռոռում և գնալ խոհդուրին տանելու

Ձմշկիկ Սուլթան Դավթի խամար ուդիցին.
Դավիթ, Ձմշկիկ Սուլթան
Մառնիքնիր խաս իրարու փոխիցին.
Իկին, դի իկին երկու կաղուզան,
Խանդալի խախուն Դավթի խամար դնվացին.

«Ախու բաժ-բալին կը խարցիս՝
Քանասուն կանգալն ը, մեկին կ հավիլ ը.

---

* Գրի առնողը դրել և հետևյալ վերնագիրը՝ «Թըլոր Դավիթ և Խանդութ խաթունա» Ե մ բ.

** «Ոդորմին», Ջաուխի ասելով, կրկնվում և ամեն մի ճյուղի սկզբում Բ. Ե.

Անու ձակտի լենուտա կը խաբցիս՝
Յոթ կանգուն ը, մեկն ել հավիլ ը.
Անու ընքնիր կը խաբցիս՝
կալամով ին քեշած.
Անու աչքիր կը խաբցիս՝
Չինու կըթխեն ը.
Անու սըվակուքիան կը խաբցիս՝
Քանց գեղած բամբրկի քուլեն սըվաակ ը։

Դավիթ եասց.— Խրոդըեր,
իս Ջըմշկիկ Սուլթան չըմ ասնը.
Տ'երթամ, Ամանգուի խաթունն բիրիմ։
Խրոդըեր եասց.— Դավիթ, կ'երթաս,
Մընչիվ անա խնձոր չիլի քի՝ վիրի չերթաս։

29. Դավիթը ու դռնապան Հարդոլը. սիրս խնձոր

Դավիթ հելավ, ձին խնծավ, գնաց։
Գնաց Ամանգուի խաթունի խոր քաղաք։
Տեսավ՝ անվ մարդ ըմ հեռվիվ գերդխին կայնիր ի։
Գառնիկ ըմ հերկինք, մեկիվ՝ հիվի գետին։
Դավիթ եասց. «Թե բարիվ ասամ՝
Ընչ մոբեն մեկնիր իմ մընչիվ հասար՝
Մարդու բարիվ չըմ տըվի.
Թե բարիվ ասամ, ա'ընը խուց,
Ինկնը՝ իմ սիրտ, ըզդի սպանի.
Թե բարիվ չասամ, ընցնիմ, երթամ՝
Աստ քանիը ը ըզդի սը սպանի։
Բարիվ խոսե, ընցավ նիրա.
Համառե բարիվ առիր։
Դավիթ կանչից.

«Ընչ մոբեն մեկնիր ես մընչիվ հասար՝
Մարդու բարիվ չըր տըվի.
Հասար պհամառըն իմ սեսի,
Հախտ պբարիվն իմ տըվի»։

---

* Տես եև Բ. Ա.

Համտոլ զարձավ, հասց.

«Ախ քանաուն տարի կա,
Ստա զարգահուքին կ'ենիմ,
Մարդի բարիվ չըր տոը.
Հասոր զ'Դավիթն իմ տեսի,
Հախու զբարիվին իմ տի»։*

Դավիթ հասց.
«Ձե ան իմ հախուն բարիվ տուից,
Թըղ ես էլ անու հախու բարիվ տեր»։
Ցղե սուն տուից հեռվիվ Դավիթ սրաին։

Դավիթ գնաց հեռվիվ փանջարին.
Ճանդուի խաբուն զ'Դավիթ տեսավ։
Յոթ ֆերըզ՝ իրիք տարի կա՝ նստած ադաեղ,
Խնձոր մի մեկի չիտու.
Եիմալ խնձոր Թըլոր Դավիթին։
Թըլոր Դավիթ գա ասաեղ՝
Սարխուշինք, զարկինք, ապանինք։
Ամեն մեկ իրեն քուր քեշից, իրի սուֆրի տակ։

Դավիթ գնաց վիր, մըտ ֆերըզնիր նստավ։
Կըխեի մ' երկու տըվին, Դավիթ հասց.
— Ադգես մի տեք, սրտով տըվեք։
Սրտով խոան, յոթն էլ պատկան ադաեղ։
Դավիթ հասց.— Ղոմմ,
Երե, սուֆրեն վիրու.
Նա խաց մեղք ի, հեռվիվ ձեռ-ոտաց կը կոխին։

* Ձևրգ և Բ. Ղ.

Ադամ իբի, աուֆրեն վիրուց,
Դավիթ տեսավ՝ հոռչիվ ամեն ֆեըըդին թուր ըմ կա.
Դավիթ ձեռ խառ, ժողվից,
Պահրանից, ասաց.— Առա, լից խուրջ վե,
Տարի մ' մի ձիուն նալ-պըմար խերիք ե։

31. Դավիթն ու Խանդուրը

Դավիթ Ջնաց ադռեղ մըննչիվ հառավոտուն։
Խանդուրի խաթուն վիրուց եկավ վի՝ որ վըլացվիր։
Դավիթ գիրկ իրի բալեր՝ որ պագներ.
Խանդուրի խաթուն բունցքի մ' եղար Դավթի քինէ-բերան։
Ինչ հադրեր ջեր կը թըլե,
Ընցկում արուն Դավթի բերնեն եթալ։
Դավիթ ասաց.— Խանդուրի խաթուն,
Հուխտ ըլնը վըր իմ խոսքն՝
Մըննչիվ ես իմ վրա չենիմ,
Ձքի սառեղեն չառնիմ։
Դավիթ քուլախ առից վե, ասաց.
«Ողորմած Աստված,
Ջանի մ' ասող երկինք կը ճըլվըլան,
Ընցկում չադըր-խեվախ զարկին
Խանդուրի խաթունի խոր քնդրի բալեր,
Ամեն էլ Խանդուրի խաթունի խոր գուշման իլնին»։

32. Դավթի կռիվը խանդուրի բռնամիների հետ. Դավիթ չեվ խանդուրի մենամարտը

Առավոտուն Դավիթ ելավ վե։
Ինչ խնդիրք երե, իրեն խնդիրք կատարվիր։
Ել վրվ ա'երթա կռիվ, վրվ չերթա կռիվ.
Ով Խանդուրի խաթունի խնձոր առի՝
Ե'ն ա'երթա կռիվ։
Դավիթ զձին խեծավ, գնաց կռիվ.
Ընցկում մարդ ապանից՝
Ելավ երբեն խեղեղ,
Լեշիր իցկից մեջ, ատրավ։

Իրեք որ, իրեք գիշեր եկամ՝
Դավիթ գնացեր կռիվ.
Ամենքն խաֆուներն սիրա վառվավ, ասաց.
«Տ'երթամ, Դավիթ լեշ անունց լիշերուց ջոկիմ, բերիմ-
Դավիթ լեշ Ամչ Պատրագին՝
Թե վար Դավիթ ալ թևվին»։
Եկավ, մարդանակ շուր խագեվ,
Ճակիր կապից, ձին խնծավ,
Ըռը'մ բռնից ուր ձեռ, գնաց։
Տեսավ՝ ընգկում մարդ սպանած՝
Իլի երընն խեղեղ,
Լեշիր իցկի մեջ, կը տանը'։
Ամենքն խաֆուն ըռը'մ կը գարկի,
Լեշ կը վիրուցի, կ'իրիչկի,
կ'ըսե. «Դավիթ լեշ վերն ի.
Ամչ Պատրագին գե վար ալ թևվին,
Դավիթ լեշ անունց լիշերուց ջոկիմ»։
Ամենքն խաֆուն ըռըմ կը գարկի,
Լեշ կը վիրուցի, կը թըլի։
Տեսավ՝ մեկ ձիավուր ըմ գառնու տեղեն կ'իգա.
Տեսավ՝ ձիավորու աչքիր երընից կարմըրցիր։
Դավիթ կանչից, ասաց.
— Հեսիվ ան մարդին ինչ տու կան կը գա՞ս,
Իրիք որ կա՝ սպանիր իմ,
Տու ասեր հետվեն կան կը գա՞ս։
Դավիթ մոտացավ, Ամենքն խաֆուն ըռըմ եգարկ.
Դավիթ գերզ ըմ ափից վըր Ամենքն խաֆունի սրտին,
Ջիուց իրի տակ.
Դավիթ ձիուց թռավ տակ,
Զոքիր եզար Ամենքն խաֆունի սրտին։
Ամենքն խաֆուն ասաց.
— Ասըծու սիրուն իլնը՝, իս հասմաֆ իմ։
Դավիթ ասաց.— Իս գիտիմ՝
Տու Ամենքն խաֆուն իս.
Ա ան ավուր փոխ,
Ընչ տու բռնցքի գարկիցիր իմ քինի-բևրան։
Դավիթ ասաց.— Իլի, երթանք տուն։

33. Դավթի վերադարձը Սասուն. Ճմշկիկ Սուլթանի հրավերն ի մենամարտ յնվ Դավթի յերդումը

Եկին տուն. առվոտուն եյան,
Ջհանդուխթ խաթունն ասից, իրի.
Հետջիվ Ճմշկիկ Սուլթընի փանջարին ինի տ'ընցնիր,
Ճմշկիկ Սուլթան պ'Դավիթ տեսավ։
Ճմշկիկ Սուլթան եսաց.— Թըլոր Դավիթ,
Տաւ ահա երիր ըզդի տ'առնիր.
Մինք մառնիքընիր խաս իրարու փոխիր ինք,
Տաւ վար ձի ինի գնացիր, Ջհանդուխթ խաթուն բիրիր.
Տը գնա սդա, իս տաւ կռիվ մ' ենինք։
Թե տաւ ըզդի սպանիցիր՝
Ջհանդուխթ խաթունի ծուց պառվի.
Թե իս ըզքի սպանիցի՝
Իս ել, Ջհանդուխթ խաթուն ել Թըլոր կինանք վորբնավարիւ
Դավիթ եսաց.— Ասոր մարդ կա խա ձի,
Հարմատ կա խա ձի.
Ընչ իմ յոթ որ լըմանա՝ գնամ քաւ կռիվ։
Ճմշկիկ Սուլթան եսաց.
— Խաչ Պատրազին հերդըվցի։
Դավիթ եսաց.
— Նա Խաչ Պատրազին, ընչ վար իմ աչ Թևվին՝
Իմ յոթ որ լըմանա՝ իս գնամ քաւ կռիվ։

Դավիթ գնաց, Ջհանդուխթ խաթունի ծուց պառկավ.
Յոթ որ եր կավ երի՝ գնա՜ց յոթ տարի։

34. Միհրի մանկական չարությունները յնվ ժողովրդի դժգոհությունը *

Ասաված տվի մ' խոռւ,
Անուն իրի Միհր։
Հաւ ըրիշի տղեք ինչ տարն կը ջաւջանեն՝
Միհր որն կը ջաւջաներ։

* Բանահավաք Բ. Խալաթյանը Միհրի ճյուղն այսօրից և համարել, ինչպես այդ նշանակված է Մ. Աբեղյանի պատումի առաջին հրատարակության մեջ, և հետևվելով Զաթիկի ցուցումին, թե յուրաքանչյուր ճյուղից առաջ բողոր-

Մհեր ջանջացավ, ֆռա ելավ։
Գ'երքեր, հոլև կը խաղար.
Տղեք սրաով կը կայնացըցեր,
Բաշլղ կը զարկեր հոլին՝
Երկու խարիր ոտա հեռվով հոլին կը սպաներ։
Ճնարի ծառիր կը կոտեր,
Տղեք կը խնծուցեր վերեն,
Թող կը տեր՝ ամեն մեկ կողմ կը դպնին գնային, մեռնին։

Իշխան մարդիր դնացին մըտ Դավիթ, ըսըցին.
— Դավիթ, քե ոսի ոտա քաղքեն ոը կորի՞ս,
Մի խարար ատս, մինք քեղաք բառնանք, երթանք։*
Դավիթ հասց.— Ընչո՞ւ համար։
Մարդիր ըսըցին.— Դավիթ,
Գնա, քոլ տղեն սիս՝ ինչ կ'ինը՛։
Դավիթ հելավ գնաց, տեսավ՝
Ծառիր կը կոտի, տղեք կը խնծուցի վերեն,
Թող կը տա՝ ամեն մեկ կողմ կը դպնին գնային, մեռնին։
Տղեք սրաով կը կայնացնեն,
Բաշլղ կը զարկը՛ հոլին՝
Երկու խարիր ոտա հեռվով կը սպանի։

35. Դավիթ չեվ Մհերի կռիվը. Խանդուրի միջամտությունը. հոր անիծքը չեվ Մհերի գնալը հնար

Դավիթ սիրև մ' եղարկ Մհերի ականջի տակ.
Մհեր քաշլղ ըմ տիրից վըր խոր սրտին.
Խեր, տղեն տուին հերուր, կռվան անտեղ։
Խարար տարան Խանդուրի խաթունին.
— Խանդուրի խաթուն, խեր տղեն կը կռվին։
Խանդուրի խաթուն ելավ, իրի.

մինն կըկռվում և, գրել և այսպես ըսղոքմինն. բայց մենք Մհերի հյուրն սկսում ենք Դավիթի մահից հետո և այնպես էլ գնում ենք ըսղոքմինն, ինչպես այդ գրված է ուրիշ պատումներում, որինակ՝ Գ. Հովսեփյանի գրի առած Մոկացի Հասանի պատումի մեջ։ Ե մ ք.

* *Մեզ։ Ե մ ք.*

Իբի, տեսավ՝ խեր, տղեն ընցկում կուգա՝
Երբեմն մեջ լիզ կը տար
Ամպրոպի խաթուն կանչից.

«Մհեր, մը գարկի,
Տայ Մհեր, մը գարկի
Մի թուխ մուրուտին»։***

Մհեր չի գիտը, թուխ մուրուտ տուն գո՞ւր ը։

«Դավիթ, մը գարկի,
Դավիթ, մը գարկի
Մի նորալուկ մեկ տակ մանուկին»։***

Դավիթ չգարկի, Մհեր կը գարկի
Ամպրոպի խաթուն կանչից.

«Սարիր, հընգաթ գլեք,
Ձիրիր, հընգաթ գլեք,
*Խեր, տղեն մեմեկից բաժանեք»։***

Սարիր, ձիրիր հընգամի կը գան.
Սարիր, ձիրիր հընգաթ չըն իգա։
Ամպրոպի խաթուն կանչից.

«Աստվածն իմ կանչիր.
Հրաման եներ՝ Գիրբել հրիշտակ վար իջներ.
*Խեր, տղեն մեմեկից հետ կառեր»։***

Աստու հրամանով Գիրբել հրիշտակ վար իջավ.
Խեր, տղեն մեմեկից հետ կառից,
Ինչդ տու ձեռ տաս երկու ալ մեմեկից հետ կառիս։
Դավիթ ետաց. «Ողորմած բաբերաբ Աստված,
Հրաման երիր՝ Գիրբել հրիշտակ վար իջավ.
Գիրբել հրիշտակ, տու Մհերի քամկի երակ քեշիս՝
Անու ժառանգ չընկնի տու։
Անու մախ չտաս՝ մընչիվ Քրիստուս գա դատաստանի»։

---

* Մեր Ա մ բ.
** Տես նու Բ. Ա.

Մհեր ըսըկաւ, գնաց Խլաթա քաղաք.
Քառասուն ազատ լաճ,
Քառասուն ազատ աղչիկ առից, նստից,
Յոթ տարիան նրանց գինին խղի, խմանն։

36. Զմբկիկ Սուլթանը պատեում է Դավիթին. Խանգարը մեռնում է կակծից

Դավիթ մադղին եղաւ, ասաց.
«Ախիկ մատ ըմ երեխեն մ' իր՝
Ըզդի բենամուս երաւ»։
Դավիթ եկաւ գնաց տուն.
Գլխէ կոտից, կը մտնէր նիրս՝
Աչ ընկնում Խաչ Պատրաղին.
Տեսաւ՝ Խաչ Պատրաղին վըր թեվին սեվցի,
Ասաց. «Ախիկ չեր աղի դարըիր.
Ախիկ Խաչ Պատրաղին եր՝ ձի կը գարկեր»։
Դավիթ ասաց.— Խրծդրեցնիր,
Տաւ կացեք բարով,
Իս ա'երթամ դաս Զըմշկիկ Սուլթանն։

Դավիթ եկաւ գնաց,
Զըմշկիկ Սուլթընի քաղքին մոտացաւ։
Զըմշկիկ Սուլթան դ'Դավիթ տեսաւ՝
Թաւթնի խուռ եթալ քիրեն, կաբմըրցաւ։
Դավիթ ասաց. «Շուրիրս արտնուտ ի.
Մըտնիմ հավուղ, լիզկանամ,
Նուրեն հելնիմ, կռիվ կնիմ»։
Դավիթ շուրիրը եխան,
Մտաւ հավուղ, լիզկացաւ, տաւս եկաւ։
Զըմշկիկ Սուլթան դաւթնի խուռ կրակեն եխան,
Եզարկ Դավթի քամակ՝ սիրտ ինի ետու տաւս։
Դավիթ մեռաւ։

Ջուհար տարան Խանդաւթ խաթունին.
«Դավիթ սպանիցին»։
Խանդաւթ խաթուն եկ Դավթի կակծուն մեռաւ։

37. Ձենով Հովաեը բռուալով կաճչում է Միհրիճ Սասուճ

Ճըռան Վհրպի, Ձենով Հովան ըսին.
— Ի՞նչըդ ա՛նինք՝ Ըմշկիկ Սուլթան ալ գա՛,
Սասմա խոր-քա՛ր ա՛ողողը՛, տանը՛։
Ձենով Հովան ևսաց.
— Չի մի* Մհեր ըմ կըներ, ան մեն խըտ խոր կռիվ երավ։
Ճըռան Վհրպի ևսաց.
— Ըընք գիտի՝ վո՛ր տեղն ի։
Ձենով Հովան ևսաց.
— Ըլնինք նա սարի գլո՛խ,
կանչիմ, վորտեղ ըլնի՝ ա՛կախի։
Ելան գնացին սարի գլո՛խ.
Ձենով Հովան կանչից.—

«Տա՛յ Մհեր, տա՛ խմի,
Տա՛յ Մհեր, տա՛ խմի,
Ըզնըռան գինին.
Ըզքա՛ խեր սպանած,
Ասոր ըզյոթն ինք երի»։**

Մհեր ևսաց.— Ագռավ լաճ՛եր, ագռավ աղչկա՛եր,
Դինջ կացե՛ք, իմ խրոզրա՛ր ձեն կու գա՛։

«Ձենիկ ըմ կը գըներ, չըմ գը՛տի՝
Հերավի՛ղն եր, թե՛ հերամուտն եր.
Ըմ գը՛տի՝ հարաֆա՛յ եր, թե՛ հուսուսայ եր»։**

Խրոզրեր դարձավ, ևսաց.—

«Մըննչ հուսուսայ եր,
Մըննչ հարաֆայ եր,
Մըննչ հերամուտ եր,
Մըննչ հերավի՛ղ եր,
Ձքա՛ խեր սպանած,
Ասոր ըզյոթն ինք երի»։**

---

* Մհեր ԽԺԶ.
** Ձերգ ևն, ԽԺԶ.

Մհեր եսաց.— Ազապ լաճիր, ազապ աղչկոճիր,
Տաք կիրճք, խմեցիք.
Ծի խամար ջմբուշ կիրճ,
Իս ա'երթամ, իմ խրոդբեր ձեն կու դա։
Մհեր եկավ եկավ խրոդբերնիրու մոտ։
Մհեր եսաց.— Խրոդբերնիր, ինչ իլի։
Զևոտվ Չեման եսաց.
— Քե խեր սպանած, քե մերն ել մեռի.
Ջըմշկիկ Սուլթան գնա ի գա,
Սասմա խող-քար ա'ոդոդը, տանը'։
Մհեր եսաց.— Խրոդբերնիր, երթանք։

38. Մհերը սպանում և պառավին

Ելան գնացին ճամբով մեջ,
Տեսան՝ պառավ ըմ Թումբան խանի,
Թըլի վըր Քիվքիրուն,
Մածնաթըթախ շիրիմ բռնի ձեռ, կու դա։
Մհեր եսաց.— Պառավ, դո՞ւր ա'երթաս։
Պառավ եսաց.— Ան գլուդ Մհեր ձի յոթ լաճ սպանի։
Տ'երթամ, երկու նա շիրիմով
Տամ վար գլուն, սպանիմ,—
Աքար չը գան սպանին,—
Իմ սիրտ խոշտա։
Մհեր ձեռ մ' խոռ գան վոռ,
Վոռ մ' իդի մեկել վոռաց վերին,
Պառավ ճիվից, եթալ անտեղ։

39. Մհերը յեվ հարեղբայրներն առնում են Դավթի արյան վրեժը

Ելան գացին, քաղքին մոտ խասան։
Մհեր եսաց.— Խրոդբերնիր,
Տուն ա'երթեք դախ քաղաք, քե դախ ասքար։
Խրոդբերնիր մասծիցին, ըսին.
— Երթանք դախ ասքար՝ ասքար չատ ի.
Երթանք դախ քաղաք՝ քաղաք ծանոթ ի,

Ձընք կ'ենա ավերի,
Մհեր ետաց.— Ամեն մեկ երկու դիր ըզդի կը կշռեք.
Իս ձի երկուս խրկիմ կոզմ,
Իս ճամակ կոզմ կ'երթամ, ձիր սրտով չի՛ն,
Թրոզրեըննիր ըսին.
— Մինք տ'երթանք դախ քաղաք,
Թրոզրեըննիր գնացին դախ քաղաք,
Մհեր եկավ ճնարի մ' ծառ մզեզախառ քեշից,
Իդի վար ուր ինվին,
Գնաց, ասքարին խոսավ.
Ալու եզար, ձախու եզար,
Նա ֆերըզ եիտդ, նա փահլիվան եիտդ,
Նա Ըմշկիկ Սուլթան,
Ամեն ել սաղարկից, իրե՛,
Եսաց. «Տ'երթամ, տեսնամ
Իմ Թրոզրեըննիր ինչ ելած»,
Մհեր գնաց, տեսավ՝ քաղաք ավիրած,
Մնացի մեկ կառու, քոռ նամրի ծեր.
Դաղրած կ'իրիչին՝
Մհեր ճնարի մ' ծառ քեշից,
Եզար, կառուն իրե տակ՝
Մհեր եսաց.— Թրոզրեըննիր, երթանք մեր տեղ՝

Գ

Մ Հ Ե Ր

20. Նախերգանք

«Դառնամ զողորմին տամ Մելքսեթ քահանին.
Դառնամ զողորմին տամ Սանասարին.
Դառնամ զողորմին տամ Բաղդասարին.
Դառնամ զողորմին տամ Մհերին.
Դառնամ զողորմին տամ Թըռլան Դավթին.
Դառնամ զողորմին տամ Զինով Հովանին.

Դառնամ զողոմքին տամ Ցրտան Վերգիյն.
Դառնամ զողոմքին տամ Պարսն Աստղին.
*Դառնամ զողոմքին տամ ախանջ երդի խոր-մոր խոգեան։**

41. Ջենով Հովանը վարդեզում և Մհերին

Երան գնացին, Սասմա քաղքին մոտացան։
Ցտան Վերգի Ջենով Հովանին ասաց.
— Մի՛ ազրեր տեղն իս, քի վորդի չկա,
Մհեր տե՞ր տանիս, ենիս քի վորդի,
Թե՛ իս տանիմ, ենիմ ձի վորդի.
Անիկ կարիճ ի, շախող կըտը՝ գան տիրը։
Ջենով Հովան ասաց.— Ձի վորդի չկա,
Ի՛ս տանիմ, ենիմ ձի վորդի։
Ջենով Հովան ասրավ, երավ ար վորդի։

42. Մհերը չի խաբվում Ջենով Հովանի կից՝ Սառյայից չնվ ճուա զգաստությամբ առտահում և ճից

Կնիկ ըմ կըներ անուս, անուն Սառյա.
Ախ ընկավ Մհեր՝ սիրտ վըր Մհերին ավրավ։
Ասաց.— Տը գնա խատ իմ ձևուց։
Մհեր ասաց.— Տուն իմ խրտղրիր կնիկ իս,
Տուն իմ մոր տեղն իս,
Իս չըմ իգա խատ քու ձևուց։
Ասաց.— Երթանք, իմ գլխե վըռ։
Մհեր ասաց.— Երթանք։
Երան, ջուր առին, գնացին։
Կնիկ իրեն շուրիր ևխան, նստավ, ասաց.
— Մհեր, ջուր լից վըր իմ գլխուն, իմ գլխե վըռ։
Մհեր ձև ա՛ իգի աչիչ,
Մեկել ձևռնով ել ջուր ելից,
Կնիկ տեսավ՝ ձև ըմ գրե աչիչ,
Մեկել ձևռնով ջուր կը լցի,
Տեմ վի կաչնավ, շուրիր խոգավ,

---

* Ցերգ ու բ. ֆ.

Շապկի փողպատ ձղից,
Մազիը երանից վար ուր գլխանն,
Իրիս արընթաթախ երավ,
Ելավ գնաց տուն, մազդեն երավ, նստավ ապտեղ.
Մհերն էլ մազդեն երավ, գնաց մըչ քաղքին.

Զհնալ Հովան եկավ տուն,
Տեսավ՝ կնիկ մազդեն երի, նստի ապտեղ.
Մազիը երանի վըր ուր գլխանն,
Շապկի փողպատ ձղի,
Իրիս արընճապաղ երի.
Ետաց.— Կնիկ, ազ ինչ իլի քի.
Կնիկ ետաց.— Իս կ'ըսեր՝ տուն ձի վորդի մ' իս բիբի,
Իս չըր գըտը՝ ինձ տուն ձը իրիկ մ' իս բիբի.
Ետաց.— Հիրիկուն տուռ կը չինինք վերևն,
Ձընք քի՛ գնի նիրս գա.
Հիրիկուն տուռ չինիցին.
Հիրիկվան Մհեր երավ, տուն եկավ,
Տեսավ՝ տուռ չինած չեն.
Մհեր կանչից.— Խրտղրեր, տուռ բաց.
Խրտղրեր տո՛ւռ կը բանա.
Խրտղրեր տուռ չերաց.
Մհեր ետաց.— Խրտղրեր,
Տու բանդ խառած իս.
Մկա կերիմ ապուց ըմ տամ՝
Քու բիրդ, քու կնիկ երքինք հանգուցդ,
Խորտանուտ խրտղրեր իս.
Խըտ խոր կոխվ երը՝ կուշտ չկերա,
Խըտ խրտղրերն էլ չըմ ենի.

23. Ուտամոված Մհերը ծեղերի գերեզմանի վրա. ծեղերի խորհուրդը

Մհերն երավ գնաց,
Լալելեն նստավ վըր խոր գերեզմընեն,
Կանչից.

«Տաղ խերիկ, ինչդ ենիմ,

Տաղ խնբիկ, իմնդ ենիմ,
*Սատմա քաղքին բնհրաւր խանած»։**

Աստըծու հրամանով ձեն ընկալ խոր գերեզման.
Եսաց.—

«Վեր[ը]դի, գացի մըջալն ը ձեռնիս,
Թափի մաղիըն իրիսիս,
Գնա Հալաբա քաղաք՝
Քու խաց թխուկ ի,
*Քու յեմակ եխուկ ի»։**

Ընդկում ելաց, ել ձեն խոր գերեզմընեն չելավ.
Լալելեն գնաց, ետաւ վար մոր գերեզմընին՝

«Տաղ մերիկ, իմնդ ենիմ,
Տաղ մերիկ, իմնդ ենիմ,
*Սատմա քաղքին բնհրաւր խանած»։**

Մեր կանչից.

«Վեր[ը]դի, գանչ դավրանը ձեռնես,
Թափի մաղիըն ի գլխես,
Գնա Հալաբա քաղաք՝
Քու հաղեն ավլուկ ի,
*Քու ջըլիր պարզուկ ի»։**

Ընդկում ելաց վըր մոր գերեզմընեն,
Ել ձեն մոր գերեզմընեն չելավ.

Բարի լաւս իրի վար ձի, վար Մհերն ել.—
Մհեր եսաց. «Ողորմած բաբերաբար Աստված,
Իս իմնչ գիտիմ՝ Հալաբա քաղաք վրաերեդն ի.
Իմ խեր գա Հալաբա քաղաք,
Իմ մեր գա Հալաբա քաղաք,
Չի վրի կա Հալաբա քաղաք՝
Իս երթամ Հալաբա քաղաք»։

---

* Տեղ են՝ Բ. Ա.

ԿԲ. Մհերը յնվ Դոհարի մայրը. Մհերի ամուսնությունը Դոհարի հետ

Մհեր ուր ծին խնծավ, գնաց,
Շատ քիչ, Աստված գիտը՛.
Գնաց մընչ մեկ դաշտին,
Տեսավ՝ քար ըմ մընչ ըզը՛ պաշտին,
Բիրդ ըմ չինած եղ քարի պլոխ,
Գառավ ըմ նստի ադա քարի ստկ՝ հաց կը թխի.
Ձախ ծիծ թըլի վըր աչ թևիկն.
Աչ ծիծ թըլի վըր ձախ թևիկն.
Ինչ չան լակուտ՝ անու ծըծիր
Վըր անու թխվքիրուն հերուր կ՛առնիկու
Մհեր ետաց. «Ողորմած Աստված,
Իս մատ ըմ երեխայ իմ,
Վորտեղ երթամ, կապա տը գա իմ հառաչ։
Թե ըզդի ասքարա ենիմ վըր պառվուն,
Վախնամ՝ պառավ ըզդի ուտի.
Ըզդի ասքարա չենիմ վերևն, ընցնիմ, երթամ՝
Տ՛ըլնը խուց, ինկնի իմ սիրտ, ըզդի սպանի։
Մեկ կռիվ ըմ ձի ռաստ գա,
Իս ա՛տանի՝ իս պառվուն վերևն չկ՛ըլցա,
Իս իշնչղ կռիվ ա՛ենիմ»։
Մհեր ետաց. «Թե գասքար ենիմ վերևն,
Անու ծծիր բռնիմ, գան գաֆիթ ենիմ,
Թե չկտ չըմ կենա գաֆիթ ենի»։
Մհեր ձեռ եթալ պառվու ծծիր քամից,
Արուն-արընջաղ ծծիրուց եթալ։
Գառավ ետաց.— Աստըծու սիրուն ըլնը՛,
Տու ծըծիր թըղնիս.
Իս լսիր իմ՝ գԴավիթի սպանած,
Ասիկ Դավիթի գարմեն ե.
Դավիթի գարմեն չիլնը՛,
Մարդ եսենց իմ ծծիր չի քամի։
Ցոթ տարի կա՝ Հալաբա թագավուր
ԶԳյոհար խաթուն կ՛ուզը՛, չըմ տը՛վի.
Տամ քիս, իմ ծծիր թուղ։
Մհեր գծըծիր եթողւ

Եկան, գնացին բիրդ.
Պառավ գԴաւհար խաթուն խառ Մհերին,
Պառկից վար Մհերին։

45. Մհերի կռիվը Դահարի բճճամիների հետ

Թե տարի մ' երկու ձիաց, պառավ մհռավ.
Թագաւուր լաւ՝ պառավ մհռավ.
Թագաւուր ասքար կապից, իրի վար Մհերին։
Մհեր բիրդեն կ'ելներ,
Մըն-նիվ խաղար ասքար կը սպաներ,
Կ'երթեր, մաներ բիրդ,
Իրք, Դահար խաթուն ջմբաւ կ'ենին։

46. Պարոն Աստղիկի գալը յետ Մհերի պատվեր Դահարին

Որեն մեկ թագաւուրի մարդիր ըսին.
— Թագաւուր ապրած կենաս,
Սամա տեղ փահլիվան կ'իլնը'.
Ամբակը' Սամա տեղ փահլիվան գա,
Ա մարդ հաղթի, գքո կնիկ բիրինք։
Թագաւուր խրկից Սամա տեղ մըտ Զինով Հովան,
Եսաց.— Զինո՛վ Հովան,
Մեկ մարդ ըմ մեր թագաւուրի կնիկ գաղթ՝ երթ, չիտաս.
Մեկ փահլիվան ըմ տաս, գա ան մարդ հաղթի,
Մեր թագաւուրի կնիկ բիրինք,
Յոթ քաղաք քի բաշխիշ տանք։
Զինով Հովան հեւաւ,
Դավթի ձին թխմաւուր իրի,
Թուր կեծակին ել իրի,
*Եառ ուր տղին**։
Պարոն Աստղիկ հեւաւ,
Թուր կեծակին կապից,
Ձին թխմաւուր խնծաւ,
Կեսրին գնաց Հալաբայ քաղաք։

---

* *Տես տող 1436—1441, որի համաձայն Զինով Հովանը որդի չունեը նախորդ պատումով Պարոն Աստղիկը Վերդոյի որդին եւ Ամ ք.*

Մհեր խրոտքիր խուռ առից, մազդին երավ,
Իբիկուն բիրդ գնաց,— գնաց, նռռավ։
Գիհար խաֆուն տեսավ՝
Մհեր մազդին երի, չխռռա։
Գիհար խաֆուն ևռաց.
— *Մհեր, ասոր ընչ֊ու չըս խռռա, մազդին երիր խ.*
Ել որիր տի կը գըներ, խոսեր,
կը տեր, կ'առներ, կ'ուրախաներ,
Ասոր ինչ իլի քի, տի չըս խռռա։
Մհեր ևռաց.
— *Իս առավոռուն չըմ երթա։*
Գիհար խաֆուն ևռաց.
— *Տի վար քի կ'առնես. չերթաս կռիվ, ես կ'երթամ կռիվ։*
Մհեր ևռաց.
— *Տի կ'երթաս, կը նռռես, ինչ կ'ենես, ևրա,*
Իս առավոռուն կռիվ չըմ երթա։
Առավոռուն Գիհար խաֆուն ելավ վի,
ԵՒռաց.— Մհեր, իլե, գնա կռիվ։
Մհեր ևռաց.— Չըմ երթա կռիվ։
Գիհար խաֆուն ևռաց.
— *Տի չերթաս, ես կ'երթամ։*
Մհեր ևռաց.
— *Կ'երթաս, տին ել կը նռռես աստեղ՝ քու քինդ ի։*
Մհեր ևռաց.
— *Թե տի իլնես, փանջարևք կուժիս,*
Մըննդիվ իս կըռվուց գամ՝
Կ'երթամ կռիվ, թե չես՝ չըմ երթա։
Գիհար խաֆուն ևռաց.
— *Շատ ապեկ ը, իս փանջարևք կը կուժիմ,*
Մըննդիվ տի կըռվուց գես.
Ասոր ձրագ կը վառիմ։
Գիհար խաֆուն ելավ,
Փանջարևք կուժից, ձրագ վառից։

57. Մհերի յեվ Գառոն Աստղիկի կռիվը ու Գահարի յերգը

Մհերն ել ելավ, ուր մռռալ իդի վար ուր պլխուն,
Ուր նիս աշեղ բռնից ուր ձեռ,

Ելաւ գնաց մեղան, կայնաւ,
Պարոն Աստղիկ ձին թիւխուր խնծաւ, իրի Մհերի կռիվ
Վար Մհերին գլխուն իմի կ'երթա, կու գա.
Թուր կը շարժի վար մատաղին,
Բան-բանս կրակ կը լյվի վար մատաղին,
Մատաղից շուռ կ'առնի գնուին, կ'երթա հանդուգը,
Իրի շատավիղք իտու փանջարին, գնաց մինչ տախտին,
Գիհար խաթուն նստաց.
«Ասոր ամպ չի, կեծակ կը տա.
Սաիկ ինչ շատավիղք ի՝ կը տա մեր տախտ մեջ»,
Գիհար խաթուն ելաւ, փանջարիք եբաց.
Տեսաւ՝ մեկ ըմ ձին թիւխուր խնծի,
Վար Մհերին գլխուն կ'երթա, կու գա.
Թուր կը շարժի վար մատաղին,
Բան-բանս կրակ իրից կը լյվի վար մատաղին.
Մատաղից շուռ կ'առնի գնուին, կ'երթա հանդուգը,
Գիհար խաթուն նստաց.
«Մհեր ատու խամար չեր երթա կռիվ,
Իս չըր գիտը ընչու խամար չեր երթա»,
Գիհար խաթուն գիրք իպի հանցիվ,
կարդաց, տեսաւ՝ խրոզներն ի
կանչից, նստաց.

«Քրմերիս, ում եկիր բարով, խաղար բարով,
Թափիցիր կրակ վար Մհերի կոտին*.
Ավրիցիր ըզտուն Գիհարին»**

28. Միհրն ապաւնում և Պարոն Աստղիկին

Զեն ընկալ Մհերի ախանջ,
Մհեր նստաց.
«Աղուրք կնկան ազդուն բան չկա.
Իս ասի՝ փանջարիք կուժիս,
Մընչիվ իս կավուց գամ.
Ան ելաւ, փանջարիք եբաց»։

---

* Տպված և «քոտին», ուղղում ենք՝ «կոտին» ըստ խմառաւ. Մ մ բ.
** Ցերգ և Բ. Ռ.

Մհերն ել կ'նկա՛ն ըռըկուն
Նիտ դեմ երավ ձիու փուր.
Նզարկ, ձիու փուր ծակից,
Գնա՛ց, Պարոն Աստղի գա՛զաթ վի՛ռ ելավ.
Պարոն Աստղիկ, ձին վիրուց ընկա՛ն տակ,
Պարոն Աստղիկ եսաց.
— Աստված քու՛ տա՛ն ավրի,
Աս Մհերիկի դա՛ռիկն եր՝ ձի խառավ.
Մհեր չէ՛ներ, ա՛րիշ մարդ ըզդի չըր սպա՛ներ,
Մհեր եսաց.
— Մհերիկի դա՛ռիկն եր՝ քի՛ խառավ,
Պարոն Աստղիկ եսաց.
— Սասմա ազաթն ե՛ն ի՝
Գլա՛խ դնին իրարու ծնկա՛ն վերևն, խոզին տա՛ն,
Պարոն Աստղիկ, ընչ խըռռաց, խոզին խառ,
Մհերկն հաչ կսկծու գնա՛ց, ընկավ ադռեղ,

29. Մհերը հորից դուրս ե գալիս պառավի ոգնությամբ

Չիավուրքիր բարհավան բա՛լեա՛ր Մհերկեն,
Մհեր գընջլա՛վ կապիցին.
Տարան, թըլցին քա՛ռասուն գա՛զ խուր,
Սալ դրին վար խուրու բերնին, ակին
Աքա՛ր գնացին վար Գո՛հար խաթունին կռիվ.
Գոհար խաթուն բիրդեն կ'ըլներ,
Երկու խարիր մարդ կը կառեր,
Կ'երթեր, մոներ բիրդ ինե՛ր

Որեն մեկ պառավ մ' եսաց.
«Նա մեկ աղչիկ մ' ունիմ,
Տանիմ, թըլիմ մըս Մհեր,
Մհերկնանե զավակ մ' իլնը.
Մինք ել անու սադաղեն խաց մ' ուտինք»
Պառավ երավ, աղչիկ առից, տարավ.
Գնացին, խուրու վերևն կացնան,
Սալ տարավ դեն, կանչից.

— Մհեր, քի աղջիկ մ' իմ բիբի·
Մհեր ասաց.— Բիբիը խ, բարեվ խ բիբի·
կախ, թըղ գա, ըզդի արձկի·
Աղջիկ կախ եառ, գնաց խորու տակ·
Մհեր ասաց.— Ա՛ղչի, ըզդի արձկի·
Աղջիկ զՄհեր արձկից·
Մհեր ելաւ, վոտ մ' իդի վար աղչկան վոտաց·
Աղջիկ ճիվից, եփալ անառնդ·
Մհեր շրեա կապից ուր մնջք, եասց.
— Մարե, ըզդի վեր քեզի·
Պառաւ քեզից.— Մհեր ծանար եր—
Պառաւ եասց. «Մեռնիմ քու չնողքին,
Նուր եր՝ իշաւ վոտ, ընչ շուտ ծանոթացաւ»·
Քեզից ուու, տեսաւ՝ Մհերն եր·
Մհերն ել ձեռնիր եփալ խուրու քուշմ,
Զուր բաղկաթիր գնաց մընչ խորուն·
Պառաւ իրի զախ Մհեր,
Միաք ունի զՄհեր քըլե խուր վեր·
Մհերն ել ուու ելաւ խուրեն,
Ջեռ խոու պպառաւ,
Պառաւ եփալ խուրու տակ,
Սալ իդի վար խուրու բերնին·

50. Միեր տերտերի մտակ չեվ Հայաբա թագաւորի գիմաց

Մհեր գնաց, ելաւ իրիցու մ' տուռ·
Նորաք բերին իրիցու վերեն՝
երեց ա'երքա կռիվ·
երեց կ'ըսը.— երեց-քահանա չերքա կռիվ·
Մարդ չտեսի՝ երեց-քահանա երքա կռիվ·
Տկեն եասց.— Ինձիկ,
կ'երքամ, պահվեմ քարե մ' տակ,
Մընչիվ հիրիկուն կ'ըլնեմ, կու գամ·
Պետք ի երքամ կռիվ՝ չըմ երքա կռիվ·
Մհեր ելաւ, ձին բերին Մհերկին,
Մհեր ելաւ ձին խնծաւ, գնաց կռիվ·

Տեսավ՝ վուդրի լաճ ձի մ' խնծի,
Ճակիր կապի, կ'երթա,
Գինար խաթունի կը մոտանա, հիտ կը դառնա,
Մհերն ալ սիլև մ' եղարկ ականջի տակ, ձիուց իրի տակ.
Չուրիր խազալ, ճակիր կապից, զձին խնծալ,
Գնաց Գինար խաթունին կռիվ
Գինար խաթուն տեսավ,
ԶՄհեր ճանչցավ, ասաց.
— Մհեր, ատ բարով եկիր
Մհեր ասաց.— Գինար խաթուն, գարկ
Կռիվ երին մընչիվ հիրիկուն.
Գինար խաթուն դարձավ, գնաց բիրդ,
Մհեր իրի քաղաք

51. Մհերն այծի կողաշարիով սպանում է իր վոսոխներին. նա ձեռ է բերում Քուռկիկ Ջալալին յեվ Քուռ Նժդակին

Մհեր եզ մուրթից,
Անու կողաշարքներ
Իրի բալներ ուր մեջաց, գնաց տուն
Հիրիկուն դիրիցու լաճ տանին դիվան
Առին, տարին Թագավուրի դիվան.
Ասին.— Ի'րիցու տղեն, ինչըզ կռիվ երիր
Են մարդիր, ընչ զՄհեր բռնիր ին,
Թըղիր խուր, արատ նատած ին
Մհեր կողաշարք մ' ուր մեջքին կը քեշեր,
Չաներ մեկ մարդու արտ վերին,
Քամակն կը տեր տուս, դան մարդ կը սպաներ
Մհեր կ'ասեր.
— Իս ընդկընա կը գարկեր Գինար խաթունին
կողաշարք մ' ել մեջքին կը քեշե,
կը գարկի մեկել մարդու արտ վերեն,
Քամակ իրեն կը տեր տուս.
— Գինար խաթուն ասպես կը գարներ դի
Ան մարդիր ամեն արատ սպանիր
Իրիցու տղեն բա մ' չըն ըսը.
Կ'ասին՝ Քե Գինար խաթուն տը բիրը

— Իրիցու աղեն, ամէ առավոտուն ա՛երթաս կռիվ։
Ետաց.— կ՛երթամ,
կը տէք՝ Մհերկի Բուռկիկ Ջալալին,
Պարոն Առաղին Թուր Կնճակկին.
կը տէք՝ կ՛երթամ կռիվ.
Ձրտէք՝ չըմ երթա։

52. Մհերն ու Դոհարը կոտորում են Հալաբա թագավորի զորքը. Մհերը Հալաբա թագավոր

Առավոտուն Թուր Կնճակկին ապվին։
Թուր Կնճակկին կապից վերևն,
Բուռկիկ Ջալալին խնճալ, գնաց կռիվ։
Կռիվ երին մընչիվ կեսորին։
Մհեր ետաց.— Դհնար խաթուն, փախի։
Դհնար խաթուն փախալ,
Մհեր հետվեն գնաց.
Գնացին, մտան բիրդ,
կելան, խման, քեֆ երին մընչիվ հիբիկվան։
Մհեր ետաց.— Դհնար խաթուն,
իս կ՛երթամ, թագվուրին կ՛ըսիմ՝
«Դհնար խաթուն իկի ռայի.
Դհնար խաթուն կ՛ըսը՝
Ան մարդ, ընչ կերի դդել վիրացի, գա՛ իմ խել.
Զգան՝ իս չըմ եղա»։
Ինչ ընչ քաղքեն կը խըլսի՝
Իս քաղքեն կտամ, ամէ բիրդեն,
Մընչիվ գանք, խանկինք իրարու մոտ։
Մհեր ելավ, քաղաք իրի,
Գնաց թագվուրի մոտ, ետաց.
— Թագվուր ապրած կենաս,
Դհնար խաթուն իկի ռայի, կ՛ըսը՝
«Ընչ մարդ կերի դդել վիրացի, գա իմ խել.
Զգան՝ իս չըմ եղա»։
Թագվուր ետաց.— Շատ աղեկ ը.
Առավոտուն իրի, քաղքի մեջ ձեն տու՝
Են մարդ, ընչ կերի դդել վիրացի՝ Քըղ երթա խել։

Առավոտուն Մհեր եկավ, գնաց քաղքի մեջ,
Ձեն եառու, մարդիկ ամեն եկ եկան, գնացին խել՝
Հիաք քաղքեն խըլտավ։

Մհեր եկավ, քաղքեն կառից,
Գեհար խաֆուն բիրդեն
Գեհար խաֆուն եաց.
— Վոր Մհերկե ֆրի տակեն ընցավ՝ չըմ ապանը.
Վոր չընցնի՝ ըր ապանիմ,
Ամեն եկ եկին, Մհերկե ֆրի տակեն ընցան։
Գեհար խաֆուն գնաց,
Թագավուբի վիզ եղավ։

Մհեր ֆե տարի մ', ֆե քսան տարի
Հալաբա թագավորուֆին էրավ։
Գեհար խաֆուն արիվ խոռ ձի։

53. Դևեն բռւլացումը Մհերի առաջ. Մհերի ազոթքը յեվ վաճա բաի անջ փակվելը

Դևերն ախֆիալացավ.
Մհեր ձին կը խնծներ, կ'երֆեր, կան կը գըներ.
Ձին չուր փուր ինի կը խրվեր մընչ խոդուն։
Մհեր եաց.

«Ազոթմամ բաբերար Աստված,
Հրաման երիր՝
Գաբրել հրիշտակ վար իջավ, գմախ չհառս,
Մընչիվ Բրխառս գա դառաստանս։
Գաբրել հրիշտակ,
Ըզգի իցկիս վանա քար,
Մընչիվ Բրխառս գա դառաստանս։

Գաբրել հրիշտակ գՄհեր իցկից վանա քար,
Մընչիվ Բրխառս գա դառաստանս։

54. Վերջաբան

Մեկ աղչիկ ըմ կ'իլնի՝
Մեկ մանդիլ ըմ ձեռ կը լցին,
կառան աղչկան ձեռ, աղչկան կ'առին.
— Տար քեզ վրէժ առէ՛
Աղչիկ կ'ելնի, չավրեն կ'առնի,
կ'երթա Շարապու քարի հետքիվ.*
կը տեսնա՝ ոսկո բաց է.
Աղչիկ կ'երթա տունեղ՝
Մհեր կը բերը՝ պաղչիկ կը չորը՝ կ'ըսը.
— Ա՛ղչի, իլի, քիչ ըմ խոտ առ իմ ձիուն, Քըղ ուտը՝
Աղչիկ կ'ըսը.
— Ինչ ըսըմ տու՛ս,
Իա խոտ պանիմ ըսըմը՝ ծեր,
Դնիմ քո ձիու հառաջ, Քըղ ուտը՝
Իմ ձեռ չխնանը, բանձր է՛
Մհեր կ'ըսը.
— Ջուղը, իմ ձին խոտ չ'ուտը՝
Մհեր կ'ըսը.— Աշխարք չար է դհա՝
Իա մըչ աշխարքի չըմ ասպի՝

---

* Շահիկի պատմելով, այս անունը հետևյալ պատմական ծագումն ունի՝ Մի շահ յնիել է Վանա վերա կռիվ, բայց չէ կարողացել առնել և շարունակ յոթ տարի բռնակը դրած՝ պաշարել է Այդ յերկար ժամանակի ընթացքում շահի անկած խաղողն այդիները հառնում են, խաղողը քաղում, բայց պաշարվածները մոչ միայն քաղց չեն զգում, այլև ի գեմս զորքի կճուճներով մածուն են քաշում պարիսպներից դուրս Շահը, հույսը կտրելով հետառում է Այտաեղից առաջանում է Շահ-բաղ անունը՝ Բ. Ռ.

Ասմունքներ

Գաբրիել Ս. Հովհաննիսյան

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Առաջին՝ 1892 թ. հրատարակությունն առաջաբանից բերում ենք հետևյալը.

... «Մինչև այժմ ժողովրդական վեպն (եպոս) յերկու վարիանտ ու հայտնի, մեկը՝ Մշո վարիանտը, որը դրի է առել Ս ր վ ա ն Ձ ա յ ա ն ը «Սասունցի Դավիթ կամ Մհերի գործ» վերնագրով («Դրոց-Բրոց»), իսկ մյուսը՝ Մոկաց վարիանտը, որը դրի է առել Մ. Ա բ ե ղ յ ա ն ը «Դավիթ և Մհեր» վերնագրով: Բայց յերևում է, որ կա մի յերրորդ վարիանտ ևս Սասունցու մի Սասուն ը մեր դյուցազնական վեպի բուն հայրենիքն է, բայց մինչև այժմ ժողովրդի չի հաջողվել այդ բարբառով գրի առնելու Մենք Սասունցու յերկար տարիներ ապրող մի մարդուց լսացանք Սասունի վեպի գոյությունը, բայց տվյալ անկախ պատճառներով չկարողացանք ամբողջությամբ գրի առնել: Սասունի բերդը «Մհերի տապանն» է կոչվում այդ Սասունի վարիանտի մեջ: Այդ վարիանտը յուր կազմությամբ տարբեր է Մշո և Մոկաց վարիանտներից: Այդ հայտնի վարիանտներին են պատկանում նաև մեր գրած յերկու վարիանտները, Աբաբանի բարբառով՝ Մշո վարիանտին (Սրվանձտյանի), իսկ Մոկաց բարբառով՝ Մոկաց վարիանտին (Աբեղյանի): Այսպիսով տեսնում ենք, որ ամբողջ ժողովրդական վեպը մեզ մեջ յերեք գլխավոր վարիանտ և կազմել՝ Մշո, Մոկաց և Սասունի, որոնցից յուրաքանչյուրը ունի յուր տարբեր վարիանտները:

Մեր վարիանտներից մեկը գրած ենք Աբաբանի Զամբլու գյուղում, պատմել և մեզ նորա գյուղի ժամկոչ Մուրադը. այդ վարիանտի հետ համեմատել ենք և յերկու ուրիշ վարիանտ (Ա–ը՝ Ալիտա և Բ–ը՝ Ղազանճեցի գյուղացուն ենք գրել), նշանակելով մնացած այն մասերը, որ Զամբլու վարիանտում չկան, կամ տարբեր են պատմված: Այսպիսով տեսնում ենք, որ ընդունված կարծիքի հակառակ՝ զրպարտված ռուս հայոց մեջ ևս կան ժողովրդական բանահյուսության նշանավոր մնացորդներ:

Աբաբանի բարբառը Մշո բարբառի մի առաջադիմյալն է, ընդհանուր բարբառների մեջ արևմտյան բարբառների շարքում պիտի դասել յուր հնչման և քերականական կազմության պատճառով: Ուշադրության արժանի է այս բարբառի մեծ նմանությունը գրաբարի հետ...

Մոկաց բարբառով մեր գրած վարիանտները, յերգերը, ավանդությունները * գրի ենք առել պանդուխտ մոկացիներից. թեև լեզվի մաքրության

---

* Յերգերը, ավանդությունները, հեքիաթները և բառարանը կազմել ենք մի առանձին գրքոյկ, որը տպված է Թիֆլիսում 1892 թ. «Փշրանքներ ժողովրդական բանահյուսությունից» վերնագրով: Խմբ.

մասին մեր ընթերցողներին յիշեցնելու չենք կարող, բայց հաշիվ տրամադրելու համար արել ենք այն, ինչ մոր կարող էինք։ Ներկերի լեզուն իհարկե անհամեմատ ավելի մաքուր է, նախ իբրև վոտանավոր՝ ավելի անփոփոխ և միատյաժ, յերկրորդ՝ վոր յերգեր ասող Մանկաց լեզուն համեմատությամբ ավելի ազատ ևր միացած ապհցուրյունից։

Մի քանի խոսք ևս վիպի «Սասնա Ծռերը» կոչման մասին։ «Սասունցի Դավիթ կամ Մհերի դուռ»-և «Դավիթ և Մհերը» վերնադիրն ամբողջապես չի արտահայտում վիպի բովանդակությունը, վորովհետև բացի Դավիթից և Մհերից վիպի մեջ կան և ուրիշ գործող դիմավոր հերոսներ (Սանասար, Աշխեմհրիթ և ուրիշներըյ։ Այդ ի նկատի ունենալով՝ մենք ավելի հարմար ենք դանում այդ վիպը մի ընդհանուր վերնագրով անվանել «Սասնա Ծռեր», վոր նշանակում և «Սասունի դժեր»։ Այդ կոչումը դեղեցիկ ու արտահայտիչ և մթանդամային ժողովրդական է, վորովհետև Սասնա ծռա և վիպի մեջ գործող յուրաքանչյուր հերոսը, և մինչև այսոր էլ ժողովրդի բերանում գործածական և Սասնա ծռա կոչումը վիպի ամեն մի հերոսի համար, և ժողովուրդն այդ վիպը «Սասնա Ծռեր» և անվանում։ Սասնա ծռա կոչումը վիպի հերոսների համար կա և Պրմանձայի վարիանտում։

Գ. Ս.

«Սասնա Ծռեր» վիպագրի տակ տպված են չորս պատում, վորոնցից յերեքը Մոկաց բարբառով են և գրված են այսոր ներքևում, իսկ մեկը՝ Ալաշկերտի բարբառով (Զամբլոյ գյուղացի Մուրադի պատմածը), վոր բնթրում և Մշո պատումների շարքում։

Գաբրիել Հովսեփյանը գրի առած և յիսդել նաև ուրիշ պատումներ, վորոնց ձեռագրերը կորած են։ Գրանցից առաջին տպագրության մեջ բերված են վորոշ հատվածներ կամ նրանց բովանդակությունը, վոր և մենք գնում ենք համապատասխան տեղերում։

ՀԱՄԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

Աշխատասեր և խոշտանգասեր

պատմվեք
«Մի Մոկաց»
գրի առած
Գարեգին ս. Հովսեփյան

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Այս պատումը ապագրված է Գաբրիէլեան ազգի. Հոմանիքեան «Ամառաց ծաղիկ» ժողովածուի մէջ, 1892 թ. Թիֆլիսում, էջ. 61 հետ. Վերնագիրն էր «Ամառաց ծաղիկ» (Մուկայ լեռբատով) «Ամառաց» և Բաղաքաց ծնունդ էջ. պարձրինք «Ամառաց» և Բաղաքաց»։ Պատմողն ատենն ասած և մեզմէ հետեւեալ ծանոթութիւնը պատումի վերջում «Այս Հյուղը պատմել և մեզ առանձակ ատրի մեր կողմերում ապրած մի Մուկացի։ Լեզուն, ինչպես տեսնում ես, համարեա բոլորովին փոխված է, բայց բովանդակութիւնը, ինչպես համապատասխում էր Մուկացին, շատ լաւ պահեր»։

Տպագրութեան ամբողջապես նոր ենք կատարել։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ*

Ա. Կռապատառ թագավորն առնում է
խաչապատառ թագավորի աղջկան

Կար չկար մի ժամանակ՝
Մի կռապաշտ թագավոր կար,
Մի խաչապաշտ թագավոր.
Են ժամանակ վեր թագավոր, որ զորեղ կ'ըլնի՝
են մեկելից խարջ կ'առնի,
կռապաշտ թագավոր
խաչապաշտ թագավորից զորեղ կ'ըլնի.
Որնորուց մեկ որ նրա խարջ առնողնիր
եկան խաչապաշտ թագավորի մոտ,
Տեսան՝ մի շատ խորտո աղջիկ ուներ.
Գինացին, ալրանց թագավորին ասըցին.
— Քո առն Աստված չենի,
Դու ինչ կ'անես մալ, խաղինա, գովլաք.
Քեզ ունես խոզ, ապրանք, երկիր, մալ, խաղինա, գովլաք.
Խաչապաշտ թագավորին մե են անսակ աղջիկ ունի,
Որ ամեն մի բան կ'աժի.

Տելք ընկավ կռապաշտ թագավորին,
Հերնկից խաչապաշտ թագավորի մոտ.
— Քո աղջիկ տամ ինձ,
Խաչապաշտ թագավոր ասաց.
— Յես խաչապաշտ, դու կռապաշտ,

---

* Բանահավաքն ունի «Մասամբ ծանր» (Մոկաց բարբառով) Ա. Մանասեի և Բաղդասարի ծննդավայրը Խմբ.

Ի՞նչ բան ա, վոր յես իմ աղջիկ տամ քեզ,
Կռապաշտ Թագավոր ասաց.
— Կավով եղի՝ ալ ասա, խաքրով եղի՝ ալ ասա,
Ասաց.— Կռիվ կ'անիմ, չեմ ետա,

Կռիվ արևցին, շատ զոշում ապահեցին.
Հաչապաչա Թագավոր կոտըրվից,
Աղջիկ երդիկ կայնիր եր, ասաց.
— Վոր իմ խերն իմանաը,
Եսքան մեղք չեր ըցկի իմ շինք, ինձ կը տար,
Հաչապաչա Թագավոր լաւ.
Լաւ, ասեց.— Իս իմ աղջիկ կը տամ,
Հաչապաչա Թագավորին
Մեկ քնա վարդըպետ կար.
Կնկան շոր խազըրից,
Աղջկան հետ դրից,
Վոր աղջկան ուղա եղնի,
Թոնդրան վրան կնքի։

Գնաց. մե երկու որ Ճաց,
Կռապաշտ Թագավոր ասաց
Հաչապաչա Թագավորի աղջկան.
— Ես որ իս քե մեհվան իմ,
Հաչապաչա Թագավորի աղջիկ ասաց.
— Ես որ մեր պիրքերին աչքեր իմ,
Վոր մինչեվ քառասուն որ չքըմըմի,
Դու ինձ մեհվան չես իկա։

2. Սաճապարի յեվ Բադդասարի ծովային ճնուճդը

Քառասուն որ քամամից.
Աղջիկ դասաւր ասից,
Գնաց ծովի կրաղ սեյր անելու։
Ասածու հրամանով ծով բացվից, մե խամ ջուր իրե.
Բուռ ասից, մե ջուր խմից,
Մեկել բուռ կիսատ, իրե տուն,
Թագավոր ասաց.
— Իս քե մեհվան իմ։

Աղջիկ ասաց.
— Ո՛ւ, իս մեր գիրքերին աչքիր իմ,
Մեր գիրքիր կ'ասին՝
Մինչեվ տասնըմեկ ամիս չվատամի,
Դասատուր չկա՝ մարդ կենկան մոտ երթա։
Ասաց.— Վոր ընցկուն ի, դուն կայնի երդիկ,
Ինձ խնա խոսա, վոր իմ սիրտ բացվի։

Ժամանակ ըմ վրեն ընցավ,
Աղջիկ իմացավ, վոր տղով ա.
Ակխավ, վոր ծովից ա,
Ամա Թագավորին չհայտնից,
Թագավորն էլ ակխավ։
Թագավոր ասաց.
— Իս քե մեհվան չեմ ելի,
Քուն վոր լիքն ի, ես իջնչ բան ա։
Ասաց.— Դուն շատ զորեղ իս.
Խոսացիր, քո բերնի հելըմ չես առա,
Ըդուց տղով ելա։
Թագավորի խելք էնկավ։

Էնըր ամիս վոր Թամամից,
Ասավածուքուն խաչապաչա Թագավորի աղջկան
Երկու տղա տվից.
Վարդապետ Թոնդրան վրա կնքից,
Թագավոր չակխավ։
Մեկի անուն դրից Սանասար,
Մեկին՝ Բաղդասար։

Վոր գեղական տղեք ամասկան կը ճոչանան,
Ընդունք՝ ոլական.— Աստծու կամեցածն եր։

3. Կռիվը Սանասարին չեվ Բաղդասարին մասաղ նե ուզում

Շատ քիչ, Աստված գիտե,
Մե քանի տարի վրեն ընցավ։
Էն լսողաց, չար Թշնամին

Մաավ ընդունց կոքների մէջին,
Մառաղ ուզիցին
կոքաղեա իրե Թագաւորի մատ.
— Կոքիր մառաղ կ'ուզինս
Ասաց.— Ինչ կ'ուզիք՝ տարէք, մառաղ արէք
— Ձաչապաչա Թագաւորի աղջկինից երկու ապա կա.
Ենձնք մառաղ կ'ուզինս, հայրիչ բան չէն ուզե
Թագաւոր ասաց.— Տարէք, մառաղ արէք

Եղ տղէք արիւ-լուս չէն ալասած,
Մուննաթ արիցին Թագաւորին.
— Գնանք, աչքաբ տեսնինք.
Մենք մորից ծնելիս ինք՝ աչքաբ չինք տեսիր
Ասաց.— Շան լակոտներ, գնացէք

Ե. Ծովային Սանասարը ծովի ափին ձեռք և բերում հրեղեն ձի ու սարք յեվ ջուր խմելով՝ դառնում և հզոր

Գնացին ծովի կրաղ
Սանասար մեծ աղբերն եր,
Բաղդասար՝ պատի աղբեր
Սանասար Բաղդասարին ասաց.
— Մինք մե Թալինք ջուր՝ ապեկ և, քան երթանք.
Կառապաչա Թագաւոր մե կը մատղի կուռքերու հատաչ
Բաղդասար սիրա չարեց.
Սանասար ինք քցից ծով
Ասածու հրամանով, ծով ինչ չոր գետին վրա գնաց.
Ծով բացվից, գնաց մի բաղչի մէջին,
Տեսավ՝ մե ձի ենդի պինած,
կնձական Թուր վրեն կախ ուված
Սիրա երավ, վոր ձին խնծներ, ձին ասաց.
— Ձգաժին, ինչ կ'ենես, քո միա ինչ իս
Ասաց.— Ես կը խնծնեմ.
Ասաց.— Ես կը ասամ երեզական, կը խաչեմ.
Ասաց.— Ծովային եմ, ձի կը ասամ քո փորի տակ.
Վոր կը ասար երեզական, խաչեր, նաու փորի տակ.

Վար կը տար, երթար հանդիպի, ինք առու քամակ։
Ասաց.— Ցնս քի ձին, դու իմ տեր.
Դու նեղացած կ'ըլնես,
Երթանք ենդի, մի ջուր խմի, առնաքի։

Գնաց, տեսավ մի կութ ենդեղ եր.
Երկու գիտը բամբակ դրից մեջ,
Դրից գլոխ, չկայնից.
Մե մեջկաց ենդեղ եր,
Յոթ փաթ երև բոլոր մեջաց, չկայնից.
Մե ջուխտ կոնդրա, մե-մե գիտը բամբակ դրից,
Ծագավ՝ հալա ճոչ եր։
Զփնհմավ, վար ջուր խմի, քներ։
Ջուր խմից, քնից.
Քնից մե քիչ, Աստծու չնորք առից.
Վեր ելավ, երկու գիտը բամբակ խանից կունդրեքաց,
Ծագավ,— ենդուր վոտով, մեջկաց մեջքով, կութ գլխով։
Ելավ, ձին խնծավ, բաղչով կ'երթար,
Մեկ ել տեսավ ծովու իրիս։

3. Թագավորը փորձում է յերկու յեղբայրներին մատաղ անել, բայց Սոճատարը կատում է նրան

Բաղդասար տեսավ, վոր մի ոսր եկիր ա սարի վերա.
Ասաց.— Երթար, կասպաչա Թագավոր ինձ մատղեր,
Ախկ եր, քան ես չանավար ինձ ուտեր։
Սանասար ասաց.— Ինչի լաց կ'ըլնիս։
Ասաց.— Ցնս լաց չիլնիմ,
Բա, ձի տի լաց ըլնի։
Մե ապրեր կար, ինք Թալից ծով.
կասպաչա Թագավորն էլ ինձ պիտի մատղի։
Սանասար ասաց.— Ցնս քի ապրերն իմ, լաց մ'ըլնի.
Աստուծով են չի կարա մե մատղի։
Եկան, Թագավորին տեսան։
Թագավոր ասաց.
— Շանն լակոտներ, ինչի չեմ չեկաք։
Բաղդասար ասաց.
— Վոր մեր մոբեն ծնվիր ինք, ախչար չենք տեսեր։

Ախշար տեսանք՝ մոռացանք,
Ասաց.— Արիք, ձեզ մատղեմ,
— Մեզ վեր դիր, մատղեր,
Կռապաշտ Թագավոր վախացավ, ձեռ չհասուց,
Բաղդասար եկավ, պառկեց, վոր մատղեր,
Դանակ քաշեց, վոր մատղեր,
Սանասար Թագավորին ավեց, չրջեց ենդեղ,
Թագավորին էրան մարդկով կապեց,
Տախտակ անցրուց գլխով,
Ճրագ գլխի վրա վառեց,
Կարմիր դինին աչքի հառաջ խմեց,

6. Սանասարը հաղթում է թագավորի զորքին. բաղաքը ճառն թագավոր է ընդունում

Ենդուր մարդիկ ձեն քցին քաղաք,
Ամեն ժողվեցին, եկան
Սանասար ասաց.
— Ա՛յ-վաչ, այ-վաչ,
Ետոնք եղնին բամբակ, չես եղնիմ կրակ,
Ետոնք չեմ կարա վառի.
Ետոնք եղնին կրակ, չես ջուր,
Չեմ կարա անցընի.
Ջին ասաց.— Ինչի կը վախանաս,
Քո Աստված կանչի.
Քանի դու քո կնճռական Թրով սպանիս,
Ցես ենքան իմ պուչով կը սպանիմ.
Ինչքան դու կնճռական Թրով սպանիս,
Ենքան չես իմ նաֆասով կը սպանիմ.
Ինչքան դու կնճռական Թրով սպանիս,
Ենքան չես իմ վոտով կը սպանիմ.
Ինչի կը վախանաս

Սանասար ուր Աստված կանչեց,
Դնաց քոսա վարդապետի մոտ.
Ենդեղ խոստովանավ, մասն առավ,
Առած հրամանով ինկավ ասկյարի մեջ.
Մեկ-երկու դիր կան եկավ, ենենց վրիհեց,

Ինչպես ձին կարի ուր դարին,
Սանասարին քաղաք թագավոր ընդունեց։

7. Սանասարը գնում է հեռու մոս

Ամբարը գնաց ուր քեռուն.
Քեռին ասաց. «Ա՛յ Աասվածդ,
Վոր են տղեք անտի,
Թող իմ հոգին առնեն»։
Շատ հեյվե արեց, չգնաց.
Մեր խրատից՝ գնաց։
Սանասար Բաղդասարին ասաց.
— Ցես կ'երթամ, թագավորին չթողաս։
Գնաց քեռու տուն, ձին դռնով չընցավ.
Մե դուրզ ավեց, մե բուրջ փլցրեց, ձին ներս քաշեց.
Շատ խոսքի ընկավ, մոռացավ ուր տուն։

8. Բաղդասարին խաբելով՝ հարբեցնում են

Թագավոր համոզեց Բաղդասարին.
— Ինձ թող, եթանք Սեվ սար,
Վերու ոչխար, վերու տավար կա,
Մեզ համար ենդեղ քեֆ կ'անենք, չեվ քո աղբեր կա։
Բաղդասարին խաբեցին,
Յոթ տարվան գինին կապեցին գլոխ.
Վոր մեկին թաս գինի ավեցին,
Ասաց.— Թաղար բարին Բաղդասարին։
Ասաց.— Ձեր խաղար կարվի,
Լցրեք տաշտեր, չես խմեմ։
Սանասար եկավ դուռ,
Տեսավ՝ Բաղդասարի տասող խավարեր ի։
Բաղդասար ենենց խմեր ի,
Ընկեր ի, ակահ չունի։
Ենդունեք եվ առած գորդեր, թրեր,
Եկած Բաղդասարին։
Հրեշտակ Աասծուց եկեր եր,

Չեռ բռնիր եր վրաս
Ընդուր կողքեր խանդաք են դարձրած,
Ինքան գորդեր գարկած են.—
Ինաման Առածուց եր, գորդ չեր դիպիս—

9. Սաճապարն ոգնության հասնելով՝ չեղբարն ազատում և վտանգից չեղ ապահում Կապպաս թագավորին

— Ձես ա՛երթամ, քեռիս
Բեռին ասաց.— Մկա Բաղդասար
Գլոխ դրեր ա մոր յերկու ձեր մեջ, քներ ա՛ր
Ականջ չարեց, ելավ ձին խնձավ.
Ջիուն ասաց.— Ձեր ախ խասնիս իմ ապրար
Ասաց.— Չեվ մի դայլեն իմիս
Ասաց.— Չեղամ.
Ասաց.— Աչքեր խիես, բաց անես
Ասաց.— Չեղամ.
Ասաց.— Վոր կարաս քի բռնես,
Վոտ դնես ոբքեր, չեվ մեկել վոտ խասցնես
Ջիու գլոխ պապեց, Ինասցուց ապրար
Կանչեց.—Ե՛, Բաղդասա՛ր
Ասաց.— Ե՛, ինչ ապեկ քներ ի,
Ջիողեցիր յես քնի
Ասաց.— Մե յել, կուշտ ըռըչկա
Տեսավ, վոր կշաներ խանդաղ եր դարձեր
Սանասար խասավ Թագավորին եվ, մարդերուն եվ ապանեց.
Առավ ուր ապրեր, երի տուն

10. Սաճապարն ու Բաղդասարը գնում, մի վհուկի տարի մնջ իրենց տուն են օթևում

Ինրնուրդ արիցին. Բնոտ վարդրպես ասաց.
— Բառերանք ձև տուն չի դառնա
Ելան, իրանց մալ, ապրանք տասան, դնացին.
Գնացին մե վհրունի տար
Վոր տեսան եղ տնդ բան չկա, ասին.

— Եսաեղ աղեկ ի, վոր մենք միանք։
Էնսաեղ կը միսան, իրանց տուն կը չինին։
Ջանի տաբի կը չինին՝ Աստված դիտի.
Մարդ չին գնդնի, վոր տան անուն դնի։

11. Ալիվորը տան անունը դնում և Սասում

Մե որ խլխուն կը տեսնան,
Մե բարակ մուխ մե ձորից կ'ելնի։
Դնացին, տեսան մե խալխոր մարդ։
Ասաց.— Պապիկ, ես ինչ կ'անես.
Ասաց.— Ես ել իմ տունն ա։
Ասաց.— Արի, եքանք. քեզ պահենք։
Ասաց.— Ես տուն ձի տուն չի եղնի։
Ասաց.— Ես կը շլակեմ, կը տանեմ, կը բերեմ.
Մե տուն եմ չինեմ, անուն դիր։
Ալիվոր շալակից, տարավ.
Տարավ տուն, են իրիկուն իքրամ արից։
Խլխուն տանից ելավ դուռ,
Են մեկ կշտանեն գնաց չուր իրիկուն, նոր երի դուռ։
Ասաց.— Վռերաի, ես տուն չի, ես սասում ի։
Անուն դրին Սասում։

12. Ցեղապյուռների ամուսնությունը

Ասին.— Ի՞նչ անինք, ինչ չանինք,
Պետք ա մինք պսակվինք.
Վռերտեղաց աղջիկ բերինք։
Ռեսա վարդըպետ ասաց.
— Ձի արժան ա, վորտեղ յոք ճող քեր կա։

Կան եկան, յոք ճող քեր գնդան.
Յոք որ խաբանիս արից կեն,
Ռեֆ-ռւթախութիւն արից կեն,
Կեր ու խում արից կեն,
Մե* մի բան չսվեցին։

---

* Մեզ։ Խ մ բ.

270 *Համա Աստծուց իրիք խնձոր իրի՝*
Մեկ ականջ արողին, մե չարողին, մեկ ասողին
Ընդունք ինդեղ խաստն իրանց մուրաղին,
Դուք էլ հասեղ խաստիք ձեր մուրաղին

Գ

Հայկական ժամանակագրությունը

պատմեց
«Մի ուրիշ Մոկացի»

Գաբրիելյան ու Հովհաննիսյան
տպ. տասը

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Այս պատառիկն ևս տպագրված է Գարեգին Հովսեփյանի «Մասամ ծանրի» մեջ 1892 թ., Քիֆլխաում, ուր նա 68 հատ վերնագրերն և «Բազդատաբ», փոխանցիներ «Բազդատաբի սմուանութիյուներու Գասմոդի մասին տրված և մեկայն հետեվյալ ծանոթութիյունը պատուի վերջում.—«Այս ճյուղը պատմել և մի ուրիշ Մակացի, որ շատ տաբբներից ի վեր բնակվում եր Շիրակում, ուսած և լեզուն խիստ տղավարված և ու բազմատեսակ. պրանիկ և առաջացել այն, որ մյնձույն բառը, ինչպես ընթերցողը կը տեսնի, տերեք-չորս տեսակ և դրված, քե ձայնամոլներից և քե բազաձայներից փոփոխութիյան նկատմամբ. Բացի տղամարդ այդ Մակացին պատմել և և Դավիթ և Մհերի մասին, բայց մեծ նմանութիյուն ունենալով հետեվյալ ճյուղի հետ, ավելորդ համարեցինք այստեղ դնելը։

Բանահավաքի հիշած «հետեվյալ ճյուղը» Մակացի Հովանի պատմածն է։ Տողատակը բայլ «Ազգագրի»-ից՝ ամբողջապես նորից նրա կատարելի։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՂԴԱՍԱՐԻ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹՅՈՒՆԸ*

1. Նախերգանք

«Ողորմի ար տամ՝ ողորմի են Վարդապետին.
Ողորմի ար տամ՝ ողորմի են Սանասարին.
Ողորմի ար տամ՝ ողորմի են Բաղդասարին.
Ողորմի ար տամ՝ ողորմի են ախտ ճար Դավթին.
Ողորմի ար տամ՝ ողորմի են ականջ կրողներու
անցավորաց խոզուն»:**

2. Սանասարն ու Բաղդասարը գալիս ու մի սարի մեջ իրենց տուն են շինում

Վարդապետ. Սանասար, Բաղդասար ախչ,
Եկավ, մե սարի մեջ բնակվավ։
Սանասար գնաց հարեվելի կողմ քար բերելու,
Բաղդասար հարեվմոյան։
Սանասար զԲաղդասարն պատ քակէց,
Բաղդասար՝ Սանասարին։
Հետով ասըցին.— Ես ինչ բան խ,
Մինք իրարու տունն կը քանդինք։

---

* Բանահավաքը դրել է «Բաղդասար» վերնագիրը։ Խ մ ք.
** Ճերգ եւ Դ. Ս.

Քաք բիբին, լսացըցին,
Ձեռ հիբաք ալին, Աստված կանչիցին,
Իրանց տուն իրարու խիտ չինիցին.
Խրձան, մե պղտի նկեղեցի մ' ել չինիցին։

3. Ալնվոր տաճ անուն դնում և Սասում

Մանասար ասաց.
— Հայր աւրը, միր տան անուն ինչ ալ գնինք։
— Վէրդի, գնացինք, համբխի արալբխ նստանք,
Մե քաղիք կ'ըլնի, հարուստ կ'ըլնի,
Բիբինք, մեր տան խացկիրութիւն ենի,
Ըլնը', մի տան անուն դնի, երթա։
Քաղիք խալխոր մարդ բիբիցին,
Խացկիրութիւն արավ։
— Ես տան անուն դիր.
Տրանանք՝ ինչ ալ դընիս տան անուն։

Քաղիք մարդ աշից են տան չուրս պատըր, ասից.
— Վէրդի, ես տան խասր չի, ես տուն չի, տուում իս
Ենու անուն կուչվավ Սասում։
Ելավ քաղիք, կինաց։

Վարդապետան եր, Մանասարն եր, Բաղդասարն եր,
Որն իրիք տիր ժամ, խաչ, ադոթք կ'ինին։
Ժամանակ ըս վերնն ընցավ։

4. Պղնձե Բաղաքի թագավորի աղջկա սիրո համակը Բաղդասարին՝ բերողները ձգում են Սահասարի անկողնի վրա

Խարար վէրդուց տանք։
— Պղնձե քաղքի թագավորի աղջկանից տանք։
Պղնձե քաղքի թագավորի աղջիկ
Մե կուժ լիք ջուր եր լցրե,
Խնձոր բերան դրե.
Մե կուժ ել դարդակ եր բերան դրե.
Թղթի մեջ կիրիր եր.
«Բաղդասար տղա,

Ցես Պղնձէ քաղքի Բաղաւորի աղջիկն իմ.
Իմ սըրտ քանց հաս դարդակ կուժ սարսուփ ա,
Իմ գլուխ քանց հաս լիք կուժ լիքն ի,
Ասածու շնորքով լցուկ իմ,
Բառատն տեղ քառատն մարդ ի նկած իմ վրեն ուզիլու,
Ցես խոսք չըմ ավի,
Երազով գըլ տըսիր իմ, արի, ընձի ծա.
Ընձի շատ տոր կը կաս տոր,
Ես Թուղթ կը կիրիմ քե խամաց,
Կրից, ասաց.— կը տանիս Սասուն,
Հաջակողմ հերդանն կը քցիս
Բաղդասար ազի տեղաց վերա,
Իր վոր ենէ կարիճ մարդ ի,
Թող կա, ձի տանի որ խամաս

Թուղթ բերողնիր բերան Սասուն գնացին.
Աջակողմ հերդանի վերա գնացին.
Տեսան, վոր մեկ տեղաց շոր ի քցած,
Մե ջահիլ-ջիվան տղա մեջ քնիր ի, քրդնիր ի.
Ննջան կարմրի, արխունն կ'ասի.
«Տա գնն գինա, յես հասաջանամ»,
Մե ջուխա շամդան գլխին կը վառվա,
Մե ջուխա շամդան վոտնկուն կը վառվա,
Թուղթ բերողնեցաց մեկ եասց.
— Ա՛յ քուրըս, արի երթանք,
Ես մեկել երդան վերա աչկինք,
Բալքի Բաղդասար տղեն եղ չի,
Գնացին են հերդան վերա,
Տեսան, վոր մարդ մի քնիր եր շորերաց մեջ.
Աչկիցին, տեսան՝ ննջաց ի քրդնի,
Վոր ենէ են տղից տասնապատիկ գետ տղեկ ի.
Բուր ասաց.— Քնըրըս, ես ի Բաղդասար տղեն,
Թալինք ես երդես վեր
Մեկել քուր ասաց.— Ա՛ղջիկ, վեյլահ,
Ես մարդ շատ տղեկ մարդ ի, քան են մեկել.
Ձիմ գինա՝ ես ի Բաղդասար,
Թե են մեկելն ի Բաղդասար
Թալիցին Սանասար տղի տեղաց վերա

5. Սանասարը զայրանում և ու ժամ չի գնում

Կես գիշեր եւլան, գնդեց քաշվցին.
Տ'երթան ժամ աղոթք ենելու։
Վարդապիտ, Բաղդասար կնցին ժամ ասելու,
Տեսան՝ Սանասար ոդին չիրե։
Դա մի ասիլ, քե Սանասար քնից ակխեր ի.
Թուղթ առավ ձեռ, կարասց քե՝
«Բաղդասար ախպ,
Ցես գընձե քաղքի թաղավորի աղջիկն իմ.
Իմ սըրտ քանց եսա զարդակ կուժ սարսուփ ա.
Իմ գլոխ քանց եսա լիք կուժ լիքն ի.
Ասածու չնաչքան լցուկ իմ։
Բառասուն տեղե քառասուն մարդ ի եկած իմ վրեն ուզելու.
Ցես խոսք չըմ ավե։
Երազով գքե տըսիր իմ, ասի, ընձե ա՛ռ.
Ընձե չատ ատր կը կանս տա՛ռ։
Ես թուղթ կը կիրթիմ քե խամաճ։
Սանասար, վոր տեսավ թուղթ ախպոր եկիր ի, ըսըկավ.
«Ե՛յ-հա՛յ, ըսաց, իմ ախպեր ինչ բերախտ ախպեր ի,
Առանց ձի գնդե կը բռնի։
Վոր ընդկռւն ի, վոչ ենուննց ժամ կ'երթամ,
Վոչ ենուննց աղոթք կ'ենիմ։
Տ'ըլնիմ, իմ ձին խնծնիմ,
Երթամ հա՛ըրիչ երկիր, կուզուսիմ.
Տեսնամ՝ Աստված ինչ կը առա ձի»։

Վարդապիտ եսաց.— Բաղդասար, վե՛րտե,
Սանասար ոդին չիրե ժամ,
Կ'ըլնե, վոր չարախտ ըլնե.
Վե՛րտե, գընա, ասա,
Կա՛ ժամ, աղոթք ենաւ
Բաղդասար գնաց, ենուռ առա ծխից,
Թե.— Սանասար ախպեր, Սանասար ախպեր։
Թե.—Ի՞նչ ի։
— Ինչի՞ չիս իկա՛ ժամ, քա՛ աղոթք անիս։
— Գնա, յես ըսըկիր իմ, ձեր ժամ չիմ իկա՛։
Են եւ եւավ, մադդեն եւավ, նեռէ կախից, եկավ ժամ։

Վարդապիտ եաց.— Բաղդասար, վէրթի,
Հո՞ւր ի քո ախպեր, չիրի ժամ։
Բաղդասար դժարացավ, ըսաց.— Հայր սուրբ,
Իմ ախպեր ըռըկիր ի, չիկա ժամ, տուն գնա։

Ե. Սանասարը ճամակը տալիս և վարդապետից, սա՝ Բաղդասարից։ Ճեղբայրները հաշտվում են

Հայր սուրբ ակեղեցուց դուրս իրե,
Գնաց, Սանասարի խնդան տուն ծիծիկ
— Սանասար, վէրթի, մե տուն բաց։
Տուն եբաց, հայր սուրբ դինաց նիրս.
— Եսոր ինչ ի ըլի քե,
Վոր տուն ժամ չես իկա։
— Հայր սուրբ, մո եսա թուղթ, կարտա,
Տիս՝ ինչի չիմ կա ժամ.
Ինչ արտով սը կամ ժամ։
Վարդապիտ գթուղթ առից, կարտաց,
Թև. «Բաղդասար ատա,
Ցես գնձե քանգը թագավորի աղջիկն իմ.
Իմ սըրտ քանց եսա դարդակ կուժ սարտուփ ա.
Իմ գլոխ քանց եսա լիք կուժ լիքն ի.
Աստծու շնորքով լցուվ իմ։
Քառասուն տեղ քառասուն մարդ ի եկած իմ վրեն ուղիլու.
Իս խոսք չըմ ասիլ։
Երազով գքե արսիր իմ, արի, ընձի մո.
Ինձի շատ տուր կը կանս տուն։
Ես թուղթ կը կիրիմ քե խամաց»։
— Իլի, վէրթի, իլի, երթանք ժամ,
Աստծուն փառարանինք.
Ցես խարար չիմ, քանց քի շատ ըռըկա եղ գրծինն։
Ելավ, գնացին ժամ,
Ուրինց Աստված փառարանիցին։

Ժամ ելավ, եկան ուրինց խուշց,
Սուխրեն բաց արին, նստան խացկիրուքյուն։
Վարդապիտ են թուղթ տվից Բաղդասար աղին,
Ըսաց.— Ա՛ռ քի թուղթ։

Բաղդասար ապեն կարաց,
Թև. «Բաղդասար ապա,
Ցես Պղնձե քաղքի թագավորի աղջիկն իմ.
Իմ սըրտ քանց նաս գարդակ կուժ սարսուփ ա.
Իմ գլուխ քանց նաս լիք կուժ լիքն ի.
Ասածու չնաւրքով լցուկ իմ։
Ֆառաւոն տեղե քաւաւոն մարդ ի նկած իմ վրեն ուղիլու-
Իս խոսք չըմ ասիլ։
Երազով գըլի տըսիր իմ, ասի, ընձի ան.
Ընձի չատ ապր կը կիա ապ։
Ես ֆուղի կը կիրիմ քի խամա»։
Բաղդասար ապեն բսաց.
— *Հայը սուրբ, յես քի Ասածուն մնգա.*
Սանասար ապա, ախպեր ջան,
Ես ֆուղի արնի ի ապ ձենե ըսրկիր Իս.
Ցես կուբրան կ'ըլնիմ քի աչք-իրիսաւն.
Եզ ֆուղի քի իմ ասիլ.
Գնա, քի խամա բիւ։
Բաղդասար ապեն հերաբվցավ.
«Ձեն Ռրխասաե ասեք-կերնեք վկա կենա,
Ցես եզ բանից խաբար չիմ»։
Սանասար բսաց.— Ախպեր, բսաց,
Վճիվ ի լաւ, վճիվ ի ապսի՝
Ախպեր գաճապար նչանած ասնի։
Դե, մը գնդրի, ըլի քի խորտ-քիր երթ,
Քի ձին խնձի, քի Ասոված կանչի, գնա։

7. Բաղդասարը գնում է, Պղնձե բաղաքի պատի տակ տեսնում բառաստան կախարդված ձիավորներին

Ելավ, ապ խորտ-քիր երավ,
Ձին խնձավ, ելավ կայնավ ճամբեն վերա, կանչից.
— Հայը սուրբ, ասի քի ապ խամբուրիմ,
Ցես ա'երքիամ կարիրտքինե։
Բաղդասար ապեն կանչից.
— Սանասար, խորտ-ա մնանիմ,
Ասի յես գըլի տեսնամ, կ'երքիամ։

Իրարու խիտ դայան ըրին,
Հալալիթեան ուղին իրարուց,
Մառնիքներ փուխիկին։

Բաղդասար կ՚ուզէ խնծալ գէին, գնաց.
Զոր Աստված կանչէց, ընկալ ճամբան։
Թէ վոր քառասուն ավուր ճամբան կը,
Ենէ իրիք որէն բլից,
Գնաց, հասաւ Պղնձէ քաղքի պատէ տակ.
Տեսաւ, վոր քառասուն ձիավոր ընդի,
Մօրուս ակիր է, դեղին է դարձած,
Ենքան մեացած էին
Են մեկ խալխոր բսաց.
— Չէյ-մէնա, հէյ-մէնա, կանուչ կարիճ, ջահել տղա.
Տա կ՚ուզէ, ընկար ես քաղքի ձեռ,
Ջահել տղին վիրաւոր, ըսաց.
— Ախծ ջան, ինչ կ՚ըլնը։
Ըսաց.— Վէրտէ, մեկ քիչ սարը կրթա,
Ես քաղքին ընչկուն խալք կա կա,
Կը կա՛, ես պատէ վիրա կը ձվա,
Մէր հասակին մարդ կը դառնաս։

8. Բաղդասարը մեծում է Պղնձէ բաղաք, իջևանում մի հայէ խանում յեվ բաղաքի ամբողջ հացն ու ջուրը կապալում առնում

Եղ կ՚ուզ ալ ձիու գամ հալլրից,
Ձիու մէյդան բաց կրավ.
Դարձավ, կանչէց գալ Աստված,
Ոըքեր ըմ գարկից ձիուն,
Բիրդան թռավ, ընցավ պղնձէ բաղան քաղքի մէջ։—
Ջէ քաղաք ամէն չուներ, տը թռներ, ընցներ։—
Շատ կան եկավ քաղքի մէջ,
Իրա քենթով ոնց ըմ չդնգավ, վոր նաներ։
Եկավ, հասավ քաղքի կուշա,
Մեկ խալխ խան ըմ դնդավ, ըսաց.
— Ախծ ջան, ես խանի քիրեն ինչ է։
Ասաց.— Վէրտէ, ձիուն մեկ կրուշ,

Մարդուն՝ քանի փաքար
Թ՛.— Ա՛խո, յես կը տամ ձիուն երկու կրուշ,
Իմ գլխուն իրիք կրուշ.—
Չինք քանց ձին ավելցըցուց.—
Իմ ձիուն ադիկ ալթունքաճն կ՛անիա՝
Չին իդի կապից, գնաց մինչ քաղքին կան կ՛ելու՝

Քառասուն փուռ փուղրաթ երավ, ըսաց.
— *Որական ինչ կ՛աչխատիք, փոռնչիք՝*
Թև.— Տաս մաշխդյա, տասնըմեկ մաշխդյա՝
Թև.— Վոր տուք տաս մաշխդյա, տասնումեկ կ՛առնիք,
Ցես կը տամ ձև չուբա վոսկի որական,
Եդ խացիր հիմի ի, ձը՛ ավիք՝
Գնաց, քառասուն եվ չուբ բիլող բանից, հասց.
— *Որական ինչ կ՛աչխատիք,*
Թև.— Որական տաս կրուշ՝
— *Ախպեր, յես կը տամ որական մեկ արվտակ մաշխդյա*
Տուք եդ չուբ հիչ մարդու չբիրիք, ձի խամար բիրիք՝
Ելավ, մեկ խաց առից ֆռունից,
Դարձավ, եկավ ուր խան՝

Թ. Պադիսահարը խանչուց տեղեկանում է Պղնձե բաղաքի թագավորի աղջկա պահած հրաշ առնելու պայմանների մասին

Իր խաց կերավ, ասաց.— Ախո՛ չան, հասց,
Մե խարցումս ունիմ քունե՝
Թ՛ասաց.— Վո՛րտեղ, ինչ խարցումա՝
Ասաց.— Ես քաղքի անուն ինչ կ՛ըսին՝
Ասաց.— Վո՛րտեղ, ես քաղքի անուն
Պղնձե քաղաք կ՛ըսին՝
Դե՛, կ՛ըսե, Պղնձե քաղաք հասե՞ղն ի՝
Կ՛ըսը.— Չա՝
Կ՛ըսը.— Պղնձե քաղքի թագավոր մեկ աղջիկ մ՛ ունի.
Ինչ կ՛ըլնը՝ ինոր քաղք ու սարին
Իրա՛ եկ չանց տաս, յես կ՛ուզեմ ընիմ՝
Խալվաթ խերտասավ.
—Քո՛ ինչ բան ի եդ բանիրի խիտ, հալա ադաչ իա՝
Էն կ՛ուննաքի երից.

— Ախ ջան, կուրծքս քե, յես կարիք երկրից իմ,
Ի՞նչ կ'ըլնը՝ մե ձի շանք տաս,
Ցես էլ թամաշա ենիմ,
Երթամ մեր երկրքիը, ասիմ՝
Ընցկնա քյաղաք ըմ կա
Խալվայ տուից գողեն,
Ելավ տանիս, ձեռ պարզից, ասաց.
— Ես սիվ փանջարեք, սա ամարթնիր կը տիանաս,—
Թագավորի աղջկան ընակարանն ի.
Կը տիանաս եդ սիվ հիրդիանիրս
Թ'ասաց.— Ախ ջան, խա՛ս
Ասաց.— Ենի՛ սիվ փառդայ ի կապած հիրդիկներուն,
Վոր աղջիկ տա՛ս չտիանաս
Տղեն ասաց.— Ախ,
Ես ի՞նչ ի, տանիս ճրագի պես կը վառվաս
Ասաց.— Վ'րտի, ենի՛ վոսկի խնձա՛յը ի.
Գյորզ ըմ կա ենու հիրդանիրու տակ.
Ինչ զվաթով ելնի՝ են գյորզ վիրուցի,
Ջարկե են վոսկի խնձա՛յը բերի տակ, դնի ա՛յր ծուց,
Թագավորի խիտ կռիվ անե, կոխե ելնի,
Աղջիկ կը տանի իրենս
Ըսաց.— Ո՛ֆ, Ախ, յես ի՞նչ իմ,
Վոր եդ բանեիաց ձեռ թալիմ.
Բևլե երթանք. խաբցմունս արի քենե,
Կ'երթամ հա՛յրիչ երկրնիր,
Կ'ըսեմ՝ Պղնձե քյաղաք եսպես քյաղաք ի
Գնացին խան. խալվա՛յր քնավ։

10. Բաղդասարն աղջկա վոսկի խնձորն առնում և յեվ մուճեխիկներին հայհոյում այդ մասին

Տղեն ելավ, կանչից գա՛յր Աստված,
Գնաց, խաստավ գյորզի մոտ.
Դարձավ աղոթքանը,
Իրիք անգամ ծունդր եդի առաջի Աստծու,
Դարձավ, ձեռ եթալ գյորզին
Աստծու հրամանքով գյորզ ինչըվ փառ եկավ ձեռ.

Զարկից, եղ վոսկի խնձոր կուտից,
Բիրից տակ, եղի ծուց,
Դարձավ, եկավ հայր խան, քնավ։

Ալիսուն, ինչ լաւ բացվավ, եկան ինչ անասն.—
Տեսան՝ թագավորի աղջկան՝
Հերդանիր բացվի, լաւ ավիր ի քաղաք։
Թագավորից ֆամման եկավ.
«Կան եկիք, անասամ՝ ինչքա մարդ ի եկի,
Իմ աղջկան խնձոր կուտրի, տարի.
Բանիցեք, բիրեք եասի, ենի չալլաղ ենինք»։

Ամուշնիր ընկան քաղքի մէջ կան կիլու.
Երկու անաի կան եկան, մարդ չանասան։
Գնացին, ինկան են խալիրու խան, քանն.
— Խալիւ չան, ըսան կարիր մարդ չկա։
Ասաց.— Չէ։
են ասին ենգան են խալիրոջ աչքին չեր իկա։—
Ըսաց.— Չէ, կարիր մարդ չկա։
Տղեն վիրուց ըսաց.— Ախպեր չան,
Ինչի կալիր մարդ չկա, կա կարիր իմ։
Խալիւ ըռբկավ.
— Սուս կաց, գրի կը տանին, սպանին։
Ըսաց.— Ինչի։
Եղ չամուշնիրուն կանչից.
— Ախպերնիր, ինչ խաբցուտնա կ'անեք, կա կարիր իմ։
Ամուշնիր անասն՝ եղ ուրան
Ենենց մելքման-չանել ուրա մ' ի,
Ենենց արուն եասց եղ ուղի վրա։
Ամուշնիր ասըցին.— Ա՛յ ուրա, գրի պահինք,
Տաւ մի կա թագավորի հառաջ, ուսն ախուռ իա։
Թ'ասաց.— Թագավորին ինչ ըլի՝
Գիտմ թագավորու հառաջ։
Ամուշնիր ասըցին.— Վռթախ, ասըցին,
Զարկած ին, թագավորի աղջկան խնձոր տարած ին։
Թագավորից հրամանն ի՝
Ինչ մարդու մոտ են խնձոր տեսան,

Թև կարիճ ելավ, կռիվ արից, պրծավ.
Թև վոր կարիճ չելավ, զգլիխ կը զարկին.
Եգ ել ձեռ տարավ ջեր,
Մեկ լավ վոսկի խանից,
Տվից չամուշնիրուն.
Մեկ ել ձեռ տարավ ձայց,
Ըզոակի խնձայ խանից,
Շանց ավից, ասաց. — Ախպերնիր,
Ինքան ձի ժամանակ ավիք,
Ցես իմ ձին խնդնիմ,
Երիման, ես գյորգին խառնիմ.

Խառավ գյորգին.
Դաղրավ գիմ ախպրանիր,
Հիշաց գայր Առաված,
Կանչից Բրխառաի մայր Առավարածին,—
Չև պահապան կինա.—
Դարձավ չամուշնիրուն, ասաց.
— Չամուշնիր, գինացիք, ձև Թագավորին ասիք,
Թև քյո վոսկի խնձայ տարող արսիր ինք.
Ես ել ձեռ եառ, գյորգ վիրաց, առից ձեռ.

Չամուշնիր գնացին, Թագավորին ասիցին.
— Մինք քյո վոսկի խնձայ տանող արսիր ինք.
Թագավոր ասաց.
— Գինացիք, ասիք՝ կա բառնիզ,
Թագավորի բանավարն իր
Ելան ասիցին.
— Տաս Թագավորի բանավարն իս, երիանք բանիմ.
Ասաց.— Թագավար, ինչ Թագավար.
Ապա մինք Թագավոր՝ Տեր Առաված պիտինք.
Հա, հա, ձև Թագավորից կռիվ կ'ուզիմ.
Գնացիք, Թագավորին ասիցիք՝ կռիվ կ'ուզիմ.
Ցես Առաված կը աս ձիր, յես իրան.
Ցես ինչը՞ ար կամ Թագավորին բանիմ.
Կռիվ կ'ուզիմ, վոր կռիվ ենիմ.
Թագավոր ասիցիր ժողվից.

11. Բաղդասարի կռիվը

Բաղդասար ուղեն քառասուն որ, քառասուն գիշեր կռիվ երավ.
Քառասուն ֆռան խաց, ինչ իջար եր երի, մինակ կերավ.
Քառասուն մարդու ջուր, ինչ կը կրնն, մինակ խմավ.
Ջիոդավ եղ բալլուր քաղաք վոչ խաց ուտին, վոչ ջուր խմին,
Երավ փաբիզ որ, գինք մինակ կերավ, խմավ,
Թագավորից իլլաջ կորվավ.
Թագավորի մարդիքն ալ չաուիր անոքինն կը մեռնին,
Թագավոր ֆարման եխան ֆռնչու վիրա, չորիրնիրու վիրա.
«Ցնասախ ի խաց թխել, ջուր բերել.
Ինչ մարդ խաց թխի, ջուր բերի,
Ենի աուն ու ախոյ, մալ, ապրանք
Վոչ թագավորական ա, վոչ ախչարական,
Գնաք ա կրակինք, կրակի միայ ենինք»:
Քառասուն որ Բաղդասար ուղեն կերավ, խմավ, կռիվ երավ:
Քառասուն որ ալ անոքի, ծարավ կռիվ երավ:

12. Սանասարը գնում է չեղբորն ոգնելու. կախարդված ալեվորից տեղեկանում է չեղբոր մասին

Խարար վռրդուց ալ տանք.
Բաղդասար ուղեն չաս նեղուքինն մեջ ի.—
Խարար Սանասարից տը տանք:

Ին մեկ առավոտուն Սանասար ելավ գինաց ժամ.
Գինաց դասի վերա, ուր դաս կարդաց.
Աչք ընկավ Բաղդասար ուղի մատնիք,
Ինչ ախպեր ախպոր խիտ փոխարկիր եր,
Տեսավ, որ մատնիքն կնա սեվցիր եր:
Ասաց.— Հեյ-վամ, հեյ-վամ, հայրի սուրբ, ա'երթամ.
Իմ ախպեր չաս նեղուքինն մեջ ի:
Ըսաց.— Վռրտի, սարբ ըլե,
Վոլ սարբ ունե, կյանք ունե.
Ջմիր Աստված փառարանինք,
Երթանք, մե կուր խաց ուտինք,
Ջքե ճամբու դնիմ,
Գնա, քո ախպոր խասի:

Եկան խացկերութին երիցին,
Սանասար ոդին չատ թանկագին եր վարդապետու մոտ,
Ելավ, գնին քաշից հանջիվ տվին,
Թամբ դրից վրին, ոդին պատրաստվավ,
Տղին ելավ խնճալ գնին,
Վարդապետու աջ առից,
Ուր Աստված կանչից, գնացի
Թե վոր Բաղդասար խոսիր եր իրիք որ
Պղնձե քյողքի բաղանի տակ,
Սանասար գիտաց որ ու մեկ հաչի
Տեսավ, վոր քյոռսուն խալխն ը մարդ կայնած ին ենդեզ ջերկ.
Տեսավ, վոր եդ մարդիկ ենքան խալխ ըցած ին,
Վոր շուրիր, մուրուս վերին գլխ գնդին ի դարձի
Բարիվ հատ հարցաց—
Սանասար ոդին չատ խելքով տղայ եր—
Ելի են խալխն ը բարիվ առավ.
— Հեյ-վամե, հեյ-վամե կանանչ կարիչ, ջահել տղա,
Դու ել եկար, եիմա, ընկնես են քյոֆրի ձեռ
Ըսաց.— Ինչ կա, վոր քյոֆրի ձեռ ընկնիմ,
— Վերտի, մեկ սհաթ մնաս,
Են քյոֆրին մե խավք ըմ կա,
Կը կա, կը ճվա, ուսն ել մե հասակին մարդ կը դառնաս
Սանասար կ'ասը.— Ախի Ջան,
Կ'ըլնը' ես ուխտուն, ուխտուն վ' երկու որ,
Մե ջահել տղե մ' իրե. են ինչըխ ելավ.
— Վերտի, ենու ձին կրակե ձի եր,
Գնավ, ընցավ քյողքի մեջ.
Եսոր ուխտուն որ կա՝ կռիվ դավի կ'ենկին,
Գյորզի ձեն կը կա, ֆեբիզ-փահլավանի ձեն կը կա.
Ել չըմ գիտի՝ ինչըխ ելավ, ինչըխ չելավ

13. Սանասարն ու Բաղդասարը հաղթում են թագավորի զորքերին յեվ հանդիպում են իրար

Սանասար տղեն գարձավ, կանչից.
— Տե, Բաղդասար, սխալեր,
Բաղդասար ասաց. «Որհնյալ ե Աստված,

Քեմակը խառամ, եկ ախ ու երկուղ չունեմ»,
Ասաց. — Հրամմե, Սանասար ախպեր,
Սանասար ասաց.
— Գնըդ ըմ գարկ ես պատ չըմի,
Ցես կամ, քե խանեմ,
Բազդասար վերուց գընդ,
Զարկից, գըռըմ չուս ավից»
Սանասար ոտնն քաշից գԹուր կնժակին,
կանչից ուր Մարութիա Բարձր Աստվածին,
Ձաչն ի Պատրաղին, վըր Սանասարի ազ Թխլին,—
Ոդնական, պահապան կնունա ականջ կըտղնեբուն,—
Մտավ Պղնձե քյողբի մեջ,
Մնքան ատքար կարից,
Արուն եղավ, գլիշիր ատրավ։

Էն՝ նն Թարափեն գարկից, կարից,
Բազդասար ոտնն նն Թարափեն,
Երկուս ելան, իրարու խառան.
Ել մարդ չմնաց, կռատրվանը
Երկրըս աչքիր քակուն արուն որ էղվի,
Ձիրար չճանչըցան. փախչելան, ձիրար որ ոտանին.
Դվաթ չհագիից, գիրար ոտանին,
Ներ ճանչցան, Թ'ախպեր էն իրարու։

14. Աղջիկը չերեսատարդական հառակին և գարճում կախարդված ագռնկանիներին. նա միայն Բազդասարին և ուզում

Գնացին, գաղիկ առան, եկան,
Կայնան քյոսան խարխըրու մատ.
Բազդասար ոտնն ասաց, Թե. — Լիրը անասովաժ,
Ես քյոսան մարդ քե խամար եկած.
Ցա ում կը բերես, ես մարդիկ
Ինչ ժամանակ եկած էն նն հառակին կը գարձըցես,
Ձքի կը տանեմ. Թե չե, չեմ տանեմ։
Աղջիկ սերբանդուԹին եղավ,
Կանչից, ուր խավքին բերից,

Ամէք ինչ կանչից,
Ինչ ժամանակ ևկած ին ջահելութի,
Եղի են խառակին դարձան

Կայնըցըցաց քեռասուն մարդ,—
Են քեռասուն մարդու աբրա ար հաշտեցըցի,
Հիսիլ աղջիկ տանի,—
Բաղդասար ապին պինքն ել կայնալ մեջ.
Աղջիկ, Սանամար ապին կայնան մեջ տեղ,
Բաղդասար ասաց.
— Ա՛ղջի, Առաքած վոր կը սիրես,
Յես իմ գըն խանն տուա քի ինախոյց,
Տու մ'ասի, թե Բաղդասար ապին ապեկ ի,
Յես ևնգուց խոս եղիամ.
Առաքած ինչ կը սիրես,
Քի աբրա վորին կ'ուզի ևս քեռասուն մեկից,
ԵՒնգուց ձես բռնա, գնաս
Իրիք անգամ ասաց.
Իրիք անգամն ել գնաց,
Բաղդասար ապի ձես բռնից,
Բաղդասար ասաց.— Ա՛յ, կալիր ախպերնիր,
Տու ոսկի կ'ուզիմ ևս աղջիկ տանիմ,
ԵՒնուց խոս ուրախութիւն ևնիմ,
Կյանք վայելիմ ևզու խոս.
Քեռասուն մարդ դարձան, ասըցին.
— Բաղդասար ապա, մինք շատ-շատ չնորհակալ ինք քենե,
Ինչ վոր ուս դմե յաչ դարձըցիր ջահելութին.
Տար, խեր անուռա մտանս
Բաղդասար ապին բռաց.
— Ա՛ղջի, քեռասունի ձես բռնե,
Քեռասունից չնորհակալութին եղա,
Շնորհակալութին արիր.
Քեռասունի ձես բռնիր,

Դարձան ինուինք իրանց անիր.
Սանամար, Բաղդասար եկան Սասուն,

Բաղդասար տղեն պատկիցին,
Նուռ ուբախութին եղիցին
Վարդապետն եր, գինաց,
Մև հաւրիշ թագավորի աղջիկ եւ բերից.
Բերից, Սանասար տղեն եւ պատկից

Խնձոր և տուփ

Մոկաւայի
Հովհաննէս
գրի առաւ
Գաբրիէլեան ս. Հովհաննէսեան

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Այս պատումը տպված է Թաթիզին առաք. Հոմանվեցեան «Ամառօր Մահի» ժողովածուի մեջ, 1892 թ. Թիֆլիսում, երես 80 հատ.

Պատմողը մասին տրված է երես 80 միայն հետեվյալը. «Այս կտորը ներքուստ ես Մակար Հովանի, վարիճախա պատմողը»

Բայլ արձանից բառահավաքը գրի չի առած լինել Մակար բարբառով նաև ուրիշ երկու վարիանտներ, որոնցից հատվածներ են բերված ծանոթություններ մեջ Ա. և Բ. տառերի տակ։

Տողատիւմը բացի երբեմն՝ ամբողջապես նոր է կատարված։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ.

ԴԱՎԹԻ ԿԻԹԱՐ ՄԱՐԱՄԱԼԻՔԻ ՀԱՏ*

1. Նախերգանք

«Դառնամ զողորմին կը տամ են տուր Մըլքանէթ քհանեին,**
Ալա ապէ քահանեին.
Դառնամ զողորմին կը տամ են Սանասարբին, Բաղդասարբին,
Սանասարբին, Բաղդասարբին.
Դառնամ զողորմին կը տամ են Զինով Հովանեին.
Դառնամ զողորմին կը տամ են Մհիթարին.
Դառնամ զողորմին կը տամ ընու հիշատակ Դավթին».***

---

* Առաջին տպագրության մեջ այստեղ կա միայն «Դավթի» վերնագիրը։ Խ մ թ.

** Տե՛ս եւ Գ. Ս.

*** Բ. վարիանտում «զողորմին» այսպես է.
«Ողորմի որ տամ՝ ողորմի Սանասարբին, Բաղդասարբին.
Ողորմի որ տամ՝ ողորմի Ձեզ Քաթիճնեին.
Ողորմի որ տամ՝ ողորմի Ձեզ Մհիթարին.
Ողորմի որ տամ՝ ողորմի Զինով Հովանեին.
Ողորմի որ տամ՝ ողորմի Ցառն Վերգոյին.
Ողորմի որ տամ՝ ողորմի Թալան Դավթին.
Ողորմի որ տամ՝ ողորմի են տան Ձեզնին, պտակին.
Ողորմի որ տամ՝ ողորմի ախանջ խոզինա». Գ. Ս.

2. Միերի վարդիներ՝ առձկի ձրագ Մարամելիք յավ հայի ձրագ Դավիթ

Մհեր գինքն եր, ուր կնիկ.*
*Տալ ադա չեր ելիւ***
Մարամելիքի խեր Մարա մեչ մեռավ.
Իմիկ խանում, Մարամելիքի մերն եր,
Մեռց վօրպավարիւ
Մխաք երավ, ըսաց.
«Ջանըմ, իս ա՛ելնիմ, իմ ժողովուրդ ժողվիմ,
Գիրիմ, մեկ թագարիք տեռնամ.
Իմ մռաեն մեկ ադա ասւս չինկավ.
Մեկ ադա ընձը հարկավուր ը,
Ըլնը՛, միր ազգին տիրուքին ենը՛,
Մինք չգնանք գիմար.
Համա կըսը մեկ փերիկ ըլնը՛,
Իրան մռաեն մեկ ադա քնամ կա՛,
Ըլնինք ճամբեխինք մաս Մհեր,
Ենու մըռեն հիմին ենինք,
Բանքի ա՛ կա իմ կուշտ, ընձը՛ մեկ ադա ըլնը»։

Ելավ, երկու մարդ ճամբեխից.
Կացին մաս Մհեր, կ՛ասին.
— Մհեր, Իմիկ խանըմ զմեզ ճամբեխիր ի քի խամար,
Հիմի կ՛անի, վոր անասուս կա՛
Ձի եկ ադա վեր ախչըին չկըըվի։
Մհերն եր, կ՛ըլնը կ՛ասը.
— Տա՛ կացինք, Աստված ձի խեխ,
Իս իրիք որ իմ կնկան մռաեն
Աբար կ՛առնիմ, նուր կը կա՛մ։
Եգ երկու մարդ դարձան,
Կացին դեխ Իմիկ խանըմ։

---

* Ա. վարիանտում Մհերի տեղ Սանասարն է հիշված, բայց կարծում եմ զա պատահական սխալ պիտի լինի, վորովհետև, վորքան հիշում եմ, յերբ պատմողին հարց ու փորձ եյի անում, Դավիթը Մհերի վորդին համարևց և վոչ Սանասարի։ Գ. Ս.

** Բ. վարիանտը այսպես է սկսվում. «Ադանք ձեզի ճոգ, կանք, գացինք վեր Դավթի ճեղինու։ Գ. Ս.

Են ել իրիք որ խաս ուր կնկան մասալհաթ երամ,
Կնիկ գնասուր չիտուր
Ելավ, գնդամիկ կնկնից կինաց—
Համա կնիկ խարար ելավ, վոր կինաց են բանին—

Ենդուցա հիս ուր որ ձնաց մաս իսմիլ խանըմ։
Իսմիլ խանըմ, ինչ ուր որ լմացավ,
Ակախավ, ելավ երագով,
Վոր գինք տ'ըլներ տղով։
Եասց.— Մհեր, կինա, ըսաց, կինա քու տուն,
Ամա քու կնկան մը՛ գիրքը եգա բանի*
Մհեր ելավ կինաց ուր տուն։

Ուր ժամանակ եր, տուն ծիծից.
— Կնիկ, եասց, տուն բանց երա։
Կնիկ եասց.— Վայ քի տուն չըմ բանա.
Քու խիտն ել նա կը նատիմ,
Նա կը կանգնիմ մինչիվ քնասուն տարի։
Եասց.— Մ՛յ կնիկ, եգա բան եգինց մ՛ ենե։
— Չե, ըսաց, վոր տուն կացիր խա,
Ակյազդու խիտ խառիր խա,
Մինչիվ քնասուն տարի
Իս պակ քնասունք պախիմ,
Քու կուշտ չքինիմ։
Ենդեղ հերսուն իմ կերամ.
— Մինչիվ քնասուն տարի
Իս քու կուշտ պուր չպառկիմ։
Երկուսն ել հերթովցան, նուր տուն երաց.
Երաց, կացին, քնասուն որ ենունք
Միամիտ երարու կուշտ պառկան։

---

* Ա. վարիանտով Սանասարը կամենում է մանուկ Մօրամելիքին սկրտել տալ, բայց Մօրամելիքի կինը չի ընդունում և անունը Մելիք է դնում Մի քանի տարուց հետո, յերբ Սանասարը մի անգամ կանդնած եր տանիքի վերա, տեսավ, թե ինչպես Մօրամելիքը մի դեմիզ մեկ ձեվի, մյուսը՝ մյուս ձեվի տակին տասած, տուն բերից. «Ձեյ-վամա, ձեյ-վամա, ասաց նա, ետսի ինչ իմ տուն քանդիցը՛, իմ աչքիր կուրացըցը՛, Քայու ճրագ ընցըցը՛, Տանկի՛ վատըցը՛»։

Մօրը Քողից, Սասուն վերադարձած. Բազդասարը և Վարդապետը մնացած էյին, և այժմ Զնով Հովանին, Վերգիյին և տանում Սասունում։ Գ. Մ.

Քառասուն որ ենդեղ եկավ,
Տասն որ եկ ենու իյալ-կյալ, եկավ խցյուն որ.
Խցյուն որ կնկան կուչա չպառկավ
Թըխա գան խցյուն որ,
Իրիք տարի եկ կնկան կուչա չկինաց.

Ջուհար իրի՝ Իսմիլ խանըմին մեկ տղա իլիր ի,
Անուն դրած Մսրամելիք.
Համա ենենց տղայ ի,
Ամառա, վոր ենիկ չափին խաներ,
Ախշարք ենու դեմ կանդնող չկար.
Եգա խոսք վոր Մհեր լսավ,
Եկավ կինաց ժառ ուր կնիկ, եսաց.
— Կնիկ, եսաց, ասոր մեր ջավրս ասաղ ժիժաղիր ի,
Իրի, մեկ բան դնդըմինք,
Մի ջավրս ճրագ տ'ընցըներ.*
Երի, մի ջավրս ճրագ մ'ընցըցրու.*
Մինք երի, կանք մեկ տեղ,
Բալքի մ' Աստված մի ճրագ կպուցու,
Մեկ տղա ըլնըր, մե ջայրս ճրագ կպնըր,
Եսաց.— Ձե, յես հերսիս իմ կերի՝
Մինչիվ քառասուն տարի
Մինք մեկ տեղ չքինինք.
*Եսաց.— Ա՛յ կնիկ, *
Քառասուն տարին՝ քառասուն որ խոսրինք.
Քառասուն որ՝ քառասուն տարի,
Բալքի մ' մի Աստված մեկ տղա տա,
Ըլնըր, դեն այլազգու ճրագ վերչը,
Վայր մի աղգուն չկարճանար
Կնիկ եսաց.— Ա՛յ մարդ, տո՛ւ դխտիս.
Համա ինչ որ մի տղեն ըլնըր,
Են որ մինք կը մեռնինք,
Մե տղեն հեքիմ կը մնա ախշարք.
Եսաց.— Վոր մինք կանք ախշերքի վերա՝ պար մեռնինք.
Համա վոր մինք մեռնինք,
Միր տղան վոր սաղ ըլնըր,

---

* Մի, մե—միր, մեր՝ Ա մ.

Մինք գենա սաղ կը հիշվինք.
Մե սղեն վոր ըլնը՝*
Մե սան անուն չկուրտաը՛,
Եսաց.— Հերսու մակուտուր կ՚ըլնինք, սո՛ւ գիտես
Ելան, իրարու կուշտ կացին,
Ինն սմիս, ինն որ, ինն գնկզա վոր լմացավ,
Մեկ սղա ելավ.
Տղեն վոր տարան, մկըրտըցին,
Անուն դրին Դավիթ, պապկի անվան վերա

Վոր կնքեցին, պըծան, Մհեր վոսխաթ երավ, եսաց.
— Իմ սղեն չոկ ծիծը չկերցըցնք,
Կը տանենք մըտ Մարամելիքի մեր,
Իմ խաթըր խամար իմ սղեն կը պախը՛,
Զուր ծըծեն կը կոըրվը՛,
Հիտ են ժամանակ իմ սղի վոքիլ սու իս,—
Զենով Հալանին կ՚ասը,—
Իմ սղի մեխք, վարձք քու վիզ.
Վոր քննի կերթա, լավ պախես,
Սասման տան ճրագ չընցըցյաս
Վոր վոսխաթ երավ, պըծավ,
Հերսու մակուտուր եղան, երկուսն էլ մեռան։

3. Դավիթը Մարամելի տանը կիրակվում է իր հայրենական մեղր ու կարագով. Մարամելի վախը Եռանից

Զինով Ովան ելավ,
Ջաղեն երավ բալլի,
Առից, տարավ ենդեղ,
Մարամելիքի մուր թաալխա երավ։
Մարամելիքի մեր ելավ,
Վիրուց զաղեն, պետք է ծիծ տեր.
Իրիք որ իրիք գիշեր են բան չկերավ,
Ենու ծիծ չծըծից,
Մարամելիք ոբա խաղալու եկավ.
Մեր կանգընավ ենդեղ,

* Մե—մեր։ Խմբ.

Մըսամելիքին ասաց.
— Եսա ադեն, ասաց,
Իրիք որ իրիք դիշիր կա՝ իմ ձիծ չուտը,
Մնա անոքը՛, որ մեռնը՛,
Մինք ամոթանք կ՚ըլնինք ենու տիրուչ մոտեն,
Ապա ինչի ենինք ասա ադի խիտ.
Ինչի չախինք, վոր մի ձիծ չուտը,
Ասաց.— Մարե, եղա ադդ,
Ասաց, խաստակուդ ադդ ի,
Մի պլխուն բալա ա՚ըլնը, ասաց,
Ել վըչ չկըտրը, ինկիր ինք մեչ,
Իլե, ենու խոր մալ շատ ը,
Կինա, մեկ բեռ մեղր կը բիրիս,
Մեկ բեռ ել կարագ կը բիրիս ասանդ,
Կը չինիս յեղր-մեղր, կը տաս՝ ադեն կ՚ուտը.
Մինք ել պարզիրիս ենուենց բալից պրծնինք,
Ենուենք բալից ին.
Ասաց.— Վհրտի, Մելիք՛, ինչ բալա ա՚ըլնին,
Եսիկ քի ախպեր ա՚ըլնը.
✓ Ասաց.— Եդիկ ձը ախպեր չը՛ը.
Ինչ զարար, ինչ ջհաս ընձը ուրալ՛,
Ըդուր մոտեն ա՚ըլնը.

Մարամելիքի մեր ճամբիից,
Եպի մեկ բեռ մեղր, մեկ կարագ.
Մեղրով, կարագով եղա ադեն կիրըցուց,
Պախից մինչիվ իրիք տարի.

Ա. Դավթի մանկական չարությունները չեն ժպտալի դժգոհություն ու զանգատ

Իրիք տարով հիա՝ ադեն եկավ,
Մանչ քաղքին կան կը կա՝
Նուր երած բան ինչ կը.—
Մանչ քաղքին կան կը կըսիր,
Ինչքանգարր ուխ տարեկան, աաս տարեկան ադա կըսիր՝
Կ՚առնիր խաս ուր, կ՚երթիր խաղ կնկլա.

Տէր մ' եւ կացին, ճան կը խաղին
Տաս տասի'երկու տղի խիտ.
Տղեք տաս տարեկան էն, ութ տարեկան էն,
Չինք իրիք տարեկան ի։
Ճանի վերա կռվըտան.
Վիր թիվ հաու ձեռ, թիվքիր թռան.
Վիր վուտքիր խաու, վուտքիր կուտրան.
Իրիք տղի թիվ թռավ.
Իրիք տղի վուտ կուտրավ։
Ելան, դարձան տուն, գանգատ երին,
Իրանց խուբ, մոր ասին.
— Մեկ հնեք'մ տղա կա Մսրամելիքի տուն,
Ենիկ երավ, վոր մե վուտքիր կուտրավ, մի թիվքիր թռավ։

Եղունց խերիր կացին,
Մատ Մսրամելիք գանգատ երին։
Մսրամելիք շատ ըրըկավ,
Ելավ ձեռ հաու, տղեն որ սպաներ.
Մեր չիթուղ, ըսաց.
— Տղայ ի, բանը' ֆեմ չենի։
Եդ որ եղենց ընցավ։

Մեկել որ ելավ, մոր ըսաց.
— Մը' թըղնի, երթա, ճժիրու խիտ խազա։
Մեր խլխաուն ելավ, տուռ վեր Դավիթին չինիցց,
Նսաց. «Տնեն չըլնը' տուռս։
ՉԴավիթ քինաուկ եթուղ մանչ տան,
Տուռ շինից վերա, կինացց։
Ճաշու վխտին ակխավ, ելավ ձեռ եթավ։
Տուռ շիմքով, սուրդարով թռավ, նիավ։
Ելավ տուռս, կանչից, Ինկիրտանք ժողվից, կացին քախչեն
Բախչեն վոր կացին, խոի, իրենչ երավ Դավիթ.—
Ձեռ եթալ, մեկ սանդրի ծառ կռսից,
Չծեր խոի գետը'ն, կանչից.
— Տղեք, խեծնինք վեր ես ծառին, իրենչ լավ բան ի։
Վոր խեծան վեր ծառին տաս-տասնըխինգ տղա,
Դավիթին ևր, ենդեղեն գծառի ծեր բաց խթուղ.
Ծառ կանգընավ, գողնք եթալ,

Ամեն մեկ փուղան ընկան,
Իրիք խաս մնաս, ինայծաննիրն էլ,
Վեր գլխե կուտրավ, վեր վուռ կուտրավ, վեր մեչք կուտրավ,
Բիլրադի բիլինդար էլան,
Բիլինդարքիր ժողվեցին,
Ամեն մեկ ուր խոր տուն տարան.
Մնացածքիրն էլ տարան, մըզկիքիր՝ տուռ գրին,
Հիրիկուն ննուց մալին նկավ.
— Ես ինչ սաբըրով ես մարթիր մնացա,
Մըզկիքիր՝ վոքիլ նկավ, ասաց.
— Մեկ հնիրմ ողա դի Մըսրամելիքի տուն.
Ետա երկու տիր մի ճժիր խաղալ տեղ սպանիք ես
Եղիխեն կիրից Մսրամելիքի խամար.
Ջիան եղա տղեն կը սպանես, կը կուրուսես.
Ցան մինք կ'ըլնինք, մի անիր կ'ավիրինք, երթանք։

5. Մսրամելիքը փոշմանում և Դավիթն կրակով չար վոգով

Հիրիկուն Մսրամելիք նկավ տուն,
Մալը՝ թուղթ կարասց.
«Իրիք մեծ մարդու տղա
Եղա հնիրմ սպանիր ի.
Ցա ենեի կը սպանես, վերչացըցես,
Ցա մինք մի անիր կ'ավրինք, երթանք»։
Մսրամելիք գիուր քեշից վեր Դավիթին, ասաց.
— Տը սպանիմ, իմ խաց ջոր կուրուսից.
Ես մեկ հնիրմ տղի հարով
Մեկ քաղաք չըմ ավիրի։
Մեր եկավ դեմ կանգընավ.— Պախ չսպանիր։
— Բեի ճամփե, որ սպանեմ։
Մերն ասաց.— Եդիկ ֆեմ չենե,
Երեխայ ի, եղու սպանել մեխք ի։
Մսրամելիք ասաց.
— Տղա չի, խելք կը խառնը,
Ամա խոստաղուղ ի, կասաը՝ կը սպանը՝։
— Ա՛յ վորսի, վոր կասաի ի,
Ըլնինք բիրինք, փորձինք։

Եսաց.— Մարե, ինչի՞ ազ փոթֆինք
Եսաց.— Աչխատն իս կ'ըլնիմ,
Մեկ չանախ կրակ կը լցնիմ, մեկ՝ վոսկի,
կը դնինք հեազիվ աղին
Թի ձեռ եառ, վոսկին առից՝ խելքդ ի, ապանը՛.
Թի վոր կրակ առից՝ ապայ ի, խելք չկաըը՛

Աչխատն ելավ խալ,
Չկրակ, ըղվոսկին խալ հեազիվ,
Տղեն իրիշկից, տեսավ՝
երկու բան կը պապա.
Ձեռ պարզից, ըղվոսկին պաի վիրացեր,
Առաձու հրամանքիվ կրակ կպավ մատ.
Մատ քեշից, խալ բերան,
Լիզուն երիցավ, խլոր ելավ,
Անուն դրին Խլոր Դավիթ,
Մեր եսաց.— Վ՛րաի, ատ տեսար,
Վոր ապայ ի, ֆեմ չենի՛

6. Դավիթը բռնում է Մասամլիի հոլը. Մասամլիի վախը Դավթից

Մասամլիք եսաց.— Ախա, ինչ բան ենինք խոտ՛
Մեր եսաց.— Ինչ կ'երթաս հոլ կը խաղաս,
Քու ախպերն էլ տար ենդի, խաղ ենա.
Քու աչք պախը՛ վերա,
Վոր խատ աղենիրուն կռիվ չենի՛
Եսաց.— Մարե, խատ ձի կը տանիմ,
Ամա դինք խատաակուղ ազգ ի,
Վախանամ, մեկ պատիճ բերի մեր գլխու՛
Մեր շատ ապաչից.— Բենե մուննաք ըմ կ'ենիմ,
Քու ախպեր խոտ տանիս՛
Ելավ, մոր խաչըը չկպավ.
Մոր խաչըը պախից, առից, տարավ.
Առից, տարավ, խալ մեչ մեյդընին՛

Դավիթն եր, դինք խատաակուղ ազգ եր՛
Մատ, նատավ հոլտուն՛

Ենկանդար ապաչից ախպեր, չլսավ.
Վոր չլսավ, ըռըկավ.
Վոր ըռըկավ, ետաց.
— Կ'երթամ, ենդևիեն գնդ կը գարկիմ՝ մեկ ախր սպանի՛,
Ձինք կիենաց, հոլ առից, եթալ, ետաց.
— Ջարկիմ, մեկ ախր սպանվի՛, ձեռ ուր տեղ,
Ենդևիեն վոր հոլ եղավ՝ սը կըներ հոլտուն,
Դավիթ գձեռ խաու, գնդ գարձուցից,
Իրիք խարիր ձիավուր փերիզ-փահլիան սպանից,
Եղ ավուր ուրախութիին, խաղ, ուախել, խմիլ բնդլըցին,

— Ախա ինչի ևնինք, ինչի չենինք,
— Տը սպանինք գԴավիթ,
Ասին.— Ետանգ մը սպանը.
Տար մատ քու մեր, նուր սպանը՛,
Որ կետոր եր. ասին գԴավիթ, նկան տուն,
Մնկնգ յանեն ենուր մալիք, ախընդրիր նկին,
Եղ իրիք խարիր ջամդաք տարան, գըռըցին,

7. Մարամնիիր պատվիրում ե սպանել Դավիթին. սա հաղթում ե փերիզներին յեվ մնկի հետ վերադառնում Սասուն

Մարամելիք գԴավիթ առից, տարավ ուր տուն,
Ետաց.— Մ'որե, տու գիմ աչքիր կուրցըցիր,
Մ'ոնչ իմ սղդուն գձը սիվխրես երիր.
Մ'որե, տես տիր սը սպանիմ,
Ետաց.— Ա՛յ վորտի, վոր տու սը սպանես,
Ետաց, երկու փերիզ գնդե,
Տոն չսպանես, մնիք իննկի քու վիզ,
Տի խոտ, թըխ տանին ուր խերտանական երկիր,
Մուրադ-ջանուս բնրան,
Տանին վեր Բաքմանա կարմնջին,
Վիզ կարին, թալին գիտ,
Երկու փերիզ*, առին գԴավիթ, նկան,

* Ա. և Բ. վարյանտներով յերկու փերիզներն են՝ Բաքմանա Քաղն և Ճարպախոտ Քոմմին։ Գ. Ո.

Դավիթն ի, ել փերիզքիրուն ականջ չենը.
Մեկ քար կը տեսնա, կը սպանը.
Մեկ լըպըտարակ կը տեսնա, կը զարկը՝, կը սպանը՝.
Ականջ չենի փերիզքիրուն,
Փերիզքիր համբին խիտ կը քալին,
Եղիկ համբիեն տուս կը քալը՝,
Շատ եկան, քիչ եկան,
Մուրատ-Ջան բերան խառան.
Ենդեղ կանգնան երկու փերիզ,
Վըր Բաթմանա կարմնչին.
Դավիթ հետիվանց եկավ, խառավ.
Խառավ, տեսավ, վոր երկու փերիզ,
Վ՚ար կարմնչին դադրած ին.
Դավիթ ետաց.— Տա՛ք ինչ արավ եղա տեղ դադրիր եք
Ետաց.— Խուզա՛դ-արիվուդ կուբրան կ՚ըլնինք,
Տա՛ երեխայ իս, վախենանք՝ մեկ բան մ՚ կա՛,
Հետզհետ դքի կ՚ընցըցինք.
Ետաց.— Զանըմ, տա՛ կանգնիր եք,
Ընձը՝ կը թալեք դիտու—
Տղեն հետաստուն եր, հետացավ,
Տղեն ետաց.— Տա՛ քելըցիք,
Զկարմուռնչ ընցիք, իս հետիվ տը կա՛մ.
Աբեն.— Ձե՛, մեկ ընցնը՝, մեկ կենա հետիվ,
Վոր տա՛ չվախանաս.
Ետաց.— Վոր անցկուն ի, քըխ ձե խոսք ըլնը՝,

Ինչ Դավիթ խառավ կենա կարմնչին,
Հառավ մարդ դարձավ վերա,
Հըրեն մարդն ել խառավ,
Չեռ թալիցին Դավիթին,
ՉԴավիթ տը պինին, թալին դիտու
Դավիթ մեկ ձեռ եթավ, մեկ փերիզ բռնից,
Մեկն ել՝ զմեկ բռնից.
Ի՛րռնից, իտի կարմնչի վերա,
Չեռ հառս, չկրեն տանակ եխան,
Երկուսն ել տի պիներ,
Են մեկ ետաց.— Իս վոր կամ,
Քա՛ խոր գնատախանը՝ վերայ իմ ճա՛չայը՝,

Քան խոր թացն իմ կիրքի
Են մեկել եաց.— Իա վոր կամ, իմ սոյ արաբը,
Իա Մարամելիքի խոր հըռջիվու մարդն իմ.
Մարամելիքը վինք ուր բնբռով եաց.
«Տարնք ենդեղ, վինեք, թալնք դիտ»։
Դավիթն եր՝ մեկ լխուղ.
Արաբ սպանիլ, եթալ դիտ*
Փերիլ եաց.— Վոր ատ եղա մարդ իս,
Եղա հայնար քո փուր կա,
Քանի վոր ապ-կնդանի իմ,
Իա պտի քի խըզմաթքեր ըլնիմ։**
Ելան եկան Սասմա մեռը,

Զևնով Հովան եկավ,
Քոչըրինք իսի այլէշ,
Իրիշկից ուր ճամբաս.
Իրիշկից, տեսավ, վոր մե փերիլ կը կա,
Մեկ տղա ել հիտիվանց կը կա,
Ճամբեն ատա կը քելը։
Ինք ուր կնկան եաց.
— Ախ կնիկ, իլի տեղ չինի,
Մեկ տղա ծուռ-ծուռ ճամբեն կը քելի,
Ճամբեն ատա կը կա.
Ենիկ մե Ծուռ Դավիթն ի, եկավ։
Քրոխպեր եկավ, գլխե պաղնից,
Շատ ել ուրախացավ,
Փառք իսու Աստծուն.
Փառք անմախ Քառավորին,
Միր տղեն եկավ, ուր իսր տեղ ար բռնը»։

8. Դավիթը ճախարդ

Էլիսուն Զևնով Հովան եկավ,
Գնդակեն բաշտավից, եաց.
— Իմ սխտոր տղեն իկիր ը,

* Ա. և Բ. վարիանտով չերկուսին էլ ներսում է։ Գ. Ա.

** Ա. վարիանտով փերիները շատ լավով տրյուն են խմեցնում Մարամելիքին Դավթի տրյան տեղ։ Գ. Ա.

Նախիր մարդու չտիք,
Ես տարիս իմ ախտոր ապին ա՛նեիմ նախրուրդ*
Ալխասն քաղքըցիք բիլադի խոսք ալին,
Վոր պաի բանին նախրուրդ,
Ինչ լա՛ս բացվավ, ելավ, եասց.
— Դավիթ, եասց, քեզի բանիր լիմ նախրուրդ.
Հըմեն մեկ տավրի գլա՛խ
Մեկ կուտ կուբիկ, մեկ կուտ ցուբին միզի հախ կը տան.
Շաբթին մեկ անգամ ել,
Գաղքի բոլուքին ի, տուն մեկ խաց կը տան.
Կերի՛ս պախը՛ տավար, քի չկա կ'ըրի,
Եասց.— Նենց պախիմ ծադկը՛ պես.
Աբխայկն, Ալխասն, ա՛նբաիմ հեռչիլ,
Ամա, խրմխպեր, իս պիպիկ լիմ,
Մեկ Ջուխտ լիմ սոլ ընձը խամա կը տաս կարիր
Եասց.— Ես սհաթիս կ'ըրթամ, կը տամ կար,
Են սհաթին ելավ, կիտասց,
Ջուխտ լիմ սոլ եասւ կարիլ,
Իպի, խաու տղին.
Տղին առից, խաղալ,
Խրմխպեր եասց.
— Վէրտի, Ալխասն գնախիր կը տանիս
Սաամա տարի հիտիլ չայիր.
Սըվտակ քա՛ր կա, սըվտակ քարի տակ հախպուր կա.
Են հախպրի վերա կնտոր կը բարձավիս,
Իս քեզի կնտորին խաց կ'առնիմ, կը կամ.

Ալխասն Դավիթ խաղալ գտալիր,
Գնախիր առից, տարալ տար.
Մեկ սղնդրի ծառ ել քեշից.
Եաի վա՛ր ուր քիչին,
Գնախիր կը քիշի.
Նախիր եիան տար, տեսավ,
Վոր արջիր, կնկիր, տալանքաիր, կախլանքաիր փախան.
Ինչ Դավիթ վուտ կը զարկեր դեսը՛ն, դեսը՛ն, կը գնդեր,

---

* Ա. վաչկատուով՝ նախ, գառնաբաժ և պատուաստ և ապա նախրուրդ՝ Գ. Մ.

Երես ձեռնեն արջիր, կելիր վախանե
Դավիթն ել ինկավ հետիքիր.
Վորու խասավ՝ եզար, ժողվից.
Ինչ արջ կըներ, կել կըներ, ասլան կըներ, կափլան կըներ
Ժողվից, իրի մանչ նախրին, խառնից գնախիր.

Ց. Դավթի ըճկեր ճախառդը, ցատման ժամը, հաբեսաց յեվ ալազակներբ

Ճաշուցին գնախիր ժողվից, տարավ չայիր
Սըվտակ քարի տակ վեր հախպրին.
Տեսավ, վոր չոկ գեղը՝ նախրուրդ մ' ել
Տավար բիրի ենդեղ կ'երըծա, ասաց.
— Ա՛յ նախրուրդ, ասաց.
Արի, իս տու ախպեր ըլնինք
Երկուս ախպեր ելան
Դավիթ ասաց,
— Իս քաղցած իմ, ինչ ա՛ուտինք
Նախրուրդ ասաց.
— *Դավիթ, մեր գեղ սամանն ժամ ի.*
Վոր ամի քաղցած իս, ամի կաց իմ տավար,
Իս երթամ, հաչ պիրիմ՝ ուտինք
Դավիթ ասաց.
— Ջե, ամի չըս կերը հաչ պիրը՝, իս կ'երթամ.
Տաի տավար պահը՝, իս երթամ, առնիմ, պիրիմ

Դավիթ ելավ կինաց են գեղ.
Քաասավ, տեսավ, վոր քառասուն լիկ խրխաչ ի գրած.
Ասաց.— Ա՛յ չանըմ, քիչ ըմ խաբիսա ավիք, առնիմ,
Իս, իմ ընկիր ուտինք
Ժամխար կանդընավ, ասաց.
— Ա՛յ վորտի, գնդրը՝ պատարագ ըլնը՝,
Համ կուշա կիր, համ առ, տար
Ասաց.— Ջե, իս լաղն իմ, մկա կը տանիմ.
Նախիր կ'երթա խալխի գիանքանիր
Վոր չավին, Դավիթ եզար, մեկ լիկ խրխաչ եկան,
Մեկ պղինձ ել յեղ, առից, կինաց նախր ու տուս.

Տեսամ՝ նախըշին ենդեղ կը լա.
Եսաց.— Ձանըմ, ինչի՞ կը լաս
Եսաց.— կը լամ, եսաց, ասա դիվ եկան,
Տաս խաս իղ իմ ասլարքիրուց առին, տարան։
Եսաց.— Չայդի, քըզ հրիսեն մեա եսաեղ,
Ձես երթամ, ասլարները առնիմ, պիրիմ, նուբ կ'ուտինք։

Եդիկ մեաց. ինք եկավ, հիսիվ դիվիրուն կ'ինաց.
Կ'ինաց, եկավ սարի գլուխ։
Տեսամ՝ դիվիր գասս իղ գինած, կորսած,
Լցած մանչ ասս կանքին պղինձ՝ կ'իսին։
Են ահաքին խասավ, ասս գիվու գլուխ կարից,
Եկավ ձեռ եասս գպղինձ՝
Միս մեչ հալա կեասիսիլ, առից, վիրաց,
Տարավ են գեղը՝ մեչ՝ կաշին ել խիս.
— Աաճք, եսաց, եսա մեծ պղինձ
Չի պասիկ պղնձի փուխ.
Եսա միան ել ձի խրխոը՝ փուխ, ինչ իս ասրիր իմ,
Կաշիքն ել չիվարներ Քրխ խաղնին իմ խերը՝ խասար։

10. Ջենով Հովանը հաց և բերում Դավիթին

Դարձավ, եկավ մաս նախրուրդ.
Տեսավ, վոր խրոխպեր խաց ասիր, իկիր իւ
Խրոխպեր, վոր գասնաս իրիշկից մանչ նախրին, վախացավ.
Տեսավ, վոր՝ քյոնի արջ ըմ կա, կիլ ըմ կա,
Ասլան կա, կասլան կա՝
Բիրագի ժողվի մանչ նախրին,
Բաբհավիլ, ասլի վեր հախարին։
Խրոխպեր կանչից.—Դավիթ, երե քու խաց ես, ասր.
Միրացիր իմ, չըմ կերի պիրի, խասրցի մաս քու
Դավիթ եկավ մաս խրոխպեր. եկավ, եսաց.
— Խրոխպեր, ինչ եղա սիլ տավարքիրն ին,
Ինչ եղա կարմիր տավարքիրն ին՝ լավ ին.
Ինչ եղա բոզ տավարքիրն ին, եղա պես տավարքիր՝
Շատ ծուքին կ'ենին, ընձը՝ կը չարչրին։
Խրոխպեր ծըծդաց, եսաց.
— Են ինչ շատ կը փախին,

Ջան, ասաց, ով ճարտարվին,
Դավիթ սովը վիրուց,
Եթալ հրոչիվ խրոխպեր, ասաց.
— Խրոխպեր, իս քեզի ասը՝
Ենենց սոլ ըմ կարը՝,
Վոր մեկ ասրի դաշդրի իմ վուս
Եսիկ խլխուն խադիր իմ,
Զուր ճաշուն կարսվավ,
Ել կուրքիր վոսս չդաշդրը՝
Զնով Հովան միաք վե ասաց.
«Քու սուն ավիրվը՝,
Իս պողպատե սոլ եսու կարիլ
Մհաթ ըմ եսու վոս՝ չկանդընավ»
Դավիթ ասաց.— Խրոխպեր, դե, իլի երթանք,
Ճաշ իմ պիրի, կե, կլնան
Զնով Հովան, նախրուդ դճաշ կերան, Դավթին չմնաց.
Վոր Դավթին չմնաց, ասաց.
— Խրոխպեր, տարսակ սման տես, տանիմ տիրուջ,
Իս ել ննդեղ կ'ուտիմ.

Ելավ, զաման իսի վեր թիվին՝ պղինձ խիս,
Առավ, տարավ սասման ժամս սուն,
Թասլիմ տերտուրուջ երավ.—
Գեղական հերսըվցած ին՝
«Վոր են տղեն տեհնանք, շատ կը սիրնք»,—
Տարավ ննդեղ ըզաման, ըզպղինձ,
Եսու տերտերին, ասաց.
— Տերտեր, ճաշ սիրնք՝ իս ուտիմ,
Են տարած անջախ իմ խրոխպեր, նախրուդ կերավ
Տերտեր եկավ, ասաց.
— Ես տղեն ձեն չտիք,
Մի* սման համ տարավ, համ դարձուց, տեղ, իսի.
Ձաց ել կը տնք՝ ուտը՝, ըլնը՝, երթաս
Կինաց, նստավ, երկու լուկ ել պինք կերավ.
Ելավ եկավ մոտս խրոխպեր,

* Մեր. Ե մ բ.

11. Ձենով Հովհանի նախազգուշացումը յեվ Դավթի կացնը նախիրը բազմացնելու մասին

Ձենով Հովհան դարձավ, եկավ դեպ տուն.
Եկավ, դալալին եսաց.
— Կանչը՛, համեն մարդ ուր գարդբնների չինը՛,
Ուր հերաբանիր կաչը՛,
Քանի տավար չեկած.
Վոր տավար կա, կելիր, արջիր,
Ալանքաիր, կափլանքաիր,
Բիրադի խա տավրին տը կան,
Շուտ տանին քաղքի մեչ.
Ով վոր տեսնա՝ սիրտ կը պատռվի՛, կը մեռնի՛.
Գարգախնիր չինեք, չուր մուխ կը տու
Վոր մուխ խոտ, տորը՛ չանդավար կը քաշվի՛, կ'երթա սար,
Նուր կ'ըլնեք, ձի տանիր կը պացնեք,
Ձի տավարնիր կը գնմեք։

Հիրիկուն Դավիթ նախիր ժողվից, տուց, իրի
Քանքցիք բիրադի
Տանիր, գարդբնների չինիցին,
Հերաբանիր կաչնիցին,
Էլ մարդ տան չեկավ
Նախիր իրի, լցվավ քաղաք
Դավիթ կանչից եսաց.

«Բաց արեք ձիր տանիր, բաց արեք.
Վիր մեկ եր, երիր իմ երկուս.
Վիր երկուս եր, երիր իմ ութ.
Վիր տաս եր, երիր իմ քսան.
Վիր քսան եր, երիր իմ քառասուն.
Վիր քառասուն եր, երիր իմ հիսուն.
Վիր հիսուն եր, երիր իմ խաբիր»։*

Մարդ պատնիր չերաց,
Դավիթ ժժարացավ, կանչից, եսաց.
— Ով Աստված, քի կը կանչիմ,

* Ձևրց և Գ. Ս.

Վոր ինչ խալալ ը, եասեղ մնա.
Վոր ինչ խարամ ը, դառնա ուր տեղ երթա։
Խարամքիր չոկվան, կ՚ացինս.
Խալալքիր մնացին,
Տերվանք ելան, գ՚ամ էցինս։

12. Դավիթը գառնարած

Դավիթ ելավ կինաց ուր տուն,
Եաց.— Խրնկիր,
Մեկ սոլ եվ տվիր իս կարիլ,
Վոր խաղնիմ, տավար տանիմ։
Եաց.— Վերան, քու նախրի հես առնիմ, տամ,
Անջախ ջուխտ ըմ սոլ եվ տամ կարիլ։
Վոր եղնց տ՚ինիս, նա նախրի խիտ կինա,
Նա քիզ եվ սոլ ըմ տամ կարիլ։
Խլիսուն գքի տ՚ինիմ գառնարած.
Տա չըս կերի նախրչուքին ինը՚։
Խլիսուն ելավ կինաց, բարուշավ.
Գառնիր ժողվից, իսի Դավիթ խիտ։
Խլիսուն ելավ, առից, կինաց սար.
Սար վոր տարավ, խասըցուց, խրոխտիր եասց.
— Իս ճաշուցին խաց կ՚առնիմ, կը կամ։

Դավիթ ելավ, գգառնիր քիշից, տարավ, եխան սար.
Գառնիր ենդեղ մնացին։
Եասւր վոտաց ձին վոր ելավ,
Քանի մ՚ վոր եղա սար ու ձոր
Լպստրակ կրեր, ադվիս կրեր, կուղ կրեր, կոտրաչ կրեր,
Բիբադի սխտ սարը՚ դեն ժողվից,
Իլից մանչ գառնիրուն։
Վոր իլից մանչ գառնիրուն՝ շատ եվ նեղացավ։
Տեսավ՝ են յանեն խրոխտիր խաց առից, իբի։
Եասց.— Դավիթ, քու հալ ինչի ի,
Գառնիրու խիտ ճամբես կերթա երթաս։
— Խրնկիր, եասց, կարմիր գառնիրու խիտ,
Եղա սիվ ուլիրու խիտ լավ ճամբես կ՚երթամ,

Համա մեկիկնիրու խոս,
Եղա բոզ ուլիր, սրվաակ ուլիր,
Եղա հնրկենաականջ ուլիր՝
Չիմ խոզին անկիրող առէն,
Ենքան ձի կը չաբչըրին
Եսաց.— Չար, գէր, խրատը՛,
Ինչ լզատրակնիր, ազվիանիր
Կը փախին, գէնիրուց կ'ըլնին,
Մեկ աղնդրի ծառ ինչ կը գարկի,
Կէնա ըմ քսան, իրառն չուռ կը տա գնուրն։
Եսաց.— Երբէա չուր հիրիկուն,
Հիրիկուն ա, բի առուն
Աբոխակը եկավ գարձավ առուն։

Դավիթ լզատրակնիր, ազվիանիր, կուզիր
Ժողվից, առից, խալի, լից մանչ քնդքին։
Քնդքցիք եկան չոկըցին ուրանց գէնիր, տարան։
Ամեն մեկ ինչքանդար կգիր,
Լզատրակ, ազվիս, կուզ՝ տարան խոս։
Լզատրակ գինիցին խառ ուլիրուն, կերան.
Ազվիս, կուզ երին քուրք, խագան—
Են վրեհաեն լզատրակն ել չուր մկա ել
Հա կը գինին, հա կ'ուռին.
Ազվիս, կուզ կ'ենին քուրք՝ խագնին։

13. Վարարդություն. արտասեր Գառավը չեկ վորտեղ

Ջենով Հէվան եսաց.
— Դավիթ, տու ել ինչ ա'ենիս.
Եսաց, քի մեկ տիրկավուն կ'առնիմ,
Երթաս, նեճիր ենիս։*
Եսաց.— Աբոխակիր, եղիկ լավ իմ բան իս
Դավիթ առից, կինաց նեճիր։

* Ր. վարիանտով Դավիթ նախչուքյունից ու գառնարածուքյունից հետո կարդալ և ակսում և յերբեմն ծածուկ Գառավի արտում վոյտորդուքյամբ պատրաստում Թ. Ս.

Առիջ, կինաց Պառոյ կորկի մեչ,
Առիջ բեր սպանել։
Մեկ արա կուբիկ Պառոյն արուբից,
Պառավ ելավ կինաց,
Տեսավ, որ Դավիթ գկուբիկ արուբիր ը.
Շատ բարկավ, հիշունց խոու.
— Դավիթ, կխրծդա քի տանեն, մնախ քի տանեն.
Իմ ապրուստ են մեկ արա կուբիկն եր,
Են ել վեր ձի կտրիցիր։
Իլի, կինան քու խոր նեձրի սար,
Վերու աչխար կա, մարալ կա, խազալ կա,
Սպանը՛, բեր, քի խամար ապրուստ երթա։
Նդ քի խամար ապրուստ չի,
Իմ արա կը արուբիս։
Դավիթ ետաց.— Պառավ,
Ուզում-արիվուդ կուբրան կ'բլնիմ,
Վորտեղն ի, ընձը չանը տուս։
Ետաց.— Կինան մատ խրոխտիր.
Ջինով Չոման քի կ'ասը։

Ելավ, լալիլեն կինաց մատ խրոխտիր.
*— Խրոխտիր, իմ խոր նեձրի սար ընձը չանը տը տաս։**
Խրոխտիր ետաց.
— Ախ վորտը՛, քու խեր ինչ մեհիր ի,
Մարամելիք մի մոտեն են սար խլիր ի,

* Դավիթ այստեղ Ա. վարիանտում չերգով գիմում է հրեղեններ.

«Ինբախձէք խրոխտիր, խեր չունիմ, երա խերուքին,
Երա խերուքին.
Սիկ սարն իմ աբախր, բալաք բանջ պակլար,
Բալաք բանջ պակլար.
Վով ուր Աստված կը սիրը՝ երթանք անդր ենիլու,
Երթանք անդր ենիլու»։

Այս չերգը մեր ինդիրքով ձայնագրել և շնորհաւնակ Սազանդ սարկավագը. ընթերցողը կարող է գտնել ժողովածուիս վերջում (չերկրորդ գրքույկում)։ Ա. վարիանտի պատմողը բոլոր չերգերը նույն չեղանակով էր չերգում։ Գ. Ս.

Սազանդ սարկավագը Կամիտասն էլ Ձայնագրված այդ կտորները պետք է լույս տեսնեին Գ. Ս.-ի «Փշրանքներ»-ի վերջում, բայց չտպագրվեցին։ Խ մ.

Ջինք կ'իմայի երթար·
Եսաց.— Ջրիխպեր, տու՛ ընձը շանք առ,
վոր կ'ին, թըլի ընձը սպանին, քի չ'ին սպանը՛·
Եսաց.— Վ՛ըրաի, խլիսուն, եսաց, ձիանք,
Մեկիլ որ երթանք, տեսնանք
Ջլիսուն Դավիթ ելալ քինուց.
ելալ կ'ինաց, Գառվուն եսաց.
— Ա՛յ Գառավ, եղ Մարամելիք ինչ բան ը,
620 են գի Մըսրն ի, ինչ բան ուներ իմ խոր նեձրի խիտ՝
Եսաց.— Վ՛ըրաի, վոր տու՛ կարիճ ըլնիս,
Ենիկ քու խորն ի, չկ'երի դառով խըլը՛·

Մեկ որ ընցալ, մեկիլ որ ելալ,
Ջաս խրախպոր ընկալ ճամբաս, կ'ացին.*
կ'ացին, ելան խոր նեձրի սար՝
Եսաց.— Դավիթ, եսիկ քու խոր նեձրի սարն ի,
Հառաջ, քու խոր վ՛իսին
Ենա սարի պու՛ղալ բաղան ինք քու՛ղե.
Մկա Մարամելիք նկիր ի,
630 Ջրագանքաիր քակիր ի,
Ջվներս ոչխար, մարալ, ինչ վոր կա,
կը կա՛, կը քաղնը՛, կը լոխալը, կը առնը՝
Ընդուցա հիա ելան,
Սարիր կան նկան, շանք խառ՝
Որ վ՛իրանքաիր մ'ինալ՝**
ելան պառկան մ'ընչ սարին, քինան՝
Դավիթ քինալ..
Ջրխպեր ակսա չառարալ, հաչ՛յար ձիաց.
ելալ խալի Դավիթ անքառս վ՛ին՝
640 եր՛ը՛լ ուր տակ, պառկալ վ՛ներ՝

* Ա. վարիանտով Ջինով Հավանն ու Դավիթը ժողովրդի հետ միասին են դնում Մեկ սար վրա անելուս Գ. Ս.

** Ա. վարիանտով Դավիթ ժողովրդից բաժանվում է, մենակ սկսում է պարանել. Դավիթ մտնում է բերդի քաջքիշ-ի մեջ. Առաջու հրամանով նորա առաջ բացվում են դռները Դավիթ նեղս և մտնում է վանքու, արծաթի շեղջերի հետ տեսնում է «ժամու խանդիրձներ, անգին քարեր, անգին բուռմատներ, անգին խաչիր, անգին շուրջառներ, վոսկեհուռ ավետարաններ» Գ. Ս.

12. Մարութա վանքի վերաբինումը

Դավիթ ակախած, իրիշկից.
Գիշերվան կեսին Սամա սարի գլխե
Տեսավ, որ լուս կամար կանգնիր է
Դավիթ գինք ելավ, ասաց.
«Մով Տեր Աստված, քի որ խրոխտիս վիր խանիմ քինուց,
Տ'ըլնը, ս'ասը՝ Դավիթ վախացավ, ընձը՛ վիր եխան.
Որ չխանիմ, իմ անթառու փեշ ենու ակեն ուս չի կա՝
Եխան գոտնակ, եխալ, գանթառու փեշ կարից.
Մնաց խրոխտը տակ անթառու փեշ՝
Կաստ երավ, գնխ լուս կինաց.
Կինաց, խոստավ վեր լուստն.
Տեսավ, որ ենդեղ մեծ, անաղին մարմար քար կա.
Մարմար քարի կեսն ճղվիր է, լուս մեչեն կը բուխա՝
Գիշեր եր. եկավ, իրիք ճղիզ քաշվից պուլուր քարին՝

Դարձավ, եկավ մա խրոխտիս.
Տեսավ՝ խրոխտիս ակախիր է,
Իլիր է քինուց, նստիր է՝*
Եասց.— Դավիթ, ուս գո՞ւր եր կացի՝
Եասց.— Իրիշկը՛, խրոխտիս,
Են լուս կը տեսնա, եասց.
Քենե կ'ուզիմ իրիք խարիր ուզուս,
Իրիք խազար փալա, ունջարը,
Որ պիրես, հա շարքուն վերա բանին,
Մարութա Բանձր Աստվարածին շինին՝

---

* Ա. վարիանտով Դավիթ այս չերդն և ասում հոգնելուց զարթնցնելու համար.

«Քեռախանէք խրոխտիս, խերախանէք խրոխտիս, վիր իլի,
Մարմար քարն է բացվի, լուս կամար մեջ կը փայլի՝

Իսկ Բ. վարիանտում այս չերդն է ասում.

«Քեռախանէք խրոխտիս, վիր իլի՝
Քեր չունիմ նրա խերուքին.
Տուր քու անուշ քինուց վիր իլի,
Հասար ուս գը խամա նրա խերուքին.
Մարմար քար բնկվիր,
Լաման է մեջ գաղթիր՝ Գ. Ս.

են ոհաթին խրոխպեր ևջավ քաղքը՝ մեջ.
Իրիք խարիր ուտատ խալ,
Իրիք խաղալ եվ վալա, ռենջբար,
Ասից, խալ, խաի վերատ
Շինիցին չուր շաբաթ որ,
Շինիցին, գըլխիցին
Շաբաթ որ եկավ, ասաց.— Խրոխպեր,
Քենե կ'ուզիմ քաոասուն տեքատեր,
Քաոասուն վարպապետ, քաոասուն եվ սարկավագ,
Վոր կանե, շաբաթ ժամ արհնին,
Կիրակի պատարագ մեչ մատուցին
Խրոխպեր ենկիատ հաղրից, տարավ, ենտեղ խաի.
Ժամ շաբաթ որ արհնիցին,
Կիրակի պատարագ մատուցին.
Բաիմանատ Բաղեն, Ճարպախատ Քամին եվ
կարադուլ արին վանքին

15. Հարկահանություն ևվ խրատատու Պատավը

Դավիթ ելավ եկավ Մատուռ.
Եկավ Մատուռ, ձեռ խուռ, մեկ ժանդատուռ շեղպիկ ատից,
Կինաց Պատվու ասաս, շաղկամ եր ցանե,
Պրծավ ինե, շեղպըկով քեղվից, կերավ.
Տեսավ, վոր Պատավ եկավ,
— Վա՛յ, ասաց, Դավիթ, ատե իմ կուրիկ արուրիցըր.
Տա՛ եկիր, մեկ ասա շաղկամ եր ճասցի,
Իմ ձմրան ապրուստ մեկ ասա շաղկամ եր,
Ես եվ վեր ձի կորիցիր
Մեկ ապատ աղչիկ ընձը՝ կրկր,
Ես եվ քե սարըրան Մարամելիք տը ճամբըր՝, տանը՝,
Եսաց.— Պատավ, եղ ինչ կատայ ը, եղ ինչ կը՝
Եսաց.— Մարամելիք ճամբիր ի տատեղ.
Քաոասուն բեռ վոսկի կ'ուղը՝,
Քաոասուն տարվան խարչ ճասցը՝ գեալը՝ն,
Քաոասուն խատ կորատ կնիկ կ'ուղը՝,
Տանը՝ երկանք ապան.
Քաոասուն ապատ աղչիկ կ'ուղը՝ արմատան,

Քաոսուն հերկին կնիկ կ'ուզէր՝ ուղտ բառնար։
Ետաց.— Պնասավ, եղա բանիր վճռանին ի, ընձէր չանք առ։
Ետաց.— Թէ ձի տան կուշտ խարտաս մարթ ըմ կա։
Ետաց, կնքահիր, աղջըկնիր ժողվի, երի ենդեղ։
Վռակին ել խրոխտիկ գէ մազաղն կը չափը՛։
Դավիթ ետաց.— Պնասավ, երթանք, չանք առ։
Ետաց.— կինա, գէ կը տեսնատ։

16. Դավիթը հարկ չի տալիս յիւ պատուհասում և հարկահաւաքներին

Երավ կիներաց ենդեղ։
Տեսավ՝ խրոխտիկ ըղռակին կը չափը՛։
Եկոզնիր վռին ի,—մեկ՝ Բաղին, մեկ՝ Կուզրադին,
Մեկ՝ Սաղին, մեկն ել՝ Զարխադին ը։
Կանգնած էն, Ջնով Հովան կը չափը՛։—
Շատ նեղացեր եր, քնատեր եր։—
Դավիթ ենդեխեն կանչից։
— Ղրխտիկ, ետաց, վեր իլի, ես կը չափիմ։
Ղրխտիկ երավ, գկոտ խոտ։ Դավիթ՛ ձեռ։
Դավիթ առից գկոտ, կիրծից,
Ջուբս վռակի երեք՛ վեր վըռուն,
Փետ խոտ, իցկից, տարտակ կոտ երեալ չըվավ։
Ետաց.— Մեկ։
Մեկ, երկու, իրիք անցկուն երավ։
Բաղին ըռըկավ.— Եդ ինչ կ'ենես։
Մեկ չըլըխարիկ եղար, քիչ քոտավ։

---

* Ա. վարկանաով Մարամիկը լսելով, որ Դավիթ գրավել և Սեվ ասքը, նորոգել և Մարութեան, նախանձից քշռամտուում և Դավիթ հետ և մոր կամքին հակառակ ուզարկում և Կուզրադուն և մի փոշայի յոթ տարուան հարկ պահանջելու, Կուզրադին ասում է։

Էյ՛ առնիմ քաոսուն ոգար աղջիկ արմադան,
Քաոսուն կարճ կնիկ՝ երկանք ոգան,
Քաոսուն երկին կնիկ՝ դամա բառնան,
Կուանդով վռակի կը չափիմ սրա տարեվան խարջ,
Ասում երեքում ար բերիմ քաղաքս։

բ. վարկանաով Կուզրադին անց Քաոսն և գալիս Գ. Ս.

Սա՛դնին եւ ականջ, պընջ կոբից.
Զաբխաղին, կուզրադին վախան,
Չուհաբ տարան Մարամելիքին,
Եառնք վախան, կա՛ցին,
Դավիթ կ'ինաց, գմաթաքի տա՛ռ եբաց,
Աղջկնիբ, կ'նքաիբ տա՛ռ ևբան,
Աղջկնիբ, կ'նքաիբ որնոյթքով կա՛ցին,

17. Կուզրադինը խաբկությամբ ավերում է վանքը. տարհավազքը բռի է բերում. Դավիթը պատուհասում է Կուզրադին

Կուզրադին Չուհաբ տարավ Մարամելիքին, ասաց.
— *Մեկ տղա իլի Խավոց տղին,*
Չմի ձրագ ընդըցուց.
— *Ա՛րա ինչ ենինք,*
Են յաննն ասին.
— *Դավիթն ի, բաչխա մարդ չի.*
Մեկ ժամ չինի Սառմա տարը՝ մեչ,
Քառասուն տեսուակ, քառասուն վարդապիտ,
Քառասուն տարիավազ տրի մ'ննչ վանքին
Եառց.— Կուզրադին, քո՛ թադարիք ախա,
Տերքառ Սառմա տար,
Մարութքա Բանձր Առաւարածին քաշխա, ավիրխա, կա՛ր

Կուզրադին եկավ, իրիք խարիր մարդ առիր,
Բիրադի մեկ տարվան պատիված տղա,
*Ժողվից, եկավ կ'ինաց վանքի վերա.**
Ճարպախաբ Քա՛մին իլի տար, կ'ինացի նեձիր.
Բաքմանա Բա՛ղեն ել գարձի, քա՛ղաք եկի,
Վանք մշմուբ Ճառցի.
Կուզրադին քեչից, կ'ինաց վա՛ր վանքին.
Եզար, տպանից քառասուն տեսուակ, քառասուն վարդապիտ,
Քառասունից մեկն պակաս տարիավազ,—
*Մեկ տարիավազ ել գինք մ'ննչ չուրբուն պախից, չանասն.***

---

* Ա. վարխանով այժս գալիս է Քաղնո Գ. Ս.

** Ա. և Բ. վարխանանով Մարամելիքի մարդիկը վոչ քե Բաքմանա-Բաղի և ճարպախաբ Քամու բացակայության ժամանակ են հարձակվում, այլ

Կուզրադին զըմեն եվ սպանից,
Զվեցնք քակից, զըմեն ավիրից,
Ինչ վոր կըեր՝ խուրտից, առից, տարավ,

Սարկավագն եկավ, առից արըննքըթախ շապիկ,
Առից, եկավ Սասմա քաղաք։
Սասմա քաղաք վոր մտավ, խարցնից.
— Մե տեր Դավիթ վո՞րտեղն է։
Ասին.— Կացի Պաուու տունն, գինի կը խըմըր։
Կինաց, կանգընավ վեր տուան, կանչից.

«Մի տեր Դավիթ նստիր ի մանչ տողըքին,
Կը խմեր նուան գինին.
Եկին, սպանիցին քառասուն տերտեր, քառասուն վարդապետ,
Քառասունից մեկ պակաս սարկավագ։»

Եվ չխանակացավ, ասաց.
— Ժամու խունկն ի պակաս,
Թե ձեքն ի պակաս,
Տվեք՝ սարկավագ առնը՛, երթայ
Սարկավագ ասաց.
— Նա խունկն ի պակաս, նա ձեքն ի պակաս։

Խորամանկությամբ իրանց սպանած արջի ականջները ցույց տալով չերկու փերիներին՝ համաձայնում են, թե Դավթին սպանել են Ծերկու փերիների իրենց տիրոջ մահը լսելով՝ այլևս վանքը չեն պաշտպանում։ Գ. Ս.

* Ծերգ եւ Գ. Ս.

** Բ. վարիանտում տիրացուն այս տեղով և դեմում Դավթին.

«Ախաեա, խազար ախաեա,
Սպանիցին վարդապետները,
Ինչ վոսկը՝ դավազան կը բռներ,
Քաթուղ կը տեր ժողովրդին։
Ախաեա, խազար ախաեա,
Սպանիցին քառասուն տերտեր,
Ինչ վոսկը՝ սրկին բռնած ձեռ՝
Սրբությունը կը տեր ժողովրդին։
Ախաեա, խազար ախաեա,
Սպանիցին քառասուն պակաս մեկ տիրացու,
Ինչ ըզոսկը բռներա ձեռ՝
Խունկ կը ծխեր հրաջիվ ժողովրդին։ Գ. Ս.

Աբընթէ չապիկ եխան,
Եթալ հեռջիվ Դավթին։

Դավիթ եւալ Գաւուս անթարուց,
Ինչ քոնիր կը խառնին,
Առից, ընկավ մաչ ասլուին.
կանչից Աստված, կինաց գալ կուղբադնը՝ ասքար.
կինաց, ասքարին խառավ.
Խառավ, ձեռ առու, մեկ սպնդրի ծառ ըմ քեշից,
Իրիք տիր խուռ պալանդարկ,
Իրիք խարիր ասքար կուտրից։
Մնաց կուղբադին գինք մընակ.
Խառավ կուղբադին ել բռնից։
Եաց.— Իս քու ժամու բախա, ընձը՝ չսպանիս։
Վոր չսպանից,
Ելավ, կուղբադնու աստամքիր քեշից, վնչից ճակատ*

18. Կուղբադնին ծաղրոց կանչէ

Կուղբադին ելավ կինաց Մարա քաղքի քամակ,
Ենդևնեն Մարա խարտնիր, կնքաիր եկան չուրս.
Իրիկնիցին, տեսան՝
կուղբադին կը կուռ են յանեն.
կնքաիր կանչիցին, ասին.

«Կուղբադին ... արևբան,**
Ինչ իս իկի լերան-լերան.

* Դավիթ նորից նորոգում է վանքը։ Գ. Ս.

** Ա. վարիանտում Կուղբադին Աստուն է հանում, Աստված կանայք հարցնում են.

«Կուղբադին լերան-լերան,
Մուրուս բռնիմ, ցիքիմ բերան,
Եգ ուր կ'երթաս եղնից չորերանդ
Կուղբադին ասաց.
«...եք ձեր մեծ ու պատկի բերան,
Տերթամ Աստուն, քնաուն այնչիկ բռնիմ արմազանդ և այլն։
Գնանիք ինչ ասըցին.
— Հեյ Կուղբադին, ատ գնա, բնիկ չեկ տուր ձեռ,
Աղեկ կը բերես քալանդ։ Գ. Ս.

Տա՛ կ'ասիր՝ կ'երթամ Սասմա քաղաք,
Քառասուն աղջիկ բիլիմ սրմադան,
Քառասուն կոլոտ կնիկ բիլիմ՝ երկանք ազան,
Քառասուն հերկին կնիկ բիլիմ՝ ուղտ բառնան»։

Կուղբադին եասց.

«Իս չեր գիտը, ենուշց նիտիրն ին գերան,
Ենուշց խուտիրն ին կծան.
Ինչ կը գարկին մարդու ջան,
Լեզ կ'ենին պատուխան»։

Կնքաիր կ'ասին.— Աբա մեր երկնիր վճռանդն ին։
Եասց.

«Ձեր երկնիր ինկած ին Լոռա դաշտ, կը խնծան.
Գաբուն վոր չբխեղեղ կ'ըլնը՝
ենուշց ճուճ ու պուլուր կը բիրը՝
երեք ձև խամար յեղ, չուբիան»։

19. Մարամելի զորահավաքը, առասլանցն յեղ նամակը Դավիթեն

Մարամելիք գայ բրինք խոր աչիչ,
Չկուղբադին տեսավ գառնու.
— Ըհո՛, կուղբադին կը ծըծդա,
ՉՍասմա Քալան ի բիրի խիտ
կանչից.— կուղբադին, ադ ինչ իլի քե,
Տա՛ ինչի՞ չբիրիր Սասմա Քալան։
կուղբադին եասց.

«Իս չեր գիտ՝ քաը եր կապան,
Իս գիտեր՝ դաշտ եր գայթան.
Ենուշց խուտիրն ին կծան.
Ենուշց նիտիրն ին գերան.
Եզար, երիք խարիր մարդ երամ պատուխան»։

---

* Այս և հաջորդ մի քանի հատվածները, որոնք չակերտների մեջ են առնված, չեղեք են, բնագիտ ձանրքության մեջ այդ չի նշանակված։ Ա. մ.

Մարամելիք եսաց.— Հայդե,
կանչեք դալալ կանչիլ,
Վոր իմ ասքար բիլտագի ժողվիք,
Տասվերիու տարըց բռնեք չուբ վաքտուն տարին՝
Մնկիտա խասեք, ինչ վոր կա՝
Բիլտագի ժողվեք, բերեք,
Են ահաքին կանչիցին, ժողվիցին,
Մարա քիղքի մեյդան կայնացըցին,
Մեկ Թուղթ կիրիցին,
կասըղը՝ ձեռ տվիցին,
Դավթի խամար համբխիցին,

կասըդ կատն եղավ,
Չիթուղթ ասից, կինաց.
կինաց Սասմա քիղաք,
Դավթի ասից պիթուղթ, կարաաց.

«Քու հողուքիր եղա,
Իս իմ ասքար ժողվիր,
Լռաա պիչալի մեչ իմ չաղրքիր գարկիր իմ.
Տասնեկիու որ քև մոհլաթ,
Եկաբ՝ եկաբ, վոր չեկաբ՝
կը գարկիմ Սասմա քիղաք,
Սասմա ատն կ'ավիրիմ,
Սասմա ճրագ կ'ընցըցիմ,
Չուբ հասար տու իմ ախալքն իր,
Են որ ձի տու գիչման գարձաբե.

20. Դավիթը Պատավի խրատով հարեղբորից ստանում է իր հոր ձին ու սարքը

Դավիթ վոր կարտաց,
Ելավ կինաց մատ Պատավ, հսաց.
— Պատավ, անխաբեցիր, չիչիր, քինչ ունիս.
Քինչ վոր ունիս, հադիր երա,
Իս ա'երթամ Մարամելիքի կոխի,
Եսաց.— Ա'յ վորսի, Դավիթ,
Տու չիչով, անխաբեցով չըս կերթի կոխի ներ,
— Աբա, Պատավ, իս քինչով երթամ կոխի,

Եսաց.— Վոր տա՛ կ'երթաս կռիվ՝
*Քա՛ խոր կա Քաուկիկ Զալալին.**
Քա՛ խոր կա Գա՛ռան ը Գլխին.
Քա՛ խոր կա Քամաքն ը Վռակին.
Քա՛ խոր կա Թուրն ը Կնճակին.
Քա՛ խոր կա Կապն Կաղըֆին.
Քա՛ խոր կա Զմռն Իշան Կաչին՝
Պողվըռան Նալն ի ոըկին.
Քա՛ խոր կա Ձին ը Սադաֆին՝
Ըըքնընիր մռանն կախուկ վռակին.
Քա՛ խոր կա Պողվըռան Գա՛մ.
Դնա Քաուկիկ Զալալի բնըռնին։

Իքուդ, կինաց մաա խրոխպեր, եսաց.

«Ինկրախնւա խրոխպեր,
*Քինե կ'ուդիմ Քաուկիկ Զալալին,***
Ալա տգի՛, Քաուկիկ Զալալին.
Քինե կ'ուդիմ Գա՛ռան ը Գլխին.
Քինե կ'ուդիմ Քամաքն ը Վռակին.
Քինե կ'ուդիմ Թուրն ը Կնճակին.
Քինե կ'ուդիմ Կապն Կաղըֆին.
Քինե կ'ուդիմ Զմռն Իշան Կաչին՝
Պողվըռան Նալն ի ոըկին.
Քինե կ'ուդիմ Ձին ը Սադաֆին՝
Ըըքնընիր մռանն կախուկ վռակին.
Քինե կ'ուդիմ Գա՛մն ի Պողվըռին՝
*Քաուկիկ Զալալու բնըռնին դնիմ»,****

* Ա. վաբիանատով Դավթին ասում է.

«Քա՛ խոր կա Քաուկիկ Զալալին.
Քա՛ խոր կա Քամքն ի Սադաֆին.
Քա՛ խոր կա Զմռն ի Վռակին.
Քա՛ խոր կա Կապն Կաղըֆին.
Քա՛ խոր կա Ձաչն ի Պառտագին,
Վա՛ր Դավթի աչ Թխլինա։ Գ. Ս.

** Ցերգ եւ Գ. Ս.

*** Ա. վաբիանատով «Ինկրախուք խրոխպեր, խնր չունիմ, կրա խնրուքին-ատա քի Քաուկիկ Զալալինա։ Գ. Ս.

Խրախպեր եսաց.
— Բերան կուտրեր քու ասոդին
Եսաց.— Խրխպեր,
Կը ուզս ընձը՛, ելնիմ, երթամ կռիվ
Եսաց.— Ա՛յ վրթոխ,
Նուր յոթ տարին քըմըմեր իս,
Տու կռիվ երող չիս
Եսաց.— Տ՛երթամ,
Իմ Աստված կանչիմ, երթամ հանդիվ գուշմանին
— Ա՛յ վրթոխ, իլի, կինա մի* թավլին,
Իրիք խարիր ձի մեկ արայով կապուկ ի.
Վոր կը խաղնխա՝ քե խամար ու, բեր

Դավիթ ելավ կինաց թավլին,
Սրով ձիանցառու քամկին՝
Վրու վերա ձեռ հոու,
Փուրիր առից գնաը՛ն
Տժարացավ, եսաց.
«Եսունք չին Քուռկիկ Ջալալին»
Մեկ պզտիկ ուու ել չոկ երաց.
Տեսավ՝ մեկ ձի ենդեղ կապուկ ի մըջտակ,
Խավիրն ել ելած ենքան ծրտած վերա,
Ջին ել հասըկած
Դավիթ ինչ ձեռ հոու վեր քամկին,
Աքուց եղար պատին,
Կրակ մոտեն կինաց
Ոբախացավ, ելավ գձիու գլխե պազնից,
Ձին եկան ուու, տարավ, թասլիմ Պաուլուն երավ
— Ա՛յ վրթոխ, քու խոր Քուռկիկ Ջալալին, վոր կա, եղ ի
Եսաց.— Պատավ, մեկ գլխե ատպուն,
Երկու պղինձ ջուր կը տաքցուցխս, լավ կը լվաս
Դարձավ Դավիթ, եկավ մատ խրխպեր.
— Խրխպեր, քենե կ՛ուզիմ իմ խոր ավազակըխս
Թամամ կը խանխս, տաս իմ ձեռ
Եսաց. — Վրթոխ, իս կարողութին չունիմ խանիլու.
Քու խեր ինչ մեռիր ի, անդկի ուու փակիր ի.

* Մի — մեր Խմբ.

Իս չիմ կերբի խանի տուս, տուէ կինամ, խանս
կինաց, ենդեղ կանգնից Դավիթ,
կանչից ուր Աստված, ելաց,
Մնդկի տուս գինք-գինք բացվավ,
Բանիր նման տուս

21. Դավթի գինավառումը, Զենով Հոլաճի ափսոսանքն յեվ Ցռաս Վերգոյի ծաղրը

Հառաջ խազավ ջգմիք.
Բռնուն գիտը բամբակ խոխ՝
Անջախ կանգնավ վուտքիր.
Ելավ, կապեն կաղըֆին խազավ,
երկու տակ եղավ, անջախ սըֆըրվավ.
Բամարն ի վռակին, ինչ մնկ փաթ խոր մեչացն եր,
Յոթ փաթ եկավ ենուր մեչաց.
Բռնուն գիտը բամբակ խոխ գուտին,
Անջախ դադրավ գլխս.
Թուր եղավ կապից վերան,
Յոթ փաթ եկավ պուլիր մեջաց,
Տալ կենան գետը՛ն կ՛առներ,
Պառավ գձին վրաց,
Իպի Դավթի տուս կաշնացըցուց,
Դավիթ եղավ, գին խոխ վերա, գամ խոխ բերան.
Ելավ, գձին խեժավ, տուան կանգնավ,
Զենով Հոլան ասաց.

«Ախաւս, խազեր հենք ափսուս Բուռկիկ Զալալին,
Ախ, հալա Բուռկիկ Զալալին.
Ախաւս, խազեր հենք ափսուս Գլխու Գուտին,
Ախ, հալա Գլխու Գուտին.
Ախաւս, խազեր հենք ափսուս Թուրն ը կնճակին,
Ախ, հալա Թուրն ը կնճակին.
Ախաւս, խազեր հենք ափսուս Բամարն ի վռակին,
Ախ, հալա Բամարն ի վռակին.
Ախաւս, խազեր հենք ափսուս կապեն կաղըֆին,
Ախ, հալա կապեն կաղըֆին.
Ախաւս, խազեր հենք ափսուս Զգմեն իգան կաշին,
Ախ, հալա Զգմեն իգան կաշին.

Բագիկ Բագրատունի (980—1020)

Ախաճա, խաղար հնի ախուռ Նալն ի Պողվըտին,
Ջարկած ի ջրմի ակիկն.
Ախաճա, խաղար հնի ախուռ Ձին եր Սոդոփին,
Կախուկ մռաին Իրքերն եր Վռակին.
Ախաճա, խաղար հնի ախուռ Գայն եր Պողվըտին,
*Ա՛խ, հալա Գայն եր Պողվըտինա։**

Դավիթ ըռքկավ, ձեռ խոր վեր Իրին,
Ծը քաշեր, զարկեր խրոխտոր,
Ձենով Հեվան կանչեց.

*«Ախաճա, խաղար հնի ախուռ մի Թագան Դավիթ,***
Ա՛խ, հալա Թագան Դավիթա։

— Արծխակեր, քու բերան կուտրեր՝ են մեկ խոսք չաներ.
Լոր չաներ՝ խա քու վիզ ար կտրեր։
Դավիթ եկաց, նկավ,
Արծխատոր գլուխ պագնից.
Արծխակերն ել եռու գլուխ պագնից։

Ջուհար կինաց Յոան Վկըզին.
— Վերգի, ըսըցին,
Դավիթ կինաց Մարամելիքի վերա կռիվ։
Մըծդաց, եռաց.
— Կացիք, Սասնա Շաղկիսակիր Դավիթին ասիք՝
Մարամելիքի ձախ ձեռն ձը խամար բերիա։

---

* Բ. վարիանտով ասում է.
«Ախաճա, խաղար ախուռ,
Կինաց Սասնա ածին Քաջրկի Ջալալին
Ախաճա, խաղար ախուռ,
Կինաց Սասնա ածին Գաբրգն ի Փերիկին.
Ախաճա, խաղար ախուռ,
Կինաց Սասնա ածին Գայթն ի Գլխին.
Ախաճա, խաղար ախուռ,
Կինաց Սասնա ածին Կապն Կապըկին.
Ախաճա, խաղար ախուռ,
Կինաց Սասնա ածին Դաւիթն ի Մհերքին.
Ախաճա, խաղար ախուռ,
Կինաց Սասնա ածին Թագն ի Կնծակին.
Ախաճա, խաղար ախուռ,
Կինաց Սասնա ածին Թագան Դավիթա։ Գ. Ս.

** Ա. վարիանտով «Ախաճա, խաղար ախուռ իմ Թանգ Թագան Դավիթա։ Գ. Ս.

22. Դավթի հրաժեշտն ու Ջնոյ Հովանի՝ խրատը Տաքցաղրյուրի չիլ Պողվատն այուձի մասին

Դավիթ կանչից ուր Աասման, եսաց.

«Ո՛վ քաւրիր, կացիք բարով,
Ընձի քաւրիքին նք երի.
Ո՛վ մերիր, կացիք բարով,
Ձի մերուքին նք երի.
Բարի ախրկիցներիր, կացիք բարով,
կացիք բարով մինչ ու պատկով»։

Խրոխտնր եսաց.— Ա՛յ վորտի,
Վոր ա՛երքաս, քի մեկ չիրաթ կ'ենիմ,
Ականջ կը դնիս իմ չիրաթին.
Վորտեղ քաւ ձին չոքիր կը զարկի գետը՛ն, ենդեղ կը քինիս.
Քաւ ձին կը կապիս, քաւ ձիու ետ կը ասես,
Քաւ տեղն էլ կը շինիս ձիու չուրս վառաց մեջ,
Վոր կ'ըլնիս, կ'երքաս, գաշտի մեչ Պողվրատ սուն ըտ կա.
Քաւ խեր, վոր կռիվ երքիր,
կը զարկեր Պողվրատ սուն,
Վոր կարեր՝ ենու բան հաչող եր, կ'երքիր.
Վոր չկարիր, կը դաներ, կը դըներ սուն
Տաւ էլ, վոր երքաս, Պողվրատ սուն կը խիս,
Թուր զարկիս Պողվրատ սուն.
Վոր կարից, եքաչ, քաւ բան հաչող ի,
կանչը՛ Աասման, կինա գնիս քաւ կռիվ.
Վոր չկարից՝ դաներաս, կնա քաւ սուն։

23. Մաճուկ Դավիթը խմելով Տաքցաղրյուրի ջուրը՝ դառնում և ուժ չիլ կտրում և Պողվատն այուձը

Ելավ քչից ձին, կինաց.
կինաց, կաքնով հախալրի վերա ձին չոք եղար գետը՛ն.
Վոր չոք եղար գետը՛ն, ուրքեր ըմ եղար.
Ինչ ուրքեր ըմ եղար, ձիու մեկ կուզաշարք կուտրից,
Եսաց.— Մեկ սնաքվան ճամբես իս քելի,
Ի՞նչ չաւս մուներաց, վոր չոքիր գետը՛ն կը զարկիս։

Ձինք փուչմընամ, ասաց.
«Իմ խրոխպեր ընձը՛ շիրաթ երամ,
Էնու խոսք պարը՛ չասամ գնար՛նա։
Ելամ, ուր ձիուն եմ ասու,
Ձձին քեշից, ջիր խառ. ձին ջիր խամամ.
Ձինք լե մասամ ջիրու մեչ, լոդկացամ,
Ուր շուբիր խազամ,
Պահամ մաչ ձիու չուրս վոտաց, քինամ,
կես պիշիրին ակախամ, տեսամ՝
Կըփկըփուց ինկի ուր ջան, ուր շուբիր.
Ինչ ելամ, կանգընամ՝
Քամարի կուսուրնիր հըմեն մեկ տեղ ըմ կինաց.
Ձինքն ել շատ ճանչացի, Աստծու շնորհքով լցվիր ի-
Քանուն գիտը բամբակ ենու ջրմեքն եր.
Եկան, եկալ, անջախ վուտքիր մասամ մեչ.
Քանուն գիտը բամբակ ենու դուտին եր.
Են քանուն գիտը բամբակ եկան, եկալ,
Անջախ մասամ գլխ.
կապեն երկու տակ վերայ եր, երամ մեկ տակ,
Անջախ եկամ, չոքիր բռնից.
Թրի կայիշ յոթ փութ պողոտր մեչացն եր.
Աբձկից, մեկ փութ անջախ խասամ.
Թուրն երկու փայ գնար՛ն կը քաշեր.
Ինչ կապից, չոքիրու վերա անջախ խասամ։

Բարի լուս ինչ բացվամ,
Ելամ, գոտր աղոթ երամ,
Ջոր ձին խնծամ, քշից, կինաց,
Պողվրատ սան վերա կանգնամ, ասաց.

«Հիշյա իմ խացն ու գինին,
Տեր կենդանին,
Մարութիա Բանձր Աստվածծին,
Ծաչ Պատրագին
Վեր Դավթի աչ թիվինց»

Թուր քեշից, եզար Պողվրատ սան.
Սուն կարից, կոլամ վեր կալըմին կանգնամ։
Ջհմացամ, վոր կարիր եր, ասաց.

«Ձևանիկ, ասի կուսուբ կինես,*
Ախ, հալա ասի կուսուբ կինես,
Տայ գՊողվրատ սուն անկարիլ չխողնես,
Ախ, հալա սուն անկարիլ չխողնես»:**

Ձեռ կուտրավ. ժժալացավ Դավիթ, եկաց,
Միաք եղավ, որ ատունես գնե սուն.
Վոր որ ատունես գնե սուն,
Գարձավ, փչից գնե սուն,
կաուբ խոռավ, կինաց,
Դավիթ ուրախացավ, գարձավ, եսաց.

«Ձևանիկ, ասի կանաչ կինես,
Ձևանիկ ասի կանաչ կինես,
Տայ գՊողվրատ սուն կորիցիր, խալիցիր.
Տայ գՊողվրատ սուն կորիցիր, խալիցիր,
Միզի սիմսակ իրիս գարձըցիր,
Միզի սիմ իրիս չերիր»:*

Առածու հրամանքիվ ձեռ ժրավ, սաղացավ.
Մեկն եկու գարձավ կիսի:

25. Դավթի վախը բռնամիներից. ձիու հաջակերը

Ձին քշից, կինաց Լոռա գնշա.
Վոր խառավ Լոռա գնշա,
Իրիշկից, տեսավ ֆնչ.—
Գնեն մ' ասող եկինք կա,
Անցկուն չագըր գարկի Լոռա գնշա.
Տժալացավ Դավիթ, եկաց.

«Ո՛ֆ, Տեր Աստված,
Իս եղնիմ կրակ,

---

* Տեքստ ենթ. Գ. Ս.

** Ա. վարիանտում՝

«Ձևանիկ, ասի կուսուբ կինես,
Ջրիկ, ասի խոռիս գատնես,
Ինչրես գարկըցի՛ ասի Գողվրատ սուն կարկը,
Կալամ վեր կալամի գադրացուցեր»։ Գ. Ս.

Ես եմ՝ բամբակ,
Իս չիմ կերի ղևռունք վառը»*

Առածու հրամանքիվ Քաւոնիկ Զալալին
Լեզու եկաւ, եսաց.
— Թուխիք, մնուխիր, ինչ կը վախանաս.
Ինչքանդար քաւ Թուր կարը՝,
Ենքանդար իմ պուչը՝ մազիր կը կարը՝.
Ինչքանդար քաւ Թուր կարը՝,
Իրիք ենքան իմ նաֆաս կը կորը՝.
Ինչքանդար քաւ Թուր կարը՝,
Վից ընդկուն իմ վոսնիր կը կարը՝.
Մը վախանա, քաւ Աստած կանչի։

25. Մահամերի ճամակը Դավիթին. Դավիթ իմաց տալը բռնամիներէն բանակին չեմ հարձակումը

Ինչ խոսաւ Լոռա դաշտ՝
Տաս որ լըմացաւ, վըրդին լըմացաւ։
Մսրամելիք Թուղթ կիրից, ճամբեից, եսաց.
«Տաս որ լըմացաւ, իմ վըրդին քըմըմաւ.
կը կաճ, կը գարկիմ քաւ քաղաք, կ'ավրիմ,
Զքաղ ու խող կ'առնիմ, կը տանիմ»։
Թուղթ տարող կլինաց, պատահաւ Դավիթին։
Դավիթ առից, գԹուղթ կարտաց։
Մսրամելիք կիրիր ի.

Բ. վախանաւով.—

Ղենունք բլնին սրան կորնկան,
Իս բլնիմ մարդն ի մանգաղ,
Իս ենունց հաղ չիմ ֆոս.
Ղենունք բլնին բամբակ,
Իս բլնիմ կրակ,
Չիմ կերի իրիցըցի.
Ղենունք բլնին գետն ը մաքին,
Իս բլնիմ գետն ը գետին,
Իս չիմ կերի գանանք հագիքս։ Գ. Ս.

«Հազար խամար մարդ ունիմ անբեղ անմուրուս,*
Ախ, հալա անբեղ, անմուրուս.
Հազար խամար ևս ունիմ բնդով մուրուսով,
Ախ, հալա բնդով մուրուսով.
Հազար խամար ևս ունիմ՝ հալա Թուխ մուրուս ին,
Ախ, հալա Թուխ մուրուս ին.
Հազար խամար ևս ունիմ՝ սիվաակ մուրուս ին,
Ախ, հալա սիվաակ մուրուս ին»,

Դավիթ գիուղէ կարաաց,
Կիրից Մսրամելիքին. «Ես եկա»,
Ելավ գնին, Թուր քեշից, կանչից.
«Վոր քոն եք՝ հարթուն կացեք,
Ախ, հալա հարթուն կացեք.
Վոր հարթուն եք՝ ձև ձիանք Թամքեցեք,
Ախ, հալա ձիանք Թամքեցեք.
Վոր ինչ Թամքուկ ին՝ իլըցեք, խնծըցեք,
Ախ, հալա իլըցեք, խնծըցեք.
Զաանք՝ Դավիթ գիղ եկավ, գիղ կինաց,
Ախ, հալա գիղ կինաց,
Անամախ՝ ձի մախ իմ բիրի,
Անկիրող՝ գնի խոզին ա՛առնիմ»,

Դավիթն եր, կանչից Աասլամ,
Երկու գլուխ քշից,

---

* Ա. վարիանտով Մսրամելիք այս յիշդն ասում է այն ժամանակ, յերբ գորք է հավաքում Դավթի վերա կռիվ գալու համար. Թախտի վերա նստած յուր գիվանում, վրքիլ վրգիրի առաջ յերդում է.

«Տը ժողվիմ խարիր խազար խամար Թուխ մարուս.
Տը ժողվիմ խարիր խազար խամար խատ մարուս.
Տը ժողվիմ խարիր խազար խամար սրվաակ մուրուս.
Տը ժողվիմ խարիր խազար խամար անբեղ անմուրուս.
Տը ժողվիմ խարիր խազար խամար գուռնըչի.
Տը ժողվիմ խարիր խազար խամար գնգլչի.
Տը ժողվիմ խարիր խազար խամար
Են ինչ վնասչ ի վրա Թախտին.
Տը ժողվիմ խարիր խազար խամար
Են ինչ խորս, մարև մեկ ի.
Տը ժողվիմ խարիր խազար խամար սազբանգ.—
Տ'նքամ վրա Դավթին կռիվ». Գ. Ա.

Կինաց, չադրըքներու գլխէ խլեցըցուց, դարձավ,
Ւրենչ դարձավ, արըևն խեղդ գլխիր կը տաներ։

26. Սլնվարի խրատը

Են յանեն ձերունուկ խալխին ըմ եկավ,
Ելավ՝ «Փշշա, փշշա, փշշա»։
Դավիթ ըսըկավ, ձեռ եառ, գիուր քնչից,
Խալավին բու վիզ ու կարեր։
— *Ւ՞նչ փուշա-փուշա կ'ենես,*
Իս հալա հերեկը՝ աղեն իմ.
Իս փըշտուքիմն իմ ևրի,
Տու ընձը՝ կը կանչիս փուշա։
Խալավին ը եառց.
— *Խոպան-արիվուդ մեռնիմ,*
Իս փուշա կը կանչիմ՝ ճամբաս ենին ձիկ, կամ գքի տեսնիմ։
Դավիթն ևր, ահամ եկավ տեսա, կանչից։
Եկավ, մոտխաւցավ.
Մոտ վոր խաւավ, եառց.
— *Ա՛յ Չանըմ, Դավիթ, հիվի կ'ենիմ քենե,*
Մեկ խոսք ըմ տամ քե, տու իմ խոսք ենիս։
— *Ւ՞նչ խոսք ու տաս ընձի, բաբի։*
Եառց.— Եղ չիմարնիլու մեղաց տակ մի մըռնը.
Վեր կա՝ թագա փեսայ ի. վեր կա՝ մորեն մեկ ի.
Վեր կա՝ գինք մըռնակ ի, նա տղա ունի, նա աղջիկ,
Մե կնիկ կա՝ քըղի տուն քաղցած, իկի.
Բիբաղի գոտով, ոտիկով ի բիբի Մարամելիք։
Ենուշց մեղաց տակ մի ընկնես։
Մարամելիք գու ենու գնջըլով չադրի տակ քինիր ի,
Կինա խաս եներ կռիվ, ես ի քու գնչմանս։

27. Դավթի յեվ Մարամելիքի մենամարտը. Դավիթը ապտնում ե Մարամելիքին յեվ տիրում ե Մըսրին

Ան եվ գնին քշից,
Կինաց, չադրը տու կանգնավ։
Երկու արաբ խրմաքար ին, կանչից, եառց.

— Արթաքիր, Մսրամելիք խանիք՝
Ըլնը՛, կախվ ենինք
Արթաքիր ըսըցին.
— Մինք չինք կերը՛. յոթ որ ենու քանն կա.
Իրիք որ կա՝ քինիր ի, չուբա էլ կա՝ վիր ըլնը՛։
Եսաց.— Իս չիմ դնդրը,
Զուր անիկ ուր քեֆով վիր իլը.
Եսաց՝ բիրիք մեկ դանիկը՛ խուփ ընձը՛ խամա։
են սհաթին բիրը՛ն
Զխուփ եփալ դարրնի քիրեն, փչից, կարմըրցըցուց,
Զխուփ վիրուց, եփալ վեր Մսրամելիքի քամկին։
Վոր եփալ վեր քամկին,
Մսրամելիք հանրայր առից, եսաց.
— Արթաքիր, իմ տեղ լավ չինք խուրթի, վիր ղը կ'ուտին։
Դավիթ են յանեն եսաց.
— Իլի վիր, լու չկա, ինն իմ.
Անամախ՝ քի մախ իմ բիրի,
Անկիրող՝ քան խոզին ս'առնիմ։
Մսրամելիք ծըծզաց վերան, ըսաց.
— Սասմա Շաղկմակիրն իկի՛,
Ամա Մսրամելքին կախվ ս'ենի՛։
Եսաց՝ կ'ըլնիմ, կ'ուտիմ ակռաստ, ճաշուն չինա.
Վոր ուտիմ ճաշ, խրամենցը՛ն չինա.
Վոր ուտիմ խրամենցը՛ն, ընթրիսը՛ն չինա։
Դավիթ եսաց.— Իլի, ինչ կը վախտանա.
Գեզի ակռաստ էլ, ճաշ էլ, խրամենց էլ, ընթրիս էլ կամ,
Հալա կը ձեռամ կանուխվանն էլ։

Ելավ նստավ. ինչ նստավ, իրիշկից դանե Դավիթ,
Տաս գոմշու վոչ ենու մոտեն պակասավ։
Դավիթ եսաց.— Իկիր իմ, ս'ըլնիս, իս ատ կովինք։
Մսրամելիք եսաց.— Ի՞նչըս կովինք։
Դավիթ եսաց.— Բարիշինք, կովինք։
Մսրամելիք եսաց.— Ի՞նչըս բարիշինք։
Եսաց.— Տաւ իմ ճաչ ախպերն իս,
Իս կանդնիմ՝ իրիք դարը ատ դեր ընձը.
Դոր ատ կանդնի, իս իրիք դարը դարկիմ քի.
Յան Աստված ընձը կը տա, յան քի։

Մարամելիք ելավ կանգնավ, ասաց.— կանգնը՛, Դավիթ,
Մարամելիք ելավ, գնաց ձին խնծավ, գերդ բռնից ձիու,
Դավիթն էլ գնաց մնչ կանգնավ, ասաց.
— Իս եսաեղ կանգնա, իրիք դարը ընձը՛ դարկ,
Ինչըխ կը դարկիս, ևնեցը դարկ,
Մարամելիք գերդ բռնից ձիու,
Լռտա գնշախց քշից,
Կինաց Թիլբրաքիրու քաղաք,
Ձձին ևդուցա քշից.
Թավխուն քշից, իրի գնշախ մնչ,
Մեկ գերդ եզար Դավթին.
Վոր մեկ գերդ եզար Դավթին,
Քաոխկ Ջալալին եր, վոա վիրուց, խախ մեկել յան,
Գերդ դիպավ ևնուր վոասց կըշալ՛ խիա.
Թազ ու գամման ելավ, արիկանան իրիս բռնից,
Մարամելիք եասց.
— Քաղաք ախտուս մե Թալան Դավթի.
Ձգեղ եր, խուղ գարձավ,
Մհաի ըմ Ցնաց, Թազ ևջավ, պրծավ,
Դավիթ ըսաց.— Մը վախանա,
Իս հալա եսաեղ սաղ-կենդանի իմ,
— Հայ, Թալան կենա ձին, ասաց,
Իմ ձիու մանղիլ քիչ եր.
Ելավ ժամ, ել գերդ առից,
Ձին խնծավ, կինաց, խոասավ Հալարա քաղաք,
Դավիթ վեր ձիուն խնծուկ ի,
ԵՒնդուցա խաո ևրավ, գձին իլից, քիշից,
Հալարա քաղքին ևկավ, մե գերդ ել եզար,
Քաոխկ Ջալալին ել ըմ վոա վիրուց մեկել ախղ,
Գերդ դիպավ խաո վոայ կըսին.
Թազ ու գամման արիկանան իրիս բռնից,
Եասց.— Քաղաք ախտուս մե Թալան Դավթի,
Շախկընինք, պախկընինք,
Մե խաց կուրուսըցինք.—
Ձգեղ եր, խուղ գարձավ,
Դավիթ եասց.— Մը վախանա,
Իս սաղ-կենդանի եսաեղ կանգնիր իմ,
Եասց.— Հայ, Թալան կենա ձին.

Իմ ձիու մանղիլ քիչ եր։
Ձին խեժալ, գոլոր առից, կէնաց.
Կէնաց Մսրա քաղաք խասալ.
Բշից զձին, եկալ, մեկ գոլոր եկալ։
Ինչ գոլոր եկալ՝
Քաւռիկ Ջալալին վոտ վէրուց, խոր մեկել տեղ,
Գոլոր դալալ խաս վոտաց կշտին.
Թող ու գոման արիկնեան իրես բոնից։
Եսաց.— Ախաճա, խաղալ հեչ ախտուս մե Թալան Դավիթ.
Ծռէղ եր, խուղ դարձալ։
Դավիթ եսաց.— Մը վախանա,
Իս եստեղ սաղ-կենդանի իմ.
Քու ճար երա, գոր իմն է։

Գրծալ. գոր խասալ Դավթին։
Կանչին մալչիս, բիրին,
Կիր կիրիցին. «Բա՛լի,
Մարամելիք ուր դարբից գրծալ,
Գոր խասալ Դավթին»։
Դավիթ եսաց.— Գոր վոր խասալ ընձը՛,
Մեկ դարբա ալիր իմ Աստծուն խաթը՛ր, չըմ զծրկի։
Մարամելիքի մեր եկալ, եսաց.
— Դավիթ, խոզեղ-արիվուդ կը մեռնիմ,
Իս քի պախիր իմ, իմ խաթը՛ր խամա՝
Դարբ ըմ կը տա ձի խաթը՛ր։
Դարբ մ'ել եսու մոր խաթը՛ր. ինաց մեկ դարբ։
Մարամելիք եսաց.
— Դավիթ, իս քու դարբից կը վախանամ։
Եսաց.— Վոր կը վախանաս,
Մոի քու ձիու տակ։
Քաւռուն գումշու կաշի ել
Եթալ վար ձիու քամկին,
Ջինք մտալ տակ։
Մերն ել աղչկներ առից,
Տաս վ'երկու աղար աղչիկ առից,
Կանգնալ հնու դեմաց,—
«Ջանիմանց»* կը խաղին,— եսաց.

* Պարերգի կրկնակ եւ ն մ ք.

— Դավիթ աչք ընկնը՝ գնա աղջկնիր,
Խալբ չկանը՝ Մարամելիքին,
Դավիթ ականջ չերավ են խոսքին.
Ջեռ եառւ, քեշից գթուր կնճակկին,
Հաշիկ ինչ խոի վար ձիու քամկին,
Կարից գքաոաուն գումշա կաշկն,
Կարից գձիու մնչք,
Առից գՄարամելիքի գլխու կաքսին,
Կինաց, մանչ երկու ձին վե առից գնալ՝ն,
Գնաըն կարից.— կնճակ եր, արա թուր,—
Գնաըն կարից, կինաց, առից Սիվ ջաբ

Մարամելիք եկալ տաս, եասց.
— Դավիթ, իս պրծա, սաղ գի եասիդն իմ.
Դավիթ եասց.— Մարամելիք,
Մեկ գքի թափ առ, անանամ,
Վոր թափ խառ, եկալ երկու կռուր.
Կռուր ըմ են յան կինաց, մեկ՝ են յան.
Մարամելիք խառամ՝ —

Կանչից Մարամելիքի ազգար,
Բիրադի ժողվից, առից, եկավ.
Բիրադի ժողվան, իկին,
Դավիթ ձեռ, վոտ պագնացին, գլուխ իշուցին,
Ջամանանց գնաստ խառ,
Կացին իրանց տնիր,
Դավիթ գՄըսր առից,

28. Դավիթը կատարում է Ծուռ Վարդոյի պատվերը

Դարձավ, ըզ կա ուր առնու
Ինչ ըզ բերի խիտ են քաղքին.—
Խակի գառ չկալ,
Ենու բերած եկավ մե ջուխտ իզ.
Մեկ եթալ հիսիկքիր,
Մարամելիքի ձախ ձին խոի վար արարին,
Իգնիր քեշիցին, բերին.
Քեշիցին, բերին, Սասմա քաղաք խասրցին,

Են սհաթին կանչից ուր խրոխտիլ վերգին,
Եսաց.— Խրոխտիլ վերգի,
Տեր Մսրամելիքի ձախ ձեռն ձենն ուղիղըր,
Ջի խամա բիրը՝
Տալավ, թաալիմ խրոխտոր եղավ,
Խրոխտիլ խոխ, դան ձախ ձեռն սրին կշիռք,
Կշռիցին, եկավ քեռասեն խոնդքարը։

Բ

ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՆԴՈՒԻԹ

29. Դավիթը լսելով ասուղների գովքը՝ վռոտում և գնալ Խանդուիթին առնելու

Զեն ընկավ ախչաք,—
Դավիթ դ'Սրամելիք սպանիչ, Մըսր առիչ,
Խաթար կինաց, խասավ Խանդուիթ խաթունենին,
Խանդուիթ խաթունն եղավ,
Երկու աչիկ փող խառ, հրաղկից, եսաց.
— *Կացեք Սասմա քաղաք,*
Ինձը համա կուվացեք,
Թըխա կա, գնը առնի՛։

Մեկ էլ որ երկու աչիկ սպիր վար թխվին՝
Եկան, Սասմա քաղաք տան եկան,
Եկան, Զենով Հովան տեսան, ասին
Ասին.— Դավիթ քաղաք Ման ը՝
Զենով Հովան եսաց.— Ե՛ն ը՝
Ըսաց.— Դավիթ միկի չանք առ։
Եսաց.— Դավիթ, որ կը խաբցնեք, ինա խմ՝
Եսաց.— Տո՞ւ խա՝
Ըսաց.— Ման՝
Եսաց.— Վոր տան խա, դե նսամի եգա տեղ,
Մինք Խանդուիթ խաթունն քե խամաթ կուվանք,
Զենով Հովան նսաւավ՝
Նստունք սպիր տուին, սրին վար ծնկան,
Ջխանդուիթ խաթունն կուվացին.

«Գ'իրիշկիմ Խանդութ խաթուն, ձեռ-վոտ կալամով քաշած ի,
Ա՛խ, հալա ապի կալամով քաշած ի.
Գ'իրիշկիմ՝ եռու հղնգքիր անդայով ապրած ի,
Ա՛խ, հալա անդայով ապրած ի.
Գ'իրիշկիմ՝ բաժն ու բալեն նման կը տեր Իրջա քաղաք,
Ա՛խ, հալա Իրջա քաղաք.
Գ'իրիշկիմ՝ աչքիր չինու կիխայ եր,
Խանդութ խաթուն աչքիր չինու կիխայ եր.
Գ'իրիշկիմ՝ ճակատ լինքն ալ երկու թիզ ու կես եր,
Ա՛խ, հալա երկու թիզ ու կես եր.
Գ'իրիշկիմ՝ ենու ընքիր կամար եր,
Ա՛խ, հալա կամար եր.
Գ'իրիշկիմ՝ իրիսը՝ կարմրուքին նռան գինի եր,
Ա՛խ, հալա նռան գինի եր.
Գ'իրիշկիմ՝ ենու վիզն հերկնուն երկու թիզ եր,
Ա՛խ, հալա երկու թիզ եր.
Գ'իրիշկիմ՝ ենու սիսակուքին կիզած բամբակ եր,
Ա՛խ, հալա կիզած բամբակ եր.
Գ'իրիշկիմ՝ ծըծիրն եր մաչ ծուցին,
Քանց Հալաբա շաքար քաղցր եր,
Ա՛խ, հալա քաղցր եր»։

Զենով Հովան ելավ, զաշըղքիր ափից,
Սազիր առից, եզար գետը՛ն, կուտրից,
Աշըղքիր լացին, կացին մաչ քաղքին։
Դավիթ իրի դեմ,
Համա աշըղքիր Դավթին խեր, մեր կը քաշին,
Կան կը կան մանչ քաղքին։
Դավիթ եսաց.— Ա՛յ Ջանըմ,
Տու ինչի՞ Դավթին խեր, մեր կը քաշիք,
Եսաց.— Խանդութ խաթուն Դավթի համա կովացինք,
Ձմի ծիծից, սազիր կուտրից, ճամբու խոր։
Եսաց.— Դավիթ, վոր կը խաբցնիք, ճան իմ, մարդ չե՛։
Դավիթ կինաց, երկու սազ առից, ափից աշըղքիրուն.
Մեկ քաս վոսկի էլ ափից աշըղքիրուն բաշխիշ, եսաց.
— Կացիք, Դավթի խոր ոդորմը՛ ափիք, հիշունց մը՛ անիք.
Եսաց.— Կացիք, Խանդութ խաթունին ասիք՝
Իրիք որ հասեղն իմ,

Վ՚ըր չուբա ավուր կ՚ըլնիմ, կը կամ.
Ճաշն կ՚ուտիմ Ճաժվան,
Ուրամնոց կը կամ, խառնիմ Բանդումահին,
Ընթրիքին կը խառնիմ սեր խանըմին,
Աչըղնիր ելան, ուրախ-ուրախ կ՚ացին,

30. Դավթի տառակերությունն յիւ գութան աճելը

Իրիք որ ընցավ.
Ալխաուն Դավիթ ընկավ ճամբախ,
կինաց, խառավ Ճաժվան.
Ճաշն կերավ Ճաժվան.
Ուրամնոցն կինաց Բանդումահին.
Բանդումահին ընցավ,
Եկավ Գըրծուքիա դաշտ.
Տեսավ, վոր Գըրծուքիա ունը՝ գումեան
Իկիր ի ննդեղ, դաշտ կը վարը՛.
Տաս վ՚երկու գումեան ը.
Են տաս վ՚երկու գումենին վից ավուր խաց համդ
Ետաս ուրինց վիրուցած, բերած,
Որն երկուշաբթի ի.
Զուր շաբաթ հիրիկուն ալ ինան ննդեղ,
Դավիթ եկավ, ետաց.— Բարի աչողքեմ,
Ասին.— Առաջու բարին քի, կարիր ախպեր,
Տու բարով եկար,
Ետաց.— Գումենիք,
Մե կառուր խաց ծի չկա,
Իս ուտիմ, ճամբառուրդ իմ,
Գումենին վիրուց, ետաց.
— *Մի խաց, մի համդ*
Գու բերադի Բանդումահու գիտու կուշտ.
կինա, կուշտ խաց կի, իլի, կինա քու ճամբեը խիտ

Դավիթն ալ ելավ, կինաց, փերթավ վեր խացին.
Տաս վ՚երկու գումենու վից ավուր խաց, համդ,
Բիրադի կերավ, մանանա չիմուղ
Գումենին դարձավ, տեսավ դաշտ չկա,

Ըմեն կիբի՛, պրծի՛,
Եսաց.— Ա՛յ ճամբխուրդ,
Տա՛ մի խաց, եմագ բիբադի կաբկցիբ,
Մինք ութացինք եսանդ անոթը՛,
Վից որ մինք եսը՛ պաը՛ գուքան ենինք, տուն չինք երթա.
Միր հիսիմն ել խաց բիբող չկա, ինչբես տ՛ենինք,
Դավիթ եսաց.— Վոր անցկուն ի,
Իս ձի մեզաց տակ ինկա.
Տա՛ եսանդ նասնք մե կուտուբ,
Իս կ՛բընեմ, են վից ավուբ գա՛քան
Մբնակ մեկ ոհաթվան մեչ կ՛ենեմ,
Հիբիկուն կացնք, ձիբ խացին խասնք,
Ձիոաք անոթը՛.

Դավիթ ելավ, գա՛քան կապից Քա՛ռիկ Ջալալու պուչ.
Ենդուցա քչից,
Վից ավուբ տաս վ՛երկու գա՛քնը՛ վա՛ր
Մեկ ոհաթվան վա՛րից, պրծավ,
Երթուղ մեկ գա՛քնավա՛ր
Գա՛քնավա՛րքիբ եկան, ասին.
— Ըբընե՞մ Դավիթ տո՛ւ իս
Եսաց.— Աղուբդ, ես իմ,
Եսաց.— Վոր տա՛ իս, եսաց,
Եդիկ քո՛ւ հա՛նար չի,
Եդիկ ձիու հա՛նարն ի,
Դավիթ ըռըկավ, ելավ,
Գա՛քնքիբ եթալ ա՛ր թիվին,
Են մեկ գա՛քնավա՛րն ել վա՛րից, պրծավ,
Ասին.— Տա՛ բարով եկաք, բարով ել երթաս.
Նուր մինք գիտինք, տա՛ Դավիթն իս

31. Դարձարա ելան ու իր աղջիկ Բանան

Գա՛քնավա՛րքիբ ելան ուբախ-ուբախ,
Երկուշաբթի հիբիկվան կացին ելավ տուն
Ելս ըռըկավ.— Ինչվից տա՛ գիմ արտիբ
Քաղիք անվա՛րիլ, եկաք

Ձայն գալինչին հասց.
— Վալա, քոռ արաիր վարիր ինք, պրծիր ինք,
Ինա չավատաց, հասց.
— Մեկ որ մեկ չաբաթը բան չերվիր,
Խլխառն ելավ, ձին խնծավ, հասց.
— Եսիկ ձիր բան չի,
Աանք, մհանք՝ վիմ ի արի՝

Ինան կուշաղ մարդ եր.
Մե աղջիկ կըներ, ենքան կ'ուզին՝ մարդու չեր ավի.
Շատ զորրա աղջիկ եր՝
Աղջիկ անդ երավ, հասց.
«Վոր են մարդ չառնը՛, ել մարդ չըմ առնըս»
Եասց.— Ընձը՛ ալ տաս են մարդուն
Ետրցնից.— Ա՛յ գալինչիք,
են մարդ, վոր խաց կերթավ, վիր յան կինաց՝
Աղջիկ կարագուլ խոխ.
— Ինչ ժամանակ եղա մարդ կը գառնա, կը կա՝
Ընձը՛ խաբար աեք՝

32. Դավիթն յեվ դևնապանները

Դավիթ ելավ կինաց,
Հիրկուն խաատավ Իրան՝*
Մտավ Իրանա քաղաք,
Զուրս պալատը բալջ ի, բաղան ի՝
Ենգեղեն կինաց, ալ մանկեր Ետանդալի խաթընը՛ առեն,
Եառ դարգավանքարիր ևկան հնոջիվ, ասին.
— Գնասալ չկա՝ ամի մանիս՝
Են ել ձեռ խառ, բանից երկու վալիվան,
Մեկ եղար են պատ, մեկ՝ են պատ,—
Ժամուներ՛ պես լըղըվան պատին՝

* Ա. վարիանաի պատմողը Ետանդալի խաթունի քաղաքի անունը չեր հիշում, Բ. վարիանտում՝ Ետանդալի խաթունին հայրենիքը «Հայոց» քաղաքն եր Գ. Ա.

33. Դավթի յեվ Խանդուբի առաջին հանդիպումը

Ջուհար խասավ մատ Խանդութ խաթին.
— Մեկ մարդ իրի, փալավանքաիր ապանիցց
են ժամանակ քյառուն մարդ
Խանդութ խաթինը՝ առն նըստուկ ին.
կանգնան, թրիր առին, տ'իյան, ապանին
Խանդութ խաթին նասց.— Չոլ բռիր մ'ծռնեք.
են մարդ, ինչ զան երկու փալխան ապանիցց,
Զի քյառուներն էլ կը սպանը.
Մ'երթեք, տոլ նատեք, ես երթամ,—
Խանդութ խաթին ակախավ, վոր Դավիթն եր
ելավ բակը՝ մեչ.
Ինչ ելավ բակը՝ մեչ,
Դավիթ եկավ հեռչիվ,
Ինչ Դավիթ եկավ հեռչիվ,
Ատավ, Խանդութ խաթինը՝ ճակատ պագնիցց,
Մեկ էլ՝ իրիս պագնիցց.
Ձեռ ետու սերտ տը պագնեք,
Խանդութ խաթին պռնցկին մ' եղավ Դավիթը քինքը՝ վերտ.
Իրիք պուտ արուն կաթավ գետին.
— Տոլ մեկ, եկավ բարով,
Իմ ճակատ պագնըցըր՝
Քոլ ճամբիքը՝ խաթրը՝ խամար.
Վոճ քի գնատոլ ավի, իմ սերտն էլ պագնիր.

34. Քուռիկ Ջալալին ու փահլևամանների ձիերը. Դավիթն ու փահլևամանները

Ետաց.— Քուռ երթամ, ղձին կապիմ, եմ տամ.
Ետաց.— Տոլ իմ ձիու եմ ավող չիս.
Զգամ բերնեն եխան.—
են քյառուն փալխանի ձիանքն էլ եմ կ'ուտին.—
Ձձիու գամ բերնեն եխան,
Երթուղ մանչ ձիանցատուն.
Քոռիկ Ջալալին զեն քյառուն ձին էլ
Ետու հեռչիվ աքոցը՝,
Քյառուն էլ երավ տոլս,
Ջինք են քյառուներ՝ եմ կերավ.

Ամանդիք խաբեան լե առից դԴավիթ, կացին առնու
Տեսավ՝ քառասուն փերիք ենդեղ նստուկ ին.
Ինչ աչք կպավ Դավթին,
Քառասունի ձեռ-վոտն էլ քանդվավ հախուռ
Ենդեղ նստան խաց ուտիլ, գինի խմիլ
Ենուռ մեկ աման կա՝
Երկու կարաս կես գինի կը տանը՝.
Քառասուն գիտը էլ խաց եր տրի գինու խիտ,
Դավթին եր, նստավ ենդեղ, նաց.
— Անուն Հիսուսին Քրիստոսուսին, անուն Աստված,
Ոխենցիք նա խաց, նստինք, ուտինք,
Նաց.— Մի միծ ման իս, բարի մեհման,
Տան ոխնը՝, հառաչն էլ ման կի՝
Նաց.— Իս ոխնիմ, իս ուտիմ,
Տան աստած կը ճնիք՝
Նաց.— Տան ոխնը՝, ման կի.
Վոր ճաց, մինք կ'ուտինք.
Վոր չճաց, չինք ուտը՝
Դավթի կցից ոխնիլ.

«Հայ մեր, վոր երկին, սուրբ եղեցի, անուն քո նկեցի, արքաութին քո գեցի, կամ քու վորպես երկիր և գ'երկրից. դհաց միզ անսպաց, զոր աուրա միզ տաուր, թող զմի պմբաս մեր, վորպես մե տանի միզի վորձըթընե, ալ փրկյա զմիզ և չարե, զի քու և արքաութին, զորութին, փառք հավիտյանս ամեն՝

Անուն Հիսուսին Քրիստոսուսին.
Անուն Աստըծուն Աստված»՝

Ին քառասուն կատպաշա ին,
Աստըծու անուն չըն գիտը տա՝

Նստավ, խաց կերավ. իրանք բերան չավին՝
Դավթի ենա քառասուն գիտը խաց կերավ,
Երկու կարաս կես գինին էլ մեկ տեղ խմավ,
Քառասուն մարդ ուրինց թրիք չըփըղըցին,
Տրին սուփրի տակ, խոսքիր մեկ երին, ասին.
— Դավթի խմավ, սարխոշյավ,
Գինի, գարկինք, սպանինք՝
Դավթի զսուփրեն ծալից, բերհավից, խոլ դեն.

Տեսավ՝ քաջասուն չըփլախ թուր գի՛ սուփրի տակ.
Սուփրի ալկեն գքաջասուն թուրն էլ առից,
Ծալից՝ ինչ գիուղի ծալիս.
Ծալից, կթալ ձիու ետրքեն, եսաց.
— Տանիմ, ա՛ենիմ իմ ձիու նալ ը բդմաբ, տարին բան ը-
են քաջասուն վալիխան շատ վախացան, շատ սրտմանս
Դավիթ եսաց.— կ՛ուզիք, կանչիմ,
Ձաց բերբին, ոսի էլ կիբնիք։
Աբեն.— Չանըմ, ինչ ոսի կնբաբ, մինք կշտացանք։
Եսաց.— Իմ եսած բան վոր ոսի առնիք,
Առածու անուն տնիք,
Ամեն վըխաբին կը կշտանիք։
Աբեն.— Մինք չինք քըղնը մերը չատմած,
Բայ Առաբծու անուն տաս
Եսաց.— Վոր ոսի Առաբծու անուն չիք ետա,
Ես չըմ քըղնը Առաբծու պաշտող ոսի առնիք, ես ա՛առնիմ.—
Ետանդիք խաբեն ատովծատպաշտ եր, կռապաշտ չեր։

35. Խանգութը խաչապաշտ

Ետանդիք խաբեն լսավ ձեն, եկավ.
Եկավ, եսաց.— Դավիթ,
Տոն ես Առաված կը պաշտիս։
Եսաց.— Հա՛ս
Վոր եսաց՝ խա՛ն, խոսավ, Դավիթ գլուխ պագնից,
Վոր Դավիթը գլուխ պագնից,
Ին քաջասուն մարդ շատ ըռըկանս
Վոր կըսեր՝ ատս ատրավ եր իկի.
Վոր կըսեր՝ խինդ ատրավ եր իկի.
Վոր կըսեր՝ իրիք ատրավ եր իկի.
Ետանդիք խաբըսին խդմաբքատուբքին կ՛ասին,
Ուբինց խացրվ, ջնջվ.—
Ետանդիք խաբեն վորու խաքսեր, ասի կ՛առներ
Ետանդիք խաբեն եսաց.
— Իմ խեր, իմ ախպերն էլ կռապաշտ ին, եսաց,
Համա իս ետու ջըհրըքինին,
Ետու կորըճուքինին,
Ետու մալին քամահ չիրը,

Իս ինու Աստծուն քմահ երբ՝
Ենու ճակատ պապըցը՝— ա՛առնիմ։
— Ա՛յ Դավիթ, նաց,
Քու նշան ինչ կը, վոր աստվածապաշտ իս
Եաց.— Իս ին իմ, նաց,
Հիշա իմ խացն ի գինին, Տեր կենդանին,
Մարութա Բանձր Աստվածծին,
Ախ Պատրպին վեր իմ աչ Քիվին։
Եաց.— Ընձը շանք առու։
Դավիթ ուր Քիվ երաց, շանք խոու.
Վոր շանք խոու, Մոն խաչ ինու Քիվու վերայ եր։
Ամանուի խաչին խաստավ, պատնիցը։
Ելավ երկու նշան, վոր ը Դավիթ առնը՝

36. Դավթի կռիվը Խանդուրի բռնամիների հետ. Խանդուրի սիրո առաքելությունը. Դավթի բռնվելը

Ին գիշիր Դավիթ միտք վի նաց.
«Ա՛ստված, քի իմ կանչի,
Ոդան, Տոդան Թագավուրու ասքար կա՝,*
Գիլլեր Խանդուի խաչնը՝ քաղքին անը՝,
Մարդ չիերա ինու ջհար առ»։
Ալեսուն ինչ ազոքըան բացվավ,
Խանդուի խաչին ելավ, իրիշկից,
Տեսավ՝ չադրքիր գիլլեր խոր քաղքին դրած ին։
Ներ համբխից մտա Խանդուի խաչին, նաց.
— Խանդո՛ւի խաչին, քու մարդիրուց,
Ինչ նկած հեռչիվ քի, գլխավուր ենիս,
Ընդը՝, ասքըն խիս կռիվ ինը։

Խանդուի խաչին շատ երաց, ուրամավ, եաց.
«Ախաուս, իս Դավիթին նշանիցի հիրիկուն,
Էլ մենկընիր իմ խաչոր չին ենի.
Ախաուս, Դավիթ ա՛ներիա, ապանիր՛»։
Ելավ, քնաուն էլ գնդոիկ մենկ-մենկ ուրավ, եաց.

* Ա. վարիանամ Զինամչինի Թագավոր Բ. վարիանամ Ոդան, Տոդան ասքեր անձնավորություններ են. «Մենկ Ոդանս Թագավորն էր, մենկ Տոդանս. Ջիմս են յանուն էին» Գ. Ս.

— Իս ձի ա՛առնիմ, Դավիթ չըմ ճանը,
Կացնիք ասքարը՛ հևոջիվ, կռիվ ելնիք։
Հըմին ել քաոսուն ասին.
— Տա՛ Դավիթն իս նշանի, մինք չինք կրթա.
Թըխ քա՛ Դավիթ կրթա, կռիվ ենը՛։
Կանչից լալելեն զԴավիթ, առից, տարավ.
Տարավ ենդիզ, եսաց.
— Դավիթ, եսաց, իմ խնր ճամբեխ, ասի՝
Մևկ մարդ ա՛կրթա, ասքըն խիա կռիվ ենի։
Ինչ քաոսուն ել մևկ քա՛ հարուվ չկացին,
Դավիթ վիրուց, եսաց.— ին կռիվ ըմ բան ը։

Դավիթ ելավ, խնճալ Քեռիկ Ջալալին
Ճանգաւի խաթեն ճամբեխց, եսաց.
— Թարգամանիր կուժըցիք, Թըխ Դավիթ չկրթա։
Դավիթ Քա՛ռիկ Ջալալին խնճուկ ի,
Վար եսաց՝ «չկրթա», հրսից «հի՛» ելավ,
Թռուց գՔա՛ռիկ Ջալալին,
Ջրադան ընցավ մաչ կրռվուն,
Քշից մանչ չագրքիրուն, եղար։
Ինքան զարիից, կուտուրից,
Հաղ ու հևսարից տա՛ս մարդ կուտուրից.
Շատ քշից, տարավ, զատնացըցուց։
Ինդիզին Ողան, Տողան Թագավոր դարձան վա՛ր Դավթին.
Ինչըն, զատնը՛ խիա դնչիլ Թալիցին,
Դավիթ ենդիզ բանիցին։
Ի՞նչըս բանիցին.—
Չինչիլ Թուռը՛ որինակ չինած եր,
Դավիթ քշից, կինաց մեչ.
Ինչ ընկավ մեչ,—
Չնչիլի գլա՛խ գա՛ մևկ Ողան Թագավուրը՛ ձեռ,
Մևկ՝ Տողան Թագավուրը՛ ձեռ,—
Ինդիզին կը կանչին.
— Հա՛յ, Դավիթ բանիցինք.
Հա՛յ, Դավիթ բանիցինք։—
Մևկ ուսաթվան ճամբախ
Դավթից զատն ին դնչիլ գլխանիր բանած,
Չըն գ՛ը՛խըլ կա՛ն մոռխաս։

37. Զենով Հովանի յերազը յեվ զրույցը ձիերի հետ

Հիրիկվան ժամանակն ի, առաղիը կ'երեվան,
Զենով Հովան եկավ տուս,
Դավթի առաղին իրիշկից,
Իրի տուս, իրիշկից՝
Դավթի առող մժվաղիը եր.
կինաց, ասաց.— կնիկ,
Տ'երթամ հետիվ Դավթին.
Դավիթ շատ նեղ տեղ ինկի,
Ենու առող մժվաղիը ի
կնիկ ասաց.— Ա՛յ, քու տուն ավիրի,
Ինչքանդար Դավթի խամ կ'ենիս.
Դավիթ նատի Ջանդաթի խաթինը՛ կուշա,
կ'ուտը, կը խմը, քեֆ կ'ենի,
Ձմսը խրոխպեր կա, յան չկա.
Տաճ Դավթի խամ կ'ենիս.
Ետաց՝ իրի, քինի.
Քանն քի խամար կը քինիս,
Երազ Դավթի խամար կը տեսնիս,
Ես սհաթին եկավ, քինավ.
Եկավ քինավ, տեսավ,
Վոր Դավթի վեր ձիուն խեժուկ ը.
Խեժուկ ը, համա Դավթի երկու վոտ
Ընկած կարասը՛ կպրը՛ մնչ,
Ինչըխ կ'ենի, տուս չինկա։
Գիշերվան կիսուն վի Քոռավ, ակախավ, ետաց.
— Կնիկ, իրի ճըրագ կպնու,
Իս տ'երթամ, Դավթի նեղ տեղն ի։
Ես սհաթին եկավ, ճրագ կպուց։

Զենով Հովան եկավ, առից ճրագ,
կինաց ձիանցուտու քավլեն. հառաչ ետաց.
— Սիվ ձին, ետաց, դը չուր հիբ
կը խասըցիս Դավթը՛ լեշը՛ վերա։
Ետաց.— կաչխ ընց կաչխ։
Ետաց.— Քու բերան կուտրեր, ընցկուն չասեր։
կինաց մատ կարմիր ձին, ետաց.

— *Կամքիր Ձին, չուր հիր*
Ձը կը խասըցիս Դավիթը՝ լեշին։
Եսաց.— Չուր վազ կեսորին։
Եսաց.— Քա՛ր բերան կուտրիր, ընցկուն չասիր։
Կինաց մատ Բոզ ձին, եսաց.
— *Բոզ ձին, չուր հիր զձը կը խասըցիս Դավիթը՝ լեշին։*
Եսաց.— Չուր ադաթրան բացվը՝։

38. Դավիթը Ձենով Հոլամնի խրատով ազատվում է ցանցից յեվ ճրա հետ կոտորում բռնամիջներին

Ելավ, գնաց ձին քեշից առա, խնծավ,
Եսաց.— Քա՛ր աչքիր խիրը՝։
Աչքիր խիրից։
Մեկն ել եսաց.— Դե բաց։
Ինչ աչքիր երաց,
Տեսավ վեր Դավթին կանդնիր ի։
Կանչից.— Դավիթ, Դավիթ։
Եսաց.— Հրամմե՛։
Եսաց.— Տա՛ ինչի ինկիր իս կապ։
Եսաց.— Ձըմ պիտը։
Եսաց.— Քա՛ր բերան կուտրիր. եսաց.
«Հիշա իմ խացն ու պինին, Տեր կենդանին,
Մարուքա Բանձր Աստվարածին,
Հաչ Պատրապին վեր Դավիթը՝ աչ քիլին»։
Ինչ եսաց՝ Դավիթ եսաց.

«Վը՛յ, հիշա իմ խացն ու պինին, Տեր կենդանին,
Մարուքա Բանձր Աստվարածին,
Հաչ Պատրապին վեր Դավիթը աչ քիլին»։

Եսաց.— Դե, գըխ քանի առա։
Ինչ եսաց, Դավիթ պինը քանի խոտ,
Ջնչի կուտրիր՝
Մե կինաց հարավել, մե կինաց հարեմուտ։
Ջինը, խրոխակը եկան,
Խրոխակը հետիվ Ողան քաղավուրին կինաց,
Դավիթ հետիվ Տոզան քաղավուրին։
Բռնիցին Ողան, Տոզան քաղավուր, բերին։

Բիբլին, կապիցին, ալին հետդիվ իրանց, կը կանե
Ճամբեն՝ կեսին հասց.
— *Թրթռալը, արիվ տաքցավ իմ ջան տաքցավ,*
Իս իյամ, լողկանամ, կամ.
Տու մոդիյնի կաց, չիախին,
Եասց.— Աղեկ,
Դավիթ եկավ կինաց.
Ջուր կինաց լողկանալու, եկավ,
Թրթռալը երկու թագավորը՝ վիղ կարնե եր,
Դավիթ եկավ. հասց.
— *Ջանըմ, աչքիր բալ-բալ երին, եկին գալա գը.*
Իս վախացա, վիզքիր կարիցի.

39. Դավթի յեվ հսանդութի մենամարտը

Մեկ ել տեսան՝ մեկ մարդ իկիր ի,
Չո կը վիրուցի, կ'աչկի, կը քալե՝
Դավիթ կը կանչը՝ կ'ասը.
— Հիտիվ վի՞ կան կը կա՞ս.
Են ինչ ատ հիտիվ կան կը կա՞ս, իս սպանիր իմ.—
Չ'Դավիթ չի ճանչնա.
Դավիթ ենքան կավի, իլի արընութ.
Համա Դավիթ ենու կը ճանչնա—
Եասց.— Են ինչ հիտիվ կան կը կա՞ս,
Իս սպանիր իմ, արի, ընձը՝ տու
Եասց.— Իս ենու սպանուկ լինն ել տեսնամ,
Քանց քե տղեկ ը ընձը՝ խոսա.
— Վոր անցկուն ի, իս տու տը կովինք,
Ելան, կռվան,
կռվան, քոզ ու զու՛ման զգա՞ցա բանից.
Ինչըխ յոթ գա՞ըման քալիս, գիսին խիրկիս,
Ընցկուն ձիու վուտքիրու հետդիվ գետը՛ն կը ճղվը.
Շատ կռվան, իրար չաղթիցըն.—
Դավիթ սլատով չղնրկը,
Ամա Թանգա՞ըթ խաթա՞ն սպանիլու կը զարկի.—
Ջիանցտարուց նչան տակ, խատան քո՞ւցրի.
Դեն տարան, դեն բիրին,

ԶՄանդալի խաթուն իսի գնալ՛ն,
Զձիճ բռնից, քաշից.
Ինչ քաշից, իրիք պուտ արուն
Կնու ձձևն Թափավ գնալ՛ն.
Ասավ, գլխե պադնից, նաց.
— Հայ գել, նարնիկ հերիկը՛ փուխ,
Ինչ ասի իմ պնչեն խանիր
Դեր ուրախացան։

40. Դավթի չար խաղդութի ամուսնությունը

Ելան եկան ուրանց առուն
Մանդալի խաթընը՛ առուն վոր խասան,
Ինք, խրոխպեր, Մանդալի խաթուն
Իրիքով եկան, նստան,
Կերան, խման խաց-պինին, ուրինց քեֆ երին։
Մանդալի խաթուն կանչից ուր խեր, ուր մեր, ուր ախպեր-
Իպլի ենդեղ, նաց.
— Նա մարդն ի տաքար կուտրի,
Ողան, Տողան Թազավուրին էլ սպանի։
Նաց, ինչ կը տաս նա մարդուն փասուն։
Մանդալի խաթունը՛ խեր, մեր, ախպեր ասին.
— Տա մի ազիկն իս, քի ավիր ինք նա մարդուն փասուն.
Երանա չուր Բանդալմահին էլ ավիր ինք քի չհեղ։
Խրանիս երին, յոթ որ, յոթ դիշիր
Ուրինց քեֆ-ուրախուքին երին։

41. Դավթի վերադարձը Սասուն. Բանայի հրավերն ի մեհմանատունն Դավթի յերդումը

Ելան, ուղտիր բարձին, ձիանք սարկիցին.
Ին քաղաքն փերիկն էլ եկան,
Դավթի ձեռ-վոտ պադնիցին, ասին.
— Քալալ ըլնը՛ քիզի Մանդալի խաթուն
Մեկ ավուր ճամբա էլ
Քաս Դավթին, Մանդալի խանումին կացին։
Եկան, Բանդալմահին խասան։

Բանդումանին են աղջիկ կարադուլ եր դրի.
Աղջիկ եկավ, Դավթի դեմ կտրից, նստց.
— Դավիթ, ատի իմ խոր գալինը՝ խաց կերար,
Տաի իմ լրիս չեկար, տեսներ.
Գացիր, Ջանդալի խաթուն քի խամար բերիր.
Յան ալ կաս, խատ ձի կռիվ տ'ենիս,
Յան չըմ թըղնը՝ երթաս,
Ետց.— Իս մկա կռիվ չըմ ենը,
Թաժա խարս ու վեհաչ լինք,
— Ախա հիր կը կաս կռիվ խիտաս
Ետց.— Կ'իյամ տուն,
Յոթ որ կը քինիմ Ջանդալի խաթընը՝ ծուց,
Վեր ուխին կ'իյամ Բանդումանին քու կռիվ.—
Աղջիկ հնու բանդ երավ,
Անուն ինաց Բանդումանին.
Առաջ Արճեղու երկիր կ'ասին.—
Ետց.— Աբի հերոսվեցի, վոր ավատամ,
Դավիթ հերոսվեցավ.

«Հիշյա իմ խացն ը պինին, Տեր կենդանին,
Մարութա Բանձր Աստվածծին,
Ջաչ Պատրաղին վեր իմ ալ թիվին.—
Ենիկ շնաղ կենաս,
Ուխ որ լըմանաս, իս կամ,
Քու խես կռիվ ենիմ»
Դավիթ ասից գեր կնիկ, գեր մալ,
Եկավ, Սասմա քաղաք խասավ.
Են քաուսուն մարդն ել խա Դավթին էն,
Ելան Դավթին խազմաթքեր,
Ելան աստվածապաշտ
Յոթ որ, յոթ գիշիր ել
Եկան Սասմա քաղաք խարսնիս երին՝
Ուտիլ, խմիլ, մեծ ու պզտիկ ուրախացան,
Ուխ որ լըմացավ, կռիվ սկան կ'էնաց.

12. Դավիթը Դուբյհատան մեկնելիս զավակի համար ապարանջան և տալիս խանգութին

Եսաց.— Խանդալ խաթուն,
Իս ահդ իմ երի՝ ես քառասուն տանիմ Գաբրխատան,
Քառասուն ազաթ աղչիկ վասկիմ վեր հառնաց,
Վեր աղչիկ ուրինց քեզի կ'ուզե՝
Խանդալ խաթուն Եսաց.
— *Ա՛յ մարդ, տաւ իմ մեղաց տակ մտար,*
Ըզը խերից, մերից խանիցիր,
Ըզը բիրիր, հա քաղաք տիրիր,
Կը թողնըս ըզը, երթաս
Տաւ կ'երթաս, քի ողա մ' եղավ, իս ինչով պախիմ։
Դավիթ եհան մեկ վոսկը բազբանդ խոռ,
Անգին քարիր լե մեչ։
Եսաց.— Թի վոր լաճ եղավ,
Կը կապիս վեր հնոռ ալ թիլին.
Թի վոր աղչիկ եղավ,
Եսաց, կը ծախիս, կը տաս,
Հնոռ ալի տալն էլ ուզե՝, չիըլըհնաս։

13. Դավիթը Հազրիջանում ամուսնացնում է իր 40 փահլևանցիներին, նրանց յերկիրներ է տալիս, ապա ջարդում է հետապնդող բռնաւորներին

Առից քառասուն մարդ, խնծան ձիանք,
Կացին գնա Գաբրխատան.
Կացին, խաւսան չուրս ճամբեր՝ արալըխ.
Տեսան՝ մեկ ծըրընուկ խալամայր նստեր հնդեղ.
Բարով ավին հազրաց։
Քառասունի բարին էլ առից, եսաց.
— *Ա՛յ վորտե, վո՞րտեղ տ'երթիք։*
Եսաց.— Տ'երթանք Գաբրխատան։
Եսաց.— Ի՞նչկը տ'երթիք։
Եսաց.— Տ'երթանք աղեկ աղչկան։
Եսաց.— Աղեկ աղչիկ վոր կ'ուզիք,
Կացիք Հազրեկյան։
Ճամբաս չանք խոռ.

— Եղա մեկ ճամբախ կ'իյա Ռուսբատան,
Եղ մեկ ճամբախն ել կ'երթա Հաղբեկյան։

Ելան կացին դէպ Հաղբեկյան.
Կացին Հաղբեկյանա քաղաք,
Տեսան, վոր քառասուն աղջիկ
Ենդեխեն կը կան դէպ բախչեն.
Համա մեկն ել մարդու չաը ի խաղը՝
Բարով ավին հաղբաց.— բարով առիք։
Եսաց.— Տաւ ինչ մարդ եք.
Ի՞նչկը հետով կան կը կըներ.
Եղ մարդիր քիկ ինչկի՛ չեն— Դավիթեն կ'ասը։
Եսաց.— Են քառասուն ել իմ ախպերքիրն չեն։
Դավիթ դարձավ, եսաց.
— Եդա աղջիկներիր քիկ ինչ չեն։
Եսաց.— Բիրադի իմ քուրիրն չեն։
Եսաց.— Բիրեա եդա քառասուն քուր,
Տաս իմ քառասուն ախպոր։
Եսաց.— Տըվի քու քառասուն ախպոր.
Իա կը տամ, ձը կավաթ կը հաղիը՞, տանիք։
Եսաց.— Աստծով կը տանինք։
Աղջիկ դարձավ, եսաց.— Աստված ինչ կը։—
Աստված գիտըն, Աստված չըն գիտը, կռապաշտ չեն։—
Եսաց.— Աստված են ի, ինչ գմի տեղծը՝, կը պահը՝։
Եսաց.— Տաւ մի չաստվածքիր չիք պաշտը։
Եսաց.— Ինք պաշտը, մինք Աստված կը պաշտինք։
Եսաց.— Վոր տաւ տանիք իմ քուրիր,
Մե չաստվածքիր կը կան,
Կռիվ կ'ենին, ձի մտանն կը խլին։
Ելավ, խոու։

Ելան, գքառասուն աղջիկ առին,
Եկան Հաղբեկյանա։
Եղա մեծ աղջիկ, ինչ մարդու չաը կըներ վերա,
Ելավ ճամբու խոս,
Դարձավ մաա կոքիր, եսաց.
— Կոքիր, մարդիր աղջկներիր փախցըցին.
Կերթ՝ գարձըցեք, բերեք։

Կոքիրուց ձեն եկավ, բռնացին, ասին.
«Աստվածապաշտ մարդիկ
Աստվածապաշտ մարդիկուն աղջկնիկ տալանն»։
Քաղաք բերադի ձիավուրման,
Թրիր քաշիցին, ինկան հիսիշիր։

Դավիթ ուր քառասուն մարդով,
Քառասուն աղջկնով եկան.
Մատ խաղավեր նստած ին,
Կ'ուտին, կը խմին, քեֆ կ'ենին։
Դավիթ ինչ կ'ենը,—երկրքիր կը կենը՛։
Երկավ քառասուն փայ, հատ եննուց.
Ամեն մեկու մեկ երկիր, մեկ աղջիկ,
Ճամբեցին, համեն մեկ կենաց երկիր,
Ինչ Դավիթ նշանակիր եր։

Դավիթ Ճաց ենդեղ մընակ.
Մեկ էլ տեսավ՝ քաղքի միջ ու պղտիկ,
Վոր ինչ կերեր Թուր վիրուցեր,
Բիրադի եկան, Դավիթը՛ չուրս պալեր բռնիցին։
Դավիթ եկավ, զձին խնծավ, ինկավ հիսիվքիր.
Ինկավ հիսիվքիր, քիշից.
Վեր սպանից, վեր փախըցուց,
Տարավ, իցիից ծովիր,—մեկ չպրծավ։

44. Դավիթը Հադրբինջանի բագավորի աղջկան բերում և Սասուն

Դարձավ, կինաց Հադրբինջան.
Կան եկավ, իրիկվից, տեսավ,
Վոր մեկ աղջիկ կա նստ տեղ.
Են աղջկան պես էլ աղջիկ Թորսա չկա։
Տա չըսիս, են Թագավուրը՛ աղջիկն ի,
Ինչ մարդու շատ եր խաղի,
Են մեկվեքիր ենու կարավաշքիրն ին։
Եստ մեկ աղջիկն էլ վիրուց,
Իսի ձիու քամակ, առից, եկավ։
Ջուր եկավ, ուր վըտան խառավ,
Ցոթ տարին լըմացավ։

45. Դավթի յավ Միհրի կռիվը. խանդության միջամտությունը. հոր անեծքը. Միհրի ամուսնությունը Հադրիջանի թագավորի աղջկա հետ յավ Հադրիջանի թագավոր դառնալը

Տեր չնախա, Դավթին տղա էլի,
Անուն դրած Մհեր,
Մհերն էլ վից տարեկան է,
Վռա թալիը է յոթին,
Եկավ, ինչ եկավ ուր վըտանն,
Մեկ ձիավուր եկավ, Դավթի դեմ կտրից,
կանչից վեր Դավթին, եսաց.
— Տեր եղ, խնդիր մարդ, աղչիկ դի՞ր կը տանես.
Դավիթ ենդեղ վախացավ.
Ջուր են վիճին ախ չեր տըսե,

Եսաց.

*«Շատ ծովերն եր մտի,**
Իմ ձիու ճանիր չեր թացվի.
Շատ սարեր, քյարերն եր կան եկի,
Իմ հետչիվ դեմ կանգընող չեր էլի.
Մեկ բարակ բաղան իմ ըսե,
Շատ մոտեն իմ վախացել.
Սարեր, ձյարեր, տեր հընդատ կընե,
Չը եսա բաղանից ազատ երևե»,

Չե. ձին քշից դին տղեն.
Տղեն էլ ձին քշից.
Չարկվան, կռվան եղա տեղ,

* Բ. վերևանամա Դավթի այսպես է յերգում.

«Ափռնա, խազար ափսուս,
Անցկում սրվի ծովեր,
Չեր չեմըմ իմ ձիու ճանիր.
Ափռնա, խազար ափսուս,
Անցկում դաշտեր քիլըզի,
Քոզ չեսու իմ ձիու նալիր.
Եկի խաս իմ խերանց խերանան,
Նիշան իմ եսա բարակ աուրն ըզի՛ խեղդիս։ Գ. Մ.

Թող ու դուման եղա գնչու բանիդ,
Ինչքա՜ կը կռվին.— ընկերն կը կռվին,
Ինչքա՜ դուքան թալիս ամառվան չուր գիտը՛ն.
Չուր գիտը՛ն, սարիը, քարիը
Հըոջիվ վուտքիբուն կը խալին.
Թող կ՛ըլնը՛, վերկնուց իրիս կը բանը.
Գնամին եղար, գԴավթի մանդիլ առից, տարավ.
Տարավ, եթալ Ճանգուռի խաթնը՛ տուան հեռվիվ։

Ճանգուռի խաթուն էլավ տուս,
Իրիշկից՝ թող ախչար բանիը ը.
Իրիշկից գտա՛ն՝ գենու մանդիլ տեսավ.
Տեսավ, առից, խուտ երավ, նստց.
«Ընը՛, ես Դավթի մանդիլն է»։
Տեսավ, վոր գրգռուց ինկիը ի գնչու,
Տղեն էլ տուն չի։
Ելավ, գինք ձին խնճավ, քշից, կինաց.
Տեսավ՝ թող ու գուման կ՛ըլնը՛,
Ջհանցտարու վոտաց ձեն կը կա՝,
Ամա զադ չտըսնը։
Են էլ կանգնավ ենդեղ ադոթ.

«Սարիը, ձորիը սահեծող Աստված,
Տա՜ գխեր ու ադեն իրարուց չոկիք.
Ին դաս խրիշտակ, ձի իմ կանչը՛,
Տա՜ գխեր ու ադեն իրարուց չոկիք»։

Էլ չչոկվան, հալա կը կռվին։
Տիր մ՛ էլ կանչից.

«Մ՛վ աստը մայր Աստվածածին, քիզի կը կանչիմ.
Տա՜ խեր, ադեն մեմեկուց չոկիս, մեմեկ չսպանին»։

Ինչ կանչից, երկուս էլ ձիուց եջան տակ,
Աստան իրարու քաշտրը՛։
Մհեր խաստավ, վիրուց գԴավթի, եղար գտը՛ն.
Դավթի մեչց երակ կտրավ,
Չուր մեչք ինի կինաց մանչ խողուն։

Զեռ հասու չկրնն գտանակ եխան,
Զ'Դավիթի վիզ տը կտրեր։
Դավիթ ելաց, եսաց.
— Ա՛յ տղա, տու ըզը կը սպանիս,
Իմ կտըրծը՝ ձեռնեն ինչըխ տը պրծնիս։
Եսաց.— Քու կտրիճ վհին ը։
Եսաց.— Իմ կտրիճ են ը,
Ինչ վոսկը՝ բաղրանդ գո վ'ար թխվին։
Տղին իրիշկից վ'ար ուր թխվին,
Տեսավ՝ վոսկը՝ բաղրանդ վ'ար ուր թխվին կապուկ ի։
Ելաց, խասավ, զԴավիթ գլխե պոզնից, եսաց.
— Իմ խեր տա՛ն իս, իս քի մեղա։
Ինե անիծից, եսաց.
— Անմահ ըլնիս, անժառանգ։
Աստված լսավ, կատարից.—
Անմահ մնաց, անժառանգ։

Ելան, գարձան ուրանց տուն.
Կերան, խման, ուրանց քեֆ արին.
Հաղրբեջանա թագավուրս աղջիկ
Փսակից վ'ար Մհերին,
Յոթ որ, յոթ գիշեր խարանխա արին, կերան, խման։
Մհեր ելավ, առից գո՛ր կնիկ,
Կինաց Հաղրբեջանա քո՛ղաք, ելավ թագավուր։

26. Ռաման սպանում և Դավթին. Քուռիկ Ջալալին բռո և բերում

Մնաց Դավիթ գինք, ուր կնիկ։*
Եսաց.— Կնիկ, տղես փսակիցը՛,
Ճամբեխիցը՛ Հաղրբեջան թագավուրութին.

---

* Ա. վարիանտի մեջ պատմված է Դավթի կռիվը Մուսուլա թագավորի հետ. Դավթի Թաքջխատանից վերադառնալուց հետո՝ մարդ է ուղարկում և կռիվ է պահանջում Դավիթը յերդվում է յոթ օրից հետո կռիվ գնալ. բայց յոթ որը յոթ տարի յի դառնում։ Այստեղ էլ հանգամանքները միևնույն են. միայն Դավթին սպանում է Ջմշկիկ Սուլթանը Դավթի վորդին՝ Մհերը վրեժ է առնում Մուսուլա թագավորից և Ջմշկիկ Սուլթանի վերա «հայտնի» յղնելով այրում է։ Գ. Ս.

Դուշման չմնաց, ինչ իմ թուր չկտրից.
Տեղ չմնաց, ինչ իմ ձեռ, վուռա չդնապավ.
Իլի, մե պղինձ ջուր տաքցըցու,
Ինձը՝ լողկացըցու, իմ մեհ կը ցավը—
Մեհաց երակ ողեն կտրիր եր—
Դավիթ եղավ կինաց,
Ուր շուրիր եկան, ալ լողկանամ.
Կնիկ իրիշկից՝ ենուր խաչ, ինչ թիվին, սիմգիր եր
Կնիկ եղաց, ժժարացավ
Դավիթ հասց.— Կնիկ,
Ինչոնե ժժարացար, լացիր
Նասց.— Մահ խաչ վեր քու թիվին սիմգիր է
Նասց.— Կնիկ, իս հերսումակուտուր իմ իլի.
Հերսում կերիր իմ խատ Բանա խանըմին,
Տ'երթամ կռիվ, չիմ կացի
Ցոթ ավուր վերա տ'երթեր,
Ես եղավ յոթ տարի, նուր միտ իննկավ
Են ահաթին եղավ,
ՉՔուռիկ Ջալալին խնծավ,
ՉՔուր կնծակին կապից, կինաց
Կինաց Բանդումահին,
Խոսավ Բանա խանըմին
Բանա խանում հասց.
— Դավիթ, տու հերսում եր երի յոթ որ,
Տարար յոթ տարի.
Իս մնացի առանց մարդ,
Քու համբախ կ'իրիշկիմ
Նասց.— Դեհ, քու թագարիք տիս,
Կ'ըլնինք մեյդան, կովինք
Ենիկն էլ հասց.— Մեկ ահաթ մոհլաթ տու,
Նասց, իմ շուրիր խագնիմ,
Ասբար կապիմ, իկամ
Դավիթ կապից զՔուռիկ Ջալալին
Վեր Բանա խանըմը՝ տուռան, հասց.
— Ջին հասեղ կը մնա,
Իս կ'երթամ գիտ, լողկանամ, կամ,
Ջուր քու շուրիր խագնիս, կամ

Ենիկ չուբիր եխան,
Մտավ գիտ՝ մաչ ջուբուն լողկանալու
Բանա խանում էլ սերտ կրար չիտու,
Ուր խոր գուֆնը՝ խուխ,
Ինչ Դավիթ ենով գուֆան երավ,—
Քառասուն գիտը պողմամ ը,—
Ասից, եֆալ քլրկեն.
Փչիլ խոռ, կարմրցըցից,—
Աղեկ ըմ խուխ կարմրցավ,—
Չխուխ ասից, վայ կարմիջին
Ընցկուն կրակաֆըֆախ
Եզար Դավիթը՝ չանին.
Եզար մհչաց,— ծակից,
Փուբն ինի եկավ ասաս
Դավիթ ենդեղ մեռավ.
Են մեռավ,— Աստված ողորմի խոդուն,—

Են մեռավ, ձին ենդեղ ծռավ,
Ծռակաղ կարից, ինկավ ասաս,
Ինչքանդար խովիվ ռասա իրի,
Նախրուֆ ռասա իրի, տավար, ձի,—
Բիրադի կուտուրից,
կինաց, կանգնավ հեռջիվ Ֆանդուֆ խաֆընը՝ տառան
Ֆանդուֆ խաֆուն էլ եկավ, իրիշկից,
Տեսավ՝ ձին իկիր ի, տեր խոտ չկա.
Են տհաֆ խարար երավ,
վոր Դավիթ կուրուան ի, չկա

47. Զենով Հովանը բռռալով՝ կաճչում և Միհրին չով միասին առնում են Դավթի սոյան վրեժը

Զինով Հովան եկավ, ենդեղեն կանչից.
Ենուր ձեն կինաց Հաղրբեջան,
Ինկավ Մհերի ականջ,
Մհեր եկավ, ինչքանդար ասքար վոր կրեր՝
Ժողվից, խաս ուր առավ, եկավ
Առավ, եկավ ենդեղ,
Կացին Դավթի լեշը՝ վերա,

Տևսան՝ Դավիթ սպանած լինի
Իսկան Բանդումանու կարմիրից չուբ Իրան,
Ինչ վոր կըներ, բիրադի կուտուբիցին, ասին.
— Ես մի Դավիթ փուխ
Բանա խանում իմի,
Ենու ծամիր կապից Քյոռուկ Զալալու պուչ.
Քյոռուկ Զալալին ամեն փրթուչ մեկ երկիր եթալ.
Ծամիր ինաց պուչ, իմի մոտ Խանդութ խաթունն, տեսամ»

28. Խանդութն իմիննապան և լիուում. Դավթի չնչ խանդութի բաղումը

Թարձան, բարձին Դավթի լեշ,
Բիրին, Սասմա ման հնոշիվ տրին
Խանդութ խաթունն նաց.
«Հիտիվ Դավթին, իս ախշար չիմար»
Են ահաթին ելավ ուր վանջարեն,—
Փանջարեն քյոռուն գնդ բանձըր եր գետնուց,
Մեկ քար էլ հնոշիվ ենու վանջարին եր,
Տաս մ' երկու գումեզ կը կայնացըցին վեր քարին,
Կը ալեն, ընդկուն մեծ քար եր—
Վոր ելավ վանջարեն,
Չինք վեր ուր գլխուն տիրից վեր քարուն.
Գլեխ չուբ թիվքիր մտավ մեջ քարին
Բիրին, քարեն խանիցին,—
Բար ինաց փուս.
Ենու գլխու տեղ երկու արտաբ՝
Փիլա կը լցին, կը ծիծին

Ելան, երկըվը՝ նաչն էլ կապիցին հիրաթու,
Քյոռուն տերտերով, քյոռուն վարդապատով,
Քյոռուն էլ սարկավագով,
Քյողի ժողովուրդն էլ բիրադի խիտ,
Լալով, գոռալով, ժամով, պատարագիվ տարան, խաչիցին
Դավթի ումբն էլ, ինչ կան երի ախշար,
Ծոխ խարիր հիսուն տարի

49. Վերջաբան

Առաված ողորմի Դավթին, Յանդուխթ խաթուն նին.
Առաված ողորմի ևնու խեր Մհերին,
Առաված ողորմի Բաղդասարին,
Առաված ողորմի Մըլքըսեթ քհանին,
Առաված ողորմի մի փիր վարպետին,
Ինչ մեզի շանք ի ավի։

Գ

ՄՀԵՐ

50. Նախերգանք

«Դառնամ զողորմին կը տամ իմ խերիկ Դավթին,
Վոր ընձի կարդից, մարդ դարձա վեր ախչկին.
Շատ խիլքիրն ել ընձը՝ սովրացըցուց,
Իս ականջ չդըը իմ խոր խոսքին.
Դառնամ զողորմին կը տամ են մերիկ Յանդուխթ խաթունին,
*Յոթ ամիս ընձը՝ շախից վեր ուր սրտինա։**

51. Մհերի տիրած յերկրները

Դավիթ զՄհեր կարդից.
ՉՄհեր, ուր նըստած
Հաղրըճանա ճամբեն ճամբիցը
Հաղրըճան կընաց,
Թագավուրութին առից, թագավուր նստավ
Եվավ, բար իտու Գիլըչխատան,
*Առից, կընաց Գիլըչխատան.***
Չիտ դարձավ, եկավ, ուր տեղ նստավ։

---

* Ձեզգ և Մհերի բերանից Գ. Ս.

** Այդ անունով պատմողը հասկանում է վիշապներին, կովկասյան լեռների բնակիչներին Գ. Ս.

Եղ երկրքիր ելավ զրմեն խաբչդաբ.
Ենու սիրըցին,
Յոթ տարի ենդեղ թագավուրքին նստավ,

32. Ջենով Հովանի ճամակը Միհրին յեվ Միհրի ծպտված գալը Սասուց

Ջենով Հովան ելավ,
Թուղթ ճամբխից դնե Մհեր, ասաց. «Մհեր,
Կուզբաղնը՝ աղգական տղեք ելած ին, կորճացած
Եկած Սասմա քաղքի գավին կ'ենեն.
Ին չեմ կերի, իմ կըվաթ չի հաղթը.
Ե՛րթնիս, կը կռա, խաներս»։

Մհեր ասաց.— Ա՛յ կնիկ,
Կ'ասնիս գիտ գերդ, տուռ կը գնիս, ետեղ կը մնա.
Ինչ վալավանքաիր կը կռեն,
Գերդ կը տեսնին վեր տառն,
Բեղի նեղուքին չին ետա.
Կ'ասին՝ Մհեր տան քինուկ ին

Ելավ, բաբ խոս, Սասմա քաղաք եկավ.
Վեր եկավ, Սասմա քաղքին մոռխասցավ,
Ելաց, ուժասցավ,
Հիրիկվան վխտին եր.
Պրոխպեր տուռ չինիր եր, քինուկ եր,
Կանչից.

«Ներսխուճ խրոխպեր, վեր իլի,
Քու քինուց վեր իլի,
Ա՛խ, հալա վեր իլիս»*

Ջեն ընկավ խրոխպեր ախանջ, մանչ քինուն ետաց.
— Մեկ բարակ ձեն եկավ, դիպավ ախանջիս,
Իմ խուբ քինու մեջեն գարկավ,
Կնիկ ետաց.— Ա՛յ ջանըմ, ինչ ձեն.

* Ցերդ ն։ Գ. Ս.

Եսաց, Սասմա տուն ի, տան չինիք իս.
Հալա կը վախանամ,
Խրոխտիր եսաց.
— Հալաթի կը վախանամ,
Միրացիր իմ, իմ ազգական մոտես գառնացած.
Տիր ըմ ել կինաց՝ հերսոսի վերա.
Կանչից.

*«Ելեք ախուէթ խրոխտիր, վիր իլի.**
Իմ Թագավուրուքին գետին իմ դրի,
Քաղաք իմ գըրդին Թալիմ իմ երի,
*Իմ գիրդ Գոլբջու աղչկան Թալիմ իմ երի».***

Խրոխտիր վազից, կինաց,
Մհերի դլխա պագնից.
Եսաց.— Տաւ ինչըվա իս Թալիմ երի,
Քաւ Թագավուրուքին, Թողի, եկի.
Եսաց.— Իս անցկուն իմ եկի,
Մեկ Ասմանց խաբար իլի, մեկ հրիշտակ.
Եսաց.— Քաւ գիրդ տան տրիր իս, նշան ինչ կը.
Եսաց.— Չամահիր քան գա իրխեն.
Ինչ տրիվ գանը, լաւս կը տա,
Մարդ չըն քըշի վեր իմ տուն.
Ինչ հիրիկուն կը կա, եսաց,
Մեղրի մամիր կը վառին,
Ելի լաւս կը տա, չըն կ'իմշի քշի.
Եսաց.— Տաւ խազեր բարով եկար.
Եսաց, իս դիտիմ՝ քաւ խեր Գալիի տեղ կը բռնիս.
Եսաց.— Վայ ի՝ քենեն բան կը քաւտա.
Եսաց.— Կուզբադնի Թոռնիրն ին, եսաց.
Չաւրս Թոռ ին, չաւրն ել նաման կը տան գալան.
Եսաց.— Իս երթամ, եսաց,
Չաւրին ել կը բռնիմ, կը բիրիմ.
Սպանիմ, Թի քի խամար բիրիմ.
Եսաց.— Հերկըվից մեկ արա՝
Ցան սպանը՝, յա բիրը՝.

---

* Ցերգ ու Գ. Ս.

** Հայրենիքի Թագավորի աղջիկը (տես տող 1947), այստեղ հիշում է իբրև Գոլբջու աղջիկ։ Ա մ բ.

53. Միհրեն սպաճուում և Կուզբադնի յերկու բռնցերից

Մհերն էլ խլիսուն էլավ,
Զոր ձին խնծավ, քշից, կինաց Լոռա դաշտ։
Լոռա դաշտ տեսավ՝ Կուզբադնը՝ երկու մեծ ոդեն էկավ.
Ինուենց ճակ տիրկավան ը, վոր նիտ Թալիցին,
Եկավ, կոպավ Բաւռիկ Ջալալը՝ վոտաց սրմին.
Ելավ, զԹուր կեծակին զարկից,
Կես կարավ, կես ինաց ձիու վրտին։
Ելավ, զերկու ոդեն էլ բռնից, կապից,
Առից, խոլ խրոխալոր կուշտ։
Բաւռիկ Ջալալին ըզվոտ վիրուց.
Վոտ վիրուց, եսաց.— Եղ ինչ իլի քու ձիու վոտաց.
Աչկից, տեսավ՝ գո նետը՝ կտուր գո մեչն ը։
Ելավ խոլ ոգկուխ, զմբուխ,
Ծալից, ելից ենու սրմի բրին,—
Ծրավ, եղավ քանց հասաչ ոգեկ։
Եխան, խոլ զԿուզբադնը՝ երկու ոդեն,
Մին փնչից առան են յան, մեկ՝ են յան։
Եսաց.— Խրխալեր, Ել կան, Թի չկան։
Եսաց.— երկու ոդայ էլ կա,
Քանց ես երկուս՝ չատ գազան ին երկուս։
Եսունք չոկ կնկնից ին, երկուս՝ չոկ։
Մարա քաղաք դեն ին են երկուս։
Եսունք դես ին զավխած,
Ենսունք դեն ին զավխած։

54. Միհրեն ախպերացուում և Կուզբադնի մյուս յերկու բռնցերի յեվ Հալաբա թագավորի բառասուն դեվ բռնցերի հետ

Ելավ, զոր ձին խնծավ, քիշից, կինաց.
Կինաց, Մարա քաղաք դեն ընցավ.
Ընցավ դեն, կինաց, տեսավ,
Վոր եդ երկու տըղեն էլած,
Քառասուն դեվի խիտ ինդիր.
Իրանց խնծնելու ձին էլ դավայ ի։
Կինաց ենդեղ.
Եդ քառասուն մ'երկու հեազիվ Մհերին եկան։

Բարիվ խաու,— բարիվ առիր
Բարիվ առնիլու հիտիվ ասին.
— Մինք քառասուն վ' երկու ինք, ախպեր ինք.
Տուն նլ ընիս մի ախպեր,
Ընինք քառասուն վ' իրիք ախպեր
Եսաց.— Իս կ'ընիմ ծի խիտ ախպեր,
Համա, ասաց, ծե ազգ վրատեղաց իս
Եսաց.— Մի ազգ, վոր կա՝ Հալաբայ ի,
Հալաբա քաղքը՝ թագավուրը՝ Թոռնիրն ինք,
Եսաց.— Իմնչու արա քաղաք չինք նասը,
Եսաց.— Մեզի մեկ քաիր կա քաղաք
Են քաիր զմի ճամբխիր ի,
Եսա տիզ նստիր ինք,
Մի քաիր թագավուրութին կ'ինը՝,
Եսաց.— Տուն կը կըտք, ընձը՝ չանք տուք,
Տեսնամ՝ իրնչ ասրդ քաիր ը,
Վոր թագավուրութին կ'ինը՝,

55. Միհրն իր բառասուն դևի բնկերներով գնում է ալիր Հալաբա բաղաք. հաց թխելն ու կերակուր չեփելը

Ելան, քառասուն իրիքով ել կացին դախ իրանց քաիր.
Ելան կացին, ճամբաս կես ելավ.
Կուդբաղնը՝ աղդական երկու փալխան
կըեն խառ քառասուն դիվիրուն.
Ելան չոկվան, ասին.— Մինք չինք իկա՝
Ելան կացին, Հալաբա քաղաք
Խասան, Մհեր քառասուն դևվ.
Տեսան, վոր մարդ չկա քաղաք,
Իրսան չկա,— ավիր՝
— Ցարաբ ես իրնչ թագավուրութին ը,
Վոր մարդ չկա, եսաց՝
Կինաց, մտավ մեկ ոթախը՝ մեչ.
Տեսավ, վոր քառասուն կանթեն պղինձ ըմ կա եղա տեղ՝
Եսաց.— Մինք քառասուն ախպեր ինք,
Երթանք սար, մեկ-մեկ վերու ոչխար բիրինք.
Ենինք խորոված, ուտինք,
Ջուր թագավուր կա՝ տեսնանք՝

Ելան կացին սար, մեջեն,
Ամէնամեկ մեկ վերու ոչխար բերին,
Զինիցին, մուրթիցին, լցին մանչ պղնձին,
Ենդեղ անագին ալըը՝ ամբալ կա. եւալ եսաց.
— Մեկ մե մոտեն խմուր ենը՛.
Մեկն ել երթա, փետ բերը՛,
Վոր փուռ վառինք, խաց թխինք.
Մեկն ել եսաղ միս խիւ.
Մեկելնի՛ր, եսաց, երթանք դաշտի մեչ կան կանք՝
Դաշտան մարդ չկա՛, միզի գարար ըմ սար
Մհեր եսաց.— Իս խմուր կ'ենիմ, խաց կը թխիմ։
Մեկ ախպեր եսաց.— Իս կ'երթամ մերին,
Փետ կը բերիմ, փուռ կը վառիմ։
Մեկելն եսաց.— Իս կ'երթամ գիտուց
Առու կը խանիմ, ջուր կը բերիմ։
Ելավ կիենաց, գիտուց առու կը խանը՝ ջուր բերու—
Իակի ջուր Հալաբա վերա չեր գընդընը,
Ինչ վոր կըեր՝ խորու ջուր եր։
Մհեր ենդեղ խմուր երավ.
Տաս չիվալ ալըը երավ խմուր։
Մեկն ել կիենաց մերին,
Տաս արաբա ցախ չկիից, առից, իրի։
Մեկն ել կիենաց, տաս բախ ջուր կապից առուն վե, եկավ։
Մհեր փուռ վառից, խաց թխից.
Խաց թխիցին, պրծան,
Ջառու շինիցին, առան նստան։
Ասին.— Մհեր, ուռ առան կը նստիս.
Մինք բերդի ախպեր ինք.
Մի ճուչ ախպեր ունի՛ իս,
Ես որ ուռ պախը՛, կանուխ մինք կը պախինք,
Մինք կ'երթանք չայիր, ձիանք խաղցըցինք։

56. Մհերն սպանում է Հալաբա թագավորի բռնցյա մարդակեր պառավին

Մհեր ենդեղ նստուկ է.
Տեսավ՝ մեկ բանձր պառավ ըմ եկավ,
Եսաց.— Բարեվ քե, քեռիս տղա,

Մհեր զարմացավ, ասաց.
— Ի՞նչ կ՚ասես, քաջ-Կնիկ։
Ասաց.— Հոգուդ կուբրան իմ,
Ես երկու որ կա, թոնիր չըմ վառի,
Կաց իր ես սար բանջրի,
Մկա քաղցացիր իմ, ասաց,
Մե կտուր խաց տու, տանիմ, ուտիմ,
Ասաց.— Վաչ, տու բարով եկար,
Քաջ-Կնիկ, տու բարով եկար.
Ա՛ռ քի բալնիս, կինան, տու՛ս բաց,
Խաց-Քհուն կ, մխա խփուն կ,
Քանի մ՚ կերիս՝ կի, զարձի, երի։

Բալնիս առից, կինաց,
Տու՛ս երաց, նստավ ենդեղ.
Առից խաց ուտիլ. մեկ գիր ըմ հու՛շացավ,
Մհեր ասաց.— Ջանըմ, ասաց,
Ըլնիմ, երթամ հխոխվ,
Մե ավիլ բան չենը։
Ելավ կինաց, տեսավ՝
Եգա տաս չխվալ ալըը՛ խաց բիրադի կիրիր,
Եգա տաս կանթեղն պղընձը՛ մխա
Բիրադի կիրիր ը, նստիր ը։
Եկավ, ասաց.— Քաջ-Կնիկ, խացիր վռր տեղն ի։
Ասաց.— Մեռնիմ քի,
Մեկ փուռ խաց կըներ տաներ,
Երկու որ կըեր՝ սար քաղցած եր,
Եկի տաներ, բիրադը՛ կերա,
Հալա չկըշտացա ել, ասաց։
Ասաց. «Վաչ, մարդակիր պատավ ինչ կ՚ասին՝ ես ի»։
Ըռըկավ Մհեր, մեկ ճըղխարիկ եդար.
Ճըղխարիկ ինչ եդար,
Գլխե տեղեն թռավ։
Ելավ նստավ, չատ կատափաթ երավ, ասաց.
«Ախպերքիրս անոթի մնացինա։

Մնաց, հիրիկվան ախպերքիր եկան.
Ելան ենդեղ, իրանց քուրջ գլխե տեսան.

Իրանց քաւրոջ բան դիտը՛ն,
Ամա Մհեր չեր դիտը մխամխա եր։
Ասին.— Մհեր, ուռւս բաց, երթանք, խաց ուտինք։
Եսաց.— Ի՞նչ խաց ուտինք,
Իս եկի եսեղ, Թագավուրութին չտեսա,
Մեկ մարդակիր պառավ տեսա։
Եսաց.— Ի՞նչ երիր պառվու խիտ։
Եսաց.— Սպանըցը՛.
Գլուխ կտրիր իմ, եսեղ Թալիր իմ։
Եսաց.— Վոր ուռւ խարցնիս, եսաց,
Մի քաւր, ինչ մորից ելավ, մարդակիր եր.
Մի խերն ել, մի մերն ել են ի կիրի.
Եսա քաղքի միլաթ բիրադի են ի կիրի.
Զուր Մըսր կիրի, եսաց, մեկ ասամ.
Հալաբա չուր Մըսր ավիրիր ի
Եղա քաւռւսն մարդն ել եկան,
Մհերի վոտ ու ձեռ պագնիցին։
Ասին.— Մինք չինք կերի եղ պառվուն հաղիը՛,
Խերանական քաղաք ասնը՛,
Եղ հարով զքի բիրինք ենու սպանիլուն.
Են երկու մարդն ենու հախուն չոկիլան, փախան։
Եսաց, կ՛ուզիս, քաղքի Թագավուրութին ատ,
Մինք քու ծառն մինչիվ որ մեռնիլուն։
— Իս ձենե բան չըմ ուզի,
Վոչ Թագավուր կ՛ըլնիմ,
Վոչ քաղքի տեր կ՛ըլնիմ.
Ամա ձենե կ՛ուզիմ՝
Մեկն Թագավուր նստը՛ եսեղ,
Մնացած խաս ձի կանն, երթանք,
Բաղդատա քաղաք տեսնանք.
Իմ խրոխտը գերեզման, եսաց,
Գու Բաղդատա քաղաքն։—
Ինչ Բաղդատար Գունձե քաղքին եկիր եր,
Կացիր եր ենդեղ, մեռիր եր.
Քաղաք չինիր եր, անուն դրիր եր Բաղդատ,
Չինք Բաղդատար եր*

* Այս և հետեվյալ յերկու հատվածները ցույց են տալիս, վոր Բաղդա-

57. Միհրի Բաղդատ գնալը. նրա զրույցը Բաղդատի խալիճի բռտան հետ. յերկրպագությունը Բաղդատարի գերեզմանին

Քանտունով ելան կացին,
Բաղդատա քաղաք խառան.
Տեսան, վոր քաղաք շինուկ ը, թաքմիլ դրուկ ը՝
Վոր խառան, տեսան՝ մեկ ծըրտունուկ մարդ ենդեղ նստուկ ը՝
Խարցնիցին, ասին.— Ինչ կա Բաղդատա քաղաք.
Բաղդատա թագավուր վոր մեկն ը՝
Ասաց.— Իս թագավուր չըմ ճանչնա,
Ամա կ'ասին թագավուր խալիճի թոռնիրն ին՝
Ասաց.— Տաի Բաղդատարը՝ գերեզման ընձը՝ շանք առու՝
Ասաց.— Իս չըմ կերի շանք առ,
Թագավուրու ոթախը՝ դեմն ի՝

Եղիկ ելավ, կաստ երավ թագավուրը՝ ոթախին.
Կինաց, տեսավ՝ են յանեն
Թագավուր գինք ոթախեն եկավ տակ.
Եկավ տակ, կանգնավ, իրիշկից եդա մարդուն,
Շատ վախացավ, կանչից, ասաց.
— Տաի ինչ մարդ իս՝ իմ ոթախը՝ հեռչիվ կան կը կաս
— Տաի չըս գիտը՝ իս ինչ մարդ իմ.
Մհերն իմ, Սասմա ծռեն իմ՝
Ասաց.— Հո... — Միտք երավ գինք, ասաց.
— Մի թըվականը՝ մեկ կա՝
Սասմա ծռեն մեկ մարդ ալ կա տառեղ,
Եան քաղաք մի ձեռնեն առնը՝
Ջինք վոր լսավ եդա խոսքիր, ասդ երավ, ասաց.
— Քաղաք քաի ձեռնեն չըմ խըլը.
Բաղդատար մի ազգեն ի, Սասման ծռեն ի,
Ենու գերեզման ընձը՝ շանք կը տաս
Շանք իտու, տարավ ենդեղ,—տեսավ՝

Մհեր ձիուց եկավ բաղչի մեչ,
Գերըզմինին երկրպագութին տառ,
Ադոթ երավ— ինչ ադոթ երիր ը,
Ջեռն ել գարկիր վոր քաբրին, տեղ կ'երեվաս—

առի ճյուղը չատ ավելի ընդարձակ պիտի լինի և պատմական անհատներով ավելի առատ Գ. Ա.

Թագավուր եսայ՝— ես քաղաք նսեմր իմ,
Ամա դաղարանք չունիմ,
Շատ կռիվ կը կայ վերես,
եսայ՝— վռիվ ի՝ կռիվ կը կայ քու վերևս
եսայ.— Մեկ դիվ ը՝ դինքն ալ չոլաթ ի՝ մեկ ձեռնեն,
Քաշուն մարդ ալ խիտ

58. Մհերն ապացուամ ի Կուպ Դիվին, ազատում ի Բառատուն թագավորի աղջիկներին, ամօսնացնում ի իր Բառատուն բնկերների հետ յետ ապացում ի Կուզբադնի մյուս չերկու բառներին

Մհեր եկավ, ուրբաթ որ ուր քաշուն դիվ առից,
Դինաց հետիվ Կուպ Դիվուն
ելան, մեկ ավուր ճամբաս կացինս
Կուպ Դիվ ննենց կավաթ ուներ,
Մե ձեռնով ղլաղչի քար կը թալեր,
Մեկ ավուր ճամբաս կ'երթեր.
Քանի մ' վոր կը թալեր, Մհեր ականջ չեր ենիր
Դինաց, խաստավ
Կուպ Դիվ կինաց, մտավ մզագեն,
Շատ միծ եր, կ'ըլնը, վոր տաս խազար ոխչար լցիս,
Հալա լիք չենը
Ինչ խաստավ վեր առան, ենուր խուտն առից, եսաց.
— Վեյ, եսի Բաղդասարի խուտն ի՝ եկավ, կը սպանը.
Սատա տան խուտն ը
Գլեխ տրից հախտ, պառկավ խիմանդ
Եդ ալ եսաց.— Դեվ, ինչ կը խնծաս
եսաց.— Արիվս հոտիվ չատ իմ քնի,
Գլեխս կը ցավը, կը խնծամ
եսաց.— Մը խնծա, տեղ տուտ խիմանդ իս
եսաց, իլե, Քըդարիք տես, կովինք
եսաց.— Ես կռիվ չըմ ենիս—
Չատնու քարով մընատկ կռիվ կ'անես, Քուր չունես—
Դավիթ ընկավ մես, եսաց.
— Իմ խեր ընձը՝ վոսկեթ երի՝

«Հիշա իմ խոցն ը գինին, Տեր կենդանին,
Մարութա Բանձր Աստվածին,
Ասչ Պատրաստին վեր իմ ալ Քիլինա

Դեվ ելաց, եաց.— Տա՛ հիշացիր խացդ ի գինին,
Տա՛ն Բաղդասարի տղեն իս
Եաց.— Իս չիմ Բաղդասարի տղեն,
Իս Մհերն իմ, Դավթի տղեն
Ինչ եաց՝ Դավթի տղա Մհերն իմ, գնով վի կանգնավ.
Իրիք սնաթ կռվըտան իրարու խիս,
Եզաբ, գկուզ Դիվու գլեխ կարից։

Ասաւ ենդեղ, եղա քառասուն ալ ապանեք,
Շա՛րիր խանեին, տեսավ, վոր աղջիկ էին
Ամեն իրանց խերանական անուն տվին,
Ամեն մեկ Թագավորի աղջիկ էին
Առից գքառասուն աղջիկ,
Առից գկուզ Դիվու գլեխ, առից, խալի,
Իսու Բաղդասա Թագավորին, եաց.
— Քա՛ դա՛շման ապանըցը՛,
Արևայէին Թագավորութին էրա
Եաց.— Վոր ա՛ն ապանիցըր,
Թագավորութին քա՛ն ը, քի վայել ի
Եաց.— Ձե՛, իս Դավթի տղեն Մհերն իմ,
Իս չիմ կերի եաեղ նասը՛.
Նա՛ ժառանգ կա ընձը՛, նա՛ մախ ունիմ
— Աբա, ինչ կ՛ուզիս, ասա՝ տամ,
Եաց.— Ընձը՛ ունիմ քառասուն ախպեր,
Եգա՛ քառասուն աղջիկ,
Քառասուն ուերաեր պաի բիբիս եաեղ,
Մեկ եկեղեցի շինես, կարգիս վիրենքեիր։

Բաղդասարը՛ դերըգնեի վերա
Քառասուն խուբան ժամ շինեցին,
Անուն դրին սըփ Սարգիս.—
Մկա եվ անուն սըփ Սարգիս ը.—
Քառասուն ուերաեր քառասուն աղջիկ
Փառկեցին Մհերը՛ ախպերնիրու վերա
Թագավոր ենդեղ եաց.
— Մհեր, քա՛ ախպերներ փառկեցըր,
Մե աղջիկ մ՛ ունիմ, տամ քեզ
Եաց.— Իս չիմ ուզը.

Մե կնիկ ունիմ դե՛ Գուրջիստան.—
Ինկավ միա կնիկ, ետաց. «վայ յես էլ կնկա տեր իմ»։

Ելավ առից ուր քաուսուն ախպեր,
Դարձան, եկան Հալաբ։
Մեկ ախպեր նստավ Հալաբա քաղաք թագավուր,
Մեկել ելան կացին Մաքա-Մադին.
Ենդեղ բռնիցին երկու ախպեր՝ կուզբաշնի թոռներ,
Ենուց ազդ կտրիցին, գնդիցին ենդեղ,
Անուն տրին Մաքա-Մադին։

59. Միերը հեղեղումից ազատում և Զլիրու բաղամբ

Մհեր ելավ եկավ Զլիրու քաղաք.
Զլիրու քաղաք մեկ գիտ կա,
Անուն Զլիրու Շահ.
Կ'ըլնը, վոր խարիր քաուսուն գիտ,
Իրարու կը խառնվը՛, կ'ըլնը՛ մեկ գիտ։
Եղ գիտ իրիք անգամ դեն քաղաք ավիրիցի.
Մհեր եկավ ենդեղ,
Մեկ միծ, ահագին քար իպի,
Կցից քաղաքի քամակ, գիտու մնչ.
Գիտ ելավ երկու ճիղ.
Մեկ ճիղ են յանեն կ'իյա՛, մեկ՝ են,
Եվ քաղաք չի ավիրիլ։
Բրջա-Բալաքն ել վեր են քարին շինից.
Իակի ավիրիլ չկա են բնդեղեն։
Համա մեկ ժամանակ ա՛ըլնը Ակն-Անահնին,
Տ'ավիրի քաղաքն Զլիրին։

60. Միերը հիւանդ և հուհեդորեն ու հարը, բաղում և կնոջը յետ Սաւմա տան համար պատարագ և անել տալիս

Մհեր ելավ եկավ Սամսան տուն.
Եկավ, տեսավ խրտխռպեր մեռած է։
Կինաց Ջենով Հնվանի գերըզմընը՛ վերա, ետաց.

«Ինչ տանուք խրտխռպեր, վեր իլի,
Տուն էլ վեր իլի»։

Երկու անգամ եանից կանչից,
Երկու անգամ վոր եանից կանչից,
Ձեն ելավ գերըզմընեն, եսաց.
— Կինա մատ քու խեր. բան չունիմ,
Ելավ կինաց վեր Դավթի գերըզմընին.
Կինաց, Դավթը՝ գերըզմընի վերա որ կանչեր,
Չկանչից, դարձավ հիու—
Կնիկ միա ինկավ—
Դարձավ, եկավ, զձին խեծավ,
Քիշից, կինաց Հաղրևիչան,
Կինաց, տեսավ՝ գոռղ ինչըխ որիր եր,
Են տարդ ճնացիր եր.
Մարդ չեր կացի ենդեղ,
Քաղաքն էլ ավիր էր, մարդ չկար
Կինաց, ուր տուն մտավ,
Տեսավ՝ կնիկ ուր Թախտին մեռիր էր
Ձեռ եռու կնկան ձեռ,
Տեսավ՝ գիրուկ Թուղթ ըմ կա մեչ,
Եսաց. «Քենեն կը խնդրիմ,
Ինչ ժամանակ տու կյա, ըզը՛ տեսնաս,
Ընձը՛ տանիս Սասում,
Ծանդուխ խաբընը՛ կուչա Թաղիս,
Ես կռապաշտ խոզը՛ մեչ չհորկիս»,

Ելավ երարձ զմարմին,
Առից, տարավ Սասմա տուն.
Գերըզման չինից, Ծանդուխ խաբինը՛ կուչա Թաղից,
Ելավ, քաուսուն պատարագ եռու ինիլ,
Սասմա տուն քունի մ՛ վոր մեռած կրնեն,
Բիրադին պատարագ երավ։

61. Վանա տիրոջից տարամերժված՝ Միհեր ծնողների գերեզմանի վրա. ծնողների խոհուրդը

Սասմա տնեն ելավ,
Խեծավ ուր ձին, եկավ,
Վանա քաղաք խառավ—
Վանա քաը մկա երկու Թարանջա կա,

Կ'ասէն՝ Քաւռիկ Զալալու վռաց տեղն իւ
Ենդեղ վանա քաբի տեր եկաւ հետջիվ, եսաց.
— Եստեղ քաւ տեղ չէ, ըսուցա դարձի, կ'էնա։
Դարձաւ, կ'էնաց վէր խոր գերըզմըընին, կանչից.

«Խերիկ, վէր էլի, խերիկ, վէր էլի,
Աչ, հալա ապի՛ վէր էլի.
Սատանն անէն բերաբ իմ էլի,*
Աչ, հալա բերաբ իմ էլի.
Խերիկ, վէր էլի, խերիկ, վէր էլի,
Ախշրքի իրխին բերաբ իմ ճռացի»։**

Խոր գերըզմըընէն ձէն եկաւ, եսաց.

«Թափի մաղն ի մուրտւսես,
Կացի մջալն ի ձեռնես»։

Եսաց.

«Խերիկ, վէր էլի, խերիկ, վէր էլի,
Քաւ անուչ խուտուն փափաք ճռացը՛,
Քաւ անուչ խոսքերուդ կարոտ ճռացը՛,
Ենքան մընակ ախշար կացը»։

Եսաց.

«Կ'էնա Հալաբա քաղաք,
Քաւ խաց թխուկ ը,
Քաւ եամպ խիուկ ը»։

Եսաց.

«Հալաբա քաղաք փայ չունիմ,
Իմ բար ու փայ ծախիր իմ,
Իմ խուտք ու խաբար տվիր իմ,
Հալաբա քաղաք չիմ երթա»։

---

* Այս տողից յետոյ Մհերը զրկված էր յուր հայրենի ժառանգութիւնից, թեև սույն վարիանտում անկնկութիւն չկա այդ մասին. բայց Ա. վարիանտում այսպես և բացատրված այդ հանգամանքը. Զէնով Չոլմանի կինը կամենում է խոսք մնել Մհերի հետ, Մհերը չի համաձայնվում, ուստի կինը կամենում և հրելդրոր առաջ Զէնով Չոլմանը հայտատելով յուր կնոջ պղպատութիւններին՝ Մհերին առնից զուրս և անուն։ Դ. Ս.

** Տես և Դ. Ս.

կինաց վայր մոր գերեզմընին, ասաց.

«Մերիկ, վեր իլի, մերիկ, վեր իլի,
Ին իմ քու ձեռ վորսին,
Յոթ ամիս ընձը շահիր իս վայր քու սրտին,
Շատ տանջանք իս քեշի վայր աստանվորին.
Շատ ման իմ ակի աիշար, չիվար իմ ման ակի,
Ջահաս քու պես քաղցրիկ մերիկ վայր աիշրին»։

Ասաց.

«Բոլ ի կան կա՛ս, վայր գինիին,
Բոլ ի կան կա՛ս վայր գինիին,
Միր վերջ մեռնիլն ի»։

Ասաց.

«Մեռնիլ չինիմ վայր գինիին,
Անժառանգ, անմահ իմ,—
Մեռնիլ չինիմ վայր գինիին»։

Ասաց.

«Կինա վանա քաղաք.
Քու խաց խմուկ ը,
Քու համպ խմուկ ը,
Մինչիվ որն դառաստան»։

62. Միհրի ձին կապ և բնկնում վ.ոստանա կապանում. Միհրը մոր խոհերով ազատում և նրան

Ելավ կինաց, խոստավ վ.ոստանա կապան.
Վոր խոստավ վ.ոստանա կապան,
Ենդհղին,— մեկ իշխան կըներ,
Կապ եքավ, գՄհեր կապից.
Մհեր ձիով ինկավ կապ.
Ջին ինկավ կապ, գինք գարձավ,
Եկավ դեպ մոր գերեզմանն, խոր,
Կինաց, ասաց.

«Մերիկ, վեր իլի, մերիկ, վեր իլի,*

* Ձևով և Գ. Ս.

Վռամանա* կապան Բաւուիկ Զալալին կապ ինկի»։
Եւաց.

«Հիշա իմ վիսացն ը գինին, Տեր կենդանին,
Մարութա Բանձր Աստվարածին,
Ամէն Պատրագին** վար Մհերը աչ թիվին.
Քիշը գիւղն ը կեծակին,
Կը գարկիս Երբա կապանին,
Համ կը կտրիր ըզկրկաթ, ըզոսկին,
Տաւ կ'երթաս խատ քու խացինդ։

Դարձավ, կինաց, խոսավ Վռամանա կապան, եւաց.

«Հիշա իմ խացն ը գինին, Տեր կենդանին,
Մարութա Բանձր Աստվարածին,
Ամէն Պատրագին վար իմ աչ թիվին»։

Զարկիս, կտրիս ըզարծաթ, ըզոսկին,
Բլավիս մանչ խող ու քարին,
Ազատիս Բաւուիկ Զալալին։

63. Խոսող ագռավը, գեանի բռլացումը Մհերի առաջ, Մհերի ու Բաւուիկ Զալալիճի փակվելը վաճա բարի մնջ

Ելավ խնձավ, խոսավ Վանա դաշտ.
Վանա դաշտան իրիկից, տեսավ
Մեկ ագռավ կըներ, կը խուսեր.
Նետ-աննեղ առից, եզար, դիպավ ագռավին.
Ագռավ բերինդար եկավ։
Ագռավ փախավ, ենեկ ձին քշից, հետիվ կինաց.
Ամսավ մեկ քար, տեսավ, վոր պից ի, մաղաղայ ի.
Տեսավ՝ ագռավ մտավ մաղաղին։
Ձինք զձին գարձուց հետիվանց վար խողուն.
Ինչ գարձուց, ել ձիու վոտ չդադրավ վար խողուն, կը թաղվեր։
Որ կեսոր եր. քանի քշից,
Ձին թաղվավ մինչիվ հերիկվանն։

---

* Ավելացնում ենք՝ «կապան»։ Խ մ բ.

** Ավելացնում ենք՝ «Աչ Պատրագին». տես տող 2542։ Խ մ բ.

Ձեին ասից. քաշից մըզապեն, եսաց.
— Խլուեն լաւնա, ըլնիմ, երթամ,
Ախ վոր մսամ ենդեղ,
Ձիուց եջամ տակ, գայր ձին կապից,
Տաւո եկամ իրար, ձեաց մեջ,
Ել տաւս չեկամ, ել Աստված ամբ չերթամ, վոր գըներ տաւս.
Մնաց ենդեղ, մինչիվ ախշըքի վիրջին խող կը կըգվը՝
Ձիու վոտաց տակ գայլամիշ կ'ըլնը՝

64. Վերջաբան

Տարին մեկ անգամ, հերը՝ տաւո կը բացվը՝.
Են ժամանակ ինչ Երուսաղեմ լաւս կը կաթը՝,
Են հերի տաւո կը բացվը՝.
Են ել ինչկը՝ խամար կը բացվը՝. —
Առաջու խաթրը՝ խամար,
Մանանա երկնուց կը թափը ենդեղ,
Ինքն ել կ'ուտը՝, ուր ձին ել կուտը՝.
Տարին մեկ անգամ կ'ուտին, ել չին քաղցանա,
Են տեղաց անուն ել Ագռավու քար կ'ասին.
Ինչ ագռավ մսամ ենդեղ,
Են դիմաց կ'ասին Ագռավու քար.
Տարին մեկ ամիս, Գիլան ամիս,
Են քարից ենու ձիու չեո կը սա տաւս.

Կարմիր կիրակին հիրիկվան պատարագ վոր կ'ըլնը,
Են հիրիկվան մեկ մարդ ուր ախչկան կ'ասը.
— Իլի, կինա ժամ, մուտ կալը՝, որնուկ կրակ տու, բի.
Ախչիկ կ'ըլնը՝ տաւս, կ'իրիկը՝, կը տեսնա՝
Եգա քարեն ձրագի բուխ կըլնը՝.
Եգ ախչիկ եկամ կինաց են ուսուսամ, թի ժամին է.
Մսամ ենդեղ, ղձրագ կպուց,
Դարձամ, ասը կըներ, տաւս եկամ իրար.
Ախչիկ ձեաց ենդեղ.
Տեսամ, վոր երկնուց մանանա իկի.
Մհերն ել ասից, կերամ, ձին ել, ախչիկն ել.
Ել չքաղցացան մինչիվ տարին թըմըմամ.
Են ավուր որ, ինչ տարին թըմըմամ.

Ախչիկ գձրագ կպուց.
Ինչ տուռ բացվավ, ելավ տուս,
Ճրագ առից, եկավ տուն,
Խեր եասց.— Ախչիկ,
Եսիկ տաբին Քըմբամավ, տու հաւըր եր կացիր,
Ախչիկ եասց.— Խերիկ, չի յես նաւր կացի.
Ճրագ կպուցիր, գաբձիր իմ,
Իսկի չիմ նասիր ենդեզ,
Եասց.— ես տուն, ինչ տու կացիր, վոմ կըներ
Եասց.— Մեկ մարդ եր, ուր ձին,
Եասց.— ես տան վերա ինչ կըներ
Եասց.— Մեկ կոքվը՛ ծառ կըներ, ել բան չկըներ
Նուր Քարիսի երավ, եասց.
— Երկնուց մեկ կոլորակ բան կը կըներ, իս կերա,
Նա իս կը քաղցանար, նա ես,
Ախչիկ տաբին ձեաց քաղցած,
Ել գաղ չկերավ, կուշա եր.—
Նուր գիցան, Քե Մհերն ը, ուր ձին,

ԹԱՂԱՐ ԼՍՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄՈՌՈՒԹԻՒՆ

ԱՅՍՊԷՍ
ՄՈՒԿՈՒՉԻ
ՀՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ ԼԱՒՐԱ

ԵՐԻ ՏՊԱՐԱՆ ՀԱՅԿԱԶՆԵԱՆ
ԱՐՏԱՇԱՏ ՀԱՅԿԱԶՅԱՆ
1999թ.

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Այս պատումը տպագրվել է Յերվ. Լալայանի «Ազգագրական Հանդես»-ի Զ. և Է. գրքերում, վորից և արտատպված է առանձին գրքով 1902 թ. նույն բանահավաքի «Սասնա Ծռեր» պատումի հետ, վոր պիտի մտնի յեկրորդ հատորի մեջ։

Սկզբում ունի հետեվյալ ծանոթությունը.

«Դավթի, սույն վերնագրի պատմողը, Մակար յերկրի Առինջ գյուղից է, Հովակիմենց Մանուկի վորդին. 60 տարեկան ծերունի է նա, բայց դեռ թարմությունը պահած. ինքը կարճահասակ է, նիհար դեմքով։ Դավթին այս «նաղլը» տվողել է յուր համագյուղացի Պողոս անունով մեկից։ Դավթի ասելով՝ այդ Պողոսը գիտեր այս նաղլի չոքը հյուղն էլ, այն ևս՝ լավ։ Դավթը մոտ 15 տարի առաջ յեկել է Բաշ-Կալայում մի տարի ժամանակով Յոթ տարի յե անա, վոր յեկել է նա Կովկաս. յուր պանդխտության ժամանակն անց է կացնում նա ԼՂմիածնում (ուր և գրի յենք առել սույն վերնագրը 1899, հունիսին) և շրջակայքում. ամառը հունձ է անում, աշնանը յուր բախտակիցներին հետ գնում է քրդստանի վայրերը «քնչա ձգելու» (թաղիք դործելու), իսկ ձմեռը գյուղացիների բամբակ գզելով է պարապում։ Դավթը գիտե նաև շալ դործել։ յուր հայրենիքում պարապել է յերկրագործությամբ, գործ գնելով նաև յուր արհեստները։

Ինչ վերաբերում է գրության ձևին՝ ամեն-ամեն գրել ենք վոտանավորի ձևով, ամեն-ամեն՝ տրձակ. առաջին ձևով են յերգերը և այն հատվածները, վորոնց յուրաքանչյուր տողում լրանում է մի միտք և գրվել յե չափը (մեծամեծը՝ ямб և վերջատանը՝ анапест)։ Գործ ենք ածել հետեվյալ պայմանական տառերը. ի — ֆր. u, որ. լրիուն. է — փափուկ ը. կ — փափուկ կ. գ — փափուկ գ. ա — կիսակոկորդային ա. ՝ի — յի. որ. ՝իա. ի — կոկորդային ի (մատ. ы) և ո — ею։

Ա. Գ. Ա.

Այս պայմանական ուղղագրությունը, վոր չի լիապահված, վերածում ենք մեր ընդունած ձևին։ Բայց այդ տողատումը վերանայված և և շատ տեղ փոխված։ Տողատում ենք նաև արձակի ձևով տպագրված հատվածները։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԴԱՎԹԻ ԿՈՒԽՎԸ ՄՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ՀԵՏ*

1. Նախերգանք

«Դառնանք զողոբմին ու տանք Սանասարին Զըմեռս
Ողոբմին ու տանք Բաղդասարին.
Դառնանք զողոբմին ու տանք ևն Մենծ Մհերին Զըմեռս
Ողոբմին ու տանք Զևնով Հովանին.
Դառնանք զողոբմին ու տանք ևն Թըռլան Դավթին Զըմեռս
Ողոբմին ու տանք Գըզոխկ Մհերին.
Դառնանք զողոբմին ու տանք Քաառաուն Ձիդ Դևզճուն
Ծամին Զըմեռս
Ողոբմին ու տանք Խանդութ խաթուհին.
Դառնանք զողոբմին ու տանք Ճարպախաթ Գամին
Զըմեռս
Ողոբմին ու տանք Բախտանա Բաղին.
Դառնանք զողոբմին ու տանք Շիրին Անախուն Գաւհարին»։**

Ձղեճող նկանք վեր Մհերի ճաղին

---

* Առաջին տպագրության մեջ այստեղ կա միայն «Թրլա Դավթի» վերնագիրը։ Խ մ բ.

** Սույն վարիանտի պատմողն այս տողերից-ը չերգում էր։ Ա. Ա.

2. Միհրի վարդիճերը—տաճկի ձրագ Մելիմ չեվ հայի ձրագ Դավիթ

Սասում* կըներ Մհեր, Մըսըր կըներ Մելիք,
Մարա Մելիք սատկավ,
Կնիկ Թուղթ ճամպխեց Սասնա Մհերին,—
Մհեր Սասնա Թագավոր եր,— ասաց.
«Կաա, կլնի իմ խեռ մեկ ենխա,
Մհերն էլ կնկան ասաց.
— Կնիկ, ելի, շուրիրա լըվա,
Իմ Թըղաթիքն տեհի,
Երթամ, Մելքի Կնիկն առնիմ։
Եսաց.— Տաւ ընչի՞ կ'երթաս.
Են տաճիկ է, տաւ խայ-քրիստոնայ իս,
Ընչի՞ կ'երթաս, ենու խեռ կլնի մեկ ենխա։
Մհեր ասաց.— Մուղ են մարդու կլնի էլնել,
Ինչ Կնիկ ուս, մարդ չառնի. յիս ու երթամ։
Կնիկն ասաց.— Մը՛հեր,
Տաւ վոր երթաս, քրդուն խառնվիս՝
Զուր քաոասուն տարի իմ ուշն չես իկա։

Մհեր ձին խեծավ, կնաց Մըսըր,
Մելքի Կնիկ տեսց,
Ին ամիս, ին որ, ին ահաթ,
Ին գանդիդա վոր լըմըցավ՝
Ասաված մե տղա տվից.
Անուն դրին Մելիք։
Աչխարքը՝ տղեք՝ տարը՝ կը մեծանըն,
Ենկ որը՝ կը մեծանըր։
Վոր տարին լըմըցավ,
Կնաց երեխացուրու մեջ, ճան կը խաղեր։
Վոր երկու տարի հանց կացավ՝
Մելիք եկավ կնաց ավ-զուշ,
Կնաց ավ-զուշ, մե վերու մարալ դարկեց,
Դրից իրա թեվի վրա, եկավ տուն
Մհեր տեհավ, եսաց.

---

* Թե Սասում և թե Սասուն անխտիր գործածական են այս վարքանախ մեջ։ Ա. Ա.

«Վա՜յ, ինչ երի, Հայու ձրագ խանդըցի,
Տաճկու ձրագ վառի»,
Ելավ, սուս-փուս Մարա տուն ելավ, եկավ Սասուն։
Մուշտուլուղ տարան Մհերի կնկան.
Կնիկ ելավ, տուռ փակից։
Մհեր կանչից, ետաց.— Տուռ պուց։
Ետաց.— Երթում իմ կերի,
Ջուր քաոսուն տարի տուի իմ շինըդին չես իկա.
Ասաց.— Կըտնիկ, Հայու ձրագ հանդըցիը ինք,
Տաճկու ձրագ վառիր ինք։
Ասաց.— Պե՛, պիշիր մե որ հաշվինք,
Յերեկն ել մե որ հաշվինք,
Շաբաթն ել ամիս հաշվինք,
Ամիսն ել տարին հաշվինք՝
Քաոսուն տարի կը լըմընա,
Քաոսուն ել ավելի կը ճուա։—
Գնալա մե երթում չի ճուա։—
Կնիկ տուռ պաց երաց, ետաց.
— Տղամարդ վոր կա՝ կլոխ ի.
Կնիկ վոր կա՝ վոռ ի,
Չի կարա տուռ պռնի մարդու վերա։
Տուռ կը պահամ, կը կոա տուն,
Ասած մեզի մեկ տղա կը տա,
Ամա մինք կը մեռնինք,
Տղեն անտեր կը ճուա խըսըրը՝ վերա։
Ասաց.— Ասած մեկ տղա տա,
Երթա Մելքի յախեն պռնի,
Հայու ձրագ չը խանդի.
Ասու պախած գնա գըրել չի ուտի։
Ին ամիս, ին որ, ին ահաթ,
Ին դեղդիղա վոր լըմընցավ
Ասած ավից, մե տղա ելավ։
Տարան, կնքին, անուն դրին Դավիթ։
Վոր տղեն պիրին տուն՝
Մհերն ել, կնիկն ել խիսանդ ընգան։
Մհեր Ջինով Հովանին ետաց.
— կը տանիս Մըսըր, Մելքի կնիկ Դավթին կը պախի։
Երկուսին վախճանք եկավ, երկուսն ել մեռան։

3. Դավիթը Մարա Մելիքի տանը կերակրվում և իր հայրենական մեղր ու կարագով

Ճարպախառ Քամին, Բաթմանա Բիւղնն
Մհնքի փահլևանքարքն են։
Ջննով Հնվան Դավթին ավից Բաթմանա Բիւղի շլակ,
Ճարպախառ Քամուն, տարան Մըսըր։
Տարան Մարա Մելքի կնկանը կուշա, վոր պախի Դավթին։

Են ծիծ կը տա, չի բռնի։
Մելիքն ել կնացիր եր ավ-դուշ։
Ավ-դուշից նկավ, ասաց.
— Ես ինչ տղա քի պիրկն ասիր ես։
Ասաց.— Վէրդի, քի ախպերն է.
Հերըդ, իրան կնիկ Սասուն մնաած է,
Եդ ել քի ախպերն է, ճամպնաած ի՝ պախինք.
Յես ծիծ կը տամ, չուտի։
Ասաց.— Քի տունը ավերի,
Ես խոր չունէ մեղր ու կարագ.
Ճամպախ, պիրեն մեկ ուիկ մեղր,
Մեկ ուիկ կարագ, ուտի, մնծանա։
Ճամպախեց, պիրեց, ավից, Դավթի պախեց։
Աշխըրքի երեսեք տարի կը մնծանին.
Դավթի որն կը մնծանի։
Ճարպախառ Քամին, Բաթմանա Բիւղնն
Մնացին Մըսըր՝ Մելքի կուշա։

4. Դավիթը բռնում և Մելիքի հոլը

Մելիքն ել չորս-խինդ տարեկան վոր ելավ՝
Ելավ, խոր տեղ նստավ.
Իրան զոշուն կ'առներ,
Կ'երթեր տաշա, հոլ* խաղ կ'եներ.
Ես ու հոլն ել իրեք խարիր վացցուն վեց լիտր գամուր եր։
Դավթի մե որ Մելքի մորն ասաց.
— Մելքին տանիս, ընձի տանի իր խետ՝ հոլ խաղ ենինք։

* Հոլ խաղալ,— փայտով խփում են մի փայտաղնդի և հեռացնում։ Ա. Ա.

Հըրկուն որ Մելիքն եկավ՝ մերն ասաց.
— Առաուն ախպերդ խնամդ տար՝
Հետ խաղ ենեք, սրտիվ
Մելիքն ասաց.— Ենելիկ Մհերի տղեն է,
վայ թը կա ըտեղ՝ ջնաս քաշինք,
Մեր խնամ կռվավ, ասաց.— Տար,
Տարավ, տարի կլեխ տրից,
Չինք դուշուն առից, կնանց տաշտ՝ հետ խաղ կ'ենենք.
Երկու ֆիլըզ եվ տրից Դավթը՝ պահեցող՝
Դավթի ինադ երավ,
են երկու ֆիլըզ'ը քաշից, պիրից տուն,
Մելքի մերն ասաց.— Դավիթ, ընչի՞ շուտ եկար,
Ասաց.— վալլահ, ընձի դրիր եր գոռըկ կլեխ,
Չինք դնացիր եր տաշտ՝
Հետ խաղ կ'ենենք, պան ըմ չիմ տեսիր
Հըրկուն Մելիք որ եկավ՝
Մելքի խնամ կըռիվ երավ, ասաց.
— Ախպերդ տար, կըշտիդ խնամ վե դիր,
են ել հետ խաղ ենա, տղորի
Մելիք առավտը գԴավթի ուր խնամ տարավ,
վոր* կինաց, հետ խաղ երթեն,
Ճաշին նորաթն եկավ Մելքին.
Որ* նորաթն եկավ Մելքին՝
Դավթի կնաց, մտավ փուսի մեջ,
Որ հետ կ'երթեր, կ'իներ փուսի մեջ,
են դուշում բերդի եկան,
Չկարացան գԴավթի են փուսից խանին,
Մելիքն ել ասաց.— Տղերք, տաղ երեք,
Ցես հետ կը թալիմ, թըղ երթա, Դավթի ապանի.
Տուք ընձի ըղնամիչ չենեք,
Ջասեք, թե Մելիք գարկից, ուր ախպեր ապանից.
Տուք աչքով կը տեսնեք

Տպիր գարկին, Մելիք գհետ թալից.
Հետ կնաց, եջներ Դավթի կլխան վերա.
Ջեռ տվից հառջիվ, հետ բռնից.

* «Վոր» շատկան այս պատուհում տվված է «որ»= վոր և «որ»=որ
եր մ.

Վոր հալ բռնից, խաղըըցուց՝ թալից դուշուն մեջ,
Հարիր մարդ սպանից,
Երկու խարիր ել յարալամիշ երաց,
Ձինք թողից, փախավ, նկավ տուն։
Սրա Մելիքն ել,—չանք իրկըվան խաղ երին,—
Հըրկուն երկու սըհաթ քամին՝
Շուտ փայդոստ երավ, նկավ տուն։

5. Մելիքը փորձում է Դավթին կրակով յեվ վոսկով

Եկավ, տեսավ, ո Դավթի ընկի քյոռում տակ, քնիր է։
Անեղան լար հարձրկից.
Պիրեց, Դավթի բեղագ խեղդեր։
Մեր դռնեն նկավ, հասց.— Մելիք, ինչ կ'ենես։
Ասաց.— Դավթի պիտի խեղդեմ,
Խարիր մարդ ընձի սպանիր է։
Ասաց.— Մելիք, ես տու Դավթին պեն ասես՝
Իմ ծըծը՛ կաթ քու վերա խարամ ելնի։
Ճամպեխի, քու երեա իրա խոր երկիր,
Ընը՛ գետնատակ, ընը՛ նախըրչի,
Իրան կլնես պախի։
Ասաց.— Ձընի, պըտի սպանեմ։

Ասավածասեր մարդ կար,
Եկան, ինկան որթալըդ,
Ձթողը՛ն, որ սպաներ։
Ասաց.— Պիրեք, մե քյոսա կրակ դրեք,
Մեկ՝ ոսկի դրեք,
Դավթի կանչեք, թող կա։
Թե վոր կրակ վերցուց՝ երեխայ է։
Թե վոր ոսկի վերցուց՝ կը սպանեմ։
Կանչին, Դավթին նկավ, ասին.— Դավթի,
Ես երկու քյոսից վեր մեկ քու սերա կ'ուզի՝
Վե կալ քեզի խամար։
Դավթի ձեռ տարավ դերա ոսկուն։
Չրեշտակներ Դավթի ձեռ բռնին,
Տարան կրակի վերա.—ձեռ երավ։

Վոր մատ պիտ տեր լեզուն՝
Կրակ եկավ, առեց լեզուն, լեզուն նրվավ.
Անուն դրին Թլվատ Դավիթ։

6. Մեղիք պատվիրում և սպանել Դավիթին. սա հոգում և փախչում աղջիկներին չնչ ճառից հետ վերադառնում Սասուն

Ասաց.— Վոր եկուն ի, համպիանք,
Քըղ երթա ուր խոր երկիր։
Պիրից Բաթմանա Բաղին, ճարպախար Բամին,
Դրից Դավիթ խեռ, հասց
— Տարնք, Բաթմանա կարմնչի վերին մորթինք,
Մեկ բաթիլիա երեն պիրնք,
Ձիս խըմիմ, իմ սիրտ խովանա։

ՋԴավիթ վերցին, կնացին։
Ինդ որ, վեց որ համխա կնացին,
Մեկ որ չասին՝ Դավիթ,
Դուն անոթի յես, ան ծարավ ես։
Դավիթին էլ իրան քնքի խեռ կ'երթեր։
Կնացին, Բաթմանա կարմնչի մոտ կայնան,
Դավիթին կանչին.— Դավիթ, Դավիթ, շուտ արի, երթանք։
Դավիթ կնաց, խոսավ, ասաց.— Տո զրըչմալքեր,
Ենա խինդ որ կա, վեց որ կա, մենք համբախ կու կանք,
Տու մեկ որ չասիք՝ Դավիթ,
Անոթի յես, ան ծարավ ես։
Ես կարմնչի վերա կայնիր եք, ընչի չեք երթար
Ասաց.— Դավիթ, քու խոր երկրեն մոտացիր ենք,
Մուշտուլուղ տանք Զենով Չավանին,
Մե պան ա մուշտուլուղ։

Մեկն հետ ետաց, մեկն ընգավ Դավիթ հառնչ։
Կնացին կարմընչի որթալըղ։
Մեկ են յանեն, մեկ են յանեն դարձան՝
Դավիթ դնին կարմնչի վերա, մորթին։
Դավիթին էլ Աստ անուն ավից,
Մեկ ձեռ զարկ ենտե յանեն, մեկ՝ ենտե,
Պիրից, դրից մե մեկու վերա։

17 Սասնա ծռեր. I ի.

Եսաց.— Դավիթ, տե՛ւ քո Աստված,
Քոնի որ քո խնդ սաղ եր՝
Մենք քո խոր ֆերը՛ղ-փահլիվանքաիրն ինք.
Վոր քո խնդ մեռամ՝
կնացինք, Մսրա Մելքին կուլլուղ երինք,
Հիմի վոր Աստած եղ չնորհք տվի քեզի,
Մենք քեզի կուլլուղ կ'ենինք,
Ել չենք երթա Մելքին կուլլուղ ենի։
Թողից. եկան, կնացին, Սասնա քաղքին մոտացան։
Մեկն մուշտուլուղ տարավ Զենով Հովանին, ասաց.
— Մուշտուլուդս տե՛ւ, Դավիթն եկավ։
Ասաց.— եկավ՝ բարով եկավ։
Մեկ դեղին լիրա մուշտուլուղ տվից։

7. Դավիթն ուղարած յնվ նախարդ. Զենով Հովանը հաց ի բերում Դավթին

Ասաց.—Դավիթ կ'ենինք ուղարած.
Քաղքի ալիր տանի, պահիւ
Զենով Հովանն եվ մե պողվըտե սոլ
կարել տվից Դավթի խամար։
Դավիթն ալիրն առից, կնաց Ռոլա տաշտ։*
Դավիթ միտք երավ, եսաց.
«Ջանըմ, եդունց հաճե քիչ կը բունը,
Որ մե կլոխ պահենք»։
Մե գալամի ծառից քաշից, առից իրան ձեռ։
Ինգավ եղ սարի, եղ քաղդակի լալըսարակաիր
Բիրադի ժողվից, պիրից։
Պիրից, տաշտը լիք երավ։
Պողվըտե սոլեր կարտավան։

Քրոխակեր ճաշին խաց պիրից Դավթի խամար.
Տեսավ, որ սոլեր կարտալիր ի, ասաց.
— Դավիթ, գլխուդ մեռնիմ,
Որե մեկ սոլ կարել տամ՝

---

* Ռոլա գաշտ — անշուշտ նույն Լոռա կամ Լոռու գաշտն է, որ պատահում է մյուս վարիանտներում։ Ա. Ա.

Քո հաթխ ենկատա չի խանի,
Ել մեր ոդուան ինչ ա՛ըլնի։
Ասաց.— Խրթխրթեր, եդ սիվ ուլիր՝
Ասված իրան պերնավ որննի.
Ամա եդ սըվտակ, բոզ ուլիր՝
Ասված ենանց անիծի։
Ասաց, խրթխրթեր, մե ուլ մտիր ի քաըի տակ.
Իզին կը տա, վոր սպանիմ։
Խրթխրթեր իշկից՝ ըլըպտրակ եր քաըի տակ,
Իրա լեզուն խանիր եր ըլըպտրակ, ասաց.— Դավիթ,
Քո գլխուն դուբրան եկնիմ, ենու գնրկ, սպանի։
Փետ ըմ գարկից, ըլըպտրակ երկու կտոր ելավ.
Մեկ կտորը դրբա արևվելք կնաց,
Մեկ՝ դրբա արևմուտք։
Զենով Հովանն եկավ տուն։
եկավ տուն, եսաց.— Բնշ ի,
Դավիթ ուլ, ըլըպտրակ
Մե մեկից չի կարա ճանկը՝,
Ենինք նախըչի։

Առավտուն կողին, նախիր տարավ Ռոլա տաշտ։
Ելի միտք ելավ, եսաց.
«Ջանըմ, եդ նախի հաթ ինչ գաղար ու կա,
Որ մենք ուտենք, կառավարվենք»։
Մե գալամի առնց իրան ձեռ.
Ինգավ տարիր, քանդակգիր,
Ալան մեկ յանից պիրից,
Դավլան մեկ յանից պիրից,
Առած մեկ յանից պիրից,
Շեր մեկ յանից պիրից,
Գըլընգ մեկ յանից պիրից,
Գել մեկ յանից պիրից,
Արջ մեկ յանից պիրից.
Ամենա չին-չանավար ժողվից, տաշտը լիք երավ։

Խրթխրթեր հաշին թաց տարավ.
Կնաց, ելավ գողըկի կլեխ,
Իրիշկից Ռոլա տաշտ։

Դավիթ ենքամ Ջննավար ի ժողվի՝ որ Տեր փրկիւ
Ջննով Հովան վախեցավ,
կանչից Դավթին, ասաց.
— Դավիթ, Դավիթ, խրոխտիր մեռնի քեզի.
Ծերացիր ես, չես կարա կռ. արի, քու խաց տար։
Ասաց. «Ձեմարիտ, խրոխտիս վախացավ»։
Եկավ, իրա խաց տարավ Դավթի։

Ը. Ջննով Հովանի նախազգուշացումը յով Դավթի կանչը՝ նախիրը բազմացնելու մասին

Ջննով Հովան հիա դալճավ, եկավ տուն.
Քնդքի մեջ կանչիլ ավից, ասաց.
— Ծի դռնիր փակիք,
Ամեն դևան յիտիվ մե ջուխտ գերան քաշիք.
Դավիթ ենքամ Ջննավար ի ժողվի,
Որ եկավ քնդքի մեջ՝ մերն էլ, տղեն էլ տ'ուտին։
Պիրին, դռնիր շինին։

Դավիթն են որ, հնձա հաշ եր, նախիր պիրից.
Պիրից, լցրից քնդքի մեջ, կանչից, ասաց.
— Տղերք, վեր եղեք, վեր եղեք.
Վայ մեկին որ մալ չունի,
Իրան խամաթ մալ պտնի.
Վայ մեկին որ տաս ի, քսան տանի.
Վայ մեկին որ քսան ի, քառասուն տանի։
Մեկ մարդ տուն չիպնց, չելավ։
Դավիթն էլ՝ խաթըր ճաց, ասաց.
— Խարամ, կնացեք, հալալ, ճաց եք։
Են սարու Ջննավարքեր, իդին ավից, կնացին։
Նուբեն հնրքան եկավ,
Իրան մալ պտնից, տարավ տուն։

Թ. Վտտոդություն, խրատատու Պատավը յով վոտատեղ

Ջննով Հովան ասաց.—Բիշ ի,
Դավիթ չի կարա նախըրչուքին ենի.
Մեկ չորս-խինդ Ջահել տղա դնինք խետ,
Երթա, տուշտի մեջ լեր տպանի։

Կնացին տաշտի մեջ, ինկան Գառվու կուրկի մեջ։
Գառաւն ել խաց թխից,
Ելավ կնաց, կուրկ տեսներ։
Տեսավ, որ Դավիթ տղեք առիր, ընդիր կուրկի մեջ.
Խառավ Գառավ, մե յումբուղ ավից Դավիթի գլխու վերա։
Ասաց.— Կրո՛ղ քեզի տաներ, Թըլթր Դավիթ.
Տա՛ վոչ պարով քա՛ մորեն ծնավեր.
Քա՛ խոր չունի՞ ավղուշի տեղ,
Որ Գառվի կուրկի մեջ ավղուշ կ՚ենխա։
Ասաց.— Գառավ, իմ խոր ավղուշի տեղ, վայր տեղն է։
Ասաց.— Քա՛ խոր ավղուշի տեղ Ծովասարն է.
Վոր քա՛ խեր մեռիր է, Մարթա Մելիք հետ է կարի։
Դավիթն ել ելավ դարձավ, եկավ տուն, ասաց.
— Տղերք, պատրաստ ճոպեք,
Առավուտ երթանք Ծովասար ավղուշ։

Տղերքն ել պատրաստութեան տեսան,
Առավոտն կնացին Ծովասար ավղուշ։
Զինով Հովանն ել խետ կնաց։
Կնացին, ենու խեր պատ եր քաշեր սարու չորս կողը.
Սարու ոչխար ո եկեր եր, թափեր մեջ,
Ել չեր կարցի, տանա ելնե՛։
Դռնիր պացին, մտան ներս.
Չորքա՛ն խառավ, իրան խամ՚ր կը սպաներ.
Դավիթ կանչից, ասաց.
— Ե՛, իզին չկա, որ մեկն ել սպանեք.
Եղ իմ խերն առ՚ասղ երթ,
Կը բրախիմ, երթան տար.
Ոտչախ ե՝ կնացեք սար, սպանեք։
Բրախից կնացին սար։
Ով ինչ կոչախ եր, կնաց, իրան ավղուշ երաց.
Ով ինչ թամբալ եր, հետ ճաց։
Հետ դարձան, եկան, ճոպեցին Ծովասար.
Միս եփին, կերան։
Գնելու ժամանակ Դավիթ չուխու վեչ
Զինով Հովան դրից գլխա տակ, քնավ։
Ասաց. «Դավիթ երեխայ է,
Չվախնա, ըլնի, մեկ յան երթա»։

10. Մարութա վանքի վերաշինումը

Մնաց, կիս քիշերվան է.
Դավիթն էլ ախտ տարեկան է, քանն չտանի,
Իրիշկից, սարի մեջի մեջ մե կլրակ ըմ կը վառվեր,
Ըլավ, տ'երթեր դըբա կլրակին՝
«Տեհնամ, ինչ մարդիկ են ավղուշ կ'ենենդ,
Վար-վեր ելավ, տեսավ, որ չուխու փեշ
Խրոխպեր դրիր եր վերա, քնիր եր։
Ասաց. «Թի վոր վե խանեմ, տ'ասի՝ Դավիթ վախեցավ.
Թի վոր չխանեմ, չուխու փեշ ենու դլխի տակն էդ,
Զախուն թալից, ենու չուխու փեշ կտրից,
Ելավ կնաց դըբա են կլրակին։
Կնաց ենառել, տեսավ,
Որ վանք Մարութայ է.
Մարմար քար պացվիր է,
Լուս կամար վերեն կանգնիր է,
Վանքի խիմ պացվիր է.
Իրիք անգամ գլուս համբուրից, դարձավ, եկավ։
Եկավ, հալա խրոխպեր քնած եր. ասաց.

«Խրոխպեր, վեր ելի,
Ձեր չունեմ, արա խերուքին,
Մեր չունեմ, արա մերուքին.
Որ ննյալ բարերար Աստված,
Ինամքն և շատ Աստըծուն»։

Խրոխպեր վեր ելավ, ասաց.
— Ծեւռ Դավիթ, էլ ինչ երիր։
Ասաց.

«Խրոխպեր, որ ննյալ բարերար Աստված,
Ինամքն և շատ Աստըծուն.
Գնացիր է վանքն Մարութայի.
Մարմար քար պացվիր է,
Լուս կամար վերեն կանգնիր է,
Իրիք անգամ համբուրիր իմ.
Վանքի խիմ պացիր իմ։

---

* Ձեռգ ու Ա. Ա.

Ըլլի, եսաց, եսոր ուրբաթ է,
Ե՛նքան ֆիւլա կ'ուզիմ,
Ե՛նքան ուսուա կ'ուզիմ,
Եսոր ուրբաթ է, ձեռ ձգինք, վանք չինինք,
Որբաթ որ ձեռ ձգինք չինելու.
Շաբաթ որ կլնի պիրինք վանք, զանգիր կախինք,
Մե պատարագ մի՛ ննինք, որինք առնինք,
Երթանք, մի՛ տեղ նստինք։

Ե՛նքան ֆիւլա, ուսուա պիրեց,
Որբաթ որ ձեռ քցին վանք չինելու,
Շաբաթ որ կլնի եկավ, զանգիր կախին.
Կերակիր որ քանաուն վարդապետ դրից վանքի մի՛.
Բանաուն եվ տեբաեր դրից վանքի մի՛.
Բանաուն եվ տիրացու դրից վանքի մի՛,
Պատարագ մատուցին, իրանց որինքն առին.
Բիթմանա Բանդին, Շարպախար Բամին —
Որին մեկ տիկ մեղը, մե՝ կարագ,
Են երկբան խորագն եր,—
Դրին վանքի պահեցող,
Թողին, կնացին ուրանց տուն.
Եկան, ուրանց տուն նստան։

11. Հարկահանութիւն յետ խրատատու Պատավը.

Ոխտ տարի կըներ՝ Մարա Մելիք Սանտա խարչ կ'առներ։
Ամբար կնաց Մելքի խամար, ասաց.
— Դավիթ եվիր է, կնացիր Շուշատար ավղուշի.
Վանք Մարութայի շինիր է.
Բանաուն վարդապետ դրիր է մի՛.
Բանաուն տեբաեր դրիր է մի՛.
Բանաուն տիրացու դրիր է մի՛.
Բիթմանա Բանդին, Շարպախար Բամին
Դրիր է վանքի պահեցող
Մելիքն ասաց.— Վանքը Մհերինն է,
Մինք ճամխանք, մեր խանդին առնինք։
Տաս խատ յատավուլ ճամխեց,

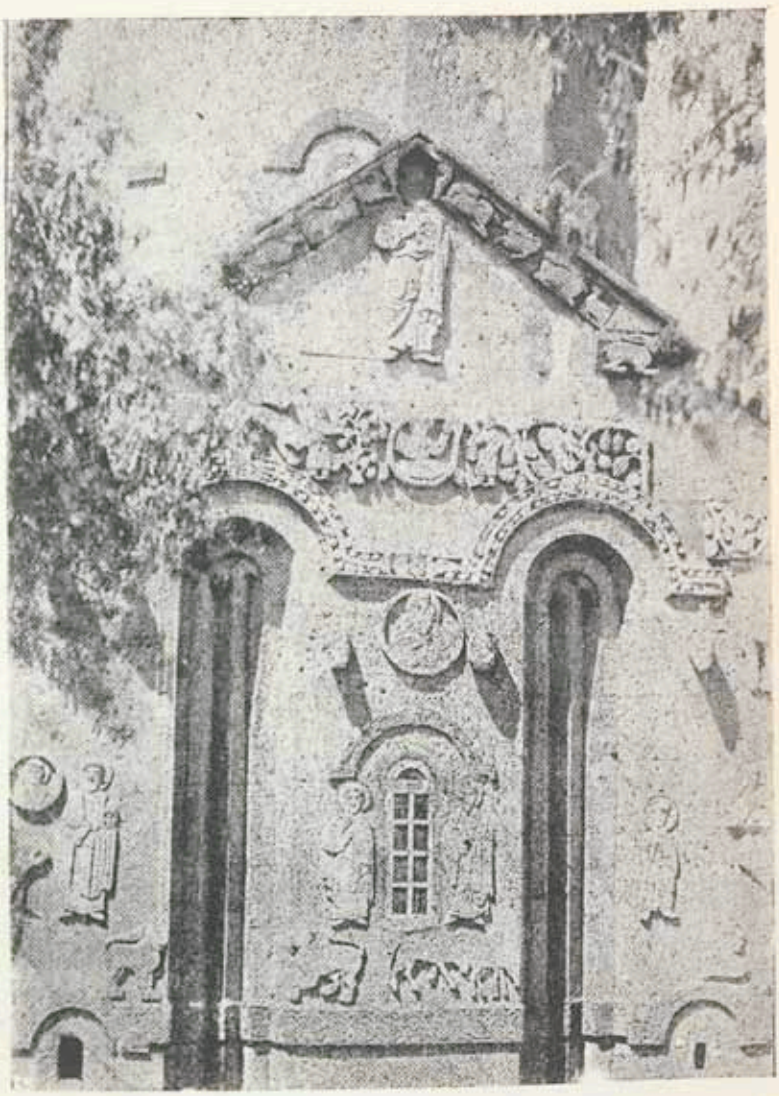
Եկան Սասուն, որ խաչը տանին
Սասնա խաչըն եվ ինչ ի.—
Քառասուն կուս աղջիկ արմաղան,
Քառասուն կոլոս կնիկ եվ, որ եկանք աղան.
Քառասուն երկան կնիկ եվ, որ ուղտ պնռնան.
Քառասուն բուղիկ ամառ լծկան,
Քառասուն կոտ եվ վռակի.— Սասնա խաչըն ի.—

Են յասավուլքեր կնացին,
Քառասուն աղջիկ ժողվին, լցին մեկ տան մեջ.
Քառասուն կոլոս կնիկ եվ լցին մեկ տան մեջ.
Քառասուն երկար կնիկ եվ լցին մեկ տան մեջ.
Պառավու աղջիկն եվ տարան
Պառավ խաց թխից, կնաց դըբա կուրկին.
Կնաց տեսավ, որ Դավիթ, տղերք ինկած ի կուրկի մեջ
Պառավ կնաց, մե յումբուղ Դավթին գարկից, ասաց.
— Դավիթ, տո վոչ-պարով քո մորն ծնվեր.
Եկեր ես, ինկեր ես Պառավու կուրկի մեջ,
Եկեր ես Պառավու կուրեկ կը քանդիս
Ասաց.— Կնա, Մսրա Մելիք ճամփեր ի,
Իրան խաչըզ կը տանի.
Կոչախ մարդ ես՝ կնա մե թըղնի, որ ըզխաչըզ տանի
Ասաց.— Պառավ, ընկի իմ առջիվ, երթանք
Պառավ ընկավ Դավթի հառջիվ, կնացին.
Դռնիը բիրադի չանց ավից

12. Դավիթը հարկ չի տալիս չնվ պատուհասում և հարկահաւճներից

Դավիթ ասաց.— Մնբեր, քուրեր,
Յարեք, կնացեք ձեր տուն
Բրախից, կնացին իրանց տուն
Ասաց.— Յես կ'երթամ, ձեր չար կը տանիմ
Կնաց, աճառու տունն եվ պացից, ասաց.
— Աժան հավանքեր, կնացեք ձեր տիրոնջ տուս

Պառավն ընկավ հառնջ, կնացին խըղճնի տուս
Կնաց, տեսավ՝ ին խառ յասավուլ

Կղարժաձի քննեցաս բարձրաքանդակներ (X դ.)

Աբգնի դռան վերա կայնած էն, էնն ել ապանից,
Մեկն ել մտիը ի խիղինեն, կը չափե.
Ջինք մտավ խիղինեն, ասաց.
— Խրոխպե՛ր, խրոխպե՛ր,*
Կոտ տու ընձի յես յեզին-յեզին չափիմ,
Կոտ խրոխպոր ձեռնեն առից,
Ասաց.— Մե անդամ քու խեր կանչիր եր,
Մեկն ել ում,—իմ փուր կինայց,
Եզոնց կոտ խրոխպոր ձեռնեն առից,
Կոտ շռնեց պերնու վերեն.
Ոսկին կը չափե, կը թափե գետին,
Յաստավուլ Դավթի խետ կռվավ,
Ասաց.— Եդ վոնց կը չափես,

Դավիթն ել էնտեղ երավ.
Էնտեղ երավ, ղկոտ զարկից պատ.
Վոր զարկից պատ՝ պատ շուշայ եր, ճղվավ.
Խիղինեն ևկավ, թափավ, ոթախը լիք եկավ,
Ասաց.— Խրոխպե՛ր, եդ փուղը քու կլեխ ուտեր.
Եդ փուղ մեղի ունինք,
Մե որ ում ընձի կ'ինես նախըչի,
Մե որ լեր ըսպանեդ,
Ասաց.— Դավիթ, դլխիդ մեռնիմ,
Եդ փուղ մեղի ունինք՝ եդ ծրն ել ունինք.
Տարին քեռասուն կոտ խաբչ կը տանք,

Դավիթ պիրից, եդ յաստավուլի ականջքեր կտրից,
Առամքերն ել քաշից, երավ պիպեռ,
Զարկից յաստավուլի ճակատ,
Թուղթ կրեց Դավիթ, տվեց յաստավուլին,
Ասաց.— Կը տանես Մսրա Մելքի խամար,
Թե՝ Մսրա Մելիք, յես մե կապեկ քեզի խաբչ չեմ խոս-
կոչախ մարդ ես՝ երի, կռիվ անենք,

* Բաթբաճան գոռում է։ Ա. Ա.

13. Կուզրադինը խաբկությամբ ավերում է վանքը. Թրացուց բոր է բերում. Դավիթը ազատում է Կուզրադնի ձիավորներից

Յաստվուլ եկավ, Թուղթ վի կալից,
Կնաց դըբա Մըսըր՝
Կնաց, իշկավ, որ Մելիք ակուշկեն նստիր է,
Դիւրբինն ել առի իրան ձեռ։
Հեռվանց իրիշկեց Մելիք, ասաց.— Վայլահ,
Իմ յաստվուլ ծրծաղում ա, խարջ կը պիրի։
Ասավ.— Եդ ինչ պահև է։
Ասաց.— Ին խատ ազանիր է,
Իմ ականջքեր կտրիր է,
Իմ աստամքեր քաշի,
Արիր է մեխ, գարկիր է ճակտիս։
Թուղթ ավեց ձեռ. Թուղթ կարդաց.
Շատ անպատիվ բան մեջ կրած եր.
Կանչից իրա վազիրքերուն, ասաց.
— Ի՞նչ կ'ասեք՝ կռիվ երթանք, թե չերթանք,
Կուզրադին կա, ենու մեկ ձի ունի, վից վոտանի է։
Կուզրադին Մելքին ասաց.
— Մելիք, ինչ տատ ընձի,
Երթամ, քե խարջն ել պիրիմ,
Աստուն ել թալանիմ, պիրիմ.
Կուս աղջըկներ պիրիմ ամմաղան.
Հերկեն կնանիք պիրիմ՝ ուղտ պատնան.
Բուղիկ ամատ պիրենք լծան.
Աստուն բիրադը՝ պիրենք առ-թալան։
Ասաց.— Կուզրադին, ո տու ըցկուն կոչախ իս,
Իմ թագավորութքընը՝ կես կը տամ քեզի։
Ասաց.— Տու ընձի իրիք խարիր ջուկովի ձիավոր։

Իրիք խարիր ձիավոր վիկալից, եկավ։
Եկավ, ճամխեն մե արջ ահհավ, ազանից.
Ենու ականջքեր կտրից,
Առից իրան խետ, եկավ.
Ել Դավթի ախուն երկաղ երավ,
Ջմատավ քաղաք, կնաց դըբա վանք Մարութայինս
Կնաց, ճարպախատ Թամին, Բաթմանա Բաղեն,—

Վանքի պահեցողն ին,—
Քաջ մարդու նման պոռացին,
Եկան կուղբադընը՛ դեմ,
Կուղբադին խանեց արջու ականջքիր,
Շանց ավից ետևց, ասաց.
— Եղոնք Դավթի ականջքիրն են,
Ո՞ւմ խամաթ կոխվ կ'ենեք, Դավթի ապանիր իմ,
Եղ երկուս փախան, կնացին մե քարի տակ,
Կուղբադին ել մտավ վանքի մեջ.
Ապանից քառասուն վարդապետ,
Ապանից քառասուն սերտեր,
Քառասուն պահաս մե՝ սիրացու.
Են մեկ սիրացու մտավ խըսըրը՛ մեջ,
Կուղբադին վանքը լուսկից, առից, կնացը,

Տիրացուն եկավ, ժամի չապիկ
Տվից արևի մեջ, եկավ ղըբա Սասուն
Եկավ, տեսավ, որ Դավթի նատիր ի, կելուխում կ'ենի.
Գինի խմիր ի, քեֆ խասիր ի,
Մե կազ ել երի խորոված,
Դրև փլավի վերա
Տիրացուն ասաց.

«Շատ ըմ պարին մեր պարոնին,
Նատիր ի, կը խմի նուռն գինին
Եկին վանք Մարութային,
Ապանեցին քառասուն վարդապետ,
Ապանեցին քառասուն սերտեր,
Ցեռնատուն ին սիրացու.
Վանք Թալանեցին, կնացինց,

Դավիթ,— քեֆ խասիր եր,— չխաղացավ.
Դավիթն ասաց.— Տը՛նեխ, տը՛նեխ,
Ձեռնկին ի պակաս, ձեքն ի պակաս,
Տվեք, սիրացուն առնի, եթա
Մեկն ել սիրացուն ասաց.

«Շատ ըմ պարին մեր պարոնին,
Նատիր ի, կը խմի նուռն գինին.

Եկան վանք Մարութային,
Սպանին քառասուն վարդապետ,
Սպանին քառասուն ակբառեր,
Յեհեսուն ին սիրացու.
Վանք թալանեցին, կնացին»։

Եվ չխաոկցավ.
Եսաց.— Տը՛նախս, տը՛նախս,
Ձեռնկն ի պակաս, ձեթն ի պակաս.
Տվեք, թըզ սիրացուն առնի, եթաւ

Ժամի շապիկ թալից Դավթի առջիվ
Վոր Դավթի աչք առիս շապկին՝ քեֆ թողից.
Եսաց.— Տիրացու, եղ ինչ պան ի.
Եսաց.

«Եկան վանք Մարութային,
Սպանին քառասուն վարդապետ,
Սպանին քառասուն ակբառեր,
Սպանին յեհեսուն ին սիրացու»։

Քեֆ գլխուց թափավ
Տիրացուն նստավ խաց ուտելու
Դավիթն եսաց.

«Ջեռնիկ, տաւ կուտուր Ձեր,
Զզարկեր, իմ վարդըպետքերուն սպաներ»
Ոսկի գավազան կ'առնին իրանց ձեռ,
Քարոզ կը տին ժողովուրդին։
Ջեռնիկ, տաւ կուտուր Ձեր,
Զզարկեր, իմ ակբառքերուն սպաներ,
Ոսկի սրկին կ'առնին իրանց ձեռ,
Որենք կը տին ժողովուրդին։
Ջեռնիկ, տաւ կուտուր Ձեր,
Զզարկեր, իմ սիրացու սպաներ,
Ոսկի բաբմա կ'առներ իրանց ձեռ,
Խունկ կը ծխեր իմ ժողովուրդին»։ *

* Տե՛ս և Ա. Ա.

Դավիթն կ'ասի.— Տ՛էրացու,
էն մարդիկ չ՚ուտ ի կնացած, թե հանագ՚ան՝
Ասաց.— Պարուն Դավիթ,
Էնոնք դըբա ուբանց երկիր կնացին,
Յիս էլ դըբա ես թեխեն իմ եկեր։

Դավիթն եր, ըլալ, մե դալամի ծառ քշչից,
Ախց իր ձեռ, առից, կնաց։
Կնաց մեկ ձուրի մեջ,—
Սըռնեկա կապան կ'ասին անուն,—
Տեղ չկա, որ փախին։
Էնտեղ Դավիթ խասավ եդունց.
Վոր խասավ՝ աջով զարկից,
Ձախ թիվի վերա զարկից,
Ղոչուն սպանից, ձեաց կուզրադին,—
Էնու ձի վից վոտանի յեր,—
Թռավ ճա՚չ քարին, հանցավ, կնաց.
Կնաց, խասավ Մըսըր։

15. Կուզրադինի ծաղրով կանչը

Աղջկունք, խաբաներ եկեր ին հազրուբ չըի.
Կուզրադին փախչելով կ'երթա, ասին.

«Կուզրադին քաքապերան,
Հո՚ւսա կու կա՚ս լերան-լերան.
Պերանդ պա՚ց ի քունց կեխենը՚ շան,
Ջա՚ր կը թափի քունց չոլի թան,
Ճանճիր մեջ կ'երթան, կու կա՚ն։
Տա՚ կ'երթեր Սասուն՝ կուս աղջկաեր կը պիրեր արմաղան.

Կոլոտ կնանիք՝ երկանք աղան.
Երկեն կնանիք էլ՝ ուլու պա՚ռնան.
Բուղլիկ աճառ կը պիրեր լ՚ծան.
Սասուն բիբաղի կը պիրեր առ-քալան.
Բա՚ միր մարդիր վա՚ր տեղն ին, վոնչ կան, վոնչ կ'երեվանը։

Ասաց.

«Սիվ ըմ կապիք, աղջիկներ, խաբաներ,
Մարդ կըներ են երկիր՝ կազանական,
Ենուհց նիսիր գերանական,
Վ՚եր տեղ կը գանին՝ հիտ կը պանան, քանց մեկ պատուխան.

Մի մարդիքներ գի քա՚ք-ձո՚ր կը տըքան.
Գա՚ղնան սևլավ որ կ՚ըլնի,
Ենու ճուճ-պլոր պիրի,
Մե խամար ղրի չեղ ու չորթանա,

կնա՚ց, մատավ իրան տունու

15. Կուզրադիքը պատմում և չեղելությունը

Խաբար տարան Մելքին.
Ասաց.— Կուզրադին եկիր ի,
Իրան տուն գինք պահիր ի
Ճամփից, կուզրադին եկավ

Ասաց.

«Կուզրադին քա՚քաղերան,
Հո՚ւստ կու կա՚ծ լերան-լերան,
Գերանդ պա՚ց ի քանց կեխենը՚ չան.
Ճանճիր մեջ կ՚երթան, կու կա՚ն,
Ջա՚ր կը թափի քանց չոլի թան,
Տա՚ կնացիր Սասուն՝ կուս աղջկներ պիրեր արմաղան.
Կոլոտ կնանիք պիրեր՝ երկանք աղան.
Հերկեն կնանիք՝ ուղտ պա՚ռնան.
Սասուն բլուդի պիրեր առ-քալան,
Բա՚ մե մարդիր վա՚ր տեղն ին, վոնչ կան, վոնչ կ՚երևնան»

Ասաց.

«Պարուն Մելիք.
Մարդ կըներ ընտեղ կազանական,
Ենու նիսիր գերանական,
Վ՚եր տեղ կը գտրկեր՝ հիտ կը պաներ, քանց մե պատուխան.

Մի մարդիքներ գո քաք-ձաք կը տքան.
Գաբրան սելավ որ կ'ըլնի՝
Ենու ճուճ ու պլոր պիրի
Մի խամաթ յեղ ու չորքանդ։

16. Մելիքի զորահավաքը. մոր յիշոցը. Մելիքի առաջադրանքն յեվ պատգամը Դավթին

Կը կանչէ, իրան իշխանքաիր կը ժողվի.
Իրան արնեն մե թուղթ կը կըրի,
Կ'որոդկի արեվելք.
Մեկ թուղթ եվ կը կըրի,
Կ'որոդկի արեվմուտք.
Մեկ թուղթ եվ իրան արնեն կը կըրի,
Կ'որոդկի հեվսիսայկն.
Մե թուղթ կը կըրի,
Կ'որոդկի հարավայկն.
Մե թուղթ եվ կը կըրի,
Զորս կողմ աշխըրքին շուռ կ'ածի,

Ասաց.

«Տը տամ հաոչխա խինդ խաղար խամար նուր բիզտար,
Տը տամ հաոչխա խինդ խաղար խամար նորաշխատ.
Տը տամ հաոչխա խինդ խաղար խամար թոխ մորուս.
Տը տամ հաոչխա խինդ խաղար խամար խատ մորուս.
Տը տամ հաոչխա խինդ խաղար խամար սըվատկ մորուս
Տը տամ հաոչխա խինդ խաղավ խամար գըհոլչի,
Տը տամ հաոչխա խինդ խաղար խամար գուռնըչի»։ *

Ենքամ գոշուն ժողվիցի
Ժողվան, չադըրքիր գարկին,
Վոր պլտի առավոտ կռիվ երթանք։

Ես գիշեր Մելքի մեր երազ ախտավ,
Վոր լուս բացվավ՝ եվավ,
Մելքի խամաթ կը պատմի։

---

* Ցնդ եւ Ա. Ա.

Ասաց.— Մելիք, մ'երթա են կոչախի վերա.
Մեկ երազ իմ տիհիր.
Երազը՝ մեջ դահահուբիր իմ.
Գիշիր երազի մեջ վոր տիհա՝
Սասընա աստղա լուս-պայծառ եր,
Մըսրա աստղա մուխ-խաւար եր.
Մ'երթա են կոչախը՝ վերա՝
Գիշիր երազի մեջ տիհա՝
Մսրա ձին վախա ելավ,
Սասնա ձին ել հետեվ խաղ ելավ.
Մ'երթա են կոչախի վերա՝
Մելիք ասաց.— Քըղ շուտ ընձի խաբար էնեք,
Քանի եղ զոշուն չեր ժողվիր՝
Վոր եղ մարդիկ եկան՝ պըտի երթամ կռիվ։

Մելիք կնաց Ռոլա տաշտ, չաղըրքիր զարկից.
Խաբար համխից Դավիթի խամաբ,
Թը.— Քըղ Դավիթ կա՝ կռիվ էնինք։
Խաբար տարան Դավիթին։

17. Դավիթը Պառավի խրատով հոհեդրարից առնում է իր հոր ձին ու սարբ

Դավիթն ել իրան քաչդալ աղերք առիր եր,
Կնացիր եր Պառավու կուբկի մեջ։
Պառավ խաց թխից, ելավ կնաց կուբկի տեսուքին։
Տեսավ, վոր Դավիթ զաղերք առիր, ընկիր կուբկի մեջ
Մեկ յումբուղ ալից Դավիթի դլխու վերա։
Ասաց.— Գրիդը քեզի տանեք, Սասնա Շաղկըմակեր.
Տու վուչ պարով քու մորեն ծնավեր.
Են որ կնացիր Մոլասար ալդուշ,
Մելքի յասավուընիր ապանիր,
Ասաց, Մելիք եկիր, զոշում կապի Ռոլա տաշտ,
Կռիվ կ'ուզի քեզանից։
Ասաց.— Պառավ, ջանդամ քեն կը կա՝
Ջըղի բիրադի յեխաիր կը տանի.
Մեկ չախու ել չունիմ,
Վոր մեկ մարդ զնիմ դեսին, մորթիմ.

Ընչմիվ երթամ, կռիվ ենիմ,
Ասաց.— Կրե՛ղ քեզի տանի, Թլմաս Դավիթ,
*Պառվու խնուց խանծի, կնա կռիվ երա.**
Բա ատե չըս գիտա՝
Քե խոր ունի Քեռակիկ Զալալին.
Քե խոր ունի Ախչ Պատրապին.
Քե խոր ունի Շապիկ Զրեխին,
Քե խոր ունի Քեմարն ի Մեղքին.
Քե խոր ունի Կապեն Աթըրին.
Քե խոր ունի Խոդեն ի Կըլխին.
Քե խոր ունի Թուրըն Կեծակին.
Քե խոր ունի Գետըզ Ջերըզին.
Կընա, չհաբի իշխանքաիր ժողվի,
Մեկ ածաղ առ, խմին,
Խրոխպորի մոտեն քե խոր սիլլահն ուղիս
Կը տա՝ խաթրով կը տա.
Թե վոր չտվից՝ զոլով առ մոտեն, քե խոր մալն ի

Ելավ կնաց, իշխանքաիր կանչից,
Մեկ ատաղ տվից, իշխանքաիր խման.
Խրոխպորն եսաց.— Խրոխպեր,
Ղոչուն եկի. Ռուզա տաշա նամիր ի,
Մարա Մելիքն ի, կռիվ կ'ուզի.
Իմ խոր սիլլահ առիր, որ չես երթամ կռիվ
Խրոխպեր կ'ասի.
— Ենու պերան կոտրի՝ վոր քեզի տասիր ի
Կնա, քաոռուն խառ ձի գումի մեջ կապիր իմ.
Վեր մեկը քեֆիդ կ'ուզի՝ վե կալ, կնա։
Կնաց, գումի տեղ պագից, մտավ ներս.
Վեր մեկը՝ վոր քամկի վերա ձեռ տվից՝
Ենու փուբ առից գետին։
Կնաց, մե կապուտ քեռակ ջերդի կլոխ կապիր էն.
Վոր ձեռ տվից քամկի վերա՝
Վոռ գարկից պատ, կրակ մոտեն կնաց։
Կապուտ քեռակ տեղ խանեց,
Մեկ դեղին մաջիմա տվից Պառվուն.

---

* Ծպրում է Դավիթն։ Ա. Ա.

Ջեր տաքացըցուց, ըզԲեռևիկ Ջալալուն լմաց.
Առու հրամանքիվ՝ ձիուն լեզու եկավ,
Ջին Դավթի խետ պըուցնց, ասաց.
— Ես ոխտ տարի կա՝ քու խեր մեռիր ի,
Առանց գարի իմ ճեացիր,
Ջեմ կ'ուրա, որ քեզի կռիվ տանիմ,
Ասաց.— կվառնդ մեռնիմ,
Ամած արևի ի տվիր ի,
Քեզի տեր կայնիր ի
Ելավ գնդի տվուց ձիուն,
Կնաց խորխպոր կուշտ, ասաց.
— Խրխպեր, իմ խոր շուր, Թուր կ'ուզիմ,
Ասաց.— Կնա, վեր տեղն որ ձին պիրնը խա,
Մե քար կա, են քար շռնի,
Քու խոր շուրիր, Թուր ենտեղն ի
Դավթի կնաց, քար շռնից,
Իրա խոր շուրիր խանից, խագավ,
Վոր խագավ՝ շապիկ ոխտ վութ եկավ.
Քամար վոր կապից՝ ոխտ վութ եկավ.
Թուր վոր կապից՝ Թրի կեսն ճեաց գետինք.
Ջեռ Թալից գնդրզ, անջախ ձիու քամկից կախ տվից,
Եկավ, կնաց տուն, մեկ Թուղթ Մելիքի խամար ճամխից.
Ասաց. «Իրնք որ մահըլ կը տաս.
Իրնք որ վոր լմանա,
Կը կամ, քու խետ կը կռվիմ»
Իրնք որ մոհըլ տվից Դավթին

18. Դավթի վիճավառումը յեվ Ջենով Հովանի ախտռաճիք

Դավթի պատարագ մատուցել տվից,
Իրան որենքն առից,
Իչխանքաիրաց խալալութին ուզից,
Ելավ, իրան ձին սարքից,
Իրան շուրիր խագավ,
Քահ Պատրագին աչ Թևի վերա կապից,
Խրխպերն եսաց.
— Տղերք, կնանք, վերավուրդ երնք.
Ենու խեր վոր ձիու զոլան կը պնդիր՝

Զիու երկու վոտ կը վերցներ.
Թև վոր ևն եվ վերցուց՝
Բանքի մե պան բաշարի.
Թի վոր չվերցուց՝ կ'ներքա, կը սպանվիս
Կնանցին, վ'պատմուրդ երին.
Վոր ձիու ղոլան պնդից,
Զիու չորս վոտն ևվ գետնուց վե կալից,
Ետանից իրա չինքերը,
Մուշտուլուղ տարան խրոխպոր
Ելավ, ձին խեժավ Դավիթ,
Ասաց.

«Ախաճս, խանդար ախտաս,
Կնանց Բուռնիկ Ջալալին Սասնա տանեն
Ախաճս, խանդար ախտաս,
Կնանց Թուր Կեծակին Սասնա տանեն
Ախաճս, խանդար ախտաս,
Կնանց Գոլդ Ծներդին Սասնա տանեն
Ախաճս, խանդար ախտաս,
Կնանց Ետաչ Գաւարդին Սասնա տանեն
Ախաճս, խանդար ախտաս,
Կնանց Շապիկ Զրեխին Սասնա տանեն
Ախաճս, խանդար ախտաս,
Կնանց կապեն Աթերին Սասնա տանեն
Ախաճս, խանդար ախտաս,
Կնանց Խոտեն կլխին Սասնա տանեն
Ախաճս, խանդար ախտաս,
Կնանց Թալան Դավիթ Սասնա տանեն
Ախաճս, խանդար ախտաս,
Կնանց Թրալան Դավիթ Սասնա տանեն»*

Ասաց.— Խրոխպեր, բերանդ կոտրեր.
Ձես պիտի քեզի սպանեմ.
Յարթը եղ մալ ընձանից չատ ավելի յեր,
Որ ամի ավալ մալ կ'ախտասեր, սորա ընձի
Ասաց.— Դավիթ, կլխովդ մեռնիմ,
Ծերացիր իմ, խելքս ցնդիր ի, խաթրդ չմնաս

* Ցերդ և. վերջին տունը յերկու անգամ են յերգում Ա. Ա.

19. Ջենով Հովանի խրատը աղբյուրի չով Պողվատի սաճ մասին

Դավիթն եկավ, ձին խնծավ, երթևը կախվ։
Խրոխպերն ասաց.— Դավիթ,
կ'երթաս ճամփի որթալըդ,
Մեկ աղբեր կա ենտեղ.
Քե ձին կը կանգնի ենտեղ,
Քե ձիուն մի դոռի.
Ջիուց վեր երի, ենտեղ մեկ նշխարք կեր,
են աղբրի վերա քընի.
Շնորհք Աստծուց կ'առնիս, կ'ըլնիս, կ'երթաս։

Մե սուն ճամփը՝ մեջ անկած ին, մե Պողվատի սուն։
Քե խեր որ կ'երթեր՝ թուր կը զարկեր,
են սուն որ կտրեր՝ կ'երթեր.
Սուն որ չկարեր՝ հետ կը դառնար։
Տո՛ւ եղ կնա, թուրը զարկ.
Թի վոր կտրից՝ կնա.
Թի վոր չկտրից՝ հետ դարձի.
Թող Մելիք կա, ինչ կը տանի՝ թըղ տանի։

20. Մանուկ Դավիթը խմելով աղբյուրի ջուրը՝ դառնում հզոր չով կերում և Պողվատի սյուները

Դավիթ ձին քշից, կնաց,
Աղբրի վերա կայնավ։
Ջիուց վեր եկավ, մե նշխարք կերավ, ջուր խմավ,
Աղբրի վերա քնավ.
Շնորհքն Աստծուց առավ։
Քաթար եղավ. տեսավ վոր՝
Շնորհքն Աստծուց առիր ի.
Ենի եղավ խոր չափինն։
Ջանք են վախտ ամեն շուրն էլ ոխտ փաթ եր.
Ամեն շուրն էլ մեկ փաթ եղավ։
Եղավ, ձին խնծավ, կնաց.
Կնաց, Պողվատե սուն ճամփեն ալինկած եր,
Տեհավ, ասաց.

«Հիլյա Քեր կենդանին,
Քաչ Պատրազին վեր իմ աչ Քեվին.

Զարկիմ զԹուր կնճակին,
Գոզվբան սուն կոխիմ,
Իմ գնդար անուն չավիրի»։

Թուր զարկից, զսուն կոխից,
Որթալըխեն ընցավ.
Եվ սան կատր մաց կվառ վերա։
Չինք չհիմացավ, չինք անիծից,
Ասաց.

«Ջնդիկ, տու կռատր մեր,
Զարկիր եղ սան չկոխիր.
Իմ գնդար անուն աշխրքի մեջ ավիրեցիր»։

Թեվ թռլացավ,
Հարավային քամին եկավ,
Զարկից սան կլոխ շռնից,
Դավիթ նոր խաբար եկավ,
Թը իրան Թուր կոխիր եր
Ասաց.

«Ջնդիկ, տու կանապ մեր,
Վոր զարկըցիր եղ Գոզվբան սան, կոխեցիր,
Իմ գնդար անուն չավիրեցիր»։

21. Դավթի վախը, ձիու հաջալերը, բռնամիների բանակին իմաց տալը յեվ հարձակումը

Ջին քշից, կնաց Իոլա ասյա.
կնաց, գնդըկի կլոխ կանգնավ.
Իրիկից չապիրքերու.—
Երկնուց աստղերուն հետար կա,
Ջապըրքերուն չկա։
Դավիթ լաց եկավ, ասաց.

«Իմ Աստված, յես ըզնիմ կատգած գիլ՝
Եղունք ըզնին գոռ,
Յես չեմ կռրա ալի հնի.
Իմ Տեր Աստված, եղունք ըզնին գըդած բամբակ։

Ցես ըզնիմ կրակ՝
Ցես չեմ կնթա պենուռնք վառի»։

Ասու հրամանքիվ ձին խաբար տվից, ասաց.
— Դավիթ, մի երկուռըտի, քշի.
Եսաց՝ ենքան որ տու ապանիս՝
Ենքամ քիր կրակի հառջիվ կը վառվին.
Ենքամ էլ Ֆառաղին կը պատուխասի, կը մեռնին.
Ենքամ էլ յես իմ վոռաց հառջիվ կը տրուրվիմ.
Ենքամ էլ իմ քամին կը քալի, կը մեռնին.
Ենքամ էլ յես իմ պուչով կը ապանիմ.
Ենքամ էլ յես իմ պինչով կը ապանիմ.—
Մի երկուռըտի, քշի։

Ֆշից, կնաց, Ասաց.
«Ջանըմ, պիտի մե խաբար ենիմ, նոր երթամ կռիվ»։
Ասաց.

«Վով քներ եք՝ զարքիին կացեք.
Վով զարքիին եք՝ ձիանք քամփեցեք.
Առանց մահ իք՝ ծե մահ իմ պիրեր.
Առանց կրնդ՝ ծե խոգին կ'առնիմ։»[*]

Ձին քշից, կնաց, խաղար ապանից,
Մեկը՝ վերա կանգնավ։
Դարձավ, մեկ էլ դարձավ, խաղար էլ ապանից
Էլի մեկը՝ վերա կանգնավ.
Երուն էլավ, որ չանդաքներ կը աներ։

22. Ալեվորի խրատը

Մեկ խաչվիր մարդ «փոչա» երաց.—
Փոչա կանչելն ինչ ի.—
Փոչա կանչելն ին ի, վոր գոշում գինք յան կը տու.—
Եղ խաչվիր եկավ Դավթի կուշտ։
Ասաց.— Ա՛ խվիր,
— Չալա յես ոխտ տարեկան իմ, աշխարհք չիմ մոխր.

---

[*] Ցնդդ եւ Ա. Ա.

Տեղ ընչի՞ ընձի տիուշտ կը կանչիս՝
Աստց.— Դաւիթ, գլխուդ մեռնիմ.
Ցես փուշտ չեմ կանչի, փուշտ կ'ենիմ,
Վոր դոշում գինք յան տա,
Ցես կամ, քու խետ գրուցիմ՝
Աստց.— Ծա՛լմաը, յարի՝
Ծաղմաը եկալ ենտեղ, ասաց.— Դաւիթ՝
Աստց.— Ի՞նչ ի, ծա՛լմաը՝
Աստց.— Դաւիթ, շատ մարդ կա, մորեն մեկ ի.
Շատ մարդ կա, ոլուխ-չոչուխը՝ տեր ի.
Շատ մարդ կա՝ մրտաը՝ վերայ ի,
Վոր պըտի երթա, կարգվի.
Տեղ ընչի՞ ենուկց մեղաց տակ կը մտնիս՝
Կնա՛, հերե՛, ախպերդ ենտեղն ի, կնա՛ վար ենու.
Թե ապանիր, մենք քու ըոյաթն ինք, քեզի կուլլուդ կ'ենենք.
Տեղ ընչի՞ եղ մարդիւրու մեղաց տակ կը մտնիս՝
Աստց.— Բլծա՛, շատ լավ ասիր.
Կնա՛, ասաց, Մելքի չադրը պա՛լմաը կանեն,
Վոր յես գիտնամ՝ ենու չադրը վերն ի.
Կնա՛, գաստցիր, տեղ ախտուս մարդ իս,
Իմ ձիու քամին քեզի չ'հալի, ջնասիս՝
Ծաղմաը կնաց, Մելքի չադրի պա՛լմաը կան եկավ.
Իրան փափախ Թալից, Դավիթ հետացավ.
Չինք կնաց, գաստն կանգնավ՝

23. Դավթի չեվ Մելիքի անցտարեր. Դավիթը ազատում է Մելիքին

Մելիք քնած եր.
Մելքի մեր, քաոտուն աղջիկ
Չադրը՝ տակ նըստած եր՝
Դավիթ ասաց.— Մանչիկ,
Մելիք վե՞ր կան, յես եկիր իմ կռվինք՝
Մերն ասաց.— Ին ել քու ախպերն ի,
Շուր որտ որ պիտի քնի.
Իրիք որ քնիր ի, շուրս ել պըտի քնի՝
Գիրից, գա՛ր քնի խոր Թալից կրակի մեջ.
Կարմրցավ, Թալից Մելքը՝ վառաց վերա՝

Մելիք վոտերաց երացավ. վոտ քաշէց, ասաց.
— Ո՛, փուչ ըլնիք, աղըլկինըր.
Իմ շուրիր թամըզ չիք պահըր.
Լըվիր ընձի կծինու
Դավիթ ասաց.
— Մելիք, Մելիք, աչքերդ պա՛ց արա,
Լա՛ չի, յետն իմ. աչքերդ պա՛ց արաւ
Վոր աչքեր պաց արաց,
ՋԴավիթ տեհավ, ասաց.
— Շուն չան որթի, հետ դարձի, կնա՛.
Եզ անուշն ալ քեզի խամա բավական ի,
Վոր մեկ ժամանակ դա՛ ասիս՝
Ցես ձիով կնաց Մելքի չաղըր,
Մելիք վախեցավ, իրա չաղրից տա՛ս չելավ։
Դավիթ ասաց.— Շուն մարդ ես ի,
Վոր մարդա՛ չան որթի կը կանչի.
Ցես չիմ երթա. եկիր իմ ետեզ.
Ցես պիտի քո խետ կռվիմ։
Վեր ելի, վոր յես տա՛ կռվինք։
Մելիք կ'ըլնի, կ'ասի.— Դավիթ,
կասի.— ի՞նչ ի։
կասի.— Վեռնց կռվինք։
— Վոնց քո քեֆ կ'ուզի.
կ'ուզիս՝ գըռմշի նման քալլով զարկինք մե մեկի.
Ցես ուզի՝ ձիով կը կռվինք։
Մելիքն ասաց.— Ա՛խպեր, նոքաթով կռվինք։
Ասաց.— կռվինք։
Ասաց.— Նոքաթ ինձի ի, քը քեզի։
Ասաց.— Նոքաթ քը խամայ ի.
Ընձի մեր չունիմ, խեր չունիմ.
Ընձի սպանես ալ՝ մարդ չկա՝ լաց ընի իմ վերաւ
Ցես կը նասիմ, տա՛ իրիք անդամ ընձը՝ զարկ.
Թե վոր սաղ ձեռցի՝ նոքաթ կը կա՛ ընձի.
Թե վոր մեռա՝ կը պրծնիս։

Դավիթ նստավ։
Մելիք ձին քշից, կնաց հետու.
Ձին քշից, եկավ, մեկ դա՛րդ զարկից Դավթին։

Դավիթ Ջաչ Պատրապին ավից գնըդի դեմ.
Թող ավից Դավթի կլխոն վերա
Մելիքն եսաց.— Ախոճա, խաղար ափսուս,
Դավիթ շախինք, պախինք, զարկինք, սպանինք
Դավիթ եսաց.— Մելիք, հալա յես կամ, չիմ մեռիր
Մե խելի ել հետացավ,
Մե գնըդ ել զարկից, եսաց.
— Ախոճա, խաղար ափսուս,
Դավիթ շախինք, պախինք, զարկինք, սպանինք
եսաց.— Մելիք, հալա յես կամ, չիմ մեռիր
Մե խելի ել հետու կնաց Մելիք,
Եկավ, մե գնըդ զարկից Դավթին.
Թող ավից Դավթի կլխոն վերա, ասաց.
— Ախոճա, խաղար ափսուս,
Դավիթ շախինք, պախինք, զարկինք, սպանինք
Դավիթն եսաց.— Մելիք, հալա յես սաղ իմ, չիմ մեռիր
եսաց.— Վոր սաղ իս, իլիր, նորաթ քո՛նն իս
Դավիթ վեր եկավ.
Վեր եկավ, տեսավ վոր վիզ ծռվեր եր,
Մե յումրուղ զարկից, իրան վիզ դղից
Եսաց.— Ընչի՞ դրբի դեմ չես կա՛յնիր
Մելիք եսաց.— Դավիթ, յես կը վախենամ.
Յես մանիմ իմ ձիու փուրի տակ
Դավիթ եսաց Մելքին.
— Մի մանի քոն ձիու փուրի տակ.
Քառասուն գող գետը՛ն փուրի, մոխ մեջ.
Քառասուն գըռմշու կաշի պիր, թալ քո վերա.
Քո ձին ել թըղ կանգնի քո վերա
Մեկ գնըդ կը բաշխիմ Աստըծուն.
Մեկ գնըդ կը բաշխիմ քոն մոր ծըծը՛ կաթին,
Վոր ին որ տոն ընձը՛ կը խեղդեր՝ քո մեր չիմողիցր
Մեկ գնըդ կը զարկիմ.
Թի վոր սաղ ճնացիր՝ նորաթ կը կա՛ քեզի։

Քառասուն գող գետին փուրիցր, մտավ մեջ.
Քառասուն գոմշու կաշի թալից ուր վերա.
Ջին ել կանգնավ վերա,
Մելքի մեր եսաց.— Ախչկներ,

Ելեք, պռնեք յայլի խաղ երեք.
Դավիթ որ կա՝ ազաբ տղայ է,
Կ'ըրըշկի ձեզի, դաբը թող կը զարկը',
Մելքին ել չի սպանի։
Աղջկուներ կ'ըլնին, յայլի կը պռնին, խաղ կ'ենին։
Դավիթն ել պիտի հեռու կա՝,
Դավիթ կայնավ ձիու կշտին, ասաց.

«Հիշյա Ձեր կենդանին,
Մարութա Բարձր Աստվածածին,*
Ձաչ Պատրաստին վըր իմ աչ թիվին.
Ձարկեմ գիւր կեծակին
Կարի գձին, քառասուն գըռմշու կաշին,
Քառասուն գաղ գետին,
Թալիմ, Մելքի գլխից երթա,
Երկու վոտաց որթալըղին տուս կա»։

Դավիթ որ քաշից գիւրն կեծակին,
Կրակ թըրը՝ պիրնին թափավ։
Մելքի մեր ասաց.— Աղջկունե՛ր, թողնք ըզյայլին.
Ցես կը տեհնամ գիւրն կեծակին,
Տը քննդի տուն Մելքին։
Դավիթ ասաց.

«Հիշյա Ձեր կենդանին,
Մարութա Բարձր Աստվածածին,
Ձաչ Պատրաստին վըր իմ աչ թիվին»։

Կարից ձին, կարից քառասուն գըռմշու կաշի,
Թլից Մելքի կլոխ,
Կնաց, երկու վոտաց արանքին տուս ելավ,
Թըրը՝ կլոխ կնաց, առից Սև Ջուր.
Հրեշտակ Թեվ ավից հառչիվ,
Թե չե Սև Ջուր ա՛ըլներ, աշխարհք կ'առներ։
Մելիք ասաց.— Դավիթ, հայա ամդ իմ։—
Ձաբար չելավ, Թը Թուր կտեր եր։—
Ետաց.— Թի վոր սաղ իս՝ վեր իլի, տորաք քննն ի։

* Ավելացնում ենք «Մարութա», տես 1025 տողը Ձ ա ք.

Վուբ վիր ելամ՝
Մե կտուբ դես կնանց, մե կտուբ դեն կնանց,
Աջակողմը Դավիթ դրից ձիու վերա,
Պիրեց, ժամով-պատարագով թաղել տվից.
Ինչ ձախ կողն եր՝ մնաց ենաեղ անասեր.
Շներ, դիլեր կերան։

Բ

ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՆԴՈՒԻԹ

24. Դավիթը՝ լսելով ասուղների գովքը՝ վռոտում և գնալ խոսդութիճ առնելու

Խանդուի թախտն Ռոյա քաղաք.
Բնռսուն խատ փահլեվան,
Բիլադի եկած խանդուի խամար։
Տնտանք՝ վա՞ր մեկին կը հաշխե, վոր առնե։
Մեկին ել չխամլսավ խանդուի թախտն։

Երկու խատ աշըղ ման կելով՝
Եկան, կնացին Ռոյա քաղաք։
Խանդուի խանում կանչեց են աշըղութքներուն,
Տարավ, վոր սազ ենին։
Ածքեր առեց խանդուի մոտից, ասաց.
— Բնռսուն խատ փեղրդ-փահլեվան ինչի խամար եկած,
Խանդուին ասաց.— Ամենն ել ընձի խամար են եկած.
Մեկին ել չըմ խաշխե, չըմ առնե։
Ասաց.— Խանդո՛ւի խանում,
Քո լայըղին որ առնես՝
Տըմ Դավիթն ե, Մհերի ողեն։
Ասաց.— Վա՞ր տեղն ե։
Ասաց.— Սասնա քաղաք։
Ասաց.— Ձեզ բոլ փալա տը տամ,
Երթեք, Դավթին գըվեք ընձի,
Դավիթ կա՞ եստեղ, Դավիթ տեսնամ, վոր զԴավիթ առնեմ։

Աշըղտեր ելան սազ ենելով
Կնացին Սասնա քաղաք։

Կնացին Դավթի կուշտ, ասին.
— Դավիթ, խանդակի խանում քո ումուդն է
Դավիթն ասաց.— Ընձի համար գնամացնք,
Տեսնենք՝ աղիկ է, թե վատ է
Աշըղաներ Դավթին ասին.

«Ենու սրմաակուխին կը նմանի պամպակ-
Ենու ծըծկը կը նմանի պամպակի քըլահի.
Ենու ճակատի լինք ոխտը թիղ է,
Մեկ չարնք ել ավելի.
Ենու աչքեր կը նմանի չինու քաասյիս»

Դավիթն ասաց.
— Ա՛շըղաներ, տուն պարով եկիք.
Քանց կանն անարատ է,
Գելու նման յես կատղա.
Քանց աչունքիս ջուր իմ սիրտ գուլալ եր,
Գարնան անլավի նման իմ սիրտ պղտորվավ.

25. Դավթի ետսակերություներ յեվ գարան անելը

Դավիթն ելավ, Քեռկիկ Ջալալին հանեց,
Քեռկիկ Ջալալին խնժավ.
Ակռասան խասավ ձաժվան.*
Ճաշին եկավ կապուտկող.
Կետրվան եկավ Բանդըմահին,
Տեսավ, որ ոխտ գոքման, գոքման կ'եներ.
Նահիր ին խաց ուտելու,
Դավթին ասին.— Նահի, խաց անուշ եղար
Եղ գոքմանքվորներ ոխտ ավուր խաց-ջուր պիրիր ին,
Դավիթ կնաց, նստավ խաց ուտելու.
Ոխտ գոքնի խաց ու ջուր կերավ, խմավ,
Ելավ, որ պիտ երթեր
Որ կ'երթեր՝ գոքընվորքեր նստան, գլուցին.
— Ոխտ ավուր խաց-ջուր եղ մենակ կերավ.

---

* Գաժվոդի ասելով՝ գանվում է Մահաց լերկրին կից, գեպի արեվմուտք։ Ա. Ա.

Մենք համխենք տուն, տ'ասին՝
կեսոր իք կնայի, ծն խաց չի պրծնի ի.
Թե վոր ասենք՝ կոնախ եկի մեկ մարդ, չեն հավատա.
Թ'ասենք՝ գայմիշն ի կերև, ելի չեն հավատա՝
եզ խոսք Դավիթի լսավ, ասաց.
— *Տղերք, ինչքամ տեղ պիտի գայթան ենենք եզ ոխտ որ.*
Ասաց.— եզ ամչտ պայլոով պիտի գայթան ենինք՝
Դավիթ եասց.— Գայմշըներ թողեք՝
Գայմշըներ թողին՝
Դավիթ գայթնը՝ պատառին թալեց ալր ձիու գլշ,
Զարկեց գայթան, մեկ խողի չափ ճասց՝
Մեկ մարդ ասաց.— Դավիթ, եզ քի հայնար չի,
եզ քի ձիու հայնարն ի՝
Դավիթ ձիուց վե եկավ,
Գայթնի գնչիլ առեց իրան ձեռ.
Դավիթ գինք գայրկեց գայթան՝
Գայթընվոր ասաց.
— *Տդա Դավիթ վոր կ'ասեն աշխըրքի մեչ՝ ատ'ե յիս.*
Վայր տեղն վոր կ'երթաս՝ քի վատ քարին չդիպնե.
Ատաված քեզի վատ որ շանք չտա՝

26. Դավիթն ու դուշապան Համոյը

Դավիթ ձին խնծավ, քշից ճամբաչ,
Հըրկուն կնայ Ջոյա քաղաք՝
Համոյել ել գռնապան եր.
Համոյել գայռ փակից.
Փակից, գԴավիթ չտից ներս՝
Դավիթ եասց.— Համոյել,
Տուռ պայ երս, բնձի առ ներս՝
Համոյել եասց.— Ջանդայթ խանութ թամբըչիր ի,
Վոր մինչ՝ տուռ մի պայնա՝
Ասաց.— Համոյել, վոր դուռ չես պայնա,
Քի մատ եզ դռան կողին խան,
Մե պաքնի, իմ սերան խոմանա՝
Ցես Ջանդայթի խամար իմ եկեր,
Եատեզ կը ճնամ, չուր լուս կը պայցվի, նամր կը կայմ ներս՝
Համոյ վոր իրան մատ դռան կողքին խանից՝

Դավիթ թալեց Համոյլի մատ բռնեց.
Վոր քեշից՝ վոտաց դամարքեր կտրավ ևկով:
Համոյլ ասաց.— Թող, ումե պէց ենիմ.
Տղա Դավիթ վոր կ'ասեն՝ ում'ւ յիտ
Ումե պէց եթավ, Դավիթ առեց նեթա

27. Քուռկիկ Ջալալին ու փահլևաճճերի ձիերը. Դավիթն ու փահլևաճճերը

Ասաց.— Դավիթ, քռռասուն խատ ֆեխըզ-փահլըվան ևկած ին,
Ինուենց ձիանք գիմին կապիր իմ,
Տեղ չունիմ, վոր քու ձին կապիմ,
Ասաց.— Իմ ձին տար, քշի գիմի մեջ.
Ենիկ իրան տեղ կը գտնի:
Քուռկիկ Ջալալին քշից գիմի մեջ.
Են քռռասուն ձիու յոնջին, գնբին մոտըքերուց առից,
Քռռասունն էլ ժողվից, պիրից դռան քշմակ, կայնան
Համոյլ կնաց, մուշտուլուղ տարավ Խանդութ խաթունին.
Ասաց.— Դավիթ ևկավ

Են քռռասուն խատ ֆեխըզ-փահլըվան լան.
Պիրին, ամեն մեկ մե քռռա պինի լցին.
— Տանք, Դավիթ խմի, խարբի, վոր զարկինք, ապանինք,
Խանդութ խանում Դավիթ չառնի.
Վոր Դավթին չառնի՝ վեր մեկին կ'առնի, թըղ առնի:
Քռռասուն խատ թուր էլ քաշած ի, դրած գռռատախանի տակ
Վոր կռլուն թրով զարկեն, Դավիթ ապանեն:
Դավիթ վոր կնաց՝
Եղ քռռասուն խատ ֆեխըզ-փահլըվան
Եղ քռռասուն քռռա պինին տվին Դավթին:
Եղ քռռասուն քռռա պինին էլ խմավ, ասաց.
— Ձեռ ճնճղուկ չեմ, որ ընձի ճոր կու տեք.
Գինու կարաս ընձի շանց տվեք,
Երթամ, գինի խմիմ, կռվ, խաց ուտիմ:
Մեկ կարաս ոխտ տարվան քացախ գինին Դավթին շանց տվին:
Կնաց, կլեխ մացուց կարասի մեջ,
Են մե կարաս գինին բերադի խմավ.

Եկավ, դռաստախանի վերա նստավ, ասաց.
— Համառել, կնա, ընձի խամա խաց պերու
Համառել կնաց, խաց պերեց. Դավիթ խաց կերավ.
Խաց կերավ, պրծավ, դռաստախան վրցուց.
Տեսավ, վոր քառասուն հոգի դռաստախանի տակ դրած էնու
Քառասունն էլ վախթեց մե մեկի, ասաց.
— Համառել, տար, քցի իմ ձիու խուրջին,
Մեկ տարի իմ ձիու խամար նալ կ'ենիմ։
Համառել տարավ, քցից խուրջին, եկավ Դավթի կուշտ։

28. Դավթի ու խանդութի առաջին հանդիպումը

Դավիթ ասաց.— Համառել,
կնա, Խանդութ խաթունին ասա, կա ստեղ, տեսնիմ։
Համառել կնաց, Խանդութին ասաց.
— Դավիթ կ'ասի՝ ինը կա, տեսնամ։
Խանդութ խառնում ասաց.
— Դավթին ասա, շատ մի վառղնա.
Առավոտ կ'երթանք Գայլըպաղի մեջ.
Գայլըպաղի մեջ մեմեկ կը տեսնանք։

Մնաց, չոր լիս պացկավ։
Խանդութ խառնում եկավ,
կնացին Գայլըպաղի մեջ,
Դավիթ Խանդութը՝ երիս պագից, սիրտ չխովացավ.
Ճակատն էլ պագից, էլի սիրտ չխովացավ.
Երկու ծըծը՝ որթալըղ պագից,
Խանդութ խառնում մե յոմբուղ գնրկից Դավիթը՝ պերան.
Իրիք պուտ երուն Դավթի պերնեն եկավ։
Ասաց.— Տու իմ հիրիս պագիր՝ քու չահլիքընը՝ խամար.
Տու իմ ճակատն էլ պագիր՝ քու սիրու խամար,
Ընչի՞, ոու զողան, Տողան ընձի խամար դիլ իս պիրի,
Որ ոու իմ երկու ծըծը՝ որթալըղ կը պագիս։
Ասաց.— Խանդո՛ւթ խառնում,
Խարամ կենա ընձի, որ յես քեզի չառնիմ,
Ձու Ողան, Տողան քը խամա դիլ պիրիմ։
Գողին, եկան, կնացին տուն։

Հըրիկուն մութ ավից. Դավիթ ելավ, կաուր կանդնավ.
Աաված կանչից. «Իմ Տեր Աստած,
Յան ում ձի մախ ըմ ասաս, յան կռիվ տաս,
Ողան, Տողան կյան հասնեղ, կավինք»
Աստված Դավթին մախ չտվից,
Նա ինչ կռիվը եր՝ ավից,

29. Դավթի կռիվը հաճդուրի բօնամիների հետ յեվ բռնվելը

Քնավ, չվեր լիս պատվավ
Ողան, Տողան դուշում կապին,
Եկան Ռոյա քաղքի վերա
Են քառասուն խատ ֆերըզ-փահլևան մեկ մեկին կ'ասին.
— Մենք կռիվ չինք երթա.
Ես չուրս տարի, խինդ տարի հասել նստիր ինք,
Մենք Ջանդիթի իրիս չինք տեսիր.
Դավիթ հերևին եկավ,
Կնացց Գիլբաղը՛ մեջ,
Ջանդիթն տեսավ, Ջանդիթի խետ քեֆ երաց
Թըզ Դավիթն երթա, Ողան, Տողանի խետ կռիվ ննե
Դավիթ լսավ եղ խոսք, ասաց.
— Կը՛ոըշմալ, յես վուր կռիվ ուղիր իմ՝
Իմ ջանը՛ խաճար իմ ուղիր.
Աստված կռիվ ինձի ի ավիր.
Ձեզի չեմ ասի՝ կնացեք կռիվ.
Դավիթ Ջանդիթին հասց.
— Ելի, իմ շուրիր լըվա.

Պատարագ մատուցել ավից,
Որ որենքն առից, ձին խնժավ, կնացց
Ասաց.— Ջանդի՛թ խանում, յես վոր կ'երթամ կռիվ,
Իրիք որ վոր կը լըմանա՝ իմ քամկեն կու կյա.
Թե վոր սպանվա՝ Ռաչ Պատրաղին,
Գի իմ թևվի վերա կապած ի.
Են խաչով ընձի կը ճանչնաս,
Կը պիրես, ժամով-պատարագով ընձը կը վերցնես
Թե վոր սաղ ճնացի՝ կու կյա, մե մեկ կը տեսնանք.

Դավիթ ձին խնծալ, կնաց կռիվ,
Մեկ որ շատ դղրում սպանից.
Աչ Պատրաղին մոռցավ.
Աչ Պատրաղու անուն չավից.
Զա՛ն թիվի վերա իրիշկաց.
Վոր ձա՛ն թիվին իրիշկաց՝
Ողան, Տոդան քամանդ թալից, Դավիթ պռնից,
Պերին, տախտակ ծակին,
Դավիթ՛ կլա՛ն մեջեն ման խանին,—
Ողան, Տոդան երկուան թագավուր էն,—
Նատան Դավիթ թիվքերու վերա, կիր ու խում երին
Խարար վե՞ր տեղանց տանք.
— *Սատան.*

30. Զենով Հովանի չերազը չեվ զրույցը Մրազ ձիու հետ

Զենով Հովան առտ կը ճանչնակ,
Հերկուն մուխ ետու.
Զենով Հովան երավ ման,
Իրիշկից Դավթի ատոդ.
Տեսավ՝ նոտ եր, խիտանդ եր.
Կնկան ասաց.— Շերբին Անախտուն Գիհարը,
Իլի, Մրազ ձին ման խան.*
Դավթի նետ տեղ ի ինկիր.
Ցան Դավթի լեշին կը խառնինք,
Ցան նաշին կը խառնինք.
Շերբին Անախտուն Գիհար ասաց.
— Զենո՛վ Հովան, Դավթի մարդ ի Խանդութի ծոց.
Տա՛ քի խառար կը քնիս,
Դավթի խառար երազ կը տեսնաս.
Խարնց զՉենով Հովան.
Զենով Հովան եկավ, քնավ.
Կես գիշերման մեկ էլ ման երավ.
Իրիշկից Դավթի ատոդին, նոտերը եր.
Ասաց.— Շերբին Անախտուն Գիհար,

---

* Ձիու անունն է Ա. Ա.

Լէյ, Մրադ ձէն ում՛ էս խան.
Յան Դավիթի լեշին կը խառնիմ,
Յան հաշէն կը խառնիմ.
Դավիթ նեղ տեղ ինկիր իր
Եյի կնիկ Զինով Հովանի խեռ կռվավ.
Առաց.— Տա՛ չիմոլիր ես որ քնե.
Դավիթ մարիր ի Յանդամիթի ծոց, քեզի կ՛անի,
Տա՛ Դավիթ խառաբ եղավ կը տեսնաս՝
Եյի Զինով Հովան կնաց, քնավ՝
Աքլորականչին եր.
Զինով Հովան ումա եկավ մեկ ել,
Իրիշկից Դավիթ ասողին.
Քիչ ի ճասկիր, որ ասող մեռնե՝
Զինով Հովան կնկան եասց.
— Լէյ, Մրադ ձէն խան ում՛ ես՝
կնիկ չեկավ՝
Մեկ լանդի գարկից,
Մեկ կողաչաբ կոտրից՝
Զինով Հովան գինաք կնաց,
Զ՚Մրադ ձէն ումա եխան.
Առաց.— Մուրադ Ասոված, Մրադ ձէն,
Հիմի ընձի կը խառչես Թուրան Դավիթին՝
Ըսաց.— Զանք հերիկուն՝
Առաց.— Գերանդ կուտրեր.
Զանք հերիկուն ազի՛ լեշին խառնիմ, քը հաշին՝
— Մուրադ Ասոված, Մրադ ձէն,
Հիմի ընձի կը խառչես Թուրան Դավիթին՝
Առաց.— Զինով Հովան,
Տա՛ կարամ իմ քամակ պահիմ.
Գի ար ասամ արեգական դեմ, քա՛լ կ՛ենիմ՝
Առաց.— Ընձի կը ասամ քա՛ փուրի տակ՝
Առաց.— կը պիրիմ, քեզի կը ասամ գետին, կ՛երթաս հանդիստդ՝
Առաց.— կ՛ընկնիմ քա՛ քամակ՝
Առաց.— Լէյ խեժբ՝

31. Դավիթը Ջենով Հովանի խրատով ազատվում է յեվ ճրա հետ միասին կոտորում բռնամիներին

Ջենով Հովան զձին խնծավ,
Վըրցուց, ավից արիզական դեմ.
Ջինք ավից ալ փուրի տակ,
Պիրից, վոր տեր դնային՝
Ջինք եղավ ձիու քամակ,
Ջենով Հովան մե կլոխ զձին Թողից,
Որտա ավուր ճամբես կնային,
Ասաց.— Դավիթ, Դավիթ, պերանդ կուտիր,
Ամչ Պատարագին մատհան իս երիր,
Խրոխտոր ձեն որ առից, ճանաչից, ասաց.

«Հիշամ Ինձ կենդանի,
Մարութեայի Բանձր Ամպատածին,
Ամչ Պատարագին վեր իմ ալ Թևիին»,

Դավիթ վուր զոռաց՝ տախտակ ճղավ.
Դավիթ տաս եղավ,
Ողան, Տողան կապավ, գրից հնտեղ,
Ջինք մե կնաբես, Ջենով Հովան մե կնաբես,
Եդ գոշում բիրադը՝ Ջաբռին.
Եկան մե տեղ, մե մեկ ճանչցան,
Դավիթ Ջենով Հովանին ասաց.
— Մողյաթ կաց, որ Ողան, Տողան չփախչին.
Ցիս կ'երթամ, չըի վերա կը լվացվիմ,
Կը զառնամ, կը կռիմ, կ'երթանք,
Դավիթ կնաց չըի վերա
Ողան, Տողան երուր գնդան.
Ջենով Հովան երկնին ել ապանիցց
Դավիթն եկավ խրոխտոր խետ կռվավ.
Ասաց.— Ընչի՞ ապանիր Ողան, Տողանին.
Պետի գիլ տանի Ամանդաթ խաթիրնին։

32. Դավթի յեվ հսանդութի մենամարտը

Դավիթ իրիկնից, որ Ամանդաթն եկավ.
Դավիթ ցխրոխտներն ասաց.
— Եդ ձիավոր վոր կու կռի՝ Ամանդաթն է.

Տա՛ հասիղ նասի, յես կ'երթամ,
Ամանդուխի խեռ մե գյուլաշ կը մոնեմ,
Նուբեն տա՛ կը կա՛ս, կ'երթանք
Զենովի Հովան նասավ։
Դավիթ կնաց Ամանդուխի հասկավ, կանչից Ամանդուխին.
— Ես մարդ, վուբ տա՛ հիսիվ կան կու կա՛ս՝
Ես որ իրիք որ կա՝ ընձի դուբրան իմ երի.
Ամանդուխ խաբեն հասց.
— Ամբիր քի նման, երկու խարիր իմ նման
Ես մարդուն դուբրան բլնին։

Երկուս ձիուց վեր եկան, մատն գյուլաշ։
Դավիթ Ամանդուխի ծիծ պռնից, քամից,
Իրիք պուտ եղուն մոտեն եկավ։
Ասաց.— Թող. Դավիթ վոր կ'ասին՝ ատ'ե յես.
Չ'Դավիթ ճանաչից. կանչին, Զենովի Հովանն էլ եկավ։

33. Դավիթը՝ հասիդուբի վրա գայրացած՝ չի ուզում խոյա բաղարբ. հասիդուբը Դավթի հետ գնում է Սասուն. նրանց ամուսնությունը

Դավիթ հասց Ամանդուխ խաբենին.
— Ամանդո՛ւխ խանըմ,
Ախոխպես մինձ մարդ ի, Թըղ հասկ քելի.
Ձես էլ հետ քամկին կը քալիմ.
Տա՛ էլ իմ քամկին քելի.
Իրիքով կ'երթանք ձեր տուն։
Իրիքով էլան ճամբախ, կնացին.
Կնացին Խոյա քաղքին մոտացան.
Ամանդուխ խաբեն մե դանդի ավից ձիուն, հանցկացավ.
Դավիթ, Զենովի Հովան հետ ճացյին։
Դավիթ Զենովի Հովանին հասց.
— Էլ մինք Խոյա քաղաք չինք երթա.
Մեզի մինձ ամոթանք ի,
Մե աղջիկ էլ զմեզի ճամբախ թողից,
Չինք հանցկացավ, կնացց.
Ձես հետ չիմ առնի։
Էլան, ճամբախ պռնին,
Դըբա Սասուն կու կա՛ն։

Համոզել թաքար տարավ Խանդութին,
Ասաց.— Դավիթ կնա՞ց
Խանդութ խաթուն եկավ, քամկին վազից,
կանչից Դավթին. Դավիթ չկայնավ.
Առու սեր ավից, ասաց.— Աստված սիրես՝ մի երթա.
Վոր Առու անուն ավից՝ Դավիթ կայնավ.
Խանդութ խանումն եկավ,
Ասաց.— Դավիթ, մի երթա.
Երթանք տուն, պատկվինք.
Մալ կա, գավաթ կա, կ'ասնինք, կ'երթանք.
Դավիթն ասաց.— Տաւ ընձի մենձ ամոթանք իս տվիր,
Ել յիս ևն քաղաք չեմ մըտնը.
Բնիդ կ'ուզի՝ երի, երթանք.
Բնիդ չի ուզի՝ հետ դարձի, կնա՛ քո տուն.
Զաբևն կտրավ, Դավթի խիտ եկավ, կնացին Առուն.
Յոթ որ, յոթ գիշեր խարտնիս երավ.
Խարտնիս վոր պրծավ՝
Մեկ տարի Դավիթ, Խանդութ մեկ տեղ քնան.

32. Դավիթը Գյուրջիստան մեկնելիս՝ զավակի համար ապարանջան և տալիս նամուրիճ

Վոր տարին թըմըմավ՝
Խանդութի վոտ ծանդր եղավ.
Դավիթ տեսավ, վոր Խանդութ չկարա
Տուն կառավարի, վոտ ծանդր ի,
Դավիթ Խանդութին ասաց.
— Տ'երթամ Գաբջաստան երկիր,
Մե գաբջի ոզուշաղ պիրիմ,
Բնդի ծառայութին ևնի,
Տաւ կեր, խմի, քեղի քնի եղա.
Պիրից, մեկ վոսկի բաղրանդ ավից Խանդութին Դավիթ.
Ասաց.— Թե վոր աղջիկ եղավ՝
Նդ բաղրանդ կը ծախնք, կ'ուտնք.
Թե վոր ատա եղավ՝
Ոսկի կաքավ կը կարնա ևնու թխվի վերա,
Կը ճամխա, կու կա իմ դեմ.
Սըլթան Զըմուշ իմ խնա գաբջման ի,

կը կա՛, իմ ճամբան կը կտրէ՝
Դալիքի կնա՛ց Գաւրչատան եկեղեր։

35. Մահը գնում է իր հոգը գտնելու

Ին ամէն, ին որ, ին անաֆ,
Ին գանդիդա վոր Քաւմըմամ՝
Աստված ափից, խանգաւթին մէկ տգա ելավ.
Տարան մկրտին, անուն դրին Գըզաի Մհեր։
Աչքըդքի տղէք տարի կը մընծաներ,
Ամա Մհեր որն կը մընծաներ։
Տարին վոր Քաւմըմամ՝
Մհեր կ՚երթեր, ճան խաղ կ՚եներ.
Երեխէք Մհերին բիճ կը կանչին։
Մհեր կնա՛ց, մորն ասաց.
— Ընչի՞ բիրադը՝ ընձի բիճ կը կանչին։
Մեր չասաց, թէ՝ քաւ խեր կնա՛ցիր ի Գաւրչատան եկեղեր։
Կնա՛ց, մէկ պառավու մոտեն խաթրար առից,
Ասաց.— Պառավ, ընձը՝ խեր չունիմ,
Երեխէք բիրադը՝ ընձի բիճ կը կանչին։
Ասաց.— Քաւ խեր Դալիքին ի.
Կնա՛ցիր ի Գաւրչատան եկեղեր.
Մեկ գաւրչու կնիկ կը պիրի,
Վոր քաւ մոր ծառայի։
Մեկ ոսկի կաքաւ էլ տվիր ի քաւ մոր.
Վոր ընձի տգա կ՚ըլնի՝
Ոսկի կաքաւ կը կարիս ենու արիսալըդը՝ վերա,
Կը ճամփես, կը կա՛ իմ հաոգիվ.
Սըլթան Զըմուշ իմ խեսա գաւղման ի։
Պառավ վոր Մհերին ասաց,
Մհեր կնա՛ց մոր կուշտ, ասաց.
— Վոր իմ խեր կնա՛ցիր ի Գաւրչատան եկեղեր,
Յիս պիտ երթամ իմ խոր հետգիվ։
Մերն էլ պիրից, ոսկի կաքաւ,
Կարից Մհերի քիվի վերա,
Գաւրչատան եկերի ճամբան չանց տվից.
Մհեր կնա՛ց։

6. Սուլթան Զմուչի հրավերն ի կռիվ յԵվ Դավթի յերդումը

Ձեթաբ տանք Դավթի մոտենա,
Դավիթ Թիլքատան երկրին նկատ.
Մե խորոտ նապաստն, հոլի-փարխ պիրից, նկատ,
Կես ճամխին Սըլթան Զըմուչ նկատ, ճամբախ կտրից,
Դավթին ասաց.— Պըտի կռա կռվինք,
Դավիթ ասաց.— Իմ ձիս ոդլուշաղ կա. չես գ'երթամ.
Ձաչ Պատրաղին շըհադ ըմա.
Ուխ որ թըմըմի՝ ես կամ, քու խոտ կռիվ ենիմ,
Ճամբախ ավից, Դավիթն նկատ,
Մհերն էլ կնաց Դավթի հառջիվ.

37. Դավթի ու Մհերի կռիվը յԵվ հոր ասիծը

Մհեր իրիկնից, ասհատ, վոր մե խալվեր մարդ
Մե խորոտ կնիկ առիր ի իրան ձիու թամբք, կու կա.
կանչից.— Ե՛, խալվե՛ր,
Տու խալվեր մարդ՝ ես չահել ոդլուշաղ,
Քու լայըղին ի, վոր առիր իս քու թամբք, կը տանիս
Ընդեղ Դավթի սերտ էլամ, ասաց.

«Ենքուն ծոլ իմ մոխր,
Իմ ձիու ճանիր չի թացվիր.
Ենքուն գիտ իմ ընցիր,
Իմ ձիու նալիր չի թացվիր.
Մըկա մե պարան առու իմ ասիր,
Կ'ուզը՛, վոր ընձի խեղդը՛,
Չի թողի, ո չես ընցնիմ»։

Մհեր ասաց.
— Դու՛մ ասի թագավորի խոտ կռիվ իս երթիր,
Մարդ քեզի չի դոռիր.
Դու՛մ պարան առուն չի՛ս իմ.
Չիուց վե՛ր էլի, չիս, ասի մտանինք գու՛լաշ։
Չիուց վե՛ր նկատ.
Դավիթ, Մհեր մտան գու՛լաշ։
Մտան գու՛լաշ, Մհեր Դավթին ավից գետին.

Դանակ խանից, վոր դԴավիթի դիներ.
Դավիթն ասաց.— Ա՛յ ազա, ասի ընձի կը սպանիս.
Ախբը ընձի ազա ունիմ.
Իմ ազին կը կա՝, քեզ կը մորթի։
Ասաց.— Քո ազին ճիշ է։
Ասաց.— Իմ ազին ես է,
Ոսկե կաքավ նստ թիվի վերայ է։
Վոր եցկուն ասաց՝ Մհեր խոր ճանչցավ,
Ասաց.— Տա՛ Դավիթն է։
Ասաց.— Հա՛, չես Դավիթն իմ։
Ասաց.— Ձես ել Մհերն իմ, քո ազին իմ,
Ոսկե կաքաՀը ել իմ թիվի վերայ է։

Դավիթն թողից. ելավ, Մհերին անիծից, ասաց.
— Մը՛հեր, անմահ ձիաս սխալը՝ մեջ.
Անպըտուղ ձիաս։
Վոր անըծից՝ են անաՀին պտուղ մեջքեն ուրան։
Մհեր ըոըկավ, կնաց Հոյ, Քևռի Թորոսի տուն։

38. Դավիթը կռվում և Ջմուշկի հետ. մի պառավ ապաճում և Դավթին

Դավիթ գին կնիկ առից, եկավ Սասուն,
Իրան տուն, Հանդուկը՝ կուշտ.
Երթում եր կերթի, վոր յոթ որ թամըմեր,
Երթեր, Սըլթան Ջմուշկի խետ կռիվ կներ։
Իրան երթում մոռացավ։
Յոթ որ կնաց յոթ տարի, նստր միտն եկավ։
Հանդուկին ասաց.
— Ըլե՛, մե պղինձ ջուր տաքացըցու,
Իս պիտի լողանամ,
Երթամ, Սըլթան Ջմուշկի խետ կռվիմ։
Հանդուկ խանում ելավ, մե պղինձ ջուր տաքացըցից։
Հանդուկին ասաց.
— Իս իմ շուրըը կը խանիմ, կը լըղանամ,
Չամա ինչ տեսնես՝ ընձի չասիս։
Շուրըը խանից.

Ջանդուխ խանըմ ջուր լցրից Դավթի վերա,
Դավիթ լուացավ.
Ջանդուխ խանըմ հասց.— Դավիթ,
Եդ ինչ դամար ի քու քամկի վերա սևացիր։
Դավիթ հասց.— Բերանդ կտրվեր, Ջանդուխ խաթուն.
Բեզի ասի՝ ինչ կը տեսնաս, մ'ասի.
Որ երթամ կռիվ՝ ընձի կը սպանին։

Ելավ կնաց Դավիթ.
Կնաց Սըլթան Զմուշկի կռիվ։
Ձի ըր ճաշին կռիվ կ'իներ,
Ճաշին կը փախներ, մաներ ջրի մեջ։
Մեկ պառավ բուռում պախից,
Գուլթնը խուի իրի, կնաց կարմունջը վերա.
Դավիթ որ մտավ ջրի մեջ,
Պառավ կարմունջից գուլթնի խուի դարկից Դավթին,
Դավիթ ձի ըրի մեջ սպանից։
Դավիթ որ բռնաց, ենու ձեն կնաց Ջոյա քաղաք։

39. Միերթ Բեռի Թարոսի հետ առնում է Դավթի արյան վրեժը յեվ թագում հարը

Մհեր իրան խոր ձեն լսավ.
Ճանապեից իրան խոր ձեն.
Բեռի Թարոսին հասց.— Ելիք երթանք,
Իմ խեր կնացիր ի Սըլթան Զմուշկի կռիվ.
Իմ խեր սպանին։
Բռնաց, ձեն եկավ ըստեխ։
Ինդ քեռիք իրա խետ ասից,
Եկան, կնացին Սըլթան Զմուշկի կռիվ.
Մտան Սըլթան Զմուշկի քաղաք,
Մհեր Բեռի Թարոսին հասց.— Բեռի Թարոս,
Սըլթան Զմուշկ մե այինպաղ մարդ ի.
Կառու կ'ըլնը, թագը կ'ըլնը, ոչխար կ'ըլնը,
Մեկ այինպաղ մարդ ի.
Ամա վոր կը մանինք քաղաք,
Ոչխար ըլնը, կառու ըլնը,
Ինչ վոր ըլնը, սպանեք, մը թըղնեք։

Մտան քաղաք. ինչ կա չկա՝ բիրտը՝ սպանին
Սըլթան Ջմուշկ դինք երալ մե կառու,
Կնաց ճիւրի կլեխ, նստավ ենաղը
Մհեր տեսավ, ասաց.— Քեռի Թորոս,
Սըլթան Ջմուշկ մե կառու գլիր ի,
Կացիր, ճիւրի կլեխ նստիր ի
Մհեր նետ-աղեղ եզավ,
Սըլթան Ջմուշկ սպանից.
Ելավ, իրա խոր ջամդակ իրարձ, տարավ Սասուն,
Ժամով-պատարագով վըրցուց.

Գ

Մ Հ Ե Ր

40. Մհերի վտանգությունը բռնիների ձեռ չնվ ճրանց սպանելը

Թողից, կնաց Խոյա քաղաք, Քեռի Թուրուսի տունն
Ամեն որ կ'երթին ավդուշ.
Վերը՝ վռխչար կը սպանին, կը պիրին տուն,
Կ'ուտին, Մհերին չեն ճառ
Որերուց մեկ որ գլի կնացին ավդուշ.
Եկան ածչաի մեջ. Մհեր ասաց.—Քեռի Թուրուս,
Պըտի կընք ըստեղ, տըրնկիզա խաղ ենինք
Մհեր ձեռ տվից, մե գայամի ծառ կոտից.
Ծառի կլեխ առից գետին
Ասաց.— Քեռի Թուրուս,
Տաւ խինդ ախպերով կնացիք,
Ծառի կլխին նստիք,
Իս ել քիք կը պախեմ
Քեռիք խինդն ել կնացին,
Ծառի կլխու վերա նստան.
Մհերն ել քիքի վերա նստավ
Մհեր վոր զծառ քոդից,
Ծառ գքեռիք խինդն ել քալից, խինդն ել մեռան

Զինք թողից, նկալ Սասուն,
Կնաց խրոխտոր Զնոյով Հովանը՛ առնու։

41. Մհերը չի խաբվում Զնոյով Հովանի կին Շիրին Անախուշ Գոհարից չնչ առա զգաստությամբ առամոլում և ցից

Մհեր ճաց Զնոյով Հովանը՛ առն.
Մեկ իրիք-չուրս տալի ճաց,
Զնոյով Հովանը՛ կնիկ,
Անուն Շիրին Անախուն Գոհար,
Աչք գցից Մհերին. Մհերին ասաց,
— Կո՛ւ, իմ խետ կլնե մեկ ննիս։
Ինչ վոր ասաց, կլնե մեկ չարավ։
Նլավ, ջոլը տաքացըցուց,
Իրան կլնե լըվնց,
Մհերին խաբից, ասաց.
— Նրե, ջոլը լցու իմ կլխու վերա։
Մհեր կնաց, ջոլը լցուց նետ կլխու վերա։
Ասաց.— Նրե, իմ խետ կլնե մեկ արա։
Մհեր չկնաց։

Շիրին Անախուն Գոհար նլավ,
Իրան մազիր փխից,
Իրան շուրիր ճըղըրտից։
Զնոյով Հովան նկավ, կնկան ասաց.
— Ընչի՞ քու շուրիր ճըղըրտիր իս,
Քու մազիր քնշիր իս։
Ննտեղ ասաց,— սուտ ասաց.
— Մհեր ձետ կը քցի ընձի.
Ցես ել ձետ չըմ իոա.
Զոռովա ձետ թալից, իմ յախին ճըղըրտից,
Իմ մազիր քնշից, պոկից։

Զնոյով Հովան նլավ,
Մհերի վերա ոնա փակից։
Մհերն ասաց.— Տա՛ ոնա պա՛ց նրա։
Զնոյով Հովան ասաց.
— Քեզի չեմ պնախ, իմ անեն ոնա ըլի կնա։

Մհեր ասաց.— Խրթխրթիկը,
Քո կնիկ քեզի խաբէր է.
Ցխա քու կնկան ձեռ չիմ քցէր է.
Քու կնիկ ընձի խամար քանց լուսնասրնգակն է.
Քանց Քըռան Դավթի գերեզման է.
Ես քու կնկան չիմ մոտացիր է, սուտ կ'ասես։

42. Առտահաց Մհերը մնում իոր խոհերով փակվում է վաճա Ակռափու բարի մեջ

Մհեր Քոռնց, կնաց խոր գերեզմնի վերա.
Նստավ, լաց եղավ.
Ինքան լաց եղավ, Աստված կանչից.
Դավթի ձեն տվավ, Մհերին ասաց.
— Ընչի՞ խամար լաց կ'ըլնիս։
Ասաց.— Աստնա մուլքից ընձի տուս երած։
Ասաց.

«Վերքի, քաղիր մազն ի կլխուս,
Փախիր ի ամոքն հերնաց.
Իզին չկա, վոր տուս ըլնիմ,
Ամած հրամանք չիտաս.
Կնա Վանա ռաղիր Ակռափու քաղ կա.*
Մըտը՛ ին քաղը՛ մնջ.
Քո խացն քխված է.
Քո կերակուրն էլ եփված է.
Ջուր Քրխառուտը՛ կաղատյան.—
Վոր Քրխառուս կա,
Լուսըղեն աքռուի վերա նստիր,
Արդար-մեղավուր մե մեկուց ջոկի՛
Են որ դու տուս կ'ըլնիս։

Կնաց, մտավ Ակռափու քաղը։
Տարի մե անգամ էլ ենու ձիու շուռ քաղիից տուս կը տաս։

* Ռազ — այգի պատմոդը տեսել է, անագին բուռը եւ Ա. Ա.

Սահմանսահր և խաղաքար

պատմեց
Մուկայի Սահակը

գրի առավ
Սարգիս Հայկազեանը

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Այս պատումը առաջին անգամ տպված է Եմինյան Ազգագրական ժողովածուի Բ. հատորում, 1901 թ.

Պատումի վերջում Ս. Հայկունին ունի հետևյալ ծանոթությունը.

«Ծարդ ունեցած հետաքրքրությունենս այն յեզրակացությյան հասած եմ, որ Սասունա Դավիթ և Մհեր դյուցազնական վեպը Մակսյի զրպարտներ* տարածած են հետո. գավառներ, նաև փոքր մասամբ Կումանցի յեվ Վոզմեցի զրպարտներու

Սոքա իրենց արհնատր, ուր որ ի գործ կը գնեն, անդ ևս կը պատմեն Սանասար ու Բաղդասար, Դավիթ և Մհեր, նաև այլ և այլ հերքեմիներու

Գարուն, ամառ, աշուն սոքա կը տարածվին Բշերի, Ռամանցա, Մահմատանք, Մուշ, Բուլանխ, Ալաթ, Արծկե, Արճեշ, Ալաղա և այլն, իսկ ձմեռն ևս Ամամ (Ձերեմանա Նահանդ)։

Ժամը-ժամը կը տարածվին ամեն կողմեր. յուրաքանչյուր ժամը 5—10—15 հոգի կը լինին։

Այն ժամերը առաջին տարին վոր դյուղի մեջ զրպարտություն արած և, հաջորդ տարիներն ևս նույն ժամերը պիտի անե. որ և և մի տատր ժամը չի կարող այդ գյուղը մտնել. յեթե համարձակի մտնել թեև հանկարծ՝ ձայն չեն հաներ, կռիվ ևս տեղի չունենար, սակայն յերբ հարմար վայր մի (իրենց հայրենիքի մեջ) այդ խմբի որ և և մեկին, պատահեցավ, կը սպանեն։

Զրպարտիչները խիստ չարքաշ կյանք ունին, գյուղ գյուղ, անե տուն մտն կը գան, ցրտին և անձրեվին յերբեմն գուրքր, յերբեմն նեռքր, յերբեմն նոքի, ծարավ և առանց անկողնո, շատ անգամ չորս հոգի վերա, գլխու նեռքեվ իրր բարձ մի քար դրած՝ կը մրափեն։

Ժողովրդական խումբ ունի մի հատ նվագ ասող, ովրպեսզի թե իրենք այդ չարքաշ կյանքի մեջ զբաղվին և թե որ գյուղ դնան, զբաղեցնեն նույն գյուղացիքը։

Վեր մեկ խմբի մեջ որ լավ նվագ ասող կա, այդ խմբի պատիվը շատ ե. նույն խմբին լավ և առատ ուտելիք կը տրվի։

Մի խումբ յերբ առաջին անգամ մի գյուղ մտավ, գյուղի ոդայի տերը կամ ռևը կը հարցնե, յեթե իրենց մեջ լավ նվագ ասող լինի, կ'ընդունեն։

---

* Ս. Հայկունու ծանոթությյան մեջ սովորական են՝ զրպարտ և զրպար ձևվերը. թողնում ենք անփոփոխ Ժ. մ.

Այդ դրաբարներու չարքաշ կյանքն, թե ապահովյունն ասեմ՝ միրենք ձգած են գողուիյան։

Գողուիյունն աբենատ զարձած է իրենց համար։

Բրդի գողուիյունը շատ հաբսիկուիյամբ կը կատարեն, այնպես որ ցարդ վոչինչ դժալի անել ուժած չենք։

Շատ անգամ կշեռքով բուրդը կը առանան, թաղիք կը ձգեն, ապա քաղիքը կշեռքով կը հանձնեն տիրոջ, սակայն զարձյալ կը գողանան։

Կշռելու միջոցին կը խաբդախեն, գցելու, ձգելու միջոցին, յերբ տիրը վերան կանդնած է, տիրոջ ուշադրուիյունն այլ կողմ կը զարձնեն մի վայր յուշց տալով. այն միջոցին զրաբն այնչափ բուրդ մի կողմ կը ձգե, վորչափ վոր կշեռքի մեջ խաբդախած եր։

Ապա ձայն կը տա յուր ընկերոջ, հատ.

— Մուխթեն գնաց Ցերուսաղեմ։

Ընկերը կը հասկանա, վոր բուրդ գրված է մի կողմ, պետք է պահել պետք է. յուր մի գեհատը կը ձգե բրդի վերան, բուրդը շորով վերցնելով՝ իրենի հագուստ կը գեհատի քրձերու մեջ։

Արդեն յերբ առեն մի պիտի գան, քրձի մեջ խոտ լեցած՝ կը մտնեն այդ առեները. առեաները կը կարծեն, թե բուրդ է, այլ անոնք իրրեվ վարձք առացած են։

Միջոց մի դրժ չեն աներ, այս այն կողմ կը անանան, մի հարմար ժամանակ քրձի մեջի խոտը կը դատարկեն, վորպեսզի գողացած բուրդն այնտեղ գետնեին։

Նաև յերբ դրաբարներին մեն դաց, վոր յեզած գողուիյունը տիրը պիտի իմանա, մյուսին կը հանդիպին «Քուզ գը մտնե» (մարդը պիտի իմանա)։

Այս միջոցին վարպետը հանդարծ վեր կը թռչի, աշակերտին քանի ապտակ կը զարնե. աշակերտը կուլա, բրդի տիրը կը միջամտե, վոր չծեծե. այս միջոցին յերբորդ ընկերը կը պահե գողացված բուրդը։

Ցերբանին կը պատահի, վոր բրդի կեսը կը գողանան։

Բուրդը չոր կը առանան կշեռքով և թաց կը հանձնեն։

Գրաբարներն ունին իրենց գաղանի խոսակցուիյունը, զրոյ մտանավոր լինչ գրի առած եմ։

Ձեքչե, վոր 3 ֆունտ է, 20 փարայի կը ձգեն։

Վերջին տարինները գգելու իրավունքը քիչ կը տան, սակայն իրենք են գողուիյան հնարները ավելացուցած են։

Այսպիսի դրաբարներեն լսած եմ Սանասար-Բաղդասարի վեպն, վոր գրի առի։

Սանասար և Բաղդասարը պատմուն է Սասնո։

Սասնոյ հայրն Զաղացպանենց տոհմն—Գրաբար Թուխմաս։

Թուխմասի հայրը՝ յերդիչ Գողթո։

Գողթոի հայրը՝ Մուբրատ, վոր գեղեցիկ արինդ կ'ածեր։

Մուբրատ նաև վեց յեղբայրներ ուներ, վորք վեց տուն յեզան։

Մուբրատի հայրը Մարկոս, վոր Մոկաց մելիք կոչված եր, նա կ'իշխեր քառասունյան Սասնոյ, Մոկաց գավառի հայոց վրա։

Սույն Մարկոսի մյուս վորդին (Մուբրատի յեղբայրը) Վարդան և Կիրակոս, վորք անվանի վոստոզ երին. սոցա յեղբայրը Գեմալ, վոր հռոմական յեզած և, վոչխարի ու այծի վրա շատ ակը ձգած եր։

Սախոյի ազգաւորմամ, վերնվին ասնելով՝ ա. Մելիք Մարկոս, բ. Մուրատ, վոր արինդ կ'ածելը, վորո ժամանակ հարուստ յեղած ևն, ունեյին 400 կիրու մաքի, 2 ջրատաց, բազմաքիվ յեզ և կով։

Մուրատ իր վեց յեղբայրներով այսոր քառասուն տուն յեղած և, վորք կը բնակին՝ 10 տուն իրենց բնիկ յերկիրն Աղինա, 2 տուն Ծանխոր, 4 տուն Կարս՝ Կոնակլու, 6 տուն Բայբևանդա Ղուռլի-Գուճախ, 3 տուն Արճեշ, 1 տուն (Սախոն իր յեղբոր հետ) Ղըրխըռւլախ (Շավարշան), 2 տուն Դաշնուռւն։

Մուրատի վորդին Գոդոս, վոր լավ յերգիչ ևր, ծաղիկներու և բույսերու վրա յերգեր կը հորիներ. Դավիթ յոթ ճյուղն խնամ մեծ հաջողությամբ կ'ասեր սա 150 տարի ապրած և և վերջին տարիները աչքերը փակուած։

Գոդոսի 4 վորդիքն են՝ Գալուստ, Ոխան, Թումաս և Փոխան։

Թումաս ունի այժմ յերկու վորդի՝ Սախո և Հարությունն։

Սախոն լսած և սույն Սանասար Բաղդասարն իր պապեն (Գոդոսեն), վոր 14 տարի առաջ Արճեշ մեռած ևր։

Սախոն Դավիթ ցեղեն և՝ ճյուղերեն կը համարեն «Բալաք աչառ», «Շիրին շահ ու Բարակ շահ», վոր մենք այլ վեպերու շարքը դասած ենք։

Սախոյի հորեղբայրն այժմ Դաշնուռւնն կը բնակի և կը պատմե Դավիթ Չորս ճյուղեն։

Սախոն Արճեշու Կորած-քար գյուղը ձեռացած և 21 տարի, ուր փորը ինչ գրել-կարդալ սովրած և. վերջին տարիները, 1890 թվին հետաքրքիր յեղած և մեր աշակերտ պ. Շավարշի մաս ուսումը գործացնելը։

Սա 12 տարի դիզ ապած և. դիտե դղրատարներու գաղտնի լեզուն և համառ և անոնց դողությանն ձեվերուն։

Արճեշի 1896 թվի կոտորածեն վերջ անով պանդխտած և Ղըրխըռւլախ (Մակիա սահմանի մեջ) գյուղը հիմնողներեն մին յեղած և։

Չինք լավ կը ճանաչեմ. քանի ու յեսասեր և. նաև խնամ նախանձոտ, ևս առավել շահասեր։

Շահասիրությունն այն աստիճան մոլորեցուցած և զինք, վոր մի կոպեկի վրա բժախնդիր և, վորով չե կարող վարվիլ այլոց հետ։

Ս. Հ.

Տոդատումը նոր և կատարված, սակայն վորոշ տեղերում, վորտեղ հնաբառերը չեր հաջող տոդատումը, թողված և բանահավաքի արձակը։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԱՆԱՄԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ

1. Սենեքերիմ կռապաշտ թագավորն առնում է հռչակավոր թագավորի աղջկան

Ժամանակով կ'ըլլեր, չեր ըլլեր,
Մեկ հռչակաւոր թագաւոր
Զինք շատ դժուար ուներ,
Ամէն ու թավլազ չուներ.
Մեկ աղջիկ կըներ հոր,
Աղ Թագաւորն էլ Սինաքերիմ կռապաշտ թագաւորը՝ նոր
Որ մ' ատ կռապաշտ թագաւոր էլավ էրկու մարդ
կ'լավուդ հուրուդէից հռչակաւոր թագաւորուն.
— Գացէք, իմ խարջ ժողվեցէք, բերեք,

Կ'լավուդներէ եկան, ընցան
Թագաւորու քովչ ու սարի առջևէնու
Որ կ'ընդունեն, լուս մ' անունդ իրեվաց.
Ըրկերքդըն, ինչ ալանքըն.—
Անցկուն խորտ աղջըկ մ' իրեվաց,
Աբեղուն կ'ըսեր. «Դուն դուս մ'ըլլիր, ես դուս ըլլիմ»
Աղջըկ ընցկուն խորտ,* ընցկուն խորտ,

* Այս բառից հետո հետևյալ չորս տողը կա նաև քրդերեն, այսպես.
«Շերբա հիվե չաթգազաքի,
Գըշա հավե հիան դաբքավի,
Մեչ այնկի գըշա, դը քավա,
Հաֆի փաստուկի պուա մեչկե գըշկե»։ Ռ մ բ.

Վուբ տըսնուչուբս հալմէր լուսընկլի կը նմանի,
Վուբ յոթ սարի խոհվեն դուս կու գա.
Ճանճ վուբ ճակտին վրա մարն գա, կ'ընկնի,
Ճանճի յոթ կուզաշար կը կուտրը'
Ադ կլավուղնիր ինչ տխառն գեղ ապրիկ,
Երկուսն ել անհոյշ, անակնթ ընկնին
Մեկ առաքեն թագաւուր մարդ հուրուզկից,
Եկան, ասրըն հոր կոնախ

Ադ կլավուղնիր բան չասրըն.
Ելան, սուս ու փուս գալձան ուրինց թագաւուրս մոտ
Թագաւուր խարցրից.— Խարջ բիւրիք, չբիրիք
Ասրն.— Թագաւուր ապրած, ինչ խարջ, ինչ բան.
Ընցկուն բան մ' ինք տխիր, աղեկ ևր՝ մինք չմեռանք.
Դու ըլլիր, իրիք ամիս անհոյշ կ'ընկներ գետը'ս
Թագաւուր հասց.— Ի՞նչ ևր ծի տխառծ
Անոնք ասրցրն.
— Խաչապաշտ թագաւուրս աղջկ տխառնք,
Վուբ գիշեր, ցերեկ չուտիս, չքամիս,
Համա անոյշ չիսլ ու չամալ քամաշա ենիս
Թագաւուրն հասց.
— Հա, ասկա՞ր, ասկար երեք, գացեք,
Աղջկ կը տա՝ կը տա. չտար՝
Բա՛ր քաղեցեք, ավազ մաղեցեք.
Ժողվեցեք, բիրիք՝ ինչ կա

Ելան, ասկար երբ'ն
Խաչապաշտ թագաւուրս վրա
— Ահա, թագաւուր,
Ձու աղջկ յան կը տաս՝ տանընք.
*Ցան քար կը քաղընք, ավազ մաղընք**
Ժողվընք, տանընք՝ ինչ կա
Թագաւուր բրըշկից. Ինչ բրըշկի.—
Գանց ասող երկընք ասկար ի թասիվ
Ջուղաբ հուրուզկից մատ հոր աղջկ.
«Նա քա խամար ի եկած.

* Այս բառից հետո դրված է բազմակետ. լրացնում ենք ըստ տող 40։ Խ մ բ.

Ցան ա՛ւրթնաս, յան երկիր ա՛ւրիրնեն»։
Աղջիկ մեղից. «Վուր չերթամ,
Իմ խոր երկըր քա՛ր քաղըն, ավազ ու մաղըն.
Ես մեկ Ջան իմ, երթամ կուլավիմ, ալիկ ի,
Քանց իմ խուր երկըր ավիրի»։
Աղջիկ խոսք խառ։
Առավուտ ասկա՛ր քաշվավ.
Թագավուր հա՛ր աղջկն ձեռք-վոտք ախավ.
Մեկ վարդապետ իրի, կնկանն շուր խագա՛ց, նսաց.
— *Վարդապետ, կ'երթաս խատ իմ աղջկնն,*
Գնդաա՛կ չըս Քը՛ղնի Ասուած մոռանաս
Իլան, խիճըցը՛ն, սարը՛ն, խասա՛ցը՛ն
Կռապաշտ Թագավուրու քաղաք։

Կռապաշտ Թագավուրու քառասն պակաս մեկ կնիկ կըներ
Հըրկուն Թագավուր եկավ, վուր գա հա՛ր կողվինք։
Աղջկն նսաց.— Թագավուր,
Մինք խաչապաշտ ինք, դո՛ւ կռապաշտ իս.
Մի գընի մեջ ընցկուն ի,
Մինք քառասն որ քառասնք ու բռնինք։
Թագավուր նսաց.
— *Իս չըմ կերի ապրի չուր քառասն որ։*
Աղջկն նսաց.— Ի՛նչ կա, քո՛ ատն չավրը,
Քառասն պակաս մեկ կնիկ կա քե.
Հոր մեկը՝ մոա գինա.
Չուր քառասն որ Քըմի, դոր կը գա ըձխ։

2. Սանասարի յեվ Բաղդասարի ծովային ծնունդը

Թագավուր իրի, փարդե մ' կապից հա՛ր մեջ՝ աղջկեն.
Հոր դիր ըմ կը գըներ, հա՛ր փուր կը Թալեր վըր փարդին,
Ատա աղջկեն խաբար կը տեր, բևյն կ'ըլլեր, կը հեր։
Անցկուն երբ՛ն չա՛ր յեսուն ինը որ։
Աղջկ նսաց Թագավուրուն.
— *Վաղ իմ դա՛րն ի, քե կնկտիք*
Վաղ հրմեն ել հուրուդկի խատ ձի,
Երթանք գաշտ, քնե՛ս ելլրան անինք։
Թագավուր անցկուն երավ։

Խըլուսուն ելան, թագվուրու աղջըկ
Յեռասուն ինը կնկնով ու վարդապիտով գնացըն դաշտ։
Թագվուրու աղջըկ կնկոխրուն նայց.
— Գնացեք, ձի խամա քեզի երնեք։
Են ու վարդապիտ գնացը'ն,
Ծոխու պռունկ նստան ու լացը'ն։
Հագմագա աղբուր ըմ բացվավ.
Թագվուրու աղջըկ կուց եղար հեդա աղբուրը' մնջ,
Մեկ լիք խմավ, մեկ՝ կխաստ։
Հաղրուր յամքավ. հանաից դարձան, եկը'ն։

Մեկ որ դոլ իրի թագվուրու աղջկեն.
Կռասպաշա թագվուր իրի,
Որ ալ գլեր կիզվինք, աղջըկ նայց.
— Թագվուր, չըս ը'սի՝ իս տղովացիր իմ,
Իմ մոտ ալ չգնաս, մեզք ի մի դընե* մնջ։
Թագվուր նիյամի կախից, նայց.
— Ա ինչ բան ի, իս քի մոտ չըմ իկի,
Նա քի փուր վճվ ի լյիր։
Աղջըկ նայց.— Քի տուն չավրը,
Դեի զորբադաստ մարդ իս.
Վուր դի փուր թալիր իս փարդին,
Ամա ձի խարար իս ավի,
Քի շորան գնցիր իմ փուր, տղովացիր ըմ։
Թագվուր հավատաց, չմոտացավ։

Մնաց, ինը ամիս, ինը որ, ինը սահաթ,
Ինը զաբա վուր թմավ,
Թագվուրու աղջըկ երկու տղա իրի,
Մեկ թամամ, մեկ կխաստ։
Վարդապիտ իրի, վըր Թորվան գնդաիկ կնքից.
Ան թամամու անունն իդի Սանասար,
Ան կխաստը'ն՝ Բաղդասար։
Թը խալք տարը' կը ճանչանայը'ն
Անուննք որե ճանչացան։
Թագվուր ըրըշկից գերկու տղեն, աչքիր կուրցավ։

---

* Մեկ կրոնի. Ա մ բ.

3. Կռիւը Սանասարին չեվ Բաղդասարին մասաղ կ՚ուզում

Թագաւուր մեկ որ իրի, ասաց.
— Թագավուրթս աղջըկ, գիտե՞ք ինչ կա՝
— Չա, ինչ կա՝
— Ըպա չըս ը՞սի, իմ կոքիր մասաղ կ՚ուզը՛ն՝
Թագաւուրս աղջիկ ասաց.
— Քա տուն չավրը, քըզի չկա երինջ,
Չկա ուխչար, չկա տավար,
Չինե՛, երա մասաղ՝
Թագաւուր ասաց.
— Չե՛, չե՛, մարդ կ՚ուզը՛ն՝
— Է՛, մարդ կ՚ուզը՛ն,
Չկա քա քաղքի մեջ անտեր ադա,
Չինե՛, երա մասաղ՝
Թագաւուր ասաց.
— Չե՛, չե՛, իմ ադեկներ կ՚ուզը՛ն՝
Թագաւուրս աղջըկ ասաց.
— Քա տուն չավրը, վրե՛,
Իմ ադեկներ քա ադեկներ չը՞ն,
Տա՛ր, երա մասաղ՝

Թագաւուր ադեկներ առից, գինաց՝
Ինչ Բաղդասարն եր, պզտիկ եր, խելք չըր կտրի.
Ինչ Սանասարն եր, ճա՛չ եր, խելք կը կտրիր.
Ասաց.— Թագաւուր, դուրըան իմ քի.
Վուր մի դնատուր ատս,
Իս, իմ աղբեր երթանք ծովու պռուկ,
Փշու մ՚ քեֆ ինընք, գանք, նուր մի գինի՝*
Թագաւուր ասաց.— Գանգեք, լե շուտ իկեք՝

4. Ծովային Սանասար ծովի տակին ձեռ և բերում Պուռակիկ Ջալալին ու սարը չեվ յողացնում դառնում և հզոր

Սանասար, Բաղդասար իրան գացը՛ն ծովու պռուկ.
Երկուսն էլ նստան անտեղ, լացը՛ն՝
Սանասար կ՚ասը. — Ախպեր,

* Մեկ ըմբ.

Ալը՛, մի թալլնք ենա ծով,
Խիղվինք, աղիկ ի, քընց թագավուր մի տանը՛,
Ենի կռքիրու մատաղ
Բաղդասար ետաց.— Աղրեր.
Տոգը՛ն քընցը ի, իս ձի չըմ թալը՛
Սանատար ելավ, գինք իթալ ծով.
Մեկ Աստըծու անուն իտու,
Զընք չալապուտիկ ելավ ծովու մեջ,
Գինաց, խատավ ծովու տակ, տխավ, ըրչ տխանը.—
Քիշկ ու սարն ա՛ կա հանատ.
Հավուղ ըմ կա՛ մանջ ան քիշկ ու սարին, կը թալը՛.
Ջի ա՛ անտեղ կապուկ. ձիու չուրս ոտան մեջ թուր կենձակին,
կապեն Աքըբեն, կաւտիկն ը Գլխին, բեմերն ը Մեջք
Մատավ մեջ, լոզկացավ, ելավ, ճակիր կապից հըմեն
Քաղիկ Զալալին խիծավ, թռավ գնա ծովուց
Սանատար ճիժ եր, վուր մտավ ծով,
ելավ, լցվավ, գարձավ հրեղեն

5. Թագավորը փորձում է մատաղ անել Սանատարին. սա բոցում, կապում է նրան յեվ կոտորում բաղաքացիներին

Եկավ, տխավ, Բաղդասար նստիր, կը լա.
Ետաց.— Ե՛, տղա, վրի՞ կը լաս
Բաղդասար ետաց.—Ե՛, աղա,
Ապա իս չըմ, վռավ լա.
Իս իմ, մեկ աղրեր.
Թագավուր գմի կը տաներ, եներ մատաղ, վախանք ըտղա.
Իմ աղրեր զընք իթալ ծով, գինաց, խիղվավ,
Իս ել մացի ըտղա.
Ապա իս չըմ, վռավ լա
Մկա թագավուր կա՛ գա՛,
Զը կը տանը՛, կ'ենը՛ մատաղ
Սանատար ետաց.— Ե՛, տղա,
Մկա քի աղրեր տըտնես, կը ճանչնամ
— Ըպա չըմ ճանչնար, քընց իս մե լար ըմ ճա՛չ եր
Ետաց.— Տղա, իս քի աղրերն իմ
— Իմ աղրեր ճիժ եր, գա՛ ելիր իս ճա՛չ մարդ ըմ.

Իմ աղբեր ձի հուսա գնասավ,
Ճակիը հուսա գնասավ, խալմվ հուսա գնասավ։
Սանասար ևսաց.— Իս քի աղբերն իմ, մը վախենա.
Երթանք մատ Թագվուր, մի ենի մատաղ։
Ելան եկին քաղաք. Սանասար ևսաց.
— Բաղդասար, ձիու գլխ բռնի, իս կ'երթամ.
Վուր իս կը կանչիմ, ձին կը խասըցիս ձը։

Սանասար գնաց մատ Թագվուր։
Թագվուր ևսաց.— Ե՛, վորդի.
Քի աղբեր հայր ի, վրի շուտ չեկը։
Սանասար կ'ասը.
— Իմ աղբեր ճիժ ի, հեսի-հեսի կու գա.
Ձը տար, վինի, չար իմ աղբեր կու գա։
Թագվուր ևսաց.— Դը՛ կուղ ըլի՝ քի վինիմ։
Սանասար ևսաց.— Թագվուր, վրի,
Մարդ մատաղ արթու գու կը վինի, քը չուլ տեղ։
Թագվուր ևսաց.— Խա, վալա, քի խաբարն ի.
Իլի, իչանք արթու գու։
Իլան, գացըն. Սանասար կուղ-կուղ ելավ.
Թագվուր զանակ իվան, վըզ տը կտրեր։
Սանասար տխավ՝ աղուրդ վիզ տը կտրի,
Ագուց մ' իղար Թագվուրուն,
Վուր գինաց իրենք շալապուտիկ վար մե մեկը եաեվուս
Սանասար կանչից.— Բաղդասար, ձին...
Բաղդասար ձըն խասուց։
Սանասար խիճավ զձըն։
Տիսավ, ինչ տխավ.—
Քաղաք քաղքով Թափան վերա կռիվ։
Քաղաք հըմեն սպանից.
Թագվուր բռնից, իրի մատ ուր մեր.
Չվանով մ' Թագվուր կապից,
Վռանեն չուր գլխ փաքըթից տան։
Նատան տակ Սանասար, Բաղդասար, Վարդապետ, ուրինց
մեր.

Նատն գինին դրին սեղնի վրեն, սաղրաթ երին։

Թըղ իմանք ինան խա ուրինց սաղրըթի.
Մինք խարար վիրմեննե ատնք.—

Խաբար տանք Սանասարը՝ պապկից—
Խաչապաշտ Թագավուրից։

6. Սանասարը գնում է պապի մոտ։

Հավար հասավ, թը Սանասար, Բաղդասար զորացիր ըն,
Կռապաշտ Թագավուր կապիր ըն,
Նստած տղրաթի վ'ինըն։
Խաչապաշտ Թագավուր եկավ Թողի ըմ գլխից,
Եռուբ քաշուն, եկաց.
— Իմ Թողի կը տանիս,
Իմ խարդա Սանասարը՝ ձիս կը տաս։*
Ջանին Թողի էրիր՝
Հակոնասըց էկավ Սանասարի ձիս։
Սանասար զԹողի կարդաց,
Վուր Թղթի մեջ գրիր ի.
«Խազար բարին իմ Քուռ Սանասարին,
Վուր Թողի կը խասնը քի ձիս,
Գլխով հաղի Քրչիս, ըզդա կնախիս»։

Սանասար զձին քաշից դուս, խիժավ,
Գինաց Խաչապաշտ Թագավուրու՝ հայր պապկի քաղաք։
Պապըկ մոր նմուշի վրա
ՉՍանասար ճանչըցավ. կնգ մ' ուրխըցան
Մեկ որ մեկը անունք անուռ
Ուրինց-ուրինց ուրխնալու մեջ ըլնըն։
*Մինք խոսք վը*բմնան տանք.—*
Խոսք կռապաշտ Թագավուրուց,
Վարդապետից ու Բաղդասարից տանք։

7. Բաղդասարին խաբելով հարցնում են

Վարդապետ ու Բաղդասար
Հըմեն որ կ'ըլլին ու կ'ևրթեն նևչիր.
Հոր մեկ վիրու մարալ կը բիրըն,

---

* Խարդա — քեռորդի.— պետք է լիներ էիմ Քուռ Սանասարը՝...։ Մյուս պատումներում քեռն է լսում Սանասարի համբավը։ Գարդ է, որ պատմողը չիմանայ ու Ա մ բ.

Կայ գայն, կը նստըն սողբըթի,
Քեֆ-ուրախութին կ'ընըն,
Մինչև որ անոնք իլան գացըն նեչխր,
Թագավուր փաթութած տեղեն
Թագավուրու աղջիկն նաց.
— Ջե՛ իս խեղճ իմ, քո՛ տուն չավըր,
Փշու՛ իմ կապիր թուլցըցու,
Թագավուրու աղջիկ իլավ,
Ձկապիր արձկից, եկիր անդինս,
Թագավուր իլավ, ինչ իլավ,
Դիննաց քաղաք, ղըամ մարդ տխասավ, նաց.
— Եկեք, յոթ դևվի բնու, յոթ տարվան քացախ դինի
Լցեք, տարեք Ախմախու տար,
Վուր իս վաղ ղիադասար խարբ՛ս, բխրբ՛ս անտեղ,
Գինը՛ տանք, խմցըցինք տարխուշցինք, ապանընք,
Մարդիր իլան, ընցկուն կըըն,

Հըրկուն վարդապիտ, Բաղդասար նեչրից եկան,
Թագավուր նաց.— Բաղդասար, պիտ՛ս, ինչ կաս
Նաց.— Ի՞նչ կա, Թագավուր
Նաց.— Ընցկուն նեչխրի տեղ մ՛ իմ գնախր,
Վուր վիրու մարալքիր
Հըմին լցվիր ըն հընտեռ,
Վաղ հըմին բունընք, բխրընք,
Բաղդասար նաց.— Քըղ ըլն՛ը, իյանք,
Մինչև որ Թագավուր, Բաղդասար
Ելծան ուրինց ձիանք, գացը՛ն
Վուր խաստան Ախմախու տար.
Աստեղեն, անտեղեն գինու կիթնք ձիռքիր՝
«Աղայր բարի քի, Բաղդասար»,
Աը՛ն, չուբա տեղեն ավը՛ն
Բաղդասար խմավ, անցկուն տարխուշցավ,
Վուր անհուշ, անակնխ ընկավ
Թագավուր նաց.— Դե, գայրիր առնք, ելեցնք ինչ
Անցկուն գարկիցը՛ն,
Բաղդասարի չուբա տեղեն
Անցկուն խանդակ-փուռ շնըցը՛ն,
Վուր քնռուն կայդ փուռ կ'ընըր,

Աստծու խրամանքով
Մեկ դուրը բաղդասարին չը՛պնը։

Թըղ անունք ինան ուրինց դուրվրու խիտ,
Մինք խաբար վիրմինն տանք.—
Խաբար Սահասարից տանք։

8. Սահասարն ոգնությյան հասնելով՝ ազատում և յեղբարք վտանգից, կոտորում կռապաշտ թագավորի մարդկանց յեվ թագավոր դառնում

Սահասար իլավ դուս, իրիշկից՝
Բաղդասարի աստղ նժվաղիր իր.
Դարձավ, հուր պապկին հասց.
— Ավա, պապիկ, իմ ձըն քաշեցեք,
Ցան իս իմ աղբոր լիշը՛ն կը խասնըմ, յան նաշը՛ն,
Պապիկ հասց.— Քու տուն չավրը՛,
Քու աղբեր մկա հասիր ի,
Հուր մոր ու վարդապետու խիտ
Քեզ կ՛ենի սողրըվի մեջ,
Սահասար քըրեք չերավ,
Իլավ հինք, հուր ձըն քաշից դուս, խիծավ, ասաց.
— Մուրպ Աստված, Մուրպ ձի,
Ձի հեր կը խասցնես իմ աղբոր
Ձըն կ՛ասը.— կալոն լից, զարալկի։
Սահասար հասց.— Բիրանդ ի կուտրիր,
Իս լիշը՛ն խասնիմ, քի նաշը՛ն
Ձըն հասց.— Աչքիր խիվ ու բաց,
Սահասար աչքիր խիվից.
Ձըն քանուն ավուր կոնախ գինաց
Սահասար կռապաշտ թագավորը մալդիր
Հըմին սպանից, գինաց, կայնավ Բաղդասարի վրա
Կանչից.— Բաղդասար, Բաղդասար
Բաղդասար գլխա վիրուց.
— Հայ քու տուն չավրը՛, չիծուղիր՝ իս քնիմ,
Ասաց.— Քու տուն չավրը՛,
Մը հա, իլի, քի չուրս բալուր աչքի
Բաղդասար իլավ, հուր չուրս բալուր աչքից,

Անցկուն խանդակ երած՝ հաարից դևնու
Նոր եկան քաղաք։
Սանասար Թագավուրու տեղ ելավ Թագավուր։
Մեկ ժամանակ նստան անտեղ։

9. Սանասարն ու Բաղդասարը գնում են, դաշտի մեջ բերդ են օգնում

Որ ըմ Սանասար նսաց.
— *Ըլեցեք, երթանք մեկ կարիր երկիր ըմ,*
Մի խառմա մեկ տեղ գնանինք,
Տըռն ըմ շնըրնք, նսաը՛նք։*
Իլան գայըրն, շատ քիչ Աստված գիտե, դաշտ ըմ գնսատ։
Սանասար նսաց.— Ըսդա շատ խորտ ի,
Մի խառմա բերը՛նք, շնը՛նք։
Սանասար ելավ ուսթա, շարից պատ.
Բաղդասար քար կրից,
Վարդապետ տրել շնը՛ց,
Անտնց մեր տրել կրից,
Մեկ մեկը՛ հոդնիցը՛ն.
Անցկուն բերդ ըմ շինըցը՛ն,
*Վուր շատ տեղ...***
Մնաց բերդի անուն, վուր մարդ չկա գնիս։

10. Ալիվորը բերդի տեղը գնում է Սասուն

Սանասար իլավ բերդի գլուխ,
Ըրըչկից մանջ դաշտը՛.
Տիսավ բարակ մըռխ ըմ կ՛ելնը՛.
Եկավ, խիծավ, տեղ գնաց.
Տիսավ խինդ խարիր տարեկան խալխուր ըմ կա հատան.
Կուշտ ըմ ցան գրիր կրակ,
Տքիր վրա, կը վառվը՛.
Ջեռքիր կը տա վրա, կ՛ենկի՝ «ըխշշ, ըխշշ, ըխշշ»։

---

* Տըռն — տուն, մըռխ — մուխ և սոցա նման շատ բառեր, որք յերկու ձայնաւորք ունին, սակայն միահնչյուն են։ Ս. Հ.

Յերկրորդում ը-ով գրուելյան ձևը պահում ենք բանահավաքինը։ Ի մ բ.

** Տպած է հենց այսպես։ Ի մ բ.

Սանասար խասավ, սուս ու փուս բռնից.
Ձևը՝ վրա ասից, երիս մըտ բերդ,
Եսաց,— Ժալվուր, պիտիս,
Իս քի ընչը՝ խամար իմ բիբի՝
Ժալվուր եսաց.— Ընչը՞ խամար իս բիբի՝
— Իս քի բիբիր իմ, վուր իմ բերդի անուն դնիս՝
Ժալվուր եսաց.— Քըզ ընի՝
Ժալվուր կան իրի բերդը՝ բալուր,
Ձուրս դիխեն իրի մըտ դրոս, կայինըմավ, եսաց.
— Ըվա, քանի սասում բերդ մի՝
Սանասար եսաց.—.— Ժալվուր,
Իմ բերդը՝ անուն ինաց Սասում,
Բերդը՝ անուն դրին, պրծան՝
Սանասար եսաց.— Ժալվուր, ըսդա ինացի,
Իս քի խորոտ կը պախիմ՝
Ժալվուր եսաց.— Աասված վուր կը սիրիս,
Եվ ըմ ձը կը տանիս, դնիս իմ անդաց վրա,
Իմ կուշտ կրակացըցիս, դնիս իմ հառիչ.
Ըն վախտն ի, ըսդա իմ սարը չգա՝
Սանասար գխալվուր վրցուց,
Տարավ հեր տեղ, ցանը՝ կուշտ եդիր,
Կրակ իրի դեմ, դարձավ,

Ախանք ինան ուրինց ուրախութենի խիս.
Մինք խարար վիրմենն տանք.—
Խարար Զրնամաչընա թագավուրու աղչկե,
Կըրխասչուն—Քառասուն-ճոր-ծամեն տանք,

Բ

ՍԱՆԱՍԱՐԻ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐԻ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

11. Քառասուն-ճոպ-ծամի սիրո ճամակը Սանասարին յեվ յեղբայրների կոխիը

Սանասարը՝ ձեն վուր ընկավ անեն,
Ամաք-խարար խասավ Կըրխասչուն.
Իլավ, մեկ գիր գրից, եսաս քամուն, եսաց.
— Քամը՛, նա Քոպի կը տանը՛ս,

Կը սաս իմ անգր Բաղդասարը՛ն,
Գէ՛ն ձը տանը՛ Սանասարը՛ն։
Քեմին գքոզի իրի, հատ Բաղդասարը՛ ձեռ։
Բաղդասար քոզի կարդաց,
Ծալից, եղիր հէր ծուց, հասց.
«Տը գանըմ, գՍանասար ապանը՛մ,
Երթամ, բերիմ ձի խամաց։
Բաղդասար մանջ հէր սըխրան* երավ խուց.
Հատ Սանասարի խաբար չտար
Սանասար ինչ կ՛ըսի, ան ջուգար չտաւ։
«Կ՛ըլնը իմ աղբեր բան մի լսիը ի,
Ըլնըմ, իմ աղբեր առնըմ, երթամ դաշտ.
Փշու մ՛ ձխոխոխ խազանք,
Բալքի իմ աղբոր սըխրա իջնը՛»։

Իրավ, առջ հէր աղբեր, գինաց.
Ձհանք խիծան, ձխոխոս խազացըն գիլդավ։
Ըն ինչ Սանասարն ի, հանաք կ՛անը,
Ըն ինչ Բաղդասարն ի, արտով կը գանի.
Գիլդ ձեռն ի, Բաղդասարը կրկու աչքը՛ կը գանի,
Ան ինչ Սանասարը՛ գիլդ բանձր կ՛ընցը։
Ձիր կես որին խազցըն,
Ձկերցըն մեկմեկը վերա.
կես որն իջան, առըն քոզրը՛։
Սանասար վրցուց գԲաղդասար, եղիր գնաը՛ն.
Բաղդասարը՛ հաչ գնաց։
Սանասար ձեռ տարավ,
Ընու սըխրա մաժից, պիրա ուլուրից,
Աչքից՝ քոզին ի ջեր կա, կարդաց.
Մեկ քարդով եհան վի, հասց.
— Աղբեր, ընու հագնիլ եր,
Վուր գիլ խա ձի խարար չըը իտա,
Ձի լազըմ չի, գնան, բի քի խամար.
Մայա գիլ իմալ ոը բերըա
Նայիտա բարուշան։

* Գտնվում է բանահավաք Ս. Հ-ի դրությամբ ձեռքի՝ սըխրաւ։ Խ ս բ.

12. Սանասարը գնում է, ձանապարհին տեսնում կախարդվածներին

Բաղդասար Քասց ասըն.
Սանասար խիժալ հայր ձըն, գինաց,
Շատ-քիչ գինաց, տխաւ,
Վուր աղխս մ' ընը՝ սարից կը Թոնը վեր սարը՛ն,
Կ'ըսը՝ «Ամա խնալ, քարվան խնալ»։
Սանասարը՝ ձըն ընցավ, գինաց,
Տեղ մ'ել տխաւ՝ մարդ ըմ կզվիր ի,
Ցոթ ջաղը՝ չիր կը խմի,
Կ'ըսի՝ «Ցամաձ, իս ծարավ մեռա»,
Ձըն ընցավ, գինաց,
Տեղ մ'ել տխաւ՝ յոթ փուռ խաց կը Թխի, մարդ ըմ կ'ուտի,
Կ'ըսի՝ «Իս անոթը՛ մեռա»,
Հանդից էլ ընցավ, գինաց,
Տեղ մ'ել տխաւ, վուր յոթ դիվ նստած մեկտեղ,
Մէկ խնձուր կա, ըն կը Թալը՛ ընու,
Ընը՛ կը Թալը՛ ընու,
Կ'ըսի՝ «Ցազիր բարին քի»։
Սանասար պրծավ, գինաց, ականջ չէրավ։

13. Սանասարն իջնավանում է Ձիմմայիմա բազարի մոտ մի խանում չիվ խանջուց տեղեկանում է Պառաւեն-ձուլ-ծամիի առնելու մասին

Հըրկուն խաւավ.
Ձընամաչընի քաղաքը կուչա խան ըմ կըներ, իջավ։
Ըդա խանչին խոլվուր մարդ մ'եր.
Ձըն կապից հասե, նստավ։
Գիշեր իր, Սանասար եաց.— Ախլվուր,
Նադիլ մ'ասա, անկաջ հնինք։
Խալվուր եաց.— Իս բան չըմ գիտի։
Սանասար եաց.— Ախլվուր,
Նա քաղքը՛ Թագավուրը՛ աղջըկ հիմալ աղջըկ ի։
Խալվուր եաց.— Վչրդը, քի հինչ կա խիտ,
Իմալ կ'ըլնը, Քըզ ըլնը՛։
Եաց.— Գնալի, կը խորցընիմ,
— Վչրդը, մի Թագավուրուն

Աղջիկ ըմ կա, աբհեր կ'ինեի,
Քանը՛-քանը՛ թագվուրը՛ ազա
Եկին, վուր զան առնեն՝
Աբհեր եթաւ, եթալ սարիր.
Մեկ երիր ի աղվիս, մեկ երիր ի՝
Յոթը Չաղացը՛ Չուր կը խմի,
Կ'ըսի՝ «Ինս ծարաւ մեռայ»։
Մեկ ղըսա, մեկ ղընա.
Զընը* դա իկիր իս՝ վուր զան անեի։
Ես կ'ըրըշկիմ՝ դա ախտուս ազն մ'իս.
Թը ան հագով իս իկիր,
Իրեք նա խանով մեղք ընիմ, քա վիզ ընը,
Թող, գարձը՛, խէղճ իս։
Սանսար ասաց.— Չէ, պապի,
Ես ան հագով չըմ իկի.
Չը հիշնչ կա իսա անեն։
Պապի, ըսա ընու անր չըմթըլլի։
— Վէրդը, ընու անր յոթ ծովու կղզին.
Մանիք* վշտը՛ բերնը՛ մնչ ի.
Յերկին մարդ ըմ ա՛ըլնի, վուր երթա, մանը ծով,
Վշտը՛ բերնեն խանը՛, բերի,
Վուր անեն անր բաթալ ընը՛։
Սանսար ասաց.— Յանլուր,
Չինդ կարի, ձը քեն կը գա։
Տեղ իցկըցը՛ն, քնան։

13. Սանսարը ծովային վիշապի բերելից հանում է մատանին, այդ հայտնում թագավոր մարդկանց չնչ ճրագից հետ կռիվ սկսում

Յանլուր քնավ, համա Սանսար չը՛նի։
Սանսար ախտավ, վուր խանլուր քնավ,
Ան գիշերով գինաց քաղքը՛ մնչ,
Քանուն գավա գնտավ, քանուն բեռը գինը՛,
Գիշերով տարավ, եթալ ծովու պռուկ,
Դավնք գարձան, ննի մնաց հանտու։

* Տպված է «ամա...», կեսերը լրացվում է «մանիք»։ Խ մ բ.

Զան քառասուն բեռը պինը՛ն ըլից մանջ ծովուն.
Վըշտով սարխուշցավ.
Ընի պինաց, մտավ ծովու տակ,
Տխավ՝ վըշտով գլխ բարձրացըցիր ի.
Զանգալ վերեվանց նէյալ.
Վիշտը՛ բերնեն գմատնիք իխան,
Դարձավ, իրի խան, կուզ եղավ, քնավ.

Առավուտ լուս բացվ՚ավ, ծով կատղավ,
Վըշտով քամի քշտաք կ՚ըլնի.
Թպտիվուր գալալ խոռ կանչի.
— Մըհա՝ վիմ մատնիք վըշտովը՛ բերնից խանիր ի.
Անցկուն կան եկը՛ն, մարդ չգնատան, խալվուրը՛ խարցըցինու
Խալվուր եաց.— Ա՛ս պիշիր իմ խան
Մարդ չեկիր, քնց նա ապեն.
Հանիկ եղ իմալ իկիր ի, ընկիր ի, քնուկ ի.
Սանատար եաց.— Ըն ինչ ի.
Անունք եղ ասըցը՛ն.
Սանատար եաց.— Ի՛ս իմ եղբ՛ր.
Ի՛նչ ձի ձեռնեն կուգա, եղբ՛ր
Մեկ* անունիմն, մեկ* Սանատարը՛ մնե, կոչմն.

Թըզ անունք խաս ուրինց կոչուն ըլնին,
Մինք խոթոր Բաղդասարից տանք.

15. Բաղդասարը գնում և յեղբորն ոգնելու. կախարդվածներին սպանում և յիվ խանջուց ու բազավորի աղջկանից տեղեկանում յեղբոր մասին

Բաղդասար գիշիր իլավ դուս. ասենա՝ ինչ ասենա.—
Սանատարը՛ մատը նժոգիր ի.
Եաց.— Մարե, իմ ձըն քնշի,
Իս իմ ախբոր լեշը՛ն կը խառնըմ, յա նաշը՛ն
Մեկն եաց.— Քե տուն չնվիը,
Սանատար մկա Քառասուն-ճոր-ծամի ծծերու մեջ քնիր ի,
Դու...?**

* Գետք և հասկանալ ամեկ խոսքն։ Խ մ բ.

** Տպված և այսպես։ Գետք և հասկանալ՝ դու նրա հոգուն ես քաշում։ Խ մ բ.

Բաղդասար անկաջ չելաւ,
Հայր ձըն քաշըց, խիժաւ, քշից·
Գնաց, խառաւ հանառ,
Վուր աղվես ան սարից կը թըռնը ան սարը՝ վրա,
Կ՚ըսի՝ «Ձեմ խիալ, քարվան խիալ»·
Բաղդասարն ետաց.— կանի, քա ախպուջ...,
Ձեմ ինձ ի, խիալ քա՞ն·
Թուրը եղաւ, աղվեսու վըզ կտրից,
Կաւուր ըմ հուրսուզկից երևվել, մեկ արեվպատաք
Ընցաւ, գինաց. գինաց, ախաւ ըն մարդ,
Վուր յոթ ջաղջը՝ ջուր կը խմի,
Կ՚ըսի՝ «Ցամաքն, ես ծարաւ մեռաւ»·
Թար ըմ եքաւ անոյ վըզն ել կտրից·
Հանառուց ընցաւ, գինաց ըն մարդու մոտ,
Վուր յոթ փուռ խաց կ՚ուտեր.
Կ՚ասեր՝ «Ես անոքը՝ մեռաւ»·
Թար ըմ եքաւ անոյ վըզն ել կտրից,
Ետաց.—Քա խեր անիծած,
Յոթ փուռ՝ յոթ քաղաք կը կշտացըցի.
Դա յոթ փուռ կ՚ուտես, դալ կ՚ըսես՝ «Անոքը՝ մեռաւ»·
Անոյց ընցաւ, գինաց, խառաւ մտա ան յոթ դևի.
Ջուց իջաւ տակ, նստաւ անուշց կուշտ·
Ինձուր վուր կը թալըն մեկ մեկը՝,
Թար իրի, խառաւ անոյ.
Հայտա գինձուր եղի ծուց,
Իլաւ, խիժաւ հայր ձըն,
Գինաց, խառաւ խանջու մոտ, ետաց.—Ծանջի,
Ան հիճոյ կոխի ի, աս հիճոյ արնկատընկուց ի·
Ծանջին ետաց.— Վալա, չըմ գը՛տի.
Հերնկ հըրկուն քա նամուշին ձիավուր մ՚ իրի ըսպա.
Առուտուն եկը՛ն, խաբար մ՚ անոյցին, խաբար մ՚ անոյին,
Կոխան, խալա ան կոխից ի, կը կոխը՛ն·
Բաղդասար քշից հայր ձըն, գինաց,
Աղջկն պատմանի հանիջին ընցաւ,
Ետաց.— Աղջի, կոխի ինըդ դա՞ւրն ի·
Աղջիկ ճանչցաւ, ետաց.
— կոխի ինըդ քաղքով գին ի·

16. Բաղդասարն ու Սանասարը կռտրում են թագավորի մարդկանց յետ հանդիպում իրար

Բաղդասար քշից գնընը,
Գինաց, մտավ մանջ կռվընու
Ճուխից ըմ ան կտրից, ճուխից ըմ՝ Սանասար.
Կես գիշերվան մեջ խառվան մեկմեկը՝.
Ջհանքաևցց թռան տակը, ասին հերուր
Սանասար վիրցուց գԲաղդասար, հաու գեալը՝ն.
Ծրոնգ եղար վըր սրտին, վըղ ու կտրեր,
Բաղդասար հասց.— Հայ-գիդի, դու ու սպանես ձի.
*Ըպա իմ կտրճի ձհոնեն դո՞ւր ու պրծնըս՝**
Սանասար հասց.— Դու վռվ իս
Եսաց.— Իս Բաղդասարն իմ
Սանասար հասց.— Ավահ,
Իմ աչքիր ու կուրցուցի, իմ ազբեր ու սպանի

17. Սանասարն առնում է Բառաուն-ճուղ-ծամից, Բաղդասարը նրա հոջը

Իլան խիծան ձիանք,
Բշիցըն, եկըն վըր թագավուրու դռան.
Ջուռով գկըրխասչուն քաշիցը՝ն դուռս,
Խիծըցը՝ն ձին, քշըցը՝ն
Շատ եկը՝ն, քիչ եկը՝ն, ախան՝
Կաղուս ձիավուր մ՝ անտիղեն ելի,
Կանչից.— Հայ-գիդի, վարախնիր,
Ադա, հուրսփերըն իմ բաբաձին ի, դո՞ւր կը տանըք՝
Սանասար հասց.— Ազբեր,
Դու հնա ձիու գլուխ բռնի.
Իս իջամ, տանա՝ ան ինչ կ՝ըսի՝
Բաղդասար հասց.— Դի՛ւ գլուղուն,
Հըմին գրուն ել դու ա՛իջնաս,
Ա գրուն ել ես ա՛իջամ՝
Սանասար հասց.— Դի՛ւ գնա, վրի՛ կը հեղանաս

---

* Այժմ էս սովորութիւն է, նորը ձեռացրն իր ցեղով յերկրուղ կ՝ազգի քշնամու վրա։ Ս. Հ.

Բաղդասար գձրն քշէց, գինաց հառնչ.
Խոսք մ' անուանեմ, մեկ մ' անուանեմ,
Իչան, Թոան Թախ հիրուր
Բաղդասար վիրուց գան, եղբ՛ր գիտը՛ն,
Զուր եզար վըր սըիրտին, վըղ տը կարիր.
Համա գիտղպատ քաղից,
Ծծիր եխան գուս, եսաց.— Բաղդասար,
Նահա վուր կը տանը՝ իմ քաղն ի.
Նա յոթ տարը՛ կա՝ իս անուն գարդին փախիր ի.
Վուր անցկուն սեր կը Թալեր վըր խալդը՛ն.
Իս գացիր ը՛ գիւան տարը՛ մեչ, եկըր ի հարամիք.
Գալոդ-երթըցողը՛ վըղ տը կարի.
Ասոր վուր լաս՝ գու գանուն սեհըրին բաթըցիք,
Բիրըք Սանասարը՛ խամար,
Իս ել եկա քի խամար

Իւան, չուրսով խիծան ձիանք,
Քշիցը՛ն, եկը՛ն Սասուն.
Անկաչկըլա երի
Նոտան անտես, չատ-քիչ Ասուած գըտի,
Սանասարին՝ Ասուած եսու՝ լաճ ըմ եւսվ.
Անուն գրին Մհեր
Բաղդասար անուրդի ձեայ

Անունք խասան ուրինց մուրազ,
Գու ել խասար քո մուրազ
Երկնուց իրիք խնձուր իրի,
Երկուս ասողին, մեկ ականչ երողին

Խնդիրներ

Մոկացի պարմեն

Մարդիս հայկուհի

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Սույն պատումը տպագրված է 1901 թ. «Մեմնոյան Աղդապրակեան Թղթակցութեան» Բ. հատորի մէջ։ Բանահաւաք Ս. Հայկունին գրել է հետեւեալ ծանօթութիւնները։

«Պատմած է Մակայի Վարդան Սուքն Վարդան յիսնակար տարիներ յետոյ է Աբեղ, Ապագայի Նոպաբաշխ գիւղն է 3—4 տարի առաջ մեռած Թադեոս առաքելու Ղազիրուչախ գիւղին, որուն յետ բարբառն խառնուրդ մը կը կազմէ»։

«Սուքն Դավիթ և Մհեր իրեւ համաառա՝ սակայն կ'երեվի այլ և այլ ճշուղերու խառնուրդն ալ է, գոնե որ պատմողը — Վարդան, գոյն "«Հայք մեր»-ի պես սերտած չէ, կ'ասէր շատ մարդ։

Նա Մակայ գաղառնի դուրս գալին վերջը՝ բնական և այնպիսի կղզիացած-նահապետական գիւղերը, որ չեր կարող յետ գիտցածին վրա մի նախապատրաստութիւն անգամ ավելացնել կամ պակասցնել. նա իրրև Աստուծմէ շնորհուած մի ավանդ կը պատմէր. շատ անգամ լրջմտօրէն կը զայրանար այն անձանց վրա, որ յետ գիտցածին ավելի կը պատմեին, և այդ ավելին հերյուրված, չինծու կը համարէր, հետեվաբար ասկն ևս մեղք, քանի որ «Ոզորմիներ» կաներ ինչ որ ավանդված է, այնպես ասելու չի,—կ'ասէր նա։

Վարդան լուրջ կը հետեւար, որպես իրեն Դավթի ցեղն հակա գեղերեն հասած կենած և և այդ ցեղի մարդիկներ ևս հակա կեցած են, այնպես որ այժմու մարդիկ անանց գրպանը կը համաքմիչին. նաև իրեն Դավթի ճանապարհին մի մարդ կը տեսնեն, կը գնե գրպանը, կը բերի հոր գիմաց. յուշը կը աս, կը հարցնեն, իրեն ինչ պիտի լինին այս կենդանիներ հարցնե ևս կ'ասե, իրեն սաքա ևս իրենց պես մարդիկ են, իրեն փոքրիկներ են, սակայն խելքով են. աշխարհ ուժով պիտի չկառավարուին, այլ խելքով և հանճարով։

Վարդան՝ որպես «Մանասար և Բաղդասար» պատմող Սախան՝ Դավթի զորատերն կը համարեն. 1. Մանասար և Բաղդասար, 2. Դավիթ և Մելիք, 3. Մհեր, 4. Մաքար փաչան, 5. Սամ, 6. Բալաք աչառ, 7. Շերբեն շահ և Բարակ շահ։

Վերոհիշեալները բացի «Սամ»-են ամբողջն ևս գրի առած եմ։

Տպագրութիւնը նոր է կատարված։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՎԹԻ ԿՈՒԻՎ ՄՄՐԱՄԵԼԻԻ ՀԵՏ*

1. Նախերգանք

«Ողջմի տամ Սահատաբ, Բադդատիին.
Ողջմի տամ Զենով Հովան, Ցատո վէրպետին.
Ողջմի տամ Ձայն Մհերին, Քնատուն-ճոգ-ծամին.
Ողջմի տամ Թռուլան Դավթին, Ամանդոյի խաթունին.
Ողջմի տամ Գզոխ Մհերին.
Ողջմի տամ Սասունա տան ճայչին ու փուքրին»—

Դառնանք, ասենք Դավթի նադլը

---

* Բանահավաքն ունի «Դավթի և Մհերի վերնագիրը։ Խ մ բ.

2. Միհրի վարդիճերը — տաճկի ձրագ Մելիք, հայի ձրագ Դավիթ

Մարա Մելիք գինք մեռավ,
Մելիքի կնիկ ելավ, գիր գրից Մհերին,
Ասաց. «Գնաք և գաս, ըզի առնիս,
Մարըն ել թագավուրութին ենիս»
Գիր վոր կարդացին, ետեղ խոսքն եղավ,
Ասին Մհերի այանքնիր.
— Ենի տաճիկ ի, պետք չէ՝ դու երթաս
Մհերն ետեղ ինչ գրուցից
Ասաց.— Ծող տամ ենուր կուտիկ,
Վոր կը տա կուտիկ, չառնը՛ կուտիկ
Մհերն ինչ երավ.—
Տասուն ծողըց, գնաց Մարը
Ու Մարա Մելիքի կնիկն առավ
Կնիկն երկու խոզիվ եղավ, ուտա իրիր.
Տղի անուն դրին Մելիք, խոր անվան վերին
Ետեղ վոր միաց մեկ տարի,
Մհեր միաք արավ, թե. «Ինչ արըմ,
Իմ ճրագ ընցուցիմ, ենու ճրագ վառիմ»
Ելավ, Մարըս դուս ընկնի,
Կատա երավ, եկավ Տասուն

Ջուդաթ եկավ ենու կնկին, թե՝ Մհեր եկավ
Քառասուն-ճոդ-ծամ եկավ դարպասնիր խոդից,
Ձեխող, Մհեր մահր քաղաք
Մհեր եկավ, տեսավ՝ դարպասնիր փակուվ,
Դուռ գոցուվ, դուռ-բան չերևավ
Մհերն ասաց.— Պատճառն ինչ ի,
Դռներ իմ վրա չինած ի,
Ձըն թծղնը, վոր իմ առն երթամ
Ասաց.— Պատճառն ին ի,
Վոր միացեր իս այլազգի կնկին մոտ.
Ուխտը տարի քառասունք ու պահիս,
Սորա քեզի խրատանք կա իմ ոդեն գալու
Մհեր միաց շիվաթ, ասաց.
— Ուխտը տարի ել բան բանից չխանդի.
Մելիք կ'ըլնը կատարյալ մարդ,

Վարդապետքիր ևկան, ընկան որթալախ,
Ո՛ւխտը տարին արին ուխտը ամիս.
Ո՛ւխտը ամիսն արին ուխտը շաբաթ.
Ո՛ւխտը շաբաթին արին ուխտը օր.
Ո՛ւխտը օրը արին ուխտ առնաթ.
Ուխտը առնաթը վոր թըմմավ,
Քառասուն-ձող-ծամ խլին Եսուր Մհերին,
Գնաց հայր ոդին
Մհեր վոր գնաց հայր ոդին,
Քառասուն-ձող-ծամ երեխով մնաց
Վոր մնաց երեխով,
Ինը ամիս, ինը օր, ինը առնաթ,
Ինը դադիկան վոր թըմավ,
Առաված Եսուր ոդի մի
Տղեն բերին, կնքիցին,
Անուն դրին Դավիթ
Վոր անուն դրին Դավիթ,
Ամիս չքաշը՛ց, Դավիթ մերն մեռավ.
Ինքն էլ իմկավ, մեռավ.
Տղեն մնաց անտեր, հնթիմ.
Մհեր մեռնելու դախ ինչ վասնաթ երաց.
— Տղի մեր մեռավ, Եսուզ չահացող-պահացող չոնի.
Հորդակնք, երթա Մսըր.
Մսրա Մելիքի կնիկ իմ խաթրի խամաթ չախի։

3. Դավիթը Մսրա Մելիքի տանը կերակրվում և հայրենիսկաց մնար ու կառագով

Բաթմանա Բաղեն, Ջարբախա Քամին,—
Ենու խոր Մհերա գնվիրն ին,—
Երին բալուլ, տարըն Մսըր
Տարը՛ն, տվը՛ն Մելիքի կնկանը
Մելիքի կնիկ առը՛ց, դրը՛ց հայր գիրկ.
Գիրկ գնելուն՝ ձիծ խանից, դրըց բերան՝
Ծիծ տար Դավթին. Դավիթ ձիծ չիկերավ.
Մելիք գինքն եկավ, առաց.
— Ենի խոյ ի, մինք առնիկ ինք, քո ձիծ չուտի.

Ետու դեվիը ճամբեն, երթան Սասուն,
Բիբին երկու տիկ մեղը ու կաթաղ,
Մհերի խաթրի համար պահեն
Բաթմանա Բաղեն, Զարբախա Քամին ևկան Սասուն.
Առըն երկու տիկ մեղը ու կաթաղ,
Գաթըն Մսըր, ավըցին՝ պահեր
Դավիթ ճանչըցավ, եղավ իրենք տարեկան

8. Դավիթը բռնում և Մելիքի հալը

Վոր եղավ իրենք տարեկան,
Մելիք եղավ ձախաը տարեկան
Մելիքն ինչ կ'աներ.—
Ետու բան հոլիկ եր չնըր.
Կ'առնըր մեկ տաս, քսան հընկերներ
Դաշտ հոլ կը խաղըր
Մեկ որ որերուց Դավիթ տասց.
— Չեմ մեր, չուր հերկուն Մելիքը հա՞ւր կ'երթա,
Հերկուն գառնա, կու գա՝
Ասաց.— կ'երթա, հոլ կը խաղա հայր խամար
— Ապա ըզի հընդչի չանը, վոր իմ բերն բացվը
Մարդ չունեմ՝ զրուցիմ խետ
Աղբորս տանա՝ դի տանը՝ խետ
Մելիք հերկուն եկավ. մերն ասաց.
— Ալիսուն վոր կ'երթաս խաղալու,
Աղբեր խետ քի տար
Ասաց.— Ի՛մ մեր, տանը՛մ,
Վախտամ՝ մեկ զարար գալը՛,
Անու խոր, մոր ջուղար չընք կարնա տար
Ասաց.— Քու աղբերն ի, տանըս, խաղցըցիս,
Թալըս քու թարկըն, տանըս, բերիս

Ալուսուն Մելիք առըց, գնաց,
Թալըց մեկ լեռի գլուխ,
Ինք գնաց դաշտ, խաղաց.
Դավիթ չտարավ հայր խետ
Դավիթ չուր կնաոր ետևեղ կեցավ,
Իսկի բան մը չխոսկըցավ հայր ետևուց,

Թող ավըց, եկավ առուն
Մերն ասաց.— Դավիթ, հընչի՞ եկար
Ասաց.— Ի՛մ մեր, ձի դրըց սարի գլեխ,
Ենի գնաց դաշտ, կը խաղեր.
Բան չտեսամ, թողիմ, եկամ՝
Հիրիկուն վոր Մելիքն եկավ, մերն Մելքին ասաց.
— Քու աղբեր ընչի՞ չտարար խիտ քի.
Տարըր, դրիր սարի գլեխ, փախավ, եկավ՝
Ասաց.— իմ մեր, քի կ'ասըմ՝
Անու մեկ զարար գըգնը՛,
Ասաց.— Վորդի, աղբերդ խիտ քի կը տանըս,
Հիրիկուն կ'առնըս, բերիս
Մելիքն տարավ-գնաց Դավթին
Տարավ ենաեղ, դրըց ուր քով,
Ուբանք ենտեղ ևրան խաղցին՝
Զուր կես ավուր ժամանակին
Դավիթ հաբ տեղ նատիր իր.
Պոի Մելիքն հաբ նորաթին հոլ գարկիր.
Դավիթ գնաց, նստավ հոլտան մեջ,
Մելիք ասաց.— Գացեք, Դավիթ խանեք վիր,
Վոր յես իմ հոլ գարկիմ, չդպնը՛ Դավթին
Գացըն. ինչ արին, Դավիթ չկրցան խանին վիր
Մելիքն ասաց, թե.— Վազն եկեք մոտեն,
Ես հինք եմնը՛ իմ գլխու գառախաղ.
կանգնը՛, զանիմ հոլ, թող ենի սպանը՛ւ—
Ենու հոլը քաոսուն պիտր մըվրըք եր—
Դավիթ վիր չկրավ. Մելիք հաբ հոլ գարկիր,
Վոր Մելիք հաբ հոլ գարկիր,
Դավիթ նստած տեղ ձևս թալը՛ց, ենու հոլ բռնիր.
Հոլ բռնիր ձևուց մեջ, քիչ մը խաղաց,
Պառացուց ձևքով, պառացուց ու գարկիր,
Վոր գարկիր, իրեք մարդ սպանիր,
Տղաքնեբաց քեֆ փոքմիշ եղավ, չխաղցըն,
Մելիքն ասաց.— Դու ձրգե քեֆ արեք,
Իմ աղբերն եր, գարկիր,
Իմ նորաբնիր սպանը՛ց. բան չկար
Ինդն բաֆրլավ, ել չխաղցըն,
Դավիթ գինք հելավ, հառնջանց եկավ առուն

Մեքն ասաց.— Դավիթ, ընչի՞ եկար
Ասաց.—Մարե, ասար մեկ քեզի մ' արըմ,
Մեկ անուշ խաղ ըմ խաղցիմ։

5. Մելիքը փորձում է Դավթին կռակով յեվ վոսկով

Հիրկուն Մելիքն եկավ, ասաց.
— Մերս, իս չասը՞մ՝ ենի չըմ առնըմ խիս.
Եսենց կադիչի մ' եկավ։
Մեքն ասաց.— Ընչի՞ խամար։
— Դավիթ զարկից, իրեք մարդ սպանից. իմ քեզի կոտրավ։
Մեքն ասաց.— Ին տղայ ի, ճիժ ի, ենի ինչ դինա.
Թե կը շախիս, շախիր. թե չիս շախիր,
Ճամբիս, երթա հոր խոր խերանին։
Ասաց.— Ջե, կը սպանըմ ենուս։
Ասաց.— Ինչպես կը սպանըս՝
Շերիաթով, կանունով, թե զոռով։
— Ենուս այանքաիր խոզ դաս,
Կ'ասիմ՝ ին տղայ ի, վճիս կտրին։

Ենուս այանքաիր եկան, վճիս կտրին,
Թե՝ կրակ ինան վոսկը՝ դընիննք,
Տընիննք՝ վեր մեկին ձեռ կը տաս
Դավիթ կանչին, բերին դիվանը՝ մեջ. ասաց.
— Տգա, ասա ինչ ինան ենա մեկ՝ քի խամա վեր կալ։
Դավիթ գնաց, վոր ձեռ պատկե վոսկին առներ՝*
Հըյտակնիր զարկին ձեռ,
Տարըն, մատցին կրակի մեջ,— ձեռ իրիցավ.
Տարավ, մատց բերան,— լիզուն եվ իրիցավ։
Համ մատ, համ լիզուն իրիցավ։
Մեքն ասաց.
— Դա՛ կ'ասիր՝ յես Դավթին կը սպանըմ, տղա չի.
Տընանա՝ ֆահմ չարավ, կրակ իդիր հոր բերան։

---

* Մոկաց բարբառով բառերու մեջ գտնված ամեն «ի» տառը «ը»-ի կը փոխվի, յերբ տառն հաջորդ բառն արտասանվ խառնն առաջի «ի» ունեցող բառին. իսկ յերբ բառերն հանդարտ և պարզ կը հնչեն «ը»-ի միտձ ձայն մը կը հաներ։ Մ. Հ.

6. Մհլիքը պատվիրում է ապտիլ Դավթին, սա հաղթում է դևերին յնվ ետուց հնս վերադառնում Սասուն

Իլավ, ինչ եղավ Մհլիք.—
Բիբից, տվըց Բաթմանա Բաղին,
Զաբըխա Քամին գնվքեվաց,
Թասլիմ եղաց, ասաց.—Նստ կը տանըք,
Կ'երթըք Բաթմանա կաթնջի վերեն,
Կը սպանըք, ձի մեկ շուշա երուն կը բերիք,
Նստ չանդակ կը թալըք գիտ, կ'երթա.
Նստ երուն կը բերիք,
Վոր չես խմիմ, իմ սիրտ խոշնա։

Եղ երկու գնվ՝ նստ խոր գնվիրն ին։
Տարը՛ն, վոր Սասուն թասլիմ ենեն։
Առըն, նկան ճամպիսը՝ խիտ, խակի չասին.
«Դավիթ, գալ անոթի խա, Դավիթ, գալ ծարավ խա»։
Դավիթ ետևվանց կալ գա։
Եկան, խասան չուր Բաթմանա կաթնջի վերեն,
Ձասին. «Դավիթ, գալ անոթի խա, ծարավ խա»։
Բաթմանա կաթնջի վերեն կանգնան։
Դավիթ ասաց.— Ընչի կայնիր իք, չեք երթար։
Ասին.— Ետեղ կարմունջ կա,
Կայնիր ինք, քի ընցուցինք, չինիս գիտ։
Ասաց.— Զուր մինք Մսրա եկանք,
Զուր եսա տեղ դել կըներ, արջ կըներ,
Գալ չասիք՝ «Դավիթ տղայ եր, կը վախեներ»։
— Եկիր ինք, քի ուժուդով կայնիր ինք։
— Գալ գացիք, ասաց, յես կալ գամ։
— Զուր մկա մինք միր երկիրն ինք,
Մկա եկեր ինք ձեր երկիր,
Ջի խորտա պահպանելով տանըք։

Մեկ դևի ընկալ առջ,
Մեկ դևի ընկալ ետևվանց,
Դավիթն ել որթալախ՝
Գացըն, խասան կարմնջի որթալախ տեղը։
Երկու դևերիր ձեռ թալը՛ն, յախալամիշ արը՛ն,
Վոր բռնը՛ն, սպանը՛ն Դավիթ։

Դավիթ ինչ արավ.—
Զեռ թալե՛ց մեկ մ՚ ենու յախեն, մեկ մ՚ ենու յախեն.
Երկուս դրից գետին, չոք ըմ զարկից՝
Մեկ ենու վերեն, մեկ ենու վերեն.
Երուն պնչնիրուց թալըց դուս
Դիվքիր ենտեղ չատ ազաչեցին Դավթի մոտեն.
— Մինք քի բախե, մեզի մի սպանե, մինք քի խոր
դիվքիրն ինք,
Գենե քեզի խզմաթ կ՚ենինք
Թողըց, երկու գել ելան, կանգնան.
Դավիթն առե՛ն, եկան Սասուն
Սասուն ակնջկա գնաց՝ «Դավիթ եկավ»
Դավիթ բիրին, տարըն, գացըն տուն

7. Դավթի մանկական չարությունները յեվ ծնողների գանգատը

Քաղքի տղեք խափան վրեն,
Հուբախութին երը՛ն, առը՛ն, գացին հեգիք
Դավիթն ինչ արավ.—
Ենտեղ ըրըշկաց՝ մեկ կալամի ծառ կըեր,
Զեռ թալից, բունից, կոռից,
Բիրից ցած գետին ենու գլուխ.
Տղեքնիրաց ասաց.
— *Եկեք նա ճոդիրու վերեն*
Տղեք, ատա՜քսան ճիժ են, եկան, հեգան,
Ծառի ճղիրու վերեն բաժվան.
Ըրն գետիր, թե Դավիթ կոռիր ի
Դավիթ թողից ծառը.
Վոր Դավիթ թողից, ծառ կանգնավ,
Հըմեն ճժիր վերացուց, ափից գետին
Վորին ձեռ կոտրավ, վորին վոտ կոտրավ,
Վորին գլուխ կոտրավ, վորին կողը ջարդավ,
Վորը սալամաթ պրծավ
Ըրլուսուն ճժիրու խեր, մեր
Գացըն գանգատ Ջինով Հովանի մոտ, ասըն.
— *Դավիթ հերեկ ճժիր առավ, գնաց.*
Ծառ կոռիր ի, ճժիր չարված ըն վրեն.

Ծառը թողիր ի, ճժիր բլիթուն կոտուրից,
կը խնդրինք՝ մեկ գործ դիր Դավթի առիջ, երթա հոր գործն»
Ջենով Հովան ասըց.— Ի՞նչ անինք,

8. Դավիթը գառնատած չիվ ճախռոդ. Ջենով Հովանը հաց և բերում Դավթին

Խըլուսուն գեղական բլիթուն ժողնվան,
Եկան խրոզրոր մոտ, ասըն.
— Դավիթ բլըլինք, ևնինք գառնատած,
Վոր ճժիր չտանը, կոտուրի»
Դավիթն ասաց.— Դու ընձի կ'անիք գառնատած.
Վոր դու կանուխ ձի խանըք դու՝
Իմ հախ Թամամի, կ'առնըմ ձի մոտին.
Ծի ջան կ'ուզի, արիք գառնատած.
Ծի ջան չուզի, մ' անիք»

Դավիթ խըլուսուն եկավ, ուր փետ բռնից ձեռ.
ԵՒտու խրոզրոր ջուդխա մ' երկինե ոզ առավ,
Դավիթ խաչվավ, գառներ Թողից, տարավ չոլ
Դավիթ ինչ երավ.—
Լապըտարակներ կը ժողվը՛, բիրի գառնելու մեջ.
Սար աղվիդ կը տըռնա, ժողվը՛, բիրի.
ԵՒտու տարտափեն չըն իշխանը փախնը՛,

Խըլուսուն խրոզրերն եկավ,
ԵՒտու կեսավ՛ուր խաց տարավ, ասաց.
— Դավիթ, գառնատածուքեն անուշ ի»
Ասաց.— Ամ, վայլա, անուշ ի,
Ամա սիվ ուլիր միամիտ ին,
Բըզ ուլիր չըն կանգնի.
Բըզ ուլիր ձի շատ կը չարչըրին»
Ասաց.— Վոր մեկ ուլիր
Ասաց.— ԵՒտա քոլրի տակի հանկանջները խլուզ,
Բալ ուլիր չըն կանգնըր»
Խրոզրեր Թողից, իկավ տուն, ասաց.
— Դավիթ ինչ արիր ի.
Ե՛նկանդար լապըտարակ, աղվիդ ժողվիր ի,

Լցիր ի գառնիրու մէջ...
Կ'ըսէ.— Հիւրկուն վոր Դաւիթ կու գայ գիզէ քով,
Կ'ըսէ՝ «Հիւնք ծի գառնիր տարնք, տեղամորնք
Վիր մեկըն տաս խատ ևր, քսան խատ բիրիր ի.
Վիր մեկըն քսան խատ ևր, յիսուն խատ բիրիր ի...»*
Գիզական հեկան, գռնիր փակին.
Զգացըն գառնիրու առջ։
Դաւիթ հրըգալ ենաեղ, ասաց.
— Զահնամին եղնը՛,
Իս չուիրուց ազատիր իմ, բիրիր իմ տուն.
Մալ չըն եղնը, հայր կ'երթան, քոզ երթան։
Մնաց. խըրտուն Դաւիթ վեռան առալ ձեռ,
Հևալ կանգնալ գեղին մէջ, ասաց.— Գառնիր քողնք
Գիզական ասըն.— Դաւիթ, մինք գառնիր չընք քոզը,
Գիզի գառնատած չընք ենը։
Ասաց.— Ընչի խատար։
Ասըն.— Դու գառնիր, չանասար մեկմեկից չըս ճանչնար.
Չանասարնիր գառնիրու խիտ կը բիրիս,
Կը լցիս միր ճժիրու մէջ,
Միր ճժիր կը վախենան... Գնա քու տուն։
Ասաց.— Վոր ենենց ի,
Իս առաջի որ կըտար իմ հրիր,
Բիրնք, իմ հախ ալնք։
Բանից, հայր հախն առալ։

Գիզական ասըն.— Ապա ինչ ենինք Դաւիթ խիտ.
Բիրինք, նախրորդ ենինք։
Դաւիթ ասաց.— Զի բիրիք, երիք գառնատած, խանը՛ք դուս,
Մկա նախրորդ կ'ենիք.
Զի վոր խանըք դուս, ել ըմ իմ հախ կ'առնըմ։
Գիզական կնայալ երին։
Դաւիթ խըրտուն եղալ,
Տալար քշից, տարալ տար։
Մնաց. կնաալու խրոդրնր Դաւիթ խատար խաց տարալ։
Գնաց, խրոդրնր ինչ տեսալ.—

* Տպված է այսպես. պակասում են «Գառնիր փակիք, չերքնք գառնիրու առջ», ինչպես նաև «Դաւիթի կանչը գառները բազմացնելու մասին» հատվածը Ի մ ք.

Ըրըշկից, նախիր տիսավ զաաու. ինչ տխուր վոր.—
Նախիր չուրա խարիր ի՝ ելիր ի ուխ խարիր.
Ենկանդար արջ, խուզ, գել, ինչ ջանավար կըներ,
Ժողվիր ի բիխուն բիրիր, լցիր ի նախրի մեջ.
Եզու զարբեն մեկ կարող չե հիրաւ դըմնը՛.
Վոր հիրաւ դըմնը՛,
Ենենց կը զանի գիտին, գիտին կը մտնը՛,

Ց. Ջենով Հովանի նախազգուշացումը յեվ Դավթի կանչը նախիր բազմացնելու մասին

Ծրողքիր եկավ տուն,
Կանչից գեղացիք, իշխաններիս, ասաց.
— Գինանք՝ Դավիթ ինչ ի արիր
Գեղական ասըն.— Ի՞նչ ի արիր
Ասաց.— Դավիթ արջն, խուզն, գելն սարըր չիոզիր ի.
Ինչկանդար կա, բիրիր, լցիր ի նախրի մեջ,
Ասաց.— Հիրկուն վոր կա՛ զա՛, նախիր կը բիրի,
Ջաղքի զարգանիկիր զարկեք, վակեք,
Վոր եղ ջանավարքիր չլցվըն քաղքը՛ մեջ.
Դավիթ կը կանչը, չկանչը, մարկ մեք անի.
Ըռըկի, ինչ կ՛անի... Ջանավարքիր քոզ երթան,
Հելեք մալ ծի բիրեք, տեղավորեք,

Դավիթ նախիր բիրից գեղի քով, կանչից, ասաց.
— Ելեք, ծիր մալ տարեք, տեղավորեք, ասաց.
Վեր կով չուներ, կով իմ բիրիր.
Վեր իզ չուներ, իզ իմ բիրիր
Գեղական մարդ զա՛ս չելան
Ջանավարքիր գացին,
Տավար, մալ ճացին զարգանի առեջ.
Հարքաչ հա՛ր մալն գնաց, բիրից
Դավիթ ըռըկավ, գնաց
Դավիթ. հալա խինդ տարեկան ի

Մնաց խըլուսուն, գեղական նախիր չիոզըն
Ասաց.— Հընչի՞ նախիր չըք իոզի
Գեղացիք ասըն.— Ջանըմ, նախիր ինչպիս քոզնըք.

Արջիւր, գելիւր, խուզիւր,
կը ժողվըըտիս, բիրիս, կը լցիս քաղքին մէջ.
Մին ճժիլ մեկ որ բիթուն կը կոտրուրին,
Ասաց.— Վոր ենենց ի, բիրեք, իմ հախ ովկ
Բռնից հաւր հախ առավ։

ԼԹ. Վոտոդության. Պառավը յեվ վոտաոեղ

Աբէն.— Եսա չկամ,
Դավիթ չկանգնը. բիրինք, ինչ անընք
Բիրինք մեկ նետ-անեղ շնընք, տանք Դավթին,
Վոր երթա հաւր խամար նեչիր անի,
Գա հաւր տուն, դինչ նասը՝։
Ըրկուսուն շնըն, ովրն հաւր ձեռ.
Առից հաւր նետ-անեղ Դավթի,
Գնաց հաւր խամար քաղչանը մեջ նեչիր։
Մեկ ֆուխարա պառավ մը հաւր խամար կուրիկ կը ցանը՝.
Ճնճըղկիր են կուրիկը մեջ շատ կ՝երթեն, կը մանեն.
Դավիթ ել կ՝երթեր, են ճնճըղկիր կը զաներ
Կուրիկ բիթուն վոտով ջարդից Դավթի։

Պառավ ըրկուսուն դնաց հաւր արտի թաասլըն.
Ըրըշկից, ասաւ, վոր Դավթի նետ վ՝ անեղ ձեռ,
Կուրիկու մեջ կը պատոի, ճնճուղ կը զանի.
Ասաց.— Գրծդ քի տանը, Ըրկ Դավթի,
Քա նեչիր եկիր, մտիր ի իմ կուրկին մեջ.
Իմ կուրիկ բիթուն ջարդիր քի ոտաց առջ։
Ասաց, վոր նեչիր կ՝անիս,
Քա խոր նեչիրատեղ Ծովասարն ի,
Գնա հնտեղ, Ծովասար։
— Ծովասարն վիրտեղն ի, Պառավ, իս չըմ գինաւ
— Դավիթ, դնա, քի խրոդրար յախեն բռնը՝.
Քեզի կը տանը, քի խոր նեչիրատեղ շանց կը տաւ։
Դավիթն եկավ տուն, ասաց.— Խրոդրեր։
— Ես ինչ ի, ասաց։
— Ծովասար վիրտեղն ի, ինդրիր երա,
Ըրկուսուն երթանք Ծովասար նեչիր։
Խրոդրեր ասաց։— Վորդի,

Հեռու ի, չընք կանա երթա։
Ասաց.— Մեռիս՝ կ'երթամ,
Ինձի ել իմ խիտ կը տանըմ.
Հալա տաս մարդ ել կը տանըմ.
Իմ խոր սիրտնատեղ կ'երթամ, նեչիր կ'անիմ։

Պատրաստուէին տիտան,
Խրտուտուն հեւան, գացըն.
Գացըն, խառան Մովսսար։
Դավթի խեր՝ Մհեր,
Սարիրու չուրս բոլոր բազան եր քաշիր.
Ենքան ժամանակ՝* Մհեր մեռնելուց խիտ,
Ինչկանդար չեյրան, թե քալվի ոխշար,
Մնացիր ի մեջ Մովսսար։
Եզա մարդիր, ինչ վոր խիտ գնացիր ին,
Պոի զարկին, սպանըն ին ոխշարքիրուն։
Դավթի չխողըց, ասաց.
— Ին իմ խոր բռնավորնիրն ին.
Ցավմէ, իս ինձնք բրաս ինիմ, մեղք ին,
Եսկանդար ինացած ին բռնաուուն.
Դու վերն իք կորիճ, գացիք դուս, զարկիք, սպանիք,
Դուս բացիր, եկա բռնավորքիր բիթուն թողըց.
Ասաց.— Գացիք, ծի ազատ երիս
Ելան ուրինց խամար նեչիր երին
Որ մասալ գնաց, շուք ավըց.
Հիրկուն եղավ, ել չխասան տուն.
Նստան ճամբուս մեջ, կրակ երին,
Ուրանց խամար քաքար երին,
Ասց կերան, պառկան քնան։

Ինտեղ ինչ ասավ Ջինով Հովան.—
Բիրից Դավթի սրխալխախ վիշը
Թալըց-դրըց հայր տանկը, պառկավ վերին,
Վոր չեղնը, Դավիթ գիշեր եղնը, երթա։

---

* Այս բառից հետո կա ավելորդ և, դուրս ենք ձգում «Մեռնելուց խիտ»=մեռնելուց հետո, մեռնելուց ի վեր։ Խմբ.

11. Մարութա վանքի վերաշինութիւն

Գիշերվա ժամանակի մեկը,
Դավիթ զարթնցավ քնուց.
Ելավ նստավ, ըրըշկից, ափսոս՝
Սարի գլխե ճրագ մը կը վառվը՛.
Ասաց. «Ես սեկ ինչ ճրագ է»։
Ենաեղ կ՛ուզեր, որ կանդնը՝ Թասալին անը՛։
Ալխալըխի փեշը խրոզրոր չոքը՛ ասկն եր,
Դանակ Թալըց, կորըց։
Ես կառւր ձեաց ենու ասկ.
Ես յավաշ նիա վ՛անեղ առըց, քաշվավ, գնաց.
Գնաց, ելավ սարի գլխե։
Դավիթ վոր գնաց, ելավ սարի գլխե,
Տեսավ՝ մարմար քարի վերեն լիա է կանդնիր,
Կը բոխա, բանձրնա, կ՛իջնա քարի վրա.
Նիա-անեղ Թալը՛ց, բալըր ջղիղ քաշը՛ց,
Նշանը՛ց, դարձավ, եկավ ենդեց,
Եկավ, կայնավ խրոզրոր գլխու վերեն, երդից։

«Ներսիա՛ս խրոզրեր, ներսիա՛ս խրոզրեր,
Ներ չունիմ, ընձի ատա խերութին.
Վեր ելի, վեր ելի, ներսիա՛ս խրոզրեր.
Վեր ելի, լիա կամար է կանդնիր մարմար քարին։
Իս խեր չունիմ, ձի ատա խերութին։
Ներսիա՛ս խրոզրեր, վեր ելի»։

Խրոզրեր զարթնավ, ենաեղ ասաց.
— Դավիթ, ատա ինչ է, ել ըմ՛ չըս կանդնը։
Ասաց.— Տնավեր, ինչ կանդնըմ.
Ենկանդար կը քնիս, ընչի՛ համար է, ասաց.

«Գնցի Մարութա Բանձր Աստվարածին,
Լիա կամար է կայնիր վրը մարմար քարին»։

— Խրոզրեր, ասաց Դավիթ,
Խըլտաուն իս քիղնե ուտաս, ատրակ կ՛ուզիմ,
Վոր իս են վանքը շինիմ։
Խրոզրերն ասաց.— Են վանքն ինչպես ուի չընը՛ս։
Ասաց.— Ընչի՛ համար։

Ասաց.— Են վանքն ուրբաթ որ խիմն պաի թալը՛ս,
Շաբաթ որ լմացըցիս,
կիրակի պատարագ մատըցիս,
ժխո են վանքը կը շընվը՛,
Ասաց.— Ի՞նչ կ՛ուզիս եգա խոսքիրուց.
Իս քիզնե ուսուն կ՛ուզիմ,
Իս քիզնե սարակ կ՛ուզիմ,
Վոր իս են վանքը շընը՛մ,
Աբլուսուն խրոդբերն ելավ, գնաց,
Են ու խամար սարակ, ուսուս ժողվըրտից, իբի,
Առավ, գնաց սարի գլխու
Դավիթ ասաց.— Ուսուն,
Քեր բիրիլն իմ վրեն, շինիլն քու վրեն.
Սարակներն ել ջեր բիրին, կավ ենին, կավ սուն.
Հետո ուրբաթ ի, խիմը գնիս,
Շաբաթ որ են վանքը լմացըցիս
Դավիթ գնաց քեր բիրիլու
Քեր կը բիրի, կը գնի.
Մեկ քեր մեկ բաժ կը կանգնը՛,
Շաբաթ որ ժամ լըմնցավ,
Հրոդկից տեսան, վարդապիտ, սարկավագներք բիրից,
կիրակի պատարագ մատուցից հետ խամար.
Դավիթ ենաեղ որնեքն առավ,
Դրից ժամուն մեջ քեռասուն վարդապիտ,
Քեռասուն տեսան, քեռասուն ավագ սարկավագ,
Քեռասուն* սարկավագ։
Դրից վանքի առեջ Բաբիմանա Բուղեն,
Զարըսխա Քեմին պահացող,
Չինք Թողից, նկավ տուն։

12. Հարկահանություն, խրատատու Պառավը

Ջուղաբ տարը՛ն, գացին Մարը, ասը՛ն.
— Մարըս Մելիք, ի՞նչ կ՛ենիս,
Դավիթ գացիր ի հետ երկիր,
Վանք ի շընըր իրան խամար,

* «Քեռասուն» բառից հետո ապված էմեկ պահատ-ը հանում ենք Ա մ բ.

Եանց-եանց բանիր ի չինիր,
Դու ուխտը տալի կա,
Սասունա երկրեն խարջ չըս առըր,
Ճամբեխ, ուխտը տալիա խարջը Դավթի մոտեն ուզի.
Տըսնանք՝ կու տա, չտա։

Ելավ, Մըսրա Մելիք ուխտը մարդ ճամբեխից։
Իրան մարդիր ասըն.
— Մելիք, քո խարջ ինչ ի, մինք ժողվինք, բիրինք։
Ասաց.— Իմ խարջ ուխտը տալի կա, չտվըր.
Ո՛ւխտը դավու բեռ վարայ ի.
Ո՛ւխտը աղաղ աղջիկ եվ արմաղան ի.
Ո՛ւխտը կարճ կնիկ՝ երկանք աղան.
Ո՛ւխտը երկեն կնիկ՝ ուղտ բառնան.
Ո՛ւխտը անծեն երինջ մատաղ.
Ո՛ւխտը բուղդա-աչառ ծկան։
Ելան, եղ ուխտ մարդ տվին ճամբախ, եկան Սասուն։

Դավթին ինչ արիր ի ևն որ.—
Նիա վ՛անեղ տալիր ի, գացիր ի ևն Պաղու կուրկու մեջ,
Գինեն ճնճուղ կը սպանըր։
Եղ մարդիր, վոր եկած ի Սասուն, եկած խարջ ի՛ուզին.
Ելած ի դոռ ևուինց վրեն. Դավթի խաբար չի։
Սասունա ժողվըրտեցին՝
Ո՛ւխտը աղջիկ արմաղան,
Ո՛ւխտը կարճ կնիկ՝ երկանք աղան,
Ո՛ւխտը երկեն կնիկ՝ ուղտ բառնան,
Ո՛ւխտը աչառ, ուխտը եվ խամ երինջ։
Ի՞նչ արըն.— բիրին մեկ խազինա,
Վոր ևնց խոր խազինեն եր,
Վոր ժամանակով պախիր եր։
Քրողրեր բացից դուռ,
Վոր ուխտ դավու բեռ վարա բռնի։

Պառավ գնաց հաիր կուրկու մեջ, ըլսավ՝
Դավթի գենն հաիր կուրկու մեջ ճնճուղ կը սպանի.
Ասաց.— Թրիղ քի տանը՛, Թրիղ Դավթի,
Մըսրա Մելիք հորդոկիր ի,
Քու խոր խազինեն կը չափը՛, տանը՛.

Ո՛վ Աթոռը աղջիկ կ՛ուզի արմատդան.
Ո՛վ Աթոռը կարճ կնիկ կ՛ուզի՝ երկանք աղան.
Ո՛վ Աթոռը երկեն կնիկ կ՛ուզի՝ ուղտ բառնան.
Ո՛վ Աթոռը անծին երինջ կ՛ուզի մատաղ.
Ո՛վ Աթոռը խզ կ՛ուզի լծկան։
Դավիթ ասաց.— Պառավ, եղոնք վճրաեղն էին
Ասաց.— Գրծդ քի տանը՛,
Բիթունն ժոզվըրտած՝ լցած էն տնիրու մեջ.
Խաղինեն ել կը չափը՛ն, կը տանը՛ն։
Դավիթ ասաց.— Պառավ, ելի, ըզի նշանք տու։
Պառավ տարտի, դնաց, նշանք տվըց։

13. Դավիթը հարկ չի տալիս չնչ պատուհասում և հարկահանիներին

Դավիթ տըսավ՝ Ջննով Հովան փարնք կը չափը.
Կոտով կը լըցի թեռան մեջ։
Դավիթ կայնավ խորու բերան վրեն, կանչից խրոզբոր.
— Ընչի եդա փարնն կը խանը՛ս։
Ասաց.— Ջի, Մսըրա Մելիք հորոխկիը է,
Խարջ կ՛ուզի, ենու խարջ պտի տանք։
Դավիթ խրոզբոր ասաց.— Դո՛ւս իլի։
Ձեռ թալը՛ց, ճըվին բռնըց, թալըց դուս։
Եդա Մսըրա Մելիքի մարդիը ասըն.
— Շուտ արա, մեր խարջ տու, մինք երթանք։
Դավիթ եդեղ իրե արավ.—
Կոտը ձեռնեն առավ,
Ջարկից, վից մարդու սպանից,
Մնաց մեկ մարդ, ենի բռնից,
Եդա մեկի առաջիր քաշից բիթունն,
Ջարկից հոր ճակատ, ասաց.
— Տար, դնա, քո Մելիքի խամար,
Իրե կարող ի, թախսիր չանը՛։

15. Կուզ Բադին խաբէությամբ ալեռում է վաճառ. տիրացում բոր է բերում. Դավիթը չարդում է Կուզ Բադնի ձիավարներին

Եղա մարդն գնաց Մալը, Մելիքի մոտ։
Մելիք ասաց.— Քարչ բիլի՞ր։
Ասաց.— Քարչ չավըց։
Ասաց.— Հընչի՞ չավըց։
Ասաց.— Զարկից, վից մարդ սպանից.
Իմ առամքիր էլ ճակատս զարկից,
Ասաց՝ «Գնա, քո Մելիքին ասա»։

Մելիք գալալ կանչէլ ավըց քաղքին մէջ, ասաց.
— Վո՞ր կա գա, կ'երթա, Սասունա խարչ կը բերի։
Կուզ Բադին եկավ գիվանն, որթալախ կայնավ, ասաց.
— Մելիք, տուր ընձի քանասուն ձիավոր,
Ես կ'երթամ, Սասունա խարչ կը բերիմ։
Քանասուն ձիավոր վիր կալից, գնաց դրէս Սասուն։
Գնաց, Սասնա մոտ խառավ, ասաց.
— Միք կարող չընք մանինք Սասուն,
Գասուն քար ու կապան է.
Երթանք, բունինք վանքի վրեն,
Թալնընք, առնընք, երթանք։
Ասըն.— Չե, չը՛ ըը,
Բաթմանա Բաղդեն, Զարըլաա Քամին
Պահացող ին, չըն թողնը։
Ասաց.— Բերինք, ինչ անինք.
Եսաեղ մեկ խելքի զարկինք,
Մեկ արջ սպանինք, անկանջնիր կտրինք։
Զարկին, մեկ արջ մը սպանը՛ն,
Անկանջնիր կտրըն, առըն, գնացըն։
Առըն, գնացըն, վոր վանքին մոտխաս ելան՝
Բաթմանա Բաղդեն, Զարըլաա Քամին
Ձեռ տվըն գիրդեր, եկան հասնէլ։
Վոր եկան հասնէլ, ենոնք ինչ երին.—
Բանին, արջու անանջքիր նշանք տվըն ենոնց, ասըն.
— Եղ կռիվ կ'անենք վիր խամաթ.
Քու աղեն սպանիր ինք,
Անկանջքիր կտրիր ինք.
Միզի ճամբեխ տվեք։

Դեվիր քաշվան, մեկ յանի վրեն գացըն.
Եղոնք գացըն, վանքի դուռ կոտրին,
Մտան նիրս. վոր մտան նիրս,
Սպանըն քառասուն վարդապիտ,
Սպանըն քառասուն տերտեր,
Սպանըն քառասուն ավազ սարկավագ,
Սպանըն մեկ պակաս քառասուն ուխտացու,—
Մեկ խոխր վաթռեթալ, պախկավ,—
Վանքը լողպըրտեն, բիթուն ինչ կըներ, առըն, գացըն։

Վոր ենոնք գացըն, ուխտացուն ինչ ասաց.—
Մեկ ժամու շապիկ ես ինացիր,
Թաթխըց հերսինի մեջ, վոր ատոր Դավիթին նշանք տա։
Դավիթին ինչ կըներ ի եղ որ.—
Երնկանդար գինի խմիր ի,
Քեր շարխոշ հոր ոդի մեջ ընկիր ի,
Խաբար չունի ատոնվորիս։
Տիրացուն գնաց, ոդի դռան վերեն կանգնավ.
Դավիթ ըրըշկից ուխտացուն.
— Ձեր ըլնը, հընչի եկար, ասաց.
Ձըլնը՞ վանքին պակասուքին ըլնը.
Ձեռնկ կ'ուզիս, մեռա կ'ուզիս, ձեզի կ'ուզիս,
Շուտ ծո, գնա, քու ժամուն խասիս։
— Դավիթ, ասաց ուխտացուն.
Սպանըն քառասուն վարդապիտ,
Սպանըն քառասուն տերտեր,
Սպանըն քառասուն ավազ սարկավագ,
Սպանըն քառասուն մեկ պակաս սարկավագ
Վանքը լոպկին, թաղնըն, առըն, գացըն։
— Ե՛, ասաց Դավիթ, հընչի գլուխ կը ցավցըցիս.
Ձեռնկ, մեռա, ինչ պակաս ե, ծո, գնա։
Դավիթ վոր եղենց ասաց, չխաոկըցավ.
Տիրացուն ժամու շապիկ ուխից հառնչ։
— Տղա, եղա ինչ ի, ասաց։
— Դավիթ, քի մեռնիմ, ասաց.
Սպանին քառասուն վարդապիտ,
Սպանին քառասուն տերտեր,
Սպանին քառասուն ավազ սարկավագ,

Սպանին քառասուն մեկ պակաս սարկավագ.
Վանքը լոկին, թալնին, առե՛ն, գացե՛ն
Դավիթ վոր տեսավ հերնա՛ս չապիկ,
Գինին գլխուց թափավ.
Դժարացավ, լացից, ասաց.

«Ձգա՛ր ափսո՛ս, խզա՛ր ափսո՛ս իմ վարդապետնե՛րը,
Վոր վեղար կը դնե՛ն, քարոզ կը տա՛ն իմ ժողովրդին.
Ձգա՛ր ափսո՛ս, խզա՛ր ափսո՛ս իմ տերտերնե՛րը,
Վոր պատարագ կ'անե՛ն, որնե՛ք կը տա՛ն իմ ժողովրդին.
Ձգա՛ր ափսո՛ս, խզա՛ր ափսո՛ս իմ սարկավագնե՛ր,
Վոր փուրվառ կ'առնե՛ն, խունկ կը ծխե՛ն իմ ժողովրդինս»

— Տիրացու, ասաց Դավիթ,
Ենոնք չե՞ս ի գնացած, չե հանապա՞ն.
Ասաց.— Ենոնք նետեղ ի գացած՝
Կե՛ս իս եստեղ եկա՝
Դավիթ ելավ կանգնավ.
Իակի վոչ բան խոսվավ, վոչ շոր.
Վազից, գնաց, մեջայի մեջ, ձեռ թալըց մեկ ծառ,
Քաքախան քաշըց, դրըց փիճին,
Գնաց, խոսավ Բաթմանա գիտու վերևն,
Եգա փեսեն վոր ձեռաց մեջն եր,
Զարկից եստեղ, զարկից նետեղ,
Եստեղ, նետեղ անթե՛լկից.
Զարկելուն բիթուն չարդից,
Կուզ Բադին ճեակ պրծավ, փախավ.
Ինչ կըներ, չկըներ վանքին, Դավիթ առե՛ց, բերե՛ց

15. Կուզ Բադինի ծադրող կանայք

Կուզ Բադին փախավ, գնաց Մարը,
Վոր գնաց Մարը, տեսավ՝ կընկոտիք
Եկիր հաղրքի վրեն, չուր կը տանեն, ասըն.

«Կուզ Բադին քաքաքերան,
Հո՞ւսա կե՞ գնա լերան-լերան.
Դե՛ գնացիր բերեր թալան.—

Ո՛վ թաղ ազատ աղջիկ արմատան,
Ո՛վ թաղ կարճ կնիկ՝ երկանք ադան,
Ո՛վ թաղ երկեն կնիկ՝ դևվա բառնան,
Մկա դա՛ եկար, մեր մարդիկ հո՞ւր ինձ։

Կուզ Բաղին ասաց.

«Հայվե՛ր-բայվե՛ր, իս դնացիմ Սասուն.
Իս գիտիմ՝ դաշտ կը մեյդան.
Իս գիտիմ, թե քաջ կը կռվան,
Մարդ կար ինի գաղանակաև,
Նիտիր կը գալկին, հետ կը բանեն քաշ պատուհան։
Մի մարդիկ ընկած ին քաքախորիկ, կը տքշեն.
Գարնան գիտիր վոր կ'եղնան,
Ինոց ճանճն ու պլուր
Բերին ձի խամար յեղն ու չորթանց։

16. Մելիքի զորահավաքը, արշավանքն ու պատգամը Դավիթին

Մելիք բերից, թուղթ գրից,
Հորդորկից հարեվելք, հարեվմուտք, հարավ, հուսիս,
Թե. «Դավիթ անվոր Սասունցի՝
Ընձի եսկանդար մարդ ի կռառերիր.
Ընձի խմդող ավեք,
Իս երթամ, կռիվ անիմ ենու խետ»։

Ժողվից բոլորով,
Կուշուն առավ, եկավ Հորիա դաշտ—
Բաթմանա ջրու վերևն։
Ենու կուշուն ենքան եր,
Վոր գիտու վրեն առավ եկողը ջուր խմավ,
Ամեկով՝ գիտ կտրավ,
Ցածը մարդիկ առանց ջուր մնացը՛ն։
Մելիք ենդուց ջուղաբ ուվեց Դավթին,
Թե. «Քու հողն երա, իս եկամ,
Քու խող, քաջ վերուցիմ, կ'երթամ,
Իսկի չարա չկա»։
Դավիթ ինչ երից ի ևն ար.—
Դավիթ գենե գացից ի,
Գառվու կուրկու մեջ ճնճուղ կը գանի։

17. Դավիթը Պառավի խրատով հարեղբորից առնում և իր հոր ձին ու սարքը

Պառավ դնաց, սըսաւ՝ Դավիթ ալսին մնջ ի, ասաց.
— Գրծդ քի առնը, Դավիթ, աղեկ ալիր.
Մըլրա Մելիքի մարդիը սպանիր,
Մկա կուշտն ալիր ի,
Սառնա մարդիը բիթուն պաի կոտուրի։
— Ե՛, Պառավ, Մըլրա Մելիք եկիր ի.
Իս կ'երթամ կռիվ, կը զարկիմ, կը զարկվիմ,
Յան Աստված կը տա հնու, յան ընձի։
Ասաց.— Գրծդը քի առնը, Դավիթ,
Դա փեսով հիմալ կ'երթաս,
Մելիքի խիա կռիվ կ'ենիս։
Ասաց.— Պառավ, իս ինչ ունիմ.
Փեսով ա'երթամ կռիվ։
Ասաց.— Հընչի չունիս,
Բա խոր հըմին թախտում կա.—
Բաճակիկ Ջալալին ունի,
Թուր կնճակին ունի,
Կաւռիկն ի Գլխուն ունի,
Կապն Աթմանին ունի,
Բամարն ի Մեջքին ունի։
Ասաց.— Պառավ, եդա դուրն ը։
Ասաց.— Կ'երթաս, քա խրոդրոր յախեն կը բռնիս.
Էն գինա՝ դուրն ը։

Դավիթ եկավ, ասաց.— Խրծդրեր,
Մըլրա Մելիք իկիր ի, կռիվ կ'ուզի.
Իմ խոր սիլահնիր տուր, իս երթամ կռիվ։
Ասաց.— Վախտի, սիլահ չունինք։
Ասաց.— Իմալ չունինք.
Իմ խոր սիլահնիր պախիր իս, որ տաս,
Իմ խոր սիլահնիր քիզնե կ'ուզիմ.
Բիզնե կ'ուզիմ Բաճակիկ Ջալալին,
Բիզնե կ'ուզիմ Թուրն ի կնճակին,
Բիզնե կ'ուզիմ Կապն Աթմանին,
Բիզնե կ'ուզիմ Կաւռիկն ի Գլխին,
Բիզնե կ'ուզիմ Բամարն ի Մեջքին։

Ասաց.— Ինչ ասողն բերան կուտըը՝.
Եղա վճիռ ի սալըղցուցիլը քիզի եղոնք,
Դավիթ ասաց.— Եկ գլուցք չուղեր.
Զարնաչար պոի առնիմ քիզնեն եղոնք,
Գնաց, պահարան կըեր,
Պահարանա դուռ բացից, նշանք տվը՛ց,
Դավիթ մտավ ներս, տեսավ քնռաուն խատ ձի,
Զիւոը՝ վեր մեկն եր, ասաց.— Խրդրեր,
Տըռնամ՝ Քաոկիկ Զալալին վեր մեկն ի,
Ասաց.— Վուրը՛ քամկին վերեն ձեռ տվըը,
Զուֆթեն գարկից, պատեն կրակ տվըց, ճն ի,
Դավիթ չերդով ձեռ գարկից քամ՛կըներու վերեն,
Զուր գնաց, խատավ չերդի գլեխ,
Վոր խատավ Քաոկիկ Զալալուն,
Ձեռ տվըց քամկին, չուֆթեն գարկից պատին,
Պատեն կրակ Թռավ,
Դավիթ քաշից, խանըց դուս, Թխմար խուռ,
Զենով Հովան ասաց.— Դավիթ,
Ջուռ ոտաց տակ քար կա, գնա, քար խանի
Դավիթ գնաց, քար բացից, խանըց,
Առըց, իրի խոր սկսհնիր,

18. Դավթի գինավառումը յեվ Ջենով Հովանի սիսռսացը

Ոտր սկսհնիր ծանռը եր, չեր կանա մեն տար,
Կապեն Աթմանին խագնվ, ուխտը դիր փաթըթից,
Չոր բիլիս-չափռատա անջախ ընկնվ,
Ենռու բռնըւր կաչնավ,
Քամպար կապից, ուխտը փաթ փաթից,
Անջախ եկավ վեր բըր
Կռատիկն ի Գլեխ՝
Երկու-իրեք վոր բամբակ ըցից մեջ,
Կռատիկ անջախ կաչնավ
Թուր կնճակին կապից,
Ելավ գնաց տեսաերոջ մոտ,
Ոտտովանավ, որենք ատավ,
Ուր խատար երկու խատ նախչարք ատավ,

Եկավ, խեժավ ձին։
Խրոզբեր ենառեղ լայից, ասաց.

«Ղազար ախոռս, գնաց Բաղդիկ Ջալալին.
Ղազար ախոռս, գնաց Թուրն ի կեժակին.
Ղազար ախոռս, գնաց Կապեն ի Աբմանին,
Ղազար ախոռս, գնաց Բամպարն ի Մեղքին.
Ղազար ախոռս, գնաց Կոռեմկն ի Գլխին։
Ղազար ախոռս, գնաց մեր Թառլան Դավիթ»։

Վոր ասաց՝ «Գնաց մեր Թառլան Դավիթ»,
Դավիթ ասաց.— Խրոզբեր,
Քո դուբրան եղիս եղ մեկ խոսաց.
Եգա մեկ խոսք վոր չասիր,
Քո վիզ պոկ գարկիր.
Տըվը՛ եգա մեկ խոսքի խաթըր։
Հընչի հառնչ գո հըմեն բան ախռուսիր, հետով ընձե-
Հառնչ քըզ ընձի ախռուսիր, հետով ենոնք։
Ի՞ս իմ ախռուս, քե Թուր կեժակին.
Ի՞ս իմ ախռուս, քե Բամպարն ի Մեղքին.
Ի՞ս իմ ախռուս, քե Բաղդիկ Ջալալին։

19. Ջենով Հովաճի խոսքը կաթնապրյուրի մասին

Ասաց ու խեժավ Բաղդիկ Ջալալին, քշից,
Ջենով Հովան կանչից.
— Քո ձին վոր մեկ տեղ կայնը՛,
Ենառեղ գանգռ մի թալիր, ենառեղ իջի։
Դավիթն ու Բաղդիկ Ջալալին գացըն,
Խառան կաթնապրյուր, ենառեղ ձին կանգնավ։
Դավիթ ձիուն գանգռ թալից։
Ջին ասաց.— Դավիթ,
Հընչի ձի գանգռ կը թալըս.
Ջի քի խանիմ երկնուց դեմ,
Վառիմ երեզական հառնչ։
Ասաց.— Խաղամ, ձի կը թալըմ,
Քո փորս տակ, կը կայնիմ։
Ասաց.— Քի կը գարկիմ գետին,

Կը սանձեմ հանդիմանդ,
Ասաց.— Կ'ըլլիմ քու քամակդ
— Վոր ևնենց ի, ասաց ձին,
Ի՞նչ շուտ քու միտ կապվավ,
Ըզի զանգռա կը թալիս.
Դավիթ, իջիր ցած,
Քո մուրազատեղ ևսա տեղն ի։

20. Մաճուկ Դավիթը խմելով կաթնապրյուրի ջուրը՝ դառնում և հզոր յեվ կատում ե Պողվոսի դյուցը

Դավիթ ևնռեղ իջավ ձիուց,
Նստավ հաղրըի վերևն, վլացվավ,
Մեկ նախշարք կևրավ, պառկավ, քնավ։
Վոր պառկավ, քնավ — չըմ դիտի՝ ինչկանդար—
Զարթավ, նստավ։
Աստուծո շնորհքավ՝ շնորհքն առավ ևռռեղ։
Ելավ, բամբակ բրիռուն թափից,
Կռնակի ճխտից գլխա, շմաավ գլխա.
Քաշմալար ուխտը փախ քաշվից,
Մեկն անջախ խաաավ հերար.
Կապեն Աքմանեն ուխտը փախ քաշվից,
Զափրասա անջախ խաաավ հերար։
Խնձավ ձին, քըշից, դնաց,
Պողվըռե սուն ըռաստա եկավ.
Թուր կնճակին քաշից, ասաց. «Խավաստամ, խոստովանիմ»,
Թուր թալըց սան. Թուր կնճակին ևնենց կտրից,
Մեկ-մեկից ընցավ, սուն կալամի վերեն կանգնավ,
Դավիթ չիմացավ, թե կտրիր ի։
Դավիթ ևռռեղ ասաց.

«Զևռնիկ, դու կուստուր եվևր,
Վոր դու եդ սուն չիլրցար կտրեր»։

Դավիթ հոլ ձևս անիծըց, ձևս թուլցավ,
Աստծու խրամանքավ քամին զարկից, սուն շրջից.
Շրջիլու թաշտան՝ Դավիթ զարնավ,
Հոլ թիվ ոչնից.—Թիվ ասղցավ։

21. Դավթի վախը, ձիու հաջալեբը, բռնամիների բանակին իմաց տալը յեվ հարձակումը

Դավիթ Բուռվիկ Ջալալին քշից,
Գնաց, ընկնավ Լորվա դաշտ կուշտնի դիմաց,
Դավիթ վոր ըրըշկից, կուշտն ալսավ,
Ջալալանդ ասըց ենտեղ, ասաց.

«Ո՛վ Տեր Աստված,
Ետնք ըլը՛ն գան, իս ըլըմ դել,
Ջըմ կա՛նա ետնց հաղթը.
Ետնք ըլը՛ն բամբակ, իս ըլըմ կրակ,
Ետնք չըմ կա՛նա վառը՛»։

Ենտեղ Բուռվիկ Ջալալին ասաց։
— Ի՞նչ կորիր իս ախու.
Բըղի կանչի Աստված,
Բշի կուշտնի մեջ, մի վախենա։
Վոր երկու գլխի կուշտնի մեջ գնաց-եկավ,
Հարնե գետ կայնավ, բիթուն ջանդակ քշից, տարավ։

22. Ալիմոի խոսքը

Մարդ մ' ենտեղեն եկավ,
Կանչից. «Փռչա, փռչա»։
Դավիթն ասաց.— Կռուսմասխ,
Իս հալա ռխտը տարեկան իմ,
Իս վռրտեղ փշտուքին իմ արիր,
Դու ըղի «փուչա» կ'ասիս։
Ասաց.— Դավիթ, քի մեռնիմ,
Իս քի «փուչա» չըմ ասը, «փոչա, փոչա» կ'ասըմ,
Վոր ընձի ճամբաս տան, վոր գամ քիզի տըսնամ։
Ասաց.— Արը՛, տըսնինք՝ ինչ կ'ասըս։
Ասաց.— Դավիթ, քի մեռնիմ,
Դու հընչի հաս զորք բիթուն կը ջարդիս.
Ետնք բիթուն գնռով ի բիրիր.
Ետնց վոր մորեն մեկ ի, վոր խեղճ մարդ ի.
Հընչի հետնց մեղք ու հերսին կը մանիս։
Ասաց.— Կա գնա, Մելիք ենա չադրի տակ քնիր ի.
Ո՛ւխտը զարտավաշ գենու վոտքիր կը մաժին.

Ենի պառկիր, քնիր ի.
Գնա, դուն, ևն կռվեցնք, պարկնք հիրար.
Վոր մեկդ թագավորութին առավ,
Մենք ևնու լսայ՚ին ինք.

23. Դավթի յեվ Մելիքի մեծամարտը. Դավիթը ոպացուամ ի Մելիքից

Դավիթ քչից, գնաց,
Մելքի գլխու վերեն կանգնավ.
Աստց.— *Ոտանիք վեր*
Ղարավաշնիր ասըն.
— *Ենի չատ կը քնե, չեկնը վեր*
Աստց.— *Քաշվեցնք, ձըզի ոտիք մեկ յան,*
Իս կարծղ իմ խանիմ վեր
Աղջիկնիր քաշվան. Դավիթ կանչից.
— *Մելիք, հընչի պառկիր իս.*
Իլի վեր, կռիվ իմն ու քուռն ի.
Ցան Աստված ձի կու տա, յան քի կու տար
Դավիթ վոր կանչից վերեն,
Ենի քնու մեջ վեր թռավ, նստավ, աստց.
— *Ես վազ ի՝ ձի կանչից, չթողից՝ իս քնիմ.*
Դավիթ աստց.— Ի՛ս իմ, Մելիք
Աստց.— *Ի՞նչ անիմ,*
Հլիմ քիզի ակրատա ուտիմ՝ կեսորն չմնար.
Կես հորն ուտիմ՝ հիրկուն չմնար. դուն ինչ իս
— *Վեր իլի, աստց.*
Ակրատա ել ուտիս՝ կը կշտանաս.
Կեսոր ել ուտիս՝ կը կշտանաս.
Հիրկուն ել ուտիս՝ կը կշտանաս.
Քեզի բան ի, կեր, սոքա գոհացիր
Աստց.— *Ի՞նչ կ՚ասըս մկա*
Աստց.— *Կռիվ կ՚ուզիմ*
Աստց.— *Ի՞մալ կռվինք իս ու դուն*
Աստց.— *Քան քեզնն ի, նորաքով կռիվ ևնինք,*
Չե՝ զանով ևնինք
Աստց.— *Չե, նորաքով կռիվ ևնինք*

Դավիթ ասաց.— Ես պզտիկ իմ,
Ի՛մ կը կանգնիմ, դու իրեք դիր կը գանես.
Իրեք դիր դո՛ւ կը կանգնես, ես կը գանիմ։
Մելիքն ասաց.— Առիջ դու ընձի գնա։
— Չե, ասաց, ես հեթիմ իմ,
Վոչ խեր ունիմ, վոչ մեր,
Մարդ չունիմ՝ իմ վերեն լա.
Ձու մեր, քու քոլր քու խերն ի,
Ի՛ըմը՝ քի կը սպանիմ, ետոնք կու լան։

Դավիթ թռավ, կանգնավ։
Մելիք հեղավ, հայր ձին խեժավ,
Գնաց մեյդնի գլխ, եկավ,
Մեկ գոլըզ գանից Դավթին։
Դավիթ հիշաց զՄարութա Բանձր Աստվածին,
Ձաչ Պատրաստին հայր աչ թեվին՝
«Ոգնական եղիս իմ թեվին»։*
Վոր գոլըզ զարկից, խաչ բանըց առիջ,
Գոլըզ գնաց, դպավ գետին, քանդից,
Թող-դուման ելավ, կայնավ վերեն։
Մելիքն ինչ ասաց ետեղ։
— Ախաճա, խզմր ախաճա,
Դավիթ չախինք, պախինք,
Զարկինք, կուրուսցուցինք։
Թող վոր վերցավ, Դավիթ կանգնավ հառիջ, ասաց.
— Չի կուրիսիր ի, եսա տեղն ի, հաղը՛ր ի։
Ասաց.— Ի՞նչպես եղավ.
Ի՛ըմը՝ իմ ձեռաց մանղիլ կարճ եղավ,
Մոսխաս չուտ զարձա, իմ գոլըզ չհաղիմ ետնե։
Երկու հեղ ել գնաց, եկավ Մելիք, զարկից։
Ետի իրեք գոլըզ Դավթին զարկից,
Ձաչի զորութին չկրողից՝ Դավթին բան եղներ։
Իրեք զէրը վոր թմբմավ, Մելիք ասաց.
— Աղրեր, զորիսի ետրաք քուռն ի։
Ասաց.— Զորիսի ետրաք իմուն ի,

---

* Մարութ վոր ի՛ենը, Ման խաչ կրեր ետե աչ թեվի վերեն. մեկ ել Ձաչ Պատրաստին, վոր հայր վանքի խաչ ը, կապուկ եր թեվին։ Մ ա ն ո ւ ք ա ա մ ո ղ ի Ս. Հ.

Ի՛ս պաի գալիմ։
— Աղբեր, ասաց Մելիք, կը խնդրիմ,
Ո՛ւխտը սահաթ ընձի մոհլաթ ասա։
— Գնա, ասաց, քիզի ուխտը սահաթ ժամանակ ավը,
Գնա, քո թիզբիը արա։
Մելիքն ինչ արավ հնաեղ.—
Գնաց լաղըմչին բիրից,
Ո՛ւխտը կոզ գետին վռուլից,
Չինք մտավ են խորս մեջ,
Ո՛ւխտը ջաղչի քոր կոտրճին ենու գլխու վերևն,
Ո՛ւխտն ել չոր գըմշու կաշի կոտրճին են քոռբիրու վերևն։
Մելիք ասաց.— Նորաթ Դավթին ի,
Թըզ գա, հոր դըրը գանե,
Դավթին եկավ, են խորս վերևն կանգնավ։
Մելիքի մերն եկավ, ասաց.
— Դավթի, քո աղրեքն ի.
Իս քի ձիճ իմ ավը,
Գետք ի՝ ընձի խաթըը աս մեկ դըրը,
Ասաց.— Մեկ դըրը տվըմ քեզի խաթըը.
Մեկ ել տվըմ Աստծուն խաթըը.
Ի՛ս ճնացի — մեկ.
Աստված ընձի իտա, իտա. չիտա, չիտա։
Դավթի «անուն խոր» երաց,
Թուր կնճակին թալըց,
Զարկից խորս բերնի վերևն
կոբից ուխտը կաշին, ուխտը ջաղչի քոր,
Աբ՛ց ենու գլխուց,
Ենը՛ երկուտակից, դուս իլավ։
Ասաց.— Դավթի, հընչի՞ չըս գալիկի քո դըրը։
Ասաց.— Զարկեմ. խոր են մեկին եր.
Մելիք, ասաց, գո՛ւս իլի։
Մելիք խաբար չեր՝ թուր կոբիր իր,
Երիր իր երկու կուտուր։
Երավ, վոր դուս պաի ելըր,
Մեկ կուտր ընկավ մեկ յան,
Մեկ կուտր ինկավ մեկ յան։
Դավթի վոր եղիկ սպանը՛ց,
Ենդուց հիա գարձավ, եկավ, վոր գա հոր առնե։

բ

ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՆԴԻԹ

24. Դավիթը՝ լսելով ասուդի գովքը, վճռում է գնալ խանգութի տնտեսյան

Դավիթ վոր հայր առեն գալու եղնը՝,
Ճամբեն ըռասա լիկավ մարդու մ՝,
Նա մարդ բարիվ հասու Դավթին՝
— Բարիվ քի, ասաց՝
— Աստու բարին քի, ասաց Դավիթ.
Ես ինչ իս կախիր քու թիվնու
Ասաց.— Ես դամբուր իմ
Ասաց.— Դամբուր ինչ իս
Ասաց.— Դամբուր ի, ձեն կ'ելնը մռանն, անուշ-անուշ՝
Ասաց.— Մեկ խան, ըսնանք՝ ես ձեն ինչպես իս՝
Աչըդ դամբուր թիվնն վար առըց, բռնըց ձես,
Թազանեն զարկից, շատ անուշ ձեն խանից՝
Դավթին շատ դուր եկավ, ասաց.
— Քի կը տանիմ իմ կռնախ՝
Ասաց.— Դու վճրն իս, իս իկիր իմ,
Կ'երթամ Դավթին կռնախ՝
Ասաց.— Դու հընչի՞ կ'երթաս Դավթին կռնախ՝
Ասաց.— Կ'երթամ Դավթին կռնախ.
Խանդութ խաթուն թավրիզից
Ընձի հրաժրկիր ի Դավթի խամար.
Կ'երթամ ես կռնախ՝
Խատրաց գնցըն առես՝
Ասաց.— Վ՛ախպիս, սաղ եր,
Տըսնանք՝ քու սաղ ինչ կ'անի՝
Աչըդ սաղ առըց ձես,
Ես խամար Խանդութ գնվաց.
Ես ենց խորտա ի, ես ենց խորտա ի, ասաց՝
— Վ՛ախպիս, ասաց Դավիթ,
Հա ա իս ուխտը ասրեկան իմ,
Խանդութի խաթըր խամար
Կ'երթամ ես ախտութին՝

25. Դավթի օտարկերպությունը չեն գտրտն ասելը

Դավիթ եկավ, ձին խնծավ,
Գայթան կապից ձիու կողիը,
Ջիով գայթան արավ, ասաց.
— Ծի սրտ պիծընիմ, թոդեք, գացեք,
Զուր կեսորին սրտ գայթան արավ,
Մե քիչ տեղ ճաց. գայթնչին ասաց,
— Եդ մարիֆաթ թումուն չի, եդ ձիուն իս

Դավիթ խըլուտուն եկավ, խնծավ հոլը ձին,
Ակրատին եկավ Բենդիմահու կամուրջ.
Տըսավ՝ գայթնչիք նստի գայթան կ'անին,
Ասաց.— Բար հաջողուվ, գա՛յթնչի,
— Ասու, բարին, ասաց, բարով եկար,
Ասաց.— Ակրատա կա՞, ըզի տվեք, իս ուտիմ.
Կ'երթամ, ճամբահոդ իմ,
Գայթնչին ասաց.— Տգա, տղա,
Տար, խաց չանք առ, թըղ ուտի, երթա՛
Տղեն խաց չանք խառ.— Ծաց կի, ասաց.
Ջինք դարձավ, գնաց գայթնի հառնջ.
Դավիթ խաց կերավ, եկավ վիր
— Ծաց կերամ, իս կ'երթամ դոլխի, ասաց,
Ծառաղ գնաց, տըսավ՝ խաց չկըներ, բերթուն կերիր իւ.
Եկավ, գայթնչուն ասաց
Գայթնչին իկավ, իրըչկից, խաց չկըներ, ասաց.
— Տնավեր, մի քի տըրք՝ գնա, խաց կի, ակրատա,
Մի քի չասընք՝ գնա, ուխտը գայթնի խաց բերթուն կիւ
Գայթնչին դարձավ, Դավթին ասաց.— Դայ հիւտա իւ
Ասաց.— Իս Սասնայ իմ,
Ասաց.— Քա տուն ավիրի, շողդըմակիր,
Դայ ուխտը գայթնի խաց կերար, մենք ինչխա անինք
Ասաց.— Դայ քանի որ գայթան կ'անիք
Ասաց.— Երկու, իրնք որ գայթան կ'անինք.
Ել վեզ կ'երթա, մի խամար խաց կը բիրի
Ասաց.— Վար ենենց ի, են մեղք ընկալ իմ վիզ.
Ծի գայթանքիր թողեք

Դավիթ եկավ, ձին խնծավ,
Գայթան կապից ձիու կողիը,
Ջիով գայթան արավ, ասաց.
— Ծի սրտ պիծընիմ, թոդեք, գացեք,
Զուր կեսորին սրտ գայթան արավ,
Մե քիչ տեղ ճաց. գայթնչին ասաց,
— Եդ մարիֆաթ թումուն չի, եդ ձիուն իս

Ջիուց իջավ, գումբեկի խարտիշնափափուչ թալըց ուր թիվ.
Են մեացածը վինք գումբան արավ ինադու,
Արտը պրծավ, ասաց.
— Մնացի բարե, կե խա գնցի։

26. Դավիթն ու դուշապանը. Գուռկիկ Ջալալին յնվ ուզբկացիներն ծիներ

Ջուր կեսորին գումբան արավ,
Ջին խնծավ, իրիկվան ժամուն գնաց Թավրիզ։
Գնաց Թավրիզ, հիրիկվան ժամուն խառավ գռան վերեն.
Վոր ենի խառավ գռան վերեն, դարպխան գուռ զարկից։
Դավիթն ասաց.— Գուռ բաց։
Ենի ասաց.— Ձամ բանա։
Ասաց.— Գուռ բաց, քի մատիքըն իմ ետը։
Ասաց.— Ետը վախրա գնցիր ի, գնա գիղի մեջ։
Ասաց.— Իմ կռնախառակ եսահղն ը, գուռ բաց, գամ նիրա։
Ասաց.— Ջի, գուռ չբանամ։
Ասաց.— Վոր չբանաս,
Քու մեկ մատ պարդիս, իս սրբնամ.
Իս վախտով իմ, սրբնամ, երթամ։
Դարպխան վոր մատ պարդից, ենու մատ բանից.
Վոր բանից, քաշից, ասաց.— Գուռ բաց։
— Ամեն, իմ մատ կտրավ, իմ մատ թող, գուռ բանամ։
Մատ թողից, ենի գուռ բացից, մտավ նիրա։

Ասաց.— Իմ ձին քաշի։
Ասաց.— Տեղ չունիմ։
Ասաց.— Հընչի տեղ չունիս։
Ասաց.— Քանաուն ձի ախտախանեն կապուկ ին,
Տեղ չկա կապիմ։
Ասաց.— Քանաուն ձի հընչի կապուկ ի։
Ասաց.— Քանաուն խատ ուզբնկան ի իկած
Խանդաք խաթունի խամար.
Ենոնց ձիանքն ի բիխուն կապած։
Ասաց.— Վոր ենենց ի,
Դա իմ ձիու գամ բերնեն խան, մըլի նիրա.

Կարցավ, թըղ հայր տեղ կանդնի,
Չկարցավ, թըղ ինա գայ,
Դավիթի ձին վար մտավ ներքա,
Չուքիքա գարկելով՝ բիքուն գայա խանըցյա
Դավիթ եղավ վի, գնաց ոդնը։

27. Դավիթն յևվ ուզնկաձները

Ջուդար ալըն Խանդութի խախտունին «Դավիթ եկավ»։
Ասաց.— վար եկավ, գացիք, մեկ ոդա պատրաստ տեսեք,
Թըղ գա, նատի չուբի լուսուն։
Դավիթ գնաց հայր ոդնու։
Եղա ուզընկանները — քյոռուն մարդ
Դավիթին կանչին, տարան պատիվ։
Ասցն ու գինի, կիրակուլ կիրան,
Ուրանց խամար մոհրաթ արին։
Ինչկանդար եղա գինին կը խամեն,
Եղա մարդիրուն թաս կը տեն,
Մարդիր ուրանց թաս Դավիթին իքրամ կ'անին.
Կ'ուզին՝ չարխաշնա, վար զարկը'ն, սպանը'ն։
Գինին խամեն, պզծան. Դավիթն ասաց.
— Մեկ յեմիշ ըմ բիքեք, ասեինք։
Գացին, ձմերուկ բիբին։
Դավիթն ասաց.— Մեկ չախուռ ավեք, հաս կիսինք։
Բիքուն ինքեր արըն, ասըն.
— Չախուռ-դանակ չունինք։
Դու մե ասի, ենանց քյոռուն թուր չկըտած,
Մինդըրի տակ դրած ի,
Վար Դավիթ ընկնը', զարկը'ն, սպանը'ն։—
Դավիթ մինդիր վիրցուց,
Եղա Քրիր բիքուն տկեն խանըց.
Եղա քյոռուն թուրն ել կամիա պես ալըրից,
Տվից զարպիվանին, ասաց.
— Տաը, թալե իմ ձիու հայբեն,
Տանըմ, ձիու խամար տոլ-բիպիս չինը'մ։

28. Դավիթն ու Խանդուրը

Դավիթ ենառուց ելավ, քաշվավ, գնաց,
Խանդուրի խաթունի տղի դուռը բացից, մտավ նիրս, նստավ։
Դավիթ ու Խանդուրի խաթուն նստան,
Կիրան, խման, ջուխթուչ արին։
Դավիթ ասաց.— Խանդուր,
Դու, խ՛ը հիր իրար արնինք,
Մեկ մեկու խիտ զրուցք ենինք.
Դու իմ հիտիվ ճամբիտիր իր,
Ես ել իվիր իմ քի խամար։
Ասաց.— Մկա հիրկուն է, գնա, քնի,
Արևուտուն գնա հիդին հավուղի վերևին.
Ես կու գամ, մեկ մեկու խիտ զրուցք կ՛ենինք։
Արևուտուն Դավիթ գնաց հավուղի վերևին
Խանդուրի խաթուն ել եկավ հավուղի վերևին։
Ենառեղ, հաղբրի վերևին,
Ջեռ քաշին մեկ մեկին վզով, նստան։
Դավիթն նստ ճակատ պագնից, երխան ել պագնից,
Դարձավ երկու ծծի որթալտիսը պագնից,
Վոր երկու ծծի որթալտիսը պագնից՝
Դավիթին եդտեղ մեկ սիլա զարկից Խանդուր։
Ասաց.— Խանդուր, դու հընչի՞ զարկիր։
Ասաց.— Իրիս, ճակատ խրատան կըներ,
Ամա ենառուց ցած խրատան չկըներ՝ դու պագներ։
Ինչ ժամանակ իս, դու պատկվանք,
Ես քունկն իմ, դու իմն իս,
Վոր տիղ կը պագնիս, դո՛ւ գիտիս։

Դավիթ եդտեղ խնդիրք մ՛ արավ,
Ասաց.— Խոդրիմ Աստծուց,
Գիշիրս ես քաղքի բալնի
Ենկանդար ասկյր լըցվը՛,
Ենկանդար կուշուն դնի,
Տըսնանք՝ քո խեր վոր կը պրծուցի։

29. Դավթի կռիվը հսկզուրի բռնամիների հետ յեվ բռնվելը

Ըլուսուն ելան վի, ըրսան, վոր ենկանդար ասկեր
Քաղքի բալեր բռնիր ի, անդրսաբ, անքրեաբ,
Դալալ եցին քաղքի մեջ, կանչիլ ավըն.
— Կարիճ մարդ վոր մեկն ի, թըզ գա, երեա կռիվ,
Եզա քանուսուն մարդիրուց կռիվ երեցող եղավ.
Ասին.— Վոր գացիր ի, Ջանդարեի ծուց քնիր ի,
Ենը թըզ երեա կռիվ, մեք կռիվ գացող չինք,
Դավիթն ելավ, հաբր ձին քաշից դուս.
Ելեցավ Քաուկիկ Ջալալին,
Ջանդարեի մենակ խաթըր ուզից.
— Իս գնացիմ կռիվ.
Իրեք որ ո լմացավ, եկամ՝ եկամ.
Վոր չեկամ, իս սպանվա.
Գնա, ջանդակնիրու մեջեն
Իմ ջանդակ վիրիցիս, տաս թաղըր
Իմ նշան ել ինչ ի.—
Իմ աջ թիվի վերեն Մահ խաչ կա,
Խաչ Պատրաստեն ել կապուկ ի իմ թիվի վերեն.
Դավիթն ի, գնաց, բռնվավ կռվու,
Ընկալ մեջ կռվուն.

30. Զինով Հովանի ասպազուտակումն յեվ զրույցը ձիերի հետ

Զինով Հովան դիշերվա ժամանակ դուս ելավ.
Ըրըչկից՝ Դավթի ձասդը մժդավիր էր.
Եկավ տուն, ասաց.— Կնիկ,
Ձրմգ երա, Դավիթ նեղ տիղն ի.
Ասաց.— Ամ, Դավիթ մկա
Ջանդարեի խաթունի ծուց քնի կ'անըր,
Դու հաս տիղ երազ կը տըսնաս,
Դիր մ' ել ելավ դուս Զինով Հովան.
Ելավ, ինչ տըսավ.—
Տըսավ, վոր Դավթի ձասդը չաս իր մժդավիր,
Բան չեր ուսցիր,
Զինքը ճրագ երավ, գնաց ախոռխանեն,

Մեկ ձիու ձեռ զարկից, ասաց.
— Իմ ձի, իս հիբ կը առնես Դավիթի մոտ։
Ասաց.— Չուր կանուխ։
Ասաց.— Չեղավ։
Փոխավ մեկել ձիուն, ասաց.
— Իմ ձի, իս հիբ կը առնիս Դավիթի մոտ։
Ասաց.— Երկու սահաթենա։
Ասաց.— Չեղավ։
Փոխավ մեկել ձիուն, ասաց.
— Իմ ձի, ըզի հիբ կը առնիս Դավիթի մոտ։
Ասաց.— Դու վոր իմ քամակ բռնիս,
Աչք խփիս, բանաս,
Ձի կը առնիմ, խաուցիմ Դավթին։

31. Դավիթը Չենով Հովանի խրատով ազատվում և յոլ գնա հես միասին կոտորում բռնամիներին

Գնչից, ձին խնծավ,
Խասավ Թավրիզու խոզի մեջ.
Ենաի կանչից, ասաց.
— Դավիթ, բերանդ ի կուտրի,
Հիշա Մարութա Բանձր Առսլաբածին,
Խաչ Պատրաստին վեր քո աչ թիվին։
Ըհաև վոր կանչից, ենի լսից.
Ասաց.— Ձեն եկավ, չըմ պետի՝
Հըրձի իմդան եկավ, թե դուշման եկավ։
Վոր խրոզրոր ձեն ճանչըցավ, միտն ընկավ,
Հիշաց Մարութա Բանձր Առսլաբածին,
Խաչ Պատրաստին վեր աչ թիվին։
Վոր հիշաց՝ զընչիլնիր կտրավ, *
Գենա հոր կռիվ արավ։
Չենով Հովան խասավ,
Խիարացով կռիվ արին։
Եդ ասկեր բիթուն զարկին, չարդիցին,
Կուբիացուցին, բիթուն սպանը՛ն։
Դավիթ ընկավ հետիվ, դնաց,

* Ինչպես յերևում և, ասացողը մոռացությամբ չի ասել Դավիթ չղթաներով բռնվելու հատվածը. թերի յու ն մ ք.

Ողան-Տողանա թագաւորը բըռնից,
կապից, բիբից, խրոխտ թաւլամ արաց, աստց.
— Եան պախ, վոր Խանդութ խոխռնին հադիցն տանըմ:
Թեզ արաւ գինաք, ընկաւ հիտիվ կուշտնին:
Զուր Դավիթն եկաւ, Զինով Հովան վախեցաւ,
Թող ըմ առից, գարկից
Ողան-Տողանա թագաւորի գլուռ մեջ, սպանըց:
Դավիթ եկաւ, արտաւ, աստց.
— Խրոխտներ, հընչի սպանըր.
Չի քի ասի՝ հադիցն պուր տանըմ,
Աստց.— Դավիթ, չափարամիչ եղաւ, ես վախեցա.
Ախ՝ ձիուքիր արծըկվիր՝ գետ սպանի.
Ի՜ս գարկի, սպանը՜:
Աստց.— Քու տուն ավըրը, մեռնի սպանող.
Ենու ձիուքիր կապուկ իր.
Կապուկ մարդ սպանուկ ի գաթի:
Աակեր կըռամիչ արին, հիս գարձան:

32. Դավթի չիվ խանդութի հանդիպումը մարտի դաշտում

Վոր հիս գարձան, արտան՝ մեկ ձիավոր ըմ, մզրախ ձևոն,
նեղա Չանդակնիրու մեջ կը պաշտի.
Մզրախ կը գարկի, Չանդակ կը վիրուցի, կ'ըրըշկա,
են կը թալը, մեկիկ ենենց կը գարկի, կ'ըրըշկա:
Դավիթն աստց Զինով Հովանին.
— Քու գիտես՝ նա վոմ ի:
Աստց.— Չի:
Աստց.— Եղա Խանդութն ի.
Եկիր ի, իմ Չանդկի հիտիվ կը պաշտի.
Քու ձևն մի խանը, ընձի մե* հայիցի կա ենու վկրևն,
իս իմ հայիցի մե առնըմ ենու մոտևն:

Դավիթ քշից, գնաց, կանգնաւ են ձիավորի վկրևն.
Աստց.— Հընչի կը պաշտիս:
Աստց.— Ըսկի:

---

* Մե — մեկ, ՝ա մ ը.

Ասաց.— Հալբաթ մեկ մարդու կը պաըտիս,
Եսա չանդակնիր կ'ըըըկաու
Ասաց.— Ես, մեկ մարդու կը պաըտիմ։
Ասաց.— Են մարդ իս զարկը՛մ, սպանը՛մ.
Վրէվ գիտի՝ ենու չանդակ վէրտիդն իս
Ասաց.— Բիրանդի շատ մի ցրվը՛.
Բղնեն հավիլ ի, դու կն մարդ սպանըս.
Բատն քի պես, տատն էլ իմ պես
Ղուրբան կ'ենիմ են մարդու եղընդին
Դավիթ եկավ, մոտացավ,
Ձեռ թալից, եղու ծիծն բանից,
Բնմից,—ծծից երուն կաթալ։
Խանդութ ճանչցավ, ասաց.
— Դավիթ, յամաե, եղա դո՞ւ իր.
Դու քու հայիվն առը՛ր։

33. Դավիթը խանդութի վրա զայրացած՝ չի գնում նրա տունը. Խանդութը Դավթի հետ գնում է Սասուն. Նրանց ամուսնությունը

Դավիթ ինան Խանդութ ու Ջենով Հովան
Իրա հիրար եկան տուն։
Դավիթ ասաց.— Խանդութ,
Եսա իմ երդըքիրն ի,
Որտա վարդով նստի, կանգնը՛։
Խանդութ գնաց, թամանդար եղավ Ջենով Հովանին։
Գնցին, խասան չուր տան մոտխաս.
Խանդութ ասաց ուրին-ուրին.
«Են երկու մարդ իմ մահվըրն ին,
Տուն մարդ չկա՝ թավդիր անի.
Իս երթամ, չուր եսոնք գնդա,
Խանդութ ձին քշից,
Ջ'Դավիթ ինան Ջենով Հովան ընցավ, գնաց տուն։

Դավիթ ենաեղ ըռըգնվ ենու մոտեն, տուն չգնաց։
— Դավիթ, ասաց Ջենով Հովան,
Երթանք, Խանդութ տըսնանք։
*— Ջե, ասաց, են իմ խոսքին անկանջ չերաց,

Իս չըմ երթա ենու առնու
Դարձան, ընցան, վոր երթը՛ն դըխ Սասունա
Խանդուխի ելավ ըրըշկաց, ալսավ՝ մարդ չկա.
Տըսավ՝ հեռուն Դավիթն կ՛երթա,
Բաբրիկ վոտնիրով ընկնիվ հետիվ, կը կանչի.
Մկա Դավիթ ինազ արիը՝
Զդանդալ վեր ինուր. կանչից.
— Դավի՛թ, Աստ սիրուն խաթրի համար,
Դարձի, մեկ հետիվ ըրըշկա,
Կ՛երթաս, գնա, Աստված քու բան հաջողի։
Դավիթ ըրըշկաց, ի՞նչ ալանը.—
Բաբրիկ ոտքիր ենքան ափի գետին,
Երանն ի լըցվը՛ ոտաց տեղ։
Դավիթ վոր ալսավ Խանդուխի ոտքիր.
Վիրցուց, քալըց հոր քարք, առավ, տարավ,
Գնաց Սասուն հոր առնու
Դավիթ ու Խանդուխ կարգըվան։

34. Դավիթը Դյուրջիստան մնկնելիս՝ զավակի համար ապարանջան ի տալիս Խանդուխին

Զորս-խինդ ամիս անց՝
Խանդուխի վոտք ծանրա անց,
Դավիթ ասաց.
— Մեկ ժամանակ կ՛եղի, ձի տղա կ՛եղի.
Մի* տան գործ կատարող վոչ ի.
Երթամ մեկ երկիր, մեկ խալայիղ բերեմ.
Յարաբ վոր երկիր խորտա կա։
Սալըղ ավին.— Գանձըստան խորտա խալայիղ կա։
Դավիթն ասաց.— Կնիկ, իս կ՛երթամ,
Բազբանդ արձըկից, տվից կնկան, ասաց.
— Վոր իս գանգի, հոշ ակա,
Վոր քոի տղիկ ելավ, բազբանդ կը ծախիք,
Զուր մեռնելու ենու փարեն բոլ ի ձիդի։
Վոր տղա ելավ՝ կարիս քիվի վերեն.

* Մի — տես Ա մ բ.

Իս չատ վոր հուշացամ հենիկ ճամբեխս, թըղ գա,
Բազբանդ տխնիմ, կը ճանչնամ։
Դավիթ ավից ճամբան առնչ,
Գնաց դրխ Գաբրչըստան։

35. Միհրը գնում և իր հարը գտնելու

Առաված ավից եղու մեկ ոտա.
Ելան, անուն դրին Մհեր։
Ինդ տարին, վից տարին լմացավ, խեր չեկավ։
Մեկ որ Մհեր ասաց.
— Իմ մեր, իմ խեր հա՞ւր ի.
Ձժիր ընձի կ'ասին՝ հեքիմ ի.
Ընձի խեր չկա, կ'երթամ իմ խոր հետով.
Իմ խեր հա՞ւր ի կանդնիր։
Մհեր ելավ ընկավ, գնաց։
Մեկ ժամանակ ճամբա քելից,
Գնաց, ընկավ ոտար երկիր։
Վոր կ'երթար ճամբա, որսավ՝ մեկ մարդ եկավ ենաեղեն։

36. Դավիթը Դյուրջիստանից տղչիկ և բերում Սասուն. Դավթի յեվ Միհրի կռիվը

Դավիթն վոր գնաց, որսնանք՝ ինչ արավ.—
Գաբրչըստան թագավուրս տղչիկ
Ընդամչնա թագավուր ուզիր իր հաւր տղի համար։
Դավիթ գնաց, զոռով քաշից, առ'ց, իրի։
Ջուդար գնաց թագավուրին.
— Մեկ մարդ զոռով եկավ,
Քո խոտս քաշից, տարավ.
Կարիճ խս, գնա, ձիռնեն առ։
Ընդամչնա թագավուր ընկավ հետով, չհասավ եղու։

Մինք զառնանք Մհերին։
Մհեր լըսըկաց՝ մեկ ձիավուր մ' եկավ.
Ասաց.— Բարիվ քի, պտղիկ։
Ասաց.— Ասու բարին։

Աաաց.— Եղ ինչ ազգիկ ի, քալըր իա քի քարք,
Եղ քի լայկին չի։
Աաաց.— Հընչի։
Աաաց.— Դու ծիրանը՝ մարդ,
Ին ազաք ազգիկ, են ընձի լայիկ ի։
Աաաց.— Տղա, դու գնդակ մի,
Քի լայիդ ի, ըզի լայիկ չի։
Աաաց.— Ենդուց ըզի լայիկ ի.
Իա ազաք, են ազաք,
Մկա քի ինչ լայիկ է են ազգիկ։
Դավիթ արաւ վոր պաի ընցնիր, Մհեր ձեռ քալըց.
— Զըմ իաար, ա՛առնիմ քի մառնն, աաաց։
Դավիթ աաաց.
— Հայ-հո, հայ-հո, բըրըշկացիք.
Ծոլիր ընցիր իմ, իմ ձիու վոտքիր չքացվըր.
Գիտիր ընցիր իմ, իմ ձիու նալիկ չքացվըր,
Մեկ առվը մ՝ ըռաաս ևկիր իմ,
Են առվը մեջ պաի խեղդիմ,
Մհերն աաաց.— Զը՛մ գիտի, չը՛մ.
Ազգիկ կը գնիս ցած, կ՛երթաս
Ձեռ քալը՛ց, ազգիկ իրի տակ։
Ազգիկ վոր քարքեն իրի,
Մհեր ու Դավիթ ենառեղ խառնան հիրար։
Վոր խառնան, եղ երկուս շատ կռվան,
Շատ մեկ մեկու ինչ արին.
Դավիթ անջախ-անջախ
Մհերին բռնից, դրից գետին։
Վոր Մհերին դրից գետին,
Մհեր աաաց.— Ո՛վ մարդ,
Դու կարող իս, պիս ապանը՛ս։
Աաաց.— Հընչի։
— Դու վոր ըզի ապանըս,
Իմ խոր ձիունեն դեր կը պրծնըս։
Աաաց.— Քու խեր վոմ է։
Աաաց.— Իմ խեր Դավիթն է։
Աաաց.— Անունդ ինչ է։
— Իմ անուն Մհեր է։
Ենառեղ Դավիթ զՄհեր առըց հոր գիրկ.

Իրեք որ ուրախութիւնեն անհուշ եղավ
Վոր իրեք ամուր հիտ զարիհնավ, նստավ,
Տըսավ, վոր Ջընա Թագաւուր հաւր կուշտնավ
Ենու չաբա բաւլաբ բանիր, նսաիր իւ

37. Ջինա թագավոր հրավիրեն ի կռիվ չիվ Դավթի յերդումը

Ջընա Թագաւուր ասաց.
— Ո՛վ մարդ, դու ինչ զորբա մարդ իս,
Վոր դու գնա, իմ ուզած խաթա առնը՛ս, բիրիս,
Ընծի իսկի ապմիչ չենիս
Մեկ մեկու կը զարկինք,
Յան Աստված ընձի կու տա, յան քզի։
Ասաց.— Կաբով կ՛ուզիս։
Ասաց.— Ձու։
Ասաց.— Իս քաւլխաթ ունիմ,
Քաւլխըթի մեջ կռիվ չեկնի.
Ուխտ որ ընձի մոհլաթ առւր։
Ասաց.— Հերդաւմ երթ։
Ասաց.— Վաղդա եկնը՛,
Քաւլխաթ առնըմ առւն, գնամ կռիվ։

Դավիթ գնաց առւն.
Ուխտն որը մոռցավ, գնաց ուխտը տարի.
Ո՛ւխտը տարին վոր լմացավ, նաւր ընկաւվ մխըրը։
Ենի Քրդ ձիա հնաւղ։

38. Միհրի վոտաոդությունը Ռոխինեի հետ չիվ ճռաճց սպանելը

Մհերին խինդ խաւտ քեռի ուներ.
Եկան Թավրիզու, գնցին Խանդաւքին տըսուքին։
Ենոնց սովորութին կըներ, կ՛երթին նեչիր կ՛անեն.
Ամեն որ Մհեր խիտ ուրանց կը տանեն։
Մհեր շատ զոչախ, քնքնիվ ու կարիճ եր.
Կ՛երթներ, վերի ոխշըրնիր կը բռնիր,
Քեռիքն կը մորթին, կը շկին, բիրին առւն։
Մեկ որ Խանդաւքի ասաց.— Մհեր։
Ասաց.— Են ինչ ի, մարդ։

— Ի՞նչ կ'ըլլար, կ'ասըն՝ դուն կարեճ իս,
Ամեն որ քու քեռիք նեչիր կ'ենկին, կը բերին,
Դուն մեկն ընձի չըս բերիր
Աստց.— Ամեն որ ես կ'անիմ նեչիր,
Մեղքը չըն բ'երի իմ քեռիք մե խամար
Աստց.— Ձունքի նեչիր դուն կ'անիս, դուն բի մեր տուն
Հընչի՞ քու քեռուն կու տաս, բերիր

Ելան, խլուտուն գացըն նեչիր.
Վոր գացըն, Մհեր են որ խակի
Քեռեցնիրուն անկալ չերավ.
Վերու ոխչար մը բռնից, գըլխա կարից,
Դրից թիվի վերեն, գնաց տուն
Ենկանդար քեռիք ասին.— Մհեր,
Մեկ ել բռնի, մեկ ել բռնի Զբռնից,
Աստց.— Ենկանդար ընձի բոլ ի,
Գացեք, ձի խամար բռնեցեք
Ասից հոր ոխչար, եկավ.
Քեռիք մնացին զարտակ.
Եկան, խաստն, ասին.
— Միք զարտակ երթանք, ամոթ ի.
Երթանք, ձիունեն առնինք,
Ենի երթա, նեչիր անի հոր խամար.
Միք մարդ իք, ենի տղա
Եկան ասին.— Մհեր, տու միք շկինք,
Դուն զարտակ գնա գենե քի խամար
— Ջե, ես կը շկիմ, իմ մոր խամար կը տանիմ, աստց
Ինդ քեռիք ձեռ բռնին, ասըն.— Ձիունեն առնիք.
Թը լա, երթա տուն, ինչ պտի եղի
Վոր արին նեչիր ձիունեն առնին.
Նեչիր դրից գիտին, աստց.
— Զըմ խաստ իմ նեչիր
Ձու թալին, նեչիր պտի վիրուցեն,
Ենի գինեն, թե պտի լա ու երթա տուն
Դարձավ քեռու վերեն,
Ձու թալից, մեջքեն բռնից,
Անթռնկից, զարկից գիտին,
Վոր զարկից գիտին՝ չուրի մեջք թաղվըց գիտին.

Մինչ քեռին ել ննջից զարկից, խինդն ել սպանից,
Ջայր նեչքն առավ, նկավ առուն։

Մերն ասաց.— Տղա, դու նկար, քո քեռիք հա՞ր էր։
Ասաց.— Իմ քեռիք կոնդռած է ճամբու մեջ.
կը ծծդան, չըն իպա։
Դավիթ համա ննռեղ հիմացավ, ասաց.
— Վա՛յ, Աստված քո առն ավիրի,
Աղիկ շարիյաթ երիր, Մանդաթ.
Զարկիր, քո ապրանիք սպանիր է։
Դավիթ եկավ, գինքը գնաց.
— Տեսա՞ հոս ինչ բանս է, ինչ գործ է։
Գնաց տեսավ՝ ինչ է.—
Տեսավ՝ խինդն ել մեռած է։

39. Դավիթն ապտակում է Մհերին, Մհերի բարկությունը, նոր ամենմը

Դավիթ գարձավ, նկավ առուն.
Մհեր Թորման կող նըստեր.
Նստած տեղ մեկ սելա գարկից Մհերին.
Վոր գարկից, խակի տեղաց չդպավ հիրար, ոչ չհրավ։
Մհեր ասաց.— Ես մեկն՝ դու իմ խերն ես, քի խաթըր.
Մեկն ել Աստըծուն խաթըր ելավ, ես երկուս։
Ասաց՝ հոս իրիքն...
Դու հընչի՞ ըղի գարկիցիր, ինչ հախով։
Նստած տեղ ձիս Թալից Դավիթ մեջկաց,
Բռնից, վիրիցուց, ասաց.
— Ինչպես քեռիք տեղն ու տեղ չորցուցի,
Քիզի ել կը վիրիցում,
կը գարկիմ դիտին, վոր չուրանաս
Զգարկից, դրից վար։
Դավիթ ննռեն զանգա կապից, չաս վախեցավ մոռին։
Ննռեն Դավիթ բռնից, Մհերին անիծից,
Ասաց.— Անմահ ըլնըս,
Քու ժառանգն ել դու չընկը՛.
Վոր ընկնը՝ ոչխարք կ՛ավիրի։

40. Դավիթը կռվում է Քինա թագավորի հետ. մի պառավ ապաքում է Դավթին

Մինչ պառնանք Ջընա թագավորին,
Ուխտը տարի դահա կուշտն են տեղն իւ
Ջինա թագավորից քուրջ եկավ Դավթի խառտր.
«Ուխտ որ քիզի ժամանակ ավընք,
Ես եկավ ուխտը տարի.
Չընչի քո խոսքին տեր չես ըլը»,
Դավիթ ասաց.— Ճանդուխ,
Հերդում իմ արիր, պատ երքամ կոխի.
Քիչ մը ջայր տաքցուր, լոկնամ,
Ջուր տաքցուց, տարավ,
Գնաց գալի վերևն, վոր լոկընա,
Դավիթն ասաց.— Ճանդուխ, ես կը լոկնամ,
Ինչ կյիր իմ ջանի վերևն կը տեսնես, չասիս
Տկլոցավ, նստավ,
Ճանդուխ չուր լցից ենու քամակ.
Տեսավ՝ մեկ երակ վզից կապուտացիր ի,
Գացիր, խոսիր ի միջաց վերևն.
Ասաց.— Դավիթ, նա ինչ ի,
Որ քամակ կապուտացիր ի.
Ասաց.— Բերանդի կուարի, չի քի տես՝ մ'ասի,
Ասաց.— Ես կերքամ կոխի,
Ամա ես պատ մեռնո՛մ, չարա չկա,
Եկավ գնաց կոխի.
Վոր գնաց կոխի, չուր կես որին կոխի կ'եներ,
Կես որին քաշվիր, կու գեր,—
Կարմիզի տակ գոլ կըներ,— ենաեղ կը լոկըներ,
Յարևք կը ասղներ, կը պառնար կոխի ել ըմ,

Մեկ պառավ վարտավուրդ արավ,
Թե ենե կ'երթա կարմիզի տակ, գոլ կը լոկընա,
Պառավ ենաեղ ինչ մահանա արավ.—
Գնաց ենաեղ, շուր լվալու խառտր կրակ արավ.
Վոր կրակ արավ, գոլիկեն խուփ մլից կրակի մեջ,
Ես ժամանակ վոր Դավիթ գնաց են գոլ, վոր լոկըներ,
Վոր ակլոցավ, մտավ չրու մեջ, վոր ըռհաթի,
Պառավ ինչ արըց.—

Կա՛ խմացավ ջրու մեջ պառկած ի,
Գնդոսիկ եղա կրակած խնւիը վիրցուց,
Նչան բըռնից, գարկից Դավիթին.
Ջարկից ենու մեջաց,
Սրտից ավըց դա՛ւս խուփ՝
Դավիթ մեռավ ենտեղ՝
Դավիթ վոր մեռավ, ջուղաբ եկավ՝ «Դավիթ սպանը՛ն»
Դավիթ ջանդակ բիրին, թաղը՛ն՝

Գ

ՄՀԵՐ

11. Մհերը չի խաբվում Զենով Հովանի կնոջից նվ առ զրպարտությամբ առաքվում և ցից

Մհեր ձեաց յեթիմ՝
Մեկ ժամանակ Զենով Հովանի տան մեջ ընցուց.
Կը չախեն, կը պախպանեն՝
Մնաց ժամանակ մը՝
Զենով Հովանի կնիկ աչք թալից Մհերին.
Ենկանդար արավ-չարավ, չեզավ. ասաց.
— Զեղնը, իմ խրնդրար կնիկն իս, իմ մոր անդն իս՝

Ելավ կնիկ ինչ արավ.—
Տարավ Մհեր, վոր չուր լցի հա՛ր վերևն, լողկնա,
Վոր բալքի Մհեր անանի, թմահ ընկի՝
Գնաց Զենով Հովանի կնիկ,
Տկլոզցավ.— Ձո՛ւր լից, ասաց՝
Ենի աչքիր բռնից, չուր լցից վերևն՝
— Իմն ու քում թը ձեա, Մհեր,
Ասաց Զենով Հովանի կնիկ՝

Հիրկուն վոր Զենով Հովանի եկավ,
կնիկ ասաց.— Հովան՝
Ասաց.— Ին ինչ իս՝
Ասաց.— Դու կ՛ասիր՝ իմ ադրար ադն ի, խնդճ ի, յեթիմ ի՝

Քի կ'ասեմ՝ յեքիմ, վոր յեքիմ ի,
Ջուռովն ընձի ձեռ կը թալի՞,
Ասաց.— կնքիկ, սուտ մ'ասիր,
Դու չըս ուզի՝ իմ աղբոր տղեն կտուր մը խաց ուտի։

Հըրկուն վոր ելավ, հալա Մհեր չըր իկեր.
Դուռ շինին վերևն
Մհեր ձեռ խոռ դուռ, շինուկ եր։
Ասաց.— Դուռ բացիր
Ասաց.— կուրիսի, չուն չանորդի։
Իս ասի՝ յեքիմ իս, խնդճ իս.
Գնա, քի տեղ չունիմ եդա տեղ։
Մհեր լացից, դարձավ հետ, ասաց.
— Որդիզիր, դու բզդու խարած իս.
Եդա խոսք ենենց չի. դո՛ւ պինաս։

12. Առաքված Մհերը իր գերեզմանի վրա. իր խորհրդով փակվում և վաճա Աղբրիու բառում

Մհեր գնաց, ինչ արավ.—
Գնաց, ընկավ իոր գերեզմնի վերևն,
Ենտեղ շատ լացից, յերդ ասաց.

«Հայդը իմ, ընձի Սասնա տնեն դուս ի արած.
Հայդը իմ, ընձի Սասնա տնեն բերար ի արած.
Հայդը իմ, ընձի Սասնա տնեն բեխայ ի արած»։

Դավիթ գերեզմնեն ձեն կու գա.
— Մհեր, քու ձին գիտին չկանգնը.
Հեծիր քու ձին, գնա վանա Աղբրիու քոր.
Քու տեղ ենտեղն ի,
Ջուր անձին ծնանի, անմահ մնուանի։

Մհեր ելավ, հեծավ, գնաց.
Քանր բացվավ, գինք քաշվավ նիրա,
Քանր եկավ հիրար, գինք միաց մեջ,

43. Վերջաբան

Տարին երկու դիր դուռ կը բացվի՛,
Ջինք աշխարհ թամաշա կ՚անի՝
Մեկ դիր Վարդավաբին կը բացվի՛,
Դավթի տղա Մհերը Համբարձման գլխի դուռս կ՚ըլնը,
Քառասուն հավար ճամբա՝ մեկ սահաթու կ՚երթա.
Քնի որ բացվի՛, քառասուն որ վեր քաշիրու կ՚երթա.
Ինչ խուղը վրեն ընկնը՝ ձին կը խընդկի,
Ձկների քելա, հետ կը դառնա՝
Համբարձման գլխի Մհեր երկու սահաթ ժամանակ ունը,
Մեկ սահաթ դուռս կ՚ըլնը, մեկ հետ կը դառնա՝

Ջիու սալ, մեծ սինու կանդալ է.
Վուր խուղ վի բռնը, աշխարք պտի ավիրա՝

Դավթի տղա Մհերին կ՚ասըն՝ Դավիթ-Մհեր՝

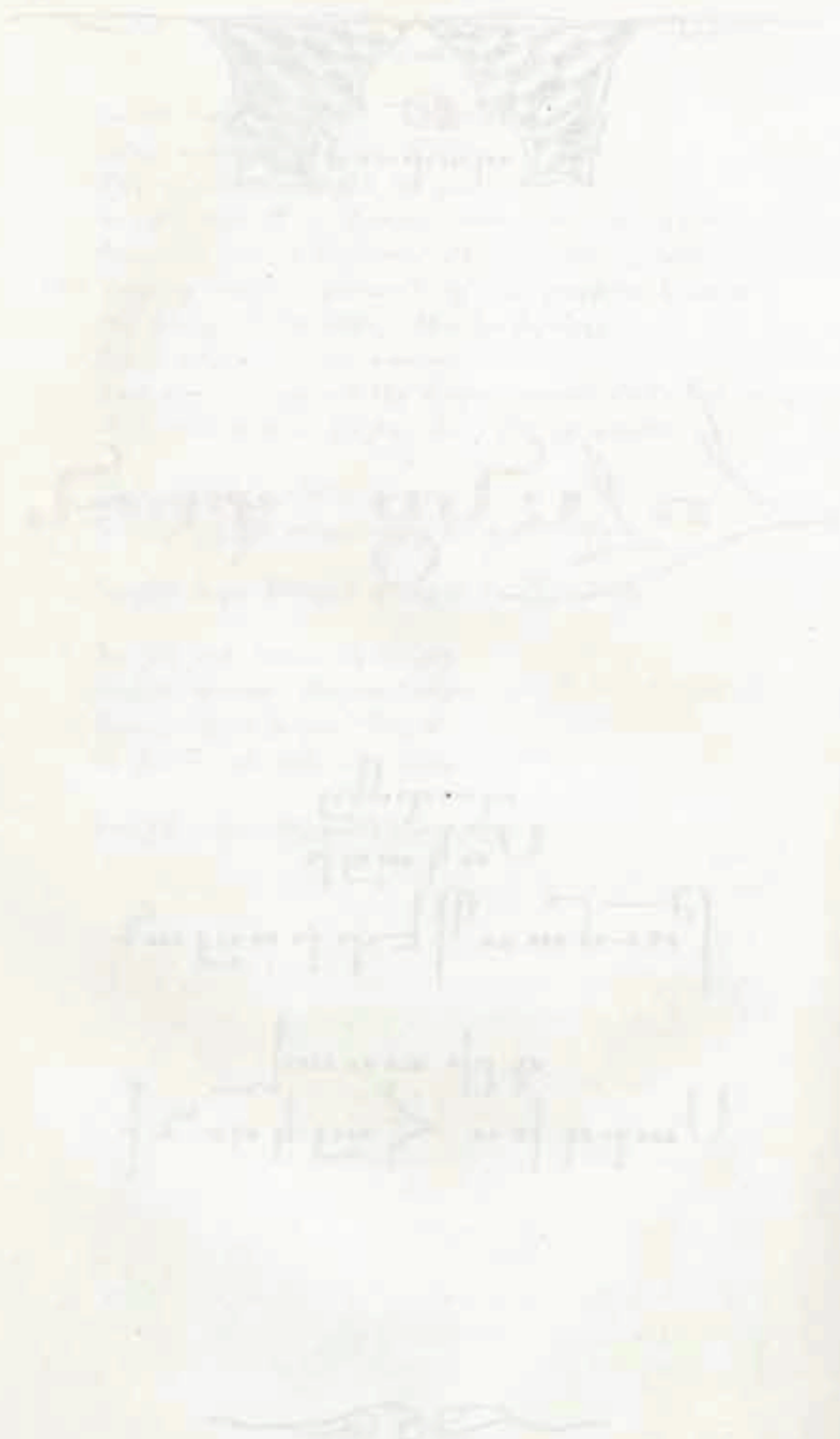
Դավթի ձին խրնջատակ նալըց.
Դավիթ ասաց.— Խորտա նալը՝
Ասաց.— Ինչ խորտա նալըմ,
Քի ձիուն, քի ամբ մեկ եղնը՛՝

Դավթի տղի գնվըսասանութուց է՝

Հովհաննես Թումանյան

Պատմել
Մանկացի
Թումանյանների

Սարգիս Հայկունի
գրի առավ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Գրքի առնող Սարգիս Հայկունին ունի հետևյալ ծանոթագրությունը.

«Առած է Մոկաց Հպիճն գյուղացի Թումաս Պետրոսյանե Սա լսած է 55 տարի առաջ Հոխան Եկիկանյանցին, որը նույն ժամանակ պառավյալ ծերուկ էր։ Պառավող Թումաս 60—70 տվյալ յե. յոթը առածը առույգ կը համարեն, իսկ ուրիշ ճյուղերն նոր հերյուրված ավելորդաբանություններ»։

Այս պատումը առաջին անգամ տպագրված է «Արտասահ» ամսագրում, 1909 թ., մայիս—հունիս, հուլիս—ոգոստոս և սեպտեմբեր համարներում, ապա առանձին գրքով արտատպված է Ստ. Կանայանցի խմբագրությամբ յերկու ուրիշ պատումների հետ, տես № № 19 և 24 պատումները։

Գրքի առնող Ս. Հայկունին չի ունեցել այս պատումի համար բնդհանուր վերնագիր։ «Ջոջանց առնեն» վերնագիրը Ստ. Կանայանցինն է։

Տողատակը մեծ մասամբ նոր ենք կատարել Ս. Հայկունու տրտատած հատվածները վերանայել ենք և տեղ-տեղ փոփոխել։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ա

ԴԱՎԹԻ ԿՌԻՎԸ ՄՈՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ՀԵՏ*

1. Մահ Դավթի վարդիճերը՝ Մելիք յեվ Դավիթ

Սըբա Մելքը վոր մեռավ,
Կնիկ Թուղթ հաղորկից Դավթըն.
«Ա՛րի, ըձի տո.
Ես ինչ Աստուն քու ձեռն է.
Մըբըն էլ քը Ստա քու ձեռ»։
Դավիթ հաբ բարեկամքիր, տերտեր կանչից,
Իրիր, հաբ ժողով իրից, եսաց.
— Սըսրա Մելքըն կնըկ ճամբխիր է իմ հետիվ, իս
ս'երթամ։
Ըսին.— Դավիթ, վոր կ'երթաս,
Մենք չընք ասը՝ մ'երթա.
Քու քնին է, կ'երթաս, գնա.
Մենք չը՞նք ուզի՝ Թուղ զմարը,
Հայրիշ Թաքավուրի տեղ էլ հարա կ'ուղինք՝ գավիթատ
Եղա Մարը վոր կու տա քի տառնց կռիվ, առանց բան,
Քու վրե՞ չըս երթաս
Շատիր կռվով կ'առնին,
Եղա հազըր տեղ է, չուտ գնա։
Կնըկ եսաց.— Քու կ'երթաս, Դավիթ։
Եսաց.— Հա, կ'երթամ։

---

* Գրի առնվեն ունի միայն «Մահ Դավթի» վերնագիրը։ Այլ պատառներում «Մահ Դավթի» փոխարեն Մհեր անունն է հանդես գալիս։ Խմբ.

Եաաց.— Են թուրք ի, պա՛ հայ, վրե՞ կ'երթաս,
Եաաց.— Ընձի կանչիր ի, ա՛երթամ,
Եաաց.— Վուբ պա՛ կ'երթաս,
Քառասուն տարը՝ պա՛ իմ վերա խարամ ու պաս ըլնըս,
Պա՛ իմ կիղվընք քառասուն տարը՝ տը չգա՛ս
Իս հայ իմ, են տաճիկ ի,
Պա՛ գնե կ'ուզիս, ըձի կը թուղնիս։
Եաաց.— Մեռնը են մարթ,
Վոր գոտիկ ան, կա՛տիկն չառնը՝։

Անդա՛ց Դավիթ կ'ըլնը, կ'երթա Մսըր։
Վուբ կ'երթա Մսըր, կ'առնը՝ Մելըքի կնկա՛ն։
Երկու, իրեք տարը՝ կը մնա կնկա՛ն կուշտ։
Դավթից մեկ տղա կ'ըլնը Մելըքի կնկա՛ն.
Եղա տղը՝ անուն Մելըք կը դնի։
Վոր Մելըք կ'ըլնը՝,
Դավիթ հուն չատ դուշմանիչ կ'ըլնը հա՛յր վերա.
«Ի՛նչխ, եաաց, իս եկամ, Մելըքի կնըկ առամ.
Վաղվան վուբ կը չա՛չխանա անա՛ տղին,
Վուբ մնծացավ, Սասունն ել կը գավթի,
Մսըրն ել կը գավթի իմ մեռնելով հետ»։

Դավիթ կ'ըլնը, հանդա՛ց կը գա Սասուն։
Վուբ կը գա Սասուն, չատ յալվար կ'ըլնը կնկա՛ն.
Զարա չըլնը կնկա՛ խիտ, չը թուղի հա՛յր կուշտ։
Վուբ չարա չըլնը խիտ, կը ճամբեն, տերտեր կը բերի,
Կը ճամբեն, իշխան մարդիր կը ժողվի, բերի, կ'ըսը.
— Իս գնացը՛, Մսրա Մելըքի կնըկ առը՛.
Մեկ տղա մռանն ըլավ, մկա փուշմիր իմ.
Ան տղեն ըձի մռանն ի, կորը՛ճ ի.
Սրա Մսրըն ել կը գավթը՛,
Սասունն ել կը գավթը՛.
Է՛լ իմ ազգ խնդճ կը մնա։
Մկա իս իմիր իմ, իմ կնիկն պաս երիր ի,
Զը թուղի՝ երթամ մռա, ըձի տղա ըլնը։
Եղա տերտեր, մեկ քանի խաա իշխան մարդիր՝
Կ'առնը, կ'երթա կնկա՛ն մռա,
Կնկա՛ն խասկացըցին.

— Դեռ քանի տարը պատ երիր իա
Կ'ըսը.— Քառասուն տարը՛,
Են տերտեր, են իշխանքահեր բերը՛ն,
Քառասուն տարը՛ն քառասուն ամիս կաչկըցըը՛ս,
Քան գեն ճաչ մարդիր ըսըն.
— Քառասուն ամիս չիտա ի.
Բերե՛ք, քառասուն որ կաչնացըցե՛ք,
Տերտերն էլ կ'ըսը.— Չե՛, քառասուն տահաթ ըլնը,

Տերտեր ետաց.— Դավիթ, քի մեկ տղա տ'ըլնը,
Ամա դու էլ, քու կնիկն էլ տը մեռնըք,
Տղեն տը մնա հնիքըմ,
Դավիթ ետաց.— Բան չկա, մենք կը մեռնըննք,
Տղեն ճամբեմեք Մելըքի կնկան մոտ, ան կը պահե
Ինը տամս, ինը որ, ինը տահաթ ինչ քմամ,
Դավիթին մե տղա էլավ.
Վոր տղեն էլավ, խեր ու մեր մեռան,
Տերտեր կնքից, անուն Դավիթ դրից.
Ետաց.— Հոր անուն գետը՛ն որ չմնա,

2. Դավիթը Մարա Մելիքի տանը. նա կերակրվում է իր հայրենական մեղր ու կաթագով *

Դավիթ անտաև չկրցան պահին,
Ճամբեմեն, գնաց Մելըքի կնկան մոտ,
Մելըքի կնիկ շատ ուրախացավ եղա տղը վերա,
Դավիթըն ծեծ ավեց, ինչ երաց,
Դավիթ ենու ծեծ չի ծըծիր,
Դավիթը՛ գլոխ կը բերը՛ սա ծծը վերա,
Մեկել տախ կը փախցնի.
կը բերը մեկել ծծը՛ վերա,
Մեկել տախ կը փախցնի.
Անու ծեծ չի ծըծը, չի ծըծը,
Եգա կնըկ շատ կը լա, կը մնա չիմար.
Զգըտի՝ ինչ ենի խոտ Դավիթըն,

* Բրի առնդեն ունի այսպես «Պատիկ Դավիթ» վերնագիրը. Խ մ բ.

կը կանչէը՝ Մելքօ, կ'ասը.
— Իմչ ննջնօք նամ տղը խիտ.
Վոր սկնա ճնա, կը մեռնը՝,
— Դու տաճիկ իս, կ'ըսի Մելքօ,
Անու խառամ քու ծըծ չի ծըծը,
Անու բիրտդն վռըն ի, կ'ըսը՝
կ'ըսը.— Բաթմանա Բիւղէն ի՝
Ետաց.— Բաթմանա Բիւղէն մեկ էլ դարձուր հետ,
Թը հէնի, երթա խոր տուն,
Մատաղ ննու խոր չկա մեղը, կարագ,
Չկա անուշ-անուշ բանիր,
Թը ճամբէնի, գա, տղեն պախի, շախի՝

Բաթմանա Բիւղէն ի, կ'էլնը, կ'երթա Սասուն՝
Դավիթը՝ երիւխեկր մեղը, կարագ,
Ընդրա ուտելիք իչ ի,
Հըմէն կը տա Բաթմանա Բիւղէն՝
Բաթմանա Բիւղէն կը բիրը, դնը կնկէն հառնչ՝
Մելքօ վուր տեսաւ, ետաց.
— Տըսար բան, սկնա աղեկ բան վռըր տեխ կա,
Չա տու, թուղ ուտի, ճուչանա՝
Դարթնա եղով պ'Դավիթին պախանց մեր՝
Թև հաւրիչ տղեք տարով ճուչանէին,
Են որե կը ճուչաներ՝

3. Դավիթը բռնում է Մելիքի հոլը. Մելիքի վախը Դավթից

Մեկ որ Մելքօ կ'ասնը ընկերնիր,
կ'երթա, դաշտը՝ մեջ կը խաղան՝
Դավիթն էլ կ'ըսը ուր մոր.
— Իմ ախպեր կ'երթա, ըձի էլ տանը՝ խիտ, իչ կ'ընը՝
Տանը՝ խիտ, իս էլ կ'երթամ, քամաչա կ'ենիմ՝
Մելքը կ'ըսը.— Մելը՝ք, իչ կ'ընը,
Քու ախպորն էլ տար խիտ, վոր հաքամ լավ կ'ենիր՝
— Մերիկ, կ'ըսը, են աղդ չուրակուդ չեն.
Ջըմ կ'ուրնա տանը՝ խիտ՝
Մեր կ'ըսը.— Ձիժ ի, դաֆալ ի՝

Ենի ինչ գըտի, բնիքահամ ի. տանը քու խիտ։
Մելըք մոր խաթըին չըլնը՛ դու,
կ՛առնը, կը տանի հոր մոտ,
Չիշխի տարը ուր մոտ, գառը՛ կը դնը,
Ուրինք կ՛երթան, գառը՛ կը խաղան,
Մելըք վոր ախպեր չտարավ ուր կուշտ,
Եգա Գավիթ կը ուրկի,
Թուղնա, կը գա ուր տունը
Մեր կ՛ըսի.— Դու վրե եկար, Գավիթ,
Գավիթ կ՛ըսի.— Ըհի չտանը՛ հոր կուշտ,
Դե հեռու, գառը՛ կը դնի,

Մելըք հելարըն կը գա տուն.
Մերն խիտ կը կուվը, կ՛ըսը.
— Գավիթ տանիր, քու կշտը խիտ նստըցըցիր,
— Մարե, կ՛ասի, չըմ ը՛շխընա տանի.
կը գա, կ՛ըչնա մեր ձեռ-ոտաց մեջ, հոլ կը գգնի,
Մեր անուն ել, մեր չարչարանքն ել կը կուրտավի,
Մեղաց տակ կ՛ընկնինք,
Են առավոտն մորը խաթըը՛ խտամար հաց.—կը տանիմ
— Մելը՛ք, կ՛ասը մերը, վոր կը տանիս, գառը՛ մի դի.
Տար, քու կըշտը՛ խիտ գի,
Մելըք տարավ են տեղ, վոր կը խաղեն.
— Դե, Գավիթ, կ՛ասը, կայնի եգա տեղ, թամաշա երա.
Գավիթ, կ՛ըսը, կը տեսնիս եգա հոլ, շատ գիշ բան է,
վոր մարդու տունի, մարդու կը սպանին.
Զըսըմ գնաց մտնըս մեջ. հանեի գառ կանդնի,
— Ախպեր, ապեկ, քու խուսք տ՛ենիմ, կ՛ասը Գավիթ,

Առուն ընկերընկերուվ կ՛ենին խաղալ
Ապա առուն սուվըրկ էն, հա խաղցած էն.
կը խաղան, մեկ մեկին ձլաս չտան
Դոր կը գա Մելըքին.
Մելըք գոր հոլն կ՛առնը, կը դանի,
Գավիթ կ՛ըրըշկա, կ՛երթա, հոլը՛ գիմաց կը կանգնը՛
Մելըք հոր ընկերընկերուն կ՛ասը.
— Գավիթ խանիք գու, հոլ չղըպնը, սպանը,
Ընկերնիր կը գնի, կը բռնին Գավիթին.

Ինչըղ կ'անեին, չկըտնան խանին գալու
Մելըք կ'ըսը.— Դեն գացեք,
Վոր իս իմ հալ ալ գանեմ։
Իս իմ մոր ասիմ՝ իս Դավիթի չըմ ամնը,
Իս գըտիմ Դավթա խասխաթ։
Դադար կացեք, քո հալ գանեմ, ապանե.
Հիփ եղեր ի, Դավիթ իմ գլուխ ալ ցավըցիր։
Վոր սիրուն ի, համա ապեկ ճն ի,
Մկա գանիմ, մեռցուցիմ, իս մոտեն ազատվիմ։
Վոր են ճուչացավ, շատ բան ա'նեի իմ գլուխ։

Ընկիրնիր դուբինք կը տան դեն։
Մելըք գալ հալ կը գալկը՝
Դավիթ ձեռ կը տա, հալ կը բռնի, կը քալի.
Վոր կը քալի, յոթ մարդ անոնց մոտեն
Կը ապանը, կ'ըլը, կը գա տուն։
Եզտեղ անուշնց քեֆ շատ կը կուտը.
Ընկիրնիր կ'ասըն.—Մելը՛ք, մինք եկանք քեֆ ճնելու,
Դու գըտիր՝ քու ախպեր Դավիթ վոր ծուռ կը,
Վրե բիրիր, վոր յոթ մարդ ապաններ։
Մինք են ապանուկ ինչրդ առնընք, առնընք քաղքը մեջ.
Բաղաք մի ա'սըն.— Տենե գնացըք
Քեֆ անելու, չե մարդ ապանելու.
Վայ Մելըք, վայ Մելըք,
Եզա գալ ինչ խանիր մեր գլուխ։
Մելըք եսաց.— Դավիթ իմ գլուխ խանից.
Ջե վոր ըծի գլուխ Դավիթ իմ նամուսին գալավ.
Դու գացեք, իս երթամ տուն, իս ղ'Դավիթ կը ապանիմ։
Կ'ըլնըն, ջանդակնիր կ'առնին, լալով կը գան տուն։

4. Մելիքը մոր յալ ուրիշներե խոսքից լսելով՝ Դավթին չի սպանում

Մելըք կը գա ուր տուն.
Կը՛ տըսնա՝ Դավիթ քնիր ի.
Թուրն քաշից, վոր Դավթըն ալ գաներ,
Մեր կայնավ հառաչ, եսաց.
— Մելը՛ք, եզ ինչ ա'նիս։

Եսայ.— Տը ապանիմ,
Եսայ.— վրէ տը ապանիս։
Մելըք մոր վրա բարկացավ.
— Եգա, Եսայ, ինչ արավ,
Դու երթը, իմ գլուխ խանիր՝
Ջի ասիմ՝ Դավիթ չըմ տանը.
Իս տարը՝, եգա բանիր խանիմ իմ գլուխ,
Իս ամոթու եգա քաղքը մեջ
Ջըմ կանա գլուխ խանի դու.
ՋԴավիթ տը ապանիմ,
Եսայ.— Մելը՛ք, իմ ծծը՝ կաթ քու վերա խարամ ըլնը՛,
Վոր դու Դավթին դանիս.
Դավիթ ապայ ի. ապեն չատ բան կը բռնի.
Ախր, խելք չկա. վոր խելք չկա, անխելք բան կը բռնը,
Իս չըմ Թուրկի, որ դու Դավթին ապանիս։

Վոր կ՛ասը, Մելիքն ել մոր ըռըկուն,
Սկուն կը բարկանա, կ՛ըլնը դու.
Կը ճամբիը քաղքը մեջ,
Մեկ քանի խելքուվ մարթ կը բիրի, կ՛ըսի.
— Դու՛ք իմ դիմանը, իմ մորն ինիք.
Տըռանանք՝ դու՛ ինչ կ՛ըսը՛ք,
Անանքն ել խելքով ին.
Եսայ.— Մելը՛ք, ես որ քու մերն ի,
Հալաթի քու մոր խելք քանն քանն ապեկ ի.
Քու մերն ի, դու անու՛ ապեն իս.
Քու մեր ինչ կ՛ըսը, դու անու՛ խուսք ա՛նիս.
Ես ինչ ապեն, վոր խոր-մոր չը՛ըսը, կ՛ասըն, թե ծուռ ի.
Ել ին ապըն սիյանաթի չը՛ընը։
Մելըք ինաև մտածից, Եսայ.— Ծի խուսք ա՛նիմ։
Ըլալ եկավ առուն, Եսայ.
— Մերս, ես ալըմ քի խաթըր։
Մերն ել չատ ուրախացավ, Եսայ.— Մելը՛ք,
Վոր դու իմ խուսք կ՛անիս, ես չատ կ՛ուրախանամ.
Ապա վոր չանիս, գլխիդ ապա չըմ ճանչնամ։

3. Դավթի վտարագրությունը հեռիների հետ
յեվ նրանց սպանելը

Մերը Դավիթն քյան Մելքը չատ կ'ուզի,
Համա լաճուն բավարած չենը, կ'ըսի.
— Իմ լաճ սարթ ի. խա վախենամ՝ Դավթին սպանի,
Կ'ըլնը, կ'երթա խոր տուն, կ'ըսը.
— Ա'խպերնիր, դու դիտե՞ք՝ ընչի խատաբ իմ իկիր.—
Մելքի մոր յոթ ախպեր ուներ.—
Մելքք Դավթը՝ մոռեն ըորկիր ի.
Իս կ'ուզիմ՝ դու ամեն որ
Դավիթ տանիք սար, ծի խիտ ավ ենը՛։

Մեկել որ քեռիքն կը գյան,
Ջ'Դավիթ կը վերցըն, կը տանըն սար։
Երկու շաբաթ կ'երթան, նեչիր կ'ենին,
Հնվարին կը գյան տուն։
Մեկ որ մերն կ'ասը Դավթըն.
— Դավիթ, դո՞ւ ել նեչիր կ'ենըս։
Եսաց.— Ես, մարդ, վերու ոխչարքիր իս կը սպանիմ.
Իս կ'առնիմ, բիրիմ չոր քաղքը՛ կուշտ.
Կը տամ, քեռիքն կը տանըն։
Կ'ըսը.— Դավիթ, դու վաղ մի տա, բե մի խատաբ։
Դավիթ կ'ըսի.— Ադեկ, վաղը իս կը բիրիմ։
Ըլլուսուն քեռիքն եկան, ասըն.
— Դավիթ, կայնը՛, երթանք։
Գնացին սար. Դավիթն ել, կան եկավ,
Մեկ ջուջ, ատադին վերու ոխչար սպանից։
Քեռիք տեսան, շաշ ինացըն.
Տվըն Դավիթին քյամակ, շլկեց, եկավ.
Ուրիշնքն ել կ'ընցնին հասնչ, հա կը գյան.
Եկան չոր քաղքը՛ քյամակ.
Քեռիք ըսին.— Դավիթ,
Դե գնաբն, դու դնա, մինք կ'առնընք, կ'երթանք։
Դավիթ կ'ըսի.— Ըսրիր ծի պես ըլնը՛,
Ջըմ հետ եկա վերու ոխչար։
Քեռին եսաց.— Դավիթ, վրե չըս հետ։
Եսաց.— Սկնա մ' որ իս կը բիրեր,
Իս կը տեր, դու կը տանիք.

Եղա մեկն չըմ իտա, ըձի խամար կը տանիմ,
Ես մեկ քեռին կ'ըսի.
— Կ'ասըն՝ Դավիթ մեկ երակ ծուռ է,
Մինք չընք ավատա, մկա բալլու երաց,
Դավիթա խուսք մեկ է, վոր հասց՝ խա—խա, վոր հասց՝ չե—չե.
Կանեք, վոր Դավիթա մոտեն զոռով չառնենք, Դավիթ չիտաւ
Ցոթ ախպեր խոսքիր կ'ինըն մեկ,
Երկուս ղ Դավիթ կը բռնին,
Ինդն վիրու ոխչար տ'առնըն,
Դավիթ ըրշկաց՝ զոռով կը տանին,
Հասց.— Եղա ինչ տ'անիք,
— Ինչ տ'անիմք. դու չըս իտա,
Զոռով ար խլինք, տանինք,
Եկան վիրու ոխչարը՝ չանդակ վիրցին,
Դավիթն ել բռնին,
Դավիթն ել ձեռ զարկից, ղքեռըն վիրուց,
Եդենց դանից գնար՛ն, գնաց խուղը մեջ,
Չյոթն ել մեկ-մեկ վիրուց, դանից գնարն,
Ել չըրշկաց կուչտ ու բուլուր,
Վիրուց վիրու ոխչար,
Դրեց թխլու վերա, նկավ տուն,
Մերն հասց.— Դավիթ, քու քեռիքն ել տարը՞ն,
— Չե, հասց, նայ է, ես բիրը,
Հասց.— Քու քեռիք խիտ քի չկռմեն, ձեն չտվը՞ն,
— Ապե, մարե, հասց,
Միտք ունեն ձըրնե փախցուցեն,
Ին ել ըրըկամ, իմ քեռիքն մեկ-մեկ յան թալիմ,
Վիրու ոխչար առամ, եկամ,

Մերն ըլավ դինաց Մելքի մոտ, հասց.
— Մելք՛, դու Դավիթըն չըր խանիը, արը՛, սես՝
Դավիթ ինչ վիրու ոխչար է բիրիր,
Մելքը ելավ եկավ, տըտավ մե ջուջ վիրու ոխչար,
Հասց.— Դավիթ, դու եկար,
Ապա քեռիք դուր գինացըն,
— Մելիք, հասց Դավիթ,
Եկանք քաղքը քամակ,
Իմ քեռիք իմ մոտեն կը խլին վիրու ոխչար.

Իս իմ քեռիք չպըտիմ դէն,
Վերու ոխչար առամ, եկամ.
Իմ քեռիք մնացըն ենաւ ծըծդալով՝ իս եկամ,
Մելքի սրտըն առամ.
— Մարե, եսաց, քու ախպերքիր սպանիր իւ
Մեր չավառաց, համա Մելքք հելաւ վազից, գինաց.
Գինաց, տըսաւ՝ քեռիք ինչպես գարկի խուղը՝ մեջ,
Զուր մեջք գինացիր ի խուղը մեջ,
Մնացիր ի բերանքահիր բաց.
Ենու առամքիր սըվառակ կը առնու՝
Մելքք վոր խառաւ, տըսաւ՝ քեռիք չուրցած է,
Հելաւ հընդուց, գարձաւ, եկաւ տուն, եսաց.
— Մարե, Առուած քու տուն ավիրա,
Քու ախպերքիր սպանիր իւ
Ծարար ավըց, գինացըն, քեռիք բիրը՛ն, խուրը՛ն։

6. Մելիքը փոռձում է Դավթին կրակով չեվ վոսկով

Մելքք եկաւ տուն, տեսաւ Դավթի քնիր է.
Թուր քաշըց, վոր գ'Դավթի ար սպաներ,
Բա մեր չամ կ'ուզեր Դավթըն, չըր Թուդնըր,
Ետու Մելքք ու մեր չաւ կռիվ եըրն Դավթը վերա,
Մեր եսաց.— Դավթի ճիժ է, խիլք չխանեն.
Ապա վոր ենու խիլք խաներ, գիմ ախպերքիր կը սպաննիր.
Իմ ախպերքիր սպանիր, քի՞ ինչ։
Եսաց.— Դավթի չամ Թարս է.
Սպանեմ, իմ յախեն պրծնի ձեռնեն։
— Մելքե՛ք, եսաց մեր, Դավթի վոր ճոճացավ խիլքով կ'ըլնը՞
Մելքք եսաց.— Տղեն չարրիմ.
Հիմա անոր ճոճութեն, պղտըկութեն բայլու կ' ենը։

Գինաց, մեյ լանկեռի ոսկի լցեց,
Մեյ լանկեռի կրակ լցեց,
Առից, իրի, դրըց Դավթը՛ դեմը,
Ջ'Դավթի քնուց վի խանից։
Դավթի ըլալ նասաւ.
Ըլչկաց, տըսաւ՝ մեկ լանկեռի կրակ,
Մեկ լանկեռի ոսկի անոր հառաջ դրած է.

Մեկն ել կշաք խմա նստած իւ
Մեկալք ել մեկ քյոնը մարդով նստած ըն,
Դավիթ ըրչկից, ձեռ պարզից, ոսկին ալ վիրցնի,
Արիշտակներ ձեռաց գանըն,
Մուրըն ի կրակը մեջ.
Կրակ մաշից կպավ.
Ձեռն չուշուա կրակով մուրց բերան,
Կրակ խիտ գինաց, լեզուն իրից գավ,
Վոր իրից գավ, մեր հասց.— Մեկալք,
Տեսաք, վոր քի կ'ասըմ՝ ճիշ ի, դու կ'ըսիր՝ չե.
Տղը լեզուն ել իրից գավ,

7. Մելիքը պատվիրում ապանել Դավթին. սա հարբում և դեվերին չնվ մեռնին վերադառնում են Սասուն

Դավթը՝ ախեր Մեկալքի սրտը՝ մեջն ի.
Մեկալք շատ կը վախենա մտոնն.
«Վոր են պղտիկ չապանեմ,
Ջուջանա, ըզի գոռ ա՛նի.
Մեկ որ եգա ոչին հիմ գլխե ալ խանի»,
Ըլավ Մեկալք, մեռաք երաց,
Վոր Դավթըն մեկ ճամբաես ա՛ գընաըն.
Մորեն գնդաուկ տանը՝, ապանի
Եգա Բաթմանա բեղեն կը տեսնա, կ'ըսի.
— Ինչպես անինք, պ'Դավթի ապանինք,
Մեկ գիվ ել Բաթմանա բեղը՝ ընկիրն եր.
Եռու Ծրինկը Գիվ կ'ասըն, Ծրինկիստանա նկիր ի.
— Մինք կանանք ապանինք, հապա քու մեր չի թուղնը,
Մեկալք նկավ մոր մտա.
— Դավթի վոր ձեա նստ տան մեջ, պ'Դավթի կը ապանիմ.
Գնաք ի՝ ընձի մտանն գառանա. գոռը կը տանըս, տար.
Դավթի հատե տի չձեա.
Մեր Դավթըն շատ կը սիրի.
Լացից, Մեկալքի ապաշանք ընկնավ, հասց.
— Դավթի թը ձեա իմ կշաք խմա.
— Իա, հասց, հերդամ իմ կերի՝
Դավթի ձեաց նստ տեղ, որ ապանիմ.
Մեկն ել հասց.— Դավթի նստ տեղ չըմ թուղնի.

Կը հերոսկեմ, կ'երթամ խոր քաղաք
Կը կանչեմ Բաթմանա Բեղեն,
Եղա Ջրհնկիսաանա Դիվ,
Կ'առնեմ, կը բերեմ, կը խնդրեմ,
Վոր.— Դավիթ տանեք Սասուն, դառնեք, դնեք
Դիվ իրեն, Մելքէն ետաց.
— Դուն ասիր՝ որ տպանընք.
Քու մեր կ'ըսէ՝ Դավիթ տար Սասուն, դարձի, երթ
Մելքք ետաց.— Եղա շատ աղեկ ըլավ, Դիվ.
Վոր սկուն ի, դուն, Բաթմանա Բեղեն զԴավիթ կը տանեք,
Բաթմանա կարմընջի վերա հեր դնեն կը բռնեք,
Ենուռ վիզ կը կառնեք, կը թալքք չըը մեջ.
Մեկ բուռ մէլ Դավիթ արընից ըձը խառար կը բերեք,
Վոր իա խմիմ, իմ արբա խոմանա
Մելքք եկավ առուն, ենոնք ել թևզարըք կը տեսնըն

Դավիթ, Բաթմանա Բեղեն, Ջրանկիսաանա Դիվ
Կը դնեն ճամբուռ, կ'երթան
Կը գան վար Բաթմանա կարմընջին
Եղա Դիվ, Բաթմանա Բեղեն
Դավիթ ուժուդով եղա տեղ կանդնան
Դավիթ ըրչկից, որսալ երկուսը վար կարմընջին
Դավիթ եկավ, խոսալ մոտ, ետաց.
— Վըե՞ տես կայնիր եք
Եղա Դիվ ետաց.— Մելքք մի ասից՝
Դավիթ աղեկ կարմուռնջ ընցըցեք,
Վոր չի վախենա, չընկնը չուր
Դավիթ վոր գնաց, մեկ դա կանդնավ, մեկ դա կանդնավ
— Ե՛, Դավիթ, արի, ընցի.
Մինք քե բռնինք, չվախենաա
Դավիթ կը գա, վոր ա՛ընցնի, զԴավիթ կը բռնին
Ինչ կ'անին, չըն կանա դնը՛ն դնոր՛ն
Դավիթն ել ձեռ ըմ կը թալի Ջրանկա Դիվի փուղպատ,
Մեկել կը թըլի Բաթմանա Բեղի փուղպատ,
Վիրուց, դրից կարմընջի վերաա
Որ սկոն երաց, ես երկու փահլևան,—
Ջե՞ վոր ձեռ թըլից փուղպատ, սկզըն զախ ի,
Ինչ մնաց՝ մեռնըն, ենքան զոռ ունից.—

— Դավիթ, ասըն, քա՛ բախտն ինք,
Դա՛ զմի թուղ, վոր մինք ըլինք, դողրու խաբար տանք։
Դավիթ ձեռ եղոնց մոտեն կը վիրցի։
Ենոնք ել կ'ըլըն, կը նստըն։
Սահաթ մ' ենոնց խիլք չգա՛ ենոնց գլե՛խ,
Ենքան որ դու արագ ենոնց։
Դավիթ ետաց.— Դե՛, տանք, ե՛։
Նուր քիչ նաֆտաս ևկավ ենոնց, բևյն առըն.
— Մինք քա՛ խոր խին ծառեն ինք.
Մինք գքի տարընք Մելըքի մոր մոտ.
Ետքամ ժամանակ մինք Մելըքին ծառայութուն կ'ենընք,
Մկա վոր դա՛ սկնա գախմ իս, մինք չը՛նք գըտե՛։
Եգա Մելըք մի ետաց,
Թի՝ Տարնք, կարմիջը՛ վերա վըղ կոռնք։
Ենու երուշեն մի բուժո՛ւլ լիք երնք,
Բիրնք, իս խմիմ, վոր իմ սըրտ խոշխա։
Ապա դա՛ վոր եղենց կորըճ իս,
Եղենց գախմ իս, մինք չը՛նք խնդանա.
Մինք՝ ել Մելըքի ծառայութուն չընք ենի,
Դա՛ խոր խաբերը՛ խամար քի ենընք։
Դավիթ ետաց,— վոր սկուն ի, կայնի, երթանք։

Անո՛նք կայնան, իրարու խիտ ևկան ի Սասուն.
Վոր ևկան Սասուն, Դավիթը խորոխպերն ին՝ Հո՛վան, Վերտո,
Շատ խնդացըն, փառք տվըն Աստուծուն,
Վոր.— Մի* տղեն սկնա կորըճ, սկնա խորտա ի.
Ջո՛ր հետը կուրսըվիր եր.
Հետը փառք տանք Աստըծուն,
Վոր մի կորուստ դնտանք։
Շատ եգա Դավիթը՛ վերա ուրախացան։

8. Դավթի մանկական չարաբյուցը. բաղաքացիների դժգոհությունը

Մեկ չարաթ Դավիթ քաղքը՛ մեջ ճժիրու խիտ հա՛ կը խաղա։
Մեկ որ՝ սկնա բառաը՛ ծառ մ' ենաև կըներ,
Դավիթ ձեռ թըլից եգա ծառըն.

Մի — մեր, ի՛ մը

Եղա ճժիրն ել թամաշա կ'անըն։
Չեղա ծառ զոռըց, կոսից, ծերը խաուց գետըն,
Չծառը՝ ծեր գայիմ բանից, հասց.
— Տղեներ, ակնա խաղ կ'ենըն։
Եղա տղենիր եկան, թափան Դավթա ձեռաց վերա,
Ծառը՝ ծեր տքիր գետըն։
Եղա տղենիր, վոր մե-մեկ ճուղ կը բռնըն,
Կ'ըլըն ծառը՝ վերա, կ'ըլին, ընաև կը խնդանան։
Դավիթ հասց.— Տղեներ, եղեք տակ։
Դավիթը ձեն չըն լսե։
Դավիթ մեկ ել կ'աղաչի.— եղեք տակ աղա՛ց։
Կ'ասըն.— Ընաև մի քեզ կ'անընք, վրե՞ կ'իջնենք տակ։
Ըզն գիտի՝ Դավիթը ձեռ կը ցավը, վոր չըն եղեն տակ,
Դավիթ կ'ըռըկի, գծառ բաց կը թուդնը.
Եղա տղենիր ամեն մեկ կ'ևրթա,
Մեկ յանեն կ'ընկը գետըն։
Վոր կ'ըլնըն գետը՛ն, ամենն ել կը մեռնըն։

Ձեն կ'ևրթա քաղքը մեջ, խաբար կը տան.
— Շուտ խասեք, ձի տղեք հըմեն մեռան։
Հըմեն մարդ ուր անեն ըլավ վազից, հասց.
— Շուտ խասնիմ իմ տղը հնվարըն.
Եսա ի՞նչ բան ի, վոր եկավ։
Կ'ևրթան, համա չըն հնվատաս։
Եկան, խասան տղենիրաց, տըսան՝
Մարդիր հըմեն թափած ի եղա տեղ։
Հառաջ չոտ վոր գինացիր ի,
Եղա տղեկնիրու ջանդկնիր հըմեն ժողված ի.
Ամեն խեր ուր տղը՝ վերա նասիր ի, լաց կ'ըլնը։
Կանչը՛ն, մեկ տղա բիրըն, խարցուտս արըն.
— Տղա, դու խաղասո՞ղն իր։ Եսաց.— Հա։
— Մի տղեկնիր վո՞ր ապանից։
Եսաց.— Դավթի ապանից։
— Վրե՞, մի* դուշմանն եր Դավթի։
Եսաց.— Չե. եղա ծառ կը տիանե՛ք։
— Հա, կը տըռնանք, ասըն։

* Մի — միր։ Հմմ.

— Եղա ծառ կոպրց, իբի գետըն.
Հըմեննն ըլան վերա.
Ուբինց խոմա կը խաղնն.
Մինք ել տատ-քոռն տղա գետըն կը խաղնք.
Դավիթ եսաց՝ եչնք տակ,
Ձիջան տակ, ախանջ չերըն.
Դավիթ գծառ բաց իթուղ,
Տղեներ բանձըրցան, ղըպան գետը՛ն.
Գնացընք մեջ, ձեռ վոր ոտընք,— մեռիր են.
Մինք ել եկանք քաղաք, ծի խաբար ոտընք.
Մեկ-մեկ ուբ տղեն վիրուց, լալով իբի տուն,
Վեր ախպեր կըներ, վեր քոր կըներ, վեր խեր կըներ,
Եկան, եղա տղենիրու վերա լացըն, շոռ լացըն.
Խոխոռն ճամբեին, տեխտեր բիրը՛ն,
Գառաղաց երը՛ն, տարըն, խուրը՛ն.

Հըմեն ժողովան, հիրոր ասը՛ն.
— Մինք տ՛երթանք, Դավիթըն տը սպանինք.
Դավիթ վրե՞ մի տղենիր սպանից.
Ըլան եկին, կանչըն Ջենով Չոլան, ըսըն.
— Դավիթ գե՞ր ի, կանչը՛, գա՛.
Եսաց.— Վրե՞ կանչիմ Դավիթ.
Ըսըն.— Մազեր Դավիթ մի տղենիրու գոշմանն եր,
Եսքամ տղա սպանից.
Չոլան ենաե կը վախենա, կ՛երթա Դավիթը մոտ.
— Աասված քե տուն ավըրի, Դավիթ,
Աասված քե տուն ավըրի, Դավիթ,,
Դու եղ տղենիր վրե՞ սպանիր.
Եսաց.— Ջանիմ, ըզը չլսան, խո չըմ զարկիր ի
Եսաց.— Քեզըզը՛ մարդիր եկած,
Դուռ բռնած ի. ելի, ջուրը տուր.
Դավիթ կ՛ըլնը, կը գա գուռ, կը ախնա՝
Եսքամ մարդ լցված ի գռան վերա.
Շատիր կան, Դավիթ չի տեսած.
Ինունք ել եկած ին՝ զ՛Դավիթ տխնան, քամաշա ենին.
Շատիր կան, վոր Դավիթըն զարկիլու հապիճ եկած ին.
Վոր Դավիթ կ՛ըլնը գուռ, եսքան մարդ՝ վոր Դավիթ
կը տխնան,

Հախու կը գնդան, հիւրարան գողուկ կը գրուցեն.
— Դավիթը՛ն ձեռ մեք տեք, վոր ապախի՝ մե ել կը ապանիւ*
կը գառնան, հըմեն մեկ հոր տուն կ՛երթան.

Ց. Դավիթը գառնարած. Հովանի հաց բերելը

Են մեկել որ կը կանչին Չիվանըն, կ՛ըսըն.
— Չիվան, գու գըտիս, վրե մեք գըի կանչիր ինք.
Մինք հերեկ եկինք, ասանք Դավիթ, վախեցանք.
Դավիթըն մեկ սանիյաթը՛ գիր
Եգա վոր սանիյաթը՛ չդնես,
Քաղքը մեզ չատ ավիրութին ա՛ելնի
Չիվան կ՛ըսը.— Ես ինչ անիմ.
Վոր գու կ՛ուզիք ենինք գառնարած:
Ենուկնք ել կ՛ըսըն.— Ենինք գառնարած, չինա քաղաք
Չիվան կը գա տուն, կ՛ըսը.
— Դավիթ, ըս տարը մի խաց պակաս ի,
կը գա՞ս, ըլնըս գառնարած.
Մե քանի տամար խաց կ՛առնինք
Վոր ձմեռ անուքը՛ չի մնանք
Դավիթ կ՛ըսը.— Վոր իմ հախ եսա գլխեն տան,
Ըձը չի խափին, գառնիր կը տանիմ.
Չիվան ի, կ՛ըլնը, կ՛երթա քաղքը՛ մարդիրու մոտ, կ՛ըսը
Եգա մարդիր կ՛ըսըն.— Չիվան,
Միք հաս գլխեն հնու հախ թամամ կը տանք,
Թե չինա քաղքընիր
Կ՛ըսը.— Ըրլաւան ծի գառնիր բերեք զարգախ գառ.
ԶԴավիթ կը ճամբիմ, թը հըմեն ժողվըրտի, տանը՛,
Զուր հեվարը՛ն հըմեն մարդ կը գնք,
Ծի գառնիր ջուկնք, կը տանիք.
Եկավ տուն, Դավիթ հաց.— Ըրնախեր,
Զի հատա մեկ պողպըտե սոլ բի,
Մեկ պողպըտե կոտ բի
Չիվան գինաց, առըց, բերից

Ըրլաւանն հըմեն մարդ ուրընց գառնիր
Առը՛ն, բերը՛ն զարգախ գառ

---

* Մե — մեզ, Ե մ ը.

Դավիթ զգեստները ժողվըրաւից՝ որ տանը տար
Մարդիկ վոր տեսան զԴավիթ, ըսըն.
— Չեվան, վոյա, Դավիթ որ սպանի զգեստները,
Չեվան ասաց.— Դավիթ,
Մինք զրկից ինք, գեստները չպահնիա.
Սըլամաթ տար, սըլամաթ բի հնվարըն,
— Խրիսդոս, կ'ըսը Դավիթ, մազեր իս ծուռ իմ.
Զգեստները իս չեմ խորտա կը պահիմ,
Դավիթ գեստները կ'առնը, կը տանը.
կը տանը, բանձր տար մը կա, ննաև,
Եղա տարն ել չեմ չանավար կա.
Մարդ չի կ'ըլնըա եղա տարը մալ տանը,
Վոր ինքամ չանավար կա,
Դավիթ զգեստները կը տանը, խանը են տարը,
Գեստները կ'ներծան. Դավիթն ել ինչ կ'ինը.—
կան կը գա, վուր առջ ըտառտ կը գա,
Տվիլով, ափիլով կը բիրի, գեստներու մեջ.
Գել ըտառտ կը գա, կը բիրի, մտուցի գեստներու մեջ.
Աղվես կը տեսնա, բիրի, մտուցի գեստներու մեջ.
Լպըտարակ կը տեսնա, կը բիրի, մտուցի գեստներու մեջ.
Շատ կը ժողվըրտի չանավարքտիր,
կը բիրի, կը լընը մեջ, կան կը գա,
Ինու հասուն չըն կ'ըլնըա մեկ մեկը կպնը,

Կես որին Չեվան խաց կը տանը,
Կ'ներծա տարը, կը մոռանանա,
կը տեսնա՝ գեստները ինչքամ շատ ին.
Կ'ներծա, կը մոռանա, կը տեսնա՝
Առջիր, գելիր գեստներու մեջն ին.
կը վախենա, կանչը՛.—Դավիթ, Դավիթ, ելի, քու խաց տար
Դավիթ կը գա, կ'առնը խաց ու կ'ըսը.
— Խրիսդոս, եղա քիչ ուրիր ըճը շատ կը չարչարըն.
Քու կը կամինամ, իս ինա ուրը'ն զարկիմ.
Չեվան ասաց.— Քե խրատան տըվը՛, զարկ.
Դավիթ գխաց առը, գինաց.
Եղա լպըտարակ գեստներուց ընկած գան, փախավ.
Դավիթ կոտ սկնա անթեղիկից,
Դռավ լպըտարակուն, խառար փարչա երաց.

10. Հովսեփի ճախազգուշացումը չնվ Դավթի կանչը՝ գառները բազմացնելու մասին

Հովհան ի, կը գա քաղաք,
Եղա մարդիրան կը թամբեի.
— Դռնիր չինեք.
Դավիթ չամա Ջանավարքիր լցիր ի գառնիրու մեջ,
Գառնիրաց խիտ կը բերի քաղաք.
Դու չերթիք գառնիրու հառեջ.
Դավիթ ա'ըռըկի, գա առնս.
Վոր կը գա առնս, խարամ կ'երթա, խալալ կը մնա.
Սրայով ծի գառնիր սարեք։

Հովարըն Դավիթ եղա գառնիր
Կը բերի դարպախ գոն, ենառեղ կը բռնա.

«Եկեք, ծի գառնիր սարեք.
Վիր քսան եր, քառասն երիր իմ.
Վիր հիսուն եր, խարիր երիր իմ.
Վիր խարիր եր, երիր իմ երկու խարիր.
Ծի գառնիր հաքամ չատացրցիր իմ,
Վրե դու՞ք չըք իգա, ծի գառնիր տանը'ս։

Մարդ չի կ'ըլնըա, գա գոնա
Հովան կ'ըլնը տանը'ս, կանչը'.
— Դավիթ, Դավիթ, դու քնող, երե՞. քնող, երե՞
Դավիթ կ'ըռըկի, կը գա առնս.
Վոր կը գա առնս, խարամ կ'երթա, խալալ կը մնա։
Հըմեն մարդ կ'երթա, գոր գառնիր կը տանը։

11. Վարարդություն. Պատավը չնվ վարագեղ

Հովան կը ախռա՝ Դավիթը տալիր ցըվրվիր ի,
Մուցիր ի կոռ, բիրիկ կը գա։
Հովան կ'ըլնը կ'երթա, քաղքը' մարդիր կը ժողվի.
— Իս չըմ կերի որեն մե-մեկ տալ տա Դավիթ'ն,
Են ել պողպըան տալ։
Եղա տանիյաթ բա մ' չի։

Ամիր Հասան (XIII դ.)

Հայրըչ սանիչաթ դնինք
Մարդու մեկ կ'ըսը.
— Մեկ նեռ-անիղ չընի, ուռ Դավիթըն,
Թըղ երթա դաշաիր, ճնճղու ապանի.
Ճնճղուղ չար կ'ըլնը, չուտ կը թռնը՛,
Դավիթ խիտ չուտ կը չարչարվը՛ չայր հավարըն,
կը գա ուռն, կը քընի դինջ.
Հովան եկավ, մեկ նեռ-անիղ չընից, ավից Դավիթըն,
— Դավիթ, ևասց, ըս ասրը
Մի* կավրմինն, մի միսը պակաս ի,
Եգա նեռ-անեղ քի խասա բերիմ,
Վոր դու երթաս դաշտիր,
Ճնճղուղ ապանիս, բերիս,
Հերսաբու խիտ կ'ուտինք.
Դավիթ կ'ըլնը, նեռ-անիղ կ'ասնը, կ'երթա դաշտ
Ճնճղաթիրուն կը գտնի, ճնճղտիր կը փախնին,
կը մտնըն մեկ կուրկը՛ ասրը՛ մեջ.
կուրկին ի, շատ ուռի, բանձրացիր ի,
Մարդ չկրի մեջ մտնի.
Դավիթ սըսավ՝ ճնճղտիր
Հրմինն լցվան մտնչ կուրկը՛ ասրը,
Ջինքն ևլ դինաց, մտավ կուրկը՛ ասրը մեջ,
Գտավ բլավ դինաց, սըսավ,
Վոր Դավիթ ընկի կուրկը՛ ասրը մեջ.
ԵՒասց.— Դավիթ, կրնդ քի տանը.
Վրե դու ընկիր ըս իմ կուրկը՛ ասրը մեջ,
ԵՒասց.— Գտավ, ճնճուղ կը ապանիմ.
ԵՒասց.— Ա՛խ, կրնդ քի տանը՛. կրնդ քի տանը՛.
ԵՒասց.— Գտավ, վրե կրնդ տանը. իս ինչ իմ երթ.
ԵՒասց.— Եգա տատնըթինդ տարը՛ կա,
Եգա Սիվ տարը՛ բուլդր բաղան ի քաշիր.
Ենգամ ջանավար, վիրու ուխշարնիր,
Ուր վիրուց դինք կը թալի են բաղնը մեջ,
Ել չի կերի գնա ըլնը՛,
Դավիթ, կը գա, ճնճուղ կը ապանը.
Ճնճղու մեջ ինչքան միս կա.

* Մի — տես եւ մը.

Գինա Սիվ ամբը, մեկ տաս խատ վիրու ուխշար բե՛,
Երա կավըմա, հա՛ կե՛, հա՛ կե՛, խակե չե՛ խլսե՛։
— Պառավ, կըսը Դավիթ, Սիվ սար վեր տեղն է՛։
— Գինա, Հովանըն եամ, կը տանը՛ քե՛, նշանց կը տա՛։
Դավիթ կը գա՛ տուն, կ՚ըսը.
— Քրիսթոֆեր, լսաուն խոտ քե տ՚երթանք Սիվ սար,
վիրու ուխշար տը բերինք։
Ճնճղուկ ինչ է՛, մեկ փրթաձ է՛.
Եղա ճնճղուքով մինք ինչ տը կշտանանք։
Իմ խեր եղա ամբը ետքամ վիրու ուխշար՝
Բանտա է՛ երեր, դրեր է՛ բռնատուն։
Երթանք, բերընք, մի խատա ենենք կավըմա։
Հովան ենտե դուշունմիշ կ՚ըլնը,
կ՚երթա քաղքը մարդերուն մոտ, կ՚ըսը.
— Իս չըմ գը՛տե, Դավիթը՛ վեր է՛ շանց տվը.
Հետը Դավիթ հիմ վերա դուռերը է՛, կ՚ըսը՝ Տ՚երթանք սար։
Իմ խեր վիրու ուխշար բռնտա է՛ երեր, տ՚երթանք բերընք։
Եղա քաղքը՛ հըմեն մարդ կ՚ըսը.
— Հովան, ուր գա՛ երթաս,
Մինք ել տը գանք, ենտե թամաշա ենենք.
Ենտե մկա ջանջ-ջանջ առջեր կան, գելեր կան մեջ.
Շատ վիրու ուխշար ել կա մեջ.
Տանանք՝ Դավիթ ինչըղ կը սպանի եղա վիրու ուխշարքեր։

Քրիսաուն հըմեն ժողվան, գինացըն Սիվ սար.
Տատն՝ սարը մեջ շատավուր ջանավար կա.
Լցված է՛ բադանը մեջ։
Դավիթ ըրըչկաց, ըրըչկաց, եասց.
— Մոտ մեք գա՛. իս չըմ թուղնը՝ գա՛ք զանիք.
Եղա իմ խոր բռնավուրքերըն ին.
Իմ խեր բռնելը է՛, իս գա՛ռ բանամ, հըմեն խանիմ գա՛։
Նեւը գինացեք, վոր կարը՛ճ է՛, հուրըչ տեղ սպանեն։
Դավիթ գպատը մեկ տեղ կը քննդե՛,
Ջանավարքեր հըմեն գա՛ռ կը խանի, կ՚ըսը.
— Դե՛, գինացեք, վեր կարըճ է՛ հա՛ր խատա սպանի։
Ձինքն ել հալա ընկե սարը մեջ,
Կան կը գա՛ սարե մեջ, քարը՛ տակ, ծառը՛ տակ.
Չա՛ կան կը գա՛, կ՚ըսը.

— Ըլնը՝ մեկ չանապար քնուկ ըլնը, մեզք ի՝
ե՛ն ել կը խանի դուս, կ՚երթաս։

Դավիթ կը մնա Չուր հեվաբըն.
Հեվաբըն եգա քաղքը՝ մարդիը՝
Հըմեն դարձան, եկին տուն։
Չնվան ասաց.— Դավիթ,
կայնը՛, մենք ել երթանք տուն։
Դավիթ ասաց.— Խրիսպեր,
իմ խեր եսաե չատ ի կան իկի.
Եսա գըշիր կը մնամ եսաուեղ։
Եսաց.— Դավիթ, մարդ գըշիր դուս չի մնա.
Գըշիր կ՚երթա հուր տուն։
Տեսար, եգա քաղքը՝ մարդիը հըմեն գինաց.
Մենք ել տ՚երթանք մի տուն.
Եսաց.— Խրիսպեր, ախր, իմ խոր տեղդանքն ի,
իս եսա գըշիր եսաուեղ կը մնամ.
Վոր դուն կ՚ուզես, դուն գինա տուն.
— Դավիթ, ասաց, վոր դուն կը մնաս, իսն ել կը մնամ։
Մնաց. հիրկուն Դավիթ չոտ քնավ,
Չնվան մնաց նստուկ, չի կ՚ըլխի քընի,
Չնվան զԴավիթը չուխը՝ փնչ ժողվըտուց,
Գնդաուկ բիրից, դրից հուր գըլխի տակ,
Գըլուխ կայիմ դրից Դավիթը՝ փնչը վերա.
«Վոր գըշիր Դավիթ ըձը չիմուղնի քընը մեջ, ըլնը՛, երթաց»։
Չնվան քընավ։

12. Մարութա վանքի վերաշինումը

Դավիթ կնա գըշիրը՛ն ապահավ, ըլավ նստավ։
Դավիթ ըրըշկից՝ զատնու մեկ կրակ իրիվաց։
Ըլավ, տը կանգներ, ըրըշկից, վոր չուխու փնչ,
Խրիսպեր գըլուխ դրիր ի վերա, քընիր ի՝
Ջինքն ել զատնակ խանից,
Դրից հուր չուխու փնչը՛ վերա, կուտից.
Չուխու փնչ մնաց Չնվանը՝ գըլխուն տակ,
Դավիթ ըրըշկից են կրակ, գինաց.
Գինաց, խաուավ են կրակը՛ մաս,

Ըրըկվից, կրակ չկր.
Մարմար քիր կնտեղն կր.
Քիր պատռիր, լիւս կամար վերա կանգնիր։
Դավիթ դուր նետ-անիվ Թալից,
Եղա մարմար քիրի չիւրա բիլիր
Ճղըզ քեշից, նշանից,
Դարձավ, երի խրիխպոր մոտ։
Խրիխպեր հալա քնուկ իր
Դավիթ կնտեղ խաղ եսաց.

«Խերախտա խրիխպեր, վեր իլի, վեր իլի.
Խերախտա խրիխպեր, խեր չունիմ,
Երա խերուքին, երա խերուքին։
Խերախտա խրիխպեր, վեր իլի, վեր իլի.
Մարմար քիր պատռիր իր,
Լիւս կամար վերա կանգնիր իր։
Խերախտա խրիխպեր, վեր իլի, վեր իլի.
Խերախտա խրիխպեր, խեր չունիմ,
Երա խերուքին, երա խերուքին.
Մարմար քիր պատռիր իր,
Լիւս կամար վերա կանգնիր իր։
Ըձը խամա ենքան ուսատ ճարի,
Ըձը խամա ենքան սարակ ճարի.
Ուրրաթ որ խըմ փուրընք,
Շարաթ որ պատինք,
Հնվարին լմայըցինք.
Կիրակը պատարագ մեջ մատուցինք»։

Խրիխպեր ըրավ նատավ. խրիխպեր գիտեր,
Վուր Դավիթ խուսք մեկ եր, երկու չեր ենիր։
Ապա Հնվան կը լսիր ենու խուսքիր։
— Դավիթ, եսաց՝ երի, երթանք տուն, սարակ ճարինք.
Դավիթ կ'ըսը.
— Իս ա'երթամ մարմար քիրը՝ մոտ, իս տուն չըմ լգա։
Դու չիւս գինա, ուսատ, սարակնիր ճամբեն, գա,
Դու ել երի խոտքիր։
Հնվան կ'ըլնը, հրնդուց կը գա տուն.
Վուր կը գա տուն, ուսատ կը ժողվըրտի,
Սարակնիր կը ժողվըրտի, կ'ըլնը կ'երթա։

Ըսպա Դավիթ ինչ ի ելիր.—
Գընացիր, խասիր ի նետեւ.
Չոր նետ-անիպով ժամատան չոբս բալլար ձղիդ քեշիր ի.*
Ձըմ փոքրիր ի, խաման քարիրն ել հրմեն դրիր ի,
Պատ մեկ մեջք բարձրացրցիր ի։
Աբրխալեր կ'առնը սարակնիր, ուստեք, կ'երթաս
Ուստեք կը սիհնան, կը զարմանան նետեդ,
Սկուն չոջ քարիր բիրիր, դրիր ի խաման մեջ,
Վոր հրմեն սարակնիր մեկտեղ ժողվըրտին,
Ձըն կերի են քարիր բիրըն
Ուստեք կը կանգնըն պատը վերա,
Դավիթ են չոջ քարիր ձեռ կը տա,
Վիրցի, բիրի, կը դնի ուր տեղ
Վոնչ սարակնիր կերին են քարիր բիրըն,
Վոնչ ուստեք կերին վիրցին, տեղ դնին։
Սարակնիրն ել նետ պատիկ քարիր կը բիրին,
Ուստեք կը տան չոջ քարիրու բալլար
Դը՛լ կը չնին, կը տան ուստին.
Դիկն կը գանին բալլար
Ձեր մուխ կը տա, նետ եղեկեցին
Կը գըլխին, կը լմացրցրն
Հեվաբը՛ն Դավիթ կ'ըսը.
— Աբրխալ՛ա խրթխալեր, խեր չունիմ, երա խերուքին.
Եղա ուստեցներու հախ տուր,
Եղա սարակնիրու հախ տուր,
Առանցի հախ մը քուղնի։
Վոր չկա՛յ ել, հոլրըշ տեղից փուխ առ, իմ վերա գըրի։
Աբրխալ՛ա խրթխալեր, երա խերուքին,
Քեռատուն տերտեր, քեռատուն սարկավագ
Ըձը խամա ճամբեն, գա,
Վուր իս խրլուածն պատարագ տ'ինիմ։
Ժամու մեջ ինչ պետք ի,
Տերտերնիր գըտին, խիտ բիրիս
Չիվան, եղա սարակնիր եկան տուն
Դավիթ պինք են գըշիր Աստց ժամու մեջ։

---

* «Ժամատան» բառից հետո ավելացնում ենք՝ չոբս բալլար ձղիդ քեշիր ի» բառերը քառ 712—713 տողերից։ Խ մ բ.

Աբրիամն վուբ լիացավ,
Ենու խրիխպեր քիռաուն տերտեր, քիռաուն ապկավադ
Ադբց, տարավ, խառցուց,
Հալա ալիվ չըր դըպիր ի։
Մեկ շարաթ Դավիթ ենաե մնաց, պատարագ եղից,
Հոր ժամու վերա շատ խնդացավ։
Ձեն ընկալ քիղքը՝ մեջ.
Քիղքը մարդիր շատ խնդացան,
Թե Դավիթ վանք չընիր ի
Ժամու անուն կուժից, դրից
Բանձր Մարութա Աստարածին,
Ըլավ Դավիթ, եկավ առն,
Տերտերքիր, սարկավադնիր Թուղից ժամու մեջ։

13. Հարկահանութչուն չեվ խրատատու Պատավը

Ենդից մատնիչ մարդ ըլավ,
Խարար տարավ Մըսրա Մելքըն,
Թե.— Դավիթ չուչացիր ի, ուր խոր ժամ տվիր ի չնի,
Մկա եղի քիղքը՝ Թագավուր։
Մելքն ի, հենաե ուր մոր կ'ըսը.— Մարե,
Տիսիր, վոր իս հեն որ կը սպանե Դավիթըն, դու չկուղըր։
Մկա Դավիթ սկուն մնդից եղի. դե, դինա, մի Թորկ։
Մըտքը մեր կ'ըսը.— Մելք՛ք,
Դու չես ուղը՝ քի սկոն կորըճ տխպեր բլնը՛։
Կ'ըսը.— Մարե, իս տաճրկ, ենի խայ,
Դո՞ւր ըձը տխպեր ըլավ։
Մելքք կ'ըլնը, ուր կորըճ մարդիր կը ժողվի։
Մեկն են մարդիրաց գլխավուրն,
Եգա կուզ Բաահն ի, կ'ըսը.
— Մելք՛ք, դու ըձը՛ իրավունք տաս՝
Իս կ'երթամ Սասուն, կը բերիմ Թալան.
Քիռաուն կարճ կնըկ կը բերիմ՝ երկանք ադան.
Քիռաուն հերկին կնըկ կը բերիմ՝ գնվա բառնան.
Քիռաուն ադաղ աղջկ կը բերիմ արմադան,
ՋԴավիթն ալ կը սպանիմ, գըլխե կը բերիմ,
Մելքք եսաց.— կնուզ Բաահն,
Իրավունք տվիմ քու ձեռ.

Մարդ ճամբեխ, յոթ տարվան խարճ բի քի խամաւ
Բաւին ի, կ'ըսը.
— Ի՛ս կ'երթամ, խարճն ալ կը բերիմ,
Հալա թալանն ալ կը բերիմ,

Բաւին ի, կ'ըննը,
Ինդ խարիր կարըճ մարդիր կը ջնկը,
Կ'առնը, վուր տ'երթա վար Սասունա,
Կ'երթա, Սասնա կը մոտանա,
Դաշտը՝ մեջ չադրքեր կը պարկի.
Ո՛ւխտը մարդ կը ջնկի,
Կը ճամբեխ հառնչ՝ պխարճ բերի,
Ո՛ւխտը մարդ կ'առնըն ուխտ գնվա, կ'երթան,
Վուր ուխտը տարվան խարճը՝
Ո՛ւխտը գնվա բիռ ուսկը բերը՛ն,
Եգա մարդիր կ'երթան մատ Հնվան,
Թև.— Մըտա Մելըք ճամբեխ, ուխտ տարվա խարճ կ'ուզը,
Հնվան Դավիթից կը վախենա, կ'ըսը.
— Դավիթ, հնատր իմ սըտա ճնճղու մըտ կ'ուզը՛.
Գինա, քանի ճնճղու ապանի, բեր, իս ուտիմ։
Դավիթ կը խափի, ճամբեխ,
Վուր Դավիթ չիմանա, խարճ գողտուկ տա։
Դավիթ նալի կ'երթա Գառվի կուրկը՛ մեջ։

Գառաւին ի, կ'ըննը կ'երթա կուրկը՛ ատա.
Կը տեսնա՝ Դավիթ նալի կուրկը՛ ատը՛ մեջն ի.
Կ'ըսը.— Ա՛խ, կրող քի տանը՛, Դավիթ.
Ա՛խ, կրող քի տանը՛, Դավիթ,
Դու վրե իմ կուրկի սկնա կ'ավրիս։
Կ'ըսը.— Գառվի, վրե՞ ըձը կրող կը դնես.
Կ'ըսը.— Դավիթ, նկին, քու խուր խիզինեն կը չափը՛ն,
Ուխտը տարվան խարճ կը տանին.
Քառասուն խատ կարճ հնդիկ կը տանին.
Քառասուն խատ երկին հնդիկ կը տանին.
Քառասուն խատ ազատ աղջիկ կը տանին.
Դու...*
Դավիթ ենատ.— Յամաչ...

* Տպված է այսպես՝ Ե մ ք.

Դայլիմ կը բռնը Պաուլո ձեռ,
— Պառնավ, կ'ըսը, երթանք, ըձը չանք առ,
Պառավ դԴավիթ կը բերբե, չանք կը առ են հնդեն,
Վուր հերկեն կնկաբեր դրուկ ին.
Տանը', կարճ կնկաբեր, աղչկաբեր չանք կը առ,
Դավիթ, ապա, Պաուլո ձեռ գայլիմ բռնիր ի, չքուղնը,
Դավիթ իրիք հնդե գալն ել կը կուտռե,
Դռնիր կը բանա, կնկաբեր, աղչկաբեր կը խանի գալ.
— Իմ մերիր, իմ քուրիր մեմեկ ձի առն գացիք,
Ըձը մեկ չան կա, ձի ուղուրը'ն ի, մի վախեննիք.
Դավիթ Պաուլո ձեռ կը քնե.
— Պառնավ, կ'ըսը, երե, իմ խոր խիղինի տեղ չանք առ.
Վուր տեղն ի, չափը'ն, կը առնին.
Պառավ բերի, սկոն գացը կը կայնացրցի.
— Դավիթ, կ'ըսը, իմ ձեռ քուղ, առոք ի,
Վուր չքուղնըս, չըմ ըսը.
Դավիթ Պաուլո ձեռ քուղից,
Պառավ ետց.— Դե, ահա, կա ենա ի.

15. Դավիթը հարկ չի տալիս չնչ պատուհասում և հարկահաններին

Դավիթ կը գա, տխնա ինչ.—
Չնվան չխվալը' բերան ի բռնի,
Վերտո ել չափ առը', մտե խիղինեն,
Վուսկըք չափը', կը առ.
Ապա Չնվան տխավ, վոր Դավիթ եկավ.
Տեղ վերտո չտխավ,
Մեկել տխան՝ Դավիթը' աչք հընկավ վուսկը'ք.
կը քնա վերտո վերա.
Վերտո սկուն կը վախեննա, կը քաքի ուր քուննան,
Սկնա կ'ըրըչկա՝ Դավիթ գըլխը' վերա կայնուկ, կ'ըսը.
— Դավիթ, մեկ դիր ել քու խեր իմ վերա բնաացիր եր,
Իս ցավը եր իմ քուննան.
Դու ել սկնա բնաացիր, իս ցավը իմ իմ քուննան.
— Դե, հելի գնա, ետց Դավիթ,
Երկու երեխեքն ել կը վախեննան, կ'ըլնըն, գնա կանգնըն.
Դավիթ կը գա, կը մտնի խիղինեն,

Են վուակիք՝ ինչ չըն չափած,* լեիր ին ջիվալը՝ մեջ։
Դավիթ հա կը լեը չափը՝ ուռու վերա,
Չո փետ կը առ, թեմդըլըգի, լեի առակ։
Են բաբընա մարդիր կ'ըսըն.
— Եգա մարդ ծուռ ի, խանեք գոռա,
Մի** բիռնիր բռնեք, մինք ա'նըթանք։
Ապա Դավիթ չիուղնը,
Ծրիխակը ենու խարար առ.
Չամա չափ գըլխու մեջ կը գարկի.
Վուր կը գարկի, վից խառ մարդ ենաու կը ապանի,
Մնկըն առամքիր քեշի, գարկի ճակառ։
— Դե, գինա, քու թագավուրուն չուդար ածր, կ'ըսը.
Մեկ ել չգա Սասունա կնըկի, աղջըկ առնը՝,
Գա խարճ ուղը։

15. Ուզրադինն ալիուռ ի վանիը. առիավագը բոր և բերուռ. Դավիթը կոտորուռ ի ուզրադինի զարիը

Եգա մարդ կ'ըլնը, կ'երթա բաաինի մոռ։
Են ել գաշտը՝ մեջ չագրքիր գարկիր, ծանառ նառիր իր
Վուակը'ն շառացիր ի Դավիթը՝ մոռ.
Դավիթ վուր արսավ ուր խոր խիղինի վուակիք,
Շուռ խնդացավ, շառ ուրախացավ.
Ի'ուռի, քեֆին կան կը գա։
Չուր հեն որ Դավիթ սկի գինի չըր խմիր,
Չըր գըտի՝ գինին ինչպես ի։
Չե վուակը'ն շառացավ, գինին ել սուվրավ, կը խմի-
Վուր գինի կը խմի, ուր քեֆին կ'ենիր։

Եգա կուզ բաաին ըրըշկից՝
Եգա մարդ իլիր ի մեկ աշավաթ.
Գինաց հառնչ, ըրըշկից՝
Առամքիր հըմեն քեշիր ի,
Ականչնիր կոտիր ի, դրը՝ ճակառ՝ վերա,
Երուն չրու պես կը թափը.
Բեզան ուռի, քեֆըվիր ի.

* Գնաք և հասկանալ՝ ամեն վուակիքը, վոր չափել նչինեն՝ ես մը.
** Մի — մեր ես մը.

Աչքիր երընից չրացվը՝
Հենաի կուզ Բաաին վախացավ,
Իբի, նասոյց, եղա մարդ խաբցնից.
— Եգա վոր քի խիա երաց. չամա չաավուր ին։
Վար դա գլաիր՝ քաղաք հրմեն ակին ծի վերա.
Վրի խարար չերբր ըձբ՝, իա գեր։
— Ձե, եասց, քաղքը՝ մարդ մի ձեն չավիր ի.
Խաղինի տեր ակավ մի հապով՝
Կնկաիր, աղջկաիր բռնից, բան բռնից, խաղրից.
Գինացընք խիղինեն, վուր մի բիռնիր տը բըռնենք, բիրինք,—
Խայիր հալա մի պաաըվ կը պահեն,—
Մնացիր եր մեկ բիռ ուսկը՝, վուր Թըմմեր,
Մեկ ծուռ տղե մ՝ ակավ ընտի.
Հա կ՝ըսըն՝ Դավիթ, հա կ՝ըսըն՝ Դավիթ.
Մինք չընք տխիր ի, մեկ ծուռ տղե մ՝ եր։
Վար բռնաց, եաա խայիր հրմեն մռաեն վախացան.
Հրմեն խանից դուս, ըղինքն մտավ խիղինը՝ մեջ,
Մի բեռեն վուսկըք կը լցեր չափը՝ ուռ վերա,
Թամիզ չուռ կը տեր տակ։
Իմ ընկեր եասց՝ Տա, խայ, եղա ծուռ խանեք դուս։
Վուր սկուն եասց, եղա ծուռ խայը,
Չամա չափ զարկից գըլխը մեջ, գեն սպանից.
Նուր փեռով վիցն եվ սպանից,
Ըձը՝ եվ բըռնից, սկնա երից։
Եասց.— Ենա խայիր սկի բան չասը՞ն։
— Ձե, եասց, սկի բան չասը՝ն։
Կուզ Բաաին չամա վախացավ ենտե, միաք կ՝ենի.
«Իս Մելըք խափեր իմ,
Թե՝ երթամ Սասուն, բիրիմ Թալան.
Կնըկ, աղջըկ չիլավ,
Իմ մարդիրն եվ կուտուբան,
Ամրհն եվ չկիլցան, բիրիր ին։
Վուր սկուն ի, տ՝երթամ,
Սասնա վանք սարը՝ մեջն ի, Թալնիմ, բիրիմ.
Դավիթ չեր կ՝իմնա, գնդատուկ կը գառնամ հետ»։

Բաաին կ՝առնի հեր մարդիր,
Գնդատուկ կ՝երթա Սասնա սար,

Ժամու դռնո կը բռնի, գինք կանգնը՝ դռան,
Եղա խինդ խարիւր Ջան կը մտուցի նէրս։
Վուր կը մտնըն ժամու մէջ,
կը զարկին, քառասուն տէրտեր կը սպանին,
Քառասնից մեկ պակաս սարկաւագ կը սպանին։
Եւ խաբար չըն, թե մեկ պախկվիր ի խաըրքնիրաց մեջ.
Գըտին, թե են ի, պրծըցըն։
Եղա Բառին ի, կ'ըսի.
— Շո՛ւտ եղէք, եղ ժամատան բանիր առնինք երթանք.
Ազեկ եր, մի մարդիրուն փուխ խանընք, վուր սպանիր ենս
Ժամուց կ'ըլնըն դուս, կ'երթան։

Եղա մեկ սարկաւագ հալա պախկված ի.
Գիզատուկ կ'ըրիշկի, կը տխնի՝
Մարդ չկա, հըմեն գացած ի։
Կ'ըլնը մեկ ժամու շապիկ արընը մեջ կը թաթխի,
կը վազի դես Սասուն։
կը գա, կը խառնի Սասունա մեջ,
կը գա Դավիթ՝ մուս.
Վուր կը գա Դավիթ մնա,
կը տխնա Դավիթ ակեն ի խմիր,
Սկի խիւք չկա գըլխա։
Տիրացուն կը գա, դիմաց կը կանգնի,
Կ'ըսի.— Դավիթ, նկան քառասուն տէրտեր սպանին,
Քառասնից մեկ պակաս սարկաւագ սպանին,
Վանք թալնին, առըն, գնացըն։
Դավիթ ասաց.— Խրիխտեր, սարկաւագ իկիր ի.
Մազեր խուռնկն ի պակաս, ձեռքն ի պակաս,
Մռուն ի պակաս, ուռ, քըղ երթա։
Սարկաւագ կը ինա շլար,.
Չկիրի խաչակըցի Դավիթըն։

Ձար կը կտրվի վերա,
Ջենա ժամու շապիկ երնաթաթախ կը զարկի հառնի։
Վուր Դավիթ դշապիկն կը տխնա երուն,
Եռու քեզ կը թուղնի։
— Սարկաւագ, կ'ըսի, եղ ինչ բան ըլիր ի։
Սարկաւագ կ'ըսի.— Քառասուն տէրտեր սպանին,

Քառասունից մեկ պակաս սարկավագ սպանին,
Ժամատուն թալնին, խուղին, գնացըն։
— Սարկավագ չի՞ւա ի գնացած։
— Ինունք ժամ թալնին, դեն գինացը՛ն,
Իրեն եղ դեռն իմ իկի։

Դավիթ կանգնավ, գնաց, մեկ բառուխ ծառ քեշից,
Երից հոր թիվի վերա, չի՞ւա վազելով գնաց։
Կուզ Բաաին զըտիր՝ ինչ բան եր Դավիթ.
Են հառեչ կ'երթիր, վուր Դավիթ չիառնիր ենու։
Դավիթն ի, վազելով գնաց, խառավ ենու դոշումին։
Դավիթ մեկ դիր դիրան աչու թլից,
Մեկ դիր ձախու թլից,
Ենու դոշուն հըմեն չարդից, նանց սպանից,
Մնացողը լցից գիտի մեչ, են եղ գիտ խեղդից,
Ըրըշկից, մարդ չմնաց եղ,
Աչ թիվին ըրըշկից, տըսավ
Կուզ Բաաին, ձիով իր, գիտ ընցիր եր են թայը,
Նաց.— Քիու տեր, իս կերթիմ գամ, քի սպանիմ,
Համա քի չըմ սպանի.
Դու գնա, խաբար տար քու թագավուրըն.
Մենք եղ սկնա քաք չուտի, սկնա բան ենի.
Ամիր բանից ինչ կը դառնա—
Ե՛, Բաաին կ'իշխընան, դառնա, պատառխան առ.
Կը գարկի ձիուն ու կը փախնի։

16. Կուզրադեին ծաղրող կանայք

Կ'երթա, կը խառնի Մըրբ.
Վուր կը խառնը Մըրբ,
Կ'ըրիշկա հաղըրի վերա,
Կնկտիր ժողովիր ին ենառիդ,
Ամբոխու կ'ըլնը, ձիու գըլին կը կոխ,
Չի՞ըրիշ ճամբեվ երթա
Կնկտիր կը ախնան,
Կնկտիրու մարդիրն եղ գնացած խիտ
Շաաիրու աչք ճամբեին ի, կը բռնան.

«Ե՛, կուզ Բաւին քաքաւելան,
Դու դինացիր Սասուն թալան,
Եզ հա՞ւսա կը գան լերան-լերան։
Հա՞ւր ին կարճ կնկաիր՝ երկանք ապան.
Հերկեն կնկաիր՝ դևմա բառնան.
Ապաղ աղչկաիր սրմաղան.
Մըսրա Մելքին խափիր՝ կ'երթամ թալան,
Դու եկար, մի մարդիր հա՞ւր ինձ։

Բաւին եասց.

«Իս գիտեր՝ Սասուն զաչա կը, մեչդան,
Իս չգըտեր՝ քար կը կապան.
Մարդ կըեր ինեն գնգանական,
Նետ կըեր ձեռ գերանական,
Կը զարկեր, հետ կը բաներ քանց պատուխան.
Գնքնան հեղեղ վուր կ'ըլնէ,
Մի մարդիրու ճաճ ու պլոր կը բերի,
Դու արնք ծի յեղ ու չուրթանց։

Կնկաիր լալով կը գան տուն,
Կուզ Բաւին ել կ'երթա հաւր տուն։

17. Կուզբադին պատմում և յեղերությունը Մսրա Մելիքին. մսր խրատը Մելիքին. խնդրանքներից խոհեուդ հարցնելը

Ջուար կու տան Մելքին.— կուզ Բաւին իկեր ի Մելքք կ'ըսի.— կանչեք, իգա եսա տեղ։
Կուզ Բաւին ամոթու չգա։
Մելքք չուրս խաս մարդ կը ճամբեի հետով։
— Գացեք, կ'ըսի, զոռով, ափեզով բերեք։
Եղա մարդիր գացըն.
— Բաւին, ըսին, Մելքք ամր ի երիր, տը գաս.
Վուր դու չգաս, քի ափեզով կը տանինք։
Կ'ըլնը, կ'ընկնը ինուց խոսվեն, կ'երթաւ
Բաւին վուր ենքան մարդիր ավից սպանիլ,
Ենուց բարիկամքիր ժողոված ի Մելքքի մոտ։
Գանգատ ա'ենին Մելքքին։
Կուզ Բաւին կը տանին ենու դիմանիսանեն.

Մելքը կ՛ըսի.— Կուզ Բաառին,
Թէ հառեղ չմտ կարըճ եր. ասիր՝
«Տ՛երթամ Սասուն, բիրիմ թալան.
Քաառուն երկեն կնիկ՝ գնիմ բառնան.
Քաառուն կարճ կնիկ՝ երկանք ադան.*
Քաառուն աղչկաիր արմադանց.—
Ապա դու գնացըր,
Եղաքան կարըճ մարդ տարըր,
Հո՞ւր ի քու մարդիր։
Կ՛ըսի.— Մելը՛ք, Դավիթ սկոն կարըճ ի,
Խապար ենապես ել երթա,
Դավիթ սկուն որ կուտուրի,
Հըմենն ել որ սպանի։
— Սուտ մի ըսի, կ՛ըսի Մելքը,
Թէ փախիր ես, պախկիվիր ես, իկիր ես.
Ես գըտիմ, վուր դու Դավիթըն չըս որ՛սիր ի։
— Վրե՞ չըմ որսիր, կ՛ըսի Կուզ Բաառին.
Ես հառեղ կը դեր, հիսիվանց տիտա.
Մեկ ջու՞ջ-անագին ծառ մ՛ քու՞քսան իր երիր.
Եգա բառուի ծառ դրիր եր հոր թիվի վերա.
Շորը բռնիր եր, քու՞քով գարկիից.
Մեկ դիր աջու գարկիից,
Մեկ դիր ձախու գարկիից,
Հըմենն ել սպանից, լյից գիտը՛ մեջ,
Շատ կարըճ տղա ըլիր ի Դավիթ.
Սկնա կարըճ չիա։
Եգա սպանուկ մարդիրու տիրվանք կ՛ըսին.
— Ապա, Մելը՛ք, մինք ինչ ըսինք քու խելքին.
Քու դավին ինչ եր Սասունա խիտ.
Դու Կուզ Բաառնա խուսք երիր.
Մի կարիճ մարդիր հըմենն տարավ, սպանիլ տվիցր

Մելքը կ՛ընկը, կը գա տուն,
կ՛ըսի.— Ա՛խ, մարե, ա՛խ, մարե,
Իս են որ Դավիթ որ սպանիր, դու չիուղիր.
Մկայ ել Դավիթ սկնա բանիր կ՛ենի։

---

* Ավելացնում ենք «քաառուն», ինչ 809 տող։ Խ մ բ.

— Հա՛, կ'ըսէ մերը, դուն իմ խաբար չերթիր,
Կուզ Բաղընա խաբար երթիր
Եաց.— Ես քու խաբար ինչ ենեմ
Եաց.— Վուր դուն իմ խաբար ենե՛ր,
Քու պատը ախպերն ալ Դավիթ,
Տարըն երկու դիր ա՛երթեր, տեսներ,
Հալա Դավիթին ալ տը կանչեր, բերեր Մսըր՝ քու տուն
Են գնա կ'ուրախներ, կ'ըսեր՝ ըձը՛ ախպեր կա.
Ել մարդ չեր կերթ քու վերա խուսը՛ւ
Կ'ըսէ.— Մարե՛, ես տաճիկ, Դավիթ խայ,
Վրե՛ կ'ըլնը ըձը՛ ախպեր
— Մելը՛ք, ե՛, քու խելք չի կառի
Շատիր քու՛րդ, խայ կ'ըլըն ախպեր.
Մե մեկի տուն կ'երթան, շատ վոճ կը կըտեխն
Են Դավիթին ալ մի պախատ, շախատ տղեն եր.
Վուր դուն Դավիթը՛ խիտ տղեկ ըլներ,
Դավիթ քու խուսք ա՛աներ
Աղե՛կ, Դավիթը մոտ չգնացեր,
Դավիթին ալ չի կանչեր քու տուն,
Ել քու գավին ինչ եր Դավիթը խիտ,
Վուր դուն ճամբեխիր, յոթ տարվա խարճ ուղեր.
Եգա քնատուն երկեն, քնատուն կարճ կնկտեր ինչ եր-
Քնատուն աղչկտեր ինչ եր
Քու արժած, վուր դուն երթիր,
Հալա Դավիթ ինչ ի երթիր.
Դավիթը արած հալա քիչ ի

Գնդապատ շատացավ մոր մոտ,
Ել տղը մոտ չերթան,
Մեկ կ'ըլնը դուս, երկուս կ'երթան նեղս.
Երկուս կ'ըլըն, չուրս կը մանըն,
Թե.— Քու տղեն ակնա երթիր ի մի գլուխ
Կը ճամբեխին, կուզ Բաղին կը բերին.
Մերը կ'ըսէ.— Վրե՛ գնացիր,
Ակնա ավիր բան երթիր
Եաց.— Մելը՛ք ըձը ամբ երաց
Մելը՛ք եաց.— Ես քի ասիմ՝
Գնա, Աստուն թաղնի, բի.

Իս քի չասըմ՝ գնա քառասուն տևրտեր,
Քառասուն սարկավագ սպանի, վուր...
Դաւ վրե գնացիր, սպանիր.
Դավիթ ևլ ըսըկավ, մի մարդիր հըմեն սպանից,
— Մելը՛ք, եսաց մեր,
Ռի գերծ ևլ խիս Դավիթըն չկա.
Բադալ բադալի իլավ.
Ել գործ չունիս Դավիթը խիստ
Իս մեկ թաղիթ կը ճամբխիմ Դավիթըն.
Դավիթ, ղբի կը բարըշյուցիմ,
Դաւ խիս գերծ չունիս —
Ե՛, Մելըք կը կանդնի.— Մարե, կ'ըսի,
Քանի քաւ խաբար երիմ, իս զարար ուիսամ.
Ցան ես ղԴավիթ կը սպանիմ,
Ցան Դավիթ ըզը կը սպանիս
— Մելը՛ք, կ'ըսի, իմ խուսք երա,
Դաւ չըս կերի Դավիթ սպանի,
Վուր կ'ըսի՝ Դաւ չըս կերի ղԴավիթ սպանի,
Մելըք կը հառաստավի.
Կ'ըլնը, կուզ Բաթշնա ձեռնեն կը բռնի.
— Ըլի, երթանք, կ'ըսի՝

Կ'երթա քաղքը մեջ,
Քաղքը խիլքաւուր մարդիր վուղջ կը ժողվի,
Կը ասնը դաշտը՛ մեջ, չադըր կը զարկի՝
Հառջ եղա խիլքաւ մարդիրաց խաբցմունս կ'ենի՝
Շատիր կան, ավիրուքին չըն ուզի.
Շատիր կան, կ'ըսին.— Մելը՛ք,
Դավիթ քի զարար ավիր ի սկի.
Դավիթ միամիտ հոր տուն նատիր եր,
Դա՛ւ ավիրուքին երիր իս, ելի դա՞ւ չզադրիս՝
Մելըք ել են մարդիրաւն խիս խաբար չավից.
Առավ, գնաց Ջուկ մարդիրու խիս զրուցից՝
Եսաց.— Դա՞ւ ինչ կ'ըսիք,
Միք ա՛երթանք խիս Դավիթ՛ կռիվ՝
Կ'ըսին.— Մելը՛ք, հնաոր Դավիթ ասնըչաւրս առրիկան ի
Դավիթ չզըտի կռիվ.
Հալա վուր դաւ հնաոր կռիվ չենիս,

Չ'Թավլիթ չպտանիմ.
Վուր Թավլիթ հըլալ հետաւէն տարիկան,
Չքի եւ կը սպանը, ղքա քաղաքն եւ կը գավթիւ
Համա ապիկ են ի,
Քա ասկեր ժողվիս, երթաս Թավլիը վերա.
Վուր մի ականջ դնիս,
Եգա հըմեն բանեն ապիկ ի.
Ըս սարը չերթաս, եւ Թավլիը վերա չըս կերթի
Մելըք գարձավ խելքին մարդիդու վերա.
— Գնացեք, ձի հող արեք,
Տ'երթանք Թավլիը վերա կռիվ,
Ըսին.— Մելը՛ք, հետը դա մի քաղքավուրն իս,
Հառնչ քի կ'ըսինք՝ մ'երթա Թավլիը վերա կռիվ.
Ապա վուր դա կ'երթաս, ինչ ըսինք քի ես
*Մելը՛ք, ասա...**
Քա երթալ սը փոշմընիս. դե, գնա...
Ե՛, վուր հըմեն ելան,
Մինք ել տ'երթանք, ինչ ենինք,

18. Մելիքի զորահավաքը, առաւաւոտը չնչ ճամակը Հովանիին

Մելըք կ'ըլնը, ուր ասկեր կը ժողվի,
Վուր ել հաղ ու հըսար չկա,
Վուր ել հաղ ու հաչիվ չկա,
Կ'ըլնը, ուր հող կ'ենի,
Ախա ասկերըն սը գան,
Մեր կ'ըսի.— Մելը՛ք, դա մ'երթաս,
Մեկ մարդ մ' բանը՛ քա տեղ,
Ասկեր քը առնի, երթա Սասնա վերա կռիվ.
Դա վրե կ'երթաս,
Կ'ըսի.— Մարե, իս չերթամ,
Մալդի տղա երթա, ըձը՛ խամաթ կռիվ տ'ենի,
Եգան ասկեր ժողվիր իմ,

* Բանահավաքն այս բառից հետո փակագծի մեջ դրել է՝ «ինչը բռնելով, որ յուրց է տալիս, թե պատմողը՝ նմանելով գործող անձերին, այդ բառն ասելիս՝ բռնել է իր բերդը. ձեռ բռնելը բերդով յերդվելու նշան է՝ «ինչս կը գրեմ» Մ մր.

Ինչպէ՞ս առանց տեր թուղնիմ.
Իս կ'երթամ խիտ
— Վուբ գա՛ տ'երթաս, կ'ըսէ մեր,
Իսն ել ոը գամ, մինակ չըմ թուղնը,
— Իս տ'երթամ. գա՛ կնիկ իս, մե՛ գա՛
— Կը գամ, կ'ըսէ, իս չըմ գնդրը՝
Մեկն ել կը ժողվի քառասուն աղջիկ, քառասուն կնիկ,
Երկու ձեռք շամար քեշող կը բերի,
Երկու ձեռք նաղարա-զուռնա կը բերի.
Եզ աղջկաերն ել խաղալա հապով կը բերի՝

Մելըք դոշում առավ,
Ձինքն ել ընկալ հառէջ,
Կ'երթա Սասումա վերա՝
Գնաց Սասումա մոտ,
Զաղըրքեր ենան գարկից,
Ականը ենան դրից՝
Մեկ թուղթ գրից Մելըքն Հովանի վերա՝
«Հովան, կռիվ կ'ենես, երի իմ կռիվ,
Ծոխաս կը տամ քու քաղքը՝ վերա,
Ինչքամ որձ կա՛ն, կը սպանիմ,
Քաղաքն ել կրակ կը թուղնիմ, կը վառիմ»՝

19. Դավիթը Գառավի խրատով հորեղբորից առնում է հոր ձին ու սարքը չնչավառվում է

Դավիթն ել ուր կսկծուն, վոր ժամուն վառած է՝
Տերտերքեր, սարկավագներ սպանած է,
Համա, եղած է գեժ, չգըտի՝ ինչ կ'ենի.
Կ'երթա չա՛ր հեվարին ճնճաղ կը սպանի,
Ճնճըղքերուց խիտ եղյա կ'ըլնը.
Ենու բան եղ է, հա՛ բիչ գոթ չենի՝
Վուր թա՛ղթ կը գա՛ Հովանին,
Եգա Գառավ կը լսի՝
Եգա Գառավն ել չե՛ վուր կուրկու խամար է՝
Դավիթը՝ խիվ կան կը գա՛՝—
Եղ Գառավ Դավիթը՝ խոր սիրուն եր՝
Վուր Դավիթ հեթիմ է՝

Սրաը՝ վերա կը ցավի,
Կ'ուզի Դավիթն բան սովրցըցի,
Դավիթ մարդ դառնա, մարդ ըլնը։—
Պառաւին ի, կը խարցըցի Դավիթ'ն,
Կան կը գա, կը գա, կը տըռնա՝
Դավիթ ելի հաը կուրկուռ սրաը՝ մեջն ի.
— Դավիթ, կ'ըսի, հելի, գնա.
Ա՜խ, Դավիթ, ախ, Դավիթ.
Կրող քի տանը՝, Դավիթ,
Կրող քի տանը՝ Դավիթ,
Ե՛լ գա իկիր խա,
Իմ կուրկուռ մեջ ճնճո՞ւղ կը սպանիմ,
Մըսրա Մելքի՝ ինչքան երկինք աստղ կա,
Ետու գիրա չադըր ի գարկիր գաշտ՝ մեջ,
Թուղթ ճամբխիր ի Հնդկանին՝
«Եկեք, կռիվ ենինք,
Զըք իգա, իս կը տամ քաղքը՝ վերա,
Ինչքան մարդ կա, նանց վորձը կը սպանիմ, եգը կը տանիմ,
Կրակ կը քաղնիմ, քաղաքն ել կը վառիմ»։

Պառաւին վոր ակուն կ'ըսի, Դավիթ կը հասասվի,
Բերիկ կ'երթա, մեկ ծառ քըքսան կ'ենի,
Կը դնի վուր թիլին, վուր երթա կռիվ,
Քաղաքն ել ինչըղ կը գողան, ինչըղ կը վախենան,
Պառավ կը բռնա Դավիթ'ն, խոսվին կը վաղնի.
— Կանգնը՝, Դավիթ, մ'երթա. կանգնը՝, Դավիթ.
Կրող քի տանը՝, Դավիթ,
Կրող քի տանը՝, Դավիթ,
Եղիվ մ'երթաս Մըսրա Մելքի կռիվ։
Եսաց.— Պառավ, ապա ինչվիվ մ'երթամ։
Եսաց.— Դավիթ,
Մազեր չկա քի խոր Քուրքիկի Զալալին.*
Մազեր չկա քի խոր Թուր կնճակին.

---

* «Քուրքի Զալալին խրնդեն ձի նր։ Դավիթ ներ դինաց ծովակ. կը ֆրաս. արաւ մեկ ձի ծովուց բյալ գաս, դինաց նախրը մեջ գոբախ վերաս ներ նեղնեն վազից ձին աը բռներ, չկերաց գավիթ. ձին ի, գինք չնաուր ձնու

Դարձավ գնն գոբախն հասուր հետքիվ, տարավ տաւնս Վոր կը տանի տաւն. գոբախ տիրուջ կը կանչի կ'ըսի.— Քա գոբախ գին ինչ ի։

Մադաթը չկաւ քու խոր կուտիկն ի Գըլխին.
Մադաթը չկաւ քու խոր կիւռտիկ Աբէմանին.
Մադաթը չկաւ քու խոր Քանաքըն ի Մէջքին.
Մադաթը չկաւ քու խոր Ելվարն ի Վառին.
Մադաթը չկաւ քու խոր Զրմէն ի Վառին.
Մադաթը չկաւ քու խոր Նաչ Պատրաստին վերա աչ Թիվին.

Եաց.— Պառնավ, եկա վերամէդն ի։
— Գնա, Չէվանի վերա գիռե, Նա կը խանի դիւռ։
Եկավ, Չէվանին աղաչից, եաց.

«Ներախաւա խրիխպէր, խեր չունիմ,
Երա խերուքին.
Ներախաւա խրիխպէր, մեր չունիմ,
Երա խերուքին.
Ներախաւա խրիխպէր, խեր չունիմ,
Տու ըձը՝ Քաղրկիկ Զալալին.
Ներախաւա խրիխպէր, խեր չունիմ,
Տու ըձը՝ Թուր կնձակին.
Ներախաւա խրիխպէր, խեր չունիմ,
Տու ըձը՝ կիւռտիկն ի Գըլխին.
Ներախաւա խրիխպէր, խեր չունիմ,
Տու ըձը՝ կիւռտիկ Աբէմանին.
Ներախաւա խրիխպէր, խեր չունիմ,
Տու ըձը՝ Քանաքըն ի Մէջքին.
Ներախաւա խրիխպէր, խեր չունիմ,
Տու ըձը՝ Ելվարն ի Վառին.

Կ՛ըսէ.— Դավիթ (մեծ Դավիթ), զորքին գլխուն ուսկի է. կը տան, աուր. չըս հաս, իմ զրտիս կը տանիմ։

Դավիթ կը խանի, խորիր ուսկի՞ կը տա, կ՛ըսէ.— Ձին տու, դինա, ըձը՝ չանըձիա՝ ես ձիուց իս խեր տիանամ։

Կ՛ըսէ.— Դավիթ, խազար խեր տրանաս քու ձիուդ։ Իս կը վախնիմ, որ ըձը՝ փարա չտու, վոր եաքան փարա տվըր, քի կ՛ոխնիմ իմ Ժողրն ալ քի կ՛ոխնին։

Կ՛առնը փարին, կ՛երթա։

Դավիթ տարաւ. եկա զրտիան պախից. չուր եկա ձին եկա քիւռակն բիրից, անին չխանից դիւռ Եկա քիւռկուն չատ կը սրբեր Եկա քիւռկու անուն դրից Քաղկիկ Զալալի։

Զալալ ալ ինչ է.— Զալաթ, յանի, Չալաթ՝ հրմնաւն տաս վոտաց տակ, պանիս, սպանիս։

Ներախաւա խրիխպեր, խեր չունիմ,
Տէւ ըձը՝ Զրմէն ի վառին.
Ներախաւա խրիխպեր, խեր չունիմ,
Տէւ ըձը՝ Ստէ Պատրաստին՝
Վերա իմ աչ թիվին.
Ներախաւա խրիխպեր, խեր չունիմ,
Հիվիմ իմ, երա խերուքին,
*Ընձը՝ տոււ եղա բանիրս։**

Խրիխպեր եասց՝— Վաչ, Դավիթ,
Քու սուվրիցուդի բիրան կուտուվեր,
Եղա բանիր չտուվրըցըցեր,
Ըլավ գնաց, սանդըխի բիրան բացից Հոմանու
Ենուս խեր՝ Ջոջ Դավիթ վուր ծալիր,
Դրիր ներ մեջ, սկուն Ստացիր եր.
Գրկիցս, բիրիցս, դրիցս Դավիթ՝ հասեջ,

Դավիթ ըլավ, վուր կուտիկ որ դնի գըլխա.
Սկուն ջոջ ի, կը գա, կը նասը՝ վուր խիվքիրուն.
Գըլխա, աչքիր, հըմէն կը բռնի, մտնը մեջ,
կը բիրին մեկ կարար բանրակ,
կը դնին կռատկը մեջ,
Նուր գըլխա մեջ կը կանգնը՝,
Նուր ենուս գըլխով կ՚ըլնը՝
Որ կռատըկ վուր կը խաքուն,
Ցոթ վախ բուլորը կը վախըցիր՝,
Նուր կուճկըտիր կը գա,

Հըմէն բան եղա Քուռկիկ Ջալալուն չանք տվից. ինչպես վոր վարժապետ վարժասուն տղեկներուս դաս ասա, դիր սովրցըցեր։

Վոր Մեծ Դավիթ մեռավ, ել մարդ չըն կ՚ըշխնա մոտանա ենուս Հոման խորճիկիր՝ մեջ գնըր՝ կը լցիր, տաներ հետուն կը դներ. վոր Ձին գլխա կոխիր մեջ, կաց կը թիվը գլխա։

Հոման ինչ որ ասուն չըներ, Ձին կը ծեներ անուիր՝։ Մարդ չըր կ՚ըշխըներ տանը՝. վոր Հոման ճանչցիր եր, Ձին չըր խոսա։

Հոման չըր կ՚ըշխներ Քիմըն, կը ծեներ անիմամբ։

Ենգան ժամանակ վոր առանց Քիմար ծեացիր եր, կնգար՝ մեջ ծեացիր եր, անուիր՝ ծեացիր եր. Ձին շատ եր բարակցիր։ Ռ ո ւ զ ա ն Պ ե տ ր ո ս յ ա ն

* «Եղա բանիր վուր կ՚ուզին, խնուիր ծեացած չ։ ասուր բան չի կարիր։
Ռ ո ւ զ ա ն Պ ե տ ր ո ս յ ա ն

Մեկ մեկու կը բռնը, կը կուճկըն,
Յոթ վաթ ենու քեմերը կը փաթըթի մեջ,
Նոր ենու կուճակ կը կուճկին.
Շլվարն ի, կը խազնի, յոթ անդով կը փաթըթի,
Ջամեն ի, քեչի հատ, յոթ լիտր բամբակ կը դնի մեջ,
Անջախ հատ մեջ կը կանգնը,
Ճաչ Պատրաստին կը կապի աչ թիվին.
Շատ ջոջ ի, խոլ կ'ենը ենու Ջանդըկի վերա,
Թուր կնճակին տը կապի, Հովան կ'ըսի.
— Դավիթ, ըձը գվաթ չկա,
Երի, վիրցի, կապի քոլ վերա,
Վուր ենու խեր ցից գարկիը ի պատ, թուր կախիր ի,
Հովանի ձեռ չխառնը, չկերի բիրի տակ,
Դավիթ կը գա, մեկ թարանճա բիրի, դնը,
Կ'ըլնը թարանճեն, գիտուր կը բիրի տակ,
Յոթը կապով կը կապի հոր ջանը' վերա,
Նոր իրիք թիզ հերկեն Դավիթը բաժը' վերա,

Հովան կ'ըսի.— Դավիթ,
Երի, երթանք ձիանքարին փայտա.
Ռոլիկիկ Ջալալին ժար ի, չկերի քի տանը'.
Մեկեղ ձիանք կլավ ին, դնա, ոնա,
Վորին կը խաչխա, քի խամար տար,
Դավիթ կը մոնը փայտա.
Ջիու ջերդեն կը բռնը,
Ջեռ վորու քամիկին կը դնի,
Ջիան փուր կ'առնը գետը'ս,
Գնաց, խառավ են գըլխե,
Ես դիր ձեռ գարկից Ռոլիկիկ Ջալալու քամիկը' վերա.
Վուր գարկից, ձին ի՝ թափուկ մ' գարկից,
Առավ պատը' քոլրիուն,
Դավիթ ձիու թլից, գըլխե պագնից,
Ջեռով քեչից, իրի գոնա,
Ե', ձին էլ հիմասուուն եր, ճանչցավ.
«Ենա ըձը' խնծնուղ ի».— էլ ձին չհասու,
Դավիթ հասց.— Քրնխալեր,
Գնա, մեկ գիտր սապուն բի,
Մեկ ջոջ պղինձ ջոր տաքցու,

— Խրճիթը, ասաց Դավիթ,
Երբ, ջուր լից, իս ձին ու վամ,
Հնվան կ'ըսի.— Իս չըմ կ'ըլնի ջուր լցիմ.
Ձին ըմբ' կը զարկվի,
Դավիթ մեկ ձիտնով ձին կը բռնը,
Մեկ ձիտնով ջուր կը լցի, ձին կը վա.
Ձին կանգնիր ի, ձեն չտա,
Դավիթ սիրավ՝ ձին հրրայր չառնը,
Ձիու գլխեն թուղից,
Մեկ ձիս ասպուն բռնից,
Մեկ ձիտնով թաս կը զարկի ջրը մեջ,
Ջուր կը լցի վար ձիուն,
Եղ դիսաբ ասպուն վար ձիուն
Հրմներն ել կը խլըսցըցի. փրթիճ չհնաց.
Ձձին թամիզ կը վա,
Կ'ըսի.— Գնա, մեկ սոմար գարի բեր,
Խրճիթը կ'երթա, կը բերի,
Դավիթ կը դնի ձիու հառիջ. Ձին կ'ուտի.
Դավիթ կ'ըսի.— Ձիու դին բեր, ձիու գամ բեր,
Խրճիթը կ'երթա, կը բերի.

Մեկ ել կ'իմանա՝
Մըսրա Մելքի թուղթ մեկ ել եկավ Հնվանի վերա.
«Հնվան, ասաց, կը գնա իմ վերա կռվի, երթ.
Գնա, ել չըմ կանգնի,
Ականջ քնիմ քու քաղքը վերա»։
Դավիթ վուր կը լսի, կ'ըսի.
— Շա լազն ի. վաղ եսա վախտ ենու կռնախն իմ.
Գնա, բարիվ երա,
Վաղ եսա գնի Դավիթ ու գա։
Ձին հալա գարը՝ ուտի։
Հնվան ել գնացիր ի, ձիու դին կը բերի,
Ենու լաղամ կը բերի,
Դավիթը խաց, պանիր կը բերի։
Դավիթն ել կը ծալը խաց, կը դնի խորճիկ,
Լաղամ կը տա ձիու բերան,
Ձին կը դնի վար ձիու քամկըն,
Ղլանդիր կը կթի։

Հեվան կ'իրըչկի՝
Ենու խեր վուր գոլան կը կգեր,
Ջին մեկ վուտ կը վիրուցեր գետնին.
Դավիթ վուր կգեց, չուբս վուտն ալ գետնուց կտուց.
Վոտ վոր դրից ըսըքեր,
Ջին խիծավ, խորճիկ դրից վար թարփ։

20. Հովանի ափսոսացիր

Ղրխպեր վուր ափսավ,
Ենաեղ լացից, առավ խաղ ասիլ.

«Ղազար ափսոս, գնաց Սասնա անեն Թուր կեծակին.
Ղազար ափսոս, գնաց Սասնա անեն Կայծիկ Գըլխին.
Ղազար ափսոս, գնաց Սասնա անեն Կիրտիկ Աբամանին.
Ղազար ափսոս, գնաց Սասնա անեն Բամարն Մեջքին.
Ղազար ափսոս, գնաց Սասնա անեն Շլմարն Վուտին.
Ղազար ափսոս, գնաց Սասնա անեն Ջրմեն Վուտին.
Ղազար ափսոս, գնաց Սասնա անեն Ղաչ Պատրաստին
վար ալ Թիվին.
Ղազար ափսոս, գնաց Սասնա անեն Քեռկիկ Ջալալին.
Ղազար ափսոս, գնաց Սասնա անեն Թառլան Դավիթ»։

Դավիթ ևսաց.— Ղրխպեր,
Եղա մեկ խաբարն ալ չավիր,
Իս Թուր հառիչ քու վգին տը գարներ.
Վոր դու իմ անուշն ալ տվիր, տվըմ քի խաթըր։
ԵՒսաց.— Դավիթ, քու գըլխուն կուրբան,
Ա՛խր, քի հաղիվ կը լամ։

21. Ձևով Հովանի խոսը կարճագրյուր չնվ Ճերկաթ սյաց մասին

— Դավիթ, դու կ'երթաս, ճամբեն կաթնով հազրվիր կա-
կաթը՝ պես քաղցր ի, կաթնով ազրվիր կ'ըսըն.—
Քու ձըն ենաե կը կանդնը.
Ենաե ձիուն չզոռա.
Ենաե իմի տակ, քու ձևս, երես լվա, քի խաց կի,

Ջիւս գամ բերնեն խանդ, ձին եկ թուղ,
Ուր խամա քը կեմէ։
Վուր խաց կերար, պրծար,
Ընկէր, հնաւ քընէ.
Վուր կը քընես, կ'ըլնաս վէր,
Նուր քու ձըն խեմէ, դնա։
Ջիւն բանից.— Թրիթռներ, ճռացէ բարե՛վ, եաց։
Եաց.— Դավիթ, Աստված քու բան հաջողի։
Դավիթ, եաց, վուր կ'երթաս,
Երկրէն սուն կա ճամբու մէջ.
Քու թուր են երկրէն սուն պար.
Վուր երկրէն սուն չկտրից,
Մ'երթար, քու բան հաջուղ չի։
Կ'երթաս կուռ մէջ, հըմէն գնա գովաս՝
«Ինաչ Պատրաստի վար իմ աչ թիլինա»։
Վուր չգովաս, քու ձին ալ քիղնի կ'ըսըկի։
Քու ոգորմած խեր քու ձիուն՝
Հըմէն ճար ու համրանք չանք ի ավի, ձին գըտի հըմէնս։

22. Մանուկ Դավիթը նպաստարյուրի վրա բնելով՝ դառնում է հզոր յեղ կտրում է Ճերկաթի սյունը

Դավիթն ե, ձին կը քշի, կ'երթա.
Կ'երթա, կը խառնի կաթնաղբուր։
Հնաւ ձին կանդնի.
Դավիթ մեկ ըսըքեր կը գարկի.
Վուր ըսըքեր կը գարկի,
Ջիւն չնա ցավ կը տա, կ'ըսի.
— Դավիթ, քի կը տամ երեզական դեմ, քի կը վառեմ։
Դավիթ կ'ըսի.— Ես կը խաղամ քու փուրի տակ։
Կ'ըսի.— Ի կը գարկիմ դեմէն, կը յվրեմ։
Կ'ըսի.— Ես կը խաղամ քու քամակ։
Կ'ըսի.— Քու նրիթռներ քի ինչ չարիչաք երաց։

Վուր սկուն եաց, ընկալ Դավիթ մ'իսկ.
Դավիթ ձիու երկու ականջի մէջ պատնից։
Ջիւց եղալ տակ, հաղ ձեռ, իրիս էվաց։
Ջիւս գամ բերնեն խանից։

Ըզինքը նսեմ ենաե, խաց կ'երամ.
Զին ել ենաեղ կրնծայ։
Խաց կ'երամ, պրծամ, ենաե պահկամ, քնամ։
Ինամ, ակռխամ, տըսամ՝
Ինչ ի ճեացի՝ քեմար կառվի.
Ինչ ի ճեացի՝ ենու բշկոժքիր հըմեն կուռեին.
Ենու շլվար՝ վուր յոթ անդով կապիր ի,
Ինչ ի ճեացի, վուր կապիր կառվին.
Զամեն ել սկուն ի կքիր,
Են գիտի՝ վուտ բրին ի,
Բշկոժքիր հըմեն կը պոծուցի.
Զամեն գոռով քեշի վուտից գա.
Քեմար մեջքեն կը հարձրկի.
Կ'երակ թիվքիրուց կը խանի.
Խաչն թիվքիրուց կը հարձկի։
Կոտիկ գըվխուց կը թալի։

Եգա բանրակ հըմեն կոտիկից կը խանի, լցի գետը՛ն,
Կոտիկ անջախ, գոռով մտուցի գըլխի։
Կ'երակ Աբմանեն կը խազնը,
Բշկոժքիր անջախ կը գա, կը բըշկոժի։
Քեմարն մեկ փաթ կը բիրի,
Անջախ հիրար կը խաուցի։
Շլվարն կը խազնի, հալա ուր նեղ ի։
Զամեն, բանրակ հըմեն կը խանի, գարտըկի,
Անջախ կը մանի վուտ։
Թուր կեծակին կը կապի,
Մեկ ենու բաժնովն ի, հալա կարճ ի։
Խաչ պատրաստեն կը դնի վար աչ թիվին.
Ինչպես մեկ խուի դնիս վար պուտկի բերնին։
Ել չքեթրի, ել հիրուր չանը.
Եղավ մեկ ենու թիվով, ել խով չենի։
Դավիթ ըլավ, փառք տվից Աստըծուն։

Զին եկավ, կանգնավ Դավթը՛ մոտ։
Դավիթ գամ դրից բիրան, ըլավ խիծավ։
Խնգացավ, քշից, գնաց։
Ճամբեն տիտավ՝ մեկ երկըթե սուն կը ճամբեր մեջն ի։

Դավիթը մտեն իլիր եր.
Վոր երկրքին սուն տեսավ,
Քրեխտոր խուսք միտն ընկավ։
Դավիթ գիուր քեշից,
Ինչքամ գոռ կըեր, գիուրն դանից.
Վուր դանից, գերկրքին սուն կտուից, մեջեն ընցավ։
Երկրքին սուն, չե վուր սուր մեջեն ընցավ,
Չհաժըվավ, վուր կտուր ընկներ տակ.
Վրըն կտուր, ցածրը կտուրըն վերա կանգնավ։
Դավիթ չիմացավ, թե թուր կտուիր, ընցիր եր.
Գըտի, թե թուր չը կտուիր։
Դավիթ լացից, ետաց.

«Ջեռնիկ, դու կուտուր կիներ,
Վուր քի ինքան գոռ չկըեր,
Վոր երկրքին սուն կտուեր»։

Ես վահան եվ արդար մարդ ինչ գրուցեր,
կը կատարվեր ետու խուսք։—
Դավիթ ձեռ թուլցավ։
Մեկ եվ Դավիթ տեսավ՝ քամի մ՝ եկավ։
Եղա քամին փըթոթըրիկի պես՝
Եկավ, գարկից երկրքին սուն, սուն չուռ առավ։
Դավիթ գնաց, կ՝ըրչիլ երկրքին սուն.
կը տեսնա՝ գարկած տեղ թուր կտուր, ընցիր է։
Նայր հիմացավ,
Դառցավ Աստված կանչից, ուր ձեռ տվեց.
«Ջեռնիկ, դու կանանչ կիներ»։

23. Դավթի վախը բռնամիներից. ձիու հաջակերը. հարձակումն յեվ օգտվելը

Դավիթ գձին քշից,
Դաղրու գնաց կռիը տեղ։
Մեկ գըլխին գնաց, եկավ ասկյարը մեջ, գառցավ.
Ինչպես մեկ քիմ բլոհ մեկ տեղ ըլնը,
Մարդ վուտ գանի վերա, խառուցի,
Ենպես եդա ասկյարըն սկսն հըմեն կը խըճողը։

Դավիթ տխասվ եղա անապին ասկեր, նաքան չաղը՛ր,
Եղա ջանդակնիր սկուն կոլոնվան, շըշկռավ։

Ջին հիմացավ՝ Դավիթ շըշկռավ,
Զը՛ան. քե ուր թալի՝
— Դավիթ, նաց, ինչքան քի թուր կառի,
Ենքան իմ վուտաց հնաչնվ կը մհանին.
Ինչքան քի թուր կառի,
Ենքան իմ պուչի մաղիր կը ապանին.
Ինչքան քի թուր կառի,
Ենքան իս իմ բերնով կը ապանիմ.
Զընը՛ վախենաս, կռիվ նրա։

Դավիթ սկոն կռիվ կ'ենի. խաչ մխա* չկըգի։
Երկու պըլին ել կ'երթա, կը գա.
Ելի ձին կ'իմանա՝ Դավիթ շըշկռավ։
Ջին Դավիթը՛ մոտեն ըռըկավ, գնաց,
Ակռըվ որթալաղ տեղ կանգնավ։
Ջին կանգնավ, ել մարդ չապանը։
Վուր ձին կանգնավ,
Ենքան ասկեր թափան Դավիթը՛ վերա,
Համա կը զանին. վհատավ կը զանին,
Բռըռով կը զանին, թրով կը զանին։
Ենու շուրիր թուր չկառի։
Ջընջըլ կը թվին ձիու վրին,
Թիվքիր կայիմ կը կապին։
Դավիթ ենաև չաա խեղճ կ'ըլնը։
Ջին ել ըսկի ձեն չկաա։

24. Ջենով Հովանի առտպատմակաւմը չիվ զրույցը ձիերի հե-

Չիվան պըշիր կ'ըլնը գա.
կը տխանա՝ Դավիթը ասաղը մժվաղիր է.
կ'երթա առեն, կ'ըսի.— Կնիկ, ըլե, ձրնդ երա.
Դավիթը՛ ասաղը մժվաղիր է.
Դավիթ չաա նեզ տեղն է։
Կնիկ կ'ըսի.— Տնավեր,

* Ավելացնում ենք «մխա», տես 1422–23 տողերը. Խմբ.

Դավիթին ել նեղ ումն կ'ընկնը.
Են ինչ գա ասիր, իս հավատացիմ,
Բա, խրոխտը ի, սըրտ վերա կը ցավի.
Մեկել կը վաղի գա, կը տիանա դահա՝
Քանի կ'երթա, Դավիթը՝ ձաղը կը մժվաղի.
Մեկել կը գա առնի, կ'ըսի.
— Կնիկ, կնիկ, իլի, ճրագ երա,
Կնկան վերա գոռ կ'ենի.
Կնիկ կ'ըլնի, ճրագ կ'ենի,
Իրա Չալամի կռիվ կ'ենի.
— Գա չըս Թուդնը՝ քընիմ,
— Ա՛խր, ուտար ապչըկ իս, գա սըրտ չցավը.
Ա՛խր, իմ երուն ի, իմ սըրտ կը ցավը.

Չալամ կ'ըլնը, կ'երթա ձիանքտիրու մեջ.
Ձեռ մեկ ձիու քամկը՝ վերա կը ուս, կ'ըսի.
— Գա ըձը՝ հիփ կը խաացնիս Դավիթը'նս
Կ'ըսի.— Վաղը եսա գալ
Կ'ըսի.— Իմ, վաղը եսա գալ,
Իս Դավիթը՝ ինչին խաանիմ.
Նաչին խաանիմ, քե չանդակին խաանիմ,
Կ'երթա մըկել ձիու մոտ, կ'ըսի.
— Ըձը՝ հիփ խաացնիս Դավիթը'ն,
Կ'ըսի.— Վաղը կես սրին,
— կես սրին իս Դավիթը՝ նաչին խաանիմ, քե լեշին խաանիմ,
Կ'երթա, մըկել ձիուն կը խաբցու.
— Գա հիփ սը խաացուցիս ըձը՝ Դավիթը'նս
Եսաց.— Աբիվ առնիլուն
Եսաց.— Աբիվ առնիլուն,
Իս Դավիթը ինչին խաանիմ,
Գնաց մըկել ձիուն մոտ եսաց.
— Գա ըձը՝ հիփ խաացըցիս Դավիթը'նս.
— Աչք խփիս, բանաս, քի կը մոռըցըցիմ Դավիթը'նս,
Չալամ ձիու գըլխա պագնից,
Չին խաանից, քոռալ քամակ, քշից,
Չին եսաց.— Չալամ, քա աչքիդ խփիր.— Խփից,
Մըկել եսաց.— Չալամ, քա աչքիդ բաց.— Բացից,
Հալա մուխ գըշիր եր,

25. Դավիթը Հովաճի խրատով ազատվում է օձաբաներից

Դալարալըզ ընկիր ասկյարը մեջ.
Զինքդիր հըմեն տեղ կ'երթա.
Ետունց ձինքդիրուց Հովան վախեցավ,
Եվ չը կ'ըլնիցավ քիր գձին, երթիր ասկյարը մեջ։
Ջիու վերնվեն Հովան բռաց.
— Դավիթ, Դավիթ, ասաց,
Եան, քաչ Պատրաստին վերա իմ աչ թիվին.
Վրե՞ չըշկռիր իու
Հովանի ձեն ել շատ ի. շատ ձեն կա վերա։
Վուր շատ գաղը՝ տեղեն բռաց, Դավիթ լավ։
Դավիթ վախեցավ. չե՞ վուր խաչը՝ անուն ավից։
Նուրեն Դավիթը՝ միտք ընկավ, ասաց.
— Եան Հովանի ձեն ի. ըմ, իս մոռցիր իմ։
Կանչից.

«Ձա Մարութա Բանձր Աստրածին,
Քաչ Պատրաստին վար իմ աչ թիվին»։

Դավիթ գիխիգիր սկուն թաղ տալու բաչտան
Ձինչլգիր կառավան։
Հընաև, վուր գինչլգիր կառավան,
Ձին ել խոպացավ։

26. Չարակաճի խրատը

Մեկ մարդ ել՝ յոթ տղա կըներ ենու.
Մեկըք ըղյոթ տղեն ել գնաովին բիրիր կռիվ։
Ընաև, ետա յոթ տղի խեր,
Հայր տղեք շատ կ'ուզեր, ասաց.
— Ինն ել խիա տը գամ, վորտև ծի ապանին,
Ըձը՝ ել խիա Թը ապանին ենտևդ։
Ջե՞ վուր Դավիթ ընկավ ասկյարը մեջ,
Ասկյար կը կուտուբի։
Ջաանու կ'իրչկա ետա մարդ.
— Ա՛յ վախ, այ վախ, իմ տղեքն ել տը ապանի, ըսիր։
Ետա մարդ խիլք ա՛ երաց տղեք հապավ.
Ասկյարը՝ միջեն վազը՛ց, եկավ։

Ձե վուր ասկեր շատ ի,
Ճանըախ չըն իտա, կը բռուա, կ'ըսի.
— Ճանըախ ուվեք, իս ա'երթամ Դավիթը մնա
Ճանըախ ուվըն, եկավ, Դավիթը՝ տոտացավ,
Բռուց. «Փեշա, փեշա»
Դավիթ վուր լսավ,
Ձին քշից, տոտացավ եկա մալդուն, ասաց.
— Ամլմ'ւր, իս հալա ջանիլ ոդայ իմ,
Իս ինչ փչաուիքին իմ երը,
Դա ըձը՝ կը կանչիս՝ փեշա, փեշա
Ամլմըրն ի, կ'ըսի.
— Դավիթ, կորըան իմ քա դըլխին.
Ին չըմ ըսի՝ փեշա.
Ասկերին կ'ըսիմ՝ փեշա, փեշա,
Վուր ըձը՝ ճանըախ տան, գամ քի տոտանամ, խաբար տամ
— Ամլմ'ւր, ասաց Դավիթ, ինչ խաբար ար տաս
Ասաց.— Դավիթ, կորըան իմ քա դըլխան,
Ին գալման կա ենա գալը մեջ չաղըր ի գարկիր, նամր-
ենա, գնչհա, ենա ջանջ չաղըր ենուրն ի
Եղա ասքեր կը տխանաս.
Հըմենն ել գնալեն բիրիր ի.
Շատեր կան, մորեն մեկ չեն.
Շատեր կան, տաս հատ, են ել գնալ բիրիր ի.
Ապա վուր գա երթաս, քա գալման ապանիր,
Եգա ասկեր հըմենն քի գալա ա'ենին, ար խնդանան.
Հըմենն մեկ ուր տուն ա'երթաս
Դավիթ եգա խաբլալուն կը լսի
— Ամլմ'ւր, կ'ըսի, դու ադեկ շարաթ ըձը՝ երը,
Ին խաբար ա'ենիմ.

27. Դավթի յեվ Մելիքի անհամաձայնը. Դավիթը սպանում է Մելիքին

Դավիթ կը քշի գնչին, դողրու կ'երթա չաղրքիր.
Կ'երթա, Մելըքի չաղըրը՝ հառնչ կը կանգնըր
Կ'ըրիչա՝ չաղըրը տակ լինի, դոշակ կալոնած ի,
Մելըք ել պառկիր ի.
Ինկաիր ել նստած մոա.

Նա ինչ սըրտ կը մաժէ,
Նա ինչ գըլխէ կը մաժէ,
Նա ինչ վուշքիր կը մաժէ.
Մերն ալ կու նսամ գըլխու հասկէ։
Դավիթն ի, կը սխռնա գմերն,
կ'ըսէ.— Մերիկ, բարին քի։
կ'ըսէ.— Առաջու բարին, Դավիթ,
Իմ քաղցը ադնն, ձիուց կէս տակ։
Ջե վոր մեր կը սխռնա՝ ձին, գինք հըմեն կրուն ին.
Նսամեղ չոտ կը վախենա։—
Դավիթ կ'ըսէ.— Մարե, չըմ կէնա տակ։
— Դավիթ, կ'ըսէ մեր, կէս տակ.
Մկա գու անոթի իս, ծարաւ իս,
Մե քիչ խաց կի, ջինչ կ'ըլնը։
— Մարե, կ'ըսէ, քընեն չնորհակալ իմ.
Իս խաց ալ իմ կիրիր, ջուր ալ իմ խմիր.
Մելըքին խոն վի, թը խարար մ' առ։
Ըս որ իս իկիր իմ, Մելըքի խոքին տ'առնըմ.
Առանց կրպի՝ ինու մախ իմ բիրիր։
— Դավիթ, հասց, քու ջուջ ախալերն ի։
— Ելի իմ ջուջ ախալերն ի.
Իս գըտիմ՝ իմ ջուջ ախալերն ի, համա խոն վի։
Հասց.— Գնալ ի, մեղք ի, թը քընեն հալաւ
Հասց.— Ո՞ֆ, իմ գըլխու ցավըցիր, խոն վի։
Մերը կ'ըլնը, եգա գուխնը՝ խուփ կը դնը կրակ,
Տաքացըցի, կը դնի Մելըքի վուտաց վերա։
Մելիքն ի, կ'ակախի.
— Եգա ինչ լա եր՝ ըձը՝ կծիցս։
Ըրա Մելըք քնալ չեր.
Եգա մերն ի՝ ֆանդ կ'ենի, խուփ կրակացըցի,
Վուր Դավիթ սխռնա, վախինա, ըսի՝
«Եղ ինչ զոռա մարդ ի Մելըք,
Վոր կ'ըսի՝ ըձը՝ լա կծիցս
Ապա ինչ մեր հասց Դավիթն,
Դավիթ ինչ հասց մոր.
— Մելըք քնալ չի, հըչար ի։
Հըմեն լսիր ի, պիտի։
Մելըք մեկ ձեռ դրից հաս աչքը՝ վերա,

Մեկ ձեռ դրից մըկկել աչքը՝ վերա,
Աչքիր սրբից, ակոն ըրչկից,
Տեսավ՝ կորըճ մարդ մի ձին խիժիր,
Երբնի մեջ շաղաղվիր ի,
Կա ուր չաղըրը՝ գլուխ կանգնիր ի
Ետաց.— Եգա վձրն ի
— Կանգնը՝, ետաց Դավիթ,
Առանց մախ իս՝ քի մախ իմ բիրիր,
Առանց գլուխ՝ քա խուքին ու՝ առնըմ,
Ետաց.— Դավիթ, գա չը՞ս Թուղնը, իս ձին խիժնիմ,
Ետաց.— Մելիք, ըլե, ձին խիժի.
Իս քա պես բիտախտ չըմ.
Լվացվի ել, Թե անոթի իս, խաց ել կի.
Թե ծարծավ իս, ջուր ել խմի.
Գա շուրիրն ել հալա խաքի,
Գա Թադարըրք սես, նաւր երբ՝ իմ խիտ կռիվ,
Մերն ետաց.— Մելի՛ք,
Դավիթն մեզա երե, քա ախպերն ի
Մելիք ըռըկավ, ետաց.— Չե, հետոր ի.
Ցան ես գԴավիթ կը սպանիմ, յան Դավիթ ըձր.

Մելիք վոնչ չաւր խմավ, վոնչ խաց կերավ,
Ըլավ հմմա, ուր ձին քեշից,
Ելիժավ, Թուրն բռնից ձեռ,
— Դավիթ, ետաց, լիռնըղ կովինք,
— Իմ չաւչ ախպերն իս, ետաց Դավիթ, գի՛ գըտիս,
Ետաց.— Դերծով գանինք մեմեկուս,
Ետաց.— Վուր սկուն ի,
Գա իմ չաւչ ախպերն իս,
Հըմեն մեկ իրիք գըրը ու գարկի.
Հաուչ գի՛ գարկ, վուր գա քան գը չաւչ իս,
Դավիթ կը կանգնը գաշտը՝ մեջ,
Մելիք Դավիթ՝ մոտեն կը գատացըցը գձին,
Թուր կը քեշի, կը բռնը ձեռ,
Են տեղեն հեռատ մ՝ կը քշի ձին,
Դավիթն ու գարկի, Դավիթ կ՝ըսի.

«Ցա Մարութա Բանձր Աստվածին,
Ինչ Գատարատին վեր իմ ալ Քրիստոս»

Մելքէ վուր եղա տեղեն կը գա, աչքիր կարմըիր էր
Չի վուր Դավիթ ենու գաշման է,
Քանի ենու զոռ կա, զիուրն ել զարկի
Հաչ Պատրաստին,—
Ծառա կ'ըլնիմ ենու քաքամաքին,—
Ըզինք կը տա զիմաց Քրիստու
Թուր չդնը՝ խաչին,
Սկի զոռ չի տա Դավիթըն
— Մելիք, հասց Դավիթ, եղա մեկ զարր
Հասց.— Հա, մեկ
Հասց.— Մելիք, մեկ ել զար
Մելքէն ի հառաստամ, հասց.
— Իմ ձիու մանգղիլ քիչ եր.
Բա, ձիու մանգղիլ չատացըցիմ,
Ձիու մանգղիլ զատացըց Դավիթ մռաւն,
Զատը՝ գնաց, ըռըքեր զարկից ձիուն,
Զին քշից վար Դավիթըն
Հաչ ելի զինք Քրիստ Քրիստ զեմ,
Ելի Դավիթըն բան չէլավ
Հասց.— Մելի՛ք, եղա կրկե.
Հասց.— Հա, Դավիթ, եղա կրկե
Հասց.— Մելի՛ք, չո՛ւա կրա, մեկ զարըն ել զարի
Մելքէ մանգղիլ չատա զատացըցուց.
Ըռըքեր զարկից, չուա եկավ, մեկ ել Քուր զարկից
Հաչ ելի զինք հատուր Քրիստ զեմաց.
Սկի Դավիթըն բան չէլավ
— Մելի՛ք, զա պրծար, հասց Դավիթ. էմ զերն էր
Հասց.— Հա, ախպեր, քա զերն էր
Մելքէ հասց.— Դավիթ, զա խլին կը ասա,
Իս կրիամ չազըրըդ տակ պահիմ,
Դա զա, ըձի՛ զարկիս
Հասց.— Հա, գնա, պահի
Մելքէ կը զա ուր չազըրըդ տակ, մոր կ'ըսի.
— Իս իրիք զարըդ Դավիթըն զարկի,
Դավիթ՛ն սկի բան չիրաց,
Դավիթ կը զա հասե, որ զարկի
— Մելի՛ք, կ'ըսի մեր, մոր եղա խուրըդ մեջ,
Մելքէ կը մտնի խուրըդ տակ.

Քառասուն գիմշու կաշը կը դնը վերա,
Քառասուն ջաղչը՝ քար կը դնը վերա,
Լեռնվքիր կը քեզի քարկոծ վերա։
Մերն կ'ըսի.— Իմ ազեն, Դավիթ,
Հասնչ քի կ'ըսիմ՝ մի զարկի.
Վուր կը զարկիս, երի, գար
Դավիթ գիտի՝ ինչ երիր իս
կը գա, ախպա ջաղչի քար,—
Ձե վոր խուրձ երբեմ դրած սկոն բանձրացիր ի,—
Լեռնվ քեզած քարերուս վերեն,
Ըլտի, վուր ենքան Մելըքի ջանդակ չի։
Ապա մեր հետս կանդնուկ իս
Դավիթն ել չըսի՝ Մելըք խանեք գաս, ախպամ։
Դավիթ գնուր կնճակին կը քեզի,
Համա քուր կը վիրցի, կը բերի,
Վուր որ զարկի, ել չզարկի, կ'ըսի.
— Մարե, եղա մեկ զարը ավիմ քե խաթըր,
Վուր դու ըձը՝ պախիր իս։
Մեկ ել քուր կը վիրցի, վուր զարկի, կ'ըսի.
— Ասաված, եղ ել ավիմ քե խաթըր,
Վուր իմ կռիվ քու ձևռնոցը իս
— Մարե, հասց Դավիթ,
Ըձը՝ ճեացիր ի մեկ զըարը։

Մերն եղա կնկտիրուն,
Եղա չավար քեչոզքիրուն կ'ըսի.— Շո՛ւտ չավար քեզեք,
Փուղը՝ տիրուջ.— Շո՛ւտ փուղ փչեք,
Նաղարա զարկողքիրուն.— Շո՛ւտ նաղարա զարկեք,
Աղջկըտիրուն.—Շո՛ւտ ձի քաֆկտիր բռնեք ձի ձեռ, խաղցեք,
— Կնկտիր, դու ել ձի քաֆկտիր բռնեք ձի ձեռ,
Ձորտա խաղցեք, բալի Դավիթ ըրըշկա,
Ձի ախպա, չգըտի Մելըքի տեղ,
Դավիթը՝ գարը հետս չառնը՝։
Ապա Դավիթ գըտի.
— Եղա ըձը հագնիլ կ'ինըն.
Կ'ըսի՝ ըձը չըշկացնին
Դավիթն ի, գար քուր կը զարկի.
Վուր կը զարկի, ջաղչը՝ քար կը կոխի.

Քառասուն գիմչի կապըն կը կապը,
կը տանը, Սիվ Ջաբ կը կայնացըցի։
Դավիթ կ'ըսի.— Մարե,
Բացեք հետ, իս ախտամ գՄհլըք։
— Դու գնա, մինք կը բանանք, կ'ըսին.
Ջին կը քշի, կը գա, քարը՝ վերա կը կանգնը։
Ջեռ կը տա, լսնով կը Քլի գէն,
կը ախնա՝ ահագին քարիր,
Հըմենն ել Քրի հետզհետ կտռտված ի,
Քարի կտուրքիր ձեռ կը Քլի, Քալի գնն,
Տխնա՝ գիմչու կաշիք,
Հըմենն փառչա-փառչա երած ի։
Մհլըքի ջանդըկի մեկ յան ժեռ կուռըվիր ի,
Ձկա, ցվրվիր, հանդունդ — Սիվ Ջաբ գնացիր ի։
Մեկ ձեռ, մեկ յան ժեռ մնացիր ի։
Դավիթ հաբ աչքիրով ախտալ, հավատաց։
Եատց.— Մարե, իս կ'երթամ, մնացեք բարով,
Իմ ախպեր Մհլըք գաք խանդք գաս։

28. Մեղրի զորի ցռումը

Դավիթ ձիու գըլուխ կ'ենի,
Ջաղըրից կ'ըլնը գաս,
կ'երթա ասկյարը մեջ, կ'ըսի.
— Ծի հըմենուն իրին ավիմ.
Մեկ-մեկ ծի տնիր գացեք,
Իմ ջանին զուռա երեք,
Իմ խոր-մորն ել ողորմի ավեք։
Ծի խոլեն ել բախշիմ ծի։
Եգա ասկյար Դավիթըն չատ զուռա կ'ենին, կ'ոխնին,
Համա չըն ավարնա, Քեն Մհլըք ապտուռկ ի։
— Ախ, Դավիթ, կիըրան քի գըլխուն,
Դորխա գի գինա, Աասլած քի խիտ,
Աասլած քի բան հաղուզի,
Աասլած քի սաղջանուքեն ատ,
Աասլած քի են խոր-մորըն արքայուքեն ատ։
Դավիթ են ասեղ չատ կը խնդանա,

Փառք կը տա Աստծուն,
Ու ձին կը քշի դեմ Սասուն։

Եղա ասկերի դլխավուրքիր
Ասկերը՝ն խլին չըն ինա,
Վուր մեկ-մեկ ուր տուն գա.
կը բռնան.— Ե՛յ, մեք երթա.
Երթանք, Մելըք ախտանք,
Մհա՝ սուրթ ի, թե ապրթ ի։
Մեկ մեկու կ'ըսի.— Ենուհց խոսքն ի, երթանք, ախտանք։
կը գան եղա փաշէք,
Մելըքի չադըրի տակ կ'ըրիշկին.
Մեկ խոտ աղջիկ շրխտ կապած մեջքին,
Կախած ի եղա խուրուձ մեջ,
Ջիլըփի ջանդակ, մեկ պզտիկ կաուր ի ճտացիր ի.
Կ'ըսին.— Աղջիկ, շրխտ կապի։
Աղջիկ շրխտ կապից ձեռաց,
Խոտ կը լա, խոտ կ'ըսի.— Քիշէ՛ք։
Քիշին, խանին դուռ։
Կը խանին, ախտան՝ մեկ կաուր ի ճտացիր ի.
Են կաուրն ել ինչպես վաւրուկ ի.
Ինչպես կրակի մեջ փետ դնիս,
Վաւրը՛, սիվանա, սկոն սիվացիր ի։
Վիրուն, են կես ջանդակ կը բիրին տուն։
Եղա փաշէք ել կը բռնան ասկերըն.
— Մեկ-մեկ ձի տուն գացե՛ք։
Մելըք ապանվիր ի, ձի տուն գնացե՛ք.
Մելըք ապանվիր ի, ապանվիր ի, գնացե՛ք ձի տուն։
Գնացին հըմին մեկ հոլ տուն։

29. Դավթին դիմավոխելը

Ջե վուր Հովան գին ասկեր հըմին ախիր ի,
Հըմին չադըրքիր ախիր ի,
Գնացիր ի հուր քաղաք, ժողովրդու ըսիր ի.
«Ենքան չադըր կա, ենքան ասկեր կա»։
Ժողովուրդ ասիր ի.
«Ա՛խ-վա՛խ, ախ-վա՛խ, ախ-վա՛խ, որ ապանին Դավթըն,

Գա՛ն, հըմեն մի կնիկ, աղջիկ ալ առնին.
Ա՛խ-վա՛խ, ախ-վա՛խ, Տեր Աստված, դո՛ւ ճար եղա՛»։
Եղա քաղքը մարդն ել են բարձր սարը՝ դըլա՛խ
Կարակոլ ի դրած, ի՞նչ հապա՛խ.—
Ըրչկին ճանբախ, թե Դավիթ կը գա՛, յան ասկա՛ր կը գա՛,
Վուր շուտ գա՛, քաղքը մարդիկըուն խաբար առ՝ հա՛ըլինց
հաղ ևնին։

Եղա մարդկիը՝ գա՛ըրին կա,
Գա՛ըրինա՛վ կ'ըրչկին դաշտը՝ ճամբա՛խ։
Տիառն՝ կա՛ մեկ ձիավուր եկավ.
Կարաղոլն կ'ըլնը վե՛, քաղքը՝ վե՛ կը վազնը.
— Մեկ ձիավուր եկավ, եասց,
Հավասա վոր Դավիթ ըլնը։
Հա՛ևանին* ըսին.— Դավիթ եկավ,
Հա՛ևան ըլավ, ա՛ներթա Դավիթը՝ հառնի՛։
Են գեղական՝ մարդ, կնիկ, խալխա՛ը, պառավ, ձիժ-ըլի՛ժ՝
Հըմեն գա՛յին Դավիթը՝ հառնի՛։
Դավիթ ըրչկից, տեսնա՝ չո՛ւչ ասկա՛ր ի կը գա՛.
«Ջանը՛մ, կ'ըսի, եղա ասկա՛ր ի՞նչ ի.
Ըձը քա՛նի՞ մ' գա՛շման կա, կը գա՛ն վար ըձը»։
Դավիթ ձին կը քշի, կ'ըսի.
«Ձի՛, դնա՛, Աստված ի՞նչ երթը ի»։
Ձին քշի, մոտանա, կ'ըրիշկի՝
Հա՛ևան կա՛ հըմենու հառնին ի։
Կ'ըրիշկա՝ ուգա՛, աղջիկ, գեղական՝ հըմեն եկած ի.
Կը բա՛ռա.— Ախպա՛ըր, դո՞ւ ել իկիը իս իմ խոտ կռիվ՝
Ախոխպեր կը բա՛ռա.— Դավի՛թ,
Մենք իկիը ինք, քա՛ վերա կը խնդանանք.
Վուր մենք փառք կը առնք Աստըծուն՝ սալամաթ եկա՛ը՝
Դավիթ կ'ըսի.— Եղա կնկտիր հընչի՛ եկած ի։
— Դավի՛թ, կ'ըսի, ինչ դա՛ գնացիր,
Զա՛ր մկա եղա շիվալըքիր կը լըն, Աստված կը կանչին,
Կը վախենան՝ Մըլրա Մելըք քի սպանի.
Տաճկընիր գեն, քաղքը՝ մարդիկ՝
Հըմեն սպանեն, կնկտիր առնեն.
Վոր քա՛ դալ լսան, հըմեն խնդացան, ուրախացան.

* Տպված է «Հնվարին», ուղղում ենք «Հա՛ևանին»։ Խմբ.

Ջուչ, պատիկ քու հապով եկան,
— Դե, դառցեք, գնացեք, ըմբը դուզա եկեք.
Մեկըք սպանիր իմ. դե, դառցեք, դե, դառցեք,
Եզա խնդճ մարդիր եկան,
Արխայլին տնիր նստան.
Ել սկի չըն վախենա,
Դավիթին ել եկավ, ուր ուզն նստավ։

30. Գառավի հոգատարությունը

Եղ Գառավ ըլավ, եկավ Դավթը՝ մոտ, նստց.
— Դավիթ, բարի՛վ եկիր, Դավիթ, բարի՛վ եկիր,
— Աստծու բարին քի, Գառավ։
— Տխմար, վուր իս քու հըմեն ճանրաթա չանք ավիմ.
Ապա վոր իս քի չըսեր,
Դու բիրիկ ծառ մ՝ առիր եր,
Կ՝երթեր Մեկըքի վերա կոխի,
Տխմար, կոխի քանի մ՝ դոռ ի.
Քու խոր խաթրը՝ խամար քի հըմեն բան չանք ավըմ,
— Գառավ, նստց, ըմբը քինե մինաթ ի.
Կը գաս, ըլնըս ըմբը մեր. ըմբը մեր չունիմ,
— Դավիթ, իս ելի քի մեր իմ. իս կ՝երթամ իմ ուզն.
Ինչ բան լսիմ, ելի կը գամ, քի կ՝ըսիմ.
Սկի մի վախենա, Դավիթ, ծլիս, ծտկըս.
Ջուր մկա պատիկ եր, ջու չացար.
Մոտս եր, խելքըվացար։
Ել բառե մի նստի.
Կը գնիս վար Չոմանին, կ՝ըսիս՝
«Իմ խոր հնդեն պատռատա,
Վուր իս կ՝երթամ, իմ խոր հնդեն նստիմ.
Հըմա խորտա պատռատա»։
Քու խոր տանդըխքեր են տեղն ի.
Քու ձեռնով քու խոր շուրիր կը խանիս,
Ծալիս, դնիս տնդուկ,
Թուրն քու ձեռնով ել կախիս,
Մեկ մարդ ել կը բանիս քու հառիչ, քի ախանչ ենը՝.
Մեկ մշակ ել կը բանիս, քու ձին խորտա պահիս։
Դավիթ, ձեացի բարի, իս կ՝երթամ։

31. Դավիթը ճտռում է հոր տեղը

Դավիթ Չոլանին կ'ըսի.
— Չոլան, իմ խոր հոգևն պատրաստի.
Հըմա խորթա պատրաստի,
Լխեվ, դոշակ շտա ֆալ, բարձիր շտա ֆալ.
Իս տ'երթամ, իմ խոր հոգևն ալ նատիմ։
— Ին, կ'ըսի, մկա կը պատրաստիմ.
Եղա Սասունա ճրագ չուր մկա ընցուվ եր,
Մկա Սասուն ճրագ վառվավ.
Ապա չպատրաստիմ.
Քու երածն, վոր դու երթիր, իս շտա կը խնդանամ.
Վոր դու սկոն կտրըճ իս,
Իս գըտամ, վոր ախչար հըմին իմն է.
Իս կը խնդանամ, վոր դու ասիս, ծիծղանք։

Գնաց, հոգևն պատրաստից,
Թե Դավիթ մեկ բան է ըսիր,
Չոլան գնաց, երկու բան իրի։
Հոգևն խորթա պատրաստից,
Եկավ Դավիթ, հասց.
— Չոլան, կանգնը՛, երթանք։
Դավիթ, Չոլան գնացըն հոգևն.
Դավիթ հասց.— Ձրոխալեր,
Մեղք է, դու ըձը՛ խաց բիրիս, չուր բիրիս.
Մեկ խաս մարդ բռնիս իմ հառնչ, ըձը՛ խաց, չուր բիրի։
Դու իմ խոր տեղն իս, խաց, չուր բիրիս, չըմ ուտի, չըմ խմի.
Մեկ մարդ ել կը բռնիս, ըձը՛ չախի.
Մեկ մարդ ել կը բռնիս, իմ ձին չախի, պախի։
Չոլան գնաց, բռնից, իրի, հասց,
— Դավիթ ծի ինչ կ'ըսի, ենու խոսք տ'ենիս։

32. Դավթի ձիու մտակը

Մեկ մարդ ել բռնից, ֆե.— Դավիթը՛ ձին ալ չախիա
Դավիթ հասց.— Ձրոխալեր,
Հախ ինչ իս ավը եղա մարդիկուն։
Հասց.— Ամիս խինդ մենիքի։

Եսաց.— Իս ամիս կը տամ տաս մեջլիֆի վուակիւ
Հիվան թուղից, գնաց տուն։

Դավիթ եսաց.— Մշակ, գնա, իմ ձին ջրի.
Սափուր ծո, գնա հաղրաւր, անուշ ջուր բի,
Պըղնձ կնահղն ի, դի հառջևվ, իմ ձին թը խմի։
Մշակ առից սափուր, գնաց հաղրաւր, լիք ջուր երաց,
Եկավ, գնաց փայախ, լցից պղինձ,
Վիրուց, տանը՛, դնը՛ հիռջիվ ձիուն, վոր խմի.
Ձին մեկ ուր պըլնի թախթըփից.
Վոր թախթըփից, եդա մշակ խելքամաղ ըլավ,
Ընկնիվ գետըն, մեռավ։
Դավիթ կանգնավ՝
«Մշակ չիրի, մկա բան մ' իլիր իր։
Գնաց, տխավ՝ մշակ հէրկեն պառկիր ի.
— Տո՛ մշակ, տո՛ մշակ, կը կանչի։
Մշակ սկի ձեն չիտաւ։
Մեկ քիչ պաղ ջուր լցից հերսի վերաւ*
Մշակ աչքիր բացից,
Դավիթ ձեռ տվից, կայնացըցուց։
Եսաց.— Մշակ, ինչ ըլավ քի։
Եսաց.— Դավիթ, իս կ'երթամ իմ տուն։
— Վրե՛ կ'երթաս, մշակ.
— Ախր, քո ձին մեկ որ ըձը՛ կը սպանի,
Պըլնե թախթըփից, ենուռ զարըից իս վախեցա,
Ինչ եր՝ իս մեռներ, էլ մ' դու խասար։
Եսաց.— Ե՛, հիմար ձին,
Եդա մարդ իս բանիր իմ, քի ջուր տաս,
Քի գործը՛ տաս, քու քամակ աղեկ քիմըլի։
Դու ինչի չըս թուրկիս։
Իս բալքի հուրիչ տեղ կ'երթամ,
Դու կը մնաս անոթի, ծարավ,
Քի գործը՛, ջուր տվող չըլնը.
Հա, ճանչի եդա, զքի պախացող ի, խորթա ճանչցիս։
Դավիթ կ'ըսի.— Մշակ.
Պըղնձ վիրուս, տար դի հիռջիվ։

---

* *Երևսիս։* Խ մ բ.

Եսաց.— Ես կը վախենամ։
Եսաց.— Մի վախենա, ամբ, դի՛
Մշակ զպրընձ վիրուց,
Ջին հիա քնչվավ, պղընձ դրից հիջխիվ,
Ջին եկավ, խմից գնա՛ր։
Ջին էլ բան չենը։
Մշակ գնաց, գա՛րը իրի, դրից մաուր,
Ջին հիա-հիա քնչվավ, ապա երի, կերավ։
— Մշակ, եսաց, ձին վուր գա՛րըն կ'ուտի, խորտա կը քա՛րիա։
— Դավիթ, եսաց մշակ, դա՛ կ'երթաս, ես կը վախենամ։
— Ջե, եսաց, էլ իմ ձին քի բան չըսի։
Գա՛րն կերավ, պրծավ,
Մշակ ձիու քամակ ու քա՛րեր, հա՛ կը վախենար։
Ջի գա՛ր քամակ հա՛ կը մոտացըցներ,
վոր մշակ քամակ քա՛րի։
Մշակն ի, հոշիկ-հոշիկ ձեռ կը դնի վար քամկին,
Հա՛ կը քա՛րի, քիրա՛ց կը դնը,
Ջին էլ բան չենը, քա՛րի, կը պրծնի։
Վուր քա՛րա՛ց պրծավ, ձին ձեն չավից, ավիլ իրի, ավից,
Զոռա խալիչե մ' էլ քնչից վար քամկին։
Ըլավ ծծդաց, խնդացավ, եկավ Դավիթ հնդին,
Եսաց.— Դավիթ, քա՛ ձին էլ ձը չզարկից։
Եսաց.— Էլ մի վախենա իմ ձիուց,
Դա՛ երթաս, իմ ձիու փուրու տակին էլ քընխա,
Փա՛ վևրա վուտ չդնի, քի կը պախի հալա։

33. Խշտաճճերի ասեճորյա այցը Դավթին

Մնաց հևվարին։
Են գեղի իշխանքաիր հըմեն ժողևան,
Եկան Դավիթը՝ մոտ, Դավիթը՝ հնդին։
Դավիթ եսաց.— Վրե՛,
Հըմեն որ չըք իզա՛, հևսոր իկիք։
— Ջուր հևսոր մի ճրագն ընցուկ ևր,
Հևսոր Սասունա ճրագը վառավ,
Մինք հըմեն որ ու գա՛նք,
Հա՛ քա՛ մոտ ու գլուցինք։

Մեկ-երկու շարաթ հա կ'երթեն, կը դրուցեն,
կը գեն հարսինց անոր եղա քաղքը՝ իշխանքաթիր։

Բ

ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՆԴՈՒԻԹ

32. Դավիթը չի խաբվում Ջենով Հովանի կնոջից *

Հովանի կնիկ կ'ըլլը,
Շաքըլամա խաց կը թխի դաղաուի,
Խալ կը մուրթի, կ'խիի,
Մեղր, կարագ, յոթ տարվա գինին կը պատրաստի,
կ'ըլնի ուր խորոտ-խորոտ շուրիը աղնկ մը կը խապնի,
Աչքիը կը գեղի, պակիը կը խանի,
Խորոտ-խորոտ կունդուրնք կը խապնի։—
Հովան քնաւ կ'ու —
Հովանի կնիկ կ'առնը եղա բանիր,
Մուտ կը վառի, կը գա Դավիթը՝ հյուրն։
Դավիթին ել գան շնիր, քնիր կ'ու
կնիկ կ'ըսի.— Դավիթ, ելլը՛, գան բաց։
կ'ըսի.— Ին վրձվ կա, կա գան բանամ։
կ'ըսի.— Քու խրիխատը, Հովանի կնիկն կամ։
Դավիթն կ, կ'ըլնը, գան կը բանա։
կնիկն կ, կը գա հյուրն, կը նստի.
— Դավիթ, կ'ըսի, կա քի շատուց չտըսիր, քի կարոտով եր.
Ըզմ կորցիր անուշ-անուշ բան շինիր,
Հազր եղայ կ, քու խամար բերի։
Հենաց կը բանա, գնը՛ հետդիվ Դավիթըն,
Կուժ մ' գինի, մեկ կիգա,
Ին ել կը գնի հետդեվ Դավիթըն։
Դավիթ մխաք կ'եներ, թե.
«Ըզձը մեր չկա, ես իմ մոր տեղն կա։
Շատ մանգաթ կը բանը.— վոր գա,— իմ մոր տեղն եր,—
Հետը ըզձ՛ ճանչցար, եկար իմ մոտ։

* Թրք առնդն ունի հետևյալ վերնագիրը՝ «Կնկան բազդ չկա» ՀՄ բ.

Եսաց.— Դավիթ, կորցան իմ քի,
Սասնա մեջ քու պես՝ վոնչ եղիր ի,
Վոնչ կ'ըլնը եվ քու պես տղաս—
Ասա Դավիթ չըր գնացիր կռիվ,
Հեթիմ տղայ եր, պահացող, ականջ արող չկըիր,
Մկա վոր գնաց կռիվ, եկավ, լցվավ
Դավիթ սկըն ի եղիր,
Մարդ կ'ըրիշկի, Դավիթց կ'ամչընա,
Վուր կը տիանա ենու խորտա աչքիր,*
Կարմիր երիսքիր, խորտա քիթ-բերան—
Դավիթն ի, գայր խաց կ'ուտի,
Նռան գինին կը խմի—
Ե՛, յոթ տարվան գինին,
Դավիթն եվ չաո կը խմի—
*Կը խնդանա, կ'ըսի.— Համբ.***
Հասար իմ երիսխտոր կնըկ ըձը՛ իքրամ ի երիր
Ա՛ղեկ կը խմի. Դավիթ կը տարխուչնա,
Գըլխի կը դնը վար բարձին, քնի.
Եվ չկերի, վուր գրուցի
Չիվանի կնիկ դԴավիթը՛ երիսքիր կը պապնը,
Ճակատ կը պապնը՛, կ'ըրիշկի՝
Դավիթ քնիր ի, ըսկի խաբար չի ուր մոտինա
Կ'ըլնը, կ'երթա տուն, հալա Չիվան քնուկ
Եղա Չիվանի կնիկ տուվրով,
Մեկ շաբաթ սկնա գնաց, եկավ
Են մեկ որ միտք երաց, եսաց.
— Իս եղա յոթ տարվան գինին վրի՛ կը տանիմ.
Դավիթ կը խմի, կը պառկի, քնը՛.
Իս ենու մոտին ինչ կը խոսկանամ,
Են մեկ որ կ'ըլնը, մեկ տարվան գինին կը տանի.
Գինին եվ քիչ կը տանի
Կ'երթա հնդին, կը նստի.
Եվի անուշ-անուշ բանիր կը տանի,
Դնը՛ Դավիթը հառնի.
Գինին եվ կը դնի հեռվիվ Դավիթը՛ու

---

* Ավելացնում ենք՝ «կը տիանա» Հ մ ք.

** Տպված է «իմ», ուղղում ենք՝ «համբ» Հ մ ք.

Դավիթ գայ խաց կ'ուտի,
Ձայը գինին կը խմի.
Դավիթը գըլխի չըլռնի գինին. Դավիթ չքնի
կնիկ կը նստի Դավիթը գիք.
Ձեռ կը թվի, Դավիթը՝ վիզ բիբի, գրկի
կ'ենի վուր Դավիթը՝ իրիս բիբի, պագնի
Ձի՞ վուր նստավ Դավիթը գիք
Դավիթ ընտե ըռըկավ,
Ձիուցից՝ գիրիս պագներ եր
Եսաց.— Դա իմ մոր ուղն իս.
Իլի, նստը՛ ենա տեղ, իս գա գրուցինք
Եսաց.— Դավիթ, վրե.
Իս քա մոր ուղն իմ, իս ուտար աղջիկ իմ.
Ծարագա իկի, քա խրնխպեր տաիր իմ.
Դավիթ, քի՞ ինչ
— Վոր դա ուտար աղջիկ իս, վրե՞ իկիր իս ադա
— Իս քա խրնխպեր Չնվանի կնիկն իմ
— Ե՛, իմ մեր, խրնխպոր կնիկ մեկ ի.
Են ել իմ մերն ի. Ինչ ֆարդ կա ենաե
— Դավիթ, դա չըս գըտի՝ իս ուտար աղջիկ իմ.
Եսքամ ժամանակ քա խրնխպոր ձեռքի հառչըն եր,
Մկա քա խրնխպեր չըմ ուզի, ղքի կ'ուզիմ
Դավիթ կը ինա մտածիլով.
«Իս մկա ըլըմ գանիմ, սպանիմ,
Իմ խրնխպեր գանգատ ա'նի,
Թե՝ Ձիմ կնիկ սպանից Դավիթ.
Թե չսպանիմ, եղա կնիկ ձրնե չդադարի»
— Իմ խրնխպոր կնիկ, կ'ըսի Դավիթ,
Ըլի գնա, իս քնիմ.
Ձայը վաղ, վաղ իս քի բան կ'ըսիմ
Ձափից, դրից ճամրեսու

35. Պատմի խոսքը՝ ամուսնության չնվ հանգստի մասին

Առավոտուն չայա Դավիթ կ'ըլնը,
կ'երթա վար հաղրբին, կը լվացվը,
կը նստի ենաե, հա դուշունմիշ կ'ըլնը

Տեսավ՝ են Պառավ դևհա ենառև իրիվաց,
կանչից.— Ե՛, Պառավ, երբ եառես, երբ եառես
Ձեռնով երավ, Պառավ ըլավ եկավ ենառեղ,
Ըլավ, Հեվանի կնիկ ինչ երիր եր,
Հըմեն Պառվուն եառց,
Եառց.— Պառավ, դու իմ մոր տեղն իս, հընդուց քի կ'ըսիմ,
Եառց.— Դավիթ, իս Հեվանի կնկան մեղք չըմ ղընիս,
են ժամանակ դու պատիկ եր.
Մկա եղիր իս քանն տարեկան, քանըթինգ տարեկան,
Հալա աղաղ մնացիր իս,
Վեր գքի տինես, խիլք կ'երթա գըլխուց,
Կ'ուզիս, դու, քու ծուց պառկիս,
Ե՛, Պառավ, բա ինչ ենիմ, կ'ըսի Դավիթ,
— Դավիթ, դու ել կնիկ ըմ բի, փոսակվիմ.
Վուր քի կնիկ ըլավ,
Ել մե կնիկ չկիրի քի խակառ ընկիր.
Մկա վեր քի կ'իրըշկա, խիլք կ'երթա
Մարդ չկիրի Ջահել աղին ըսի՝
Դու հաքան խորթա իս.
Սորա կ'երթա, յար կը բռնի,
Դավիթ, իս հառիջ քի տ'տահր՝ գնա, կնիկ բի.
Դավիթ, սկնա բան կա աշխատ, հա.
Խորտա, քի հապով կնիկ ըմ բի,
— Պառավ, եառց, ըձը՛ հապով կնիկ՝
Թե՛ գնաի, իս չըմ կերի,
— Դավիթ, եառց, քի գոլայի կորըճ կնիկ՝
Ատնդուիք խաթունն ի.
— Մարե, վորտեղն ի Ատնդուիք խաթունն, իս չըմ գիտի,
— Կո՛, Ասյա քաղաք, Իրանա խուղը մեջ,
Ենա քանց գքի կորիճ ի, քանց քի խորտա ի,
— Մարե, Ասյ վեր Թարաքն ի,
Եառց.— Դավիթ, խա խարցու Ասլաք, գինա.
Վոր կ'երթաս Ասլաք, խարցու Արճեշ, գինա.
Վոր կ'երթաս Արճեշ, խարցու Բևրկրի, գինա.
Վոր կ'երթաս Բևրկրի, խարցու Արաղեն, գինա.
Համա խարցուցկլով խարցուցկլով գինա Ասյ

36. Դավիթը գնում է խանգութիւն առնելու. նրա տատակերութիւնն ու գերթան անելը։

Դավիթ, վոր իվի հազրըվի վերա,
Լվացվիր ի, խաց չկիրիր ի։
Կ'ըլնը կ'երթա հաւր հնդեն.
Մնգուն կը բանա, շուրիր կը խաղնի,
Թուրն կը կապի հաւր վերա,
կը գա, ձին գուս կը քիշի,
Գամ ձիու բերան կը դնի,
Ձին ձիու քամկին կը գարկի,
Վոնչ խրթխրոր խարար կ'ենի,
Վոնչ ել խաց կ'ուտի,
Անուշի ճանրախ կ'ընկենի։
կը գա, կը խիծնի ձին,
կը խարցուցի՝ ժլտի, գա գոր իս,— կ'երթա։
Կ'երթա Ժլտի, կը խարցուցի Աբճիշ.
Չընդգա կը խարցուցի.— Բերիրի վոր տեղն ի։
Կ'ըսին.— Նգա ճանրախ բռնը՛, գինա։

Դավիթն ի, կ'ըլնը, գա Գերծոթա գաշտ։
կը տխռնի նստի, գաշտը մեջ գա քան կ'ենին։
Դավիթ շատ կը քաղցածանա.
Ճար կը կտրվի վերա, ել չդիմանա,
Մեկ գա քնի մ' մոտ կ'երթա.
— Բարաջոզա՛մ ծի, գա քնվա՛ը, կ'ըսի։
— Աատրծու բարին, գա խազտր բարվի։
Կ'ըսի.— Գա քնեճի, իս քաղցած իմ։
Կ'ըսի.— Իս գա քան չըմ կերի քուդնը՛.
Դե, նստուկ, արտը՛ կուշտն ի խացիր.
Նստուդն ել կանանչ շատ կա.
Ձին քուդ նստի, քը երնծա,
Գա ել կուշտ խաց կի, գինա քա բանին։
Դավիթ կ'երթա արտը՛ կուշտ, ձիուց կ'իջնի,
Գամ ձիու բերնեն կը խանի,
Ձին նստուդ կը քուդնի.
Ըզինքն ել խաց կը քիշի հասնի,
Չխաց հըմեն կ'ուտի։

Գայթնովուրքիրն էլ կես որին գայթան կը թուղնըն,
Գինացըն, վուր խաց ուտին.
Գինացըն, տխան, վուր ձիավուր հըմեն խացիր կիրիր ի
Հենառ գայթնճին կը մնա շիվար,
Կ'ըսի ընկերուչ.— Ես յոթ ավուր խաց բիրիր եր.
Եղա մարդ հըմեն կիրիր ի, փրթած չթուղիր ի
— Գնա, կ'ըսի մշկուն, խաց բեր
Դավիթ ենառ կը լսի.
— Գայթնճի, կ'ըսի, քու արա քանի գայթնի տեղ ի
2210 *Կ'ըսի.— Քանասուն գայթնի տեղ ի*
Կ'ըսի.— Դու գնացիք, ձի խաց կերիք.
Դու գնացիք, ես ձի արա կը վարիմ,
Գայթան թուղիք եսառի,
Գայթնովուր կ'առնը գայր մարդիր,
Կ'երթա տուն, խաց ուտի

Դավիթ զգայթան կը կապի ձիուն.
Կ'ըլնը կը խիծնա վար ձիուն.
Կը տանի գայթան, կը բիրի.
Կը քշի զգայթան եզա արտը մեջ,
2220 *Ե՛, ամառվան չուր գետըն ի, չերքին ի, գյոլ ի.*
Քիչ ի մնացիր՝ արտ պռծընի,
Կ'ըսիշկի՝ ձին չնա ի քրտընիր ի
Կ'ելնի տակ, հայր քայֆիկ կ'առնի,
Ջիու քրտինք աղեկ մը կը սրբի, կը թուղնի.
Ջին կ'երթա կանաչը մեջ, կ'երևնա՝
Դավիթ ձեռ կը թրի, գայթնի գլուխն կը բռնի,
Կը քնշի, տանի ևն գըլյուխ, կը բիրի ևն գըլյուխ.
Ջոր մանճկալ կը գա, գարտ կը պռծըցի,
Մանճկալ կը գա, կը տխնա, մնա շիվար
2230 *Դավիթ կ'ըսի.— Մանճկալ, քու արտ պռծավ*
Կ'ըսի.— Հա, կանանչիս, պռծար
Կ'ըսի.— Դե, մնացիր բարով, ես տ'երթամ
Կ'ըսի.— կարըճ տուր,
Երբ, երթանք տուն, խաց կի, նուր գնա,
Մկա ելի քաղցացիր իս
— Չե, կ'ըսի, տուն չըմ իդա
Կ'ըսի.— Վուր տուն չըս իդա, կանգնը՛,

Ճամբեմ, խաց բերիմ, ճամբաս չանուքմանաս
— Մանճիկս, կ'ըսի Դավիթ,
Ուր ակոն ի, իս իմ ձին տանիմ,
Բանդըմանու մեջ կը լվամ.
Ջուր իս իմ ձին լվամ, կը գամ։

Դավիթ գձին կը տանի,
Գետու մեջ քամիկ ըմ կը լվա.
Կ'ըլնը, գին կը դնի վար քամիկին,
Ջուռ դոլանքաիր աղեկ մը կը քնչի, կապի,
Գամ կը դնի բիրան, կը խիծնի, կը գա.
Կ'առնի գխաց, կ'ընկնի ճանբաիս, կ'երքա։

37. Դավիթ չիվ ուզնկաններեն ձիերը, Դավիթն չիվ ուզնկաններեր

Գինաց, գինաց, խարըշըկլիվ խառավ Մոյա քնզաք։
Ուր խառավ Մոյ, խարըշըկից.
— Ծանդուխ խաիանը՝ առուն վրեն ի։
Մեկ մարդ հընցավ հետևեվ, տարավ, չանց տվից։
Դավիթ ետաց.— Դուռ բացեք։— Դուռ չբացին։
Դավիթ գարկից, գուռ ջարդից, մտավ նիրա։
Դուռ ուր բացից, ըրըշկից՝ քնռատուն ձի կապուկ ի.
Հըմենի հետվով գերը լցած ի. կե կ'ուտին։
Դավիթ գեր ձին ել տարավ են ձիանքաիրու մեջ։
Տեղ մ' չեր ուր ձին կապեր։
Դավիթն ել գեր ձին քուդից եզա ձիանքաիրու մեջ։
— Ջին, քե կանաս, գերըն խլի, կե, ետաց.
Քե չկանաս, հա կաց անուքը'։
Ջին ուր մտավ եզա ձիանքաիրու մեջ,
Եզու հախու հըմեն փախան, ժողման մեկ տեղ։
Դավիթ իրըշկից, ուր ձիանք հըմեն փախան,
Ջին ել գնաց ենոնց ձիանքաիրու մըրքին,
Ջենաս գերիք խլից մռաին, քաշնա կերավ։

Դավիթն դրից գինքն քաբանձին,
Վե ըլավ վիրին կաթ։
Մեկ հոթախը գուռ բացից, մտավ հոթախ.

Տխամ՝ քառասուն մարդ հենան նստուկ ի.
Քառասուն թուրն էլ պատից կախած ի.
Ըղինքն էլ նստավ ենան.
Եսաց.— Դու վրե՞ նատիր էք սդա.
Եսաց մեկ մարդ.— Իկիր ինք սդա,
Հըմենն էլ Ջանդուխ խաթունը՝ հապով իկինք.
Ջանդուխ խաթուն մեկը՝ էլ խուռք չտվիր ի.
— Շուտա՞ց ի, վուր դու իկիր իք սդա.
Եսաց.— Ես մեկ ամիս իկիր իմ.
Շատիր կան՝ ատրուվ նստած ի սդա.
— Բա, Ջանդուխ խաթունն ծի չըսի՝
Վրե՞ իկիր իք դդա.
— Չէ, կ'ըսի, մեկը՝ խիա խակի խաբար չտա.
Է՛, վուր սկնի մ' ժամանակ
Դու էսու նստիր էք, ծի խաբար չի ավիր ի,
Ապա դու նստիր էք դդա, ինչ.
— Ապա ինչ ենինք.
Եսաց.— Կ'ըլնը Ջանդուխ խաթունն ծի չուզը,
Ենու հապով ծի չտա պրուց.
Հըմենն մեկ ծի տուն գացինք,
Կանդնիր էք դդա, ինչ.
— Վրե՞ երթանք մի տուն.
Կանդնիր ինք, ըրըշկինք, ախանանք՝
Ջանդուխ խաթունն զրկն կ'առնի.
Ջանդուխ խաթունն ակի մի վերա չխաբցնի.
Դավիթ ենան հոր հապով միտք կ'ենի.
— Է՛, կ'ըսի, դու գինացիք մոտ, ասեք՝
Ցան մեկ առ, յան գաստուր առ, քը երթան,
Նստած էսու ինչ կ'ենըն,
— Ամ, դու դուռ կը բանանա.
Վ՚որ կըխչի դուռ բանա
Վոր մարդ՝ վոր դուռ կը բանա,
Են գնի Ջանդուխ խաթունն կը զարկի, են մարդ կը սպանի
Են գնի Դավիթ կը կանդնը, կ'ըսի.
— Ես դուռ ու բանամ, ա'երթամ նիրս,
Քը Ջանդուխ խաթունն ըզը՝ սպանի

38. Դավթի ու խանդութի առաջին հանդիպումը

Դավիթ գնաց գնաովին կը բանա, կ'երթա նիրա
Ջանդուխ խաթունն կ'ըրիշկի.
Տիտավ՝ մեկ մարդ երի.
Շատ կորիճ մարդ ի, խալը խորտա ի
Եսաց.— Ե՛յ մարդ, քու անունն ինչ ի
Եսաց.— Իմ անունն Դավիթ ի
Եսաց.— Դավիթ, հետև նասիր
Տեղ չանց ավից. Դավիթ գնաով գինաց,
Չոս թվից Ջանդուխ խաթունի դըլեխ,
Գրկից, ննու իրիս մեկ գայիմ պագնից,
Սկզն պագնից, ննու բիրնը՝ տեղ կապտացավ,
Ջանդուխ խաթունն ըրկավ,
Մեկ շամտա մի ննու իրիսին գարկից.

39. Դավիթը կոտրում է ուզնկաձների բերը

Դավիթն էլ ըրկավ, ըլավ եկավ հնդեն,
Էն մարդիրուն մոտ նստավ.
Ձե, վուր Դավիթ գինաց Ջանդուխ խաթունի մոտ,
Եղա քնոտուն մարդ մե մեկու ըսին.
— Դավիթ Ջանդուխ խաթուն մի ձևռնեն ա՛ստնի.
Ե՛, ըսա ինչ ենինք
Հըմեն մեկ ծի Թուր քնինք,
Դրեք ծի Թաղը՝ տակ, նստեք վերա
Վուր մուխ կը ստա, եղա մարդ կը քընի,
Ըլենք, դանինք, սպանինք
Դավիթ, չե վոր կը նասի հնդեն,
Կ'ըրիշկի՝ կալուն պատից կախուվ ի, սկի Թուր չկա
Սկնա կ'ըրիշկի, կ'ըսի.
«Եղա Քրիր վրե պախենա
Վոր մեկ տեղ կ'ըրիշկի, Քրիր չխանա
Չոս կը ստա Թաղըն, կ'ըրիշկի Թաղը՝ տակ.
Մեկ Թուր ննաև կը սխռնա, Թուր կը վերցի
Թաղըս կը վերցի, կ'ըրիշկի,
Քրիր հըմեն էլ կը սխռնա

Թրիր հըմեն կը ժողվի,
Հըմեն իրարու վերա կը դնի, կուտակ,
Կը դնի կատուքիր խորճին, կ'ըսի.
«Տանիմ ըձը՛ խամաթ,
Ենիմ նալ-բիվեռ. իմ ձիան պակաս է»։
Չխորճու բերան կը կուպղը, կը դնի ենաու
Եղա քնասուն մարդ մեկ-մեկը՛ իրիս կ'ըրիշկի.
Մեկը չկըշնա ձեն խանի։

20. Խոնդութը առնում է խառված Թավթի սիրտը

Խանդութ խաթունն կը գա,
Թավթը՛ ձեռնեն կը բռնը.
Հենդաց կը քնշի, վուր տանը՛ հուր ողնա
Թավթի ըռըկիր է, չերթա
Եղա մարդիր ենաու կ'ըրիշկին.
Գնանի մ' Խանդութ խաթունն
Ձեռ կը թվի Թավթը՛ն, քնշի,
ՉԹավթի չկերի գիտնուց կայնացըցի
Կ'ըսի.— Թավթի, վրե՛ չես ելգա՝
Կ'ըսի.— Ըմ եկա. էս ալ կանգնիմ,
Իմ ձեն խիծնիմ, երթամ իմ տունս
Խանդութ խաթունն Թավթը՛ն կ'աղաչի.— Երթանք տունս
Տեսավեր, քնչքան չուտ կ'ըռըկիս, երթանք իմ հնդկներս
Երկու խարար կա, իս քի կը տամ,
Ելի կ'երթաս, գնա,
Հա, գնում քի չըմ բռնի։
Թավթի կ'ըսի.— Ըմ եկա՝
Կ'ըռըկի, կը գարկի Խանդութ խաթունին, դմշկըվի դնը.
Կը գա, հուր ձին կը խիծնի, կ'ընկնի ճամբաս։

Թավթի վար ձիուն հա կը գա, հա ականջ կ'ենի,
Կ'ըրիշկի՝ մեկ ձեն կը գա, հա կը բնաս.
— Թավթի, Թավթի, կանգնը՛.
Կանգնը՛, չես իս լսո՞մ
Թավթի ձիու վիրիվեն՝
Մկնա գառնա, կ'ըրիշկի,

Կը տեսնա՝ Խանդուխթ խաթուն
Բիբլիկ հետևէն կը վազը։—
Ե՛, հազար ժամանակ Խանդուխթ խաթուն
Բիբլիկ վուտ գիտը՛ն չդրիր,
Մկա բիբլիկ դաշտը մէջ կը վազեր.
Վուտ հրմէն ըլիր ի երուն,
Վուտ վորտեղ դնի, վուտաց տեղ լիք երուն կ՚ըլնը։—
Վուր Դավիթ կը տեսնի, կը դառնա վերա։
Վուր Դավիթ կը դառնա վերա,
Խանդուխթ խաթուն կ՚ըսի.
— Դավիթ, տնաշէն, քո՞նը մ՚ակոն չուտա կ՚ըսըկիա։
Դավիթ կ՚ըսի.— Իս Սասունա քո հապիվ եկի.
Ես քան ճանրաթա իս եկի, խաստա քու մոտ,
Մեկ դիր քու իրիս պագնի.
Ըսպա են սիլեն դու ըձը՛ զարկեցիր, հալաթի կ՚ըսըկիա,
կ՚ըսի.— Դավիթ, դու բան չըս տեսիր,
Հալա դու ջհել իս։
Իս քի լոմա չըմ ենի,
Վոր դու հալա չըս տեսիր։
Դու են քոռասուն մարդ տըսար,
Վոր իկիր են տուն, նստիր են։
— Հա՛, հասց Դավիթ, տըսա։
Հասց.— Շատիր կան՝ մեկ տարը՛ իմ տուն նստած ի.
Մեկն ել են մարդիրուց ըձը՛ չտեսիր ի։
Դու գնալու բաշտան եկիր,
Մեկ բարիվ ել չտվիր։
Իս քի ըսի՝ նստի.
Դու ըձը՛ անպատիվ եղիր,
Իմ խիտ խարար չառիր, չտվիր,
Սկնա գնում դու եկիր, իմ իրիս պագնիր։
Մարդ սկնա բան չենի։
Ախր, դու տըսար՝ իս քի ձեն չտվի։
Վոր դու նստեր, խարար տենք,
Իսն ել քու խուսք կը լսեր,
Դու ել ըձը՛ կը չարքեր,
Մի խուսք մեկ կ՚ըներ.
Վուր իմ խուսք քի դուր գեր,
Ջու խուսք ըձը՛ դուր գեր,

Ձեռս, մեկ մեկը՝ կ'առնենք,
Ես գաղթ յան Հոյ կը նսեմնք,
Յան կ'երթենք Սասուն
Ետաց.— Բան չկա, ելը՝ խիժի ձին,
Տանիմ գքի Սասուն
Ետաց.— Դավիթ, ապա իս քի խուսք մ' ասմ,
Ելի տ'ըռըկիս
Ետաց.— Չե, չըմ ըռըկիս
Ետաց.— Դու սկնա ըձը՝ բիբիկ՝
Վուր ըձը՝ առնիս, տանիս Սասուն,
Ե՛, խալխիը ինչ տ'ըսին
Խալխ տ'ըսին՝ Դավիթ գինաց,
Դաչտը՝ մեջ հեքիմ մի գնտավ,
Առըց, նկավ բիբիկ
Ետաց.— Ապա ինչըխ ենինք
Ետաց.— Ա՛խր, ինն ել տան տեր իմ,
Դարձի, երթանք մի տուն,
Երկու որ կը ճտանք,
Իսն ել իմ հետ կ'ենիմ,
Իսն ել մեկ ձի կը խիժնիմ

Հոլբարտի խիտ կը դառնան տուն.
Կը ճտա չոր խըլտատն

11. Թահի ճամակը հառնդութին

Մըկնել ինչ տըսնան.—
Կը տխանան՝ Աչմու չահը շատ կուչում
Ճամխիը Խանդութ խաթունի վերա.
«Խանդութ խաթուն գոտով քիշնք, բիբիք»
Խըլտատն չոր թուղթ մ' կը բիբը'ն.
«Խանդո՛ւթ խաթուն, կը գո՛ս, երե.
Չգես, կուչում կը գա, գքի գոտով կը բիբի»
Հենտան Խանդութ խաթուն կը գըրի.
«Իս չըմ ֆգա, շատ կորըճ եք,
Իկեք, ըձը՝ գոտով տարեք»
Թուղթը կը դարձընի հետ

22. Խանդութը պատուհանից դուրս է շպրտում կռվից հրաժարվող ուզկաճներին

Խանդութ խաթունն կ'ըլնը, ինչ կ'ենի.—
Մարդ կը ճամբեի են քեռասուն մարդու մոտ, կ'ըսի.
— Վէր կ'երթա, կռիվ կ'ենի, իս գեն կ'առնիմ։
Եզա քեռասուն մարդ կ'ըսին.
— Վրե՞ մինք երթանք.
Վէր Խանդութ խանըմի ծուց պատկիր է,
Թը են երթա կռիվ։
Եզա մարդ գառնա, կը գա,
Խանդութ խաթունը՛ն կ'ըսի.
— Վէր Խանդութ խաթունը ծուց պատկիր է,
Թը են երթա։
Դավիթ կ'ըսի.— Աղեկ, իս տ'ըլլամ, երթամ։
— Դու մ' երթար, իս տ'երթամ, ասաց Խանդութ։
— Չէ, ասաց, իս տ'երթամ, դու կնիկ իս։
Ամոթ չի՞ ըձը գուրա, իս ձիամ, դու երթաս։
— Ի'երթաս, պինա, ասաց.
Վուր քի սպանին, քու չանդակ դուր գնաըննի։—
Չէ Ալաչ Գատրատաին թիվի վերայ է.
Ակնա մուտ դանիս թղթի վերա,
Ինու տեղն բայլու կ'ենի։—
Դավիթ թիվը կը բանա հետո.
Կա՛, ինչպես Մահ Ալաչ թիվի վերա։
— Գինա, որսա, կ'ըսի Խանդութ.
Կը գամ, կան կը գամ, գնաըննիմ։
Դավիթ կ'ըսի.— Իս կ'երթամ.
Եզա քեռասուն մարդ խան դուս ըղուց.
Վուր կռիվ չենին, վրե՞ կանգնիր ին։

Խանդութ կը գա, են քեռասուն մարդ խանի դուս.
Գալու բաշտան են քեռասուն մարդն ել կը կանգնին։
Խանդութ ել դուս չբանա, խանի դուս.
Փանջարի դուռ կը բանա,
Մեկ-մեկ թիվքիր կը բռնի,
Փանջարից կը չփռտի դուս.
Ըզմէր կ'ընկնի գետը՛ն, կը մեռնի։

— Վայ-վայ, կ'ըսի, եղա մարդիը իկեր ին, ըձը տանիմ
Խանդուխթ կը դա.— Դավիթ, կ'ըսի, խանի դուս,
Դավիթ կը դա, կ'ըրխշկի.—Ա՛ն, հոդևն մարդ չկա,
Խանդուխթ կ'ըսի.— Դավիթ, փանջարից ըրըշկի,
Դավիթ կ'ըրխշկի. ինչ փանջարից թիւը ի,
Սկուն տապկացիը ի, ձեացիը ի գետը՛ն, հըմեն մեռած իր
Դավիթ հենաե կը ծծդա, կ'ըսի.
«Փառք քի Աստված, իմ կնիկ քան պի ել կարիճ իր»
Դավիթ ձեռ կը թիւ, Խանդուխթի ձեռ կը բռնի,
կ'ըսի.— Դե՛, ձեացի բարով,
— Երթաս բարով, Աստված քի քան հաչողի։

43. Խանդուրը Դավթին ձանապարհ և դնում ի մարտ

Դավիթ կը դա, գնին քեչի, Խանդուխթ կ'ըսի.
— Վայ, իմ մանե դնացիը ևր,
Դավիթը՛ գնին քեչիը ևր դուս, վուր Դավիթ խնծնևր։
Հետիվ Դավիթըն կը վազի, կ'ըսի.
— Դավիթ, Դավիթ, կանգնը՛.
Ես գամ, քի գնին քեչիմ դուս,
Դավիթ ենաե կը դադրը։
Խանդուխթ կը մոնի թավլեն,
կը տրնան՝ ենա քնատուն գնին ել
Փախած ի վրեն քունճ, կծկըված ի,
Ըրն կըշխընա դուս փախնըն.
Դավիթը գնին մեկ սարը՛ գրա՝
Կա փայխը՛ մեջ կանգնիը ի։
Խանդուխթ ձեռ թիւց, գիու վիղ տը բռնևր, քեչիը դուս,
Ջին ըրըշկից, չճանչցավ, վրդ չավից.
Ջդըրնե սկնա թիւց,
Խանդուխթ իրե, թոբփալին դպավ գետեն.
— Վախ, Դավիթ, եսաց, քի գնին ըձը՛ սպանից,
Դավիթ մտավ ներս, դԽանդուխթ գրկից, եսաց.
— Ե՛յ գնին, Աստված քի ֆնհմ կտա.
Վրե՛, մարդ կնկան կը գարկի.
Դու չըսաս՝ կնիկ ևր.
Ա՛խր, իս դաս կանգնած ևր։

2510 Կ'ըսէ.— Յանդո՛ւթ, ձեռ տուր, քեզի դա՛ռս
— Ա՛ռ, կ'ըսէ, մինաք ունիս՝ բձը' քո ձիով առս ապահի՛ր
— Ջե՛, կ'ըսէ, ձին ալ ձեն չառաբ, քեզի դա՛ռս.
Նա գլաւիր՝ դա՛ռ ուտար եր
Գինաց, ձեռ տվից ձիու գըլա՛խ, քեզից.
Ձին բան ալ չերաւ, գին գրից վերա՛ռ
Դավիթ գինաք զոլանքաիր քեզից, կապից,
Ըլաւ խիծաւ, գինաց կռիվ.
Գինաց, խառաւ կռիւս մեջ։

22. Թշնամու ջարդը յետ Դավթի ու հաճդուքի հաճդիպումը կռվի դաշտում

Յանդո՛ւթ մեռաք երաց. «Ապա ես ինչ ենեմ»։
2520 Սկոն ազամարդու չուր խաղա՛վ,
Վուր սկի մարդ սկնա չուր չտըսիր եր
Ձին ալ քեզից դա՛ռս, ապեկ գին լըդի վերեն,
Խիծաւ, հա՛ռ թուր բանից ձեռ.
Դավթը ճամբեա՛վ չդնաց,
Մեկ հա՛ռիւ կողմն գինաց, խառաւ զոչուա՛ին։
Յանդո՛ւթ կը ասենա դԴավթի,
Վուր ինչպես մեկ անուքի գել ընկեր մեջ գառնիրուն,
Զգառնիր մե-մեկ խեղդի, քլի,
Ենպես Դավթի ընկի եգա զոչուա՛ի մեջ,
2530 Հըմա ջերգա՛վ կը ջարդի, կը դա՛ռ
Յանդո՛ւթն ի, թամաշա կ'ենեի։
Ջե վոր Դավթի ասկա՛ր կը ջարդի։
Ըրըշկից, ասաւ՝ զոչուն կը փախնի։
Եահ ամանց գինքն ալ գինաց.
Ջինքն ալ մեկ յանեն ջարդից.
Ջարդից, գինաց, մոտացաւ Դավթըն։
Եաց. «Ես Դավթը՛ խա՛ռ կռվի՛մ,
Տըսնանք՝ Դավթի ինչ կարըճ մարդ ի՛»։
Ջե վոր գասկա՛ր ասաւ են ձիաւուր.
2540 Նռա հրոջիվեն փախան.
Վոր փախներ, կ'ընկներ Յանդո՛ւթի ձեռ.
Մեկ յանեն ալ են կը ապահեր։

Խանդոյթ մոտացավ Դավթըն՝
Շատիր կըներ՝ շկըռներ, Դավթը՝ վերեն կը փախներ.
Շատիր կըներ՝ շկըռներ Խանդոյթը վերեն կը փախներ՝
Դավիթն ել փախնուղը կը դներ, կը սպաներ.
Խանդոյթն ել փախնուղը կը դներ, կը սպաներ՝
Դավիթ ենաներն եկավ,
եզա ձիավուր են տեխներ՝
Էն փախնուղն փախավ, սպանվուղն ել սպանվավ՝
Եղ Դավիթ, եղ ձիավուր
Գնացըն դախ մե մեկը՛, մեկ մեկը՛ զարկին՝—
եզա կնիկ ինչ շանուրդի եր՝—
Դավիթ վոր Թուր սկներ կը բերեր,
կնիկ պինք կը թվի Դավթը՛ խոսվ,
Դավթը Թուր կը դներ գետին՝
եզա ձիավուր Թրը՛ բերներ
Զղըմըշի զարնի Դավթըն.
Թրը՛ քամկով մեկ զարը կը քեշի Դավթը՛ քամակ՝
Դավիթ կը զվռի վուր ենուս,
Տը զարկի մեկել յան, ելի կը զվռի քամակ՝
Ջուր կես որին սկներ Խանդոյթ զԴավիթ կը չարչարի՝
Դավթը՛ ձին ապա չի նեղանա.
Խանդոյթը՛ ձին քրտընքի մեջ լվացվիր ի՝
Խանդոյթ են գնա կը վախենա, կը բռնա.
— Է՛, ձիավուր, մարդուքեն սկուն չի, վուր ձիով կռվըն.
եզա մարիֆաա ձիուն ի, քոն չի՝
Վոր դու կարըն մարդ խա,
իջնինք տակ, ձիանք Թուղնընք,
Իս, դու գնալաշ կպնընք՝
Կ՛ըսի.— Շատ աղեկ՝— Կ՛նչնեն տակ՝
Երկուս քիշերբա կը բռնին, չուր մուխ կը տա.
Մե-մեկու կը տանին, բերին՝
Դավիթ կ՛ըսի.

«Ցեր Մարութա Բանձր Աստվածին,
Ինչ Պատրաստին վոր իմ աչ Թվին»՝

Ախլու պես դեն մարդ կը վիրցի,
Քամկը՛ վերա կը դնի գետին՝
— Դավիթ, Կ՛ըսի եզա մարդ, ըձը՛ մի սպաներ՝

Կ'ըսի. «Ցա՛, եղա մարդ ինչ գըտի՝ իմ անուն Դավիթ ի»։
— Մարդ, դու ըձը՛ կնքիը, իմ անուն գըտիս
Եղա շուշուա կը թվի, հայր յախին կը բռնի,
Հոգը փուղպատ կը ճղի, դոշ կ'իրիվա,
Երկու ծըծ կը թռնին դուս.
Ջեռ կը թվի գըվխին, դդակ-մդակ կը բիրի տակ,
Ետու նամուշ ալ կ'իրիվա։
Դավիթ կ'ըրիչկի, կը տիտա՝ Խանդութն ի.
Կ'ըսի.— Աստված քու տուն ավըրի,
Դու ընչի՞ ըձը՛ եղքան չարչարանք տվըր։

45. Խանդութի ամուսնացնելն իրենից ուժեղի հետ

Հընաև Խանդութ Դավիթը՛ կը պատմի։
— Դավիթ, կ'ըսի, եկան իմ խոր տուն,
Ըձը մեկ թագավուրու տղը տարան։
Հոգը մեջ ըձը՛ գրըն.
Իմ մարդն ալ, են ալ եկավ.
Հոգի մեջ հիրարու հանած երընք։
Վուր սկոն ձեռ թվիմ, մարդի թիվ քեչիմ,
Վուր բիրիմ, դնիմ իմ կշտը խիտ,
Համ մեջք կուտուավ, համ թիվ չարդավ.
Մարդ ընկավ, մեռավ։
Են թագավուր ասաց՝ «Վախ, եղ խարտ մարդատպան ի»։
Ըձը եղու մեկ ալ ճամբեխն, իս եկա իմ խոր տուն։
Իմ աղրերքիը իմ խիտ կռվան՝
«Վրե՛ գինատիր, թագավուրու տղեն սպանիր»։
Ջձը անեն դուս խանինա
Իմ խեր ըլավ, մեկ ձի տվըց ձը՛,
Մեկ խորճի ուտկը տվըն ըզձը՛.
Իմ խեր ասաց՝ «Ի՛մ աղջիկ,
Գինան, քու գըլուխ պախի,
Քու աղրերքիը քի կը սպանին»։
Իան ալ եկա, եղա դաշտը մեջ իմ տուն չնի.
Իս ան հրը՛, ըսի՝
«Վեր կը գա, իմ քամակ կը դնի գետըն, իս գեն կ'առնիմ»։
Հետո դու եկար, ըզձը՛ բռատա եկար, քու խիտ կռվա.

Վոր դու իմ քնամակ զարկիր գետը՛ն,
Մկա ըզձը՛ դուր կը տանիս, տեր,
Իս կը գամ քի խեղ։

Ըլան ակին տուն։
Են մարդիկրու քնուսուն ձիանք ենտիղ ին։
Ինչ բան կըներ Խանդութի խաթմունը՛ տուն, հըմեն բաացին.
Վախտուն ձի էլ Խանդութը՛ն կըներ, ենու ձիանք էլ բաացին.
Խարիր ձին էլ բաացին, ական դախ Մասուն։

46. Զենով Հովանի չեվ իր կնոջ մահը

Դավիթը՛ անուն չատ ջանջացավ.
Ուր անեն ըլավ մեկ պատիկ թագավոր։
Հովան ըլավ գինաց Դավիթը՛ մոտ.
Հովանի կնիկն էլ գինաց,
Խանդութի խաթմունը՛ մոտ, ետաց.
«Երթամ, տխանիմ, վուր եսքան կը գովան,
Ինչպես կնիկ ի, վուր Դավիթի իրի»,
Գինաց, տըտավ գԽանդութի,
Վոր մեկ խորոտ, ջանջ կնիկ ի։
Սըրտ պատռավ.
«Էլ Դավիթի ըձը՛ չառնը, ետաց. ըլ բան ի»։
Եկավ տուն, ընկավ խըվանդ։
Իրիք որ խըվանդցավ, վերա չուրսը՛ մեռավ։
Գնկա կակըծու Հովան էլ մեռավ։
Վուր Հովան մեռավ, Դավիթի չատ լացից.
Երկուսն էլ տարավ, պատարագով խուրից,
Եկավ, մխամիտ ուր տուն նստավ։

47. Ջահի բերդությամբ Բապը Ջրեվկին Դավթին ճամակով հրավիրում է ի պատերազմ

Մեկ տարը՛ սկնա ուր տուն նստիր ի.
Խարար չի՝ ախշար ինչ կա, ինչ չկա։
Աչմու շանն ի, ըլավ թեկ ավից Բապը Ջրեվկին.
Ետաց. «Մեկ մարդ Մասունա եկավ իմ խուղը մեջ.

* Բանահավաքն այստեղ ունի «Բապը Ջրեվկի» վերնագիրը Խ մ.

Եղա մարդու անուն ել Դավիթ կ'ըսին,
Ջիմ ասկերն հըմեն ջարդից, սպանից,
Ձանդումի խաբեն կըներ ձոյ քնզաք, չամ խորտա եր.
Եղա մարդ գնացինն գձանդումի առըց, տարավ»։

Բայե Ջրենկ եղա խուսքից հավատարում չեթաց.
Կանչից վազիր-վաքիր, ժողվից, իրի ուր գիվան,
— Շահու քուղի, եաց, կարդացեք,
Տխնանք՝ ինչ գրուկ ի ինե. ծի խիլք կը կտոխ՝
Մեկ մարդ խարիր խազար մարդ կը սպանի։
Վուր գքուղի կարդացին, հըմեն ենաե ծզդացին.
— Սուտ բան ի, Թագավուր, վրե՞ կ'ավատաս.
Մինք մեկ ել չընք ավատար.*
Եղա վոր լսիր, վոր տխիր է։
Թագավուրն ել կը վիրցի.
— Ջանը՛մ, Թագավուրն ել սուտ կ'ըսի։
— Աղեկ, կ'ըսին, մինք ել գըտինք՝ սուտ չըսի.
Հազա խիլքի բան չի։
Վոր սկոն ի, մեկ Քուղի գրինք Սասուն,
Ետրցումս ենինք՝ սուտ ի, Քե ազուրի, ենգնա կ'ավատանք։

Կ'ըլնըն, Քուղի մ' կը գրին Սասուն Դավիթը՛ն.
«Դավիթ, մինք լսիր ինք, գու գոռբա մարդ մ' իս։
*Կը գնաս, երի մի** կռիվ.
Վուր չըս իգա, ասկեր կը քեզիմ քու վերա.
Քե երկիր քարքանդ կ'ենիմ,
Ինչ կա-չկա, Քաղնիմ, լոգկիմ, բերիմ»։

48. Խանգութի պատասխանը Ռապը Ջրենկին

Քուղի ասը՛ն, բերին Սասուն, ավըն Դավիթը՛ն։
Ե՛, Դավիթ չգիտի կարդալ։
Տանի, Ձանդումի՛ նչանց կը ատ Քուղի, կ'ըսի.
— Ձանդո՛ւմ, եղա ինչ Քուղի իս։
Ձանդումի խաբեն գՔուղի կը կարդա, կ'ըսի.
— Դավիթ, եղա վճռվ ի բերիս։

* «Մինք մեկս ել չինք հավատալ»։ Ետ մ.
** Մի — մնու։ Ետ մ.

Կ'ըսի.— Երկու խաա մարդ,
Կ'ըսի.— Տնր են երկու մարդ հոգին.
Մի կըռվը խիտքիր, աղեկ պատիվ երա՝
Դավիթին ալ չգըտի՝ ինչ բաս* ի.
կը տանի, աղեկ պատիվ կ'ենի,
կը ձնա չուր լուսանն, Յանդուխտ Թուղթ կը գրի.
«Մինք քի զարար մը չընք ալի. մինք քի չընք ճանչնա.
Մինք քի ինչ ինք երի, վուր կը գաս մի վերա կռիվ.
Մինք քու անուն չընք լսի. քու դավին մի խիտ ինչ ի.
Մինք քի ինչ ինք երի, վուր կը գաս մի վերա կռիվ
վուր դու կը գա՛ս, ինակ մի գա, չըս կ'երի Դավիթ՝ վրա.
Չուրըդ Թագավուր ալ խիտ քի րի մի վերա.
Թը են ալ գա, հոգնի քիս,
Յանդուխտ զԹուղթ կը ծալի, դնի վազքերի մեջ,
Կ'ըսի.— Դավիթ, գինա,
են երկու մարդուն աղեկ շուր խազցու.
Թուղթն ալ առ, տասը վուսկի ալ առ.
Երկու ձի ալ առ, թը խիծնին, երթան
Սկոն Ճամբան կը դնի. եղա մարդիր կ'երթան
Յանդուխտ Դավիթըն սկի բան չըսի՝ եղա ինչ Թուղթ եր
Եղա մարդիր զԹուղթ կը տանին, կը տան Թագավուրին

49. Պապը Ծրինկի առաջարկը Սասունի վրա յեվ յերկարդ ճամակը Դավիթին

Թագավուր հոգը վազիր, վազիլ կը ժողվի.
ՉԹուղթ կը կարդան, կը զարմանան, կ'ըսին.
— Չոր մկա հալա շահու ասկրն ի չարդի,
Մինք չընք նվաստա.
Մկա կ'ըսի՝ երկու Թագավուր իկնք
Եղա ինչպես գուրա մարդ ի
Կ'ըսին, Չինիմաչինա Թագավուրին ալ խարար տանք,
Գա, երթանք Դավիթ՝ վերա կռիվ
Վազիր, վազիլ կ'ըսին.— Թագավուր, ամուխ չի,
Մինք Չինիմաչինա Թագավուրը՝ն խարար տանք.
են ինչ ի, երթանք մեկ, մեկ մարդու վերա կռիվ

* Տպված է «պակաս», ուղղում ենք՝ ըստ ձեռ.

Թագաւուր կ'ըլնը, չամ ասկեր կը ժողվի.
Քանց աստղ երկինք ասկեր կը ժողվի
Թուղթ կը դրը, համբխի վար Դավիթըն.
«Իս ևկա. մի կռիվ Մշու դաշտ ա'ըլնը»։
Թուղթ կը բերին, կը տան Դավիթը ձեռ.
Դավիթ թուղթ կը վիրցի կը աս Խանդութըն.
Խանդութ խաթուն ի, Դավիթըն կ'ըսի.
— Եգա երկու թուղթ քու վերա երի.
Մեկ հառնչ, մեկ մկա
Իս գրի՝ «Դու երկու թագաւուր դիք,
Զըք կերի Դավիթը վերա
Բալքու թագաւուր վախենա, չգա կռիվ.
Մկա ասկեր առիր, իկիր ի քու վերա կռիվ.
Մշու դաշտ ա'ըլնը կռիվ։

50. Դավիթը պատրաստվում է կռվի չնվ պատվիր է տալիս Խանդութին լինելիք վտդու՝ Միհրի մասին

Դավիթ կ'ըսի.— Դու վրե ըձը' չգա չըսիր,
Իս երթիս, չիտուղնիր Մշու դաշտ գիր։
— Իս չըր գը'ի՝ որ դեն.
Թուղթ նկավ, իս քի խաբար տվը։
Դավիթ, ասաց, կ'ուղիս՝ խեն էլ գամ.
— Չո, ասաց, ասկեր ըձը' քեզի երաց, դոր մնաց քի.
Դու որ գաս, ինչ ենես.
Ես քեզնե մ' ասկեր իս չըմ կերի կուտուր։
Էլ Դավիթ չկանգնավ.
Ըլավ, հաբր հզոց երաց, կռվը շուրիր խազավ,
Քին քեզից գաս, գեն դրից վերա, խիծավ.
Ետաց.— Խանդո'ւթ խաթուն, մնացի բարով։
Զըզնիմ, չիմանամ իմ հիտիվ գաս.
Դու իմ հիտիվ գաս, իմ կենիկ չիս.
Աստված ողորմած ի, մի վախենա։

Դավիթ ձին քշից, տ'երթեր.
Ապա Դավիթ գըտիր՝
Խանդութ խաթունին ապա տ'ըլնը.
Ետաց.— Խանդո'ւթ խաթուն,

Վուբ ըձը՛ ատա ըլավ,
Անուն դնիս Մհեր.
Իմ պապկի անուն գնոր՛ն չիմա։

51. Դավիթը հաղթում է Բապը Յերևցկի բանակին յեվ ճոա բազաքում ճոր իշխանություն է հաստատում

Դավիթ ձին քշից, գնաց.
Գնաց Մշու դաշտ. ինչ տըսնա.—
Ամպը հիռչով չադրքիր գարիած է.
Հալա խոխին ասկյար կը գա։
Դավիթ կ՚ըսիշկի՝ քանց ասող երկինք ասկյար կը գա։
Դավիթն ել հաքամ ժամանակ՝ իկի տուն,
Տարին լմացիր է, կռիվ չերի։
Բռնաց.

«Ճա Մարութա Բանձր Աստրածին,
Ախչ Պատրաստին վար իմ աչ թխիին»։

Համա քշից ասկյարը՛ մնչ։
Ամպը սկուն կուտուրից,
Երուն եղավ, պչանդակնիր քշի, կը տանի։
Դավիթ վուր հնու ասկյար կուտուրից,
Են ասկյարի գըլխավուրքիր
Թիկ ավրն ուրինց թագվուրը՛ն,
Թե. «Են մարդ գասկյար հըմին սպանից,
Մի հավարին մարդ համբախ, մի հիմդար համբախ»։*
Թագվուր վուր լսից, գարմացավ,
Եսաց.— Դարձնք հետ, կռիվ մնք ենը։
Ապա հնոնք փախան,
Համա Դավիթ ձեռ չքնչի.
Ընկիր ի հետևքեր, կը կուտուրի,
Կանչի.— Ե՛յ, կ՚ըսի, մի փախնեք, ել չըմ սպանի.
Ըձը՛ ծի թագվուր նշանց ավնք։
Հետեն կ՚ասըն.— Գնա մի քաղաք,*
Հետեն մի թագվուր կը գնաըննա։*
Դավիթն ել ըղձին քշի,

* Մեր։ Ի մ բ։

Կ'երթա Բարը Ֆրենկի քաղաք,
Մարդ կը ճամբէի.
— Ասիք ձի թագաւուրըն, գա՝
Թագաւուրն է, կ'ըլնը, կը գա, կը սխտնա՝
Կա՛ մեկ մարդ ձիու վերեն նստուկ է.
Սկսեր մարդ վրնչ անուն չունի է, վրնչ սխիր է.
Կը վախենան, դառնան, վուր փախնի՝
Դավիթ ձին կը քշի վերա,
Թագաւուրըն կը բռնի, կը գարկի, կը սպանի՝
Մնացողը, քաղքը մէջ վուր ապրիր է,
Դավիթ ենոնց համար թագաւուր կը դնի.
Ձաֆի ճաչ մարդիր կը սպանի,
Պատիկներ տեղ կը դնի, կ'ըսի.
— Քանի գա ժիր եք, կռիվ մի՛ք երթա՝
Ձեր եղա քաղաք մեկ-մեկ ուր տեղ կը դնի,
Ձեր ճաչ պատիկ կը ճանչնան,
Դավիթ չաբս տարըն կը թըմբմի՝
Ենոնց կը թամբնի.— Վուր գա նեղ կ'ընդնիք,
Ըձը՛ թաղի գրեք, ճամբեք, իա կը գամ՝
Ապա եղա քաղաք հրմեն
Դավիթէց կը վախանեն, կ'ըսին.— Դավիթ,
Ձեր մինք մեռնինք, քեզ խուսք տ'ենինք՝
Դավիթ կ'ըլնը, կը գա Սասուն՝

32. Դավթի վերադարձը յեվ հոր ու մորդու կռիվը

Մի ասա, Դավիթը մի ազա իլիր է.
Ձեր տարըն թմբմիր է, մոր ասիր է.
«Ըձը՛ խեր չկա»՝
Ասիր է. «կա»՝
Ասիր է. «Իմ խեր հա՞ր է»՝
Ասիր է. «Գնացիր է կռիվ»՝
Դավիթ կը գա, կը խասնի Մշու դաշտ՝

Մհեր իրենչ է երիր.—
Մոր մառեն գիզուկ գնացիր,
Մեկ ձի խիժիր, վուր երթա, գխեր գնարնի՝
Մհերն է, ձին գեռ կը քշի, երթա, խասնի խոր՝

Կ'ըսի. «Իմ խեր մեռակ ի,
Քաղնիմ իմ խոր, չգարկին, սպանին»,
Կ'երթա, Մշու դաշտը կը խլրացըցի,
Մեկ ճայ, անվերի սարը մէջ, մարդ չկա, խալխ իր
Կը տեսնա՝ մեկ ձիավուր եգա սարից կը գա,
Մհեր չվախանա, ձին կը քշի հառնէջ.
Կ'երթա, խաո եգա ձիավուրը՝ կռիվ կ'ենի,
Ապա վուր Դավիթ խաչի անուն չտա,
Չկերի կռիվ ենի,
Դավիթ կ'ըրիչկի, տեսնա՝
Մեկ խորտա ազի մի ձիուց կ'եջի.
Կ'ըսի. «Եգա ազին ըզձը չգը՛տի,
Բեզհատմ ի, խո զեն չըմ սպանի.
Եջնըմ, եգա ազին տը բանըմ,
Ջիւքիը կապիմ, թլիմ ձիու թարկ, տանիմ Սասուն
Դավիթ կը գա, ձեռ կը թլի, վոր զազին բանի,
Մհեր Դավիթըն կը վիրցի, գարկի գետը՛ն.
Սկոն քամիկը՛ վերա կը գարկի
Դավիթ գըտի՝ ըզինք տը սպանի, կ'ըսի.
— Կարը՛ճ ազա, գա՛ ըզը տը սպանիս.
Բա, գա՛ իմ Մհերի ջուդար ինչըմ տը տաս
Մհեր ենաե կ'ըսի.— Քո՛ անուն ինչ ի
Կ'ըսի.— Իմ անուն Դավիթ ի
Կ'ըսի.— Վուր գա՛ Դավիթն ես, գա՛ գո՞ւր ես գացիր
Կ'ըսի.— Գացիր եր կռիվ խաո հայրիչ թագավուրի
Կ'ըսի.— Ապա վրե՞ փախար, եկիր
Ենաց.— Ջե, չըմ փախիր ի, ենու թագավուր սպանիր իմ
Ենաց.— Վոր գա՛ Դավիթն ես, քո՛ տուն գո՞ւր ի
Ենաց.— Իմ տուն Սասուն ի
— Բա, քո՛ հնկերն անուն ինչ ի,
Որ ազա իլիր ի, գա՛ լաիր իս
Են գախ Դավիթը սրտան կ'առնի, են գախ կ'իմանա,
Կ'ըսի.— Հա՛, լաիր իմ
— Անուն ինչ ի
Ենաց.— Անուն Մհեր ի
Են գախ կըզվը, խոր ձեռք կը պագնի.
Հիրասի վերա կը խնդանան, կը գան Սասուն

53. Մհերի վտառոդությունը Բռիքների հետ յեվ նրանց սպանելը

Ամանդալի խաթունը՝ խեր լսիը ի,
Թե Ամանդալի գնացիը, իրիկ երիը,
Տեռու տղա իլիը, ետու իրիկ շատ կաըըճ ի՝
Հայր տղենիրուն կ'ըսի.
— Ըլեցեք, դինացեք, ըրըշկեցեք՝
Ծի քուրդ հալ ինչ ի՝
Մարդու խալ կուրսըվի, խոխ կան կը գա,
Նա, խո, ծի քո՛ւրն ի՝

Աղիըքիը կը կանգնին, ուրինց հող կ'ենին,
կը գան Սասուն, քուրդ մոտ, յոթն աղիերն եր
Ամանդալի խաթունն շատ կը խնդանա.
Երկու շաթաթ գնասալը չատ, վոր երթան,
Հըմեն որ, սար կա, Սիվ սար, կ'երթան նևջիը կ'ենին՝
Ամուր մեկին Ամանդալի կ'ըսի Մհերին.
— Մհեր, գա՝ կերթա սպանես վիրու ուխշար՝
Մհեր կը ծծզա.— Մարե, կ'ըսի,
Հըմեն որ իս կը սպանիմ.
Ապա վոր իս կը սպանիմ,
Իմ քեսիք հա կը պառվինա՝
— Մհեր, վորդի, վոր կը սպանես,
Ա՛ռ, փախի, երի՝ իս ալաբնամ՝
— Մարե, կ'ըսի, իս հետոր
Մե ջանջ վիրու ուխշար բերիմ՝

Կ'ըզնըն, կ'երթան Սիվ սար՝
Քեսիք ետուն կը նայըն, Մհեր կ'երթա,
Մեկ խաս ճանչ վիրու ուխշար կը գարկի.
Վոր կը սպանի, կ'առնի, կը գա՝
Քեսիք կ'իրիշկին՝ Մհեր ուխշար առըց, գինաց.
Կ'ըզնկնին հետևվին, կը գան, կը խառնին, կ'ըսին.
— Մհեր, գա՝ մե՛ղ չկի, գա՝ չըս կերի՝
Կ'ըսի.— Ըձը բան չկա ծի խոխ, իս կերիմ չկի՝
Կ'ենին-չենին, չըն կերի Մհերի ձեռնեն առնի՝
Ծոքն ել գիրու ուխշարը ձեռ կը թլին,
Վիրուն, տիրին գետը՛ն՝
Ապա քեսիքն ել կաըըճ մարդ ին՝

Մհեր եւ կ'ըսէին կը հառաչէ,
Ձեռ կը թէլի վէր քեռս փողպատին,
Համա մեկ-մեկ կը տիւ գետը'ն.
Վար կը տիւ գետը'ն,
Քաւ մեջք կը թաղվը խուղը' մեջ,
Ձիւրս ուխտար կ'առնը, կը գա տուն,
կը տանը, դնը մօ հառեջ,
Դավիթն եւ քնէր ի,
Խանդուխն եւ կ'ըսէ.— Դավիթ, հըլի վէր,
կը խնդանա կ'ըսէ.— Դավիթ, ասա,
Մհեր ինչ վիրս ուխտար ա' ի բիբիր,
Դավիթ աչքիր կը բանա, կ'ըրիշկի, կը տխնի՝
Մեկ զառա ուխտար մը սպանիր,
Բիբիր, գրիր ի տան մեջ,
կ'ըսէ.— Մհեր, քաւ քեռիք հա՞ր ին,
— Իս վիրս ուխտար առը, եկա տուն.
Իմ քեռիք, ընկան իմ խոհին, եկին,
Եկինք, ե, եսաև, քաղքը գըլխա.
Մխա կ'ենին գիւրս ուխտար ձրնեն խլին.
Իս ինչ երթամ, ձրնեն չդադարան,
Իրեն եւ ամեն մեկ մե յեն չփռամիմ,
Ձիւրս ուխտար առամ, եկամ տուն.
Դավիթ եսաց.— Վայ-վայ,—
Ձեռ գարկից չուքը' վերա,—
Խանդո'ւխ, քաւ աղրիրքիր սպանիր ի՞
Ձո Դավիթ գմհեր չարբիր ի,
Գըտի՝ ինչքամ գախամ ի՞—
Խանդուխ չավաառաց.
— Եղա ճիւ ինչըն իմ աղրիրքիր որ սպանի՞
Դավիթ կ'ըլնը, կը վազնի դեմ Մհերի քեռիք.
Խանդուխն եւ Դավիթ' խոտ կ'երթա՝
Վար կը մոտանա, կ'ըսէ.
— Դավիթ, կո՞ իմ աղրիրքիր կը ծծդան՝
Ձո վար Մհեր գարկիր ի գետըն, գաբրուվ ի,
Բերանքամիր բացվիր ի, ատամքամիր սպառակ կը տան.—
Խանդուխ գըտի՝ կը ծծդան՝
Դավիթ չուտա կը խառնի,
Ձեռ կը թէլ վուր խուղին գուս քեշի,

կը տխնամ՝ մեռուկ ի անիր.
վէր կը թըլլի, տխնամ՝ հըմեն եղ մեռուկ ի
— Ջանդո՛ւթ, կ'ըսէ, շո՛ւտ արի,
Քու աղբիւրքիր հըմեն մեռած ի
Ջանդուխ կը խառնէ, տխնամ՝
Աղբիւրքիր հըմեն մեռած ի
Ըզա կ'ըլնըն, կը զառնան տուն։

54. Հար չեվ վարդու չերկարդ կռիվը. հար ամենը

Դավիթ կը գա տուն, կը հանռատի Մհերի վերա.
Մեկ շամախ կը զարկի Մհերը հիրսին,
Մհերն ի, ձեն չառա.
Մեկ եղ կը զարկի, էլի ձեն չտա Մհեր։
Դավիթ կ'ըսէ.— Ես իմ շամախ,
Երկրիս կըտին զարկեր, շուտ կ'առներ.
Ետա անասիր ինչքան զոհ ի
Կը հանռատի, մեկ շամախ եղ կը զարկի։
Մհեր կ'ըսէ.— Ջերիկ,
Մեկ քի խաթըր, երկուս քի խաթըր,
Իրիքին եղ ինչ խաթըր
Կ'ըսրկի, ձեռ կը թըլի խեր.
Կը բռնը գխերն, կը վիրցի, զարկի գետը'ն.
Ձեր չար մեջ կ'ընկնը, կ'երթա խառը մեջ։

Դավիթ կ'անիծի.— վա՛յ Մհեր,
Առաւտուց կը խնդրեմ, դու անմահ ըլնըս.
Քու ժառանգ գոնա չըլնը.
Քու տեղն եղ քարը մեջ ըլնը.
Դու քու աչքով ախպար չտեսնաս.
Վոր դու ախպար տխնաս, ախպար ո'ւզրխա։

55. Դավթի մահը, Մհերի ամենայացումը. Խանդութի վերադարձը Խոյ. Սասունի ավերումը

Ջանդուխ կը տխնամ՝ Դավիթ չուրցավ.
Ձեռ կը տա, վուր գ'Դավիթ խառնի.
Տխնամ՝ մեջը, հըմեն ուզուր ջարդըվիր ի։

Խանդակի կը խուղնը գԴավիթ,
Կ'ըսէիկի դախ Մհեր, Մհերն ալ չկա.
Մհեր կուբսըվիր ի վերեվէն,
Կ'ըլնը, գԴավիթ խանի,
Կ'երքա, մեկ-մեկ զաղրերքիր կը բերի.
Տեսեր քիր, իշխաններքեր կը բերի,
Տեղ կը տա փուբրի, հըմեն ալ կը տա խուբրի.
Ետա Դավիթը վուսկիք կը խարջի,
Ամեկ ժամ, պատարագ հատ կ'ենի,
Ձինքն ալ խաց չուտի, կ'ըսի.
«Աստված քեզի Սասուն»,
Կ'ըսըկի, զուր ձին կը խիծնի.
Յալա, հեյ, գո՞ւր իս, եկա քի խամար։

Սասուն են ավերն եր, վուր ավիրվավ։

Սասնա
Քաջերեվանդեր

Վարդան Մուշեղ - Բագրեվանդ
Սասունցի
պատմվեց

Սասունի Հայրենակցական Միության
գիր առաւ 1911 թ.

Գագիկ Ա Արծրունու (908—943) բարձրաքանդակը Աղթամարի եկեղեցու արտաքին պատի վրա

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Պատումիս ձեռագիրը պահվում է ՀՍՍՀ Կուլտուրայի Պատմության Ինստիտուտի ֆոլկլորի արխիվում։

Մոկացի Վարդան Մուխսի-Բաղիկյանը «Մասնա ծռերի» սույն պատումը 1911 թ. ոգոստոսի 4-ին, Մոկս դյուղաքաղաքում, ասել է Մոկացի ուսուցիչ Հարությունն Թիլանյանին, ովքեր և գրի են առել 1916 թ. նույն ասացող Վարդանը՝ փոքր ինչ այլ հարաբերումով այս պատումը կրկնել և բանահավաք Մինաս Տեր-Հակոբյանին (տես № 11 պատումը)։ Վերջինս կորցրել և ասացողի մանրամասն կենսագրությունը Հարությունի Թիլանյանի ձեռագրի վերջին էջերում այլ ձեռքով և ուրիշ թանաքով ավելացրել են հետևյալը.

«Պատմից 1911 թ. ոգոստոսի 4-ին, Մոկս ավանում նույն ավանի Պաշա Բաղեցի Վարդան Մուխսի-Բաղիկյանը, 50-ամյա ծերունին, ով պատապուհ է իրկրագործությամբ. փոքր ինչ գրագետ էր։

Մանրամասնությունները նախորդի վատահ կարելի չի ասել, ովր այդ հավելումը վատահակոր ազգագրագետ Ներվանդ Լալայանի գրչին և պատկանում։

Այդ կղկտուր տեղեկություններով չբավականանալով՝ շարունակեցինք մեր պրպտումները. հարց ու փորձի միջոցով ծանոթություն հաստատեցինք առաջին գրի առնող Հարությունն Թիլանյանի հետ, ապա Աշտարակի շրջանում հանդիպեցինք ասացողի մանրիմ բնակիչներին ու ազգականներին և քաղեցինք նրանցից հետևյալ մանրամասնությունները ասացողի կյանքի և արվեստի մասին։

Իմպերիալիստական պատերազմի սկզբներին մեծ դպրի հետ նա ևս չեկել և կովկաս, լեռել մի շարք քաղաքներում, ապա վերջնականապես հաստատվել և ընտանիքի գավառի Մուղանջուղ դյուղում և այնտեղ էլ մեռել է նրա բնակիչների մոտ չի մնացել։

Հայրենի դյուղում վարպանը հոգացել է ընտանիքից դատ՝ զբաղվել և արհեստով, իր ասած գպրան և ունեցել և էգերթ կ'անելիս։ Մի քանի տարի շրջանակ նա № 12 պատումի ասացող Մանուկ Բիձայի հետ փոխկապակցված ժողովող և լեռել։ Մի լեռկու տարի էլ աշխատանքի չի գնացել այլ և այլ քաղաքներ, մանավորապես Կ.-Պոլիս։

Վարդանը հմուտ ասացողի համբավ է ունեցել № 12 պատումի ասացող Մանուկ Բիձան, ասացող Գրիգոր Գարեջյանը, ինչպես և հիշյալ բանահավաքները մեծ ակնածությամբ են խոսում նրա արվեստի մասին։ Ասում են, որ

Այս պատճառն ամենազորեղն էր և պահանջեցի, որ նա մեծ զգուշությամբ էջերը պատռէ ու չիջեցնէ և մոլի ոչ մի ուշադրութեան, որպէսզի պատռուած էջերուն էլ քովնկլլէ ու էլ չհամարձակի։ Այդպիսով նա ստիպուած էր և հաշիւ տալ։ Ամռան բիձայէն առնուած դասերը շաբաթ մը առաջին և յետոյ ամբողջ մեկ ձիւն կ'ուտէր։

Վարդանը յաջողեցաւ, բայց Ամառնա ծանրացաւ, ընկաւ խամրութեան ու դեղատոմսեր նեղացուցին։

Բանտարկեալ Մոկացի հարսը քիւրտ Թիլանեանին հետ վերադարձել էր պատասխան տալուն, նստած ուշադրութեան դարձնելով լեզուական-բարբառային երևոյթներն ու հնչիւնները գրի առնելու։ Այդ կարգով նա ծանօթ բարբառային նոր տարր յառաջ բերաւ։

1932 թ. մեր ֆոլկլորական աշխատանքներն ընթացքում, յիշեր գրի եղնար առնուած Աշտարակի շրջանի Ադարակ գիւղի վերաբնակիչ Մոկացի Թիլեայր Թոմասեանից Ամառնա ծանրանալու մասին պատմութիւնը։ Ահա այդ պատմութիւնը, նկատելով մեծ նմանութիւն, համարեա նոյնութիւն այս և վարդանի պատմութիւնների միջև։ Տարբ ու փոքր պատճէն, որ Թիլեայրը վարդանի բարեկամն է և նրանից է լսել ու տարածել «Տանիէլի խնդրքը»։

Պատմիչը ասելիքից՝ ստացող Թիլեայրն միջոցով ձգտանելիք պատմութիւն մէջ շատ խոնդրուած հատուածներ և ծանրաքարեայ բառերի մէջ գրելիք ինչպիսի տարբերութիւններ, նոյնպես և յիշեցող բառը կազմելիք, որ, գժբախտաբար, բանտարկեալ Հարսիկեան Թիլանեանի՝ փոխադրութեան չունենալով այդ բնագիրները, կրճատել եր իսկ յետոյ ոչնչացրել։

Կ. ՄԵԼԻՔ-ՈՍԱՆՋԱՆՑԱՆ

Վարդանի այլ յիշեցի պատմութիւնը՝ տարբեր ժամանակներում ասուած լինելով՝ առանձին հետաքրքրութիւն ենք առաջացնում, քի ինչպես և միևնոյն ստացողի բնագրում պատմութ տարբեր ժամանակների և հանգամանքների ազդեցութիւնը կերպարանափոխում է։

Տպագրութիւնը միևն է։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԱՆԱՈՍՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ*

1. Նախերգանք

«Ձառնամ զողորմին աբ տամ,
Վոր աբ տամ կակիզ Քրքնվուբին.
Ձառնամ զողորմին աբ տամ,
Վոր աբ տամ Մելքևսեթ քահանին.
Ձառնամ զողորմին աբ տամ,
Վոր աբ տամ Սանասարին.
Ձառնամ զողորմին աբ տամ,
Վոր աբ տամ Դարու Բաղդասարին.
Ձառնամ զողորմին աբ տամ,
Վոր աբ տամ Ձիչ Մհերին.
Ձառնամ զողորմին աբ տամ,
Վոր աբ տամ Մհնոով Հովանին.
Ձառնամ զողորմին աբ տամ,
Վոր աբ տամ Թըլիր Տավիթին.
Ձառնամ զողորմին աբ տամ,
Վոր աբ տամ Պզտիկ Մհերին»,**

* Բանահավաքը հետեվյալ վերնագիրն ունի՝ «Աղքատաբար առուն. Կակիզ Քաքավուբի պատմուքին. Ստառնա փահլևանները» Ե մ բ.

** Ցերգ ու Հ. Գ.

2. Կռապաշտ թագավորն առնում և խաչապաշտ Դագիկ թագավորի աղջկան

Կակիդ Թաքաւուր Ախթամար կ'իլնը.
Ախճիկ ըմ կ'իլնի անուր
Կռապաշտ Թաքաւուր Տիզախ կը նստը.
Կը հարսիկի, Կակիդ Թաքաւուրին կ'ըսը.
— Քու ախճիկ տուր ձի։
Կակիդ Թաքաւուր կ'ըսը.
— Տու կռապաշտ իս, իս խաչապաշտ իմ,
Իմ նչըխ իմ ախճիկ ալ տամ քի։
Կ'ըսի՝ վոր իս իմ ախճիկ տամ քի,
Իմ ախճկան խիտ քահանե մ' ալ գա.
Անուս չոկ հոգի մ' տաս,
Ան ուր Աստված կանչը', ուր խաչ պաշալ',
Տու քու կուռք պաշալ'։
Կ'ըսը.— Ջանըմ, համա տու քու ախճիկ տուր ձի,
Իմ անուն վար քու ախճկան Քրիս իլնը',
Զի Քրիս ըսին՝ կակիդ Թաքաւուրի վեսեն, բա՛ս ը։
Զուտ յոթ տարի քու ախճիկ մա ձի Քրիս չդա։
Կ'իլնը, կը տա քահանե մ' ախճկան.
Քահաներ խիտ ախճկան կ'որոխկը, կ'ևրթա։

3. Սահապարի յեվ Խաղտապարի ջրային ծնունդը

Թա ամիս ըմ, Թա տարի մ' կը կենա,
Գենա կը գա կակիդ Թաքաւուրի մոտ խերանց,
Ինտեղաց կ'ևրթան Հիլի վանք ուխտ՝ վոտաննա քամակ.
Ինտեղաց կը նստը չահրի վերա կենուխտա։
Ճուխտ ըմ ախպուր ախճկան՝ մեկ են կող, մեկ են կող կ'իլնը
Ախճիկն ել ծոցեն Քաս ըմ կը խանը, կը տա գքանմեր,
Ճոր կը լցի ծա ախպրեն.
Քահանեն ծա ճոր կը խաչնկնքի,
Կը տա ախճկան, կը խըմը։
Մեկ ել ծա մեկել ախպրեն գենա կը տա,
Մեկել կողն կը տա ախճկան, կը խմը։
Երկու ախպուրն ել կը կոխի։
Ինտեղաց փառք կը տան Աստծուն,
Ուրինց ուխտ կ'անին, կը ուռնան,

Կը դաշն կակիղ քաքաւուբի մոտ,
Բանի վոխըտ վերա կ'ընցնըր, ախճիկ կը հդանար,
Կռատպաշտ քաքաւուբին հիմաց կը տանի, կ'ըսին.
— Քա՛ կնիկ՝ կակիղ քաքաւուբը՛ ախճիկ, տղով ը.
Տա՛ կ'ըսեր՝ չուտ յոթ տարի չըտ երթա՛ մոտ,
Գացիր իա մոտ, տա՛ ինչ կ'ըսիս, ինչըտ անիրք,
Ին ել կ'ըսը.— Մոդա՛թ իլիք,
Իրիշկինք, չուտ տղին իլնը՛, ուր քիթն ը.
Իս տեր իմ, իմ կնիկն ը, տա՛ մը խաուիք,
Գաբանն կը տա, ին տարիս կը քամուտը,
Ճուխտ ըտ քաճ, Առուտած կը տա, կ'իլնը՛։
Քահանային կը տանը, կը կնքը,
Ճոչ տղի անուն Սանտատար կը տրնը,
Պաբկին՝ Բադդատար կը տրնը։

2. Կռիւը Սանտատարին, Բադդատարին մատաղ ևն ուզում, բայց բազաւորին չի հաջողվում գտնել Երանց

Բանի մ' վոխըտ վերա կ'ընցնըր,
Կռատպաշտ քաքաւուբ կը հորոխկը,
Չուբ կնիկ, տղեներր, քաճամբր, քահանային,
Բիթուն կը տանը մատա ինք Տեղտես,
Կռատպաշտ քաքաւուբ կ'երթա՛ կռքարան
Կռքարանից ծին կ'իլնը, կ'ըսը.
— Քա՛ տղեներ՝ Սանտատար, Բադդատար
Պի՛, հերթիվ ձի մատղը՛.
Տա՛ ինչ մրազ անիս, քա՛ մրազ կ'իլնը՛։
Ին ել մեր կ'ասկեթը, քա՛ նետես պա՛ մ' ը.
Տղեներն ել կ'իլնին, կը փախնին, կ'երթա՛ն քեռանց տուն։
Բանի մ' որ կը տեսան քեռանց
Որ ըմ կ'երթա՛ն ժամատուն՝ Առուտց դռդա կ'անին։
Առուտց չնորք կը լցվը՛, ուրինց վերա։
Կը տանին, գնա՛ կը հորոխկին,
Կը տանին Կռատպաշտ քաքաւուբի մոտ։
Ին ել կ'առնը՛, կ'երթա՛ կռքարանի մոտ,
Վոր կուռքիրը՛ խամար մատղը՛։
Առուտց խրատանքով, ինչ կը մոտերնան կռքարանին,
Կրակ կ'ինին, կռքարան կը վառը՛.

Տղանիր կը տեսնան,
կասպաշտ թեքթվուր կ'ըսը.
— Ես ինչբես ա'իլնը. ինչ անինք.
Պիրնք, մեծ ախպեր՝ Սանասար հորոխկինք վ.ան.
Մեկել պըղտիկ ախպեր առնինք,
Դինի տանք, խմը, սաբխոչըլցինք, սպանինք.

3. Մայրն իրար նեռ փոխել և տալիս վարդիների մասանիներ

Տղեներն ել մեծացած ին.
Դերսանն ուրինց առամ իկիր ը.
Մերն ել կը պիրի՝ քանի մ' տեսնակ, մատնիկ, սանդըր,
Հուրիչ պան, տեթ-մեթ կը լըցը տղեներուց հերճիվ,
Աղուն կը ցանը վեր գըլխըտիրուն, կ'ըսը.
— Եատա գաներ, ինչ ձի հերճիվը ի, ձի խամար վերցնք.
Մեկ-մեկ մատնիկ ըմ կը վիրուցին,
կը մուցին ուրինց մատ.
Սըտաթ մ' երկու կ'ընցնը՛, մեր կ'ըսը՛.
— Պիրնք, եատա մատնիկըտիր հիրարու խետ փոխնք.
Սանասար կ'ըսը.— Մարե, տնվրե.
Ենոր թըղ կենա ուր, զիմ թըղ կենա ձիկ.
Մերն ել կը տեսնա, կ'ըսը.
— Իրարու խետ փոխեցնիք.
Են վոր նեղ տեղ ընգնի,
Ենոր մատնիկ քու մատ կը սիղնա.
Տու վոր նեղ տեղ ինես,
Քու մատնիկ ենոր մատ կը սիղնա.
Դերսանն կը գըտնաք, վոր նեղ տեղ ինգես,
Իրարու կը խատնիք.
Ախպերներն ել մատնիկներ կը փոխին.

6. Պաղպատարին խոթելով հարեցնում են. Սանասարը վրա հասնելով՝ ազատում և նրան վտանգից

Քանի մ' վոխըտ վերա կ'ընցնը.
կը մեծնան տղեներ.
Դերսանն կը պիրնն Թուխտ ըմ,
կը տան Սանասարին, կը հորոխկին վ.ան.

Կատարչա թաքնվուր կը պիրը, դան կը հոբռիկը դնն,
Բաղդասար կ'առնը, կ'երթա ուրախութենն։
Յոթ տարվան գինին կը տա,
Բաղդասար կը խմը, կը սարխուշնա, կ'ընդլնը,
Դերանն կ'առնին զգլորվիր, կը գան սպանելու։
Սանասար ել կը խաոնը՝ Արտամիտու ախպրի վերա։
Ինչ ծնոքիր կը լվա, կը սիռնա՝
Բաղդասարը՝ մատնիկ ուր մատ սիվցիր ը.
Համա են տեղաց ել չերթա վ'ան,
կը տանա, կը դա, կ'երթա մոր մոտ։
— *Մարե, հոռւ ը Բաղդասար։*
կ'ըսը.— Քա խնր առը՝, տարե, գացած ուրախութենն։
կ'ըսը.— Ահա, իմ սիպկր տարած, կը սպանին.
Ինու մատնիկ գանց իմ մատ սիվցիր ը։
Ինտեղաց Սանասար փետ ըմ կ'առնը՝,
կ'երթա, Բաղդասարին կը խաոնը՝։
կը սիռնը՝ Բաղդասար ընգիր ը,
Ջուրս կնարեն կը գարկին։
Ինքն ել համա ծոռնակ՝ Ատծու անուն կը տա,
կ'ինդնը մեչկիր, քանի մ' մարթ կը ջանրը՝.
կը թըղնին, կը փախնին անուն։
Ին ել կ'երթա սիպտր վերա,
Ճար կը լցը դըլխին, սիրտ կը մաժը՝,
Չանչ կը գա սիպտր վըրին, կ'իլնը՝, կ'առնը՝, կ'երթանա։
կ'ըսը.— Սիպեր, ինչ եղավ քիկ։
կ'ըսը.— Քիկ տարան, սարխուշըցին,
Իս ինգիր իմ, ալ չըմ գը՝տը՝ ինչըրա իմ իլա։

7. Սանասարն ու Բաղդասարը գնում են Դալիկ թագավորի մոտ. նրա խորհրդով Սանասարն Առտնր կղզում առնում և Քուռիկ Ջալալին ու սարը չեն յոդացնում ապրյուրի մնջ՝ դառնում են իզոր

Դերանն անուշց մնչ կ'իլնը խռովութենն.
Սանասար, Բաղդասարն ել կ'իլնին,
Ուրինց քալթնթ, մեր, քահանեն կ'առնին,
կ'երթան քեռանց տուն՝ կակիզ Քաքավուրի մոտ։
կակիզ Քաքավուրին կը պատմին՝

Եաս պէն, եսպես իլիր ը՝
Կակիզ Թաքնվուր եաղնց կ՚ըսը.
— Տաւ ձրտանր տըղայ եք, գացիք Հնառակ,
Մայր Աստվարածնից ծիր դուղին արեք՝
Վոր արժան իլնիք, Քաչ Պատրաժին,
Թըրի Կնճակին, Բառիկ Զալալին,
Զըլնխալի պէնիր, բիթուն եղաւդն ը,
Կը ախռնիք՝ ծի կը խաղնը՞՝
Դէրսեն ազնիր կ՚իլնին,
Կ՚երթան Փշավանից Հանըրքիր,
Են գէրրէր կան կը գան՝

Աստըծու խրամանքով որեն մեկին կ՚երթան,
Հնառակու տիմից դոր ծով կը պիցվը.
Սանանասրա աչիչն կ՚իլնը կիտն.
Սանանասր մեչվե կ՚իյա Հնառակ՝
Բաղդասար կը Աիա եղաւդ, կ՚ըսը.
«Վա՛յ, իմ ախպեր գընաց, ծովու մեչ կոտավավ»՝
Սանանասր կը խաղնը եղաւդ,
Իկնգեցու մեչ ակին կ՚երթան,
Կը քընը՛, երազ կը տիռնը՛՝
Մայր Աստվարածնա հրաչ կը գա երազ, կ՚ըսը՛.
— Քաչ Պատրաժին գա եաւդն ը.
Իլի, յոթ ծուռնար ադրի հերճիվ արա,
Աբժան իլնիս, քի կը խաղնը՝
Բառիկ Զալալին,
Շապիք Զրնխալին,
Բամար Ողընին,
Կուռի Բաղաին,
Զըլմա Բաւաղին,
Թըրի Կնճակին,
Քանչար Ներըգին՝
Բիթուն եաւդն ը, կ՚առնիս.
Կ՚երթան քու մրտգին կը խաղնիս,
Ես ախպուրի մեչն ել կը լինկընաս,
Բա վոր կ՚իլնը քանց յոթ.
Մեկն յոթ կը հանվնիս, կը լըցվիս՝
Դէրսեն կ՚իլնը, ախպրի մեչ կը լինկընաս,

Եաա պանիր կ'առնէ՛,
Առաջու չնորք կը լլլէ վիրա,
Քաւիկ Ջանչին կը խնծոյք,
Եվ մ' ասա ճամպախ-ծով կը պացվէ՛,
Կ'իլնէր, կը պա՛ ախպար մուս։

8. Սանասարն ու Բաղդասարը գնում են, տարի մնաց տուն են գալում

Ախպեր ինչ կը տեսնէ՝ ծովուց կ'իլնի ասա,
Սանասար չճանչնա, կը փախի հերձվելու
կը կանչէ՛, կ'ըսէ՛.— Բաղդասար, մը փախի.
Չէ՞ իս քու ախպեր Սանասարն իմ,
են գերանն կը տանդրէ,
երկու ախպեր կը գան, իրարու գըլխի կը պագնին,
կ'ըսին.— Մինք ել եառեղ չինք տա՛ղրը, խռովութեան անէ՛.
Իշնինք երթանք ուրիշ տեղ։
կ'երթան, կ'առնին ուրնց քու լիքն՝ մեր, քահանեն, քառասեր,
կ'իշնին խնդ, մեկ տեղով կ'երթան.
կ'երթան հուրիշ կողմ մ':
կ'երթան, կը տեսնան՝ ասրի մ' մեչ զոմի մ' կա.
կ'երթան ենաեղ՝ ուրնց անուշ կը քնայ։
Սանասար կ'ըսէ.— Ել մինք ուրիշ գիւղ ալ հանք.
Եառեղ մի խումար ալա անինք, նստինք եառեղ։
կը պիրին, ենաեղ առէն կը շինին,
վնց մանգալ կ'իգկին հինան.
Մեկ ուրնց խումար քոչի ու ասրն մ' կը կայնացըցին։
Մանգալ ըսի կ'իլնէր ազոթկատեղ,
Մեկել խնդն ամեն մեկ-մեկ կ'առնին,
Մեկ-մեկ ուրնց հոգին կը նստին։
երկու գան, իրիք գան կ'երթան,
Ուրնց-ուրնց ազոթ կ'անին,
Ուրնց Աստված կը կանչին,
Նոր մեկ-մեկ ուր տեղ կ'երթան։

9. Ալեվար տան աղուհը գնում է Սասնա տուն

Ընդկնա ասրի մ' երկու վիրեն կ'ընդնէ՛,
Ախուր մեկին սիմասկմուրուս մարթ ըսի ասաս կը գա։

Ետու Սանամար կ'ըսը.
— Բաբա, արի երթանք մեր տունը
կ'երթան տուն. հիւրիկուն կը նային, կը զրուցին·
Սանամար կ'ըսը.
— Հէյ, բաբա, տո՛ մեծ մարթ իս,
Աչխարք շատ կան իկիր իս·
Ա՛ս տուն մինք թաղայ ինք չինիր.
Նա տան անուն չընք գը՛տը՝ տընինք ինչ.
Մեր տան անոչ անուն ըմ տիր·
Ետա մարթն ալ կ'ըսը.
— Մկա մուքն ը, առաւտուն իչնինք, կան գանք,
Ինոր գործ անուն ըմ գընաընինք·
Առաւտն ուրինք կ'իչնին,
Քիրս պալիր կան կը գան չուր ճաչուն,
Նորին կը պրծընին, գարգըխը՝ հերճիվ կը կայնին·
Ետա ըխտիյար մարթ կ'իրիչը՝ գարգըխը՝ վերա՝
Ետու վերեն կաթիր կը տիտնա,
Բան խանած ետա պանցըր կաթիր·
Ըխտիյար մարթ վեր տա կը գարմանա, կ'ըսը.
— Տա՛ մա տասում քիրիր՝ ինչ կագար կուվաթ ունիր·
Վոր խաներ իք ետա պանցըր պատիր·
Սանամար կ'ըսը.— Բաբա, ել քիս ը.
Վորտա տա՛ սըզիր տասում քիրիր,
Ետա տան անուն ինաց Տատա տուն·

Բ

ՍԱՆԱՍԱՐԻ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

10. Զինամչինա թագավորի աղջկա ճամակը Տանտարին ձեռուկը ձգում և Բաղդասարի ականջին վրա

Զինամչինա թագաւորի ախճիկ սերըքանդ կ'իլնը·
Կը խաւակընա, Թը Տատուն երկու խատ ֆելըզ ը ինկիր·
Մեկի անուն՝ Սանամար, մեկի՝ Բաղդասար·
Ետա ախճիկ կ'իլնը, Թուխտ կը կըլը Սանամարին·
«Սանամար, չուր հիր իս ալ մընամ ետեզ քու հիմով·
Իս քիքիվուրի ախճիկ իմ·

Շատիր եկած՝ իս խա չըմ ծրիր.
Գըլէխ թացիր խ, չկընաես,
Ալբ, ձի տար քի խամաթ,
Թուխտ կը կապը ճընճըղկու թիվ, կ'ըսը.
— Տանիս Սասուն, անիս Սանասարի պէրցը վերա,
Վոր խլխուն իլնը, տխնա,
Ճընճըղուկն ել Սանասար, Բաղդասար չգը՛տնա՝ վորն ը·
Թուխտ կը տնը վեր Բաղդասարի պէրցին.

11. Բաղդասարը զայրանում ե, ժամ չի գնում

Բաղդասար խլխուն կ'իլնը, լաթիր կը խազնը.
կը տխնը՝ Թուխտ ըմ ես տեղն ը. զԹուխտ կը կարտա.
կը տխնը Զինմաչինա Քաքաւուրի տխճկան գիր,
կ'ըսը. «Ուր՛ յ, իմ տխպեր կնիկ ուղիր, կը պատկվը՛.
Չալա ձի չկա՛ րցնիր, ձի փարե մ' չխսաբը,
Ցան են տխպեր տը ձես ժիր, յան խա...
կ'ըսըկը՛, կը նատը՛ ենտեղ, չերքա ժամ, աղոթ անը՛,
Ենու քամեր կ'ըսը.
— Եսա Բաղդասար խլխանդ եր,
Վոր չեկավ, աղոթ աներ,
Կ'իլնը, կը գա հիտեվ, կ'ըսը.
— Բաղդասար, եսա ինչ իլիր քի,
Տա չեկար աղոթ անիր,
Բաղդասար ենու կ'ըսը.
— Տա իմ քամեր չիլներ,
Ուրիշ ով իլներ, եսա տա պաներ,
Իս գան փարչա-փարչա ա՛ներ,
Քամերն ել հիտ կը տառնա, կ'երքա,
Դոր մեր կը գա. մարն ել ենպես կ'ըսը,
Մերն ել հիտ կը տառնա, կ'երքա,

12. Բաղդասարը ճամակը տալիս ե բահանային, ու ել Սանասարին

Դոր քահանեն կը գա, կ'ըսը.— Որննած, ինչ ը,
Ինչ իլիր քի՝ եսասես խոռվիր իս,
Թուխտ կը խանը՛, կը ես քահանը՛ ծես, կ'ըսը.

— Իմ ախպեր կնիկ ուզիր, ձի չմտրցընիր.
Տա չըս գըտնա՝ յան իս ոը մեամ ժիր, յան իմ ախպեր,
Դիրանն քահանին գիշուխտ կ'առնը՝
Կ'ևրթա մամա մեր, մամա Մանուսար.
Գիշուխտ ենտեղ կը կարտա, կ'ըսը.
— Բայ ախպեր քենե խռովիր ը.
Կ'ըսը՝ Յան իս ոը մեամ ժիր, յան իմ ախպեր,
Մանուսարն ել կ'ըսը.
— Իս եսա պինեց խաբար չիմ.
Եսա ախճիկ սերըրանդ ը.
Միր անուն լը՝ եսա Գուխտ գըրը՝.
Ինչ անիմ, վոր ատ եսապես ը՝
Անուշիենով գանգեր, եսոր 'սըցեր,
Թե վոր ուր հըրս իճամ՝ պղեկ.
Զխո Թըխ իլնը՝ ևրկու գաբր գարկը՝ ձի՝ ուր փոր խոշար

13. Սանասարն ու Բաղդասարը կռվում են յոթ տարի հաջորդ

Քահանին, ուր մեր կ'ևրթան Բաղդասարին կ'ըսին՝
Բաղդասարի հըրս չիճնը, կ'ըսը.
— Անկարելի չը, յան իս ոը մեամ ժիր, յան ևս՝
Դիրանն կ'իլնին, ուրինց ծխանք կը խեծնին,
Ուրինց մարտալ, ուրինց գորվիր կ'առնին,
Կ'իլնին մեյտանն կռիվ՝
Ուրինց մեքն ել կը նատը եսատեղ, լաց կ'իլնը,
Անեծ կը տա սերըրանդ ախճկան, կ'ըսը.
«Իմ լաճիր բալա սարթար,
Ալամախատ խանեց իրարու չախին.
Բվե նամվե, վոր կռվին, մեկն ոը սախկատվը՛»,
Ելան կռիվ մեչ՝
Չանճի Մանուսարն ը, չծուղը, գարկը ախպոր,— սիրտ սաֆ ը՝
Մնակ ուր մարտալ կը տա հարճիվ գորբին,
Զիր՛դնը, վոր գորը գիպնը՝ ուրին՝
Բաղդասար կ'ուղը՝ հանտա մեկ գորբով գախտեր սպանը՝
Զուտ կեսոր կը կուտորը՝ հեվարին,
Բաղդասար հուրու կը գարկը՝,
Կ'ուղը, գախտեր սպանը՛,— հանյա հըրս չիճնը՝

Սանամարը կ'լսը.

— Չե՛նգամ, Տայինք՝ իմ ախպեր իմ գլուխ կուզաք ունը՝
Վար եասպես խլամեան կը գնդիկը ձե ապտնելու,
Իս ենոր գլուխ կ'առնեմ, չգիտնը իմ ջանին.
Տեսնենք՝ իս ալ գնդիկիմ ենոր,
Ես ալ կենամ գլուխը հարթիլ առնը՝
Չգիտնը իմ գլուխ ոչ ջանին
Մեկ գլուխ, քիչիլ գլուխ կը գնդիկը՝
Ախպեր չկենան գլուխը հարթիլ առնը՝
Կը գիտնը, գամպոտ ձեռաց կը պիրը տակ։
Ես ալ ինչ ձեռաց կը գլ տակ, հազ կ'եղիմ։
Սանամարն ալ կը լա, կ'լսը.
«Վաղը, իս ինչ արը իմ ձեռաց կուգին չգլտցա.
Չգիրիը, իմ ախպեր Բազգանատը ապտնեցը»։
Սանամարը ին կնտանին կը գա,
Մեր մեկ գիշեր, քառասնին մեկ անգին,
Կը տեսնան, վոր գնազը կազից վասիտ իմ կատրիս է։
Հնքիմ կը պիրին, կը ժրեցըցին
Բազգանատը կ'իրը՝ քեզան կ'անգ, կ'լսը.
— *Ախպեր, իմ խոսք՝ իս քե գլուխ կուզաքի ունես.*
Իս չգտցա, վոր տա Աստուծմե ուժ ունես.
Չի քեզա՝ ալ իս վար քի ձեռ չվրցնիմ,
Իս քե պատիկ ախպեր, տա իմ ճշ ախպեր.
Ինչ վոր ասես, իս քի խոմ։
Հարտիկը՝ ին ախճիկ պի, պատկիր վրանս
Ին ախճիկ լոխ է՝ մինք ճշ մարքի ինք,
Մի քեռես սրտիկիր է։
Վար տա չեքիա, ին ախճիկ չտիրես.
Մինք ալ կ'իլնինք պատիկ.
Անկարելի պան է, տ'եքիա, պիրիս։

14. Սանամարը գնում, Չիմմայիցա Բազարի մոտ տեսնում է կախարդված փահլեվաններին

Սանամարն ալ կ'իլնը՝ ձին կը խեծնը՝ կ'լսը՝.
— Գա, իս կ'եքիամ հետիս ին ախճրկան.
Իրիք ավուր վոր իս եկա, եկա.

Վոր իս չեկա, հիսիվ ձի գաս,
Կ'երթա, կը խասնը Զինամչինա քաղաքի կուչա, կը սիանը՝
Քաղաք-քաղաք ֆերըզ-փահլըվան հնասեղ առարած.
Զուր մեչք ինը մարթ ին, մեչքով ցածր ելած քար,
Սանասարն էլ կ'ըսը.— Պարեվ ծի,
Սիվատակմուրթաս, կամըրամուրթաս, թուխմուրթաս մարթիր,
Եսա մարթիր կ'ըսին.— Առաջծու պարին,
Վաղ եսա կաիսա տ'իլնիս մի հաբին,
Կ'ըսը.— Ի՞նչըվա տ'իլնիմ ծի հաբին,
Կ'ըսը՛.— Մինքն էլ քի պես ֆերըզ-փահլըվան ինք,
Իկիր ինք ան ախճիկ ապով.
Ինչ անկախցիր ինք, իլիր ինք սապես,
Սանասարն էլ իմասաուն կ'իլնը, չերթա՛ քաղաք,
Զինք կը սա ուրիչ տեղ չուս մըթնը՛,

15. Սանասարը մեծում և հաղած, առնասանը ծերունուց տեղեկանում և ապջկանն առնելու պայմաններէ մասին

Մըթնը, կ'երթա՛ քաղքի մոտ.
Գերզ ըմ կը գարկը, բանդ մ' կը պլուցը՛,
Կ'երթա՛ քաղքի մեչ, ծին կը պախե տեղ ըմ,
Ինք կ'երթա՛ կանվին, կ'իրիչը մեծ մարթ ըմ,
Կը գա՛, ենու կուչա կը նըստը՝
Դարսեն եսա մեծ մարթուն կ'ըսը.
— Ծի թանքիվուրը՛ ախճկան սերըրանդութին ինչ կը՝
Կ'ըսը.— Մեխք իս, եսա պանիրուց վազ կաց.
Շատիր եկած, չկարցած, վազ կաց՝
Կ'ըսը.— Առաված սիրես, տան ենու պատմութին ձի սա,
Տը հանք՝ ինչ կը ենու սերըրանդութին՝
Կ'ըսը.— Ենու սերըրանդութին ես ը՝
Ենու վոսկի խնծուր ըմ կա նուտերը՛ գըլախ.
Ես վոսկի խնծուր վով պիրը՛ տակ,
Ենու սերին մեչ ինը՛ կը բանդըը՛,
Մեկն էլ բորչ ըմ կա, գերզ ըմ կա բրչան մեչ.
Ես գերզ են բրչան վով թանը՛ տակ,
Ենու սերին մեչ ինը կը բանդըը.
Ալիսուն վով իլնը, ախճիկ մանչ հոդին ախնա,
Ենու սերին կը բանդըը...

16. Սաֆատարճ առնում և վոսկի խնձորը չնվ կատարում և մյուս պայմաններու Թագավորի ևոր պայմաններ

Ինչ ըմ կը խաղանա, խաղկ կը խալատին,
Սանասար կ'իլնը, կ'երթա, ծին կը խնծնը,
Անուն Ասրծուն կ'անը, Քաչ Պաարատծին կը կանչը,
Մեկ մեյդան մընչ չարսուն կ'երթա, ծին կը տաքցըցը·
Ծին տաքնալուն խիտ՝ հըրսըլամիչ կ'իլնը,
կը պիրը՛, մեկ ոըքեր կը զարկը՛ նըմերը՛ խիտ,
Նըմերը՛ գըլխուց վոսկի խնծուր կ'առնը,
Մեկ սևաթխան ճամպան գաորն կը տանը.
Թափկան կ'երթա, նորին կը տանա,
Ծին կը թառցը՛, կը խանը՛ բրջան գըլա՛խ·
Անուն Ասրծուն կ'անը՛, Քաչ Պաարատծին կը կանչը՛,
Ծեռք կը քաչը, գիրզ կը պըռնը, կ'ուրը,
Տեղեն կը քաչը, կը խանը, կը քաչը·
Թաղևու խիտ իրիք սևաթխան ճամպախ կը հա,
Մընչ ամառվան չոր գետնին գաղ ըմ կ'երթա գետին վա·
Սանասարն ել կ'իլնը՛ չուր խլխուն կը ինա հանդա·
Ալխաունով կ'իլնը, կ'երիշկը,
Զախճիկ մընչ հոդին կը տխնը·

Թաքավուր կ'իմանա, կ'ըսը.
— Ես պան ձին ի սրե, իմ ախճկան խաղար ի սրե.
Քրխ գա, նայինք՝ ինչ տեսակն ի սրե, ձի քրխ ՚սը՛;
Սանասար կը գա հասանե·
կ'ըսը.— Ես պան տա՛ ի սրե·
կ'ըսը.— Քա՛·
կ'ըսը.— Դե, իշդ տաղդ ի հաա վոսկի խնծուր՝
Են նըմերը՛ գըլխուց պիրիր ի տակ,
Տըր տ՛ ել ցերեկով տար տի նըմերը՛ գըլա՛խ, տխանանք·
Ինչ տաղդ ի հնա գիրզ բրջան մեչեն քաչիր ի տա՛ս,
Տըր տ՛ ել խան բրջան գըլա՛խ, մինք տխանանք·
Սանասար զծին կը խնծնը, մեյտան կ'առնը·
Մեյտանի մեչ կան կը գա, զծին կը տաքցըցը՛,
կը թառցը նըմերը՛ խիտ՝
Զոսկե խնծուր կը զարկը նըմերը՛ գըլա՛խ,
Թափկան սրհաք ըմ հիտ կ'երթա, կը տառնա տատ թաքավուր·

Թաքաւուր կ'ըսը.— Եաա ելայ.
Դե, պարդն ալ խան ըրբջան գըլլա՝
Ես ալ գծին կը խնծնը, կը ասքացըցը՝
Զպարդն ալ կ'առնը՝ կը թըլը՝
Ամա պարկիլուն՝ դրսրջ կը լուացը՝ մանչ քաղքին՝
Կ'ըսը.— Եաա ելայ երկու ջարբանալիք, մնաց մնկ՝
Զի վաֆսուն փահլըվան կա՝
Բիֆնէն հավա իմ ալը՝ գնջլիր իմ՝ թըղնիմ ասա՝
Թը ասի գլաֆսուն ալ հանթըցիր՝ ախճիկ ալ ասամ քի՝
Թը չե՝ քսի վիզ ալ գարկիմ...

17. Սաճասարի կռիվը փահլվաններէն հետ

Սանասարն ալ մտածիր՝ ըսաց՝
«Իս իմ վըղդէն տրիր իմ՝ իրիք որ ճամ հասատան՝
Եաա թաքաւուր ալ խանը վայր ձի կռիվ
Մեկ-մեկ փահլվան՝ թը՝ հրամեն խընդրուց»՝
— Թաքաւուր ապրած կենաս՝ ըսաց՝
Իս չըմ ասատը հասատան՝ չուր վաֆսուն որ կըռվը՝
Վաֆսուն ալ խընդրուց թը՝ ես ասա՝ կռվինք՝
Ցան Աստված կը տա ձի՝ յան փահլվանքսիրուն՝
Թաքաւուրն ալ ըսաց՝
— Հըյ՝ վաֆսուն մեկսեղ թըղնիմ ասա՝ գրի տը փըռսիասին՝
Ամեն իս՝ կնց՝ վաֆսուն որ կըռվը՝
Ըսաց.— Ձե՝ իս վաֆսուն որ չըմ կանա կենա հրատան՝
Թըրև հրամեն խընդրուց գան՝
Վաֆսուն մեկսրն նեղոզ ասա՝
Ես ալ առին իրաս՝ գարկըցին իրարու՝
Զուր հեվարին չեքսուն հատ սպանիր՝
Ինքն ալ նալըճ ելայ՝ կըռամավ՝
Աստուն չեքսուն հատն ալ թըրին՝ ելան կռիվ՝

18. Բաղդասարը գնում է չեղբորն օգնելու. նախատրվածներից ոմանք մտնում են չեղբոր մասին

Բաղդասարն ալ Աստուն կ'իլնը՝ կը վըցվը՝
Կը խը՝ մատնիկ մանչ մատին սիվցիր ը՝
— Ահա՝ կ'ըսը՝ լաղըցնք՝ իմ ձին քաշըցնք ասա՝

Իմ ախպեր նեղ տեղն ը, երթամ, խաղխեմ,
Ծին կը խեժնը, ուր գերդ կ'առնը, կը քշշը.
Կ'երթա գնան հաս քաղքի կուշտ, հաս մարթիրը' մոտ
Բաղդասար կ'ըսը.— Գաբրիվ ձի,
Սիմսակմուրթա, կամբրամուրթա, Թուխմուրթա մարթիր,
Հերևկ, յեհանա իմ տերդ Ջընվ մարթ մ' ևկև,
Ջըք տ'ըսը, հս տեղվն ընցիր
Հաս մարթիր կը տանանան, կ'ըսին.
— Հերևկ չե յեհանա քի պես մարթ ըմ ընցավ.
Հայն քանց քի զորը, քանց քի կարիճ եր
Ջուր հաղ հնդարին հետ գերդի ձեն կը գեր.
Հաղ հետ ձեն չինք առիր...
Բաղդասարն ել կ'ըսը.
— Հեյ-վախ, են իմ ախպերն ը. խաղում սպանվիր ը.
Անա իրնը', հաս քաղաք ավիրիմ, իմ ախպեր Թոլ խանիմ.

19. Սասնաստրն ու Բաղդասարը կռտռում են հազարագլխներին

Կ'իրնը են տեղաց, ինչ պես վոր ասաս գա,
Ինչ վոր իրար առնը՝ Թը' տավար, Թը' մարթ կը սպանը.
Կ'երթա, գերդ ըմ կը գերվը', բաղաս կը բլուցը,
Կը մընաը քաղաք, կը մտախաոնա
Սանահատ լավ՝ գերդի մ' ձեն կը գա.
Իրիշվից, կը խը՝ ուր ախպեր Բաղդասարն ը իվեր
Հաց.— Ուռա, ախպեր, տա տա՞ւ եր՝ ևկար իմ հետ վարին
Հաց.— Ուռա, ախպեր, հետ տա տեղ իր
Դե, տա հաս գեխեն, իս հաս գեխեն, սպանը, Թըխ գա
Գերանն հետ գերվիցին, բիհաւն գըզաք սպանիցին.
Ով ինչ ևկավ տայի, Թողին. ով չե՝ սպանիցին
Թանգվուրն ել ըսաց.
— Ուռա, բա՛ ը սպանիք, իմ ախճիկ տվիր իմ ձի,
Եկան հետև երկու ախպերնիր խնդրուց,
Թանգվուր վոր երկու ախպեր տեսավ, ախճիկն ել տեսավ,
Հետ գըմեն պետով տրին խեր.

20. Աղջիկն առաջացնում է կախարդված ուզբեկաճճերին. սրանք հրաժարվում են աղջկա համար կռվելուց։ Ճեղքայրճների վոդիճներ

Ջախճիկ ասին, քաղքեն ելին.
Նկան, խասան հաս մարթիրու մոտ,
Ինչ կնա քաթը ին, կնա մարթ ին.
Ջախճիկ տրին հնաստեղ, կայնացըցին, ըսին.
— Ախճիկ, հաս մարթիր ան իս սապես սրև.
Նաս զըմեն քի ձպով ին եկած.
Ձան ար գնա գնաբուենք սաղացըցիս, անիս ինասան,
Ձան չէ, զքի կը գինինք,
Բայ սրուն կը թափինք հասնց վրեն, կ'երթանք։
Նաս ախճիկն էլ 'սաց.
— Վաղ կացեք, անուենք զըմեն ձի ձպով ին եկած.
Վորտա իս գանուենք ժրհացըցիմ, տ'իլնին իրտ ձի կովին.
Ձձի տը սպաննին, ձի տ'առնին, տանեն.
Առեք, զձի գցեք։
— Ձե, 'սըցին, անկարելի չը.
Ինչ յաչին են որ անուենք իրեր ին հըտասան,
Գենա գանուենք տ'անիս են յաչին, կայնեցըցիս հըտասան։
Ախճիկն էլ տաբցավ, ուր սերին արավ,
Գենա գմարթիր սաղցըցուց, հնաստեղ կայնան։
Ամանատար, Բաղդատար գախճիկ տրին մեկ կողմ,
Ուրենք իրեն մտա հաս մարթիր։
— Եհ, փոհըվանքտիր, 'սըցին,
Տա բրթուն հաս ախճիկ ձպով իք իրեր.
Տ'երթեք, զորքտուբնով նորեն գհաս ախճիկ որ պիրեք։
Գե մինք առիր ինք, կռվով հախթիր ինք,
Չհաս ախճիկ առիր ինք, պիրիր ինք հաստեղ։
Դե, չուր մկա տա կնա քաթ իք, կնա մարթ իք.
Մկա գենա ձիր կռվաթը' վրա խասաք։
Մինք էլ հաս ախճիկ ձպով ինք իրեր,— գե պիրինք։
Ախճիկ թըխ կենա նա կնար, մինք կռվինք.
Թը' տա ըզմի հախթըցինք, ախճիկ թըխ կենա ձի.
Թը' մինք ըզձի հախթըցինք, ախճիկ թըխ կենա մի։
Նաս մարթիր կը տանեն, կ'ըսին.
— Հէյ, Ամանատար, Բաղդատար, չե տիր մ' էլ էլաք տարիր։

Ընդկուն արիք՝ մինք սազացանք, ելանք իննան.
Երթանք մեր երկըրքիր, միր ուլուխ-չուճուխին խաստինք.
Մինք բիթանն նոա ախճիկ ապով ինք իկիր,
Համա խալալ-խոշ իլնը՝ ծի.
Նոա ախճիկ մինք մի լուզայով ավիր ինք ծի.
Տըր մ՝ ել մինք իլնինք, խաա ծի կռիվ անինք.
Սանասար, Բաղդասար ելան, զախճիկ առին, եկին Սասուն.
Նոա մարթիր ելան, գնցին ուրինց երկիր.
Պիրին, զախճիկ պահկիցին Սանասարի վերա.

Քանի մ՝ տարի վերա ընցավ.
Սանասարին երկու տղա ելավ.
Մեկի անուն տրին Մհեր,
Մեկի անուն՝ Շինով Հովան.
Քանի մ՝ տարի վերա կ՝ընցնը,
Սանասար, Բաղդասար կը պատվին.
Դալի Բաղդասար կը քըղնը՝, կը հա, կ՝իլնը՝ պարսիկ.
Ոտատամ Բաղդասարը՝ ձգից կը հանվելնա.
Սանասարն ել կը մնոնը.
կը ճնան Մհեր, Շինով Հովան.

ԳԼՈՒԽ ԿՌԻՎԸ ՄՈՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ՀԵՏ

21. Մհերի վարդիճերը՝ Մսրա ձրագ Մելիք յով Սասնա ձրագ Դավիթ

Մհեր կը պահկվը,
Քանի մ՝ տարի վերա կ՝ընցնը, ոնձ տղա չիլնը.
Մսրա քաղաքն ել Մսրա քաջքավուր կը մնանը.
Երես կնիկ կը խառկընա՝
Ել ըմ ֆկրըզ-փահլըվանն, անունով Մհեր,
Մանչ Սասնա կազմն կ՝իլնը.
կը հարսիկը մըտա են Մհեր, կ՝ըսը.
«Մսրա Մելիք քաջքավուր մնակ.
Տաւ ել մեծ քաջքավուր ըմ կը հիշվաս,
Աբի Մսրը, ձի տաս.

Թուխա կը կարտա Մհեր, կը խասկընա.
կ'երթա, ուր կնկան կ'ըսը.
— Կնիկ, Մըսրա Թաքաւուր մեռէր,
Երես կնիկ Թուխա հարսիկիր ձի, կ'ըսը՝
Արի Մըսըր, ձի տու
Մհերը՝ կնիկն ալ կ'ըսը.
— Մ'երթա, ան Թուրք ը, տա հայ խա.
Կնիկ չըղրա քա խորտակութիւն,
Կը ըսէրա քա հեգիմութիւն, քա կարգաւիճն.
Քա կարգաւիճն լիր ը, խասկըցիր ը՝
Բի կը տանը՝ մեկ տղա մ' իլնը ուր խամար.
Իլնը, Մըսրա ոչախ կայնացըցը,
Սատնա ոչախ փըճըցըցը՝
Բի տղա չկա, մ'երթա, կաց հասիդ.
Ասուած բալքի տղա մ' տա քի,
Իլնը Սատնա ոչխը՝ վերա՝
Սատնա ոչախ մը՝ փըճացըցը՝, Մըսրա՝ կայնեցըցը՝
Մհերն ալ կ'ըսը.— Կնիկ,
Թաքաւուրի կնիկ ուր հարսիկը՝ մատ մարթ ըմ,
Ըսը՝ արի, գձիկ տու,— գձի մեծ մարթ ըմ գըտցիր.
Ուր իս չերթամ, ալչախ մարթ ըմ կ'իլնիմ.
Պետք ը իս երթամ, կ'ըսը՝
Կնիկն ալ կ'ըսը.— Բա քենէն ը.
Իմ զոռ վայր քի չերթա, լաքի կ'ըսիմ՝ մ'երթա.
Երթա, չուր քաւատն տարի իմ խեր, իմ սխտիր կենաս ձի՝
Մհերն ալ կ'ըսը.— Տ'երթամ՝

Կ'իլնը, գձին կը խեծնը՝, կ'երթա.
Բաթմանա Բուղեն, Ճարպանա Ցեղըզ ուր խատ կը տանը՝
Կ'երթա, կը խատնը Մաբը,
Մըսրա Թաքաւուրը՝ կնիկ կ'առնը՝
Տարի մ' երկու կը մնա, լաճ ըմ կ'իլնը՝
Դարսեն կը պիրը՝, տղի անուն կը տնը՝ Մելիք՝
Քանի մ' վոխրա վերա կ'ընցնը,
Տղեն փչու մ' ֆըտա կ'իլնը՝
Որ ըմ Մհեր ասունց կը գա տուն,
Կը տխանը՝ կնիկ լաճ կը խաղցըցը, կ'ըսը.
«Մեր մեռնի քի, Մըսրա Մելիք,

Մըսրա ոջախ կայնացըցիր,
*Սասնա ոջախ փըճացըցիր»։**
Մհեր կը լսը, կնկան կ'ըսը.
— Նոա ինչ խաբար ը, կը սաս.
Տաղ սահիկ ձիժ ը մանչ ծըվինա
Տալ հոս պանիր անուռ կը սորվեցըցիս.
Տղի մ' վոր ելնվ, դեմակ, Սասուն սը փըճացըցիս,
Դեմակ, ասե իմ ապդ կը կոտախս, զՄսը՞ր կը կայնացըցիս.
Թորա ինձ ալ իս մնա քի նկա,
Թորա ինձ ալ իս քի նրիկ ելա։
Կնիկն էլ ննոր կ'ըսը.
— Քեա քենդն ը, կ'ուդիս, մկա էլ գընա։
Իս կ'ուդեր՝ նոա լաճն քենե իրնը.
Նոա լաճ ա'րնը, Մսրը գավթը՛.
Ձեռըդից գերիդ կ'իրնը։
Կ'ուդիս, մկա նստը, կ'ուդիս, գընա։
Մհերն էլ կ'իրնը, կը մտածը.
«Ախա, իմ կնկան խաբար ելավ»։
Մհեր կը փաշըմվը՛ ուր գնա։
«Իմ կնիկ ըսաց՝ մ'երթա.
Իս ննոա խաբար չարը.
Տիսար, ինչըխ ննոա խաբար ելնվ»։
Կ'իրնը, կը թըղնը, կը գա Սասուն

Կը գա, կ'ըսը.— Գարմվ քիկ, կնիկ,
Կնիկ կ'իրիշկը՛, կը խը՝ Մհերն ը.
Կ'ըսը.— Ատըծու պարին, խեր, ախպեր։
Մհեր կ'ըսը.— Կնիկ,
Զի մ'ըսը «խեր, ախպեր». չե՞ իս քոա երիկն իմ,
Ինսան եր, խաբվա, գացի, քեզ ըմ արի, իկը՛։
Կնիկ կ'ըսը.— Զե՛, իս երտամ իմ արը՝
Զուր քնասանչ տարի տա իմ խեր, ախպերն իս։
Գարսեն Մհեր գընաց, մնկ երեց ըմ խպե, ըսաց.
— Արի, մի պահպանիչ իմ ըսա,

---

* Հէյտա, տէտա, մեր մեռնի քի.
Մըսրա ոջախ կայնացըցիր,
Սասնա ոջախ փըճացըցիր»։ Կ. Մ.–Ո.

Ձիմ կնիկ խոստովանցըցու, իցկե խելք.
Քառասուն տարին պի քառասուն ամիս,
Քառասուն ամիս պի քառասուն որ,
Քառասուն որ պի քառասուն սըհաթ,
Քառասուն սըհաթ ինչ լըմընա,
Մինք երթանք մաա մեկ-մեկ,
Բալքի աստվածուհին մի* գալակ ըմ տա,
Մի տեղ չմընա առանց ժառանգ,
Նայիտա, քառասուն սըհաթ լըցցավ,
Մհերն էլ գընաց ուր կնկին մոտ,
Աստվածուհին ուրինց լաճ ըմ խոտ.
Լաճու անուն տրին Տանվիթ,
Ուխ որ ձեաց, Մհեր մեռավ.
Ուխ որ ըմ էլ ընցավ, մերն էլ մեռավ,
Տանվիթ ձեաց հեթը՛մ։

22. Դավիթը Մաոա Մելիքի տանը. նա բռնում է Մելիքի հոլը

Մհնոյ Հովան էլ չկարցավ գլաճ շախեր,
Դար առից, տարավ Մըրը մաա տխպոր կնիկ.
«Տանիմ Մըրը, ըսաց, մկա անու լաճ ճոչացիր,
Իմ տխպոր խաթըը՛ խամար բալքի գեսա լաճ շախը»։
Գարսեն կ՛իչնը, կը տանը Մըրը,
Կ՛ըսը.— Ախպեր կնիկ, խնդրես,
Մհեր իկեր ենաես, ազե մ՛ իչե ենար.
Մհեր, ուր կնիկ մեռած՝ ազեն մացեր ի հեթըմ.
Ա՛ռ, Մհերը՛ խաթըը՛ խամար շախե,
Ջուր փշու մ՛ կը մեծնա, չըլպտարը՛,—
Իս չըմ կանա գնիկ շախե,—
Ներ պի մա ձի, ես կը շախեմ։
Մըսրա թագավուրը՛ կնիկն էլ կ՛ըսը.
— Մհեր խըձի ազեկութենն ը արև.
Ենար խաթըը՛ խամար պի, կը շախեմ.
Իմ ծըծիր հալա կաթ կա,
Իմ ազեն կաթեն կը կարեմ, գեն կը շախեմ.

* Մի —մեկ, մեր։ Ի մ ր.

Մըսրա թաքսիմուրը՝ կնիկ ուր մխա վե ըսաց.
«Հե՛յ, մկա նան նայր ար ճոչնանա, երթա Սասուն.
Շախիմ, եասիղ կենա, երկու ախպեր իլնին.
Իրարու ախպերութիւն անին,
Մըրը, ամպոզ երկիր, գումիին, ախրալըդինա,
Ծենալ Հէմանն ել տղեն եթող ենասիղ,
Տաբցավ, դընաց Սասուն։

Մըսրա թաքսիմուրը՝ կնիկ տղեկ չախ ըմ իասու,
Քանի տղեները տարե կը պետանեն,
Ենիկ որե կը պետաներ,
Քանե տ՝ ախբրա վերա ընցավ.
Նաա Տաւիթ չուտ մեծցավ,
Մեծ ախպեր Մհերք ելլավ գործիկ,
Տաւիթն ել գործեն ֆհնամա ելլավ,
Քիչ ըմ գործեն ֆհնմ կ՝անըր։

Մըսրա Մհերքն ել կ՝երթա, հոլ կը գործկին,
Հոլն կը խաղան չուր հեմարին,
Հեմարին նոր կը գա տուն,
Տաւիթն ել ըսաց.— Մարե,
Մհերք կ՝երթա, չուտ հեմարին հոլն կը խաղան,
Ըսա, ձի ել քրա տանը՝ իանա ուր խնչ.
Քիչ ըմ սովորիմ, քանդաչա անիմ,
Մերն ել կ՝ըսր.— Մրուսեն, Մհերք,
ՉՏաւիթն ել տար իան քի,
Ան ել քրա գա, քանդաչա անըր,
Ան ել քան ախպերն ը...
Մհերքն ել կ՝ըսր.— Մարե,
Տաւիթ դրնա տղայ ը.
Առնիմ, տանիմ, անիմ ենասիղ,
Ճխանք գան, տան վեր փորուն, սպանին,
Քանի մի իրա տր տան, տ՝բախին՝
Տարան, տրին մանչ մեյդնին,
Ճխանք տվին վերա, փրրձրախկցին, սպանիցին.
Չիտ հերքիմ ել, չըն ուղր չախը՝
կ՝ըսր.— Տղա, տար, քեզի տ՝ տիր,
Մանչ մեյդնին մե աներ.

Թըխա Տաւիթ թամաչա անը՝
Դէրսանն Մհլըք կ՚ըսը.
— Շատ աղեկ, մարդ, խլխատն տանիմ խաա ձիկ։

Խլխատն Մհլիք կ՚իջնը, ծին կը խնծնը,
կ՚առնը զՏաւիթ, կը տանը խաա ուր.
կը տանը գաբըն տալի մ՚ գըլլա,
Տիմաց համա-հա՜մմա կը նչմարը՚,
Ինքն ալ կը գա մեյդընը մէչ,
Խաա ուր մարթիրտն հոլի կը խաղան։
Հավարին Մհլըք գնաց գընաց հնաւեղ,
ԶՏաւիթ եփած ծիւ հիտիվ՝ առից, խալ տուն։
Հիրիկուն խաց տրին հերճիվքիր.
Տաւիթ ըտըկաւ, ինչըխ տրին, խաց չկերաւ։
Տաւիթ ըտըկեր խաց չուտը։
Մեր ըսաց.— Տաւիթ, վըրա՞ խաց չըս ուտը։
Տաւիթ ըսաց.— Մարդ,
Մհլիք ըձի տարաւ, խոզ տալի մ՚ գըլլա,
Գնա եր՝ գիլիր գան, գձի ուտին.
Ընցկուն կը նչմարիր, իս չըր ըխը՝ հնաւնք ինչ կ՚անին.
Զձի թղիր ը ծարած, անոթի չուր մկա.
Մկա գձի առիր, իկե։
Մերն ալ կպաւ Մհլքի յախեն, ըսաց.
— Զի՞ են ալ քա՞ ախպերն ը, քա՞ խորից ը.
Տար խա՞ քի, Թըխա տխանը՚, թամաչա անը՚։
Տա՞ ալ վեղ իլնիս թանքավուր,
Տաւիթ ալ քա՞ ախպերն ը։
Ըսաց.— Մարդ, շատ աղեկ ը.
Վաղ իս տանիմ, անիմ մոռխատ։
Խլխատն Մհլըք ելաւ, զՏաւիթ առաւ, տարաւ,
Իսի քիչ ըմ մոռխատ, ալ ըմ եփած հնաւեղ,
Ըսաց.— Տաւիթ, կաց հատեղ,
Միանք չտան վեր քա՞ փորտն.
Տա՞ հատեղն թամաչա արա՞,
Զուտ հիրիկուն կը գա՞մ, քի կը տանիմ։
Մհլըք գընաց չարտուն,
Խաա ուր ընկերներաց հոլի խաղաց,
Զուտ հիրիկուն եկաւ, զՏաւիթ առաւ, գացին տուն։

Գենաս Տավիթ ըսըկավ.
Հիրիկուն խաց չեր ուտե, չեր պրուցե,
Մեր բսաց.— Տավիթ, հսոր ինչ իլե քի.
Քու ախպեր գքի սարե մոռխաս,
Քամաշայ իս արե, ընչի իս ըսըկե՝
Ըսաց.— Մարե, հսոր իս անցկուս ախաս՝
Համա մանչ մեմեկու կ'երթենս, կը դեն.
Ալ իս գեռոնք չեր ճանչնա, չեր գիսը՝ ինչ կ'անեն՝
Մեր բսաց.— Մելը՛ք, մերսուն, չի քու ախպերնը.
Տար, սի մոռխաս, քրիս քամաշա անը՛,
Վազ սու կ'իլնես քաքավուր, ին կը ձես մընաս,
կ'երթա մանչ ուր ընկերնիրուն...
Տու ախպեր իք, սու մեմեկելը վոճ կըսրիք՝
Մելըք բսաց.— Մարե,
Վազ կաց, ին ոձու ծաղ ը.
Ոձու ծաղ չիլնը գամազլըխ՝
Ին մկավուք ընցկընա կըսրկի,
Ենի մի վոճ ըմ չի կըսրը՝
Մեր բսաց.— Մերսուն, պա մ' չկա, քու ախպերն ը.
Տար, սի մոռխաս, քրիս քամաշա անը,
Զես խալ մի հիրես կը սանե
Մելիք բսաց.— Աղեկ ը, մարե, վազ կը սանիմ,
կը անիմ մոռխաս, քրիս քամաշա անը՝
Ելեսուն Մելիք գՏավիթ առից, սարավ,
Ամեն իսը մեյդնի մեչ գաբրի հերճիվ,
Ըսաց.— Քրիս մեռնը՛,
Մելըք գընաց մեյդնը մեչ՝ հոլե կը խաղար՝
Տավիթն ել նասավ հանդե, խաս ավազին կը խաղար,
Ավազ կը լցեր վեր ուր վոքիրուն,
կը քամալեր խոզերու մեչ՝
Մելըքն ել հոլե խաղցին խաս ուր ընկերքիրուն.
Հեվարին նաբաթ խասավ Մըսրա Մելքին՝
Մելըք ուր գերդ եգեր հոլին՝
Գերդ գընաց Տավիթ՝ հերճիվվե, վոր ա'ընցներ,
Տավիթ ձեռ եթալ, գերդ պահից, եթալ.
Մեկ ձեռնաց եթալ Մելքը գերդ՝
Գանե մ' Մելիք ենտեղաց գարկիր եր,
Ըրեթվա մ' ճամպա հաչն հես գընաց՝

Մելիք ընդկուն փուշըմվավ, մադգին ալավ.
Ետու ընկերնիր անու ասէր՝ ով ին, ըսին.
— Մելիք, Մելիք, ասի կ՚ըսեր՝ խա զախմ իմ,
Տեսար, Տավիթ, ողայ ի հալա,
Ի՞նչըխ եղար, զքեզ գերդ հալա ընցըցուց,
Մելիք թուր քաշից, ընդկուն ալըղավ,
Գընաց, վորսա զՏավիթ սպանել,
Են մնծավուր մարթիր ըսին.
— Մելիք, մը սպանը, խալկ տ՚ըսին՝
Մելիք հեթըմ զմ սպանից ուր խաց ալով,
Են պըտիկ ողայ եր, են չեր կանա քեզ գերդ թալը՝
Աստըծուց եր, խրիշտակն եր՝ քեզ գերդ եթալ,
Մնծավուրքիր ուր ընկերքիրուն հիշունց ավին, ըսին.
— Շաբան ը՝ ասի ծի գերդ ընդկուն թալիք.
Են ետու խորիցն ը, հալըմթ ետու վոժ ունը,
Զթորկիցին՝ Մելիք ետուտ զՏավիթ սպանել,
Չամա Մելիք անդկուն եր ալըղեր,
Ելավ, ափեղեն զՏավիթ եթալ ծիու հետով՝
Առից, խալ ուրինց առնու

23. Մելիքը փորձում է Դավթին կրակով չեղ վռնով

Տարավ տուն, մոր ըսաց.
— Մարե, գնա հեթըմ ալ սպանիմ։
Մեր ըսաց.— Վըրե։
Ըսաց.— Մարե, ետոր են ընդկունն իմ գերդ պռնից, եթալ
Մա խալկին զձի ամչացըցուց։
Ըսաց.— Մորաուն, ենիկ քեզ գերդ չկանա թալ հետ.
Կարելի յը՝ քեզ գերդ իկը, ալ գնացներ, գնն ալ սպաներ,
Խրիշտակն եր՝ գերդ պռնած, թալած։
Մելիք ըսաց.— Մարե,
Ձե ոձու ծագ չիլնը գամագլբես.
Են ուր չարուքընե ընդկունն երաց.
Իս ալ սպանիմ, մկաքնե ձի չկռավը։
Մերն ել կ՚ըսը.— Մելը՛ք,
Գիր, խոզ ըմ կրակ լցինք, մեկ՝ վռակի լցինք.
Թա ետուր չարուքընե յը, ծևոք ալ տա, վռակին առնը։

Ձիս չաբ ը, սպանելնք.
Թա ծևոք սը աս, կրակ առնը՛,
Ձիս սաֆալ մը՛ն և,
Խեղճ ը, ևն պանիր չգը՛նա,
Ամէկ ա՛ըսին՝ ուր խաց-Թաց ածով սպանիցը

Ծոդ ըմ կրակ էյին, մեկ՝ վռակի էյին, ըսին.
— Տավիթ, եաս պանիրուց քի վոր կըպը, քիչ ըմ աս քի-
Տավիթն եր ծևոք կը պարզը, վոր ղռակին ա՛առնը,
Ծևոք կը սանը Թախ վռակին.
Ինչ կը պարզը Թախ վռակին,
Արիշաակնիր ծևոք կը սանին, կը խոթին մա կրակին.
Մաս Թաց կ'իլնը, կրակ կը կպնը մաս, ծև կ'իրիցը.
Տավիթ մաթքիր սայմա կը սընը պերան,
Ել ծև Թափ չիտա, վոր կրակ ինը՛ սակ.
Ծևոք ընցկուն կը անը պերան, լեզուն կ'իրիցը՛,
Կ'իլնը Թըլը Տավիթ.
Դերանն մկըն ել կ'ըսը.—Մելիք, մորաուն, ախաթ,
Իս քի կ'ըսիր՝ Աատուծմե յը, ատ կ'ըսիր՝ չէ. ախաթ.
Հիմ ինք ծևոք խաս կրակ, ծևոք իրիցավ,
Հիմ կրակ սարավ պերան, լեզուն իրիցավ.

23. Մելիքը պատվիրում է սպանել Դավթին. սա հաղթում է փակեվաճառներին չնչ միասին վերադառնում են Սասուն

Մելըք կ'ըսը.—Մարթ, վորտա ընցկուն ը,
Դորիս ձիշտիր ը, խաց կանա ուտը,
Հորսկիը՛, Թըխ իյա ուր խրսխատը մաս,
Ան խայինն ը, ալ իս չըմ ուղը՝ մատ ձի կայնը.
Դերանն կ'իլնը, նաս հող կ'անին, կ'որսկիին.
Մելիքն ել կ'իլնը,
Բաթմանա Բաղին, ձորպանա Ծիրըղ ուր խալամքիրն ին.
Թամբի կ'անը հաս խոլամքարուն.
— Տարիք գՏավիթ վեր Ծրա Բաթմանին,
ՉՏավիթ հասատիղ սպանիք, Թափիք ճար.
Ին տեղաց տանիք, դիք, գինա ձի խոլամուքին անիք.

Բաթմանա Բաղին, ձորպանա Ծիրըղ կ'իլնին,
ՉՏավիթ կ'առնին, կը տան ճամբան,

կը խառնին վար ծիրա Բաթմանին.
Մեկ կ'ընդնը հերճիվ, մեկ կը ճնա հետիվ,
կը խառնին կեա կաբմընջին, կը ուռնան իրարու վերա,
Տավիթ կ'ըսը.— Ետ ինչ ա՛նենք,
կ'ըսին.— Մըսրա Մելիք թամբի տրե,
Զքի հրատան տը ապանինք, թալինք ճու,
Տավիթ կ'ըսը.— Դե, եկեք մոռխաս, ծի ասիմ,
Խոլամքիը կը մոռանան Տավիթին,
Տավիթ ծեռ ըմ կը քըլը մեկ ենու սիրտ, մեկ ենու սիրտ,
կը քաշը՛, կը պիրը՛, կը գաբկը՛ գետին,
Բաթմանա Բաղդին, ճաբպանա ծերըդ Տավիթին կ'ըսին.
— Տավիթ, քու կռվաթ Աստուծմե չը, մի մը ապանը՛.
Չաուշ մինք քու խոլամքաիրն ինք,
Մկա գոր կ'իլնինք քու խոլամքաիր.
Ել չինք իլնը՛ Մըսրա Մելքի խոլամքաիր.
Տու քանց Մըսրա Մելիք կռվաթով խա.
Մինք կ'իլնինք քու խոլամքաիր.
Տավիթ զխոլամքաիր ել չպանը, կ'ըսը. — Դե, ելեք,
կ'իլնին, զՏավիթը՛ ծեռ կը պռնին,
Քիչ ըմ կ'ևրթան, Տավիթ կը չըկին,
Ել չըն քըդնը, վոր Տավիթ քնը՛.
Դոր-դոր չուտ կը խառնին Սասուն, կը չըկին,
կը տանին, խրոխպոր Ծենով Չուանին քաալիմ կ'անին։

25. Դավթի մանկական չարությունը

Ծենով Չուան ել կը գա, գըլուխ կը պագնը՛,
Շատ կը խընդրնա, քիչ ըմ լաթ կը խակըցը հինը՛,
Քիչ ըմ ճան կը ըցը Ջոր, կ'ըսը.
— Դե, գընա, խըտ ճժկրաց խաղա։
Տավիթ կ'իյա. ճժկրաց խիտ վոր կը խաղա,
Ինու ճանիր, վոր կը տանին, կը կըռվին,
կ'իլնը, վըռը ճժին վոր գաբկը՛, վիզ կը քնքըը՛,
Հնվարին չուտ կնարնին կը գան Ծենով Չուանը՛ մոտ,
Գանգնա կ'անին, կ'ըսին.—Նա հնթըմ պիրիր մեր քաղքի մեչ,
Նա մեր ճժիր գըմին սախկանաից։

26. Դավիթը գառնաւած

Թոքսեն Ծենովի Հայկան եկ կ'ըսը.
— Բիշ ը, ոգեն կռվաթի ունը՝, հնդի խիլք չկը՝
կ'ըսը.— Տաւիթի, սրը՝, ըս տարի մի կուխ չկա,
Քի անոի գնացրած, ըս տարի մի խամար կուխ առնինք։
Տաւիթի կ'ըսը.— Ապա տո՛ւ գրտես, խրիստոներ

Աղխատն կ'իլնը՝ պոդվըտան կոտ ըմ,
Պոդվըտան տոլ ըմ կը տա Տաւիթին։
Տաւիթի կ'ևրթա՝, գնացիը, ուվիր կը տանը տար վե,
Գըլիա կը տնը գետին, կը քընը։
Ջընուց կ'ակսիը, կ'ըսը՝
Ամեն գնա, ամեն ու տեղ ըմ գնցիը, կորած վերա։
Կան կը գա՝, գնացիը, ուվիր կը ժողվը։
Լալըտրակ ըմ ռատա կը գա՝.
Ընցկուն կը ֆըդնը լալըտրակու հետի.
Լալըտրակ լեզուն կը ֆըդնը՝, կը տանը.
կը պիրը, կը մոտը՝ մա գնացիրուն, կ'ակսիանա։
Դորթս տովիս ըմ ռատա կը գա՝, գել ռատա կը գա՝.
Ախըր քանի մ' գնա ը, ընցկուն չանռվար կը խառնը։
Ընցկուն կը նեղացըցը են չանռվարքիր,
Վոր կը կոչնին գնաու նամա,
Ակ մեկ-մեկու չդիտնը։
Հետարին կը պիրը տուն, կը պիրը քոզքի մոտ.
Ետու խրոխտիր Ծենովի Հայկան կ'իրիշկը, կ'ըսը՝
Քանի մ' եր, երկու ընցկուն տգեն կը պիրը։
Կ'ըսը. «Ջանըմ, են ինչ կը»։
Կ'իյա, կը մոտխրանա, կ'ըսը՝
Ինչկանգոր գնա ը, անցկուն չանռվար խառնե, կը պիրը։
Կ'իրիշկը նոտ պոդվըտան տոլ
Ընցկուն ինչ լարեր ը հետի չանռվարքիրուն,
Կոտ վե կաբրտավե, իլե ինչըխ դոդ։
Կոտն եկ մաշի, ձնացիը ը մինակ կոտտուն։
Տաւիթի կ'ըսը.— Որոխտիր,
Ետա բանբռլուտան ուվիր շատ կը փոխին,
Ակ խա չըմ կանա տանը։
Կ'ըսը.— Որոխտիր կըրտան ի քե,

Տա՛ ղեղացիր խա, ասի պրնա տուն արնաքիմ,
Ի՛ս կը պիրիմ տուն գնանիր։
Գնանն Ծնոմ Հոման կ՚իմար,
Զանազանքիր կը խրդեր տղան, կ՚իշան սար վեր,
Գոնդիր կը պիրը քաղքի մեչ։
Հիրիկուն Տաճիկ կ՚բար.
— Մրմոգիր, ալ խա չիմ կանա երթամ։
Էն ուղիր կը փոխին, ալ խա չիմ կանա երթամ։

27. Դավիթը հարցաւոյ ուխտաւորի հարիւրաց

Մրմոգիր խրխուն դար կ՚անի՝ վորտրկարած.
Տաճիկ վորտրկոնիր կը տուր ճամբու վերա.
Կը տխնա՝ ամէն գնդացիք կը գան, կ՚երթան ուխտ։
Կ՚բար. «Զանրամ, խրխուն չուր կնարին կը հանա»։
Կը խոցրնար.— Զանրամ, հատացկրնե՞ս դուր տր հաք։
Կ՚բին.— Տր հանք ուխտ,
Էշտեղ մատաղ կը կոթին, ճտեղ քեֆ կ՚անին։
Տաճիկ կ՚իշար, վորտրկոնիր կը խրդեր, կ՚երթան։
Կ՚երթան ճտեղ, չուտ ատատուն կը ճիանա։
Տաճիկ կ՚իշար, կ՚բար՝ իրենք լուկ խրխուա տրած։
Տաճիկն ալ ատոքի կ՚իշար, կ՚երթան, կ՚բար.
— Քիչ բա՛ ձաշ ունիք, իս ուտիմ,
Երթամ, իմ վորտրկոնիրուն խատնիմ։
Կ՚բին.— Զանրամ, չուր պատարագ չիշար, ձաշ չրն լլնիր։
Էն ալ կ՚բարկր, կուռ կ՚իցկր.
Պրակից լուկ բա կը քիչի տան,
Կը տար վեր ուր խիլին, կ՚երթան։
Կ՚բար.— Ետա մնկ կը տանիմ ձի։
Մնկիս երկուն իրա ճիա ձի։
Ճտա կը տա, կիտց բա չիզ կը պտար ձտա, կը գա։
Տաս չրնիլ ալ նստած տանիս ափսեր կը խրխին.
Կը տխնան՝ Տաճիկ ձաշ կը տանի՝ վեր ուրնց կ՚իցկին։
Կ՚բին.— Ելիք, երթանք, հատ ձիտ տիրնք,
Նա ձաշ ստանն խլինք։
Նա ձիս բ, վոր հատ լուկ ձաշ կը տանար,
Վորտրկոնիր կը խրդեր անցկոնան։

Մեծավուր մարթ ըմ ենաեղ կ'իլնը, կ'ըսը.
— Են Մհերը՝ թախտէն ը, ա՛ներթիք։
Թա տաւ կաբցա՛ք նա մեկ լուկ ճաչ վրցիք, գացիք.
Թա չե՛, ա՛ներթիք. կը գարկը ըզծի ղրմեն թաքա՛ֆ կ'անը.
Ախը՛ր, տաւ խեղճ իք...
Գնացեն Տաւիթ խրխաան կը պիրը, քիչ ըմ կ'ուտը՝,
Մեկել կը լսը վորաըկախրու հաբճիվ, կը կոխըրճը։

28. Դավիթը վորսորդ. հարկահանություն չնվ խրատատու Պառավը

Հնվարին մխաթ հրմեն կը գան մտա Հնվանը, կ'ըսին.
— Նա տղեն որ ըմ բաւլե մ' որ պիրը վար ուրն ել, վար քի ել,
Շենով Հնվան կ'ըսը.— Ինչ ը, նա տարրդ չիլնվ։
Կը պիրը, նիտ վ' անիդ ըմ կը շինը, կը տա տղին,
Միասվ կ'ըսը. «Զորրդայ ը, քըխ իչյա, ուր խաւտար կան գա»։
Ըսաց.— Տաւիթ, խրոխտիր կուրբան ը քի,
Ա՛ռ նիտ վ' անիդ, խաւտ նա գիտու պերնեն դրնա՛.
Ընդկուն կը տիանաս, դրնա՛, քի խաւտար ճրնճղուկ սպանը՝։
Գնացեն Տաւիթ նիտ վ' անիդ կ'առնը, կ'երթա՛ խաւտ գիտուն.
Կ'երթա՛ գիտու պերան, կորկիկ ըմ Պառավու կ'իլնը,
Կ'ըսը՝ լոր ըմ հատ կորկիկց կը քըռնը,
Մանչ կորկին գենա կը թառը.
Կը խաւնը, նիտ վ' անիդ ըմ կը գարկը, կը սպանը.
Կը պիրը, մանչ յեղին կ'իփին, կը տան՝ ուտը. կ'ըսին.
— Չա՛մա խաւտ գիտուն դրնա՛, ճրու ճրնճղուկ սպանը.
Նարուն քե մանչ կորկին մը սպանը։
Ալիսուն Տաւիթ գենա կ'իլնը, նիտ վ' անիդ կ'առնը,
Կ'երթա՛ մանչ Պառավու կորկին։
Պառավ կը գա՛, կ'ուրախ վերա, կ'ըսը՝
Ընդկուն խնկեր հիտիվ, ընդկուն կոխըրճեն,
Վոր խատ ըմ չմնացեն մանչ կորկին։
Պառավու սիրտ կը վառվը՝, Պառավն ել կ'ըսը.
— Գըբող-տախ ըզքի տանը՝, Թըլթր Տաւիթ,
Վորտա՛ տաւ նեճիրման խա,
Գրնա՛ քու խոր Սիվ սար, նեճիր արա՛,
Մը գա՛, իմ կորկիկ ճքիմըրտը՝։

Մըսըա Մելիք քա՛ խոր Սիվ սար գավիթը ը.
Գընա՛, ևնաեվ նեձիը արա՛
Ետա փշուր կորիկ տափիցիը,
Չի կըներ մեկ թոփալ ախճիկ,
Են ել՝ քա՛ են մեկ ել ախպեր
Հորոխկիը, կը տանը յեղսիր
Կ'ըսը.— Պատվով, ինչպե՛ս
Կ'ըսը.— Հա՛, եսը Կուզբաղին Մըսըա իկիը ը,
Յոթ տարվան խարճ-խարճա՛ Մըսըա կ'ուզը.
Բառատն հերկեն կնիկ կ'ուզը՝ ուզա պահանա.
Բառատն ել կարճ կնիկ կ'ուզը՝ երկանք ազան.
Բառատն ել թոփալ ախճիկ կ'ուզը չարմանա.
Ձափ արիր, քա՛ խոր խրինեն կը չափը,
Բա՛ խոր վոսկիք չափով կը տանը՛,
Կ'ըսը.— Պատվով, վորտե՞ղն ը.
Կ'ըսը.— Բա՛ խրոխպոր մ' ըսը՝ ձի տըփը՛.
Գա՛, նոհանաեվ քա՛ խրոխպեր կը տըփը՛,
Վոսկիք կը չափը՛, կ'առնը՛, կը տանը՛։

29. Գավիթը հարկ չի տալիս յեվ պատուհասում ե Կուզբաղին

Տա՛վիթն ել կը գա՛, կը ախանա՝
Կուզբաղին, քանի մ' խոլամ խիտ՝ կայներ վեր առան,
Խրոխպեր մտեր ներս, վոսկիք կը չափը։
Տա՛վիթն ել մտավ ներս։
Խրոխպեր ըսաց.— Տա՛վիթ, խրոխպեր կըըրան ի քե,
Բի են ձի ըսաց, ևկար հասնե, գընա՛.
Գընա՛, քի պան չկա հասնե.
Գընա՛, քի խամար ճրնճղուկ սպանը՛,
Տա՛վիթն ել կ'ըսը.— Խրոխպեր,
Իմ ախպեր հորոխկիը՝ խարճ-խարճա՛ կ'ուզը.
Իլի վե՛, իմ ախպոր խարճ-խարճա՛ իս որ տամ։

Տա՛վիթ խրոխպոր ծեռնեն չափ կ'առնը,
Կը նսաը հերճիվ խրինեն.
Ձափ քանի կը լցվը, կը տափարը վերա,
Կը լցը, լիք կ'անը, կ'ըսը.
— Խրոխպեր, նսա մեկ իրիս քի իմնը։

Դոր առ մեծացիր իս, ալ չըս կանա պանը՝
Մեկ ել լիք կ՚անը, կ՚ըսը.
— Խրախոպեր, ջվալ պըռնը՛, նա մեկն ել ձիկ.
Իսն ել թաժա առ պահկիմ։
Մեկ ել չափ կը տարտըկը, կը տնը դեսին.
Զափ կը կոթծը, քաննի մ՚ վոսկը՛ կը լցը վեր ուռուն,
Հինգ տիր փետ կը առ, կը լցը տակ,
Մեկ վոսկի չիքղնը վեր փեսին, կ՚ըսը.
—Կուզրացին, ջվը՛ պերան պռնը՛.
Նա ել իմ ախպեր Մըսրա Մելքի խաբռ,
Կուզրացին ել կ՚ըսըկը,
Կամչիկ ըմ կը գրկը Մենավ Հավանի վիզ հինը,
Կ՚ըսը.— Ախռմ մինք քու ծաղըրն ինք,
Տու ատ ձիժ պիրիր իս հանատան։

Տավիթն ել կ՚իլնը, շամախկը մ՚ կը գանը՛ Կուզրացինին,
Վիզ կ՚իյա հիտիվ, կը ճիա քեթը։
Մեկել խոլամքիր կը վախին։
Կուզրացինը՛ լեզուն կը խանը, կը քեչը՛ ճակատ,
Աատմքիր կը քեչը, կը գրկը վեր լըզվին,
Կ՚ըսը.— Կուզրացին, դընա, իմ ախպեր Մելքին սա,
Ալ վեր ձի վե չգա։
Ախպեր մ՚ ես ի, ախպեր ըմ ես իմ.
Ուր երկրին քաքավուր ես ի, իմ երկրին՝ ես իմ։
Դեռևես Կուզրացին կը քըղնը, կ՚երթա, կ՚ըսը.
— Մըսրա Մելիք, քու ախպեր ենցես կ՚ըսեր՝
Ալ վեր ձի վե չգա.
Ես ուր երկրի քաքավուր, ուր մըլքին կը խառվի,
Իս իմ երկրի՝ իմ մըլքին կը խառվիմ։
Մըսրա Մելիքն ել ուր մոր կ՚ըսը.— Մարե,
Ես որ իս հեքըմ Տավթին առ ապաներ, առ չիքղիր,
Տիառը՝ ինչըխ վեր ձի զորըռաւքին կը պանցըցը՛։
Մերն ել կ՚ըսը.— Մարռուն, Մելիք, գաբար չկա.
Ես ել քու ախպերն ը. ենռաղ ենռս, ետռաղ քիկ։
Մելիք կ՚ըսը.— Անկարելի յը.
Իս ենռս ուղ վոր չգավթիմ, չիլնը։

30. Վշտահարություն, Պառավը չնվ վշտասեղ

Տավիթն ել ինչ չափ կը գործը Կուզրագինը՝ գըլխուն,
Կաղըքիր կը դիպնը՝ ճամ կը կոտրը՝ խպինեն կ'երևիա։
Տավիթն ել կ'ըսըկը, կ'ըսը.
— Իմ խոր եսկիմդայր խպինա կա,
Իմ խրոխտիկը դամ ձի կ'անը գնանիրած,
Դամ վորտըկիրած, դամ կ'ըսը՝ գընա նեձիր։
Դիրանեն կ'իլնը լուտ ըմ վոսկի կը տանը՝, կը տա Պառվուն,
Կ'ըսը.— նա ել քու կորկի տեղ։
Ինչ վոր իմ խոր կա ուրիչ տեղ, ձի տա։
Պառաձը ել կ'ըսը.— Քու խոր Սիվ տար կա.
Մըտրա Մելիք բանդն քեչիր պոլեր, գոլիքիր ը.
Մըտրա Մելիք կը գա, հանտաև նեձիր կ'անը։
Տավիթ կ'ըսը.— Պառավ, տատ իմչըն տ'իլնը,
Վորտա իմ խրոխտիկը գձի տանը՝ ետևիդ։
Պառաձը ել դիրանն կ'ըսը.
— Ամեն կաղանձ ըմ չինը՝, քու խրոխտըր տա՝
Քիչ ըմ տա., իս քելիմ մանչ իմ տատամին,—կ'ետա։
Լա գըտելով կը տա, շերեփով կը տա,
Ջառնիա, չուտ լցնով կը տա։
Ինչ լուտ կը տա, տվատ կ'առնի, կը պիրը,
Տա ուր լուտ խփի կիք ըմ,
Ջուր ա՜հա կ'անը, գքի տանը՝ Սիվ տար, նուր քաղ։
Տավիթ Պառվու տատ կ'անը, տվատ կը կարմըրցըցը,
Խրոխտըր կ'ըսը.— Քիչ ըմ տա ձի՝ քելիմ մանչ տատամքիրուն։
Խրոխտիկը ինչով վոր կը տա, չտանը։
Լալով ինչ կը տա, կը խտանը, լուտ կահիմ ըմ կը կքի.
Ջուր ա՜հա կ'անը, գՏավիթ տանը Սիվ տար, նուր կը քաղնը.
Կ'ըսը.— Հայ, են պերան կոտրը՝, ինչ քի տրվեցըցիր ը՝

Խլուտուն կ'իլնը, քաղրիր կ'իցկին, գՏավիթ կ'առնը, կ'երքա։
Կը խտանին կես ճամխին, չկնտրի մ' ծառ ռատտ կը գա.
Տավիթ ծեռ կը տա, ծառ կը կոտը՝,
Կը պիրը, ճըզլոր կը տա քիչ ըմ։
Ծունգ Չոլան ել կ'ըսը.
— Տավիթ, փչու մ' ել տա՜, իս ճըզլոր տամ։
Տավիթն ել ծեռ կը քաղնը վեր ծառին.

Ծենովի Հովան կը կախվը ճողին, կ'ըսը.
— Տավիթ, ծեռք թնդ, իս հըղլոր տամ.
Ի՞նչ ը, իս քի պես կուվաթ չունիմ։
Տավիթն ել կ'ըսը.
— Խրոխպեր, վոր թըղնիմ, գըն կը թալը։
կ'ըսը.— Թուղ։
Են ել քիչ ըմ ինչ ծեռ կը քաշի, ճող կը վերնա։
Տավիթ ել գենա կը պռնը,
Զուտ խրոխպեր հըղլոր կը տա, կ'իճնը։

Կ'իլնին, կ'երթան Սիվ սար, կը ախռնան՝
Զուրս պիլեր բանդան քեշուկ ը, մեկ տուռ կա.
Ամեն պան, հըմեն նեճիր մեչ կա,
Վոր տուռ պռնին, ինչ վոր ուղին, կը սպանին։
Տավիթ ըսավ.— Խրոխպեր,
Եսունք պռնավուր ին, խնդճ ին եսպես պռնինք։
Դե, տու քի տանեն տու հեռ։
Տավիթ ծեռ ըմ կը տա նեճիրքիրուն,
Հըմեն նեճիր մեչ կը խըրանը, կը փախը։
Տավիթ գնըկը, մեկ վերու ուլ կը սպանը,
կ'ըսը.— Նա մի բան ը, անինք մի ընթրիա։
Եսունք յեղսիր ին, թըխ երթան։
Գիշեր են գնակ կ'իմին, կ'ուտին, կը ննան ենտեղ։
Գանի մ' կը նստին, հիրիկուն Տավիթ չգընը։
Խրոխպեր կ'ըսը.— Տավիթ,
Խրոխպեր կըրան ի քի, քընը՛, քընը՛։
Դարան Տավիթ կ'ըսը.— Խրոխպեր,
Կրակ կ'երթա իմ աչքիրուց, ձի քուն չիգա։
Սիվ սարն ընցկուն սարսափելի.
Կըծկըծուց ինկն նա սար-ծուր մուխ.
Մարթու լեկին ընցկուն կը կտրը՛։
Խրոխպեր քուն կը գա, չգը՛չնը քընը։
կ'ըսը. «Տղա չը, երթա թըվախ ըմ գա վըրևս»։
կ'ըսը.— Տավիթ, խրոխպեր կըրան ը քի,
Գիր գըլխա անիմ քու ծնկան, քիչ ըմ քընիմ.
Ինչ քի քուն կը գա, դոր ձի խան վև, տու քընը՛։
Խրոխպեր գըլխա կը առը Տավիթը ծնկան, կը քընը՛։

31. Մարութա վանքի վերաշինում

Տավիթն ալ կ'իրիկը, ինչ կը տեսնա.—
Տիմաց, զառնու կանաչ-կարմիր բոց կ'երեվեա,
Կ'ըսը. «Ես ինչ կրակն եր, չուտ մկա չկրնը.
Մկա նուր եւով բոց-կրակ»,
Թռան կ'իջնը, տանակ կը թռլը,
Ուր փնչ կը կաբը, կը տնը ուր խրոխտոր գըվառն,
Կ'առնը ուր նիտ վ'անիդ, կ'երթա.
Կը տեսնա, կ'ըսը՝ մարմար քար բեկվիր,
Կանաչ-կարմիր բոց կայնիր վերա,
Կը սըրսըփա, չկը շրջնա մոտեսա գա,
Տավիթ համա նիտ վ'անիդ կը տա, չուտս պըլոր կը խաղը,
Կը տառնա, ուր նիտ հանդա նշան կը թըղնը,
Կը տառնա, կը գա,— խրոխտը հալա քընուկ ը.—
Ինքն ալ խատ խառնելուն՝ ակսա կ'իյա, կը քընը,
Մարութա Պետրը Առավտրածնա հրաշ կը գա երազ,
Կ'ըսը. «Տավիթ, նստեղ ժամ ըմ շինես,
Քառասուն խորան մեչ իգիես,
Քառասուն վարդապետ, քառասուն երես,
Քառասուն ամրկնվարդ մեչ տնես.
Գիշերվան մեչ քառասուն պատարագ լըմընա,
Նորեն լոս պայվը, վոր են տասրը,
Զոռ քանի շինին, կը պըլնը.
Քառասուն խաբիր խաղար քար կարող տ'իլնը, վոր լըմընա,
Քառասուն խաբիր խաղար քար շարող տ'իլնը, վոր լըմընա,
Քառասուն խաբիր խաղար սարակ տ'իլնը, շինվը, լըմընա»,
Տավիթ երազից կ'իշաբննա,
Խաղով խրոխտոր վիր կ'ուզը խանի.

«Վիր իլի, խերախտւա խրոխտեր, վիր իլի,
Երազ մ' իմ տեսիր, մանչ երազին զախախորիր իմ,
Վիր իլի, խերախտւա խրոխտեր, վիր իլի,
Երազ մ' իմ տեսիր, մանչ երազին զախախորիր իմ,
Վիր իլի, խերախտւա խրոխտեր, վիր իլի,
Երազ մ' իմ տեսիր, մանչ երազին զախախորիր իմ»[*]

---

[*] Տես և. կրկնում է յերեք անգամ։ Հ. Գ.

Թրոխպեր ծեն կը լսը, վիր կ'իջնը, կ'ըսը.
— Տավիթ, խրոխպեր կըրբան ի քի,
Քու երազ պարին, ինչ իս տեսը, պատմը՛։
Տավիթն ել կ'ըսը.

«Վիր իլի, խերախտւա խրոխպեր, վիր իլի.
Ձեր չունիմ, իլի, երա խերուքին։
Տիսա՝ մարմար քիր բեկվիր ես,
Լեա-կամար վերա կայնիր ես,
Մարուքա Գիննդր Աստվածծնա հրաչն ես։
Քենե կ'ուզիմ խինդ խարիր խամար խաղար քիր կըտրի,
Քենե կ'ուզիմ խինդ խարիր խամար խաղար քիր տալի,
Քենե կ'ուզիմ խինդ խարիր խամար խաղար խող մաղի,
Քենե կ'ուզիմ խինդ խարիր խամար խաղար խեճ տըվի,
Քենե կ'ուզիմ խինդ խարիր խամար խաղար փետ տալի»։*

Թրոխպեր կ'ըսը.— Տավիթ, խրոխպեր կըրբան ի քի,
Տա՛ չինը՛, Սատնա խոխինեն հերճիվ քի հազրը ը։

Թաբահն ըմեն մարքունն մեկ վոսկի,
Ըմեն սարակին մեկ մեճխատական կը տան,
Անցկում մարք-սարակ կը պիրին,
Մեկ պիշիրվան մեչ կը չինին, կը լըմընցըցին.
Քաղաքն պատաքաղ մեչ կ'անին՝ հաչի ցա չպացվիր ը.
Բաքմանա Բուդին, Ճաբոյանա Ծիրըզ կը անին առնապան։

32. Կուզբադինը խաբեյությամբ ավիրում և վանից, սարկավագը բոր և բերում. Դավիթը պատուհասում և Կուզբադինին

Թաբահն Մըսրա Մելըք կ'ածկաիր՝
Ուր Սիվ սար նեճըրը՛ տեղ քանգած, վանք չինած։
Տավիթ կ'իյնը ձրաղ խամիլ, ուր քեֆը՛ խիտ
Մըսրա Մելըքն ել գԿուզբադին քառասուն մարք խիտ
Կ'որոխկը, վոր վանք քանգին, մարքիր ապանին։
Կուզբադին չկանա մանը՛ վանք,
Ազվիս ըմ կը պահը, կը մորքը՛,

* Ձեռգ եւ Հ. Գ.

Շապիկ ըմ մանչ արնին կը թաթխը՝
Տանապանքաիրուն եւ կ՚ըսը.
— Տավիթ սպանիր իմ, թղեք, վոր վանք առնինք.
Դարխա տու ա՚ըլնինք Մըսրա Մելըքը՝ խոլամքաիր։
Տանապանքաիրն եւ կը թղնին՝
կուզրացին նիրա կը մանը։
Քառասուն վարտապիտ, քառասուն երից,
Յերասունինը աղրկավարդ կը սպանը,
վանք կը թալնը, կը տանը։

Նաա մեկ աղրկավարդ արնուտ շապիկ ըմ կ՚առնը,
Կ՚իլնը, կը պիրը մա Տավիթ։
Տավիթ նստեր գինի, արթղ կը խմը, քեֆ կ՚անը,
Աղրկավարդն եւ կը գա, խաղ կ՚ըսը.

«Վիր իլի, Տավիթ, վիր իլի,
Առար գինած ի քառասուն վարտապիտ,
Վոր վեղարքիր ճաշկիր անտեր մանչ ժամուն.
Առար գինած ի քառասուն քահանա,
Վոր փիլուսնքաիր ճաշկիր անտեր մանչ ժամուն.
Առար գինած ի յերասունինը աղրկավարդ,
Վոր պուռավալ կը պիրեր մանչ ժողովըրթինն»։

— Վանքից խռնկի պակաս ը, ծեթ պակաս ը, մոմ պակաս ը՞
Տվեք, տիրացուն թըխ տանը վա՚նք։
Տավիթ չհիմանա՝ ինչ կը։
Աղրկավարդ արնուտ շապիկ կը թլը հիրճիվ,
Տավիթ ինչ արուն կը տիանը,
Ձեվք գըլխ կ՚իյա, արթղ գըլխուց կը թղնը՝.
Կ՚իլնը բեթադրիր, կ՚իյա տու։
Զինարի ծառ ըմ ռատա կը գա,
կը քաղը, կը տնը վար ուր թիվին, կ՚իյա.
Կ՚երթա, կ՚ինը հիտիվ կուզրացնը՝ տաքրին։
Ադքար բիթուն-տամպոզ կը սպանը։
կուզրացնը՝ ձին վեց ոտնա կ՚իլնը.
Ծին կը թռնը, գարը չգիպնը։

---

* Տես եւ Հ. Գ.

Տավիթ կ'իյնը հիտիվ, կը խառնը,
Դաբրը ըմ կը գալկը՛, կ'իցկը մանչ ծնըռւն,
Ականջքիը կը կարը, ծեռքիը, ծնկնիը կը կտրը՛,
Աչք ըմ կը փուրը, ոչլաչիը կ'անը՛,
Կ'որսիկը Մըսրա Մելքի մոտ, խաբար տանը՛,
Դիրանն կուզրացին կ'իյա ատւն, անհամ կը պատկը՛,

33. Կուզրացին ծաղրող կանայք

Կուզրացընը ասքրի հնկտիր կը գան, կ'ըսին.

«Կուզրացին քաքաչերան,
Տաւ իկիր լերան-լերան,
Ապա հաւր ի միր մարթիր»*

Կուզրացին կ'ըսը.

«Իս իկի լերան-լերան,
Նիտիր կը գեր մե-մեկ գերան.
Անձրով կ'իյնը՛, խոզնդ կ'իյնը՛,
Ծի իրկրաիրու հաւճ-պլուք կը գա,
Ծի անեք յեղ ու չորթան»*

34. Մելիքի զարահավարը, մար յերազը, Մելիքի արտավաճառն ու պատգամը Դավիթին

Մըսրա Մելքք կ'իմանա, կը լսը՝
Կուզրացին անցկուն գեշ իկիր
Ետաղ կ'ըսը.

«Մարե, քըխտիկ ըմ ալ գըրիմ ալրընե,
Ձրվիմ պիվընգակ աշխար.
Ասքար անիմ, երթամ վեր ան գնվռրին»*

Դանակ կը քալը, ուր ծեռ կը կարը,
Ուր ալրընով քռւխտա կը գըրը՛, կը ցրվը՛,
Ետաղ-ետաղ ասքար կը ժողվը՛,

* Ձեռքիր են Հ. Գ.

Մեր կ'ըսը.— Մ՛որաուն, մերթա՛ն.
Իս ասիա՝ Մըսրա ծին վախս եր,
Սասնա ծին խաւսիսաս եր.
Իս ասիա՝ Սասնա ասորդ պոժաւ եր վա՛ր Սասնա,
Մըսրա ասորդ՝ մերընկա եր վա՛ր Մըսրա։
Մերթա՛ն. ես տեխ անու, աս տեխ քի.
Ախպեր ըմ մեկ ասի իս, մեկ՝ ես։
Մըսրա Մելըք կ'ըսը.
— Իս ասքա՛ր ժողվեր իմ, ել չըմ բըլնվի, ա՛երթա՛մ։
Կ'իլնը, ասքա՛ր-քա՛ղթով խընդրուց կը գա՛ն.
*Կը գա՛ն, կը խաւսին Հովա տաշա,**
Ջուհա՛ր կ'անին Տա՛վթին, կ'ըսին.
— Ձա՛ն իկեր կռիվ, յա՛ն դիշերով կը թվինք վա՛ր քի,
Կը թակնինք քա՛ Սասուն քաղա՛ք, կը տանինք։

35. Դավթի զինավառումը յեվ Ջհնով Հովանի խոսսը Ղողմաի ոյամ յեվ Կաթնաղբյուրի մասին

Տա՛վթին ել Ջուհա՛ր կ'իմա՛նա,
Կ'իլնը, խրոխտով մըրնե հըմին պա՛նիր կ'ուզը՛.
Քա՛ռըկ Ջա՛լլին, զրեխալը պա՛նիր պա՛լիր կ'ուզը՛.
Կ'իլնը, Ֆաչ Պաւորածին դուդա կ'անը՛,
Մահ ֆաչ ըմ կը չինվը Տա՛վթը աչ Թիվլին։
Կ'իլնը, պա՛նիր կը խաղնը, դծին կը խեծնը՛։
Խրոխտեր կը լա, կ'ըսը.
— Տա՛վթի, կուբրան ի քի,
Կ'երթա՛ս, կես ճամխին Ղողմըտե ատ մ' կա.

---

* *Հովա դաշտ.— Մոբսից դեպի Բաղեշ (Բիթլիս) Մամըրատանք գավառակում Գեղեցիկ, կանաչավետ դաշտ եւ*

Ջրուց.

«Մարթի ըմ կը գա՛ Հովա տաշտ, կ'ուզը կով ըմ առնը, կով կը կթը՛, երկու կթոց կա՛թ կը կթը՛։ Ինչ վոր կովու տեր կ'ուզը, կը տա, կ'առնը, կերթա՛ ուր ատուն Ջանի մ' որ վերա կ'ընցնը, կով կը կթին, կա՛թ կը պակսը։ Ըմբե՛ր կա՛թ կը պակսը։ Նա մարթ կ'իլնը, կով կը տանը կովը՛ տիրու մատ, կ'ըսը.

— Ա՛յ մարթ, տա՛ն ձի խոսիր իս. քա՛ կով ընցկուն կա՛թ չիտաս. հեգ եր քա՛ կով։

Մարթն ել կ'ըսը.

— Ա՛յ մարթ, իս կով ըմ ծախը քի, Հով (Հովա դաշտ) չըմ ծախը քի։

Հ. Մ.-Ո.

Թուր գնդիկս, քը կոբից, ընցավ, գընաց.
Քը չկոբից, ամբոյն, արի առնու
Քու ծին վորտեղ ծնկնիր սա գետին,
Են տեղ կայնիս, կաթնախալաթը կա.
Են տեղ վլացվիս, խաց ուտիս, ծին կրեծքդիս,
Նուր իլնիս, խանդիս, երթաս կռիվ։

36. Դավիթը կտրում և Պողոսի սյուները յով խմելով Կաթնագետյուրի ջուրը՝ դառնում և հզոր

Տավիթ կ'երթա, նստա սուն ասատ կը գա.
Թուր կը գնդիկը, զսուն անդկուն կը կտրը, կ'ընցնը,
Վոր կանգամ վեր կանգամին կը կայնը։
Տավիթ մտդին կ'անը, կ'ըսը.
«Ուռա, իմ քուր նստա սուն չկոբից»։
Քամի մ' կ'իլնը, կը սա սուն կ'իցկը,
Նուր Տավիթ կ'ակամը, քա կոբիր ը։

Տավիթ գոլտեն կ'իլնը, ուրտե-ուրտա կ'երթա.
Շատ կ'երթա, ծին տեղ ըմ ծընկնիր կը սա գետին։
Տավիթ գանկուն կը սա ծիու կող.
Ծիու լեզու կը գա, կ'ըսը.
— Տավիթ, կանամ զքի խանիմ երիքաման,
Ախա տամ գետին, պըճպըցըցիմ։
Ջե նստեղ մրազը՝ ախտուր ը, մրազը՝ տեղ ը.
Իճիր, իս երեծամ, տու էլ խաց կիս.
Քանատեն տարի կա՝ նստա ճաշ չըմ խմե,
Ուընդրուց խմինք, կուվթամանանք,
Ատածու շնուրք կը գա վեր մի։

Տավիթ կ'իճնը տակ, խաց կ'ուտը, կը քընը.
Իրեք որ կը մնա, կ'ալ բանա։
Են ջըդմեն, ինչ քանատեն կիտը պատպակ լցիր հինը,
Նուր ենու վոտքիր տամարիր մնչ,
Մկա զոռով կ'իլնը ենու վոտքիրով.
Անցկուտ Տավիթ կը զորանա, կը զրխամանա,
Քանց ուր խեր դընա զորբա կ'իլնը։

37. Դավթի վախը բճնամիներից, ձիու հաջալուրը. Դավթի հարձակումն ու կոտորածը

Դիրանն կ'իլնը, ձին կը խիծնը,
կը հա կռիվ, կը սիրնը՝
Քանի մ' ասող երկինք կը,
Անցկում Մըսրա Մելքը՝ ասքարն ը,
Ինք քաք-մինակ, կը վախանան՝
Ասըծու խրամանքին ձիուն գինա լեզու կը գա,
Կ'ըսը.— *Տավիթ, առ մը վախանա.*
Քանի մ' առ քու թրով ապանիս,
Բանան անցկում հերճիվ իմ վոտքիրուն,
Հերճիվ իմ բհհնին կը ֆաբսին.
Հիշա Մարութա Պանցր Աստվարածին,
Ամէ Պատարագին վեր Տավթի ալ Թիվին,
*Բըլը՛ մանչ բոլ խիծըլին՝***
Տավիթ կը քըշը, կ'իյա մա կռվուն՝
Դոր կը գալկը՛, ընցկուն մարթ կը ապանը,
Արևե խոզով կ'իլնը՝ Ջանդակոիր կը տանը՝

---

* Ասղով կ'ըսը.

Իա իլնիմ գաբնան խարավ քամին,
Անուշը իլնին կանգըրաքրուկ,
Իա չիմ կանա անուշց լալ ծաբիր՝
Իա իլնիմ բաց-կրակ,
Անուշը իլնին պամպակ,
Իա չիմ կանա անուշց վազը՝
Իա իլնիմ գաբնան ասված գիլիր,
Անուշը իլնին մասդաշ գանդիր,
Իա չիմ կանա անուշց խեզդի, լալ ծաբիր՝՝ Կ. Մ-Ո.

** — *Տավիթ, առ մը վախանան,*
Քու գլուխն գրնխալ չը,
Քու շապիկ գրնխալ չը,
Քու թուր կնժակին ը՝
Տավիթ, քանի քու թուր կաբի,
Անցկուն մռանն կնժակ քաշի,
Առաջ-խառաջ ժողովուրթ կը ապանի՝
Ինչկանդար քու թուր կաբի,
Մինկանդար իմ գլուխ կը ապանի՝
Ինչկանդար իմ գլուխ կ'ապանի,
Մինկանդար իմ շունչ կը ապանի՝

38. Ծերուճիճեւրի խրատը

*Զուտ տաս մարթ ըմ ծերուհնի կը գան մա Տաւիթ, կ'ըսին.**
— Տաւիթ, ընկիր ինք քու բախտ, ալ գմի մը ապանը.
Քու ախպեր մի դորովա չը պիրը՛.
Մինք յան քու, յան քու ախպեր, ֆամիկ չկանք հինը։
Գրնան, գինաձ, քու ախպեր չնդրբը՛ տակ. տա՛ւ գիտեք՝
Տաւ կը կռվիք, յան կը բաբշվիք, տա՛ւ գիտեք։

39. Դավիթը բնկնում և Մելիքի պատրաստած հարի մեջ

Տաւիթ կ'իյա վեր չադրբին, վեր ախպեր բհնին կը կայնը։
Ըսբա Մելիքն ալ քնատուն գնդ խուր հերճիվ տուան փուրիր։
Վար Տաւիթ ածքեր ապանը՛, խըրտնը՛, գա ենտիդ,
Անուշութընով զՏաւիթ խաբը՛, իցկը՛ խուր վե, ապանը՛.
Ինքն ալ կ'իլնը, կը պառկը, կը քընը։
Մելքը՛ մեր, ինչ Տաւիթ կը տեսնը, կ'ըսը.
— Տաւիթ, մարտուն, իճի, արը՛, ք'ախպեր քընուկ ը։
Արը՛, անուշութընով բարուշեք,
Մի տեղ վեր ծի կխոցեք, ալ մը՛ կռվեք։
Տաւիթն ալ ծուց պայա կ'իլնը, կ'երթա.
Ինչ տ'երթա չնդրը՛բ, վոտ կը թլը՛, կ'երթա տանչ խուրին։

Ինչկանդար իմ շունչ ապանի,
Մնկանդար իմ ծեռքիր-վոտքիր կը ապանին։
Ինչկանդար իմ ծեռքիր-վոտքիր ապանին,
Մնկանդար իմ գուչ կը ապանի։
Աբրան խեղճ տ'իլնը, ժիր մարքիր տանի։
Տաւիթ, Տաւիթ, վրի՛ կը վախանա։
Տաւիթ, Տաւիթ, մը վախանա.
Հիշա Մարութա Գանցր Առաքաբաժին,
Ինչ Գաւրաժին վեր Տաւիթը աչ քիվին։
Ինձի քու ծին, քիշը մա բոշ խնձըլին։ Կ. Մ.-Ո.

* *Կ'ըսին. ափշա, փոշա։*
Տաւիթ կ'ըսը.— Շանաբգիր, իս փուշա չիմ.
Հալա իս խաս, ապագ տղե մ' իմ,
Տաւ ընչի ձի եղպես կ'ըսեք
Կ'ըսի.— Տաւիթ, քու խոգին մնանիմ,
Իս փուշա չիմ ըսի, մեր լեզուն եգ է։
Իս փուշա կ'ըսիմ, փոշա։ Կ. Մ.-Ո.

40. Դավիթը Ջենով Հռոմացի խրատով յկղնում և հորից

Ծննալ Հռվան առուն կ'ակռիխը
Ի'իլնը, ծին կը խեծնը, կը կանչը, կ'իյա.
Քառասուն սըհաթվան ճամպայխ ուր ծին կ'իյա
Տաւիթ խրոխտոր ծնն կը լսը
Խրոխտկը կ'ըսը.— Տա հռւր իա
Կ'ըսը.— Չի քննց գել պըռնած ը, քննց շուն առանծած ը
Կ'ըսը.— Հիշա Մարութա Պանցը Աստվածածին,
Խաչ Պատրածին վեր Տաւիթը աչ թիվին.
Չքի վե քա, մա հիննք...
Աստըծու հրամանքով վի կը թըլը, կ'իլնը առա

41. Դավթի յեվ Մարա Մելիքի մենամարտը. Դավիթը սպանում և Մելիքին

Ծին կը խեծնը, գենա Մելքի բահնին կը կայնը,
Կ'ըսը.— Դե, հայդե, չուտ խանեք վե,
Թե չե՝ քընած տեղ ինի կը սպանիմ.
Մելիք կը խանին վե
Մելքը ինչ կ'իրիկը, զդըլեխ կը խը,
Զըրավ մա վուրուն կը կորը, անցկում միծ ը, կ'ըսը.
— Շան հևքըմ, Թըլթը Տաւիթ, առ ծի չունեք,
Դուրեն ելար ծիավուր, վեր իմ զըլխուն կայնար
Իլնիմ, զքի ուսիմ ճաչ, խրամանց չըս ինա.
Իլնիմ, զքի ուսիմ խրամանց, ընթրիս չըս ինա
Արը', նըսար', բարըշինք՝ խա, առ անիը կիսինք
Կ'ըսը.— Ախ՜, տիր մ' իճա, իցկեցիք խուր վե.
Տիր մ' ել իճնիմ... կայնը', թե չե կը զարկիմ.

Մըսրա Մելքը կ'իլնը, ուր ծին կը խեծնը, կ'իլնին մեյդան.
Մելքը կ'ըսը.— Դե, ինչ առիզ կուլինք.
Տաւիթ կ'ըսը.— Տա ճիչ ախպերն իա, իրիք զարը առ զիք ձի.
Թը իա մըհացի տաղ, զոր իրիք զարը իա կը զարկիմ քի.
Մըսրա Մելքը կը խընամնա, կ'ըսը.
«Իրիք զարը իա զարկիմ, անի ուր ինա տաղ»
Գարդ ըմ Մըսրա Մելքը կը զարկը Տաւիթին.
Տաւիթը ծին զՏաւիթ կը թռուցը՝ իտա երկնուց.

Զուտ թող կ'իճնը՝ նուբ կը պիրը տակ, ուր տեղ կը տնը·
Մելիք կ'ըսը. «Անա, իմ ծիու մաթ քիչ ևր, ասաբ չարավ»·
կը հան սրտաթվա մ' ճամպախ զաոը'ն,
Տիր մ' ել կը գա, մեկ ել կը գ'արկը'·
Նայիսա, Մելըք իրենք գ'երր կը գ'արկը·
Տավիթ կը մնա սաղ·

Դոր կը խառնը՝ Տավթինս
Մելըք կ'իճնը խուր վե,
Ջաղցի քա'բ կը անին վ'ար պերնին,
կ'ըսը.— Բա՛ թուր աղեկ ը, ղե՛, գ'ա՛ր·
Տավիթ թուր կը քա՛շը, կը տանը թիվ,
կը պիրը, կը պագնը՝, կը անը վ'ար գըվխուն,
կ'ըսը.— Նա՛ մեկ Աստըծուն խաթըր·
Թուր մ' ել կը տանը թիվ, կը պիրը, կ'ըսը·
— Էտա մեկին ել, մարե՛, քա՛ ծըծը՛ խաթըր,
Վոր ձի՛ ալա՛ծ ծիծ իս տվիր·
Գ'երր մ' ել՝ կը հիշա Մարութա Գանցըր Աստվ'ածածին,
Ծաչ Պատրածին վ'ար Տավթը՛ աչ թիվին·
Էտա թուր հաժնելու պես՝ պըծաս ըմ կըտակ կ'իչնը,
կ'իչնը խուրս մեչ վ'ար Մելըր գըվխուն,
Փուր հինը կը կտրը, կ'անը երկու չափկը՛,
Մըսրա Մելըք էտա գ'երրով կը սպանվը՛,
Տավիթ կը տառնա, կը գա, միլաթ կը ցըվրը՛,

Դ

ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՂԴՈՒԹ

22. Դավիթը լսելով աստղերի գովքը՝ գնում է խաղողագործ առնելու

Գալսիկ մեկ խանըմ ըմ կ'իչնը՝ Ծանդուտ խանըմ·
Կը լսը, վոր Աստուն մեկ Տավիթ փալվանն ըմ ինկեր·
Երկու աչըղ կ'որոխկը՛ Աստուն, կ'ըսը·
— Գացեք, Տավիթը հերհիվ ըղձի գալացեք,
Վոր իչնը, գա՛, ձի՛ առնը՛,
Աչըղնիր կը գան Աստուն

Տաւիթն ել կուժուց կը գա.
Հիւթարու ռաստ կը գան.
Տաւիթը՝ խամար կը գինան.
Տաւիթն ել չիգա Սասուն,
Կ՚երթա Խանդուտը՝ հիսիւ։

Խանդուտ կը ասիանը, վոր Տաւիթ իրը, կ՚ըսը.
— Դարգըխքիր գարկիք, չիգա, ձի բնասուտ անը՝։
Տարեք դիմանխանան, չուր ուր հըրա իճնը։

43. Դաւիթն ու դանապան Համդոլը

Տաւիթ եկաւ գարգըխը՝ վերա, կը խը՝ գոծ ը։
Ըսաց.— Համդոլ, տուն պա՞ց։
Ըսաց.— Ջըմ պա՛նաւ
Ըսաց.— Բա մատ ձի չանք տուս։
Համդոլ գմատ չանք խուրը։
Տաւիթ եթալ, գմատ պռնից,
Կիք ըմ կըքից, եղունգ եթալ։
Համդոլ ըսաց.— Ա՛խ, իմ մատ թող, գարգախ պանամ։
Տաւիթ իթող, գարգախ խաց։
Տաւիթ ըսաց.— Գարբէվ քի, Համդոլ
Համդոլ ըսաց.— Վը՛յ, Աստըծու պարին, Տաւիթ։
Տաւիթ փուշմավ, ըսաց.
— Իս իմ մորին իլիր եր, իսնը պարիվ չեր տվիր։
Աստ ծուս Համդոլին պարիվ տվը՝։
Համդոլ ըսաց.
— Իս իմ մորին իլիր եր, իսնը պարիվ չեր առիր,
Աստ Թլոր Տաւիթը պարիվ առը՝։
Համդոլ ըսաց.— Բարեւուրուն հոգին։

44. Գաւուխ Ջալալին ու փահլեվաններէն ձիերը. Դաւիթն ու փահլեվանները

Տաւիթ գծիու լըզամ պերնին առից,
Ձծին թաղկից մա ծիանքահրուն։
Մին գընաց, գծիանքահր գըմին հախտից,

Գընաց, հըմեննանց խոտ խլից, կեըավ։
Ըսաց. «Ծին գծխանք հախտից, տեր ՚ւնաց Աստված»։
Տավիթ գընաց հոդին, կը խը՝
Քառասուն փալևանն նստած սողրաք կ՚անկնու
Տավիթն ել նստավ ենտեղ ան՚ունց խիտ։
Ջանդուտ խանըմ գա վիրնը կ՚իրիշկը՝
Քառասուն փալևան, գՏավիթ կը խը։
Անցկուն արթղ տվին, Տավիթ խմավ,
Վոր գըլնե եկավ ծուց վե...
Թրիր խանին, վոր գՏավիթ սպանին։
Ջանդուտ իրիշկից, վոր գՏավիթ կը սպանին...
Տավիթն ել քանց գըմեն ժըհաթի յը, խորոտ ը։
Ջանդուտն ել բեռ իմ կադին իպի վար ուրտըսին.
Կախուն երկու խատ կը քալ Տավիթ՝ հերճիվ վար սինուն։
Ծեն կ՚իլնը, Տավիթ աչքիր կը պանա, կ՚իրիշկը,
Անուշք ել քրիր կը մտուցին սինու տակ։
Ետպես արավ, չուտ Տավիթ գինին քողից,
Տավիթ աչաբացավ, ըսաց.— Անոթիր ինք.
Եսա սուֆրեն վիրուցիք, խաց պիրնք, ուտինք։
Սուֆրեն վիրուցին՝ քառասուն քուր սուֆրը՝ տակ տխավ.
Տավիթ գըմեն ծալից, ըսաց.
— Չամդոլ, տեր, տի իմ ծիու խուրջ վե,
Անինք իմ ծիու նալ-պըվիու։

45. Գավթի ու խանգուրի հանդիպումը. Միհրի ծնունդը

Դերսեն Ջանդուտ կ՚ոտոխկը, կ՚ըսը.
— Տավիթ քըղ գա վիր։
Տավիթ կ՚իլնը, կ՚երթա Ջանդրսը՝ մոտ։
Ջանդրսը՝ ճակատ կը պագնը, գըլնե կը պագնը.
Մեկել իրիս կը պագնը՝, մռութ կը պագնը, կ՚անը խաչ։
Ջանդուտ կ՚ըսը.— Տա գալ մա ձի չիս իկած, ձի կ՚անես խայ։
Կ՚ըսըկը, շամախկե մ՚ կը գարկը՝ Տավիթին։
Տավիթն ել կ՚ըսըկը, կ՚իլնը, կ՚երթա։
Ան կ՚երթա հիտիվ, գնա կը տեղցըցը, կը պիրը։
Կը պիրը հատեղ...
Գանի մ՚ վոխըտ վերա կ՚ընցնը,
Լաճ իմ Տավթից կ՚իլնը, անուն կը տնին Միհր։

26. Զամբչիկ Սուլթանի հրավերն ի կռիվ յեվ Դավթի յերդումը

Դաւսանն քանի մ' վոխըտ վերա կ'ընցնըր,
Ուրիշ տեղաց անքնար կը գա վար Խանդուտը քաղքին,
Ուրիշ տեղաց Զամբչիկ Սըլտան մ' ել կ'իջնըր,
Կ'որոխակը մա Տաւիթ, կ'ըսը.—Տը գա՛ս իմ կռիվ։
Կ'ըսը.— Մկա իս վոխըտ չունիմ, բաչկա կանխ ըմ կը գամ։—
Տաւիթ չուզը, ուր կնիկ վար ուր գանը, երթա։—
Ան ել կ'ըսը.— Դե, քու խաչ հերսըվցը՛։
Տաւիթ ուր խոտ թառս-սուտ ա՛երսըվեա.
Ծեռ կը թանը, կ'իյա թըխ խաչ, կ'ըսը.
«Նա խաչ վկա թըզ իջնը՝ իս ար գամ»։
Խաչ կը լոզրա, կը գա մընչ ծեռաց։

27. Դավթի կռիվը խանգութի բռնամիցներն դեմ

Տաւիթ կ'երթա ուրիշ կռիվ։
Երթըլուն Խանդուտին կ'ըսը.
— Ցոթ որ ասա, թը իս իկը, իկը.
Թը չիկը, իս կը սպանվիմ։
Տը գա՛, իմ ջանդակ նա խաբամ ջանդակութուց չոկիս։
Իմ ջանդակ, Մըսկ խաչ կա վար իմ թիվին,
Կ'իրիշկիս, խորտա չոկիս։
Տաւիթ կ'իջնը, կ'երթա կռիվ.
Ցոթ որ ասքար կը պըրծըցը՛։

28. Խանգութը գնում և Դավթի դիակը վառոցիզու

Կռվուց յոթ-տաս որ վերա կ'ընցնըր,
Դաւսանն Խանդուտն ել կ'իջնը,
Մարթնախամըլ կը խանգնը, ուրմ կը պրոնը՝ ծեռ,
Կ'երթա, կ'ինը մանչ ջանդակութուն։
Վրոր ջանդակ ինչ միծ ը, ուրմ կը գարկը,
Կը խանը, կը աս հերճիվ երըքանկան,
Մընա՝ վրոր ջանդըկը՛ վերա խաչ կա։
Խանդուտ ընցկուն կան գալին՝ կ'երթա։
Տաւիթն ել կռիվ կը խըտացըցը, կը գա։

կը տխնամ՝ ծխավուբ եմ ջանդակիս կը չոկը.
Տավիթ կ'ըսը. «Նա Քանդուռն ը»
կը գան հիրաւոս ասած, հիւրաը կը ճանչնան.
Թաթան կ'իլնին, խնդրուց կը գան։

29. Դավիթը կռվում է Զմբջիկի դեմ

Տավիթ արնուռ կ'իլնը, կնիա կ'իլնը։
Քանդուռ կ'ըսը.— Տավիթ, տուն նեղացուկ իս,
Աբը՛, գքի նա ճրուռ մեչ լոդացըցիմ։
Գացին ենտեղ. Տավիթ ըսաց.— Քանդուռ,
Աասված ինչ եպի վեր իմ գըլխուն,
Տեր կ'իլնիմ, չտաս իմ իրիս։
կը լոդկընան, կը պըրծընին։
Քանդուռ կը իր՝ Տավիթ՛ խաչ սիվցիր ը, կ'ըսը.
— Տավիթ, ան վրէ՞ քու խաչ սիվցիր ը վեր քու Թիվին։
կ'ըսը.— Քու պերան կուտրիր. չէ՞ իս քի սըցը՝ մ' ը՛սը։
Զմբջիկ Սըլտան հորոխկից, ըսաց՝ սրը՛ կռիվ.
Ուխտ արիցը, չգացը,—սիվցավ։
Լա՛, տը համ. չիլնը, կը գամ տուն.
Քանի մ' որ կը ճնամ, կը համ։
Լա՛, իս գիտիմ՝ իմ մահ ենուռ ծեռնով ը։
Ան կնիկ ը, իս կռիվ չըմ ածը.
Ան լըպով իմ ձի տը սպանը՛։
Քանի մ' որ կը ճնա, Տավիթ կ'երթա։
Քանի մ' որ կը ճնա են մա կռվուն։
Վոխըտ կ'ընցնը, Տավիթ չիգա։

30. Հոր չեվ վորդու կռիվը. հոր անիծքը

Մհեր լաճ կ'իլնը, կ'երթա հիտիվ։
Դոր Մհեր խասիբ ը.
Տավիթ, Մհեր կ'առնին հիրաը։
Երկուսն ել զանգիր կը կոբին, կը տանտանան։
Տավիթ, ուր լաճ քիչ իմ ենտեղ կը ճարտըվին։
Թաթան Տավիթ կ'ըսը.
— Մա հինք՝ իմ լաճն ել ձի պես կուտա՞թ ունը՞։
կը խառնին հիրաը. լաճ գիտեր կը գործը՛ գետին,

Կող իմ, ոսկոր իմ քիչ իմ կը տանջվը՝
Ախր կ'աջլղը, կ'ըսը.
— Անմահ կայնի,
Առածուց կանչիր իմ՝ քենե ել ժառանգ առաս չիլնը։
Տա՝ ձենե եր հակընդաձ կուվաթռուն,
Մեկ ել վըռը քենե իլնվ, դոր գաշխար տը գնվիք։
Թըռնեն կ'իլնը, դասուր կը տա, կ'ըսը.
— Տա դնա մա քա մեր, իս կը լողկանամ, կը գամ։

51. Զըմբչիկ սպանում է Դավիթին. հանդարթ իմքնասպան է լինում

Տավիթ՝ գիտու մնչ, կարմըննջի մ' տակ բոռ իմ կա,
Գանի մ' վըռը կուվուց տանա, են բոռին մնչ տը լողկանա,
Նուր իլնը, իյա ուրինց տուն։
Զըմբչիկ Սուլտան ել հիմացիր ը, թա Տավիթ տը գա,
Ինտեղ, են բոռին մնչ տը լողկանա.
Իկե, խուփ իմ կարմըրցրցն, կայնե վեր կարմըննջին։
Ինչ Տավիթ կը լողկանա,
Ան գխուփ կը գերկը՝ վեր Տավիթը՝ քամկին,
Փուր ինը կը տա տանա, կը սպանը։
Թըռնեն ինչ Տավիթ գերբանա կ'անին, կը տանին,
Ամանդուա վենջարից գինք կը գերկը վեր նաչին,
Ինքն ել ենտեղ կը մնանը։
Ամընդուց կը տանին, կը խուրին։

ե

Մ Հ Ե Ր

52. Մահը չի խաբվում Զհնով Հովանի կնոջից յնվ Ցրա զրպարտությամբ արտաքսվում է ցնից

Մահը կ'իլնը, կ'երթա, Սըլտանը՝ տոյին տաղ կը կտրը,
Կը տանա, կը գա Սասուն, կը մնա խրոխտոր մոտ։
Ծենով Հովան ծեռ կը տա գետին,
Փառք կը տա Առածուն, կ'ըսը.
«Գնան Սասնա ողխը՝ վերա ժառանգ իմ մնաց։
Փառք իմ Առածուց»։

Ծենով Հովան ենառեղ պատկվիր ը.
Ենու քու ժառանգ չիլիր,
Ծենով Հովանը՝ կնիկ ջնհել եր,
Ալ ինդամ Մհեր, սիրա վերա մեղավորցավ, ըսավ՝
«Եսա գա մա ձիկ, բանդը մ' մի տղե մ' իլնը,
Հաքի վոր մի տղա չկա»։
Ծենով Հովանը՝ կնիկ ճար կը տաքացըցը, կ'ըսը.
— Մհեր, հսա ճար՝ տի նըհանտաղ,
Փչու մ' իս իմ գըլխե լվամ.
Ծանոթը ը, իս չիմ կանա տանը՝։
Ծենով Հովանը՝ կնիկն ել մազատա կը չըփլախնա,
Կը նատը հանտաղ, վոր Մհեր՝ ինչ ճար պիրը,
Ուր լեչ տխնա, սիրա մեղավորնա, երթա մատ ան,
Մհեր ճար կը տանը, կը տխնը, կը խը՝
Խրտխատր կնիկ չըփլախ նատեր մանչ չոլին,
ճար կը անը ենառեղ, աչքիր կը խըփը՝
Ծենով Հովանը՝ կնիկ կը տառնա, կ'ըսը.
— Մհեր, փչու մ' ճար լից վեր իմ գըլխուն,
Իս մինակ չիմ կանա լողկանա։
Մհերն ել մեկ ծեռնով աչքիր կը պոնը,
Մեկ ծեռնովն ել ճար կը լցը,
Վոր խրտխատր կնկա լեչ չըխը՝
Հովանը՝ կնիկ կ'իրևչկը՝, կը խը՝
Ծես սրե վեր աչիչ, վոր գլխչ չը՝խը.
կ'ըսը.— Մհեր, քունչ ը, աչքիր խփեր իս.
Արե մա ձիկ, բանդը մ' մի* տղե մ' իլնը.
Քա խրտխատր Հովանից տղե մ' չելավ։
Մհերն ել կ'ըսը.— Ախրես,
Զե տա իմ խրտխատր կնիկն իս.
Մանչ մի գնին ատարդ պան չկա,
Իս մի օրենքի վերա չըմ նատ։
Ծենով Հովանը՝ կնիկն ել չապիկ կը քըլը վիզ,
Փողտատ կը ճըղը, կ'իյա մատ իրիկ, կ'ըսը.
— Նա լաճ հնեքըմ պիրիր հըտատան,
Մանչ չոլին ծես կը քըլը գձիկ
Ծենով Հովան ել դարսեն կ'ըտըկը՝

* Մի — մեր, մեզ։ Խ մ բ.

Տնեն կը թաղկը՛, առնիր կը տընը վերևն
Հավարին Մհեր կը գա, ինչըխ կ՛անը՛, ոտըռ չպահա։

53. Առտահաս Մհերը ծնողներն գերեզմանի վրա. ծնողների խոհուրդը

Մհեր կ՛երթա խոր գերեզմընը՛ վերա, կանչը՛, կ՛ըսը.

«Վեր իլի, հակո, վի՛ր իլի,
Ըսոր ձի Սասնա անեն բերահր արած.
Ըսոր ձի Սասնա անեն բերահր արած»...[*]

Տալվը՛ գերեզմընեն ձեն կ՛իլնը,
Առածու խրամանքով կ՛իլնը, կ՛ըսը.
«Անամախ կայեն,
Չալա իմ կող կը ցավը՛,
Ջի մախ չկա»։

Մհեր կ՛իլնը, կը ոտռնա,
կը հա վեր մոր գերեզմընեն, կ՛ըսը.

«Վեր իլի, մերիկ, վեր իլի,
Ըսոր ձի Սասնա անեն բերահր արած,
Ըսոր ձի քեռանց անեն բերահր արած,
Վեր իլի, մերիկ, խիմ՝ ինչըխ անիմ»։[*]

Առածու խրամանքով ձեն կ՛իլնը, կ՛ըսը.
«Մորաուն, ինչըխ անիմ, ինչըխ անիմ.
Ջու խերն ը՝ քի անեձք տվիր ը,
Գընա Ագռավու քեր,
Առավածուքեն քիկ ուվնաստ տա,
Տալնախ չուտ ժամանակ գալուն»։

54. Մհերի փակվելն Ագռավի ծառի մեջ

Մհեր կ՛իլնը, կը գա, կ՛երթա Ագռավու քեր.
Առածու խրամանքով քեր կը պացվը՛,
Մհեր ծխով կ՛իյա հինը,
Ջեր կը գա հիրաբ, կը լըմընա։

---

[*] Տե՛ս և Հ. Գ.

ԺԱ
պատում

Սպանած ծառեր

պատմեց
Մակսիմ
Վարդան Մուշեղի-Բոգդիկյանը

գրի առավ
Սեդեմբերիամ Տեր-Հակոբյանը

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Այս պատումի ասացող՝ Վաթչան Մուխախ-Բազիկյանի ժառին տեղեկությունները առա նախորդ № 10 պատումի առաջաբանի մեջ։

ՀԱՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Նդրամարի չեկեղեցու բարձրաքանդակները (X դ.)

ա

ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ

1. Նախերգանք

«Ի՛ն Նամ զողորմին ու տամ,
Ուր ու տամ Դադիկ Թադեվորին.
Ի՛ն Նամ զողորմին ու տամ,
Ուր ու տամ Մելքեսէթ քահանին.
Ի՛ն Նամ զողորմին ու տամ,
Ուր ու տամ Սանասարին.
Ի՛ն Նամ զողորմին ու տամ,
Ուր ու տամ Ծուռ Բաղդասարին.
Ի՛ն Նամ զողորմին ու տամ,
Ուր ու տամ ձիւչ Մըհերին.
Ի՛ն Նամ զողորմին ու տամ,
Ուր ու տամ Զհնով Հովանին.
Ի՛ն Նամ զողորմին ու տամ,
Ուր ու տամ Թըլոր Դավթին.
Ի՛ն Նամ զողորմին ու տամ,
Ուր ու տամ Պապիկ Մըհերին»*

* Տե՛ս և Ս. Տ.-Հ.

2. Կռապաշտ թագավորն առնում է իր վոռդու համար խաչապաշտ Դավիթ թագավորի աղջկան

Կըներ չկըներ, Հաղթամարտ Դավիթ Թագավոր ըմ կըներ.
Տեղեն՝ Կռապաշտ Թագավոր ըմ կըներ,
Ուրտաեն անուշով քաղաք ըմ կըներ,
Դավիթ Թագավոր, Կռապաշտ Թագավոր
Ամա մե-մեկը՝ բարեկամութին արին,
Կռապաշտ Թագավոր Դավիթ Թագավորին ասաց.
— Բ'աղչիկ ատ իմ լաճուն,
Դավիթ Թագավոր ասաց.
— Քու Կռապաշտ խա, խա ամոմածապաշտ,
Իս ինչըխ իմ աղչիկ ատամ քու լաճուն,
Կռապաշտ Թագավոր ասաց.
— Քու աղչիկ ատ, քու աղչիկ Քրիս Աստված պաշտե՞,
Մինք ել մ' ել կուռք կը պաշտինք,
Սալի Քրիս անուն իլնե՝
Իս Դավիթ Թագավորը՝ խնամին իմ,
Դավիթ Թագավոր ուզե աղչիկ իտու անու լաճուն,

3. Աանաատարի յեվ Բաղդատաբի ջրային ծնունդը

Աղչիկ Կռապաշտ Թագավոր ատրավ,
Ուխ որ ասաց, ել ըմ հորոզկից, իսկը Աղթամար,
Ժամանակ ըմ վերա ընցավ, իրը Քամբրիձման,
Մեկ անընով Հիսը՝ վանք կ'ըսեն,
Դավիթ Թագավորը՝ աղչիկ,
Անու քոռմեր, Մելքիսեթ քահանեն,
Գնցին Հիսը՝ վանք ուխտ
Հանատ ատաեն, կերխում արին
Աղչկան ան կողմ, ան կողմ երկու հազրաթ ելավ
Մելքիսեթ քահանեն Քրս ատից,
Իտու ան հազրըրը՝ Ջրու մեջ,
Իչից, իտու,—աղչիկ կուշտ խմավ.
Եասց.— Տերտեր, մեկ ել ատու
Մեկ ել իտու՝ աղչիկ կուշտ չխմավ
Հազրըրըթիր երկուսն ել կտրան

Ուբինց ուխտ արին հանառեղ, ելան իկին.
Իկին Գագիկ Բագրատունը՝ մատ

Ժամանակ իմ վերա ընցավ, աղչիկ ելավ տղավ,
Ին ամիա, ին որ, ին սրտաթ, ին թախկիկա ընչ Թըմըմավ,
Ջուխտ իմ լաճ աղչիկ խալը
Ճան չ լաճու անուն խալը Սանահատ,
Գագիկ՝ խալը Բագրատատ

Դերտեն կաթողիկա Բագրատունը հորդիկից,
Ջաղչիկ, ըզուր ճժիր ատրավ.
Ամ տեղաց ժողովուրդ կաթողիկա Բագրատունին ասիլին.
— Դա կ'ըսեք՝ իրիք տարը իմ լաճ
Գագիկ Բագրատունը աղչկան մատ չերթա,
Անու նրանին չիտա. խալեմ նա ճժիր բիճ ին
Բագրատունը հատց.— Բիճ իրնը, ինչ իրնը, ձի կարալ ը
Մացին հանառ չուր մեկ ամիս.
Գագիկ Բագրատունը հորդիկից,
Ըզուր աղչիկ, ըզան ճժիր,
Ըզքանամեր, ըզտեղտեր խալը մատ ինը
Մնաց չուր ան որ, ընչ անունց՝
Սանահատին, Բագրատատին առամ ելավ
Անու մեր խալը, խատիկ խիրց, ցանից վեր գըլխուն,
Մատնիկ, ատաղը, դանակ խալը հիրճըվքիր
Տղինիր մե-մեկ մատնիկ իմ մատցին ուբինց մատ

Ջ. Մարդն իրար հետ փոխել և տալիս վարդիների մատանիները

Տարի մ' երկու հատց.
Անունց մեր խալը մատընկըտեր իտա մե-մեկը վուխից.
Սանահատին՝ խատ Բագրատատին,
Բագրատատին՝ խատ Սանահատին
Սանահատ ուր մոր հատց.
— Վրե մի մատընկըտիք իտ մե-մեկը վուխիցիր
Անունց մեր հատց.— Մատընկըտեր վուխիցը՝
Ուբր անու՝ Բագրատատը՝ մատնիկ քի մատ սիլիա,
Դա նեղ տեղ կ'ընկնիս.
Ընչ քի մատնիկ Բագրատատը՝ մատ սիլիա,

Դու նեղ տեղ կ՚ընկնես.
Մե՜մեկը՝ դուք կը խաղնեք։

Ե. Կռիւը Սաճառարին, Բաղդասարին մասաղ են ուզում, բայց թագաւորին չի հաջողւում զոհել նրանց

Ժամանակ ըմ մացին հաւսեղ.
Կռապաչա Թագաւոր հորդակից, տարաւ մնա ինք,
Ըզպչիկ, ըզճըժիր, ըզկրնց, ըզքնամկը՝
Ինդն եղ տարաւ մնա ինք։
Անունց խամար եղ չոկ տուն չինիր ը.
Անունք կ՚իյան ան տուն, ուրինց աղոթք կ՚անին։
Կռապաչա Թագաւոր դընաց կռքնրան.
Կռքից ձեն եղաւ, ետաց.
— *Դու քու Թուռնիլուց յան Սանասար, յան Բաղդասար՝*
Բերես, իմ հիրճիվ մատաղ անես,
Ես ըզքե քու մրազին ալ խանցիմ։
Իրը, ըզլաճ առից, տարաւ,
Հիրճիվ կռքուն աներ մատաղ։
Աատրծու հրամանով կրակ ընկաւ՝ կռքատուն վառվաւ։
Լաճ հաւտուց եղաւ իրը։

Զ. Բաղդասարին խաբկող հարեցնում են. Սաճառարը վրա չի հասնում չեվ ազատում նրան վտանգից

Կռապաչա Թագաւոր Թուղթ գըրից,
Իտու ըղՍանասար, ետաց.
— *Ա՛ռ, տար վան, տու վաչին։*
Սանասար Թուղթ առից, գընաց,
Ետաւ Հանուամեռու հաղրեր.
Ըզուր ձեռքիր լվաց, ուրը խաց ուտեր,
Իրիկից, տեսաւ՝ մատնիկ ուր մատին սիվցիր եր։
Ետաց. «Իմ ախպեր նեղն ը, ես ալ չըմ իյա վան.
Թագաւր քանց նա Թուղթ իլնը՛,
Ես ա՛իյամ Քեզ Բաղդասար»։
Իրը՛ տուն, խաբցընից, ետաց.
— *Հէւր ը իմ ախպեր Բաղդասար։*

Մեր հասց.— կռապաչտ Թագվոր ասիր,
Գացած գնչա ու սայլան։
— Չեյ-վախ, իմ ախպեր խարած, տարած՝ ալ ապանին։

Փետ ըմ կ'առնը՝ կ'երթա.
Կ'երթա, կը խը՝ յոթ տարվան դինը՝ ացկում տված՝ խմիր։
Քառ-ածխուրչ, ընկիր հնաև.
Ինուհնքն ել փետիր առած,
Եկած կը գանին, ուրը ապանին։
Առաքծու հրամանով խրխչաձկաիր
Ձեռքիր տված ին հիրճիվ,
Ջըն Թըղնը գերը դիպնա ածու լեչին։
Ածնաձարն ել համա կ'իլնը, կ'ընկնը՝ մանչ ածունց.
Ինուհնք մե-մեկ տեխ ըմ կը փախին,
Ան ել կը գանը, ուրըուն ուրը կը խառնը.
Տաս խուրդը կը ապանը։
Մե-մեկ տեխ ըմ փախան, պրծան։
Ան ել կը գա, չուր կը լցը,
Ուր ախպոր գըլոխ կը լվա, սիրա կը մաժը,
Ուրրաա ածխուրչուքին Թըղնը՝ լուրչանաւ։

7. Առնառարն ու Բաղդառարը գնում են Գագիկ թագավորի մոտ. Առնառարն Առտիր կոչում առնում և Գուռիկ Զալալին ու սարը յնկ յոդանալով ադրյուրի մեջ՝ դառնում և հզոր

Կ'իլնը, ինք ու ախպեր կըգան տուն.
Կ'առնին ուրինց մեր, Մելքհախի քահանեն, ուրինց քնումեր,
Կը Թըղնին, կը գան, կ'իյան Ադիամար։
Ածնաձար, Բաղդաձար՝ այամ վերա կ'ընցնը,
Կ'իյան ծովու պառկ, կան կը գին։
Ածնաձարը՝ աչխ հիրճիվ
Ծով կ'իլնը կաթա չուր Առտիրա մեչ։
Բաղդաձարը՝ աչխ ծով կ'երեվա։
Ածնաձար՝ ան կաբեն ընչ ախպեր ը,
Մա ծովուն կ'երթա Չնաուր։
Բաղդաձարը՝ աչխ ծով կ'երեվա, համան կը լա, կ'ըսը.
«Իմ ախպեր գնաց ծով, խեղդվավ»։

Սանձառաբ կ'իյա, կը խառնը Հնձառեր,
Կը խը՝ եկեղեցի մ' կա հնառ.
Կը մտնը եկեղեցու մէչ,
Ընչ կը մտնը՝ եկեղեցին,
Ակախ կ'իյա, կը թնվալը՝, կը քընը.
Մի քընուն երազ կը խը. մի երազին կը՞խը՝
Աստվածածին կը գա, կ'ըսը.
«Հէյ, Սանձառաբ, իլը վէ,
Նա տեղ մըղարե մ' կա, փուրը՝, բաց.
Հանառ Զրեխը՝ Շապիկ ըմ կա,
Զրեխը՝ Թամաք ըմ կա,
Զրեխը՝ Գաւաթ մ' Քաղախին կա,
Զրեխը՝ Զըժմա Քաւառլին կա.
Լուվ ըմ կա, մանչ լուկին կուբպըր կա,
Մանչ կըպրին Թուր ըմ կա.
Թրը՝ անուն Թրը ը կեծակին.
Ծովու բերան քար ըմ կա.
Ան քարը՝ տակ գամ ըմ կա.
Ան գամ գանխա մի ծովուն, քեչխա,
Չի մ' կը գա ծովին. ձին ծովային ը.
Չիու անուն Քաւռիկ Չալալին.
Սանձառաբ, իլը՝, մի նա գարպըսը՝ չըուն լոկանաս,
Կը զորանաս, կը ճանչնաս, կը կըտրճանաս,
Ան գառիր գըմեն կը խանխա, քի խամար կը առնխա»։

Սանձառաբ քընուց հնչրաձայ, եղավ, եսաց.
«Նա ինչ երազ ը, իս տխաս.
Նա ըշտանկ ը, յան սուբ ը»։

Գընաց հանառ, ընչ չանք ավեր ենւ
Ան մըղարեն փուրից, տխաւ.
Ընչ ուբը երազը՝ մէչ տխաւ եր, գըմեն եխան։
Ան գարպըսը չըով լոկացաւ, զորացաւ, կըտրճացաւ.
Իրը, ըզԶրեխը Շապիկ խագաւ,
Զրեխը Թամաք կապից,
Զրեխը Գաւառն Քաղախին խոր գըլխ,
Զրեխը Զըզմա Քաւառլին խագաւ,
Թուբ կեծակին կապից վար ուբ,
Գընաց ծովու բերան, ան քար չուռ խաու,

Ըզգամ հոգւոյ ծով, քեզմից, Քաւիկ Ջալալին իրը,
Գամ հոգւոյ բևռան, բռնից, խեժամ,
Առաքա հրով, իրը դուա։

8. Սանասարն ու Բաղդասարը գնում են, սարի մեջ տուն են շինում

Բաղդասար ընչ ըզան տիսաւ,
Զճանչըցաւ, վախացաւ, փախաւ.
Եսաց. «Նա մարդ ըզիմ ախպեր քեզմից ծով,
Ըզի ել ու տանը՝ քեզը՝ ծովս։
Սանասար կանչից, եսաց.— Բաղդասար, մը փախը.
Իս քու ախպերն իմ, մը վախանար։
Գընաց մա Բաղդասար, երկուս մեկտեղ հրան գացին տուն։

Սանասար, Բաղդասար առին ուրիշց մեր,
Ուրիշց քոռմեր, Մելքիսեթ քահանեն,
Խինգն ել խնդրուց կը թղնին, կ'երթան.
Կ'երթան մեկ անուշ, վերվերը՝ սարի մ' մեչ կը նստին։
Կ'լշնին, հառուցա կ'իյան, գաբրաթ կան գան.
Բրա քամ մարդ՝ ուրն կը խին, կը բիբին։
Գաբ կը բիբին, գեղ քամ կը շինին,
Կը ճան հառաւ, կը նստին։

9. Սլեմարը տաճ ուզուցը գնում ի Սասուն

Գանի մ' որ վերա կ'ընցընը.
Կը ասանան՝ մեկ սըմաամուրուս մարդ քամ կը գա հառաւ։
Կ'ըսին Սանասար, Բաղդասար.
— Գաղիկ, արը հառար մեր մտաքըր։
Կը գան հառաւ, կը նստին, կը գրուցին չուր հիրիկուն։
Սանասար կ'ըսը.
— Գաղիկ, գըտիս, մինք քի իշչ ինք բիբիր։
Գաղիկ կ'ըսը.— Չե, իս իշչ գըտիմ՝
Գու ըզի վրե բիբիք հառաւ։
Սանասար կ'ըսը.
— Նա տուն մինք Քաժայ ինք չիներ.

Մինք ըզքի բիբիր ինք,
Թեև ճանչ մարդ խա, չատ ախչաը կան իկիր խա, —
Թեև մի տան անու մ' անխա, տալ մի տան անուն չկա·
Պապիկ կ'ըսը.— Մկա հիրիկու յը·
կինա, խլիտուն խա իրիչկիմ,
Անու պիրա անու մ' անխմ·
կը քընին. խլիտուն կ'իլնին վե,
կը վլացվին, ադոթ կ'անին,
կ'իլնին, կը գան, տան բուլուր կա կը գան.
կը գան, կը կայնին դուռն հիրճիվ, կ'իրիչկին·
Պապիկ Քամաչա կ'անը, կ'ըսը·
— Աստըված ձի բարը տա,
Թոք նա աստուա քարիր Քնչըխ խանևր եք նա վըրըն անդ·
Սանահատ կ'ըսը.— Պապիկ, ել ձեն մը խանը·
Մի գնդը անուն Սաստուն·

Բ

ՍԱՆԱՀԱՏԻ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

10. Զինմաչինա բագավարի աղջկա ճամակը Սանահատին, ևով սարևկը ձգուա և Բաղդասարի անկողնի վրա

կը ճնան հնաև մևկ քանի մ' ժամանակ·
Զինմաչինու Քագավորը' պղչիկ սևերբրանգ կ'իլնը,
կախարդ կ'իլնը, կը լաը, կը խաղկընան՝
Սաստա երկու խառ վահլիվան կա·
Մևկը՝ անուն Սանահատ, մևկը՝ Բաղդասար·
Թուղթ բա կը գըրը Սանահատը' խաժատ, կ'ըսը·
«Սանահատ, գըրթա Քացիր խա, չկընախա,
Գաա ըզի քի խաժատ առնիսա»·
Թուղթ կը կապը սիվ սարըկու մ' Քիվ, կ'ըսը·
— Տանիս, Քլիս վեր Սանահատը' բարցին·
Սիվ սարիկ ըզԹուղթ կը բիրը, չգըտնա՝
Սանահատը' հոդին, Բաղդասարը՝ ուբրն ը·
կը առնը, կը Քլը Բաղդասարը' բարցը' վերա·

Մի — մին՝ Ա մ բ·

11. Բաղդասարը գայրանում և, ժամ չի գնում

Բաղդասար խլխտան կ'իլնը վեր.
Կ'իրիկը, կը խը՝ Թուղթ ըմ կի վեր ուր բաբցին
Թուղթ կը բանա, կը կարդա.
Մա Թղթին գըրուկ ը. Զինամաչինը՝ Քանվորը՝ ազչիկ
Սանասարը՝ խանմեր գըրիր ը՝ գնա ըզի առնիս.
Բաղդասարը՝ խիան եվ ծուռ երակ ըմ չա, կ'ըռըկը, կ'ըսը.
«Ուրե՞ց, իմ ախպեր բալա ձիկ կը փսակվը՝, ես խաբար չիմ»։
Կ'ըռըկը, կ'ըսը. «Յան իմ ախպեր ար Ման ժիր, յան խա»։
Կ'ըռըկը, կը նսաը վեր ուր տեղաց, չիլնը գնա ուր հոդից։

Անու մեր կ'ըսը. «Նա վրե՞, նա Բաղդասար վրե՞ չիրը»։
Կ'իլնը, կը գա վեր հոդը դռան.
Դուռ կը բանա, կը գա մա հոդին, կ'ըսը.
— Բաղդասար, ան վրե՞ չիկիր ժամ, խաչ խառներ.
Զիլնը՞ խիմանդ իս։
Բաղդասար կ'ըսը.— Մարե, կանաս իլնիս գնա.
Դա իմ մեր չիլներ, վով իլներ,
Իս անու ճանչ բրդուճ անու ականջ ար Թղներ։
Մեր հախու եվ գնա, գընացը։
Դեր քամներ իրը։
Բաղդասար եսաց.— Քամներ, կանաս իլը գնա, յան չի՝
Տ'իլնիմ, քա ճանչ բրդուճ ք'ականջ ար Թղնիմ։
Քամներն ել հախու եվ դուս։

12. Բաղդասարը ճամակը տալիս և բահանայիճ, ատ ել Սանասարին

Ժամ եվավ, Մելքիսեթ քահանեն իրը,
Գընաց Բաղդասարը՝ հոդին, եսաց.
— Որչնած, վրե՞ չիկիր ժամ.
Խիմանդ իս, երթալ իս ախսիր, ինչ իլիր։
Եսաց.— Տերտեր, ան նա Թուղթ, կարդա.
Տխնամս, իմ ախպեր կնիկ ուզիր ը, ձի ամախս չաբիր.
Յան ան ախպեր ար Ման ժիր, յան իս։
Վրե՞, իս մարդ չիմ, Թըղ ձի խաբցընես,
Նուր անգիւմ անես, յան նուր փսակվես։

Տերաեր, իլլ՛, գընա, Սանամարին ամ՝
Թըզ ուր հող անը՛, յան ան ալ մեռ ժիր, յան խո՛
Տերաեր կ՛իլնը, ըզԹուղԹ կ՛առնը, կ՛իյա մա Սանամար
կ՛ըսը.— Սանամար, նա ԹուղԹ կարդա.
Բեռ ախպեր Բաղդասար քու մոտեն ուղիր ը,
կ՛ըսը. «Ձան իս ալ մեռամ ժիր, յան իմ ախպեր»։
Սանամարն ել կ՛ըսը.— Իս անցկում բանից խաբար չիմ.
Ան աղչիկ սիրըրանդ ը.
Ուրը իմ ախպեր ուղիր, ան փշու մ՛ ծուռ ը,
Թըզ գա, գընր ըմ երկու գանը՛ ձի, անու հավաս ընցընը։

13. Սանամարն ու Բաղդասարը կռվում են չար ոգու հետևում

Կ՛իլնին, ուրինց ձիանք կը քշին գան,
Սանամար, Բաղդասար ուրինց գոլորիր կ՛առնին,
Մարդալքիր կը կապին վար ուրինց,
Ձիանք կը խնձնին, կ՛իլնին մեյդան։
Անուշնց մեր նստավ, ելավ, եսաց.
«Ձեր չըխը՛, խեր չտիանա անու սարիր եղնող,
Ընչ նա խլուամ՛խատ իմ երկու նապիկ ազեն
Եխան մե-մեկու փոխպատ.
Տը գընկին, ըզմե-մեկ գահլ ա՛անին»։
Սանամար, Բաղդասար գոլոր կը գընկին մե-մեկը՛։
Չանը Սանամարն ը, սրտե գոլոր չգանը Բաղդասարին.
Բաղդասար անցկում կահիմ գոլոր կը գընկը՛,
Կ՛ուղը, ըզՍանամար ձիուց բիրը՛ տակ.
Ըսպանելու գոլոր կը գանը։
Սանամար ուր մոլորիլ կը տա հիրճիվ, չիըղնը, դեպնա ուր՛
Զուր կեսորին կռիվ արին։
Սանամար եսաց.
«Իս քանը՛ կը խիմ, ան ձի սրտե գոլոր կը գանը՛,
Ըսպանելու գոլոր կը գանը։
Մոլուվ, մը հա, իս գոլոր ըմ գանիմ անու,
Ան գայամիչ ալ տա հիրճիվ իմ գոլորին»։
Սանամար քիքըվ գոլոր ըմ՝
Ուչիկ ըմ կը գանը Բաղդասարին։
Բաղդասար ուր մոլորիլ կը տա հիրճիվ,

Զկանա ըզՍանասարը՝ գոբը գովքը՝.
Անու գոբը կը դեպնա Բաղդասարին,
Անու ձիուց կը բիրը տակ՝
Սանասար կը բառա, կ՝ըսը.
«Վախ, իմ ձեռաց կայդին չգըցա,
Զարկիցը՝, ախպեր տպանիցը՝»,
Ձիուց իչավ տակ, մեր, տերտեր՝
Լալկեն իկին, ըղուրինք գանիցին վերա,
Տիսան, ուբը չըր մեռիր.
Վիրուցին, տարան, դեղիցին, ժրավ։

Բաղդասար եսաց Սանասարին.
— Իս չըր գըտնա՝ դու քանց ձի կռվաթը եր.
Եսաց, գոն իմ ճանչ ախպեր, իս քո պզտիկ ախպեր՝
Իր, գըտնա, ան աղչիկ քո խաժամ բիր՝
Սանասար եսաց.— Իս չըմ իյա, բիրը՝.
Ան կախարդ ը, ան սերկեր ը, չըմ իյա, բիրը՝
Բաղդասար եսաց.
— Սանասար, իր՝ գըտնա՝, բի՝, գի կ՝ըսիմ.
Ուբը գոն չիյաս, բիրիս, մինք պզտիկ կ՝իչնինք.
Ուբը մի ձեն լաճ, իր՝ գըտնա՝, բի՝։
Մինք չերթանք, բիրինք, ա՝ըսին՝
Անուանց մտան չիրը՝, երթեն.
Երթեն, աղչիկ ըմ ուրինց խաժամ բիրին։

14. Սանասարը գնում է. նա Զինմաչինս հաղարի մոտ տեսնում է կախարդված փահլևանիներին

Սանասար երթալ, ըզձին խնծալ, գընաց.
Ինչ ա՝երթեր, եսաց.— Իս կո կ՝իյամ,
Լա յոթ որ ընչ թուամուր՝, հիսիլ ձի գնա, ուբը իս չիկը՝
Սանասար գընաց՝
Գընաց, խասալ Զինմաչինս քաղաքը մտա.
Տիսալ, ուբը խարիր հիսուն մարդ կո հանան.
Զուր մնչք հինը քար ին, մնչքով բանձր խան ին, մարդ ին՝
Եսաց.— Բարիվ ձի, սըլտամուրաս,
Կարմրամուրաս, թուխմուրաս փահլիվանքարիր՝
Փահլիվանքարիր սիցին.— Առաձև բարին,

Վաղ սա գնա՝ տ՚իլնես մի հարին։
Եսաց.— Վրե՞ տ՚իլնիմ ձի հարին։
Սկեցին փոհլիմանքարը.
— Մինք էլ քու տարիճ փոհլիման ինք.
Իվինք լսաս սև աղչիկ տարով,
Ջուր առնանք, ըզմի արին քար։
Սանամար ուր ձին դարցըցուց,
Գնաց, չուր մուխ խոռ դառին։

15. Սանամարը մեռնում և բաղաք. արձատանը ծերունուց տեղեկանում և աղչկանն առնելու պայմաններէ մասին

Սանամար ըզձին քըշից, գընաց քաղքը՝ մոտ,
Գալըզ ըմ եզեր բանդն բլյուց, մտավ նիրս.
Գընաց մա քաղքին, ըզինք խոռ քշև մ՚,
Ըզձին իմուխ հանառև, գընաց կնհվև մ՚.
Իրիշից՝ սրմամուրուս մարդ ըմ կա նատիր հանառև.
Նատավ խաթ անու կըշտին։
Եսաց.— Հա՛յ պապիկ,
Ծի քանգիորը՝ աղչկան սերին իշնչ կը,
Ուրը ալ ըզմարդ չդանը։
Սա պապիկ, սա ախթիար եսաց.
— Ա՛յ մարդ, դու ախտուս մարդ իս, քի դամը չկա խիտ
Սանամար եսաց.— Պապիկ,
Ողորմը՝ քու խոր, դու ձի ռաստ՚սիս։
Պապիկ եսաց.
— Անու սերին ուրսակը՝ խընձուր մ՚ կա նըմիրը՝ գըլոխ.
Վով ուրը նա ուրսակը՝ խընձուր նա նըմիրից բիրը՝ տակ,
Անու սերին ալ ըզան չդանը։
Մևկն էլ անու տորչ ըմ կա.
Գալըզ ըմ կա մա ան բրչան։
Վով ան գալըզ ան բրչը՝ մեչեն խանը՝, Թալը՝ տակ,
Ալ անու սերին վար անու չդանը։
Մևկ էլ՝ խլիսուն վով իլնը՝, իրիշկը՝,
Աղչիկ չիլսա մա ուր հոդին ալ խը, ալ սիսնա,
Անու սերին նա յը։

16. Սաճառարն առնում և վոսկի խնձորն չեզ կառարում և մյուս պայմաններբ

Սանասար կանվից ելավ գաս.
Լուսնակ գիշեր մը, ինչբես ցերեկ,
Սանասար ըղՔաոիկ Ջալալին խնծավ,
Մեղնը մնչ գընաց, իրը,
Ըզձին ասքցուց, զանգոն եգաբ ըզձիու կող,
Ըզձին Քուռց, ելավ նըմիրը՝ գըլխու խիտ,
Ջեռ իտու ըզխնձուբ, մըխտաբ ըմ գընաց,
Գնան գաբցավ, իրը մեղնը՝ մնչ,
Տիբ մ՝ ել ըզձին Քուռց, ելավ բրչան գըլոխ,
Ջեռ իտու ըզգալ բռնից,
Ոլորից, տեղաց եխան գաս, եՔավ.
կես ահաՔը՝ ճամբաս գընաց, դեպավ գետին.
Գաղ ըմ մտավ մաս գետնուն, գետին վե՝
Ելավ, Սանասար իրը՝ ուբ տեխ,
Ըզինք իտու քաշե մ՝ չուբ խլիտուն՝
Խլիտուն ուբը նանչ ելավ,
Իրիկնից աղկան փանջաբացիրու փաբգին վե,
Աիչիկ մաս ուբ հոգին կ՝երեվեբ.
Անու սերին բաղկեբ եբ՝

Քագավոբ գալալ իտու կանչիլ.
«Նա վոնՔ ը արիբ, իմ աիչիկ ագով ը արիբ,
Քըղ գա, իս իմ աղչիկ ուբ տամ անու»
Սանասար ելավ, իրը՝, ասաց.—Ի՛ս իմ արիբ՝
Քագավոբ ասաց.— Ուբը գո՞ւ իս արիբ,
Ինչբես ան խընձուբ բիբիբ իս տակ,
Ե մ՝ ել գաբ նըմիրը՝ գըլոխ,
Ուբը մինք տեսնանք, իս իմ աղչիկ տամ քիկ.
Յան չե՝ իս քաղ վիզ ուբ գաբկիմ՝
Սանասար ըղՔաոիկ Ջալալին խնծավ,
Գընաց, իրը՝, Քուռց, եխան նըմիրը՝ գըլխու խիտ,
Ուբակը՝ խնձուբ եգաբ նըմիրը գըլոխ,
Մուխտաբ ըմ գընաց, և մ՝ ել գաբձավ, իրը՝,
Քագավոբ ասաց.
— Ան մաբդիգաք քո՛ւն չը, քաղ ձիուն ը՝

Եսաց.— Սանամար, քենե կ'ուզեմ ան գաւդ, ընչ ֆայիր
ես տակ,
Ե մ'ել խանիս, ֆայիս վար բըրջին, ուրը ես իմ աղչիկ տամ քե-
Ցան չե՝ ես քա վիզ ալ գանիմ։
Սանամար ելնել գընաց, ըզան գաւդ վիրաց,
Վեր ֆիվին վե ոլորից, ելաւ, եֆալ վար բըրջը՝ գըվաուն,
Ըզրըջ բըաց, իջը՝ տակ,
Ֆիգյավար եսաց.
— Կ'երեվա, ուրը գա աղիկ կաբիճ, դորբա փանվիվանն ես.
Ձիկ վանֆաուն խաս փանվիվանն կա.
Ֆը գա ան փանվիվանքաիր սպանիցիր,
Աղչիկ կը տամ քի, կը տանիս։

17. Սանամարի կռիվը փանիվանցիների հետ

Սանամար եսաց.— Ֆիգյավար,
Դա գա վանֆաուն փանվիվանն մեկաիր ալ խանիս,
Ֆը մեկ-մեկ ալ խանիս ֆանֆ ձիկ։
Ֆիգյավար եսաց.— Սանամար,
Վանֆաուն ել խանիմ, ըզքի ալ բլավին.
Մեկ-մեկ խանիմ, կավեցնեք։
Ֆը գա հաղֆիցիր, աղչիկ ալ տամ քիկ,
Ֆը չե՝ կա ըզքի ալ սպանին։
Սանամար եսաց.— Ֆիգյավար,
Ես վանֆաուն ալ չըմ գյարը՝ բառան.
Դա գա վանֆաուն փանվիվանն մեկաիր խան, ֆըլա գան.
Ցան Ասլամազ ալ տա ձիկ, յան ալ տա անեանց։
Ֆիգյավար ելնել հոբռնկից,
Ըզուր վանֆաուն փանվիվանն, ընչ ըզնջըլուկ են, իֆոզ, իրը՝
Գամշու պես մըամբռացին, իկին ֆանֆ Սանամար։

Սանամար ըզճանիկ Ջալալին խնձալ,
Ըզֆըր ը կնճակին քնչից, ընկալ մեչկիր։
Կռիվ արին չուր հավարին.
Գառն խաս սպանից Սանամար, մարդին քառասուն։
Ֆլուան ելան, և մ' ել բաշլայիցին կռիվ։
Ջուր հավարին և մ' ել կռիվ արին,

Բաւն խաւ եւ սպանից, ձեաց քսան։
Սանձաւար դորանն բըրինդեր ելիւ, նեղացաւ,
Ձեւ կըռամաւ, ել չկի՛նա աղեկ կռիւ անը.
Հայմա ըղինք կը պաշտպանը՝
Դառնանք վեր Բաղդասարին։

18. Բաղդասարն գնում և յեղբորն օգնելու. կախարդվածներից տեղեկանում և նրա մասին

Դալու Բաղդասար խլխուն կ'իլնը,
Ձեւ կը լվա, կ'իրիչկը, կը խը՝
Սանձաւարը՝ մատնիկ մընչ ուր մատին սիվցիր։
Դալու Բաղդասար հասց.
— Լաղեցինք, իմ ձին քիշեցնեք դուս, իս խնձնիմ, երթամ.
Իմ ախպեր Սանձաւար նեղ ընկիր,
Անու մատնիկ մընչ իմ մատին սիվցիր.
Ջորով իս իմ ախպոր խատնիմ։
Դալու Բաղդասար ելիւ,
Ըզուր ձին խնծաւ, ըզուր գընդ առից,
Գնից, գընաց Զինամաչինու քաղքը՝ մոտ,
Տիսաւ, ուր քոմ ըմ մարդ կի հանտաւ չկին.
կեա արխամարուա, կեա կամրջամարուա, կեա քուխամարուա,
Ձուր կեա սկզնց քեր ը, վիրուց խատ, մարդ ը՝
Բաղդասար հասց.— Բարիվ ձի,
Սըվամարուա, կամրջամարուա, քուխամարուա մարդիր՝
Ան մարդիր սիցին.— Առաջու բարին,
Վաղ ասա գնխա ա՛իրնիս մի հարին։
Դալու Բաղդասար հասց.— Վրե ա՛իրնիմ ձի հարին։
Ան մարդիր սիցին.— Մինք ել քու տարդ կարիճ-փալխան ինք,
Ընչ ակնխանք, ըսկնա ելիւ խատ մի։
Սանձաւար հասց.— Նա քոնի մ' որ կա,
Իմ տարդ մարդ ըմ, տալ քոնց ձի գորրայ եր,
Իկիր, ընցիր ըսաբվե, չը՞ք տիսիր ը՝
Ան մարդիր սիցին.
— Ան մարդ մինք տիսանք, իրը՝ ըսաւ.
Ընչ մինք անու սիցինք, ան շնրնգայ եր,
Գնրցաւ հետ, գիչիր գընաց քաղքը մեչ՝
Ձուր հերևի եվարին ել,

Անու գիրդը՝ ձեն կը գար, ան կռիվ կ'անար,
Լա հնասար անու գիրդը ձեն չընաք լսիր։
Դանլու Բաղդասար ասաց.
— Հեյ-վամ, ան իմ ախպերն ը, ապտնած,
Ուրը անու գիրդը ձեն չնկիր՝ խալիմ ապտնած ին։
Կ'ըսը, անդ իրը՝ իս հանմա ըսուց առնիմ սպանիլ,
Զուր ուր երթամ՝ գքնգաք ալիմ, իմ ախպոր թող խանիմ։

19. Սաճասարն ու Բաղդասարը կոտորում են բազմացիներին

Ըղձն մարդիր ընցավ, գընաց.
Ուրը ռասա իրը՝ սպանից,
Գիրդ իմ նգար, ըզբաղձն ըլլուց,
Կնարև մ'ել ան մտավ մանչ քաղքին։
Բալլից, կռիվ անելին, սպանելին կո կ'իյա։
Քալկ՝ քաղքը մըլեր, կոտրվավ հիրճիվ, փախավ։
Սանասար ան քսան փահլիվանն՝
Ելած հիրճիվ մե-մեկը գնա կռիվ։
Սանասար անցկում իրը՝ ջորով ըզինք կը պաչտպաներ։
Դանլու Բաղդասար ատա կնարեն՝
Ըղխալկ ըսպանելին կո իրը.
Ընչ աչք ընկիվ ըզՍանասար,
Եսաց.— Սանասար, գիր ժիր իս.
Դեհ, ատա կնար հիրճիվ բռնը՝,
Իս նա կնարեն սպանիմ, գամ։

Երկու ախպեր՝ մեկ ան կնարեն, մեկ ան կնարեն,
Առին հիրար, գքնգաք կնալն, սպանիցին.
Ըրիվ-ճըրիվ ընկիվ մեչկիր։
Թագավոր եսաց.
— Առաջու սիրուն, Սասնա ծռիր,
Բան ը, ըզխալք սպանեք։
Ինչ ուրը կ'ուզեք, իս կը տամ.
Ախչիկ կ'ուզեք, իս կը տամ.
Թագավորութին ել ուզեք, իս կը տամ։
Սանասար, Բաղդասար եկան իրին մա Թագավոր։
Սիցին.— Թագավոր, ախչիկ տուր, տանինք։
Թագավոր երավ, ախչիկ իտու անուցաց։

20. Աղջիկն առողջացնում է կախարդված ուզեկամներին. նրանք հրաժարվում են աղջկա համար կռվելուց. չեղբայրների սերունդը

Ամնուսար, Բաղդասար աղչիկ առին,
Մալով, ամպրանքով իրեն մնա ան մնըդիր,
Ինչ կես քար էն, կես խառն էնու
Չնաև գնարան, աղչիկ իզուչին գնաին,
Ամնուսար աղչկան ասաց.
— Նա մարդիր քի ապով եկած,
Դա սևերը՝ արիր էս, արիր էս քար.
Յան և մ' էլ կ'ապնկիս, սևերը՝ կ'անիս, կ'անիս խառն,
Յան չէ՝ ըսաս ըզքի կը սպանիմ,
Փարոն կը ցըրցընիմ վեր զըմենանց, կ'երթամ։
Աղչիկ սևերը՝ ապով, ան քարիր և մ' էլ էլան խառն։

Ամնուսար ասաց.— Հա՛յ, աղեկ.
Կարիճ փանչիմանքաիր, դա զըմեն
Նա աղչիկ հապով եք իրիր.
Դա տ'երթեք, կռիվ տ'անեք,
Զորրայուքնով, կռիվ նուր նա աղչիկ ար բիրեք,
Մինք՝ երկու ախպեր գացիր էնք, կռիվ արիր էնք,
Զորրայուքնով նուր նա աղչիկ բիրիր էնք։
Աղչիկ քըղ կենա նըհանաեզ, մինք ըսաս կռիվ անինք.
Թը դա մի* երկու ախպեր սպանիցիք,
Աղչիկ տարեք ձի խամար.
Թը չե՝ մինք ըզձի սպանիցինք,
Չխամ կա աղչիկ մի խամար կը տանինք,
Ասա մարդիր սիցին.
— Պիրոզ, բըմբարեք իրենը՝ ձի խամար.
Չե՞ դա էրեք սայիր, տիր մ' էլ ըզմի արիք խառն,
Հզմի խըլաս արիք, ըզմի ապատիցիք,
Մինք երթանք տիր մ' էլ մի երկիր։
Աղչիկ խալալ խուըշ իրենը՝ ձի խամար.
Մինք մի ուրդայով տվիր էնք ձի.
Մինք հապա չուներնք՝ խապա ձի կռիվ անինք,
Ապա մարդիր կաց-բարը՝ արին,

* Մի — մեզ, մեր։ Ա մ բ.

Թըղին, գացին մե-մեկ ուբնց երկիր։
Սանասար, Բաղտասար էլան գաղէկ առին,
Տարան Սասուն, փսակխին վեր Սանասարին։

Մեկ քանի մ' ժամանակ վերա ընցավ,
Գալու Բաղտասար էլավ բարկավ,
Իթուղ, գընաց Իրան-Թուրանա մեչ.
Հանաև ուր խամար փսակվավ։
Անու ազենիր էլան և մ' էլ կառապաչա.
Էլավ կալե կալան, էլավ Ջալ. Ջալից էլավ Իռատամ։
Իռատամ ուբր կ'ըսին՝ Բաղտասարը' ցեղից ը։

Դառնանք վեր Սանասարին։
Սանասարից լաճ ըմ էլավ, անուն դրին Մհեր.
Լաճ մ' էլ էլավ, անուն դրին Զհնով Հովան։
Սանասար մեռավ։
Մելքսեթ քահանեն, քոռմեր, Սանասարը' մեր՝
Անուն ըրին մեռան։
Մացին Մհեր, Զհնով Հովան։

գ

ԴԱՎԹի ԿՈՒՎԸ ՄՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ՀԵՏ

21. Մհերի վարդիճերը՝ Մսրա ձրագ Մելիք յեվ Սասնա ձրագ Դավիթ

Մհեր ճանչցավ, փսակվավ.
Ախամ վերա ընցավ։
Մըսրա Քաղավոր Մելըք անժառանգ մեռավ։
Մըսրա Քաղավորը' կնիկ լավ,
Ուբր Սասուն Ֆենըրդը-փանլիվա մ' կըներ, անուն Մհեր։
Թուղթ գըրից Մհերը' խամար, Մհերին ասաց.
«Քաղավոր մեռիր, ասըծ, ըզի առ։
Թուղթ իրը, Մհեր կարդացր,
Գընաց, ուբ կնկան ասաց.
— Կնիկ, իս ա'նբխամ Մսրը.
Մըսրա Քաղավոր մեռիր,

Անոնք կնիկ թուղթ հօրաղկիը ձիկ,
Սիր՝ «Աբը, ըզի տուս»։
Իս տ'երթամ, Մըսրա թագաւորը՝ կնիկ տ'առնիմ։
Մհերը՝ կնիկ ետաց.—Մհե՛ր,
Մըսրա թագաւորը՝ կնիկ ըզքի տիսիր ը,
Մըհա՝ դու խորտա իս, դե՛ղ իս, ինչ կիս,
Ուբը կը կանչը, ըզքի առնը։
Սալի՛ն ան ք'անուն լսիր,
Ան կ'ուզը՝ դու երթաս, ըզան առնիս,
Քենե լաճ ըմ իլնը՝ դորբա՛,
Գա՛ անոնք լաճ, գանոնք քաղաք կառավարը՝։
Սառնա ճրագ մը փըչը,
Իյա, Մըսրա ճրագ կպուցը՛։
Մհեր ետաց.
— Թագաւորը՝ կնիկ հօրաղկը՝ մարդու հետիվ,
Մը՝ աբը՛, ձիկ առ, ան մարդ չերթա,
Ան մարդ ալչաս կ'իլնը.
Իս տ'երթամ, գան առնիմ։
Մհերը՝ կնիկ ետաց.— Մհե՛ր,
Դու երթաս, Մըսրա թագաւորը՝ կնիկ առնիս,
Ջուր քանսուն տարը՝ դու իմ խեր, իմ սիսիկ իլնիս։
Սառնա ոջախ մը փըճըսցը՛,
Իյա, Մըսրա ոջախ կայնասցը՛։
Մհեր ետաց.— Իս տ'իյամ, առնիմ։
Նլնվ, իջուխ, գընաց։

Գընաց Մսրը, Մըսրա Մելքը՝ թագաւորը՝ կնիկ առիւ։
Այնտ վերա ընցավ, լաճ ըմ երթվ.
Օտ կնիկ անուն խոր՝ Մելքը։
Մելքը ջոջացավ, երթվ տարըկեսկան։
Մհեր ան մեկ որ գըտուց իրը տուն,
Կը տեսնը՝ կնիկ զուր լաճ կը խաղցըցը,
Կը խընդանա, կ'ըսը.
«Մեր մտնը՝ քիկ, Մըսրա Մելքը,
Մըսրա ոջախ կայնացըցիս,
Սառնա ոջախ փըճըսըցիս»։
Մհեր ետաց.— Կնիկ, ատ ինչ կ'ըսիս.
Մըկալեն դու չարուքին չանք կը տաս քու լաճուն։

Կռիւ եասց.— Չելքաթի, կը խընդամամ վէր իմ լաճուն,
Ուրբ իմ լաճ իլնը՛, նա քաղաք կառավարը՛։
Մհեր ելաւ մահճակն արաւ, եասց.
«Նա մեկ բակընան կ՛ըսը. Նա ուրբ ելան երկու,
Չիմ ապդ ու փըչըսցին.
Ալ իս նա կնկան մոտ չըմ գնարը՛»։
Մհեր նստաւ, եասց.— Կռիւկ,
Իս ա՛իլնիմ, իյամ Սասում իմ տեղ։
Քու միս չար ը, գու չարութին շանք կը տաս քու լաճուն։
Կռիւկ եասց.— Կ՛իյաս, գո՛ւ գինաս. չըս իյա, գո՛ւ գինաս.
Ինչըս կ՛անիս, քու քեֆն ը։
Իս կը ազդըւիս, գու կարիճ եր,
Քու գլուխ մա ձի՝ լաճ ըմ ելնես,
Ան լաճ կարիճ ու գիս,
Ելնես մի քաղաք կառավարես։
Մհեր ելաւ իջաւ, գընաց Սասում։

Ինչ կ՛իյա, կը խը՝ կռիւկ կա տանիս։
Եասց.— Բաբիվ քի, կռիւկ։
Կռիւկ եասց.— Ասածս բանին, ախպեր։
Մհեր եասց.— Կռիւկ,
Ջի՛ իս քու իրիկն իմ,
Վրի՛ ձի կ՛ըսիս ախպեր։
Կռիւկ եասց.— Ջի, չուր քանասն տարը՝
Քու իմ խեր, իմ ախպերն իս,— իս սիր իմ։—
Կռիւկ լիր եր, ուրբ անու լաճ ըմ ելիր եր,
Անու անուն գրիր ին Մելիք։—
Եասց.— Քու գնցիր Մըսրա ոջախ կայնացըցիր,
Սասմա ոջախ փըճըսըցիր։
Մհեր նստաւ հանտե.
Ինչըս արաւ, քանի մ՝ համուզից,
Ձելաւ, կռիւկ բանա չիրը։

Մհեր ելաւ գընաց,
Մեկ քիթվածիլք երից մ՝ առից, իսը՝։
Երից նստաւ, անու կռիւկ համուզից, եասց.
— Որչնած, զարար չկա, խանն ը, մարդ կը խաբվը։
Աքսարը՛, գնցիր չար ըմ բռնիր, կա իրը՛։

Կնիկ եսաց.— Տէրտէր,
Իս ձեզ իմ արիը՝ չուբ քաոսուն տարը՝
Ան իմ խեր, իմ ախպեր իլնը՛։
Տէրտեր եսաց.— Ոլշնած,
Որենք ձեռ առաջնորդաց ը։
Քաոսուն տարին՝ բիրինք քաոսուն ամիս.
Քաոսուն ամիս՝ բիրինք քաոսուն որ.
Քաոսուն որ՝ բիրինք քաոսուն սրհաթ.
Քաոսուն սրհաթ՝ բիրինք քաոսուն գաղկիկա,
Քաոսուն գաղկիկա՝ բիրինք մրկու
Երից անուանց խաչաթ պահպանիճ մ՛ եսաց։
Եսաց.— Աստված ծի Թողութիւն չնորհեսցես
Իլեք, գացեք, եկեք իրիկ, կնիկ.
Լա մե-մեկու խաբրով եղեկը
Ելան, գացին. այսամ վերա ընցավ.
Աստվածութին խոռ՝ լաճ ըմ եղավ.
Լաճու անուն դրին Դավիթ։
Ամիս մ՛ երկու ճաց, Մհեր մեռավ։
Ամիս մ՛ եվ ճաց, Մհերը՛ կնիկ եվ մեռավ։
Դավիթ ճաց վըր ցըղին։

22. Դավիթը Մսրա Մելիքի տանը. ճա բռնում, ծգում և Մելիքի գուրզը. Մելիքի վախը Դավթից

Ձենով Հովան եկավ, ըսկա տղեն ասից,
Հզձին խեժավ, տարավ Մսրը։
Տարավ Մըսրա Մելքը՛ կնկան մոտ, եսաց.
— Ջարան, նաբիկ Մհերը՛ լաճն ը։
Մհեր իրը, նա լաճ եկավ.
Մհեր մեռավ, կնիկ մեռավ.
Նա լաճ ճաց հեթըմ։
Չանար իս նա լաճ բիրիր իմ բաոն, անուն Դավիթ.
Աստծու խաթրին, Մհերը՛ խաթրին, նա լաճ չախիս։
Անցկում չախիս չուբ գատ-մատ, կիր ուտը՛,
Հորսկը, և մ՛ եվ իս կը չախիմ։
Ուրը գան և մ՛ եվ չըք չախը,
Մնա մի մարդ չկըներ, չախեր.

Մըսրա Մելքը՝ կնիկ եասց.— Մհեր ուբը մեռիր ը,
Անու խաֆրը՝ խանամ՝ իս անու լաճ սը չախիմ.
Ջիմ լաճ ծըծը՝ սը կորիմ,
Ջան խորտա սը չախիմ, պախիմ։
Քի դավը՝ չկա խիտ անու լաճուն
Ջհնով Հովան կը Քըղնը հանաև,
կը գանա, իյա Սասուն։
Դավիթ Սասըծու հրամանով
Որ ամուր կը լյվը, կը ջանջանա, կը խանսանա։
Մըսրա Մելիքն ել ջանջացիր, իվիր անուշց քաղաք,
Հանա գարաբաևկը՝ ասրդ կը կառավարը՝։
Մըսրա Մելիք հանա քաղքը ճժիրուն կ'ևրթան,
Մա քաղքին հոլն կը խաղան, հոլ կը գարկին։
Դավիթ փըշու մ' կը ջանջանա,
Որ կ'ըսը.— Մարե, Մելըքին սա,
Զի ել սանը՝ խիտ, իս Քամանչա անիմ։
Մեր Մելըքին եասց.— Մորաուն,
Դավիթ սար խան քե, Քըխ Քամանչա անը՝։
Ք'ախպերն ը, բան չանը։
Մըսրա Մելըք եասց.
— Մարե, վաղ կաց անու մոանն.
Գելու ձաղ չիլնը դամաղըխ.
Անու աչքիրուց բալու չը,
Ան չիլնը, մի վուրջ կըտրը՝։
Մեր եասց.— Մորաուն,
Ան ել ք'ախպերն ը, մեկ խորից ևք.
Ամալ ընչ խալ ը, հուր կուա ուսը, հանաև ձու ա'ըծը։
Ել ան նաւր ա'իյա Սասուն, մա վրմ։
Ըսան ջանջացիր. գան, ևն ա'իլնևք ախպեր։

Մըսրա Մելըք գԴավիթ ասից, տարավ,
Իսր բանցը սարի մ', Քը քըրի մ' վերա, իքուխ հանաև,
Գընաց, մա քաղքին հոլն խաղից չուր հիրիկուն։
Հիրիկուն իրը, Դավիթ ասից, իրը՝, խալը տուն։
Հիրիկուն խաց ընչ գրին հանաև, ուրը ուսին,
Դավիթ չիրը վեր խացին, ըսրկևր ևր։
Մեր եասց.— Դավիթ, մորաուն,
Վրե չրս իդա, խաց-բան ուսը։

Դաւիթ եաց.— Մաքե,
Ապա ըզի տարաւ, խոր՛ տարի մ՝ գըլլիս,
Զիտմ իս չտիտա՝ ինչըվա կը խազեն,
Զուր եվաբին իրը, ըզի տուից, իրը՝
Մեր կալավ թաթս Մելքին, Մելքին հիչունց իտու,
Եաց.— Մորտուն, վրե՞ չըս տանը խա՞ քիս,
Չե՞ ք՝ախպերն ը, խեզճ ը.
Դա վրե՞ ացկուն կ՝անիս.
Տար խիտ, Քըխ Թամաչա անը՝
Մելքե եաց.— Մաքե, տանիմ հանաը, մեղնը մեչ,
Զիանք ար տան վեր փուրուն պըճղըսցինը՝
Մեր եաց.— Փըշուրիկ ըմ գնաը՛ն դի, համա քեզե մ՝ դի՝
Մելքե խլիսուն ըզԴաւիթ կ՝առնը՛,
Կը տանը, քիչ ըմ ան ատից ցածր կը գնը՛.
Ե մ՝ել չտանը մա մեղնին.
Ինք կը Քըղնը, կ՝իյա մեղնը մեչ, հոլև կը խաղա՝
Դաւիթ կը ուա հատե չուր եվաբին.
Եվաբին Մելքե կ՝իյա, ըզԴաւիթ կ՝առնը, կ՝իյա տուն՝
Դաւիթ ել ըմ կ՝ըռըկը, խաց չուտը, խաքաթ չիտա՝
Մեր կ՝ըսը.— Դաւիթ,
Վրե՞ չըս իգա, խաց ուտը՛, խաքաթ չըս իտա՝
Դաւիթ կ՝ըսը.— Մաքե,
Հաստր ըզի տարաւ, փշուր ըմ ցածր խոր՛,
Գելիր գնա են դեն, ըզի ուտեն, իս ացկուտ վախացա.
Քըխ ըզի տաներ, գներ մեղնը մեչ, համա քեզե մ՝
Մեր ել ըմ Մըսրա Մելքին եաց.
— Մորտուն, տար խա՞ քիս, դի կուշտ ըմ.
Դա՞ վրե՞ ացկուտ կ՝անիս.
Չե՞ քա՞ ախպերն ը, խեզճ ը՝
Տար, ժոխաս դի, Քըխ Թամաչա անը՛՝
Մելքե եաց.— Մաքե, քի կա վեր ձի.
Իս խլիսուն ըզան տանիմ, գնիմ մեղնը մեչ՝

Մնաց խլիսուն. Մելքե ըզԴաւիթ առից,
Տարաւ մեղնը մեչ վեր կևս ճամխին,
Ընչ ձիանք կ՝իյան, գան. եաց.
«Քըխ ձիանք տան վեր փուրուն, պըճղըսցինը՝
Իտը մանչ ճամխին, դըռանց, խտա խանվին խաղաց՝

Զուր կ'ես որ կուտրամ թախ եմար,
Դաւիթին ել նատիր, ուր վուրտքիր պարգիր մա ավկին,
Ինա ավազ կը լցը վար ուր վուրտքիրուն,
Ինա կը խազա, խնա թամաշա կ'անը,
Կնաը ընչ կուտրամ, հոլը նորաթ խառամ Մըսրա Մելքին.
Ամէն հոլ կը թալին, Մըսրա Մելքը ըզուր գործ կը թալիր
Գործ մ' եթալ. ասա գործ ընկամ վար գնացուն վա,
Պը՛ղ... գընաց մնա Դաւիթ,
Դաւիթ խառամ, ձեռ խոռ, բանից, մեկ ձեռնա եթալ,
ՀՄըսրա Մելքը տեղ շատ ընցըցուց, ընչ թալիր կր.
Ատ մեղնը միւթի վար Մըսրա Մելքին ծըծդացին,
Սիցին.— Դա չատ քա գըրը գըտեր.
Նատամանց, մեկ ձեռնա նա պզտիկ ձիժ,
եթալ ըզքանն ընցըցուց
Մըսրա Մելքը անցկուամ ըռըկավ,
Թուր քեչից, իրը, ըզԴաւիթի տը սպանիր.

Ախթիար մարդ ըմ հանատ եր.
Իրը հիրճիվ Մըսրա Մելքին, ետաց.
— Մըսրա Մելքը, ատ ինչ ա՛նիս.
Մեկ չիվար հեթըմ տըղէ մ' տը սպանիս.
Ամէն քի հիրիս տը տան, ա՛ըսին՝
Մըսրա Մելքը ըզուր խաց հանդուվ, հեթըմ ըմ սպանիր.
Գնաք ը՝ դա, քանը կանատ, ադեկութին անիս.
Ուրը դա հատար բեկ իս՝
Վազ մեկել որ ըզքի անին թագավոր.
Բանե մ' բատա մը սպանը,
Ուրը չըս ուզը ել, տար քա տուն, ինչ կ'անիս, արա՛
Ատ ախթիար մարդ ատա մեղնը մարդիւուն ետաց.
— Ան ել ան խորից ը, հալրանթ անուս ատրդ կամաթով կ'իլնը՝
Շատա իլնը դա քըլցեք,
Երկուս ախպեր ին, հալրանթ մեկ քանց մեկ կամաթով կ'իլնին՝

23. Մելիքը փոռձում է Դավթին կրակով չնչ վռակով

Մըսրա Մելքը կ'իլնը, ըզԴաւիթի կ'առնը, կը բերը տուն,
կ'ըսը.— Մարե, նա շատ հեթըմ տը սպանիմ,
Մեր կ'ըսը.— Վրե տը սպանիս, ինչ արիր՝
Մելքը կ'ըսը.— Մանչ անկատ միլքին,

Իմ գայլդ բռնիցդ, եթէ, ըզի խոռ ամէնցըցիլ
Մեր ասաց.— Մորաձուն, ան ապա չը,
Ան չկանա քու գայլդ վիրուցը՝
Ան իկիր, որ դեպներ անու,
Յրիշաձկաիր ձեռ ասած, թանած, ուրը չդեպնա անու
Մելըք ասաց.— Ձե, մարե, ուր չարուքնեն չը, եղար.
Մրկաձեռ ան իմ գըլխու հիտիվ կան կը գա.
Անու միա չար ը, աչքիրուց բալու չը՝
Մեր ասաց.— Բե, խոռ ըմ կրակ լցինք, մեկ՝ ուրսկը՝ լցինք.
Թը ձեռ խոռ, ուրսկը վիրուց,
Բի իզին ավիր իմ, ըզան սպանը՝.
Թը կրակ վիրուց,
Ձխոմ Աստուծմե չը, մը սպանը՝

Ելան, բիրին, խոռ ըմ կրակ լցին, մեկ ուրսկը լցին,
Դրին հիրճիվ Դաւիթին, սիցին.
— *Դաւիթ, քի ուրը կըզը նա կամըրքիրուց,*
Մեկ քի խաստար վիրու՝
Դաւիթն ել՝ դայիմ անու մատքիր մա բերնին եր, քաց եր,
Դաւիթ ձեռ խոռ, որ ատներ թախ ուրսկին, ուրսկին ատներ,
Յրիշաձկաիր ըզձեռ տարան, ավին մա. կրակին՝
Կրակ ըմ կպավ ըզմատ,— մատ երեցավ.
Ել ըզմատ թափ չխուս, ուրը կրակ եչներ,
Կրակ հասա խոր ուր բերան, լեզուն երեցավ,
Ելավ Բրըծր՝ Անուն ձեաց Թլոր Դաւիթ՝
Մեր ասաց Մելքին.— Մորաձուն,
Դու կ'ըսեր՝ ուր չարուքնեն չը՝
Ապա դու տեսար՝ լինք միամիա ը.
Ձեռ խոռ մա կրակին, հասա ուր ձեռ մրկավ,
Չհասա դա տարավ մատ ուր բերնին,
Ուր բերան ել երեցավ՝

25. Մելիքը պատվիրում է սպանել Դավթին. սա հարցում է փախելականներին յեվ միասին վերադառնում են Սասուն

Մելըք ասաց.— Մարե,
Իս ըզան չան հեթըմ ել չըմ տիրը.
Հորոխկը՝, թըխ իյա մնա անու խրոխպեր.
Ան թըխ չախը՝. դոր ինչ ըսիս, կ'ուտը՝

Մելքը ըզԲաֆմանա Բողեն, ըզՃանըպանա Վհերըզ իզը՝
Եսաց.— Տանեք չուր Փրա Բաֆմանա վերեն.
Վեր կամիջին սպանեք, ֆելեք գիտ, գառնեք, գեք.
Սլամաթ չխաացեք առեն, ասա սպանեք։
Բաֆմանա Բողեն, Ճանըպանա Վհերըզ
Ելեն, ըզԴավիթ առին, գացին։
Ամ համխին կ'երթան, անուանք լուզ կ'իյան.
Դավիթ չը կանա լուզ իյա.
Դոր անուանք կը գտան,
Զուր Դավիթ կ'իյա, կը խաանը,
Ե մ'ել կ'ինկին, կ'իյան ուրիշց ճամբա։
Կ'իյան, կը խաանին չուր Փրա Բաֆմանա։
Բաֆմանա կամիջի վերեն՝
Մեկ կ'ընցընը, մեկ կը ձեա հետևանց։
Բաֆմանա Բողեն կ'ընցընը,
Ճանըպանա Վհերըզ կը ձեա հետևանց,
Դավիթ կը ձեա կեսաեղ։
Դավիթ կ'ըսը.— Զուր մըկա վրե ըզի կը թըղնեք, կ'իյեք։
Մըկա վրե մեկ ընցաք հիրճիվ, մեկ ձեացիք հետիվ։
Բաֆմանա Բողեն եսաց.
— Քաան գիտ ը, դու տ'իյնիս գիտ, ես ծպտվ։
Գացին, խաանն կես կամիջին։
Բաֆմանա Բողեն գըրցավ,
Իրիշկից թեխ Ճանըպանա Վհերըզ՝
Աչքով արավ, մոռնըտանեն, սպանեն։
Դավիթ եսաց.— Սա ինչ տ'անեք։
Բաֆմանա Բողեն եսաց.— Մըսրա Մելքը սիր ը՝
Տարեք, վեր Փրա Բաֆմանեին սպանեք,
Թելցեք գիտ, գըրցեք, եկեք։
Դավիթ եսաց.— Ախոմ, մը հա՝ եկեք մոռնաս։
Ընչ մոռնըտացան, Դավիթ ձեռ մ' եթալ մեկ գան, մեկ գան,
Բռնիցց, երկուս խընդրաց եղած գետին,
Մունկ խոր վեր սրտին, եսաց.
— Ըզձի երկուան ել ոը սպանիմ, Թելիմ գիտ։
Բաֆմանա Բողեն, Ճանըպանա Վհերըզ սիցին.
— Դավիթ, դու ըզմի մը սպանը,
Մինք չընք գըտը, թի դու ացկուամ կտրիճ ես.
Անդ իրնը, դու քանը ժիր իս,

Մինք քի խուըլամաւքին անինք,
Մինք հաւոյջ քու խոր խուըլամքիրն ինք.
Քու խեր մեռամ. ինչ մեռամ, ալ կարիճ մարդ չկըներ,
Մինք Մըսրա Մելքին խուըլամուքին արինք.
Մըկա ուըր դու քանց Մըսրա Մելըք խուըրտ ես,
Դոր մինք քի խուըլամուքին ա՛անինք,
Ալ չսպանիր,
Հաղուցա ելան վե, ըզ Դաւիթ համա չըկկիցին.
Ալ չքըրին քելեր, դոր-դոր չըկկիցին, չուր խասան Սասուն.

25. Դավթի մանկական չարաբյուններն ու ժողովրդի գանգատը

Տարան Սասուն. Զնով Հոման պԴավթի տխամ,
Իրիք տիր ձեռ խառ գետին, փառք խառ Աստծուն,
Ետաց. «Փառք իմ քու մտանն Աստված,
Իս տիր մ'ել քու մտանն տխա՝
Մեկ պուրակ ըմ ելավ Սասմա ոջիր վերա,
Սասմա ոջին չը փըճեր.
Իմ, իմ ախպոր վադի չկա հինը»։
Ելավ իջը, ձեռք ըմ խորոտ խալավ խաղցուց.
Չոր լիք ճան, չամիչ, կոքոլ արավ,
Գըլոխ պատնից, ետաց.— Դավթի,
Գընա, մատ ճժիրուն խաղա։
Դավթի գընաց մատ ճժիրուն, խաղաց.
Ճժիր լիալ արին, ճանիր գըմին մտանն տարան։
Ելան, հատան կովան.
Շամադկի մ' ադար ան յոճուն, վիզ քեֆրավ։

Հիրիկուն ան յառա մեր իրը մա Զնով Հոման,
Ետաց.— Նա չան հեֆըմ բիրիր մանչ նա քաղքին,
Շամադկի մ' գանիր իմ յառուն, ատու վիզ քեֆրիր։
Զնով Հոման ետաց.— Բան չանը.
Իս քամբը կ'անիմ՝ ալ անցկուռ չանը, կռիվ չանը։
Իրը, Դավթին ետաց.— Քրոխպիր կուըրբան,
Ալ խաա խալկին կռիվ չանիա։
Դավթի խլխաուն ելավ, գընաց մանչ ճժիրուն, խաղաց.
Ճժիր և մ' ել ելան մեկ, քաշան վեր Դավթին, կռվան։

Դաւիթ եպէր՝ իրիքը վիզ քնիրըսցուց,
Ելան, մե-մեկ կնաբև մ' իկին մա Զենով Հովան,
Գաղընդ արին, սիցին.
— Դա նա չան հնիրմ բիրիր, իրդիր մանչ նա քաղքին,
Մի ճժիր զրմին սախկատից։

26. Դավիթը գառնարած յեվ նախատդ

Զենով Հովան ասաց.
«Բազալը, նա իյա մանչ քաղքին,
Կենա մանչ քաղքին, ըզճժիր տը սախկատը՝,
Իս տ'իչնիմ բաւև մ»։
Զենով Հովան Դաւիթին ասաց.
— Դավիթ, ըս տարը՝ մի կուխ չկա,
Ալը՝, իլը քաղքը գառնարած. կ'իչնիմ։
Դավիթ ասաց.— Աղեկ, կ'իչնիմ։
Ասաց.— Ելը՝ երկու-իրիք չափ կուրիկ կը գա,
Տանինք, անինք սամիր։
Զենով Հովան ելավ, պողրան սալ իմ,
Պողրան կոտ իմ խառ չինել, իպը՝։
Դավիթ սալ խագալ, կոտ բանից ձեռ,
Ըզգառնիր առից, տարավ։
Դավիթ ելավ գառնարած.
Գառնիր տարավ տար վե, պառկավ, քնավ։
Քնուց անգխտավ, իրիշկից, կը իր՝ գառնիր, ուլիր,
Համեն մեկ կնաբ իմ գացած, վերա կուբուտած։
Դավիթ ելավ ընկավ հետևքիր, կան իրը.
Տիտավ՝ լալտարակ իմ փախավ։
Ասաց. «Ուր՛ հ, նա ուլ ինչը՛ կը փախը՛»։
Ընկավ հետև լալտարակուն. ան խալ ուլ եր։
Մըխտաը իմ գընաց, ազվիս մ' ել փախավ,
Ե մ' ել ասաց. «Ուր՛ հ, նա ուլիր ինչը՛ կը փախինա»
Անցկում իրեուխ հետևքիր,
Զուր լեզվընիր իրդին, գառան, կանգնան,
Բանից, իպը, եիմչ մանչ գառնիրուն, մանչ ուլիրուն։
Զուր եվարին գառնիր, ուլիր, ընչ ժողվից, իպը՝
Գառն խառ ազվիս, լալտարակ ժողվից, իպը՝

Հիւրհուն իրը, խաւսաւ գեղը՝ մոտ.
Ջենով Հովան գընաց հիրճիվ.
Իրիշկից, կը խը՝ քան խաւտ ազվիս, լըպըտարակ՝
Լեզվընիր թաւլած, հըլհըլուց ինկիր հինը՝,
Տըկը՝ պես կը գըրկվիր։
Ջենով Հովան եաց.— Դաւվիթ, չամ իս նեղացիր։
Դաւվիթ եաց.— Խրոխակը,
Նա բան ուվիր անցկում փախած՝ իմ խուրկին առած.
Ալ իս վաղ նա գառնիր չըմ տանը։
Եաց, կը խիս՝ իմ քաժա ավիր կըտըռտըվիր,
Իս անցկում վաղիր իմ գես-դեն։
Ջենով Հովան եաց.— Դաւվիթ,
Խրոխակը կուըրըան, գա նեղացիր իս, գնա՛ առն.
Իս նա գառնիր բիրիմ առն։
Դաւվիթ գընաց առն։
Ջենով Հովան ելաւ,
Էլըտարակաիր, ազվիկըտիր չոկից, քաղկից սար վեր,
Գառնիր, ուվիր խալը, արից առն։
Եաց. «Նա բաղալ ը, նա ծուռ ը,
Ըզան ալ չըմ անը գառնարած, անիմ նախրորդ»։

Ալիսուն գԴաւվիթ արաւ նախրորդ, եաց.
— Նախիր չաւտ մը բացրնացը՝, քուխ ըտարնը՝։
Դաւվիթ ելաւ, նախիր առից, ատրաւ սար վեր.
Թաւռաւ քընաւ. քընուց ակնխաւ, ախաւ՝
Տաւմը բացրնացած, ելած ամչխոխրու պըռուկ։
Ելաւ ընկաւ հիտիվ ամվնրքիրուն.
Տիսաւ՝ վերի մ՝ արջ ըմ փախաւ։
Անուշք փախան, Դաւվիթ անցկում իքուխ հիտիվքիր,
Նեղացան, գառան, բեհաւ ելան։
Դաւվիթ եքաւ, բռնից, խալը մա ամվրին։
Ջուր եվարին մեկ քանի մ՝ խաւտ արջ, վերը՝ բռնից.
Խալը մա ամվրին, հիրհիուն խալը տակ։
Խալը գեղը՝ մոտ. խրոխակիր գընաց հիրճիվ.
Իրիշկից, կը խը՝ քանի մ՝ ջանաւար կա,
Առնիր քաւտ նախրին կը բիրը տակ։
Ջենով Հովան եաց.— Դաւվիթ,
Գընա՛ առն, իս ըզնախիր տը բիրիմ։

Դաւիթ գընաց տուն,
Զենով Հովան չկնաւ քոկից, թողկից սար վեր,
Ըզնախիր խոր տուն, եաց.— Բնդոյ ը.
Նա ծուռ ա՛իյա, որ ըմ քար վեր ընկնը՛ տակ.
կոբիճ ը, լա ծուռ ը, խելք չկա։

27. Դավիթը հարբառած. Փուրկու ուխտատեղի հարիսաճ

Զենով Հովան եկաւ, խլխուն Դաւթին եաց.
— Դաւիթ, իկը՛, ուրբաթկըտիր տար.
Նա գնանիր, ուվիր, տավարքիր շատ կը բանցրանան,
կա ուրբաթկըտիր հնամ թուխ ըտարնը՛, թուխ գեղը՛ բոլուր։
Դաւիթ եկաւ ուրբաթկատած։
Ուրբաթկըտիր առից, տարաւ գեղը բոլուր վեր ճամխին։
Տիսաւ՝ խանկ խամբըված, ընկած ան ճամբաս վեր, հնամ կ՛իյան։
եաց.— Առ գնաք ա՛իյիք։
Սիցին.— Տ՛երթանք Փուբկկեն ուխտ։
եաց.— Տ՛իյիք, ինչ ա՛նեիք։
Սիցին.— Տ՛իյանք Փուբկկեն, մատաղ ա՛նեին,
Սաղ որ գառկկին, ա՛ւշնին խաղան, ուրթղ որ խմին.
Խլխուն՝ խորխաս որ գնին, ա՛ուտին, որ գան տակ։
Դաւիթ եաց.— Ան ուխտաւոր ընչ գինին,
Անու ճանիր կը տան խանկին։
Սիցին.— Ամ, վրե՛ չըն իտաս։
Դաւիթ եաց.— Ամանիմ խան եկ որ գամ։
Դաւիթ եկաւ, խան ան խանկին գընաց Փուբկկեն.
Ուրբաթկըտիր իքուխ հնանաս։
Գընաց հնանաս, հիրիկուն մատաղ արին։
Դաւիթ ընկաւ, ուր խամար ճանիր ժողվից չուր խլխուն։

Խլխուն եկաւ իրիշկից,
Իրիք պղընձ-պուտուկ ճաշ գրած։
Գընաց հնանաս, եաց.
— *Փըշու մ՛ ճաշ տվիք իս ուտիմ,*
Իյամ քնիս իմ ուրբաթկըտիր։
Սիցին.— Մոլով, պատռատիպ իլնը՛, արը՛, քի ճաշ տանք։
Դաւիթ ըռըկաւ, կոտ եքաւ ըզպղընձ-պուտուկը՛ կանք,

Կրակից քեշից դուս, եկած քամակ,
Ձեռ իտու, կիտուց մ' ել եղ առից, գընաց։
Հանաեւ բըռ ըմ մարդ առաքած կ'անեն։
Հանաեւ մարդ ըմ եասց.
— Ելեցեք, շամադեն մ' գանեցեք Դաւիթին,
Ձուա ճաշ, գնաիր խլեցեք։
Մեկ ախթիար մարդ ըմ հանաեւ յեր,
Եասց.— Տա, չկենեք, իյեք հիւանդով անու.
Տը գարկը', ըզծի տը սպանը։
Գհանանն եասց.— Երկու պղընձ-պուտուկ մա կրակին.
Մը հա՝ գա չուբա մարդով տը կանենք ճապով խանեք դուս.
Ան Սամա ծուռն ը, տը գարկը',
Ըզծի սաղկասը, բենամուս անը։
Ան մարդիր ալ չգացին։
Դաւիթ կալավ, գընաց, ըզճաչ առից,
Տարավ մա ուբրակըտիր, նռատավ, կիտավ.
Կիտավ, պրծավ, ադու մ' ճաց,
Իպը, ուբրակըտիր իխուխ վերա, կիտան։
Մնաց եվարին, ըզուբրակըտիր առից, իպը տուն։

28. Դավիթը վռոտդ. հարկահանութիւն յեվ խրատատու պատասխ

Փուխկուց կը գանան, կը գան.
Փուխկիպան կը դա մա Ձենով Հովան գընըծդ։
Անունք սիրին.— Գա նա չան հեխըմ
Բիրիր, իցկիցիր մա նա քաղքին, իշչ։
Ձենով Հովան եկավ, նեռանանդ ըմ չինից,
Իտու ըզԴավիթ, եասց.— Գընա, գիտու ճնճղուկ սպանը',
Դավիթ նեռանանդ առից,
Գընաց գիտու բերան վե, ճնճղուկ կը սպաներ.
Մուրգաձր ըմ ցածրացավ, իրիշկից, կը խը՝
Գիտու պռուկ կուբրկը' արա ըմ կըեր.
Իրիշկից՝ ան կուբրկը' արից լեր ըմ թռավ.
Եասց.— Նա ճնճղուկ քանց նըհանուանք ճանչ ը,
Տ'իյամ, նաբուանք սպանիմ։
Գընաց, ընկալ մանչ ան կուբրկին,
Ուբ խամար լեր կը սպաներ։

Պառավ մ՛ իրը, իրիշկից, կը խը՝
Ան կուբրիկ հըմեն ծամծմիր գետին, նայց.
— Զար գըրող ըզքի տանը՛, Թլոր Դաւիթ,
Թ՛ախպեր Մելըք հորդիկիր՝
Յոթ տարվան խանդ-խանդալ Սասնա կ՛ուզը.
Քանաուն հերիկն կնիկ տանը՝ ուզա բռնանան.
Քանաուն կարճ կնիկ տանը՝ երկանք ապան.
Քանաուն եղ թոփալ աղչիկ տանը չըրմծդան.
Դու եղ իկիր իս իմ կուբրիկ,
Ըմեն փըրճըղկիցիր, իմ կուխ կարիցս,
Թ՛ախպերն եղ հորդիկիր,
Իմ ան մեկ թոփալ աղչիկ՝
կա կը տանը ուր խամար,
Դաւիթ նայց.— Պառավ, վռին ը իկիր, հաւր ին,
Պառավ նայց.— կուդրանդին, քանաուն ձիավոր իկիր ը.
կա չափ գրած քա խոր խղինեն կը չափին, կը տանին,

29. Դավիթը հարկ չի տալիս յեղ պատուհասում ե Կուդրանդին

Դաւիթ երթալ գընաց, կը տեսնը՝
կուդրանդին, քանաուն ձիավոր կա անունց դռա նստած,
Խղինեն որ չափին, տանին,
Դաւիթ երթալ, ընչ խղինեն բացին, նայց.
— *Խրոխպեր, չափ տուր, իս չափիմ.*
Իմ տախտոր խանդ-խանդալ իս որ տամ,
Դաւիթ ըզչափ տուից,
Նստավ հիրճիվ մըղտաղը՝ խղինուն,
Չափ լիք ուրսկը՝ արավ, նայց.
— *Խրոխպեր, դու չանչիր իս, չըս կալը բանը՛,*
Նա մեկ քի խամար,
Խրոխպեր չըվալ բանից.
Մեկ դանրարկից, խաու ուր խրոխպոր,
Չափ մ՛ էլ չափից, լիք արավ, նայց.— Տեղ իմ բիրնիր,
Նա մեկն էլ ձիրկ.
իս նուր տ՛իլնիմ, փաակվիմ,
Տ՛իլնիմ ճրժը՛ տեր, կնիկ, տղու տեր,
Ան էլ դանրարկից ուր խամար,

Դաւիթ եաց.— Կուրծդէն, տեղ ձա, բէ.
Թարեն իմ ախպեր խամար չափինք,
Բեռ տարան մոռխաս, Դաւիթ ըղչափ կռռծից դեափն,
Զուրա-խինդ ուբսակը իլից վեր չափը՛ ուբռուն,
Ըզփետ խոռ, գուբսակիք խոռ տակ,—
Զեր չկա վեր չափը՛ ուբռուն,
Դեղ փետ կը քոր վերա՝
Եաց.— Դեհ, տեղ բիրնք, նա իմ ախպեր խամար՝
Ըզգռռտակ չափ եթեղ բեռ վե,
Եաց.— Նա մեկ՝
Կուրծդէն ըռբկավ,
Կամչըկ իմ քեչից Զենով Հովանը՛ վըզը՛ բոլոռ,
Եաց.— Մինք քու խաղալիքն ինք.
Թո նա ճիժ բիրիր խա՝ վեր մի կը ծըծդա,
Ըզմի արիր խա ծաղր, խաւ

Դաւիթ իրիչից, ընչ ախսավ,
Ըզչափ վիրաւց, եղեր վեր Կուրծդէնը՛ գըլխուն.
Կուրծդէնը՛ գըլխ կուտրավ.
Զափ կուտրավ, փարչէք թռավ,
Փարչն մ՛ դեղավ մըղազը՛ փինչըր՛ թուղթ ճղվավ,
Շուղ իրը մա խղինին
Ելավ, չամազկէ մ՛ եղեր Կուրծդէնը՛ հիբիս,
Վիղ քեբրավ, մռութ գընաց վեր թիվին.
Կուրծդէնը՛ լեզուն քեչից, ևխան ճակատ,
ԸզԿուրծդէնը՛ ատամքիր քեչից, եղեր վերա՝
Ելավ, ան քանաւն ձիավորն ել սպանից,
Իրը, եաց.— Կուրծդէն, գընա Մելքին ա՝
Ալ վեր ձի վե չհորոզկը՛, խա, ան ախպեր ինք,—
Մըտա կազմն անու, Սասմա կազմն ձի՝
Կուրծդէն կապիցին վեր ձուն, թվին, գընաց՝
Դաւիթն ել եաց.— Կուրծդէն,
Մախատա խ ըզքի չըմ ապանը,
Ուբր եբթաս, ջրհար տանիս՝
Կուրծդէն գընաց՝

30. Վոտոտիություն. Պառավն յեվ վոտոտկեղ

Դավիթ ելավ մտավ մըղպղեն.
Իրիկվից, քանը կը խը, ուբսակը յը.
Ուբսակու թեղ իվիր հաձիք
Եսաց.— Խրոխպեր, գալ խեր չխիս, խեր չխնասա.
Նակաս ուբսակին իմ խոր կա,
Գալ կ'ըսեք՝ մինք չիվար ինք.
Գալ բոմ ըզի կ'աներ գաձնարած,
Բոմ կ'աներ նախրորդ, բոմ ուբրակարած,
Մկա եվ ըզի արիր իս նեձբրվան,
Կ'ըսիս՝ գնա՛, ճնճղուկ սպանը՛։
Դավիթ ելավ, ացու մ' ուբսակը իվից ուր ջոր,
Ելավ, իրը՛ գալս, գընաց, ընկավ կիր-խուսմ անիր։
Դորսեն գինին կը խմը, ըզմիս կ'ուտը.
Ըզմիս կ'ուտը, գինին կը խմը վևրա։
Ակամ վևրա ընցավ.
Դավիթ անցկուսմ լցվավ, անցկուսմ չինվավ,
Խիզեր ըմ ըզվիղ չկըտըը։
Դավիթ ելավ գընաց ան Պառվու մոտ.
Լուպ ըմ ուբսակը՛ խոտ Պառվուն, եսաց.
— Պառավ, ինչ վոր իլնը՛, ձի չանք ատ։

Դավիթ, և մ' եվ քանի մ' որ վևրա ընցավ,
Գընաց մա Պառվու կուբրկին, լուր սպանից։
Պառավ և մ' եվ գընաց, եսաց.
— Գըրդող ըզքի ատանը՛, Դավիթ.
Ուբը քի չատ նեձիր կըպը՛, գընա Սիվ սար նեձիր-
Քի ինչ կըպը՛, կա. վերը՛, խազալ, արջ,
Ինչ ջանավեր սիս հանգը կա..
Գընա, քի ինչ կըպը՛, սպանը՛։
Եսաց.— Պառավ, վով ըզի ատ ատանը՛, չանք ատ։
Եսաց.— Գալ խրոխպեր ըզքի ատ ատանը, չանք ատ։
Եսաց.— Պառավ, չե՛, իմ խրոխպեր ըզի չատանը։
Պառավ եսաց.— Գընա, ավգե սպանձ մ' արա, չինը՛,
Լից քալ խրոխպոր լուպ, կըքը՛,
Ջուր ածդ չանը, մը թը՛դնը, ուբը ըզքի ատանը։

Դաւիթ եղաւ գընաց, աղու մ' աւազ իւից քաֆիկ,
Առից, տարաւ տուն, եաց.
— Քրոխաքեր, իմ ծառմագիր կ'եռա.
Նաբիկ ւից սել վե, կամըրցըցու,
Իս քվիմ իմ ծառմագիր վե,
Քվիմ իմ ծառմագիրու հիրճիվ, իմ հըրա իչնը՝,
Ջենով Հովան եղաւ, սել իալը՝, իալը՝ վեր կրակին,
Աւազ իւից հինը, խառնից, կամըրցաւ,
Դաւիթ եաց.— Քրոխաքեր,
Ծառ ըմ առ, ուռիմ, մընա՝ իփաւ, յան չե,
Ջենով Հովան գդեղով իուս,—չառից,
Դաւիթ եաց.— Համա լուաց առ հինը, ւից իմ լուաց,
Եաց.— Ցա չե, իմ ձեռ տը իւիցը,
Դաւիթ եաց.— Համա ձեռ առ, ւից մա իմ լպան,
Ջենով Հովան ըզձեռ իուս, զաւազ առից,
Դաւիթ խառաւ, զանու լուաց բռնից, կքից,
Ջենով Հովան եաց.
— Ա՛խ, Դաւիթ, իմ ձեռ մրկաւ, ըզի Թուխ,
Դաւիթ եաց.— Ախդ ասա, ըզի տանիս Սիվ ասր նեֆիր,
Ջենով Հովան եաց.—Իմ ձեռ Թուխ, ախդ իչնը՝ իս քի տանիմ,
Դաւիթ իոխպոր ձեռ իԹուխ.
Եկաւ, դուրինց հող արին,
Եկան գացին, ա'իչեն Սիվ ասր,
Ճամբը մեչ չամբ՝ ծառ ըմ երեվաց.
Դաւիթ ձեռ իուս, ան ծառ կուից,
Իալը՝, ուր խամար ճղոր իուս,
Ջենով Հովան եաց.
— Շան հեֆըմ, Թւր Դաւիթ,
Քի քանի մ' անուշ երեվաց.
Թուխ փշու մ' ել իս առմ,
Դաւիթ եաց.— Արը՝, առ,
Ջենով Հովան իրը, կախաւ ծառն,
Դաւիթ ըզծառ բռնիր ի, կանգնիր,
Ջենով Հովան եաց.— Դաւիթ,
Ըզծառ Թուխ, ուրը իս իչամ, գամ,
Եաց.— Քրոխաքեր, ըզքի տը Թա՛ը՝,
Ջենով Հովան եաց.— Թուխ, Թուխ,
Յանն իս քանց քի կորիճ չիմ,

Դաւիթ ընչ ձեռ թուլցըցուց, ծառ բանցրացաւ,
Ձենով Հովանը՝ ուբաքիր գետնուց կտրաւ։
Դաւիթ ձեռ խառ, կոսից ըզծառ,
Ձենով Հովան փչու մ՝ ճղոր խառ, թըղին, գացին։
Գացին, եմբրին խասան Միվ սար, ըզդիռ բունիցին։
Ձենով Հովան ասաց.— Դաւիթ,
Նա մեկ դիռն ը, ուբր բասա բռնին,
Ալ մեկ տեղվն չըն կ՚նա փախը՝։
Դաւիթ ասաց.— Ըզքի ծա դռնեն տու դեն.
Նաբուռնք յեղսիր ին. մեղք ը՝ մարդ նաբուռնք սպանը։
Ձենով Հովան ըզինք խառ դեն։
Դաւիթ ըզուբ ծբհին եխան,
կեռ արաւ, ծբհին եթալ.
Ըզմեն խըրանան, իկին, գացին.
Նիսանիղ ըմ եզար, վերու գիակ ըմ սպանից։
Հիրիկուն ծառ գիակ խփիցին, կեբան,
Ելան, կրակ արին, նասան կրակը՝ կուշտ։
Մըղտար ըմ մեաց, Ձենով Հովան հաբ կը քըներ.
Ասաց.— Դաւիթ, քընը՝։
Դաւիթ ասաց.— Ձի քուն չկա՝։
Ձենով Հովան ասաց.— Դաւիթ, խաչեմ բի,
Իս իմ գըլխս դնիմ վեր քու ծնկեն, քընիմ։
Գըլխս իսը՝ վեր Դաւիթը՝ ծնկեն, քընաւ։

31. Մարդաբա վանիի վերաբինումը

Բոմ մեաց, Դաւիթ իրիշից՝
Դիմաց գնաննու կրակ ըմ երեվաց։
Ասաց.— Ինչը՞ս անիմ. իշնիմ իշամ,
Պրոխակեր ա՚ակնիսը, չքըղնը՝ իս իշամ,
Մըհա՝ նա ինչ կրակ ը։
Դաւիթեն ել ըզդենակ եթըլ, ըզուբ փեշ կտրից,
Ձեռ իսը՝, վիրուց խրոխպոր գըլխս, իսը՝ գետին,
Նիսանիղ առից, գընաց, մոռնըսցաւ։
Ընչ մոռնըսցաւ սըրսըփաց.
Դող Դաւիթը՝ լիչ բունից, վախցաւ,
Դաւիթ իրիշից, կը խը՝ մարմար գեր բացվիր։

Կանաչ-կարմիր լուա վերա կայնիր,
Կը բանեցընա, կը ցածրընա.
Քանց կալի մ' տեղ՝ անոնց լուսուց իլիր ինչըվա ցերեկ։
Դաւիթն ելալ, չուրս բուլուր լուսուն խաչից,
Ջախտանեղը՝ նիտ եղեր հանդե նչան,
Ելալ գընաց մա խրոխտիր, նստավ
Դաւիթ ընչ նստավ, ականխ գընաց,
Մանչ քընուն երազ տեսավ.
Մարութա Բանցը Աստվարածնա հրաշք
Իրը Դաւիթին երազ, մանչ երազին ետաց.
«*Դաւիթ, ըստա ժամ ըմ չինիս.*
Հանտաւ՝ ինչ քու նիտանեղը՝ նիտ գանիր իս,
Քանաւն խուրրան իգիս հինը՝.
Հըմեն խուրրան երեց ըմ, վարդապետ ըմ, սարկավագ ըմ
Կայնին, պատարագ անին. ուրը իլնը՝ քանաւն պատարագ
Իտի վեր խըման գնտրը՝.
Քանաւն պատարագ անին, ամէ չլուանա,
Իտի վեր խըման կը կայնը՝։
Թե չն, քանը՝ չինին, կ'ավրը՝, կը բնը՝։
Թը խաբցընես ել՝
Ինդ խաբիր խամար խաղար քեր կտրող,
Ինդ խաբիր խամար խաղար կավ արող,
Ինդ խաբիրական խամարկան՝
Հըմեն տան պետք, կարիք շանք կը տան,
Ուրրան մեկ գիշերվան մեչ լըմընա»։

Դաւիթ վեր կը ճոնը, կը խը՝ ամէ խրոխտիր քընուկ ը։
Դաւիթ հանդե խիտ եղեց, խիտ խաղ եսաց.

«*Ներանձուտ խրոխտիր, վեր իլը.*
Հնաւար երազ մ' իմ տիսիր.
Մանչ երազին գանանուրիր,
Ներանձուտ խրոխտիր, վեր իլը.
Հնաւար երազ մ' իմ տիսիր.
Մանչ երազին գանանուրիր»։

Խրոխտիր կ'ականխը, կը նըստը՝,
Կ'ըսը.— Խրոխտիր կուրրան ը քիկ,

* Տեսը եւ Ս. Տ.-Է.

Ան ինչ ևրագ իս ասիսիր, քաւ ևրագ քաղիմ
Դաւիթ կ'ըսը.

«Ներսխնուա խրոխպեր, վիր իլը,
Ներ չունիմ, իլը՛, արա խերուքին.
Ներսխնուա խրոխպեր, վիր իլը,
Ներ չունիմ, իլը՛, արա խերուքին»։

Խրոխպեր՝ Զենով Հովան կ'ըսը.
— Խրոխպեր կուրբան ը քիկ,
Հաղը՛ր իս քէ խեր իմ։
Դաւիթ կ'ըսը.

«Խրոխպեր, ասիս, ուրը մարմար քաղ բեկվիր ևր,
Կանաչ-կարմիր լուս վերա կայնիր ևր,
Մարուքա Բանդր Աստվարածնա հրաչքն ևր,
Ներ չունիմ, խրոխպեր, իլը՛, արա խերուքին»։

Խրոխպեր և՛ ևլ ասաց.— Դաւիթ,
Սանդա խղինեն հիրճիվ քէ պատրաստ ը։
Դաւիթ կ'ըսը.

«Խրոխպեր, քենե կ'ուզիմ՝
Մինդ խարիր խամար խաղաք քաղ կարող քենե կ'ուզիմ.
Մինդ խարիր խամար խաղաք խող մաղող, քենե կ'ուզիմ.
Մինդ խարիր խամար խաղաք խիճ բերող, քենե կ'ուզիմ.
Մինդ խարիր խամար խաղաք կավ արող, քենե կ'ուզիմ.
Մինդ խարիր խամար խաղաք պատ շարող, քենե կ'ուզիմ.
Մինդ խարիր խամար խաղաք սվող արող, կ'ուզիմ ուրը կ'ուզիմ.

Զուր վաղ ևվարին գըմեն պատրաստ կ'ուզիմ,
Վանք իմ ուրը բառա չինիմ, լըմընցնիմ»։

Զենով Հովան կ'ըսը.— Խրոխպեր կուրբան ը քիկ,
Դու չինը՛, Սանդա խղինեն հիրճիվ քի հաղը՛ր ը։
Ալիսուն կըլի Զենով Հովան,
Թուղթ գրից, հղրողկից գնդրանք, ասաց.
«Վով գա քանը չուրս սըհաթ բանը՛,
Մեկ մաջիդիա ան գանդուլիկ առնը»։

---

* Տե՛ր և Ս. Տ.-Հ.

Անցկում միլաք իկին,
Սասմա ծռիր զըմեն իկին.
Ձերեկ ըզխըմիր փուրիցին,
Ըզքեռրիր, բանիր հետաս ալին.
Ընչ մուք խաու գնային, բաշլիցին, շինիցին.
Զուր կես գիշըրին թումումիցին,
Ռաուսուն խուրըան մեչ իցկիցին.
Համեն խուրըան վարդապիտ ըմ,
Սարկավագ ըմ, տերտեր ըմ կանգնացըցին.
Մեկ-մեկ ուրինց տեղ սկսիցին պատարագ անիլ.
Դավիթ, Ջենով Հովան մանչ պատարագին խաղաւըրվան.
Պատարագ լըմընցըցին, նուր աղոթքան բացվավ.
Դավիթ հորդակից, Բաթմանա Բողեն, Ճարպանա Վահրըզ
Իալը, իալ-վար գընգըխին, արաւ դռնապան,
Եսաց.— Վանք ծի թաղիմ, ըղմանք չախանք.
Եկան, թըղին, իկին տակ.
Վարդապետքիր, աբրկավադաիր, երեցկըտիր,
Բաթմանա Բողեն, Ճարպանա Վահրըզ ճաացին վանք.

Դավիթ իրը տակ, ընկավ խաա ուր քեֆին.
Նառան գինին կը խմը, կը խմը.
Ընկավ խաա ուր քեֆին, ընկավ ալաղ խմիր
Անցկում եկավ, խիտար ըմ Թլին, վիզ չկըտրը.
Դավիթ Թըզ ճաա մանչ ան հալին,
Մինք դռնանք վար Մըսրա Մելըքին.

32. Ռուզբահիներ խաբկությամբ ավերում և վաճառ. սարկավագը էոր և բերում. Դավիթը պատահատում և Ռուզբահներին

Մելըք լաավ, ուրը՝ Սև սարը՝ թագան քակած, վանք ըմ չինած,
ԸզԲաթմանա Բողեն, Ճարպանա Վահրըզ արած դռնապան.
Մըսրա Մելըք ուր մոր եսաց.
— Իս ան որ ան չեն հեքըմ ուր սըպաներ, դեն չկըղիր.
Մեր եսաց.— Մորուն, բան չանը.
Սաանա կազեն Թըզ անու իլնը՝,
Հասա՝ Մըսրա կազեն Թըզ քի իլնը՝.
Դեն ախպեր եք. մ'երթա վար անու կաիլ.
Մելըք կանչից, ըզԿուզբանին իալը՝,
Կուզբանին եսաց.— Աբը՝, քանի մ' ազքար կ'ուզիս, ա՜ռ,

Գրնա՛, ըզվանք ավրը՛, զանու մարդիք սպանը՛,
Ըզվանք թալնը, ա՛ռ, բե՛ւ
կուգրա՛դին ետաց.— Քա՛ւ վից ուբանա՛ ձին առա՛ ձիկ,
Բա՛լքըմ խ գըխշնամ իյամ. յան չէ, խ չըմ իյա.
Մըսրա Մելըք ետաց.— Իմ ձին ել ավիր իմ.
Ա՛ռ քի, քանի մ՛ աղքա՛ր կ՛ուղիս, գընա՛,
կուգրա՛դին լսավ, անու ձին առից,
Մեկ քանի մ՛ խաւա աղքա՛ր առից, գընաց վա՛ր Սիվ սար,
Ուբը ըզվանք թալներ, բիւրեր՝
Ընչ խաւսավ հանուն, Բա՛ֆմանա Բողին, Ճա՛րպանա Վահրըզ
Առուծը՛ տա՛րդ կը բռաբռաւին, չիքըղին՝ գէն վանք՝
Անուանք դա՛րցան, գացին սարը՛ մէչ,
Լալըսարակ ըմ սպանիցին,
Սվտակ չապիկ ըմ Թա՛ֆխիցին մանչ անու ա՛ըընին,
Բիւրին, Բա՛ֆմանա Բողին, Ճա՛րպանա Վահրըզին չանք տվին,
Սըցին.— Մինք ըզԴաւիթ սպանիցինք. նա անու չապիկն ը՛
Տը տանինք, Մըսրա Մելքին չանք տանք՝
Մընա՝ ա՛լ դու ինչը՞խ տ՛անիք՝
Բա՛ֆմանա Բողին, Ճա՛րպանա Վահրըզ
Ելա՛ն գոնին, Թըղին, փախան՝
կուգրա՛դին ուբ մա՛րդիրով մտան մա՛ վանիից,
Քա՛ռասուն վա՛րպետիա սպանիցին.
Քա՛ռասուն տէրտէր սպանիցին.
Հերսունին ավազ ա՛ըկնավազ սպանիցին,
Ըզվանք Թա՛ղնիցին, ինչ կըեր, առին, տարան՝
Մնաց խըխտուն. ա՛ն մեկ ավազ ա՛ըկնավազ,—
Ըզինք պա՛հկըվացկը եր մա՛ խոխրքիրուն, մա՛ լեզիրուն,—
Ելա՛վ իրիշից, բեժըն չկա,
Ելա՛վ, ժամու չապիկ Թա՛ֆխից մանչ ա՛ըընին,
Առից, գընաց Սասուն՝
Իրիշկից, կը խը՝ Դաւիթ նստիր,
Չամա՛ ա՛րդ, գինը՛ կը խմը,
Ան ել խաղով ետաց՝

«Վա՛ր իլի, Դաւի՛թ, վա՛ր իլի՝
Չանդ գինած՝ քառասուն վա՛րպետիա,
Ուբը վեղարքիր մանչ եկեղեցուն ճեացիր անտեր»*

* Տե՛ր և Ս. Տ.-Հ.

Դաւիթ եաց.— Վանից սարկաւագ իմիր ը.
Զնով Հովանին սեցէք, մբշա՝
Ինչ լացմ ը, թը՛խ առ, առնը՛,
Սարկաւագ եաց.

«Վէր իլի, Դաւիթ, վէր իլի.
Հնառը պինած քառասուն քահանեն,
Ուբը եվեարան կը բիբեն,
Մանչ ժողովըրդին կը կարգեն,
Վէր իլի, Դաւիթ, վէր իլի.
Հնառը պինած հերասունին սարկաւագ,
Ընչ բոլաւ կը բերեն,
Մանչ ժողովըրդին կան կըցցեն»,*

Դաւիթ, քոռ չարխուչ, չխասկըցաւ,
Եաց.— Վանից ը՞նչ կը** պակաս.
Ջուռնկ, մամ, ծեծ, ինչ պակաս ը,
Վանից սիրացուն խիր, սիվք առնը,
Ամպ սարկաւագ ժամու արընուա շապիկ
Եխան, եթէ Դաւիթ կէք,
Դաւիթ ընչ ժամու արընուա շապիկ տիաւ,
Արդ, պինին իշուխ գըլխուց,
Լուրջացաւ, համա կայնաւ, գընաց,
Գընաց հան ավուր ճըղլորը՝ ծառ,
Ընչ ինք ճըղլոր սիվ եր,
Գընաց, քեշից, ճըղիր կուռըրտից,
Արաւ գերնը՝ պես, իսը վեր թխին, գընաց,
Գընաց, աղքըրին մոտխըտցաւ,
Ղզիբան իսու պէրնդէր,
Գախուն առա-քսան խուրդը՝, կը գըլուրը,
կը բիբը, մանչ ծէրուն կը սպանը,
Ան ագբար գըմին սպանից, Ջաց կուրծին,
Քանը Դաւիթ կը գաներ,
Անու ձին աղեկ եր, վեր գերբին վե կը քոներ,
Դէրը չըր գեղնա կուրծին,
Փըչու մ՝ ել մոտխըտցաւ, դարբ մ՝ ել եղեր,

* Ցերդ ե, Ս. Տ.-Հ.
** Կամ Ջ մր.

Ան ինչ երազ ես տեսեր, քու երազ բերիս
Դաւիթ կ'ըսը.

«Ներեցեցուր խրոխտիկը, վէր իջը,
Ձեր չունիմ, իլը՛, արա խերուքին,
Ներեցեցուր խրոխտիկը, վէր իջը,
Ձեր չունիմ, իլը՛, արա խերուքին»։

Խրոխտիկը՝ Ջենով Հովան կ'ըսը.
— Խրոխտիկը կուբրան ը քիկ,
Հազը՛ր ես քի խեր եմ,
Դաւիթ կ'ըսը.

«Խրոխտիկը, տեսա, ուրը մարմար քար բնկիր եր,
Կանաչ-կարմիր լուս վերա կայնիր եր,
Մարութա Բանդը Աստվածածնա հրաշքն եր,
Ձեր չունիմ, խրոխտիկը, իլը՛, արա խերուքին»։

Խրոխտիկը ե մ' էլ ետաց.— Դաւիթ,
Սատնա խղինեն հիրճիվ քի պատրաստ ը,
Դաւիթ կ'ըսը.

«Խրոխտիկը, քենե կ'ուզիմ՝
Մինդ խարիր խամար խաղալիր քար կտրող քենե կ'ուզիմ.
Մինդ խարիր խամար խաղալիր խոզ մաղող, քենե կ'ուզիմ.
Մինդ խարիր խամար խաղալիր խիճ բերող, քենե կ'ուզիմ.
Մինդ խարիր խամար խաղալիր կավ արող, քենե կ'ուզիմ.
Մինդ խարիր խամար խաղալիր պատ շարող, քենե կ'ուզիմ.
Մինդ խարիր խամար խաղալիր ավազ արող, կ'ուզիմ ուրը կ'ուզիմ.

Զուր վեղ եվարին զրմեն պատրաստ կ'ուզիմ,
Վչանք իմ ուրը ըսած չինիմ, լրմընցնիմ»։

Ջենով Հովան կ'ըսը.— Խրոխտիկը կուբրան ը քիկ,
Դու չինը՛, Սատնա խղինեն հիրճիվ քի հազը՛ր ը։
Ելլուն ելնալ Ջենով Հովան,
Թուղթ գրից, հարդակից գեղրանք, ետաց.
«Վով գա քանը չուբա արնալ բինը՛,
Մեկ մնջխիկա ան գինգուլիկ առնը»։

* Տես և Ս. Տ.-Հ.

Անցկում միլաք իկին,
Սասմա ծռիր զըմեն իկին.
Ձերեկ ըզխըմիր փուրիցին,
Ըզքաբիր, բանիր հելսաս արին.
Ընչ մուք խաու գնան, բաշլիցին, չինիցին՝
Զուր կես գիշրին թումումիցին,
Քառասուն խուրըան մեչ իցկիցին՝
Համեն խուրըան վարդապիտ ըմ,
Սարկավագ ըմ, տերտեր ըմ կանգնացըցին.
Մեկ-մեկ ուրինց տեղ սկսիցին պատարագ անիլ՝
Դավիթ, Ջենով Հովան մանչ պատարագին խաղուրըզվան՝
Պատարագ լըմընցըցին, նուր աղոթքան բացվավ՝
Դավիթ հորդակից, Բաթմանա Բողեն, Ճարպանա Վահրըզ
Իալը, իսը՝ վար գարզըխին, արաւ դռնապան,
Եսաց.— Վանք ծի խասիմ, ըզվանք չախնք՝
Եկան, Թըղին, իկին տակ՝
Վարդապետքիր, սարկավագտիր, երեցկըտիր,
Բաթմանա Բողեն, Ճարպանա Վահրըզ ճեացին վանք՝

Դավիթ իրը՝ տակ, ընկավ խաս ուր քեֆին.
Նուռն գինին կը խմը, կը խմը՝.
Ընկավ խաս ուր քեֆին, ընկավ ձրիզ խմիր՝
Անցկում եղավ, խիզար ըմ Թլին, վիզ չկըտրըր՝
Դավիթ Թըղ ճեա մանչ ան հալին,
Մինք դռնանք վար Մըսրա Մելըքին՝

32. Կուզրադիներ խաբեությամբ ավերում և վաճառք. սարկավագը բոր և բեռում. Դավիթը պատուհասում և Կուզրադցին

Մելըք լսավ, ուրը՝ Սեվ սարը՝ թագան քաղաճ, վանք ըմ չինած,
ԸզԲաթմանա Բողեն, Ճարպանա Վահրըզ ատած դռնապան՝
Մըսրա Մելըք ուր մոր եսաց.
— Իս ան որ ան չան հեթըմ ատ սըպաներ, դու չԹըղիր՝
Մեր եսաց.— Մորուն, բան չանը.
Սասնա կազեն Թըղ անու իլնը՝,
Ըսաս՝ Մըսրա կազեն Թըղ քի իլնը՝.
Դու ախպեր եք. մ'երթա վար անու կռիվ՝
Մելըք կանչից, ըզԿուզրադին իալը՝,
Կուզրադեն եսաց.— Աբը՝, քանի մ' ազքար կ'ուղիս, ատ,

Գընա՛, ըզվանք ավըր՛, գանու մարդիր սպանը՛,
Ըզվանք Թաղնը, ա՛ռ, բե՛ռ
Կուզրպղին ետաց.— Քու վիզ ուբտնա ձին տաս ձիկ,
Բանքըմ իս գըխշնամ իյամ. յան չե, իս չըմ իյա.
Մըսրա Մելըք ետաց.— Իմ ձին ել ավիր իմ.
Ա՛ռ քի, քանի մ՛ աղքար կ՛ուզիս, գընա՛
Կուզրպղին ելավ, անու ձին առից,
Մեկ քանի մ՛ խաս աղքար առից, գընաց վար Սիվ սար,
Ուբր ըզվանք Թաղներ, բիբեր
Ընչ խասավ հանաս, Բաթմանա Բողին, Ճարպանա Վահրըզ
Առուծը՛ տարզ կը բտռբտռին, չԹըղին՝ գեն վանք
Անունք դարցան, գացին սարը՛ մեչ,
Լալըտարակ ըմ սպանիցին,
Սվտակ չապիկ ըմ Թաթխիցին մանչ անու արընին,
Բիբին, Բաթմանա Բողին, Ճարպանա Վահրըզին չանք ավին
Սըցին.— Մինք ըզԴավիթ սպանիցինք. նա անու չապիկն ը՛
Տը տանինք, Մըսրա Մելքին չանք տանք
Մընա՝ ա՛յ դու ինչը՞ խ տ՛անիք
Բաթմանա Բողին, Ճարպանա Վահրըզ
Եկան դռնին, Թըղին, փախան
Կուզրպղին ուր մարդիրով մտան մա վանից
Բառուն վարդապիտ սպանիցին.
Բառուն տերտեր սպանիցին.
Հերսունին ավագ սարկավագ սպանիցին,
Ըզվանք Թալնիցին, ինչ կըներ, առին, տարան
Մնաց խլխուն. ան մեկ ավագ սարկավագ,—
Ըզինք պախկըվածիկ եր մա խոյրքերուն, մա լեզերուն,—
Ելավ իրիշից, բաժըն չկա,
Ելավ, ժամու չապիկ Թաթխից մանչ արընին,
Առից, գընաց Սասուն
Իրիշկից, կը խը՝ Դավիթ նստիր,
Չամա արդղ, գինը՛ կը խմը,
Ան ել խաղով ետաց.

«Վեր իլի, Դավիթ, վեր իլի.
Չասար գինած՝ քանուն վարդապիտ,
Ուբր վեղարքիր մանչ եկեղեցուն ճեացիր անաեր»[*]

---

[*] Ձեռգ. Ս. Տ.-Հ.

Դաւիթ ասաց.— Վանից սարկաւագ իմիր ը.
Զենով Հովանին սեցիք, մըտա՝
Ինչ լազմ ը, թը՛խ առ, առնը՛,
Սարկաւագ ասաց.

«Վեր իլի, Դաւիթ, վեր իլի.
Հասար գինած քառասուն քահանին,
Ուբը եվեռքան կը բերեն,
Մանչ ժողովըրդին կը կարդեն։
Վեր իլի, Դաւիթ, վեր իլի.
Հասար գինած հերոսնին սարկաւագ,
Ընչ բոլոռ կը բերեն,
Մանչ ժողովըրդին կան կըցցեն»։*

Դաւիթ, քոռ չարխուչ, չխասկըցավ,
Ասաց.— Վանից ը՞նչ կը** պակաս.
Ձուռնիկ, մոմ, ծնիկ, ինչ պակաս ը,
Վանից սերացուն իմիր, ավիկ առնը։
Ավազ սարկաւագ ժամու ալբնուռ չաղիկ
Եխան, եվաղ Դաւիթը՛ կոչ։
Դաւիթ ընչ ժամու ալբնուռ չաղիկ սխալ,
Արշալ, գինին իմուխ գըլխուց,
Լուրջացավ, համա կայնավ, գընաց։
Գընաց հան ավուր ճրղլորը՛ ծառ,
Ընչ ինք ճրղլոր ավիր կը,
Գընաց, քիշից, ճրղիր կուռըրտից,
Արավ գերնը՛ պես, խոր վեր իխին, գընաց։
Գընաց, աղքըրին մոտխըտցավ,
Հզգերան խառ պալնդոլը,
Գիխուն տաս-քսան խուրգը՛, ոկը գըլուրը,
Կը բերը, մանչ ծաբուն կը սպանը։
Ան աղքեր գըմին սպանից, ձեաց կուգրացին։
Քանը Դաւիթ կը գաներ,
Անու ձին աղեկ եր, վեր դաբրին վե կը քոներ,
Դաբը չըր դեպնա կուգրացըմին։
Փըշու մ՛ եվ մոտխըտցավ, գարր մ՛ եվ եղավ,

* Տե՛ս և Ս. Տ.-Հ.
** Կամ ՝ Ա մբ.

Հզկուզրիդին ձիով իջը մանչ ծաղրուն,
Գընաց, խասալ վերա, եզեր ըզծընկնիր կտրից,
Ջանու ձեռքիր անու երմուկ հինը կտրից,
Քինի կտրից, աչք ըմ փուրից, ըզրևան ճղից,
Շամդկե մ' եզեր անկանչը՛ տակ,
Հզվիզ տարավ վեր քամկին,
Անչանչիր արավ, կապից վեր ձիուն, եսաց.
— Դեհ, գընա, չըհար տար քու Մըսրա Մելքին,
Սա, ուրը տիր մ' ել վեր ձի վի չի գա,
Դամիի ելավ գընցավ, իրը,
կուզրիդինը՛ ձին, ըզկուզրիդին տարավ Մսրը.
Ձին գընաց, կուզրիդինը՛ դուռ կացնավ,

33. Կուզրադիճի կինն ու ծաղրող դացուհին

կուզրիդինը՛ կնիկ ելավ գուռ,
Իրիշից, ըզկուզրիդին տեսավ.
Հզկուզրիդին ձիուց իջը տակ,
Տարավ տուն, պանկացուց մեռ տեղաց,
Ալիսուն շատ ելավ, քոնիր վառից,
Դրկեցանց կնիկ ըմ իրը անուշց տուն, եսաց.
— կուզրիդինը՛ կնիկ,
Նե վրե շատ քոնիր վառիր իս,
կուզրիդինը՛ կնիկ եսաց.— Ըմ գըտնաս
Առ կնիկ իրիշից, եսաց.
— Նե վռիե ը պանկիր ես, չիկնը կուզրիդին իկիր,
Եսաց՝ խա, լավ,
Ան կնիկ գընաց ձեռ իտու, դոշակ տարավ դեռ,
Իրիշից՝ ըզկուզրիդին՝անցկուտ աչքանչիր տեսավ, եսաց.

«կուզրիդին ք...բերան,
Քու իկիր լերան-լերան.
Ապա հոտր ը մի իրկըտիր»

կուզրիդին եսաց.

«Իս իկը՛ լերան-լերան,
Նիտիր կը գեն մե-մեկ քանց գերան.
Վեր անձրով գա, խեղեղ իլնը՛,

Ծի իրկաիրու ճաճ-պլուր բիրը՛,
Անհք ծի եղ ու չուբթան»։

Կնիկ լալելեն, բըռալեն ելալ դուս.
Գրնաց, մե-մեկը սիցին։

34. Մելիքի զռահավաթը. մոր յիշապը յեվ Մելիքի արշավանքը ու ճամակը Դավթին

Մըսրա Մելըք ախթաավ, լսավ,
Հորդակից, ըզկուզրաձին գրին արաբեն, տարան։
Մըսրա Մելըք իրիշկից ըզկուզրաձին՝
Ընչ անցկուն ալչաչեր արիր են, տիսավ,
Եսաց.— Մարե, արը՛, իրիշկը՛.
Մըհա՝ դորսեն իս ինչ անիմ։
Ուբը իս ան որ կը սպաներ, դա չիմրդիր,
Դեհ, արը, մարեզ ըմ առ հինը։
Մըսրա Մելըք խաղալ եսաց.

«Մարե, ես գրիմ թղթիկ ըմ արընե,
Ցրվիմ չուբս կողմ ախշըրին,
Աղքատ ժողվիմ, բիրիմ,
Երթամ վեր ան գնվըրին»։

Ըզտաշտ խալը, խոր հանտե,
Գանտակ եթալ, կարից, մատքիր կարից,
Ալրընալ թուղթ ըմ գրից, հորդակից ալ միլքը մեջ,
Գանի մ՛ մարդ կըեր, ժողվից, խալը՛։
Գանց ատաղ երկինք, մարդ բանդրավից, խալը՛։

Մըսրա Մելըքը՛ մեր գիշիր եղալ տիսավ՝
Ուբը Սասնա վերա լուս ու արիվ եր,
Մըսրա վերա մութ ու գիշիր եր.
Տիսավ, ուբը Մըսրա ձին փախեփախ եր,
Սասնա ձին հիտիվ խասեխաս եր։
Ելիսուն ելալ, Մըսրա Մելքին եսաց.
— Դա արը՛, քա ազքատ ժողվիր իս,
Դա իմ խաբար կ՛անիս, արը՛, մ՛երթա։
Մըսրա Մելըք եսաց.— Վըրե։
Եսաց.

«Ելաղ մ' իմ ախիր, ելաղ մ' իմ ախիր,
Ուբր Սասնա վերա լուս-արիվ եր,
Մըսրա վերա մուխ-գիշիր եր.
Ուբր Մըսրա ձին փախեփախ եր,
Սասնա ձին հիսիվ խասեխաս եր»։

Մելըք եսաց.
— Մարե, իս իմ աղքաթ ժողվիր իմ,
Բըվե նամվե ա'իյամ կռիվ։

Մելըք ասից ուր աղքաթ,
Ուր մեր, ուր քոլբիր ասից,
Գացին, գրին Հոմա գաշա,
Զադրքիր գանիցին, հանան նսասան։
Թուղթ իմ գըրիցին Սասուն Դավիթ խամար,
«Զուր եսա՞ մինք իկիր ինք, դորսեն դի՛ սրը.
Զուր յոթ իկիր, իկիր. չիկիր՝
Մինք սը թլինք վեր Սասմա,
Սասուն կ'ավրինք, կը տանինք վեր Մըսրա, սհա կ'անինք։

35. Դավիթը Պառավի խորհրդով հորեղբորից սասնցում և հարարն ու ձին չեն զինավառվում և. Ջենով Հռոմայի խրատը Պառվասի որոշ չեն կարգադրության մասին

Սասում ան թուղթ կարդացին, խառկացան,
Ուբր Մըսրա Մելըք աղքաթ արիր, իկիր վեր անունց.
Չամա առալ Դավիթ չի լսիր,
Ան Պառավ՝ ինչ Դավիթ կ'իյես,
Մանչ անու կռըրկին լուր կը սպանես,
Պառավ իրը, Դավիթին եսաց.— Դավիթ,
Բ'ախպեր Մելըք աղքաթ արիր, իկիր վեր քի,
Չուհար արիր, ուբր գա իյես կռիվ։
Դավիթ Պառավուն եսաց.
— Մընչ ձի աղքաթ կա, մընչ ձի սիլահ կա, մընչ ձի
քաղքիր կա,
իս առրատակ ինչըխ ա'իյամ կռիվ։
Պառավ Դավիթին եսաց.

«Քոռ խոր կա Քրիկ կնձակին.
Քոռ խոր կա Քոռիկ Զալալին.

Քո խոր կա Թաւռիկ Քաջախին.
Քո խոր կա Քամար Ուրզընին.
Քո խոր կա Զըրմա Քասուլին.
Քո խոր կա Զըրեխալը՝ Շապիկ.
Գընա, քո խրոխտը սա,
Քրխ խանը դուս, դո առ, գընա կռիվ»։

Դաւիթ ելաւ, ձգու մ' ավազ առից, գընաց առաջ,
Ետաց.— Խրոխտը, իմ ամամբիր կ'եռա,
Չի խամաթ իլը՝, ազանձ ըմ չինը՝,
Չինով Հոման եկավ, ըզսել խոր վար կրակին,
Չավազ իլից մնչ, խորտա ըմ կամըրցավ։
Դաւիթ ետաց.— Խրոխտը,
Մըհա՝ վըզու մ' առաջ խ ուտիմ, մըհա՝ չիփիր։
Խրոխտը ելաւ, գըզհլով խաու.—Դաւիթ չտուից,
Դաւիթ ետաց.— Չինով առ։
Չինով Հոման ետաց.— Իմ ձեռ որ մըրկը՝,
Ետաց.— Չա՛մա առ, լից իմ լուռ։
Չինով Հոման, ընչ ձեռ խաու, առից,
Դաւիթ գընաւ ձեռ կըգից,
Չինով Հոման ետաց.— Ա՛խ, իմ ձեռ մըրկավ, Քուխ։
Դաւիթ ետաց.— Դէհ, ածդ ապա,
Իմ խոր ինչ կա, ձի չանգ առա,
Խ առնիմ, իչիմ կռիվ։
Չինով Հոման ետաց.— Քուխ իմ ձեռ։
Ածդ իլը՝, խ քի չանգ առամ, ինչ կա։
Չինով Հոման ելաւ, ինչ կա, եխան, իլը՝ հանաւ։

Դաւիթ ելաւ, Զըրեխալը Շապիկ խանգավ.
Անցկուամ լինն եր, հերկինն,
Ծալից, ձաղմալից, ժողվից սրաը՝ վերա։
Քամար իլը սըրաը՝ վերա,
Իրիք փաթ իլը ուր մնջից բուլուր, կապից։
Գուահն իլը, դներ գըլխ, իրը՝ վար թիվքիրուն.
Ելաւ, քառասուն խուրնդքարը՝ բամբակ իաը հինը,
Նուր իաը ուր գըլխ։
Չըրմեք անցկուամ լինն էն,
Ելաւ, քառասուն խուրնդքարը՝ բամբակ իաը հինը,

Նուբ խոպալ ուբ ուբտաց,
Թըբ ը կնձակկին կապից վեր ուբ.
Անցկուա հերկին եր, կես ձեաց գետին,
կես վեր գըվառն վի հանվելցավ։
Զինով Հովան եսաց.
— *Գրնա սրտի Նիշանը՝ առեն,*
Գիշեր, ցերեկ կանթեղ վառը՝, հանեսե դուռս արա։
Բանքըմ անու դողին քի խաանը։
Դանվիթ գընաց սրտի Նիշանը՝ դռան վերա,
Լալելին մտավ ներս,
Յոթ ծուռաց ապրիք արավ, ուբ դողին արավ։
Աստծու հրամանով՝ Մահ խաչ ըմ
Շինվավ վեր Դանվիթ՝ աչ թևիին։
Դանվիթ ելավ իրը, եսաց.
— *Խրոխալեր, Մահ խաչ ըմ վեր իմ աչ թևիին ելավ։*
Զինով Հովան եսաց.
— *Մարութա Բանցր Աստվածածնա հրաչք քի խաասավ,*
Ել մը վախանա, Դանվիթ։
Դանվիթ ելավ, ըզԲաբիլ Ջալալին խալը,
Ձին եղեր քամակ, ըզսանք կըքից,
Ձիու մեկ ուբա գետնին կտրավ։

Զինով Հովան եսաց, խոտ ելաց.
— *Դանվիթ, կ'երթաս վեր Համխին Երկրիքը առ մ' կա.*
Քու Թուր գերկիս. Թի ան Պողպատե առ մ' կտրից, գընա.
Թը չը կտրից, գերցը՝, արը՝, նուբ գընա։
Մեկն ել կ'երթաս, դու չըս գը՝տնա, ըս քու ձին գըտնա,
Կաքնաղըմբ ը, մրազը՝ հնդրաբ ը, կա վեր քու Համխին.
Հանտես, ընչ քու ձին քիչիր կը առ գետին, հանտեղն ը՝
Պայ իչնես, ան չըտվ լողկանաս,
Պանվիս հանտը քընես։
Աստծու չնորք կը լցվը՝ վեր քիվ,
կը տիտնաս՝ ինչըս կ'իչնես։
Ձիու գամ բերնեն կը խանես,
Ձիու վին քամկեն կը բերես առակ,
Ըզձին բանադա կ'անես ան չիմանքաբեր,
իչնես, կը տիտնաս՝ ձին ել ինչըս իլիր։
Մեկն ել, ընչ նեղ կ'իչնես,

Հիշաս Մարութա Բանցր Ասլամաժին,
Ամէ Պատրաժին վար Դավիթը՝ աչ թիվին,
Ծըշխ մանչ բոշ խեժիլին։

36. Հոբելեան ափսոսանքը. Դավիթը կտրում և Պողվաթի այուցը չեվ խմելով Տաքնադրյուրի ջուրը՝ դառնում և հզոր

Դավիթ ելավ, ըզձին խեժավ, ասաց.
— Ախպաչեր, քու ձեռ տու, իս պագնիմ.
Ելավ, իս իկը, ելավ, իս չիկը, ձի խալվը՝
Ձենով Հովան ելաց, ձենով կանչից.

«Ափսուս, խաղար ը մեկ ափսուս,
Սասնա տնեն խանչիցին Քուռիկ Ջալալին.
Ափսուս, խաղար ը մեկ ափսուս,
Սասնա տնեն խանչիցին Թրիկ կեծակիին.
Ափսուս, խաղար ը մեկ ափսուս,
Սասնա տնեն խանչիցին Քամար Ուզընեին.
Ափսուս, խաղար ը մեկ ափսուս,
Սասնա տնեն խանչիցին Զըրեխալը՝ Շապիկ.
Ափսուս, խաղար ը մեկ ափսուս,
Սասնա տնեն խանչիցին Զըրմա Քաւսուլին.
Ափսուս, խաղար ը մեկ ափսուս,
Սասնա տնեն ա՛իյա, կուրուսը՝ նա քոռ, կամուր ջընելը»։

Դավիթ ասաց.— Ախպաչեր,
Դու ամա մեկ հըսը՛ն խաբար չըր ավիր,
Մկա քու վիզ ալ գ՛ըրկիր, ըզքի ալ սպանիր, նուր ա՛իյիր.
Չամա ամա խաբար նանչ ավիր, ալ քի չըմ սպանը.
Վըռ, իս քանց անուշք ախտս չեր՝
Դավիթ ուր խրոխպոր ձեռք պագնից, ըլնաց
Ծըլնաց, խասավ հանաև.
Կը սխանը՝ Պողվըտև սուտ մ՛ կա վար ճամխին
Թուր քեշից, եզար, ըզսուն կտրից,
Կալամ կալամը՝ վերա կայնավ,
Դավիթ ուր մադեն սրավ,
Անու սիրա քուռտավ, ասաց ձենով.

* Ձեռգ և Ս. Տ.-Հ.

«Ուբանիկ, դու թուլ կենես,
Զգես, խանես ըսահեղ.
Դու ուբը գայը գնենը նա սան,
Չկըտրես, իմ սիրտ թուռամես
Չեռնիկ, դու թուլ կենես,
կամիմ անցկուս չկըես ըզքի,
Ուբը դու գնենը, նա սուն շուռ անես,
Իմ սիրտ ըսկնա չթուռամես»։

Աստըծու հրամանով՝ Դավիթը՝ ձիս, ուբան էլ թուլցավ.
Մնաց հաուս. քիչ ըմ ճնաց,
Գնամի մ՝ ելավ, գացա սուն շուռ խաս։
Դավիթ խրխչից, կը խը՝ թուր ըզսուն կտրիր,
կալամ վեր կալամին կայնիր ը։
Դավիթ խնդացավ, եսաց.
«Իս անցկուս գայը գնենը իմ նա սան,
Նա սուն կտրիր, կալամ վեր կալամը՝ կայնիր,
Իս չըմ ակնախես»։
Դավիթ ձենով եսաց.

«Ուբանիկ, դու կանաչ կենես,
Դու բաբով դես ըսահեղ,
Ուբը իս գնենը, սուն կտրես,
կալամ վեր կալամին կայնես։
Ուբը չգըտնես, թի կտրիս ես։
Չեռնիկ, դու կանաչ կենես,
Աստըված քի հավը՝ կամիմ էլ տես,
Ուբը իս գնենը, նա սուն կտրես, իս չակնախես»։

Աճուռ հրամանով՝ Դավիթը ուբաքիրն էլ, ձեռքիրն էլ ժրան
Դավիթ ելավ, գընաց, ըզձին խնճավ, գընաց։
Ճոխ ավուր ճամբես գընաց,
Խառավ վեր ան կաճնիկ հանդըրին.
Ձին ծնկնիր խաս գետին։
Դավիթ ոքքեր խաս ձիս կուդ, եսաց.
— Դու քան՝ ար իկիր, ուբը ծնկնիր ավիր գետին, խամաճա
Ձիուն՝ Աստըծու հրամանով, լեզու իրը՝, եսաց.
— Դավիթ, իս կանամ ըզքի խանիմ խաս երևական,
Զարկիմ գետին, փարչա-փարչա անիմ,

Լա գալ գալ ֆալվիդ իս, կուբ կավրաֆեն մ'.
Քա խոր խաթրին, քա խեր ձի չաս ամանկ ավիր,
Ձե քա խրոխակեր քի եասց.
«Ձին հուբան ուբ ծնկնիր աս գնաին,
Չանան պայա իչնիաս,
Բաան ան կաթնաղրանը.
Նա քանասեն սարը կա,
Իս նա ձագկըտիր չըմ կիրիր,
Նա հաղբըրքիրու ջուր չըմ խմիր,
Իս իլիր իմ պետքիր,
Իմ խրրանի կեան չիեացիր,
Պայա իլը', նա ջրու մեչ լոզկացը',
Իլը', խմը', պառկը', քընը'.
Ակախա, չըխոմ կը խիս՝ ինչըխ իլիր
Ձիմ գեն ու սակ, իմ գամ առ սակ,

Դավիթ պայա կ'իչնը,
Ըզձին բանադա կ'անը՝ մանչ ան չիմանքաիրուն,
Ինք կը լոզկանա, կը պառկը', կը քընը',
Իրիք որ կը ճաա քընուկ,
Բընաւց կ'ակախը, կը սիանը՝
Գանաին գըլխուց ֆըռիր,
Ջըզմիք ուրտքիրուց ֆըռիր,
Գանար մնչկեն փըրթըվիր
Ելալ կանգնավ, սիաավ՝
Շապիկ իլիր մեկ ուբ բոյով.
Գանար իտը' բուլուր,
Մեկ փաթ ջորով խառավ.
Թաւր կապից վեր ուր,
Ելալ մեկ ուր բոյով.
Գանաին իտը', ան բանկըտիր եթալ,
Ջորով մտավ գըլխա.
Ջըզմիք իտը', բանկըտիր սխան,
Ջորով մտավ ուր ուրտ,
Ելալ, ըզձին իտը',
Ձին իլիր քանց երկու հըրճըվ.
Ասարծու չնորք վեր երկուսին ել թաիիր, լըսիր եր,

37. Դավթի վախը բռնամիներից. Ձիու հոջալևրը. բռնամիների բանակին իմաց տալը չեվ հարձակումն ու կոտորածը

Դավիթ ելավ, ձին խնճավ, գընաց Հոմի դաշտ.
Մեկ քըրի մ' վերա կայնավ, իրիշից՝
Բանց ասորը երկինք, անգկում մարդ կա դալոը մեչ.
Անգկում չադըր զանազ հանաու,
Դավիթ վախացավ հասց. «Տեր Աստված,
Իս ինչըխ ա'իյամ խաւտ նաբռունց կոխի,
Անուանք իլնին գըղուկ բամբակ,
Իս իլնիմ նա թևվը՝ բարկ կրակ,
Զըմ կանա գանուանք վառը՝,
Անուանք իլնին գարնան լըղհուր գառնիր, ուլիր,
Իս իլնիմ անուքը՝ գել,
Զըմ կանա գանուանք խեղդը՝,
Անուանք իլնին նա աչնան կանգրաքըռուկ,
Իս իլնիմ նա աչնան խարտավ քամը՝,
Զըմ կանա գանուանք տանը՝, լյը մա ծաբիրուն»,
Աստծու հրամանով և մ' ել ձիուն լեզու իրը,
Ասաց.— Դավիթ, ինչ կը վախանաս,
Հիշա Մարութա բանցը Աստվարածին,
Ամէ Պատրածին վեր Դավիթը՝ ալ թիվին,
Բըշը մանչ բուչ խնճըլին,
Բանի մ' գալ սըպանիս,
Անգկում իս իմ ուբտաքիրով տը սպանիմ.
Բանի մ' իմ ուբտաքիր սպանին,
Անգկում իս իմ գըլխով տը սպանիմ.
Բանի մ' իմ գըլուխ սպանը՝,
Անգկում իս իմ պուչով տը սպանիմ.
Բըշը, մը վախանաս,
Բանի մ' իս սպանիմ,
Անգկում քալ Թրեն կրակ ա'իյա.
Ան պըծտաքիր տը սպանը՝.
Աբրեն խեղեղ ա'իլնը,
Տ'իլնը գիտու տարը, ըզլանգակաիր տանը՝»
Դավիթ ելավ կանչից, ասաց.

«Ուբը ընչ քընուկ եք, հաչաբացեք.

Ուբբ ընչ հաչիր ևք, հաղբ՛ր կացիք.
Վայ չէսիք՝ Դաւիթ իրը՛, ըզմի գնդաւիկ սպանիցի»։

Դաւիթ ըզձին խեծաւ, քըշից մանչ աղքաթին,
Զուր կեսրին գամաւ խալխ հրմէն սպանիցի,
Աբուն ելաւ, ըզջանգամիր գըմէն վիրուց,
Չամա կը տանի՛ր...

38. Ծերուցու խրատը

Մեկ ախթիար մարդ ըս ա կնաբեն,
կը գեր, կ'աներ՝ «փըշա. փըշա»։
Դաւիթ իրիշկից, կը խը՝
Մեկ ֆըղկաբա յը, չը կովու մարդ.
Եսաց.— Հե՛յ, պապիկ, իս մեկ պապ ատայ իմ,
Իս ինչ փըչուրքին արիր իմ՝
Դա ձի կը կանչիս՝ փըշա, փըշա։
Առ պապիկ եսաց.— Ան մի* լեզվեն ը.
Ցանը համբաս ավիք՝ իս իյամ, ըզԴաւիթ ախտամ։
Եսաց.— Դաւիթ, բա՛ ը, ըզմի բսպանիս.
Քախպակը ըզմի պորով ը բիրիր.
կաճան ք'ախպոր չտիրը. նը հանաւ պրնա.
Դա ևն կը կտվիք, կը բարըշիք,
Մինք ձի հեդսիրն ինք, Դեհ, պրնա՛։

39. Դաւիթը բնկնում ե Մելիքի պատրաստած հորի մեջ

Դաւիթ ելաւ պրնաց չտիրը՛ մատ.
Անու մեր իրիշից, ըզԴաւիթ ախտավ,
Եսաց.— Դաւիթ. մորտուն,
Դեհ, պայա իրը՛, արը՛.
Քախպակը քընուց կ'ակխաբ,
Ելիք, ձի կազիք կեսիք վեր ձի.
Թը չկաբցաք, նուր կռիվ արիք,
Դաւիթ պայա ելաւ,

* Մի — մեր ե մ բ.

Ձիու գամ վիճքիցի չադրը՝ ցից,
Ուբա եմ՝ ընչ ա՛նքիս նիրա,
Գըռա՛մփ... գընաց խոր վեր.
Ջնջըլքիր իրը՝, բուլուր կըքլավ,
Ըմեն բան Դավիթ մոռցավ,
Դառնանք Սասուն վեր Ջենով Հովանին.

40. Ջենով Հովանի չերազն ու խոսքը Սև ձիու հետ. Դավիթը նրա խրատով չկռնում է հորից

Ջենով Հովան գիշեր երազ կը տեսնա.
Մանչ երազին կը խը՝ Դավիթ նեղ տեղ ը, մութ տեղ ը՝
Եսաց.— Կնիկ, իլը՝, ճրագ կըպռե,
Դավիթ նեղ տեղ ը, բըռվիր ը՝
Կնիկ եսաց.— Բուն քի կը քընես,
Երազ Դավթին կը տեսնաս՝
Վռիվ գըռը՝ Դավիթ խասիր մանչ կռվուն, չխոսիր՝
Ջենով Հովան և մ՛ ել քընավ՝
Ե մ՛ ել երազ կը խը՝ Դավիթ բըռվիր, նեղ տեղ ը՝
Եսաց.— Կնիկ, իլը՝, ճրագ կըպռե.
Դավիթ Քաչ Պաարածին մոռցիր ը, բըռվիր ը, իլը վեր.
Կնիկ Ջենով Հովանը՝ խաբար չըր անը.
Եսաց.— Ձրա Քըղնը՝ մարդ քընը.
Վռիվ գըռանա՝ Դավիթ խասիր մանչ կռվուն, չխոսիր՝
Ջենով Հովան ել մ՛ ել քընավ, ակախ տարավ,
Տեսավ, ուբը ել ըմ Դավիթ նեղ տեղ ը, բըռվիր ը՝
Ջենով Հովան եսաց.— Բաղձ ը,
Իմիմ, ճրագ կըպռուցիմ.
Ան կնիկ ելինց աղչիկ ը,
Փուբ վերա չցավը՝
Ջենով Հովան ճրագ կըպռուց, ելավ տանիս,
Կը տեսնը՝ Դավիթը՝ ասըղ մժղավիր ը՝
Ելավ, իրը,— ան՛ու Սիվ ձի մ՛ կըներ,—
Գընաց, եսաց.— Սիվ ձին,
Ընցնեմ տարը՝ կա, ըզքի աղեկ կը չախիմ,
Նեղ ավուր խաբրը՝ խամար՝
Դավիթ նեղ տեղ ընկիր,

Հիմի ըզի կը խաւսիս Դաւիթին,
Ձին ասաց.— Դաւիթ չատ գնան ը.
Իրիք որ ըզքի կը խաւսիմ,
Ասաց.— Նա փչաղ ատ գանիմ քու փուր, ըզքի սպանիմ,
Իրիք ճր... չխոմ ըզԴաւիթ ատ սպանին,
Երկու կոտ գարը՝ տամ քի, հիմի կարիս խաւսիս,
Ձին ասաց.— Ուբր երկու կոտ գարը՝ տաս ձի,
Որ ըմ կես որ ըզքի ատ խաւսիմ,
Ձենով Հովան ասաց.
— Նա փչաղ ատ գանիմ, ըզքի ատ սպանիմ,
Քի քանի՞ մ' կաւիթ կա,
Խինգ կոտ գարը՝ տամ քի,
Ըզի հիմի ատ խաւսիս Դաւիթին,
Ձին ասաց.— Ուբր խինգ կոտ գարը՝ տաս ձի,
Զուր գա իյաս տուն, քա խաւլով խագնիս,
Քա խորխոտմ առնիս, գաս,
Իս իմ գարին կը կարիմ.
Զուր գա ուրտ գնիս ոբքեր,
Ըզքի խաչարբաղիս վար իմ քամկին,
Իս ըզքի Դաւիթին ատ խաւսիմ.
Ձենով Հովան նլաւ, խեծաւ, ուրտ խոր ոբքեր,
Զուր ան մեկ ել ուրտ ատ գներ ոբքեր,
Ձենով Հովանին ձին ասաց.
— Իչը՝, ըզքի խաւսիր իմ.
Կանչը՝, Դաւիթ ատ լը՝.
Ձենով Հովան նլաւ, խորխոտմ խոր՝ բերնին,
Կանչից. «Մ՝, Դաւիթ»։
Առարծու հրամանով՝ ձին խորխոտմ վե գընաց,
Գընաց, ընկաւ Դաւիթը՝ ականջ։
Դաւիթ ասաց.
«Ներախտա խրոխտիր իրը՝ ձի հընդաւթ»։
Ձին խաւս, ասաց. «Հո՜ն»։
Ձենով Հովան ասաց.
— Դա հաւր իս, ինչըն իս իրիր։
Դաւիթ ասաց.— Խրոխտիր, իս բրուիր իմ.
Քանց գնչ բրանած, քանց չուն ըզի առաւնած։
Ձենով Հովան ասաց.

«Հիշա Մարութա Բանդը Առավարածին,
Յաչ Պատրածին վար Դավիթը՝ աչ Քիվին,
Ըզքի Թախ տու, վի Թալ»։
Դաւիթ ասաց.

«Հիշա Մարութա Բանդը Առավարածին,
Յաչ Պատրածին վար Դաւիթը՝ աչ Քիվին»։

Ըզինք Թախ խուռ, վի կիՅալ
Առաջու հրամանով՝ ամա խուրուց ելալ դուս.
Ջնջըլքիը հրմեն կարոտավալ,
կառուքիը մե-մեկ առեղ իմ գընաց,
Դաւիթ խուրուց ելալ դուս։

41. Դավթի չավ Մարա Մելիքի մնեամարտը. Դավիթը ապաւնում ե Մելիքին. Մելիքի մոր աղիծը Դավթին

Ելալ, Քառիկ Ջալալին խնծալ, ասաց.
— Մարե, ըզՄելքը խանեք վե.
Յան չե՝ ըզՄելքը քընուկ ալ սպանիմ։
Ելան կանչիցին Մելքին. Մելքը չակախալ։
Աչքի մ' կառք բիբին, կրակացին,
Դըբին վար Մելքը՝ ուրտաց մատնին,— ձրռձրռաց։
Մելքը ըզուրտա կծկից, ասաց.— Ե՛յ, փուշտա ուրտապիք,
Իմ առեղ խորտա չըք շինակը, ու մ' ըզքի կծից։
Դաւիթ ասաց.— Թու ու ըզքի չկծիր, իլը վե.
Անամախ՝ քի մախ իմ բիբիր.
Անգբրող՝ քի գըբող իմ իկիր։
Մելքը ելալ նստալ, քընաքըքխախ իրիչից.
Քանի մ' իրիչից՝ ըզԴավթը գըլխա չտեսալ վար ձիուն.—
Դաւիթը ձին անցկուտ բանդը ելա—
Մելքը ասաց.— Շան հեքըմ, Թըլթր Դաւիթ,
Քի ձի չկըներ, դու դո՞ւր հինը ելար ձիավուր,
Իկիր, վար Մըսրա Մելքը գըլխուն կայնար։
Դու նա ադքար հիվ սպանիցիր,
Իկիր, վար իմ գըլխուն կայնար։
Պայ իլը՝ արը՝ ասակ,

Իս, դու մի* սրնգրքիը կիսինք։
Դավիթ ասաց.— Ամ, ամա քու մեր՝
Տիր ըմ ըզի խարից, իզ՝, իցկից խուր վե,
Տիր մ՝ ել գո՞ւ պի ա՝ըցկիս։
Մելքը ասաց.— Տա, չան հեթըմ, Թըլոր Դավիթ,
Դեմակ, դու տիր ըմ ընկիը իս խուր վե, իլի՛ր իս գո՛ւս։
Իմնիմ, ըզքի ուսիմ ճաշ, խրամենց չըս մընա.
Ուսիմ խրամենց, ընթրիս չըս մընա.
Դու իշնըթս իկիը իս, ամա ձի կռիվ ա՝անիս։
Դավիթ ասաց.— Իս քի ճաշ ել կամ,
Խրամենց ել կամ, ընթրիս ել կամ,
Բայ դալ հանիլ իմ։
Մելքը ելավ, կայնավ, զուր ձին իզի՛,
Ըզձին ճամբից, ելավ խեժավ,
Ձև եմալ, զուր գալ տուց, իրը մեղան, ասաց.
— Դավիթ, մինք ը՞նչ ճաղլիք կովինք։
Դավիթ ասաց.— Դու ճանչ սխալերն իս,
Դու իրիք գալը գալ ձի,
Ի՛ր իս ճնացը ժիր,
Ւոր ես իրիք գալը կը գանիմ քի։
Մըսրա Մելքը փշու մ՝ խնդացավ, ասաց.
«Իս իրիք գալը գանիմ ասու, ալ ան ժիր չմընա»։
Դավիթ գատրավ հանավ։
Մելքը ձիով գընաց, գատանացավ, իրը՝.
Գալ ընչ ար գաներ Դավիթին,
Դավիթ՝ ձին ըզ Դավիթ ճուց,
Անու գալ դեզավ գետին,
Ճոզ, զուման խուս վերա։
Մըսրա Մելքը ասաց.
— Ախուգածին խուզ եր, խուզ գալցավ։
Ճոզ, զուման գետանեն վիրցավ,
Դավիթ, ուր ձին կի ուր տեղ կայնած։
Մըսրա Մելքը ասաց.
— Իմ ձիու մանի քըչիկ եր, գալը ասաը չարավ։
Մըխասար ըմ ել գատանացավ.
Իրը՝, գալ ըմ եգը Դավիթին։

* Մի — մեր՝ Ա Մ բ.

Դաւիթը՝ ձին ել ըմ ըզԴաւիթի թռուց
Թող, դուման ել ըմ խուռ վերա.
Թող վիրցավ, ձին, Դաւիթի իկին ուրինց տեղ
Մըսրա Մելըք ել ըմ ետաց.
— Մայեան իմ ձիու մաթ քըչիկ եր,
Ես ապով նա դարը ասար չարավ,
Մըսրա Մելըք ըզձին սրճաթվա մ' ճամբախ գտանաստուց,
Հանաե խուռ իրը՝ գոլըզ ըմ ել եղար,
Նանչ գոլըզ եղար, Դաւիթը՝ ձին ըզԴաւիթի ել ըմ թռուց.
Գոլըզ գեպավ գետին, և մ' ել թող, դուման խուռ վերա,
Նանչ թող, դուման վիրցավ,
Դաւիթ, ուր ձին իկին, ուրինց տեղ կայնան,
Դաւիթ ետաց.
— Դորիս քու իրիք դարը թուռումամ, նորաթ իրը՝ ձիկ,
Մըսրա Մելըք ետաց.
— Քաւ ձին ըզքի կը թռուցնե,
Ես ապով իմ դարըրիր քի ասար չարավ,
Իան ել իչնիմ նա խուր վե,
Քանաուն թաղիս, քանաուն գոմշու կաշը՝, քանաուն ջաղը՝ քար
Դնին վեր խուրու բերնին,
Նուր դու դեր ձիկ քու թուր, իմ գոլըզ
Ելան, ըզՄելըք իչուցին խուր վե.
Քանաուն թաղիս տակըսցին,
Քանաուն գոմշու կաշը՝, քանաուն ջաղը՝ քար
Դրին վեր խուրու բերնին, սիցին.
— Դաւիթ, դեհ, դեր քու իրիք դարը
Դաւիթ ձիուց հչավ տակ,
Գընաց, կայնավ վեր խուրու բերնին.
Ըզթուր քիշից, տարավ թիվ, իրը՝,
Ըզթուր պագնից, իսը վեր ուր գըլխաուն,
Ետաց.— Նա մեկ դարը Աատրծաուն խաթըր,
Տիր մ' ել գընաց, իրը՝, հըրսամիչ եղավ,
Ջեռ եթել թուր քիշից,
Տարավ թիվ, իսը, տը դարկեր,
Մեր ծիծ եխան դուս, ետաց.
— Աա դարը տու նա ծծին խաթըր,
Ջի քաղցըր ծիծ իմ տվիր.

Դավիթ ըզքուռ պապնից,
Իրը՛ վեր ուր գըվխուն, եղեր կալան, եսաց.
— Նա մեկ դռբը եղ քի խաթըր։
Տիր մ՚ եղ գընաց դեն, իրը՛, հըրամիչ ելավ,
Իրը՛ վեր խուրս բերնին,
Ձեռ եթալ, ըզքուռ քեշից,
Տարավ թիվ, սը զիներ,
Քոռըիր իկին հիրճիվ, սիցին.
— Դավիթ, ա՛ռ դռբըն եղ առ մ՚ի խաթըր,
Քոռ շուրիր ըմացիր ինք, քի շկիր ինք.
Ա՛ռ դռբըն եղ առ մ՚ի խաթըր։
Դավիթ զուր թուռ իրը՛ չուր վեր թիվին,
Եսաց.— Քոռըիր, նա կես դռբը ծի խաթըր.
Ի՛մ ճեսցը, նա կես դռբը. նա կես դռբը սը զրկիմ։
Դավիթ եսաց.

«Հիչա Մարութա Բանցր Աստվարածին,
Ամէն Պատրաստին վեր Դավիթը՝ ազ թիվին,
Նա թուռ ընչ իս հաշնիմ վեր նա խուրը՝ բերնին,
Պծառ ըմ կրակ նա թրեն երթա,
Ընկնը՛ նա ջաղցը՛ քըրիր ծակը՛,
Գոմշու կաշիք ծակը՛, թաղըշնիր ծակը՛,
Իյա՛, ընկնը՛ վեր Մըսրա Մելքը՛ գըվխուն,
Իյա՛ մանչ անու փուրուն վե,
Իյա՛ մանչ անու երկու ուրտաքիր վե, իյա՛ ասկ»։

Դավիթ ըզքուռ տարավ վեր խուրս բերնին,
Հաշնից, պծառ ըմ կրակ թրեն ընկավ,
Ըզա՛ ջաղցը՛ քըրիր ծակից,
Գոմշու կաշիք ծակից, թաղըշնիր ծակից,
Գընաց, ընկավ վեր Մըսրա Մելքը՛ գըվխուն վե,
Ծակից, գընաց, ընկավ հանդիման։
Անու խիալ լու մ՚ ըզան կծից,
Դավիթ զուր թուռ պապնից, եղեր կալան, եսաց.
— Դեհ, քանկացիք, մըհան՝ Մըսրա Մելքը ժիր ը, յան մեհիր ը։
Քոռըիր վիրուցին՝ ծակ,
Գոմշու կաշիք վիրուցին՝ ծակ,
Թաղըշնիր վիրուցին՝ ծակ,
Կովան վեր խուրս բերնին, կանչիցին.

— Մելը՛ք, դո՛ւ սա՛ղ իս՝
Եսաց.— Ես, լու մ՝ ինչբխ ըզքի կծիր.
Եբկու գա՛՛րբ եկ գա՛ր,
Դաւիթ եսաց.— Մելը՛ք, ուբր լու մ՝ ըզքի կծիր,
Մընա՝ ըզքի թամի առ, հիրար առ,
Մելբք ընչ ըզինք հիրար խառ,
Շադկ ըմ գընաց ան կնա՛ք, մեկ՝ ան կնա՛ր.
Մելբք սպանվավ,
կանչիցին.— Մելը՛ք, Մելը՛ք, Մելը՛ք.
Մելբք ձեն չիտու.
Քակիցին, աչկիցին, Մելբք սպանվիր.
Մելքը՛ մեր, ան՛ու քա՛րբր իկին,
Նատան հա՛ատ, վերա լացին.
Մելքը՛ մեր անեծք խառ, եսաց.
«Աստծուց կանչիր իմ, Դաւիթ,
Դո՛ւ Զըմբչիկ Սըլտանը՛ ձեռնով սպանվիս»։
Դաւիթ ելա՛վ, Մելքը ա՛չ կուզ առից,
Եսաց.— Նա իմ խոր բրնա՛ր.
Նա իս տանիմ, մի կնա՛ր խուրիմ,
Ամեկ տարեք ծի խամար.
Ըզա՛ն կուռբ առից, իպը՛,
Տեղ ըմ խուրից, գընաց Սասուն։

Գ

ԴԱՎԻԹՆ ՈՒ ԽԱՆԴՈՒԻԹԸ

42. Դավիթը յանդով ասուդների գովքը՝ գնում է Խանզադային տեսնելու

Իշուխ, գընաց, խասավ Սասնա կա՛ղեն,
Կը խը՝ եբկու մարդ Սասնա կը փախին, կը գա՛ն.
Իրը հիրճիվ մարդիբուն, եսաց.
Հա՛յ, մարդի՛բ, վրե՛ կը փախեք.
Մարդիբ սիցին.— Մինք գա՛ցինք Սասում,
Ամանդուտ խա՛խուն Դաւիթը՛ խամար տը գա՛վենք,
Դաւիթ ելա՛վ, մի սաղիբ կուտբից,
Ըզմի տփից, ըզմի քա՛ղքեն բա՛ղկից.

Դավիթ ասաց.— Ան իմ թրոխպեր Զնոով Հովան ը.
Դավիթ ուբը կա, ես իմ։
Ձեհ, մբնա, ձի խամաթ գովացիք՝
Մի Խանդուտ խաչուն ինչբե կը։
Ատ աչըղկոխը սիցին.— Մինք անասդ չընք կինա.
Մի սապիր քու թրոխպեր կուտրիր ը։
Դավիթ ասաց.— Ձեհ, կացեցեք ըսան,
Ես էյամ ձի խամաթ բիրեմ,
Քու ձի խամաթ գովացիք։
Դավիթ գընաց, սազ առից, իրը։
Աչըղկոխը նասան մընչ ան ճամբին,
Խանդուտ անու խամաթ գովացին.
Սիցին.

«Խանդուտ խաչնը՝ մալիր քանուն ճող ևր.
Խանդուտ խաչնը՝ աչքիր չինու կըրիխա յևր.
Անու ընքնիր կալամով քեշուկ ևր.
Անու ծձիր բամկը՝ քալա յևր.
Անու սերտ մեղան ևր.
Ան ևլ քու ախտուն չատ կարոտ ևր»։

Դավիթ ասաց.— Ուբը անցկուն ը,
Ես ալ գամ ձի Խանդուտ խաչուն ախտամ,
Մբնա՝ ինչ ահտակ ը։

Դավիթ ևլավ, ըզձին քշից, իրը՝
Ճաշ ճաժվան կերավ, խրամենց Բանդիմահուն կերավ,
Ընթրբաբն գընաց Թավրեզ՝ Խանդուտ խաչնին խտասավ։
Դավիթ իրը, խտասավ Թավրեզ։
Խանդուտ խաչուն իրիշից, նանչ ըզ Դավիթ ախտավ,
Դավիթը գորքայուքին ընչ ախտավ,
Ասաց.— Չամզալ, գարգան գ՛ը,
Ատանա ծուս իրը, ըզի բինամուս չանը։
Չամզալ գարգան ևգար, գոռ շինից, ամաց նեբար՝ կնար։

43. Դավիթն ու գուճապաճ Համզալը

Դավիթ գընաց վեր գարգըխին,
Զեռ խուռ, կը խը՝ գարգան շինուկ ը։

Եսաց.— Դուռ բացէ՛ք։
Համդոլ եսաց.— Ձըմ բա՛նաւ։
Եսաց.— Քու անուն ինչ կը,
Որը գու վար ձի գոռ չըս բա՛նաւ։
Եսաց.— Իմ անուն Համդոլ ը։
Դավիթ եսաց.— Համդոլ, որը գու գոռ չըս բա՛նաւ,
Մըհա՛ քու մաւ դռան կուչա վո ձի չանք տուս։
Համդոլ ըզոր մաւ դռան կուչա վո Դավթին չանք խուս։
Դավիթ երկու մաւ խուս,
Ըզ Համդոլը՛ մաւ բռնից,
Կըքից, եղունգ եվա՛ծ։
Համդոլ վախացավ եսաց.— Թո՛ւղ, գոռ բա՛նամ։
Համդոլ գոռ երա՛ց,
Դավիթ ընչ ըզ Համդոլ տեսավ,
Անցկուս դնչ, զորքա՛ն, այլակերպ մարդ մ՚ եր։
Վախացավ, եսաց.— Բա՛րով քե, Համդո՛լ
Համդոլ երկու ձեռնա քաման եղավ,
Եսաց.— Աածու բա՛րին, Դավթի՛։
Դավիթ ուր բարով ասել փոշմընավ, եսաց.

«Ան որ, ինչ խա իմ մոր մռանն եղա՛,
Խա երներ սիվ ոճ ըմ, քեշվեր քըռե մ՚,
Խա ասա՛ չուր մկա քու խանը՛ բարով չըր տվիր,
Հասար իկը, Համդոլին բարով տվը»։

Համդոլ եսաց.

«Ան որ, ընչ խա եղա՛,
Խա մեկ կուս-կըյա՛ երներ,
Խա ասա՛ չուր մկա քու խանը՛ բարով չըր առիր,
Հասար իմ մաւը՛ հախտան՝ Թըլսր Դավթը՛ բարով առը»։

24. Քառիկ Ջալալին յեվ վահրեվանցիների ձիերը. Դավիթն ու վահրեվանցիները

Հանդուս խաթուն քառասուն աղիկ փահլիվան
Հորդիկիր, բիրիր, կո հանահան ին։
Դավթը՛ անուն եվ լսավ, հորդիկից, ըզ Դավթի խալը.
Մա՛ ան քառասունը մեկին ուրուն խաշխը՛ ըզան առը՛։

Դաւիթ ըզուր ձիու գամ բերնեն եկան,
Ըզձին իջուխ, ըզնաց փնըզախ, իրիշից՝
Քառասուն ձի հաւտ, վեր ամ մարըքերուն գամ կ'ուտեն։
Քաւթիկ Ջալալին խրխընջաց,
Ըզնաց ըզամ քառասուն ձին փախցուցուց,
Տարաւ գամի քունջ ըս, գանուենց եմ կերաւ,
Ալ ան ձիանք՝ մեկ չըն ըզլաչնա, մոռխընա։
Դաւիթ ասաց. «Ձին ըզձիանք հանդիցց,
Տերմանք՝ Ճեաց Աասւած»։

Դաւիթ նսաց — Չամդոլ, իյանք դուր։
Չամդոլ ելաւ, շանք խուս։
Դաւիթ ըզնաց մանչ ամ քառասուն փահլիվանը՝ մոտ։
Կը ախանը՝ քառասուն ալ նսաած, դինի կը խմին։
Փահլիվանքտիր ընչ ըզԴաւիթ ախաան,
Սիցին.— Ալ Ճանդուա ըզմի չմանը.
Դաւիթ քունց մի ըզմանն ալ դորբայ ը, կորիճ ը։
Ճաթաքքիր արին մեկ, սիցին.
— ԸզԴաւիթ ամբախուշցինք, ըզԴաւիթ սպանինք։
Դորսեն ամա փահլիվանքտիր սիցին.— Բաւյուքուն։
ԸզԴաւիթ տարան, նսաըսցին մանչ ուրինց։
Շուշով դինը՝ կը խմին։
Դաւիթ ասաց.— Նա ինչ կոքվը կուռճ ևք բիրիր,
Նաթով մարդու բերան չթա՛ցվը.
Ճակ քաս ըմ բիրեք, մարդ անով խմը, բերան քացվը՝
Ելան ճակ քաս ըմ բիրին,
Ան քասով դորսեն դինը՝ կը լցին, կը խմին։
Չամեն մեկ քաս ըմ ավին Դաւիթին.
— Դաւիթ, դու բաղը՝ իս իկիր։
ԸզԴաւիթ ամբախուշցին։
Դաւիթ դորսեն գըլուխ կը գա ծուց վև.
Ճանդուա վիրուց քամաչա կ'անը։
Ասա՝ քառասուն փահլիվան քրիր քեչիցին,
Ընչ Դաւիթը՝ գըլուխ կոսվը՝,
Թուր գարկին, ըզԴաւիթը՝ վիզ կորին։

Ճանդուա նանչ ախաավ, ելաւ,
Ջրվաւ ըմ կապին խալը, խալ վեր հուրտըսին։

Չանգամ ընչ Դաւիթը գըլուխ կը կոտրէ՛, կը գա՛ ծուց վեր,
Անունք ընչ Թրիւր կը խանին դա՛ս,
Ամանդուա խաֆուն վիրուց կաղին կը թա՛ւը՛,
կը գեղնա վա՛ր սինուն, սինին կը զրընգա՛.
Դաւիթ գըլուխ կը վիրուցը, անունք Թրիւր կը պախին։
Ամանդուա ան չըվա՛ծ կաղին
Մեկ-մեկ եթա՛ւ տակ, խըլտցուց։
Դաւիթին ել լուրջ ցավ։
Դորանէն Դաւիթ ասաց.
— Զուր հեփ անունքը՛ ար ձիանք. խաց բերիք, ուտինք։
Ելան ձեռ ավին՝ սուֆրեն ար վիրուցին,
Փահլիվանքաիր սիցին.— Սուֆրեն Թըզ կենա.
Գացէք, խաց բերիք, թրենք վա՛ր սուֆրին, ուտինք։
Անցկուա՛ կ՛անեն, ուրը սուֆրեն չվիրուցեն, Թրիւր երեվիր։
Դաւիթ ասաց.— Սուֆրեն վիրուցե՛ն։
Ձեռ խոռ վիրուց, ասաց.
— Սուֆրեն կ՛իյա՛ հետիվ խացին,
Ամա չիյա՛ հետիվ սուֆրին։
Կը տեսնը, կը խը՝ քառասուն Թուր կա՛ սուֆրը՛ տակ.
Դաւիթ ձեռ խոռ, ըզան քառասուն Թուր առից,
Ծա՛ղից, ծալմա՛ղից, ասաց.— Չամդա՛ղ,
Ա՛ռ նա՛ փշուր երկաթ, տար, Թա՛ղ իմ ձիու խուրջին.
Տանիմ, անիմ իմ ձիուն նալ-բևեռ։

45. Դավթի յեվ Խանգուրի առաջին հանդիպումը

Ամանդուա խաֆուն մանչ ան փահլիվանքաիրուն Դաւիթին խաղալով.

Ասաց.— Թըզ Դաւիթ գա՛ վիր,
Մեկել քառասունին խաց տանին հանառ։
Դաւիթ ելալ գընաց Ամանդուա խաֆրնի հոգեն։
Ընչ աչ ընկալ, ըզԱմանդուա տեսավ,
Ամասավ ըզԱմանդուա գըրկից,
Անու ճակատ պագնից, անու մուռք պագնից,
Անու երկու հերիս պագնից։
Ամանդուա չամադղեն մ՛ ելալ Դաւիթը՛ ակընջը՛ տակ, ասաց.
— Քու տալ չըս իկիր մա՛ ձիկ, ըզի կը խայտացիս։

Դու ըզի խաչաձիվ արիր,
Դու ճակատ պագնիցիր,
Դու համբոյ խաթըր խամար, ընչ դու իկիր ևր.
Դու երկու հիրիս պագնիցիր,
Դու ջհևռւթնը խաթըր խամար, չիս քի խալալ ևր.
Դու վրե դիմ մռթը ծեր պագնիցիր

Դավիթ բարկավ, դարցավ հիտ, իրը, Համդոլին ևսաց.
— Համդոլ, դիմ ձին քիշը դուս
Համդոլ ըզձին իալը
Դավիթ խեճավ, տ'երթիր,
Ամանդուտ խաթուն ևլաց, ընկալ հիտիվ Դավթին
Անցկում գընաց խիտ, լավ կ'անը Դավթին,
Դավիթ չիսոմ չդանաս
Ամանդուտ խաթուն անցկում գընաց,
Շրմկըտիր իթուխ, թաթաց իկ գընաց.
Թաթիր կորրտավ, ուրտքիր ընկավ գետին,
Իրիկ փշու մ' գընաց.
Ուրտքիր ձգճըղվան՝ բրինդար ևլավ,
Արուն-արընջուր լցվավ տակ.
Հանտը՝ ընչ ուրտ կը դնը, լիք արուն կ'իլնը գետին
Դոստեն Ամանդուտ ևսաց.— Դավիթ,
Դու քու խաչ կը սիրիս,
Իրիշը հետևվանց՝ իմ հալ տիտը՝, նուր գընան
Դավիթ իրիշից հետևվանց, տիտավ՝
Ամանդուտ ընչ ուրտ կը դնը գետին,
Գալ արուն կ'իլնը ուրտաց տեղ
Ամանդուտ Դավթին ևսաց.
— Ահդ իլնը՝, քանը խուդը՝ ըզի կա, իս քու հետիվ գամ.
Իմ մեղք մ' իցկը քու վիզ, դարցը՝, արը, իյանք

Դավիթ դարցավ. ինք, Ամանդուտ իկին տուն
Դավիթ ևսաց.— Ամանդուտ խաթուն, Ասաըծուց կանչիր իմ,
Անցկում աղքատ գա վեր քու խոր քաղքին,
Զուր յոք որ, քանը ասպանին հավկնա,
Զուր յոք որ ան աղքատը՝ խըրտնում չիլնը՝,

46. Դավթի կռիվը Խանդուրի բռնամիների հետ. Խանդուրը գնում է Դավթի դիակը վառոնելու. Նրանց հանդիպումը մարտի դաշտում

Քանի մ' որ վերա ընցավ.
Անցկում աղքեր իրը, քաղքը՝ բուլուր խարը,
Մարդ չկըեր, երթեր կռիվ.
Ան թագավոր, Խանդուտ խաֆուն էրեն,
Յավլարմիշ էրեն Դավթին, Դավթին սիցին.
— Դավիթ իրը՛, գընա՛ կռիվ,
Թե չիյաս կռիվ, մի քաղաք ա՛վերին։
Դավիթ էրավ, Խանդուտին ասաց.— Խանդուտ խաֆուն,
Նա կռիվ էս Աստծուց ուղիր իմ։
Կ'իննը՝ իկը. կ'իննը՝ չիկը,
Յոթ որ Թումումը՛, Թի էս չիկը,
Գնա իմ լեշ ան լեշիրուց Ջոկիա։
Վեր իմ աչ Թիվին Մըսև խաչ ըմ կա,
Կը ճանչընաս իմ լեշ, կը բերես, կը խուրես։

Դավիթ կ'իննը, ըզձին խեծնը՛, կ'երթա կռիվ։
Քանի մ' որ կռիվ կ'անը.
Քանը կը սպանը, ատ աղքատ կը հավիննա։
Յոթ որ ընչ կը Թումումը՛,
Դավիթ հալա կա մանչ կուտուն, չիգա։
Խանդուտ կ'իննը, ձի մ' կը խեծնը,
Ուրմ ըմ կը բռնը ուր ձեռ, կ'երթա։
Կ'իյա, կ'իյնը մանչ ան լեշիրուն.
Կը տեսնա, ուրը ընչ պետ լեշ ը,
Ըզուրմ կը գընը՛, կը խանը վեր ձուն,
Վեր ուր Թիվին վե Թամաշա կ'անը՛,
Հետիվ Դավիթ՛ լեշին կան կը գա։
Դավիթ ատա կնաբեն գաղքեր խլըսցուց,
Դարցավ լեշիրու մեչվե կը գեր.
Իրեշից, կը խը՝ անու կնիկ,
Ըզուրմ կը գարկը՛ մանչ լեշիրուն,
Ըզլեշիր կը վերուցը՛,
Կը Թալը՛ վեր ուր Թիվին, հա՛մա կը գա։
Դավիթ կանչից.— Ե՛յ, ինչ կան կը գաս.

Ան, ինչ դու անու հիսիվ կան կը գան,
Իրիք ար կա՝ սպանիր իմ։
Մըհան՝ դու դուր ու փախիս, ըզքի հաղրը՛։—
Ըզուր կնիկ կը չարրը՛։—
Ամանդուս կանչից.— Ո՞։ դուր ու փախիս.
Ըզքի հաղրը՛, կա իս իկը՛ քանի քիս
Ըզքի կուրրրան ա՛անիմ իմ իրկան, ընչ սպանիր իս.
Զուր ըզքի չսպանիմ, չըմ գտնա հիսու
Կը գան մե-մկը՛ մոա, գմե-մկ կը ճանչընան,
Կ՛իջնին, խնդրաց կը գան ատուն։

47. Ձմրչիկ Սուլթանի հրավերն ի կռիվ. Գալիբը վճռակամ է հաճդուրի բռնամիներէն դեմ կռվելիս

Կը գան ատուն. ա՛յամ վերա կ՛ընցնը՛։
Ամանդուս կ՛իջնը տղով, լաճ ըմ կը բիրը՛։
Լաճու անուն Գալիբ կը դնը ուր խոր անուն՝ Մհնր։
Ա՛յամ վերա կ՛ընցնը։
Ձըմրչիկ Սըլթան հորդակից մե Գալիբ, հասց.
— Գալիբ, գա՛ս իմ կռիվ։
Գալիբ հասց. «Ջանըմ, իս ա՛իյած, լաճա պատուն ինչ անիմ»։
Ամբից, հասց.— Ադեկ, ու գամ։

Քանի մ՛ վախըս վերա ընցավ.
Մեկ զորըն ուզքը մ՛ել իրը վեր ան քաղքին։
Եղ ըմ Գալիբ եկավ գընաց կռիվ։
Կռիվ արավ երկու-իրիք որ,
Ամչ Պատրածին մուռցավ,
Արուն եկավ, խոու ձիու փուր հինը։
Արուն պաղավ, ալ ձին չըը կանա
Ձարուն ճըղիր, մանչ արնին քիլեր։
Գալիբ Ամչ Պատրածին մուռցեր եր.
Գալիբ նեղ ընկեր եր։

Գնանանք Սատուն վեր Զենով Հալանին։

§8. Զենով Հովանի չերազը. ճա ոգեւորչաւն ի հասնում Դավիթին, չերկաւ կոտորում նն բռնամիներին. Դավիթ չերդումը Ամբչիկ Սուլթանին

Զենով Հովան երազ տեսավ.
կը խը՝ Դավիթ բովիը մանչ ծընին, նեղ տեղ ը։
Զենով Հովան ասաց.— կնիկ, իւը՛, ճրագ արա.
Դավիթ նեղ տեղ ընկիը։
Կնիկ ասաց.— Բուն քի կը քնես,
Երազ Դավիթն կը խես։
Մկա Դավիթ ընկիը Ջանդուա խաթընը կուշա.
Բեճ, անու քեզն ը։
Իրիք տիը Զենով Հովան երազ տեսավ՝
Դավիթ նեղ տեղ եր, մանչ ծրնին եր։
Զենով Հովան ելավ, ճրագ կպուց, ասաց.
«Բանգլ ը, ելինց աղչիկ ը, անու սիրա չգիվը։
Զանանիմ, Դավիթ Ջաչ Պատրաճին մուտցիը ը,
Տը սպանին, մեչ տ՛երթաս։

Ելավ գընաց մա Սիվ ձին, ասաց.
— Սիվ ձին, Դավիթ նեղ տեղ ը,
Հիփ ըզի տը խանցես Դավիթին։
Սիվ ձին ասաց.— Դավիթ քանաուն ավուր ճամբաս գատըն ը։
Չանանգին կը խանանիմ, իրիք որ Ջորով կը խանանիմ։
Զենով Հովան ասաց.
— Նա բըչաղ տը գանիմ, ըզքի տը սպանիմ.
Իրիք ձը, ըզ Դավիթի կը սպանին։
Իրիք կոտ գայը՛ կը տամ քի, չուտ ըզի խանցուս։
Ձին ասաց.— Իրիք կոտ տաս, որ ըմ կես կը խանցիմ։
Զենով Հովան ասաց.— Ըզքի տը սպանիմ.
Դավիթ մա կռվուն ը, տը սպանին։
Ռի վեց կոտ գայը տը տամ,
Հիփ տը խանցես Դավիթին։
Վեց կոտ գայը՛ իւից հիրճիվ ձիուն։
Ձին ասաց.— Դեհ, գընա, չուտ քու խորթուտ, քու ինուր
բի խես։

Հանսիր Դավիթ մանչ կռվուն ը։
Զենով Հովան գընաց տուն, ըզխորթուտ առից,

Իրը, ըզձին խնծալ, քըշից. կէս ոհմէ խաւսալ,
Ձին ետաց.— Դէհ, կանչը՝ Դաւիթ դոր ի, ոը լոր,
Ձէնով Հովան կանչից. «Հո, Դաւիթ»։
Դաւիթ եաց. «Հո, հո...»։
Եաց.— Դու հուր իս։
Եաց.— Որոխպեր, իս կի մանչ կուռուն իմ.
Ախուն ոսկիը իմ ձիու փուր հինը՛,
Ալ իմ ձին չկանա հիլար առնը՛։
Ձէնով Հովան եաց.
— Հիշա Մարութա Աստվարածին,
Ետ Պատրածին վեր Դաւիթը՝ աչ թիվին.
Նա ախուն ցրվը հիրճիվ ձի, հիրճիվ իմ ձիւն։

Դաւիթ ընչ հիշաց Մարութա Բանցը Աստվարածին,
Աստըծու խրամանքով՝ ցվըլվալ ախուն հիրճիվ ձիուն։
Որոխպերն ալ իրը մանչ կուռուն,
Երկուս խնդրաց գանիցին, ըզան ձղքեր սպանիցին։
Դաւիթ տաս խաս ընտրիվ մարդ բռնից, եաց.
«Տանիմ Խանդուտ խաթնը՝ խամաթ, քամանչա առը՛»։
Դաւիթ, Ձէնով Հովան ելան իկին։
Դաւիթ գմարդիը իքուս մաս Ձէնով Հովան,
Տ՛իյեր, լողկաններ։
Ան մարդիը ելան, ըզՁէնով Հովան կը սպանեն։
Ձէնով Հովան բռաց, կանչից.
— Դաւիթ, նա մարդիը ըզի կը սպանին։
Դաւիթ ելիվ իրը, ձնուց ձեռ-ուրա կապից,
Իոը հանաը, ելիվ գընաց, լողկացավ։

Ըզմըչիկ Սըլտան իրը հիրճիվ Դաւիթին, եաց.
— Նա քանը՛ ախը հոլոդկիցը՛, գա չհիր իմ կոխվ։
Դաւիթ եաց.— Մոլով հաստիր,
Իս իյամ առէն, գամ քա կոխվ։
Եաց.— Դէհ, քա խաչ հերդըվցը՛,
Ուըր իյես առէն, գես իմ կոխվ,
Գնառուն որ քի մոլիյաք։
Դաւիթ ուր խիալ առաք ա՛երդըվներ,
Ձեռ եղեր վեր չոր թիվին, եաց.
«Նա խաչ վկա՝ իս գամ»։

Քաչ հանդամ հինը լողքաց,
Իրը վեր ջեր թիվին ձևաց տակ,
Ե մ'ել ձեռ առից վեր խաչին
Ելավ, իրը
Զուր Դավիթ գընաց մտա Ջենով Հովան,
Ջենով Հովան ատ մարդիրու վզքիր գըմեն կարեր եր
Դավիթ ասաց.— Քրիստոներ,
Վրե ատումնց վզքիր կարիցիր, սպանիցիր
Ասաց.— Ապա կը խոս՝ անուշք ըզի կը սպանին,
Թող խա ել ըզնուշք սպանիցը՝
Ջենով Հովան գընաց Սասուն.
Դավիթ ելավ գընաց մե Քանդուռ

49. Դավթի կռիվը Ձմբըկիկ հետ

Ա.յսամ վերա ընցավ.
Դավիթ Ձմբըկիկ Սըլտան խարեր եր, չգընաց կռիվ
Անուռ խաչ վեր անուռ Թիվին սիվցավ
Որ ըսի Դավիթ ասաց.— Քանդուռ, փշու մ' ջեր բե,
Խա ար լողկընամ, ըզի լողկացուռ
Ասաց.— վեր ձի ինչ ել սիտնաս, չտաս իմ հերիս
Քանդուռ ջեր տարավ ըզ Դավիթ լողկացուց.
Քանդուռ չըր գը'տնա, ինչ կըտայ եր, ասաց.
— Դավիթ, վրե քե խաչ վեր քե Թիվին սիվցիր ը
Դավիթ ասաց.— Հայ, Աստըված քե տուն ավրը'.
Ձե քի սիցը՝ ինչ ել վեր ձի խոս, չտաս իմ հերիս
Խա անդ արիր եր՝ քեռասուն որ ընչ լմըներ,
Իչեր խոտ Ձմբըկիկ Սըլտանին կռիվ
Քեռասուն որ ընչ ընցավ, խա չգընցը'
Են տպավ իմ խաչ սիվցիր ը
Դե վրե տվիր իմ հերիս.
Խա ար իչամ կռիվ, Քանդուռ

Մհերն ել ջեղացիր ը
Դավիթ ջրնեք արավ Ձմբըկիկ Սըլտանին,
Ասաց. «Ավը' կռիվ»
Ձմբըկիկ Սըլտան ուր ազքեր բեհրեվից,
Ելավ խոը հեռաս, ինչ Դավիթ կը լողկաներ

Անտեղ փուռ ըմ չինից, գալինը՝ խուփ եվըլ կրակ,
Ետաց. «Ուրը Դավիթ գա ըտան լոկինտա,
Թալիմ վար անու մնջից, գան ապանեմ»։
Դավիթ ելավ գընաց կռիվ.
Գանի մ՚որ կռիվ արավ.
Դավիթ հանտագանավ, չիրը։

50. Հար չնվ վորդու կռիվը. հար ասիծքը

Անու լաճ Մհեր գընաց հետիվ.
Գընաց մանչ կռվուն, կը խը՝
Դավիթ հալա կը կռիվ կ՚անը.
Ան ել առից, կռիվ անիլ։
Մե-մեկ կնայեն մ՚գազքաը գըմեն ապանիցին։
Դավիթ եատց Մհերին.
— Արը՛, իս, գու քաշտրակ առնենք.
Մըհա՝ գու ել իմ ատրպ կարիճ իս։
Հետաո Մհեր, Դավիթ խոտան հիրար։
Մհեր ըզԴավիթ վիրուց, եզար գետին.
Դավիթը՛ կուզ փշու մ՚ցավաց։
Դավիթ Մհերին անեծք խոու, եատց.

«Անմահ կայեն,
Աստծուց կանչիր իմ՝ քի մահ չիլնը,
Քենե ժառանգ ել գոնա չիլնը»։

Դավիթ գորխա եատց.
— Մհեր, իլը՛, գընա առուն,
Իս իյամ, լոկինտամ, նուր գամ,
Մհեր գընաց առուն։

51. Ձմբչիկը ապաճուտ և Դավթին. խոսիդութը իմիճատպաճ և լինուտ

Դավիթ գընաց ան գալ,
Ընչ ան գայիմ կը լոկինտեր, կարմիջը տակ։
Ձմբչիկ Սըլտան քանատուն որ գան քիրեն քըղեր եր վոռ,
Ջան գուքինը խուփ կրակցեր եր, կոմբըրցեր եր։
Դավիթ խալտվ եխան, ըզինք եքիլ մանչ գառին։

Զմբըչիկ Սըլտան ան խուժ նժիլ վեր անու միջից,
Սերտ ինը խուռ գան, ըզԴաւվիթի ապանից։

Չըհաք գընաց Խանդուտին,
Սիցին.— ԸզԴաւվիթի ապանիցի՞ն։
Խանդուտ եաց.— Անու լեղ բիրնք ըսաւ,
Դաւվիթ գարքաստ արին, բիրին,
Խանդուտը՝ փանջարը՝ տակ վե ընցըցին։
Խանդուտ խաբուն փանջարից վեր գըլխու
Ելավ, ըզինք նայեր տակ, եաց.
—Հիտիվ Դաւվիթին իս չմը՛նամ։
Գըլխե գնացավ վեր քարին, Խանդուտան ել մնաւավ։
Տարան երկուսն ել խուբիցին։

Ե

Մ Հ Ե Ր

52. Մհերը չի խաբվում Զևնով Հովանի կնոջից յնվ ետա զրպարտությամբ սուտասվում ե սնից

Մհեր ելավ գընաց վեր Զմբըչիկ Սըլտանին.
Նայեր ըզՉմբըչիկ Սըլտան ապանից,
Դաբցավ, իրը քհոանց տուն.
Տեղ չտրվին անու։
Ելավ խրուխ, գընաց Սասուն։

Զևնով Հովանը՝ կնիկ աչք ընկավ հինը.
Եաց. «Զևնով Հովանից ապտ չինը.
Նա ձիկ կը խանանը՛. Նա գա մա ձիկ,
Բանքըմ ձի ապտ մ՛ իլնը»։
Զևնով Հովանը՝ կնիկ եաց.
— Մհեր, վշտ մ՛ չանր բի, իս լսկանամ։
Զևնով Հովանը՝ կնիկ գընաց, տկլուդցավ, նստավ չոր.
Կանչից Մհերին.— Չանր բի, իմ գըլխե ելամ։
Մհեր չանր առից, տարավ,

Տիառավ, ուբը չվլաթա կը մանչ չոլկին,
Ջեր իսբ հանռաւ սբ գառնեբ, կնիկ եսաց.
«Սիմ, ջեր լցբ վեր իմ գբլխուն,
Ուբը թամաթ իչնի ըզկ, իմ լիշ ախանա,
Գա մա ձի, բանքըմ ձի սբզե մ' իչնը»,
Եսաց.— Մհեր, ջեր լից, իմ գբլեխ լվամ,
Մհեր ձեռ ըմ իսբ՝ վեր ուբ աչքիբուն,
Ան մեկել ձեռնով կը լցնը,
Ուբը աչք չիչնեբ, անու լիշ ախաներ, մեղավորնեբ։
Զհնով Հովանը՝ կնիկ իբիշից, կը խը՝
Մհեր ձեռ գբիբ վեր ուբ աչքիբուն,
Ուբը գան չը ախանա, եսաց.
— Զեռ աչքիբուց տաբ գնա.
Աբը՝ մա ձիկ, բանքըմ ձի լաճ մ' իչնը,
Չանքի Զհնով Հովանից լաճ ըմ չիչնը։
Մհեր եսաց.— Մանչ մի գնիչ ատ չկա.
Դա իմ մեր, իմ քանբն իա
Զհնով Հովանը՝ կնիկ եչով,
Տկլուղ գընաց մա Զհնով Հովան, եսաց.
— Դա նա չան հնքըմ բիբիբ ըսաե,
Իա գբլեխ կը լվեբ, իբը, ձեռ իքըլ քանխ ձիկ,
Չորով իա փբքիա, վախա։
Զհնով Հովան եչով,
Ըզ Մհեր տնեն քանխկից, գառգանքբիբ եգար։

53. Ստամոված Մհերը ծնողների գերեզմանի վրա. ծնողների խոհուրդը

Մհեր եչով գընաց վեր ուբ խոր գերեզմընին,
Կանչից.

«Կակո, վիբ իլը, կակո, վիբ իլը,
Հառոր ըզկ Սասնա տնեն բերհար արած,
Գառգանքբիբ վերես կուձած ին»։

Գավիթ եսաց.

«Անմախ կայեն, հիա ընկը,
Գալ իմ կուդ կը ցավը»։

Մհեր գընաց վեր մոր գերեզմընին,
Կանչից, եաց.

«Յանդուտ խաթուն, վեր իլը.
Հասար ըզի Սասնա անեն,
Քեռանց անեն բերհար արած ինդ։

Մեր եաց.

«Քու խեր ըզքի անըծիր ը,
*Ի խուղ մուտ չկա,**
Գընա Ավազու քարը՝ մեչ,
Ի գավանում հանաեզ տ՚իլնը»։

54. Մհերի փակվելը Ավազի բարի մեջ

Մհեր գընաց Ավազու քար. քար բացվավ։
Մհեր գընաց, ձիով գընաց հինը, քար իրը՝ հերսաբ

Անու նշանակն էլ՝
Ամբրցման անու ձին ուբր կը չոր,
Ան քարվե կը գա տակ։

* «Քեզ հոգի մեջ մանել չկա», այսինքն՝ չես մեռնիլ։ Ա. Ա.

Վահագն Ծառեր

պատմեց
Մուշեղ
Մանուկ Հարությունյան

գրի առավ 1933ը
Կարապետ Մելիք-Ոսկանյան

Մանուկ Հարությունյաց (Ժող. նկարիչ Մ. Սարյանի նկարած)

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

1933 թ. հոկտեմբերին, ՀՍՄՀ Կուլտուրայի Պատմության Ինստիտուտի կողմից գնալ Աշտարակի շրջանը կազմակերպված ֆոլկլորեքսպեդիցիայի ժամանակ, Աշտարակում պրն առանք Սասնա Ծռեր-ի այս պատումը։

Պատումիս ասացողը Մոկս քաղաքի «Ճապղջ Քաղի» բնակիչ Մանուկն է «Քիշտայինց Թախտումից». հոր անունն է Հարություն, ինքն էլ գրված է հոր անունով՝ Հարությունյան. պապինը՝ Հոռո (Հուսիփ — Հովսեփ)։ Մանուկ Բիձան 79 — 80 տարեկան է, անգրագետ։

Մանուկի հոր ընտանիքը բազմանգամ է եղել՝ հայր, մայր, 6 եղբայր, վորոնցից 3-ը մեռել են, մյուսներն ապրելիս են եղել միասին, մի հարկի տակ։

Նրանց անտեսությունը միջակից բարձր է եղել. ունեցել են 3 ջրագաց, 4—5 կով (վոչխար չեն պահել) և մոտ 10 փեթի ցորեն ամող եմի պատճառ։ Մանուկենց տունը հողագործությամբ չի հայթայթել իր ապրուստը։ Նրանց դլխավոր զբաղմունքը եղել է արհեստը։ Մեծ եղբայրը՝ Հուսիփը վորմնադիր եր, «պատ կը չարեր», միջնեկը՝ «ճաղըրպան» եր, իսկ ինքը՝ «ես տասը տեսակ դործ կ'անեի»— «բոստան, գործ (չուխահանություն), խրդար կը քաշեի» և այլն։

Նրա հիմնական արհեստը չուխահանությունն է եղել, և նրանով էլ այդ արհեստով է հայթայթում իր որվա պարենը։

1913-14 թ. թ. Նրա կեղրոնները բազմանում են։

Վրա յի հասնում համաշխարհային պատերազմը և նրանք դաղթում են Այսրկովկաս։ Այստեղ սկզբում մի ու. ժամանակ նա ապրում է ՆՀմինածում, ապա այնտեղից անցնում է Նոր-Բայազետ Նորագյուղ գյուղը։ 1916 թ. Նոյեմբ վերադառնում է ՆՀմինածին, այստեղից էլ գնում, հաստատվում է Աշտարակում, վորտեղ ապրում է մինչև օրս։

«Մոմի տաքին կուլի, էխաշկե կ'անեյինք, ապա ամերկայինների նպատակը կը տատանվեր»,— պատմում է Նաւ Շուտով նպատակ կտրում են և նա անցնում է Ամերկումի չուխահանոցը, վորտեղ էխատատուքին ու գործ կ'աներ։ Ամերկումի չուխահանոցը լուծարքի ենթարկելուց հետո՝ նա մի ու. ժամանակ իր անխտիրն արհեստանոցն է պահում, ապա անցնում է Հայտնարկոոպի չուխահանոցը, վորտեղ գլխավոր վարպետ, և մինչև օրս էլ այնտեղ է աշխատում։ Նա այժմ էլ դազդահներ է շինում և գործ անում։

Մանուկ Բիձան մի հատարյալ չռեմարան է ֆոլկլորի. գիտե հարյուրավոր հայհոյանքներ և քրդերեն հեքիաթներ ու վիպեր, յիրեր ու խաղեր, առակներ ու առածներ, հանելուկներ ու ժեղրու պատերգ։ Հայ լինի, հայհոյանքը կը պատմի. քուրդ լինի, քրդերեն։

Պատմում և աշխույժ կենդանի, հետաքրքրական։

Ուշադրությունը թեթևացնելու և աշխուժացնելու նպատակով նա մերթ ընդ մերթ ընդհատում է իր պատմվածքը և մի «ծպտուս պահ» կամ առակ ասելուց հետո՝ շարունակում է։

Մանուկ Բիձան սիրում է ասել, խոսել, կատակել. Ուրիշների նման գնալ չի ծախուձեռ. ինչ որ գիտե, ուրախությամբ պատմում է. առ մի դիմ է, որ հասուկ է պրոֆեսիոնալ ասացողներին։ Ցեմ իրեք, նա իր դիտացածը, իր անցուդարձը հաճախ է պատմել և հայրենիքում. Մոկաում է այսպես։

1911 թ. նա մեծ քանակությամբ յիրդեր ու խաղեր է հասել և բազմաթիվ «խնքաթներ» և գրույցներ պատմել պրոֆ. Հ. Աբրելյան, յերբ վերջինս Մոկաում ֆոնոգրաֆով ֆոլկլորիստիկ նյութեր էր հավաքում։

Մի շարք բաներ պատմել է նաև հանդուցյալ ազգագրագետ Ցերվ. Լալայանին։

Մեր հարցին, թե ինչպես է նա հիշում այդ յոլորը, նա պատասխանեց. «Գիշերները պարապ կը նստինք, կը պատմինք հուր յեանա»։

Մոկաում նրա, ինչպես և № 10, 11 պատումի ասացող Վարդան Բաղեկյանի հավաքատեղին յեղել է փութկապան Ճահենի կամ փութկապան Մանուկի անները, որտեղ մոկացիները հավաքվելիս են յեղել և գիշերները լուսացնելիս։ Բացի այդ՝ Վարդան Բաղեկյանն ու Մանուկ Բիձան մի շարք տարիներ յեղել են Փութկու նպատակների ժողովողներ, ապա ուրեմն շրջել են վանի, Բիթլիսի վիլայեթներում, հանել են անդամ Դիարբեքիրում։

Մանուկ Բիձայի հայերին «խնքաթներից», յերդերից ու խաղերից հիշենք մեկին հետևյալները՝

1. «Սասնա Ծռեր» (գրքեկու գրքին կ'ըսեմ, տասը բերդի կ'ըսեմ)։
2. «Մակաց Մրկոնն» (ձենը, մեկ հուրս խաբար գըտիմ)։
3. «Ալան ալոնց»։
4. Բազմաթիվ պարերգեր ու առակներ (դրի յենք առել մի քանիսը)։
5. «Սըլտան Մուրադը» (3 հեքաթ), «Գևորգ Քաջամորդ» և այլն։

Քրդերին գլուցածներից հիշենք՝

1. «Փայալի փաշա», 2. «Հաւասատ և Զալէ», 3. «Մամո Զինո», 4. «Զըմբուլ Ֆրուշ», 5. «Ման Դըմ-Դըմ», 6. «Մխամանքո Մզնգարեն» և այլն, և այլն։

Վերոհիշյալ, ինչպես և այլ չհիմարկածա քրդերին վերաբերը Մանուկ Բիձան պատմում է նույնպես հայերին, սակայն՝ «քրդերին յերդեր չեն, անոնք կը պահեն հայերին խոսքով բան»։

Այս նյութերը մեծ մասը դեռ չի տպագրված։

«Սասնա Ծռեր»-ի այս պատումը Մանուկ Բիձան լսել և «պատիրեցել» է նա գժվարանում է ասել, թե որ պահն է յեղել նրա վարպետը. նրա ասելով՝ շատերն էլեն պատմում և շատերից է նա լսել։

Պատումիս մեջ վորոշ կետերներ Մանուկ Բիձան յերդում են. Ընդհանրապես ծանր ու տխուր յերգահանգներ են. Առում են՝ ժամանակին նա հայտնի յերգիչ և յերգել, մանավանդ մեծ հաշակ և ունեցել նրա «Մոկաց Մրկոնն»։* Ներկայումս նա այդ կետերները չերդում է ծերունական զգոջ ձայնով։

Մանուկ Բիձան ծեր և. թոքերի բորբոքում հիվանդությունից նոր

* Ֆոնոգրաֆով գրի չի առել պրոֆ. Հ. Աբրելյանը 1911 թ. Կ. Մ.-Ո.

առողջացած լինելով, մեր գրչի առնելու ժամանակ գժվարությամբ եր պատմուժուռացկոտ և գարձել. անդ-անդ անդումներ և անուժ, ապա հիշում և և խնդրում, վոր տեղը գնենք Մեզ թվում և, վոր գրանով ևն բացատրվում վեպի ընդհանուր արևմտյից յեղած չեղումները

Մանուկ Բիձայի մտքենի լեզուն կրել և այլ և այլ բարքառների ազդեցությունը Մլևնուչն վոնը կամ բառը նա ասրքեր ձևվերով և տարբեր հնչյունեներով և առում, արինակ՝ ասաց, ասից, ասեց, նասց, քասց, քսեց, քսից, կ'ըսը, կ'ասը, կ'ասե, կ'ըսե և այլն Տեղ-տեղ նա իր տուբքն և տալիս գրական լեզվին կամ Աշտարակի բարբառին, տեղ-տեղ նախնականեն քրդերեն և այլ տարբ բառերը հայացնում և և այլն

Պատմելե գրի առնելու ժամանակ ինձ օգնում եր Կուլտուրայի Պատմության գիտական աշխատակից Արամ Ղանալանյանը,* վորը կարողացավ հատցնել մյնչև ջնարհզրար ափսոսանքը, ապա հիմանդության պատճառով ընդհատեց աշխատանքը Շարունակությունը գրի յեմ առել յես մինակ

Կ. Մ.–ՈՂԱՆՋԱՆՑԱՆ

Բանահավաքի տոպատումը վերանայել ևնք

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

* № 18 պատումի բանահավաքը Կ. Մ.–Ո.

ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ

1. Նախերգանք

Ձավթի խնբ՝ Միծ Մհեր Սանասարի տղեն իւ
Ձավթի խնբ՝ Միծ Մհեր ըսած է՝
Ուվ միը պատմուքին անե, մի ողոմի ասու

«Ձառնամ զողոմին ասամ,
Վոր ու ասամ կակիդ քաքավորին.
Ձառնամ զողոմին ասամ,
Վոր ու ասամ Ձեղյա քհանին.
Ձառնամ զողոմին ասամ,
Վոր ու ասամ Սանասարին.
Ձառնամ զողոմին ասամ,
Վոր ու ասամ Դալի Բաղդասարին.
Ձառնամ զողոմին ասամ,
Վոր ու ասամ Միծ Մհերին.
Ձառնամ զողոմին ասամ,
Վոր ու ասամ Ծինով Հովանին.
Ձառնամ զողոմին ասամ,
Վոր ու ասամ Ջահել Ձավխին»*

* Ձերդ եւ գ. Մ.–Ռ.

2. Գուրդ բնկն առնում և իր վարդու համար Գագիկ թագավորի աղջկանը

Կակիդ Թաքաւորի ախչիկ մ' կ'իլնէր
Ամուր մեկին քանի մ' խաւս ախչիկ կ'առնէր,
Կ'երթա Ախթամարա ծովի հատ կաղն գտնէր
Վոտտանա քարդ բնկ ըմ կ'իլնէր
Են բնկը՝ ադնն էլ կը գա կաղն գտնէր.
Կակիդ Թաքաւորի դախչիկ կը տեսնա.
Վոր կը տեսնա, սիրահար կ'իլնէ վերենա
Վոր կ'երթա տուն.— Հայրիկ, կ'ասի,
Մե ախչիկ տեսէր իմ ծովհատի.
Են ախչիկ տ'առնես ձի.
Են ախչիկ Վանա Կակիդ Թաքաւորի ախչիկն է
Ինե կ'ասի.— Տգա, մինք քարդ ինք, ենիկ խաչ է,
Ուր ախչիկ ինչբե որ առ ձիկ
— Չե, կ'ասը, զռռալ նա, խաթրով նա, են ախչիկ տ'ուզիս
Անգամ չըհար կ'ողորկի Կակիդ Թաքաւորին,
Կ'ասը.— Բա ախչիկ որ առս ձիկ,
Են էլ կ'ասը.— Չի կարելի, յես չըմ հաւա—
Անոնց ուժ հավիլ կ'իլնի քանց Կակիդ Թաքաւորին—
Բնկ կ'ասը.— Կակիդ Թաքաւոր,
Խաթրով իլնի, զռռալ իլնի, դախչիկ որ առա
— Բնկ, կ'ասը Կակիդ Թաքաւոր,
Յես խա քի կռիվ չըմ ձնի,
Յես խա քի պայման ըմ կապիմ.
Կ'ասը.— Յես խա քի կը բաղըշիմ.
Բ'ախչիկ կը առա յիմ ադնն,
Ծոդամ ըմ կը տնես խիտ,
Յեղյա քանանեն կը տնես խիտ,
Յես կը առնիմ մա ձիկ.
Մե պզտիկ եկեղցի մ' չինինք.
Բ'ախչիկ Ստա ար ոսկնքով,
Յիմ ադնն Ստա ար ոսկնքով.
Չի մինք քարդ ինք, տուն խաչ

3. Սանասարի չիվ Բաղդասարի ծնունդը Հարեվ կդզում. Ցուցիր գնում են, մի ամայի տեղում իրենց համար տուն են օթևում

Կ'երթան, տարի մ' կը մնան հնաւնխ.
Ախչիկ խաբար կ'անը կակիդ թագավորին,
Կ'ասը.— Ձեռ ըսաի չիմ մընա.
Դիշերվան գամեն կը պիրիս, դի խանիս տուս.
Վոր կը խանի տուս, ախչիկ կ'ասը.
— Ձի մը տանի Հախթամար, դի տար Հարեվ.
Ախչիկն ել վոր կ'երթա, ծոցվոր կ'իլնի.
Ճամփեն կը մնա իրիք-չորս տարի պահուկ.
Ճամփեն կը պիրի երկու տղե մ' ջըմը'կ.
Մեկի անուն Սանասար, մեկի՝ Բաղդասար.

Տղինիր որական կը մեծանին.
Տաս տարի մ' վերա կ'ընցնի.
Տղինիր մե-մեկու կ'ասին.
— Մինք նսա տեղ չինք մնա. մինք նսա տեղ ինչ ա'անինք.
Մինք նսա կղզու մեչ, նսա ծովու մեչ չինք կանա մնա.
Տ'իլնինք երթանք հայրիչ սահմանն, հայրիչ խոր.
Կ'իլնին կ'երթան չոլ-չատան տեղ ըմ.
Տղինիր կ'ասին.— Մինք չինք երթա հայրիչ գեղիր,
Մինք նսա տեղ մե խամա տուն կը շինինք.
Ծոս գարկին, ուրինց խամա տուն կը շինին.
Ճոճ-ճոճ քարեր կը պիրին, կը շինին.

4. Ալեվոր տան տնուցը դնում ի Սասուն

Սանասար կ'ասի Ցեղյա քահանին.
— Ցեղյա քահանա, ու մալհազա անինք,
Տըսնինք՝ մեր տան անուն ինչ ու տնինք.
Եվարին մըչ մահլըղին կը տեհանան՝
Մեկ խալխալը մարթ ըմ կը գա.
Ցեղյա քահանին տեհնա Սանասարին, կ'ասի.
— Նսա խալխալը մարթ ըմ պիրինք մեր տուն մեչման,
Տեհանանք՝ ինչ անուն կը կընանի մեր տան համար.
Կ'իյան, նսա խալխալը մարթ կը պիրին ուրինց տուն.

Ալլահուն մարթի կը ձնա, գիշեր ենտեխ կը քընի·
Աբլհասն վոր կ'իլնին վեր, Սանանասր կ'ըսը.
— Ա՛լլահ՛ը, իլի վե՛, երթանք, միր տան պալտր կան պանք·
Թամաշա արը՛, անուն ըմ տիր միր տան·
Կ'իլնին կ'երթան տան չուբա պալտր կը գըվըռին·
Ալլահ՛ը վոր կը տխնա են քարիր պատ շարած՝
Կ'ըսի.— վա՛, ետա ինչ տասում քարիր էն...
Կ'ըսը.— Ել անուն մի՛ տիր, բա՛ս ը·
Միր տան անուն ար ձնա Սատուն·
Դեր տղեկիր կը սկսին հայհոյ անիր չինել·
Ժամ կը չինին, ժամտուն կը չինին, կ'իլնին խաչապաշտ·
Ենպես կ'իլնի անուն կը տառնան, կը գանգիննան·

5. Աշգուզի թագավորի աղջկա ճամակը Սանասարին՝ բերողը ձգում և Բաղդասարի յերդիման

Ա՛ղըբում մեկ խանըմ ըմ կ'իլնի·
Ենու անուն կը լսը, կ'ասը·
«Ենտա մարթու անուն կտրիճ ի,
Յես ենու թուխտ ըմ տը հորոզկիմ,
Են գա, յես խավանիմ, գան առնիմ»·
Խանըմ թուխտ ըմ կը գիրի, կը տա մարթու մ', կ'ասը·
— Ա՛յ մարթ, տար, թը՛լ Սանանասրը՛ հայդա՛ վեր·
Են մարթ, վոր կը պիրը՛, չճանաչը·
Կ'առնի, կը թալը՛ վեր Բաղդասարը՛ հայդա՛ վեր·
Բաղդասար խըլհասն կ'իլնը, կը տխնը՝
Թուխտ ըմ կա մանչ անաի հնդին·
Թուխտ վոր կ'առնը, կը կարտա,
Կ'ասը. «Ջանըմ, մինք ախպեր ինք,
Ես հիչ խաբար տվիր ի, դի չանիր·
Սանանասր գախտիկ գան ըմ կ'առը·
Յան իս գան կը սպանիմ, յան նա գի»·

6. Բաղդասարը գայտանում ե, ժամ չի գնում. Սանասարն ու Բաղդասարը կռվում են յեվ ապա հաշտվում

Աբլհասն զըմեն կ'իլնին կ'իյան ժամ.
Բաղդասար չերթա ժամ·

Մեկնելիր կ'երթան ժամ, կը տեսնան՝
Զըմեռն ևնա տեխն ի, Բաղդասար չկա։
կ'ըսեն.— Անվրե՛ Բաղդասար չեկը ժամ։
Մեր կ'իլնի կ'երթա, կ'ըսը.— Բա՛ղդասար,
ժամ կ'ըսեն, ժամ չըս եկա. ի՞նչ իլիր քե՝
Բաղդասար կ'ըսը.—Մարե՛, չուտ գընա տուս.
Հոդիս տուս ելի, յան չե քե կը սպանիմ։

Հավարին Սանասար կը գա տուն, կ'ըսե.
— Ախպե՛ր, վրե՛ կ'ըրկիս, վրե՛ չըս եկա ժամ։
Բաղդասար կ'ասը Սանասարին.
— Յան յես քե ը սպանիմ, յան տու պիս
Սանասար կ'ըսը.— Անվրե՛, սարքը ի՞նչ։
Բաղդասար կ'ըսը.— Տու գախտիկ պա մ' կ'անես.
Տու Թուխտ ըմ հերոպկիր իս ան ախճկան,
Անվրե՛ տու ձի խարքը չես տվիր
Սանասար կ'ասը.— Ախպե՛ր, վալե, յես խարքը չեմ.
Յես Թուխտ չեմ դըրիր, յես խարքը չեմ,
Բաղդասար կ'ասը.— Չե, խըլխատն յես, տու ը կռվինք=
Յես, տու ը գալաշ կըպնինք, հիրուր գերկինք.
Յան յես քե ը սպանիմ, յան տու պիս—
Զունքե ենիկ խաստոդամատ ի, դամատ ծուռ ի,
Ենու կ'ըսին Գալու Բաղդասար—

Ելան մե հավչին կռվան
Բաղդասար ասկն վոժ ուներ, կը գերկեր Սանասարին.
Սանասար չգերկեր Բաղդասարին,
Ուր մեռ վե կ'ըսեր. «Բալքե մ' ատաբը ձենե»։
Բաղդասար չատաբը, հուրու կը գերկիր
Սանասար ինք գինք կ'ասը. «Զատ՛ատաբը»։
Վի կ'իլնի զԲաղդասար կը գերկը՝ գեսին,
Վոր կը գերկը՝ գեսին, Բաղդասար կ'ըսը.
— Սանասար, Թուղ, Թուղ, յես ք'ախպերն իմ.
Աբե, բարըշինք, իլինք վե, տու վըր ձի կըտրիճ իս
կ'ըսը, ախպե՛ր, յես քի գատուր ավիր իմ,
Իլի վե, գընա, ևն խանում տու, պի։

7. Սաճառարճ Աւգուստի դիմաց տեսնում է կախարդված մարդկանց յետ ետ ցցից տեղեկանում է աղօթքն առնելու պայմանների մասին

Սանճառը կ'իջնի կ'երթա, կ'ըսը.
— Ախպէր, չուր քաշն որ եկա, եկա.
Ձէ, յես նեղութենէն մեչ կ'իջնիմ,
կ'առնիս, կը գնա ձի ոգնութուն։
Սանճառը կ'իջնի կ'երթա թախ Աւգըրում.
կը գա, կը խառնի Աւգըրումա քաղքի դիմաց։
կ'իրիկնի, կը տիանա, ինչ.—
Ենտեղ քառուն մարթ, Ջահել մարթ, սըմրկիրնա մարթ
Չուր մեչք ինի քիր ատրցած, կայնած Ենտեղ։
Ըսաց.— Պարէվ ձի, մեծ մարթիր, Ջահիլնիր։
Ըսաց.— Աձու պարին, վեղ չուր կնսրնին,
Ջահել ոդա, ատն ալ կ'իջնիս մի հաբրնա։
կ'ըսը.— Ջանըմ, ըսեք՝ ինչ պան իլիր, եսապես իլիր իր։
կ'ասը.— Սանճառը, եսասեղ խառնում եմ կա.
Ենի հնարք ունը՛, սհրըբանդ ը՛.
Ենու գնրգին սան գըլնա վոսկի խնձոր եմ կա գնրկուկ։
վով գա, ծիով գա, եսա խնձոր պիրի տակ,
Տիր մ' ալ ծիով գա, պանցըրնա, ատն ատ տեղ,
կանա գխառնում առնը՛ ատ խառա։
Սանճառը կ'ըսը.— Ինչ ըմ, վոր անցկուն ի,
Եսա գիշեր որ գամ, Ջնրբրվիմ։

8. Սաճառարճ առնում է վոսկի խնձորը

Գիշեր կ'իջնի, կ'երթա գնրգին առիչ։
Ձձին կը տաքացըցը՛, վեղկացը՛, կը Թռնը՛,
Ջվոսկի խնձոր կը պիրը՛ տակ։
Տիր մ' ալ կը տաքացըցը՛, կը Թռնը, կը ատն ատ տեղ,
կը գա, քիրի մարթի մոտ կը ատնձի չուր լուանա։
վոր կը լուանա, կ'իջնի կ'երթա գնրգին մեչ կը կայնը՛,
Ատնըմ կը կանչը՛.— Ա՛յ մարթ, ատ Ջշ կ'անըս եսա տեխ։
կ'ասը.— Ջը խառաը իմ խիլիր։
կ'ասը.— Լավ, ձի խառաը իս խիլիր, կանամ ձի Ջընաը տաս։
Սանճառը կ'ասը.— Լավ։

Ջանըմ կ'ասը.— կը տխանաս դաբդխի գըլուխ ենաս խնձոյը.
Թի պիրիցըը ան խնձոյը տակ, լավ.
Թի չկաբցար, քի կ'անիմ քեր։
Սանասար կը գա, գծին կը խաղցը՝ կը տաքացը՝
Կը թոբցը, կը պանցըընա դաբդխի սան գըլուխ,
Խնձոյը կ'առնը, կը պիրը տակ, ել մ' ել կը տնի ուր տեխ.
Ջանըմ կը կանչը, կ'ասը.— Դե, արի պանցըը։
Սանասար կ'ելնի, կը գա մատ ան։
Որ ըմ երկու մատ ենու կը ճեա։
Ջանըմն ել թաքավորի ախճիկ կ'իլնի, գիտես,—
Կ'ասը.— Ենպես երթանք, վոր քաղաք չհկանը՝.
Վոր քաղաք ականը՝, չըն թը՛դնը, տու ձի տանըս։
Կ'ասը.— Ես չըմ վախանե, ես ցիրեկով տ'երթամ։

9. Սանասար Բաղդասարի ոգեւորյամբ կոտորում է կռվող բաղաքացիներին

Ցիրեկով վոր կ'իլնի, մըչ քաղքին կ'երթան,
Բաղքը՝ մարթիր գըմմեն կ'ականխին,
Խնդրուց կ'իլնին կռիվ, չուրս պատիր կը պռնին.
Դաբդխի առէչ չաբուն կը պռնին, կը կաչխին։
Սանասար անունց մեչ կռիվ կ'անը՝.
Կը կուտուբը՝, կը ճաբտը, ինք կ'երթա։
Բիչ մ' ել կը ճեա, կ'իբիչկը՝, կը տխանա՝
Դաբդխի կողմեն մարթիր կը փախնին, կը գան քաղքի մեչ,
Բաղքի տանեն կը փախնին, կը գան դաբդխի առէչ։
Մեկել կողմեն Բաղդասար կը գա, կը ճաբտը գմարթիր։
Բաղդասար կ'իբիչկը՝ Սանասար կը տխանը, կ'ըսը.
— Ախպեր, հիռճիվ պռնը՝, յիս ըսաոց կը ապանիմ, գամ։
Անցկուն վոր ապանիցին, քաղքի միլաք փախավ.
Ջանպախ պացվից, ելան, ևկան քաղքից տուս։

10. Աղջիկն առաջացնում է կախարդված ուզեկացներին. նրանք հրաժարվում են աղջկա համար կռվելուց։ Սանասարի վարձի՝ Առյուծ Միհերը

ԵՒկան մատ ան մարթիր, ինչ կես իլիր ին քեր։
Սանասար հասց.— Կնիկ, ես մարթիր, վոր ևկած ին,
Տու տ'անես ան ատրճ, ինչ ատրճ վոր ևկած ին.

Ես մարթիր ու ժրացըցիս, երթան ուրինց անիր։
Թէքնաւորը՝ ախչիկ գմարթիր ժրացըցոց։
Մարթիր վոր ժրան, ելան վե, Սանասար ըսաց.
— Ա՛յ մարթիր, ում են խանըմի տպով իք իկիր։
Ըսաս մինք ու կավինք. վով կարը՝ թըղ ու իր խամար առնը՝
Մարթիր ըսին.— Ախպեր, մինք չընք կը՛ռվի.
Կնիկ պիրող իլնի քու խամար։
Տու գմեզ ժրացըցիր, բոլ ը,
Պիրող իլնի քու խամար։
Ասին, ելան տուն, ելան, խասան Սասուն։

Ելան Սասուն, ժամանակ ըմ վերա ընցավ.
Ելավ Սանասարը՝ մեկ տղե մ՝,
Անուն տրին Մհեր.
Անուն տրավ Առուծ Մհեր։

Բ

ԴԱՎԹի ԿՈՒԻՎ ՄՄՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ՀԵՏ

11. Միհրի վոդիները՝ Մարա ձրագ Միհիր չավ Սասցո ձրագ Դավիր

Մհեր քնասուն տարի թէքնաւորութուն արավ.
Մհեր ըսկըն կը շախեր Սասուն,
Վոր մարթ կը վնախներ, Սասուն մոռխասներ.
Զուրս պիլեր զաֆտեր եր, ու ծեռաց տակ կը պախեր։
Հավք չըր կանա երթեր ննաեխ։

Են մեկ ել որ Մհեր ըսաց. «Տեր Աստված,
Ցիս Սասուն շախեր իմ քնասուն տարի,
Ցիս ժառանգ չունիմ, տղե մ՝ չունիմ»։
Աստուծմըն մեկ ժառանգ ըմ խնդրից.
«Տղե մ՝ իլնի, ելնի վեր Սասնա տաճ»։
Գիշեր երազ մ՝ ախասավ, ըսաց.
«Մհեր, Մհեր, տղե մ՝ ա՛լնի քի.
Ամա չըս ուրախանա վրեն, շուտ ու մեռնիս տու»։
Ասկոն ըսաց, դընաց։

Մըսրա ձայն Մելիք մեռավ։
Մըսրա Մելքի կնիկ, Մըսրա խանըմ, ըսաց.
«Մհեր կաբիճ ես, առուծ ես, Մելքի պես դուխդ ես»։
Խանըմ խաբար հաղորդից Սասուն, ըսաց.
«Մհեր, Մըսրա Մելիք մեռիր. արի, քի առնիմ»։
Մհեր ելավ ’սաց ու կնկան։
Կնիկ ըսաց.— Մհեր, մ’երթաս
Մհեր անկոճ չերաւ, գընաց Մսըր.
Հանդեր Մելքի կնիկ առիւ։
Առիւ, ժամանակ ըմ ընցավ, տղա մ’ ելավ.
Տղի անուն խոի Մելիք։

Տարին թըմըմավ. Մհեր կ’իյա կան գալու.
Տարցավ, եկավ, կայնավ վըր առան.
Տնեն ձեն կը գա, մեր կը խաղցըցը ու տղեն, կ’ասը.

«Մելիք, մեր մեռնի քի,
Սասնա ճըրագ ընցըցը՛.
Մըսրա ճըրագ վառիցը՛»։

Մհեր առան վըրեն կը լը՛.
Վոր կը լը՛, մալհազա կ’անը, կ’ըսը.
«Ոհո, Սասնա ճըրագ ընցըցը՛.
Իս եկա Մըսրա ճըրագ վառիցը՛».
Մհեր վոր կը մտնը առէն, կ’ասը.
— Կնիկ, ել իս ա’երթամ Սասուն.
Ել իս չըմ ճնա ըսաս, Մսըր
Մելքի կնիկ կ’ասը.— Մհեր,
Ճիս կ’ուզես, վոր տղա մ’ իլնես ճի.
Իս կ’ուզես, վոր ժառանգ ըմ իլնես Մըսրա.
Իս կ’ուզես, վոր Մըսրա ճըրագ չընցնես.
Վոր ճի տղա մ’ ելավ, բռլ ի, կ’երթաս, գընա։

Մհեր քոռ-փոշըմեն ելավ եկավ Սասուն։
Վոր եկավ, խասավ առէն, կնիկ ետաց.
— Մհեր, ալ առ ճի իրիկ չես,
Տա ճի պաց թըղիր, գացիր Մսըր.
Ել իս քի չըմ ուզի, առ ճի իրիկ չես.
Ել առ չգաս մա ճի, չե կարիելու։

Մհեր ըսաց.— Ի՞նչըվս անինք, ի՞նչըվս չանինք.
— Պիըինք, ըսին, տերտերնիր բարձավինք,
Գան, ծըղի արծակում անին։
Տերտերնիր պիըին, ժողվիցին.
Պիըին, տարին հաշվիցին մեկ ամիս.
Ամիսն արին մեկ շաբաթ.
Շաբաթն ել արին մեկ օր.
Արին մեկ օր, արծակում ավիցին։

Զուրս-խինդ տարի ճաց,
Նուր ան ընկիկ ելավ աղվէ։
Տղե մ' ելավ, անուն արին Տավիթ։
Մհերն ել մեռավ, կնիկն ել։
Տավիթ ճաց վըր ցըղին.
Մնաց մաս խրտխռիր Մինով Հովհան։

12. Դավիթը Մարա Մելիքի տանը. ճա բռնում, ձգում և Մելիքի հոլը. Մելիքի վախը Նրանից

Մինով Հովհան ըսաց որ կնկանն.
— Կնիկ, վ' ի՞նչըվս անինք, վ' ի՞նչըվս չանինք՝
ԶՏավիթ չընք կանա շախինք։
Հովհանն կնիկ ասաց.— Հիլի, տար Մարը.
Սատնա Մհերի խաթըր՝ խամար
Ան ընկիկ զՏավիթ որ շախը՝։
Առից, տարավ Մարը Մելքի կնկանն մոտ։
Մելքի կնիկ ըսաց.— Մինով Հովհան,
Ան խոր՝ Մհերի խաթըր խամար,
Երկու տարի որ շախիմ. քը՛ղ, ղընա՛։

Երկու տարի Տավիթ ճաց ենտեղ։
Տավիթ որս կը մեծանար։
Մելիքն, որ մարթիր կ'երթեն,
Ամեն որ մեղնի մեչ հոլն կը խաղնա։
Տավիթ ըսաց.— Մարե, Մելքին 'նա, քըղ ձի տանը՝։
Ձիս քամաչա անըմ, տխանամ՝ ի՞նչըվս կը խաղնա։
Մելիք տարավ զՏավիթ տրից վեր են կնգանն,
Ինք եկավ, մեղնի մեչ հոլն կը խաղնա։

Իրիկուն գացին առուն,
Մեր ըսաց.— Տավիթ, թամաշա արիր.
Ասաց.— Ձըմ ուրիր, ձի հետու տեղ մ' իսիր.
Մեր ըսաց.— Մելիք, մոռառուն,
Խըվխուն վոր կը տանիս, քիչ ըմ մոռխաս տիր,
Թըղ տղին թամաշա անիր.
Են մեկել որ ըմ Մելիք տարավ,
Մեկ արտաչափ ըմ զաւը'ն խիր.
Ել մ' ել Տավիթ իրի առուն, պա մ' չտիսավ.
Ել մ' ել մեր ըսաց.— Մելիք, ք'ախպերն ի Տավիթ.
Տար, մոռխաս տիր, թըղ թամաշա անը'.
Մելիք ըսաց.— Լավ, մարե, կը տանիմ.
Կը տանիմ, անիմ են մեյդնի մեչ,
Շիանք թըղ գան, փըրճըղկին, են չան հեթիմ ապանին.
Պիրի, իսի մանչ պազարին, ուրինց խաղալու տեղ.
Մելիք վոր ուր հել եգեր, եկավ Տավիթի մոտ.
Տավիթ առից են կանտա, թալից, քաղքից եկան ուռա.
Մելիք վազկից, եկավ, կանչից.
— Վայ-վայ, են չան հեթիմ ու ապանիմ.
Մելքի ընկիրնիր թաիան վերին, 'սիցին.
— Չայ, Մելիք, զՏավիթ ու ապանիս.
Են հեթիմ ի, մեղք ի— Պաց իթող.

13. Մելիքը փորձում է Դավթին կռակով յեվ վոսկով

Հիրիկուն վոր եկան առուն, Մելիքն ըսաց.
— Մարե, են չան հեթիմի գըլեխ ու կտրիմ.
Են չան հեթիմ ճեղ տի տա.
Տը ապանիս, վոր ենու ժառանգ չիլնի,
Գա, վըր Մըսրա քաղքին բալա իլնի.
Մեր ըսաց.— Մելիք, վրտիր,
Տավիթ երեխա յը, պա մ' չդիտը.
Անդրևա ը, պա մ' չտիսիր ը.
Եսաց.— Վոր անդրևա ը, պի, փորձինք, չարըլինք.
Պի, քանի մ' գործի-կրակ լցինք, քանի մ' վոսկը'.
Տավիթ վոր անդրևա ը, տիանանք՝
Շեև կը սա թախ կրակ, թը' թախ վոսկը'.

Վոր ծեռ տարավ Թմխ կրակ,— անպըճոտ ը.
Վոր ծեռ տարավ Թմխ վոսկին,— ֆեհմմով ը, չմր ը։

Պիրին, քոան մ' կրակ տրին, քոան մ' վոսկը՝։
Տավիթ ծեռ տարավ, վոր տը տաներ Թմխ վոսկը՝,
Մրիշտակ եզեր վըր ծեռաց, տարավ Թմխ կրակ.
Ծեռ պալդից Թմխ կրակ,—ծեռ եղեցավ.
Վոր եղեցավ, տարավ Թմխ պերան.
Լիզուն եղեցավ, եղավ Թլոր.
Եղավ Թլոր Տավիթ։

12. Մհլիքը պատվիրում է ապանել Դավթին. սա հարբում է փահլեվաններին յեվ մթասին վերադառնում են Սասուն

Տավիթն ել որտկան կը մեծաներ։
Ամուր մհլին Մհլիք ըսաց.— Մարե,
Ես չան հեթիմ յան կը ապանիմ,
Յան կը հարդրվիմ Թմխ Սասուն.
Թըզ եղթա, իրիս չխանամ։
Մեր ըսաց.— Մը ապինը, Թըզ եղթա ուրինց առուն։
Հարդրվե՛, կանչը՛ Բաթմանա Բաղին, Ճարտու Ծերըդ,
Թըզ գան, առնին, տանին Թմխ Սասուն։
Վոր պիրին, ճամպահաւ տը անին,
Մհլիք ըսաց.— Բաթմանա Բաղին, Ճարտու Ծերըդ,
Կ'տանիք, կը տանիք վեր Բաթմանա կամընջին,
Կը Թալեք ճաւ, չտանեք Սասուն։

Վրցին զՏավիթ, ընգան ճամպահ։
Վոր եկան, Տավիթ ճամպահաւ խիտ չերթա,
Բեմ եասախս կ'երթեր, բեմ ենասխս կ'երթեր,
Զխոսեր, կ'երթեր ու կ'երթեր...
Վոր գացին, խասան կամընջի մոտ,
Բաթմանա Բաղին եսաց.— Ճարտու Ծերըդ,
Արի, մեկ ընգնինք հիտեվ, մեկ՝ հերթիվ,
ԶՏավիթ առնինք, Թալինք ճաւ։—
Տավիթ խելոք եր, կը խասկըներ ուրուրց միտք։—
Վոր եկան, եկան կամընջի կես,
Մեկ ընցավ առէշ, մեկ հիտեվ,

Գանին գՏաւիթ, վոր թլին ձաք,
Տաւիթ ծեռ ըմ եթալ մեկ Բաթմանա Բաղեն,
Ծեռ ըմ եթալ ձաբառու Ծեղբզ, բսաց.
— Վայ, ատ կ'ուզեք, բզձի թալեք ձի՞ը...
Գանից, վոր գԾեղբզքիր թալի ձաք,
Ծեղբզքիր բսին.— Վայ, Տաւիթ, միզ չԹողիս ձաք.
Ջե մինք քո խոր խզմաթքարն ինք.
Մինք քի կը տանինք Սասնա քաղաք
Եան գացին քաղաք, եկին Սասուն։

15. Դավթի մանկական չարությունները

Տաւիթ խաա ձժիրուն կ'երթեր, կը խաղեր.
կ'առներ զձրժիր, կը տաներ, զծառիր կը կոտեր,
կ'բսեր.— եկէք, զբրընզոզալ տանք
Գացին ասր. Տաւիթ ծառիր կը կոտեր,
ձժիր կը գեն, կը ճառեն ծառիրու վերեն.
Տաւիթ կը քըղներ, ձժիր կ'երթեր.
Մեկ վառ կը կուտրին, ծեռ կը կուտրին.
Մեկ գըլիա կը կուտրին, վիզ կը կուտրին.
Սասնա ձժիր կուտուրից, ամխիամից,
Գեղականք գացին մա Ծինով Հովան գացին.
— Հովան, Տաւիթ գիրծի մ' տար, տիր.
Զգա միր ձժիր ամխիամ։
Տաւիթ Սասնա քաղքի ձժիր գըմեն կուտուրից,

16. Դավիթը գառ ճարած չեվ ճախարդ

Ծինով Հովան եկավ կանչից գՏաւիթ,
Բսաց.— Տա՛վիթ, խրոխպեր կուբրան ը քի,
Աբի, քի անիմ քաղքի գանատած, կ'ուզիա։
— Ամ, խրոխպեր, կ'ուզիմ։
Ծինով Հովան եկավ, պողպըտան սըղ ըմ խաու չինել,
Պողպըտան կըտա ըմ խաու չինել։

Տաւիթ կ'առնը պողպըտան սըղ, պողպըտան կըտա,
Քաղքի գանիր կը տանը տարի գըլխա, կը քըղնը։
Ադվըսքաիր, լաղըտարաքաիր տարից-քարից եկան,

Թուղքն ալ ինց պիտիր, կը փախչին, հա կը փախչին
Տալիթ վազկից անունց հետև,
Բըչից, խպի, եվից մինչ գետնիրուն
Հիրկուն առից, խլի քաղաք
Ծինով հովին գլխից հերճիվ,
Իրիկվից, ախսավ՝ պողպատե սըղ կաբըտվիր ի,
Ինքան կան իվիր ի սարիր-ծորիր
Նսաց.— Տալիթ, խրոխպեր կուբրան ի քի,
Իո՞նչ կ'ըսիս, չըս նեղացիր
Ըսաց.— Խրոխպեր, նսա բալ հուվիր չըն տեսրի.
Նսա բալ հուվիր շատ կը փախչին, դի նեղացըցին
Նսաց. «Եսիկ չեյմ. ոգին խիղճ ը»
— Տալիթ, արի, քե ենինք նախրորգ, գլխա նախիր

Տալիթ նախիր տարալ սարվե
Տիր ըմ վոր կը պուռեր, կը կանչեր,
Արջիր, գելիր, ուշապքիր, պըլընգտիր՝
Ինչինց պիտիեն կը փախին տեսա
Տալիթ գըտը՝ որ տավարնիրն ին,
Կ'եվնի, կ'ըչնը անունց հետիվ.
Ականն կը վազկացը՛, կը ֆըռըցը՛,
Ջանավարքիր լիզունիր կը ֆալին տեսա, կը տեսրին,
Կը պռնը՛, կը պիրը՛, խառնը՛ նախրը մեչ,
Հիրկուն վոր խլը քաղքը մեչ, կանչից.— եկեք,
Վով կով մ' ունը՛, արիր իմ երկու.
Վով երկուս ունը, արիր իմ չուրս.
Վով չուրս ունը, արիր իմ ութ.
Վով խինդ ունը, արիր իմ տասս
Ծըր կովիր շատացըցիր իմ.
Արեք, ծըր տավարքիր տարեք տուն
Ֆանդքի մարթիր կը գան, կ'իրիչկին, կը տխանան՝
Եսիկ տավար չին, եսիկ ջանավարքիր ին,
Փախան, գացին, մտան որինց տուն.
Մեկը չիգա, մանը՛ մինչ տավարին
Վոր մարթ չեկավ, որ տավար տանը՛,
Տալիթ բիճուն բըռնավից վըր իրա,
Մե ճաչ քար իմ հոի գըլխու տակ պըրց,
Ինք կուղ եյավ, պառկավ, քընավ

17. Վ.որսորդություն. խրատատու Պաուլիճ չեվ վորսաճեղ

Աբլխաուն դեղականք նկան մա Հովհան գացընդ,
Ըսիցին.— Մի տավար թըղ չանիը, ալ բան ը՝
Մինավ Հովհան կանչից զՏավիթ, ըսաց.
— Տավիթ, խրոխպեր կուբրան ը քի,
Բան ը, ալ մ'երթա մըտ տավար.
Աբը՛, գընա, նիտ-անիղ ըմ առ,
Գընա, արտիրու մինչ լայր սպանը՛;
Տավիթ գընաց, նիտ-անիղ մ' առից, խոխ՝

Պաուլ պուճուր արտ ըմ կուբրիկ եր ցանե.
Տավիթ մանչ կուբրին կը քաշվալը,
Չկուբրիկ կը փըրճըղիը՛, կը տրուբը՛;
Պաուլ եկավ, տիսավ. ինչ կը տիանա.—
կուբրիկ հըմին ճըխմըռտիր, կուտուբիր,
Ըսաց.— Գըրող-մախ քի տանը՛, Թըլեր Տավիթ,
Տա ծռեռ խս, ատ ինչ կ'անիս՝
Խս խմ, ատ պշուռ մ' կուբրիկ,
Ատ եր իմ ծմատն պաչար,
Ան ել արիր խս գնանուն խոսատ՝
Քի ինչ ա՛տնի ատ պուճուր լայրիր.
Գընա, քա՛ խրոխպեր ըսա՝ քի տանը՛ նեճիր՝
Քա՛ խոր նեճիրն սար կա, Սիվ սար կա, գընա, ըսա՛
Տավիթ եկավ գընաց Մինավ Հովհանի մոտ.
Ըսաց.— Խրոխպեր, ձի տը տանիս Սիվ սար նեճիր՝

Խրոխպեր կը տանը՛ Սիվ սար նեճիր՝
Տավիթ կ'իրիչիը Սիվ սար, կը տիանա՝
Բնգան քեչուկ, գոլգոթա չինուկ,
Հըմին ջին-ջանավար կա հանտեղ՝
Կ'ասը.— Խրոխպեր կուբրան ը քի, Տավիթ,
Ջոլկ, մեկ խատ ըմ քի սպանա՝
Կ'ասը.— Խրոխպեր, եսիկ եղսիր խ՝
Մարթ եղսիր կը գընա, կը սպանա՝
Տավիթ ալ կոխուն կը խանա,
Կը քաշը երկինք վե, կ'ասը. «Հոյ-հոյ»...
Հըմին ջին-ջանավար կը փախչին.

Նոքեն կը գալկէր, վերն ոխշար ըմ կը ապանը՛,
կը պիրէին, կ՚իրէին, կ՚ուտէին
Գիշեր կը մընէր, կը մնար հանապազ, կը քընէին

Խրոխտիր ալ մեռ վե կ՚ասը.
«Վ՚երնչըխ անիմ, վոր Տաւիթի տաճարը՛.
Գիրիմ, անոն վեշ անիմ իմ գլխոս տակ, քընիմ»
Հիչ կը տաճարը* Տաւիթի

18. Մարութա վանքի վերաշինումը

Մութ գիշերվան մեչ կ՚երիշկի, կը տեսնա՝
Զառնուց կանաչ-կարմիր լոս կ՚իջնի, կ՚իճնի, կ՚իչնի, կ՚իճնի
Տաւիթ կ՚ասը. «Վոր խրոխտիր ակռխա, չիքդղնի՝ երթամ»
Ալ տաղտակ կը խանա, ալ քեվնը կը կարի, կ՚երթա
Գրնաց են լոսոս մոտ, տեսավ, իրենչ.—
Մարմար քար պաղվիր ը, են լոս կ՚իջնի, կ՚իճնի
Եկավ եկավ տալ խրոխտիր քընուհ.
Նստավ ուր խրոխտիր գլխոն, ըսաց.

«Վիր իլի, խերախտա խրոխտիր, վիր իլի,
Ինձ չունիմ, երթ խերուքին.
Տեր չունիմ, երթ տիրուքին.
Ախպեր չունիմ, երթ ախպերուքին»*

Ըսաց.— Խրոխտիր կուրցան ը քի, իրենչ կըպի քի
Ըսաց.

«Խերախտա խրոխտիր, երազ մ՚ իմ տեսիր.
Մըչ երազին պահանջիր իմ»*

Չնաց՝ գընացիր իմ, նստց՝ երազ մ՚ իմ տեսիր

«Տիառ՝ մարմար քար պաղվիր եր,
Լոս-կամար կայնիր եր»*

Կ՚երնին կը գան հանտեղ
Տաւիթ կ՚ըսը.— Խրոխտիր, հան քարն իր

* Ցերգ ևն կ. Մ.-ի.

— Ըհ, խրոխտիկը կուրբան ը քի, կ՚ասը՝
Եաա Մարութա Պետրոս Աւաժաժին ի.
Քու խոր վանքն ի, Մըսրա Մելիք եկի, քանգիր ի
Եասց.

«Խնբախնուա խրոխտիկը, խնբախնուա խրոխտիկը,
Քենեն կ՚ուզիմ խինդ խարիր ուսաա, գին, քար կտրին.
Քենեն կ՚ուզիմ խինդ խարիր ուսաա, գին, պատ չարին.
Քենեն կ՚ուզիմ խինդ խարիր մարթ, գին ճար պիրինա։*

Խրոխտիկը ըսաց.— Տաւիթ, խրոխտիկը կուրբան ի քի,
Ես վոր ատ չինիս, անցկուն ատը չինիս,
Վոր մեկ դիշերվան մեչ լսիաս,
Խըվատուն պատարաք մեչ անին։
Շինիցին։ Տաւիթ ըսաց.

«Խնբախնուա խրոխտիկը, խնբախնուա խրոխտիկը,
Քենեն կ՚ուզիմ յոթ խատ վարտապետ.
Քենեն կ՚ուզիմ յոթ խատ երեց.
Քենեն կ՚ուզիմ յոթ խատ ամոզ սարկաւագ»։*

կը պիրին. կը անը վանք, պատարաք կ՚անը.
Ճարտու Յեսրդ, Բաթմանա Քուղեն՝
կ՚անը՝ գարդնվան-նորատար,
Ինք կը գա տուն, քեֆ-ուրախութին կ՚անը։

19. Մարա Մելիքի ճերիզներն խաթիւրյամբ ավերում են վանքը. սարկավագը բոր և բերում, Դավիթը կրկին վերաշինում և վանքը

Ջընաբ կը գընան, Մըսրա Մելիք կը լսը՝
Մարութա Պետրոս Աւաժաժին Տաւիթ շինիր ը՝.
կ՚ասը. «Էն գըդին ճոզ սըվիր ը»։
Կ՚իլնը դիշերով, ու ֆերըզքիր կը կանչը՝,
կ՚ասը.— կ՚ելնիք կ՚երթիք Սասնա երկիր,
Մարութա Պետրոս Աւաժաժին կ՚ավերիք,
Բիթիան կը ճարտիք, կը ապանիք, կը թալնիք, կը դիք։

* Ներդ են Կ. Մ.-ի.

Գիշերվան մեչ կ՚իջնին կը գան Սասուն,
Թաթխլուքընով զվնք կը պնդան,
Մարութա Պետոը Ասլամաձին կը քնդին,
Կը սլսանին զվրտապիտքիր, զերեցքիր, զսարկավագքիր,
Մեկ սարկավագ կը պակսվի խաչուս մեչ,
Ուրիշնք կ՚ելնին, շուտ ըմ կը փախնին։

Սարկավագ խըվտուն ժամու չապիք կը թաթխի արյունի մեչ,
Կ՚առնը չապիք, կը գա մա Տավիթ։
Տավիթն ել խմէր, խմէր, քուռ-սարխոշեր, քընիր։
Սարկավագ կայնավ վըր գըվտուն, ըսաց.

«Տավիթ, վեր իվի, Տավիթ, վեր իվի.
Զվանք թալնիր, մի վրտապիտքիր սպանիր,
Վեղարքիր մըչ վանքին մեջտ Աստիր»...*

Տավիթ ըսաց.
— Ձեռնկն ի պակաս, ծեքն ի պակաս,
Տվիք, սարկավագ տանը՛ վանք։
Սարկավագ տիր մ՚ել ըսաց.

«Տավիթ, վեր իվի, Տավիթ, վեր իվի,
Զվանք թալնիր, մի եղեցտիր սպանիր,
Փիլոնքտիր մըչ վանքին մեջտ Աստիր»...*

Տավիթ ըսաց.—
«Ձեռնկն ի պակաս, ծեքն ի պակաս,
Տվիք սարկավագ տանը՛ վանք։

«Տավիթ, վեր իվի, Տավիթ վեր իվի,
Զվանք թալնիր, սարկավագտիր սպանիր,
Աբանուտ չապիք մըչ վանքին Աստիր»։*

Ըսաց, աբանուտ չապիք թալից Տավիթի առէչ։
Տավիթ շուտ ըմ կ՚իջնի կ՚երթա, տիր մ՚ել զվանք կը չինի։
Տավիթ գիշեր ենտուղ կը Աստ.
Գիշերվա մեչ անոր աչ թիվի վերան կը չինվի՝
Մարութա Պետոը Ասլամաձին, Ասչ Պատրպղին,

* Տես նաև Կ. Մ.-Ո.

Մահ թաչ վըր Տաւիթի աչ թիվին
Աածու խրատանն եր
Որ ըմ երկու ընցալ վերեն.
Տաւիթ ասիր մ՝ եղ գընաց, մանչ կուրկին լաւ կը սպանիր

20. Հարկահանութիւն, խռռտատու Պառավը. Դավիթը պատուհասում է Կուզրադցին յետ ապա Քեռու ողնութեամբ կոտորում է նրա մարդկանց

Մըսրա Մելիք ելալ կանչից ուր ֆերըզքիր,
Ջկուզրադնին, Մալըն Զարխադին, եաց.
— Ելեք, գայեք Սասնա երկիր,
Իմ յոթ տարման խարջ-խարաջ առեք, պիրեք,
Կուզրադին, Մալըն Զարխադին ելեն ճանապախ.
Եկան, խառան Սասնա քաղաք, կանչին Ծինով Հովանն.
Ըսին.— Հէյ, Հովա՛ն, միր խարջ տուր, վոսկը՛ չափը՛,
Ծինով Հովան չիվարալ, կը վախեներ
Տաւիթ ել մըչ կուրկին լաւ կը սպաներ
Ծինով Հովան դմաղադի տակ եպաց,
Առից գչափ, վոսկի կը չափը՛.

Պառավ ելալ գընաց, տխամ՝
Տաւիթ գա մանչ ան կուրկին լաւ կը սպանր՛,
Ըսաց.— Թըլեր Տաւիթ, գըրող-մախ քի առնը՛.
Ես փշուր կուրկիկ եր իմ ծմաան պաշար,
Ես ել եկիր, արիր գետնուն խամաար.
Ելի գընա քու խոր մըղադին.
Գա Կուզրադին, Մալըն Զարխադին եկիր ին,
Զամ տրիր ին, քու խոր վոսկի կը առնըն
Տաւիթ եկավ, գընաց մըղադին. ինչ կը տեսնա.—
Գա Կուզրադին սեռու տրիր, նատիր,
Ծինով Հովանին կը պառա, կ՝ասը.
— Հովա՛ն, դե չաւա վոսկին չափը՛.
Ծինով Հովան մեկ չափ չափից,
Լցից անու ջըվըլնիրու մեչ.
Տաւիթ եկավ, տխամ՝ խրոխտիր քրտնիր ի.
Կանչից, բաց.— Սրթխաեր, ելի վեր, ելի վե՛ր,
Իմ խոր վոսկին չես որ չափիմ.

Տալիթ ըզչափ ասից խրոխտաբմբնեն,
Զչափը՝ պերան եաի գետին,
Վոսկիք խոլ վըր չափը՝ վոռուն,
Փետ կը տեր վըր չափը՝ վոռուն,
Կ'ըսեր. «Եան մեկ, եաս յերկուս...
Կուղբադին եասց.— Հէյ, Հովնե,
Եաս տղեն պիրիր իս, մեզի ծանր կ'անես.
Շատ վոսկին չափը՝ մենք երթանք,
Ըսաց, չամախկը մ' եղերկ Հովնեին,
Արաբասունք աչքից իրե տակ,
Տալիթ հետս թռավ, կայնավ,
Ըզչափ ասից, տփից մըչ Կուղբադնի գըլխուն,
Գնից, անոնք ակընճքոիր քնչից,
Կեսը ճղից, կեսը ճռաց.
Լեզուն ել քնչից, տուս պիրից,
Քնչից, խասցուց ճակտի վերեն,
Բեվետ ըմ գործից վերեն, եասց.
— Գընա, Մելքին ըսա՝ թըղ գա, որ խարջ տանը՝
Կուղբադին, Մալեն Զարխադին գացին Մսըր.

Մելիք վոր տեսավ զԿուղբադին եասպես աչլիչկեր,
Պիրի, դեղեր կը քըսը, կը ժրացըցը,
Քիչ ըմ տակաը կը բանդրավի, կ'ըսը.
— Իլե գընա՛, քու թոլ անուհեն խանս
Մելիք կ'ըսը.— Կուղբադին, գընա, պե.
Քառասուն ախճիկ պի սրմաղան.
Քառասուն կարճ ախճըկտիր պի՝ երկանք ադան.
Քառասուն հերկին ախճըկտիր պի՝ ուղտ պառնան.
Քառասուն ել ախճիկ պի ձի խդամ.
Յոթ տարվան խարջ-խարաջ պի ձի խամար,
Կուղբադին գեղակընեին ըսաց.
— Կ'երթամ, Սաանա կը պիրիմ,
Կարմիր կովեր կը պիրիմ,
Մի խամա կը շինիք յեղ-չորթան.

Գընացին, Սաանա քաղքի մեչ կայնան.
Խարար տարան, տվին Տալիթին,
Տալիթ ել՝ ել Պաովու կուրկի մեչ լեր կը սըպաներ,

Պառավ եկավ, տխասվ, ըսաց.
— Զար գըրծղ քի տանը՛, Թըլոր Տավիթ,
Են փշուր կուրիկ իմ ծմռան պաշար,
Ել մ՛ ել եկիր, արիր գնանին խավսար։
Իլի գնա՛, գո կուզրադին եկիր վեր քի կռիվ։
Ետաց.— Պառավ, շեղբիկ ըմ չկա, տուր ձի, երթամ կռիվ։
Պառավ ետաց.—վալլահ, գնա չունիմ, տամ քե, երթաս կռիվ։
Տավիթ պուճուր ծառ ըմ քեշից, մըզդն եկան տուս։

Տավիթ Քեռի մ՛ կըներ*
Են ել ակնախավ, ծառ ըմ քեշից տուս,
Ամա իրար ելան, գացին կռիվ։
Կռվան, գնակեր կուտուրըցին, սըպանըցին.
Կուզրադին փախավ.— ծիր ըմ կըներ,
Կը մտնա ատ ծիրի նղճիրու մեչ,
Կը պախվա չուր Տավիթ, Քեռին կը տանան,
Են կը փախնը՛, կ՛երթա Մսըր։

21. Մելիքի ակնկալությունը. ծաղրող կանայք

Չըհար գընաց Մելքին, քի կուզրադին եկավ։
— Ո՛, ըսաց, քանաուն ախճիկ կը պիրի սրմադան.
Քանաուն կարճ ախճըկախիր կը պիրի՝ երկանք աղան.
Քանաուն հերկին ախճըկախիր կը պիրի՝ ուդա պանանան.
Քանաուն ել ախճիկ կը պիրի ձի խադամ.
Յոթ տարվան խարջ-խարաջ կը պիրի ձի խամար։

Կնկախիր ելան տուս, ըսին.

«Կուզրադին փխա պերան,
Չձուտ կը գնա լերան-լերան.
Տաի մի կ՛ասեր՝ երթամ Սասուն,
Կարմիր կովիր պիրիմ կթան,
Անիք ձի չեղ ու չորթան։
Հո՞ւր ի քու կարմիր կովիր,
Հո՞ւր ի մի մարթիրը...

* Անունը մոռացել եւ Կ. Մ.-ն.

Եսաց.

«Կացեք, վաղ մեկել որ անձրով կը գա,
Խեղճ կ'իջնը, ճամբ կը բռշանա,
Ծի մարթիրուս ճամ-պլուր կը պիբի,
Կ'ենթք ծի յեղ ու չորթան»։

22. Մելիքի զոռհամարը. Մոր յիշապը յիվ Մելիքի առաւաւոտն ու պատգամը Դավիթն

Մելիք կանչից, եսաց.— Կուզրադին, ինչ իլիր քի։
Եսաց.— Մելիք, մընջև, քի 'սեմ.
Ենամնց նիտիր կը գըներ գելանական.
Ենամնց խոտիրն են կծան,
Ցիս ինչ ա'եներ խըտ ենամնց։

Մելիք ըռկավ, ըսաց.— Թուխտ պիրեք։
Թուխտ պիրին, ամնակ եղեր որ ծեռաց մեչ,
Ալրուն եկավ, լցավ մըչ տաշտին,
Ըսեց.— Թուխտ գըրեք նա իմ ալրունով.
Իլավըցեք պոմանդակ ախշար,
Ականը գա, երթանք վըր Տավթին կռիվ։

Վոր ախշարք կը հավաքվի, Մելքի մեր կ'ըսը.
— Մելիք, մորածն, արի մ' երթա կռիվ։
Եսաց.— Մարե, վրե չերթամ կռիվ։
Եսաց.— Մելիք, երազ ըմ եմ տեսեր.
Տիսա՝ Մըսրա ծին փախեփախ եր,
Սանտա ծին խասեխաս եր.
Մորածն, արի, մ' երթա կռիվ։
Եսաց.— Մարե, յիս չըմ ուզի երթա,
Ամա ականը բիթուն ժողվիր իմ,
Ամոթ ի, յիս ա'երթամ կռիվ։

Ականը քեշից, եկավ մանչ կռվու տաշտին,
Ըսաց.— Ջընաբ տվեք Թըլոր Տավթին,
Իվիր իմ կռիվ, տի քանդիմ Սասնա քաղքին։

23. Դավիթը Պառավի խրատով հարիղբորից առնում է իր հոր սարճն ու ձին չնվ գինեվաճառվում է

Տավիթ գընաց եր ի մանչ Պառավու կուրկին
Պառավ Ջընաք տարավ Տավթին,
Նաց.— Գըլուղ քի տանի, Թըլոր Տավիթ,
Բա՛ս ը, իմ կուրկ անիս խոմատար գետնին.
Ին փշուր կուրկ իմ ծմռան պաչարն ի
Մըսրա Մելիք եկե, կոխվ կ'ուղի,
Ելի գընա կոխվ խա Մըսրա Մելքին
Նաց.— Պառավ, չունիս,
Տու ձի մեկ անթաբուց ըմ,
Տու ձի մեկ խին շիդրիկ ըմ,
Իս ելնիմ երթամ կոխվ
Ըսաց.— Գըլուղ-մախ քի տանը՛, Թըլոր Տավիթ,
Գընա՛, խոսն քու խոր ճակիր
Նաց.— Պառավ, ինչ ունես իմ խոր.
Ճակիր ինչ ունես իմ խոր
Նաց.— Քու խոր ունես Կռունկն Գըլխուն,
Քամարն Ջրեխին, Ջըղմին Վուտքիրուն,
Թուրն ը կեճակին, Քարկու Ջալալին
Նաց՝ գընա, խրոխպոր մոտեն ուղը՛

Տավիթ ելավ գընաց մա խրոխպեր,
Նաց.— Խրոխպեր, տու իմ խոր ճակիր
Նաց.— Խրոխպեր կուրբան ի քի, պա մ չունիմ,
Նաց.— Խեբախուտ խրոխպեր, իլի վի, իլի վի,
Ինչ ըմ աղանձ չինի՝ ուտիմ, իմ աստամքիր կ'եռանա
Ըսաց.— Խրոխպեր կուրբան ի քի, ինչով չինիմ
Ըսաց.— Ճարտու քարով չինի
Խրոխպեր ելավ ճարտու քարիր պիրից.
Վոր պիրից, կրակին պավից, տաքացավ,
Ըսաց.— Խրոխպեր, տու աչքի մ՝ մա պավիր ը
Ծինով Հավան ձեռ խոտ մանչ ու լպան,
Տավիթ եթալ, եսապես գծեռ պռնից
Նաց.— Յամաճա, Տավիթ, իմ ձեռ երեցավ
Ըսաց.— Իմ խոր ճակիր կը տաս

Ըսաց.— Յամառն, պա՛ց թուղ, կը տամ,
Հովհան գընաց, բիթիւն խպեր, խոու Տաւիթին։

Տաւիթ կուտին իսի գըլխէ,
Կուտին եկաւ մընչ ան։ թիվքիր,
Կուտին չտատրի գըլխէ.
Երկու կիսր պամպակ իսի հինև,
Նուբեն կայնաւ ա՛ր գըլխէ։
Զրեխլի Քամար իպը, կապից վըր ուբ,
Յոթ փաթ իկը՝ միճաց պալու.
Զըմհն Վուռքիրուն իպը, խանդաւ,
Ընդկուն ճիչ եր, եկաւ, խասաւ ճըռնիր.
Իրիք կիսր պամպակ իսը հինև,
Նուբեն կայնաւ ա՛ր վուռքիր։
Թուբ կեծակին կապից վըր ուբ,
Մեկ նիսա եճաւ գետին, հանիւցաւ ան։ բաժնից,
Մեկ նիսա եւ գըլխէ հընցաւ։
Ըսաց.— Խրոխպեր, գընա խան Բորկու Զալալին։
Բորկու Զալալին տարեր, կապեր ին խաւու Քառը՝ տակ.
Յոթ տարը՝ կըեր՝ տա՛ւ չխանած, խաւեր ծուխը ևն վրևն։
Ասաց.— Խրոխպեր, քևնե կ՚ուղիմ՝
Իմ Բորկու Զալալին Քամիւղ լմնա։
Խրոխպեր գծին Քամիւղ լմնց, խպեր
Ըսաց.— Խրոխպեր, քևնե կ՚ուղիմ՝
Իմ ծիու Զին Սատանին առնիս, պիրիս։
Զին խպեր, իսի վեր ծիուն։
Ըսաց.— Խրոխպեր, տանք պի, կապիմ։
Մինով Հովհան ըսաց. «Յամաչ, իս տ՚իրիչիմ.
Ենու խեր վոր տանք կըքեր, ծիան երկու վոտ կ՚իչներ.
Իրիչիմ, տիսնամ՝ Տաւիթ իճնչըս տը կըքի»։
Միու տանք առից, խպեր, հաու Տաւիթին։
Տաւիթ վոր կըքից, չուրս վուռն եվ կորաւ գետնուց։
Հովհան քիչ ըմ ուրախցաւ վեր Տաւիթին, ըսաց.
«Տեր Աստուած, տիսա՝ Տաւիթ կորիճ եր»։
Տաւիթ եղեվ գԲորկու Զալալին խիծաւ։
Հովհան հաց. «կուտրիր են մարթու պիրան,
Վոր հսա պտնիր Տաւիթին հաց»։

24. Հարեղբոր ափսոսանքը յեվ խրատը Պողպատե ոյտն յեվ Եաբճիկ ադբյուրի մասին

Ծինով Հովհն եսաց.

«Ափաճա կ՚անիմ, խազար ափսուս կոտին Գըլխին,
Վոր խանիցին Սասնա տնեն.
Ափաճա կ՚անիմ, խազար ափսուս Քամարն Զրնխին,
Վոր խանիցին Սասնա տնեն.
Ափաճա կ՚անիմ, խազար ափսուս Զգմեն Վուտքիրուն,
Վոր խանիցին Սասնա տնեն.
Ափաճա կ՚անիմ, խազար ափսուս Թուրն ը կնճակին,
Վոր խանիցին Սասնա տնեն.
Ափաճա կ՚անիմ, խազար ափսուս Քոռիկ Զալալին,
Վոր խանիցին Սասնա տնեն»։

Տավիթ ծխուն վերեն կը մոտծը՝։

«Ափաճա կ՚անիմ, խազար ափսուս Տավիթին,
Եղնիկ Ջընել ելավ գընաց Սասնա տնեն»։

Եսաց.— Խրոխպեր, հոա պանիր վոր ոտ ըսիր ափսուս,
Յիս քի ալ գ՚արկեր, ալ սըպաներ.
Վոր ոտ ձի ըսիր ափսուս,
Յիս քի չըմ գ՚արկի, չըմ սպանի։

Տավիթ վոր ա՚երթեր, Ծինով Հովհն ըսաց.
— Տա՚վիթ, խրոխպեր կուբրան ի քի, շիրաթ մ՚անիմ։
Եսաց՝ Տա՚վիթ, կ՚ելնիս կ՚երթաս մա ոտշտին,
Պողվրան սու մ՚կա մա ոտշտին.
Կը գ՚արկիս Թուրն ը կնճակին,
Ին քա կտրից, գընա կռիվ.
Վոր չկտրից, ոտքդ, արի։
Եսաց.— Տա՚վիթ, կ՚երթաս, կաթնիկ Չախալը կա քա խոր.
Կ՚երթաս, վար ան հախպրին կը նստիս,
Ին ճրով կը վըցկիս, ին ճոր կը խմիս,
Կը պառկիս, կը քընիս, ոտհաթիս.
Քոռիկ Զալալին ել կը խմըսցիս ին ճոր,
Կը թըղնըս հանտեղ՝ երեծա։

---

* Տեսք ևու Կ. Մ.–Ռ.

25. Դավիթը կտրում և Գողվատի այուցը յնվ խմելով Կաթնիկ աղբյուրի ջուրը՝ դառնում և հզոր

Տավիթ ծին քըշից մա ամշտին.
Գընաց, Գողվըտե սուն տխսավ մա ամշտին.
Ֆեշից ուբ Թուրն ը կնծակին,
Տիր ըմ վոր եղաբ, ընցկուն կտրից՝
Կալամ ձեաց վեր կալամին։
Տավիթ ըսաց.

«Վայ, տաճ կուտուր կ՝ենես, ծեռնիկ,
Վոր տաճ զաբկիցիր, չկտրիցիր Գողվըտե սընիկ»։*

790 Են ծեռ քեղցավ, կախավ մոտեն։
Ասծու խրատանքով մեկ հուշիկ քամի մ՝ իրը՝.
Վոր քամի մ՝ իրը, տսից Գողվըտե սուն, ինկավ։
Տավիթ վոր տխսավ, ըսաց.

«Վայ, տաճ կանաչ կ՝ենես, ծեռնիկ,
Վոր տաճ զաբկիցիր, կտրիցիր Գողվըտե սընիկ»։*

Տավիթ ծեռ ել մ՝ ել ժրավ, ծին քըշից, գընաց.
Շատ գընաց, քիչ գընաց, են մեկ տեղ ծին կայնավ.
Ըրքեր եղաբ ծիու կողիր, ծին չերթեր, կայնիր։
Ասծու խրատանքով՝ ծիուն լիզու եկավ,
800 Ասաց.— Տա՛վիթ, ուրքեր մը զա՛րկը ձի.
Ձե քե ըսաց քաճ խրոխպեր,
Կաթնիկ հախպաճր զա ետեղն ը։
Տավիթ ծեռ ըմ եթավ, քար վիրուց,
Ճաճր եղավ, բըղբըղ կ՝երթեր.—
Քար վերեն եր, ճաճր չերթեր։—
Ծին ըսաց.— Տա՛վիթ, են ճաճր քսի իմ բրին,
Իմ կուղ ժրի, ճաճր խմխմ, երեծամ,
Տավիթ ճաճր քսից ծիու կուղ, արցկից։
Տավիթ հիշաց, ըսաց.

810 «Խրոխպոր խուսքիր տը կատարիմ»։
Տավիթ իճավ, վըցկավ, են ճաճր խմավ,
Ընգձավ, քընավ, երկու սընաթ քընավ.

---

* Ցերգ են կ. Մ.-Ո.

Վոր քընուց ակնխաւ, եկաւ վեհ, տխաւ՝
Կուտին գըլխուց թռիր եր մեկ կողմ.
Քամաը Զրեխին պացվիր, թռիր եր մեկ կողմ.
Զրզմեն վուտքիրուց թռիր, պացիր եր մեկ կողմ։
Կուտին Գըլխուն՝ երկու կիտը պամպակ եխան,
Զուռով նուրեն գընաց գըլխ.
Քամաը Զրեխին, վոր յոթ փաթ կապիր եր,
Զուռով եկաւ մեճաց պուլուր.
Զրզմեն Վուտքիրուն՝ իրեք կիտը պամպակ եխան,
Զուռով նուրեն եկաւ վոտաց,
Չալա պուճուր եր անաւ վոտաց։
Տաւիթ կապից ուր թուր, խնծաւ ուր ծին, գընաց։

26. Դավթի վախը բռնամիներից, ձիու հաթաներք, հարձակումն ու կռտրածը

Գընաց, սարի մ' գըլխ կայնաւ.
Իրիշկից կովու ման գա, տխաւ, ինչ.—
Քանի մ' ասող երկինք կա,
Անգկում չադըր-խեվաթ մանչ ման գաին։
Տաւիթ ասաց. «Տեր Աստված,
Ես ախպր իշնի գանման սավա գան,
Յես իշնիս գանման անոթը՝ գել,
Յես չըմ կանա գանանք ուտը՝։
Թ'անանք իշնին պամպակ,
Յես իշնիս պոց-կրակ,
Յես չըմ կանա գանանք վառը՝»։
Ենտեղ Տաւիթ շատ մտածից, վախացավ։

Աստու խրատանքով Քորկու Զալալին լիդու եկաւ,
Ասաց.— Տա՛վիթ, Տա՛վիթ, ատ մի վախանե,
Քանի մ' ատ սըպանիս,
Անգկում յես իմ վուտքիրով ատը սըպանիմ.
Քանի մ' ատ սըպանիս,
Անգկում յես իմ բնինով ա'իցկիմ.
Քանի մ' ատ սըպանիս,
Անգկում իմ պուչ ատը սըպանը՝, ցրվը՝։
Տա՛վիթ, Տա՛վիթ, ատ մի վախանե.

Հիշա Մարութա Գինցը Աւետածին,
Ամէն Պատրաստին վար Տաւթի ու Թիւին,
Քըշը՛ մինչ բուշ խիժըլին։

Ծին տիր մ՚ել կանչիս, ըսաց.
— Տա՛վիթ, տու կանգնա քի վար իմ քամկին պախիս.
Տա՛վիթ, իս քի տը տամ երիքնկան, երիցիս.
Ապա տու ինչըխ ս՚անխս վար իմ քամկին։
Ըսաց.— Իս տը խաղամ քու փուրս տակ։
Ըսաց.— Իս կը ծռնիմ քարեքար,
Ապա տու ինչըխ տը պախիս իմ փուրս տակ։
Ըսաց.— Իս տը խաղամ վար քու քամկին։
Ըսաց.— Տու իմ տիր, չիս քու ծին,
Դե, քըշի մինչ բուշ խիժըլին։
Տաւթի քըշից մինչ անքըրին, կուտուրից, ճարից.
Վար կ՚երթա, կը գա, արուն կ՚իլնը, լիշիր կը տանը՛։

27. Գելոռի խրատը

Մեկ խալխին ըմ «փռշտա, փռշտա» կ՚ըսը
Ու ննդեխեն կը գա մա Տաւթի։
Տաւթի ըսաց.— Ը՛, խալխո՛ւր, ինչ կ՚ըսիս.
Ձիս հալն երեսասարդ իմ, տու ձի՝ «փռշտա» կ՚ըսիս։
Ըսաց.— Ղոզու-արեվուտա մեռնիմ, Տաւթի,
Մէր լիզուն անպես ի, կ՚ըսինք՝ փռշտա, փռշտա,
Յանի՝ ճանապես ատ.... չիս չըմ տսի՝ փուշտա։
Տաւթի ըսաց.— Խալխո՛ւր, ըսա.
Քու ատած ինչ կը, վոր տու եկար մա ձի։
Ըսաց.— Ղոզու-արեվուտա մեռնիմ, Տաւթի,
Ես մարթիր, վոր եկած ին ըսատա,
Կա նուբ քաժա նշանված, տալ փսակված չին,
Կեան ել հալն քաժա փեսա չին,
Կեան ել ընցած տան ճրագ ին.
Վրե՞ կը կուտուբիս. խեղճ ին։
Քու դուշման Մելքի՝ չաղըր գնըկած՝
Գա հան գըրի գըլխս նսախր ի։
Ես մուխ վոր կ՚իլնի, Մելքի պերնի չորանքն ի.
Գրնա ննատեղ, գնա՛ր, քու դուշման սրպանի.

Սըպանիցիր, մինաք քու ժողովուրդն ինաք.
Վոր Աստցինաք, մինաք քու ծառեն ինաք։

28. Մարա Մհիբը Դավթին խարում, ձգում ի հորի մեջ

Տավիթ ձին քըշից, ելավ գընաց չաղըի տեղ.
Տեսավ Մհլիք պառկիր, քընիր եր.
Եսաց.— Դե, շուտ Մհլիք հաշխրիցնեք վեր։
Ըսին.— Մհլիք յոթ որ սը քընի, նուր հաչխրանա։
Ըսաց.— Ձես չըմ կայնի յոթ որ, խանըցնեք վեր։
Ելեն շիշ ըմ կարմըրցըցին, տրին ածեն վոտաց տակ։
Ըսաց.— Ո՞ֆ, ախճըկներ, ինչը՞ իմ տեխ լավ չըք շինիր.
Լու կա իմ տեխ, ըզդի կծիցյ։
Մհլիք և ա՛ել Աստց քընուկ։
Գլըին, գալքնի խուլի կարմըրցին,
Տրին ածեն վուտաց մտանի վերևն։
Ըսաց.— Ո՞ֆ, իմ տեղաց մեչ ինչքան լու կըեր,
Ըզդի կծիցին, չըն թը՛դնի՝ չես քընիմ։
Տավիթ կանչից, ըսից.— Մհլի՛ք, վեր կաց.
Անգըրող, քի գըրող իմ պիրիր։
Անմահ, քի մահ իմ պիրիր։
Մհլիք ըսաց.— Ե՛, Թըլթր Տավիթ,
Զար չատագ ըզքի ասնը՛,
Տեղ հիմի ելար ձիավոր,
Եկար, կայնիր իմ չաղըրի տեսան։
Մհլիք տեսան հանճիվ մի խուր փուրիր եր,
Վոր Տավիթ դա՛, իցկի մանչ՛ ան խուրուն։
Մհլիք ըսաց.— Տա՛վիթ, ձիուց իջի տակ,
Աբի ըսաս, խուսինք, բարե՛լինք։

Տավիթ ձիուց եջավ տակ.
Վոր գընաց, մոտիքացավ չաղըրին,
Դը՛մ... ընկավ խուր վեր, գընա՛ց։
Խուրու մեչ շրխա-շրվան, ողիր արիր եր՝
Ընկավ մեչ, ա՛լ չկա՛ցցավ ասա եղներ։
Մհլիք ըսաց.— Մը խանեք, թըխ գընա՛ շան պես խառնի։

Հիրիկու յս. Մհլիք ընկավ, քընավ։

29. Ջեռով Հովանցի յերազն յով խոսքը ծիերի հետ

Գիշիր Ծինով Հովհան երազ տեսավ.
Տեսավ՝ Տավթի ասպը մըժդավիր եր։
Հովհան կանչից, եսաց.— Կնիկ, կնիկ, իլի վեր,
Եսա գիշիր երազ տեսիր իմ՝
Տավթի ասպը մըժդավիր եր,
Մելքի ասպը լաւ-պիծաս եր։
Եսաց.— Տնավիր, քուն քի քընե, երազ Տավթին տես.
Վեռվ գըտը՝ վորտեղ Տավթի քեֆ կ'անը։
Տիր մ' ել Ծինով Հովհան քընավ։
Ել մ' ել երազ տեսավ, ակնեսավ.
Տեսավ՝ Տավթի ասպը մըժդավիր եր։
Ըսաց.— Կնիկ, իլի վեր, իլի վեր։
Կնիկ ել մ' ել եսաց.— Տնավիր, քընը՛.
Քուն ման կը քընես, երազ Տավթին կը տեսնես։
Եսաց. «Բեզ ը, ուտար տեղիկ ը, սիրտ չցավը.
Իս տ'ելնիմ վե, երթամ, խաոնիմ»։

Հովհան ելավ, գընաց փարդախ.
Իրեք ձի կապուկ եր ենտեղ.
Մեկ բոզ եր, մեկ կաբմիր, մեկ սիվ եր։
Եսաց.— Բե՛զ ձին, քի կը տամ մեկ փութ գարը՛,
Չի հերի տը խասցըցես Մըսրա սարի գըլուխ։
Եսաց.— Երկու սըհաթի մեչ քե կը խասցիմ։
Եսաց.— Երկու սըհաթ...
Իս երթամ, խաոնիմ ենու նաչին, յան ճաչին։
Չեկավ. գընաւ մա կաբմիր ձին։
Եսաց.— Կաբմիր ձին, քի կը տամ երկու փութ գարը՛,
Չի հերի կը խասցըցես Մըսրա սարի գըլուխ։
Եսաց.— Մեկ սըհաթի մեչ կը խասցիմ։
Եսաց.— Մեկ սըհաթի մեչ...
Իս տը խաոնիմ ենու նաչին, յան ճաչին։
Չեկավ. գընաւ մա Սիվ ձին։
Եսավ.— Սիվ ձին, քի կը տամ իրեք փութ գարը՛,
Չի հերի կը խասցես սարը՛ գըլուխ։
Սիվ ձին եսաց.— Վուտ տնես ոըքեր,
Չուր մեկիկ վուտ տնես մեկիկ ոըքեր,

Յիս քի կը խասցիմ են սարի գըլուխ,
Ծխու գըլուխ պաքնից, քըշից, ելալ սարի գըլուխ։

30. Դավիթը Ջենով Հովանցի խրատով չիլնում է հարից

Թուրգում կա, կը անկն պերնին.
Ծինով Հովանն Թուրգում տրից ուր պերնին,
կանչից.— Ո՛... Ո՛... Տա՛վիթ...
Հերկեն կանչից,
Ինչ կանչից, Տավիթ ըսաց.
— Ձըժէը, հըշկացեք ձե մ' կը գա,
Խերանական ձեն կը գա։
Տիր մ' եկ կանչից.— Ո՛... Ո՛... Տա՛վիթ...
Տավիթ լաավ, խրոխտոր ձեն եր։
Ըսեց.— Տա՛վիթ.
Հիշա Մարութա Պանդը Աստածածին,
Խաչ Պատրաստին վեր Տավիթի աչ թխվին.
Ձքի խըլաս անի մանչ նա ճոպնին։
Տավիթ ըսաց.

«Հիշամ Մարութա Պանդը Աստածածին,
Խաչ Պատրաստին վեր իմ աչ թխվին.
Չի խըլաս անիս մանչ նա ճոպնին»։

Ըսաց, պինք վոր չարժից, թամի խոու,
Ձըմեն ողիր կաըրաավ, արցըկվավ խրարից,
Տավիթ կայնավ, թռավ, խուրուց ելալ տաս,
Թռավ, Քորկու Ջալալին խիծավ։

31. Դավթի չիվ Մարա Մելիքի մենամարտը. Դավիթը սպանում է Մելիքին

Եսաց.— Մելիք, լերով մարթ չին սպանի,
Աբի, կայնի ըսաս, պաց կռիվ անինք։
Մելիք եսաց.— Տավիթ, ինչըխ կռվինք։
Եսաց.— Իրեք գաբը ա՛ն գարկ ձիկ,
Իրեք գաբը եկ յես գարկիմ քիկ։
Մելիք եսաց.— Հաոնչ վճռվ սը գարկիս։
Տավիթ եսաց.— Հաոնչ ա՛ն գարկ, վոր կը վախանաս։
Մելիք ըղձին խիծավ, քըշից, գընաց.

Ըսաուց չուբ Եչմիածին դընաց.
Մելիք իրի ուր կունդ եգեր Տավթին.
Վոր գերկից, թող-դուման ելավ, երկինք պահից,
Եկավ, դըպավ գետին, քընդից,
Եսաց.— Ե՛, խուդածին, խուդ եր, խուդ աերցար,
Թող վիրցավ, Տավթի ետաց.— Ե՛, Մելիք,
Իս հալա գի ետեխեն իմ, դի պան չիլիր,
Տիր մ' ել դընաց, չուբ իդդիր գատացավ,
Ետու ծին ել վեցվուտնա յր,
Ենդաց հրըսամիշ ելավ, եկավ,
Գաբրդ մ' ել եգեր Տավթին,
Ե մ' ել թող-դուման ելավ երկինք վե,
Եսաց.— Ե՛, խուդածին, խուդ եր, խուդ աերցար,
Թող վիրցավ, եճավ գետին, ըսաց.— Մելիք,
Հալա յիս ըսաս յիմ, ձի պա մ' չիլիր.
Ախըր, իրեք գերր եգեր, պա մ' չիլավ,
Տավթի եսաց.— Դուր իմ գերն ը, ես որ գերկիմ,
Եսաց.— Մոհլավ, յիս իմ տեղ չինիմ,
Ելավ մտավ են խուր վե,
Յոթ գամշու կաշի տրավ աեր գըլխուն,
Յոթ պողվըտե սալ տրից վեր գամշու կաշիքաիրուն,
Մեկ ճաղչի քեր ել տակ վեր խուրտ պերնին,
Մտավ, տրխային նստավ, հետո եսաց.
— Տա՛վթի, դե գեր քու Թուր.

Տավթի ըղԹուր քաշից, տարավ աեր Թիվ, վոր գերկը՛,
Մըսրա Մելըքի մեր իրի, եսաց.
— Տա՛վթի, չե՞ յիս քի չախե-պախե, ծիծ ըմ տվիր.
Եատա մեկ Թուր տը տաս ձի խաԹըր,
Տավթի ըսաց.— Մարե, ենա մեկ Թուր քի խաԹըր,
Տիր մ' ել Թուր տարավ Թիվ, վոր գերկը՛,
Ենու քաեր վադկից, եկավ, ըսեց.
— Տա՛վթի, վոր տաե պղտիկ եր,
Յիս քի շատ եմ շալկիր, պախիր.
Եատա մեկ Թուր տը տաս ձի խաԹըր,
Տավթի ըսաց.— Ես Թուրն ել քի խաԹըր,
Ըսաց.— իս ինացի, եատա մեկ Թուր,
Ենա Թուրն ել տարավ աեր Թիվին,

Պիբից, խասցուց կեա, ըսաց.
— Եսա կեսն ել Աձու խաթըր.
Եսա կես թուրն ել ալ գնրկիմ Մելքին
Վոր ըզքուր հաժնից, կրակնիր թախավ,
Ճաղէը՛ քար, պողվըտե սալ, գնմշու կաշիք,
Ախըր, գՄելիք կալալ, տապկից երկու կես.
Մելիք չկախավ, վոր կորիր ը,
Խուրուց կանչից, ըսաց.— Տա՛վիթ, դե, գա՛ր—
Մելիք չըր գը՛ալ, թը գանիր եր—
Ըսաց.— Մելի՛ք, մը հա՝ քի հիրաւ տուս
Վոր գինք հիրաւ խուս Մելիք,
Տապակ ըմ են կոդմ գընաց, մեկ՝ են կոդմ,

Տավիթ թուր վիրուց, կանչից ասքըրին, ասաց.
— Ով կը գա, իմ թրի տըկով ընցնի, թըխ գա՛.
Թը չե՝ բիթուն կը կտախմ, ճարտիմ,
Ասքար բիթուն ընցան թրի տըկով,
Բլալան, գընացին աբինց տնիր
Տավիթ տաբցավ, ևկավ Սաուն,

Գ

ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՆԴԻԹ

32. Դավիթը լսելով ասուդճերի գովքը՝ գնում և խանգութին տեսնելու

Տավիթ ծեն տարտածանավալ, ամեն ախշար լսավ,
Ման գուա խանըմ կ'իլնը. ծնաւ ծեն կը լսը.
Որ ըմ կ'ելնի, երկու աչըդ կը պռնը, կ'ասը.
— Գընացինք, զի Տավիթը խամար գնվացինք,
Բալքը Տավիթ գա, ըզը առնը՛,

Աչըդքսիր կ'ելնին կը գան Սաուն.
Կը գան Տավիթ տուս կը նասին,
Ուրինց ասգիր կը խանին, կը գրկին.
Տավիթն ել ենդեխ նասիր իւ
Սագիր կը չալըն, կը գրկին, կ'ասըն.

«Տավիթ, մե Ման գուա խանըմ ըմ կա.
Ենու ճակատ մեյգան ը.

Եվս աչքիր չինու կիթխա կը նմանը.
Եվս ընքնիր գալամով քաշած ը.
Եվս պերան մովրով պացած ը.
Շատ խորտ իրիանիր ունը՛»։

Աշըղքսիր կը չալըն, կ՛ասըն, Հովին կը լսը.
վոր կը լսը, կ՛ելնի, կ՛ըսը.
— Դե, կայնեցիք. ձի խեր անիծած,
Տա եկիր եք, իմ եղնիկը սըրտ կ՛ավրեք։
Ըսաց, մե՜ռնիկ գնրկից աշըղքսիրուն։
Տավիթ ըսաց.— Խրխպակը, քըղ սազ անին։
Ազու մ՛ ըսըցին, աշըղքսիր գընացին։
Տավիթ եսաց.— Խրխպակը,
վալահ, չես տ՛երթաս, Խանդութ խանըմ տիանաս.
կարելի չը, աշըղքսիր ճիշտ կ՛ըսին։
Տավիթ ելավ, ճամպին ընկավ, գընաց։

33. Գորկու Զալալին ու փահլիվանների ձիերը. Դավիթը ու փահլիվանները

Գընաց. եկավ, Խանդութի գնրգրխի առէչ կայնավ.
Մխուց եճավ, գընաց մանչ հանվչին.
Տևսավ՝ տասնըվեցնոց խաս փահլիվանն
Սուֆրեն տրած սողրաթ կ՛անին։
Տավիթ հա՛ման գընաց, նստավ ենտեխ,
կանչից Խանդութ խանըմի խըզմատ,
Ըսաց.— իմ ձին տարեք փնրգախ։
Անանց խըզմատ տնրցավ, ըսաց.
— Տա՛վիթ, ենգեվ տասնըվեցնոց ձի կա կապուկ։
Տավիթ ըսաց.— Գնա մ՛ չե, իմ ձիու լըղաբ խանն,
Թըղ գընան փնրգախ մա ձիանքսիրուն։
Խըզմատ գընաց, լըղաբ եխան, գնձին եճուղ։
Վոր Գորկու Զալալին մտավ նիրս,
փահլիվանքսիրու ձիանք հրմեն փախան.
Գնրիք, տնրման մնաց, խուղին, փախան։
Գորկու Զալալին մնաց քնհնա, կ՛ուտը՛, կը խմը՛։

Տավիթ նստավ մնչ ան սողրըքին,
*Մանչ ան փահլիվանքսիրուն, վոր եկիր էին,

Եկիր լն, դԽանդութ խանըմ առնին, տանին
Խանդութ խանըմ տխամ վիրի փընջըրից՝
Տավիթ իրի, նատամ մընչ սողըրքին,
Փահլիվանքաիր զըմեն վախացան, տնղացին
Խանդութ տխամ՝ Տավիթ ճիչ եր,
Են փահլիվանքաիր ընդկուն ճժիր մա Տավթին
Տավիթ կանչից.— Խըզմա՛ տքար, գինի պիրնք, խմինք
Տարցամ փահլիվանքաիրուն, ըսաց.— Ես կըթխնք Իշչ լն,
Վոր տու գինի կը խմիք, քնչի կ՚անիք.
Թաս ըմ պիրնք, կուշտ ըմ խմինք
Թաս պիրին, գինի լցին, խման
Փահլիվանքաիր հիրուր կ՚ըսին.
— Ձեռ տվիք, Տավիթ խմա, սարխոշնա.
Ելնինք սպանինք, Թի չե՝ մի պան բռչ ը
Գինի լցին, տվին Տավթին,— խմավ
Անանք տխան՝ Տավիթ սարխոշցավ.
Վոր սարխոշցավ, ար զըլխա կ՚իճուցը վըր ար սրտին,
Նուրնն կը պընցըրցնաը, կը շիակնը*

Խանդութ խանըմ վիրուց կը տխանա,
Վոր Տավիթ ար զըլխա կ՚իճուցը վըր ար սրտին,
Մե ֆընդըխա ըմ վիրուց կը Թալը՝ տակ,
Տավիթ կը հաչարանա, ար զըլխա կը պընցըրցու,
Փահլիվանքաիր կը սըրսըփան, կը տնղան
Խանդութ մե փուֆ ֆընդըխա մե-մեկ եֆալ,
Զուր Տավիթ քիչ ըմ հաչարացավ,
Ելավ զընաց վոտաց ճանապարը
Վոր Տավիթ ելավ վի, զընաց տուս,
Են տասնըվինգ մարթին ել ուրինց Թըվը քաշկցին,
Տրին սուֆրի տակ, ծածկըցին, ըսին.
— Տավիթ վոր կը գա, կը գարկինք, սըպանինք,
Տավիթ ախխավ, Թի անունց սըրտ ավիր ի
Վոր տարցավ, եկավ նիրս, նատավ ար տեղ,
Նատես* չուռ խոռ սուֆրեն,
Ըսաց.— Դե, բռչ ը, խմինք,
Զըլտած Թըվը սուֆրի տակին տըսավ.

* Առաջոդը շարժ ու ձեվերով ցույց և տալիս Դավթի զբաղմունքը Կ. Մ.-Ս.

Ժողվից, ծռից, ծլամբռից ֆրիր, ասաց.
— Իմ ծիուն նալ-բըվնա չկա.
Տանիմ, չինիմ իմ ծիուն նալ-բըվնա,
Փահլիվանքաիր վոր նաա պին ախանը,
Շուտ ըմ ելնե, փախանը հնդից տանա.

38. Թավիթն ու դռնապան Համդոլը. Թավթի չնչ հանդուրժ առաջին հանդիպումը

Խանդութ խանըմ ուրախացավ շատ,
Կանչից, ըսից.— Տա՛վ ֆիթ, արի պինցը.
Մևկևնիր ման՛ըս գընացիք, ելիցիք,
Տավիթ ելավ գընաց վեր խանըմը հնդը՝ տանա,
Տավիթ վոր տուս եպաց, տըսավ՝
Համոլ կայնիր եր վըր տուան,
Ըսաց.— Վա՛յ, Տավիթ, ա՛ա ման՞ս չիս,
Տավիթ ըսաց.— Վա՛յ, Համոլ, ա՛ա ման՞ս չիս—
Ես հետ վախացավ, ես հետ վախացավ—
Տուն եպաց, գընաց, մա խանըմ նստավ.

Դե, ջընվել ուզա չեր Տավիթ,
Վոր նստավ, չոխմացավ, ծեռ ֆալից,
Ջխանդութ խանըմ կիս ըմ գըրկից,
Ճակատ պաքնից, էրես պաքնից.
Տաբցավ են մեկել էրեսն ել պաքնից,
Վոր սըրտն ել պաքնից, խանդութ ըսըկավ.—
Խանդութ խանըմ կռատաչա եր, գիտիս.—
Շամախկի մ՚ եպը Տավիթն,
Տավիթի մոր ծըծը՝ կաթ պընչեն եկավ տուս,
Ըսից.— Տա՛վ ֆիթ, նաա ճակատ պաքնիցիր,
Գեր ճամխուռ խաթըր խամար պաքնիցիր,
Վոր տուն ընցիր, եկիր խա.
Նաա մեկ էրես պաքնիցիր,
Տաս ջընվել ուզա չոխմացար, պաքնիցիր,
Ես ել քի ընցիր իմ.
Նաա մեկ էրես՝ շատ գի սիրըցիր, պաքնիցիր,—
Ես ել քի ընցիր իմ.
Տաս վըր իմ սըրտ պաքնիցիր, հրիր խաչ՝

Վըր ենու Տաւիթ լուկաւ, քըշից ատչաւ մեչ։
Ատանդուտ խանըմ վազկից, ընկաւ հխոխ,
կանչից.— Տա՛վիթ, խոզուտ-արեւուտ մեռնիմ,
Ջի կ'ըսիմ՝ մ'երթա, մ'երթա, մ'երթա...
Ատանըմ շատ լալա եղաւ, Տաւիթ կացնաւ,
Ետաց.— Ատանդուտ, Աստուծմըն կը խնդրվիմ՝
Թաքաւորը ըմ գա վըր քու խոր կռիվ,
Ձիս տըննիմ՝ ատա, քու խեր ի՞շ ա՛ենիք։

35. Դավիթ կռիվը նահգուրի բռնամիներէն հետ

Մնաց. չատա ըմ վերս ընցաւ,
Չինաստանս թաքաւոր ըմ նկաւ կռիվ։
— Վաչ, Ատանդուտ խանըմին...
Թաքաւուրը՝ ասկեր նկաւ, քաղքի պուլըր պռնից,
Ձաղըր տրից, կռիվ ատչս պռնից։
Թաքաւոր չըտաք հաբռղկից Ատանդուտի խոր,
Ըսից.— Ձան տը գա կռիվ, յան Ատանդուտ տը տաս ձիս
Ատանդուտի խեր կանչից ուր փահլիվանքաներ,
Ըսաց.— Դե, գացեք վըր գուշմընին կռիվ։
Ըսիցին.— Վուվ ք'ախճիկ պռքնիր ի, թըզ ես երթաս
Մինք երթանք կռիվ, ես ք'ախճիկ պռքնը՞.
Ձընք երթա, թըզ Տաւիթ դընա։
Թաքաւուր կանչից գՏաւիթ, ըսաց.
— Տաւիթ, կ'երթաս կռիվ ես գուշմանքտիրուն։
Ըսաց.— Վըռ չըմ երթա, կ'երթամ։
Տաւիթ կանչից գԱտանդուտ, ըսաց.
— Ձիս ա՛երթամ կռիվ. եկա, եկա.
Ձեկա, կը գաս մընչ լիշիրուց կը ճուկիս,
կը վիրցուս, կը պիրիս, կը խուրիս
Ըսաց, կապից Թուրն կեծակին,
Ձին խոլ վըր Բաբկու Ջալալին,
Թռաւ, խիծաւ Բաբկու Ջալալին,
Ջիչ, գընաց, ընկաւ մընչ կռիվուն
Տաւիթ ըսաց.

«Հիչաս Մարուքա Գինցր Աւտածածին,
Ատչ Գաւրաղին վըր իմ աչ Քիլինս։

Ըսէց, քեզէց թուրն կեծակին,
Զերկէց մանչ գիշերընի ասքըրին.
Շերտէց, կուտուբէց, արուն կայնավ մըչ ոտքէն։
Տաւիթ ոտ կը գերկեր, հա կը սպաներ։
Գոխ հանաձրավավ. շատ մարթ սպանավավ, քիչ մարթ
փախավ։

36. Դավթի յով նոանդութի հանդիպումը մարտի դաշտում

Տաւիթ շատ հետացավ, չհկավ ոուն։
Ոանդուա խանըմ ելավ, գծին խիծավ,
Գընաց, խոսավ կռվը՝ ոտքա,
Մանչ լիշիրուն իրիշկաց, ոխանա՝
Տաւիթ վեր տեխն ի ընկած սպանուվ։
Ոանդուա գմզրախ կը գերկեր, գլիշիր կը վիրուցկեր,
Կ'աչքեր, ոխաներ՝ Տաւիթ վեր մհկն ը։
Մհկ ոաս խոտ վիրուց, իշկից։
«*Չէ, Տաւիթ չէ,*» *ըսաց։*
Տաւիթ են հնարեն ոխասվ գՈանդուա.
Տաւիթ մանչ արունէն եր, Ոանդուա չճանչըցավ։
Տաւիթ գՈանդուա խանըմ ճանչըցավ,
Ըսաց.— էն, վոր ոտ կան կը գան,
Ես իրեք որ ի, սպանիր իմ մանչ կռվուն։
Ոանդուա ըսաց.— Տա՛ վեր չունն իս, վոր գՏաւիթ սպանես։
Տարցան, հլ մ' հլ կան կը գան։
Ոանդուա հլ մ' հլ աչքից, աչքից, ըսաց.
— Եսա ծին Տաւիթի ծին եր,
Ամա ինք չնըմանիր գՏաւիթ, ես վեուն ը։
Տաւիթ ենտեխեն եսաց.— Ոանդուա, յես իմ, յես իմ։
Նուր իրաւ ճանչըցան, թոռկիցկին, եկան ոուն։

37. Դավթի ամուսնությունն յով վիրապարձր Սասուն

Տաւիթ կը ոտնաս, կ'ասը.— Ոանդո՛ւա խանըմ,
Չի տըսաը, գիմ կռիվ տըսաը, գի խալաը.
Բա, ոտ ձի չամադկե մ' կը գարկես։

Տըսաը՝ ինչըխ գուշըմընը ասկեր կ՝ եռուըըցիր
Ժանդուա կ՝ասը.— Ես, տըսա, խաղնա
Տաւիթ գԺանդուա կ՝առնը՛, խաբանիս կ՝անը՛.
Կ՝առնը, կը գա քեզ Սասնա քաղաք
Կը ձևան Սասուն. Ժանդուա ողով կ՝իջնը՝

38. Դավթի յերկարաձիվ բացակայությունը. վարդին՝ Միհրը գնում և նրան վտռնելու

Ամուր մեկ Տաւիթ կ՝ասը.— Ժանդո՛ւա,
Յես ա՛յլնիմ, երթամ Գալըխատան,
Քի տեսակ ախճիկ ըմ պիրիմ, անըս քի խըդամ,
Տաւիթ ճանապախ կ՝իջնը, կը գընա՝—
Ե՛հ, Տաւիթըն ը, որե մեկ տեխ կ՝երթա,
Մե քաղաք ըմ, մե գող ըմ կ՝երթա՝
Մոռխաս տաս տարի յետացավ՝

Ժանդուա խանըմ պատկավ, ողե մ՝ խալը՛.
Ախուն խալ Տաւիթը՛ խոր անուն՝ Մհեր՝
Մհերն եկ որե կը ճիչաներ, մխծաներ՝
Մհեր կ՝երթեր, մա ճժիրուն կը խաղեր.
Կոըրճուքին կ՝աներ, զճժիր կը գըրկեր, ամխատաեր՝
Ամուր մեկին մե հաւրիչ ողե մ՝ ըսաց.
— Մհեր, ատա խեր չունիս, ատա պիճ իս, յա հեթըմ իս.
Տա ինչըխ կոըրճուքին կ՝անըս՝
Մհեր կը վազկը՛, կը գա տուն, կ՝ասը.
— Մարե, ապա իմ խեր հաւր ը,
Քի կ՝ասըն՝ ատա խեր չունիս, պիճ իս, յա հեթիմ՝
Մեր կ՝ասը.— Տուն, քա խեր Տաւիթըն ը.
Տասը տարը կ՝իջնի, գացիր Գալըխատան,
Քի խամար խըդամ ըմ պիրի, հետացավ՝
Մհեր ըսաց.— Մարե, յես ա՛յլնիմ երթամ,
Ձիմ խեր՝ Տաւիթ կընդնիմ, պիրիմ՝

Մհեր գընաց փնըգախ, ուր ծին եխան,
Ուր ճակիր առից, խիծավ, ընկավ ճանապախ՝

39. Ձմբլուկ Սուլթանի հրավերը ի կռիվ յԵվի Դավթի յերդումը

Տալիք եկավ, խոսավ մանչ ուզեին,
Ձմբլուկ Սըլտան եկավ հերճիվ, ասաց.
— Տալիք, չես, ուր ըսաս որ կռվինք.
Ցիս քու ծեն լիր իմ, քու քաղքին լիր իմ.
Ցիս, ուր ըսաս մանչ ուզեին որ կռվինք,
Տևնանք՝ վերն ի կորիճ՝ չես, քե ուր։
Տալիք ուրցավ, ասաց.— Ձմբլչուկ Սըլտան,
Ըզա ձի կնիկ ըմ կա, ինչըվ որ կռվիմ.
Ձի ժուկ ըմ, ժամանակ ըմ ուռ,
Ցիս երթամ, կնիկ առնըմ ուզեն,
Նուր գամ խա քի կռիվ մ' անիմ։
Ասաց.— Դե, հերդիմ արա, վոր ուր որ գաս։
Տալիք ըսաց.— Ես, որ գամ։
Ասաց.— Դե, հերդիմ արա Ես Պատրաղին,
Վոր ուր որ գաս, խա՛ ձի կռիվ ա՛նես։
Տալիք հերդիմ արավ, եթող, եկավ։

40. Դավթի յեվ Մհերի կռիվը

Տալիք չաս ճանապեն եկավ։
Մհեր սխալ մանչ ուզեին՝
Գի խալխալիր մարքի ըմ կը գա,
Մե խորտա կնիկ ըմ գա հետն ա։
Կ'ասը.— Ե՛, խալխալի՛ր,
Ասա խորտա կնիկ գո՞ւր կը տանես։
Կ'ասը.— Կը տանիմ, գիմ խամար կը տանըմ։
Մհեր ասաց.— Չե, ա՛ս կնիկ որ տաս ձիկ։
Ասաց.— Տգա, ուր ուզ ձիժ իս, կնիկ ի՞չ ա՛նես։
Ասաց.— Չե՛, որ ուռ։
Տալիք, Մհեր հանդես կը կռվին։
Մհեր կը վիրուկի գՏալիք, կը գըրկի գետին։
Վոր կը գըրկի գետին, կուզաշարք ըմ Տալիքին կը կուտրի։
Կ'ասը.— Վա՛յ, ուղա, ուր վիր ժառանգն իս,
Ձի գետին տվիր, գիմ կուզաշարք կուտրըցիր։
Կ'ասը.— Ցիս Սանոս Տալիքը՝ ուղին իմ։
Վոր ըսաց՝ Տալիքի ուղին իմ,

Տաւիթ Քոռավ, պռնիկ ըզծնող Մհերին, ըսաց.
— Վաչ, Մհեր, առ մահ չտիանիս, ժառանգ չտիանիս
Կ'իջնին կը գան Սասուն։

21. Ճմբչուկ Սուլթանն ապաւնում ի Դավրին

Են վոր Տաւիթ հերդըվցիր եր, են վախըտ ընցավ.
Վոր ընցավ, են Խաչ Պատրագին անոմ Քիվ վառից.
Տաւիթ Քիվ եկավ բրին
Հնքիմ, դեղ պիրին, չկըրցան ժրացըցին.
Բրին կը չառանար, քանի երթիր
Տաւիթ որ ըմ մառնից, ետաց.
«Ցիս Ճմբչուկ Սըլտան հերդում արիր իմ.
Հերդում ըզգի պառըճից, բրին արից,
Ցիս ա'երթամ խնտ անոմ կռիվ»։
Տաւիթ Քորկու Ջալալին խիծավ, գընաց.
Գընաց, խառավ մանչ Ճմբչուկ Սըլտանի քաղաք.
Տիտավ Ճմբչուկ Սըլտան, ինտիղ կռվան։
Միկ ըզմիկ չի կանա հաղիր՛, չի կանա սըպանը՛։
Ջուր եվարին վոր կռիվ կը պըրծնին,
Տաւիթ կը վաղկեր, կը մտներ մանչ ճրան.
Անոմ Քիվ, անոմ բրին կը վառվեր։
Երկու-իրեք որ ետպես կռիվ արին։
Ճմբչուկ Սըլտան ըսաց ինք ուրին.
«Ցիս մանչ կռվուն չըմ կանա Տաւիթ սպանը՛,
Յավաշ, են մտնը՛ մանչ ճրան, գնրկիմ, սպանիմ»։
Տաւիթ, Ճմբչուկ եկ մ' եկ կռվան։
Տաւիթ կը գընա, կը մտնը մանչ ճրան.
Ճմբչուկ Սըլտան երկու խուփ ըմ կը տաքցըցու,
Կ'առնը՛, կը պիրը՛, գնրկը Տաւիթին։
Տաւիթ հանտեղ մանչ ճրան կը սպանը՛։

22. Մհերն առնում ի հար արյան վրեժը. ևս փակվում ի Ագռավի բարի մեջ

Ջընաթ գընաց Սասուն Մհերին.
Մհեր կ'եկնի, ուր խոր Քոլ կ'առնը.
Զգուշմընքիր կը կռտուրը՛, ախչար կ'ավիրը՛։

Մհեր կը տեղնա Սասուն, կը ճեա.
Քանի ուժիր կ'անը', չմեռնը։

Մհեր երազ ըմ կը տեսնա.
Մեչ երազին կ'ասըն Մհերին.
«Մհեր, քու խեր քի անեծք ի տվիր՝
Մահ չըս տեսնի, ժառանգ չըս տեսնի.
Գընա նիրա Ագռավու քարի մեչ.
Մնա հանտեղ, չուր Քրխատուս գա դատաստանդ։
Մհեր կ'երթա, կը մտնի են քարի մեչ.
կը պախկվը՝ հանտեղ, քար կը գա հիրա։
Չալ մկա ել, կ'ասըն, ենտեղն ը։

Մկա են քարից ճար կը գա.
Կ'ասըն՝ Մհերի ծիու ճարն ը։

Եգան լսիր ինք։

Հայկական հեքիաթներ

Մկրտիչ Հարությունյան
Հավաքեցին

Սարգսի Հակոբյան
պատմում է

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Այս պատումն առաջին անգամ տպված է Ազգագրական ժողովածուի հատ. IV, 1902 թ., Հայ ժողովրդական վիպեր «Հավքվածք»-ում. Հրատարակության ունի հետևյալ ծանոթությունը.

«Պատմած է Մկրտիչ Հարությունյան, մոտ յերեսուն տարեկան, ահվադեմ, Նիհար և ծանրախոտ Հայքը Հարությունն Շատախ Ավետ Մելքոն գյուղացի, որ նախ բնակած է Շատախու Քաղ գյուղն, ուստի արտերը պատճառավ խուլս տված և Փխանգաշտա Առեղ գյուղն բնակած, ուր ծնած և Մկրտիչ: Սա յերբ 15 տարեկան կը լինի, կ'երթա Շատախ 2 տարի իր քեռու մոտ կը մնա, ապա հոր հետ Բաղնայ գյուղը կը դառնա, ուր հայրն «Թավիթ և Մհեր» շարունակ կ'առներ ինքն, ինչպես կ'ասե, իր հոգումն սովրած, հայրն յեվս Առեղ գյուղացի Մանանեանն:

Մկրտիչ վերջին յերեք տարին Ապագայի Քաշան գյուղը յեղած և, «Թավիթ և Մհեր» շարունակ պատմած ու Այժմ յերկու տարի յեվս Վանա գաղթական կ'ապրի»:

Տողատակը բացի սկզբի սակավաթիվ տողերից և մի քանի յերգված հատվածներից՝ ամբողջապես նոր ենք կատարել:

ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

ա

ԴԱՎԹԻ ՅԵՎ ՄՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ԿՌԻՎԸ

1. Նախերգանք

«Ողորմին տանք Մելքիսեդ քահանին.
Ողորմին տանք Սաման տան.
Ողորմին տանք Մհեր Թագավորին.
Ողորմին տանք Ավազ սարին.
Ողորմին տանք Բանձրիկ Մարութիկին.
Ողորմին տանք Զնոով Հովանին.
Ողորմին տանք Մըսրա Մելիքին.
Ողորմին տանք Մըսրա Մելիքի տղա Մելիքին.
Ողորմին տանք Քևռի Թորոսին.
Ողորմին տանք Թաղլան Դավթին.
Ողորմին տանք Խանդութ Խանըմին.
Ողորմին տանք Դավթի տղա Մհերին»։

2. Միհրի վոդիճներ՝ Միլիմ յեվ Գավիթ

Մհեր Սասուն կը նստեր թագաւոր.
Մըսրա Մելիք Մըսըր կը նստեր թագաւոր,
Մըսրա Մելիքի կնիկ ճիժ չուներ.
Մըսրա Մելիքի կնիկ իրան մեջ կը մտածի,
Մելիքից իրավունք կ'առնի, կ'ըսի.
— Ջի ճիժ չունեմ, վոր Մըսըր թագաւոր ընը՛.
Սերմա փոխեմ՝ տղն ա՛ ընը՛,
Ընը՛ Մըսրա Մելիք,
Մըսրա թագաւորութուն կանգնի,
Մըսրա Մելիքի կնիկ կ'ընի, իշ կ'անի.—
Ուր գնդիկ, լաչիկ, կ'ողորկի
Մհեր թագաւորի խաստար,
Մհեր կը ախանա՝ գնդիկ, լաչիկ
Ողորկիր ի ուր խաստար, ըսիր ի.
«Վոր յես գնդիկ, լաչիկ ողորկիր եմ,
Ես չգա՛, քըն գիս չատ կնիկ ի»
Ինաեղ Մհեր իշ կ'ըսի.
— Վոր նա խաբար ես ավիր ի, յես ըր համ,
Կնիկ կ'ըսի.— Մարդ, ա՛ հհա,
Աղիկ բան չի քի խաստար,
Կ'ըսի.— Կնիկ, յես ըր համ.
Յես չհամ, յես ել ինու ցեղ կնիկ եմ,
Ճարն ինչ ի, ըր համ. չհամ, չընը՛,
Իլավ, գինաց,

Երկու գիշեր, յաղ իրիք գիշեր
Մոռը քնավ, գարճավ երի առէն,
Մըսրա Մելիք գինք մհռավ,
Ինն ամիս, ինն որ վոր քըմըմավ,
Աստված ինու տղն ա՛ խաու.
Վոր ինն ամիս քըմըմավ,
Մհեր ելավ, գինաց Մըսըր.
Ըսաց. «Տիանանք՝ ինոր տղա
Ջընն ա՛ ընը՛, քի չն չը՛ ընը՛
Գինաց, տըսավ՝ մհկ տղա իլիր ի ինու.

Ըսաց.— Ցես գիտեմ՝ նա տղեն ձըննե չի՝
Մհեր Ճաց Մըսըր տասնևրկու ամիս.
Տղեն ելավ սրսավերկու ամսական՝
Մհեր մեկ որ ոթախնելու վրեն կաթ կայներ ես, կը բիշկեր.
Տըսավ՝ մեկ սել եկավ, լըվավ չիմանի մեջ,
Մհեր կը տիանա՝ ուր մառեն ծնված
Մըսրա Մելիք ի՞ն կ՚անի՝
Ելավ, գինաց, սել լըված տեղից,
Ճամեր բռնեց, խանեց գիւղ՝
Ընտեղ Մհեր բախտակոծվավ, ըսաց.
— Ցեմ աչքեր կորներ, չես գինացի,
Ծալիի արա ջրի, կանաչավ, չեմ արա չորցավ՝
Մհեր նորեն ելավ, գինաց ուր տուն, Սասուն՝

Երկու, իրեք շաբաթ Ճաց,
Աասված խոս, ինու կնիկն ել Ճաց տղով՝
Ինն ամիս վոր Թըմըմավ,
Աասված ինու խոս տուե մ՚՝
Ինու տղեն կնքին, անուն դրին Դավիթ՝
Դավիթ քյառասընքի մեջն ես, մեր մեռավ՝

3. Դավիթը Մսրա Մելիքի տանը ուրացում

Մհեր ըսաց. «Ընեմ, համ մո Մըսրա Մելիքի կնիկ.
Ես ել ընձի կնիկ ի, Թըղ գԴավիթ պախի»՝
Առեց գԴավիթ, գինաց մո Մըսրա Մելիքի մեր՝
Վոր գինաց, ըսաց.— Ա՛յ կնիկ,
Եղ ել քու վորդին ի. մեր մեռավ, գու՝ ու պախես՝
Ըսաց.— Զարար չկա, կը պախեմ. ես ել չեմ տղեն ի՝

Դավիթ ընցկոն զոռեղ ես, բնդեր կը կռռաներ՝
Ելավ, գնջիլ բիրեց, արավ բնդի Թել՝
Դավիթ ենդանդար վեժ ուներ,
Ջնջիլ չդիմացավ, կտրավ՝
Ինչ բիրեց, ճար չելավ, կտրավ՝
Նոր բիրեց վոռվանք, փեխր մանեց,
Արավ ինու բնդի Թել, վոր պախեց՝

Նորին վոր չունչ կը խանի.
Վռավանք կը կծկվի, դիպնա ուրուրոցին
Են ինչ վոր նևգիտ քեչի գինք,
Են ժամանակ վռավանք հերկըններ,
Վոր չոշանա, ուրուրոցից կը խանեն գիւս.
Դավիթ կ'ըլնը տաս-տըսվերկու տղա.

3. Դավթի մանկական չարությունները

Թի խալխ տղեն տարով կը չոշաներ,
Են որով կը չոշաներ.
Դավիթ կ'ըլներ, կը հևը,
Խալխի ճժերու խետ կը խաղեր.
Դավիթ սկեն վոժով եր,
Չինարի ծառ կը կոռեր.
— Տղեկներ, կ'ըսեր, իկեք, խեժեք, տունկուզա խաղանք.
Տղեկներ կը խոփեր, կը նստեն չինարի ծառի վրեն.
Են գնա կը թըղներ,
Ճժեր կը բանցրանեն խըտ երկնուց, կ'իննեն տակ.
Վոր կ'իննեն տակ, վարու թեվ կը չարդվեր,
Վարու մեշքը կը կոտրըվեր,
Վարու աչկեր կորներ,
Վոր բերաններ կը ճեռը բաց.
կ'ըսեր.— Հա, փոխինձ կ'ուզեք.
Ավազ կը լցեր բերաններ,
կ'ըսեր.— Առեք ձեզ փոխինձ.

Են գնա կ'ըլնեն, կը հևեն,
Մըսրա Մելիքին կը գոնդրավին.
— Քաջ աղբեր մեր տուն ավրեց,
Մեր տղեներ զըմեն արպանեց. մե* թամբի արա.
Են տեղ թամբի կ'անի, կ'ըսի Դավթին.
— Ա՛ տղա, սկեն բան մի անի,
Խալխ կը գան, գոնդրա կ'անեն.

---

* Մե — մի, մեկ։ Խմբ.

5. Դավիթը բռնում է Մսրա Մելիքի հոլը. Մսրա Մելիքի վախը Դավթից

Մեր կ'ըսի.— Վոլոխ, դա՛ կ'ըլնես, կը հաս,
Քըա ֆերղնեքաց հոլ կը խաղաս.
Դավթին էլ տար խըա քի.
Բա՛ աղբերն ի, ինչ տառըվոր ախանա են էլ,
Կ'ըսի.— Աղեկ, մերիկ, կը տանեմ խը ձի,
Մելիք գ'Դավիթ կը տանի,
Մեկ տաբի գլա՛խ կը դնի, չտանի դաշտ,
Մելիք գինք կ'իշնի, կ'նհա Լուբա դաշտ,
Կը խաղա խըա ֆերղնեքաց,
Մելիքի սնյրանատեղ Լուբա դաշտն ի,
Իրիկուն որ կ'ըլնը,
Մելիք խըա ֆերղնեքաց հոլ կը զարկեն,
Կը հան վըր Դավթին ի վեր,
Դավիթ կ'առնեն, տուն կը հան,
Ենտեղ մեր կ'ըսի.— Դավիթ, ի՞չ ուբտար, ի՞չ չուբտար,
Կ'ըսի.— Ձի գրկեն տաք,
Իրանք իշան Լուբա դաշտ, խաղցին.
Յես գիլիրու, առչիրու, տղվրանիրու,
Գնգռանիրուն ախու չըմ քը'նի,
Նա՛ քնիր եմ, նա՛ զաղաբիր եմ։
Մեր կ'ըսի.— Մըսրա Մելիք, այ վոլոխ,
Ընչի Դավիթ կը տանես, գնես տարը,
Դա՛ կ'իշնես Լուբա դաշտ, խաղաս.
Դավիթ գիլիրու, գնգռանիրու ախու չքընի,

Են խըլխաուն Մելիք կ'ըլնը վեր,
Չ'Դավիթ կ'առնի, տանի, դնի և մ' էլ տարի մեջ.
Չինք կ'իշնի Լուբա դաշտ, ֆերղնեքաց խետ կը խաղա։
Հեվարին վոր կ'ըլնի, ֆերղնեքաց կ'ըսի.
— Հոլ զարկեք, ինչ հա՛, գըգնա Դավթին,
Չ'Դավիթ սըպանի, մոռնն ազատվենք։
Ֆերղնեք մեկ-մեկու հոլ կը զարկեն,
Կը հան, կը խառնեն Դավթին.
Մեկ էլ կը զարկին, հոլ կը հա վըր Դավթին։
Դավիթ Աստուծո խրամանքով հոլ կը բռնի։

Դավիթ գնոլ աչ ձեռնով կը թալի խըտա երկնուց,
Ձախով կը բռնի·
Մե-մեկու յեռեվին աչ ձեռնով կը թալի,
Ձախով կը բռնի·
Ծերպներ կ'ըսին Մըսըրա Մելիքին.
— Ա՛յ հավաթ, հոլ գԴավիթ սըպանենց,
կը հան, կը տիանան, ինչ կը տիանան.—
Հոլ Դավիթ առիր ի, բռնի մըչ ձեռքիրուն·
Դավիթ գնոլ աչ ձեռնով կը թալի խըտա երկնուց,
Ձախով կը բռնի·
Մըսրա Մելիքն ի, վոր կը տիանա, կը զարմանա.
կ'ըսի.— Հեյ-վաճխ,
Նարիկ յեմ թագավորութիւն յեմ ձեռնեն ա՛առնի.
Պետք ի՝ յես գնարիկ սըպանեմ·

6. Մելիքը վառնում և Դավթին կռակով յեվ վռակով

Կ'առնի գԴավիթ, տուն կը հան·
Կ'ըսի Մըսրա Մելիք.— Մարե, յես գԴավիթ ու սըպանեմ
Մեր կ'ըսի.— Վորդի, ընչի կը սըպանես. քու ազբերն
— Չե՛, մարե, ու սըպանեմ, իլաչ չկա·
Ենաեղ մեր կ'ըսի.— Վոր կը սպանես,
Բեր, մեկ քաս կրակ դի, մեկ՝ արծաթ դի.
Ենի վոր ձեռ պարզեց քըլա արծաթ,
Ինու սպանել հախն ի.
Թի վոր ձեռ չպարզեց արծաթ, պարզեց քըլա կրակ
Մեղք ի ինու սպանել·
Կ'ըսի.— Մարե, ընչի՞ մեղք ի·

Ենաեղ կը բիբի մի աման արծաթ.
Դավիթ կ'ուղի ձեռ պարզի քըլա արծաթ.
Խրիշտահներ Աստուծո խրամանքով՝
Ձեռ կը գարկին վըր ձեռաց,
Տանին, դնին վըր կրակին,— մատ կ'իրիցի·
Ջիհանմի պատի գետին,
Պռաի վըր ուր լեզվին,— լեզուն կ'իրիցի·
Ջինք քլոլ կ'ըլնըր· գանչեն քլոլ Դավիթ·

Մեր կ'ըսի.— Վորդի, կի տըսաք,
Վոր նաբա սըպանել մեզք իւ
Չֆահմամ, ձեռ տաբամ, դրեց վըր կլակին,—մատ իբիցավ.
Չֆահմամ մատ պատեր գետին, դրեց վար լեզվին,
Լեզուն ել իբիցավ, ելավ Քլոր։

7. Մարա Մելիքը պատվիրում և սպանել Դավթին. ատ ջուրն և ձգում Ճերիզներին յեվ իմբը վերադառնում Սասուն

— Ապա, մարե, չելած բան իւ, գԴավիթ սը սըպանիմ։
— Դե, վորդի, վոր կը սպանես,
Տար, յեմ խող, ջրից խան գաս,
կը սըպանես, իշ գիտես, են տրա։
Յես կաթ եմ տվե, յեմ սիրտ կը մըռմռա.
Յեմ աչիշ դեմ մի սըպանի։

Ենտեղ Մելիք կ'ըլնի, կը տա երկու Ֆերըզի ձեռ,
Վոր Ֆերզքեր տաննեն,
Մըսրա Մելիքի խող, ջրից խաննեն գաս,
Սպաննեն, թալեն ջաբ։
Ֆերզքեր մեկ տահաթ հառաջ կը հան.
Դավիթ մոտընեթաց գատ կը ճեա.
Ետա քաբեն, խետ թափեն կը խաղա։
կը հան, կ'ըլնեն Մըսրըա Մելիքի սընոռ
Ու Դավիթ խոր սընոռ։
Կարմռնջ մ' ենտեղ կա, գետ տկեն կ'ընցնել։
Ֆերզքեր կը կանչեն. Դավիթ կ'ըսի.
— Են ընչի՞ չուբ մկա սկոն ձընեն հետռ կը ճենք գաս,
Հետջել կ'երթենք, ձի չենք գանչի.
Են ընչի՞ մկա կը գանչենք։
— Ապա, Դավիթ, չուբ մկա Մըսրըա Մելիքի խող, ջաբն եր,
Դոր քաս խոր խող, ջաբն ի, են հապով քի կը գանչենք։
Դավիթ կ'ըսի.— Սկոն չի, Քըզ սկոն ըլնը՛։
Իննանք՝ մեկ ընցավ կարմնջի նա տուռ, մեկ՝ ճաց նա տուռ.
Դավիթն կ'ուղեն խափեն, թալեն ջաբ։
Դավիթ հիմցավ, վոր գեն սը թալեն ջաբ,
Ղանչեց Առյուծ, երկու ձեռ եղար Ֆերզնեթաց փողպատ,
Տփեց հերար, թալեց մըշ ջրուն, ըսաց.

— Գինացեք, Մըսըրա Մելիքին չուար տարեք՝
Սկնա մարդ կա սատըվոր,

Ֆեխրզքեր խըտ չըլին գացին,
Մըսըրա քաղաք դուս ընկան,
Բաղքըցեր զֆեխրզներ մըշ չրուն ախտան,
Ջանդըկներ չրուց խանին,
Մըսըրա Մելիքին շանց ավին,
Մըսըրա Մելիք ըսաց.
— Վաչ, անըրմալ, յեմ ֆեխրզներ սըպանեն,
Ձինք սաղ ի գինացեն, պրծեն,

Ենտեղ վորքիկարածներ, նախըուրդներ,
Խոլիշներ, գանտարածներ կը ախտան զԴավիթ,
կը ճանչնան ուր չորեքաց,—
Թագավորական շոր կա ինու վրեն,—
Թե Ջոջանց անից ի՝
Չուար գինաց ինու խրոզքեր Ձենով Հովանին՝
Հովան կը լսնի, չուտ կ'ուբախանա, կ'ըսի.
«Փառք քեզ, Աստված, Դավիթ եկավ, խաստավ յեմ ձևս»
Կ'ըլնի դուս, ձիավոր կը վերցի, կը հա,
Ուբախությունով զԴավիթ կ'առնի, տուն կը գա՝
Չուր մեկ ամիս մ' դադար կը ՚ւնա,
Չուր ինու դարիրություն կոտրվի՝

8. Դավթի մանկական չարությունները յեվ բաղամացիների գանգատը

Դավիթ կը հա խըտ քաղքի ճժելուն կը խաղա՝
Դավիթ սատեղ ել չինարի ծառ կը կտռի,
Կ'ըսի.— Ճժեր, ե' արեք,
Վըր չինարի ծառին, տանկիզա խաղանք,
Ճժերն ի, կը նատըցուցի վըր ծառին, ծառ կը քըղնի՝
Ենտեղ վոր կը քըղնի, ճժեր ծառից կը բարձրանան,
Հասնին խըտ երկնուց, վիրուց կը գան տակ՝
Վոր կը գան տակ, վարու մեչք կը կոտրվի,
Վարու քեվ կը կոտրվի, վարու աչք կորնա՝
Շարաթ մ' երկուս սկեն խաղ կ'անի,

Քաղքի ճժերու կեա կը կուտորին
են իշ ծառից կ'ինկին տակ,
Բեըընքաիր վարու կը ճնա բաց,
Դավիթ ավազ կը լցի բերընքաիր, կ'ըսի.
— Փոխինդ կ'ուզե՞ք, առնք ձև փոխինդ։—
Ձիժ ի, խելք չկըտրի։—
Ենաւեղ քաղքըցիր կ'ըլնեն,
Կ'եհան մո Ջենով Հովան գանգատ.
Կ'ըսին.— Դավթին թանրի մ' ապա.
Մեր ճժերն զըմեն կուտուրնց,
Ենաւեղ Ջենով Հովան ուր քաղքըտիրուն կ'ըսի.
— Զարար չ'ունի, կես Դավթին թանրի կ'անեմ։

Թ. Դավիթը գառնարած, հարթարած չնվ ճախարդ

Ջենով Հովան գինք կ'ըսի.
«Բան ի, ևա անեմ գառնարած,
Եհա խրտ գառներուն, ճժեր չկուտուրի»։
Խլուտուն Դավթին կ'ըսի.
— Վորդի, քե անեմ գառնարած.
Գառնարածութիւն աղեկ բան ի։
— Աղեկ, կ'ըլնեմ. Չուխտ ըմ պողպըտե սոլ կարել տու, կ'եհամ։
Են չուխտ ըմ պողպըտե սոլ կարել կը տա, կը բերի,
Կ'ըսի.— Իլի, գառնեք տար, երնծա։

Դավիթ կը խագնի պողպըտե սոլ,
Գառներ կը տանի, կ'եհա տար։
Գելն ի, աղվեան ի, լապտարակն ի,
Իշ տխնա, կը ժողվի, հելարին կ'առնի, կը գա տուն։
Ջենով Հովան կ'ըսի.— Դավիթ, վորդի,
Գառնարածութիւն անձ բան ի։
Կ'ըսի.— Անձ ի,
Համա երկու-իրնք խատ բալըտոս ուլ կա միշնի,
Ընձի կը ցավցըցին։
— Վորդի, կ'ըսի, մե* բալըտոս ուլ չկա։

* Մե — մեզ։ Խմբ.

— Չէ, խրոզրեր, մե քէնի մ' խատ կու։
— Մ' ելի հանք, գէռներ թէուղ, բալբալոս ուղեր չես տեսնում։
Կ'ըլնեն, կը գան, դէմի դէռս կը բանան.
Գէռներ դէռս կ'ըլնեն։
Խրոզրեր կ'ըսի. — Վորդի, հա՞լր ի.
Բալբալոս ուղ չկա մըչ գէռներուն։
Ենաեղ Դավիթ կ'ըսի.
— Խրոզրեր, դէ կայնի դէռս,
Ցես կ'ենամ, դէմի մեջեն կը խանեմ դէռս։
Դավիթ կը մտնի ինե,
Փետ ըմ կը գարկի մեկ են տան, մեկ են տան։
Գելեր, աղվեսներ, լապտակներ դէռս կ'ըլնեն։
Խրոզրեր կը տեսնա՝ գելերու, աղվեսներու,
Լապտակներուն կ'ըսի բալբալոս ուր
Խրոզրեր կ'ըսի.— Վորդի, Դավիթ, թէուղ, արի, թէուղ, արի։
Են քէ բան չի, թէուղ, արի ենանք տուն։
Կը տանի գ'Դավիթ, կը հա տուն։

Ենաեղ կ'ըսի.— Դավիթ,
Վորթըկապաժուքուն անոշ բան ի.
Ասի, քի անեմ վորթըկապաժ։
Կը բերի, ջուխա ըմ պողպըտան սոլ կը կարի,
Կ'որոզկի խըտ վորթըկներաց։
Դավիթ վորթըկներ տանի, կ'ենա, կ'ենեժա։
Ենաեղ իչ գել կը տեսնա,
Իչ աղվես, լապտակ կը տեսնա,
Ել ըմ կը խառնի մըչ վորթըկներաց,
Կը բերի, քաղքից դէռս կը թուղնա, կը գա տուն։
Գելիը կը թուղնըն, կ'ենան տարն ը վեր,
Վորթըկներ կը գան տերոջ տներ։
Ջենով Հովան ել ըմ կը տեսնա՝
Գել, աղվես, լապտակ ժողվեր ի, բերեր ի.
Կ'ըսի.— Վորդի, մ'երթա խըտ վորթըկներաց.
Քե կ'անեմ նախրորդ. նախրորդուքուն անոշ բան ի։

Ենաեղ ջուխա ըմ պողպըտան սոլ կը բերի, Դավիթ կը խաղնի,
Հովան կ'որոզկի նախիրի հետջեվ.
Նախիր կը տանի, կ'ենեժա։

կը տանի, եւ մ՚ եւ արչ, գնչ, աղվես...
Իշ գնգան կը տխնա, կը խառնի հառնչ,
Կ՚առնի, կը գա տուն հևալբին։
Ենառեղ, մըչ քաղքին ճժով կնկաեր,
Իշ կը տխնան գնգաններ,
Հաղդեց կ՚առնեն, ճժեր կ՚ընցըցեն։
Ձենով Հովան կը տխնա, կ՚ըսի.
— Վորդի, արի, արի, են քու բան չի։
Թուղ, արի հետք տուն. են քու բան չի։

10. Կ՚որսորդություն, Պառավը չեվ վորսաձեղ

Կ՚եհան տուն, կ՚ըսի.
— Արի, նետ-աղեղ ըմ տամ քի, գնա, նեղիր արու։
Եղ եւ կ՚եհա, մեկ, երկու, իրեք որ լոր կը սպանի։
Ենառեղ վոր լոր կը սպանի, կան կը գա։
Պառվու կորեկ կը գնաբնի, մեջը նեղիր կ՚անի։

Մեկ որ Պառավ կ՚եհա, կը տխնա՝ Դավիթ լոր կը սպանի։
— Ա՛յ, Թլոր Դավիթ, կ՚ըսի, գլխով խորեմ,
Ախչար քու խոր՝ Մհեր Թագավորի
Սեյրանատեղ Ավազ սար կա.
Մըկա գա իկեր ես, մեր կորկին մեջ լոր կը սպանես։
— Պառավ, ի՛շ, ի՛շ
Կ՚ըսի.— Ի՞նչը՝ ինչ, գլխով խորեմ, Թլոր Դավիթ։
Դառնա, մեկ եւ կ՚ըսի.— Թլոր Դավիթ,
Քու խոր սեյրանատեղ Ավազ սար,
Մարութա Բանձր Աստվածածին։
Մըսրա Մելիք իկեր ի,
Քու խոր վանք Մարութեն քակեր ի,
Բաղաներ քակեր ի,
Վերու ախչար բռնավոր բռներ ի.
Մըկա գա չըս ենա ընառ.
Ցես եմ, մեկ ախչիկ, ես փչու մ՚ կորեկ,
Ցեմ զամաթ կը կորնա վըր ձի։
Դավիթ կ՚ըսի.— Պառավ,
Ավազ սարի ճամբես վեր տեղն ի, վեր տեղեն կ՚ենա։

Պառավ Ալագ սարի համբախ չանք կը տա,
Կ'ըսի.— Ծե, ենա տեղեն կ'եհա։

Դավիթ կը գա տուն, կ'ըսի.
— Մրոդքեր, իլի հանք Ալագ սար՝ չեմ խոր սեյրանատեղ։
Մրոդքեր կ'ըսի.— Վօղջի, քի խափիր են.
Բա՜ խոր սեյրանատեղ Ալագ սար չկա.
Բի խափիր են, սձա կ'ըսին։
— Ձե, խրոդքեր, յես գիտեմ՝ կա.
Յես ա՛եհամ, չըմ կա՛յնի։
Դավիթ կ'ըլնի, կ'եհա Ալագ սար։
Լանդի կը զարկի, բաղան կը քաշի,
Վերու ոխչար կը թըղնի,
Մեկ մըղնի կը բանի, կ'ըսի.
— Գա՜ցեք, կերեք, խմեք,
Դավթի չանին դուդա արեք։

Մրոդքեր կը գա, կ'ըսի Քեռի Թուրսին։
— Բա՜ խարդեն՝ Դավիթ գինաց Ալագ սար.
Մենքն ել եհանք. ադայ ի Դավիթ, չվախենաս։
Մրոդքեր, Քեռի Թուրսս կ'ըլնեն,
Դավթի խոհ կ'եհանե։
Կը սխանան, կ՚չ.—
Դավիթ լանդն մ՚ զարկի, բաղաններ քաշի,
Վերու ոխչար թըղե՝ գինացած.
Ըսիր ի վերու ոխչարին՝
«Գինացեք, կերեք, խմեք.
Իմ չանին դուդա արեք»։
Երկու ոխչար բաներ, գիներ ի, Ասրծուն։
Են ոխչար բաներ վոր գիներ ի, կ'անի կերակուր.
Ձինք, ուր քեռին, խրոդքեր կ'ուտեն, կը պառկին, կը քընեն։

11. Մարութա վանքի վերաշինումը

Դավիթ աչքեր կը բանա,
Կը սխանա՝ մեկ բաց կ'ըլնը.
Կ'անի վոր ըլնը՛ վեր,
Բացին թամաշա անի,

Կը սիանա՝ ջուբի վեշ խորոզբոր տակն է.
Կ'ըսի. «Թէ խանեմ վ՚ըր չեմ խրոզբեր,
Վայ քեն ըսի՝ Դավիթ վախեցավ.
Թէ ջուբի վեշ կտրիմ,— ափսոս է.
Կ'ըսի, ջայնամ, թէ ափսոս է»։
Դանակ կը բռնի, կտրի,
Կ'ըլնի, կայնի, կը հա,
Բացին թամաչա կ'անի։
Կը հա մոտ, ձեռ կը տա բացին,— չիրիցի ձեռ.
Ծոզ կը թալի,—չընցնի։
Նոր ուր խելքին մեջ կը մտածի.
«Նա Մարութիկ Բանձր Աստվածածին կ'ըսին, նայ է»։
Կ'ըլնը, կը գա, խրոզբոր, քեռուն կ'ըսի խաղով.

«Խրոզբեր, քեռի, ձեր անուշ քնուց վ՚ըր իլնք.
Մարութա Բանձր Աստվածածին տըսիր եմ»։

Խրոզբեր կ'ըսի.— Արի, վորդի, արի, քընի,
Ցես Զինով Հոման եմ.
Բառատուն ավուր ճամբես չեմ ձեն կ'ելնա,
Կը կանչեմ, սարակ կը բերեմ, չինեմ։
Դավիթ կը գա, կը քընի։
Ենտեղեն մեկ ել կը սիանա՝
Լիա քոբի հեռչեվեն կը բոխա։
Կը գա, կը նստի խրոզբոր գլխին ու քեռուն,
Զինով կ'ըսի.

«Խրոզբեր, քեռի, ձեր անուշ քնուց վ՚ըր իլնք։
Տըսա՝ Մարութա Բանձր Աստվածածին լիա կը բոխեր»։

Կ'ըսի.— Վորդի, քընի,
Ցես Զինով Հոման եմ, իշ կը վախենաս,
Բառատուն ավուր ճամբես չեմ ձեն կ'ելնա։
Ենտեղ Դավիթ կ'ելնա, կը քընի։
Ծըվատուն Զինով Հոման կ'ըլնի, կը բռաս.
Վոր կը բռաս, խաղաբ-խաղաբ սարակ կը թափին.
Որն Մարութա Բանձր Աստվածածին կը չինին։

Են գիշեր կը քընին, կը սիանան՝
Մարութա Բանձր Աստվածածին չկա։

Քա՛ր ուր տեղն է գինացեր,
Ջուր ուր տեղն է գինացեր,
Ավազ, կավ, իշ վոր պատրաստուբուն է,
Ամեկ-մեկ ուր տեղն է գինացած,
Ես մեկել գիշեր կը քընեին,
Դավիթ կը տեսնա՝
Մարութա Բանձր Աստվածածին կը գա՝ երազ, կ՚ըսե.
«Ծանչալ քա՛ մեչքին քեշի,
Ախմ խանչալի վրեն եսկի,
Պատի մատուռ մ՚ ել ընձի շինի՝
Որե կը շինես, կը թըմբմես,
Պատարագ մեջ ընձի կը մատուցես,
Վոր չես վեր չեմ խաման կայնեմ»։
Ես գա՛ծ կ՚ըլնի, խրոդրար Զենով Հովանին,
Քեռի Թուբոսին ձենով կ՚ըսի.

«Խրոդրե՛ր, քեռի, ձեր անուշ քընուց վեր իլե՛ք,
Եսոր Մարութա Բանձր Աստվածածին իկե ինձի երազ՝
Ձեմ մեչքին չեմ խանչար կը քեշեմ,
Ախմ վրը եղ խանչըրին կը դնեմ.
Պտիկ մատուռ մ՚ ինու մեջ կը շինեմ, թըմբմեմ՝
Պատարագ մեջ կը մատուցեմ»։

Կ՚ըսի.— Դավիթ, քընի՛,
Ձես Զենով Հովան եմ, լուսուն կ՚ըլնեմ,
Ել սարակ կը բերեմ քի խամար, մեկ ել թըղ շինեն՝
Ծըլխուն կ՚ըլնին վեր, Զենով Հովան կը բոռա.
Ծաղար-խաղար սարակ կը թափին, կը գա՛ն՝
Ծըլխուն Դավիթ կ՚ըլնի վեր.
Ծանչար ուր մեչքին կը քեշի,
Ախմ վրեն կը դնեն՝
Պատի մատուռ մ՚ ել մեջ կը շինեն.
Որե կը շինեն, կը թըմբմեն.
Պատարագ մեջ կը մատուցեն.
Նոր Բանձրիկ Մարութա Աստվածածին
կայնի վեր ուր խաման՝

Դավիթ ենտեղ կը ժողվի քառասուն սարկավագ.
կը ժողվի քառասուն տերտեր.

Քառասուն տէրացու կը ժողվի.
Քառասուն վարդապետ կը ժողվի.
Քառասուն բանվոր մխարան կը ժողվի.
Իշ վոր սարքն ի, զըմեն կը պատրաստի, մեջ կը դնի։
Դավիթ գինք կ'ըլնի, կը գա Ջոջ Մասմա տուն.
Գըլուխ կը դնի նռան գինին։

12. Կոզրահդինը խաբէությամբ ավերում և վաճիր. սարկավագը բոր և բերում. Դավիթը փախցնում և Կոզրահդինից

Ջուար կ'եհա Մըսըրա Մելիքին, կ'ըսի.
«Դավիթ Ալագ սար, վոր գա վերու ոխշար բաներ եր,
Դավիթ գացե, Ալագ սար չինե,
Բանավոր զըմեն թըղե, բադան փլուցե,
Մարութա Բանձր Ատամածին տվե չինելը։
Մըսըր Մելիք կ'ըսի.
— Կոզրահդին, գա իլի, գինա,
Վանք Մարութեն թալնի, տո, արի։
Կոզրահդին կ'ըսի.— Մըսըր Մելիք,
Իլի վեր, երկու թարուր ասկեր տու ձի,
Վոր յես եհամ, վանք Մարութեն թալնեմ, բերեմ։

Կոզրահդին կ'ըլնի, երկու թարուր ասկեր կ'առնի,
Կը գա Լուբա դաշտ։
Ենտեղ մեկ մատակ փարով նախրորդներուց կ'առնի,
Կը դինի, ինու գըլուխ կ'առնի,
Կ'եհա վանք Մարութեն, դանչի, կ'ըսի.
— Միաբաններ, դռնապաններ, գա բացեք,
Ձեն բանար։
Կ'ըսի.— Ե՛յ, անիրաւներ, մեկ քընց ձեր տեր պինիր եմ.
Գա գոր կը ճնաք, վոր գա՛ւ չիք բանա վըր ձի։
Գըլուխ կը թալի, կը հա ներս։
Գինեբուն, քընու մեջ ինոնք
Հախու կ'ըլնեն, գա՛ւ կը բանան։
Ենտեղ Կոզրահդին կը մանի,
Վանքի մարդեր հըմեն կը սըպանի,
Վանք թալնի, կը տանի։

Մեկ սարկավագ մըչ ջանդակներուց մինչեւ կ'ըլնի վեր,
Ժամու շապիկ կը թաթխի մըչ արընին, կ'ըհա Սասում.
Տիանա՝ Դավիթ գըլխա դրե հասան գինին,
Աչկ կ'առնի սարկավագին, կը տիանա, կ'ըսի.
— Ձեռնկէն ի պակաս, թի մեռա, սա, տամ։
Սարկավագ կը տիանա՝ գինով ի,
Ժամու շապիկ նոր կը թալի հեռչել Դավթին։
Դավիթ վոր կը տիանա, կ'ըսի խաղով.

«Հայ աչկերս կորնկոր, մեչքս թողներ, թիվքերս ոլրվեր»։

Դավիթ լինչըխ ուրին կ'անիծի, սկոն կ'անիծվի.
Աչկը կը կորնա, մեչք կը թողնա, թիվքեր կ'ոլրվի։
Դառնա, գինք կ'որշնի, ել մ' կը սաղնա։
Կ'ըլնի վեր, չինարի ծառ կը քեչի,
Ղասա կ'անի լուրա դաշտ, կը հա։
Կը տիանա՝ Կոզբահդին առե ասկեր,
Նառե մըչ լուրա դաշտին։
Չինարի ծառ թափ կը տա,
Ասկեր գըմեն կուտորի։
Ենառեղ Կոզբահդին կը փախի,
Կը հա, կը մանի հաղրրի քեռի տակ։

13. Կոզբահդինի ծաղրող կանայք

Կնկտիր կը գան ջրի, կը տիանան
Կոզբահդին կի քեռի տակ պախվիր ի։
Կ'ըսին.

«Կոզբահդին ալան-սալան,
Դեւ կ'ելներ Սասում՝ բերեր թալան»։

Կոզբահդին կ'ըսի.

«Քեռի ճեղեր, քեռի բեղեր,
Ձես գիտեր՝ Սասում դաշտ եր մեկտան.
Ձես չըր գիտի՝ քեռը եր կապան։
Վաղվան որ գետ կը գան գերնան,
Ձեր իրկան ճուճ-պլոր կը բերի յեղն ու չորքհան»։

12. Հարկահանութիւն յեվ խոհերգաու Պառավը

Ընաե կողբանդին կ'ըլնը, կ'ենա
Զուար կը տանի Մըսըրա Մելիքին.
— Ի՞չ կ'անես, իմ ասկեր կուտօրնես, յես փախա, պրծա՝
կ'ըսի.— Իլի, առ տաս-քանո ձիւավոր,
Գինա Սասուն մո Ջինով Հովան, ըսա.
«Բաղասուն տարվա խարջ Մըսրա Մելիք կ'ուզի»
Տիանանք՝ կը տա, թի չիտա՝
կ'ըսի.

«Բաղասուն ըզտարես վոսկի կ'ուզեմ.
Բաղասուն երկեն կնիկ կ'ուզեմ՝ ուզտ բառնան.
Բաղասուն կոլոտ կնիկ կ'ուզեմ՝ երկանք ադան.
Բաղասուն ադաղ աղջիկ կ'ուզեմ արմադան»

Ընաե կ'ըլեն, կը գան մո Ջինով Հովան, կ'ըսին
Ջինով Հովան կ'ըլնի, խոլինի բերան կը բանա՝

Ենաեղ Պառավ աղջիկն ել տարեր են՝
Պառավ կ'ըլնի, Դավիթ խոսել կան կը գա՝
կ'ըսի. «Դավիթ դաը ի, չերեվա»
կը գա, կը տեսնա՝ Դավիթ ել մ' ել առե նետ-աննել,
Մառ մըշ Պառավ կուրկին, լոր կը սպանի
կ'ըսի.— Ա՛յ Թլոր Դավիթ, գըլեխ խորեմ.
Ձես եմ, մենկ աղջիկ, քա սադամաթեն են ել տարան
Դավիթ կ'ըսի.— Իշչ-իշչ, Պառավ՝
կ'ըսի.— Իշչ, իշչ. գըլեխ խորեմ, Թլոլ Դավիթ.
Մըսրա Մելիք կողբանդին հորդոկեն, քինե խարջ կ'առնի՝
կ'ըսի.— Պառավ, դաը ի՝
Պառավ կ'ըսի.— Աբե, յես քի չանք տամ՝

13. Դավիթը հարկ չի տալիս յեվ պատուհասում և Կողբահիցին

Պառավ գ'Դավիթ կը տանի, նշանք կը տա՝
Տիանա՝ կողբանդին նատեր ի վըր աթոռին,
Ղալուն կրակեր ի,— խինդ արշին հերկեն ի ղալուն,—
Դրիր ի վըր աթոռին, կը քեշի՝

Նռանեղ կը տխնամ խրոդրներ,
— Եդ ի՞նչ ի կ'անիս, կ'ըսի՝
— *Վորդի, կ'ըսի, քու քանքերն ի՝ կը սրբեմ,*
— *Խրոդրներ, կ'ըսի, դու չըս կենաս յեմ քանք սրբի.*
Իլի վեր, յես կը սրբեմ,
Խրոդրներ կ'ըլնի վեր.
Դավիթ կը նստի, չափ կը կոթծի,
Փարեն կը լեցի չափի վոսին,
Փարեն չափի վոսին չի կ'այնի, կը լողա, կը գա տակ,
Կողբահդին կ'ըսի.— Յա, յես քու թոռանն եմ,
Յեմ թագվոր քու թոռանն ի՝
— *Վար սկեն ի..., կ'ըսի Դավիթ,*
Կը ոգկի, չափ կը տվի պատ,
Քառասուն պատ հեռվով կը խրվի՝
Նռանեղ կ'ըլնի, կայնի,
Կողբահդնին լեզուն կը կտռի,
Պըրկըներ կը կտռի, քիթ կը կտռի.
Երկու ատամ կը քեշի,
Պըրկըներ խրա լեզվին կը մխի վըր հակառին,

16. Մարա Մկիրի աղջամաճիր. Դավիթը Պահլավի խրատով ձիով ի բերում հար ձին ու ադրը

Կողբահդին խայտառակ կ'ըլնը,
Կը հա թագվորի քաղքի մեջ,
Կ'ըսին.— Կողբահդին ուրախ եկավ,
Աստված խերն անի, ծիծղա՝
Կը հա, կ'ըլնի թագվորի դիմաց,
Չկենա չուտ ատ՝
Կը տխնան՝ խայտառակ բան մ' ի՝
Մըսրա Մելիք կ'ըսի՝
— *Հայ-վախ, նա Դավիթ ըլնի,*
Սկնա բան ըմ ինև յեմ գըլո՞ի՝
Կ'ըլնի, ասկեր կ'անի, կը գա վըր Սասունա՝

Դավիթ խիլուսուն կ'ըլնի վեր, կը տխնա, ի՞չ.—
Երկնուց ատողերուն հաշիվ կա,
Մըսրա Մելքի ասկրին չկա.

կ'ըսի. «Ի՞նչըվա անեմ. ըլնեմ, համ մո Պառավ,
Բալքի ևն ճար մ' տիանաս։
կ'ըլնի կը հա մո Պառավ,
կ'ըսի.— Պառավ, իլի վեր, տես՝
Երկնուց աստղերուն հըսաբ կա,
Մըսրա ասկըին չկա։
Յես մինակ ինչըվա տ'անեմ,
Պառավ կ'ըսի.— Իլի վեր, գինա,
Քեռասուն տարվան գինի խմցուր քու խրոզրոր,
Քու խրոզրեր թըղ գինոիցա։
Ինու մուրուսի մեջ կան արի.
Քեռասուն բանըիս կը գտնես,
Քեռասուն գալ կը բանաս,
Ինչ ուզես, ևն կը տիանաս։

կ'ըլնի կը հա, քեռասուն տարվան գինին
կը խմցուցի ուր խրոզրոր,
Քեռասուն բանըիս մըջ մուրուսին կան կը գա, կը գնաընի.
Քեռասուն գալ կը բանա.
կ'իշկա՝ քեռասուն ձի ախաոխանի մեջ կը տիանաս։
կը հա, ձեռ կը տա քեռասուն ձիու քամկին,
Մեկն ել չդիմանա ինու ձեռաց հեռջավ, կը դղղեն.
կը տիանա՝ մեկ խատ քուռակ խավերու թառի տակ կապած է.
Ծառած վերեն, մըջ ծառին կուբիսեր է։
Ձեռ կը տա ևն ձիու քամկին.
ԵՒն ձին մեկ լանգի կը զարկի պատին,
Կրակ-բոց, վառնեբաց հեռջավեն կը հա։
Դավիթ կ'ըսի. «Թի ձիուքեն անի ընձի, նա ձին է»։
Ընառել ևն ձին խանի գալ, Պառավին կ'ըսի.
— Դա գըլիս բռնի, քու աղջիկ ջալը լցի, յես լսամ։

17. Դավթի պնեավառումն յեվ զրույցը Քառկիկ Ջալալիցի հետ

Ընառել ձին կը լսա.
կը հա, ուր խոր շորիր կը բերի, խագնի.
Ջռնեխանեն Շապիկ կը խագնի,
Քիրք Ղարըքին կը խագնի,
Ջաման Արղըրըմին կը խագնի,

Ղավուխ Ղադիֆին կը դնի գըլխ,
Թըխկ Կեծակին կը կապի վըր ուր,
Ռըմխիկ Զոլճանին կը բռնի ուր ձիս,
Գայըզիկ Ֆևըզլին կ՝առնի։
Քաւասուն վիսը բանբակ կը դնի Զման Ալըզըմին,
Նոր կը հա վոտները.
Քաւասուն վիսը բանբակ կը դնի Ղավուխ Ղադիֆին,
Նոր կը հա գըլխս.
Քաւասուն վսեր թըխրու գայիշներ կապի,
Նոր կը խառնի մեչք.
Քաւակիկ Ջալալին կը խնծնի։

Քաւակիկ Ջալալին կ՝ըսի.
— Ե՛, անխրատ, դու յիմ տեր չես.
Ի՞նչ հադ ունես, ընձի խնծնես.
Քի կը խաղըցեմ խըտա ամպիրուն,
Քի կը տամ երեսփականդ, կ՝իրիցեմ, կ՝անեմ քու
Կ՝ըսի.— կը խաղամ մըչ քու երկու թևի։
— Ե՛, անխրատ, քի կը տամ քամուն։
— կը խաղամ քու աչ կողդ։
Կ՝ըսի.— Ե՛, անխրատ, դու չըս կենա ընձի խնծնես,
Քի կը տամ գետին, կ՝անեմ խաղար ըրդուճ, կը սպանեմ։
Կ՝ըսի.— Կ՝ըլնեմ մեկ մազ, կպնեմ քու ճակատդ։
— Ե՛, անխրատ, ինչ կարելի ի՝ դու ընձի խնծնես.
Քի կը տամ գետնով, քաւասուն տապակ գետին կ՝ենաս։
Կ՝ըսի.— Կ՝ըլնեմ մեկ մազ, կպնեմ քու պոչդ։
Կ՝ըսի.— Ե՛, անխրատ, քի կը տամ գետին,
Վոտներուս հետչով կը տրորեմ։
— կը խաղամ քու փորի տակդ։
— Ե՛, անխրատ, նեֆեսս վոր խառնեմ,
Նեֆեսի հետչով կը թռնես,
Դու չըս կենա ընձի խնծնի։
— Կ՝ըլնեմ մեկ ձիավոր, կը խնծնեմ քու քամկի վերևն։
Քաւակիկ Ջալալին կ՝ըսի.
— Դու յիմ տեր, յիս քու ձին։
Քաւակիկ Ջալալին կը խնծնի Դավիթ,
Կը քշի մըչ Սասման տան.
Գայըզ կը տա կողդ, կը խառնի վեր խրոզրեր։

18. Հարեղբոր ախտաացքը

Խրողբեր աչկեր կը բանա, կը ախնա՝
Դավիթ Քաւակիկ Զալալին խիծեր,
Ուր խոր Մհերի չորեր խոպեր ի, ար հա կռիվ
Ենաեղ խրողբեր կ՚ըսի.

«Ապռեր ախտաս, եղալ Սասման անեն Զռնեխեղեն Շապիկ.
Ապռեր ախտաս, եղալ Սասման անեն Քաւրքիկ Ղարըքին.
Ապռեր ախտաս, եղալ Սասման անեն Զղմեն Արղըրըմին.
Ապռեր ախտաս, եղալ Սասման անեն Թրիկ Կնճակին.
Ապռեր ախտաս, եղալ Սասման անեն Ըռըմիկ Զոլանին.
Ապռեր ախտաս, եղալ Սասման անեն Գաւրդիկ Ձիերդին.
Ապռեր ախտաս, եղալ Սասման անեն Քաւակիկ Զալալին.
Ապռեր ախտաս, եղալ Սասման անեն Թաւրան Դավիթ»։

Ենաեղ Դավիթ կ՚ըսի.— Խրողբեր,
Ղուրբան ըլնես հա մեկ խաբրին,
Թե չե, քի կը սպանի։

19. Քեռի Թաւրան խրատը կռիվ չգնալու յեվ կաթնով աղբյուրի մասին

Ենաեղ քընչի, ենա կռիվ
Քեռի Թուրաս կը գա հեռվեվ, կ՚ըսի.
— Տղա, արի, մ՚ ենա,
Սասման տան՝ իննչ ըսես՝ կա.
Խրդինա ըսես, մանչ ըսես, դեվլեթ ըսես՝ կա.
Կը տանք, քի կ՚ապատանք։
Կ՚ըսի.— Չե, քեռի, համ. հնար չկա.
Յես Սասման տան գնա ըլնեմ, խալխից չըմ վախենա։
Կ՚ըլնի, քընչի, վոր հա, Քեռի Թուրաս կ՚ըսի.
— Դավիթ, կը հաս, քու խոր սեյրանատեղ կաթնով աղբուր կա.
Ենաեղ ձին կը թուղնես,
Մե քիչ քընես, խանդըստանաս։
Դավիթ կը քընչի, կը մոռնա.
Ջուն կը քընչի, ձին չենա։
Ինքեն կը զարկի ձուն.
Վոր կը զարկի, կոտ ըմ կաթ ձու քեթեն կը թալի։

Ենահով կ'ըսի.— Յետ ձին քեզ պի խմասուն է,
Ծոզի յես չեր զարկե ձիուն։

20. Մանուկ Դավիթը խմելով կաթնով ազբյուրի ջուրը՝ դառնում է հզոր

Կը գա, կ'իջնի վըր աղբրին,
Մե ճոթ խաց կ'ուտի, խանգըստանա,
Բընի, կ'ակխի, կը տխնա՝
Ղավուխ Ղադիֆին գըվխուց Թռեր է.
Ջման Արգըբըմին վոտներաց Թռեր է.
Թրերու զայիշներ գըմնն կառեր է։
Են քառասուն գիտը բանրակ Ջման Արգըբումից կը խանի,
Նոր կը հա վոտներ.
Քառասուն գիտը բանրակ Ղավուխ Ղադիֆուց կը խանի,
Նոր կ'ենա գըվխ.
Մեկ-մեկ վաթ Թրի զայիշներ կը կապի,
Նոր կը խառնի մեչը։

21. Դավթի վախը թշնամիներից. Քաւակիկ Ջալալինի բաջալերքը

Ենահով կ'ըլնի, ուր Աստված կը դանչի,
Քաւակիկ Ջալալին կը խնծնի, կը քըշի.
կը հա, չադըրներաց դիմաց կը կայնի, կ'ըսի.

«Հայ-վախ...
Թի նաբանք ըլնեն բանրակ, յես ըլնեմ կրակ,
Վառելով չըմ կենա ինոնց պրծուցի.
Թի ինոնք ըլնեն հարդ, յես ըլնեմ քամի,
*Չըմ կենա ինոնց փչի»։

Ձին կ'ըսի.— Ե՛յ, անխրատ, Ես կը վախենամ.
Քանի մ' քու Թրի հետչով եհան,
Երկու սկոմ յիմ շնչիլը՝ս հետչով կը հա.
Ե՛յ, անխրատ, ընչի կը վախենաս.
Քանի մ' քու Թրի հետչով կտրվի,
Երկու սկոմ յիմ վոտներաց դիմ կը տրտրվի,
Իրևք սկոմ յիմ պոչի հետչով կը տրտրվի։

22. Դավթի հարձակումը յեվ զոհակոճի խոսք

Դավիթ ձիու ճակատը կը պաղնի,
կանչի Աստված, քըշի մըշ կռվուն.
Մեկ գըլուխ կը քըշի մեջ,
կառկռով կ'եհա չուր գըլուխ.
վոր կը դառնա, մեկ ել գա մեջ,
Ամեն կ'ըսի.— Փախդ, Դավիթ, փախդ.
— Ձես փուշդ չեմ, փուշդ դե՛ք ևք, ձեր խերն ի փուշդ.
Մե տղա կը վերցի, կ'ըսի.
— Ի՛ մնանեմ, Դավիթ. մենք քի չենք ըսի փուշդ,
Մենք կ'ըսինք՝ փոշդ. փոշդ առել՝ կայնեն.
— Դավիթ, ըսին, մե մի սպանի.
Մենք խաբրով չընք ինկե, դոռով ի մե բերի.
Քու դուշման կը դը հան քներ ի.
կ'ըսի.— Ինչպես քրիստոնյա,
Քու ձեր բախտ կը ասիք ընձի,
վոր խը ձի դուշման չընիք.
Ենանք կ'ըսին.— Հա.
Դավիթ կ'ըսի.— վոր սկսի ի,
Թըղիք, դինացիք, բան չըմ ըսիմ.

23. Դավթի յեվ Մաոա Մելիքի մենամարտը. Դավիթը սպանում ե Մաոա Մելիքին

Դավիթ քըշի, կը հա Մըսրա Մելիքի մոտ.
կը տիանա՝ Մըսրա Մելիք քըներ ի չադրի տակ.
Քնառուն գիտը արծիճ կախեր ի չադրի գըլխուն.
Իշ նեֆես կը խանի, արծիճ կը քաշի վըր չադրի գըլխուն.
Նեֆես վոր կ'իջուցի, արծիճ կը դիպնա փորին.
Դավիթ կ'ըսի.— Աղջի,
եզ անիրավ ձի խամար խանիք վեր.
Քիր կ'ըսի.— Քնառուն որ՝
Գիշեր-ցերեկ կը քընի, չըլնի վեր.
Իե խոփ, կրակցու, քիզ վոտաց տակ, ի՛ըլնի վեր.
Մեկ խոփ կրակցըցի, քիզի վոտներու տակ,
Վոտներ կը պարզվի, քու բոշ կ'ըսի.
— Ո՛ի, յես տեղ աղեկ չըս չինեն, լու ընձի կծնցու.

Դավիթ կ՚ըսի.— Իլի վեր, լու չես, յես եմ,
— Ո՞ֆ, կ՚ըսի, ես պըլպըլոտն իմնչ ի.
Ուտեմ չարտեչա, ճաշ չմնա.
Ճաշ ուտեմ, հընթրիս չմնա։
Դավիթ կ՚ըսի.— վեր, վեր,
Աստուծո խրամանքով ամենամիկ բան ել կ՚ըլնի.
Շարտեչա ել ուտես, կ՚ըլնեմ.
Ճաշ ել ուտես, կ՚ըլնեմ, դել կ՚ավելնամ։

Ենտեղ կ՚ելնեն վեր.
Քըտ մե-մեկու խոյտնակ կը կռվին.
Ջուր ճաշ մե-մեկու չըն հաղթի։
Ես անգամ կ՚ըլնեն, գիմշանակ կը կռվին։
Ջիման, ինչպես գիքան թալես,
Ենպես վոտներու տակ խող կ՚երթա, կը գա, կը ճըղճըղվի։
Ծերըղտնակ ել կը կռվեն, մե-մեկու չըն հաղթի։
Դավիթ կ՚ըսի.— Ետա բռշ ի, գիքըղով կռվինք։
Մըսրա Մելիքի մեր ետեղ խող կ՚ըսի։

«Վորդի, ասի, մի կռվիք.
Գիշեր երազ եմ տիսե.
Երազի մեջ գախախորիը եմ։
Գիշեր մըչ երազին տիսա,
Լուսնակ վըր Սասմա պոծատ եր,
Վըր Մըսրա խավար եր»։

Ենտեղ կայնեն, վոր կռիվ անեն։
Դավիթ կ՚ըսի.— Նորաթ չմնի ի, յես որ կայնեմ.
Ձի խեր, մեր չկա, յես հեթիմ եմ.
Ձի սպանես ել, զարար չկա.
Ձեր չունեմ, մեր չունեմ, վոր վըր ձի լան։
Ենտեղ Դավիթ կը կայնի.
Մըսրա Մելիք Սասոդ ձին քըշի,
Կը հա ինչպես չորս սահաթվան ճամբես,
Կը գա, կը զարկի Դավիթին,
Կ՚ըսի.— Ծող եր, խող զարձար։
Դավիթ կ՚ըսի.— Յես խող եմ, խող չեմ զանես։
Կ՚ըսի.— Մե քի թմի տու։
Դավիթ գինք թամի կը տա. բան չիլեր ի։

Մհլիք կ'ըսի.— Ցեմ ձիու վիզ կոտրիր, մենդիլ կարճ եր։
Բըշի հազուցին վից սահաթվան ճամբա։
կը գա, գա՛րդ մ' ել կը զարկի Դավիթին,
կ'ըսի.— Դավիթ, խոզ եր, խոզ զարձար։
կ'ըսի.— Խոզ եմ, խոզ չըմ դառնա։
կ'ըսի.— Մե քի թմփ տու։
Թափ կը տա, բան չիլե։
կ'ըսի.— Ցեմ ձիու վիզ կոտրի, ձիուս մանդղիլ կարճ եր։
Բըշի, ֆշշ— երկու որ ել ավել,
Դառնա, կը գա, կը զարկի մե գա՛րդ,
կ'ըսի.— Դավիթ, խոզ եր, խոզ զարձար։
Դավիթ կ'ըսի.— Ըսկի բան ել չիլե ընձի։
կ'ըսի.— Դավիթ, մե քի թմփ տու։
Դավիթ թափ կը տա. բան չիլե։
Դավիթ կ'ըսի.— Մըսրա Մհլիք, նա ողորթ, նոքաթ յիմե
կ'ըսի.— Ամա, քո՛ւն ի։
կ'ըսի.— Դավիթ, մանամ մըշ յիմ ձիու չորս վոտաց,
Քառասուն թաղիք քրչիմ, թալիմ վըր ձի։
Դավիթ կ'ըսի.— Թրչի, թմփ։
Դավիթ կ'անի որ մեկ գա՛րդ զարկի.
Մըսրա Մհլիքի մեր ծծեր կը խանի գա՛ա, կ'ըսի.
— Վորդի, կաթ եմ ավե, տու յիմ կաթի խաթըր։
— Նա մեկ քա՛ սեպատակ կաթի խաթըր, կ'ըսի։
Գա՛րդ կը վերցի, մեկ գա՛րդ ել զարկի.
Մըսրա Մհլիքի մեր կ'ըսի.
— Վորդի, քի շատ եմ պախե, շախե.
Դառն քա՛ն եմ խորամե վեր քի.
Տու յիմ քընու, յիմ չարչարանքի խաթրին։
կ'ըսի.— Նա մեկ թուրն ել տամ քա՛ չարչարանքի խաթրին։
Մնացեր ի մեկ գա՛րդ. կը կանի, որ զարկի,
Քա՛ր կը գա հետիվ, կ'ըսի.
— Դավիթ, յես քի շախեր եմ. տու յիմ խաթրին։
կ'ըսի.— Հայդե, բոզ անզգամ.
Ինի իրիք թուր զարկից,
Բա, յես մեկ թո՛ւր ել չզարկեմ,
Թուր կը զարկի Մըսրա Մհլիքին։
Ձին կը կտուի, քառասուն թաղիք կը կտուի,

Մըսըրա Մելիքին կը կառի,
Քառասուն գայզ ել գետին կը կառի։

24. Մսրա Մելիքի մոր առաջարկն ու աւնծիր Դավիթին

Մեր կ'ըսի.— Վորդի,
Սըպանիր յեմ տղեն՝ զՄըսըրա Մելիք.
Զարար չկա, գալն ել յեմ տղեն ես.
Արի, ինու կնիկ առ՝ թագավուրուհուն յեա քի.
Մըսրն ել թագավորութուն արա.
Սասուն գաթի քեն ի։
Դավիթ կ'ըսի.
— Յես մորե վոր ծնվեր իմ, գալնատատ եմ.*
Յես յեմ խալալ լեզ ձեր խաբամ լեշիրու չըմ խանդի։
Մըսըրա Մելիքի մեր Դավթին կ'անիծի, կ'ըսի.
— Ինչըխ վոր Մըսրա Մելիք թաժա պատկված եր,
Ինու կնիկ ձեաց անտեր,
Վոր գալն ել պատկվես,
Քու կնիկն ել ձեա անտեր։
Դավիթ կ'ըսի.
— Կընամըընծացեք, դելեր, կընամըընծացեք,
Յես կը համ Սասուն,
Ելավ, գինաց Սասուն, ուր խերնեական քաղաք։

Բ

ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՆԴՈՒԻԹ

25. Դավիթը լսելով ասուղների գալը՝ վորոշում է գնալ հանգուրիի տեսնելու

Դավիթ կ'ըլնի, կը համ Սասուն.
Մե երկու-իրեք որ կը ձեա Սասունա քաղքի մեջ,
Զնոով Հովան, ինու խրոդրեր, կ'ըսի.
— Վորդի, արի, քի պատկեմ։
Դավիթ կ'ըսի.— Ադեկ, կը պատկվեմ.
Վ'իր աղջիկ կ'ուդես ձիկ խամար։

---

* Գալնատատ — գառն անատատ։ Խ մ բ.

Կ՚ըսէ.— Վարդի, Սըլթան Զմուշի աղջիկ կ՚ուզեմ քի խամար։
Կ՚ըսէ.— Խրոդրեր, յես Սըլթան Զմուշի աղջիկ չըմ ճոնի։

Ենաեղ ջուար կը հա
Ողան-Տողան թագաւորի աղջիկ Խանդուխ խանըմին.
Կ՚ըսին. «Մըշ ախչըքին Դավիթ կտրիճ ֆեքըզ մ՚ իւ։
Խանդուխ խանըմ վոր կը լսնա, կ՚ըսի ուր աչղնիրուն.
— Գինացիք, ձի* Դավիթի խըմա գինացիք։
Կ՚ըլնին աչղնիր կը գան Դավիթի առուն։
Դավիթ առուն չի, Ամազ սար նեչիր ի գինացեր։
Դավիթի խրոդրեր կ՚ըսի.— Դավիթ յես եմ։
Ինոնք սազեր կ՚առնին ձեռ,
Ջխանդուխ խաթուն կը գինան։
Գիտեն, քի Դավիթն ի, կ՚ըսին.

«Խանդուխ խանըմի ճակտի լենուքին սենք,
Հալատա գող թամամ ի.
Խանդուխ խանըմի լեշի սըպտակուքին սենք,
Բուրա բամբկի նման ի.
Ինու աչկեր սենք,
Ինչպես ֆինջանի-կաւսախի նման ի.
Ինու աչկի թարթըփներ սենք,
Կռնկի ճգա նման ի.
Ինու հերկնուքին սենք,
Քիւռսուն Հալատա գող թամամ ի»։

Դավիթի խրոդրեր կ՚ըլնի վեր, կը նեղանա,
Կ՚ըլնի ինոնց սազեր կը կոտրի, ինոնց կը ոտի։
Կ՚ըլնին իսոնք Դավիթին հիշունց տալով՝ անին գան կը հան.
Դավիթ Ամազ սարից նեչիր վեր քեվին՝
Կը գա ինոնց հետչեվ։
Կը տեսնա՝ երկու մարդ Դավիթին խեր, մեռնի, խաւսած՝
Հիշունց կը տան, քաֆր անելով՝ կը գան։
Դավիթ կ՚ըսի.— Ա՛յ, մարդեր,
Դավիթ ձեզ ինչ ի արեր,
Որ Դավիթին հիշունց կը տաք։
Կ՚ըսին.— Բա, մենք Դավիթին հիշունց չտանք,

* Ձի — ինձ։ Խ մ բ.

Մեր սազեր կոտրեր ի՛,
Դավիթ կ՚ըսի.— Ա՜յ, մարդիկ,
Ձեր սազեր ընչի՞ ի կոտրիւ
— Բա, կ՚ըսին, մինք ելանք, պինացինք,
Ողան-Տողան Թադէոսորի աղջիկ՝ Խանդուխ խանըմ
Դավիթ խըմար գովացինք.
Դավիթ զարկեց, մեր սազեր կոտրեց,
Դավիթ կ՚ըսի.— Ա՜յ, մարդիկ,
Նա յեմ խրոզրեքն ի իլե, Դավիթ յես եմ.
Մե ձի խամար գովացեք,
Տիսնանք ձեր Խանդուխ խանըմ,
Կ՚ըսին.— Մեր սազ կոտրեց, անսազ ինչըխ ու գովանք
Կ՚ըսի.— Ընձի զարուլ ի, անսազ գովացեք,
Ինանք կ՚ըլնեն, Խանդուխ խանըմ անսազ կը գովան,

«Մեր Խանդուխ խանըմի ճակատ լենուքեն սինք,
Հալապա գաղ թամամ ի.
Մեր Խանդուխ խանըմի աչկեր սինք,
Ջինի զադախ նաման ի.
Մեր Խանդուխ խանըմի աչկերու թարթըփներ սինք,
Կոնկոն ճղա նաման ի.
Մեր Խանդուխ խանըմի լեզի կակղութեն սինք,
Ռուլա բամբկի նաման ի.
Մեր Խանդուխ խանըմի հերկնութեն սինք,
Քաոսուն Հալապա գաղ թամամ ի»

Ենաեղ Դավիթ կ՚ըսի.— Դու գինացեք.
Ցես ու գամ, ուրթաթ որ ձի խանըմ տեսնամ,
Դավիթ կ՚ըլնի, կը հա տուն, խրոզրոր կ՚ինկա կ՚ըսի.
— *Ցեմ շորեր լվա, յես տեղ ու համ,*
Խրոզրեր կ՚ըսի.— Կա՜չկա,
Ես շուն շանորդիք գինացած, տխած, ճամբեն խանած
Դավիթ կ՚ըլնի, կը խեծնի ուր ձին,
Վոր ես Ողան-Տողան Թադէոսորի տուն՝
Խանդուխ խանըմ տեսնալու

26. Դավիթը Խաղիդուբի Խաս բախչում

Կ'ըլնի, կը հա Ողան-Տոդան Թագաւորի քաղքի մէջ,
Ղարիբ ի. գալո չգիտի՝ վար տեղն ի.
Հըմեն բադան ի. լանգե մ' կը զարկի, բադան կը փլուչի,
Ջիով կը քըշի, կը հա Թագաւորի Խաս բախչի մէջ,
Ջին կը Թուղնը' վարդ, ըռահաննիրու մէջ, կ'երեւա,
Ջինք անմահութենի հավուղի վրեն պառկի, կը քընի,
Ուրբաթ որ ի. Խանդութ խանում կ'ըլնի,
Դավիթ ճամբան կ'իլկա,
Տիանա՝ Դավիթ յանի կը գա՞,
կը տիանա՝ մեկ մարդ կա ձին Թըղնը Խաս բախչի մէջ,
Վարդ, ըռահաննիրու մէջ կ'երեւա,
Ջինք պառկե վըր հավուղին, քընիր ի.
կ'ըսի.— կա՜չկա, են Դավիթն ի.
կ'ըսեն՝ Դավիթ կոպիտ, ծուռ մարդ ի.
Են Դավիթ կ'ըլնի. ինչ զանգար անփարդա մարդ ի.
Գինացիք, ըսիք, վոր են խասիլեթի տերն ի,
Թըղ ըլնը', հա՞*
Մեկ խաց ել տարեք, Թըղ ուտի,
Նոր կ'ըսեք՝ մեր Խանդութ խանըմ կ'ըսի՝
Թըղ ըլնը', հա՜

Խաց կը տանեն, գնեն Դավիթ հիոջեվ. Դավիթ կ'ուտի.
Ձերդնեը Դավիթին կը հաճ, կ'ըսին.
— Մեր Խանդութ խանըմ կ'ըսի՝
Թըղ ըլնը', հա՜
Ինու վալ ըսի՝ ըլնի, գա՜,
Ջին Թըղնի մըջ Խաս բախչին,
Վարդ, ըռահան ուտի, տրորի, փայլեման տա.
Են ինոր խոր չիմանն ի.
Ոձ ուր պոռտով, խալք ուր Թեվով,
Մեր Խաս բախչի վրեն չեր իջի.
Են ինչ հատ ունի, ուր գըլխին գա՜,
Զարկի, բադան քանկի, մանի մըջ բախչին.
Ջին Թըղնի մեջ, երեւա
Ինչ զանգար անմարխիֆաթ մարդ ի.

* Հա— գնա՜ Ա ս բ.

Թըղ ըլնը՛, հա՛,
Ախսոս ի, քև չե ֆերղնեը կը գա՜ն,
Ինու ջոջ բրդուջ ինու ականջ կը թղնին։
Դավիթ կ՛ըսի.— Ազի գա՜, չոտ եր ըսի,
Քա՜նի չես խաց չիր կիբեն.
Ի՛նչ ֆայդա, խաց կերա, պրծա, նոր ըսըցիր։
Վոր սկոն ի, չես չըմ եհա.
Ի՛չ ինոնց ձեռնեն կը գա՜, թըղ չխնայեն։
Ֆերըղ կ՛ըլնը՛, Ջանդուխ խանըմին կ՛ըսի.
— Դավիթ սկնա կ՛ըսի։

27. Դավիթն ու փոխիվաճներ. պիրօ խնձոր

Ջանդուխ խանըմ կ՛ըսի.
— Իլեք, գինացեք, ըսեք՝ թըղ գա՜ սդա։
Գա՜ք սիբեն փռեք, ծեր Քրիս դրեք տակ։
Քառասուն ֆերղնեը կ՛ըլնեն,
Ուբինց Քրիս կը չըլտեն,
Կը գնեն սիբի տակ,
Սիբեն կը փռեն վրեն, խաց կը գնեն...
Դավիթ գանչեն, կը գա՜, կ՛ըսին.
— Ջրամեցեք, խաց ուտենք։
Դավիթ կը գա՜, կը նստի մխամխա,
Վոր խնոնները խաց ուտի։
Մեկ-մեկ պատիկ թաս ապող կը բիբեն, կը խմեն.
Կ՛ըլնեն, մեկ-մեկ թաս ել գինի կը տանու։
Դավիթին վոր կը տան,
Դավիթ կ՛առնի ղբիաս, կը ափի պատ,
Կ՛ըսի.— Մա ուղտ դղելմի կը չբեն.
Բիրեք մեկ քա՜սա՝ չես գինի խմիմ, կչատնամ։
Կ՛ըսըկի Դավիթ, սիբեն կը ծալի, կը ափի պատ.
Կը սխտա՝ քառասուն Քուր կա՜ չլտուկ սիբի տակն ի։
Կը ծալի ղբիբեր, կ՛ըսի.
— Ի՛չ խորտ չեմ ձիու նալ-մեխ կ՛ըլնը՛։
Ֆերըղներ՝ զարդանդ կը տա վըր ֆերըղնեբաց,
Կը վախենան Դավիթ մոռնն, կ՛ըսեն.
— Աստված կամեցավ, մենք չզարկինք Դավիթին,
Վոր մենք զարկիր ինք՝ ղըմի ղըմեն ել կը սպաներ։

կը հան, Յանդուխ խանըմին կ'ըսեն.
— Դավիթ ակնա սրամ։

Յանդուխ խանըմ կ'ըսի.
— Գինացեք, պա՛ քյառուն ֆևըզդ,
կայնեք իը Դավթին մեռնիմ,
Ձես փանջաբից խնձոր ալ զարկիմ։
Յանդուխ խանըմ իրենք դիր խնձոր կը թալի.
Իրենք դիր ել կը զարկի Դավթին։
Դավիթ ֆևըզդնիրու կ'ըսի։
— Գինացեք, Յանդուխ խանըմին սեք,
Թուղ գա՛, յես սխանամ։

28. Դավիթն ու Խաճդուբր

Յանդուխ խանըմ կ'ըսի.
— Գինացեք, սեք Դավթին, թըղ ըլնը՛, հա.
Ուբրաթ որ հըխաի որ ի, յես կը համ ուխտ.
Թըղ գա՛ հըխտատեղ, զըմեմեկ կը սխանանք.
Թի վոր ձի չի ճանչնա,
Ձեմ բաժ քսան գա՛ղ վըր խալքին բանդը ի։
Դավիթ կ'ըլնի, կը խնձա ձին, կը գա՛ տուն։

Կը ձևա չուբ ուբրաթ որ.
Ուր շորեր լվալ կը տա,
Կ'ըլնի, հա ըխտատեղ Յանդուխ խանըմ սխանալ։
Կ'ըլնի, կը հա, կը սխանա՝ ըխտավորներ կը հան.
Կ'իշկա, կա՛ մեկ աղջիկ մ' մեջ ըխտավորնիրուն չաւտ բանդը ի.*
Կ'ըսի. «կա՞չկա, Յանդուխ խանըմ ես կ'ըլնի»։
Կը հա, կը խաւնի. ուբրաթքինեն չգիտի՝ ինչըխ ա՛նի.
Յանդուխ խանըմի ճակատ կը պագի։
Յանդուխ խանըմ գա՛մբ մ' կը զարկի մըջ Դավթի քըթին.
Դավթի քըթին կը պրծնի արուն, կը գա՛։
Դավիթ կ'ըսի.— Բան չըմ ը՛սի.
Աստըծուց կը խնդրիմ,

* Տպված և չաւտ բանդը, ուղղում ենք բառ 985 առջի՝ չաւտ բանդը։ Խ մ բ.

Սեվ Թագավորի ձիավորները
Գան քու խոր վրեն, կռիվ ուզեն,
Վոր կռիվ գան, ընձի մոռթաճ ըլնես, յես համ կռիվ
Մա բան ի, մեռա,
Ցեմ լեզ խարամ լեզներուց խանեք գա՜ս, ջոկեք
Ցեմ նշանն ալ ինչ ի.—
Ցեմ աչ թեվի վրեն Մահ խաչ կա՝
Դավիթ կ'ըլնը, կը թուղնը՛, կը հա ուր տուն.
Խանդութ խանըմ կը հա ուր տուն՝

29. Դավիթը Քեռի Թուրսի խրատով կտրում է Ցերկաթի գլուխը

Խանդութ խանըմ կը տխնա, ինչ.—
Երկու սեվ ձիավոր եկան մըչ ինու քաղքին,
Թագավորի քիշկ ու սարեն կը խաբցնեն՝
Կը հան Ողան-Տողան Թագավորի քիշկի սարի հևոչևվ,
Կ'ըսեին.— Ախեն, յան Ողան-Տողան Թագավորի աղչիկ,
Խանդութ խանըմ սը տանեմ յեմ տղին,
Յան եկ կռիվ ա՛նանեմ՝
Ջուաբ որոդևեց Դավթին, ըսաց.
— Դավիթ ինչըվա անլիծեր ի,
Սկոն եկ Թը գա՜, ուր կռիվ անի. ճար ինչ ի՝
Թի վոր չանի, յես սը համ,
Սեվ Թագավորի տղին ա՛տանեմ՝
Դավիթ ըսաց.— Բոշ ի, ա՛ըլնեմ, սը համ, կռիվ անեմ՝

Դավիթ եկավ, ուր ձին քըշեց գա՜ս,
Ուր շորեր խազա՛վ, գինաց. գինաց մըչ կռվուն՝
Ինու Քեռի Թուրսս Թանըի եր ասե,
Ըսեր եր՝ Ջընե քի ամանե.*
Կը հաս Սեվ Թագավորի կռիվ.
Գոնըդ կը քնշես, կը գարկես,
Երկըթե սուն կա, ինուցց Երկըթե սան.
Թի կտուց՝ կտուց. Թի վոր չկտուց,
Հետ կը դառնաս կը գա՜ս՝

---

* Տպված է՝ ըզնձի քինե ամանե, ուղղում ենք՝ ձընե քի ամանե՝ Խմբ.

Գինաց, խառամ երկրքին սան մոտ
Գայթ քնչեց, անուն Ասածուն խուռ,
Գայթ զարկեց երկրքին սան,
Գայթ երկրքին սուն կառեր եր,
Համա խարամ քամին կը գեր,
երկրքին սուն կառելու բաշտան՝
Վըր ուր քարքին կայնավ։
Դավիթ գիտցավ, վոր գայթ երկրքին սուն չկառեց։
Ըսաց.

«Հայ, յեմ վիզ կոտրվեր,
Յեմ թևս ալըրվեր, յեմ աչկերս խավարեր,
Յես չիկե, յեմ գայթ վըր երկրքին չըրներ»։

Դավիթ վիզ կուտրավ, թևվ ուլըրվավ, աչկեր խավրավ։
Դարձավ, գինք ուր որշնեց.
Ասածու խրամանքով սաղցավ։
Մեկ ել դանչեց Ասոված,
Գայթըն զարկեց երկրքին սան, կոտրեց.
Տիսավ, վոր երկրքին սուն՝
երկու տեղով կոտրվի՝ ընկնվ։
Ըսաց. «Հեղրիք, յես են գալ չըշկռեր ի»։

30. Դավիթը բռնվում է Սեվ թագավորի դեմ կռվելիս. Ջենով Հովաննի յերազը

Անուն Ասածու խուռ,
Քըշեց ուր ձին, գինաց մըշ կռվուն։
Գինաց, եկավ երկու գըլխ,
Սեվ թագավորի ասկեր կոտրեց։
Սեվ թագավոր ինչ ըրաց.—
կես գիշեր կ'ըլներ ժամանակ.
Ջնջիներ թալեց վըր երկրքին աներ,
Փակին գըԴավիթ, կապին վըր աներաց։

Գիշեր Ջենով Հովան մըշ երազին տիսավ
ՋըԴավիթ կապին երկրքին աներաց վրին,
Ինչ ի ձեռաց, վոր սըպանին։

Ձենով Հոփան կ'ըսի.— Կնիկ, հիլի վեր,
Դավիթ վըր երկըթեն աներաց կապած. ճրագ մ' ալար
Կնիկ կ'ըսի.— Ա՛յ, անասկեր, փիֆուռկ խալխոլոր,
Քեզն ալ քընի, երազ Դավիթն տըսի.
Դավիթ Խանդութ խանըմի ծոց քեզ կ'անի,
Ձենով Հոփան մեկն ալ քընած.
Ել մ' ել մըչ երազին ախաղ
Դավիթ վըր աներաց կապած,
Ելավ, ել մ' ել ըսաց.— Կնիկ,
Դավիթ վըր աներաց կապած ի, նեղութենի մեջ ի։
Կնիկ կ'ըսի.— Փիֆուռկ խալխոլոր ասոր ծռեր ի։
Ել մ' ել դառնա, կ'անճալտնա, կը քընի։
Մեկն ալ մըչ երազին կը ախնա,
Դավիթ երկըթեն գնդիլենիով
Վըր երկըթեն աներաց կապած։
Ել կնկանն չըսի, կ'ըսնի վեր,
Ճրագ կ'անի, կը հա ախաւախանեն,
Ձեռ կը դնի Սեվ մատուռ քամկին, կ'ըսի.
— Ա՛յ, Սեվ մատուռ, ընձի յոփ ու խասըցնես Դավիթն։
Կ'ըսի.— Առավոտուն ժամզարկոցին, կը խասուցեմ։
Կ'ըսի.— Հա՛յ, քու վիզ կուտրվի։
Կը հա, ձեռ կը դնի կարմիր մատուռ քամկին, կ'ըսի.
— Կարմիր ձի, ընձի յոփ կը խասուցես Դավիթն։
Կ'ըսի.— Քու աչկեր բանաս, խիես,
Վըր ջանդկներաց թափարս կ'առնես։
Ձենով Հոփան կ'ըսի.— Քու մեջքը կանանչի։
Կ'ըսնի, քիմար մ' կը ուս, ճակատ կը պապի, կը խեծնի։
— Կանանչիս, վոր դու ասոր չեմ վորդուն կը խասուցես։
Կը խեծնի, աչկեր կը խիի, բանաս,
Կը ախնա՝ վըր ջանդկներաց թափարս կ'առնի։

31. Դավիթը Ձենով Հոփանի խրատով ազատվում է տղաներից

Քեռասուն ամուր ճանրախ զատըն ի Դավիթ, կը բռնա.
Վոր կը բռնա, քեռասուն ամուր ճանրախ ձեն կը հա,
Կ'ըսի.— Դավիթ, Աստված քու տուն չավրի.
Մե հիշա՝ Մարութա Բանցր Աստվածածին,

Մահ խաչ, վոր պատրաստ ի քո աչ թեվին.
Մե քի թափ առա
Դավիթ կ'ըսի. «Հայ-վամե,
Ցեմ խրոդրոր ձեն ի, եկավ, ձի խառավ։
Աղուքի կ'ըսի, Աստված յեմ առա ակոլի.
Մա յես ինչ դանգաթ ընձի մոռցիր եմ.
Դանչեմ Մարութա Բանցը Աստվածածինն»։
Դավիթ կը դանչի Մարութա Բանցը Աստվածածինն,
Չինք թափ կը առ, գնջիլներ կը կաբըվի, Դավիթ կ'արձկվիր
են գնջիլներու կառընակը կը դիպնա,
Ահաթը գըմեն կը չարդվիր
կ'իչնի, կը սիանա՝
են ասկրից իրեք մարդ ի ձեացի, եվ զատ չկա։
Ընտեղ Դավիթ կ'ուզի, են իրեք մարդ սըպանի։
Մեկ եվ Դավիթ ին կը սիանա.—
Երկնուց աստղերու հաշիվ կա,
Սեվ թաքնվորի ասկրին չկա։
Դավիթ երկու վախ-երկու գըլխա Քուռկիկ Չալալին կը քշի,
Չընոր գնացող ասկաթ կըտրի։
Մեկ ձեռք եվ եկան, գըմեն չարդեց։

32. Դավթի խոսքը Քուռկիկ Չալալու հետ յեվ Առաս աղբյուրի վրա հանգստանալը

Դավիթ Թուր արուն բռնե,
Եվ չխաղա մըչ Չանդըկինու
— Քուռկիկ Չալալի, ապա դու կ'ըսեր՝
Ցես քի ու խաղըցեմ խըտ ամպիրուն,
Խըտ խարամ քամուն, խըտ երեգնկանու
Մկա յես եվ անոթի եմ, դու եվ.
Թուրն եվ արուն բռնե, եվ կատու չընե.
Հասոր յես կ'ուզեմ,
Դու ձի խաղըցես խըտ ամպիրուն։
Քուռկիկ Չալալին կ'ըսի.
— Ի՞չ կ'ուզես, խոչ, ըսա, սիանանք։
Դավիթ կ'ըսի.— Քուռկիկ Չալալի,
Ցես քինե կ'ուզեմ, ըձի Թուրցես,
Տանես վըր քիչ չրի վրեն դնես.

Թուքն ել արնից լման,
Քի ել թողնեմ, երեծաս, գա՛ ել ըռահաթիս.
Ցիս ել խաց ըմ ուտիմ, ըռահաթիմ։

Քա՛ռևկիկ Ջալալին կ'առնի զըԴավիթ,
կը թռնի խըտ ամպիըռուն,
կը տանի են սարով ենտեխ,
Բա՛շ Ջրին վրեն կ'իջի։
Ենտեղ Դավիթ զըՔա՛ռևկիկ Ջալալին կը թուղնը՛.
Թուր կը լվա, Քա՛ռևկիկ Ջալալին կ'երեծա,
Ջինքն ել խաց կ'ուտի։
Երկըսով ել կ'ըռահաթին։

33. Ջենով Հովանց ապացուց ի վերջին յերիւ բօցամուց ել

Դավիթ կ'ըսի.— Իլի, Քա՛ռևկիկ Ջալալի,
Քի խեծնեմ, հանը, մեր կռիվը անենը։
Դավիթ կը խեծնի, կը հա.
Երկու զըլիա կը հա,
կը գա՛ մըչ Սև Թագավորի ասկրին,
կը կտրի, կռվուց կը պրծնի։
Են իրեք մարդ կ'ըսեն.— Դավիթ,
Մենք իրեք մարդ քա՛ բախան ինք ընկե,
Քա՛ Քա՛ռևկիկ Ջալալու բախտ, զըմի չըբպանես.
Մինք քի կ'ըլնենք զալուն կրակող, զայֆա, չայ խիզ,
Քի ծառայութուն կ'անենք մինչեվ որ մեռնելուն։

Ջենով Հովան կը գա՛, կը տեսնա՝
կա՛ իրեք մարդ նստած խըտ Դավիթի կշտին.
կ'ըսը.— Դավիթ, եդ իշ մարդ են։
կ'ըսի.— Խրողբեր, իրեք ֆաղիր մարդ են։
Դավիթ կ'ըլնի, վոտաց ճանըթա եկա.
կ'ըսի. «Ցիս համ, Թուր թըղնեմ,
Վախենամ՝ յիմ խրողբեր են իրեք մարդ սըպանի.
Թուր տանեմ խըտ ձի,
Վայ թե յիմ խրողբեր ըսի՝ վախեցավ Դավիթ»։
Թուր չտարավ խըտ ուր։
Ջուր եկավ, խրողբեր են իրեք մարդ սըպանեց։

Դավիթ ևկաւ, ըսաց.— Խրոդբեր,
Դու ընչի՞ նա մարդիը սըպաննեցիր։
Ըսաց.— Վորդի, դու՛շման, բան, մարդ սաղ կը թուղնը՛։
Դավիթ մե մէջոց ծիրնի չիր ի կիրեն.
Մե խաա կողինձ ինու ջերն ևր.
Կողինձ կ՛առնի, թալի թրեխ ուր խրոդբեր.
Կ՛առնի խրոդբոր պլորին, ձուն կը փըթղըցըցի.
Խրոդբոր ուչք կ՛ելհա, մնաուկ կ՛ընկնի։

32. Դավթի յով խաղիպութի հասիպումը կուի գաօտում

Դավիթ ենաուղ կ՛աչկի, տեսնա՝
Մե սեվ ձիավոր, ձին խեժե,
Ենաուղին չանդըկներ ձախ առնելով, աջ թալելով՝ կը գա։
Դավիթ կ՛իմնա, թե Խանդութ խանըմն ի։
Ջինքն ել կը խեժնի Քաւակիկ Ջալալին,
Կը ուքթի, կը հա հեռչով, կ՛ըսի.
— Ե՛յ, անիրատ, են իշ գա խոով կան կը գա,
Երեկ ևաա գան քե դուրբան եմ արե։
Խանդութ գաղրդ ըմ կը զարկի Դավթին.
Դավիթ ուր գաղրդ կը տա հեռչով.
Խանդութ խանըմ կը փոխի,
Վոր մեկ գաղրդ ել զարկի, Դավիթ կ՛ըսի.
— Ե՛, գաղ կոր ևս, յես եմ. գաղ ընձի չըս ճանչնա։
Դավիթ ենաուղ չաա կ՛ուրախանա վրը Խանդութ խանըմին.
Խանդութ խանըմն ել չաա կ՛ուրախանա վրը Դավթին։
Կ՛ըլնեն, կը գան չադրի առակ, կը սեսնան՝
Ջինով Հովան խելքաձդա ընկեր ի։
Խանդութ խանըմ կ՛ըսի.— Դավիթ,
Եգա ինշ մարդ ի՝ խելքաձդա ընկեր ի։
Դավիթ կ՛ըսի.— Յես զարկըցիր, յիմ խրոդբերն ի։
— Ընչի՞ զարկըցիր. մարդ ել ուր խրոդբոր զարկի՞,
— Զուր յես վոտաց ճանրխուն եկա,
Իրեք ֆուղարա մարդ սըպաննեց։
Խանդութ խանըմ դեղ ավեց,
Ջինով Հովան ազեկցավ։
Առին Ջինով Հովան ուրենց խաա,

Եկան Ողան-Տողան Քաջվորի տունն
Ձենով Հովան ճնաց մեկ իրիք որ
Ուր խնամի Ողան-Տողան Քաջվորի տունն
Ելան, Ձենով Հովան ճամբու դրին.
Դինաց Սասուն՝ ուր տունն

35. Մհերի ափի արյունը

Մեկ-երկու-իրիք տարի ճնացին
Խանդութ խանըմի խեր Ողան-Տողան Քաջվորի տունը
Առաված իտու, Դավիթին մեկ տղա իլավ.
Տղեն վոր ծնավավ, ինու ձեռ խփված եր.
Դավիթ ձեռ իտու, ուր տղի ձեռ բացեց.
Դավիթ իշկաց՝ մեկ պտուղ երան մըչ ինու ափան եր.
Ըսաց.— Ա՛յ, վորդի, քիր քի մուտ առ.
Ծող չկինա պախի քի.
Դավիթ դուր տղեն կինքել ավեց,
Ուր խոր անուն դրեց վըր ուր տղին.
Տղի անուն դրեց Մհեր.

36. Դավթի վերադարձը Սասուն. Սրլթաճ Զմուռի հրավերն ի մեհնամարս յետ Դավթի չհղումը

Մհեր եկավ ուխ-ին-տաս ամսական տղա.
Դավիթ Ողան-Տողան Քաջվորին ըսաց.
— Ձես որ համ չեմ Քաջվորութենի վրեն,
Մնացեր ի անառեր.
Ըսաց.— Վորդի, կը հաք, գի՛ւ գիտեք.
Ձես ձե չըմ կինա ըսի՝ մ' եհա.
Ընտե ըսաց.— Ձեր վորդի Մհեր կը տաք ընձի.
Թի ձեր տղեն ի, չեմ տղեն ել ի.
Հաչիվ չկա. գիք չըհել եք, ծե տղա կ'ըլնի,
Ամա չես,— ձի տղա չըլնի, տղայ ել չունեմ,
Մհեր կը պախեմ, անեմ ձի տղա.
Մհեր ավին Ողան-Տողան Քաջվորին.

Դավիթ եկավ, առեց գըՔանդութ խանըմ,
Եկավ Սասուն, վըր ուր Քաջվորութենին նստավ.

Գալն ժամանակ սը գեր,
Սըլթան Զմուշ Դավթին ախաւ, ըսաց.
— Ե՛յ, ձը խըտ քի կռիվ կա անելու։
Դավիթ ըսաց.— Խնդրեմ,
Խըտ ձի արդ կա, հետը չըլնիս
Սըլթան Զմուշ ըսաց.
— Դու կ'երթվընանաս, դու գնա կռիվ։
Դավիթ ծոց մեկ համայիլն եր, մեկ սանդրու
Դավիթ ուզից Սըլթան Զմուշ խափեր,
Սանդրով հերդում ուտեր,
Սանդր աներ համայիլ, հերդըվեր.
Ախ լաւաւ, համայիլ հերդում կերաւ, եկաւ տուն։

37. Սուլթան Զմուշ սպանում է Դավթին. Խանդութն իմմնասպան է լինում

Հավարին ուր շորեր խանեց,
Աչկեց վըր ուր Թիվին,
Տիսաւ՝ Մահ խաչ սեվցեր է.
Ըսաց. «Ախ յ-վախ, ախ յ-վախ, յես պատըճվա»։
Ելաւ, ըսաց. «Ճարն ինչ է, սը համ սպանվեմ»։
Էն ժամանակվա մարդ սուտ չըր հերդվընա.
Դավիթ ախաւ՝ գինք սուտ է հերդվըցե,
Ըսաց. «Ճարն ինչ է, սը համ, Սըլթան Զմուշ ընձի սպանի»։
Կնկան ըսաց.— Ցեմ շորեր բվա, տեղ սը համ.
Ընձի ջիր գի, ընձի լողկըցըցու.
Այդ ըմ վըր ձիկ ախտաս, չիտաս իմ իրեա։
— Ա՛յ մարդ, բա, մինք իրիկ, կնիկ ենք,
Ի՞նչըվա քի այդ տամ քի իրեա։
Կնիկ բերեց, Դավթին լողկըցըցուց,
Տիսաւ՝ Դավթի Մահ խաչ վըր աջ Թևին սեվցեր է։
Ըսաց.— Դավթի։
Ըսաց.— Ջոռ։
Եսաց.— Դավթի, քի Մահ խաչ ընչի սըվցեր է։
Դավիթ ըսաց.— Կնիկ,
Քի վիզ կոտրվի՝ սկոն ըսըցեր.
Ցես սը համ, զարտրվեմ, ել չըմ իգա։

Դավիթ եկավ, ձեռ դարսակ դինաց.
Գիլդզ — բան չտարավ ուր խնա ուր երդումի խաթեր.
«Սըպանվիմ, մեղաց ապաւվիմ»
Իշավ չիմանանք
Սըլթան Զմուշ ենտեղ աղբրի քովին տակ պախվեր եր.
Նետ-անեղն զարկեց Դավթի ձախ կողին
Դավթից յոթ գոմշի ձեն եկավ
Ջանդուխթ խանըմ քոշկ ու սարի վերեն նայած եր.
Դավթի բառայի ձեն լսավ.
Վոր լսավ, ուր սրտի քաջրուն՝
Չինք քոշկ ու սարից տփեց տակ
Ինու դըլեխ խրվավ
Քոշկ ու սարի դառն հիռչիվ մըչ քաջին

Մկա ենտեղ յոթ հարսախ ցորեն կը վերցի
Ջանդուխթ խանըմն էլ միասավ, պրծավ
Դավթի ու Ջանդուխթ խանըմ՝
Երկուս մեկտեղ տարան, խորին

38. Չենով Հովանց Ոդան-Տողանից պահանջում է Միհրին

Չենով Հովան եկավ վեր, ըսաց.
«Ցես ի՞չ անիմ. չիմ թագավորութուն ինաց անաեր.
Սասման անեն վորցեղեն կառավ.
Ցես եմ ինացես, Դավթի գավակ Մհեր,
Թե են էլ սաղ ըլնի»
Չենով Հովան կ'ըլնի, կը հա
Ոդան-Տողան թագավորի քաղաք
Կ'ըսի.— Ցեմ թոռ ատ ձի, տանիմ.
Չամ Դավթի սըպանըցըն, Դավթի թոռ առնենք,
Չամ Սասում չինա անաեր, տեր կենա Չոլանց տան
Կ'ըսի.— Ինամի Հովան,
Դավթի գավակ՝ Մհեր միաեր ի, չկա
Կ'ըսի.— Վոր միաեր ի,
Համ, ձեր գերեզմանաներուն կ'աշկեմ.
Մեր տան մարդ վոր մեկ տարեկան մնանի,
Ինու տապան տաս Հալապա գոզ ի.
Երկու տարեկան մնանի, քսան Հալապա գոզ ի.
Քսան տարեկան վոր մնանի,

Հըմնն տարվան տաս-տաս գան ի ինոր գերեզման,
Թի վոր հարցնես, մեր տան մարդ
Վոր հիսուն տարեկան մեռնի,
Տարիը գան ինու գերեզման տ'ըլնի,
Ցեմ քոռ Մհեր ըս տարի
Իրեք տարեկան ի, յես գիտեմ,

Կ'ըլնի, կը հա, գերեզմաննեք կ'իշկա.
Կ'աշկի, վոր ինոնց տան ջնսի գերեզման ենտեղ չկար
Կը գա, կ'ըսի.— Ինամի, դու ընչի ընձի կը խափես.
Ցեմ քոռ վոր իրեք տարեկան մեռնի,
Ինու գերեզման յիսուն գան ի.
Ցիսուն գան գերեզման չկա ձեր գերեզմաններու մեջ,
Ընչի ձիկ կը խափես
Կ'ըսի.— Ինամի, բա, սուտ չըս ըսի, մեռավ ի
Կ'ըսի.— Ջանըմ, յես գիտեմ չմեռավ ի.
Դու չըս ուզի տար

39. Ջենով Հովանը բռնալով հանում ի Միհրին տուտաքաղիից, բերում Սասուն

Ջենով Հովան կ'ըլնի, մըչ քաղքին կը բոռա.
— Մհեր, Դավիթ զավակ Մհեր, դեր իս, դա'ւս իլի՛
Քանսուն ավուր ճանապա Ջենով Հովանի ձեն կը հեր
Մեկ ել դանչեց.— Մհեր, Դավիթ զավակ Մհեր,
Դավիթ սրտաներ են, արի, քու քոլ առ
Ջենով Հովան սկոն զարմանալի ձեն ուներ.
Բաղաններ հիռչել խրխավ.
Մհերի ոխեն բաղան ել խրխավ
Մհեր մորեն իլեր եր,
Լեռ-արեվ չըր տեսե ուր աչքով
Շուչարանդ հոդի մեջ են պահեր.
Զըր գետի՝ արեվ ինչ եր,
Գիշեր ինչ եր, լուս-ցերեկ ինչ եր՝
Բան ըմ տատրվորես չըր տեսե, չըր խաղըցես
Ինու ոխեն պատ են գնե խրխավ.
Մհեր տեսավ՝ արեվ առնց մըչ ինու ոխըններու.
Մեկ մարդ ինու կը դանչի

Ըսաց Ողան-Տոդան Թադեվորին.
— Պապիկ, ընձի կը դանչեն։
Ըսաց.— Վորդի, ես յ...
Թարադա մինք մե սրտի խամար քի չընք խանի դու.
Զքի Թառլան կապրըցընք մեր սրտի խամար,
Քանի վոր տղա չունենք, դու մեր տղեն ես,
Մեր սրտի փափագ առնենք քինե։
Ախչար արեվ, ասաբվոր, ըս կա.
Քաղաք, մարդ կա, խազար Մհեր կա.
Խազար Դավիթ կա, մա մինակ դո՞ւ յես Մհեր։
Մհեր մեկ ել կը ախանա՝ մե մարդ ել մ' ել դանչեց.
— Մհեր, Մհեր, Դավիթ դավակ,
Ծանդուխ խանըմի դավակ,
Ողան-Տոդան Թադեվորի Թոռ,
Դու չըս լը՞անա, քե կը դանչեմ.
Քու խեր, Թառլան Դավիթ սրտանիր են,
Թոլ մնացե գնարին.
Մա դու չըս իգա՝ քու խոր Թոլ առնենք։
Ախբեր, դո՛ւ ել Սասման տան խոյուց ես,
Սասման տան խոյու գնան ես։
Վոր ակոն ըսաց, բադանները գըմեն խրվան։
Վոր բադանները գըմեն խրվան,
Մհեր գնա իլավ, գինաց։
Ծրոդրեր տիսավ գՄհեր, ճակատ պադեց.
Լալելեն առեց գՄհեր, գինաց Սասում։

40. Մհեր գինավառում ե չնվ Զենով Հովանի հետ առնում ե Դավթի արյան վրեժը

Զենով Հովան վոր գինաց Սասում,
Սասման տան չորեր, ճակեր խանեց, Մհերին տվեց։
Ըսաց.— Վորդի, ատ, խագի,
Սասման տան գնա դո՛ւ ես մնացի,
Ել յես խնայեմ վի՞ր խամար։

«Մհեր շորեր խագնվ.
Զենեխեղեն Շապիկ խագնվ.
Քու բքիկ Ղարաբին խագնվ.

Դավուխ Դադիֆին դրեց ուր գըլեխ.
Թրիկ կնճակին կապեց վըր ուր.
Ռըմիկ Ֆերդին առեց ուր ձեռ.
Գաբրիկ Զոլմանին առեց, դրեց վըր ուր թիվին.
Զըզմեն Աբդըբըմին խապաւ.
Գամիկ Սադաֆին եղաբկ Քաոկիկ Ջալալու բիբան.
Թամք Սադաֆին դրեց Քաոկիկ Ջալալու քամակ.
Քաոկիկ Ջալալին քեշեց գաա։

Վոր Քաոկիկ Ջալալին քեշեց գաա,
Քաոկիկ Ջալալին ըսաց.
— Ե՛, ախբամ, գաւ ինչ հազ ունես ձի խնճոնես.
Քաւ բերան ի, ձի խնճոնես գաւ։
Մհեր ըսաց.— Քաոկիկ Ջալալի,
Անբախտութուն մ՚ անի իր ձի.
Ցես ել Սաաման տան գանելուց եմ։
Քաոկիկ Ջալալին ըսաց.
— Դավթի խաթրի խաթար,
Եգ մեկ խաբար ըսըցիր,
Ի՞ ձեն չըմ ետա, իլի, ձի խնճի։

Մհեր կը խնճոնի, խրոդրեր կը տա ուր հնոջեվ,
կը հան Սըլթան Զմուշկու կովու մեջ։
Ջինով Հովան կ՚ըսի.— Ցես ինչ անեմ,
Մհեր տղայ ի, անհմայ ի, գաա չխնամկանա.
Ցես ել ծերացեր եմ, ձրնեն կռիվ չիգա։
Քաոկիկ Ջալալին կ՚ըսի.
— Ե՛, ախբամ, ի՞չ կը վախենաս,
Ցես՝ իրեք սկամ ասկեր ըլնի, կը կուտորեմ։
Են ինչ բան ի, յեմ պոչի հնոջեվ,
Ցեմ վոռնելու հնոջեվ,
Շնչիս հնոջեվ գինոնք կը կուտորեմ։
Մհեր կ՚ըսի.— Խրոդրեր, մա մինք Սաաման անեն չընք.
Ձի մինք Սաաման անեն ենք։
Մինք մեռնենք, մեր գերեզմի վրեն,
Թագավորներ չըն կենա գա։
Գըշ, հանք, մինք մեր կռիվը անենք։
Ջինով Հովան ու Մհեր մաան կռիվ։
Ջինով Հովան Բոզ մաասակ խնճեր ի,

Ընկկը ի մըչ Սըլթան Զմըչի ասկրին,
կիսասպանել կ'անի, կ'ըսի.— Մհեր, վորդի,
*Ցես կիսասպանել կ'անիմ, դա՛ թըմբե՛։**
Շատ կռիվ արին, չուր հավարին գարկվան։
Խրողըկը կ'ըսի.
— Նսա իմնչ անող բան ի, բանջար կը բրդիմ։
— Խրողըկը, կ'ըսի Մհեր, դա՛ կը բրդես,
Ամա յես ել քինե ուսա, ել անող կը բրդիմ։
Սըլթան Զմըչիու ասկրի քա՛ք կտակին։
Մհեր կ'ըսի.— Ա՛խ-ե՛չ, յիմ խոր թոլ առի։*

Կ'ըլնին, կը գառնան Սասան քա՛ղաք.
Ուրենց Սասան Ջոլ տուն։

Գ

Մ Հ Ե Ր

11. Մհերը չի խաբվում Զենով Հովանի կնոջից յիվ ճրա զրպարտությամբ արտաքսվում և ցնից

Զենով Հովան չամա կ'ուրախանա.
Կ'ըսի. «Փառք քեզ, Աստված,
Ցեմ թոռ Մհեր ձի խասավ. ել չըմ վնխենա»։
Երկու-իրեք որ կը ննան տուն, կը խանգըստանան։
Զենով Հովան կ'ըլնի, կ'նհա Ավազ ասր նեջիր։

Մհեր շատ խորատ տղայ ի.
Տևսակով, քաղցրախոսուն, սըպասակակերպ ի։
Զենով Հովանի կնկա՛ սիրտ վըր Մհերին կ'ավրի.
Կ'ըսի.— Վորդի, ասրե, հևսոր ջա՛ր դի, ձի լոզացըցու։
Մհեր կ'ըսի.— Ա՛յ, մերկին,
Սկոն բան չըլնը, սմա՛թ ի.
Կ'ուզես, յես ջա՛ր դնեմ, դա՛ տասր, լոզացի։
Կ'ըսի.— Մհեր, չըմ դիտի սմա՛թ-սմամա՛թ,
Ջա՛ր կը դնիս, բիբիս, ղընձի կը լոդկըցնես։
Մհերի ճաբ կը կտրի, կ'ըսի.

---

* Ա՛խ-ե՛չ — ոխայ, Խ մ բ.

«Ինքն, ուր Աստված, տանեմ, լոկըցըցեմ»։
Քաւր կ'առնէ, կը հա չոլ, կ'ըսէ.— Արի, լոկըցի։
Կ'ըսէ.— Դուն Քաւր լից վար չեմ գըլխուն, չես լոկանար։
Մհեր իշ կ'անի, ձեռնէն չազատվի։
Ուր աչկեր կը խփի,
Քաւր կը լցի վըր ուր խրողրոր կնկան.
Շեբեփ կը գիտնա մըն խրողրոր կնկան գըլխուն,
Գըլուխ կը կուտրի։

Խրողրոր կնիկ կ'ըլնի, անզգամի նման կը հա,
Կը նստի տուն, ուր գըլուխ կը ծածկի.
Տխնամ՝ Զինով Հովան նեղիւրից եկավ տուն,
Մհերն ել եկավ, գինուց ուր խամար խաղալու։
Զինով Հովան կ'ըսէ.
— Կնիկ, ընչի՞ չըս ըլնի վեր,
Նեղիւր չեմ ձեռնեն առնի,
Կնիկ մարդին խաոնե, խետ խաբար չիտաս։
Զինով Հովան.— Ա՛յ հավաթ, կնիկ,
Եղ ինչ ի կ'անես չեմ գըլուխ հոր չոզուքիանով։
Կնիկ կ'ըսէ.— Յան քու քոռ կը մնա նա տուն, յան չես
կ'ըսէ.— կնիկ, ընչի՞
— Քու քոռ ձեռ կը քաղիր քըխ ձի։
Զինով Հովան կ'ըսէ.— Վայ, կնիկ,
Որ չոզուքինով նա խաչատակութին ի.
Նա իշ ի, դու տուտ կ'ըսիս.
Ցեմ քոռ ակնա բան անի՞
Կնիկ կ'ըսէ.— Ցես չատ ակոն բաներ չըմ գիտի։
Յան չես նա տուն պտի մնամ, չան Մհեր
Զինով Հովան կ'ըսէ.
— Կնիկ, դուն ըլնես, քու Աստված,
Ակոն մ' անի չեմ գըլուխ.
Ցեմ քոռ չեմ ձեռնեն մի խանի.
Դու կը տեսնաս՝ Սասան անուն ևն մեկ գնաց ի Պարսկ։
Սասան տան փակըղնելու քիք մի կտուր.
Ափսոս ի՝ Սասան տան փակըղ եհա, ինի դռներ,
Սասում մնա անառիր։
— Վոր ակոն ի, չես ա՛ըլնեմ, ոը համ,
Մհեր կենա քի խամար։

Զինով Հովան կ'ըսի.— Կնիկ,
Ասյու որենքին մեջ պատկուկ կնիկ թըղնել չըկըր.
Յես Սասման Ջոջ տանեն եմ,
Յեմ նամուսի խաթար ամոթ ի.
Դու, քու Աստված, իլի, գնա շինի, Մհեր թըղ չգա՜»

Մհեր հեվարին կը գա, վոր գա տուն,
Չոռ կը տա դռան, կ'աչկի՝ գնա փակ ի։
Մհեր կը հիմանա.
Կ'ըսի. «Յեմ խրոլըոր կնկան ապածն ի»։

42. Ասատախած Մհերը ծնողների գերեզմանի վրա. ծնողների խոհուրդը

Մհեր կ'ըլնի, կը թըղնի, լալկին կը հա, կ'ըսի.
«Ի՞նչըխ ինձի հետոր Սասման Ջոջ տանեն գրկըցին»։
Կը հա, վըր ուր խոր գերեզմին, կը լա.
Ասաղ կ'ըսի.

«Ախրիկ, քու անուշ քընուց վիր իլի,
Ընձի հետոր Սասման Ջոջ տանեն բերահր են ապած.
Ախրիկ, քու անուշ քընուց վիր իլի,
Ընձի հետոր Սասման Ջոջ տանեն բերահր են ապած»։

Աստուծու խաթանքով Դավիթ կը փոշտա,
Կ'ըլնի, կը նստի մըչ ուր գերեզմընին,
Կ'ըսի խաղով.

«Վորդի, ինչ անեմ,
Գնացի չահվար ձեռնես,
Գին, կերակ թափե հիրխես,
Լա՜ռ կարվե աչկերես.
Ոձ, կարիճ գին գրե վրես»։

Ել մ' ել Դավիթ կը պատկի, գերեզման կը գա հերար։
Մհեր կ'ըլնի, կը հա, վըր ուր մեր՝
Ատնդուխ խանըմի գերեզմընին, կը լա.
Ասաղ կ'ըսի.

«Մարե, քու անուշ քընուց վ'եր իվի,
Հետոր ընձի Սաաման Զոջ անկն բերահր արիր ևն.
Մարե, քու անուշ քընուց վ'եր իվի,
Հետոր ընձի Սաաման Զոջ անկն բերահր արիր ևն»։

Ասաուծու խրամանքով Մհերի մեր՝
Ամանդուխ խանըմ կը վոըշաա,
կը նսաե մըչ ուր գերեզմընին.
կ'ըսի խաղով.

«Վորդի, ինչ անեմ,
Գնացեր չահվաբ ձեռնես,
Գաձն, կերպ կարվի իրիսես,
կարվե ըյս աչկերես,
Ոձ, կարիճ բյն գրե վրես»։

Ասաուծու խրամանքով
Ել մ' ել Ամանդուխ խանըմ կը մանե ուր գերեզմանն.
կ'ըսի.

«Վորդի, դու գնա, դու գնա.
Ին ճանրաես, իչ դու ար հաա,
Բյր քյադած ի, ավազ մադած»։

23. Մհերի ծառակերությունն ու գութան աճելը

Մհեր ձին կը քըշի, կը հա,
Գայթան արող մարդ ըմ կը ասնաա,
կ'ըսի.— Ա՛յ, մարդիր, բարի հաջողում ծե։
կ'ըսին.— Աստուծու բարին քե, Մհեր։
կ'ըսի.— Ա՛յ, աղբերներ, անտիի եմ,
Մե ճոխ խաց չըք ի՞ստ ձի։
Գայթեր տեր կ'ըսի.— Ընչի՞ չընք ի՞ստա.
կա հանն, արաի գըլխե խաց կա. պինա, կի։
Մհեր կ'ըլնի, կը հա, կը ասնաա՝ խաց չատ կա ևնտեղ.
Ցոխ մարդու չլսայ ի, իրիք ավուր, իրիք գանձա։
Ին խաց հըմեն կ'ուտի Մհեր։—
Բա, Մհեր ֆերըդ ի, բա չ'ուտի, ինչ աներ։—
Ինանց մեկ գեղեցե մշակ կ'ըլնի.

Մշակ կ'ըսի.— Ա՛յ, մարդ,
Թո՛ւ մեր յոթ մարդու ջրին,
Իրենք ալճուր, իրենք-իրենք դանվա՜,
Կնաբար ըլլուն մեկ դանվա.
Թո՛ւ կը գա՞ս, մեր գո՛ւքան մե փաթ կան առա՛ր
Մհեր կը հա, Քո՛ռկիկ Ջալալով յոթ փաթ կան կը առա՛ր
Մշակ կ'ըսի.— Ենկ քի հադ չի,
Ենկ Քո՛ռկիկ Ջալալու հնարն եր՛։
Ի՛ջվի Մհեր, յոթ փաթ ել վռանով կան կը առա՛ր

24. Դեսնի բուլացուտը Մհերի առաջ յեվ Մհերի փակվելն Ակրփու ծարի մեջ

Կ'ըլնի, կը խեծնի Քո՛ռկիկ Ջալալին, կը հա.
Գետին հետջով Քո՛ռկիկ Ջալալու վռատց կը ծնդա՛ր
Մհեր կ'ըսի. «Հայ-հո՛, բնչ ի.
Գետինն ել խալխվորցեր ի,
Ցեմ ձիու վռատց տակ չդիմանա»՛
Աստուծու խրամանքով՝ Մհեր կը հա,
կը խառնի Ակրփու քյոր՛
Քյոր կը բացվի, Մհեր, ուր ձիով կը մտնե մըշ քյորին.
Քյոր կը գո՛ փիրար՛

25. Վերջաբան

Կ'ըսին՝ Ըն որ իշ քյոր քյողնե, ավազ մաղնե,
Ենե ժամանակ Մհեր որ գո՛ գա՛ր
Կ'ըսին՝ Դել Մհեր գինքն ել, ուր ձին ել տաղ ի՛ր
Մըկա, կ'ըսին, ենե տեղ արած ի վանքո՛ր
Ամեն տարի Ամբարձման կ'ը հան ենտեղ ուխտ.
Շատերուց ել լսեր ենք.
Ենու ձին՝ ուրբաթե-ուրբաթ ենու ջրվածք կ'ըլնի.
Ենե քյորի հետջով կը թացվի.
Ջամեն մարդն ել ախիր ի՛ր

Քառասուն ոտքամին տանք Սասման Ջոջ տանո՛ր
Շեն ու պոծատ կենա
Մարութա Բանձր Աստվածածին վըր ուր խըմանո՛ր

Հայերի ներկան վիճակը

Ազգասիրական
Հետաքննություն
Մանուկ-Հասակ Հայազգեաց

Ամի աստուծոյ ՌՈՒՀԵ
Հետաքնիչ Հայրենակից մի Հայոց

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Այս պատումը հանել ենք Եփր. Լալայանի արշավախմբի նյութերից, որոնք պահվում են ՀՍՍՀ Կուլտուրայի Պատմության Ինստիտուտում։

Պատումը պրն յն առել Շատախցի Շահեն Կուժիկյանը, որը՝ ներկայումս ապրելով Սերեմանում, աշխատակցում է Կ. Գ. Ինստիտուտի Ֆոլկլորի և քրդագիտության սեկտորներին։

Պատումն առաջարան չունեցր։ Շեռապրի վերջում կար մեկը հետևյալ ծանոթությունը. «Պատմեց Շատախու Սակ գյուղացի Բուժոյի կինն Մանուշը (Մանուշակ) 1915 թ. նոյեմբեր 15, Սերեման»։

Բանահավաք Շ. Կուժիկյանի միջոցով անցկացանք, որ պատումիս ասացող Մանուշի աղջիկ Համլիկն ապրում է Սերեմանում և որ նա մոտից ազգրել է «ասել» ու յերգել այս պատումը։

Բանահավաքի առաջնորդությամբ՝ հանդուցյալ յերաժշտագետ Սպ. Մելլերյանն ու յես գնացինք տիկ. Համլիկի մոտ, առաջնինք պատումը, «ասել» տալով կարևոր հատվածները, լրացրինք «խաղերը» նոր փորձիկ հատվածներով և ձայնագրինք վոճերն ու բառերը Համլիկը գրեթե բառացի պատում եր Շ. Կուժիկյանի գրի առածը։

Այդ մասին հիշատակել ենք ծանոթագրություններում։ Համլիկի բոլոր լրացումները մենք մտցրել ենք պատումի մեջ, դիտելով այդպիսիները, որպես մտացածին չգրանցված բնագրային հատվածներ։

Սպ. Մելլերյանը նոտագրել և Համլիկի «խաղով ասած» կտորները։

Մանուշը Շատախի Հին Ննգ գյուղի բնակիչ Միրզո Ջաղո Ջաղոյանի աղջիկն եր 13 տարեկան հասակում նա ամուսնացել է Շատախ Սակ գյուղի բնակիչ Հովհաննես Բուժո Գոդոյանի հետ։ Մի քանի տարի անց նա այրիացել է և ամուսնացել Սերեմանում Համլիկի հոր՝ Ալի Ալիյանի հետ։ Մանուշը Շատախում ունեցել է 3 յերեխաներ։ Սերեմանում ծնվել է 4 յերեխա։ Մանուշը հայերեն գրել-կարդալ չգիտե։

Մանուշը մահացավ 1927 թ., 57 տարեկան հասակում։

Համլիկը չգիտե, թե յերբ և ուրից է ծագել «Թավիլի հեքիաթը»։ Ասում է, թե լինչպես բանտարկյալներն ու հարևանները հավաքվում էին նրա հոր տունը և յերկար գիշերներով պատմում «Թավիլի հեքիաթը»։ Համլիկն

ասելով՝ երբ հորեղբորորդին Ավետիքը (Ավդոն)* շատ լավ գիտեր «Դավթի հեքաթքը։ «Նա կը պատմեր և խաղով կ'ըսեր»,— ասում է Համբիկը։

Մանուշը գիտեր բազմաթիվ յերգեր, խաղեր ու հեքաթներ (հայկական և քրդերեն)։ գիտեր նաև «Ելլէլի Մաջուան», որ քրդերեն եր պատմում և յերգում։

Նա սիրով եր պատմում իր գիտցածը. պատմում եր բոլորին, մանավանդ իր յերեխաներին։ «Ծատով» ասվող կտորները յերգում եր շատ դանդաղ ու անուշ ձայնով։

Մանուշը խոսող-ասող, պատասխան և կատակասեր կին և յեղել։

Ողջվելով ս. Համբիկի և բանահավաք Շ. Կուժիկյանի պատրաստակամությունից, մենք մի քանի անգամ միասին կատղացել ենք այս պատումը և վեր ենք ածել արեվմտահայ ստատգրաձևությունն արեվելահայ գրական ստատգրաձևության։

Կ. ՄԵԼԻՔ-ՈՀԱՆՋԱՆՑԱՆ

Համապատասխան տպագրական նիշեր չունենալու պատճառով, գիրքս տպելիս, մենք ի վիճակի չենք այս պատումի իր լեզվական բոլոր նրբությունները լուսաբանելու։ Լեզվական-քերականական նեղ շրջանակների մեջ հնարավորության սահմաններում մենք տալիս ենք հնչյունական նրբությունները։

Բացի յերկար ձայներից՝ պատումիս տպագրության ամբողջ ծախսը մեր իսկ

ՀԵՂԻՆԱԿԸ

* Տես № 16 պատումի առաջաբանը։ Խ մ բ.

ԴԱՎԹԻ ՅԵՎ ՎՐՆԱՒԻ ԿՌԻՎԸ

1. Աղխատացած Վրիաթը ճախտուդ և դառնում իր յաղթայրենիք՝ Մելիքի յետ Հովանի մոտ

Կ

ընը, կընը, իրենք ախպեր կընը.
Մեկի անուն Մելիք, մեկի՝ Վրնար, մեկին՝ Հովան ևր,
Իրենք ախպերքեր ուրենց կեղրանք պատճռցին.
Ամեն մեկ գընաց վեր ուր կեղին,
Հովան, Մելիք շատ խարուստացան.
Վրնար ախքրտցավ, շատ նեղ ընգավ.
Իրի, ըվինք նեռել մա երկու ախպերքեր,
Ասց.—Յես կը խնթրեմ, յես նեղ տեղ եմ ընգեր,
Յես չկերցա ձի կառավորեր և.
Ձի հարպատմ անեք, ռենջրրրքենը ըմ, պա մ' տաք ձիկ,
Յեմ ըղարեն իլնի.
Ի խովըվրքենից, ի նախրորքըքենից, պա մ' ավեք ձիկ.
Յեմ ըղարեն իլնի,
Երկու ախպերքեր գան արին նախրորք,
Վրնար տավրի վռանեն իշ նալ, ինչ կ'եներ, բանրավեց.
Շուր ուր կանվըլ ինչ ըըմըմավ, ուր հախին եղ առեց,
Հա ուր նալի կռուրքերուն կընաց ուր տուն,
Կընաց մա ուռքեն, ուր նալի կռուրքեր խռուր,
Հալցոց, եղան փեսի ձեր, արաւ գոմի ուր խըմար,

2. Վ.քհարը յավ իր ծառաներ՝ Կուզ Բահդին ու Հասան Բեկը պահում ևն Մելիքին

Անոնք երկու խոլամ կըներ.
Մեկ Կուզ Բահդին քաքամպերան,
Մեկալ անուն Հասան Բեկ եր
Խոլամքերուն ըսաց.
— Ի՞նչ անենք քա յեմ ախպերքերուն, ինչըխ չանենք,
Խոլամքեր կ'ըսեն.— Տոն մի գնասուր տուր,
Մենք գիտենք՝ ինչըխ կ'անենք,
Են ել 'սաց.— Յես ալիր եմ ծեր ծեռ,
Ի՛նչըխ գիտեք, ասկոն արեք,
Խոլամքեր կ'երթան տեղ կը փորեն,
Կը գան, ուբեն աղին կ'ըսեն.
— Երե, ընանք գոռեր,
Բի փաթըթենք, անենք հանատեղ.
Բ'ախպեր* կանչենք, պիրենք,
Ըսենք՝ վ.քհար մեռեր, երե վերեն,
Պիրենք, մտուցենք տեղ, ըսպանենք, մնա գնկ.
Ախպեր տարան, փաթըթըցին, տըին հանատեղ.
Հորոխկըցին, Մելիք պիրին վեր ախպոր,
Մելըքին 'սըցին.— Մա մտի ք'ախպոր տեղ.
Մա խենք՝ անոն բաժնով ի, ինչըխ ի
Մելիք խա մտավ հանատեղ,
Քաքամպերան Կուզ Բահդին
Զամփ ըմ ախպոր կըշտեն առեց,
Եզար մա Մելիքի կըլխուն, մնաց հանատեղ.
Խոզ ալին վերմն, պախըցին, իկին ուբենց տուն.

3. Վ.քհարը պահանջում ե Հալանից Մելիքի կինը յեվ յոր տարվա հարկը. Մելիքի կնոջ սուգը յեվ ուխտը

Գալ ուբենց ժողով տըին.
«Ախա՛ ինչըխ անենք, ինչըխ չանենք»։
Վ.քհար 'սաց.— Յես ա'նհամ, անոն կնիկ պիրեմ ձիկ։
Կ'առնի ուր խոլամքեր, կ'ենա Հալանի տուն.

---

* Զայնավորից առաջ «ք'» — քո, ք'ախպեր — քո ախպեր։ Խ մ ք.

Կ'ըսէ.— Ան Մելքի կնիկ ալ առաւ ձիկ.
Ան յոթ տարուան խըրջ ու խաբայ ալ առաւ ձիկ։
Են 'սաց.— Ցեմ ախազոր կնիկ տղավ չ, չես չըմ ըտաւ.
Ցես յոթ տարուան խըրջ ու խաբայ ավոզ եմ, կնիկ ավոզ չեմ։
Մելքի կնիկ կընայց, մտավ ուր հոդին, առաք պռնեց.
'Սաց. «Զուր մանչ չեմ ոխտին չեմ ոըզին չիլնի, հոր հնչ առնի,
Ցես արեվմտըս չկամ»։

Գ. Մելիքի վոդի՝ Դավթի մանկական չարութիւնները

Ադամ խառը, անոն լամ կըլայ.
Անուն որին Տավիթ։
Տղեն շըտա կը ճոճաներ.
Ըռատամ կը, որն կը ճոճաներ։
Հաւրիշ տղեաներ թի տարի մ' կը ճոճանեն,
Ան որն կը ճոճաներ։
Տղեն կըտայ քըտխոխիկ,
Կ'եներ, խատ ճժերուն ճանն կը խաղեր։
Կեղտկան ճժեր չեն կենա ատեմ առնեն.
Անոնց զըմենանց կը բաշրատիր,
Կը լցեր ուր չոր կը գեր առուն։
Ճժեր զըմեն կ'ենեն ուրենց առուն, կը լեն։
Անոնց մերեր կը գեն մա Հոլան,
Կ'ըսեն.— Աղա, կը խընթրենք՝
Տա թամբի մ' ատի հըրճիվ նա տղին,
Մեր տղեաներ կը ցավցըցի։

Ե. Դավիթը գառնուրած չիլ ճախարդ

Դերխա խրտխտեր կը պիրի,
Կը անի հըրճիվ ուր կառներուն։
Վըտր Տավիթ կ'երթա հըրճիվ կառներուն,
Վըտր կը տանի տար, հինք կառներ կը թըղնի տար,
Կ'ենա խատ ուր քնճիներ։

Կեղտ բերվորքեր կը հառն՝ վոխչար ալ կիլեն.
Կ'աշկեն՝ հայ մըկա, հայ դեմ ել
Տավիթ կառներ պիրի,— Տավիթ չկա։

Խովիվ կ'ելնա, կը կանչէ...
— Հայ, Տա՛վիթ, կառներ պէ՛.
Տաւիթի կ'ինայ սար-քար, իշ ջանաւըը կա,
Յա՛ կառնեըուն կը պլըխ, կը մառւցի մա՛չ վոխչրին,
Բևըվոըքեր կը գա՛ն առւն, կ'ըսին Հավանին.
— Ի՞չ կ'անիս, քա՛ ք'Աատըծուն,
Տաւիթի իշ ջանաւըը կըեր,
Յա՛ կառնեըուն, քանց կառներ չատ,
Իպի, իլից մա՛չ վոխչրին,
Կա՛խ չե մի՛կ* ըսպաներ են, մի՛* կևրեր են.
Կը խնթրինք գա՛ն նատըցըցու.

Հանդա՛ց ըզՏաւիթի նատըցըցող,
Դա՛ր արաւ կևղի նախրա՛թի,
Մա՛ ախ՝ նախրին ինչըխ արաւ։
Դա՛ր նախիր ինչ տարաւ, իջող սար,
Ընգա՛ւ խատ ուր անըդան,
Նախիր կը ըլա՛վի ան սար-քա՛ր.
Հովիրին կ'ինի սար-քա՛ր,
Տաւիթի իշ ջանաւըը կա,
Յա՛ նախրին կը ժողովի,
Կը պլըրե, ըլցի մա՛չ կևղին,
Կևղական կը կա՛ն մա՛ խրոխպեր, կ'ըսին.
— Մինք կը խնթրինք՝ անան մ' անի քա՛ մի՛կ,
Մեր մևկին ոլախ չիկևր, մևկին ջանի չիկևր,
Բա՛նց ջանաւըը, հաւել գա՛ չիկևր մեր առւս,
Դա՛ր հանդուց ևլ ըզՏաւիթի կը նատըցըցի,
Դա՛ր Տաւիթին 'ատց.
— Տա՛վիթ, քը խեր ձեզ մարթի ևր,
Անան մ' անի, մինք կը խնթրինք.
Կևղ մի՛* ոը նատըցըցին վեր. մի ամա՛թ ի։

6. Վ.որոգրդություն. Պառավը չեվ վաճ՚ր վորոտեղուս

Ան ևլ անեղ ըմ տվից.
Դա՛ր համա՛նոր կ'ելներ,
Պառավս մ' կորկի արտի մեչ ըր կը սրպաներ,

* Մի՛կ, մի՛ — մեզ։ Ա ժ ր.

Ուր խամաք հանդի կը խաղեր.
Զուր հեվալին Պաուլու արտ կ'անի կալ՝
Անու խրոխպեր Հովան ելավ 'սաց.
— Տ'ահամ, յեմ ախպոր վանք ըմ կա՝
կընանց, աչք ըմ տա, կա՝

Պառավ ինչ կ'ահա, ուր արտ կը սխանա,
Տավթի առկոն ավրեր,
կ'ըսի Տավթին.— Թըլե՛ր Տավթի,
Թափի քը լեշդ, թափի քը միս,
երբ, քը խրոխպեր կ'երթա՞ քը խոր վանք.
երբ, ատն ել կընա նեձիր խա՞ քը խրոխպոր՝
Տավթի իրի, կը սխանա՝ խրոխպեր ծխանք քեչե ատա՞
կ'ըսի.— Խրոխպեր, յես ել տը գամ խա՞ քիկ՝
Խրոխպեր կ'ըսի.— Յես տ'ահամ նա՞ տարեր.
կիշեր տը ճամ տա՞ս, տա՞ տը վախանաս, տա՞ մի գա՞
Տավթի կ'ըսի.— Յես յեմ Աստուց չվախանի,
Շամախկի մ' տը տա՞, քը վիզ թռներ՝
Խրոխպեր ել ծեն չխանի, կը տանի խա՞տ ուր՝
կիշեր կը ճան վանք, կը քընանա՞

7. Վանքի վերաբնումը

Տավթի կը սխանա, վոր լա՞ կ'իլնի վանքի վերեն.
Տավթի խրոխպոր կը խաբցնի,
կ'ըսի.— Նա՞ ինչ լա՞ ի՝
Խրոխպեր կխոի՝ ինչ կի,
Ալ խոսքըս կը տա Տավթին, կ'ըսի.
— Տավթի, սարի խուվիլ ենք, կրակ կ'անենք,
Անոնց լանք ի, կ'իլնի՝
Տավթի 'սաց.— Ձե, յես կը սխանամ,
Մարթի կրակի նմուշ չի նա՞ կրակ՝
Խրոխպեր 'սաց.— Ձե՝
Ելավ, Տավթի լավանդիք
Եթա՞լ ուր նըշխի տակ, կող ելավ, քընավ՝
Տավթի կիշեր խանջա՞լ եթա՞լ, ճոթեր կտրեց.
Խրոխպեր քընուկ, կատա՞ն վանքին արավ, կընա՞ց՝
Խանջա՞լ եգեր վանք, իրի, տա՞լ խրոխպեր քընուկ.

'Սաց.— Խրոխպեր, մ' իլէ, իլէ վեր,
Լեռցավ, նա կրակ տալ գի կը կպնի։
Դեր խրոխպեր կ'ըսէ.
— Ալ մեռնիմ, Տանվէթ, չե նա սար է.
Շէնն կա, գաւառն կա, նահընդան կա.
Անոնց կրակն է, կը վառվի։
Դեր Տանվէթ 'սաց.— Յես Աստուց չվախանիմ,
Շատախկէ մ' որ գայիկ, քեզ վիզ թռնեմ։
Յես գացիր եմ, իկիր եմ.
Տաւ ձի ինչ խափըս կը տաս, յեմ խոր վանքն է,
Յես կը խնթրիմ, (խաղով կ'ըսէ).

«Տո, խըրխպեր, մեռնիմ քի, խըրխպեր,
Յես տեր չունիմ, տաւ ձի արա տերութիւն.
Տո, խըրխպեր, մեռնիմ քի, խըրխպեր,
Յես խեր չունիմ, տաւ ձի արա խերութիւն.
Տո, խըրխպեր, մեռնիմ քի, խըրխպեր,
Յես մեր չունիմ, տաւ ձի արա մերութիւն.
Տո, խըրխպեր, մեռնիմ քի, խըրխպեր,
Յես ախպեր չունիմ, տաւ ձի արա ախպերութիւն.
Տո, խըրխպեր, մեռնիմ քի, խըրխպեր,
Տաւ կընդի ձի քառասուն սարակ.
Տո, խըրխպեր, մեռնիմ քի, խըրխպեր,
Քի քենե պետն է քառասուն ուսթա.
Տո, խըրխպեր, մեռնիմ քի խըրխպեր,
Քի քենե պետն է քառասուն քեր տիղ.
Տո, խըրխպեր, մեռնիմ քի, խըրխպեր,
Քի քենե պետն է քառասուն կամ տիղ.
Տո, խըրխպեր, մեռնիմ քի խըրխպեր,
Քի քենե պետն է՝ չոպանի չոր չոպանի կայնի յեմ
խոր վանք.
Տո, խըրխպեր, մեռնիմ քի, խըրխպեր,
Քի քենե պետն է քառասուն վարդապետ.
Տո, խըրխպեր, մեռնիմ քի, խըրխպեր,

---

* Այս յիշիւս տողը չկայ Շ. Կուժիկեանի դրի առածի մէջ. ավելացրել է Համմիկը Կ. Մ.-Ո.

** Այս յիշիւս տողն ավելացրել է Համմիկը Կ. Մ.-Ո.

Չի քենև պետն ի քառասուն երեց.
Տո՛, խըրթխպեր, մեռնիմ քի, խըրթխպե՛ր,
Չի քենև պետն ի քառասուն փոքրավոր.
Տո՛, խըրթխպեր, մեռնիմ քի, խըրթխպե՛ր,
Չի քենև պետն ի քառասուն սարկավագ.
Տո՛, խըրթխպեր, մեռնիմ քի, խըրթխպե՛ր,
Չի քենև պետն ի չնպաթի որ անբիծք, կըրակի պատարագ,*
Ասչ խրիշտակ վեր չեմ ասչ թեվին իչնի.
Տո՛, խըրթխպեր, մեռնիմ քի, խըրթխպե՛ր,
Չի քենև պետն ի՝ Բաթմանա Բուղեն գաղդալան իչնի»։**

Խրթխպեր տեսավ տղեն՝
Ուր աչք իշկ ուղեց, իպի,
Մեկ չնպթըվան մեչ չնիցին,—
Վըհարն եր ավրեր,—
Պատարագ մեչ արին.
Բաթմանա Բուղեն պիրին,
Տրին հերճիվ առան, իկին ուրենց առուն։

8. Հարձակում վանքի վրա, հարկահանություն, Պառավի խրատը

Տավթի ախր մ՚ էլ կ՚առնի ուր անեղ,
Կ՚ելա Պառավու արտի մեչ լեր սպանելու
Վըհար լսեր, որ վանք շինած ին։
Տը գա, մա խեմ՝ վանք ախր մ՚ էլ չքալնե՞, առնի։
Վըհար կ՚առնի ուր խոլամքեր, կը գա վեր վանքին։
Ի՛նչըխ կ՚անի, չկենի տեմ առնի,
Կը քըղնի, կ՚երթա հետ.
Ուր ժողով խա խոլամքերուն կը տնի։
Խոլամքեր կ՚ըսին.
— Որ չկերցանք վեր վանքին,
Մինք ա՛երթանք, խըրջ-խաչըջ պիրինք։
Դեր քաքաղերան Կուզ Բանդին կը գա

* Համարին այս տողն այսպես է տրված, իսկ Շ. Կուժիկյանի գրքում առաջին «անբիծք իչնի» և «պատարագ իչնի» չկա։ Կ. Մ.–Ռ.

** Ձևերը և Մ.–Ռ.

Այն Հըսկն Բանկին մնա Հովան,
Հովան կը տանի ուր տուն,
Զափ կը տնի մանչ վուսկուն,
Վոր չափի, տա, տանեն։

Պառավ կ'երթա մն ուր պրտկն, Տանվիկն կ'ըսի.
— Թափի քը լեզը, թափի քը մխա,
Երբ, գո եկած՝ յոթ տարվան խաբկ-խաբանկ
Ըը խրոխպոր մռաեն կ'առնեն,
Երբ, մը Թը'դնի... Տու կըտրիճ ես։

9. Դավիթը հարկ չի տալիս յեվ պատուհասում և հարկահանիներին

Տանվիկ կը գա տուն, կ'ըսի.
— Խրոխպեր, ատ իշկ ի կ'անես։
Խրոխպեր կ'ըսի.— Խանկ կը չափեմ։
կ'ըսի.— Խրոխպեր, տու իլի վեր,
Յես կը չափեմ, տու չըս կիտի չափի։
Խրոխպոր ծեռնեն կ'առնի, վոր չափի։
Զափելու խատ՝ մեկ կը գանկի մանչ խոլամոչ կըվռուն։
Խոլամքեր կ'անեն, վոր ոը փախնեն,
կը խասնի մանչ տուն,
Բանքաչերան կուզ Բանդին կը պռնի,
Ատամքեր կը քիշի, երկու ոեզ կը շարի,
կը պըվըռնի անու ճակատ, կ'ըսի.— կընա՞,
Բանասուն տիր ք'աղի կնիկ անում իլնի,
Թը չգա յեմ կուխվ...
Խոլամքեր ճորին Թըդին, փախան,
Գացին, մտան ուրենց տներ,
Ալ աղին ել հերևման չելան։

10. Կուզ Բանդին վըտաքին պատռում և իր գլխին չեկածը

Վըհար, չանգի մ' ընցավ,
Տեսավ, վոր խոլամքեր չերեվացին,
Անրցընեց.— Նա ինչ եղած, ինչ չելած։
Երկու տղա 'սըցին.

— Նա չպատճի ըսի կա՝ եկած, գացած ուրենց տուն։
Ըսաց.— կանչէք, գան յիմ տխմաց.
Նա ինչ բան է, եկած, ձի հիմաց չտված,
Թող կանչըցին, պիրին։
Ըսաց.— Նա ինչ բան է
— Մինք, 'սիցին, տ'նհամնք,
Տը պիրինք հերկեն կնիկ՝ հուգա պատնա,
Պիրենք կոլոտ կնիկ՝ երկանք ագա։
Յեմ թախմին շատ թախմին եր.
Յես չկիտցա քաբ-կապան եր.
Յես յիմ խալխին տաշտ մնգին եր.
Յեմ թախմին տանա թախմին եր։
Գնցի, տեսա Հովան չեր,
Ատնա նորթխանա տղի մ' եր։
Նա ոչխին եկան մեր կըլխի,
Ատնա հուշտունց է տուր...
Թող ալ յիմ կործ չի,
Ջը կործն է, տա'ւ կիտես։

11. Վրիաթի զորահավաքն ու արշավանքը յեվ պատգամը Հովանին

Թող Վրհաթ կ'իլնի, ուր մատ կը ճըղի,
Ուր մատի երընով կիր կը կըրի յոթ քաղաք,
Թի տանե մ' տաքար ձի գոն,
Լատնք յոթ տարի,
Նոր տնտւ տաքըրի պոշ խըլըտավ.
Ատկոմ ինչ տաքար իկին։
Իկին, տրիցին Տաւթի սընոր
Ուրենց խոխաթքեր գործըցին, նատան, վոր կատրտ հորոխկեն.
Թի. «Տաւթի ինչ մարթ է, մինք իկինք, գա մեր կոխվ»։
Թող Վրհաթ երկու խոլամ հորոխկեց մա Հովան,
'Սաց.— Յես իկիր եմ կոխվ,
Մա խոմ ինչ կ'ըսի. չըսի՝ ձի ակախ չարտավ։

12. Դավիթը Պաուավի խորհրդով հարեղբորից առնում է իր հոր ձին ու սարբ յեվ գինավառվում է

Տավիթ եվ մ' եվ, ուր անեվ ծեռ,
Գա մանչ Պաուու կորվին,
Պաուավ եվ ըմ կ'եհա,
Կ'ըսի.— Թըվո՛ր Տավիթ,
Թափի քը լեյր, թափի քը մ[ա],
Ցեմ ամա կ'ավրես.
Երի, գա անքար իվեր վար քը խրոխպոր կոխվ.
Տա զոռա յես, երի, կընա կոխվ։
Ան եվ կ'ըսի.— Մամիկ, հաւր ի։
Կ'ըսի.— Երի, քի շանք տամ։
Տավիթ կը գա։ Ան եվ կ'ըսի.— Գա՛ հաճո։
Տավիթ ծեռ կը տա, բարդի ծառ ըմ կը քեշի,
Կը անի վար ուր թիվին, կ'երթա։
Պաուավ կ'ըսի.— Թըվո՛ր Տավիթ,
Թափի քը մ[ա], թափի քը լեյր,
Ամով ա'հետ կոխվ.
Ձի քը խոր ծի կա,
Ի՞ր խոր ոբմ կա,
Ի՞ր խոր թուր կա,
Ի՞ր խոր հրմանն ինչ կա։
Կըքի վար քը խրոխպոր, վոր տա քիկ։
Մամիկ եվ մ' եվ կ'ըսի.
— *Կընա ախթախանանն, խինդ ծի կապուկ հանաի ի.*
Ծեռ տու քամակ. վարու քամակ եճավ, ան քը խոր չի։
Վար ինչ ծեռ տաս քամակ,
Ականն եզեր պատ, կրակ վոքիրուց ելավ,
Ան քը խոր ծիու մատակն ի։

Դեր իրի մա խրոխպեր խաղով 'սայց.

«Տո, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպե՛ր,
Ցես տեր չունիմ, ամա ձի արա տերուքեն.
Տո, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպե՛ր,
Ցես խեր չունիմ, ամա ձի արա խերուքեն.

---

* Այս յերկու տողն ավելացրել ե Համիկը։ Կ. Մ.-Ռ.

Տո՛, խըրթխպեր, մեռնիմ քի, խըրթխպե՛ր,
Յես մեր չունիմ, ոմն ձի ասա մերութին.
Տո՛, խըրթխպեր, մեռնիմ քի, խըրթխպե՛ր,
Յես ախպեր չունիմ, ոմն ձի ասա ախպերութին.
Տո՛, խըրթխպեր, մեռնիմ քի, խըրթխպե՛ր,
Ձի քենե պետն ի յեմ խոր ծին թամքուկ, վոր
երթամ կռիվ.
Տո՛, խըրթխպեր, մեռնիմ քի, խըրթխպե՛ր,
Ձի քենե պետն ի յեմ խոր Ծանդը Գերդ.
Տո՛, խըրթխպեր, մեռնիմ քի, խըրթխպե՛ր,
Ձի քենե պետն ի յեմ խոր Բուղումի Ռըմ.
Տո՛, խըրթխպեր, մեռնիմ քի, խըրթխպե՛ր,
Ձի քենե պետն ի յեմ խոր Թուր կնձակեն.
Տո՛, խըրթխպեր, մեռնիմ քի, խըրթխպե՛ր,
Ձի քենե պետն ի յեմ խոր Քամար Մհչկին.
Տո՛, խըրթխպեր, մեռնիմ քի, խըրթխպե՛ր,
Ձի քենե պետն ի յեմ խոր Ջըղմիքն ի վռասց»։*

Խրթխպեր տեսավ, վոր ուրիշ ճար չկա,
Խոր՝ Մելիքի ծին եխան տուս,
Ձոխ տիր լինցին, խուռ քամքել.
Խոր խալըվքեր խանըցին, խոպըցին Տավթին,
Խոր քամար կապըցին Տավթի մեջք.
Քամար ճոճ իրի մեճաց.
Ձոխ փախ փախըրըցին, Նոր իրի խոր կայդ, կապըցին,
Ջըղմիք յոթ կիսոր պամբակ լցըցին,
Նոր իրի խոր կայդ, խագալ,
Ասա՝ Տավթի տալ պտիկ եր,
Խանըցին, խեճըցին խոր ծին,
Խոր ուրմ, գերդ տվին ձեռ
Կաց պարով արավ խրթխպեր, կընաց կռիվ.

13. Քիու խոռան ապրյուռի յեվ Պաղվաշի այան մասին

Կընաց, սարի վերեն գնշմընի տեմաց տատրակ.
Ասավածուքին հիմաստ խուռ, լեզու իրի ծիուն,

* Տե՛ր և Կ. Մ.-Ն.

Ծին 'սաց.— Տավիթ, նա տու դմր կ'երթաս.
'Սաց.— Չէ տու գա կը տխնաս.
Գա յեմ գաշման կայներ է,
Յես տ'երթամ ձնունց կռիվ։
Ծին 'սաց.— Թի տու յեմ խաբրմիվ կ'անես,
Ֆի կռիվ պիրոզ իլնի.
Թի չըս ձնե, չխու տաբրցի, ևհանք տուն։
'Սաց.— 'Սա, քի խաբար տ'անեմ։
Ծին 'սաց.— Հանաեզ, ինչ յես կը կայնեմ,
Չի մը գա'նի, չլսգես, վար ձիկ.
Ֆը խոր խանքամեզմանքն է,
Պովաե սուն ըմ կա, հախպաը գա խա կշտին.
Յես հանաեզ ար տաբրեմ։
Թի տու քը խոր Ֆուր գաբկըցիր,
Մեկ գաբրով կոըրցիր,
կալամ վար կալամի տաբրեմ,
Չխու քը կռիվ պիրոզ իլնի,
Թի չե՝ խո հետ տաբրցի։

14. Մաճուկ Թավիթը գառնում և ուզր յեվ կռում և սյուցը

Հանաեզ Աձու խրամանքով,
Տավիթ իրի ուր խոր կայդ։
Գամբակ չըզմեքարկուց եխան,
Ֆամար ձրցըկից, մեկ փաֆ կապից,
Զըմեն դեխեն իրի խոր կայդ։
Տավիթ ծին քըշից, կընաց մա Գովաե սուն։
Թուր քնշից, եզար, սուն կտրից,
Տատրավ կալամ վըր կալամի, խոր կայդ։
Ծին 'սաց.— Գիրդ իլնի քը կռիվ,
Չվախանաս, համան կընաե կռիվ։

15. Թավթի վախը յեվ ձիու խոռհուրդը

Տավիթ կը քըշի, կ'եհա վար դարի 'մ.
Ծին կը կայնի հանաեզ։
Անու գաշման տեմաց եր։
Տավիթ աչկից, տեսավ, ըսաց.

«Մեռնիմ քի, Աստված, պարթաւած Աստված,
Անունք իշնին պարթակ, յես իշնիմ կրակ,
Յես չըմ կենա անունց վրոխ,
Մեռնիմ քի, Աստված, պարթաւած Աստված,
Անունք իշնին մոխիր, յես իշնիմ քամի,
Յես չըմ կենա անունց տանիս։*
Մեռնիմ քի, Աստված, պարթաւած Աստված,
Անունք իշնին ափաղ, յես իշնիմ անձրով,
Յես չըմ կենա անունց Թանաս։**

Տաւիթ վոր ժժարացավ՝ նա խաղ ըսաց,
Ծին՝ ել ըմ լեզու իրի, ըսաց անոր.
— Տաւիթ, Տաւիթ, ի՞չ կի կը վախանաս.
Քանի մ' ատ քը քրով սրպանես,
Երկու ասկոն յես յեմ պոչի մազերով սը սրպանեմ,
Տաւիթ, Տաւիթ, ատ մը վախանան.
Քանի մ' ատ քը գըրզով սրպանես,
Երկու ասկոն յես յեմ վոտաց նագերով սը սրպանեմ,
Տաւիթ, Տաւիթ, ատ մը վախանան.
Քանի մ' ատ քը խոր ագռով սրպանես,
Երկու ասկոն յես յեմ շնչով սը քեշիմ վի
Ծին ել մ' ել 'սաց անոր.
— Տաւիթ, քի վոսկերք ըմ ել կ'անեմ,
Ալա յեմ խաբրկից չիլնես.
Ինչ կը պիրեն քը տեմ, չկայնես.
Թի խարտնես կը պիրեն քը տեմ,
Թի սաղ կը պիրեն քը տեմ, չկանչնես,
Անունց բանալիշ տաս, ընդրնես,
Թի չի՝ քիզ սը լիրեն, պռնեն։

16. Դավթի հարձակումը թշնամիների վրա յեվ բանվոր ջահուկ պատանի հնարքով

Դեր քըշնց, կըռնաց մեշկիր.
Տաւիթ եղաւ, կոտորեց.
Տաւիթ ուր դեխան, ծին ուր դեխան...

---

* Շ. Կուժիկյան՝ «փչիր», հատկ. «տանիս»։ Կ. Մ.–Ի.
** Վերջին յերեք տողը հավելում հատկիկի, Ձերգ եւ Կ. Մ.–Ի.

Երբեմն կեա կայնավ։

Ջրհաբ տարան վըհաբև կոբին,
'Սըցին.— Երթ, իշ կ'անես.
Երբեմն կեա կայնավ. թայըլը ըմ արա՝
Վըհաբն կոր հարս-փեսա չինեց,
Սազով հարոխկից տեմ, ըսաց.
— Մա խեմ՝ չընք կենի տատըրըցի, պռնի՝
Ասկոն կ'անին, չըն կենա պռնի,
Համա անանց բախըլ կը թալեր, կ'ընցըներ՝
Կրակ թալցին երկնուց ցածըր.
'Սըցին.— Տավթիթ, Տավթիթ,
Երկնուց կրակ եճավ վեր քիկ,
Վաղն երթ, հաբքաշ եհան ուբենց տուն՝
Տավթիթ ան ել չըտավ՝
Ել մ' ել ալաչ չաբին խեա,
Զկերցան պռներ են՝
Դերես ժողովք ըմ տրխցին, ըսըցին.
— Ապա իշ ալաչ անենք՝
Մեկ 'սաց.— Նա մոռու կեղ անհրիրանդ պառավ ըմ կա.
Թե ան ալաչ ըմ անի, թե չի՝ ճար չը'ընի՝
Դեր հարոխկըցին, ան ծըծում խնծող պառավ
Պիրին, հարոխկըցին անա տեմ՝

Տավթիթ ապքեր զըմեն կոտ արեր եր՝
Պառավ իրե, ըսաց.
— Տավթիթ, Տավթիթ, մեռնեմ քիկ,
Մա տատրե. տու նա իշ կ'անես.
Նա զըմեն մարթեր սըպանըցիր,
Ասնե մ' մեխք քի չինըցիր.
Տա չընել մարթ իս, մեր մատաղ քիկ՝
Ասնա պռներ կ'ըսի,
Շեռքեր կը տըրփի վեր ուր սրտին...
Տավթիթ խելք կ'եհա, կ'ընգնի,
Զընջիլ կը թալեն, վոր Տավթիթ կապեն՝

17. Քեռով Հովանն ասդով իմացուտ ի Դավթի վիճակը. նրա խրատով Դավիթն ազատվում ի

Անու թրոխակը անու աստղ կը ճանչըներ.
Տեսավ՝ անու աստղ խոնարխեր,
Ելավ, կնկանն ըսաց.
— *Իլի, չեմ շըրխա առ, եհանք,*
Չի կապի վեր ծառի մ',
Իյամ, մեկ ծենեմ Տաւիթին,
Անու աստղ խոնարխեր.
Ցեմ ադին պա մ' կա...
Ամա անու Ծենով Հովան կ'ըսեն,
Վոր պոռեր, յոթ կեղ կ'ընցըներ անու ծեն,
Անու կը կապեն, վոր անու բողազ չճըդվեր,
Անու կնիկ պան շըրտով կապեց վեր ծառին,
Ծենով Հովան կանչեց, ըսաց.
— *Տաւիթ, Տաւիթ, մեռնիմ քիկ, մեկ ա՝*
Ցա, մեռնիմ քիկ, Մարութա Պանցր Աստածածին,
Մեկ քի թափ առ...
Հովանի ծեն կընաց, տատ Տաւիթի ականջ.
Տաւիթի խելք կըլնա իրի, ըսաց.
«*Ցա, Մարութա Պանցր Աստածածին*»...
Հինք թափ խոռը, զընջըլքեր պըրտըվավ,

18. Դավիթը կոտորում ի բենամիներին, բերում ի Վրիաբի գյուխը. մայրը սգահաս ի լինում

Ելավ, ձեացած ոտքներն ել սըպանեց, մեկ չիթող.
Պատանին ել հանտաղ սըպանեց,
Դեր քըշեց, կընաց Վրհաբն կորի առն.
Կընաց թաթխ Վրհաբն կոր,
Անու առն թաթանեց, խոռը հիրճով ուր, խալի,
Վրհաբն կոր փախավ, Տաւիթ ընդաւ հետի,
Մանչ Քաբե կալին գիրդ ըմ եղեր,
Զուր վիզ կընաց մանչ կալին.
Թուր ըմ եղեր, վիզ կտրեց,

Եզնը արմի ծեր անուն կըլլա,
Ան անուն Թալան-Թուրանին առաց, իբր։

Անուն մեր նոր հանուր անձն ելլավ տալս.
Ուր անդ իբր տեղ։

Սաղ տարան Տալխի տեմաց. սաղով առին, պիրին.
Տրին անուն խոր տեղ. Տալխի ելլավ ճիչ։

Անոնք հանտեղ խասան ալեննց մրագին,
Տուք ել բառնկ խասնևք ծեր մրագին։

Աստղիկի երեք

Հեղինակ Վիլիամ
Տեր-Հակոբյան

Սեռեմբերին 1916 թ.

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Պատումիս ձեռագրի առաջին չերեսի նախ անկյունում բանահավաք Սեն. Տեր-Հակոբյանն ունի ասացողի մասին հետևյալ ծանոթությունը.

«Ջագուռ անունից Գրիգորի (Աստուրի, Սևոյի վոլոի) պառմածքու Հինենց (Շատախ) գյուղից, 60 տարեկան, անգրագետ. հայկենիքից դուրս չերկար ապրած լինելով, պրական բարբառին ընտելացած։ Փոքր հասակում լսել և սովորել է իր հարևղրոջից»։

Ս. Տ.-Հակոբյանը Գրիգորից գրի առած ունի նաև հետևյալ հեքաթները՝ «Բեղրխան Ամիրանը», «Շահ Իսմայիլի հեքաթը», «Զլայըսկ» և այլն։

Մեր հարց ու փորձը և պրպտումները ասացողի կյանքի նկարագիրը ավելի մանրամասնելու և պատմելու արժեքը բնութագրելու նպատակով ապարդյուն անցան։ Ասացողի չեզոն շատ ողնաս է։

Պատումիս ապագային թողի մի չերկու, այլ վարիանտներում չերգվող հատվածներից, ամբողջովին մերն է։

ՀԵՂԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

ա

ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՎԻԹ

1. Նախերգանք

Ը ասաւ ոդոբմին,
Տը հիշաւ զոդոբմին Քրիստ Մհերին,
Վոր դու Մհեր իս.
Տը ասաւ ոդոբմին,
Տը հիշաւ զոդոբմին Յանդուստ խաթունին,
Վոր դու խաթուն իս.
Տը ասաւ ոդոբմին,
Տը հիշաւ զոդոբմին եղ Ջինով Հովանին,
Վոր դու Հովան իս.
Տը ասաւ ոդոբմին,
Տը հիշաւ զոդոբմին Թըլոր Դավիթին,
Վոր դու Դավիթ իս։

2. Միհրի վոդի Դավիթն ու սրա խոթ չեղբայր Մարա Միլիքը

Մհեր ուր անդից գնաց Մըսրա տեղաց վըրեն,
վոր առաջ տուրք կը տեր, հետո կոթիցներ.
Եղ պատճառով Մհեր գնաց Մըսրա տեղաց վըրեն.
Վըր Մըսրա տեղաց քաշեց տուր,
Մըսրա Միլիքի կին իր համար իրեր։
Եդոր մեկ տղա կըներ.
Անուն եղի եդի Միլիք։
Հետո ճաց, ժամանակ վըրեն անցավ,
Մհեր Սասմա մեռավ։
Վոր Մհեր մեռավ, Մհերի կին ծոցվոր եր։
Եդոր ժամանակ լցվավ, եդոր տղե մ' ելավ,
Անուն իդիր Դավիթ։

Մհեր վոր մեռավ, Միլիք գնաց իր հայրենիք.
Միլիք ուժեղացավ, կոթիճ լավ թագավոր մ' ելավ։
Ընդուց լավ թագավոր չկար։
Հետուց մի անգամ կայնավ, թուղթ գրեց,
Ուր տեղաց մեկ ցլվեց, ասկեր հավաքեց,
Վոր ուղի երթա Սասմա տեղաց վըրեն։
Սասմա տեղ կոտորեց,
Տաս-քսան մարդ եդ Մհերի տեղեն պրծան։
Վոր Միլիք եռեդց վոչխար, տավար կը տաներ,
Միլիքի մեր ուր տղեն դրկել եր ուր սրտին,
Ջինք պատի առաջն եր տվեր
Դավիթ երեխայ եր, ելավ,
Միլիք իմացավ, վոր իր մեր Դավիթ դրկեր,
Գատի առաջ դադրեր եր,
Ասաց.— Մարե, արի երթանք։
Մարե, ինչ տղայ ե քու դիրկ։
Ասաց.— Միլիք, քու ախպերն ե։
Դավիթ եռոր հետ գնաց, գնաց Մըսրա տեղը։

3. Դավիթը Մելիքի տանը. նա բռնում, ծգում և Մելիքի հոլը. Մելիքի վախը Դավթից

Մելիք կայնավ, ֆիքրըդ-փնջլավան հավաքից,
Ուզեր եր, վոր երթա Քաջբե կալ խաղին.
Դավիթ ուզից Մելիքի խնա երթալ, թամաշա անելը
Մելիք ասաց.— Դավիթ,
Դու երեխայ իս, իմ խնա մի գա,
Մելիք վոր հակառ ասաց, Դավիթ ելաց,
Ասաց.— Պիտի գնամ քու խնա
Մելիք չեթող. մերն ասաց.
— Թ'ախպերն ես, տանը խնա քեզ։

Մեկտեղ գնացին ուր կուրիճ մարդեր.
Ֆիքրըդ-փնջլավան մեկտեղ գնացին։
Գնացին գաշտի մեջ, Քաջբե կալի մեջ հոլից խաղցին։
Դավիթ նռուցին եղ կալի կուշտ։
Վոր հոլից խաղացին, սրեն եկավ վրը Մելիքին։
Դավիթ ուր տեղաց կայնավ, գնաց,
Ուր ախպոր առջից հոլն երթալ երկնուց երեսն վեր։
Իրեք որ գիշեր-ցյուրեկ
Եղ հոլ նոր խառավ երկնուց երեսից գետին։
Մելիք քըրթավ ուր ախպոր մոտից,
Ուզից ուր ախպեր Դավիթ ապաներ։
Եռար մարդիկ, ֆիքրըդ-փնջլավանքներ 'սիցին.
— Մելիք, ինչի կը քըրթես ք'ախպոր մոտեն.
Են ադայ ի, ինոր խելք չեն անեն եղ գործին.
Եղու խառար քու հոլ երթալ վեր երկնուց երեսու
Մելիք ասից.— Պիտ' ոըպանեմ իմ ախպոր, հար չկա ել
Հետո ենու մարդեր 'սիցին.
— Ախը'ր ք'ախպեր ոը սըպանե՞ս,
Երթանք տուն, ք'ախպոր փորձ անենք։
Մելիք ասից մարդկենուն.
— Դու ինչ փորձ ա'նենք իմ ախպոր։
Ասին.— Մելիք, սինի մ' ոսկի, սինի մ' ել կրակ
կը դնես ք'ախպոր հըռջեվ։
Թե վոր ք'ախպեր ձեռ պարզից, երթալ թող ոսկին,

Ք'ահպեր սըպանելու հրաչիվ կ'ընկնեի.
Թե վոր ձեռ պարզեց Թաղ կրակ,
Ք'ահպոր խելք չխանդի.
Ք'ահպեր փոքր երեխայ ի, խելք չեր խանդի,
Ենդուց հոլ եքնալ Թաղ վի երկնուց երեա
Մելիք քոռ սիրա մ' առնի,
Եդ մի անդամ Դավիթ պրծավ ահպոր ձեռնից,

Տարին լմացավ հետ եդ քեֆի որ
Ելի եդ որ Մելիք կոչնավ, ուր մարդեր հավաքեց,
Տիր մ' ել կ'ուզեր երթալ Քաբրե կալ խաղալ
Դավիթ տիր մ' ել ասեց.— Ձեռ տի գամ խոտ քի,
Գամ, ձեր խաղ Թամաշա անեմ.
Մելիք ասաց.— Դավիթ, մեկ որ եկիր իմ խոտ,
Դու խորհուրտ արիր վըր ձի,
Իմ հոլ իմ հրաչիվից փախցուցիր.
Ել չեմ Թողնի գալ խոտ ձի.
Դավիթ տիր մ' ել իլաց. մերն ասաց.
— Մելիք, վորդի, ք'ահպեր Թող գա խոտ քի.
Ասաց.— Ջիմ Թողնի գա խոտ ձի.
Ի՞նչ պատճառով չիմ Թողնի գա,—
Իմ հոլ իմ հրաչիվից կը փախցուցի.
Են կ'ուզի, իմ գլխու դավին անի,
Եդ պատճառով իմ հոլ հրաչիվս կը Թալի.
Մերն ասաց.— Մելիք, վորդի,
Եսոր խելք չեր խասնի, եդուց քոռ հոլ եքնալ
Ես որ ուռ, տար խոտ քի. ամոր գիրի վրեն նստցուր
Ձեռ գա գացիք, Քաբրե կալի մեջ խաղ արիք,
Թըխ Դավիթ են բանձր տեղաց Թամաշա անի,
Ել Մելիք ուր մոր խաթըր չկոտրեց.
Դավիթ տարավ բանձր գիրի վրեն նստցուց,
Եսոնք գացին, Քաբրե կալի մեջ ուզըցին խաղալ
Տիր մ' ել հոլի սրեն իրի վըր Մելիքին.
Դավիթ հայհոյ, աշկեց, սրեն վոր իրի վըր Մելիքին,
Դավիթ ասեց. «Ձեռ գամ, ծնող հոլ հրաչիվից Թալիմ,
Մելիք ինչ վոր կ'անի, Թըղ ըսկուն անի»,
Դավիթ իր ախպոր հոլ եքնալ երկնուց երեա
Մելիք շատ քըրխավ, շատ բարկացավ ախպոր վրեն,

Ըսաց.— Նե՛ սահաթին իմ ախպոր տը սըպանեմ,
Դավիթ եղուց եթող, իրի մատ ուր մնու
Մելիք ըսաց.—Վոր յես եվարին հասա առէն, տը սըպանեմ.

Եղուց եվարին իկին առէն,
Դավիթ գինք ուր ախպոր վերեն պախիր.
— Մարե, Դավիթ տո՛ւր, յես տը սըպանեմ.
Ասաց.— Մելի՛ք, վորդի՛, մը սըպանի ք'ախպեր.
Նոքա վըր մոր բարկացավ, ջգրեց,
Մոր ճար կտրեց, ըսաց.—
— Մելի՛ք, Դավիթ վոր տը սըպանես,
Ա՛ռ, տա՛ր յոթ տարի հետեվ սըպանի,
Վոր հաոր ձեն չառնի իմ ականջ,
Բաղդր ծի՛ծ եմ տվեր, կերեր,
Ջիզե՛րա կը վառվի խեռ.

Ե. Մելիքը պատվիրում է սպանել Դավթին. սա հաղթում է փոխհրաձգութիւն։ Սրամիտ հնարքը թաթախում են ճապաոտակի արյան մեջ եւ տանում են Մելիքին

Մելիք ուր մոր խոսքըր չկոտրեց,
Ելավ, երկու լավ ֆերա-փե՛լավան հընտրեց,
Նա Մելիքն ըսաց հաոս ֆերա-փե՛լավանքներուն.
— Ըզ Դավիթ տանեք յոթ տարով դին, սպանեք,
Հաոր վիրեն չուխա, հետ կըեր,
Մելիք եդ ֆերա-փե՛լավանքներուն ըսաց.
— Վոր ը՛զ Դավիթ սպանեցի՛ք, եդոր հետ
Մեջ երե՛սին թաթխեք, ձը խամար բերեք.

Եդ երկու ֆերա-փե՛լավանքներն ըզ Դավիթ առին, գնացին.
Կ'երթան եդ երկու ֆերա-փե՛լավանքներ,
Կ'ուզին, զ Դավիթ սպանեն,
Բա՛ր չեն տեսնե սպանել զ Դավիթ,
Նկատ զ Դավիթ վոր առին, գնացին,
Նկատ ինչախացան, խաստո վըր Բաթմանա կո՛րմունքին.
Ընդեղ 'սացին եդ երկու ֆերա-փե՛լավանքներ,—
Դավիթ չի հիմանա,—
Ասացին.— Մենք ընդնինք Դավթի առիչք,
Մենք գնանք Դավթի հետեվ.

Վոր էյանք, խառնինք կըմտունջի կեստեղ,
Մեկն հաջևվից ուլըվինք վըր Դավթին,
Մեկն ել հետուց՝ զԴավթի թալինք ջուր, վոր երթա
Մեկն ընցավ, մեկն ետաց Դավթի հետևվ,
Դավթի ’սաց. «Նե ընչո՞ւ չուր մկա երկուսն ել առնչքա էյին,
Մկա մեկն ընցավ առնչքա, մեկն ետաց հետևվա.
Բա մ’ կա ենուղց սրտինց»,
Դավթի իմացավ, թե կ’ուզին, զինք թալին մեչ ջրուն,
Գնացին, խառան կըմըընջի կեստեղ
Դավթին ձեռ մ’ երթալ մեկի դոշին, բռնեց.
Ծեռ մ’ ել երթալ մեկալի դոշին, բռնեց.
Մեկն կոխեց են կուշտ վե,
Մեկալ կոխեց մեկալ կուշտ վե,
Եղոնք ասացին.— Դավթի,
Ք’Աստծու բախտն ենք, զմի չթալես մեչ ջրուն,
Դավթի եղոնց ասավ.— Դու զղրուն չասեք,
Ձեր երկուսն ել թալիմ մեչ ջրուն,
Եղոնք ասացին.— Դավթի,
Բեզի վրա պախինք, Աստծու ինչքի ու պախինք,
Եղ քաֆուր, զալըմ Մելիք,
Զորրաուքինով խոի վըր մեր վղին,
Զմե խոի խըտա քեզ, վոր մենք քեզի ապանինք,
Մենք մեկ քար չտեսանք վըր քեզ,
Մինչեվ հասանք ես կըրմինջի կուշտ,
Մենք մե-մեկի ասեցինք՝
Դավթի տանք մեր կեստեղ,
Դավթի տանինք կըմըընջի մեջտեղ,
ԸզԴավթի թալինք ջուր, թող երթա,
Ք’Աստված քընց մեզ մեծ եր,
Բայ ուժ ըզմեր հաղթեց.
Դայ մեզ կախիր ես կըմըընջից,
Դավթի սրտին մեջ քիչ ըմ դեխճ ընկավ,
Դավթի գետինք քաշեց վե, կանգնան վըր կըմըընջին,
Դավթի ասաց.— Գնացեք,
Եղոնք ասեցին.— Մենք թալիր ենք մեզ քա բախտին,
Դայ քա հելևկն ատա, մենք լաստրակ ըմ ապանինք,
Բայ հելևկ մեջ եղոր երինին թաքխինք,
Վոր տանինք Մելիքին, Մելիք մեզ չապանի,

Վոր Մելիք գիտէ, ինչ գայ ապանովը նա։
Քայ խոր խայրնիք Սասնա տեղն է.
Ինչ շանց կը տանք, վոր գայ երթաս քայ խայրնիք։
Դավիթն իր հեվեկ նխաև, խուռը եղնց։
Դավիթ նէյոզ դնա, գնաց Սասնա երկիր,
Եառնք ձը գան Մըսրա երկիր։
Եղ երկուսն ուղեցին, վոր գնրկին լպտարակ ըմ ապանին,
Վոր Դավիթ հեվեկ մեջ եզոր երինին թաթխեն,
Մըսրա Մելիքի խամար առնին։
Զնրկեցին լպտարակ ըմ ապանեցին,
Դավիթ հեվեկ մըչ լպտարակու երինին թաթխեցին։

Մենք գանք վըր Դավիթի կնասին։

5. Դավիթը Սասունում. նրա մանկական չարությունները

Դավիթ գնաց Սասնա տեղ, ուր հոր երկիր։
Սասնա տեղաց ձիեր ժողվըվեր, ճանաց կը խաղին։
Դավիթ ձիերաց ասաց.
— Նա ինչ խաղ է՝ գայ կը խաղաք։
Եզոնք Դավթին ասացին.
— Մենք ճանաց կը խաղանք։
Դավիթ եղ ձիերու ճաներ ամբողջ բահրավեց։
Դավթին ասաց ձիերուն.
— Եկեք, երթանք խարնագայդն խաղանք։
Ձիեր Դավթին ասացին.
— Խարնագայդն ինչ խաղ է։
Ասաց.— եկեք, երթանք, ձի շանք տամ։
Ձիեր ընկան հրաել Դավթին, գացին։
Դավթին գնաց մեջ բազին.
Մեկ հերկին բարի մ՝ կար հետը։
Դավթին ձեռ երթալ, եղ բարու ձերն կոտեց, խուռ գետին։
Դավիթ ասաց ձիերուն.
— Նախ շարվիք վըր բարին։
Եղ ձիեր շարվին վըր բարին։
Դավթին ասաց ձիերուն.
— Ամեն մեկ ձեր տուն ձի շանք ավիք։
Ձիեր Դավթին իրանց տուն շանք ավին։

Դավիթն ձեռ բարթիցն խիժոց, ըսաց.
— Ամեն մեկ գնացեք ձեր տուն,
Համեն ձիժ տեղ ըմ ցրվան, վողջ չարգվանս։

Պառավ ըմ խաբար տարավ Ջենով Հովանին, 'սաց.
— Մեկ տղե մ' իկիր ա, բանձր բոյլի տղե մ' ի.
Մեր ճժեր հըմեն ջարդից, մեացըցուց,
Ջենով Հովան ասաց.— ընկավ մեջ ուր սրտին.—
«Նը մեր տղեն ի»։

6. Դավիթը գառնարած

Եկավ գնաց նգռեխ, տղին տեսավ,
Ըսաց.— Բա հեւսա կը գնա։
Ըսաց.— Քի ինչ գործ կա խնա։
Ջենով Հովան տիր մ' ել ասաց.
— Քեզ բանիմ գառնարած,
Քա մեր գառներ տը տանիս, արածաս։
Ջենով Հովան նգոր չանք չխաա,
Թե՝ յես քա հոգոխակերն եմ։
Դավիթ 'սաց.— Յես տ'ըլիմ ձի գառնարած։
Դավիթ խըլխասուն եկավ,
Եղ գեղի գառներ հըմեն քշեցին հետջով Դավթին։
Դավիթ տարավ, դաշտի մեջ կ'արածա գգառներ։
Գառներ կուշտ կերան։

Դավիթ զգառներ գոմմից մաղաքն.
Դավիթն գառացավ գառներոց.
Դավիթն նառավ ուր խառար տուն կը շինե.
Դավիթ ակախ չունի գառներոց։
Գառներ անբիացան, մաղալից եյան.
Գառներ ամեն մեկ ուր տեղ ցրվավ արծալու խառար։
Դավիթ ակախ չունի գառներոց։
Մինչեվ եվարին ընկնի ուր տան խնա.
Եվարին նապես ըռըշկից, չուք գ'Դավիթ բռնից։
Դավիթ ըսաց.— Տո, հերը իմ գառներ տվիք մաղալ։
Կայնավ, գնաց մաղալի տակ. մեկ գառ չկա։
Են կող կ'ըռըշկի, գառ չկա.

Ես կող կ'ըռըշկի, գիւռ չկայ,
Կայնալ բռաց, ընկալ եղ սար ու ձոր,
Գիւռ կ'ընկնի հիռչել, կը խավաքի.
Սարի ջանավարքեր կը խավաքի. վրդչ խավաքից,
Ջանավարք են՝ մեկ գեն կը փախին, մեկ մեկալ կողմ,
Դավիթին ել քիր կը զարկի,
Վաչըն կը փախի, վոտ կը կոտրի,
Վոդչ խառ իրերու մեչ, իրի մեչ գեղին,

Դավիթ վոր եկավ, իրեր գեղի մեչ,
Եղ գեղի ժողովուրդ ելան, նայեցին՝
Արչ կա մեչ, գել կա մեչ, խոզ կա մեչ,
Լպղտրակ կա մեչ, կուզ կա մեչ, աղվես կա մեչ,
Գնացին Ձենով Հովանի կուչա, ասացին.
— Աածու սիրուն, ես ինչ գիռնարած ես մեզ խամար բռնի
Դավիթ խաչակացավ, ըսաց.
— Ձեր գլուխն ուտի, ել չեմ իջնի ձեզ գիռնարած.
Ինչ ուիլը իք ձի, առեք խեռուվ։

7. Վարարդություն, արտասեր Պառավը, վորսատեղ

Աբլխառն եղոր խրոխպեր ելավ,
Նետ-անեղ ըմ չինեց Դավիթին,
Դավիթ նետ-անեղ կ'առնի, կ'երթա,
Մեչ Պառավու կորկին լեր կը սպառնի, կը բիրի, ուտի,
Պառավ կ'երթա, կ'ասի.— Քյեր Դավիթ,
Թափի քու մխա, թափի քու լեշ,
Դու իմ ճժերու կուտ կաբեցիր,
Դավիթ չի լըսնի Պառավու խոսքին,
Համին որ սոված ևր, կ'երթեր Պառավու կորկի մեչ,

Հետ մեկ որին Ձենով Հովան ա'երթեր նեճիր.
Դավիթ տիր մ' ել Պառավու կորկի մեչ լեր կը սպառներ,
Պառավ գնաց, ասաց Դավիթին.
— Թափի քու մխա, թափի քու լեշ,
Բան ը, լեր սըպառնիս. իմ ճժերու կուտ կաբեցիր,
Եղ լեր քու մեկ պատճառն ի,
Դու եղպես կարիճ մարդ ես,

Գնա՛ քու խրոխտոր խնա, վիրու քոչ սրպանի,
Ինը, կի, ժոր քնդիկ լավ իլնի։
Ըսաց.— Պառնավ, իմ խրոխտիր ոէր իւ
Ըսաց.— Քու խրոխտիր կ'երթա նեձիր։
Դավիթ Պառվու կորկից ելավ դուս,
Գնաց խրոխտոր ասաց.— Յես ալ գամ քու խնա նեձիր,
Խրոխտիր ասաց.— Դու ապայ իս, չես կանա գո նեձիր։
Դավիթ վըր խրոխտոր բարկացավ, ըսաց.
— Շամախկե մ' կու տամ, քու երես, քու վիզ քեփըն։
Ժոր եղպես 'ասաց, խրոխտիր վախացավ, ասաց.— Աղի խնա ձի։

Մեկտեղ գնացին, գնացին, վիրու քոչ ըմ սրպանիցին։
Վերեն մէնավ, ելավ գիշեր.
Իրանց խամար կրակ կպուցին,
Քաբար չինեցին, կերան, կուշա կերան, նստան եղավ։
Տեսան, լոխ գըլխե կանապէ-կարմիր բաց կ'իլնի, կ'իճնի։
Դավիթ խրոխտորն ասաց.
— Ենա լոխ գըլխե ինչ կանապէ-կարմիր բաց կ'իճնի։
Խրոխտիր գիտի, ինն ուր ախպերն ի,
Գիվերզմանն ի, լուս կ'իլնի գիվերզմիից։
Ձենով Հովան գԴավիթ խաբից, ըսաց.— Կրակ կը կպնի.
Խովիվ ի, նախրորդ ի, գոնեպատած ի,
Յես ինչ գիտեմ՝ վեր մեկն ի։
Դավիթ ուր սրտի մեջ չխամռպավ եղ խոսքին։
Եաու քուն տարավ, կող եղան, քնան։
Եղ Ձենով Հովան ծանապ մարդ եր.
Եղ Ձենով Հովան Դավիթ չուխու փեշ խղի ուր տակ,
Ժոր Դավիթ չերթա, եղ գիվերզման նայի։

8. Պատրաստ վանքի օինումը

Դավիթ աչք ճնաց են տարի վրեն, քուն չտարավ,
Ժոր գիշեր խրոխտիր քնավ,
Դավիթ գանակն եփավ չուխու փեշ կարից,
Ժոր խրոխտիր չակախի,
Ինք երթա գիվերզման նայի։
Դավիթ գնաց, ելավ լուսան գըլխե.
Ելավ գնաց եղ կրակի մոտ,

Եայից.— կրակ չի, գերեզման է.
Ասաց. «Ես իմ խոր գերեզմանն իջ,
Ուր դանակն եղարկ գերեզմանի տեղ,
Եկող, եկավ ուր խրոխտոր մուռ,
Առավոտ քիչ մութով ակախանն
Տիր մ' էլ Դավիթ ըսըչկեց եղ գերեզմանի տեխ, խրոխտոր 'ասց.
— Ես ինչ կրակ է, որ հիրկվանն կ'իլնի, կ'իճնի։
Խրոխտերն գԴավիթ խափեց, ըսաց.— Խովիվի կրակ է,
Դավիթ բարկացավ, խրոխտորն ըսաց.
— Դողրուն ասա. որ դողրուն չասես, քե ալ սպանեմ,
Խրոխտեր վախացավ, դողրուն ասաց։
Ասաց.— Դավիթ, են քա խոր գերեզմանն է.
Սասնա Մհեր, որ կ'ըսին՝ են է։
Դավիթ եղանեխ, եղոր դժար իրի, ըսաց.

«Խրոխտեր, մեռնիմ քի, խրոխտեր,
Ձես իմ չուռնիմ, դա գի անես խերուքին.
Խրոխտեր, մեռնիմ քի, խրոխտեր,
Ձես մեր չուռնիմ, դա գի անես մերուքին։
Տո, խրոխտեր, գի քենե պետք եր խարիր ուտես.
Տո, խրոխտեր, գի քենե պետք եր խարիր քար կրող.
Տո, խրոխտեր, գի քենե պետք եր խարիր քար կտրող.
Տո, խրոխտեր, գի քենե պետք եր խարիր քար ավող,
Վոր յես Մարութա Բանդր Ամամածին չինեմ։
Ես որ ինչ է,— իրևքչարթի,
Զորևքչարթի, հինգշարթի, ուրբաթ որ,
Լուս աս չարաթ որ, պատարագ մեջ մատուցվիս։

Խրոխտերն լըռվ, խամաքեց,
Ենքան վոր Դավիթ ասեր ևր, քըմըմեց.
Վոր քըմըմեց, Դավիթ ասաց.

«Տո, խրոխտեր, մեռնիմ քե, խրոխտեր,
Զի քենե պետք եր խարիր վարգապետ.
Տո, խրոխտեր, մեռնիմ քե, խրոխտեր,
Զի քենե պետք եր խարիր երեց.
Տո, խրոխտեր, մեռնիմ քե, խրոխտեր,
Զի քենե պետք եր խարիր սարկավագ.

Տո՛, խրոխպեր, մեռնիմ քե, խրոխպե՛ր,
Ձի քենեն պետք եր խարիբ վոգբաւոր։
Ես որ խենդ շաբաթ, խըվխաուն ուբբաթ,
Վոր լուս ատա շաբաթ, պատարագ մեջ մատուցվի»։

Խրոխպեր եատնք լե խաւաքեց.
Վոր լուս ավեց շաբաթ, պատարագ մեջ մատուցեց։
Դավիթ քեֆ ենքան եկեղեցու վրա իբի,
Վոր գնաց Բաթմանա Բաղեն իբի,
Վանքի դռան հետեվ խղիր,
Թանբիհ արավ Բաղին, ըսաց.
— Ավեր մարդ վոր կը գա՝ դուռս վերեն չբանաս.
Վոր բհատավոր կը գա՝ շիվար մարդ վոր կը գա՝
Դուռս բաց անես, կերակուրիք,
Քեֆ անես, ուբախութին անես։
Դավիթ եթող, գնաց, նստավ ուր խրոխպոր տուն։

9. Հարկահանություն յեվ խրատատու Պատավը

Մնաց։
Մըսրա տեղաց Մըսրա Մելիք ասաց.
— Ի՞նչ եք լսել Սասնա երկրից.
Ես յոթ տարի մեր խարջ ճնացեր ի.
Տի մեկն երթաք, մեր խարջ բերիք։
Մարդ ըմ կըեր, անուն կողբաղդին քաքաբերան, Մելքին ըսաց.
— Ցես տ՚երթամ, յոթ տարվան խարջ առնեմ, բերեմ։
Մելիքն ասաց.— Դե, գնա։
Եղ ելավ եկավ։

Եկավ Սասնա երկիր, Ջենով Հովանին ասաց.
— Դե, շուտ իմ յոթ տարվա խարջ խաւաքեք, յես երթամ։
Ջենով Հովան ըզկողբաղդին քաքաբերան առից,
Տարավ փարու մաղաղնու
Եահխ կոտով փարա կը չափե առու խամար։
Դավիթ ասիր մ՚ել գնացիր ի,
Պատվու կորկի մեջ լեր կը սըպանիս։
Պատավ գնաց, ասաց.— Դավիթ,
Թափե քու մխա, թափե քու լեշ,

Դու իմ ճժերու կուտ կտրե.
Կողբատղին նկե քու խրոխտոր մաղտղեն,
Ոսկի կը չափե. գնա, մի թողնե
Դավիթ ըսաց.— Մամիկ, երթ իյանք,
Իմ խրոխտոր մաղտղեն ձի շանք առու
Մամիկ առաց, տարավ վըր խրոխտոր մաղտղի դռանու

10. Դավիթը հարկ չի տալիս յնվ կոտը զարկում և Կողբատղիենի գլխին

Դավիթ մտավ ներս, տեսավ՝
Խրոխտիր քրմինք ճակատեն կը թափիր.
Կողբատղին ադիկ մի նստեր եր վըր աթոռին,
Վրա թալեր եր վըր մնկալ վոսաց։
Խրոխտիր վոր ոսկին կը չափեր, կ'ըսեր՝ երկու.
Կողբատղին կ'ըսեր՝ մե՛կ
— Խրոխտեր, ասաց Դավիթ,
Դու նեղացիր ես, դու իլի վե, յես ոը չափիմ։
Խրոխտիր ասաց.— Դավիթ, դու չես գիտի չափու
Ջորբաուքենով խրոխտոր մտեն խլեց կտա.
Կտա կոթծեց, բերան ոտավ գետին,
Ոսկին իլից վըր կոտի քամկինու
Կ'ըսեն՝ մե՛կ, կ'ըսեն՝ երկու, հետըվ ըսաց՝ չորս
Կողբատղին 'սաց.— ե՛յ, եդ ինչըվա կը չափես
Ելավ եդոնց կռիվ։
Դավիթ կտա խփեց մեջ Կողբատղու գլխուն
Կողբատղին ուր ձին խնծավ, փախավ.
Ել Դավիթ չիտեսավ եղու։

11. Կողբատղինը խաբեյությամբ ավերում և վառիը, փոբռավորը բոր և բերում. Դավիթը պատռհատում և Կողբատղիենին

Եվ գնաց Մըսրա Մելքին 'սաց.
— *Ջընհել երիտասարդ ըսի կա,*
Քու խարջ կը կոբի, ել չիտաս
Մելիքն ելավ, խինդ խարիր ձիտավոր հավաքեց.

Կողբաղդին երաւ եղոնց զորապետ,
Կողբաղդին ՚սաց.
«Ցես ո՛իյամ, Մարութթա Բանձր Աւվարտածէն ավրեմ.
Տի Սասմա տեղից հերկեն կնիկ բիրեմ՝ ուղտ բառնան.
Կարճ կնիկ բիրեմ՝ երկանք աղան.
Ազատ աղջկոնը բիրեմ՝ տամ իրկան»,
Կողբաղդին եկաւ, դա՛ռ ու գ՚ա Մարութթա Բանձր
Աւվարտածէն.
Բաթմանա Բա՛ղեն գա՛ռ իրաց, նայեց դաշտի մեջ՝
Բոշայ ի, մարդ ի եղ կողմն կու գա՛ն.
Բաթմանա Բա՛ղեն ասաց.
«Ես ի՞նչ բոշայ ի, եսպես կը գա՛.
Վոր ասեմ՝ ըխտաւոր ի, ըխտաւոր չի.
Ցես պիտի գա՛ռ խիեմ,
Թե վոր ըխտաւոր ի, բարով գա՛.
Թե վոր ըխտաւոր չի, Քոզ տիր մ՚ել գա՛.
Երկու ենքան իլնի, չեն կարա գա՛ռ բանան»,
Խինդ խարիր ձիավոր իկին վըր վանքի դռան.
Աբին, չարին գա՛ռ չըացվավ,
Խելքաւոր մարդ ըմ կըներ եղ ձիավորքերու մեջ,
Ասին.— Մենք ի՞նչ անինք, վոր գա՛ռ բացվի,
Ասաց.— Մենք տի խաղուստ ըմ Դաւիթի խաղուստից
դնանենք,
Ջանկենք լալըպատակ ըմ ապանինք,
Եդոր խաղուստ մեջ երինի թաթխենք,
Փենջերեն վի թա՛լինք, իյա տակ,
Ասենք՝ Բաթմանա Բա՛ղու,
Բ՚ադեն լինք սըպանիր, գա՛ վըրաձգ կը ձնաս.
Եդպես արին, խաղուստ թաթխեցին,
Փենջերեն վի թալեցին, գնաց տակ.
Բա՛ղեն նայեց, ըսաց.— Ես Դաւիթի խաղուստն ի
կուգ ըմ մախիր գցեց իր գըլխի մեջ,
Գա՛ռ բաց արաւ, գինք եթող, գնա՛ց.

Եառնք մտան վանքի մեջ.
Սըպանըցին խարիր վա՛ըգա՛պետ,
Խարիր երեց, խարիր սարկաւա՛գ,
Սըպանըցին խարիրից մեկ պակաս փոքրաւոր.

Ես ինչքա՜ն ելայ, չապտնվավ,
Մտավ ջանդրկներու տակ, պախվավ։
Եղոնք վանք թաղնեցին, վողջ առաքելին գլանք, առին,
գացին։

Եղ փոքրավոր ելավ, ժամու շապիկներ երնաթըթախ գըրկեց,
Դեմ Դավթին արավ, գնաց.
Գնաց, տեսավ՝ Դավթի նատիր ի,
Նատարան դրիր ի, նատիր վըրեն։
Կոպն մ' գինի կը խմի, կոպն մ' խաց կ'ուտի։
Եդպես վոր շապիկ եթալ Դավթի հերջեվ,
Դավթի գարմացավ.— Ա՛յ վորդի,—՚ասց,—
Ձեռնկն ի պակաս, քե՞ ձեթ։
Ըսաց.— Կրակ բռնի քու խուռնկն ել, ձեթն ել.
Նատիր ես ըստեղ, քենի կ'անես, խաբար չես վանքեն։
Ասաց.— Ի՞նչ ե արած։
Ըսաց.— Մըսրա Մելիքի ասկյարն իկիր,
Սպանից՝ խարիր վերդնալու, խարիր երեց, խարիր
սարկավագ,
Խարիրից մեկ պակաս փոքրավոր, ես ել յես,
Մտա ջանդրկներու տակ, ընձի չտեսան։
Ըսաց.— Դու, չուն շան վորդի,
Թե քի խերիզ մը կըներ, իմ վիզ թող առնես.
Եղ ինչ գինջգիլն յես, վոր ձի տվիր.
Դու քու խա՞րջ կըներ, իմ վիզ թող քու խարջ առնես։
Փոքրավոր ՚ասց Դավթին.
— Գնա, ածքերին խասի, քու մալ մոտեն տա։
Դավթի ասաց.

«Իշամս խեր կենդանից,
Մարուխա Բանձր Ամարասին,
Ախչ Գառարագ վըր իմ աչ թեղինա։

՚Ասց, ուր վոտքեր չըլտեց, ուր թիվքեր խոռ վի,
Գնաց, բարտի ծառ ըմ քաշից,
Բարտու ծառ՝ ուր ձեռ քսեց վերեն,
Զլուակացուց, խղիր ուր թիվին, գնաց։
Գնաց, Բաթմանա կամրջի վերեն խասավ ածքըրին,
Կանչից.— Կոզբաղդին, գո՞ր որ փրթնես։
Կոզբաղդին ըզկից հետըվ ուր, տեսավ՝

Դավիթ բարաւ ծառ մէջ ձագըրին ըսպես կը փարատի.*
Կաքաւնէր վերեն ևս կողմե չուռ կը տա ջուր,
Են կողմե չուռ կը տա ջուր
Կողբաղդին ձկնախաւ ձև կողմ.
Դավիթ խաւսավ մոտ, գԿողբաղդին բռնեց,
Իբի, եղու աւամքեր քնեց, եղարկ ճակատ.
Եղոր երկու ականջներ կտրեց, բաց.
— *Նա խինդ խարիր ձիու կ... ք'աղի կընկան պ...*
Թե վոր հնու ուժ կը խաւնի,
Ուր ձագեր չաւնի, գա վըր ձի կոխի։
Դավիթ գԿողբաղդին հիտեվ հիրջեվ կապեց ուր ձիուն.
Կողբաղդին գնաց. Դավիթ դարձավ, իբի
Կողբաղդին բար խուր Մըսրա քաղաք, գնաց։

12. Կողբաղդինի ծաղրող կացայր

Գնաց, խաւսավ Մըսրա քաղքի կուշտ, գետի բերան,
Տեսավ՝ Մըսրա քաղքի կնկաներ եկեր են,
Գետի բերան լվացք կ'անին
Ըսին.

«*Կողբաղդին, Աւտվածքն առն ավրի,*
Գա կ'ըսեր՝ ա'խյամ, հերիկն կնիկ բիրեմ՝ ուղտ բառնան,
Ադաչ աղջկերք բիրեմ՝ տամ իրկան,
*Կարճ կնիկ ել բիրեմ՝ երկանք աղան»։

Կողբաղդին ըդ կնքախրուն 'սաց.

«*Իմ խիալ դաշն եր մեյդան,*
Իս չդիցա, թե քնըն եր կապան.
Գնա ձեր իրկախրու ճուճ-պլոր
*Գա ձի համար յեղ ու չորթան»։

Հիաը իջող Կողբաղդին, գնաց։
Եղ կնքախր գացին, խարաբ տարան Մըսրա Մելիքի համար։

---

* Ձեռքով աջից ձախ ցույց տալով Ս. Տ–Հ.

13. Մարա Մելիքի զոռահավաքը, մոր յերազը. Մելիքի արշավանքը յեվ ճամակը Ջենով Հովանին

Մըսրա Մելիք հոլողկից, գկողբադղին տարավ,
Տհասավ՝ աջալյնկը մարդ մ' եր.
Կողբադղին Դավթի բաներ պատմեց,
Ուրանց արած բաներ պատմեց.
Մելիք գրին իրի, կաղամար իրի, ուր ճկուտ ճղեց,
Կաղամարի մեջ հըլեն արուն արավ, գիրեց.

«Ջի պետք եր խարիր խազար անբեղ, անմուրուտ ածքիր.
Ջի պետք եր խարիր խազար Քուխմուրուտ ածքիր.
Ջի պետք եր խարիր խազար Նորմանուկ տղա.
Ջի պետք եր խարիր խազար սվատկամուրուտ ածքիր»:

Թղթեր գիրեց, ողարկից երկրի մեջ,
Ուղից, վոր ածքիր ժողվելու:

Գիշեր եառու մեր մեջ քնուն երազ մ' տեսավ.
Ըսաց.— Մելիք, վորդի, մի իյա վըր Դավթի վըրեն:
Մելիք ըսաց.— Մարե, ինչու՞ չիյամ վըր Դավթին:
Ըսաց.— Յես երազ մ' եմ տեսեր.
Սատնա տեղ արիվ եր, լիս եր, տաք եր.
Մըսրա տեղ ամպ եր, մուքն եր, մըժ եր անձրիվ կը գիր:
Հեղեղ կայնավ. հեսը եղ Չուր դառավ երեն,
Ջանդըկներ մեջ կը տաներ:
Մելիք մոր 'սաց.— Փուշա, գալրանդենգ,
Քեն քի խամար քինի, երազ ձի խամար տեր:
Սիրտ քու չաճա կը ցավի խոտա Դավթին.
Տ'իյամ վերեն:
Մեր 'սաց.— Իյաս վերեն, տը փըշմընվիս:
Մելիք ըսաց.— Տ'իյամ վերեն:

Մելիք իրիք տարի կես՝
Անջախ ուր ածքիր խավաքից, հիտեվ իյալ
Գնաց Լորա գաշտ, ուր բանակ իղիր:
Նամակ գիրեց Ջենով Հովանի խամար,
Ըսաց.— Շատ Քոխ գա իմ կռիվ,
Ջխո Սատնա քեր, խոզ տանիմ յեսիր:

Ջինով Հովան սրանն չի խանի,
Դավիթին տար՝ իյե կռիվ։

14. Դավիթը Պառավի խրատով հարեպարից առնում և հոր ձին չնվ տարը

Դավիթ գնցիր Պառվու կորկի մեջ լար կը սրպանի։
Պառավ գնաց, ասաց.— Դավիթ,
Թափի քու մխա, թափի քու լեշ,
Իմ ճժերու կուտ կտրեցնը։
Գնա՛ կռիվ։
Մըսրա Մելիք եկիր, քու կռիվ կ'ուզի։
— Մամիկ, են ասքար կե վորտեխ։
Ըսաց.— կե Լորա դաշտ։
Դավիթ վազեց թախ բարտի ծառ։
Պառավ ըսաց.— նա բարտի ծառմի տ'իյաս կռիվ։
Ըսաց.— Բա, Պառավ, ինչմի իյամ կռիվ։
Ըսաց.— Գնա, Քուռկու Ջալալին խան դիս։
Գնաց Մհերին, Թուրն ի կարանին, Գամար Մհերին՝
Ենոնք խան դիս, գնա՛ կռիվ։
Դավիթ բարտու ծառ եվալ ենառնխ, գնաց։
Գնաց, խրոխպոն ասաց.
— Կ'ուզիմ քենե՝ Քուռկու Ջալալին, Գամին Մհերին,
Գամար Մհերին, Թուրն ի կարանին։
Խրոխպոն ասաց.— Դավիթ, հոնտա բերիմ։
Ըսաց.— Շոտ առ, երթ, ել մը խոսի։
Ետեղ Դավիթի խրոխպոր վախացավ, ասաց.
— Գնա ախթախանեն, քոռասուն ձի կա ենառնխ,
Մեկն քի խամար տա, երթ։
Դավիթ գնաց, ձեռ խոտ ձիանքարերու քամկի վերեն.
Վեր ձիու քամկի վերեն ձեռ խոտ՝ նատավ։
Ըսաց. «Ջանըմ, ես ձիանք չի կովու ձի»։
Գնաց, խրոխպոր ասաց.
— Կ'ուզիմ քենե Քուռկու Ջալալին։
Խրոխպոն ըսաց.
— Գնա կե Քառի տակ, բեր քի խամար։
Դավիթ գնաց, պըստի դռեռ ըմ կըներ, եկաց,
Տիտավ՝ երկու ձի ետեղ կապած։

Ձեռ խառ մոր քամկին, մեր քիչ ըմ գըզվաց.
Հետը վոր ձեռ խառ վըր չըվանի քամկին,
Ջուխկին գցեց պատ, կրակ պատից դնաց.
Ձին ասաց.— Դավիթ, եղ ինչ պիտի անես.
Դավիթ ըսաց.— Պիտի քի խնծնիմ, իյամ կռիվ.
Ձին ասաց.— Դավիթ, քի կը տամ արևպական հըրոշիվ, վառվիս.
Դավիթ ըսաց.— կը մտնեմ քու փորի տակ.
Ձին ասաց.— Բի կը թալեմ անտակ ծովը, կորսըցըցնեմ,
Դավիթ ըսաց.— Տի մտնեմ քու քիթ.
Ձին ասաց.— Դավիթ, ղե, դու ձի տեր, իս էլ քի ձի.

15. Դավթի զինավառումը, ելագով ճանապարհ բնկնելը. պառուհանից Մամիկի դուրս նայելն ու պատվերը ձիուն

Դավիթ ձին քիշեց դուս.
Քաոսուն լիսր բամբակ գցեց Գաւակի մեջ.
Նորեն խղի ուր գլխու մեջ.
Քամար Մհերին յոթ փաթ իրեր ուր մեջքի բալոր.
Թուրն ի կաբանին կապեց վըր ուր.
Եղոր բան իրեք գող վըր գլխուն բանձրացավ.
Վոր կը քիշեր, Քրի ձերն գետինն ի քիշ կ'երթեր.
Ուր ձին խնծավ, ըսաց.— Քրոխպեր, իմ կռիվ չգաս.
Քրոխպեր ըսաց.— Ձեմ իդա քու կռիվ.
Դավիթ Մհհերի ջոջ սազ հառ ծնծել,
Ջուռնեն էլ հառ փչել.
Դավիթ գնաց կռիվ.

Դավիթ Մամիկն հերգամ ի արիր եղ վախտը,
Մըսրա Մելիք վոր իկեր Մհհեր սպանել,
Մտիր և տուն վե, արեվ վըր գըլխուն չառեր,
Վոր մեկն էլ եկնի Մհհերի տեղն երթա կռիվ.
Եղ որ վոր Դավիթ սազ հառ ծնծել,
Եղոր փանջրի հերջեվ վե ընցավ,
Մամիկն ըսաց. «Իլիմ դուս,
Ես վա՞վ ի՝ կ'երթա կռիվ».
Գըլուխ փանչարեն վի կախից տակ,
Տեսավ Դավիթ ձիու վերեն,

Փանջրի հիրջեվեն կ՝անցնի,
Կանչից.— Մուրմա,
Դավիթ զարմացավ, ձին կացնավ,
Ըսաց.— Մուրմա, քեզնից կը խնդրվիմ,
Թե իմ նորմանուկ խոր խենքելատեղ վեր դնես,
Որ չհուրքեր չանք տաս,
Ձին ասաց.— Շատ լավ,
Դավիթն ըսաց.— Մամիկ, ճեացիր բարի, յես դնացի,

16. Մտնուկ Դավիթը խմելով հաբնով աղբյուրի ջուրը՝ դառնում և հզոր յեվ կտրում և Պողվատի սյուները

Ձին քշից. ապաիխիկի դայրա կը Քռներ.
Յոթ ավուր դռնախ հրկու սահաթվան մեջ դնաց,
Ձին դադրավ վերը հաղրըրին.
Դավիթ դանդի մ՝ եղարկ ձիուն,
Ձին ասաց.—Դավիթ, եդ ինչ արիր, փալասուն իմ կոտրըցիր,
Դավիթ ասաց.— Բա, ընչու չըս քեվի,
Ձին ասաց.—Դավիթ, չիմացար՝ քե Մամիկն ինչ ասաց,
Դավիթ փայա եղավ,
Ձին ասաց.— Ես քե խոր կաթնով հաղրաբրն եւ
Դավիթ, քե խեր մինչեվ 'ստեղ չեր չմտեր,
Ծաց չուտեր, չի քիներ, չեր իյա կռիվ,
Դավիթն չեր խմավ, խաց կերավ,
Քինավ իրեք որ պիշեր-ցերեկ, նորեն ակախավ,
Տեսավ՝ Թեւտին Մհներին դվռուց Քռեր եր.
Քամար Մհներին, վոր մեջքի վերեն կը կոճկեր, կտրեր եր.
Եղոր Քուր, վոր կապեր եր վըր ուր,
Դավիթ վոր կացնավ, եղոր ծեր
Անջախ խասավ եղոր ծնկան քամակ.
Եղոր կոթն եվ անջախ մի քիչ մեջքից բանձրցավ.
Թեւտին Մհներին քեռուն լիտր բամբակ եքավ,
Իդոր անջախ զոռով մտուց դըլեխ.
Քամար Մհներին, վոր յոթ փաթ եր փաքաքնել,
Նորեն մեկ փաթ իրե մեջքի բելտր, կոճկից,
Ձին խնծավ, քեզից, դնաց, տեսավ՝
Դաշտի մեջ Պողվատե սուն կացնացուցած,

Ջին ասաց.— Դավիթ,
Նա սուն կը տեսնե՞ս, են քո խոր ջրբաքներն ի
իրէ, որ մեկ դարբից կտրիցկը՝ ա՛իյանք կռիվ.
Որ չի կտրիցկը՝ չենք իյա կռիվ
Դավիթն իջավ, թուր քաշից, մեկ դարբից եզարկ.
Թուր Պողվըտե սուն կտրից անցավ,
կալամ վըր կալամի դադրավ։
Ջին ասաց.— Դավիթ,
Քու ձեռն ի կը թողնես,
Քու մեջքն ի կը թողնես,
Որ մեկ դարբից չկտրիցկը.
Քու խոր ջրբաքներն եր
Դավիթ թռլացավ։
Որ մեկ քամին հաժըննից, սուն չուռ եռու։
Ջին տեսավ, որ մեկ դարբին կտրիր եր, ոխնից, ըսաց.
— Ձեռն ի կանաչ աներ են Դավիթի.
Մեջքն ի կանաչ աներ են Դավիթի։
Դավիթ ուժեղըցավ, ուր ձին խնծավ։

17. Դավթի վախը բռնամիճներից. ձիու բաջալերը

Ջին ասաց.— երթանք, երթանք կռիվ։
Գնացին. գնացին, կայնան բանձր սարի վերևն։
Դավիթ թամաշա երավ ասքարին,
Գըլխե թափ խոու, ըսաց.

«Ես ասքար իլի արտ ըմ յոնջա,
Ցես յոթ սարի իլիմ սարակ,
Անջախ քաղեմ, պըրծնեմ։
Նարանք քաղեմ, պըրծնեմ,
Յոթ սարի ել անջախ անեմ խաւրում,
Ախոնք իլին խաւրձ, յես իլիմ դիպող,
Յոթ սարի անջախ պըրծնեմ։
Ցես իլիմ կրակ, եղոնք դեզ, բանիմ եղ դեզ,
Յոթ սարի անջախ կպուցեմ, պըրծնեմ։
Եղոնք իլին մոխիր, յես իլիմ քամի,
Յոթ սարի անջախ դեզը տեղեն վերցուցեմ»։

Ձին ասաց.

«Դավիթ, ինչու՞ ըսկոտ կը վախենաս.
Քեզնի մ՚ դու քու թրով սպանես,
Ասկոմ չես իմ պոչի մազերով ոը սպանեմ.
Քեզնի մ՚ դու քու գեղով սպանես,
Ըսկոմ չես իմ ջնչով ոը սպանեմ.
Քեզնի մ՚ դու քու Քամար Մհներով սպանես,
Ըսկոմ չես իմ վոտաց նալերով ոը սպանեմ»։

18. Դավթի հարձակումն ու կոտորածը. բռնամիների հնարքներ Դավթին բռնելու. Ձնով Հսկաները մարտի դաշտում. Դավթի բռնվելը

Դավիթ ասաց.

«Ինչամս խեր կենդանից,
Մարուքա Բանձր Ամարածին,
Աչ Պատարագ վըր իմ աչ թևին»,

Բշեց մեջ ածքերին, եակոն կորնց,
Երեն կայնավ չանդակիր վըրցոց։
Ածքերն ասաց.— Ինչ անենք.
Ինչ մահանա անենք, վոր գԴավիթ բռնենք
Ելեն մեկ դահուչչի, գուռնըչի բռնեցին.
Ուրանց դահուլ կը զարկին, գուռնեն կը փչին.
Դավիթ մարդ կը սպանի, կը կորի ածքեր։
Եառնք գնցին Դավթի մոտ,
Դահուլ կը զարկին, գուռնա կը փչին.
Դավիթ նայեց եառնց։

Դավթի խրոխտեր եկիր եր, կռվու դեմաց.
Թամաչա կ՚անի. «Ածենք, Դավիթ ինչըխ կռիվ կ՚աներ»։
Տեսավ՝ մեկ դահուչչի, մեկ գուռնչի
Ելեն Դավթին խակառակ։
Խրոխտերն ըսաց.
«Ձես ո՚երթաս, եղ աչըզաթեր սպանիմ,
Վոր չըլին Դավթի խակառ, վոր Դավիթ սպանվի»։
Խրոխտեր քշեց, իրի թաղ աչըզաթեր։
Եառնց գուռնեն կուտրեց, եառնց դահուլ կուտրեց.
Մեկն ըսպանեց, մեկն փախավ,
Գնաց, Դավթի մոտ լաց արավ։

Դավիթ ասաց.— Եղ ինչ եղիր քեզ,
Ըսաց.— Մեկ հերկեն մարդ եկավ,
Մեր դահուլ կուտրեց, մեր գոնեն կուտրեց, մեր
ընկերն ել սպանեց,
Դավիթ մեջ ուր սրտին ըսաց. «Ես իմ խրոխտերն ե։
Ցես վոր ասեր եմ՝ չգնա իմ կռվու դեմաց,
Եղ իկիը իմ կռվու գեմաց»։
Դավիթ հերդում արավ,
Վոր ա'իյա ուր խրոխտը սպանի։
Ըսաց. «Ցես ա'իյամ, եղ մարդ սպանիմ»։
Վազեց, ձին լարեց ուր խրոխտը հետեվ.
Քաշավ խրոխտը, ուր թուրն եղավ.
Խրոխտը մարդ ըմ վըրցոց եդոր քըի հանավ.
Թուրն եղ մարդ կարեց
Ըսաց.— Խրոխտը, իմ հերդում տեղն եկավ.
Երթամ, ես մեկ ալը ավել եմ քի խաթըր,
Խրոխտը գնաց, ուր ատեն մեջ նստավ։

Ալքաթ ասաց.
— Դավիթն ենքան ալքաթ սպանեց, ել հար չի կա.
Գաղեր կպուցինք, թալենք երկնուց իրես,
Վոր ասենք՝ Դավիթ, ընքան սրպանիցեր,
Ատոված կրակ թափավ վըր քի։
Գաղեր կպուցին, թալիցին երկնուց իրես, ասին.
— Դավիթ, ենքան մեզի սրպանիցիր,
Ատոծուն դժար իրի, կրակ թափավ վըր քի։
Դավիթ ըշկաց երկնուց իրես,
Տեսավ, վոր վիրուց կրակ կ'իգա վի։
Դավիթ արդելվավ, մժլավ խեա կրակին։
Ալքաթ գոթինի շրիք թալըցին,
Դավիթ ձիուց քեչեցին տակ,
Ջաղցի քոթեր շուռ հառուն վերևն։
Դավիթ «Իշամս խեր կենդանից,
Մարութա Հանձր Ամարաձին» մոռցիր եր.
Եվ Դավիթի մտեն քոն չիգա։
Գուռկու Ջալալին կը կռվի,
Գոչի մագերով կը սպանի մարդերաց,
Ջի ը՛գնի՝ Դավիթ սպանվի։

19. Ջենով Հովանի յերազը. Դավիթը Ջենով Հովանի խրատով ազատվում և ընթացքից զոհականների խրատը

Դավթի խրոխտերն լսեով գայլս,
Ըշկաց՝ Դավթի ասաղ խավարիր։
Ջենով Հովան ըսաց.— Կնիկ,
Շուտ վեր եվ, գայթնի չրխի մուռ, երթ.
Շուտ ձի կապի վըր ծառին։
Կնիկն ասաց.— Դավիթն գացեր, ուր խամար քնի կ'ենի,
Դու չրխի կապի վըր քի։
'Սաց.— Ա՛ռ, երթ չրխի.
Դու խալխի ապչիկ ես, քու սիրտ չցնվի խաս Դավթին։
Կնիկ չրխի երիր,
կապից վըր Ջենով Հովանին վոտքերուց չուր վիր։
Ջենով Հովան ձեն խուռ Դավթին,
Ըսաց.— Դավիթ, 'նա՝
«Իշամս խեր կենդանիից,
Մարութա Բանձր Ամարածին,
Քաչ Պատարագ վըր իմ աչ թեվին»,
Տիր ըմ քիզ թնպ ուռը։
Դավիթ հաոր ձեն խասկացավ, ասաց.

«Իշամս խեր կենդանիից,
Մարութա Բանձր Ամարածին,
Քաչ Պատարագ վըր իմ աչ թեվին»։

Ջինք քաի խուռը, գայթնի չրխի կորավ,
Ջինջիլ կորավ, ջնդգի քիր բլավավ,
Համեն կաոր հազար մարդ սըպանեց։
Ելավ, տիր մ' ել ուր ձեն խեծավ,
Ենքան ածքիր սպանիից, իրոզ խազար մարդ։
Ամենք լացին Դավթի հերես վեր։
Դավիթ ըսաց.— Ինչու կու լաք։
Նաոնք 'սըցին.
— Դու ենքան ածքիր մեր մոտեն սըպանեցիր անմեղը։
Դավիթ ըսաց.— Հարա ինչու իվեր եք իմ կռիվ։
'Սըցին.— Դավիթ, մեզ զորըտութենով ի բերեր։
Դավիթ ասաց.— Վայ ի ձեզ բերեր։
'Սըցին.— Դու նայարն ի մեզ բերեր։
Դավիթ ասաց.— Իմ նայար գոր ի։

— Ե՛ն... նա մենձ չադրի տակն ի։
Դավիթն ասաց.— Ընչո՞ւ չոտ չասըցիք,
Վոր յես ծի գասատուր ի ավիր։
Դավիթ ետոնց գասատուր խոտ, գնցին։

20. Դավթի յել Մսրա Մելիքի անճամարեք. Դավիթը սպանում ե Մսրա Մելիքին

Դավիթ գնաց թախ ուր մենձ գոշման.
Տեսավ, վոր չադրի տակ քսան մարդ նստած ի.
Դոր չորս բոլոր կը մաժեն, ճանճեր կը քշեն։
Քնասուն լիտր հարճիճ կախիր ե հառքից,
Վոր շունչ կը խառնի, կը բանձրանա, դարնի հառիք.
Վոր շունչ կը քաշի, կը գա վըր ուր սրտին։
Դավիթ ուր թուր խշանց եսգար* եղոր վոտաց տակ։
Նոր ել ասաց.— Մ՛ֆ, չունն շան վորդիք,
Իմ տեղ լավ չնք թալիր։
— Իլի վիր, պատճառ մի թալիր եսոնից, ենտեղ.
Իկիր եմ, քու Ջան Քնալիմ Ջնհանումին կ՛անեմ։
Մըսրա Մելիք ելնավ, նստավ, ըսաց.— Հայ-հայ, հի-յա,
Դո՞ւն ես իկիր, իմ Ջան Քնալիմ Ջնհանումին անես։
Քի ուտեմ հընթրիս, պաշին չմնա,
Քի ուտեմ պաշին, սըրտիզա չմնա,
Քի ուտեմ սըրտիզա, ճաշ չմնա։
Դավիթ ըսաց.— Իլի վիր,
Քու հընթրիսն ել կամ, պաշուն ել կամ,
Սըրտիզն ել կամ, ճաշն ել կամ։
Մելիքն ասաց.— Դե, խյանք կոխի։
Երկուս մխատեղ գնցին մեջ Քնարև կալին։
Մելիքն ասաց.— Դավիթ, հրոջըն դու քու գնրը գնրկի։
Դավիթն ասաց.— Մելիք, դու իմ ջնջ ախպերն ես,
Հրոջըն դո՛ւ քու գնրը գնրկի։
Մելիքն ասաց.— Դավիթ,
Յես իրեք տիր իմ գնրը սը գնրկիմ,
Դու քու տեղից չշարժիս։
Մըսրա Մելիք ուր գնրըն առնց, գնաց,

* Ձեռքով ցույց տալով։ Ս. Տ.-Հ.

Սահաթիման ճանապախ զատացավ Դավիթ մոտին.
Եկավ, ուր գայրզ եղեր Դավիթին
Խրըշտակներ գԴավիթ վրցին, հայրիշ տեխ դրին.
Եդոր գայրզ դպավ Դավիթ են կայնած տեխ
Մելիք կանչեց.— Խոպածիր, խոզ ես, խոզ զարցար
Մըժ խոտ վերին, չտեսավ
Դավիթ կանչեց.— Դալ քու գարդի մ' ել կամ
— Մդիս կարճ է եղել, քիչ եմ գացել
Ենգալ երկու սահաթիման ճանապախ զատացավ.
Ելի ուր գարդ եղեր Դավիթին
Մելիք կանչեց.— Խոպածիր, խոզ ես, խոզ զարցար
Դավիթ կանչեց, ըսաց.— Քու գարդի մ' ել կամ
Մելիք ըսաց.— Մդիս կարճ է եղել, քիչ եմ գացել
Իրեք սահաթիման ճանապախ զատացավ,
Ել ըմ ուր գարդ եղերի, կանչեց, ըսաց.
— Խոպածիր, խոզ ես, խոզ զարցար
Դավիթին ասաց.— Մելիք, գու պրծար, գերն եկավ ձի

Մելիքի մեր եկավ անտեխ, ըսաց.
— Դավիթ, քաղցր ծիծ եմ ավեր քե.
Տի զարդ ըմ տաս ձի խաթըր
Դավիթին ասաց.— Մարե, ինչու չուր մկա,
Մելիքի գարդ կը գեր մեջ իմ գըլխուն,
Չես ըսի՝ Մելիք, գարդ ըմ տու ձի խաթըր
Հայդե, մարե, գարդ ըմ ավեր եմ քաղցր ծըծին խաթըր.
Գարդ մ' ել ավեր եմ Աածուն խաթըր

Մելիք խնդացավ, ըսաց.
«Մեկ գարդ ի. յան կը գիպնի, յան չգիպնը»
Դավիթին ասաց.— Մելիք, յես քու ցեղ չեմ իյա, գա
Դավիթ կայնավ ենտեխ, գայրզ եփալ երկուց իրես.
Գայրզ վերուց իրի, գիպավ Մելիքի գըլխուն,
Մելիքի գըլին կոտրավ, գիպավ գետին.
Բանձրացավ տիր մ' ել գետնուց,
Վոր սը գեր գպներ, Դավիթ գըլխու մեջ,
Խրըշտակներ գԴավիթ եղ Քաբե կալից հեռացուցին,
Եդոր գըլին գիպավ գետին, գետին փոս կացավ

Հըմի ել հըլա խալվար ըմ ցորեն
Եդոր գըլխու տեխ կը ծեծվի

Մեկիք վերջացավ, Դավիթ ադաամավ,
Մըսըա տեղաց թալան, ինչ կա, չկա,
Քըշից, տարավ Սանոա երկիր։

Բ

ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՆԴՈՒԻԹ

21. Դավիթը հաղթում է հզոր հանդուրիին յեվ ամուսնանում նրա հետ

Դավիթ երթալուց ճամպխին տեսավ՝ յոթ դիվ կայնած էն.
Ըսաց.— Դիվեր, ես ինչ կ'անեք,
Դիվեր 'սացին.— Դավիթ,
Մեկ կնիկ կա ենա բերդի մեջ,
Տարին մեկ անգամ մեկ մատ մեղ չանք կը տա,
Մարդ մ' էլ կա էն բերդի մեջ, հնտեխ,
Չի թը'ղնի՝ մենք իյանք, էն կնիկ բերենք։
Դավիթն ըսաց դիվերուն.
— Վադն իմ գըլն է, չես տ'իյամ կռիվ։
Թըլիսուն Դավիթ գնաց կռիվ.
Տեսավ՝ վերուց ձիավոր ըմ բերդեն իրի գա։
Դավիթն ասաց.— Ե՛յ, ինչու չես թը'ղնի՝ եղ կնիկ առնեմ։
Եղ մարդ Դավիթին ասաց.
— Յես, գա կռվենք. թի վոր խաասավ քի, տար.
Թի վոր չխաասավ, չըս տանի։
Եղ արաբ, Դավիթ սկսըցին կռիվ։
Ջիավոր են երկուսն էլ, ճար մե-մեկլից չտարան.
Պայա ելան, գա լաշ կպան, քշտըվիկ արին՝
Մեկ սըհաթ մե-մեկլի հիրչիվ պաղրան։
Դավիթ ձեռ ընկավ եղոր ծըծվեր,
Ցավաց, կնիկ թողցավ, ընկավ։
Դավիթ չախուն եխան, եղոր վիզ ար կտրեր,
Եղ կնիկ ծըծվեր եխան, Դավիթին շանք հասուր, ըսաց.
— Դավիթ, գա ընձի ար ապանի՞ս։
Դավիթն ասաց.— Քեզ ար ապանիմ։
Եղ ասաց.— Մեկ խոսք կա, քեզ ասեմ,
Նոր գո՛ւ դիտես, կը սպանես։

Դավիթն ըսաց.— Դե, ասա՝
Ըսաց.— Ցես Աբրահամ Թոռլվորի աղջիկն եմ՝ Խանդութ
խաթուն՝
Աբրահամուտի Թոռլվոր իրի, ձի ուղեց ուր լառուն.
Եղ որ յես ու մարդ տ'իյինք մեր ոթախ՝ կողնանք, քինենք.
Ցես մտա տեղաց մեջ, իմ երիկ կայնալ տեղաց կուչտ.
Աբցի՝ ես ինչ բան ե.
Ցես տխեր եմ՝ մարդ առաջին ոը մանի տեղաց մեջ՝
Աբցի՝ մարդ, երի, մաի իմ կշտին՝
Չխոսի. ոչ կ'ըսի՝ ոը դիմ, ոչ կ'ըսի՝ չեմ իլա՝
Ցես ել ձեռ թալցի եղոր ձեռ,
Բաչըցի, թիվ տակը՝ իրի դիա՝
Աբցի՝ Թոռլվորի աղայ ի,
Չերթա վար-ցանք անի, բիրի ձի խամար.
Անթիվ ել ձի բավական ի՝
Ձեռ թալցի մեկել թիվ, են ել իրի դիա՝
Աբցի՝ Թոռլվորի աղայ ի,
Թիվքեր չկա ել ձի բավական ի՝
Հետը՝ ձեռ թալցի վոտ.
Վոտն ել իրի դիա, խայտառակ ելիվ՝
*Ցես նոքեն գիտցա, թե ինքեն ուժեղ ե՝ **
Ցես հերդիմ ասըցի, ասըցի՝
Ցես ել մարդ չըմ ասնի.
Են մարդ տ'ասնիմ, վոր իմ քամակն խոռ գեսին՝
Ցես ել ելա, թզի, իվի ես բերդի մեջ՝
Ես տասը տարի կա, յես ըստեղն եմ՝
Ես դիվերն ել իմ պատճառով եկան ըստեղ՝
Ենոր դա իմ քամակ խոռը գեսին,
Ասած քի խոռը ձիվ, ձիվ խոռը քի՝
Դավիթ ըսաց.— Դե, յես քա մարդ, դա իմ կնիվ՝

Ելան, դնացին Սասուն.
Ուբանց խաղ-խարանիս դրեցին՝
Ենոնք խասան ուբանց մուրաղ,
Դա ել խասնիս քա մուրաղ՝

---

* *Ուժեղ ե — ուժեղ կյի՝ Խմբ.*

Սամսոն Տյուրեի հուշերը

Ընդհանուր խմբագրությամբ
և առաջաբանով Մուշեղ Գալշոյանի

Պատրաստեց հրատարակության Մելիք-Ս հրանդ Ալազանցյանը
Պատ. խմբագիր՝ 1933 թ.
Կազմողի և Մելիք-Ս հրանդ Ալազանցյանի

Գաբո Մուրադյան

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

1933 թ. նոյեմբերին ՀՍՀՀ Կուլտուրայի Պատմութեան Ինստիտուտի կողմից ՀՍՀ Հանրապետութեան վիպերի շրջանը կազմակերպված գիտարշավի ժամանակ Եահարլու գիւղում գրի առանք «Մասնա Տաւիթի խեքաթէ»-ի այս պատումը։

Եահարլու գիւղում այժմ ապրում են արեւմտահայ գիւղացիներ, գլխաւորապես Շատախցիներ, որոնք այս նոր բնակավայրումն էլ առանձին թաղամասերում են հաստատուած, ինչպես, օրինակ, «Շատախու թաղ», «Կաճէհատ թաղ» և այլն։ Մեկ թաղը մյուսից մոտ 1/2 կիլոմետր հեռաւորութեան վրա է գտնուում։ Այս գիւղում կան յետս մի քանի տուն «Պոլսեցիներ» (այսինքն՝ Փոքր Ասիայից հետաստանի վերայով ՀՍՀ Հանրապետութիւն ներգաղթած հայեր) և 12—15 տուն թուրքիոյ վերջիններս ուեղափոխուած են Թորոսան գետակի ձախ ափին։

Այս գիւղում գիտարշաւը գրի առաւ սոյն պատումը և մի քանի տասնեակ հայկական և քրդական յերգեր, պարերգեր ու խաղեր։

Պատումիս ասացողն է Թաչո Մուրադեանը։ Ասելու ժամանակ ներկա էին Շատախի հինների գիւղի բնակիչ Ավո Զադոյանը, որը լրացնում էր Թաչոյի թերիները, յերգում էր «խաղով ասված» կտորները մենակ կամ միասին Թաչոյի հետ։ Նրանք յերկուսով լրացնում էին իրար կամ հուշում պատումի բնթացքում։

Հետաքրքրականն այն է, որ նրանք համեստութիւնից կամ այլ նկատառումներով հայտարարում էին, թե «խեքաթէը» չգիտեն։ Բայց այդ «չգիտենալը» յերկար չտեւեց։ Հենց որ Թաչոն սկսեց պատումը, Ավոն սրեց իր ուշադրութիւնն և աչալրջութեամբ հետեւում էր Թաչոյին, տեղ-տեղ ընդհատելով նրան և հիշեցնելով թերին, կամ հուշելով շարունակութիւնն ու յերգելով համապատասխան խաղերը։ Մենք գիտեմք չէինք ընդհատում Ավոյին, որովհետեւ նա նուիրուած էր «Տաւիթի խեքաթէ»-ի միայն այս հիւղը և այն էլ լսել էր թե Թաչոյի ծնողներից, թե հենց Թաչոյից և թե Շատախցի Գալուստից.* վերջապես «առելուչ» այդ յերգացանկը մի կենդանի փորձ էր ստուգելու համար, թե ասացողների մի զրոյցի պատումը ծնողների հարազատութեամբ և ջանասիրութեամբ ապրել սերունդների մեջ։

Թաչոն «առելիս» ստանում էր Ավոյի համաձայնութիւնը, Ավոն էլ լրացնելիս՝ Թաչոյինը։ Մեկն էլ մի ինքնատիպ ոճ ունէր։ Թաչոն գտնում էր, որ «ոզորմիս»-ը մեկ տեղ պիտի հիշվի, իսկ Ավոն պնդում էր, որ յերկու-յերեք տեղ և ամեն անգամ էլ յերգվում էր։

---

* Այս Գալուստից Ինստիտուտի 1933 թ. գիտարշաւը գրի է առել հայերէն և քրդերէն մի շարք վիպական հատուածներ և յերգեր ու պարերգեր։ Կ. Մ.-Ո.

Բաշո՝ Զալոյի վորդի Մուրադյանը, 48—50 տարեկան, անդրադիտ, բնիկ Շատախի Կաճոտ գյուղացի չէ Ամուսնացած է, ունի մի աղջիկ Վերջերս մի չերկրորդ կին էլ է բերել

Հայրենի գյուղում նա պարապում էր հողագործությամբ. չերկար տարիներ ջրադացպանությունն է արել Բաշոյենց տանտերությունը Կաճոտում համարվում էր միջակից տածր

Իմպերիալիստական պատերազմին նա իր համագյուղացիների հետ գաղթում է Ցերեվան 1915 թ. վերադառնում է Վան, իսկ այնտեղից՝ Բաղդադ 1922 թ. ներգաղթին գալիս է Մարերդային Հայաստան և իր հայրենակիցների հետ հաստատվում Վեդիի շրջանի Շահարլու գյուղում Բաշոն միջակ մնատանտեր է

«Տավիթի խաչքթե»-ը սովորել է չերկրի մարդկանցից, հատկապես Ճրնկու Բաղկի Շահնազից, վորը գիտեր միայն այս հյուղը և «ծնունդ ու խաղով կ'ըսեր» Բաշոն հայերեն գիտե մի չարք հեքաթներ ու չերգեր. քրդերեն՝ «Ման Դրմ-դրմ», «Մամո Զինո» և ուրիշ պոեմներ ու չերգեր

Բաշոն սակավախոս է. հասում է դանդաղ և մտածված. մեկ էլ վոգեվորվում է, ձայնը բարձրացնում, շեշտերն ուժեղացնում և զարմանալի արտահայտությամբ արտասանում մի չերգիս. տանջալի տողեր Ձայնը դուրեկան է, չերգը սիրուր և հանդիսավոր

Բաշոն ինքնամփոփ մարդ է. մեկուսացած Բնավորության մեջ տարբերնակ գծեր ունեի Սիրում է խոսել Առում են՝ խոսած լավ է պատմում

Բաշոն «Կաճոտա ծուռ է», այսպես են բնորոշում համագյուղացիները Բաշոյի բնավորության տարբերնակությունները

Ավո, Ավդո (Ավետիս) Սոսո Զաղոյան, 40 տարեկան, անդրադիտ. Շատախի Հինենց գյուղից, ամուսնացած է. ունի չերկու տղա, չերկու աղջիկ Հայրենի գյուղում զբաղվել է հողագործությամբ

Իմպերիալիստական պատերազմին նա էլ է գաղթում Ցերեվան, 1915 թ. վերադառնում է Վան, այնտեղից էլ Բաղդադ 1922 թ. ներգաղթին նա գալիս է Մարերդային Հայաստան և իր համագյուղացիների հետ հաստատվում Վեդիի շրջանի Շահարլու գյուղում Մենատանտես է, միջակ

Բացի «Տավիթի խաչքթե»-ից նա գիտե հետաքրքրական հեքաթներ, վորոնցից յուրաքանչյուրը, ինչպես ինքն է ասում, սովորել է մեկ մարդուց

Հեքաթներն մեծապուչն մասը հայերեն է ասում

Բերդիերեն գիտե հետևյալ վիպական պոեմները, չերգերն ու վիպերը՝ «Մամո Զինո», «Միամանիթ», «Սրմաթո Կուրմալի», «Հասան ապտ», «Լավժունկ Գիբո», «Լավժունկ Նեբիտա», «Մազիտակ», «Գայդուկ», «Հայրանտ», «Մամիկ», «Հասան Զալալինո», «Քիմարե» և ուրիշներ

Ավոյի Ձայնը դուրեկան է. չերգում է վարպետորեն

Բաշոյի և Ավոյի մայրենի բարբառն անաղարտ չի մնացել. կրել է այլ բարբառների ազդեցությունը. տեղ-տեղ նկատելի չեն անգամ Արարատյան բարբառից փոխառնված բառեր, վոճներ, դարձվածքներ և այլն

Մենք աշխատում էինք դրի առնել նրանց ամեն մի հնչյունը, քմայնացումները, շեշտը և այլն

Այս դործում մեզ մեծապես նպաստում եր գիտաքրքիր անդամ բնիկ Շատախցի բանահավաք Շահեն Դուժիկյանը, որը մասնակցում եր գրանցման աշխատանքներին, իսկ հետագայում պատումն արտագրելիս՝ ոգնում եր մեզ իր լեզվական գիտողություններով և բարբառային կամ ուրիշ անծանոթ բառերի բացատրություններով։

Գիտարշավի կազմի մեջ, գժբախտաբար, կրաժշտագետ չկար, ուստի կերգերի կեղանակները չեն նոտագրվել։

1935 թ. Ամոն Ցերեվան եր կեկել Ոգավկով ասիքից, Թոզբեցի կրաժըշտագետ Աբամ Քոչարյանին նոտագրելու. նրա կերգերից մի կերկու առանյակ, ինչպես նաև «Ծովքի խեքաթե»-ից մեկ կեղանակ։ Այս պատումի բոլոր կերգվող կատվները մի կեղանակով և կերգվում։

Կ. ՄԵԼԻՔ-ՈՀԱՆՋԱՆՑԱՆ

Բանահավաքի տողատումը վերանայել ենք

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԴԱՎԹի ԿՈՒՎ. ՄՈՒՍ. ՄԵԼԻՔԻ ՀԵՏ

1. Մհերի վարդի Դավիթը Մաշա Մելիքի տանը

Ս ըսըր կըներ* Մելքք, Սասուն կըներ Մհեր,
Մհեր ելնվ ուր ասկեր առեց,
Գընաց վըր Մըսրա, զըմեն ճաբառեց,
Զանու մեր առեց, իսի դուր խըմար,

Լեն ըսին.— Քառասուն տարին որ քամամի,
Նոր երթանք մըր նըվին,
Երկուան ել խանըոցներ են,
Սըցին.— Ա՛խըր, մըր յաշ ընցիր ի.
Քառասուն տարին անինք քառասուն որ.
Քառասուն որ անինք քառասուն սըհաթ.
Քառասուն սըհաթ անինք քառասուն դաղիղա,
Քառասուն դաղիղան որ քըմըմավ,
Գընցին մե-մեկու կուշա, քընանու
Տարին չքըմըմավ, Մհեր մեռավ,
Կնիկ ինաց տըղով,
Կնիկ անաեր կնիկ ևր, ապա չչախվավ.
Ելնվ գընաց Մըսրա երկիր մաա ուր լաճ,
Ասված ետու՝ վեր ին ամավան Տավիթ ելնվ,
Մեր եթնվ ուր ծըծերու առնվ,
Տավիթ ըզծիծ չպըռնեց.
Լաճ ըսեց.— Ան խայ անորա, առ քու բա իս,

* կըներ, գըներն և նման դրութիւններէ մէջ գ, կ, ք հնչոյւններըը կատալին են և վոչ քմայինք ՝ մ ը.

Անորա, քա՛րա մե-մեկու եվ չպը՛անի։
Նոր ՚սաց.— Հորդովկի Սասուն մա՛ Ծենով Հոլմեն,
Քառասուն տիկ մեղր, քառասուն տիկ կարաք
Թըխա առնին, պիրին,— ուտի։

Մըր երեխեք տարեն կը ճաճանեն,
Անոնք ֆերըզ էն, որե կը ճաճանեն։
Ճաճացավ, տաս-տասնըվեցնգ տարեկան եղավ Տավիթ։

2. Դավիթը բռնում, ձգում է Մելիքի հոլը. Մելիքը փոռձում է նրան կռակով չեվ չամչով

Մըսրա Մելիք թարխանապետ խոռ դարկել,
Ուր ֆերըզ-փալավանքառեր խոռ ժողվիլ։
Գացին մանչ տաշտին, հոլ կը թալին։
Տավիթ եկաց, ըսաց.— Ցես ել ա՛իյամ։
Անոռ ախպեր Մելիք ըսաց.
— Տա՛ տղայ էս, որ վախենանա,
Վոր ֆերըզ-փալավանքառեր գնոլ թալին։
Մեր ՚սաց.— Ինչ կ՚ինին, չըվիլ, տաբ, տի՛ դարի վերեն,
Տա՛ գծեր հոլ հանդի, մանչ տաշտին թալիք։
Մըսրա Մելիք գՏավիթ շվից,
Տարավ, իսի գպանցը գիրի վերեն,
Ինք գընաց մանչ տաշտին, գնոլ թալին։
Ֆերըզ-փալավանքառեր գնոլ թալիցին։
Չանդամ ինչ դոր իրի Մըսրա Մելքին,
Մըսրա Մելիք ըգնոլ թալեց։
Տավիթ առեց, գանա՛ հոլ թալեց,
Քառասուն գաղ ըգՄելըքի հոլ ընցուց։—
Ակռեն գիրբայ եր Տավիթ։

Մըսրա Մելիք եղավ գՏավիթ որ սըպաներ։
Ֆերըզ-փալավանքառեր չԹըղին, ըսին.
— Ֆեհմ չառնի, տա՛լ պըզտիկ է, տղայ է։
Մելիքն ըսաց.— Վոր ֆեհմ չառնի, պըզտիկ է,
Պերինք, սինի մ՚ չամիչ առնինք, մեկ՝ կրակ։
Թի ձեռ խոռ Թաթ կրակ,—
Վոլա, տղայ է, ֆեհմ չառնի։

Ավո Չաղոյան

Թի ձեռ խառ գչամիչ,
Վիզ տը կարինք,— ֆեհմով ի՝
Տավիթ ձեռ տը տեր գչամիչ,
Արեշտակներ գործին վեր ձեռաց,
Ըզձեռ տարան, տրին վեր կլակին.
կրակ կպավ ըզձեռ.
Տարավ, խոի վեր լեզվին,— լեզուն մըրկավ.
Եկավ Թըլոր Տավիթ՝

3. Մելիքի վախը Դավթից. ճա պատվիրում է ապաճել Դավթին. սա հաղթում է փահլևաճճներին յեվ գալիս Սասուն

Մնաց. ժամանակ ըմ վըրեն ընցավ.
Տիր մ՝ ել Մըսրա Մելիք նոուր ըղթարխանատաղ գարկել.
Տիր մ՝ ել զուր ֆեդըզ-փալավանքաեր խոռ ժողվել.
Տավիթ ընգած հիռով, գընաց.
Գընաց, պանցր գիրի վըրեն կայնավ.
Ֆեդըզ-փալավանքաեր գըմեն ուրինց հոլեր թալցին.
Հանդամ ինչ դոր իրի Մըսրա Մելքին,
Տավիթ գընաց, Մելիքի հոլ պռնեց, թալեց.
Վացցուն կին ըմ Մըսրա Մելքի հոլ հավել ընցուց՝—
Ահեն գըխացեր եր Տավիթ՝
Մըսրա Մելիք մաղեն երավ.
Եկավ եկավ տուն քա ֆեդըզ-փալավանքաերուն.
Մեր 'սաց.— Տղա, ըշկի՛ քի մաղեն արիր իս՝
Ըսաց.— Ինչ ժամանակ իյնի,
Իմ քաջությունեն Տավիթ ձեռն ա՛ռնի.
Ցես անոն վիզ տը կարիմ՝
Մեր 'սաց.— Տու երկու ֆեդըզ-փալավանքաերու ձեռ,
Թըզ տանին, յոթ կարմընջի վըրեն վիզ կարեն.
Անոն ձեռն չառնի յեմ ակռնջի՝
Ըրլիսուն եկավ Մըսրա Մելիք,
Տու գՏավիթ երկու ֆեդըզ-փալավանքաերու ձեռ,
Ըսաց.— Տարեք յոթ սարով դեն սպանեք,
Անոն գանատալ, խալավքեր պերեք, ձի չանք ավեք՝

Գացին չուր Բաթմանա կարմընջի վերեն՝
Զուր հանդամ երկուքն ել հասան են.

Տաւիթ անանց հիտեցիր եր՝
Նոր մեկ մեաց Տաւթի հիտեվ,
Մեկն ել ընցալ Տաւթի հառչեվ՝
Տաւիթ ’ուաց. «կա չկա, անանց միտք ավեր իւ՝
Գընաց, խաւսավ կիա կարմընջին.
Տաւիթ մեկ ծեռ եթալ մեկ ան ֆերդին,
Մեկ ծեռ եթալ մեկ ան ֆերդին՝
Մեկ ֆերըզ ան կող կախեց,
Մեկել ֆերըզ ան կող կախեց՝ *
’Սիցին.— Տա՛վիթ, ի՞շ կ’անիս, խա՛ ք’ածուն,
Ըզմիկ մը թաղի մէչ ատ գիտին՝
Ըսաց.— Պա՛ մ’ կա մէչ ծեր սրտուն,
Վոր տա՛ մեկ ընցաք հառչեվ, մեկ հիտեվ՝
’Սիցին.— Ի՞շ կա մէչ մըր սրտուն,
Մենք քի զըմեն պատմենք.
Մը թաղի ըզմիկ մա ճե՛չ գիտին՝
Մըսրա Մելիք ըզքի ավեր եր միկ,
Վոր զքե սպանինք, թալինք մընչ գըներ՝
Ամա տա՛ քանց ըզմեզ դախմ եր, զորրայ եր՝
կը խնդրինք քա՛ ծեռաց դաւսըմալ տաս,
ելնինք իյանք, լըզըսարակ ըմ սպանինք,
Թաթխինք մընչ անա՛ ձրընին,
Տանինք, տանք զՄըսրա Մելքին՝
Ըզմըր վիզ չկտրի, ըզմի չսպանի՝
Տաւիթ զուր ծեռաց դաւսըմալ եաու՝
ելան տարան, ըզլըզըսարակ սպանին,
Թաթխին մընչ անա՛ ձրընին,
Տարան, եաու՛ն զՄըսրա Մելըքին՝
Տաւիթ եաու՛ վերեն գընաց Սաւնա քաղաք՝

4. Դավթի մանկական չարութիւնները

Գընաց, խաւսավ Սաւսա կուչա՝
Տեսավ՝ երեխեք նկած, բարեի մ’ ծառ կոտած,
Վըրեն խըրընգիզալ կը խաղան՝
Ելավ, հե՛րկեն բարեի մ’ կոտեց, ըսաց՝

* Ձեռքով ցույց և տալիս կամքի կողմերը՝ Կ. Մ.–Ռ.

— Երեխեք, եկեք, խըրընդոցալ ումեք
Երեխեք զըմեն թափան վերեն,
Տիր մ' ել եթող ըղծաս,
Ամեն մեկ ուղ ըմ թափավ, ցրվավ,
Կնաք՝ վոս կոտրվավ, կնաք՝ թեվ կոտրվավ,
Կնաք՝ վիզ կոտրվավ, կնաք՝ փոր ճըղվավ...
Նոսս վերեն զըմեն գացին մա խրոխտեր,
Զըմեն գընգայա արին մա Ծենով Հովհան։

Ժամանակ ըմ վերեն ընցավ,
Տավիթ ամեն որ կը գըներ,
Ամ երեխացուկըսն կը խաղեր
Կեսոս վոս կը կոտըրաներ, վիզ՝ կը կոտըրաներ,
Կեսոս թեվ կը կոտըրաներ, աչկ կը խաներ...
Ա՛խըր ճժեր սախկատաց,
Չերեխոց քիք կորաց Սասա քաղաք,
Երեխեր սերմանք գացին մա Ծենով Հովհան գընգայա։

5. Դավիթը գառնուրած. Ջենով Հովանը հաց և բերում նրան

Ալխաչն Ծենով Հովհան ելավ,
Գովուն սալ ըմ, գովուն կոս ըմ շինից,
Նոսս Տավթին, գՏավթի արավ կանխաբած։
Տավթի կանխեր սարավ Զընչիրվա պես ուղ ըմ.
Նոսս հանսուղ, ելավ ընգավ սար-ձոր...
Նա արչ եթող, նա գել եթող,
Զըմենոս աչկ խանաց, վոս կոտրաց,
Իշ կա ժողվաց, եկի, հոսս հանսուղ։
Չկանխեր բռչացըցուց, չսացուց։

Ծենով Հովհան խաց ասից,
Ելավ սարավ Տավթի խամար։
Գընաց, հետս ուղեն աչկից,
Տեսավ՝ գելեր, արչեր, լըկըսարակներ,
Ըսաց. «Երթամ հանսուղ, ձի կ'ուսեն»։
Տադրավ հանսուղ, կանչից, ըսաց.
— Տա՛վթի, ձեզսացիր իմ, արի, քը խաց սաք։
Ըսաց.— Երթսպեր, ախր հանսուղ,

Ցես կը գամ, կը տանիմ գիմ խաց,
Խրոխպեր խաց հոի հանտաղ, գընաց,
Տավիթ եկավ, դուր խաց վըրցոց, տալի,

6. Ջնոյ Հովաճի նախազգուշացումը յիւ Դավթի կանչը գառները բազմացնելու մասին

Խրոխպեր գընաց քաղքի մէչ, ըսաց.
— Տաներ շինեք, գոբգնասար կոծեք,
Ջանավարներ քանի մ' սար-ծոր կա,
Տավիթ պիրի, լըցի մանչ քաղքին,
Ջմարթիր գըմեն ա'ուտին, խըլըսցըցին,
Տաներ գըմեն կոծեցին, գոբգնասար գոբկիցին,
Տավիթ ուր կառներ, ջանավարքեր տալի,
Խասցուց մա քաղքի գերեզմանքտեր, կանչեց, ըսաց.

«Հէյ, եկեք ծըր կառներ տարեք.
Վիր երկու յե, արիր եմ չորս.
Վիր չորս ե, արիր եմ ութ,
Վիր տասն ե, արիր եմ քսան.
Վիր քսան ե, արիր եմ քառասուն.
Ալեք, ծըր կառներ տուն տարեք»։

Վոնչ մեկ մարթ չեկավ, տառներ չհասաց, տեր չերևավ։
Ծենով Հովան կանչեց, ըսաց.
— Տա'վիթ, խրոխպեր կուըրան ի քի, սա՝
Խալալ, մացեք, խարամ, գացեք.
Խալալ, մացեք, խարամ, գացեք...
Տավիթ ելավ վի, 'սաց.
Խալալ, մացեք, խարամ, գացեք.
Խալալ, մացեք, խարամ, գացեք...
Ելան տաս, տառներ գացըցին,
Ջըմեն գոբգնասար գացըցին,
Ջուրենց կառներ, ուղիր տարան,
Թղըցին, ուրանց մերեր ծըծըցին։

7. Վարարդության. Մարութա վանքի վերաշինումը Պառավի խոհրդով

Մնաց անպես. ժամանակ ըմ վերեն ընցավ,
Որ ըմ հիրկուն նստեր են, Ծենով Հովհան 'սաց.
— Ցես վազ ա'երթամ նեհիր,
'Սաց.— Աբրխպեր, յես եր ըզ գամ,
'Սաց.— Տգա, տա՛ երեխայ ես, չըս կենես գո՛ս,
'Սաց.— Չե՛, վալե, յեսն եր ըզ գամ.

Աբրխպեր երավ նեռ-անեղ ըմ չինեց Տավթի խամար,
Ալխատեն թալըցին թեվ, գացին սար նեհիր.
Զուր հիրկուն նեհիր արին.
Հիրկուն եկան, աղըլի մեչ նստան,
Հիրկուն նստեր են, Տավթի տեսավ՝
Սարի մեչ ձայ լսես ըմ երավ, ըսաց.
— Աբրխպեր, նայեն ան պանդը սար,
Նա ինչ լսես կ'իլնի ան պանդը սար.
'Սաց.— Աբրխպեր մեռնի քի թերեն,
Ան Մխրանից կավրուվանքաերն ի,
Անանց խամար ընթրես կը չինին.
Նեղացեր են, ընգան, քընան.
Ծենով Հովհան երավ կողվի, քընավ.
Ծենով Հովհան ուր մես վե 'սաց.
«Զրնի, երթա, ընցնի սարի մեչ,
Զանազարներ զՏավթի տանեն»։
Անթարի փեչ եռու թեվի տակ, կող երավ, քընավ.
Տավթի հրես նստուկ եր.
Տանակ երթալ, անթարի փեչ կորից,
Գընա՛ց, գընա՛ց, գընա՛ց Մարութա սար.
Գրնացց, կայնից ուր խոր վանքի վերեն.
Տեսավ՝ մարմար քար պացվիր ի,
Լաս-կամար վերեն կայնիր ի
Իրիք տիր Տավթի խամփուրից,
Նեռ-անեղով ուր խաղ քեչից պաս քեր,
Երավ եկավ մա ուր խրոխպեր,
Ըսաց.

«Խրոխպիր, տա՛ վիր իլի,
Խրոխպիր, տա՛ վիր իլի.
Մարմար քա՛ր պա՛ցվիր ի,
Լա՛ռ-կամարն էլ կաթվիր ի,
Իրիք տիր խամփո՛ւրիր, իվիր իմ»։*

Ալխաւն էլա՛ն վի, գնացիր առին, եկան տուն։
Տա՛վթի էլա՛վ, ուր նստա՛-անող առաց,
Գընա՛ց, մըչ Պառավու կորկին լա՛ր սըպառնաց։
Պառավ ըսաց.— Տիրամոր բա՛լա՛քվոր, շախա՛մ կիրող-
Եկիր իս, Պառավու կըսամաթ կը կոըրցըցես.
Պառավու կորնիկ կը ճամըռառնա։
'Սաց.— Պառավ, հըրպա ի՞նչ անիմ յիս։
'Սաց.— Տիրամոր բա՛լա՛քվոր, շախա՛մ կիրող,
Գընա՛, քա՛ խրոխպոր մոտեն ուղի՝
Խարիր խատ ուսքա ուղի.
Խարիր խատ կամ ավող ուղի.
Խարիր խատ քա՛ր ավող ուղի.
Խարիր խատ խող մաղող ուղի.
Խարիր խատ չամուռ ավող ուղի.
Խարիր խատ պատ շարող ուղի.
Բը խոր վա՛նք՝ Մարուքա Պա՛նցր Ասլածածին չինի։

Էլա՛վ իրի մոտ խրոխպիր, ըսաց.

«Խերախտա՛ խրոխպիր, խերախտա՛ խրոխպիր,
Վոր խեր չունիմ, անես խերուքին.
Վոր տեր չունիմ, անես տերուքին»։*

'Սաց.— Խրոխպիր կուրըան ի քը,
Խրոխպիր մեռնի քի ինձին,
Ուղի, քըզի ի՞նչ պա՛ մ' կըպիր
'Սաց.

«Ինձի կ'ուղիմ խարիր ուսքա, վոր կ'ուղիմ.
Ինձի կ'ուղիմ խարիր կամ ավող, վոր կ'ուղիմ.
Ինձի կ'ուղիմ խարիր քա՛ր ավող, վոր կ'ուղիմ.
Ինձի կ'ուղիմ խարիր խող մաղող, վոր կ'ուղիմ.

* Ցերգ են Կ. Մ.-Ո.

Քենե կ'ուզիմ խաբիր չամուռ ավող, վոր կ'ուզիմ.
Քենե կ'ուզիմ խաբիր պատ չարող, վոր կ'ուզիմ.
Իմ խոր վանք՝ Մարութա Պանցր Աւաածածին չինիւ.

Ելալ պիրեց, գըմեն տաու Տաւիթին,
Տաւիթ ուբրաթ տարաւ, չապաթ չինից.
Քաչ ըմ եղար վանքի գըլխ,
Տաբցաւ, եկաւ տուն, նստաւ։

Տիր մ' ել առեց ուր նետ-անեղ,
Գընաց, մանչ Պառվու կորկին լեր սըպանեց։
Պառաւ ըսաց.— Տիրամոր բալքըվոր, շախտամ կիրող.
Ի՞չ եկիր իս, Պառվու կորկի մեչ լեր կը սըպանիս։
'Սաց.— Պառաւ, բա, ի՞չ անեմ։
'Սաց.— Գընա՛, քու խրոխտոր 'ան՝
Տու ձի քաուռն վարտնպետս,
Տու ձի քաուռն տերտեր,
Տու ձի քաուռն փոքր աղրկիվաք,
Տանիմ, անիմ մա յեմ խոր վանքին,
Կիրակը՛ սուի պատարագ անին։
Ելալ Տաւիթ, գընաց մա խրոխտիր, 'սաց.

«Տաունամ, դողրմին տը տամ,
Զողրմին Ծնով Հովհաննին,
Գի՛ Ծնով Հովհաննին։
Հիշամ գիեն կենդանին,
Մարութա Պանցր Աւաարածին,
Քաչ Պատարագ վըր իմ աչ Քեվին»։
Տա, խրոխտիր խերախտաւ, գա խրոխտիր.
Վոր խեր չունիմ, անես դի խերուքին.
Վոր տեր չունիմ, անես դի տերուքին»։*

'Սաց.— Խրոխտիր մեռնի քի Քերին,
Խրոխտիր կուբրան ի քի, Տաւիթ.
'Սա, ինչ կըպը քի, Տաւիթ,
Ըսաց.

* Տես և Մ.-Ո.

«Քենե կ'ուզիմ, վոր կ'ուզիմ քռնաուն վ'երանգիս.
Քենե կ'ուզիմ, վոր կ'ուզիմ քռնաուն ակրաներ.
Քենե կ'ուզիմ, վոր կ'ուզիմ քռնաուն փոքր սարկ'վագ.
Տանիմ, անիմ Մարութա Պետրը Ասվածին,
Կիրակը' սուփ պատարագ անինա։*

Ելավ Ծենով Հովսեն, գընաց.
Քռնաուն վ'երանգիս, քռնաուն ակրաներ, քռնաուն փոքր
սարկ'վագ
Են սրհաթին առավ, հասու Տ'ավթին։
Առավ, գընաց Մարութա Պետրը Ասվածին
Պատարագ արած ...
Ղվ'անք թաղիմ Բ'էթմանա Բուղին ապավ.
Բ'էթմանա Բուղին ապավ վըր ատան,—
Բ'էթմանա Բուղին ֆելթիղ ե, գըտ'ա,—
'Սաց.—Բ'էթմանա Բուղին, ատա չպ'ռնաս, չուր չիս կը գամ։

8. Հարկահանություն. Խրատատու Պատավը։ Գավիթը պատուհասում է հարկահաններին

Ելավ, տիր մ' ել նահ-անեղ առավ,
Գընաց, Պատվու կորկի մեչ լեր սրպանեց։
Պատավ ել մ' ել եկավ, տեսավ, ըսաց.
— Տիրամոր բ'ալքիոր, Թըլթր Տ'ավթի,
Ի՞չ եկիր հա, ել ըմ չիմ ապա կ'ավրիս։
'Սաց.— Պատվ. բա, ի՞չկ անիմ։
'Սաց.— Տիրամոր խեղճ, Թըլթր Տ'ավթի,
Հանգա Մըսրա Մելիք հարդկիր ի ըզկողբահգին,
Սատնա անեն խարջ ու խարաջ կ'ուզի։
Քեռ խրոխտիր խաղնան պ'ացե, գոսկի կը չափի։

Ելավ եկավ, սրսավ՝ խրոխտիր
Ջխըզինի տ'ուռ պ'ացիր ի,
Կռատվ գոսկի կը չափի, կը տա։
Խրոխտիր ըսկուն ի քըրտնիր,
Քըրտնիր քըրտինքի մեչ լեղ կը տա,
Ծնգկ'ան գոսկի, փարա չափիր ի։

* Ձեռք եւ Կ. Մ.-Ո.

'Սաց.— Թրմփակը, իլի վէ, իլի վէ,
Տա՛ նեղացիր իս, քըրտնիր իս,
Իլի վէ, քիչ մ' ել յես չափիմ,
'Սաց.— Գընա՛ դեն, չուն շան վորտի,
Տա՛ ինչ կանաս վոսկի չափիս
'Սաց.— Իլի վեր, իլի վեր...
Ծենով Հովէն ելավ կայնավ հրաւիր,

Տավիթ ելավ նստավ վոսկու հեռչիվ,
կաս կործից, վոսկին չուռ եռաւ վերեն,
Փեսա ըմ եպէրկ կոտի վոռին,—
Ասպա կոտի վոռին ինչ վոսկի ալ ինա,—
Զըմեն կը խակա, կը թափի տակ։
'Սաց.— Սա մեկ, սա երկու, 'սա իրեք՝
կոզբահդին 'սաց.— Ամնա չիլնի, ամնա չիլնի։
Տավիթ ըսաց.— Զիլնի՞...
Ըսաց, տարավ, եպի, ըդկոտ կըքից կոզբահդնի ճակատ,
Ելավ, գիերըզ-փալավանքտիրաց վիղներ կոտից,
Չկոզբահդնի ակռեք քաշից, փարչըմից ճակատ,
Ըսաց.— Գընա՛, Մըսրա Մելքին 'սա՝
Վոր ասքար չանի, գա յիմ վըրեն կռիվ,
Յետ ձին ա՛ռ կնկան գըլան-բեհման առի...

Թ. Կոզբահդինը խաբեությամբ ավերում է վանքը. սարկավագը բոր է բերում. Դավիթը վերաբերում է վանքը

Կոզբահդին ելավ գընաց Մըսրա քաղաք մա Մելիք,
Մըսրա Մելիք 'սաց.— Անվրե խաբէ չպերիր,
Կոզբահդին 'սաց.— Ել չըմ կենիմ պերիմ,
Տավիթ կայնիր ի, ալ չիտա խաբէ-խաբայէ,
Տավիթ ըսաց՝ Մելքին 'սա՝ ամնա, ամնա...
Մելիք ըսաց.— Բա, ինչըխ անինք,
'Սաց.— Տու՛ ձի իրեք խաբիր գիերըզ-փալավանքտիր,
Ենիմ, երթամ Սառնա քաղաք,
Զըմեն ճարտիմ, թալնիմ, պերիմ,

Մըսրա Մելիք ելավ, իրեք խաբիր գիերըզ-փալավանքտիր
Եպի, եռաւ կոզբահդընին։

Աքաթը առավ, իրէ՝
Անանք չգո՛ղնան, գան Սասնա քաղքի վերեն.
Ելան եկան Մարութա վանքի վերեն՝
Իշ արավ-չարավ, Բաթմանա Բուդեն ածա չնպաց,
Խելոք մարթ ըմ կըներ անանց մեչ, ՚սաց.
— Ձիրկինք, լըպըտրակ ըմ սպանինք,
Դաստամալ մա անու երընեն թաթխինք,
Ասլարածնա բաղան վե թալինք, ՚սինք՝
Քու տերն ըսպաներ ինք, ատ. գո՞ր կ՚արտավաս՝
Ելան, լըպըտրակ ըմ սըպանիցին,
Դաստամալ մեչ անու ածրընեն թաթխըցին,
Տարան, բաղան վե տակ թալըցին, ՚սըցին.
— Քու տերն ինք սըպանիր, ատ. գո՞ր կ՚արտավաս՝
Բաթմանա Բուդեն հոռս վըր ուր գըվխուն,
Տըռնիր եթող պաց, փախավ, գընաց՝
Ձերիզ-փալավանքաիր ելեն մտան մեչ, գարկըցին՝
Բանասուն վարտանգետ, քանասուն տերտեր, քանասուն փոքր
ամրկնվաք,
Ձըմեն սըպանիցին, մեկ ամրկնվաք մնաց.
Քըսիր եթալ վըր ուր, Ջանգոքներ ընգան վերեն՝
Կողբահդին ուր ածքեր առավ, եկավ, էրտա առչտ խոր՝

Ամրկնվաք ելնվ վեր լեշերուց,
Դեն խոռս, դեն խոռս, ատա ելնվ.
Ելնվ, հոռս վերեն իրէ մա Տանվեթ.
Տանվեթ ըսկան նատեր, վոտ թալե վըր վոռսեն,
Գո, կինե՛ կը խըմե...
Տեսավ՝ ամրկնվաք իրէ, ՚սաց.— Ամ՛րկնվաք,
Խունկ ի պակաս, ծեբեն ի պակաս, վրե՞ եկար՝
Ամրկնվաք լաց, ՚սաց.
— Ասած քու առեն ավրե՛,
Հոռս ի քու վարտանգետքեր,
Հոռս ի քու տերտերքեր,
Հոռս ի քու ամրկնվաքտեր...
՚Սաց.— Ի՞նչ իլեր՝
՚Սաց.— Կողբահդին զըմեն սպանիր ի,
Ձմարութա վանք թալնիր, տարիր ի՝

Տալիք եղալ վի, գընաց վընք,
Ջջընդաքաեր գըմեն խորից, վընք չինից,
Բառաուն վըրաձգեա, քառաուն առրաեր, քառաուն
աղբիւվաք՝
Տիր մ' եվ խպի, պատարաք ըմ մեչ արավ։

10. Դավիթը ջարդում է Կոզբահդենի զորքն յեվ պատուհասում է նրան

Եղավ, եառ վերեն իրի տուն։
Ուր նեռ-անեղ եվ մ' եվ առից,
Գընաց, Գառվու կորկի մեչ լեր սպանեց,
Գառավ իրի, ըսաց.
— Տիրամոր բանքվոր, Քըրիր Տալիթ,
Ի՞չ եվիր իա՝ եվ ըմ յեմ արա կ'ավրեա...
'Սաց.— Գառավ, բա, ինչ անեմ,
'Սաց.— Ի՞չ անիմ... Շախտամ վիրող,
Գի՛ Կոզբահդենն Լոբա տաչա արիր ի,
Գնա ի գա, քը խոր Սասուն Քալան տանի,
Քու քանք գըմեն լոպկի, տանի։
Ծեռ եառ, սպինգրի ծառ ըմ քեչից, գընաց...
Գընաց, դեն վարատից, դեն վարատից,
Զըմեն ճաբատից, զԿոզբահդենի ականջ կորից,
Առամքեր քեչից, եզերկ ճակատ, ըսաց.
— Գընա, քա՛ տիրոջ՝ Մելքին 'սա՝
Թ'ագքեր չանիս, գոս վեր ձի կռիվ,
Ցեմ ծիռ կ... քա՛ կնկա՛ ֆըլան տեղ։
Կոզբահդենն գընա՛ց, գընա՛ց...

11. Կոզբահդենին ծաղրող կանայք

Եկավ, խառավ քանքի մոտ, հախալրի վերեն։
Մըտա քանքի կնկտիր եկած են հախալրի վերեն-
'Սըցին.

«Գա՛ Կոզբահդենն վերան-վերան,
Գերնեն կը Քաղի արգըվկե Քան,

Քառասուն ախչիկ կը պերես չըմաղան,
Քառասուն կողտա կնիկ կը պերես՝ հլկանք ապան,
Քառասուն հերկին կնիկ կը պերես՝ հուզտ պանման,
Քառասուն եշ կը պերես զըռան,
Քառասուն աշառ կը պերես լըծկան,
Տաւ Սասնէն կը պերես Թալան»։

Ասաց.

«Հէր, յես գըտեր՝ տաշան եր մայդան,
Ձես չըր գը՛տե՝ քաբն եր կապան։
Մարթ կըեր հինի կռզնկան,
Անանց Քրեր կենծական,
Կը պարկին, կը խանին պատախան։
Վաղ գանան գըտեր տը կայնի,
Ծեր մարթիւս կ... տը պիրի
Ծըղի յեղ ու չորթան»։

Ասաց, ելաւ, գընաց մա Մըսրա Մելիք։

12. Մսրա Մելիքի զորահավաքը. մոր յիշազը յեվ Մելիքի արշավանքը Սասունի վրա

Մըսրա Մելիք ըսաց.

«Մաա ըմ տը կարիմ ալըզնե,
Թուխա ըմ տը գըրիմ, ա՛ռրոզկիմ Արեվելյան,
Տը գա խարիր խազար նորմանուկ.
Մաա մ՛ ել տը կարիմ ալըզնե,
Թուխա ըմ տը գըրիմ, ա՛ռրոզկիմ Արեվմուա,
Տը գա խարիր խազար Թուխմորուա.
Մաա մ՛ ել տը կարիմ ալըզնե,
Թուխա ըմ տը գըրիմ, ա՛ռրոզկիմ Հուսխան,
Տը գա խարիր խազար սըվոկամորուա»։

Իրևք կողմ աչխարն անոյ ծևն եր,
Մինակ մեկ կողմ՝ Տալվրի ծևն եր։—
Խազար-խազար անքաթ եկան, ժողվան։

* Ձևրգ են Կ. Մ.-Ռ.

Մեր 'սաց.

«Յես գիշեր եղազ մ' եմ տեսեր՝
Սասմա գլեսեր ըսսակ եր,
Մըսրա գլեսեր կը գլեր քեմ ձրուն.
Յես կ'ասեմ՝ ոմն մ' երթա վըր են կոըրճին
Յես գիշեր եղազ մ' եմ տեսեր՝
Մըսրա ճրաք ընցուվ եր.
Սասմա ճրաք կպուվ եր.
Յես կ'ասեմ՝ ոմն մ' երթա վըր են կոըրճին»

Մելիք ըսաց.
— Մարե, ֆայդա չանե.
Յեմ ասքեր ժողվեր եմ.
Տ'երթամ վըր են կռիվ։

Մելիք ուր ասքեր առավ
Գընաց, Լոռա տաչա խոր

13. Դավիթը Պառավի խրատով առնում է հարկաբարից իր հոր ձին ու սարը

Տավիթ տիր մ' էլ ուր նետ-անեղ առավ,
Գընաց, Պառվու կորկի մեչ լեր սպանել։
Պառավ ըսաց.
— Տիրամեր բալքըվոր Թըլոր Տավիթ,
Իշ, գենա եկիր ես, յեմ ասա կ'ամբեսա։
'Սաց.— Պառավ, բա, ինչըն անեմ։
'Սաց.— Մըսրա Մելիք գե եկիր ի,
Լոռա տաչա ասքեր տրիր ի,
Ասքեր գեն ի գե վեր Սասմա քեղքին՝
Ճերտի, թավղի, տանի...
Ծես խոռ սպընդրի ծառ ըմ քեշից, գընաց։
'Սաց.— Շախգամ կիրող Թըլոր Տավիթ,
Առիվ տ'երթաս, կռիվ անես։
'Սաց.— Պառավ, բա, ինչվով կռիվ տ'անեմ։
'Սաց.— Գընա, քե խրոխպոր մոտեն ուզի՝
Կոտեն ի Մհերին,
Ջամե'րն ի Մհերին,

Ջըմմեն ի Մհերին,
Թուրն ի կնճակին,
Քաոխկեն ի Ջալդին,
Անոմ գնա, կռիվ նրա։

Տալիք իրի մտա խրոխտեր, ’սաց.

«Տո, խրոխտեր խնրախաւա, գո՛, խրոխտե՛ր,
Վոր խեր չունիմ, անես դի խերուքենն.
Վոր սեր չունիմ, անես դի սերուքենն։»*

’Սաց.— Խրոխտեր մեռնի քի Թերեն,
Ուղի, ինչ կըսը քի, Տալիք։
’Սաց.

«Բենե կ’ուղիմ, վոր կ’ուղիմ կռաեն ի Մհերին.
Բենե կ’ուղիմ, վոր կ’ուղիմ Քամա՛ն ի Մհերին.
Բենե կ’ուղիմ, վոր կ’ուղիմ Ջըմմեն ի Մհերին.
Բենե կ’ուղիմ, վոր կ’ուղիմ Թուրն ի կնճակին.
Բենե կ’ուղիմ, վոր կ’ուղիմ Քաոխկեն ի Ջալդին»։*

Խրոխտեր ատրցավ, ’սաց.
— Ան պերան կոտրի, ինչ քի սովըրցըցիր ի։
Յես քըզի չեմ ափսոսա, ան պընիր կ’ափսոսամ։
Խրոխտեր ելավ գընաց, եկի՝
Կռաեն ի Մհերին առեց, եկի.
Քամա՛ն ի Մհերին առեց, եկի.
Ջըմմեն ի Մհերին առեց, եկի.
Թուրն ի կնճակին առեց, եկի.
Ուրիշ քաոխկ ա՛ առեց, եկի։

Տալիք յես իսի վեր քաոխու քամկին,—
Փոր առեց գընան...
’Սաց.— Նա Քաոխկ Ջալդին չի։
’Սաց,— Գընա փընդախ, տես,
Վոր կ’ուղիս, քը խրմար ան, տար։
Տալիք գընաց փայախի մեչ,
Վոր ծիու քամկին յես տվավ,

* Յերգ են։ Կ. Մ.–Ո.

Փոր ավալ գընաին, քամակ ճըմավ,
Գընանք, մեկ՝ խավու քառի տակն ել.
Վոր ծեռ ավալ անու քամկին,
Ակի մ' եաու պատին, կըտակ պատեն գընանք,
Տաւիթի խաւսավ, ծիու գըլխա պաքնանք.

Քաւոնիկն ի Զալըդին 'սաց.

«Հաղոր, ինչ Մհեր մեռիր ես,
Ձես անթիմբել կացիր իմ.
Հաղոր, ինչ Մհեր մեռիր ես,
Ձես անեմ կացիր իմ».**

Ելավ, ծին քաշից առաս,
Պղինձ ըմ ճեր տաքցուց, զծին վըրան,
Կոտ ըմ երկու կաթի եաու, կերավ.
'Սաց.— Քրոխպեր, ինչ պաներ քենեն ուզիր իմ,
Գընա, շուտ ըմ ուռ, պի...
Քրոխպեր գընաց, ան պաներ առնց, իպի.

18. Դավթի վիճավաուժը. սգավոր Մամիկի խրատը Մուրատ ձիուն. Դավթի չեզ ձիու զրույցը

*Կաւոնեն ի Մհերին՝ յոթ փութ*** պամպակ խոի հինի,*
Նոր առդրավ անաւ գըլխա.
Քամա'րն ի Մհերին՝ յոթ փաթ եզի,
Նոր եկավ անաւ մեճաց պըլիր.
*Զըգմեն ի Մհերին՝ յոթ փութ*** պամպակ խոի հինի,*
Նոր առդրավ անաւ վոքեր.
Թուրն ի կեծակին կապեց վըր ուր,
Իրեք կաղ պանդըրցավ վեր գըլխաւեն,
Իրեք կաղ մ' եւ գըտաին վե քեշ գընանք.

*Անաւ Մամիկ՝**** ինչ Մհեր մեռեր եր,*
Սուք պոներ եր, արեվալես չեկեր եր.

---

* Անեմ, անիմ — առանց կերբ. Խ մ ք.

** Ձերգ եւ Գ. Մ.-Ո.

*** Փութ բառի փոխարեն տող 579 և 583 հիշվում են կիսոր. Խ մ ք.

**** Խոքրուբ քոռ Աշոխի Գ. Մ.-Ո.

Թաբխանասաղ վոր կը տան տխել,
Խորքը՝ր ելնալ, ուր տեղ կայնալ,
Փանջարից ուր գըլխա տա՛ս եխան,
Ըրըչկից, տըսալ մեկ նորմանուկ՝
Մհերի ծին խնծեր եր, կայներ...
Խորքը՝ր վոր վեր կ՚ելնի, շորեր կը թափե.—
Անո՛ խալավքեր անգկե՛ն փըճացեր են.—
Ուր գըլխա հերսըից կը խանի տա՛ս,
կը կանչի, կ՚ըսե.— Մհ՛ւրամ, Մհ՛ւրամ,
Բե՛ անո՛ խոր խանքևատեղ,
Բե՛ անո՛ խոր Ջաբրա՛քը,
Բե՛ անո՛ խոր կաթնով հնախո՛ւր,
Ջառնես կռվու տաչո...

Հեվ Տա՛վիթ տը խնծներ ծին,
Մուրատ ծին կանչից, ՚սաց.
— *Տա՛վիթ, ի՞չ տ՚անես*
՚Սաց.— Ի՛ տը խնծնեմ, երթամ կռվի
՚Սաց.— Ի՛ տը տամ արևքա՛կան, փճացըցնի՛մ
՚Սաց.— Տը խաղամ քը փորի տակ
՚Սաց.— Ի՛ տը տամ անտակ ծովեր, փճացըցնի՛մ
՚Սաց.— Տը թռնիմ քո՛ւ քա՛մակ
՚Սաց.— Ի՛ տը տամ տա՛յտ ու դնարքիրուն, փճացըցնի՛մ
՚Սաց.— Տ՚ըլնիմ կորկի մ՚ խառ, մտնիմ քո՛ւ ականջ
Ծին ուրախացավ, ՚սաց.
— *Հայդե՛, տո՛ւ ձի տեր, չես քե ծի*
Ելի խնծի, նհանք կռվի
Բանի մ՚ տո՛ւ քո՛ւ թրով սպանես,
Ակամ չես չեմ պոչի մազերով տը սպանիմ.
Բանի մ՚ տո՛ւ քո՛ւ գե՛լդով սպանես,
Ակամ չես չեմ վոտաց նալերով տը սպանիմ

15. Ջնով Հովանի խոտը կտրելով ապրյուր չով Պողոսի յուղի մասին

Տա՛վիթ խնծալ ծին
Ծենով Հովնն ըսաց.— Մհ՛ւրամ, Մհ՛ւրամ,
Բ՚ամանաթ գիմ նորմանուկ, գիմ Տա՛վիթ.

Կաքնով հաֆսալը վե կը պերթա՝ ահահքի.
Կը տանես Պողըտե սուն՝ չաբըթի.
Պողըտե սուն վոր կտրնց, կը տանես կռիվ.
Վոր չկարնց, կը տաբրցըցիս, պիրնս։

16. Մահուկ Դավիթը՝ խմելով Տաքնով աղբյուրի ջուրը, դառնում և հզոր չնվ կտրում և Պողվաթի սյուները

Դիրխս Տավիթ ծին քըշից, գընաց,
Կաքնով հաֆսալըրի վերեն կայնավ։
Ծին վոր հանտեղ կայնավ,
Տավիթ ոըքեր մ' եզարիկ ծխուն.
Ծխու փաթաթուն կտրնավ, տանդրավ։
Ծին ենտեղ անու անիծից, 'սաց.
«Տանդամ դողրմին, դողրմյա տը տամ.
Վոտներիկ, տու թուլյաներ, ծեռներիկ, տու թուլյաներ,
Ուր խոր խանքելտաեղ չիմացավ»։
Ինպես Տավիթ վոտ ու ծեռ թուլցավ։
Տիր մ' ել ոխնեց, Տավիթ տաղտացավ։
Տավիթ ծխուց կը գա տակ.
Հինքն ել, ծին ել ճար կը խմին։
Ծին բառաղա կ'անի,
Հինք կող կ'իլնի, քընի։
Քընամ չուր հիրկըվան ժամանակին.
Կուշտ ըմ քընամ, ակախավ...
Ցոթ կխոր պամպակ կուտից եխան,
Նոր գընաց ուր գըլխե.
Ցոթ փաթ քամար՝ ինչ եկիր և մեճաց պիլեր,
Ներ փաթ մ' եկավ մեճաց պիլեր.
Ցոթ կխոր պամպակ ըզմից եխան,
Ներ գընաց անու վոքեր.
Թուր կեծակին կապից վըր ուր,
Ըսկուն հերկընցավ, լըցվավ,
Ջորով անու քամին եկավ.
Պիրաց, մեծ կաղակներու պես կապից վըր ուր։
Ելավ ուր ծխու կայըշտեր գըմեն թուլցըցոց,
Ըզծին խեծավ, գընա՞ց...

Գընաց վըր ուր խոր Պովըտաև սան։
Մին գընաց, Պովըտաև սան վերևն կայնավ, 'սաց.
— Տավիթ, ես քու խոր Չաբրանքարն ի.
Թը կըտըրցիր, գընա՛ կռիվ,
Թը չկըտըրցիր, դատ չի, ամանանք հետ։
Տավիթ 'սաց.

«Յա Մարութա Պանցրիկ Աստատածին,
կը հիշա ըզքեզ վորդին.
Ինչիմ ըզԹուր կեծակին գալկիմ.
Կալամ վըր կալամին ամդրանցիմ»։

Ինչից ըզԹուր կեծակին, եղբկ,—
Կալամ վըր կալամին ամդրանցոց,
Պովըտաև սուն չընգա՛վ...
Մին 'սաց.

«Կոտրեր են ծեռ, Թուլներ են ծեռ,
Ինչ եղան ուր խոր Չաբրանքար,
Կալամ վըր կալամին չը տադրանցոց»։*

Ինամին եղան, սուն շուռ եառուռ
Մին 'սաց.

«Կանանչներ են ծեռ, ծաղկեր են ծեռ,
Ինչ եղան ուր խոր Չաբրանքար,
Կալամ վըր կալամին տադրանցոց»։*

Տավիթ ծեռ կանանչավ, սաղցավ։

17. Դավթի վախը. Բուռիկ Ջալալի հաջողները, հարձակումն ու կոտորածը

Ինչից, գընաց, պանցըր գըրի մ' վերևն կայնավ.
Ախկից ըզՄըսրա Մելըքի ասքըրին,— չամ վախացավ։
Տավիթ 'սաց.
«Նա իլնի արա քամ կորընգան,
Յես իլնիմ սարակ,

* Տես եև Կ. Մ.-Ի

Յետ չըմ կենիմ դնա քաղիմ.
Վոր յես դնա քաղիցի,
Յետ չըմ կենիմ դնա լիթիմ.
Վոր յես դնա լիթիցի,
Յետ իլնիմ սարակ,
Յետ չըմ կենիմ դնա կըխիմ.
Վորն ել յես կըխցի,
Յետ իլնիմ սարակ,
Յետ չըմ կենիմ դնա դիղիմ.
Վորն ել յես դիղեցի,
Դեզն ել իլնի պամպակ,
Յետ իլնիմ կրակ,
Յետ չըմ կենիմ դնա վառիմ.
Վորն ել յես վառիցի,
Յետ իլնիմ անձրավ,
Յետ չըմ կենիմ դնա ընցուցիմ.
Վորն ել յես ընցուցի,
Յետ իլնիմ խաբար քամին,
Յետ չըմ կենիմ դնա մոխիր տանիմ։*

Դար ծին լսաց.
— Տա՛վիթ, ատ մի վախանդ.
Ախոմ ատ քու թրով սպանիս,
Յետ յեմ վոտաց նաիբով որ սպանիմ.
Ախոմ ինչ ատ քու գնդով սպանիս,
Յետ յեմ պոչի մազերով որ սպանիմ։

Տավիթ ՚ասց.
«Հիշամ պահն կենդանին,
Մարութա Պանդրիկ Ամարատին,
Ասչ Պատարաք վըր յեմ ոչ թխին»,
Գնչից Թուրն ի կնճակին,
Գըլից մաչ Մըսրա անքարին։
Գըլից, իրի մա անքարին,
Ախոմ մարթ հարաւից, սպանից,
Ամբանն գըհառիր կայնացըցոց,
Ջանքերի լեշիր առից, գըլից,

* Տե՛ս և Գ. Մ.–Ռ.

18. Դավթի բռնվելը յեվ Ջենով Հովանի խրատով ազատվելը

Անոնց մեչ խելոք մարթ ըմ կըներ,—
Կայզեր վաձըցին, Թալըցին երկինք վեր,—
Կանչից, ըսաց.— Տա՛վրթ, Տա՛վրթ,
Ինքան նորմանուկ սըպանըցիր,
Աձուց կրակ թափավ մաչ քու կոտին
Տավրթ կայնաց, աչկից երկինք վեր.
Ջընջիլքեր Թալըցին, ըղՏավրթ կապըցին

Ծենով Հովան ելալ ուու, կայնավ ատխա,
Տըսավ՝ Տավրթ ասաղ նըժվաղ ի.
Գընաց առաւ, 'սաց.— Կնիկ,
Մեր Տավրթ ասաղ նըժվաղ ի,
Մեր Տավրթին պա մ' արած չեն,
Ծենով Հովան ելալ են գիշերով՝
Կը պա, պանցը գիրի մ' վերեն կը կայնի,
Տըսավ՝ Տավրթ ըսկոմ պընջիլքեր Թալած՝ կապած ի.
Կանչից, ըսաց.— Տա՛վրթ, Տա՛վրթ, Տա՛վրթ, 'սա.
«Հիշամ պեսն կենդանին,
Մարուքա Պանցրիկ Աավարածին,
Ախչ Պատարագ վըր չեմ աչ Թիվինց.—
Ըղքե Թափ առ...

Տավրթ վոր պինք Թափ խուռ,
Ջընջիլքեր ելան խազար կտոր,
Չամեն պընջիլ տեղավ մարթ ըմ սպանից.
Ֆըշից ըղձին մաչ անքըրին...

19. Ալիսոռի խրատը

Տիր մ' ել խելոք մարթ ըմ կըներ անոնց մեչ, 'սաց,
— Ասած մեր առւն ավրի,
Մենք հաս մարթուց ճար չընք առնի,
Թըրե իյա խովիվ սպանի,
Վոխչար ըչխո անոնի չի։
Ըսաց.— Տա՛վրթ, Տա՛վրթ, Տա՛վրթ,
Ասած քու առւն ակոլի,

Գընա, ըզճիչ խովիվ ապանի,
Վոխչար ըչխո քի՛նն ի, քի՛նն ի...
Ըսաց.— Աւաճ ծըր առւն ավրի,
Ըշկի գնաս պիտիր շատ չըսխցիք։

20. Դավթի յնվ Մելիքի մենամարտը. Դավիթը սպանում և Մելիքին յնվ տիրում և Մարին

Տաւվիթ. ելա՛վ գընաց մա ուր ախպեր։
Մըսրա Մելիք կող իլիր չադըրի տակ, քընար ի։
Քաոառւն ախչիկ անու վոքիր կը մաժին.
Քաոառւն ախչիկ անու ճանճիր կը քըչին,
Վոր անու քի՛ն տա՛նիմ, քընի՛մ,
Յոթ կխար արճիճ կախիր չադըրից,
Ինչ վոր բհին կը խանի,
Կ'իյա, տըսնի չադըրի հաոքին.
Ինչ վոր բհին կը քաշի,
Կը գա, կ'իճնի վա՛ր անու պկընին...

Տաւվիթ ելա՛վ, կա՛ինի խոխիր ետի,
Ետի մա կրակին, կատըրցող,
Ետի Մըսրա Մելքի վոտաց տակ։
Մըսրա Մելիք ախչըկներուն ըսաց.
— Ըշկի յիմ վոքիր չըք մաժի՝ յիմ քուն տանիմ.
Լըվիր, ճանճիր ըզձի կ'ուտինա։
Տաւվիթ կանչից, 'սաց.— Իլի վե՛ր,
Չձւր ի ք'ա՛քաքր, ղըմին կոտորիր իմ,
Ելա՛վ նատաւ Մըսրա Մելիք,
Ըշկից Թըխ Տաւվիթ, 'սաց.— Քա՛ւ առւն ակոլի։
Ըզքի ուտիմ սըրտիչա, ճաշ չըս մընա.
Ըզքի ուտիմ ճաշ, խրամնոց չըս մընա.
Ըզքի ուտիմ խրամնոց, ընթրիս չըս մընա։
'Սաց.
— Քեզի սըրտիչավան ել կամ.
Քեզի ճաշվան ել կամ.
Քեզի խրամնոցվան ել կամ.
Քեզի հընթրիսվան ել կամ։—

Իլի վէր, յես տա՜ ար կովինք,
'Աաց.— Տա՜, իմ ճա՜չ ախպերն իս,
Իլի վեր, քա՜ իրեք գա՜իդ գա՜ր,
Թը ես ճնացի՜ սաղ, յես ար գա՜րկիմ.
Թը չճնացի՝ գամ չև...

Ելա՜վ Մըսրա Մելիք, ուր ծին խեծավ,
Ուր գա՜իդ խվերց, ուր ծին քըշից,
Գընաց, գընա՜ց չուր Վերդի.*
Հանտեղից իրի, ուր գա՜իդ եղա՜ր
Թրեշտակներ հանտեղից դՏա՜վիթ վերցըցին,
Զիրըղին գա՜իդ արդներ Տա՜վիթին
Գունդըն Մելքի նկավ, արագավ գընան,
Թռղ-դուման ելա՜վ երկնուց իրես
Ըսաց.— վա՜յ-վա՜յ, վա՜յ-վա՜յ,
Շախըցինք, պախըցինք ըղԹաւլան Տա՜վիթ,
Զա՜րկըցինք, սըպանըցինք...
Թող եճա՜վ դըեսին. Տա՜վիթ 'ասց.
— Ձե՜, քա՜ դարըվ մ' էլ կամ.
'Աաց.— Յեմ ծիու մենդիլ կորա եր.
Մայդան կարճ եր պռներ
Տիր մ' էլ քըշից, գընաց Աբատաշար,**
Տա՜րցավ, իրի, եղա՜ր Տա՜վիթին
Թրեշտակներ ըղՏա՜վիթ վերցըցին.
Թռղ-դուման ելա՜վ երկնուց իրես
Ըսաց.— վա՜յ-վա՜յ, վա՜յ-վա՜յ,
Շախըցինք, պախըցինք մեր Թաւլան Տա՜վիթ.
Զա՜րկըցինք, սըպանըցինք...
Թող եճա՜վ դըեսին. Տա՜վիթ հանդա ուր տեղ կայնուկ
Տա՜վիթ ըսաց.— Ձե՜, քա՜ դարըվ մ' էլ կամ.
Մելիք 'աաց.— Յեմ ծիու մանդիլ կորա եր.
Հանդուց քըշից, գընաց Երևան,
Թափկան տա՜րցավ, իրի, եղա՜ր Տա՜վիթին.

---

* «Ասաքի խաման կ'ըսենք»,— ավելացրեց Ռաչոն։ Վերդի իմա Վեղի, Վեղիի շրջանի շրջանային կենտրոնը։ Կ. Մ.-Ո.

** «Ասաքի խաման կ'ըսենք»,— ավելացրեց Ռաչոն։ Աբատաշար Ղամարլուի շրջանի համանուն գյուղը։ Կ. Մ.-Ո.

Տավթի վըզից քիչ ըմ պանեց.
Քիչ ըմ անում վիզ քեֆըրամ։
Դոր սիլե մ' եզար ուր վզին, չըակից, ըսաց.
— Վա՛ղ ան դաբրին չես կանչի։
Մելիք 'սաց.— Վայ-վա՛յ, վա՛յ-վա՛յ,
Շախըցինք, պախըցինք մեր Թաւրան Տավթի,
Չարկըցինք, սըպանըցինք։
Տավթի 'սաց.— Ձե՛, յես կամ. յեմ դորն ի։
Մըսրա Մելիք 'սաց.— Ես, քա՛ւ դորն ի։
Մեր եկավ, 'սաց.— Տա՛վթի, Տա՛վթի,
Դաբրը ըմ տու ձի խաթըր.
Ձի քաղցր ծիծ եմ ավե,
Ձի շատ եմ շախե, պախե։
Տավթի կանչից, 'սաց.— Մարե,
Դաբրը ըմ ավի քի խաթըր.
Դաբրը մ' էլ ավի Աճու խաթըր,
Յես եմ, մեկ դաբր...
Մըսրա Մելիք աչկից ըզՏավթի, ըսաց.
— Տավթի, քու աչկերուց կը վախանամ։
'Սաց.— Գընա, քանաուն կող գընեին տու փորել.
Քանաուն գումշու կաշի ֆաթ վըր քի։
Քանաուն ճաղցի քար ֆաթ վըր քի։
Յես յեմ բախաին, քու բախաին,
Քաշիմ Թուրն ի կեծակին, մեկ դաբր գարկիմ։
Մըսրա Մելիք սկօն արավ։
Տավթի կանչից, ըսաց.

«Հիշամ գիեն կենդանին,
Մարութա Պանցրիկ Աւազածին,
Ասչ Պատարաք վըր յեմ աչ Քիվինա։
Բնչից ըզԹուր կեծակին,
Չարկից, կորից քանաուն ճաղցի քար,
Չարկից, կորից քանաուն գումշու կաշին,
կորից Մելքի գըլխու կակաչից
Վառաց պըճղից ընգավ տուս։
կանչից, ըսաց.— Մըսրա Մելիք,
Բեզի պանիր, ան չե։
Ըսաց.— Անկուն, ինչըխ լու մ' մանչ գըլխուն կծիս։

Ըսաց.— Մա՛ քէ թախ առ,
Մըսրա Մելիք գինք թափ հառե,
Եըմ՛վ երկու կտոր։

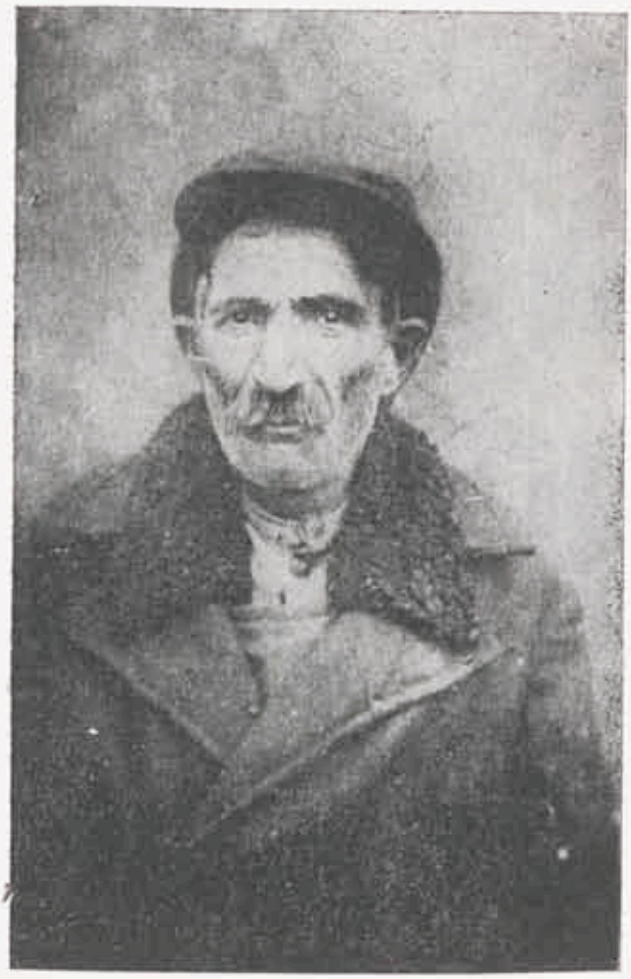
Տա՛վիք գավքից Մըսրա երկիր,
Տա՛րցավ, Սառմա քաղա՛ք Նատավ։

Խելքի կռիվը

Սարսա Սելիմի հետ

պատմեց
Հարություն
Ալիկ Ղարիբյան

տրի առաւ 1933 թ
Կարապետ Սելիմ–Ոհանիսեանցի

Ագիպ Վարիբյաճ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

1933 թ. հոկտեմբերին ՀՍՀՀ Կուլտուրայի Գաամուբյանն Ընտիտուտի կողմից Աչտարակի շրջանը կատմակերպված ֆոլկլորիստների գիտարշավի ժամանակ Ադարակ գյուղում գրի առանք «Տաճիքի խնջույք»-ի այս պատումը:

Ադարակում ներկայումս վերաբնակված են գլխավորապես Մոկսի, Շատախի, Գավաշի և Հայոց-Ձորի հայ գյուղացիները: Այս գյուղը բարբառագիտության տեսակետից մի վիրին տարածանի հետաքրքրական որակներ ու Մատ մի տասնյակ բարբառներ և յնենթաբարբառներ միախառնվելով՝ կրել են փոխադարձ ազդեցություններ: Մի քանի տարի ևս և այդտեղ կ'ունենանք մի «նոր» բարբառ:

Գաամուհի տատդող Աղիկ (Ադո) Հարությունի Ղարիբյանը, մոտ 65 տարեկան, Շատախի Հինենց գյուղացի չի: Նա ունեցել է 4 դեղերք. բոլորն էլ մեռած են ապրել և աշխատել: Ծեղբայրներն գրավել են հոգատարձությամբ, իսկ ինքը՝ հալածվելով Քուրթ վոտիկանության կողմից՝ տատանդատան կյանք և վարել:

Համաշխարհային պատերազմի ժամանակ նա մեռցել է կամավորական խմբերին: 1917 թվին Շատախի և Մոկսի գաղթականներին հետ գնացել և Բաղդատ: 1922 թվին նորդաղթին նա վերադարձել է Քորհրդային Հայաստան և հաստատվել Ադարակ գյուղում, վարտեղ և գրավոում է հոգատարձությամբ:

Ադոն մենատանտ ու Ինքը հանճար հիմանդտնում է տատղությունը քայքայված և անտեսության մեջ աշխատում են ընտանիքի մյուս անդամները:

Ադոն աշխարհ տեսած, բանիմաց մարդ ու Նա գիտակցում է այս «խնջույքի» արժեքը, սիրում է այն և սիրով պատմում. ցավում ու, որ «խնջույքի» մեջ այս ճյուղը գիտեր:

Ադոն «խնջույքը» լսել և տոմրել է «կեղկրի» մարդկանցից — «խալխոցներից»: Վորշ կատրներ «կեղկրում» կերգում էլին. ինքն էլ և կերգում: Ծերկից մեյնի կերկու կտոր. մյուս կատրներն մասին տասում եր, որ կերգեր էին, բայց ինքը պատմելիս չեր կերգում, գժվարանում եր, շունչը կտրվում եր: Ադոն նոր ու կերկարատով հիմանդության հետո գոտրն կանգնել «Խնջույքը» պատմում եր մատծված, դանդող, ընդմիջումներով և հանգիստոտոր:

Ադոյի անգիրտուտրը մեծ չեր Բացի «Տաճիքի խնջույք»-ից գիտեր մի շարք ուրիշ հեքայիներ, մի քանի տատնյակ կերգեր, ինչպես նաև «Ուստամ Ջալ»-ի մի քանի ճյուղերը: Հիմանդությունը շատ և ազդել. գիտցածի մեծ մասը մո-

ացել եւ Նա հրաժարվից յիրդիրլ խոսքերն ասել, վորովհետեւ յիրդել չիր կարդանում, իսկ առանց յիզանակի խոսքերը դժվարանում եր վերհիշել։

Պատումը զրի առնելիս ինձ ոգնում եր բնիկ Շատախցի բանահավաք Շահեն Կուժելյանը։

Պատումի բարբառային յուրահատկությունները՝ վոճ, բառ, հնչյուն վերջաւորման ևնք յենթարկել։

Կ. ՄԵԼԻՔ-ՈՀԱՆՋԱՆՑԱՆ

Բանահավաքն ասղատումը վերանայել ևնք։

ՀԱՄԲԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԴԱՎԹԻ ԿՌԻՎԸ ՄՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ՀԵՏ

1. Մսրա Մելիքը Միհրի մահից հետո տիրում է Սասունցիների վերի յև տանում Միհրի կնոջն ու նրա վարդի Դավթին

Սանդա Մհեր կըներ, Մըսրա Մելիք կըներ.
Սասուն Մհերի ձեռ, Մհեր կը կառավորներ.
Մըսրը Մելըքի ձեռ, Մելիք կը կառավորներ.
Սասուն Մըսրա խարջդարն եր, քյոռ Մհեր չկըներ.
Մհեր վոր ուր մորից ծնվավ, ելավ հրեխտասարդ,
Մըսրա Մելըքի խարջ կորից, խարջ չտվից.
Ժամանակ ըմ վերա ընցավ,
Սանդա Մհեր մահացավ.
Մհեր վոր ընգավ մահացավ,
Ջուար ավիցին Մըսրա Մելըքին,
Թե. «Սանդա Մհեր մահացեր ի,
Սասուն անառիք ձեացեր ի»։
Մըսրա Մելիք ածքեր առավ,
Գընաց, դարկից Սանդա վերին,
Սանդա երկիր քյոռ-քյոռ ադավ,
Ադավ խոդուն հավասար,
Յոխ տարվան խարջ ու խարջ Սանդա տից, գընաց.
Քյողից վոր տյուս տ'ևղներ Մըսրա Մելիք,
Տեսավ, լսավ, մեկ երեխի մ' ձեն փողնի մեչ կը գա.
Տեսավ Մելիք Մհերի ընտանիք, ճանչըցավ.—
Մհերի ընտանիք առեր եր Տավթին,
Գընացեր եր, մառ մեչ փողնին.—
Առից Մհերի ընտանիք ու Տավթի,
Ելավ, յեղավ տարավ Մըսրը.

2. Դավիթը խաճգարում և Մաբա Մելիքի հոյ խաղալը. Մելիքի վախը Եռանից

Ժամանակ լմ Տավիթ մնաց մն Մբսբա Մելիք.
Մբսբա Մելիք կ'առներ ապխաքներ, փալավանքաներ,
Կ'երթեր տալաի մեչ, հոլանի կը խաղներ
Տավիթ լաց, ընդնալ Մբսբա Մելքի հրաբվի,
Թը.— Յետն ել տը գամ հոլանի խաղամ։
Մբսբա Մելիք 'սաց.— Տա երեխայ իս,
Տա չըս կերի հոլանի խաղաս իս մեկ, մը՛ գա։
Տավիթ մեր 'սաց.— Մելիք,
Թըզ Տավիթ գա հանտեզ, գառնու կայնի,
Տա հոլանի խաղցիք, ան թամաշա անի։
Մբսբա Մելիք, Տավիթ ու ապխաքեր
Գնցին, մեչ տալաին հոլանի խաղին։

Նորաթ ինչ խասալ Մբսբա Մելքին, վոր հոլ տը խաղեր,
*Տավիթ գընաց, նասալ հոլու տեղ.**
Են փալավանքաներ ինչ արին-չարին,
Զկըրցան Տավիթ քաբից խաներ են վեր,
Վոր Մբսբա Մելիք ուր հոլ խալեր եր։
Մբսբա Մելիք կ'ուզեր զՏավիթ սպաներ.
Ապխաքեր, փալավանքաներ չիըղին, 'սըցին.
— Տավիթ տանենք տուն, անտեղ սպանեն։
ԶՏավիթ վըրցըցին, տարան տուն,
Պիրին Մբսբա Մելիք նաց.
— ԶՏավիթ տը գարկեմ, սըպանեմ։
'Սաց, Տավիթ տալ տղայ իս, ամկոն կ'անի,
Վաղ վոր ճոճացավ՝ յըմ երկիր յըմ ծեռնեն ա'առնի։
Իչխանքաներ ընդուն մեչտեղ, 'սըցին.
— Տավիթ տղայ իս, ախտա իս, մը սըպանիր։

3. Մաբա Մելիքը փորձում է Դավթին չափով յեղ կրակով. Դավիթը ձգում է նրա հոլը

Խորհուրդ արին, 'սըցին.— Պիրնք, մեկ փորձ մ' անինք.
Աման ըմ չամիչ, մեկ՝ կրակ անինք Տավիթ հանեչ։

* «Մեկ քար կա, անտեղ նշան կ'անին, կը ջալին». ծանոթ. ասացողի կ. Մ.-Ի։

Թէ ձեռ պարզից քեռ չամիչ, ոդա չի, ապանինք.
Թէ ձեռ պարզից քեռ կըրակ, ոդայ ի, ֆինմ չանի,
Կըրակ, չամիչ տրիցին հանռաեր.
Տավիթ վոր ձեռ ոը պարզեր քեռ չամիչ,
Խրեշտակներ ձեռ պարզըցին քեռ կըրակ,
Ուըրցին ձեռ տրին վեր կըրակին.
Վոր մատ տրից վեր կըրակին,
Փալ ըմ կըրակ կըպալ Տավթի մատին.
Տավիթ չոռ-չոռ ին մատ կըրակախառ տրալ պերան.
Վոր տրալ ուր պերան, լեզուն մըկալ.
Ալ չկարցալ լալ խոսեր եր,
Անուն տրին Թլոր Տավիթ.

Տիր մ' ել Մըսրա Մելիք տաից ուր փալավանքաեր,
Գընաց, մինչ տաշաին հոդանի խաղալ.
Տիր մ' ել Տավիթ եկաց, ընդել Մըսրա Մելքի հետևի,
Ինչ նորաթ եկավ Մըսրա Մելքին՝ վոր հոդ թալեր,
Տավիթ ձեռ եդար Մըսրա Մելքի ձեռաց,
Հոդ խլից հըրճվին, եդար, հոդ եթալ...
Իրեք որ, իրեք պիչեր երկնուց հոդ չեկավ վեր
Հանռաեղ Մելիք տաից ուր ֆերըզքեր, իրի տուն.

4. Մսրա Մելիքը պատվիրում ի սպանել Դավիթն. սա հաղթում ի նրա ծառաներին յնվ գնում ի Սասուն

Եկան տուն. Մըսրա Մելիք երկու խոլամքեր եպի,
Ըսաց.— ՋՏավիթ կը տանեք, կը սպանեք,
ՋՏավիթ խալալ կը թաթխանք մեչ երընին, պիրնք,
Վոր չես ավառամ՝ զՏավիթ սպաներ եք,
Երկու խոլամքեր զՏավիթ կ'առնին,
*Կը տանին չուր Բաթմանա կարմուչ.**
Տաղ կարմըչին չմոռախըսցած համպուռ խառ՝
Խոլամքեր կ'երթան Տավթի հետևին.
Վոր մոռախըսցան Բաթմանա կարմըչին,
Մեկ ընցալ Տավթի հետևի, մեկ՝ հետևի,
Տավիթ ուր միտ վե 'սաց. «Ջին եմ,

* «Բաթմանա կարմուչ Դիարբեքիրա կողմն ի. Ծանոթ. աստղոյն Կ. Մ.–Ո.

Զուր մկա խոլամքեր կ'երթին հառնէ,
Մկա մեկ ընցալ հառնէ, մեկ՝ հետով.
Առաջ պա՛ կա, ձի ոը ձեռանն...»

Մեռ մ' հաու մեկ խոլամոջ, մեկ՝ մեկել խոլամոջ,
Չերկուս լե կախեց կարմընջի երկու կողից, 'սաց.
— *Յա աղորթ ա՛ըանք, յա ոը թաւիմ գըևաու*
Խոլամքեր Տավթին 'սըցին.— Ի սեր Աստու,
Մի մը թաւլի գըևաս, մենք քև չիտակ ա՛ըանք
Տաւիթ, Մըսրա Մելիք մի ոբիր քու ևետ,
Վոր մենք գըի գարիենք, ապահենք,
Քու չոր թաթխինք մեչ երընին,
Տանենք, տանք Մըսրա Մելքին, վոր հաւնաու
կը խնթրենք՝ կոոր ըմ քու չորերուց՞ոաս միկ,
Զանազան ըմ ապահենք, թաթխենք մա երընին,
Տանենք, չանց տանք Մըսրա Մելքին,
Վոր հաւնաու, գմի չաըպանի:
Տաւիթ, քու խոր երկիր քըդի չանց կը տանք
Մըսրա Մելքի ու Մհերի թշնամուքեն
Խոլամքեր Տավթին պատմըցին
Տաւիթ ուր չորերուց կոոր մ' հաու.
Խոլամքեր վըրցին, Սասնա երկիր չանց ավին,
Ընպեն ճանապահ, տարցան Մըսրա երկիր
Տաւիթ եկավ գընաց ուր խոր երկիր

5. Դավթի մանկական չարաբյուններ. Քենով Հովանը ճանապարհ, բեդուինում և նրան

Տաւիթ գընաց, Սասնա քաղքի մեչ տուս եկավ.
Տուս եկավ քաղքի մեչ, իշխաց, տեսավ՝
Քանի մ' երեխա խաղնաիկաց կը խաղան:
Տաւիթ ըսաց.— Մ՛ յ տղանեը,
Ցեան ել կը խաղե, ալ ասնա չինք խաղե:
Ձըժեը 'սըցին.— Ապա տու ինչըվ կը խաղեք:
'Սաց.— Ըսպասեք, յես ձի չանց տամ:
Բարեի ծառ ըմ հանտեղն եր.
Մեռ պարզից բան բարեի ծառ,
Ծառ կոտից, պերից տակ, 'սաց.— Տղանեը,
Դե, չոտ չարվեք ծառի վերևու

Ձժեր վոր չարվան ծառի վերեն, 'սաց.
— Տղաներ, ղե, ձեր տներ ձի չանց ավեք,
Մեկ 'սաց.— Ցեմ առուն ա ինչ տեղն է
Մեկ 'սաց.— Ցեմ առուն ան ինչ տեղն է
Տղաներ վոր ա բանց տներ չանց ավըցին,
Տավիթ բարաի ծառ կիոդ, ամեն ձիժ կող ըմ գընաց.

Չուար գընաց Մհնով Հովհաննին՝ Տավթի խորխոդը,—
Ինչ Մհեր մեռեր եր, Սասուն են կը կառավորեր,—
Թի.— Երխատարդ մ' ակն մեչ մեր քաղքին,
Մեր երեխեք գըմեն կոտորեց,
Մհնով Հովհան երավ կանչից գՏավթի.
Տարավ ուր մոտ, նայից երխատարդին, 'սաց.
«Նա, յես ըսիմ, մեր հեթիմն է...
Մըտա երկիր ձեր, Սասնա քաղաք ձեր»
Մհնով Հովհանի սիրտ վերեն ճեղքվավ,
Երեսն յեռաց վերեն, եսաց.
«Կա-չկա, եսա մեր հեթիմն է, մեր Տավթին է»
Մհնով Հովհան հանտոնեղ ճանչըցավ,
Վոր Տավթին է, ուր ախպոր տղեն է
Երոխտեր առեց գՏավթի, տարավ ուր տուն,
Շախեց, պախեց մըչ ուր տան

6. Դավիթը գառ ուարած

Ժամանակ ըմ վերա ընցավ,
Մհնով Հովհան ուր մեռ վե 'սաց.
«Աբի գՏավթի անենք կռնարած»
Ելավ, գՏավթի տրավ կռնարած,
Քաղքի կանեներ գըմեն տվեց Տավթի առնչ,
Տավթի առեց, տարավ, կ'երեժա,
Տավթին ել գկանեներ կը տաներ տաշտի մեչ,
Կը նաեր, ուր խամար տուն կը չիներ.
Ամեն կեռ ուր խամար տար վե կ'երթա...

Շաչի ժամանակ Տավթի իչկից, տեսավ՝
Կեռ չկա, ամեն մեկ ուր խամար գընացեր...
Տավթին ել իչ կ'անե.—
Կ'իլնե. կը քաչի բարտի ծառ ըմ,

կը տան ուր ինձին, կ'ընկնի սար-ձոր,
Իշխանդար գըլխ, աղվես, լալըտարակ կա,
կը ժողվի տաշտի մեչ, կը տան մաղձլ։
Շնտեղ խրոխտիր կ'իլնի, ճաշ կը տանի Տավթի համար։
Խրոխտիր հետևանց կ'ըշկի, կը տեսնա՝
Իշխանդար գըխ, աղվես, լալըտարակ կա,
Տավթի ամպռհաճ ժողվեր ի, տվեր ի մաղձլ։
Մեկ լալըտարակ մ' եյավ փախավ։
Տավթի շատ եր ընդեր տնաւ հետևվ, նեղացեր,
'Ասց.— Խրոխտիր, ձի հրաման տու,
Ես մեկ ուլ սրպտանեմ, ձի շատ նեղացըցեր։
Խրոխտիր 'ասց.— Ինի հրամեն ի,
Ես մեկ ուլ գա՛ն, տպանեի։
Խրոխտիր տարցավ, եկավ տուն.
Տավթի 'ճաց հանեվ մի կտոր իրուն։
Տավթի նստավ հանեվ, տիր մ' եյ ուր համար տուն չինեց։
Ամեն չանավար, ամեն անասուն ուր համար պընաց.
կտոններ գրվան տաշտ ու ձոր ըներ։

Մնաց չուր արիվ մտնելու ժամանակ.
Տավթի ուր գըլխ կը վըրցի, կը տեսնա՝
Անասուն, չանավար հանեվ չկա։
Բարտի ծուռ ըմ քիշեց, ընկավ սար-քար.
Իշխանդար աղվես, լալըտարակ, չանավար կըներ,
Տիր մ' եյ ժողվեց, եկի, եվից ան քաղաք։
Քաղքի ժողովուրթ եկան տուն, կտուն, ուլ տանին.
Երեխեք շատեր տեսան, վախացան, մտացան։
Չուար ավին Ծունով Հովհնին.
— *Ես ինչ պան ի տակիմ չանավար...*
Տղեներ վախացան, տուռ մտացան։
Ծունով Հովհն Տավթին ասաւ եթող,
Ել չարավ քաղքի կտոնարած։

7. Վրոյդություն, հարկահանություն յեվ խրատատու Պառավը

Տավթի նետ-աննեղ ուր համար չինեց,—
Պառավ արտ ըմ արեր եր ուր համար կորեկ,—
Կ'երթեր, մանչ ատ կորկին լեր կը ապաներ։

Ամսոյ մեկին Մըսրա Մելիք
կանչից ուր խոլամքաներ, իպի հաննաեվ,
Ըսաց.— Կ'երթաք երթայք Սասնա քաղաք,
Կ'առնեք, պիրեք մըր խարջ-խարաջ,

Խոլամքաներ ծիանք խնծան եկան Սասուն.
Եկան Սասուն մա Մհնով Հովհան, 'ալըչին.
— Մհնով Հովհան, Մըսրա Մելիք ուր խարջ-խարաջ կ'ուզէ,
Մհնով Հովհան առաց խոլամքաներ,
Երավ գընաց վոսկու գարդամիկն,
Խոլամքեր եկան, քաքսու վերեն նստան.
Ձինք եկավ, վոսկի կը չափի,
Կը լցի Մըսրա Մելքի չվալքեր,
Պատավ գընաց ուր կորկի արտ, տեսավ՝
Տավիթ, գա մաչ ուր արտին, լեր կը սպանի,
Կանչից, ըսաց.— Հէ, Թլեր Տավիթ,
Թափէ քա միս, Թափէ քա լըհչ, Թլեր Տավիթ.
Տա չեմ քա լիքլիքի կուտ կտըցիր.
Վոր ատ ասկեն կարիճ ես,
Գընա՛, Մըսրա Մելիք խոլամքեր ողորկիր,
Գա քա խոր գըրդամին վոսկի կը չափին,
Կը տանին Մըսրա խարջ-խարաջի տեղ,
Վոր ատ կարիճ ես, գընա, մը Թը՛ղնի,
'Ասաց.— Հայ մայրիկ, վհրատեղն է,
'Ասաց.— Գընա քաղքի մհչ, խարցնի, որ տեսնատ
Տավիթ գընաց քաղքի մհչ,

8. Դավիթը հարկ չի տալիս չնչ պատուհասում ն հարկահաւաքներին

Խարցնելով, խարցնելով եկավ, տեսավ՝
Խրոխտեր գվոսկին չափեր ի, չափեր ի,
Ձակեն քըրտներ ի, իլեր ի ճար.
Չկնտեղ կոտ կա, կոտով վոսկի կը չափի.
'Ասաց.— Խրոխտեր, տես, չես կը չափեմ, ատ աչըդար.
'Ասաց.— Դե գընա, շուտ չան վրատ,
Տալ քա խոր քաքերն է, կ'ըսաբկեմ.
Կոտ խրոխտեր ծնկեներն առաց,
Կոտու պերան մտուց վոսկու մհչ,

Վոսկին եվից կոսի վոսի վերնու
Փեսա վոր քըսից կոսի վոսին,—
Բա, վոսկի՞ կը մնա կոսի վոսին,—
Վոսկին գըմեն թափավ գըտնին
Մըսրա Մելիք խոլամ ասաց.
— Հայ երխտասարդ, ա՛ռ ինչ կ'անես
Տավիթ ըզկոտ եղար խոլամոճ գըվխու մեչ,
Ելավ, անոճ առամքեր քեզից, չարես ճակատ.
Հեսի լողաց, ասաց.
— *Ցըմ ծիու .... ք'աղի կնկան ....,*
Վոր չգա յեմ Սասնա վերեն կռիվ.
Գընա, խարջ-խարաջ չեմ իտա.
Խոլամքեր եկան հաննաեղեն, փախան, գընացին.
Մենավ Հովան, քաղքի միլեի՝
Ամեն կը դոդան Մըսրա Մելքի հախուն,
Ուռ ձրի մեչ ինչըվ կը դոդա,
Ամեն կը դոդան Մըսրա Մելքի հախուն.

Դ. Հարկահաւաքների վերադարձը Մսրա Մելիքի մոտ

Խոլամքառեր եկան, խասան Մըսր.
Որ ըմ երկու վերեն կ'անցնեի.
Մըսրա Մելիք կանչից, ըսաց.
— Մեր խոլամքեր գացին Սասուն,
Մեր խարջ-խարաջ չպերին. եկան ինչ.
Մարթ ըմ կըներ հաննաեղ, ըսաց.
— Մելիք, մեր խոլամքեր եկած են.
Սասոմ խարջ-խարաջ չպերած են.
Մըսրա Մելիք կանչից, եկի գխոլամքեր, 'ասց.
— Անվրե՞ խարջ-խարաջ չըք պերներ.
'Սին.— Տավիթ եվե, Սասուն գավթեր ի.
Տավիթ եվ խարջ-խարաջ չիտա.
Տավիթն եվ սապես 'ասած ի՝
«Ցըմ ծիու .... ք'աղի կնկան ....,
Վոր չգա յեմ Սասնա վերեն կռիվ»:

Մըսրա Մելիք ջըհար խրկից Տավթին, 'ասց.
«Պատրաստուքեն տես, յես ըզ գամ կռիվ»:

10. Վ.ԲԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, Պառավը յեվ վոբաստեղ

Տէր մ' եղ Տավիթ նեա 'վ անեղ կ'առնէ,
Կ'երթա, Պառավու կորկի մէչ լեր կը սըպանէ։
Տէր մ' եղ Պառավ կ'երթա, կը տեսնա՝
Տավիթ գիշեն կորկի մէչ լեր կը սըպանէ։
Պառավ ըսաց.— Հէ՛, Թլոր Տավիթ.
Թափէ քը մէս, թափէ քը լեզ, Թլոր Տավիթ.
Տա՛ յեմ քա՛ լիքերի կուա կորըցիր.
Վոր ատա՛ ասկոն կորբե՛ն ես,
Գիշեն քա՛ խրոխպեր գենքեր կապեր վըր ուր,
Կ'երթա ըսոր քա՛ խոր սար նեձիր։
Ինչ քա՛ խեր մահացիր և չուր մկա,
Մարթ չգացեր ի Սեվ սար նեձիր.
Մըկա քա՛ խրոխպեր կ'եհա Սեվ սար նեձիր։
Վերու յեղներ, վերու վոխչարներ ասկում ճոճացեր,
Անջամ քի պըրտուճ ատա գիշ.
Նա պզտիկ լերեր ք'ինչ ա՛նեն։
Ըսաց.— Հայ Պառավ, յեմ խրոխպեր վորտեխեն ի։
Ըսաց.— Գիշեն տանես, գենքեր կապեր, տ'երթա։

Տավիթ ատըցավ, իրի տուն, տեսավ՝
Խրոխպեր գենքեր կապեր, տ'երթա Սեվ սավ նեձիր.
Ըսաց.— Խրոխպեր, յես եղ խա՛ քի տ'իյամ նեձիր։
Ըսաց.— Տավիթ, ատա՛ տղայ իս, ատա՛ երեխայ իս,
Յես տերթամ Սեվ սար նեձիր,
Կիշեր ար ձեամ ատա՛, կիշեր ար քընեմ ատա՛.
Տա՛ չըս կենե ձեաս ատա՛, չըս կենե քընես ատա՛։
Տա՛ երեխայ իս, ատա՛ մի գիշ։
'Ըսաց.— Զե, անպահմանե խա՛ քի ար գամ,
Խրոխպեր պարտավորվավ, առեց Տավիթ, մեկտեղ գացին։

Գացին. առավոտըն չուր եվարին ուրինց նեձիր արին,
Վերու վոխչար ըմ գարկին, սըպանիցին,
Կրակ կպուցին, ուրինց խամար քա՛բար կը շինին.
Վոր քա՛բար շինիցին, ուրինց խաց կերան։
Ջընեվա՛ ժամանակ, վոր ար քընին, եկավ,
Չանառեղ խրոխպեր վեր եղավ,
Տավիթի չուխու փեչ արավ ուր ատկ՝
«Վոր Տավիթ չեհա հա՛ երիշ տեղ, յեմ վերին կուբախ»,
Ինք եղավ կող վե, պառկավ, քընավ։

11. Փառաբա վաճառի վերաբերումը

Տավիթ քոյն չեկի. Տավիթ ընկե մասամունքի մեջ։
Տավիթ տեսավ՝ տաշտի մեչ պուց կ'իլնի։
Խրոխպեր անոշ քներ է։
Տավիթ հառ. գինք, վոր կայներ,
Տեսավ՝ չուխու փեշ դի խրոխպոր ասկն է։
Տանակ եվալ, դչուխու փեշ կարեց։
Չուխու փեշ ածց խրոխպոր տակ,
Ինք եկավ գընաց մա կանաչ-կարմիր պուց։
Գընաց, տեսավ՝ դի կելեզմանն կա հանտեղ։
Կանաչ-կարմիր պուց դի կելեզմընեն կ'եկնի...
Տավիթ քոչեր եզար գլեխին, գընաց։
Մեռներ եզար գլեխին, խամվռելից, պաքնից,
Քոր ըմ եզար ան կելեզման, նշան արավ, իրի։
Տարցավ, եկավ ուր խրոխպոր մատ,
Աղոթքան նոր պուցվավ։
'Ասց.— Խրոխպեր, իլի կայնի, լա է։
Խրոխպեր կ'իշկի, կը տեսնա՝
Անթարու փեշ կորուկ, ուր տակն է։
Ասաց.— Խրոխպեր, իլի վեր, ըսա՝
Ան կանաչ-կարմիր պուց, վոր կ'եկներ, կ'իջներ, ինչ է։
Խրոխպեր եկավ, ածու խամար պատմեց, ըսաց.
— Տավիթ, վոր քու խեր մահացավ,
Ան քու խոր կելեզման է։
Եկեղեցին ել վոր քարուքանդ է,
Ան ել քու խեր հառ չինել,
Անուն ել եսի՝ Մարութա Պանցը Աստածածին։
Վոր քու խեր մահացավ,
Մըսըա Մելիք եկավ, եկեղեցին քարուքանդ արավ,
Կողոպտեց, թալնեց, առեց, գընաց։
Տավիթ ըսաց.

«Մեռնիմ քի, խրոխպեր, ած խրոխպեր,
Քի քինե պետ եր քանասեն քեր կարող.
Քի քինե պետ եր քանասեն քեր տվող։
Մեռնիմ քի, խրոխպեր, ած խրոխպեր,
Քի քինե պետ եր քանասեն կավ չենող.

Ձի քենև պետ եր քաոսուն պատ շարող,
Մեռնիմ քի, խրթխրթեր, ոտ խրոխրոնջ,
Ձի քենև պետ եր քաոսուն վերամպետ,
Քաոսուն տերտեր, քաոսուն տիրացի,
Մե չպտըվան մեչ դեկեզեցին շինինք,
Լուսիկ չպտիմ որ պատարագ մեչ անինք»։*

Խրոխրոնջ զրմեն պատրաստեց,
Մե չպտըվան մեչ եկեղեցին շինին,
Լուսիկ չպտիմ որ պատարագ մեչ մատըցին,
Բաթմանա Բուղեն պերին, տրին գըրպանը։
Խրոխրոնջ ասից զՏավիթ, եկան քաղաք, նստան,
Ուրենց համար քեֆ-ուրախըթին տրին։

12. Կուզրայիները խաբկությամբ ավերում և վանիք. տիրացուն բոր և բերում. Դավիթը պատուհասում և Կուզրայինին

Մըսրա Մելիք կանչից, ուր խոլամքեր եպի հանռեզ
Կանչից, զԿուզրային եպի հանռեզ։
Կուզրային 'ասց.— Թա՛ քալոր,
Տու ձի իրեք խաբիր հիցուն ծիավոր,
Երթիմ երթամ Սասնա քաղքի մեչ,
Յոթ տարվան խարջ-խարաջ առնիմ, պիրիմ.
Ազատ ախճըկաեր պիրիմ քե արմադան.
Կոզոտ կնկտեր պիրիմ՝ երկանք ադան քե խամար.
Հերկին կնկտեր պիրիմ՝ քե ուդո պռնռան.
Յոթ տարվան խարջ-խարաջ պիրիմ քե խամար։
Մըսրա Մելիք համաձայնվավ։

Կուզրային կ'առնի իրեք խաբիր հիցուն ծիավոր,
Կ'երթիկը գա, Սասնա կը մոռխռռնա,
Կը կայնի Սասնա կուշտ, կը տեսրի։
Չինք ու պինք կը մռռծի, կ'ըսի.
«Վոր չես երթամ Սասնա քաղաք,
Տավիթ կ'ակռխի, մեկ մեր մռռին չթողի,
Զրմեն տը պռնի, տը կոտորի։

* Տեքստ և գ. Մ.-Ռ.

Չմվէի լավ ես, յես եղնիմ երթամ,
Մարութիա Պետրոս Ասլամազեան քեռուքոնդ անիմ,
Յոթ տարվան խարջ-խարաջ գաթի հանատեղ կա,
Անիմ, տանիմ Մըսրա Մելքի խամաթա։
Կուզրայդին կ'առնի իրիք խարիր հիցուն ծխավոր,
Կ'իյա թախ Մարութիա Պետրոս Ասլամազեան
Բաթմանա Բուդին կ'եղնի տուս, կ'իշկի, կը տեսնա՝
Մի քանի խարիր ծխավոր մնչ տաշտին կու գա։
Կ'ըսի. «Թ'ասիմ՝ եսիկ զըմեն ըխտավոր չեն,
Ըխտավոր զըմեն ծխավոր չըլնի.
Մաս ըմ ծխավոր, մաս ըմ պայա տ'ըլնի։
Յես ասիմ՝ եսիկ ավեր մարթ ի, կաչախ մարթ ի.
Յես տ'ըլնիմ, տուս չինիմ, գընդգնի գարկիմ,
Յեմ քամակ տամ գընդըլիս հանուչ։
Թե ըխտավոր ելավ, տուս ու պանամ, գըն եկեղեցի.
Թե ավեր մարթ ելան, գաթի տուս չըմ պինա, թըղ իյնենա։
Բաթմանա Բուդին ելավ, ուր քամակ իտու տուան։

Կուզրայդին իրիք խարիր հիցուն ծխավորով եկան.
Եկան, մնուան, բազան, չկիրցան տուս պացկր չեն։
Ձելքով մարթ ըմ կըներ մնչ զորքին, ըսաց.
— Պիրիք, լըզըտարակ ըմ գարկինք, սպանինք,
Տավթի չնչիս չար ըմ թաթխինք մնչ անու երընին
Ու բաղդն վե թալինք տակ, ըսինք.
«Բաթմանա Բուդին, մենք քու տեր սպաներ ինք,
Տու վորտեքեն ի տը Աստս, ֆչ տ'անիս»։
Վոր տեսնա՝ Տավթի չորերն չեն,
Դարգահներ տը պինա, մենք իյանք ժամ։
Շորեր թալցին բաղդն վե տակ։
Բաթմանա Բուդին տեսավ զՏավթի չորեր,
Դարգահներ իպաց, գընաց սար վեր
Կուզրայդին զորքով մըտավ եկեղեցին,
Քանաուն վարտապետ սպանից,
Քանաուն տերտեր սպանից,
Քանաուն պակաս մնչ փոքրովոր տիրացի սպանից—
Մնչ խաս տիրացի մ' մտավ լըճկրու տակ, պրծավ—
Քանդիցին, ավիրեցին, կողոպտեցին,
Յոթ տարվան խարջ-խարաջ առան, գընացին։

Վոր կուզրայդին հեռացավ, գընաց,
Ա՛ա մեկ փոքրիվոր ելավ Չանդըկի տակեն,
Երընաա շորեր գըրկեց, գընաց քաղաք
Եկավ քաղաք, տեսավ՝ Տավիթ դիվան ութը, նստեր,
Կինու կըթխեն առեր ծեռ, վոր ու խաեր...
Մեկ էլ տեսավ՝ տիրացին կայնած տուն առիչ։
Տավիթ ըսաց.—Շուն չան վորտև, խունկն ի պակաս, յա ծեթ։
Տիրացին ՚սաց.— կրակ ընկնի քու խունկ, քու ծեթ.
Հոգ ի քու քնասուն վերտումպես.
Հոգ ի քու քնասուն տերտեր.
Հոգ ի քու քնասուն մեկ պակաս փոքրիվոր.
Հոգ ի քու Բաթմանա Բուդինն
Իկին Մարութա Պետրը Ասլածածին,
Բանուքենդ արին, լոպկին, տարան։
Ըսաց Տավիթ.— Ի՞նչ իլեր։
Ըսաց.— Մըսըա Մելիք գԿուզրայդին գրկեր,
Տուն Մարութա Պետրը Ասլածածին,
Բանսուն վերտումպես սըպանըցին,
Բանսուն տերտեր սըպանըցին,
Բանսուն պակաս մեկ փոքրիվոր սըպանըցին,
Ցեսն էլ մաս լըհզերու տակ, պրծա.
Բանդիկին, ավիրեցին, թալնեցին,
Ցոթ տարվան խարջ-խարաջ առան, գընացին։

Տավիթ ելավ կայնավ, կինու կըթխեն տրից գընեին,
Գընաց, գեղու կուշա մեկ բարտի մ՚ քեշից,
Տրեց ուր թիվի վերեն, գընաց.
Գընաց, Բաթմանա կարմընդի վերեն
Կուզրայդընի անքըրին խասավ,
Զորք ամպողճ հանուել կոտորեց,
Իմոդ ըզԿուզրայդին մինակ։
Կուզրայդինի աստամքեր քշեց, շարից ճակատ, ըսաց.
— Թի քու աղեն չգա յամ վերեն կռիվ,
Քաղի ընտանիք ասնա, անա անիմ։
Կուզրայդին ելավ գընաց, փախավ...

13. Կուզբայդինի ծաղրող կանչը

Ինչ Մըսրա Մելքի քաղքին մոտեցան,
Քաղքի կնկտեր նասած՝ իլիկ կը մանեն,
Կնկտեր ասըցին.

«Հէյ-հէյ, Կուզբայդին եկավ ծաղրապետան,
Պըտնեն կը թափի ճըպըլիկ քան.
Տա կ'երթեր Սասուն թալան,
Քառասուն ազատ ախճըկտեր պիրեր արմադան,
Քառասուն կոլոս կնկտեր պիրեր՝ երկանք ադան,
Քառասուն հերկին կնկտեր պիրեր՝ ուղտ պառնան.
Բա հոս ի մեր երկըտեր»։

Կուզբայդին 'ասց.

«Վայ Հովա ասչտ կոխվ կ'իջնի,
Երբոն գետեր կը կայնի,
Մեր երկըտերու ճամ-պէտը
Կը պիրի ծի յեղ ու չորթանը»։

Կուզբայդին գընաց ուր ատեն հինի։

14. Կուզբայդինի վերադարձը Մելիքի մոտ յեվ ատա պատգամը Դավիթին

Մնաց, որ ըմ երկու վերեն ընցավ.
Մըսրա Մելիք խարճնից ուր մոջլիսին.
— Կուզբայդին գընաց Սասնա քաղաք,
Սասնա խարջ ու խարաջ առնի, պիրի.
Չաբե չի պիրի։
Խոտամ ըմ 'ասց.— Կուզբայդին երկու որ կա՝ իկիը ի։
Մելիք ըսաց.— Գընա, կանչի՝ գա։

Կուզբայդին իրի մա Մըսրա Մելիք։
Խայտառակ, անչաբե պա մ'։
Ասաց.— Կուզբայդին, ատե տ'երթեր Սասուն,
Ցորի տարվան խարջ-խարաջ պիրիր...Պիրիր, յա չե՞։
Ասաց.— Տավիթ կայնե, Սասուն զավթիր ի,

Ալ խաբչ-խարաչ չկուա...
Մելիք, կռվու պատրաստուքեն տեսի՛
Մըսրա Մելիք ելավ, չուչար գրկից Տավթին, 'սաց.
«Քը պատրաստուքեն տեսի՛, չես ալ գամ կռիվ»։

15. Մառաբա վանքի վերաշինումը. ծպտված Դավիթը Մառա Մելիքի մոտ

Տավթի ելավ գընաց,
Մարուքա Գևոնցը Աստվածածին խառ չինել.
Քառասուն վարպետ խալի, խոի հինի.
Քառասուն տերտեր խալի, խոի հինի.
Քառասուն ուրացի խալի, խոի հինի.
Բայց մանա Բուդեն խալի, խոի գերգամեն։

Տավթի տարցավ, եկավ քաղաք, ըսաց.
— Մեկ ելեք, գացեք, Մըսրա Մելքին ըսեք՝
Իրեք որ ձի կռվու ժամանակ աու
Վոչ մի մարթ ըմ չգըչնանա գացեր ինու
Տավթի ելավ, ուր շորեր փոխից,
Գընաց Մըսրա Մելիքի մոտ։
Կը ասենա՝ Մըսրա Մելիք գա չադրի տակն ի,
Քառասուն կիսոր արճիճ տրեր ի ուր փորի վերեն։
Են ժամանակ վոր շունչ կը խանի,
Քառասուն կիսոր արճիճ կ'իլնի չադրի հետեք.
Են ժամանակ վոր շունչ կ'իճըցի,
Քառասուն կիսոր արճիճ կ'ընկնի փորի վերեն։
Տավթի ելավ, Մըսրա Մելքին ակաչքացոց,
Մըսրա Մելիք ըսաց.— Ա՛յ երեխա,
Տու ինչի՞ համար իս ակու
Ըսաց.— Տավթի հաղորկիր ի քու մոտ,
'Սըր ի՝ իրեք որ կռվու ժամանակ աու
'Սաց.— Ա՛յ ապա, քու բախտն քանի՞ մեծ ի՛
'Սաց.— Ձեմ բախտն քան քու ծախ ծանն կա՛
'Սաց.— Գընա, իրեք որ ժամանակ ավեր իմ ձի քու բախտին։
Տավթի տարցավ, եկավ Մառուն։

16. Դավիթն Անիվոր խրատով Ջենով Հռոմից առնում և նոր աղջիկ

Որ ըմ երկու ըմընցավ, միաց մեկ որ,
Վոր Տավիթ ա՛նվներ, պատրաստությեն տեսներ,
Երթեր Մըսրա Մելքի կոխվ։
Մեկել որ Տավիթ եկավ վեր,
Անուն Աձուն արավ, գընաց քաղքի կուշտ,
Բարաթ ծառ ըմ քեշից, խոր վըր ուր թիվին,
Վոր ա՛երթեր Մըսրա Մելքի կոխվ։
Վոր գընաց քաղքի կուշտ, մեկ խանվոր մարթ ըմ պատահավ.
Ասաց.— Տավիթ, դու ա՛երթաս
Ասաց.— Տ՛երթամ Մըսրա Մելքի կոխվ։
Ասաց.— Առիվ ա՛երթաս կոխվ։
Ասաց.— Հա, բա ինչվիվ ա՛երթամ։
Ասաց.— Տու ծառով չըս կանա Մելքի կոխվ անի։
Ասաց.— Բա, ինչ անեմ։
Ասաց.— Գընա գիվան տիր,
Քու խոր կռվու չորեր քու խրոխպեր մոան ի,
Գընա, քու խրոխպեր մոանն ուզի՝
Քու խոր Գըլխու Գուատանին ուզի.
Քու խոր կապկն Աքսարին ուզի.
Քու խոր Քամարն ի Մեչքին ուզի.
Քու խոր Ջըղմին ի Մհերին ուզի.
Քու խոր Թուրն ի կեծակին ուզի.
Քու խոր Գուլդն ի Մհերին ուզի.
Քու խոր Սապն ի Մհերին ուզի.
Քու խոր Քուռկի Ջալալին ուզի։
Վոր ասի ասնոնք առնես, խանդնես,
Նոր ասի կենես Մըսրա Մելքի կոխվ անես։

Տավիթ ասըցավ, եկավ քաղաք,
Գիվան խոի, կանչից, ուր խրոխպեր խպի,
՚Սաց.

«Տո խրոխպեր, մեռնիմ քի, խրոխպեր,
Ձի քենե պետ եր Քամարն ի Մհերին.
Ձի քենե պետ եր Գըլխու Գուատանին.
Ձի քենե պետ եր կապկն Աքսարին.

Զի քենն պետ եր Ջըղմին Մհերին.
Զի քենն պետ եր Թուրն ի կնճակին.
Զի քենն պետ եր Գայթղն ի Մհերին.
Զի քենն պետ եր Սպդն ի Մհերին.
Զի քենն պետ եր Քուռկն Ջալալինդ։ *

Ան տարին ինչ Մհեր մեռեր եր,
Ծենով Հովին անում չորեր խորեր եր չեմքի տակ.
Ծենով Հովին ելավ, անում չորեր իպիւ

17. Դավթի գինավառումը յեվ զրույցը ձիու հետ

Տավիթ ելավ վեր, ուր խոր Թագ խոի ուր գըլին.
Քանասուն կիսր պամպակ խոի մեչ,
Անջախ տատրավ անում գըլին.
Խոր Թուրն ի կնճակին վոր կապից վըր ուր,
Թըրի կալան ճաց գըհսին,
Անում բարչախք մեկ մարթարոյ
Անում գըլխու վերին պինցըրցավ.
Անում կապին Աքթարին վոր խագնվ,
Ինչըր տում երեխեն մ' անես ճիչ չորի մեչ.
Քամարն ի Մհերին վոր կապից ուր մեչկ,
Յոթ փախ անջախ իրի անում պիլիր.
Խոր Ջըղմիք տաս կիսր պամպակ խոի հինի,
Նոր տատրավ անում վոքեր
Գրնանց, մատվ Թավլին, իշ տեսնա.—
կը տեսնա՝ խոր ծին կապած խավու Թառի տակ.
Խավեր Թիզ ըմ ծռտած վերեն
Ելավ, ան ծառեր ավլեց,
Ծեռ քըցից ծիու քամկի վերեն,
Ծին տնքի մ' եզար, տեսավ պատին,
Կրակ խոու վոտի տակեն
Աածու ծեռնով ծիուն լեզու եկավ, ըսաց.
— Խոպածին, խոդ ես, քե խոդ տանըցըցեմ,
Ծին 'սաց.— Ջի իշ տ'անես

* Տե՛ս և Կ. Մ.–Ո.

Ղսաց.— Քե ալ խեժնեմ։
'Սաց.— Քե ամպեն ալ պէնդրացըկիմ,
Տը տամ ալիքքանն ալ վառվիս։
'Սաց.— Կ'ուզըվիմ քու փոքի տակ։
'Սաց.— Քե ալ տանեմ աքր-ծոր,
Տը՛ զանեմ քարերու, ծառերու մեչ, ալ փշրիմ։
'Սաց.— Տը մտնեմ քու ականջ։
'Սաց.— Տը տամ ծովերու մեչ,
Ծկներ քու փոր ուտին։
'Սաց.— Տը մտնեմ քու պերան։
Ծին 'սաց.— Հայ գիսի, մարթ,
Մադամ տու ձի տեր, չես քի ծիս։

Տավիթ եկավ, Գուդին Ջալալին տուս եկան,
Լավ թիմաբ ըմ եզար, գին խոի վերեն,
Եկավ, խոր սազ խոու գարկել,
Եկավ, խոր ձին խեժալ։

18. Սգավոր Մամիկի խոսքը Մուրաց ձիուն չիվ սրա պատասխանը

Անու Մամիկ, Մհերի մեր,—
Ժամանակ վոր Մհեր մեռեր եր,—
Ուխտ եր արեր, մտեր եր սենյակի մեչ՝
«Զուր մեր Նորամանուկ չըլնի,
Ցեմ Մհերի տեղ կտրի,
Ուխտ իլնի՝ չես ըստակեն արևլըս չիլնիմ»։

Մնաց. եներ մե խոմատքը ըմ կըներ,
Հըմանոր ասու խոմար խոց կը տաներ.
Հանոր վոր Տավիթ եկավ, սազ խոու գարկել,
Խոմատքը հանորն էլ խոց տարավ Մհերի մոր։
Մհերի մեր 'սաց.— Խոմատքը,
Աստր Մհերի սազն ձեն կ'առնի չեմ ականջ.
Նե ինչ բաս իս
'Սաց.— Խաբճուն, տալ տու չըս խանակացիր.
Տավիթ իլիր, ուր խոր չորեր խաղիր,

Ուր խոր՝ վէնքեր կապիր վէր ու,
Ուր խոր Թուռէն Զալաղին խեժիր,
Ուր խոր սաղն ել կը զարկի,
Վոր ա՛ըյա Մըսրա Մելքի կռիվ։

Տավիթ ճանապահն ել, վոր ա՛ներթեր կռիվ,
Ուր Մամիկ տուռ ինի ա՛անցներ։
Տավիթ ծիով ենաներն ա՛անցներ։
Անուն Մամիկ ելավ, փանջարեն աշկեց,
Տեսավ՝ Տավիթ ծիու վերեն խնծուկ,
Վոր ա՛անցներ, իյեր Մելքի կռիվ։
Մամիկ վոր ելավ, անուն կապեք, խաչվելքեր,
Զըմեն փեթեր եր, կես մաց գընաներ։
Ծիու անուն մարթի չըր գիտեր,
Մինակ հինք գըտեր, վոր անուն Մուբաա եր։
Փանջարից կանչից.— Մուբաա, Մուբաա։
Ծին փանջարի առնչ կայնավ,
Ըսաց.

«*Տո Մուբաա, մեռնիմ քի, Մուբաա,*
Տավիթ խեր չունի, անես խերուքին.
Տավիթ մեր չունի, անես մերուքին.
Տավիթ ախպեր չունի, անես ախպերուքին.
Տավիթ տանես անուն խոր կաքնով ախպուր,
Տավիթ պայա իշնի, ճուր խմի, ռանհնքի։
Տավիթ տանես անուն խոր ջիրբաքիր,
*ավիթ ուր Թուր զարկի, ջիրբի»։**

Ծիուն Աւաճ լեզու ետու,
Ըսաց.

1 «*Ինչքան Տավիթ ուր Թրով սըպանի,*
Ենքան յես յիմ վոքերով ար սըպանիմ.
Ինչքան Տավիթ ուր գըրդով սըպանի,
Ենքան յես յիմ առամքերով ար սըպանիմ.
Ինչքան Տավիթ ուր Թևվքերով սըպանի,
Ենքան յես յիմ պոչի մազերով ար սըպանիմ»։

* Ծերպ ե։ Կ. Մ.-Ո.

19. Մուրաս ձիու խրատը կտրճով աղբյուրի յվ Պողվատի սյունի մասին

Տավիթ ուրքեր մ' եզար, ուր ծին քըշից,
Գընաց կաթնով հախպըր վերին.
Տավիթ չըր գիտի, գնախպար ս'ընցներ
Աստածուքեն լիզու խոս ծիուն,
Ասաց.

— Հայ գիտի, Տավիթ,
Եսիկ քու խոր կաթնով հախպարն ի.
Քու խեր վոր կը գըներ ըստեղ, պայա կ'իլներ,
Ասց կ'ուտեր, ճար կը խմեր,
Հինք կը պահկեր, կը խանդըստաներ,
Ջիկ ել կը թըղներ՝ արածու
Ես Պողոս սուն կը սխտանա,
Ենիկ քու խոր ջարրաքարն ի.
Քու խեր թուր կը թալեր հինի.
Վոր կը կոտեր, կ'ուցկեր յես,
Կ'ըլեր Մըսրա Մելքի կոխվ.
Վոր չկեներ կոտեր,
Կը տաներ, կ'ըլեր տուն.

20. Մանուկ Դավիթը խմելով կտրճով աղբյուրի ջուրը դառնում և ուժոր յվ կտրում և Պողվատի սյունը

Տավիթ հանտեղ պայա ելավ,
Ծին եթող խոտոռի մեչ, կ'արածեր,
Հինք ուր խաց կերավ, ուր ճար խմավ,
Պահկավ, քընավ, խանդըստացավ,
Տավիթ քընուց սկկաավ,
Ելավ, թուր ըմ եթալ Պողոս սան.
Կալամ վըր կալամին կայնավ,
Պողոս սուն չուռ չառից,
Տավիթ մեղելով պահկավ, քուն տարավ.
Ծին ելավ, անեծք ըսաց Տավթին,
Ըսաց.

«Ծեռնիկ թոլնա ան Նոյմանըկուն,
Վոր չեխան ուր խոր չ'ըրթաքնըր»։

Ծեռնիկ ոլցավ Տավթին։

Ինչ ըմ ձեզ բարակ քնամի մ' եկավ,
Պոմեռ սուն շուռ խուռը։
Ինն տիր մ' ել եղավ, գՏավթի որհնից,
Ըսաց.

«Ծեռնիկ կանաչի ան Նոյմանըկուն,
Վոր եխան ուր խոր չ'ըրթաքնըր»։

Տավթի քընու մեչ՝ անու խոր գըլխու թաղ
Գըլխուց թըռև, գնգնր են կոդմ։
Տավթի ակըխավ քընուց.
Են քնաուն կիտր պամպակ եխան,
Ներ մտավ անու գըլուխ
Անու քնամաբ՝ վոր յոթ վախ պիրեր եր ուր մեճաց պուլըր,
Ներ մեկ վախ եկավ անու մեճաց պուլըր
Անու խոր թուրն ի կեծակին կապեց վըր ուր,
Անու թրի կալան գըլեռնից վըրցըվավ,
Անու բարչախք եղավ անու գըլխուն խավսար
Անու խոր կապեն վոր խնգամ,
Անջախ անու փեշեր խառավ գըեռին,
Ասկըմ կոբճացավ...
Անու ջըդմեն առա կիտր պամպակ եխան, եթավ,
Անջախ մտավ անու վոքեր։

21. Դավթի հարձակումն ու կռտրուածք

Տավթի եղավ կայնավ,
Անուն Աածուն եղավ,
Մե լավ թիմար ըմ դարկից,
Ուր ծիուն գըլխե պոքնից,
Վոտ խոր ոըքեր, ուր ծին խնծավ,
Ջըչից, գընաց կովու տաշու։

Գընաց Հովս տաշա, կը ախանա՝
Մըսրա Մելքի անքաթ եկե,

Ականմ ի լցև Հովա առաջ,
Առաջ երկնուց խնամաբ-քիթաբ կա,
Մըսրա Մելքի ասքըրին չկա՝
Տավիթ հանահոզ անուն Աստուն արավ,
Քըշից ծին, պրանըվավ կռվու,
Ենքան մարթ, ենքան ասքար սպանից,
Վոր երբնե դեռևր կայնավ։

22. Դավթի բռնվելը յեվ Գեղով Հովաճի խրատով ազատվելը

Շատ խելացի մարթեր կըլեն ասքարի մեչ,
'Սիցին.— Մենք զըմեն որ կոտորվենք, ինչ անենք։
Հիրար 'սիցին.—Պիլենք, կաղեր վառենք, թալենք երկինք վեր
Վիրուց Թըղ գա տակ, կանչինք, 'սինք՝
Տավիթ ոտ ասկում մարթ սըպանըցիր,
Երկնուց կրակ թափավ վեր քիզ։
Վոր Տավիթ ըշխի ոտդ վի,
Զընջիլքեր թալենք, Տավթի թիվքեր կապինք,
Նորեն Տավիթ սըպանինք,
Թե չե՝ թագրիր չիլնի խնա։

Պիրին, կաղեր վառըցին,
Թալըցին երկնուց հիրես.
կաղեր վիրուց եկավ տակ.
Տավիթ ըշխից ոտդ վի,—
Զընջիլքեր թալըցին, Տավթի թիվքեր կապըցին։

Ծենով Հովան իշխից մառընկի վերեն.
Անոտ մառնիկ մըժվաղ եր.
Ելավ ոտս, իշխից երկինք,
Տեսավ՝ Տավթի ասորդն ել մըժվաղ եր.
Ասաց.— կնիկ, իլի վե, պարան պի։
Զի փաթըթի ես բարսի ծառի վերեն,
Ելնիմ կանչիմ Տավթին։
Մարութա Պետրոս Սավածաձին
Տավթի մըտեն ընկեր ի,
Տավիթ նեղութենի մեչ ի,
Քիչ ի մացե, վոր զՏավիթ սպանին։

Կնիկ ըսաց.— Ջը ուուն ակռլ,
Մկա Տավիթ նատե հայբիչի խոտ՝
Կ'ուտե, կը խմե, քնի կ'անե։
Ետոխպեր ըսաց.— Դե, իլի վեր,
Տա խալկի ախճիկ ես, քա սիրտ չցնվա,
Ետու վերեն կնիկ ելալ վեր,
Ձմենով Հոլեն վոտնից չուր գըլեի
Գարնով փաթըթվեց բարտե ծառի վերեն,
Ծմենով Հոլեն կանչից, ուր ձեն եխան,
Ասաց.

«Տավիթ, հիչա գխեր կենդանին,
Մարութա Գեներ Ամաձաձին,
Հաչ Գառաբաք վըր յեմ աչ թխլին.
Տիր ըմ գքի թա վ առ»,

Ծմենով Հոլեն ձեն ընգալ Տավթի ականջ.
Տավիթ լսալ խըոխտոր խոսքեր,
Ասաց.

«Հիչամ գխեր կենդանին,
Մարութա Գեներ Ամաձաձին,
Հաչ Գառաբաք վըր յեմ աչ թխլին»

Տիր ըմ Տավիթ գինք թափ խուր,
Ամեն գընջըլի կաուր տեղ ըմ գընաց.
Ախքըրի մեչ խաղաբ-խաղար մարթ սըպանվավ.
Տավիթ կռվու վերչ խուր

23. Դավթի յեվ Մարա Մելիքի մենամարտը. Դավիթը ապաքում է Մելիքին յեվ տիրում Մարին

Տավիթ ուր ձին խեճավ, գընաց,
Մըսրա Մելքի չադրի հանճվի կայնավ.
Կը ասմնա՝ Մըսրա Մելիք քընուվ,
Քանաուն կիտր ասքիճ տրե ուր փորի վերեն.
Չանգալա վոր չունչ կը խանի,
Ան քանաուն կիտր ասքիճ կը խանի չադրի հանվիք.
Չանգալա վոր չունչ կը տանի ուր փորի մեչ,

Ան քաւառն կիտր արձիճ կ'ընկնի ուր փորի վերին,
Տավիթ եւալ, ուր ոըմ եզար Մելքի վռատց տակ,
Ըսաց.— Մելիք, իլի վեր, բա՛ս ի քընես,
Մըսրա Մելիք ըսաց.— Ո՞ւ-ո՞ւ,
Մարե, աա՛ յեմ տեղ խորտա չըս չիներ,
Լվեր ձի կը կծնե,
Տավիթ ըսաց.— Պաւվռ դա՛րիկ աա՛ս մ' իտա.
Իլի վեր, եկիր եմ քանե քա՛ խոքին,
Մըսրա Մելիք եւալ նըստաւ, ըսաց.
— Տավիթ, ախտա աա՛ Նորմանուկ
Եկիր, ընդա՛ր ձես գալըմաց,
Ախտա, Տավիթ, ախտա, Տավիթ.
Քեզի ուտեմ սարտեչա, ճաշ չըս ւիտա.
Քեզի ուտեմ ճաշ, խրամենց չըս ւիտա.
Քեզի ուտեմ խրամենց, հընթրիս չըս ւիտա,
Տավիթ ասաց.
— Քեզի սարտեչա եւ կամ,
Քեզի ճաշ եւ կամ,
Քեզի հրամենց եւ կամ,
Քեզի հընթրիս եւ կամ,
Մըսրա Մելիք, իլի վեր, յես, աա՛ սը կովինք,

Մըսրա Մելիք եւալ,
Ուր պատրաստուքին ախաւ,
Ուր ձին խեծալ, ուր դա՛րդ վըրցուց,
Գանկին քաբե կալի մեչ,
Մըսրա Մելիք ըսաց Տավթին.
— Առաջին անքամ աա՛ քա՛ դարը դարկ,
Տավիթ ըսաց.— Չե, ա՛ւ քա՛ դարը դարկ,
Մըսրա Մելիք կայնաւ ձիու վերին,
Ուր դա՛րդ եթաւ քանե Տավիթ,
Քրիշտակնեը դՏավիթ վերցըցին,
Գա՛րդ տեպաւ գըետին քաբե կալի մեչ,
Քանատն կանգ գընաց քաբե կալի մեչ,
Մըսրա Մելիք կանչից.— Հաչ գիտի, Տավիթ,
Տա՛ խոզ եր, քի խոզ ա՛րցըցի՞
Տավիթ պատասխանեց, ըսաց.

— Մըսրա Մելիք, ամէլ քու դաբրի մ' ել կամ,
Տիր մ' ել Մըսրա Մելիք զաւտացավ չուբ Վանն.*
Ենտեղեն ելավ, գաբղ ըմ եղաբ Տավթին, 'ասց.
— Խոզածին, ասու խոզ ես, քի խոզ ատբըցըկու
Խրիշտակներ զՏավիթ վերցըցին,
Գաբղ տեզավ Բաբեհ կալի մեչ։
— Չե, ըսաց Տավիթ, քու դաբրի մ' ել կամ, զարկի։
Տիր մ' ել Մըսրա Մելիք գընաց, գընա՞ց չուբ Մասիս սար.*
Տաբցավ, ելավ, գաբղ ըմ եթալ Տավթին։
Խոզ, քաբ գըմեն խաուտան հիբաբ, երկինք պռնեց։
— Հե՛յ խոզածին, խոզ ես, խոզ ատբցաբ։
Խրիշտակներ զՏավիթ վերցըցին, պախըցին։
— Նոբաթ ունե՞ս, Մըսրա Մելքին, թե չե՝ Տավթին։
'Սիցին.— Դու նոբաթ խասավ Տավթին։

Տավիթ տեղեն գընաց չուբ Հադըրբեզան,*
Տաբցավ, ելավ՝ ըղթուբ գարկեր Մըսրա Մելքին,
Տավիթ մեր ելավ, տեմաց կայնավ, ըսաց.
— Տավթի, քե քախցը կաթ եմ ոչխ, ասու կիրիր ես,
Դաբբը ըմ տու ձի խաթըր։
Տավիթ ըսաց.— Հայ կալբապանդ,
Չուբ մէկ Մըսրա Մելքի գաբբեր կը դեր յեմ գըվխու մեչ,
Չես ֆիքի, ըսես Մըսրա Մելքին՝ գաբբ ըմ տեր ձի խաթըր։
Տավիթ ուբ գաբղ տիր մ' ել պռնեց,
Ըսաց.— Ենա մեկ քու կաթի խաթըր։
Ենա մեկ գաբբն ել,—
Մըսրա Մելիք ձենեն ճոչ ի,—
Տվեր եմ ան ու ճոչուքըննի խաթըր։
Յեան եմ ճեացե, նա մեկ գաբբ,
Ան ել կը ճեա Մըսրա Մելքի բախտին։
Տավիթ տեղեն կ'երթա Շուշի, Ղարաբաղ,*
Թափով կը գա, գաբղ ըմ կը գարկի Մըսրա Մելքին,
ՉՄըսրա Մելքի գըլուխ կը կաբի,
Ուղու ջընդան կը մընի Բաբեհ կալի մեչ։

---

* Այդ աշխարհագրական անուններըը վերի հետ կապ չունեն։ Նրանք թերված են տարածության հետևողությունը ցույց տալու համար։ Գ. Մ.–Ռ.

Անոնք դըլխէն կը պընդըռնան երկինք վեր—
Կ'ասան՝ յոթ որ, յոթ կիշեր կ'ընդնին,
Նոր Մըսրա Մելքի դըլխէն հերկնուց կը դա տակ—
Չանանդ դՄըսրա Մելիք կը վերճայըցին
Կ'ելնին, Մըսրա երկիր դըմեն կ'ավիրին,
Կ'առնին, կը տանին, լցի Սասնա երկիր։

Բան Կիսվեց

պատմեց
Սպարիե Բուդի Փսոխի

գրի առավ 1933 թ.
Հրաչ Ղամբարյանը

Սպարկիրցի Փառիկ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Գրքի առնող Ա. Ղանալանյանի առաջաբանից բերում ենք հետևյալը.

«Մուշն պատուոյ պատմեց Սպարկերտի Բաղնոց գյուղացի Տերոնց Քաշոյի աղջիկ Փառիկը (Վարդանյան), անգրագետ, գառամյալ պառավը. մինչահասակ, նիհար դեմքով, վոսկրացած անդամներով մի կին եւ Ընայած իր տարիքին՝ Փառիկը տակավին ժիր եւ. սիրուն և խոսել. պատմուճ և առանձին վոգևորությամբ, ժեռանդով։

Դասիքն «հեքյաթը» նա սովորել է 15 տարեկան հասակում համագյուղացի «տըվակատորուս» Սարգսիկ Փառիկի ասելով՝ Սարգիսը լավ պատմող և յիղել և իմացել է բազմաթիվ հեքյաթներ. «Ամծոս որն կ'ասեր, կը պատմեր»։

Դասիքն «հեքյաթից» զատ Փառիկը դիտե նաև այլ հեքյաթներ ու պատմուբյուններ Սերեսան տարեկան հասակում Փառիկը թողել և իր ծննդավայր Սպարկերտը և յեկել է Վան՝ 1913 թ. մնծ գաղթին յեկել և Սերեվան, ուր յերկու տարի Մալոյ գնացել և Բագուս։

Նորկայուսը Փառիկը գանվում է Սերեվանում. ապրում է իր փոքրու՝ Առաքսան Վարդանյանի տանը։

Ցերկար ժամանակ ապրած լինելով Վանում, Փառիկը յուրացրել է Վանա գավառաբարբառը և խոսում է այդ բարբառով, տեղ-տեղ միայն դուրս ածելով իր հայրենի բարբառի վորոշ բառերն ու քերականական ձևերը»։

ԱՐԱՄ ՂԱՆԱԼԱՆՑԱՆ

Այս պատումում գ, ք, ջ, չ բաղաձայնները փափուկ են արտասանվում հետևյալ բառերի մեջ, որինակ՝ գընաց, գրկեմ, գնդրուն, գան, գելեր, գնեմ, գիտ, աբևգնկան, գան, քո, քընամ, քանիմն, քու, ջըմալ, ջուղ, Ջուսկիկ և այլն։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԴԱՎԹԻ ՅԵՎ ՄԱՐԱՄԵԼԻՔԻ ԿՌԻՎԸ

1. Հաւկաւու Մարամելիքը խարհյուրյամբ սպանում է Մեծ Դավթին

Ասիկ, հասիկ, Դավիթ՝ Մհերկի լաճ, Սասմա մեծն եր
Ադիկ-ավեր անու ծհուն եր.
Ախշար անու հասչիվ կը դողար,
Մարամելիքն եր քաջ-ավոր եր,
Մեծն եր, փաշայ եր,
Դավիթ կ'երթեր անուշըվնե
Վերգի պիրեր, խաբեճ կ'առներ,
Մարամելիք վոսկի չափեր, լցե ջրվաշը
Դավիթ գընաց, վեր անուշեն
Ինդ-վեց ջրվաշ վոսկի պիրեր
Մարամելիք ասաց.
— Դու ընգկնա մեծ, ընգկնա զորքա,
Ինչ քի կը պռնի
Դավիթ լև ասաց.
— Անըզան լար փայքըթի վառներն իվի՝
Չի կը պռնի, ել յես չըմ կերի հերուր առնի
Դերխա Մարամելիք կ'ասի.
— Դավիթ, դու պի կը խափիս.
Դե պէ, փայքըթիմ, անանամ՝ դու պի կը խափիս
Վեր փայքըթից, Դավիթ հերուր առավ,
Նստա լար մտավ մըչ անու մեչեն
Դերխա Մարամելիք ելավ, Դավիթ սըպանից,
Հորսկից անու ժամու վարտապետ,
Տերտերներ սըպանից, ժամ ավրից,

2. Մեծ Դավթի վրդի Դավիթը Մարամելքի տանը. Դավթի մանկական չարաբյուրճները, Մարամելքի վախը. նա փորձում և Դավթին վռնդով չեվ կրակով

Գնըլա Մարամելքը հորոխկից,
Դավթի կնիկ, տղեն՝ պատիկ Դավիթ,—
Իրիք տարեկան եր,— առավ, տարավ ու՛ր տուն.
Դավիթ պատիկ երեխայ եր, փոխր եր.
Մեռ կի տա, բնըդի ծառեր կոտռի, պիրի տակ,
Ձժեր կը ժողկընի, տնի վերեն՝ արըդնկողա խաղան.
Դավիթ գծառ կը Թորկի,
Հըմմեն մեկ տեղ ըմ ճժեր կը պըպանվինա.

կը գան Մարամելքը կ'ասեն.*
— Նաա Դավիթ ճժեր հըմմեն ապանից.
Մարամելքը կ'ասի.
— կընիկ, հաա երեխեն ու՛ր պըպանիմ.
Կ'ելնի մեր գըլխու կավանուկ,
Կընիկ կ'ասի.— Տո մարթ,
Անոր կաթըլ չխանանի, մեխք ի, տղայ ի.
Վեր ու՛ր կ'ուզիս, պեր, մեկ սախ կրակ,
Մեկ սախ վռակի տիր հանչեվ տղին.
Վեր ծեռ տարավ Թեխ վռակին՝ պըպանի.
Վոր ծեռ տարավ Թեխ կրակ,
Անոր կաթըլ չխանանի՝ տղայ ի, մի պըպանի.
Տղեն ծեռ հոռու Թեխ վռակին.
Ոբիշպըկներ գնըկին, ծեռ մըեցին մըչ կրակին,
Կրակ կպավ մատ, իրի պերան, լեզուն պղոչկավ.
Անուն տրին Թըլ Դավիթ.

3. Մարամելիքը պատվիրում և ապանել Դավթին. նա հաղթում և Մարամելքի մարդկանց չեվ վերադառնում Սասուն

Մարամելիք ասաց.
— *Կալի-չալի պըտի ապանիմ.*
*Կնիկ ասաց.—Հորոխկի, 'յա,** Թըվա երթա Սասում, ու՛ր իրը աղջար*

* *Մարամելքին* Ա մ բ.
** *Հորոխկի, 'յա—Հորոխկի, իյա* Ա մ բ.

Մարամելիք չորս մարթի հոխ խնամ,
Առավ.— Կ'երթինք գիտի պատուի՝
Գոնեցինք գԴավիթ, տըպեցինք գիտի մեչ,
Կնիկ չգիտնա. կնկամըտնն գնդտիկ,
Դնացինք, եկինք— Գնցին...

Դավիթ կ'ընկնի քար ու թուխ, խաղալեն կ'իյա՝
Առավ գիտի պատուի՝
Են չորս մարթիս կանչիցին, ասին.
— *Դավիթ, արի, քե գիտեն ընցըցինք՝*
Դավիթ կ'ասի.— Տուք գնցիք, յես կը գամ՝
Ջրեն իյա, կը գնխոնեն,
Ջուր Դավիթ խաոնի գիտի պատուի՝*
Դավիթ խաոավ գիտի պատուի՝
Գնցին, վեր ոը ափին գիտա,
Դավիթ պռնից երկվի վողպատ,
Տարավ են մըտկել երկվին,
Ջորեն ել եզար հիրուր՝
Ջորի ականջ կտրեց, եզար ճակտի վերեն.
Առավ քաշեց, եզար վերեն, ասաց.
— *Դե, գնցիք, Մարամելիք*** *ըսեք՝*
Ընկնեն մարթ հոբոխակեցիր Սասում՝

4. Դավիթը գառնուած. ճա վերաբերում է Մարութա ժամը

Դավիթ եկե խորխորտը մոտ,
Դառն ենու գնռնարած՝
Գնռներ տարե տար վի, կ'երթեր՝
Կեսոր տեսավ՝ լիս կ'եկնի վեր՝
Կ'իյա, խորխորտը կ'ասի.— Խորխորտ,
Նետ տարու գըլխե լիս կ'եկնի՝
Խորխորտ կ'ասի.— Են քի խոր ժամին է,
Մարամելիք գարկեր, ավրեր է՝

---

* Գառնուն այստեղ ասվածից՝ «Բաշխրա պիտի իջ Համանաքար գ- Սասնո գետի (Բաղիանա տու.) գետափերեն մոտ, Արևմտյան Տիգրիսի մեջ թափվող Բիլեջի կամ Բէլէջի գետն է, Տիգրանակերտի հարավային դյուղի անունով, որ ազատվելով գալեն ի Բաշխրա Ա. Ղ.

** Մարամելքին՝ Ա մ բ.

Դավիթ վեր կ'երթեր, գնա կ'երթեր,
կը Թորկի գնացեր, կ'առնէ ժամու չինելը
Դավիթ վեր ժամ շինաց,
Շետ եղար վեր աչ Թեվին, ըսաց.
«Մարութի Պանցը Աստվածածին,
Ձաչ Պատռածին վըր Դավիթ աչ Թեվին»։
Ձաչ ճեաց անու Թեվի վերեն։

Հիրկուն վեր կ'իպա— գելեր, առչեր, գնացեր կերած,
են ալ գելեր, առչեր կը պիրի,
Տանի, ինի փարգիա։
Ձորոխպոր կ'ասի.— Ձորոխպեր,
Իմ վոտնամանն կոըրավեր իւ
Ձորոխպեր կ'ասի.— Տո ադա, Թլոլ Դավիթ,
Ձէ հերևկն եր՝ քա վոտնամանն առիւ
Դավիթն ալ կ'ասի.— Ձորոխպեր, արի փարգիա, գնա պաց.
կը տխանաս են բալըտուսիկ ուլեր, եծեր...
Եվ վոտնամանն կը ճեա. կոըրավեր իւ
Ձորոխպերն ալ կ'իյա, գնա կը պանա,
կը տխանա հըմմեն առչ ճւ գել ճւ Ջանավար...
կը խանի, մլի գնա։

5. Հարկահանություն. Դավիթը պատուհասում է հարկահաններին

Մարամելիք որոխիր եր,
Դավիթ խորոխպորին խարճ կը տաներ։
Ձենով Հոլան կը չափի վոսկին,
Լցի Ջրվալ, անի հընաւ։
Թլոլ Դավիթ կ'ասի.
— Ձորոխպեր, տուռ, մեկ յես չափիմ։
Ձենով Հոլանն ալ կ'ասի.
— Գրնա դեն. նա քա խոր քաքերն ի՝ կը քաշիմ։
Դավիթն ալ կը խասնի, Ջրվելներ կը Թափի գետին,
կը գալորվի, կոտ կը կորնի վեր պերնին,
Վոսկիք լցի վեր կատ վառին,
Փետ կ'առնի, սըրփի, կ'ասի.
— Նա մեկ... նա երկու...

Մսրամելքի մարքեր կ'ըռկին, կ'ասեն.
— Ձենով Հովան, ելի, չափի՝ մենք երթանք։
Դավիթ կը խասնի, հոս մարքեր կը զարնի հերուր.
Ակընջքներ կտուի, եղար ճակտի վերեն.
Առաճեր քաշի՝ եղար վերեն.
Կ'ասի.— Գընանք, դՄսրամելիք ասեք՝
Ընցկնա մարթ կա Սասուն։— Գընացին...

6. Մսրամելիի զրահավաճի յերգը. Դավիթը պատուհասում է հարկահան Կուզբադինի յեվ նրա մարդկանց

Գերիս Մսրամելիք ասաց.

«Տը կ'ապիս խազար խինդ խարիր Քուխմորուս,
Տը կ'ապիս խազար խինդ խարիր սըլտիկամորուս,
Տը կ'ապիս խազար խինդ խարիր երիտասակ Ջրհեր։»*

Կուզբադին ասաց.
— Տնամիկը, ենի կ'իյաս, կ'ապիս մեկ տղի վիրջին։
Տու դի քառասուն մարթ, երթամ Սասուն Քալան.
Հերկեն կնկտեր պիրիմ՝ ուղտ պառնան.
Կարճ կնկտեր պիրիմ՝ երկանք տղան.
Ազատ ախչկներ պիրիմ քի արմեղան։

Կուզբադին կը գ՚ քաշեր.
Կնիկ ըմ կըներ ենտեխ, կ'ասի.
— Կուզբադին, դո՞ր կ'իյաս լեռան-լեռան։
Կուզբադին կ'ասի.
— Կ'իյամ Սասուն Քալան։
Կնիկ կ'ասի.
— Գընա, գընա, կը տխնաս Սասմա Ջաճ ու սայրան։
Գերիս Կուզբադին կ'երթար։
Դավիթ ականց կը քաշի ծառ,
Անու քառասուն մարթ կը պիրի, մըլի դիտի մեչ։
Կուզբադնու ծին վեցլոանա չի, կը փախի, վեր պռծի։
Դավիթ կը բռնա վեր ծիուն, ծին կը գաճռտի։
Կը խասնի, ծին կը պռնի,
Գլուխ կը կտուի, կը դանի վեռ իվի, կ'ասի.

* Ձերգ եւ Ա. Դ.

— Գընա՛, Մարամելիք ասա՝
Ընգկնա մարթ գընաց Սասուն։

7. Կուզբադինը հայհոյում է Մարամելիքի յեղերությունը

Կուզբադին կ'երթա Մարը.
Կը պախկվի, յոթ որ չիլնի երեվան։
Մարամելիք կը կանչի Կուզբադին, կը տանի, կ'ասի.
— Հիւր ի քո անքար։
Կուզբադին կ'ասի.
— Յես չգիտեր՝ Սասմա խոտերն եր կծան,
Ջողկներն եր դիշամա. գարուն վեր խոտեր պիցվի,
Իմ անքերի ճիճ-պլոր կ'իպի յեղ ու չորթան։

8. Խրատատու Պատավի խորհրդով Դավիթը Ջենով Հովանից սացնում է իր հար ձին ու սարբ յեղ գինավաճառում է

Դիրխա Դավիթ կ'երթա Պատվու շախգամ.
Կը պանի արտի պիչնեն,
Կ'ուտի, 'յա, եչնի արտի գըլիխ։
Պատավն էլ կ'ասի.
— Դավիթ, գըլխուս, արեվուս մեռնիմ,
Իմ իդարան ես շախգամն իւ
Կ'ասի, Դավիթ, գընա,
Մըսրամելիք հորոխկիր,
Անքար կը գա՝ Սասուն ավիր
Դավիթն էլ անջիախ եղաց, ասաց.

«Նա խեր ունիմ,
Նա մեր ունիմ,
Նա աեր ունիմ,
Նա սիրական...
Ա՛խ, մամիկ, ինչըխ ենիմ»։*

Պատավն է կ'ասի.
— Դավիթ, գընա, քու խորոխպեր պանի,
Տի գետին, ըսա՝ Հորոխպեր,

* Տերգ է. յերգում է մրմնջալով Ա. Ղ.

«Ամեն դուս իմ խոր Զուակիկ Զալալին, ամեն դուս.
Ամեն դուս իմ խոր Թուր կեծակին, ամեն դուս.
Ամեն դուս իմ խոր Գորգ Ռըման, ամեն դուս.
Ամեն դուս իմ խոր Գըլխու Քուֆին, ամեն դուս.
Ամեն դուս իմ խոր Միջաց Քամար, ամեն դուս.
Ամեն դուս իմ խոր Վոտաց Զըրմիք, ամեն դուս»։*

Վայ Զուակիկ Զալալին կը խանի,
Տաւ ձև ու վեր միջաց.
Վայ անու մեչք կոտոր, են չի Զուակիկ Զալալին.
Վայ են ինչ ձև անիս մեչքին,
Կը քըռաի վեր վեր՝ են ի Զուակիկ Զալալին։

Դավիթ գընաց, խորոխակը պռնից,
Իսի գնաին, ըսաց.
— Ամց գինին, Առուած կենդանին,
Վայ ասէ՝
Իմ խոր Զուակիկ Զալալին,
Իմ խոր Թուր կեծակին,
Իմ խոր Գորգ Ռըման,
Իմ խոր Գըլխու Քուֆին,
Իմ խոր Միջաց Քամար,
Իմ խոր Վոտաց Զըրմիք՝
Զիանիս նըհվան, քև կը սպանիմ։
Խորոխակը հըմմենն եխան։

Քառասուն կիտը պէնպէնակ խաճց մըչ քուֆին,
Քառասուն կիտը պէնպէնակ խաճց մըչ Զըրմանու
Միջաց Քամար քառասուն փաթ եկաւ անու մեչք։
Զուակիկ Զալալին ելի, Թռաւ քամակ, խեծաւ,
Քառասուն մարթ Թափան, զոռով գորգ վիրուցին,
Տըին Զուակիկ Զալալու քամկին։

Դ. Զուակիկ Զալալինի թռիչքը դեպի առեզակ. Քենով Հովանի հոգը Դավթի համար չեվ իրատը Կաքնիկ ապրյուրի մասին

Մին գըԴավիթ վիրուց,
Կը ուս հանչեվ ուրնգնկան, կը վաու

* Ցերգ և Ա. Դ.

Զևռով Հովան երազ կը տեսնա,
Վէր Սաամա վերեն մթներ է
Կ'ըլնի, կ'ասի.— կընիկ, Դավիթ կը սըպաննին,
Երազ տեսա՝ վըր Սաաման մթներ է
Կ'իլնի, կը տեսնա՝ Զուռկիկ Զալալին Դավիթ վիրուցել,
Տվե հաձևվ ձրեգձկան, կը վառէ
կը կանչի.

«Զուռկիկ Զալալին, վեր արի, վեր արի, վեր արի.
Դավիթ ազայ է ու անհիման է, վեր արի...»*

Զուռկիկ Զալալին ղԴավիթ իալի, իսի գեսինու
Ձորոխպեր ասաց.
— Քու առուն ավրի, Դավիթ, եսիկ Զուռկիկ Զալալին է.
Տու նա եմ տվիցիր, նա թիմըցիր, նա գըլուխ պաքեցիր.
Քե կը տա խետ ձրեգձկան, կը վառէ
Ըսաց, Դավիթ,
Քու ծին գըհոր երթա, տու գըլուխ չկանիս
կ'երթա վըր քո խոր կաթնիկ հախպրին.
Առա նա քաս, չորս քաս ճու՝ ծին խմի
Տուն խաց կէ, պահկի ծխու չորս վոտաց մհչ, քընի

10. Դավիթը խմելով հաբնիկ ադբյուրի ջուրը՝ դառնում է հզոր. նրա վախը բռնամիներից, ծիու բաշալերը. Դավթի հարձակումն ու կռտրածը

Դավիթ քընավ,
Մեկ ել տեսավ՝ ծին աքուց իտու, եխան վիր
Ելավ տեսավ, տեսավ՝ պըտպըտաց ինկե մհչ.
Քամար հանձկեց, քնռատուն փաքիչ մեկ փաթ գոռով խառատ.
Գըլխու Քուֆու պանպակ եֆտալ, գոռով մատավ գըլուխ.
Քնռատուն կիտր պանպակ եխան, ջըղմիք գոռով մատավ վոտ.
Մեկ ծեռնա գորդ պռնեց, իսի ծխու քամկին,
Բշեց, գաց Մսըր կռիվ
Գաց. վեր տեսավ Մսրա ասքար, եկաց.

«Տու 'վ եղնիք գաբռնան գառ, չես եղնիմ գել,
Ձեմ կերի ծի կտուի.

* Տե՛ս եւ Ա. Ղ.

Տա՛ ’վ եղնեք գըզուկ պընդակ, յես եղնիմ կըտկ,
Ձեմ կերըւ ծի վառէ.
Տա՛ ’վ եղնեք կոըխկ, յես եղնիմ մեղը,
Ձեմ կերըւ ծի գիտնուց վիրուցի»։

Ան գնա ծիուն լեզու եկավ, ասաց.

«Դաւիթ, քշի ասքըրն մեչ.
Անցկուն ինչ տու կառնա,
Ցես անցկուն իմ վոտքերով կը սըպանիմ.
Անցկուն ինչ տու սըպանիս,
Ցես իմ գըլխով կը զարնիմ, կը սըպանիմ.
Անցկուն ինչ տու սըպանիս,
Ցես իմ պոչով կը սըպանիմ»։

Դաւիթ քշից մեչ ասքըրին,
Հըմմեն ապանից, կառնց, կառնց, կառնց...

11. Զօրականի խրատը

Մե մարթ եկավ հանդիպ Դաւիթին,
Ասաց.— Փեսա, վոտա, վոտա...
Դաւիթ չի ջամախ եղաւ,
Անու իրես հիտեվ ածիվ եղավ։
Նաս մարթ ասաց.
— Դաւիթ, գըլխաւա, արեվտա մեռնիմ,
Իմ գըլխս շիտկի, քի պա մ’ ասիմ։
Դաւիթ գըլխս շիտկից։
Նաս մարթ ասաց.
— Դաւիթ ա... հա... հա... հա... իշկե.
Մարամեվիք ենա գնշտի մեչն ի.
Ենա ծուխ վեր կ’ելնի, ընու բեհն ի։
Ասաց.— Դաւիթ, գըլխաւա, արեվտա մեռնիմ,
Նայ ի քի նայատեր.
Գընա՛, անար խեա կռիվ արա.
Մի գոռով ի պիրի.
Հըմմենս խորն մեկ ինք,
Մորն մեկ ինք, մեզ մի կըպի։

12. Դավիթը չի ընկնում Սարամելիի վարագայրը. Ճոպից մեճամարտը. Դավիթը սպանում է Սարամելիին

Դավիթ գընաց թախ Սարամելիք,
Սարամելիքն էլ գետին փորեր,
Ջոյէ քոչեր վերևն, խոզ քոչեր վերևն,
Դավիթ կ'երթա, կը զարնի գիտ մեչ,
Ընկյա կ'անցի, կ'ետա՝—
Ձևնով հովան ի ծոռս չանց տվիս՝—
Ասաց. «Սարամելիք խոր փորեր ի,
Ձերթաս խորի վրա, գընաս գիտի միչով»։

Դավիթ մեր նստեր ի տա՝
Սարամելիք քնուկ եր։
Դավիթ կ'ասի.— Մարե,
Սարամելիք խան վեր։
Մեր կ'ասի.— Ենի յոթ որ կը քընի,
Մեկ որ նոր կ'ակախի։
կ'ասի.— Մարե, գոյ քնի խոփ պեր։
Մեր կը պերի, Դավիթ կը տնի կրակ,
Ենե կրակ, տնի վրը Սարամելքի վոտաց։
Սարամելիք կ'ակախի, կ'ասի.
— Ըստա լոյ կա, իմ տեխ փոխե, կնեկ։
Կնեկ կ'ասի.— Լոյ չկա.
Իլե, քոյ նայատեր իկե։
Սարամելիք եղավ, ասաց.
— Դավիթ, արե, յես, տոյ ճոպան-ճոպան խաղանք։
Դավիթ ասաց.— Ձե՝—
Տորոխպերն եր ծոռս սովըրցըրիր, ըսիր եր՝
Վեր կ'ասի՝ ճոպան-ճոպան խաղանք, չխաղաս՝—
Արե, յես, տոյ մե-մեկու իրեք զոլը զարնենք։
Սարամելիք ասաց.— Դավիթ,
Դաչին յես զանիմ, քե տոյ զանիս։
Դավիթ ասաց.— Սարամելիք,
Դոյ քընց զի մեծ իս, դաշ տո՛ւ զար։
Սարամելիք զարը ըմ եղար,
Դավիթ եղավ ճանճ, մտավ ծիու քինքե վեր։
Սարամելիք ասաց.

— Հը՛, խոզածին, խող ես, խող դառցար։
Ենչախ Դավիթ կ՚ասի.
— Չե՛, խոզածին չիմ, ըսածդ իմ, զնըկի։
Մսրամելիք վիրուց, դարբ մ՚ել եզար։
Դավիթ եղավ մոչիմ, մտավ ծիու վոտաց սըմանն մեչ։
Մսրամելիք ասաց.
— Հը՛, խոզածին, խող ես, խող դառցար։
Ենչախ Դավիթ կ՚ասի.
— Չե՛, խոզածին չիմ, ըսածդ իմ, զնըկի։
Մսրամելիք մեկ դարբ մ՚ել եզար,
Դավիթ եղավ մըժիկ, մտավ ծիու պոչի տակ։
Մսրամելիք ասաց.
— Հը՛, խոզածին, խող ես, խող դառցար։
Ենչախ Դավիթ կ՚ասի.
— Չե՛, խոզածին չիմ, ըսածդ իմ։
Թերիս դարբ խառավ Դավիթին։

Դավիթ դարբ վիրուց, որ դարներ, մեր եկավ հառչավ։
Դավիթ ասաց.
— Նա՛ մեկ դարբ քու ծծի խաթրին չիմ զնըմի։
Մեկ դարբն էլ վիրուց, որ դարներ, մեր եկավ հառչավ։
Դավիթ ասաց.
— Նա՛ մեկ դարբ քու գաս ճամփու խաթրին։
Մնաց մեկ դարբ, ինչըխ ենիս, որ դարնիմ։
Դավիթ դարբ վիրուց, գըլխաց եզար,
կառնց, եկավ, վոտաց մատաց գիս ընկավ։
Դավիթ եկավ, Մսրամելքի ձախ ծնկն եզար ոըման ծեր,
Իսկ վեր ինչին, եկավ Սասուն։

Հենոր վեր Դավիթ գընաց Մըսր կռիվ,
Անու խոռոխակեր՝ Սեվդո,—
Անու երկու խոռոխակեր կըներ,
Մեկ Ջենով Հոլան, մեկ Սեվդո,—
Ջենով Հոլան* ասաց.
«Հերոխկի, իյա, հերոխկի, իյա.
Մսրամելքի ձախ ծնկն քանաուն կիար ի,
Տը պիրի քե համար ադիյաս։

* Ջենով Հոլանիկ՝ Ե մ բ.

Դավիթ վեր խալ Մարամելքի ձախ ծունն,
Իսի պրոտպաց։
Սեվդան գիշեր գընաց, ընկավ վերևն,
Վախու ցռնց վերևն.
Անուն տրին Ցռան Սեվդու
Դավիթ ուր խոր ավդ ելավ,—
Մարամելիք սլպանից, գԱասում ազատից։ *

* Այսպէս Փառիկը վերջացրեց իր պատմութիւնը։
— Բա, Դավիթ ամուսնութիւնը,— հարցրի յետ նրան։
— Պահել Դավիթ չպտակվի,— պատասխանեց Փառիկն ու ավելացրեց.— Դավիթ վեր կռիվ ելավ, պրծավ, կ'իյա ծովու պռուկ ֆըռտա խետ ազներուն։ Տղներ կ'ըլնին խետ, կ'իյան ծովու պռուկ, կը լոխկնան։

Դավիթ սուք երթըմցավ. ծեռ տը զարներ վեր ձախ քեվին, ետոր վեր աչ քեվին։ Ընկավ ծով խեխերվավ։ Ա. Ղ.

Հովհաննես Թումանյան

կամ

Ասմունք ծոռեր

Դավիթ Գեղամյան
Հարությունյան Կիվիկ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Այս պատումը առաջին անգամ տպագրված է «Աբրեսաց» ամսագրում, 1909 թ. հոկտեմբեր–նոյեմբեր, և ապա առանձին գրքով արտատպված և Սա. Գանայանցի խմբագրութեամբ յիսկու ուրիշ պատումների հետ, տես թ և ԺԴ պատումները:

Պատումիս ասացող Յեղիազար Հակոբյանը Գավաչի Տէշող գիւղացի յիսվեզը պատմելիս նա յիսել է 25 տարեկան. պատմելուց առաջ մեկ-յիսկու տարի բանվոր է յիսել Վաղարշապատում: Նա վեզը լսել է Մեզանցի մի ծեր մանրամասնութիւն:

Սա. Գանայանցը Դավթի ճյուղը քաղվածոներն է ապագրել ավելի:

Չկարողանալով ձեռք բերել պատումիս նախկին ձեռագիրը, մեր խնդրքով գրի առնող՝ Հ. Ավչյանը նորից պատմել է ավել ասացող Հակոբյանին 1932 թ. Վաղարշապատում և յիսկզբից անգամին է գրի առել Դավթի մասը, որ և գրվում է այսօր:

Տարիներ անցնելուց հետո ասացող Հակոբյանի լեզուն մասամբ փոխված է, կրկնով տեղական բարբառի և գրական լեզվի ազդեցութիւններ:

Պատումի տպագրութիւն ամբողջապես նոր է կատարված:

ՀԵՂԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ա

ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ

1. Աջմու թագավորի տրամ առնում ի Աւետիսից թագավորի աղջկան

Կ՚ընէ-չընէն մի խայ թակաւոր կ՚ընէ.
Տա մի ախչիկ ուներ։ *
Եա թակաւորի ախչիկ շատ խորատ կ՚ընէր,
Աջմու թակաւորի տղայի աչք
Կ՚ինէ Աւետիսից թակաւորի ախչկան։
Աջմու թակաւորն էլ շատ զոռբա կ՚ելնէր,
Խարար կը գրկի Աւետիսից թակաւորի մատ,
Վոր՝ «Քու ախչիկ ու տաս չըմ տղինդ»։
Մի երկու տիր խարար ու գրկի,
10 Կ՚ասի.—Քու ախչիկ տու չեմ տղին։
Ես էլ կ՚ասի.—Ձես խայ չեմ, տու աջամ,
Ձես չեմ ախչիկ չըմ խաս։
Աջմու թակաւոր կ՚ասի.
— Թե քու ախչիկ չտաս չեմ տղին, ծե հըմեն ու գոթեմ։
Ախչիկ վոր ու լաս, կը մտածի ինոր վրեն, կ՚ասի.
«Ցիմ սաբաթով եատ հըմեն մարթ ու սպանեն,
Իտոնց տղեներ ու ճան հեթիմ, ձի ա՛նիծեն,
Վերչ գոռով ձի ու տանեն։

* Տպված էր տունէ։ Ա մ բ.

Աղեկն են ա, վոր յես չըմ կամքըվ երթամ, ձի չանիժեն.
Ծըմ խոր թակավորութեն էլ դենա ճաց»։
Ախչկն հեղավ դնաց խոր դիվան,
Ասաց.— Բաբո, ընչի կը մտածես
Ինը պատասխան ավեց ինոր, ասաց.
— Ցես ինոր խամար կը մտածեմ՝
Ամմու թակավոր ա կա մեր թակավորութեն ա՛առնի,
Զըմմեն ա սպանի, կերի ա տանի։
Թե յեմ ախչիկ ասեմ, են աշամ ա, յես խաչ եմ։
Ախչիկ ասաց.— Բաբո, վոր հաշամ ա կա,
Զըմմեն ա սպանի չըմ սարսափով,
Աղեկն են ա, յես երթամ, թոխ մարթու պան չըլնի։
Բաբո, չուզար տու Ամմու թակավորին՝ կա, ձի տանի,
Ցես մինակ մեռնեմ՝ աղեկ ա, չըմ խոր, մոր, ախպոր թերեն։
Ինը չըր ուզի ես պան.
Տեսավ, վոր ճար չկա,
Չուզար հերթիկից Ամմու թակավորի մոտ.
«Արի, քե խաբս տաց»։—
Չըր ուզի տեր, անճարաց խոսուց—

Ամմու թակավոր եկավ, խաբս տանի։
Ախչիկ կնաց խոր մոտ, ասաց.— Բաբո,
Ամմու թակավորին ասա, ձի կը տանի,
Չոկ տեղ մի սարայ շինի, ձի տանի, ենտեղ տանի.
Մեկ տարի մը ձի չկա, չըմ հերիս չտեսնա։
Բաբո, տա էլ մեկ վարթապետ տիր խը ձի,
Մեկ էլ խոսամ, յես կ'երթամ.
Ցես ինչ քեզ ասի, Ամմու թակավորին խնթրի,
Վոր նա են պոներ կառարի։
Ինքն էլ ախչկա ասածը
Ամմու թակավորին խնթրելով ասաց,
Են էլ ուզեց ես պան,
Իրան խաբս տարավ ուր քաղաք,
Մի չոկ սարայ շինեց,
Ենտնց խաց, կերակուր երթիկից ենտեղ։
Ամմու թակավորն էլ ասեր եր ինոնց՝ «Սարից* ում կգաք»։

* Սարից — սարայից։ Խ մ բ.

2. Սաճատարի չիվ Բազդատարի ծռվայինն ծնունդը

Կես տարի տարի* մեջ մնացին,
Հասել չուտը հարեվանցին թակոմորի մոտ,
Թե.— Մենք պռնավոր ենք, սա տեղ,
Որ չես իջողնի՝ տանից տուս կանք։
Թակոմորը ասաց.— Իրավունք ունեն՝ տուս կան, կան կան։
Տղոպաններ իրավունք տվին, տուս եկան կան կոլոս։
Թակոմորի ախչիկն էլ ծով չէր տեսե, թե ինչ պան եր։
Կան եկան, հաս բախչի մեջ,
Տուս եկավ, տեսավ կապոտ ծով.
Ծովի պռուկ չտեսավ։
Եսա ցեղ մոտծելով՝ ծովու պերան վե կնաց.
Կնաց, մի քյորպի տեղ կացնեց, իրիշկեց,
Տեսավ, որ ծովին ծեր չկա.
Նեղացավ, նստեց, ասաց.
«Ա՛խ, յերանի մե փշուր ճար ի՛ըլներ, յես խմեյի»։
Մի քիչ էլ կան եկավ, քյորերի մեջ ճար չտեսավ.
Իրիշկեց ծովի մեջ, տեսավ,
Մեկ ճոչ քար ըմ կա ծովու պռուկ,
Մեկ ավտակ ախպեր եռ քարից կը թալի,
Ճարն էլ խնոր չորս պուլար պռներ եր,
Ենա ցեղ որ մարթ առանց խալալ խանելու
Ջեր կե՛նա երթա ետ հախպեր, ճար խմի։
Ինք ուր շորեր խանեց,
Կնաց ետ հախպեր, ճար խմեց, եկավ։
Յեսի-յեսի եկավ, ուր ասին նստավ։
Ետ վարթապետ խոյի որնեքի պես ժամ կ'ասեր,
Պատարաք կ'աներ, ախչկան արիւքին կը տեր։

Տարին լըրնցավ, եռ ախչկա փորը մեծացավ։
Ջուտը խոստավ իրոր կեսրեր թակոմորին,
Որ՝ «Քու խաթրս ազատ ա»։
Թակոմորը կնաց դիմաց նստեց, կանչեց վեզրին,
Թե.— Զրս ասի, ըսկեռա պան ի իլե։
Վեզիրն էլ ասաց.— Թակոմորը ապրած կենաս,

* Տարի — տարեկան Խ մ բ.

Տա՛ վարթապետ կը տանիս քո խարտու կուշտ.
Տա՛ չըս կ'ըսե՝ վարթապետ ետա ցեղ պան կ'անի։
Թակաւորն ասաց.— Վեզիր, ապա ինչ անենք։
Վեզիր ասաց.— Երկուսն ել սպանենք։
Հրամայեցին Չալաուին.— Կնա, երկուսի վիզն ել կտրի։
Չալաա կնաց սարին, խարխ մոտ, ասաց.
— Թակաւոր հրաման արե, ծեր վիզ տը կտրեմ։
Խարսը կ'ասի.— Մեր թակաւորին տասասանն չկա,
Վոր տղով կնկան վիզ կտրել երկու կաթըլ ա.
Թակաւորին ասա՝ տասրեք,
Մինչեվ չես յիմ տղեն պերեմ,
Են ժամանակ տեսնանք՝ երեխայ ա, ինչ ա, Թող իմ վիզ կտրին.
Ինոնք ել իմանան, Թե չըմ մեխկ ինչ ա։
Չալաա կնաց թակաւորի մոտ,
Ասաց.— Թակաւոր ապրած կենա,
Մեր խարս ետա ցեղ ասաց ընձի։
Վեզիրներ ասին թակաւորին.— Աղեկ ա ասեր.
Թող ինա, ինոր տղեն պիրի,
Են ժամանակ վիզ կը կտրենք։
Ժամանակ տվին, մինչեվ ինոր տղեն պիրի։

Ինոր ժամանակ լցնցավ, տղենը պիրեց։
Երկու տղա պիրեց, վարթապետ տղեներ կնքեց,
Մեկի անուն տրեց Սանասար, մյուսին՝ Բաղտասար։
Խապար խասավ թակաւորին,
Վոր՝ «Ձո՛ւ խարս երկու տղա պիրեց»։
Թակաւոր ասաց.— Չալաուին տանք,
Թող երթա, ենոնց վիզ կտրի։
Չալաա կնաց խարխ մոտ, ասաց.— Մեր վիզը տը կտրեմ։
Խարս ասաց.— Մեր թակաւորին կանոն, նիզամ չկա,
Վոր ծծմոր տղեք ինչպես կը չախեն, վոր չըմ վիզ կը կտրին։
Թող չըմ տղեք մեծանան, յիմ վիզը Թող կտրի.
Ձես խո ես տեղից չըմ կենա փախի։
Չալաա կնաց, թակաւորին ասաց։
Թակաւոր կանչեց վեզիրին, ասաց.
— Ինչ խորհուրդ կը տաք ես պանի խոմար։
Վեզիրներ ասացին.— Տաս տարի ժամանակ ինոր.

Տզնք մեծանան, ինոր վիզ նոր կը կտրենք.
Նա ես տեղից դմր պիտի երթա.
Թոխ պռնավորի պես ներս ճռան, տարից տուս չկան։

3. Սանասարն ու Բաղդասարը խմելով ծովի աղբյուրի ջուրը՝ դառնում են հզոր

Լաճեր եյան խինգը տարեկան,
Լացին, ոոր՝ «Մեզ տարեք տուս»։
Լաճեր կացին տուս, ճժերի խետ խաղացին,
Տեսան կապտա ծով, ապա չըն կիտի՝ ինչ պատ ա.
Վաղեցին, կացին ծովի մոտ։
Իրարու կ'ասին, թե.— Ես ինչ աղեկ ցորենի արտ ա։—
Պռնավոր են, տուս չեն եկած, պատ չեն տեսած։—
Կացին ծովու պերան, տեսան, ոոր ճիր ա։
Ծովի պերանով կացին, ետ քաշտրվին մոտեցան։
Սանասար ասաց.— Ա՛խպեր,
Տու կայնի եսաեղ, յես ծարավ եմ, երթամ եսա հախպիր,
Ճիր խմեմ, գամ, դոր տու հնաս։
Սանասար հնաց ետ ախպիր,
Ճիր խմավ, եկավ ախպոր մոտ։
Ախպեր տեսավ Սանասարին, զարմացավ, ասաց.
— Ա՛խպեր, ինչ եղավ քեզ, ոոր տու ետքան ճոճացար։
Ասաց.— Տու էլ հնա, խմի, արի, տու էլ ճոճանաս։
Բաղտասարն էլ հնաց, են գրեն խմավ, եկավ, ճոճացավ։
Բաղտասար չատ ծարավ չեր,
Ախպոր կեսը խմեց, ախպոր կես ուժ առեց։

Իրիկուն եկան տուն, մեր տեսավ ինոր աղերքին,*
Զըր ճանչնա, խարցուց.— Ես ինչ եղավ ձեր,
Ոոր ետակա ճոճացաք։
Սանասար ասաց.— են ծովի ախպրից ճիր խմայնք,
Ետակա ճոճացանք։

---

* Իրե ձ մ թ.

4. Սաճառաբը ծովի կղզում ալեվարից սառնում է Բուռկու Ջալալին չնվ առբը

Մեկ որ էլ կացին ծովի պերան կան կտրեն,
Ալիվոր մարթ մ' ըռաստ եկավ ինոնց, ասաց.
— Սանասար, արի, յես քեզ տանեմ ես ծովու կղզին,
Ենառեղից քեզ կը տամ՝ Բուռ կնճակին,
*Բուռկու Ջալալին, Ջին ու Սառաֆին, Գուլըն ի Գորգինու**
Սանասարն ախպորը կ'ասի.— Բաղտասար,
Տու կայնի ըստա, յես կ'երթամ.
Թե յես ծովի մեչ խեղտվա,
Տու եառեղ տաղ կը ճտաս։
Բաղտասար կ'ասի.— Ա՛խպեր,
Տու կայնի եստե, յես կ'երթամ։
Ալիվոր կ'ասի.— Տո՛ւ կայ ըստա,
Սանասար թեզ կն խըտ ձի։
Նա վոժոխ ա, Գուլըն ու Գորգինն կը պերի։

Ալիվոր կ'առնի Սանասարին, կ'երթա ծովու կղզին։
Ենառեղ խալիվոր շունց կը տա՝ Բուռկու Ջալալին,
Բուռ կնճակին, Թամբ Սառաֆին, Գուլըն ի Գորգինու
Սանասար կ'ասի.— Պապի,
Էն կողմից վոր եկայնք կղզին,
Ջաս չկար խըտ մե, չխթվայնք ճրի մեչ,
Ապա ես կողմից, ես ծանոթ պաներով
Ինչպես պըտի երթայնք, վոր չխեխտվեյնք։
Ալիվոր ասաց.— Տու ծին խնծի,
Նա կոթծիքներ ու, ծեռ ու ձի,
Աչքերս խփի, Ասոված կանչի,
Յես քեզ կը տանեմ տուս։
Ալիվոր պերեց տուս, ախպոր մոտ։
Բաղտասարն խաստավ, որ ախպոր կըլինի պահից, ասաց.
— Ա՛խպեր, քանի վոր տու կ'երևվեր, յես կ'իրիշիկեյի քեզ.
Յեսի տու չերևվացիր, յես նստա, լացի։
Ալիվոր եառեղ անհայտացավ։

Սանասար ասաց.— Ի՞նչ անենք, ախպեր.

---

* «Գորգինա»-ի տեղ պատմողը յերբեմն «Ամվելի» էլ էր ասում Հ. Ա.

Պլենք, ես ծավի պերան, ավազի մեչ փորենք,
Ես ծին, ես պաներ խորենք ետեղ։
Բաղտասար ասաց.— Լա՛վ, ես պաներ խորենք,
Պայց ծինը խորենք, կը խաանի.
Ես պաներ խորենք, ծինը տանենք։
Նոտպես ել արին։

5. Սանասարն ու Բաղդասարը ձիապաճ

Եկան, Թակվորի Թավլանճու տեղը կայնան։*
Թավլախանատեսը ինոնց խաբցրեց.
— Ա՛յ ադա, ինչ մարթ եք։
Ինոնք ասին.— Ինչ մարթ ենք։
Թավլախանատեսը կ'ասի.— Ձի՞ք ըլնի սեյիս։
Ասին.— Կ'ըլնենք, ադա։
Ասաց.— Կիտե՞ք ծի թխմարևք։
Ասին.— Հա՛։
Թավլախանատեսը տարավ ինոնց Թավլեն մինչեվ առավոտ։
Առավոտ եկավ, ասաց.— Վե՛ր կացեք, ծիանևրս տեղ չինե՛ք։
Սանասար ցախավել առեց, Բաղտասար Թխակ,
Ծիանոց տեղ ավլեցին։
Աղեն ասաց.— Ծիանևրն թխմարևք։
Սանասարն ասաց.— Հե՛ռը ա քերոց։
Ասաց.— Ես հակառատեն ա։
Սանասար ծեռ ավեց. վորին ծեռ ավեց,
Են քերոցնևր ծեռաց մեչ եկավ խոռ։
Աղեն կնաց, բյոզարեն տաս խատ եկ առեց, խպի։
Սանասար վորը ծեռ առեց, ծեռաց մեչ եկավ խոռ։
Կան եկավ Թավլի մեչ, տեսավ,
Վոր մե ճոճ պղնձից չինված քերոցի պես
Մեծ մի պղինձ տրած նստեղ,
Փային լցրած մեչ ծիերոց խամար։
Փայինը զարարվեց կեսին, ադենը կնաց։
Սանասար առավոտ եկավ վե, ծիանոց կյոբի խառ։

---

* Այս Թագավորը, ինչպես յերեվում է 326—327 տողերից, Աջամի Թագավորը չէ. համաձայն հայի Թագավորն է, ինչպես յերեվում է 658, 756 տողերից և այլ։

Են պղինձն առեց ծեռ, ծիերը թիմարի.
Վորի քամկի վերեն մեկ տիր պառեց,
կաշինը պլոկվեց, պերեց, վոռից խանեց տուս։
Զըմենին եռապես արաց, ասաց.
— Ա՛խպեր, կը տեսնաս, վ՛որը յես կը թիմրեմ,
Ենապես ըսահաթ կը պառկի ինոր տեղ։
Բաղտասարն ասաց.— Ա՛խպեր, մեր ծին եկ թիմրի։
Ասաց.— կ՛երթամ, մեր ծին եկ կը թիմրեմ։
Թիմարեց, պրծավ, եկավ, քնեցին։
Բաղտասար ասաց.— Ա՛խպեր,
Ելի կնա, ծիաներ իրիշկի.
Աղենը չի կա, մե մլի տուս։
Սանսասար կնաց ծիաներ իրիշկի, տեսավ,
Վոր զըմմեն պառկեր են իրա տեղ, իրար չեն ճռնի։
Սանսասար եկավ, ախպորն ասեց.
— Ա՛խպեր, զըմեն պառկեր են, իրար չեն ճռնի,
Մինակ մեր ծին ա կայնե, կ՛երթի կ՛ուտի։
Ծըլըսուն աղեն եկավ,
Տեսավ՝ ծիերը սաղ խաստիր են.
կանչեց Սանսասարին, ասաց.— Սա ինչ ես արե։
— Ա՛ղա, քերոցիր եմ։
— Առաված քու տուն ավրի, սաղ սպանիր ես ծիայնք։
— Ա՛ղա, խե յես քե խիանաթ չեմ.
Մեր ծին եկ քու ծիերու պես քերոցիր եմ.
Աղա, թե չես ուզի, յըմ հես ավուր հախ տաս, յես կ՛երթամ։
Նա եկ կնաց, թակավորին ասաց,
Թե.— Եսպես պա մ՛ ա իլե.
Ի՞նչ անենք ես մարթկանց խետ,
Ես մարթերք աժարնար են։
Թակավոր ասաց.
— Առավոտ ինոր կ՛երթիկենք սար վիշապի խետ կռիվ։

6. Սանսասարն ու Բաղդասարը պատնում են վիշապին յեվ ազատում թագավորի աղջկան

*Ես քաղաք ճամբր չկա. ամեն տարի մեկ ախճիկ կը տանե,**
Ես վիշապ ուտի, վոր ինոնց քաղաք չավիրի,*

* Տրված է՝ «կը տանք», «ինքն» Խմբ.

Իմանք եւ իմոր հախուռ չին* կ՚ենա ճամբ պիրի***
Սանասարին ասին.— Ես ախչիկ առնք, տարնք,
Տվնք վիշապին՝ ուտի, իմոր խնամ կռվնք։
Սանասար, բաղտասար ասին թակվորին.
— Մենք ընչով երթայնք կռիվ։
Թակվոր ասաց.— Տո՛ւ կիտնք.
Թվայնքով իմոր խնամ կռվել չըլնիս։

Սանասար քաղքի մեջ կան եկավ,
Ջաս չտեսավ, բաղտասարին ասաց.
— Ինչով երթայնք կռիվ։
երթայնք ետեղ, ես ճոճ տան մեջ
Երկու կլոր քար կա, առնեյնք, երթայնք.
Երկուսի մեչն եղ ծակ ա, կը մտուցնենք մեր թևքեր,
Ճանըպահ չկարան կը չինենք, քաշելով կ՚երթայնք։
Իմանք կացին, քարեր առին
Քարերի տերեր կացին թակվորի մոտ հասպատ,
Թե.— Մենք եսքան փարա ծախս արինք,
Անջախ պիրինք ետ քարեր.
Իմանք կը տանեն, կը թալեն սար,
Եղ մենք չընք կանա պիրի։
Թակվոր ասաց.— Վոր տանիք, եղ կը պիրիք։
Ասին.— Թակվոր, կը տանենք, կը պիրենք։

Իմանք առին ախչիկան ու քարեր,
Զկարան համելով կացին։
Ետաման սարի կլոխ,
Նստեղ, վոր ախչիկան կը կապեն,
Կ՚ասեն.— կայնի ըստա, մենք կ՚երթանք,
Մեկ՝ վիշապի վերեվ կը կայենանք, մեկ՝ նեղքեվ։
Ախչիկը մտածեց ետեղ,
Թե. «Ձես թողնեմ, կը փախնեմ, թող վիշապ իմանց ուտի»։
Տեսան, վոր ախչիկը կը փախչ, վիշապը չի կա,
Ախչիկան պռնեցին, կապեցին։
Սանասար ասաց.— Ձես համբի նեղքեվ կայնեմ, ասի վերեվ.
Ձես կը վախեմ, վոր վերեվ կայնեմ, քար գանեմ,

* «Մենք», «չենք» և մ. բ.

** Այս բառից հետո տպված է՝ «մեզ համար», որ դուրս ենք ձգում։ Խ. մ. բ.

Տառցավ, եկավ թակիվորի մոտ։
Թակիվոր ասաց.— Սանասար, ասա, ինչ կ'ուզես, տամ քեզ։
Սանասար ասաց.— Պա մ' չըմ ուզի։
Թակիվոր իրեք անգամ խոլցնեց.— Ի՞նչ կ'ուզես, տամ։
Սանասար պա մ' չուզեց թակիվորից։
Թակիվոր ասաց.— Վոր պա մ' չըս ուզի,
Ախչիդ չըխո քեզ ա, արի, քե փսակեմ։
Սանասար ասաց.— Ձես մկա վախտ չունեմ փսակվիլ։

7. Ալիսվարի խոտը գնեի գործ ածելու մասին

Ետ տեղից Սանասար, Բաղտասար կաց պարով արին,
Եկան Աչամ թակիվորի քաղաք։
Ճանփեն Սանասար ասաց Բաղտասարին.
— Ա՛խպեր, են խալխվոր մարթ, վոր եկավ,
Են կլոր քյոր, են քեթը պան, են ոսկոն պան խոտ մե,
Մեյնք չընք կիմի՝ ետ ինչ պան ա.
Մոտցայնք, չխարցնեցինք, թե խոռնք ընչի՞ համար ա։
Ետա ցելդ կը մտածեն ճանփեն,
Մեկ ել տեսան՝ մեկ խալխվոր մարթ մ' ենոնց առչիվ կ'երթա։
Խաստն ետ մարտիկն։
Սանասար ասաց.— Ա՛խպեր, ես են խալխվորն ա։
Բաղտասար ասաց.— Ձես չըմ ճանչընա.
կայնի, թե են ա, մեղ կը խարցնի,
Մենք ել ինոր կը խարցնենք,
Թե ետա պաներ ընչի՞ համար ա։
Խաստն խալխվորին. խալխվոր ասաց.
— Ա՛յ ազեք, ընչի՞ կը մտածեք ետքան խոր։
Սանասար ասաց.— Պապի,
Տո՛ւ չե՞ր՝ ետ պաներ ոսկիր մե։
Ասաց.— Հա, վերտի։
— Պապի, ապա ետ պաներ ընչի՞ համար ա,
Վոր ոսկի ոսկիր ես մե, մենք խորեր ենք ավազի մեջ։
են քեթը պանի անուն ինչ ա։
— Վերտի, են քեթը — Թուր կեծակին ա։
— Ապա են ինչ կ'անեն։
— Ենի՝ յերբի երբան կռիվ անեն,

կը կապեն ինոնց վերեն, կ'երթան կռիվ,
— Լավ, պապի, են կլոր պան ինչ ա՞
— Էհի Գուբղն ու Գորոզին ա՞
— Են ինչ կ'անեն՞
— Են ել վոժով մարթեր կ'առնեն, կ'երթան կռիվ,
կը գանեն իրարու, կը սրպանեն,
կը գանեն, պերթեր կ'ավիրեն՞
— Ապա են սրվոակ ոսկոձն ինչ ա՞
— Են ել դեն ա, կը տնես Գուռկու Ջալալի վերեն, կը խեծնես՞
վ՛րթաի, յես քեզ ել պան կը տամ.
Յերի ամբեր կը մ՛ինեն,
Տա՛ իմանաք, վոր նեղ տեղ եք,
նոտա ցեղ իրարու հընդառաջ կը խաոնեք՞
Ասաց՝ ե՛ս կ'ասեմ՞
Պապին անհայտացավ՞

8. Աջմու թագավոր փորձում է ապացնել տալ յեղբայրներին յեվ նրանց մորը. նրանք ապացուցում են դահճին յեվ ջարդում թագավորի բանակը

Կոչին Աջմու Թակվավորի քոդաք.
Մոան ինոնց մոր* ասելն՞
Տասը տարին լ՛ընցավ,
Թակվավոր ուրախկեց Ջալաոնքը՝ ենոնց վ՛իղ կարելո՞
Մեկն եկաց, վարթապետին ասաց.
— Իլե, պատարաք մ՛ արա, մեզ սրփուբեան առ,
Վոր Թակվավոր մեր վ՛իղ ոը կարի հետո՞
Վարթապետ պատարաք արեց, սրփուբեան առին.
Ջալաոնքը եկան՞
Սանասար, Բաղտասար նստած քոլոսներու վերեն,
կ'ասեն, կը ծծդան, մեկը կը լա՞
Ներս մոան Ջալաոնքը.
Ասաց.— Հետո ծեր վ՛իղ ոը կտրեյնք՞
Մեր ասաց.— Մեր վ՛իղ կտրեք,
Պայց յըմ ազնևրեին ծեռ կ'երթամ, վոր վ՛իղ կտրեք՞
Ջալաոի մեկը ասաց.

---

* Տպված է՝ ամոաո ե մ ր.

— Մեր ձեռն ել չերթա վըր քու աղեներին,
Ապա ինչ անեյնք, թակաւոր ասե, վոր ու կորեյնք
Մերը լալով ասաց.
— Ինչ ըմ յեսի զրուցեք, յըմ աղեներ չվախենան.
Մե քիչ բոխ ծծդան, ուու ել նստեք, ըռահաթեք
— Ձե, ասաց, մե իրավունք չկա նստել.
Շուտ արեք, երթանք ուու,
Թե չե՝ նստեղ ձեր վիզ կը կորենք,
Արուն կը թափի սարի մեչ,
Բնաց, ասաց.— Շո՛ւտ արեք,

Մեն ընկալ Սանասարի ականջ,
Տուռ պաց արեց, տեսալ մեկ քանի մարթ
Թուրերով կայներ են սարի մեչ,
Ասաց.— Ի՞նչ մարթ եք,
Մերը ծածուկ աղաչեց, ասաց.
— Ըմ աղեներին չասեք,
Թե՝ իկիր ենք, ձեր վիզ ու կորեյնք,
Ըմ աղեներ տանից ուու խանեենք,
Չալաա ըմ կայնի են կող, մեկ՝ են կող,
Չանեն յըմ ողի վիզն թուցեն,
Վոր նա չտեսնա, վախենա
Ապա առաչ ձի ըսպանեյք, նոր յըմ աղերք
Չալաան ասաց.— Դե, իլի երթանք,
Արուն չթափի սարի մեչ,
Սանասար ասաց.— Մարե, դո՛ր տ'երթայք
— Մեյ՞* տ'երթայնք ուու, տի կա՞նք
— Մարե, ձի ասա, չուր հետը ուու պտնավոր եր,
Հետը մեկ պան կա, վոր քեզ կը տանեն
Մերը չուզեց ասել Սանասարը չթողեց, երթա.
Ասաց.— Մե պան կա ըսաա, վոր ձի չըս ասի
Մորը սրտին տիպավ, ասաց.
— Վերտի, վոր ըսաստ կ'ուզես,
Իսոնք թակաւոր հարեխեն, վոր մեր վիզ կորենա
Ասաց.— Կորոզ վո՞վ ա
— Ես Չալաաներ

* Մեյ՞ — մենք։ Խ ժ բ.

Մոռնացավ Չալաուին, բռնալով ասաց.
— Տա՞ւ յիմ վիզ ոը կոբնա։
Չալաա ասաց.— Թակիավոր ի հրաման ուված,
վոր ծեր վիզ ոը կոբնեմ։
Սանսասար մեկ սիլա կպցրեց Չալաուի երեսին,
կլեխ Թռավ, Չանսասակ ձեաց կայնուվ։
Մեկնենք վոր տեսան,
Թողին, փախան, կացին, Թակիավորին ասին.
— Քու Թոռ մե սիլա եզար Չալաուին, կլեխ Թռավ։

Թակիավոր ասկեր հրամեկեց իրանց վերին կոխվ։
Սանսասար տեսավ, վոր ասկեր եկավ կոխվ անելու,
Ասաց.— Ա՛խպեր, մեկնք ընչվով կովեկնք։
Բաղտասար ասաց.
— Ջե պապին կոխվ անելու պան ունեց մե։
Ասաց.— Ա՛խպեր, իրոր անուններ մեր մանն կացե։
— Սանսասար, չե՛ ուու կրեր ես.
Գե, կարան, իրոր անուններ չմոռնանք։
Սանսասար ասաց.— Ա՛խպեր, ուու իլի, քիչ կոխվ արա,
Ցես ծի խեծնեմ, երեսամ են ծովու պերան,
են պաններ առնեմ, կուվ, կոխվ անեկնք։
Սանսասար ծին խեծավ,
կնաց ծովի պերան են պան պերելու։
Մերը տեսավ ես ասքարներ, եկաց, մտավ սարեն,
Տեսավ Բաղտասարին մենակ, ասաց իրոր մակի մեչ.
«Սանսասար փախե. եկան, մե ոը մորթենե»։
Բաղտասար ասաց.— Մարե, ընչե՞ կը լաս։
— Ցես կը լամ՝ շատ ասքար եկան, Սանսասար Թողե, փախե։
Ասաց.— Մարե, չե՛ փախե, ուու մե վախենաս։
Բաղտասար եկավ, մինչեվ իրիկուն կայնեց կոխվ։
Իրիկուն քնավ, ախպերն եկավ, ուու ծեծեց.
Պաց արին, եկավ քնավ։

Խլբասուն խեծավ Բուռկու Չալալին, կապեց Սատաֆն Չին,
Առեց Թուբն ու կնծակին, Դուբղն ու Գորոզին, կնաց կոխվ։
Մինչեվ իրիկուն ասքարներն կես սրսռանեց։
Խլբասուն Բաղտասարն առեց ես գենքեր, կնաց կոխվ.
Մինչեվ կեսորին կռվեց,

Կռիվ փայդատա արին, Բաղտասար եկավ տուն
Մեկել որ մարթ չեկավ կռիվ։
Թակվոր ասաց թաբութ-աղասուն.— Կնա կռիվ։
Թաբութ-աղասին ասաց.— Փանջահ,
Մեյնք չընք կ՚նա վըր ինոր.
Քու թակվորութեն կը փճացնեն.
Աղեյն են ա, չերթանք կռիվ,
Մեր ասքարն ել չըպանվենն։
Թակվոր մտածեց, տեսավ, վոր չարա չկա,
կռիվ ինոր ըլաս ա, ասաց.
— Կոթծ չունենք ինոնց խեռ։

9. Գոհարի սիրո նամակը Սանասարին. Բաղդասարի դժգոհությունը չիվ կռիվը Սանասարի հետ

Սանասարի քաջութեն ընկավ հասա պիլիր երկիր։
Մատաղ խասավ Զինամաչինա թակվորի ախչկան՝
Քնասուն ձող Ծամին՝ Գոհար խանըմին։
Ետ թակվորն ետ ախչիկն ել, մարթ չկար ինոր։
Ետ Գոհար խանըմին քնասուն խաս փալխան կըներ.
Ետ Գոհար խանըմ մեկ թուխս կրեց, խոռ փալխանին,
Ասաց.— Տար Աչմու թակվորի քնդաք, ոռ Սանասարին։

Փալխանն իպի, տարավ սարի մեչ,
կայնեց Սանասարի, Բաղտասարի կըլխի վերեն.
Իրիշկաց՝ երկուսն ել քնած են.
Չինամաչինա վորն և Սանասար,
Տրեց Բաղտասարի կըլխի պարցի տակ։
Ելան, չորեր խակին.
Բաղտասար տեսավ՝ թուխս ըմ կա պարցի տակ,
Առեց, կարտաց. Քխաի մեչ կրած՝
«Չինըմաչինա թակվոր Գոհար խանըմից
Շատ պարևի Սանասարին, Բաղտասարին, Սանասարին»։
Բաղտասարն ասաց. «Ես ինչ պան ա,
Երկու տեր պարևի կիրև Սանասարին, մեկ տեր՝ ձի։
Լավ, Սանասար ճոճ տախերն ա.
Չատաչ ինորն ա կիրև. են լավ ա.
Ինչու յա երկու տեր կիրև ինոր»։

Սանասար տսից եկավ, պարեվ ավեց,
Բաղտասար չառնց, ասաց.
— Ա՛խպեր, ընչի՞ չես նեղացել
Ասաց.— Ապա ինչի՞
Զինըմաչինա թակվոր Գոհար խանըմ
Երկու տիր պարեվ կիրե քե, մեկ տիր՝ ձի։
Ասաց.— Ա՛խպեր, բա, ինչ անեմ, են ա կիրե։
— Ձե, ասաց, չես, տա՛ տը կավենք։
— Ընչի՞ կավենք, մե տարեկան պարեվի խամաթ։
Ասաց.— Ամ, կավենք։
Ասաց.— Ա՛խպեր, չես չըմ գնալ քե,
Տա՛ գանի, ձիկ ըսպանե։
Ինչքան ասաց, հնարք չելավ ախպոր խետ.
Ասաց. «Երթանք են չիման տեղ,
Մե քիչ խաղամ խետ, ինոր սիրտ իչնի, կը կանք տունդ։
Գուբզ առին, կացին։
Սանասար կացնեց նշանդաչի կլեխ.
Բաղտասար գուբզ առնց, եղար.
Սրտից եղար Սանասարին, վոր ըսպանի.
Գուբզը կնաց կըլխու վերեն.
Սանասար պռնեց գուբզ,
Ցետի եքավ, չխասուց ախպոր մոտ.
Ախպեր առնց, մեկ ել եղար։
Սանասար ել մ' ել պռնեց, մեկ ել եքավ.
Վոժի կնգ չիմացավ,
Գուբզն եքավ, սիրավ ախպոր մեկ վոտաց.
Ձեռք կնաց, ընկնվ հատ տեղ։
Սանասար չկեց ախպոր, պերեց եքավ տուն,
Նատավ, չուբ լոս եղաց։
Լոս պացվավ, ախպոր ուշկ եկավ վերեն, վերկացավ, նատեց։
Սանասար ասաց.— Ա՛խպեր,
Ետ ինչ եղավ, տա՛ հատ ցեղ եղար։
Ասաց.— Վոտս ցավաց, իմ խելք կնաց։
Սանասար ասաց.— Ա՛խպեր, տա՛ կաց ըսատա,
Ցես կ'երթամ հատ չան մոտ։
կաց պարեվ արաց, կնաց։

10. Սանասարը Զինմաչինա բազարի ճանապարհին փարձվում է Գոհարի հովից

Կնաց շատ, քիչ, Ասոված կիտի,
Մեկ էլ Զինմաչինա թակվորի խոզ տուս եկավ,
Տեսավ մեկ խովիվ.—
Մի ասի, նաա խովիվ ես թակվորի խովիվը ա.
Ես խովիվը էլ փալխմանների մեկն ա.—
Ես խովիվ կանչեց Սանասարին, ասաց.— Դոր կ'երթաս
Ասաց.— կ'երթամ Զինմաչինա թակվորի քաղաք
Ասաց խովիվ.— Արի, նասի ըսաս,
կաթ ըմ կիթեմ, կի, նոր էլի, կընաս
Ասաց.— Չե, յես վռազն եմ, յես կ'երթամ:
Խովիվ ասաց.— Ես ճամփեն երթացող իլալ չկա,
Անկաթ ուտել չըմ թողնի երթաս
Չունվ նստացավ.
Մեկ ճոճ տաշտ ըմ կար ինոր խնա,
Վոր չորս մարթ կը լցնկներ մեջն.
Ես տաշտ հըլին կաթ արաց,
Իսի Սանասարի առչիվ խացի խնաս
Ես խովըվու մխանն էլ ինչ ա.—
Կ'ուզի ջոբի խըլխին,
Տեսնանք՝ ինոնց վոժ քանի մ' ա
Ես կաթ ուտելով՝ են կը խասկընա՝ ինոնց վոժնի քանի մ' ա
Ոլ վոր ես ճամփով կ'երթա,
Ես խովիվ նաա ցեղ կ'անի,
Ապա կը թողնի, կ'երթան Գոհար խանըմի մոտ.
Ենտեղ փալխմանների տրանց կը ապանեն,
կլոխ կը կարեն, կ'անեն պերթ.—
Խովիվ տաշտ հըլին կաթ
Վոր իսի Սանասարի առաչ ուտելու,
Չինք կնաց վոչխարի պալոր կան կալ
Մեկ փաթ կան եկավ, Սանասար բոաց.
— Խովիվ, արի, քու կոտ վուրտ. կաց պարծվ, յես ա'երթամ:
Խովիվ եկավ, վոր տեսավ Սանասար կաթ կիրես, կոտ կործնի,
Իրե՛ տեղ տոզաց, ասաց.
— Սանասար, կընաս պարծվ, մի վախենա.
Դոր երթաս, մարթ քե չի հաղթի:

11. Սանասարի կռիվը Բառասուց փահլիվանի հետ

Սանասար կնաց, խասավ Թակավորի սարին.
Բառասուն փալխվաներ եկան, վոր վիզ տը կտրին։
Սանասար ինոր մտիվ մեչ ասաց.
«Խոյնք եկան՝ չըմ վիզ տը կտրին. ապա չես ինչ անեմ։
Ցես չըմ ծին չալիրի, չըմ դուրզ չալիրի,
Ընչով կռիվ անեմ խոյնց հետ.
Թուրը մինակ պիրի»։
Թուրը քաշեց, մայտան կայնավ։
Փալխվաներ եկան, չորս պռոտ պռնեցին։
Գիհար խանըմ փանջարեն կայնեն, Թամաշա կ'անի։
Թուրը եզար փալխվաներին վիզ կտրեց.
Փալխվաներ չըն կա՛նա ինոր մոտխըտնա։
Մինչեվ իրիկուն կռվան,
Բառն փալխվան ըսպառնեց.
Կիշերն էլ փալխվաներ կռիվ արին.
Ասին.— Կը մըննի, մենք կը պահենք,
Ինոր կը սպառենք, կիշեր մուքն ա։
Զուր խըլըսուն տաս փալխվան էլ ըսպառնեց։
Խըլըսվանից մինչեվ իրիկուն կռիվ արին,
Ինոց էլ ըսպառնեց։
Կիշեր ինգիվ չորս պիլեր, չիմանի վերին,
Ախուն կայնեց մեչտեղ։
Սանասար ձիաց արնի մեչ.
Ախուն Սանասարին պռնեց։
Եվ վոչ Սանասար կերցավ արըննից ուս կա,
Վոչ փալխվաներ կերցան Սանասարին սպառնալ։
Մնացին խինդ փալխվան, չորս պիլեր կան կ'իկան,
Զըն կը՛խշնա մոտխըտնա Սանասարին։
Կռիվ հաս ցեղ ձիաց։

Տառնայնք Բաղդասար ախպոր վրեն։

12. Բաղդասարը գնում է Սանասարին օգնելու. հովվից ձեռնհասնում է յեղբոր մահին

Բաղդասար եկավ ուս, տեսավ ամբը մըննել ա.
Եկավ տուն, ասաց.— Մարե,

Ձես ա՛երթամ, չըմ ախպեր նեղ տեղն ա,
Կամ կը ապանեն, կամ կը մեռնի։
Ասաց.— Տա՛ ինչըխ կիսիա։
Ասաց.— Մե խալխոր մարթ ըմ մե շանց խառ.
Ասաց՝ «Ձեվ ես ամըր կը մինի,
Տա՛ երկու ախպեր՝ վոր միևուեղ չենք ըլնի,
Իմացեք, վոր մեկը նեղ տեղն ա.
Իրարու հընդառաջ խաոնեք»։
Ձես կ՛երթամ, մնրնի։
Մերն ասաց.—Կնա, տես, քա ախպեր ծին, գուբդ, պան տարե՛։
Կնաց, իրիչկաց, նկավ, ասաց.
— Մնրնի, մենակ Բուբեն ա տարե.
Ձես շուտ ա՛երթամ, մկա՛ չըմ ախպեր մեռնի։

Ծին խնճավ, մոռցավ, խաց էլ չկերավ։
Կնաց են տարե մեչ.
Էն աժտըհար խովիվ իրիչկաց, տեսավ,
Մեկ ծիավոր ինպես կը կա՛ քամու պես,
Ասաց. «կա՛-չկա ես Սանասարի ախպերն ա»։
Կնաց առչեվ, ասաց.
— Ծիավոր, արի, կաթ ըմ կիծեմ, կի՛,
Նատի, ըռըհաթի, չկարե՛ մ՛ խմեչնք, իլի՛, կնա՛։
Բաղատասար ասաց.— Սատանա՛ յես տա՛։
Չըմ ախպեր մկա մեռե՛,
Տա՛ կ՛ասես՝ արի՛, կաթ կի՛. յես կ՛երթամ։
Խովիվ ասաց.— Հնար չկա,
Ջուր կաթ չուտես, չըմ Թագա ըս տեղեվ երթաս. իլաչ չկա։
Բաղատասար տեսավ, վոր ետեղ կռիվ կ՛ըլնի, նստավ։
Խովիվ ես կոտ հրլին կաթ կիծեց,
Խացի խես խոի Բաղատասարի առչեվ,
Չինք կնաց վոչխարն պա՛ղեր կան կա՛ր
Ձոի փաթ կան եկավ վոչխարն պա՛ղեր,
Նոր Բաղատասար ես կաթ կերավ,
Կոտը կոթծեց կանչեց.— Խո՛վիվ,
Արի՛, կոտ վուրե՛, յես կ՛երթամ։
Խովիվ եկավ, Բաղատասարին ասաց.
— Բաղատասար, քա՛ ախպեր յոթ քա՛ չափ վոժ ունի.
Նրան չըլնեմ խակառ կայնես.

Կնա, քո ախպեր յերևուն խինդ փալխան ըսպանան,
Մնացե խինդ. ին ել ու՞ր կը սպանես,
Ցետ կը տառնեք կ'իկնք.
Մի վախենաք, մարթ չկինա ծն երկու ախպոր վերին։

13. Բաղդասարը վերջացուում ե կռիվը. Սանասարն առնում ե Գոհարին յեվ գնում ե պապի մոտ

Բաղտասար կաց պարնվ արաց, կնաց, մտավ քաղաք։
Կնաց մայտան, տեսավ, վոր խինդ փալխան
Զորս պալլիր կան կը կռվն՝ ախպոր ըսպանինու։
Ախպերն արնի մեչ ճնացե կայնած։
Բաղտասար ծինը քշեց, գուրզ ըմ եվալ,
Իրեք փալխան ըսպանեց, երկուս փախան։
Կնաց ախպոր մոտ.
Արուն ախպոր աչքեր պռներ եր, թուր կը գաներ։
Կանչեց.— Սանասար, մը գնի թուր։
Ասաց.— Բաղտասար, ու՞ր յես։
Ասաց.— Ցեմ։
Կնաց ախպորն արնից քաշեց ու՞ռս,
Տարավ, լողացրեց, ախպոր աչկեր պացվավ, ասաց.
— Ո՞ւր ա, խինդ փալխան ել ճնացեր ա։
— Ցես ենոնց ըսպաներ եմ, ասաց Բաղտասար։
Սանասարին տարավ Գոհար խանըմի մոտ։
Գոհար խանըմին ասին, պերին ինոնց մոր մոտ։
Սանասար ասաց.— Ա՛խպեր,
Ես Գոհար խանըմ ա՛ռ առ։
Ենի կնին եր՝ ձի տեր ըսպանել։
Բաղտասար ասաց.— Ձե, յես ինոր չեմ ճանե.
Ենի երկու տիր պարեվ կիրե քե։
Տո՛ւ տ'առնես, կռիվը ել տո՛ւ ես արե։
Ցես կ'առնեմ են Թակվորի ախչիկ,
Վոր մենք վիշապից ազատեցինք։
Մերն երկու տղին փսակեց։

Սանասար մենակ ելավ, նկավ
Արեվելից Թակվորի մոտ, վոր ինոր քեռկերն եր։
Քեռկերը յեկի տեսավ ինոր Թոռին, շատ խնասցավ,

Ասաց.— Վթարի, դե ասա, տեսնեինք՝
Քե մեր իշխէն ա, քե ախպեր իշխէն ա, վճռեղ եր կռնգն.
Աջմու Թակվորը իշխէն արաց.
Աբա ծե կռիվ արինց.
Տաւ ուրիշ տեղ կռիվ* արիր ես,
Սանասար, ինչ վոր ենոր կլնա եկեր եր,
Ինոր քեռխոր ասաց մեկ-մեկի,
Բեռխեր Սանասարին ասաց.
— կաց մըտ մե, մենք էլ քաւ վերեն խնդանայնք։
Սանասար ինոնց խաթըր չկոտրեց,
Մնաց ինոնց մոտ տարի մ'։

Տառնայնք Բաղտասարի վերեն։

15. Բաղդասարին խաբելով հարցնում են

Աջմու Թակվորի խաներ
Ծորխուրթ արին, վոր իշխ աներ։
Խաներից մեկն ասաց.
— Սանասար կացե, ձեացե Բաղտասար, ինոր ըսպասենք։
Մեկն էլ ասաց.— Մենք չըենք կենա ինոր ըսպասի.
Ինոր կը կանչենք ըսաս, ենքան կը խմացնեինք,
կը տանեինք, կը թալեինք մըչ ենա փոսին.
Փուչ-փալաչ ժողվենք վերեն, թող մեռնի։
կանչեցին Բաղտասարին խաբոնիս։
Ինչքան կինի պիրին, մարթ չխմայ,
Զըմեն տվին Բաղտասարին։
Բաղտասար սարխոշցավ,
Տարան, թալին փոսի մեչ,
Փուչ-փալաչ լցին վերեն։

15. Սանասարն ոգնության հասնելով՝ ազատում է յեղբորը վտանգից, միասին ավերում են Աջմու թագավորի բաղաքը յեվ իրայինների գալիս են Արեվելից թագավորի մոտ

Մեկ որ էլ Սանասար տեսա եկավ ձեր Թաիրին.
Ինոր մոկին մեչ ասաց.

* Դուքս ենք ձգում «կռիվ» բառից հետո ավելած՝ «քան ծեն բառերը» Մեր.

«Ցես իրիկնեմ չըմ ախպոր ամբ, ախանայնք՝ ինչպես ա»։
Իրիկնաց, ամբը մթներ եր,
Եվ լաս չկար ամբի մեչ.
Ելաց, եկավ առուն. քեռեր խարցնեց,
Ասաց.— Սանասար, ընչի՞ կը լաս։
— Քեռեր, չըմ ախպոր ամբ մթներ ա. չես տ'երթամ։
Ասաց.— Ա՛յ Չանըմ, վեզ կաց.
Քի ախպեր մկա ըռահաթ նստե ինոր մոր մոտ,
Կը խնդանա, տա՛ եվ մե խնդացնե։
Սանասար քեռեր չլսեց, ելավ եկավ մոր մոտ։
Մեր ասաց.— Ընչի՞ եսա ցեղ վռազ եկար։
Ասաց.— Մարե, չըմ ախպոր ամբ մթներ եր,
Ցես ենոր ապեվ վռազ եկա։
Մարե, ռէբ ա Բաղտասար։
Ասաց.— Եսոր մեկ ամիս կա,
Բաղտասար Ալմաս թակավոր կանչեց խարսնիս, հրըս չիկե։
Դե նստի, ըռահաթի, խաց կի,
Քա՛ ծին տանենք, դատ տայնք։
Ասաց.— Ձե՛, խաց չըմ ուտի, ծխուց եվ չըմ իկա՛ տակ,
Ցըմ քուր, չըմ գուրդ պի, չես տ'երթամ։
Մերն ասաց.— Ցես չըմ կենա քա՛ գուրդ պիրի, քա՛ քուր պիրի։
Ասաց.— Մարե, տա՛ ծխու կլնե պռնի, չես տ'երթամ պիրեմ։
Մերը ծխու կլնե պռնեց,
Սանասար հնաց, խպի։
Ծինը խնծավ, հնաց քա՛ղքի մեչ, կան եկավ.
Տեսավ, վոր ճոչ տեղ ըմ, փուշ-փալաշ եռ տեղն ա.
Մե քիչ կայնավ, տեսավ, վոր կը պռնցրանա, կը ցածրանա։
Միուց իչավ, եռ փուշեր եթավ դնե, ասաց.
«Ցըմ ախպեր ըսպռնիր են, խորիր են եռ փշերի տակ»։
Փշեր եթավ դնե, տեսավ, վոր դրուստ՝
Ինոր ախպեր փշերի տակ։
Ախպեր խռնեց, խի ծի՛ վերնե,
Տարավ առուն, պառկացուց շորերի մեչ։
Ախպոր մեչ շունչ կըներ. ասաց. «Երթամ կռվեմ,
Վախենամ չըմ ախպեր մեռնի, լեզվի ծին չառնեմ.
Մնամ մըռա չըմ ախպեր,
Տեռնամ՝ ինչըվա կ'ըլնի, նոր երթամ կռվի»։

Մնաց մինչեվ խըլըտուն.
Սարխոշուքյուն եքող ախպորից,
Ախպեր ելավ նստավ,
Սանասար ասաց.— Ա՛խպեր,
Ի՞նչ ելավ քե, տա՛ հատ ցեղ ելար։
Բաղատասար ասաց.— Յես անոշ քներ եր,
Տա՛ ընչի՞ ձի քընա՛ց խանիք վի
Ես անոշ շորերի մեչենա։
Սանասար ասաց.—Վոր յես քե չխաներ վի, տա՛ կը մեռներ։
— Ընչի՞ կը մեռներ։
— Ապա քեզ խմացրիր են,
Տարած են, պառկացրած են փոսի մեչ,
Փուշեր լցիր են քա՛ վերեն։
Ասաց.— Յես պիրի քե,
Թե չես ծվատա, երթայնք փշերի քա՛մ,
Քե շանց տամ, վորանով քա՛ կլնես, վոտներ տրած են։
Ասաց.— Ա՛պա, վոր հատ ցե՛ղ ա,
Իլի երթայնք, քաղաք ավիրենք։
Ասաց.— Դե՛, իլի։

Ելան, խաց կերան, ձին խնծան,
Թուր, գուրզ առին, կացին, խասին քաղաք։
Բաղատասար ասաց.— Ա՛խպեր,
Տա՛ շատ զախմ ես, ձին, Թուր տու ձի,
Յես խնծնեմ, ընկընեմ քաղաքի մեչ, վիղեր կտրեմ,
Տա՛ ել գուրզով տու, քաղաք պըտի։
Պա՛յց, ախպեր, հիշուր կաց, վոր Թաղ, վոր յես կ'երթամ,
են Թաղին մը զանկ, չուր յես տա՛ս կա՛մ, նոր զար են Թաղ։
Եատ ցեղ անելով, քաղաք տուն չՀողին,
Ավիրիցին, ծուխ մտանն կտրնցին,
Տատցան, եկան մոր մոտ։

Մորը, վարԹապետին, խոամին, ինոնց կընկատրին
Ասին, տարան Աբնվելից Թակավորի քաղաք։
Թակավոր հատ տեղ նորից ինոնց վատկեց։

16. Սանասարն ու Բաղդասարն իրենց պապի թուլցելությամբ օբեռում են իրենց համար տուն չնի ժամ

Մեկ տարի ձեաց. Սանասար ասաց.
— Բեռխեր, յես մե պան կը խնթրեմ քենե,
Աստց.— Ի՞նչ։
Աստց.— Մեկ տեղ տաս մե, մեյն չինենք մե տուն։
Աստց.— Վ՛արթի, յես տղա չունեմ.
Յես կը մեռնեմ, իմ թալանվորութին
Ծե կը ձեա, կըլնի ծե տուն։
Աստց.— Ձե, մեկ տեղ տաս մե, թե չե կը թողնեմ, կ՛երթամ։
— Ապա վոր ետա ցեղ ա,
Գնա, յըմ խոզի մեչ կան արի,
Դոր կ՛ուզես, ենտեղ շինի քեզ տուն։

Սանասար, Բաղտասար կացին, կան եկան,
Ետնա տեղին խալեան. քար պիրին, տուն շինին։
Եկան, քաղքից ուսթա տարան, տուն շինի։
Ուսթին տեսավ քարեր, ասաց.— Յես չըմ կենա շինի։
Սանասար կնաց քաղաք, ուրիշ մեկ ուսթա էլ խալի։
Ուսթին տեսավ ճոճ քարեր, ասաց.
— Սանասար, ես ինչըխ տը շաբենք.
Յես չըմ կենա ես քարեր իրար տա։
— Ապա ձվ կենա։
Ուսթին ասաց.— Մարթ չկենա իրար տա։
— Ապա ինչըխ տը շաբենք։
—Յես էլ չըմ կիտի։
Սանասար ասաց.— Դե, տաղ լարեր կապի, տեղեր շիտկի,
Ձի տաս, յես քար տանիմ իրա տեղ։
Ետա ցեղ էլ տուն շինեցին։
Տաս տարի ետա տուն անչախ շինեցին։
Հաչիվ չկա, թե քանի ուսթա ետա տան վերեն մեռավ։

Սանասար, Բաղտասար կացին քեռխոր մոտ,
Կաց պարզվ արին, չնորհակալ եղան,
Վոր հազան տարի ինոնց շախեր եր,
Ինոնց շինած տան ծախան էլ քեռխերն եր տվին։
Բեռխոր, մոր, զըմենին իրար խետ տուին,

Պերին ինանց ֆաժա աուն չնախավօրելն։
Սանասար ասաց.— Քեռխեր, նատնք մինչեվ հերիկուն։
Նատեցին. քեռխեր ասաց.— երթանք ժամ, ադոթք անենք։
Սանասար ասաց.— Քեռխեր,
Ապա ժամ մոռացիր եմ, չըմ չինեն.
Վաթաեղ ադոթք անենք։
Քեռխեր ելավ, ճամբու ութց.
Թակիավոր կնաց ուր սարենս
Սանասար կնաց քաղաք, ուսքա պիրեց.
Ինչպես աներ չինեց, ենացեղ ել ժամ չինեց։

17. Ալիվարք տան աճուրը դնում է Սասուն, իսկ ժամի աճուրը՝ Մարութա Բարձր Աստվածածին

Երկու տարի ժամը չինեց, պրծավ.
Կնաց, կայնավ ճամբեն վերեն,
Ով որ եկավ, պանեց, իպի, ասաց.
— Ձըմ տան անուն արիք։
Մարթ չիմացավ, ինչ ասեր։
Քանի մարթ պերեց հատեղ,
Պիտաններ փակվավ, չիմացան՝ ինչ ասեր։
Մե որ հրեշտակ ելավ խալիվոր մարթու պես,
Եկավ Սանասարի առչեվ։
Սանասար ատրավ, ինոր աուն շանց տվեց, ասաց.
— Պապի, մեր տան անուն ինչ կը տնես։
Պապին ասաց.
— Ձեռ չըմ տեսնա՝ ծեր աուն քանի մ' ա, վոր անուն տնեմ։
Ասաց.— Պապի, արի, յես քե շկեմ,
Մեր տան չորս պուլեր կան կամ,
Տու տես, ետր անուն տիր։
Շկեց, տան պուլեր կան եկավ։
Ասաց.— Ես սասռեն...
Ասաց.— Պապի, մեր տան անուն ինաց Սասուն։
Ապա, պապի, մեր ժամու անուն ինչ կը տնես։
Երթայնք, ժամ տեսնեյնք։
Կնացին, ժամ տեսան։

Պապին ասաց.— Ինչքան պահցը ա.
Ես էլ Մարութա Պահցը Աստվածածինն*
Սանասարն ասաց.— Լավ, պապի,
Ես էլ էլավ Մարութա Պահցը Աստվածածինն.
Դե, տոն էլ կնան։

Բ

ԳԱՎԹԻ ԿՈՒԻՎԸ ՄԵԼԻՔԻ ՀԵՏ

18. Սանասարի յեվ Բաղդասարի վոդիները

Ընցավ մեկ ժամանակ. Սանասարին Աստված տվեց մեկ տղա, Բաղդասարին՝ իրեք։ Սանասարի տղի անունը Մհեր տրին. Բաղդասարի տղեներց՝ մեկի անունն Չոլաքան, մեկին՝ Վերտոս, մյուսի անունն Վարթան տրին։

Մհեր յերբ ճոչացավ, շատ կարճ մարթ տարբյալ. իննըր խամբալ խառավ ամեն տեղ։

Մհեր խոր վոժ առեց. իննըր խոր պռնավորներ, վոր պռներ եր Սասնա մեչ, պահց եվոդ։

Մհեր կարքվավ Սիմամի խևտ, նստավ իննըր խոր տեղ, եվավ Սասնա թաղումդար։

Բաղդասարի տղեներ՝ պատիկ տղեն, վոր անունն Վերտոս եր, ցավոտ եր, չտառնացավ. ճոչ ախպերն էլ, նա տատղաբաշխ եր, տատղեր կը ճանչներ. են էլ կնաց խըտա ուր տատղերի հաշվին։ Մնաց Սասնա մեչ Մհեր, Չոլաքան։

19. Մհերի վոդիները՝ Մելիք ու Թավիք

Մեկ որ Մըտրա Մելիքի կնիկ Թուխտ կիրեց, հարեքևց Սասուն, Մհերին կանչեց իննըր մոտ, Մըրր։

Մհեր եկավ, ծին խնծավ, կնաց Մըտրա Մելիքի կընկան մոտ։

Մհեր ննըր խաբցուց ասաց.

---

* «Մարութա» բառից հետո ավելացնում ենք՝ «Պանցըտ» և տ.

— Ինձ ինչի սարքով ես կանչե՞ւ

Մելիքի կնիկ ասաց.

— Ես կանչել եմ, վոր իմ մոտ պառկես, քեզնից մեկ պահակ ունենամ, քեզի նման կարիճ չկնի։ Նորը սարքով քե կանչել եմ։

Մհերն նորը մոտ պառկեց։ Մելիքի կնիկ նրա մոտեն տղայվավ։ Մհերը վերատարցավ Սասուն։

Յերբ վոր Մհերը վերատարցավ Սասուն, Մհերի կնիկն հիմացավ՝ ինոր մարքը Մըսրա Մելիքի կնկին ծոց պառկեր եր, ինոր մարքն ասաց.

— Ծեր ցեղի մեջ հերքում կա, վոր սուտ չասել, հուրիշ կնկաներաց խնա չխառնվել. վոր խառնվեն՝ որ մեռնեն։ Մկա ասի յիմ մոտ որ չպառկես. վոր պառկես՝ որ մեռնենք։ Մեկ ժամանակ մեկ-մեկու մոտ չպառկան։

Ընցավ մեկ ժամանակ, Մհերը ինոր կնկին մոտ պառկեց. կնիկը տղայվավ։

Ինն ամիս, ինն որ, ինն ահաթ վոր քմբմավ, կնիկը պառկեց, մեկ տղա պերեց. անուն արին Տավիթ։

Տավիթի ծնվելուց մեկ ժամանակ ընցավ. Մհերն ել, կնիկն ել մեռան։ Տավիթ մնաց հերքում։

20. Դավիթը Մսրա Մելիքի տանը. նա բռնում է Մելիքի գուրզը

Ծենով Հովան չկարողացավ Տավթին պահել. հարնեխնից Մըսրա Մելիքի կնկա մոտ։ Տավիթ ենանեղ ապրեց մեկ ժամանակ, ելավ խինդ տարեկան։

Մեկ որ Տավիթ որ տեսնա՝ ինոր ճոչ ախպեր կ'երթա գոլրզ քցելու։ Ինքն ել կ'ընկնի հետեվ, կ'երթա նրա խնա։

Մեծ ախպեր գոլրզ քցելու ժամանակ կ'ասի ինոր մարքերաց.

— Տավթին հետու տարեք, գոլրզ նրան չտիպնի, վոր տիպավ, որ մեռնի—

Տավիթ կնացեր եր, կայներ եր գոլրզ քցելու տեղ։—

Ասացին.— Տավիթ, հետու կնա նոա տեղն։

Տավիթ նրանց խոսքին չլսեց. մնաց ենանեղ, ինոր խաղմար խաղ կ'եներ։

Յերիտը ճոչ ախպեր գիրզ քցեց, Տավիթ նրա գիրզ պռնեց, քցեց, ախպոր մոտեն ընցուց։

Մեծ ախպերը պարկացավ, ուզեց խփեր. Տավիթին ոը սպաներ, Տավիթ փախավ կնաց մոր մոտ։

Եա որվանից Տավիթի ճոչ ախպեր թշնամացավ Տավիթի խեռ, կ'ուզեր սպաներ Տավիթին։

Մըսրա Մելիքի կնիկ տեսավ, որ ինոր ճոչ ոդեն հեր-թում ա արեր, որ Տավիթին ոը սպաներ, ասաց.

— Վ՛ախթի, ենի հալա խելահաս չի, նրա խելք դեռ չի խասնի, ոդն յա, մի զանի ինոր. քի ախպերն ի։

Մերը տեսավ, որ չարա չկա՝ Մելիք ոը սպանի Տավի-թին, ելավ, Տավիթին հերիկից Սասուն։

21. Մելիքը պատվիրում ե սպանել Դավթին. սա հաղթում ե Մելիքի մարդկանց յեվ վերադառնում Սասուն

Մելիքը, ինոր երկու ասպչի մարթեր, մեկի անունը Կլիճ-Բաթման, մեկի անուն՝ Քամուռ-Քաշան, ինոնց ասաց.

— Կը տանեք Բաթմանա կնոջ վերեն, թալեք ձրի մեջ, խեխավի, տարցեք, եկեք։

Տավիթին տանող մարթեր, որ խասան Բաթմանա կար-մունջ, ուզին Տավիթին պռնեն, թալեն ձրի մեջ, խեխավի։ Տավիթ պռնեց, ինոնց ոը թալեր ձեռ։

Քամուռ-Քաշան, Կլիճ-Բաթման ասին.

— Տավիթ, մենք կը խնթրեցնք մե մը թալի կնաս։ Մե քի խոր մշակներ ենք։ Քի խեր մնասավ, նոր մեկ կ'ուցենք Մըսրա Մելիքի առնվե։

Տավիթ խնայեց ինոնց, ազատ թողեց, տարցան Մսըր-ինքն ել կնաց Սասուն, ինոր խրոխտոր մոտ։

22. Վարարդուբյուն. խրատատու Պատավ. Դավիթը պատուհասում ե հարկահաւճներին

Ընցավ մե ժամանակ։

Տավիթ ելավ 20—25 տարեկան, ինոր խոր իշխանու-թին ձեռք առավ, սկսեց երկիրը կառավարել։

Ծենով Հովան Մըսրա Մելիքին խարջ-խարաջ կը տար

Մե որ Տավիթ հնացեր եր ավ-զուշ անելու։ Մտավ
Պառվու կոլկի սրտի մեջ կը պռըտեր, վորս կ'աներ։

Պառավը եկավ, Տավիթին ասաց.

— Կրող քե տանի, Տավիթ, ինչի՞ իմ կոլկի սրտ կը սրտրիս։ Եկեր են, քի խոր տանից կոտեբով վոսկի սը տանեն։ Ինչի՞ եդ տեղ կը պռըտիս։

Տավիթն ասաց.

— Պնռավ, վռրտեղ ա, ընձի ցույց տուր։

Պառավը տարավ ցույց ավեց։

Տավիթ վոր մտավ ներս, տեսավ՝ վոսկի չին չափում, ասաց.

— Տա՛ք չեք կիտի չափել. ավեք, չես կը չափեմ։

Կոտ առեց, կոթծեց, վոսկին լցեց կոտի վոռին, վեռս ավեց, թափեց տակ ու տարտակ կոտ կոթծեց ջվալի մեջ, ասաց.

— Ե՛ս մեկ։

Մելիքի մարթեր վոր տեսան, պարկացան, ասին.

— Ետ ինչ եք անում. ետ երեխան մեզ սրտեք, մեր խարջ չավեք, ավեք։

Տավիթ պարկացավ, կոտով ավեց Մելիքի մարթիկերաց կվխի մեջ։ Մեկին սպանեց, մեկին թողեց, տաճիեր խանեց, չարեց ճակատին, ասաց.

— Կնա, Մելիքին տա, վոր Տավիթ քեզի խարջ-խարջալ չիտա։

Մելիքի մարթ կնաց, Մելիքին պատմեց Տավիթի սրտծքեր։

23. Մելիքի տեսավաճը, Դավթի գիճավառումը, հզարանալը յեվ Մելիքին սպանելը

Մելիք պարկացավ, զորք հավաքեց, եկավ Տավիթի վրեն կռիվ։

Տավիթ տեսավ, վոր Մըսրա Մելիք անթիվ զորքով եկեր եկեր եր իրան վրեն կռիվ, ելավ տավ ինոր խոր ղենքեր՝ Թուր կեծակին, Ջին Տատաֆին, Գուրկու Ջալալին, Գայրդն ու Գոռոզին, եկավ կնաց Մելիքի վրեն կռիվ։

Յերբոր Տավիթ տեսավ՝ Մելիքի զորքի շատութին սրտծոր պռներ եր, վախացավ։

Տավիթ քնաւ. երազի մէջ Մարութա Պանցը Աստուածածինն եկաւ, ասաց Տավիթին.

«Քու թիվի վերեն յարա կ'ըլնի, չվախենաս. ոտ տեղել, յարեն կը ժրի, յարի տեղ խաչ կ'ըլնի»։

Են տեղից Ման Յաչ պատրաստուավ Տավիթի աչ թիվին։ Տավիթ ճոչացաւ, խոր վոժ առեց։

Ձին ասաց Տավիթին։

— Մը՛ վախենաս, ենտնք խողածին են։ Քեզնի մ' ոտ ըսպանես, չորս ըցկուա յըմ վոտների տակ կը տրօրվին։

Տավիթ հատեղ սկըտ առեց, կռվեց, Մելիքի զորքերին ենացեղ կոտորեց, վոր արուն պացրցաւ, ջանդակ առեց տակ։ Սաղ պատգոն ել ցիրուցան եղան, փախան. ինաց մենակ Մելիք քնուվ ինոր չադրի տակ։

Տավիթ ավեց Մելիքի վրեն։ Մելիք եղաւ, Տավիթի խետ արով * կռվաւ։ Մելիք իրեք տըռը զարկեց Տավիթին, ամա ձեռաս չեղաւ։

Սրեն խոսաւ Տավիթին, ասաց.

— Մելիք, զեն ինձ ա. ոտ կայնի, յես զարկիմ։

Մերն հատեղ խնդրեց, ասաց.

— Տավիթ, Մելիքին քցեյնք խուրի մեչ, նոր զարկ։

Տավիթ զայել եղաւ։

Մելիքին իչուցին խուրի մեչ, քոր քաշիցին խուրի պերան, կաշինել լցին խուրի վրեն։

Տավիթ կայնաւ խուրի պերան, Քուռ քաշեց, ասաց.

«Կը հիշաս Մարութա Պանցը Աստուածածին,
Վոր Ման Յաչ պատրաստեց Տավիթի աչ Թիվին,
Վոր Տավիթ Քուռ Թալի, չերքա քոնան ու քամին»։

Տավիթ վոր առաչի տըռը պիտի զարկեր, ասաց.

«Ես յըմ ճոչ ախպերն ա. առաչի տըռը Աստըծուն խաբըր կը ասիմ»։

Յերկրորդ տըռըը՝ մորն ասեց.

— Քեզ կաթ կիերեր եմ, ես ել քե խաթըրն ա։

Յերրորդ [տըռըին խփեց Մելիքին, սպանեց, տարցաւ նորից Աստուն։

---

* Սրով — հերթով։ Յ ժ բ.

գ

ԴԱՎԻԹԻ ՄԱՀԸ

24. Դավիթը՝ յերդվելով խոսք և տալիս Մօտ Սուլթանին՝ նրա հետ ամուսնանալու

Մշու Սուլթան, վոր լսեր եր Տավիթի քաջութենն, թուխա մի կիրեց, հնրնեկից Տավիթին Սասուն. ասեր եր.

«Տավիթ, արե, ընձիկ առ քե կնիկ, յըմ երկիրն ել երա քի հետարով»։

Տավիթ ելավ, ծին խնծավ, ուրին զենք-զրախքիր առնց, կընաց Մշու Սուլթանին խաղնեց, Սուլթանին ասաց.

— Ձես քե կ'առնեմ։

Մշու Սուլթան Տավիթին չատ հնրմաթ կ'աներ։

Տավիթ մի ժամանակ ճնալուց յետո, ելավ, վոր տառնար Սասուն, Մշու Սուլթան Տավիթին ասաց.

— Տավիթ, ինձի իզդար տուր, վոր պիտի կյես, դնրես կընամ։

Տավիթ կայնավ, իրարու խետ հնրտնիմ արին։

Տավիթ ինոր աչ թխլին վերի Մահ Խաչովը հնրտնիմ արաց, ասաց.

«Ես Մահ Խաչ, վոր պատմել ե յըմ աչ թխլին, թող մե մեչ վկա ելնի»։

Ուխտ արեցին, ու Տավիթ կընաց Սասուն։

25. Դավիթը խանգութի ճամակի վրա՝ գնում ե նրան առնելու. նա կոտորում ե խանգութի ուզնկացներին

Մեկ որ Հնդու Ճամանտար թակավորի ախճիկ՝ Խանդութ խանում թուխա կիրեր եր Տավիթին.

«Թե տուն ինձի հախտացնիր, ինչ կ'ուզես, տը տամ»։

Վոր թուխա առավ Տավիթ, կնրտաց, իմացավ՝ Խանդութ խանումն ի կիրեն ելավ, ծին քնչեց տուն, խնծավ, ինոր զենք ու զրախքիր կապեց, ասաց.

«Յա խաց ու գինի, տեր կենքանի»...

Ու կընաց Թեխ Հնդու Յամանաը Թակիվորու խոզ, Խանդիւթ խանըմի կուշու։

Խանդիւթ խանըմ քիւռսուն աժդահա փալխանքսիր ժողվիը ու իւնոր սարայի մեչ, ենոնց կը ջոբեր, թե՝ վեր մեկ վոր կորիճ եղներ, ենոր առներ։

Են ժամանակ Տավիթն ել եկավ, խառամ ենանով։ Տավիթ վոր իմացավ հասցեղ պան կա ենոնց մեջ, ենոնց ամենուն ձեռնեն ենոնց Թրեր խլեց, ժողվեց, մեկտեղ ծալեց, ծալմըլեց, որեց իւնոր Թրի պերան, փրթեց, փշուր-փշուր արեց, վորին սպանեց, վորն ել՝ փախան, Տավիթի ձեռն ալծան, ազատվան։

26. Դավիթը գնում է հսկդուբի բռնամիներէ դիմ. ձանապարհին նա կռուում է Երկաթի սյուներ չեղ հաղթում է բռնամիներին

Հնդու Յամանաը Թակիվոր, վոր հասցեղ պաններ տեսավ՝ Տավիթն հրաց, ասաց.

— Տավիթ, յես յըմ ախճիկ ը տամ քե, ամա մե դիւշմանքսիր կան Պանցը սարի կըլլխա, ենոնց ու սպանես, վոր ոահաթ քի ճանըսա երթաս. Թե չե՝ յըմ ախչիկ տանելիւն՝ քե ը վճացուցնն, յըմ ախճիկն ել ը փախցուցնն։

Տավիթն ասաց.— Դեր ի ինոնց տեղ. ձիկ նչանց տուր, դիրխս յես ա'երթամ։

Հնդու Յամանաը Թակիվոր պատանց նչանց հասւր։

Տավիթ եղավ վե, ծինը խնճավ, մարթեր առեց, կընաց կռիվ։

Տաչաի մեչ տեսավ երկաթե սուն անդուկ, ասաց ինքն իրան.

«Ենա ձի չոբելի խամար են կայնացուցեն»։

Թուրը քաշեց, ասաց.

«Կը հիշամ Մարութա Պանցը Աստվածածին,
Մեզ Խաչ պատրաստեցին Տավիթի աչ Թիվին,
Վոր Տավիթ Թուր Թալի երկաթին,
Չերթա քոնն ու քամին»։

Թուրը հֆալ, սուրը կտրեց.
Սուրը կալամ կալամի վերեն կայնեց,
Տավիթ ասաց.

«Ծեռը կոտրեր Տավիթին,
Աչքը քոռներ Տավիթին,
Վոտը կոտրեր Տավիթին,
Տավիթը Թուր չֆալեր,
Երթեր քոնդ ու քոմֆին»։

Վոր եռացեղ ասաց, եկավ կիռ, ընգավ եռաեռը։
Մեկ սրնաֆ մեաց, քոմֆին եկավ,
կտրած սուրը ընգավ տակ։
Են կանխ իրեր կշտի մարտեր ասացին.
— Տավիթ, տու ինչի՞ քե անիծեցիր,
Քու կտրած սուն ընգավ տակ։
Տավիթ, ծեր ազկի մեչ Աստուծուց տրված ա.
Ինչ վոր ասեն, կը կատարվի.
Քե ոխնի, եկ մ' եկ կը ժրես։
Տավիթ ասաց.

«Ծեռը կանչըներ Տավիթին,
Աչքեր լեռներ Տավիթին,
Վոտներ սաղներ Տավիթին.
Կը հիշամ Մարութա Պանցը Աստվածածին,
Վոր լսի Տավիթի խնդիրքին»։

Տավիթ եկ մ' եկ ժրավ, ծիրը խեծավ, կընաց Հնդու Ցամանար թակավորի դուշմնքաներն վերեն կռիվ։
Վոր եկավ Պանցը սարի կըլեխ, ծեն ավեց.

«Թե քոն եք, վեր գարթեցեք.
Թե գարթուն եք, ակըխացեք.
Եկեր եմ ծեր վերեն կռիվ.
Ջասեք՝ Տավիթ կնդուխենով եկավ մե վրեն կռիվ»։

Սարի մարտեր վեր կացան, տեսան՝
Մե մարտ գի ծիու վերեն կայներ իւ
Ժողվան, եկան Տավիթի վրեն կռիվ։
Տավիթ Թուր քաշեց, ասաց.

«Կը հիշամ Մարութա Պանցր Աստվածածին,
Ման Խաչ պատրաստեցին Տավիթի աչ թիվին,
Վոր Տավիթ թուր թալի,
Չերթա քոան ու քամին»։

Թուրը քաշեց, ետ մարտիրաց խետ կռիվ արեց։
Ինչդադար լինքն սպանեց,
Զորս ըցկուռմ ծին ինոր վոտերով տրորեց։
Ետնից արուն ելավ, պանցրցավ,
Ուրանց չանդակ ծածկեց, կետու պես կընաց։

Տավիթ վոր կռիվ վերճացուց,
Տարցավ, եկավ Հնդու Յամանաը թակվորի կուշտ,
Ասաց.— Յես քո դժշմանքտերաց սպանեցի,
Մկա յես ո՛երթամ Սասուն։

27. Դավթի ամուսնությունը Խանդութի հետ յեվ Միհերի ծնունդը

Հնդու Յամանաը թակվոր Տավիթի քաջուքեն վոր ընց-
կռւմ տեսավ, կանչեց վարտապետեր, կանչեց քահանեք,
կանչեց սարկավագներ, Խանդութ խանըմին փսակել տվեց։
Ոխտն որ, ոխտը քշեր խարտնես ալաց։

Երկու տարուց յետով Տավիթին մեկ տղա կ'ըլնի. անուն
կը տանեն Մհեր։
Տավիթ յեվ կ'երթա, ուր տղին տեսնա, կ'իրիկա՝ աչ
ծեռին մեչ մե կաթ մ' արուն կա։
Տավիթ ետեռ կ'անիծե ինոր տղին, կ'ասե.
«Տե՛ր չորնաս, քեզնից տղա չըլնի»։
Ետացող ել կ'ըլնի։

28. Մհու Սուլթանը սպանում և Դավթին

Տավիթ կնիկ կ'առնի, կը պերի Սասնա տուն։
Կը կա՛ Մշու տաշտով վոր ընցնի,
Մշու Սուլթան կը կա՛ առաչ, կռիվ կ'անի։
Ետ խաչը, վոր հնլտամ արե, ինոր կը վառի,
Ել չկենա Սուլթանի խետ կռիվ անի։

Պերին, հասցեղ արին.
Կախտիկ տարան կարմիջի վերեն.
Տավիթ խաբար չուներ,
Սամսխոի պղինձ շուռ տվին Տավիթի վերեն.
Տավիթի կըլոխ խաշվեց, մեռավ.
Խանդութ խանըմ թողեց, կըննաց Սասնա տուն.
Տավիթի ծին, դուռդ, թուր կնձակին,
Մշու Սուլթան առնց, տարավ ինոր տերեն։

Սկզնական և Բնդհանուր

պատմեց
Գաւիշեցի
Զարեհ Տէր Մխիթարեան

Գրի առաւ 1915 թ.
Գաւիշեցի Կարապետ Բրմահայր

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

«Ո անառատ և Բազդատարշ»-ի այս պատումը պահվում է ՀՄՄՀ Կուլտուրայի Պատմության Ինստիտուտի ֆոլկլորի արխիվում։

Հանդուցյալ ազգագրագետ Յե. Լալայանն ղեկավարությամբ 1915/16 թ. թ. դրի չեն առնվել 1000-ից ավելի հեքաթներ։ Գիտարշավներն մասնակցել են գլխավորապես արևմտահայ բանահավաքները, որոնց շարքում պատվավոր տեղ է գրավում ընկ. Նաբեկ դյուզյանի (Թավշ) ուսուցիչ Աբաջիս Բարսեղյանը։ Սրա գրչին են պատկանում հարյուրից ավելի հեքաթներ, որ նա գրի է առել Թուրքահայ գաղթականներից, մանավորապես, գավաշցիներից, կարկաչցիներից և ուրիշներից։

Աբաջիս Բարսեղյանը (այժմ հանդուցյալ) պաշտոնավարում էր Ամերիկյան հիմնարկներում և դպրոցներում, Լենինականում։ Աչքաթող նա ավանդում էր հայոց լեզու և աշխարհագրություն։

Բանահավաքի անմիջ գրական ժառանգության մեջ (դեպքվիճառական գրվածքներ, վիճակագրական տախտակներ, ազգագրական նկարագրություններ, Պատմական Հայաստանի քարտեզ) մանավանդ աչքի է ընկնում Վանա լճի ավազանի մանրամասն քարտեզը։ Նրա ձեռագրերը պահվում են ազգագրական-նների մեջ։

Այս պատումը, ինչպես նաև մի տասնյակ հեքաթներ, նա գրի է առել իր մորից՝ Զարդար Տեր-Մխիթարյանից։ Թժբախտաբար, նրա ձեռագրերի մեջ չպատահեք Զարդարի մանրամասն կենսագրությունը։ Բրա փոխարեն գրի առած յուրաքանչյուր հեքաթի տակ բանահավաք ժողովն մի կարճ նախադասություն և գրել իր մոր մասին։ Հավաքելով այդ հատուկտորները՝ կազմեցինք սակավ տողով բերված կենսագրությունը։

Պատումիս սակավ՝ Զարդար Տեր-Մխիթարյանը, 50 տարեկան (1915 թ.), Թավշի նաբեկ դյուզյան է, անգրագետ։ Նրա հայրը Շատվանի նշանավոր Մխիթար քահանան է եղել։ Մայրիկը սպարկիրցի է։ Զարդարի թե հայրը և թե մայրիկը շատ բանիմաց և հմուտ պատմող-սակավողներ են եղել։ Զարդարն իր պիտակի մեծ մասը լսել, սովորել է իր հորից և մայրիկից։

Բանահավաք Ա. Բարսեղյանի վկայությամբ Զարդարը գիտեր բազմաթիվ հեքաթներ, խաղեր ու երգեր։ Դիտողները նա պատմում էր վարպետորեն։

Կ. Մ.-ՈՂԱՆՋԱՆՑԱՆ

Պատումի տողատումն ամբողջական մերն է։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ

1. Դավաւու փոսի կռապաշտութիւնն եւ Աղթամարի տեառնի աղօթքն. խոհրդատու Վարպետարկա չխիսկոպոս

Դավաւու փոսի մեջ ժամանակ իմ կռապաշտութիւնն էր։
Աստվածապաշտներ էլ կին Հայքին մեջ, Քրիստոս Տէրն էր։
Հայր քիչ են. թակավորութիւն կռապաշտներու ձեռն էր։
Կռապաշտներ որ աստվածապաշտներու մեջ կան կը գնան,—
Մըչ Հայքին մեջ ներսէս իմ կըներ,
են ներսէսչ ախչիկ շատ խորան էր,—
Եսա ախչիկ անուն, մատնեցին թակավորին,
Թե.— Հայքին մեջ ներսէսչ շատ խորան ախչիկ իմ կայ
թակավոր Քրիստոսի երաց հայհոյմարցոց.
«Գիտես, քու առուով քու ախչիկ կը տաս ձի, ուր.
Որ չտաս, քու ազգ հրամեն ալ կտրեմ»։

Ժողով արին ուրենց մեջ, թե՝ իրենք են՝ ամեն, չամեն։
Քրիստոս երին ներսէսչ անվրոյ,
Ինչ Վարդապետարկա իպիսկոպոսն էր,— նկատ։
Եսա անոր խորհուրդը երին։
Իպիսկոպոս ասաց.
— Մեկ խոզու պատճառ ազգ իմ տաք կտրել.
Ջե, եսա մեկ խոզին հրեա երթա. չես կ'երթամ խնդ։
Քրիստոս տվին թակավորին, թե.— Այդ, կը տանք։
թակավորն էլ ուր պատրաստութեն տեսավ, նկատ, ասրմեվ։
Գնեին գընացք հրա քրիստոչ ախչկան խարտնախալեր։

2. Սաճառարի ու Բադդասարի ջրային ծնունդը

Թակավորի նստած տեղն Նոր Գեղա ամչաի մեչն եր.
Ուր կավու տեղն էլ Աղոթկատեղն եր.
Ենտեղ հրմեն կռապաշտոց եր։
Յոթ-ուխ որ ըմ խաբանիս երին։
Իպիսկապոս ուր չադրը, ուր քուրոչ ախչկան՝
Թակավորի չադրից արտաչափ ըմ գնաբն գարկի,
Երկուս գի հոտ չադրի տակն էն։

Թակավորական հրաման ընցկին ա.
«Զուր քոռատն որ թակավոր ուր կնկան կուչտ չկանա երթա»։
Յեռատն էն որ թըմմավ.
Իպիսկապոս խնթիրք մ' երաց թակավորից, ասաց.
— *Վայ աստ հրաման տաս, չես առնիմ իմ քուրոչ ախչիկ,*
Երթամ Հիլի, հախպրներու վերեն սեր,
Մե կան գնամ, առնամ, երթամ իմ տեղ։
Թակավոր ասաց.— Քե հրամեն ա,
Ա'ռ քե քուրոչ ախչիկ,
Գրնա, կեն արի, տանքցիր։
Առեց ուր քուրոչ ախչիկ, գացին Հիլի։
Գացին, Քոռատն Խորան Աստվածածնա մեչ տղոթկ երին։
Ինչ տղոթկ երին, պրծան,
Ժամուց ելան, ելան Հիլի վիրեվ։
Ենտեղ իպիսկապոս մեկ քար ըմ չուռ հոտ,
Քարի տակ ճոլր հոտ տանտ։
Իպիսկապոս ուր ծոցի թաս հոտ հանճիվ են ճրին,
Թասն հըլինավ, հոտ պռուկ։
Ասաց.— Ա'խչիկ, տա ենա ճոլր, խմիր։
Թաս հոտ հանճիվ, մեկ էլ ելից,
Են մեկելի պես չկցվավ։
Քիչ ըմ ձեաց պակաս, քիչ մ' էլ պըղտոր եր.
Են էլ հոտ,— խմավ։
Քար կռածից վերեն, տանքցավ, իբտ քուրոչ ախչկան նկավ։
Իպիսկապոս մախոտա եպե,
Թակավորի չադրի տատն հանճիվ վե ընցուց։
Վըր քոռատն ավերն ա։
Գացին, նստան չադրի տակ։

Իպխակապս ուր քոլոչ ախչկան
Հըմեն պան չանց եառւ
Ելավ, թակավորից հրաման ուզեց, գընաց ուր տեղ։

Մնաց են հիբիկուն, վոր թակավոր ա՛երթա մըտ ուր կնիկ։
Թուխտ համբեխց թակավորին,
Թե. «Են սըհաթին, ինչ յես քոլ չադրի տակո վե ընցա,
Թե քոլ սերն եր, թե քոլ վախն եր,— յես հազացա.
Ել չուր ին ամիս իմ մոտ չըս կանա գա։
Թե 'ս ախատա յել,
Են սըհաթից՝ ինչ քոլ չադրի տակո վե ընցա,
Ասաբ չուր տղեն ելնելու գա՝խ,
Թե կես սըհաթ հանվել-պակաս ելավ հինե, յեմ վիզ գըբ»։
Թակավոր ել են՝որ մոտ չգընաց։
Կը մտածա թակավոր, թե. «Ենտա ինչ տեսակ պան ա.
Կայնե, խեմ, ջըրըմ՝ սուտ ա, թե՞ ոդորթ»։
Մնաց չուր ին ամիս քըմմալ, ջուխտ ըմ լուճ եղե։
Ակընջկլեն տարան թակավորին,
Թե.— Քե ջուխտ ըմ լուճ ելավ։
Թակավոր հիմտատուն եր. եղե ծածուկ, խաբցնեց.
Թե.— Ասաբեք ֆլան որից, սըհաթից չուր մկա,
Յաղնիշ չկա՞ հինե։
— Ջե, քո՛ւ հանվել-պակաս ըմ չկըեր հինե։
Թակավոր միամտավավ։
Ախչիկ ջուխտ երաց քեռուն, ասաց.— Քըխ գա՛։
Քեռին ելավ, եկավ։
Երկու տղեն ել գաղտիկ կընքեց.
Մեկի անուն եր Սանասար, մեկին՝ Բաղդասար։
Զորս-խինդ որ մ' ել Աստ եառ տեղ,
Դառուր առեց, գընաց։

3. Ձեղբայրների մանկական չարությունները յեվ թագավորի վախը նրանցից

Քանի մ' տարի ընցավ։
Եառ ճժեր որըտորեն կը պեատնան.
Ինչ ելան մեկ տարեկան, ինչըվա խինդ տարեկան տղա։
Կ'ելնեն տուս, խըտ ճըժելուն կը խաղեն,

Չհըժէր կը տփեն, կը լացուցեն·
Աւուր մեկին Թակաւոր
Ուր երկու ճժեր կանչեց, տարաւ դիմի մեջ.
Իրիկնէց, եառնց պետութեն վոր տեսաւ,
Եառնց դրոց վոր լսաւ,
Վախեցաւ ենոնց մոտեն.
Ձամբեցաւ, գընաց տուն·
Գանի մ' տարի յետ վերեն ընցաւ·
Ճժեր եկան ուխ տարեկան·
Որ ըմ կը խաղան խըտ են մեկել ճժերուն.
Սիրե մ' կը գանա Սանասար վաղրի լաճուն,
Վիզ կը քաշէր, կը մեա քեզը·
Կ'առնեն ճժեր, կ'երթան գետափ վե, կը խաղան.
Կ'երթեն բաբղի ծառ վե,
Ծերանց կը կոտեն, պերեն տակ,
Ճժեր կը խանեն վերեն·
Բաղդատար կ'ասա.
— Դե, երթք վերեն, տըբնկուդա տվեք·
Ինչ ճժեր կը շարվեն վըր ծառին, ծեր կը թողնեն,
Հըմեն մեկ դեխ ըմ կը բաբա·
Վիր ծեռ կը կոտրե, վիր վոտ, վիր կուռ, վիր գըլուխ.
Վորն կ'ըլնի լաշ, կը տափկընա ուր տեղ·
Ճժեր լալերեն, բառաչեն կ'երթան տուն·
Ծեր-մերեր կ'երթան Թակաւորի մոտ գանգատ, կ'ասեն.
— Եսա ինչ Ասածու բալա յա.
Մի ճիժ չթողին սլամաբ·
Թակաւոր ասաց.— Ձեռ ինչըխ ենեմ·
Ձեռ գինամ՝ ենոնք ջոջանան, տը կախվին յեմ մուրուսիս·
Գացեք, ենոնց խամար բաղրիր ըմ կ'ենենք·

3. Թագաւորն ուզում է յեղբայրներին մատաղ անել կամիրից. վարպետուկա չեպիկոպոսը տանում է նրանց Հիլի. նրանք ձեռ են բերում հրեղեն ձի յեվ յիրու սուր

Ծողով եգի, ասաց.
— Տաս որից յետ մեր կոքեր տանենք վըր հախլրնկրուն սեր.
Ձեռ յեմ երկու լաճն ել տ'ենեմ մեր կոքերուն մատաղ·
Երկու որ ըմ կ'ընցնի, դըսաւ-դընա քըսան կ'ենենն·

Մեր հիմցավ, վոր երկու լաճեր ս'ենեն կոքերուն մատաղ։
Ջուլյեր երաց քեռուն, ասաց. «Աբի»։
Քեռին ելավ եկավ։
Գընաց, Թակավորին ասաց.
— Ըընթըեմ, ում Թոդնես, յես յեմ քաըրոչ ախչիկ, ուր ճժեր,
Մեկ երկու որ երթանք Հիլի, սեր ենենք, ումնանք։
Թակավոր ասաց.— Քե հրամեն ա, մռա, գընա։

Իպիսկապոս առեց ուր քաըրոչ ախչիկ,
Ուր ճժերով, գընաց Հիլի։
Մտան Քաղաուն Ռոբան ադոթիկ։
Երկու սըհաթ հետո տեղ ադոթիկ երին, ելան ումս։
Գընաց են քաըի հանճիվ,
Ինչ ճաար եր ավե ուր քաըրոչ ախչկան։
Ասաց.— Մանասար, Բա'ղդասար, ումք հիշար կացեք,
Եսա քաը յես շուռ կը տամ,
Գամ ըմ կա են քաըի տակ,
Են գամ շուշոտ պռնեք ծի ծեռ.
Քիչ ըմ մնա, քաըի ակեն ճաար կը տա ումս.
Գամ տվեք մըչ ճրաեն, ծի մ' կ'եղնի ումս.
Գամ շուշոտ զարկեք ծիու պերան,
Երկուս մեկտեղ Թռնեք քամակ.
Զվախենեք, կիք ծի պռնեք քամակ.
Քիչ ըմ կը Թռնի վիր-վեր, ծի կը խնապանդի։
Քեռին քաը վիրուց.
Քեռին ինչըխ ասաց, Մանասար ընցկեն երաց,
Թռան քամակ.
Ծին քիչ ըմ Թռավ վիր-վեր,
Դես փախավ, դեն փախավ,
Կայնավ վըր հետին վոռներուն,
Փրփուռ հոռ վըր պերնին,
Զկարցավ ճժեր եցկեր տակ,
Ձեվացավ, կայնավ։
Մանասար ծիու գամ պերնից եխան, ծին գընաց ուր տեղ։
Երկուան էլ գամ պաքեցին, տրին տեղ,
Բան կոռճեցին վերևն։
Իպիսկապոս էլ մ' էլ առեց ուր խորդիք, եկան։
Ասաց.— Տղա, իս կ'երթամ,

Տա՛ գնացեք ծեր խոր խրես, ասեք՝
Մենք խնթիրք ըմ կ՚ենենք քեզնից,
Վոր ուր ինչկանգներ ժողովուրթ կա,
Թըխ հըմեն ժողվա մըչ ասչխին.
Մի ենոնց հանճավ ենա մատալ ուր կոքերուն,
Մեկել վոր ալ գինաք, ծե վոր որ ալ տանեն,
Հենոր գիշերանց երկուսն ել գացեք Հելի,
Իրեք սըհաթ աղոթկ երեք,
Մին խոժեք, ասրցեք. Հետացածը տուք գխտեք.
Գետին խրատ եսու, գընաց.
Գընաց Հախթամար, ժամ-պատարագ երաց,
Երկու թուր ոխնեց,
Ծածուկ հերոդկից Սանսար, Բաղդասարին.
Տրին ուրենց չադրի տակ, պահեցին.

5. Զոհաբերության հանդես. Յեղբայրները կոտորում են կապաշխներին յեվ սպանում թագավորին

Երկու ախպեր են մեկ որ ելան,
Գացին թակավորի երես.
Ասին.— Թակավոր ապրած կենաս,
Մենք լսեր ենք՝ ասե ըզմե ա՛ենես քու կոքերուն մատաղ.
Մենք թակավորի տղա յենք, մե չվնչելու՝
Համա տանես, գաղտիկ-մաղտիկ գինես.
Մենք կ՚ազաչենք, վոր ասե ինչկանգներ ժողովուրթ կա,
Ժողվես, պերես ենտեղ,
Վոր տեսնան, փառք տան կոքերուն.
Թակավոր ասաց.— Շատ աղեկ.
Ինչըխ վոր տուք կ՚ուզեք, ընցկեն կ՚ենեմ.
Հըմեն ել կը ժողվեմ.
Տղեներ տուրցան, եկան ուրենց չադրը.

Խըլխատն թակավոր թուխտ կը ճամբեր,
Բնդաք քնդքով, գեղ գեղով թնփեն Նոր Գիղա տուչու.
Կ՚ասա. «Ցեմ երկու լաճ ա՛ենեմ կոքերուն մատաղ.
Եկեք, փառք տուեք կոքերուն».
Ամպրատոր մարթ եկավ, լցվավ.
Տափատանից պատա չուր ծով, տուչա ու ծոր լցվավ.

Ասեղ թել՝ն, չըր ի՛նե գեամ՝ն
Որ՝ն վոր թըմմավ,
Մըլխասե՛ն ջա՛խա ախպեր ու՛ռ առնե՛ն, ենե՛ն մատաղ։
Խավկանչոցի՛ն երկու՛ ախպեր՝ն ել կ՝ելնե՛ն, կ՝երթա՛ն Հիլի՝
Իրեք սըհաթ կը կայնե՛ն,
Մըչ Քյոռասե՛ն Խորանի՛ն աղոթք կ՝ենե՛ն.
Ժամուց կ՝երթա՛ն, են քյոր չուռ կը առե՛,
Գա՛մ կ՝առնե՛ն, կը պաքե՛ն, կը անե՛ն վըր ենոնց դըլխաւե՛ն.
Քյոռի ակե՛ն քիչ ըմ ճայր կը գա՛.
Գա՛մ կը առե՛ մըչ ճրուէ՛ն, խրնդե՛ն ձի՛ն կը գա՛.
երկու՛ ախպերն ել կը քնե՛ն ձիու՛ քամակ,
կը գա՛ն, Աստվածածնի՛ պատ կը պաքե՛ն,
կաց պարիվ կ՝ենե՛ն, կ՝երթա՛ն.
Թող ըմ կ՝ելնի՛ ձիու՛ վոքիկերուց.
կը գա՛ն, ենոնց չադրի՛ մոտ, կ՝եչնե՛ն,
Թրեր կ՝առնե՛ն ենոնց ձեռ,
կը ուռնան խրտ Հնխթամար։
Աստված, ուրենց քեռու՛ աղոթք կ՝ասպարինե՛ն,
կը քնե՛ն վըր ձիու՛ քամկի՛ն։
Ծիու՛ն լեզո՛ւ կը գա՛, կ՝ասա.
— Սանասար, Բա՛ղդասար, չվախնե՛ք։
Համա դձի՛ քյո՛ք չուր Տախմանց.
Ենտեղե՛ն չուր ծուլ, գնացե՛ք, ևկե՛ք։
Ընցկում ինչ ծեր քիու՛ կտրա աչ-ծախ,
Ընցկում չամ վոտնե՛րու՛ տակ կը կոխկռտամ.
Ընցկում չամ պոչո՛վ կը ապտնամ, ընցկում չամ լեզվով,
Ընցկում ել չամ բնհնով, ընցկում ել չամ քամով։

Թակավոր էրքեր հոխ վըր ակնե՛րուն,
Թամաշա էրտնե՛ր Թափա՛ն.
Մարթ հերնկնկի՛ն, վոր երկու՛ լաճե՛ր պերե՛ն,
Տնե՛ն հոռճով ակնե՛րուն,
Ակ տեր վըր վղթե՛րուն, կտրե՛ր, ենե՛ն մատաղ։
Սանասար, Բաղդասար գձի՛ն քյոքի՛ն խրտ Տախմանց,
Տա՛րցան խրտ ծովմի՛ն.
Տաս տիր գնցի՛ն, ևկան, վերչ պերի՛ն.
կատպաշտնե՛ր, ինչըխ խոխր, փուխան գեամ՝ն։
Տա՛րցան, ձիուց նհա՛ն տակ, ասի՛ն.

— Թանկավոր, տուր գքեզ կոքեր չամ կ'ուղեմ
Թանկավոր պառկեցուցին գետին,
Ամենը ոտին վրը վազին, կոչեցին, երկն մատաղ
Տ'երցան, գացին Հալէպ,
Ուրենց ծին Թողին, գընաց ուր ասդ.
Գամ որ քալի տակ, քար կոտնեցին վերեն
Ելան գացին Հնախթամար
Ջուխը ոտին՝ աստուածապաշտներ ժողվան, եկան.
Ջանդրկներ ժողվեցին ծովէն, ամշտի մեջ.
Ջուրա գար ըմ երալ. մկա ել տեղ կ'երեվա
Գետ կեան որորե, տարե, լցե ծով,
Մեկել կեան՝ հրմեն մարթուն վոսկոս մկա ել՝ ենտեղն ա
Եատ գար խոզեցին, գացին հրմեն-մեկ ուր տուն

6. Սաճատարի ու Բաղդատարի մենամարտը

Մնացին Հնախթամար, ուրենց քեսխոր տան մեչ
Ավուր մեկին վոր եատ քալերու մեչ կը խաղան,
Կը խատնեն խրտ իրար, խեմ՝ զրեմ վոր մեկն ա
Վոր ծեռ թալին հիրարի վոզպատ,
Ջուր հիրիկուն գիրար չըխչըփեցին.
Նա են կանա վրը ենոր,
Նա են կանա վրը ենոր
Հիրիկուն Թողին, եկան տուն
Ելան, ընկկոն մնադա ինկալ մըչ ենոնց սըռտին.
Ճամբեն իրարի կ'տանեն.
— Վադ ել մ' գանք, խատնենք հիրար.
Խեմ՝ վոր ըզվոր սը տնա գետին,
Խըլխուն չոտ ել մ' ել կ'եղնեն, կ'երթան.
Ինչ ըմ պղինձք կը քաղեն, կ'ուտեն,
Ել մ' ել կը խատնեն խրտ իրար
Գալաշ կը պռնեն. չուտ կետրին չըն Թող

Մեր կ'ասե. «Ի՞նչ ելալ, եատնք չեկան»
Վոր տնեն ելալ, եատնց ծեն ինկե քալեր,
Գետին սի՛նդ կ'տանեն
Կ'երթա, կը տեսնա ենոնց հալ,
Ծռնկներ կը տիա, կնգամ կը կոտրի,

Կը նայի, թամաշա կ'ընայ,
Զուր հիւրիկուն կը կռվին,
Նա ես դեն կը հաղթա,
Նա ես դեն կը տանի գետին,
Հիւրիկուն կը թողնեն, կը գան տուն.
Ինչ վոր կ'ասեն, մեր կը լսի
Երկու ախպեր հիւրերի կ'ասեն.
— Վաղ մեր երկրից վեր ըզվոր անա գետին, ըզվիզ կտրած,
Նկիւնդաբ ինչ նեղացած, գիրար տրորած,
Մեկ մեկելի աչքեն հրած,
Կ'ուզեն, մեկ ըզմեկ ապտեն,
Եկան տուն, քնան չուր խըլըսուն,
Ելան, խաց կերան, գացին,
Գացին եր ըմ ուրենց տեղ,
Շեռ թալին խըտ իրար, առին կռիվ,
Մեր գընաց խեռքեր.
Նստավ ենտեղ, չուր կետրին թամաշա երաց,
Տեսավ, վոր Բաղդասար նվաղավ,
Վոժ պակսավ, առեց հաղթվելու
Մեր ելաց, բռնաց ուր ծնոտ, կանչեց.

«Ո՞ տարեր, ո՞ քաշեր, ո՞ թափեր,
Չայ՞ր տարեք քեռուն,
Թըխ գա, խաղի ուր փալվանքաեբուն»։

Մեկ սըհաթ եր թամաշա երաց,
Տեսավ, վոր Բաղդասար գախ ա՝ էնի։
Ելաց ու կանչեց.

«Ո՞ ծուխեր, ո՞ արնդըղներ,
Չայ՞ր տարեք քեռուն,
Թըխ գա, խաղի ուր խորդևքաեբուն»։

Բիչ ա՛ եր ճաց, տեսավ՝
Սանասար Բաղդասար եթալ գետին.
Շեռ պարզեց խըտ թուր, վոր առներ, վիզ կտրեր,
Մեր ձեռը եկան տաս, վազեց, գինք եթալ վերին։
Ասաց.— Մարե, տվի քու ձեռըուն խաթըր, չըմ սպանե։

Ելան, ևնոնց մոր խաթրին
Իրարու գըլխի պաքեցին,
Ելան հառաչվան ախպեր, եկան առուն

2. Ճեղբայրները մի վայրենի կենդանի տեղում օգնում են իրենց համար բեղ. պիվորն անուշը դնում է Սասուն

Գնանք մ' ամխա ևտեղ ընկերն ընդուզին.
Մեկ որ Սանասար ասաց Բաղդասարին.
— Մե չվայելա՝ մենք միանք մըչ հա պատիկ կղղուն.
Մե ծեն հըմեն մարթ առնդ,
Ծոսքեր երթին մեկ, մորից, քեռիքսերուց խաթըր առին,
կաց պարեվ երթին, ելան գացին
Գացին Հիլի, ևնոնց աղոթիկ երթին,
Գացին, քար շուռ տվին,
Գամ տվին ճրա մեչ, ծին եկավ
Երկու ախպեր մեկտեղ ծին խնծան,
Եկան, Գնասուն Ծորանի պատ պաքեցին,
կաց պարեվ երթին, ինկան ճամբեն, քշեցին
Գիշեր-ցերեկ երթին մեկ, գացին,
Մեկ վայրենի երկիր ըմ խաուան,
Գնրատիրքա, ծոր, հանդաձիք, մեչա, արչ ու գազան...
Ետա երկրին շատ խաշնան.
Սախմեցին, ուրենց խամար պերթ ըմ շինեցին
Սանասար պետ-պետ քարեր կը պերեր,
Բաղդասար կը շարեր.
Շինեցին, խանին գըլխ
Դեր չըն գիտնա՝ ետա պերթի անուն ինչ անին

Ելան, երկու ախպեր գացին, կան եկան,
Սրվատակ-մուրուտ պատիկ ըմ տեսան.
Վեցկին ըծեր եր, մըչ վոսոնին վեր կ'եներ
Պատիկ ինչ ետա երկու վոհրևման տեսավ,
Ծեռքեր ելան դոգ, վեր կայնեցուց
Սանասար եկավ, ծեռ եթավ, պատկե թեվ պռնեց.
Ասաց.— Պատիկ, արի, երթանք,
Մենք պի՛ մ' ենք շինե, անուն տի, տերցի

Պապիկ ասաց.— Վազն եկնք ձնեհ,
Ասաց.— Մը վա՛խնա,
Համա արբ, ուսբ, անուշ ութ, ասրբցիր,
Պապիկ գընաց. ինչ մոխխըցան, պապիկ նեղացավ,
Ասաց.— Վ՛ըրտի, խնր ա ձի տանեք, յես նեղացա,
Ամեն.— Պապիկ, հա՜հա մոխխըցանք,
Պապիկ իրիշկեց, տեսավ՝ սար ըմ պի շարած վըր իրարու,
Կ՛ասա.— Ենարէն ա անուշ սը անեմ,
Կ՛ասա.— Ութ,
Կ՛ասա.— Ասոված ծև տուն ավիրա,
Եսա տուն չի, եսա սասեմ ա,
Սանասար կ՛ասա.— Պապիկ, ասրբցիր, գընա՛.
Քընձ եսա հավել ել ինչ անուշ,
Մեր պերթի անուշ մնաց Ասուշ,

Ինչ է Իսկ եր

պատմեց
Գեվորգի
Մարգարիտ Սարգսյան

գրի առավ 1916 թ
Սեդեք Եր – Հակոբյան

Մարգարիտ Սարգսյան

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Պատմիչս ասացող Մարդաբիտ Մարդայանն մասին չիարդյացանք լրիվ և առույգ տեղեկութիւններ հավաքելու Բանահավաք Սեն. Տեր-Հակոբյանը, դժբախտաբար, կորցրել և նրա մանրամասն կենսագրութիւնը։ Մեր դիմումին համաձայն՝ նա կարդացավ իր հուշատետրից քաղել և վերհիշել մեզի հետաքրքրը։

«Ասացող Մարդաբիտ Մարդայանը ընկել Թավաշցի չու։ Նա ամուսնացած և. պատմելը գրի առնելու ժամանակ ունել և շուրջ քառասուն տարեկան։ Անգրագետ և իմպերիալիստական պատերազմի ժամանակ նա ևս պատգամաբերել և հայրենիքից և համադյուղացիներն հետ, նախ, հատատամել Վազգեչապատում, որտեղ և գրի չի առնվել այս պատումը. ապա վերադարձել Աշտարակում և շրջանի գյուղերում։ Ներկայումս նրա տեղն անհայտ է։

Մարդաբիտը «Քամիի ու Մհերը լսել և սովորել է իր հորեղբորից և համադյուղացի այլ ասացողներից։ Նրա վիպասիրությամբ՝ նրանց առնմի մեջ ունել են մի քանի ասացողներ, որոնք ներկայիս անդամել են այս «հեքաթերը։ Նա լավ ասացողի համբավ է ունեցել։

Մարդաբիտը պատմում էր վոգևորությամբ, որոշ հատվածներ—երբեմն էլ երգում, բայց այս «հեքաթերից» նա դիտեր նաև «Խոստամ Զալո (հայերեն), «Մակաց Մխրձեն», մի երկու տասնյակ հեքաթներ և բազմաթիվ երգեր ու խաղեր։

Պատումն ասդասում՝ բացի երգերով հատվածներից ամբողջապես նոր և կատարված։

Ամբողջությունս՝ հիմք ընդունելով պատումի բնագիրը՝ վերականգնել և լրացրել է նաև բազմահետերով ընդհատված կամ բանահավաքի կողմից չգրանցված, բայց հիշատակված, կրկնվող հատվածներ։

ՀԱՄԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

ա

ԴԱՎԹԻ ՅԵՎ ՄՈՒԱ ՄԵԼԻՔԻ ԿՈՒՎԸ*

1. Տախերգաւիմ

Ճոնդամ ասամ ոդոմխեն Մանանաթ, Բաղդասաթխեն.
Դոնդամ ասամ ոդոմխեն Ջոյ Մըհնըխեն, Պոտիկ Մըհնըխեն.
Դոնդամ ասամ ոդոմխեն Զինով Հոլմանխեն.
Դոնդամ ասամ ոդոմխեն Թըլոլ Դոմխիխեն

* Բանահավաքն այստեղ ունի միայն «Թլոլ Դոմխի» վերնագիրը։ Խ մ բ.

2. Ձենով Հովաթը վարը Դավրին Քուռիկ Ջալալինի միջոցով ուղարկում է Մարա Մելիքի մարը՝ պահելու. Քուռիկ Ջալալինի վերադարձը

Վախտով մեկ Մըհներ ըմ կըներ անուհով՝ Սասուն
Ան մնաւ Մըհներ. ասու կնիկ ծոցվոր եր
Ժամանակ ըմ ընցավ, ասու կնիկ լաճ ըմ իրը.
Ասու անուն դրին Դաւիթ
Ան էլ վըր տղին մեռավ
Ձենով Հովանն ասեց.
— Մըծմեր ըմ բռնենք, նա տղին տանք ախրել
Մեկ կնիկ ըմ բերին.
Աստ կում ծիծ քաշելուն, ան կնիկ մեռավ
Մեկ էլ բերին, ան էլ անցկում էլավ
'Սիցին.— Բիշ ը, նախ վեհրըդի ձրա ա.
Թու կնիկ չկանա պայմիշ տա

Ժամանակ մ' ան Մըհներ
Մըսրա Մելքի կնկան մարդն ա ելեր
'Սիցին.— Թա են ախրա, ախրա.
Թա չե, մարդ չկանա ախրա
Կ'իլնին.— Վոր տանի, վոր չտանի
Կ'ասին.— Քուռիկ Ջալալին տանի
Ելան, Քուռիկ Ջալալին քնչին, խանիցին Քավվից.
Քուռիկ Ջալալուն աղեկ քիմաթ ըմ ալին,
ՉԴաւվիթ արին կուղդախ, կապեցին վըր քամկին.
Ձենով Հովանն ասաց.
— Քուռիկ Ջալալին, քենե կ'ուզիմ՝ նա տանիս,
Ենա կուղդախ Մըսրա Մելքը՝ մոր Քաւվիմ ենիս
Քուռիկ Ջալալին առեց,
Մընչ երկինք, մընչ գետինք գընաց,

Մըսրա Մելքը՝ մեր ելավ փանչարեն, իրիցց.
Տեսավ՝ կրակ գետնու իրիանն կը աս երկինք
Մըսրա Մելքը՝ մեր ասաց. ենե ամպ չի.
Կա՞չկա Քուռիկ Ջալալու
Ուբաստ կրանն ը, ընցնա կ'ելնիս
Առավ.— Դարպասվանն, գընա, դարբաս բաց.
Գնա ի՝ ձի մ' խառնի եղա դարբասի դուռ

Կ'ասաս.— Հալա, ինչ կա վըր ձիու քամկին.
Հիրաւ չտաս, բիր, ձիկ թաղլիմ եղա, չկանաս։
Դաբդաւման կը խառնի, դաբդաթ կը բառնա։
Տեսալ՝ Քաւռիկ Զալալին խառալ եղա տեղ,
Բան ըմ վըր քամկին կապուկ.
Կ'առնի, կը առնի, թաղլիմ կ'ենա Մըսրա Մելքը՝ մոր,
Մըսրա Մելքը՝ մեր կը բաներ, կը խի, ինչ.—
Դաւլիթն ա. քուզի մ' ել գըրուկ կա խըտա կդաներ.
Ուըր՝ «Դաւլիթ ձագիր վըր ցըղին,
Մեր մեռիր, մարդ չկարցալ տիրեր.
Կա հարուղկեր ինք դա. կը խնդրինք՝ դա տիրիա»։

Եղա տեղ Մըսրա Մելքը կ'ակախի, կ'ասաս.
— Տղեներ, դաբդաներր դաներցիք,
Ուըր Քաւռիկ Զալալին Ջորով ընկեր մեր ծեռ,
Բռներնք մե խառաբ։
Դաբդըրներր գաբկեցին.
Քաւռիկ Զալալին ոը բռներ։
Քաւռիկ Զալալին ասաց.
«Ի՞նչըն ոը պրծնիմ հուռնց մառեն, տեր Աստըված»։
Գընաց դեն, իրի դեն մընչ բաղներ,
Աստց. «Տե՛, ուըյա, յես ոը գաներ ինա բաղներ,
Թի ընցնիմ, թի մեռամ»։
Կը գաներ, գբաստուն դաշ բաղան կ'ընցներ,
Կը թռներ, կ'իյա։
Մըսրա Մելքը ասաց.
— Ուըյա, գընաց Քաւռիկ Զալալին,
Մի ձևռներց պրծավ։
Քաւռիկ Զալալին գընաց։

Զևռով Հովան կա առներ կ'իրիշա.
Կը խի՝ Քաւռիկ Զալալին եկավ, բա մ' չկա խիտ։
Աստց. «Վըր դիտա ուըր տարն ա թաղլիր, ուըր քարն ա թաղլիր»։

Քաւռիկ Զալալին երի, խառավ։
Զևռով Հովան ասաց.
— Մևռներ քի, Քաւռիկ Զալալին,
Դաւլիթ ձուըր տարն ես թաղլիր, ձուըր քարն ես թաղլիր։

Ո՞ւրը գնէն ա կերթիր, ո՞ւրը Ջանավարն ա կերթիր
Կ՚ասա.— Ուրնչ սարն իմ Թաղիր, ուրնչ ձորն իմ Թաղիր.
Ուրնչ գնէն ա կերթիր, ուրնչ Ջանավար
Տարիր իմ, Մըսրա Մելքը՝ մոր Թաղիմ իմ երիր.
Չալա Ջորով պրծիր իմ, Եկիր իմ
Դաբգբեռնիր վըր ձի զարկին, գնէն եր ձի բռնեն.
Ֆաուն գնգ բաղան Թոխր իմ, Եկիր իմ
Ջենով Հովան կ՚ասա.
— Դեհ, ազնկ Թիմար ըմ ալիք, ասրիք, ուր տեղ կապիք
Կ՚ասա.— Ջում Դավիթ չգա, ուր գաբգբեռնիր խողիք.
Էնու խոտ, Ջուր հատրաս վի ալիք
Դաձռանք վըր Դավիթին

3. Դավիթը բռնում և Մսրա Մելիքի հոյը (ջրագացի քարը). Մսրա Մելիքի վախը Դավթից

Դավիթին եր ձիծ կերավ, Ջուջացավ.
Իրանց գիցած տերեցին
Դավիթ դռսեն ֆրոխկա եկավ
Մըսրա Մելքը կ՚երթիր ուր սեյրանատեղ,
Ուր աղքըրներով եվարին կը գիր
Դավիթ են մնկ որ ուր մոր ասաց.
— Եսի իմ ախպեր հրմեն որ դեր կ՚երթա,
Ուրը աղքըրով եվարին կը գա.
Յես կը ինամ մնդակ առեն վի, իմ ասրըը կը կորիր
Կ՚ասա.— Մեր մեռնի քի,
Կ՚երթա ուր սեյրանատեղ, չուր եվարին կու գա
Կ՚ասա.— Մարե, կը խնդրիմ՝ գա իմ ախպոր ասես,
Ձի վազ տանի խլտա ուր
Կ՚ասա.— Մեռնիմ քի,
Ձիանք կը տան վըր քի, դքի կը ճըղտորին
Ջուր մըկա, կ՚ասա, դքի տիրեր ենք,
Մըկա կ՚իչնինք տոռթի տակ
Կ՚ասա.— Մարե, յես կ՚երթամ, գասրն կը կայնեմ
Մըսրա Մելքը՝ մեր չուտ խըլխատն ասրըը կը առ,
ԸղՄելքը կ՚ասա.— Ենա լաճ ասր խլտա քի.
Շատ յեմ իրես վի կը լա

Կ'ասա.— Տո մա, կես ը՞նչըխ ար տանիմ.*
Ձիանք ար տան վըր փորուն, մենք ամոթով կ'ելնինք,
Կ'ասա.— Վորդի, տար, դի բանձր տեղ ըմ,
Կա ճիժ ա, կը ըն, ըտ՛ մ՛ չենիս։

Մըսրա Մելիք մոր խաթրից չելնի, կ'առնի, կը տանի խիտ։
Կը տանի, կը դընի բանձր սարի մ՛ գըլուխ,
Ինք կ'իյա մընչ մեյդինին, ուրախութենե կ'ենինն՝
Ձիանքիուխ կը ծըղնին, գոըզ կը ծալին չուխ ևվարին։
Մըսրա Մելըք գոըզ կը գանա,
Կ'ևրթա* մընչ մեյդինին փուս ըմ կա,
Մընչ ան փուսին կացնի։
Իրեք տիր կը գոնա։
Անու ուժ նա** կը հավըլնա, նա** կը պակսի։
Հիրիկուն ըզ Դավիթ կ'առնի, կը գա տանա։
Մըսրա Մելըքը մեր կ'ասա.
— Դավիթ, մեռնիմ քի, ծամաշա ևրթը։
Կ'ասա.— Մարե, ուրյա, կես ըտ՛ չտեսա չուխ ևվարին.
ԵՒվարին իմ ախալը ջանչ ջաղըզ՛ քար մ՛ եղար,
Գընաց մընչ փուսին. մա, ան ինչ եր։
Մեր կ'ասա.— Մեր տուն, ան ուր ուժն ա կը ջընար՝
Նա կը հավըլնա, նա կը պակսի։
Դավիթ խըլխուն կ'ևրթա, կը նստի մընչ փոսին.
Մեկ ծակ քյոզ մ՛ ել կա գըլուխ։
Կը նստի հինի, խոզ կը չափա ուր քյոզով,
Կ'ասա. «Ենա մեկ»...
Ծանի չափա, կ'ասա. «Ենա մեկ»...
Ել չի կանա ասա՝ երկու։
Չուխ հիրիկուն ենու գոըզի գլխ կը գա,
Ուրը ուր գոըզ ար գանա, կ'ասա.
— Դավիթ, նուա տեղն իլը վե,
Ցես իմ գոըզ ար ծալիմ։
Իրեք տիր կը կանչա.
Դավիթ չխուխանն կը գընը՛ վրը ուր։
Մելիք կ'ասա կախան, Աստանին.

---

* Պետք է հասկանալ «ոչ թե դուրը կ'ևրթա, այլ «կ'ևրթա ջաղըզ՛ քար», այսինքն՝ հոլը. տես ատող 123-ին։ Խ մ բ.

** Նա-նա — «ոչ-ոչ» Խ մ բ.

— Գանք, ճիվ բռնենք, թալենք գո՛ւռ
կակաո, Ալան կ'երթան, ճիվ կը բռնին,
Ինչըվա կ'ենին, չըվին վեր։
Դավիթ հանած խող կը չափա,
կ'ասա. «Ենա մեկ, ենա մեկ»...
Մըսրա Մելըք կ'ասա.— Ծի տըվեք գեղ.
Ցես գիտեմ՝ են իմ գլխակերն ի. ծի տըվեք գեղ։
կակաո, Ալան գուբընք կը տան գեղ.
Մըսրա Մելըք ըզուր գոըզ կը թալը։
Դավիթ ընցկում կ'ակախի,
Գաղաղ ա՝ չաղչը՝ քար գա մընչ գըլխուն։
Հանած ըզճոռ կը տա հիրջիվ, կը թալա.
Ինչ կը թալա, քանց Մըսրա Մելքին յոթ գաղ հավել կ'ընցըցը՝
Մըսրա Մելըք թուր կը չըլտա,
կը լսրա Դավթը՝ հիախի, ուբր վիզ կտրա։
Դավիթ կը փախի, կը գա, գինք կը գանա մոր տեղ։
Մեր կ'ասա.— Դավիթ, են ինչ իլիր։
կ'ասա.— Մաթե, Մելըք գախ ա՝ գա իմ վիզ կտրա։
կասա.— Ընչի ար գա, քո վիզ կտրա։
Դավիթ ուր քըսեն կ'ենա։

3. Մսրա Մելիքը փորձում է Դավթին կրակով յևլ վոսկով

Զուտ են ուր քըսեն ՝կը պըրծնա,
Մըսրա Մելըք կը մտնի ներս, կ'ասա.
— Հիւր ի են քովըր. յես ինու վիզ ար կտրիմ։
Մըսրա Մելքի մեր չատ հիվի կ'ենա լաճուց, կ'ասա.
— Նախ ճիժ ա, ենու խելք քանի չի խաստի։
կ'ասա.— Ջե, հանի իլնա, են իմ գըլխակերն ա.
Ցես ենու վիզ ար կտրիմ։
կ'ասա.— Տղա, Աստըծու սիրուն, կաց բն մ' ենինք.
Թ'ենու խելք կտրից, չըլտա ենու կաթըլ խալալ ա։
կ'ասա.— Ի՞նչ ա՝ենինք։
կ'ասա.— Թևիսի մ' կըտակ, մեկ՝ վոսկի գնինք հաճըվով.
Թ'ենու ձեռ ատրավ խըտա վոսկին, ենու կաթըլ խալալ ա.
Թ'ենու ձեռ ատրավ խըտա կրակ, ենու կաթըլ խատամ ա.
կը հորինդկինք, 'թա* ուր հոր երկիր։

---

* 'թա — նթա — նրթա ՀՄբ.

Թևիսի մ' կրակ, մեկ՝ վոսկի կը դնին հաճդիվ։
Դաւվիթ ձեռ կը տանի խըտա վոսկինու
Խրիշտըկներ ձեռ կը մլնն մընչ կրակին,— ձեռ կ'երեցի.
կրակիաթախ ձեռ կը տանի բնըտան,— լիզուն կ'երեցի։
Անուն կը մնա Թըլել Դաւվիթ։
Մըսրա Մելքը՝ մեր կ'ասա.— Ընկնանք մեզաց տակ։
կ'ասա.— Զըմ գիտի, մարե,
Ենի ար չմնա իմ հաճդիվ։
կ'ասա.— Ամ, կը հրամիզկենք Սասուն, ուր խոր առուն

5. Մարա Մելիքը պատվիրում է ոպացնել Դավթին. ոա հարթում է փահլեվաններին չեզ ճրացը հետ գալիս Սասուն

Մըսրա Մելըք ըզկախան, ըզԱլան կը դնա խիտ։
Մեր Դաւվիթին կ'ասա.— Դաւվիթ, մեր մեռնի քի,
Զուտ հետը քի տեսեցինք, հետը պըտա քու խոր առուն։
կ'ասա.— Ամ, մարե, ա'երթամ։
Են ել ուր մոր ձեռ կը պատա, կաց բարով կ'ինաս։
Մըսրա Մելըքն ել կախանին, Ալանին թամբի կ'ինաս,
կ'ասա.— Տանեք, վըր Բանդի-Մահու կարմիջին թաղնք
գետ, գնք։
կ'երթին կ'առնին ըզԴաւվիթ, կը գան։

Դաւվիթ խըտա ենուշոց չքնար։
Ենուշք հա հաուաջնդիմ կը գան,
Դաւվիթ հա հետևանց, համխակորուս կը գա։
կը գան չուտ վըր Բանդի-Մահու կարմընջին,
կախան, Ալան կը կայնին։
Դաւվիթ կը գա, կը խառնի, կ'ասա.— Ընչի կայնաք։
կ'ասին.— Դու պատիկ ես, կը վախենաս.
Ըզքի նա գետ ընցըցինք, դու չկընես նա գետ։
կ'ասա.— Չե, չուր մըկա դուք վըր ձի չըք կայներ,
Մըկա ել վըր ձի մը կայնեք, դու ընցեք իմ հաճդիվ։
կ'ընցնին հաճդիվ, կը գան, կը խառնին կարմընջի կետ։
Դաւվիթ ձեռ կը թագա մեկ ըզնին, մեզ ըզնին,
կարմընջից կը կախա տակ, կ'ասա.
— Դեհ, սպին ասա, տեսնիմ,
Ընչի չուտ ըտաս դուք վըր ձի չկայնաք, տասի կը կայնեք։

Կ'ասեն.— Քա, ուբլա, Դաւիթ, գա՛ ըզմի մը թալա պիտ.
Մինք իլնինք վո, քի սաղ կ'ըսինք՝
կը խանա գա՛ս, կ'ասին.
— Մի թամբի տրած ին, սասց ին՝
Մինք ըզքի տը թալինք գետ.
Մինք չընք պիտի՝ գա՛ եղա հուհապի տերն եր.
Մինք չըխոմ քա՛ խոր կաբան, Աստան ինք՝
Ինք՝ քա՛ խեր մեռավ, Մըսրա Մելըք ըզմի տարավ յեխեր.
Մինք գոբանն կ'իլնինք քա՛ կաբան, Աստան, քա՛ խուբլամ՝
Եսա տեղ մե-մեկու գըլուխ կը պագնին, կը գան Սասուն՝

6. Սասնա ձրագ Դավիթի դիմավորելը. նոր ժանկական տարուբյուններ

Ջուհար կը բերին Ջինով Հովհաննէն, կ'ասին.
— Դաւիթ եկավ, կաբան, Աստան էլ խիտ՝
Կ'ելնէին, քաղաք քաղքով կ'ելնէին մեկ,
Կ'երթան հանդիպ Դաւիթին,
Ուրախանէին կ'առնէին, կը գան՝

Դաւիթն ա, ասպա ձիժ ա,
Կ'երթա, խըտ ճըժիրուն կը խաղա՝
Շատ քիչ կը մնա, ճանճ կը խաղա խըտ ճըժիրուն.
Ճըժիր հըմնին կը տըփա, կը լացըցա,
Կը ճամբա ուբինց տնիր՝
Գևղական ձին չըն խանա, կ'ասին.
— Ուր քեֆն ա. նա Սասնա ճրագն ա՝
Կը մնա. ավուր մեկին կ'երթան բախչեն,
Բարդի ծառի տակ կը խաղան՝
Դաւիթ կ'ասա.— Տղեք, նկեք, տըրընկոզալ տանք՝
Ճըժիր կ'ուրախանան, կ'ըսեն.— Դեհ, խա տանք՝
Դաւիթ բարդի ծառ կը կոտա,
Ճըժիր գըմնին կը շարվին վերևն՝
Դաւիթ մուդիր ըմ տըրընկոզալ կը տա.
Ջևոքիր կը թըլցի, կ'ասա.— Տա՛, ուբլա, յես տը թըղնիմ՝
Ճըժիր կ'ասեն.— Դաւիթ, յես քա՛ բախա,
Մըկա կաց, յես իշնիմ տակ, նորո՝
Ան կ'ասա, ա՛ն կ'ասա, Դաւիթ համա կը թողնան՝

Մեկ կը դեպնա քարին, ջարդ-փշուր կ՚ելնը՛,
Մեկ կ՚իյնը գետին, կը մնռնը՛։
Ենոնց խերեր կ՚ելնին, կը գան մըտ Ջենով Հովան,
Կ՚ասեն.— Տըփեղուն ուր քեզի ա.
Նա մի ճըժեր գըտեն ջարդ-փշուր արած, գըտեն մեցուց
Կ՚ասա.— Ախա ինչըվ ենիմ.
Իմ ուժ չըտամ ենու չանոխ.
Ակլք խելաց կը տան, կ՚ասեն.— ՂԴաւիթի անունք նախրորդ։

7. Դաւիթը ճախարդ չեվ գառնարած

Ջենով Հովան հիրիկուն կը գա տուն, կ՚ասա.
— Դաւիթ, մեռնիմ քի, չը՞ս ըլնի նախրորդ.
Ձախ ըմ երկու կորեկ առնինք, մինք ուտինք
Մինք ախքըտացիր ինք։
Կ՚ասա.— Խրոխպեր, ընչի՞ չըմ ըլնի.
Ճըլխաուն գալա տու կանչիլ,
Թըղ տասար բերին նախրի տեղ.
Յես կ՚ելնիմ նախրորդ։
Ճըլխաուն Ջենով Հովան կանչա, կ՚ասա.
— Տասար բերեք նախրատեղ,
Թըղ Դաւիթ նախիր տանի։
Նախիր կը բերին.
Դաւիթ նախիր կ՚առնի, կ՚իյա։

Ջում եվարին գեղական կը կայնին տանիս, կ՚ասեն.
— Խիմ՝ նա նախիր որ բերաւ տուն, չըբրա տուն։
Եվարին Դաւիթ նախիր երի. կը խնդ՝ ինչ.—
Գնան տասար ա, գնան արջ ա, գել ա, լապտարակ ա։
Կ՚ասեն.— Ջենով Հովան, նա ինչ ա.
Մեր տասըրներ ուրըն հախտ որ խատնին,
Ուրըն որ ընկեցկուտին։
Ջենով Հովան կանչա, կ՚ասա.
— Դաւիթ, վորն գըտնեն ա, գո՛նա հորդղիլ,
Վորն ապրեն ա, բի տուն։
Դաւիթին ա, փեսա մ՚ ան արջու քամկին,
Փեսա ըմ վըր ան գելու քամկին կը գնա,

Կ՚ասա.— Դըսնեն, գիւս գացեք, տըսնեն, երթանք տուն
Կը չոկա, կ՚առնի ըղնախիր, կը գա տուն
Կը ճնա խըլխուն, եւ ըղնախիր չըն քնդնի
Են կ՚ասա.— Իմ կոճը ա ընկնցկուախիր
Են կ՚ասա.— Իմ կոճը ա խասիր
— Հապա ինչըվա ննինք, ինչըվա չննինք
Կ՚ասեն.— Անենք գառնարած
Կ՚ասա.— Ես, կ՚ելնիմ գառնարած

Խըլխուն գառներ կը տանի, ավարին կը բնայ,
Գառներ կը քոմմա, կը գա տուն
Զինով Հովհան կ՚ասա.
— Դավիթ, մեռնիմ քի, չը՞ս նեղացիր
Կ՚ասա.— Չէ, խրոխպէր, յիս չըմ նեղացիր
Հալա՛ բալիկ ու ըմ կա հինի,
Ցես նզանիր իմ ձի խամար
Համա Զինով Հովհան կը վախենա,
Կ՚ասա.— Ուըլա, ըսասա բա մ՚ կա
Կ՚ասա.— Դավիթ, խամ, ելի, երթանք
Կ՚ելնին, կ՚երթան դոմ
Զինով Հովհան կ՚ասա.— Հէւը իս
Կ՚ասա.— Խրոխպէր, կիհան մասալ ենա պատի ծակ վեր
Խրոխպէր կ՚իրիւա, կը խա, ինչ.— Լապատրակ

8. Զինով Հովհանի կնոջ վերաբերմունքը դեպի Դավիթը. Դավիթը ձեռք ի բերում իր ճիս ու աղեղը

Կը գա տուն, կնկան քոմբի կ՚ենա, կ՚ասա.
— Կնիկ, ել խաց չտաս, Դավիթ ուտա,
Թըղ կենա, սասկի. ենա ինչ...
Մե Սասնա ճրագ ընցեր ա,
Ել են նոր ալ մե Սասնա ճրագ վառա
Կը ճնա խըլխուն, կ՚ասա.— Մարե, յես անուքի իմ
Կ՚ասա.— Մենը՛ մեր, խաց չկա.
Ելար նախրորդ, չկարցար գըլուխ տաննը.
Ելար գառնարած, չկարցար
Դավիթ կը նսոի քորվան չուրքի, չատ կը ճընճըլի
Զինով Հովհանի կնկան զժար կը գա, կ՚ասա.

— Դաւիթ, իլի, նա ցանոցից քիչ ըմ ցան բի, վառինք-
կուա ըմ պախիր իմ, ասմ, գա՛ ուտու՝
կ'ելնի, ցանոցից ընչ ցան ոը բիրա, կը խի՝
ի՛ա մ' եսա պատից կախուկ ա, կուտուկ փետ մ' ա.
կ'առնի, կը բիրա, կ'ասա.— Մարե,
ենա ի՞նչ ա, ենա կուտուկ փետ՝
կ'ասա.— Ըմ գիտա, քա՛ խրոխպիր գիտա՝
կուա ըմ կը սա, Դաւիթ կ'ուտա՝

Ջինով Հովան դառց կը գա՛, կ'ասա.
— կնիկ, չե՞ յես քի ասի՝ խաց մի սա, ուտի.
Թըղ ինա անուքի, սատկի՝
կ'ասա.— Տնաչին, շատ ապարատ, ձի շատ գժար եկավ.
Յեսո ել մեկ կուտ տվի, կա՛ կ'ուտա՝
Դաւիթ կ'ասա.— Խրոխպիր, ենա ի՞նչ կուտուկ փետ ա՝
կ'ասա.— Դեհ, գա՛ ելի,
Թ'ենա Թել իցկացիր ենա չախմախ,
Յես քի կ'ասեմ. Թը չե՝ չըմ ծախ՝
Դաւիթ ընչ ձեռ կը սա հինի, Թել կ'եցկա չախմախ՝
Ջինով Հովան կը շըչկըռը՛, կ'ասա.
«Ենու խեր սըտաք ըմ կը բաներ, նոր կ'եցկեր հինի,
Եսի մեկ տիր ձեռ խուռ, իցկից չախմախ»՝
Ջինով Հովան կ'ասա.
— Դաւիթ, եսա քա՛ խոր նեռ-անկղ ա,
Ինչ կ'երթեր, նեճիր կ'աներ՝
Դաւիթ եր, խնդացավ,
Ըզնեռ-անկղ եթալ ուըր Թիվ,
Երթավ ընկալ գաչա՝

9. Վ.ռոռդությունց. խոռտատու Պառավը յեվ հարկահացությունց. Դավիթը ծնծում և տուգրադինի. սա լուր և տացում Մելիքին

Գընաց, Պառավու մ' կորնկի մեջ լաւ կը սպաներ.
Հըմանն եվարին երկու իրեք կը սպանա, կ'առնա, կը գա՝
Ջինով Հովան կ'ասա.
— կա՛ աղեկ ա, մեր իրնանն գընաց հետ ուր քեֆինա՝
Այուր մեկին Պառավ կ'իյա, կ'ասա.
— Տա՛, Դա՛վիթ, մախ ըզքի տանն, գըրթա ըզքի տանն,

Մեր կոբևկ հըմեն ճըխմըբառեցիր։
Կ'ասա.— Մամիկ, ինչըվա եղիմ, ըսաս չամ լայր կա։
Կ'ասա.— Տնամիր, դընաս, կա կուզրադին եկիր,
Քեա խոր խըզինեն բացիր, փող կը չափա,
Կը տանի վերդու տալ։

Դավիթ կը վազա, կը գա, կը խի՝
Կա կուզրադին եկեր ա, կա նստեր փանջաբին.
Ջնոով Հովան վոսկի կը չափա։
Կ'ասա.— Ծրթխալեր, ետա ինչ ա կ'ենիս։
Կ'ասա.— Դավիթ, մեռնիմ քի,
Էնոնց վերդին ա, կը չափիմ՝ տանի։
Կ'ասա.— Ծրթխալեր, դա քա տեղ նստի, յես կը չափիմ։
Ջնոով Հովանից չաս կ'առնի, կը կուրծա վըր րերնին,
Վոսկի կը լցա վըր չափ վուբին,
Փետ կը դանա, խաբում իլնի, մեկ չդադրի վերին,
Կը կուրծա մընչ ջըվլին,
Կ'ասա.— Ետա մեկ...
Երկու, իրեք տիր էնպուն կ'անի։
Կուզրադին Ջնոով Հովանին կ'ասա.
— Ջնով Հովան, ետա ինչ ա կ'ենա։
Ջնով Հովան կը կանչա, կ'ասա.
— Դավիթ, քի դուբրան, վերդին խորտա չափա.
Ետա ինչ ա կ'ենիս։
Դավիթ կը քըռխի ըզկուզրադին,
Աղեկ ըմ կը տըփա, կ'ասա.
— Դեհ, գացեք, ծի ճայչին խոսք տարեք,
Տիր մ' էլ չգա վերդի վեր։
Կ'ելնին, փոռ-փոշման կ'երթան։

Դավիթ և մ' էլ նետ-աննեզ կը քաշա ուր քիվ,
Կը գա Պառվու կոբևկի մեչ նեձիր։
Կուզրադին կ'երթա։
Մըտրա Մելըք կ'ասա.— Են ընչե գառատակ եկար։
Կուզրադին ուր քըսեն կ'ենա, կ'ասա.
— Դավիթ ետաց՝ գացեք, ծի ճայչին 'սեցեք,
Տիր մ' էլ չը հորիզկա, վերդի ուզա։

10. Խրատատու Պատավը չիվ վորսասիղը

Դաւվիթ առլավ, կ'երթներ մընչ կոբևիկին նեճիր,
Պատավ տիր մ' ել գընաց խիտ, ասաց.
— Տե, մնիս ըզքի տանին, գըրթիս ըզքի տանին,
Իմ կորեկ հրմին ճրխմըրտանցիր, կոխանցիր. խերիք ա։
կ'ասա.— Մամիկ, ըստա շնտ լաւ կա։
կ'ասա.— Տնաչին, քաւ խոր նեճրի սար կա։
կ'ասա.— Պատավ, իմ խոր նեճրի սար գուրն ա։
կ'ասա.— Գընաս, քիզ քաւ խրոխպնը քի չանք ասա։
կ'ելնի, հիբևիկուն կը գա, ըզխրոխպնը կ'ասա.
— Ըզի տը տանիս իմ խոր նեճրի սար։
կ'ասա.— Քաւ ուսուցդի վիղ կտարի.
կ'ասա, դեհ, պատկի, խըվտան երթանք։

Խըվտան կ'ելնին կ'իյին.
կ'իյին նեճրի սար։
Դաւվիթ խրոխպոր կը խարցընա,
կ'ասա.— Ետա ինչըս նեճիր կ'ինին։
կ'ասա.— կական, Ալան նեճիր կը լըրնին,
կը բերնին, կը լցնին նետ տնիր վս,
Քաւ խեր կը գաններ, կը սպաններ։
կ'ելնի, ըզվետատ կ'առնի, ըզտուն կը քակա։
կ'ասա.— Դաւվիթ, ին գաւ ընչի՞ քակիցիր։
կ'ասա.— Ապա յես յեխսիր սպանիմ.
Ետնք յեխսիր ին, ինչ կնիմ։
կ'ասա.— Խրոխպիր, իլի երթանք։
կ'ասա.— Դաւվիթ, մուքն ա, քընինք ըստա, խվտան երթանք։
կ'ասա.— Ձի, իլը երթանք, յես չըմ ինա ըստա։
Թե գաւ նեղացիր ես, իմ ծունկ կը դնիմ,
Դաւ քաւ գըլուխ գի վերնն, քընի։
կ'ելնին, կը գան։

11. Մարութա վանիի վերաբերութիւմբ. Դաւվիթն ոձվում ե թագավոր

Ճամբաս Ջինով Հովնն կը նեղանա,
Գըլուխ կը դնի վըր Դաւվիթ ծնկան, կը քընի։
Դաւվիթ կ'իրիչա, կը խի, ինչ.—

Տեղ ըմ կրակ կ'ելնի, կ'իջնի.
Կ'ասա. «Տեր Աստված, ենա ինչ ա, ընդա կրակ կ'իջնի,
Իմ խրոխտը խանգիմ վև, ա'սա՝ ճիժ ա, վախեցավ։
Ուրբա, յես իմ խրոխտը գըլխա ըզ դնիմ գետին,
Տ'իջնիմ, երթամ, տեսնիմ՝ ին ինչ ի»։

Կ'ելնի, կ'երթա.—կա գերեզմա մ' ա.
Լուս վերեն կ'ելնի, կ'իջնի։
Ին ել կ'ելնի, քար կը շարա բուլուր, կ'ենա ընդկում տուն։
Կը նշանա, կը թողնա, կը գա։
Կը գա, կը նստի խրոխտը գըլխուն, խաղով կ'ասա.

«Ամերախուտա խրոխտիկը, վերը ելի,
Երազ մ' եմ տեսեր, մընչ երազին գ'ըզըընդիր եմ։
Ամերախուտա խրոխտիկը, վերը ելի,
Երազ մ' եմ տեսեր, մընչ երազին գ'ըզըընդիր եմ։
Ամերախուտա խրոխտիկը, վերը ելի,
Երազ մ' եմ տեսեր, մընչ երազին գ'ըզըընդիր եմ»։

Իրեք տիր ընդկուն խաղով կ'ասա,
Ըղխրոխտիկը քընուց կը խանա վև։
Զենով Հոմեն կ'ասա.— Դավիթ, ինչ ա իլիր։
Կ'ասա.— Բա մ' եմ տեսեր,
Իլի, երթանք, քի շանք տամ։
Դավիթ կ'առնը՝ ըղխրոխտիկը, կը՝ բերա վըր գերըզմընին,
Շանք կը տա, կ'ասա.— ենա ինչ ա։
Կ'ասա.— Ինի քու խոր Մարութա Բանձր Աստվածածին ա։
Ինչ քու խեր մեռավ,
Մարա Մելըք. եղար, հըմեն ավրեց, տարավ։
Կրեր հինը քառասուն վարդապետ,
Քառասուն երեց, քառասուն սարկավագ,
Զըմեն սպանեց, վանք թալեց, տարավ։
Կ'ասա.— Հայմա անցկուն։
Կ'ասա.— Ամա։
Կ'ասա.— Ըրթխոտիկը, հետը խինդչարաթ ա.
Զենախաս կանչես, ուրբաթ որ գան ուրբաթիք,
Շաբաթ որ գվանք թըմբմին,
Կիրակի պատարագ ենին,

Զի ոճնին, ենին թակուվոր։
Զենով Հուլեն կը կանչա, կ'ասա։

«Քանի մ' ուրթա կան, ուրթաթ որ գան,
Շարաթ որ գվինք թըմըմին,
կիրակի պատարագ ենին,
Ըզ Դավիթ ոճնին, ենին թակուվոր»։

Կը ձուա. ուրթաթ որ կը ժողվին,
Շարաթ որ կը պըրծնին,
կիրակի պատարագ կ'ենին,
Դավիթ կ'ոճնվի, կ'ելնի թակուվոր։
Քառասուն ախրացու, քառասուն վարդապետ կը դնին վանք,
Կական, Աւլան եւ կը դնին վրը դռան։
Դավիթ կը գա Սասուն, քառասունք կը բռնա։

12. Կուզրադիները խաբեությամբ ավերում և վաճառ. տիրացուն բոր և բերում. Դավիթը Պատավի խոսքով կտրում և Կուզրադեի ճանապարհը չեվ ջարդում ճրա գինվորներին

Զեն կ'երթա Մըսրա Մելքին,
Կը լսը, ուրը Դավիթ Մարութա Բանձր Աստվածածին չիներ,
Քառասուն վարդապետ դրեր հինը,
Քառասուն ամրակապ դրեր հինը,
Չինք գացեր Սասունք, քառասունք բռներ։
Կ'ասա.— Կուզրադին, ելի, գընա,
Ըզ Մարութա Բանձր Աստվածածին թալնի, արի։
Կուզրադին կ'ելնի, քառասուն ազգըրով կը գա։
Ինչըխ կ'ենին, Կական, Աւլան չըն թողնի՝ երթան մընչ վանքին։
Գացին հնոտեղ, երկու ականջ կտրեցին, առին, եկան,
'Սկեցին.— Ենա վանքի տիրոջ վիզն ինք առեր,
Դուք գոռը կը ձևեք։
Կական, Աւլան կ'ըսին.
— Ուրը Դավիթ սպառած, մինք ինչըխ անենք։
Զուրինք կը տան գևն.
Կը մտնին վանք, կը կտրին՝

Յերեսուն ին տիրացի, քոռասուն վարդապետ.
Ըզվանք կը թալնին, կ'իյնան։

Ինչ կ'երթան, կը զանանանան,
Ան մեկ տիրացին, պախկըվիր եր,
Կ'ելնի, արնոտ շապիկ ըմ կ'առնի,
Կը վազա խըտ Դաւիթ։
Եվ չգիտի՝ երթա Դաւիթի հոդեն,
Կ'երթա Ջնոով Հովհնի հոդեն։
Ջնոով Հովհն կ'ասա.— Եգ ինչ ա իլիր։
Կ'ասա.— Մեր վանք թալնեցին։
Ջնոով Հովհն շամառ ըմ կը գնա։
Դաւիթ են կնաբին կ'ասա.
— Խրոխտիր, ինչի՞ իմ տիրացին տըվնեցիր։
Կ'ասա.— Քո տիրացին կ'ասա՝
Մեր թակաւոր ծուռ ա, նկիր, նամեր ըսաս։
Դաւիթ կը կանչա տիրացուն, կ'ասա.
— Խմ, արի ըսանդ. ինչ կ'ասես։
Տիրացուն կ'երթա, արնոտ շապիկ կը տըփա հանդիլ։
— Ուրհ, կ'ասա, իմ վանք թալնած,
Իմ վարդապըտքիր ըսպանած,
Տիրացիք ըսպանած. գո ընցնա կ'ըսես։
Տիրացվին կը խարըշնա, կ'ասա.— Վաշխ եր, վաճ չեր։
Տիրացուն կ'ասա.— Կուզրադին եր քոռասուն խուբլամով։
Երթ, ըզվարդապըտքիր ըսպանես,
Ըզանրկնվազպիր ըսպանես.
Ձես ել պախկըվիր եր, փրթա, փախա, եկա։

Համա Դաւիթ կ'ելնի կը վազա, կ'իյա մըտ Պառավ,
Կ'ասա.— Պառավ, յես ուր՞ տեղվն երթամ,
Կուզրադինի հանդիլ բռնեմ.
Ան իմ վանք թալներ, տարեր։
Պառավ ճանապահ շանք կը տա, կ'ասա.
— Կ'իյա ենա քոռի տակ,
Են ուրը վե իյա, որ գա ենտեղ վե տ'ընցընի։
Դաւիթ կ'երթա. ճամբեն կախմըխի ծառ ըմ կը գտի,
Կը չըռտա, կը գնա վրը ուր թխվին,
Կ'իյա, ետա ճոչ քոռի տակ կը կայնի։

Մուղաալ ըմ կը կայնի, կը խի՝
Դըղրըտոց ըմ չ'ըգա, պիժ ըմ չ'ըգա,
Կ'ասա. «Մ'այան ընցած ա»։
Տիր մ' ել կը լսի, կուղրադին կ'ասա.
— Դաւիթի խնր ...., համ վանք թալանեցինք,
Համ քանասուն վանդակաւ, տխրացուն կտրեցինք։
Դեհ, թըղ գա, մի հաձըլով առնի։
Դաւիթի կը խը՝ քսան ոզքար կա հաձըլով,
Քսան ոզքար կա հխախով,
Կուղրադին կա կեստեղ կը գա։
Դաւիթի կախմըխի ծառ եղար, հաձըլովու քսան էցկից.
Մեկ ել եղար, հխախովու քսան լը էցկից,
Կուղրադին փախավ։
Ասավ.— Կուղրադին, կանամ քի ել ապանիմ,
Չալա գընա, Մըսրա Մելքին խոբար տար։
Ասա, Դաւիթի կ'ասեր՝ Ուղղ ենի չ'ըգա իմ կռիվ,
Ուր գըվախ ք.. կ'ուտաս։

13. Կուղրադինի ծաղրող կանայք

Կուղրադին գընաց, խասավ քաղաք, հաղրար վե կ'ընցնի.
Երկու կնիկ կեն նստա տեղ, կ'ասին.

«Կուղրադին, հուսաւին կը գա՞ս լերան-լերան,
Քու բերան կը տա նման
Մեր չորքնի բոնձի բերան,
Վուրըտնիր ելած մոտեն կ'երթան»։

Կուղրադին կ'ասա.

«Ձես ասի՝ գաշտ ու դուբան եր,
Զկիցա՝ շղոտայրիկ քարե կապան եր.
Դաւիթի նետեր կը դեր, կախմըխի գերան եր,
Գանգեր, քանասուն մարդու ճուճ-պղոր արնե ծի չորթան»։

Կուղրադին կ'երթա ուր հոդեն,
Կրսկրծու վըր քինե ու բերնին կ'ինկնի։

14. Մաոա Մելիքի զոռահավաքը, արշավն ու պատգամը Դավիթին

Մըսրա Մելքը կ'ելնի. չուհար կ'ենա,
կուզրադին կ'առնա, կը բերա,
կ'ասա.— Եդա ինչ ելավ։
Կուզրադին ուր քըսեն կ'ենա, կ'ասա.
— Եկանք, խասանք չուխ ենա ձլան ծորի մեջ.
Դավիթ եզավ, քյոռուն խուրջամ ապանեց.
Լաբեց իմ խոխվ, ասաց. «Յես քի ել կը բռնեմ,
Չալա գընա, Մըսրա Մելքին խաբար առար,
Թի ենի չգա Դավիթի կռիվ,
Ուր գըլխով ք.. ուտա»։

Մըսրա Մելքը ելավ դանակ եվեչ,
Ուր վոտանց փաչեն ճըդեց,
Շուչե մ' արուն առեց,
Խնդրադիր ըմ գրեց Ուռուստ թակավոր ին,
Մեկ՝ Ֆրանկսըդին, մեկ՝ Ընգլիդին,
Ա'խըր՝ հըմեն թակավորից ուր հնդադրա ուզեց,
Ասաց. «Ուըր երթանք Դավիթի կռիվ»։
Հըմեն ժողվեց, առեց, երի,
Սասմա ավուր ըմ ճամբեն գնաց նասավ։
Ջրհար երեց Դավիթին. «Դա Մըսրա Մելքը՛ կռիվ.
Ճան չի՝ քյոզաք կը կրակեմ»։

15. Դավիթը Պառավի խրատով Ջհնով Հովանից ոստնում և իր հոր ձին ու սարբ

Դավիթ եկավ, վազեց մըտ Պառավ.
Ասաց.— Մամիկ, ասա յես ինչըվ մնիմ.
Մըսրա Մելքը եկիր վըր ձի կռիվ։
Նա ձի դինք կա, նա ձի կա։
Մամիկ կասա.— Ինչի չկա.
Են ինչ քի կա, բան խանի չկա։
Կ'ասա.— Ջի ինչ կա։
Կ'ասա.

«Ինչ կա Քաւռիկ Ջալալին,
Ինչ կա* Թուրն ի կնճռակին,
Ինչ կա Գըլխու Գուռին,
Ինչ կա Քամար Պողպատին,
Ինչ կա Շապիկ Զըրեխալին,
Ինչ կա Ջըմռան Վուրանին.
Գընա՛, քու խրոխտը ասա՝ Քըզ տա՛ն»։

Կը գա՛ մըտ Զինով Հովին, կ'ասա.
— Իմ պատրաստուքին տեսե՛, յես տ'իյամ կռիվ։
Կ'ասա.— Գընա՛ Քաւռին, քի ուր՛ը ձին պետք ի, ասա, տա՛ր.
Գընա՛ հոդին, քի ուր՛ը Քուր պետք ի, ասա՝
Դաւիթ կ'ուրթա, ուր՛ը ձիու վերին ձեռ կը կըգա՛,
Կը ճըխտի, կը ՚ետ գիտին՝
Կ'ուրթա հոդին, ուր՛ը Քուր կը չաժա՛, կը կոտրի,
Կը գա՛, կ'ասա.— Իմ Քաւդրիր տեսե՛, յես տ'իյամ կռիվ։
Խրոխտը կ'ասա.— Կա՛ նենա քա՛ հաղիվ, քի ինչ պետք ի, տա՛ր։
Ասաց. «Խրոխտը,

Ինչ կա Քաւռիկ Ջալալին,
Ինչ կա Թուրն ի կնճռակին,
Ինչ կա Գըլխու Գուռին,
Ինչ կա Քամար Պողպատին,
Ինչ կա Շապիկ Զըրեխալին,
Ինչ կա Ջըմռան Վուրանին.
Տո՛ւ, յես իյամ կըռիվ»։

Զինով Հովին կ'ասա.— Հաճի Քաւռիկ Ջալալին ա,
Ենա ընցնում տարը յը, տանին գա՛ս չելիր.
Ենու խոս. հաքի հա՛ղրուս վի կը տանք։
Ուրը քի ձեռք կը տա, գընա՛, բե՛։
Ինչ Քուր ա, քա՛ խնր փա՛ճըքիր,
Չանիր մըդնչ Կըպրն կարասին.
Ուրը կանաս, գընա՛, բե՛։
Ինչ չապիկին ա, քամարն ա, Ջըմռան ա, Գլխու Գուռին՝

* Այս և հետևյալ տողերի «Ինչ կա» բառերն ավելացնում ենք ըստ 581—586 տողերի։ Խ մ ը.

Կը Քաւիկ Զալալու Քամլէն, են բըրջ վե խուրուէ
Դամլէք ինչ կ'երթա, դուռ կը քանա,
Քաւիկ Զալալն կը գա, հանդիպ կը կայնի,
Կը խաանի, գըլխա կը պագա։
Ծին ըզուր չոքքին կը գանա,
Հետա բանիր բըրջից կը խանա։
Ծին կը քաշա գաս, կ'աստա.
— Դէհ, ազնիկ թիմար ըմ ամիք իմ ծխուն,
Ինչ ըմ խոտ դրիք հանդիպ։

16. Գավրի պիտավտումն ու Զհնով Հովանի ախտասացը

Ինք կ'ելնի, կ'իյա, կ'երթա, ձեռ կը առա ըզքուր.
Ինչըխ ձեռ տան մազ խմուրիցց քաշնի,
Ընդկուն հետա թուր կապն կարասից կը քաշա գան։
Կը բանա, կը խի, ինչ.—
Ինչըխ եզիրնկու վիզ կը քրիրան.
Իրեք տիր կը պագա,
Կը գնա վրը ուր գըլխուն։
Կը գա, շապիկ կը խադնի,
Կ'ելնի խըտ վուրաքիրուն։
Քամաը իրեք փաթ կը բերա,
Նուր կ'ելնի ուր մնջքով։
Զըզմին կը բերա, իրեք կիտը բամբակ կը գնա հինի,
Նուր կ'ելնի ուր վուրանով։
Իրեք կիտը բամբակ կը գընա գուտին,
Նուր կ'ելնի ուր գըլխով։
Թուրն եզ կը կապա վրը ուր,
Գետին վե քաշ կ'իյա։
Կ'ելնի Քաւիկ Զալալին կը խանդնի, կ'երթա։
Զհնով Հովան նստի, կ'աստա.

«Ծաղը ախտս Քաւիկ Զալալին.
Ծաղը ախտս Թուրն ը կնճակին.
Ծաղը ախտս Քամաըն Գոզպըտին.
Ծաղը ախտս Շապկին Զըրնխալին.
Ծաղը ախտս Գըլխու Գուտին.
Ծաղը ախտս Զըզմին Վուրանին».

Դաւիթ կ'ասաս.
— Ուր՞ն, եաս ինչ կըսիր՝ ափսոսաց,
Եաս իմ ջընէուխին չափսոսաց,
Կը գանես. ինչ կը գանես,
Ձենով Հոմէն կ'ասաս.

«Քանգար ափսոս իմ Թոռլան Դաւիթ,
Ելեալ Սասմա ոջըխից»։

Կ'ասաս.— Խրմխոցիր, ուրջի՛, յես նէկ՝ քու վիզ ալ կտրիր,
Չալ կը գայ ուրը եաս խոսք ավիր,
Քու ձեռ ա՛ռ, յես պագնեմ.
Չի խալալ եղա, ինչ ամմակ ավիր ես ձիկ։

17. Դավթի հրաժեշտը

Կաց բանով կ'ենաս, խաղով կ'ասաս.

«Դուռ-դըրկից, շաս եմ ծեր իրես քանի,
Ձես կը կ'իյամ ասրով,*
Ձիկ խալալ արևք։
Սարեր, ծորեր, դու կացիք բանով,
Ձես կը կ'իյամ ասրով,
Ձիկ խալալ արևք։
Չանդրըրներ, դու կացիք բանով, խանգար ասրով,
Ձես կը կ'իյամ ասրով,
Ձիկ խալալ արևք»։

Կաց բանով կ'ենաս, կ'իյաս

18. Մանուկ Դավիթը խաղալով ադբատպետաի ջուրը դառնում է հզոր

Շատ կ'իյաս, քիչ կ'իյաս,
Կը խառնի մեկ հանդրվի մ' մոտ.
Ծինն ուր քիշիր կը գանի գեամին։

* Ավելացնում ենք՝ «Ձես կը կ'իյամ ասրով», ինչպես հաջորդ տների մեջ և մ.բ.

Դաւիթ կ'ասա.— Աղուբէ, ծին մըաղ ա.
Ցես ա'իյամ, որ սպանվիմ. գանգու մ' կը գնա.
Ինչա գնալուն՝ կուգաշարք ըմ կը կուտվի
Ծին կ'ասա.—Դաւիթ, կանամ քի վերուցնիմ, գնանիմ գետին,
Հնչն կը տամ քու խոր խաթըր.
Ե'ս ի քու խոր կաթնի հաղըվը.
Քու խեր գոր երթիր կոխվ,
Զուռմ չգիր ըտոնդ, վըր նա հաղըրնին,
Ձու չիմիր, խոց չուտիր, տեղ չըր երթիս.
Իչի տակ, խոց կի, ճու չ խմի
Ցես ել, քանի տարի կա, նանա չայիր չըմ սրածիս,
Արածամ, իյամ դին, գամ դին,
Իմ կոգաշարք ել որ ժըրի, կ'ելնինք, տ'իյանք
Դաւիթ պայա կ'ելնի,
Ինց ըմ կ'ուտա, ճու չ ըմ կը խմա, կը պառկի,
Կը քընի, մըզտար ըմ կը ձնա

Քուռիկ Ջալալին կը գա, կը խի, պըտպըտուց ընկիր՝
Քամար, գուտին, ջըզմին գալ ի կտըր
ԸզԴաւիթ կը խանա վեր
Կ'ելնի, ըզքամար կ'արձկա, կը կապա,
Զորով կը խասի բուլուր
Ըզբամբակ կը խանա,
Անջախ ջըզմին կը մտի վուրա
Բամբակ կը թ'ալա,
Անջախ գուտին կը մտնի գըլխա

19. Դավթի վախը. ձիու բաջայերը, բօնամիների բանակին իմաց տալը յեվ հարձակումը

Կ'ելնի, կը թուի ձիու քամակ, կ'իյա.
Կ'երթա, վըր բանձր տարի մ' կը կայնի, կիրիշա, ինչ.—
Երկնուց աստղերին հաչիվ կա,
Զաղըր-խեվաթին՝ չկա
Դաւիթ կը վախնա, կ'ասա.

«Տեր Աստված,
Ցես ելնիմ կրակ, ենոնք ելնին բամբակ,

Յես չըմ կանա գնոնք ևրեցի,
Յես ևլնիմ գալնան անոթի գևլեր,
Ենոնք ևլնին են մատղաշ գառներ,
Յես չըմ կանա գնոնք ուտաւ,
Յես ևլնիմ նա խաթաւ քամին,
Ենոնք ևլնին նա աչնան կանգըմքըռուվներ,
Յես չըմ կանա գնոնք կորըսցաւ։*

Ծին կ'ասա.— Տնաչեն,
Ենոնք խընց քա խոր ադքըրը մեկ փաս չկըներ,
Ուրը կը գնն խըս քա խոր կոխվ.
Տաւ ինչի կը վախենաս,
Քանի մ' քա քուր կտրա,
Ընցկուս իմ բևննի հանգիվ կ'ևրթա.
Ընցկուս ինչ քա քուր կտրա,
Ընցկուս իմ վուրքերու հանգիվ կը ճըխտրվի.
Ընցկուս ինչ քա քուր կտրա,
Ընցկուս իմ պուչ կը կտրա,
Դավիթ, մի վախենա.
Հիչա Մարութա Բանձր Աստվածին,
Ման խաչ վըր Դավթի աչ թխվին.
Ջանա քուր Պարճաղկին,
Քանչա քուր կնճաղկին,
Աչու ևրթա, ձախու գա,
Կըտակըս ադքար չկորա։

Դավիթ կը կանչա, կ'ասա.

«Հիչա Մարութա Բանձր Աստվածին,
Ման խաչ վըր Դավթի աչ թխվին.
Աչու ևրթա, ձախու գա,
Կըտակըս ադքար չկորա,
Դավթի թիվ չակախ չուս կիչամաթինա։

Եսաց.— Ե՛յ,
Վոլ քնուկ եք, արթուն կացեք.
Ջաանք՝ Դավիթ գող ևրի, գող գընաց։

* Տես և Ս. Տ.-Ն.

20. Ալեվորի խրատը

Բնչեց, գընաց մնչքըներ.
Աչու գընաց, ձախու երի,
Տեսավ խաղլոր մ' ետա տեղին,
Բըռ ըս վռա գնելը ուր գըլխի,
Փռչա, վռչա դրիր հինի, կը գա։
Կ'ասի. «Նա չես իս իմ մորին իլիր եմ,
Ցես փըշտուքին չըմ արիր.
Ցես ա'երթամ՝ ենու վիզ կտրեմ»։
Գընաց խոտ. խաղլոր եսաց.
— Մեռնիմ քի, Դավիթ,
Զընի՞ եկար՝ իմ վիզ կտրիս։
Կ'ասա.— Ըմ, չես ինչ փըշտուքին եմ արիր,
Տա՛ ձի կ'ասես՝ վուշա։
Կ'ասա.— Ցես քի չըմ ասը՝ վուշա.
Կ'ըսեմ՝ վռչա, յանի՝ վայդռասա։
Եսոնք հըմին մորին մեկ են.
Բա՛ նայար կա՛ չադըրի տակ պառկիր ի.
Վռակե խնձոր կա՛ կախիր չադըրից.
Ընչ բեհն կը խառնա, կը թռնի, կ'ելնի չադըրի գըլխ։
Ընչ բեհն կը քաշա, կը գա, կ'իչնի վըր բերնին։

21. Դավթի չխվ Մաոա Մելիքի մենամարտը. Դավիթը սպանում է Մաոա Մելիքին

Կ'ելնի, կաոա կ'անի, կ'իչի չադըր.
Կը խի՝ Մըսրա Մելըք կա՛ քնուկ ա.
Մեր նաոեր գըվռուն։
Բ՛արեվ կը ասա, մեր բ՛արեվ կ'առնի։
Կ'ասա.— Մարե, իմ սխալեր խոն վե.
Զի գործ կա, չես ա'երթամ։
Մեր կ'ասա.— Հապա եսի երկու որ կա, քըներ ա.
Տա՛լ իրեք որ ենու պայմանի ի, ուըր են քընի։
Կ'ասա.— Ցես չըմ կանա իրեք որ ձես բսաս.
Ցես ձեակ մարդ եմ։
Կ'ասա մերն.— Հապա չես չըմ կանա խոնա վե.
Տա՛ Թը կանամ, խոն վե։

Դաւիթն խուժ կաբմբցու, քալ վուրտաց տակ,
Ուրը ակխի, քը չն՝ չակխի։
Դաւիթն խուժ կը կաբմբըցա, կը քալա վուրտաց տակ։
Կ'ասա.— Ո՞ֆ, մարե, նաա սիվ լվեր ձի կծեցին։
Կ'ասա.— Ե՛յ, վորտի, ինչ սիվ լու,
Դավիթն ա եկեր խըտա քի կռիվ։
Աչքեր կը բանա, կ'ասա.
— Ե՛յ, Սասմա Ծռղկըմակեր,
Ուռեմ ակռասա, ճաշ չկա.
Ուռեմ ճաշ, ընթրիս չկաւ
Դավիթ կ'ասա.— Ֆի հըմեն բան ել կամ հինի.
Յան Աստըված տա ձիկ, յան քիկ։
Կ'ըլնին, են ուր ծին կը խոժնի, են ուր, կը դիպնին հիրաբ։
Շիու ույժ մեկ ա, ինոնց ույժ մեկ ա։
Ելյան, ասին.— Մեր ծիանք խեղճ են, գուլաշ առնենք։
Եվկաղաբ գուլաշ առին,
Մեկ խընց ահագին արա ըմ
Ինոնց վուրտքի հանգիստ ելնել ընցկուն գաբնալիր։
Ասին.— Մինք չընք կռնա ըմմե-մեկ հաղիի.
Արի, գաբդով մե-մեկ իրենք դըրբ գնենք։
Մըրա Մելըք չուտով ուր Թախտին երեր եր,
Ամոր ըմ ավեր եր փորնել, քառաճեն գնդ։
Ասաց.— Դավիթ, հառաջ վրմ ար գռնաս։
Ասաց.— Հառաջ սո՛ւ գնր։
Կ'ասա.— Դավիթ, դընա, կայնի ենա չոր քարին, յես գռնեմ։
Դավիթ դընաց, կայնավ վըր քարին, ծին խոժուկ։
Մըսրա Մելըք ուր գաբդ եգեր.
Քառիկ Ջալալին առաց դԴավիթ, վարցավ.
Կրակ քարից եքնալ
Մըսրա Մելըք ասաց.
— Հե՛յ, Դավիթ, խոզ եր, քար դարցար։
Շուտ ծին կը բերա, կայնեցըցա մընչ են գուամանին, կ'ասա.
— Հե՛յ, Մըսրա Մելըք, յես ըսաս սաղ եմ։
Կ'ասա.— Մընդիլ կարճ եր
Գնա, կայնի վըր ենա ջնախին, յես գռնեմ։
Դավիթ կ'իյա, կը կայնի վըր ջնախին.
Ենի ուր գաբդ կը գռնա՝
Ամրա գռնելուն, քոզ կը ասա վերնից, կ'ասա.

— Հէյ-ա, Դաւիթ, դո՛ւ խոզ ես, խոզ դարբայ։
Դաւիթ շուտ ծին կը բերա մընչ ան թոզին, կ'ասա.
— Մե վախանա, յես կո՛ւ ըսաս յամ։
Կ'ասա.— Մընդիլ կարճ ես.
Գնա, կայնի վըր ետա չուր կոճին։
Կ'երթա, կը կայնի վըր ան կոճին։
Մըսրա Մելըք ուր դո՛ւղ կը գանա.
Ծին կ'առնի ըզԴաւիթ, կը փախնի։
Կը կանչի.
— Հէյ-ա, Դաւիթ, դո՛ւ խոզ ես, կռե՛ղ դարբայ։
Դաւիթ կը գա, կը կայնի ու, կը կանչա.
— Մե վախանա, Մըսրա Մելըք, յես կո՛ւ ըսաս ասդ եմ։
Կ'ասա.— Դաւիթ, դոր խասալ քի։
Կը մոխ ետա խոր վե,
Կը թալա վըր ուր քանասուն թաղիս,
Կը թալա վըր ուր քանասուն դո՛ւմշու կաշի,
Կը թալա վըր ուր յոթ չաղլի քար։
Դաւիթ կը գա, կը կայնի վըր խորի բերնին,
Ըզձեռ կը թալա, ըզթուր կը քաշա, կ'ասա.
— Ես մեկ, մի Աստծու խաթըր խամար,
Ընչ ձի, քի ըսոհդես։
Թուր կը դնա կալան։
Մեկ ել կը քաշա, կ'ասա.
— Ենա ան ծըծի խաթըր խամար,
Ինչ յես, դո՛ւ մեկ ծիծ ենք ծծես։
Ե մ' ել կը դնա կալան վե։
Մեկ ել կը քաշա, կ'ասա.
— Աստված մեկ, յես մեկ, իմ ղըրը մեկ։
Կ'ասա.

«Հիշա Մարութա Բանձր Աստվածին,
Ման Խաչ վըր Դաւիթի աչ թիվին.
Բաշա Թուր Պաբճաղկին,
Ջանա Թուր կեծակին,
Կտրա յոթ չաղլի քար,
Կտրա քանասուն դո՛ւմշու կաշին,
Կտրա քանասուն թաղիս,
Երթա, Մըսրա Մելքի գադաթ վե մոխ,

Մընչ երկու վուըա թաքն դուս,
Մեկ կող վըր մեկ կողին հաւվել չկընի,
Մըսրա Մելքի խաչեն լու մ' ըղինք կը կըծի,
Դաւիթի թիվ չակախի»։

Կը գանա, կ'ասա.— Դեհ, հոս քարեր թափեք։
Կը թափին չաղլը քարեր, կտրուկ,
Կը թափին գամշու կաշիք, կտրուկ,
Կը թափին թախտնեու, կտրուկ։
Մըսրա Մելքը թաչկա նասիր մընչ խորին։
Կ'ասա.— Մըսրա Մելքը, բան ըմ քի չդիպեր։
Կ'ասա.— Չե։
Կ'ասա.— Խեմ՝ քի հիրար ասա։
Զինք հիրար կը ասա.
Կասա ըմ կ'իյա դեհն, կասա ըմ կ'իյա դեհ։
Կ'ասա.— Համուշներ բերեք, քաշեցեք դուս։
Կը քաշեն դուս, կը բերին, կը կշռին,
Կասա ըմ քանց մեկեղն՝ յոթ լիտր հաւվել ա։

Բ

ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՆԴՈՒԽԹ

22. Դաւիթը յանով ազատների գոյքը՝ վարազամ և գեղ Խաճգուրի մոտ

Հալաթ անունով քաղքը՝ մեջ
Թագաւորի մ' ախչիկ ըմ կըներ,
Անուն Խանդուտ խաթուն։
Էն Խանդուտ խաթուն երկու աչըղ բանեց, ասաց.
— Գացեք Սասում, ձի Դաւթին գալացեք
Աչըղներ էլան, կասա արին Սասնա, եկան.
Խաբցընելն գացին, ասին.— Դաւիթ ձըրըն ա, վաճե ա։
Ջինով Հովան կասա.— Յեան եմ Դաւիթ։
Կ'ասա՝ ինչի խամար եք եկեր։
Կ'ասին.— Եկեր ենք Խանդուտ խաթուն Դաւթին գալանք։
Ասաց.— Դեհ, խեմ՝ ձի խամար գալացեք։
Ասին.

«Տ'ասիմ, ապ գիվամ Յանդուա խաթուն Դաւիթին.
Ենու քաժ գիլու կամիչ նման կու
Տ'ասիմ, ապ գիվամ Յանդուա խաթուն Դաւիթին.
Ենու սրտու լինք յոթ կանդուն կու
Տ'ասիմ, ապ գիվամ Յանդուա խաթուն Դաւիթին.
Ենու ծըծեր բամկի քիւլայ կու
Տ'ասիմ, ապ գիվամ Յանդուա խաթուն Դաւիթին.
Ենու բերան մոխրով բացուկ կու
Տ'ասիմ, ապ գիվամ Յանդուա խաթուն Դաւիթին.
Ենու ատրիներ մէրդիւշա չարած կու
Տ'ասիմ, ապ գիվամ Յանդուա խաթուն Դաւիթին.
Ենու աչքեր գինու կիխայ կու
Տ'ասիմ, ապ գիվամ Յանդուա խաթուն Դաւիթին.
Ենու նամուշ մոլոտիկ խնձոր կու
Տ'ասիմ, ապ գիվամ Յանդուա խաթուն Դաւիթին»

Եաապես ասելով Զինով Հոլէն կ'ասա.
«Եաոնք գԴաւիթ ապ կորսըացինն»
Կը բերա, ըզամմբուրներ կը կոտրա,
Ադիկ ըմ ըզաչըղներ կը ապխա, կ'ասա.
— Դեհ, գացէք, Յանդուտին ջըհար տարեք։
Աչըղներ կ'երթին, հիշունց տալով կ'իյնան։

Դաւիթ նեհրից կը գա հիրճիլներ,
Կ'ասա.— Աչըղներ, ինչի հիշունց կը տեք Դաւիթին։
Կ'ասեն.— Ուր'հ, Դաւիթ խեր չիր'։
Մինք Յանդուա խաթուն ուր խամար գիվացինք,
Ենի եգեր, մի ամմբուրներ կոտրեց.
Մեր իդարեն վըր են ամմբուրներին կու
Դաւիթ կ'ասա.— Աչըղներ, Դաւիթ, ուր կա, յետն եմ։
Ենի իմ խրոխտերն ա ելեր։
Առէք ձի մե-մեկ իրիք վոսկը,
Գացէք, ձի ամմբուրներ տիք չինել,
Վոսկը թել տիք քաշել վերեն,
Բերէք, ձի խամար Յանդուա խաթուն գիվացէք։
Աչըղներ կ'իյնան, կը տան չինել, կը գան հոտ տեղ։
Ել մ' ել ենգես Դաւիթի խամար գիվացին։
Դաւիթ ասաց.

— Ի՞նչ որ դուք կը խաղնեք մըտ Ջանդուտ խաթուն։
Ասին.— Ուխ որ քեմամի,
Մենք կը խաղնենք մըտ Ջանդուտ խաթուն։
Դաւիթ ասաց.— Ջանդուտին բերեմ երեք.
Են որ, ուրը դուք կը խաղնեք, յեղն ել ալ գամ։

23. Դաւիթն ու դեւապատ Համդոլը

Աչըղնեը խաղան մըտ Ջանդուտ խաթուն,
Ուրենց քըսեք արին, ասին.
— Հնարը Դաւիթ կը գա, աչք բռնի համբաւ։
Ջանդուտ ելաւ, իրիշեց՝
կրակ մըղչ երկինք, մըղչ ջեռնիք կը տեր։
Ասաց. «կա՞չկա հոլ Դաւիթեն ա»։
Ասաց.— Համդոլ, խոսի, գընդանի գընդ։
Գանի ի ձիաւոր ըմ խաղնի գընդանի,
Քու հանար չունք ասա, նուր գընդանի բռնաւ։
Համդոլ գընդանի եղար։

Դաւիթ խոսաւ վըր դռան.
Ասաց.— Համդոլ, դուռ բաց,
Համդոլ ուր ճկուէ գընդանի վե եխան գուս,
Ասաց.— Ջուտ դու իմ ճկուէ չքամես, ալրուն ատ գուս,
Ցես գընդանի վըր քի չըմ բո՛նաւ։
Ասաց.— Դեհ, խան գուս։
Համդոլ ճկուէ եխան գուս։
Դաւիթ վանկեցաւ, ասաց.

«Հիշա Մարուքա Բռնձր Աստվածին,
Մահ Ջաչ վըր Դաւիթ աչ Քիլին,
Համդոլա ճկուէ քամա, ալրուն Քալն գուս.
Դաւիթ Քիլ չակախ չուտ դահմանա կիսամաքին»։

Ընչ Դաւիթ կըքեց, ալրուն եքալ գուս։
Համդոլ ասաց.— Թող իմ ճկուէ,
Ցես գընդանի վըր քի բռնամ։
Ճկուէ եքող, գընդանի եքաց։
Տեսաւ՝ Համդոլի պառունկ ըմ կա վըր գընդըքեի չիմուց,

Մեկ՝ կը վըրի դըրընդին։
Դաւիթ ասաց.— Համդոլ, բաղխիվ քի։
Ասաց.— Ատածու բաղխին, խաղալը բաղտովն։
Ասաց.— Ցես Դաւիթն ես, ինչ ծնանիլը ես,
Մինչեվ մկա թռու մարդու բաղխիվ չըը տվիր ես.
Տեսա՝ յես իմ ծիով Համդոլի բերան վե կ'երթինք, կը գինք,
Չախու յես բաղխիվ տվիր։
Համդոլ կ'ասա.— Ցես յոթ փաչի փահլեվան ես,
Ցես թռու մարդու բաղխիվ չըը առիր ես.
Ենգախ ընչ գա իմ ճկուճ քամեցիր,
Իմ կանգալներուց ալուն քամեցիր,
Ցես հախու քա բաղխիվ առիր։

24. Գուռիկ Զալալից յեվ փահլեվաձիներն ձիերը. Դավիթը ու փահլեվաձիները

Ասաց.— Իմ ծին թըղնիմ վոլտաղը։
Ասաց.— Գնասուն վհրըզ-փահլեվանի ծիանք
կա թեվլին ա, քունն ել տարը։
Դաւիթ թեվլը՝ գնա երաց, ծին եքոզ հանդի։
Ասաց.— Թի գա հատ ծիանք հաղթեցիր,
Ցես ել ինոնց տերվանք ալ հաղթեմ։

Դաւիթ կ'իյա վեր.
կը խի՝ քանասուն փահլեվան նստած,
Զուրինց սեղան գինամիչ արած.
«Ինեմ՝ Դաւիթ յեվ գա»։
Դաւիթ ինչ նստավ, ինոնք մե-մեկ երկու ֆընջան տվին.
Դաւիթ ասաց.— Ուղտ գտելով կը չբնք.
Ելեք, տիկ ըմ դինի բերեք, յես խըմեր,
Ուբը իմ սրտի թողեր սրբեր։
Գինին կը բերին, Դաւիթ կը խմա, կը սաբխըշնա։

Խանդուտը՝ աչք վերևն կ'ելնի.
Կ'ելնի, թաս ըմ կը բերա, կը գնա Դաւիթի հառջիվ։
Ենգախ ինչ Դաւիթի հաչ կ'իյա,
Ենի վերուց պնդուկ ըմ կը գինա վըը են թասին,

Սըհաթ ըմ զըընդուց կ'ելնէի, Դաւիթ կ'ակնթէի։
Չա ընցկուն կը թռնա, չուտ Դաւիթ ատրճուղուքեն կը
թողնա։
Դաւիթ խաց կ'ուզա։
կ'ասին փեհլեւանքաեր.— Խաց թըղ գա վըր սուֆրէին։
Դաւիթ կ'ասա.— Ձե, սուֆրեն տ'իյա խացի հիսիւ։
Սուֆրեն կը վերցա, կը թռչի,
կը խի՝ մե-մեկ շեղբիկ ըմ զրած ուբինց հաոջիւ.
կ'ասա.— եղ ինչ ա ծեր հաոջիւ։
կ'ասեն.— Մեր թրեքն էնա։
կ'ասա.— Տվեք ձի, մը հա։ *
Հըմեն կը ժողվին, կը տան ձեռ։
կը բռնա, կ'ոլորա, կը թռչա տի։
— Եաոնք խորոտ կանդրխան կ'ելնին,
Գաբռէն աղջկներ տանին, բանջար խանին։
Մե-մեկ տեխ ըմ եղա քաոսուն ել կը վախին.
կ'իյան թռվլին, մեկ ծի չկա.
Քաոհիկ Ջալալին զըմեն կպուցիր պատ։

25. Դավթի յեվ Խացդուբի առաջին հանդիպումը

Խանդուտ կը հորդակա, ըզ Դաւիթ կը տանա.
կը նահին ուր հոդեն, կը զրուցին։
Դաւիթ Խանդուտի ճակատ կը պագա,
Հիրխաքիր կը պագա.
Դոր կը խասա մընչ ծրծներուն, կը պագա.
Ինչ տի կը պագա, Խանդուտ շամատ ըմ կը գնի,
Դաւիթի վիզ կը քեթրի,
կը տանի, կը թռչա Խաս բանչեն։
Դաւիթ կ'ասա, կ'անիծա.

«Աստծու մոտեն դիլիք կ'անիմ,
Ընցկուն ձգքիր գա վըր ենա քաղքին,
Աստղերուն հաշիվ իլնի, ենոնց չափրին չիլնի.
Ենու առնող իրիք խարիր տարեկան իլնի»։

* Մը հա — մի նայիմ, մի տեսնեմ Խմբ.

26. Դավիթը գնում, կռվում է խաղցուի բռնամիների դեմ. ձանապարհին ևս խաղցուի խորհրդով կտրում է Ցերկաթի սյուները

Աստուն Ծանդուտ խաթնի խեր կ'իրիշա, կը խի՝
Ենկանդիր չաղըր-խելիք ա գնրկած,
Չախտ ենու մանդիլ ձեռնեն կ'ինկնի.
Ենու վազիր-սազրաղամին կը խարցա,
Կ'ասա.— Ես ինչ ազքար ա։
Կ'ասեն.— Ի՞նչ ազքար ա,
Հըմեն քի ադամիսըդ ախչկա խամար ա եկած,
Եվ մենք քի ազքար չընք ևոա.
Ք'ախչիկ ենըդ իյա, եղ ազքար սա յեու
Բանասեն փահլիվան ևրի,
Մե-մեկ տեղ ըմ ճամխեց, մեկի չխաշխալ.
Չամդոլ ևրի, անու ևվ չխաշխալ,
Ենա յոթ տարի կա, ևրեր ուր գնրգնալան.
Մեկ խընց Սասնա Դավիթ ևրի,
Չորկեր վիզ քեթրեր, տարիր, թանիր խաս լախչեն
Ք'ախչիկ գրտի, ուր կռիվ.*
Ենու իրիկն ևվ իրեք խարիր տարեկան ա։
Թակալոր գընաց մըտ Ծանդուտ խաթնեն,
Կ'ասա.— Ախչի, մենք չըխամ կռիվ չընք իյա,
Ենականդիր ազքար քի խամար ա եկած,
Ինչըխ գիտես, գընա, քու կռիվ երթա։
Ծանդուտ եսաց.— Ձես գըտամ իմ կռիվ, իմ Դավիթ։

Կ'ելնի, կ'երթա մըտ Դավիթ.
Դավիթ վիզ կը մաժա, կ'ընկնի տեղ։
Դավիթ խոտ չդրուցա։
Ասաց Ծանդուտ.— Իմ ճակատ պապիր,
Ախ՝ ուր ճամխ խաթրի խամար.
Դու իմ իրաներ պապիր,
Դու չըհեղութենի խաթրի խամար.
Դու խասար իմ ծրծներս մեչ պապիր,
Մեկ տղեն մոր ծրծներս մեչ կը պագա։
Կ'ասա.— ելի, գընա կռիվ։

---

* Գրտի — դիտե Ղ մ բ։

Ընականդար ադքար ձի խամար ա ևկած.
Ելի գընա՛ կռիվ, ասի նոր չես, դու կը զրուցինք։
Կ՚ասաս, հալա կ՚իյնա վըր ճամխին երկըթե սու մ՚ կա.
Քու քու թուր վըր են սան ջըրբես.
Թի քու թուր են սուն կտրես,
Դու ան ադքար ասը կոտրես.
Թի չկտրես, չնըթնաս։
Ասաց.— Ցես կ՚իյամ. հալա թի չես սպանվա,
Գնա, իմ լեշ խանես, բերես, խուրես։

Կ՚ելնի, կ՚երթա մըտ երկըթե դիրանկ,
Կ՚ասաս.

«Հիշա Մարութիա Բանձր Աստվածածին,
Մահ Ծաչ վըր Դավթի աչ ծեվին,
Քաջա թուր Գաբրաղկին,
Ջանան թուր կենծակին,
Երկըթե դիրանկ կտրա,
Կանգամ վըր կ՚ելնամին կացնի,
Դավթի թիվ չակնախ,
Ջուռ գահմանա կըյամաթին»։

Ըզթուր կը գանա.— թուր կը կտրա,
Դիրանկ կը մնա կացնուկ։
Կ՚ասաս.— վահ, չես իշնըր ենիմ,
Թուր չկտրես, չես ա՚իյամ սպանվիմ։
Ձիդ կ՚անիծա.

«Ձիդ քեր, դու կոտրես,
Քու դըրբ չգանես,
Ուբը բանչ երթես։
Աչքեր, դու կուրնես,
Քու դըրբ չգանես,
Ուբը բանադա երթես։
Մեչքիկ, դու թուղնես,
Քու դըրբ չգանես,
Ուբը երկըթե սուն չեյնես»։

Ձիդ կը կոտրի, աչքեր կը կուրնա.
Մեչք կը թուղնա, կ՚ընկնի եզաուեղ։

Մուղդալ ըմ կը ճնա, քամի մ՚ կ՚ելնի,
Քամին ըզդիւրանկ կ՚եղկա, կ՚ելնի զբըրՙնդ...
Կ՚ասա. «Ձես առն կաբեր եմ.
Ձես ես ինչ եր՝ արի խըտա ձիւ,
Կը գանես, պինք կ՚ոխնա, կ՚ասա.

«Ձևաքեր, դու կանաչ կ՚եյներ,
Կալիմ վըր կալիմին կայներ, յես ակալա չուներ»։
Աչքերուն ել կ՚ասա.
«Մեկն ել դու կանաչ կ՚եյներ»։
Կ՚ասա, կը պըրծի, կ՚ելնի, գուր ծին կը խնծա,
Կը քըշե մընչ աղքաբին,
Դեն կ՚իյա, դես կը գա։
Կախարդուքին կ՚ենին,
Ջընջիլ կը թալին, ըզԴավիթ կը բռնին։
Ուբը կը բռնին,
Քանիկ Ջալալին Դավիթի բուլուր կանն կը գա,
Ջթողա թե միլանի մոռխասնա Դավիթին։

27. Ձենով Հովանի յերազն ու զրույցը ձիու հետ

Ձենով Հովանն կը քընե, կը խի՝
Սասմա ասող մըժխեր ա։
Կ՚ելնի վե, կ՚ասա.— Կնիկ, յել վե.
Դավիթ հետըն ա ընկեր.
Սասմա ասող մըժխեր ա.
Ձես ա՝իյամ խըտա Դավիթի։
Կ՚ասա.— Բ՚աչքն ել ընկիր ի Քանդուռի սիմսակ լիչ։
Ելա վե, քա վիզ կը տամ Ջալադինա
Կը քընե։
Կ՚ասա.— Կնիկ, իմ հող արա, յես ա՚ելնեմ, իյամ,
Դավիթ հետըն ա,
Սասմա ասող մըժխեր ա,
Չամա լուս կըեր հինե։
Ել ա՚ ել կնիկ կը քըռխե։
Կ՚ասա.— Ջանըմ, ուտար ախչիկ ա,
Ենու սիրտ չգնվի.
Ձես ա՚ելնեմ, իյամ խըտա Դավիթի։

Կ'ելնէի, ըղձամբով կը քաշա դէս, կ'ասա.
— Ըզի հէփ սը խասցես մըտ Դաւիթ,
Կ'ասա.— Զուտ վաղ նսա կ'խան։
Կ'ասա.— Նայի խնը, նայի սըլամաթ ձի խափես.
Վոռնով իյամ, սը խասնեմ չուտ վաղ նսա կ'խան։
Հէփ սը խասցես
Կ'ասա.— Զուտ գայ քու չուխի փեշեր ծալես,
Ինչ կը խասցեմ մըտ Դաւիթ։

28. Դավիթը Ջենով Հովանի խրատով ազատվում է օդրայից, յերկաով ջարդում նա բռնամիներին. նրանց կռիվը իրար հետ

Մին կը խնծնի, չուխի փեշեր կը ծալա,
Կը խասի մըտ Դաւիթ, կը կանչա.
— Դաւիթ, չիլնի Ասչ Պատրաստին մոռցիր ես։
Դաւիթ Կ'ասա.

«Հիշա Մարութա Բանձր Աստվարածին,
Ման Ասչ վըր Դաւիթ ալ Թևիկն.
Դաւիթ պինք շաժա, պընդըլքիր մե-մեկ տեղ մ' իյա,
Դիսկա ձգքըրկն, կեան սպանա,
Դաւիթ չակիսի չուտ կիյամաթիկ»։

Դաւիթ պինք կը շաժա, պընդըլքիր մե-մեկ տեղ ըմ կ'իյան.
Ձագքեր կեան կը սպանին։
Կ'ասա.— Ախթալեր, մեկ գետա գաներ գող գա,
Ենանք ըզի շատ չարչըրած։
Ջենով Հովան տեղե մ', Դաւիթ տեղե մ',
Ձագքեր կը սպանին, կը Թողին երկու խատ։
Կ'ասա.— Եսի սը տանիմ Ամանդուհին նվեր։
Լեզուներ կը գնա ճակատ, կ'առնի կ'իյա։
Կը գան կես ճամփին, կ'ասա.
— Ախթալեր, գա կաց մըտ նաբուդք,
Ձես իյամ, լողկընամ, գամ։
Զուտ Դաւիթ կ'իջնի գետ,
Ջենով Հովան գերկուսն էլ կը սպանա։
Կը գա, կ'ասա.— Ինչի սպանեցիր։
Կ'ասա.— Գի հիշուն կը տուր
Կ'ասա.— Ենանք հեզսիր էն, լալ էն, ինչ սը խոսին։

Խոսք մ' ենու մոանն, մեկ ենու մոանն, կը խաւին հիւրաբ
Ինչ Զինով Հովն ա,
Սրտով կը զննա, վոր ըզԽանդուտ առնի.
Ինչ Դաւիթն ա թուռնա կ'անի խնաւ
Դաւիթ կ'ասա. «Չէ, նա ըզմ տը սպանա.
Մեկ գեն թալիմ գնարին, խենքա
ԸզՉինով Հովն կը թալի գնարին
Զինով Հովն կ'ասա.
— Դաւիթ, չիլնի՞ ձի տը սպաննաւ
Չատե կ'ելնին վե,
Իլաբի գըլեխ կը պագին, կ'ելնին, կը գնա

29. Դավթի յիվ նացդութի մնճամարտը

կ'ասա.— Ախթախցիր, կինան Խանդուտ ելի
Բի տեր մ' ենի, յես մեկ գեն տը չըրնամ
Խանդուտ կը գա
Դաւիթ կը կանչա, կ'ասա.
— Է՛հ, են ինչ դի՛ւ գիտես,
Կուըրըտան արևը իմ քոռ գըլխուն
կ'ասա.— Դեհ, գեն գնա,
Դու ենու նման մարդ ես
կը գանին հիւրաբ
Դաւիթ ձեռ եղեր փողպատ,
Ուժով մ' եղեր գնարին
են գԴաւիթ չճանչնան
Ըստ գանելուն գնարին,
Կնիկ ըզուր փողպատ կը բանա,
Նուր կ'ելնին ճանչ
Զինով Հովն կը գա տուն
են երկուս կ'իյնան Չալթաբ

30. Միհրի ծնունդը. նրա վարարքությունը հեռիներին հետ յիվ նրանց ապաքինը. հար յիվ վարդու կոխվը

ժամանակ ըմ կ'ընցի,
Ենոնց տղե մ' կ'ելնի
Ինչ տղեն կը լոդըննին,

Բնդաք քաղքով չըն կանա
Եվու ձեռք բանան
Ախր կը գա, ըզձեռ կը բռնա.
Մըտիչ ափսո պըտուկ ա՝

«Քու անմահ վորսի չես.
Քու գիր Հնլիքն ա,
Քու տեղ Ակոփու քարն ա,
Ուբը գետին քու ծիու* հառչիվ գայամիշ սա,
Ուբը գուչիենն քու հառչիվ գայամիշ սա»։

Լաճ կը ճանչանա, կ'ելնի սաս սարևկան,
Անուն կը դնեն Մհեր։

Աբա քեռիքարուն հար կ'իյա նեձիր։
Դանվիթ կը խլ՝ հար քեռիք նեձիր կը բերին,
Մհեր տառատակ կը գա։
Դանվիթ կ'ասա. «Ես ինչ քըսա չա»։—
Զասես, ինչ կ'իյան նեձիր,
Եսա քեռիք կը նասին նեձիր,
Ինչ եվարին Մհեր նեձրից կը գա,
Ճան կը տան, կը խափին,
Նեձիր կ'առնեն մոտեն, կը գնեն։—
Դանվիթ կ'ասա.— Մհեր,
Ինչի քու քեռիք նեձիր կը բերին, դու չըս բերիս
Կ'ասա.— Կակա, վաղ յես քի նեձիր կը բերիմ։

Կը ճտան. խըվխուն կ'իյան նեձիր։
Եվարին խեր կ'ելնի տանիս, կը խլ՝
Մհեր եկավ նեձրով, քեռիք խետ չինն։
Ասաց. «Ատածու անուն,
Եսի քա մ' խաղցեր քեռիքարու գըլխա»։
Կը գա, կ'ասա.— Մհեր, հիւր ա քու քեռիք։
Կ'ասա.— Կա վըր ճամխին կը ծիծղանն։
Կ'ելնին խեր, մեր, լաճ մեկտեղ կ'երթան.
Կը խնն՝ ըզքեռիք գտներ,

---

* Ասացողն ավելացնում էր, որ Մհերի ձիուն ժամանակ Քեռիկ Զալին էլ մի քուռակ է բերած յեղել։ Ս. Տ.-Հ

Վըր են ճամփին երէր չէր,
Բերընգաիր ճեացիր բացր
Կ'ասա.— Ինչի՞ ըսնա երթր
Կ'ասա.— Ըզի կը խափեն,
Նեճիր իմ մոտեն կ'առնին, ճան կը տեն ձի.
Ցես ել հետր ընցկուն արի
Հետե կը դիպնին հերար
Դաւիթ չկանա վըր լաճուն
Մեր հասաեղ խաղով կ'ասա.

«Ոհրնյալ տեր բարեբար Աստված,
Դու հանա խաղնես.
Ինր, տղեն ըզմե-մեկ սպանիցին.
Մայոմըզի չկա
Ոհրնյալ տեր բարեբար Աստված.
Դու հանա խաղնես.
Ինր, տղեն ըզմե-մեկ սպանիցին,
Մայոմըզի չկա
Ոհրնյալ տեր բարեբար Աստված,
Դու հանա խաղնես.
Ինր, տղեն ըզմե-մեկ սպանիցին,
Մայոմըզի չկա»

Իրենք տիր ընցկուն կ'ասա.
Արիշտակ կ'երթի մեչքեր, կը բարըշտացա
Կ'երևնին, կը գան տուն
Դաւիթ կ'ասա.— Կնիկ,
Ել յես չըմ կանա ըսաւ գաղրի.
Ցես անջախ իմ զըրբերու բանալան ընկա.
Թըղ են ձես ըսաւ, մինք լյանք Սասուն

31. Դավիթը ճանապարհվում և գնալի Սասուն. Շմբոկի Սուլթանի հրավերն ի կոխ. Դավթի յետդարձը

Կ'երևնին, ենտոց հող կ'ինին, կը գան Սասուն.
Կը գան, կես ճամփին Շմբշկի Սըլթան կը գա հանդըվեներ,
Կ'ասա.— Դաւիթ որ՞ի յես
Կ'ասա.— Ես

Կ'ասա.— Դեհ, արը՛, ըսած կռիվ ենինք, նոր գընա՝
Կ'ասա.— Մենք երկու յենք, դու մեկ ես,
Իյանք տուն, նոր գամ քու կռիվ...*
Զասես, խաչն գացիր վըր Չար Թիվին.
Դավիթ ակնա չունի՝
Դավիթ կ'ասա.

«Հիշամ Ամաչ Պատրաժին վըր Դավիթ Չար Թիվին.
Իյամ, իրենք որ ճոամ, գամ Շմըշկե Սըլթանի կռիվ»։

32. Դավթի կռիվը Շմշկի հետ. ան ապաճուտ և Դավիթը

Կ'երթան տուն. իրենք որ կը ճոա, չիգա կռիվ.
Վըր չոթսին մըչ ենու երկու թիվ բըրի մ' ելնիվ.
Ելնիվ հերդճաակոխ՝
Կ'ասա.— Կնիկ, ձի լողկըսցու,
Չանի ինչ ետ կը խոս, չոտս իմ հիրես՝
Կնիկ կը բերա, կը լողկըսցա,
Կ'ասա.— Դավիթ, ետս ինչ բրին ա վըր քու թիվին՝
Կ'ասա.— Դու ինչի՞ ասիր իմ հիրես.
Էն որ ինչ յես երդվա, ելա հերդճաակոխ.
Դու չիտեր իմ հիրես, կարելի եր յես չապանվեր՝
Տ'երթամ Շմըշկե Սուլթանի կռիվ,
Չանի յես ժիր չըմ իգա՝

Կ'ելնի, կ'իյա՝
Կ'իյա, կռիվ կ'ենա չուտ եվարին.
Եվարին կը գա, գինք կը թալա մըչ գետուն, կը լողկընա՝
Շմըշկե Սուլթան կ'ակնախ՝
Մեկ ձայն մարդ ըմ կ'ասա.
— Ենոնք չըհղին ին, խրեղին ին.
Ենոնք չխոսին ջոր՝ կը ցամքին՝
Շմըշկե Սուլթան քիրե մ' կը շինա գետապուռնկ,
Գոլքնի խոփեր կը լըցա հինի, կը վառա՝
Դավթի ինչ վախտուս կ'ենա, ուրը գա, լողկընա,
Ենոնք գոլքնի խոփեր չուտ կը տան վերին,
ԸզԴավթի կը սպանին՝

* Այստեղ պակասում է Շմշկե Սըլտանի պատասխանը, որ Դավիթը չի լսում։ Խ մ բ.

33. Մարդաբները Դավթի սարը բերում են Հալեբ. Միներ գնում, առնում և իոր մահվան վրեժը, բերում և իոր դիակը Սասուն. խոնդութը ինքնասպան և լինում

Դավթի մըտըրմներ կ'ելնին Դավթէ, ինչ կա,
կը կապին վըր Քաւռիկ Ջալալուն, կը դան Հալէբ։
Մհեր ել ճան կը խաղա.
կ'ասա.— Հայդ կացիք, կռվու սաղ ձեն կը գա։
Ճժեր կ'ասեն.— Մեր տեղ մեռել մեռնի,
Սազով կը տանին, կը խուրին։
Տիր մ' ել կ'ակռախ՝ ըզդըզակ կը բռնան։
կը խի՝ հնու խեր ըսպանվիր,
Ինչ կա կապած վըր Քաւռիկ Ջալալուն, կը գան։
կ'ասա Մհեր.

«Աչքեր, դուն կուրներ, ոտա-ոտա չեիքըմներ,
Ըընդոններ վըր քու խոր Գլխու Գուտին.
Աչքեր, դուն կուրներ, ոտա-ոտա չեիքըմներ,
*Ըընդոններ վըր քու խոր Քամար Պողվըտին...**
Աչքեր, դուն կուրներ, ոտա-ոտա չեիքըմներ,
Ըընդոններ վըր քու խոր Թուրն ը կեծակին.
Աչքեր, դուն կուրներ, ոտա-ոտա չեիքըմներ,
Ըընդոններ վըր քու խոր Շապիկն Զրեխալին.
Աչքեր, դուն կուրներ, ոտա-ոտա չեիքըմներ,
Ըընդոններ վըր քու խոր Ջըմին Վուլտանին.
Աչքեր, դուն կուրներ, ոտա-ոտա չեիքըմներ,
Ըընդոններ վըր քու խոր Քաւռիկ Ջալալին»։

կ'ելնի, կ'իյա կռվու տեղ.
Կ'իյա վըր խոր լեշին, արուն կ'հոսա տեղ։
Ասաց. «Ո՛վ երկնայինն տեր,
Քանի մ' ազնին, վորձնեղն,
Ըընչ Շամըխկ Սուլթանի երկրին կա,
Յես սպանիմ, նոր իմ խոր արուն գնալի»։
Ինչ կա, սպանից, եկավ.
կը խի՝ տեղ արուն և մ' ել կ'հոսա։

---

* Գրանից հետո գրված և բազմակետ և գրված՝ «ասաց» այսինքն՝ հոր սպրդն ու ձին բոլորը կը հիշի։ Լրացնում ենք հետևյալով 580—586 տողերին։ Խ մ.

կ'երթա, մեկ պատավ կը խփ.
Չեն եւ ապանեց, եկավ վերը խոր չանգըկին.
Առին, եկան Սասուն.

Խանդուտ փանջարեն վեր իրիշեց,
Ըզ Դավիթ լիշ տեսավ,
Ըզինք եղեր գետին, ապանեց.
Երկուս խընդրաց ատրան, խուրնկին.

9

Մ Հ Ե Ր

34. Մհերը Չենով Հովանի կնոջ զրպարտությամբ արտաքսում և ցնից

Մհեր ձեաց Չենով Հովանի մոտ.
Չենով Հովանի կնկան աչք ընկավ ըզՄհեր.
կ'ասա. «Ձես ձեռ տը թալեմ ըզՄհեր,
Բանքի ձիկ ապե մ' եղնի ետնց ցեղենդ.
Ինչըխ ուբը կ'ենա, Մհեր խըտա ենու ձեռաց չերթա.
Որ ըմ ընչ Մհեր կ'երթա նեճիր,
Ինի ուբ քինթ-մոուխ հրմին կ'ենա բրինդար.
Չենով Հովան կ'ասա.
— կնիկ, ես ինչ ա իվիր քի.
կ'ասա.— Մհեր ձեռ նիմալ թըղ ձի,
Ձես ենի խարար չարի,
Ըզի ըսնա ասավ բրինդար.
կ'ասա, ենի մեր տուն տը չգա.
Չենով Հովան կ'ասա.
— Իմ ուժ ել ըզեն չհաղթա.
Ձես չըմ կանա վերը ենու.
Թի ենա գործքանիր շինենք,
Ին սրտին չկանա ավիրա.

Նվարին Մհեր կը գա, գոռ չկա, գործքան չկա.
կ'ասա.— Քրիսդոս, կնկանն խարած ես, գոռ բաց, յես գամ.
կանամ անեմ մեկ գործքի բան,
Հայտ իմ խոր շինածն ը,

Սրտիս չըմ կենա ավրիմ,
Ձենով հովան կ'ասա.
— Գընաս, քու մոր, խոր խաբցնեն,
Դու Սասմա ոջախից բնչհար ես։

35. Առտահաս Միհրը ծնողների գերեզմանի վրա. ծնողների խոհուրդը. Միհրը փակվում է Ակռիս բարում

Կ'նչնի, կ'իյա մըտ մոտ գերեզմընին, կ'ասա.

«Մեըրիկ, վըր իլի, մեըրիկ, վըր իլի.
Ձիկ Սասմա տանն բնչհար արած ին»։

Մեր կ'ասա.

«Գնացեր գնվրանը ձեռնես,
Թնփիր գինեն իրիսես,
Դու խոր խաբցընեն»։

Կ'իյա վըր խոր գերեզմընին,
Իրենք տիր խաղով կ'ասա.

«Խեըրիկ, վըր իլի, խեըրիկ, վըր իլի,
Ձիկ Սասմա տանն բնչհար արած ին.
Խեըրիկ, վըր իլի, խեըրիկ, վըր իլի,
Ձիկ Սասմա տանն բնչհար արած ին.
Խեըրիկ, վըր իլի, խեըրիկ, վըր իլի,
Ձիկ Սասմա տանն բնչհար արած ին»։

Խեր կ'ասա.

«Գնացիր գնվրանը ձեռնես,
Թնփիր մաղըն մուրուսես.
Դու գիր Հնըրը գրած ա.
Դու տեղ Ակռիս քնըն ա։
Դու անմահ վորտի յես.
Դու չենեն տիր, տիր մ' էլ չինվի,
Ուըր գետին քու ծիս հանդչիվ գնյամիշ տա,
Դու չենեն քուն...»

Կ'երթա, Ավափու քարի հիւխս վե կը լա.
Քար կը բացվի, ձեռ կը մարի հինվի։

36. Վերջաբան

Կ'ասա՝
Մըկա հըմեն տարի ծամբայման ենու նշանակ կա՝
Մին կը չըտա, քար վե կ'երեվա։
Ուրըր գայեն տիր մ' ել ավրվի, չինվի,
Ինի կ'ելնի հերիսան։

Սպանած ծառեր

պատմեց
Գեղարդի
Գրիգոր Փոխանցեղեսպարյան

դրի առավ 1916 թ
Սեմեք Երիմ Տեր-Հակոբյանը

Գէղար Փախուն

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Բանահավաք Սեն-Բերիսի Տեր-Հակոբյանը, յավոք, կորցրել է այս պատմության ասացողի մանրամասն կենսագրությունը։ Պատահմամբ ձեռագրի առաջին թերթի ձախ անկյունում կա հետեվյալ ծանոթությունը՝ «Բրխդոր Փոխան, Թավաշի Հարբերդ գ., 45—50 տարեկան»։

Հարց ու փորձի միջոցով իմացանք, որ Բրխդոր Փոխանն ապրում է Ցերեվանի Կոնդ թաղում։ 1933 թ. սեպտեմբերի 25-ին Մոկացի Արտաշես Շահինյանի տանը՝ հանդիպեցինք և քաղեցինք նրանից հետեվյալ կենսագրական տեղեկությունները։

Բրխդոր Փոխան Ցեղիսպարյանը Թավաշի Հարբերդ գյուղացի չի, մոտ 60—65 տարեկան, անգրագետ։ Նրա ընտանիքը բազմամարդ է եղած՝ հայր, մայր և յերեք յեղբայր։ Հայրը վախճանվել է, յերբ ասացողը փոքր է յեղել։ Հոր մահից հետո՝ նրանք յեղբայրներով միասին են ապրել։ Բոլորն էլ ամուսնացած եյին. յուրաքանչյուրն ունեցել է մի քանի յերեխա։

Հայրենի գյուղում յեղբայրներն զբաղվում եյին հողագործությամբ։ Հարբերդում նրանց անասնությունը համարվում էր միջակ. ունեյին՝ 60—70 կթան վոչխար և այծ, տալլ, գոմիշ, 17 յեզ (կով չեյին պահում)։

Գյուղում հարկերն ու տուրքերը ծանր եյին։ Պատասխանությունը հարկերի դիմաց փող էր պահանջում, իսկ նրանք փող չունեյին. «Մալ չինք ուղի ծախե,— ասում է նա.— պետք է մալ ըլնի, վոր մալով ապրվինք։ Տարին էրեր, խաց կը գեր. տարի կըներ, չեր բզա...»։

Փող վաստակելու և հարկերը վճարելու նպատակով նա ստիպված է յեղել պանդխտության ճանապարհը բռնելու։ Գնացել է Կ.-Պոլիս և յերկու տարի այնտեղ մշակություն է արել, «համբալ է նլի»։

«Մեծ նահանջին» ընտանիքով յեկել և նշմիածին է մեկ տարի ապրել և այնտեղ։ Այդ տարին նրա կյանքի ամենածանր տարին է յեղել։ Նրա կինն ու վեց յերեխան մեռել են նշմիածնից նա տեղափոխվել է Ցերեվան և մինչեվ րոպե էլ ապրում է այստեղ։ 1918 թ. նա յերկրորդ անգամն է ամուսնանում։

Բրխդոր Փոխանը Ցերեվանում բանվորություն է արել։ Ներկայումս էլ տեվապորձ բանվոր է Ցերեվանի I Հիդրոշինում։

«Դավթի խաքաթը» լսել է համագյուղացուց, իրենց հարեվանից Զաքո անունով մի «խաչլվեր մարդուց»։ «Զաքոն ոդոմիս կը տար, ամա միատ չեր։ Զաքոն շատ ի յուս կը պատմեր»։

Բրխդոր Փոխանը պրոֆեսիոնալ ասացող չեր։ Նա «խաղով» չի անել «Բանի մ՝ խաքաթ է ասված նլի, ամա մտացեր եր»։

Կենսագրական տեղեկությունները քաղելուց հետո՝ բանահավաքն ձեռագրից արտագրած պատումը դանդաղ կարդացել ինք ասացողին և մի շարք լեզվական արբագրություններ ինք կատարել և ձեռագրի մի քանի մուքի, անդրաշ բառերն ու վոճերն ուղղել։

Գրիգոր Փոխանը հայերնի դյուղի բարբառը հետազոտած մատանած է։ Նրա այժմյան լեզուն կրել և զանազան բարբառների ազդեցությունը նա մի շարք բարբառներից բառեր ու վոճեր և քաղուած, սակայն արտասանությունն համարյա անփոփոխ և ճեացել. հայերնի բարբառը, կարծես, այդ կողմից հարթանակ և տարել։

Կ. ՄԵԼԻՔ-ՈՀԱՆՋԱՆՑԱՆ

Բանահավաք Ս. Տ.-Հակոբյանի ազագրած այս պատումը վերականգնել ինք, պահպանելով նրա կիրառած առանդնաձևությունը։ Տեղատումը բացի մի քանի տողերից մերն է։

ՀՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ա

ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ

1. Սինամքայիմ կռապաշտ թագավորն առնում է Դեմբիկ խաչապաշտ թագավորի աղջկան. Սանասարի չեվ Բաղդասարի ջրային ծնունդը

Սինամքայիմ թագավոր կռապաշտ թագավոր եր.
Դեմբիկ թագավոր խաչապաշտ թագավոր եր.
Համա ան Սինամքայիմ թագավոր
Դրեր եր վրը Դեմբիկ թագավորին.
Ինու ապր շատ կարից, քչկացուց.

Դեմբիկ թագավորին կըներ մեկ աղջիկ ըմ.
Մորուքի ինչ ելեր են, դեռ չեր խանե.
Որ, արեվ-ըն չեր տեսե.
Մեջ գաֆասին դրեր եր, շաներ եր.
Նստա աղջիկ չեր գիտե՝
Առեվոր ինչպես և, աշխարք ինչպես ու
Ամուր մեկին հետ Սինամքայիմ թագավոր ասաց.
— Դեմբիկ թագավոր, քեզիկ աղջիկ ըմ կա, առ ձի.
Ուր չի տաս ձի, քու ապր պիտի մեկ տիր վերջացրցեմ։
Ասաց.— Սինամքայիմ թագավոր,
Ձես կ'երթամ, իմ աղջկան մոտեն կը խոսցնեմ,
Տեսնամ իմ աղջիկ ինչ պատասխան ձի։

Գնաց, աղջկա մոտեն խոբցնեց,
Աղջիկ ասաց.— Հայրիկ թագավոր,
Ձես ասելիք չեմ գիտե՝ ինչըխ և վըր աչխարք.
Ջի խան գա՛ս, մեկ ուս խաս իմ չափին աղջիկ դիր խը ձի»
Կան գանք մինչեվ հեվարին,
Հեվարին կը գա՛մ, քեզի խոսք ըմ կը տամ։
Գնաց, կան եկին մինչեվ հեվարին։
Աղջիկ տեսավ՝ աչխարք արեվ կա, աչխարք արեգակ կա,
Ամեն մարդ խըտ ա՛ր գործին.
Վոմանք խըտ ա՛ր ջրին, ոչխարին,
Վոմանք ել խըտ ենուշց ուրնջրուքենին։
Աղջիկ չատ մոածեց, ասաց՝ «Հեյ-վաՀ,
Ենքան լա՛ւ-ասելիք կըեր աչխարք, չես չեր գիտի»։
Շատ նեղացավ աղջիկն ման գալով։
Հեվարին վոր ու՛ր գաներան, ուրն գեն,
Ասաց.— Աղջկնե՛ր, գա՛ք քեզ՛ք,
Ձես եսա հաղրբին վերեն քիչ ըմ ջուր խմեմ։
կուցք տարավ, հաղրբից կուցք ըմ հըլին ջուր խմավ.
Մեկ կուցքն ել վոր տարավ, մեկ կիսատ ջուր երի,
հոգսխատ երի.
Հաղրուր կտրավ, կիսատ մնաց կուցք։
Աղջիկ լա՛լով մըջ ա՛ր գլխուն եսու,
Ասաց. «Հեյ-վաՀ, ինչ մեղավոր պռոնիկ եր չես,
Վոր պա՛խած հաղրբրներ հեռջով ձի կտրավ»։
Ելան, դարձան, ուրն եկին։
Թագավոր գնաց, աղջկան ասաց.
— Հա՛յ աղջիկս, մեկ պատասխանեն ձի։
Աղջիկ մոածեց.
«Մեր ազգն ենքան գնացեր, քիչ մնացեր,
Հազարավոր հոգիքներ կան.
Վոր չես են կռատաչա Մինամքա՛րխմ թագավոր չառնեմ,
Պի են հազարավոր հոգիքներ կորուսանա։
Աղեկ ա, չես Թող կորուսեմ,
Վոչ Թե են հազար հազարավոր հոգիք կորուսեն»։
Ասաց.— Հայրիկ, ձիկ տուր նրան.
Բայց չես կը խնդրեմ քա՛ մոտեն,
Վոր մեկ տիրացու ենես կնկան խամլ, գնես խըտ ձի,
Վոր խըլա՛ւուն, հեվարին ժամ ասա, չես իմ ազոթ ենեմ»։

Մեկ տիրացու խամլեց եանով խըտա աղջկան,
Վոր խըլեաու, հեվարի ժամ կ'ասեր աղջկա համար,
Վոր աղջիկ ապոթք կ'եներ։

Աղջիկ ասրան Սինամքըրմի Թագավորին
Մինչեվ քեռասուն որ ենոնց հրաման չկըեր,
Վոր ենոնց կնկին տեղեկ երթան։
Քեռասուն որ վոր ըլըմամ,
Ելավ, գնաց կնկին տեղեկ,
Տեսավ կնիկ ծոցվոր ա։
«Ջանըմ, ասաց, եսիկ յես նոր կը գամ կնկին տեղեկ,
Չո, կնիկ ծոցվոր ա».
Երբ, ենու վազըրներ կանչեց,
Սինամքըրմի Թագավոր մեջիս երեց,
Կանչեց կնկին ենուեղ, վոր ու կնկին վիզ առներ, ասաց.
— Կա-չկա եաս ծոցվորութեին եաս տիրացու մոտեն ա։
Կնիկն ասաց.— Լավ, ձի որ ժամանակ ունեք,
Թե կնիկ ինչպես կը մեկնի, յես ենանկ մեկնա,
Չաբի իմ արեն ձեզ խալալ ա, իմ վիզ առեք։
Թե վոր յես հաբրիշ կերպով մեկնա,
Դեն գիտեք,— Աստուծմե յա։
Սինամքըրմի Թագավորին ժողովուրդն ասին.
— Աղեկ կ'ըսես, երկու խոտ կնիկ դնենք ենու պահապան,
Տեսնանք՝ ինչըխ կը մեկնի։

Ժամանակին վոր եկավ մեկնելու,
Աստվածուհին եոու ենոր չուխա ըմ լաճ.
Կնիկ բերան վե մեկնավ։
Չուտ տարան Սինամքըրմի Թագավորին.
— Աստվածուհին եոու քե չուխա ըմ լաճ.
Բերան վե մեկնավ քե կնիկ։
Սինամքըրմի Թագավոր կոպաշտ Թագավոր եր,
Աստված չեր խաբվաաս, ասաց.
— Ձես կը խաբվաաս են գոքեր, վոր յես կը պաշտեմ։
Վոր լաճեր չոջանան, ասաց,
Ձես պիտի են երկու լաճու վիզն ել առնեմ։
Վոր ենիկ Աստուծմե յա,
Տեսնենք՝ ենոնց Աստված ինչ առնե ձի։

Ծողածին թև տալե-տալե կը չոլանա,
Երանք ամխա-ամխա, որ-որ կը չոլանին։
Ալուր մեկին մեկի անուն եդին Սանասար,
Մեկի անուն եդին Բաղդասար։

2. Ճեղքայրցիներն իրենց մոր հետ փախչում են Սիճամխարիմի ձեռքից. Գրավիլ ամուսնում իրանց համար տուն են շինում. Ծերուհին տան անունը դնում է Սասուն

Շատ ժամանակ վրըն անցավ, լաճեր չոլացան.
Լաճեր կը խեն՝ ենոնց մեր որ վրը ալուր կը կոտորվի։
Լաճեր ասին.— Մայրիկ, հատ քե ինչ ա եղե,
Վոր դու որ վրը ալուր կը կոտորվես.
Քու աչից արտասունք չի խալանա։
Մենք կը նայինք, վոր ասավածդ քեն՝
Մե տեր և քեզի չուխտ ըմ լամ.
Դու թագավորական կին ես.
Մենք կ'որոնենք՝ քե բան պակսորդ չկա.
Եկո, նայինք՝ քու գալդն ինչ ա,
Վոր դու որ վրը ալուր կը կոտորվես։
Մերն գարձավ, ասաց լաճերուն.
— Հայ վորդիք, վոր յես չկոտորվեմ, վոր պետի կոտորվի։
Ձեր խերն հասը, վադն ճասցեր,
Վոր ձեր երկուսի վիզն աձնի։
Լաճ պատասխանեց մոր, ասաց.
— Մայրիկ, եգապես բան էլ կա։
Մեր ասաց.— Ձեր խեր կռապաչա ա,
Ձեր երկուսի վիզն էլ ա՛ առնե։
Ասաց.— Մայրիկ, չոտա լավ։

Վոր մուխ հատ գիշերվան,
Լաճեր էլան, ինչ երին.—
Էլան գացին Սինամքարիմի թագավորանեն։
— Հեյ սեյիս, ասին, երկու լավ ձի մե խատար գու ս քաշե՛
Ենոնք ձիանք քեզեցին գնա։
Մերն թալին ենոնց քամակ, գիշերով քշեցին։
— Մայրիկ, ասին, դե էն թագավորն թող գա,
Մեզ բռնա, մեր վիզ առնե։

Զոյս որ, դիշեր ցերեկ քշեցին, խոր խոդից դուս եկան։
Վոր դուս եկան, մեկ մեջի մը մեջ եկան,
Ասին.— Եսուեղ մե լավ բավական տեղ աւ
Ասին.— Հայ մայրիկ, եսուեղ բավական տեղ ա.
կը նստինք եսուեղ, կ'ապրվինք։
Որ ըմ երկու, իրեք եղսուեղ մնացինք։
Եղոնց սովորութինն, արհետ իրենն եր.—
կ'երթան ավչութինն խըլսուն մինչեվ հավարին։
Ավուր մեկին մերն ասաց.— Հայ վորդիք,
Դուն դի դրեր եք իսա մեջի մեջ համպեխ վըրին.
Գնան-պեզան որ ըմ ձի դըպի,
կնիկ եմ, ձե նամուսին դեմ աւ
Տղաներ վուրուդին, ասին.
— Հայ մայրիկ, ինչըվ կ'ուղես՝ ենենք։
Ասաց.— Տղաներս, կ'ուղեմ ձեղանից,
Մե պզտիկ սենեկ ըմ շինեք, ձի դնեք մեջ։
Խըլսուն կը գնեք նեկրութին, դուս կը փակեք վըր ձի,
Հավարին կը գաք, դուս կը բանաք, կը գաք մատ ձի։
Հայ վորդիք, եկեք, հետը գացեք քշրի։

Ելան Սանասար, Բաղդասար իրարու խետ գացին։
Գացին, տեսան՝ հանից մե սենեկի պես քար ըմ կայնուկ եր։
Սանասար կը տա Բաղդասարին,
Բաղդասար չի կանա շալկի։
Բաղդասար չի կանա տա Սանասարին, վոր շալկի։
Սանասար կը տա վըրին, չի կանա շալկի։
Մինչեվ հավարին եգպես տանջվան խետ քշրին.
Հավարին առանց քշրի, նեկրըվ եկան մատ հնոնց մեր։
Մեր վուրուց, ասաց.— Հայ վորդիք,
Խըլսուն գացիք, եսիկ հավար ա եկիք,
Հոգ ե ձեր նեկրիր, հոգ ե ձեր քշր։
Սանասար պատմեց մոր, ասաց.— Մայրիկ,
Գացինք մե մեծ քշրի առաջ կայնանք.
Ցես կը տամ Բաղդասարին, Բաղդասար չի կանա շալկի։
Բաղդասար չի կանա տա ձի, վոր յես շալկիմ։
Ցես կը շալկիմ, Բաղդասար չի կանա տա։
Եսպես չուր հավարին մնացինք, եկինք։
Մերն հնգաձի նորեն իմացավ, ասաց.

«Չո՜, Սանասարն են հըլին կուգքն եր,
Բաղդասարն են կխասա, խողախաս, պղտոր կուգքն եր»,
Նոր խմացավ, թե Սանասար քյոն Բաղդասար գորեղ եր,
Ասաց.— Հայ վորդիք, խըլյասուն գյոգիք.
Թող Բաղդասար ու խամար քյոր բերե, Սանասար՝ ու
Ինչո գալես ասաց.—
Վոր ենոնց երկու ախպոր սիրա իրարուց չմնա,

Խըլյասուն երկու ախպեր ելան գյոգին,
Սանասար մե ահագին, չոջ քյոր ըմ շալկեց, երի.
Ջոջ, ահագին քյոր մ' ել Բաղդասար շալկեց, երի,
Երկու որ գյոգին, հըմեն ախպեր երկու քյոր երի,
Բերին գլաս կայնեցուցին,
Բերին, ինչ երին.—
Եգա չոջ սարերի գերըզնքաներ կըներ,
Կարեցին, բերին, քալին վըրեն.
Եսպես ալին հիրուր առանց Քրոփելու.
Սանասար ասաց.— Մայրիկ, մեր տուն շինեցինք.
Մե մարդ վոր գա մեր տուն,
Մեր տան անուն ինչ ա, վոր գա մեր տուն,
Մեր ասաց.— Վորդի, կա հան ի,
Ճանապար վե քյոլման կ'երթա.
Ետա քյորին հետով մեկ ըխտիյար խալվա՛ր կ'իյա.
Գնա, են խալվա՛ր բի հասատեղ,
Թըզ քա տան անուն դնա.
Սանասար, Բաղդասար ելան, ձիանք խնծան, գյոգին.
Ասին.— Հայ պապիկ, արի, երթանք մեր տուն.
Պապիկ վուրուց, ասաց.— Հայ, կանանչ կարիճներ,
Ցես ինչ որ գամ ձեր տուն. վոչ, ձենե բա մ' կը գա.
Ցես ինչ պի գամ ձեր տուն, փիր ըխտիյար մ' եմ.
Թողնք, երթամ, քյորին խասնեմ.
Սանասար ասաց.— Ձե, չես պիտի քե տանեմ, պապիկ.
— Ձանըմ, ասաց պապիկն,—կանանչ կարիճներ,
Ցես պիտեմ, թը դա ձի ու տպանիք.
Ասաց.—Ձե, չե, պապիկ, մի վախենա, մինք քե բան
չենք ենե.
Չամա ձեռ խոռ գպապիկ ճիվ, երթալ վըր ուր ձիուն,
Առնց, տարավ, մնչ տան եգիր գեսին.

Աաաց.— Պապիկ, դու գիտե՞ս քե ինչի համար ենք բերե՝
Աաաց.— Չէ, կանանչ կարիճներ,
Բա, չես գիտիմ՝ ձի ինչ համար եք բերե՝
Աաաց.— Պապիկ, մենք քի բերեր ենք,—
Եսա տուն մենք նոր ենք չինե,—
Վոր դու մեր տան անուն դնես.
Մեր տուն առանց անունի չա՝
Պապիկ ելավ, վորոնեց դառն.
Տեսավ՝ ահագին տուն չորս քար ա.
Տեսավ՝ ահագին գերընքաներ քիշած ա վերևն,
Տված ա հիրուր առանց Քըռվելու՝
Աաաց.— Չէ, կանանչ կարիճներ,
Եսիկ դու տուն չենք չինե՛,
Բընաբուակ ըլի՛ ձև, մեկ սասում մ՛ եք չինե՝
Տան անուն ինաց Սասուն՝
Տան անուն վոր ինաց Սասուն,
Ասին.— Մայրիկ, մեր տան անուն Սասուն ա՝

3. Սասունի բնակչության ծագումը. չեղբայրները ծովից ձեռ են բերում Փոսկիկ Ջալալին. Սանասարի չեվ Բաղդասարի սերունդը

Երանեկ փալավան եղան Սանասար, Բաղդասար,
Վոր ենոնց ձեն աչխարք բռնեց՝
Շատ մարդեր վոր լսան, ասին.
— Ջանըմ, մենք նստեր ենք հաստեղ, ինչ.—
Գնդ մարդեր ամեն ժամանակիկ
Կը գան, մեր մալ գնրնեն, կը տանեն՝
Ընը՛, վա՛ ա, մենք կ՛երթենք եղա Սասուն,
Վոր երկու փալավան կա,
Վոր մեկ մարդ մեր մալեր չգնրնե, տանի՝
Էն քիչ-քիչ, հա քիչ-քիչ գնցին ենոնց մոտ,
Շատացան, ահագին քնդաք մ՛ ելավ՝

Ալուր մեկին Սանասար ասաց Բաղդասարին.
— Էհյ ախպեր, մենք տ՛երթանք ես ծովու քնար.
Մեկ լավ ձի մեր խամար գտնենք, բերենք՝
Ելան գնցին ծովու քնար,—
Հրեգեն են, գիտեն վոր ծովու ձի կա,—

Եկան գացին ծովու քնար,
Կայնան ծովհափ, մև քար ըմ չուռ ավին.
Քիու լըղար մ' եւիվաց։
Աստըծու խրամանքով վոր գնրկին մնջ ծովուն,
Հրեղեն ձին նկավ գնաց.
Անուն դրին Բուռկիկ Ջալալին։
Ենանք խրեղեն են, մեկ-մեկու լեզու կը խոսկընեն,
Եկան խեժան, գացին ենանց տուն։
Սանասար ասաց.— Բաղդասար, մենք ալ պահվենք։
Սանասար ու Բաղդասար պահվան։

Ժամանակին վոր նկավ Սանասարից եկավ Դավիթ.
Բաղդասարից եկավ Վառվառ Վարդան.
Վոր Դավիթ, Վառվառ Վարդան եկան,
Սանասար, Բաղդասար մեռան։
Դավիթ ենքան գորեղ եկավ, նիզակ վըր Մըսրա.
Մսըր գավթից, գՄըսրա Մելիք սպանեց։
ԶՄսըր գավթից, Մըսրա խարջ կ'առներ.
Տարին քնռասուն չափ վոսկի կ'առներ,
Քնռասուն անծին արինջ կ'առներ,
Քնռասուն ազատ աղջիկ կը բերեր։
Շատ ժամանակ վոր հատպես անցավ,
Դավիթից եկավ Մհեր։
Վառվառ Վարդանից եկավ Ջինով Հնվան.
Վոր եկավ Ջինով Հնվան, Դավիթ մեռավ.
Ընկավ Մհերի ժամանակ։

Բ

ԴԱՎԹԻ ՅԵՎ ՄՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ԿՌԻՎԸ

4. Մսրա Մելիքը Սասունը դարձնում է հարկատու։ Միերբ ասուդներից ստանալով Մսրա Մելիքի կնոջ ճամակը, վրոջում է գնալ ճրա մոտ. Ջինով Հովանցն ուզում է խանգարել

Մըսրա Մելիք նիզակ վըր Մհերին,
Նիզակ վըր Ջինով Հնվանին.
Ինչպես վոր Դավիթ խարջ կ'առներ մըրցոց մոտեն,

Ենպես մըրցին առեց Մհերն, Զինով Հովանի մոտենա
Մհերին կըսեր· Գանձասար, ամեն ըղտեղ եր.
Մեջն չինել եր Խաչ Մարութա Բանձր Աւետարածին.
Ենոր սարն եր, ենոր ուխտատեղն եր·
Վոր Մհեր ու մըրցիք կռվան,
Են ժամանակ վոր Մելիք հաղթեց,
Քանկեց Խաչ Մարութա Բանձր Աւետարածին·

Ախուր մեկին Մըսրա Խաթուն,—
Մըսրա Մելիք մեռավ,—
Եկավ, մեկ գիր ըմ գրեց, հոու երկու աչըղի ձեռ,
Ասաց.— կը տանեք Եսիկ Սասուն, կը տեք Մհերի ձեռ,
Կ'ասեք՝ Մըսրա Խաթուն չոռով քե կանչի՝ «իմ մոտ գնա»·
Ինչու խամար ենպիսի արաց.—
«Մըսրա Մելիք մեռեր է.
Թե վոր սասմեցոց մոտեն կրակ չառնենք,
Թողնենք, ենոնք երեցին,
Ենոնք պիտի նորեն մեղի մեռուցենք»·
Ելան երկու աչըղներ, Թուղթ առին,
Բերին, հարցրին Մհերի տուն·
Մհեր գնցեր եր նեչիր.
Զինով Հովան աչըղներին ասաց.
— Ի՞նչ կ'ուզեք, Մհեր չեն եմ·
Զինով Հովանի ձեն յոթ գաղա կ'անցներ·
Մնաց. վոր Թուղթ տվին Զինով Հովանի ձեռ,
Կարդաց, եկավ, կահիճ ըմ տվեց, անիչ մըեց գնա·
— Ձեր խեր ..., ձեր Մըսրա Խաթունն ....
Մեկ չեթիմ ըմ ճնացեր, են ալ պիտի ենոնք գնա, կորսեք·
Ձաչըղներ տվեց, գնա մըեց·

Մհեր սարեց եկավ՝ ծառ ըմ դրեր վըր թեվին,
Հըմեն ճըղեց մեկ նեչիր ըմ կախեր·
Եկավ սարեց, տեսավ՝ ինչ.—
Երկու շիվար աչըղ նստած գեղի կուշտ՝ կը լան·
Ասաց.— Ծա, շիվար աչըղներ, ինչու կը լաք հասատեղ·
Աչըղներ վուրուցին, ասին.
— Ասոված Մըսրա Խաթնի տուն եվ քակեր,
Սասմա Մհերի տուն եվ քակեր·

Եկանք Մհերի կուչա, մեզ տփեց, ծռից դուս մլեց.
Ականքի, ծարավ նռատած հասանել, կը լանք
Մհեր ասաց.— Եղ ինչ կը սայս
Տենամ են թուղթ, ինչ Մըսրա Խաթուն հաբևկղեր ա
Աչըղներ թուղթ ավին Մհերի ձեռ
Ասաց.— Հայ աչըղներ, եկեք, երթանք տուն
Մհեր վոր կա՝ յեան եմ, ենիկ Զինով Հնվան ե
Ասաբծու ահդ վըր ձի ըլնի,
Ձես քնռասուն ավուր վրեն Մըսրա Խաթունի մոտ գանվեմ
Եկեք, երթանք տուն, խաց կերեք, դնացեք.
Մըսրա Խաթնին բարով կ՝անեք
Ելան դնցին տուն, խաց կերան
Երկու աչուղ ճամբեն հաբևկղեց, գնաց, ինք մնաց

Երես խրոխտիր կ՝ուզեն՝ ինք մեռնեն, չուզեն Մհեր երթա
Կ՝ասաս. «Սա մեկ յեթիմ ա մնացե մնջոտող,
Դեր են ել պիտի կորուսա»
Հիմա չատ որերն գնաց.
Իռասեն ին որ գնաց, մեկ որ մնաց
Հիմա Մհեր ելավ վըր վոտաց, պիտի երթա
Մհերի կնիկ ինչ ելաց.—
Ելավ, սեվ մուշամբեն երի, քաշեց վըր ընռ սաբին
Վոր ելավ ձին խնծավ, Զինով Հնվան չեր թողնի
Մհերն ննտեղ ասաց Զինով Հնվանին.

«Խելաճա խրոխտիր, խեր չունեմ, երա խնդրեին.
Ձես ահդ ըմ խըտ Ասաբծուն երեր եմ.
Վոր յես չերթամ, յես իմ ահդի տակ կը մեռնեմ»—

Են ժամանակ՝ վոր իրենց ահդ տեղ չգեր, ոի մեռնեին—
Խրոխտիր կախվեր եր ձիան վրեն, կու լար, կ՝ըսեր.
— Մ՛երթար, ասոպեն խոփած ա
Շատ չարեն վոր կորվավ,
Մհեր ուր ձեռաց գնդր վուրուց, շարշեց վըր խրոխտիր.
Գնդրի քամին վոր եզար զխրոխտիր,
Խրոխտիր ախըլ գնաց.
Եսկնա մեռեր ե, ես քան որ
Վոր ախըլ գնաց, Մհեր մնաց ըրվար.
Խրոխտիր եդտեղ մեռավ

Քառասուն որ թըմըմի, ինք եւ տի մեռնի ահդի տակ.
Շիվարալ, ձիուց նկալ տակ,
Լալով, վողբալով սիրա մաժից խորոխպոր, ասաց.

«Ախրախտա խրոխպեր, վեր եվի,
Ցես ահդ խտա Աստղծու երես եմ.
Ասեր չունեմ, երթ խերուքին.
Վոր յես չերթամ, իմ անդով կը մեռնիմ»։

Խրոխպեր նկալ նստավ, ասաց.
— Հայ Մըհեր, դա կ'երթաս.
Զոր համբըխներ հետզհետ քե կանաչ դառնա.
Քաւ նայարոջ ձեռ վըր քե չի վերնա։
Ճակատ պագից Մհերին.
Մհեր քըշից Քուռկիկ Ջալալին։

Մհեր վըր Քուռկիկ Ջալալին մենք տանենք Մըսրա
Ամրընկին։

3. Միհրը Մսրա Մելիքի կնոջ մոտ. Միհրի վարդի Մսրա Մելիք

Մըսրա Խաթուն երես, նստե փանջարին,
Ինու աչքեր դեղն, ենու բսկեր խանն դա։
Մեկ սահաթվան ճանբախ փոռ խալչին,
Փռե համբախներ, շամդաններ վառե,
Կ'ուզեր, վոր Մհեր սերի գա։
Աչք բռներ ճամբես, տեսավ,
Վոր քամու պես մե ձիավոր ըմ կը գա, ասաց.
«Ճմարթա, կա-չկա գինեն Սասունցի Ծուռ Մհերն ա»։
Մհեր կայնավ նապես փանջարի հետզհետ, ասաց.
— Մըսրա Խաթուն, սան քո ասած, յես տի գառնամ։
Մըսրա Խաթուն ասաց.
— Ջանըմ, մեհվան հոգուես չի գրուցի խետ մարդու.
Ջիուց նկի տակ, արի ըստա, նոր քեզի կը պատմեմ։
— Ջեմ գիտի, ասաց, պետք ա ձի ասես.
Ցես ահդ եմ երեր խըտա Աստղծուն,

Վոր յես իմ վոտը գանգվից չհանեմ գիա,
Ասա, քո ասելիքն ինչ ա, յես ոխ գառնամ։
Ասաց.— Ջանըմ, կ'ասեն՝ խաստակողաչարք են սասմեցիքը.
Ձեր երկիր ավերմեմ ես, կրակ չկըմ՞ր հինի,
Վոր գիա եկիր, հասա սեղեն կրակ ոխ տանես ձեր երկիր։
Եկա, չայ ըմ, գահվե մ' խմենք, նորեն յեղ, գնաս։
— Ջանըմ, ասաց, հասա խոսքեր գիա ձի կենես, իա չեմ
ճանչնաս։
Ասա, նայեմ՝ քո ասելիքն ինչ ա։
Մըսրա Խաթուն տեսավ Մհեր պիտի գառներ,
Ուր խըղմաթքաբին ասաց.— Քիա տուն ավերի,
Նայե մի, յոթ տարվան պինի չկա.
Իսի պիտի գառնա, գնաս։
Խըղմաթքաբ եղավ, յոթ տարվան պինի երի,
Եասւ, վեր ձիան հասւ,— Մհեր խմավ։
Մհեր վոր խմավ, Մհերի ճակտից բռնեց,
Քանդի քանդինա եջավ ցած,
Բզեց, եղավ Մըսրա Խաթունի մոտ.
Եասատեղ երին հնոնց քեֆ-չայմբուզ։
Յոթ տարի Մըսրա Խաթուն չեթող,
Վոր պինախառւմ թողներ Մհերի գլխուց։
Ասաված հասւ Մըսրա Խաթունին մեկ գավակ Մհերից.
Անուն եդի Մըսրա Մելիք։
Ետր անուն եդի վրին։

Ավուր մեկին Մհեր, Մըսրա Խաթուն խոսըսան։
Ասաց Մըսրա Խաթուն Մհերին.
— Շաշդեն, հնա յոթ տարի քեզ սարխոշ կը տիրեմ.
Ելի թող, ջահնամի քո երկիր։
Հնանակ ասելու պես Մհերի պինախառմինն եթող։
Վոր Մհերի պինախառմինն եթող, Մհեր մտածեց.
«Հայ-հոյ, հա մեկ որ չե՝ յես հասատեղ.
Յես ինչպես իմ խորոխպոր ջուսար ոխ տամ.
Վալլահ, յես տ'ելլիմ, երթամ մեր երկիրը։
Ձին խնծավ, գնաց։

6. Դավթի ծնունդը չեվ ծնողներէ՝ Մհերի չեվ խորոտ Մարհնի մահը

Ջուաբ բերին Զհնով Հէվանին՝ Մհեր Մըսրա երի։
Զհնով Հէվան ելավ գնաց մըտ Մհերի կնիկ,
Ասաց.— Խորհուրտ Մարնե,*
Եսոր Մհեր, կ'ասեն, կը գա,
Երի, սեվ մուշամբեն յետ վուբուս
Խարտ վուբուց, ասաց.— Հայըվիկ,
Չաթի յես գիտեմ՝ Մհեր ուռտպուն խարխած ելավ.
Արծաթ ատրավ, փախը երե
Ասաց Զհնով Հէվան.— Խերտս, Մհեր կը գա տուն,
Յես կը խնդրվեմ քո մոտեն,
Վոր գա են ժամանակին, վոր Մհերի գլոխը կը ցըցես,
Մեկ ել վոր վրեն տեսնաս, իրես չիտաս.
Վոր ավիր իրես, ենգա կը մեռնի։
Ասաց.— Աղեկ կ'ելնի։

Շատ որեր վրեն ընցավ, ասվածութեն ավեց՝
Մհերից ենոր կնիկ եղավ Ծոցվոր։
Ժամանակին վոր եկավ,
Մհերի կնիկ վոր կայնավ, պիտի մեկնի,
Դրկեցանց կնիկներ հըմեն ժողվան, եկան մոտ։
Վոր պիտի մեկնի, Մհեր ի՞նչ երաց.—
Մհեր անեն գա՞ս չըլնի։
Հիմա Մհերի կնիկ կայնավ վոտաց վրեն.
Մհեր անեն գա՞ս չելնի։
Դրկեցի կնիկներ կ'ասեն.— Մհեր, գո՛ւս ելի,
Եսոր քո կնիկ կայներ ա վոտաց, կը մեկնի։
Ամոթ ա քե, կնիկ ա, ըրդ ա։
Մհեր կ'ասա.— Չե, յես գա՞ս չեմ ելնի.
Իլահի յես որ սեսնամ՝ իմ կնիկ ինչպես կը մեկնի։
Շատ չարչրեց զկնիկ. կնիկ վուբուց, ասաց Մհերին.
— Հայ անամոթ, ընչա՞ գա՞ս չըս ելլի.
Յես ըսոր կնիկ, ըրդ, հարմաթ, եսակյաս կնիկներ՝

* Բանահավաք Ս. Տ.-Հակոբյանը մի թևթևիկ վրա ունեք հետևյալ ծանոթությունը՝ «Դավթի մոր անունը Ղուլֆարե յար», իսկ պատառմի առ 990 «ողորմիսի» մեջ Մհերի կինը հիշվում է Գայլփերի ձմ բ.

Եկած ըսաուղ, վոր չես կը մեկնեմ,
Ցես կայնեը եմ վըը իմ վոտաց,
Դու չե՞ս ամչնար, վոր դու-ս չես ելնի,
Անամոթ, ադաբսըղ, չե՞ դու ես անամոթն ես,
Ինչ դու գնցիը Մըսրա երկիը
Քու թևվի գլոխ սեվցեր ա չուռա.
Դու ես անամոթ, ադաբսըղ մարդն ես։
Առլու պես՝ Մհեր նոտաուղ մեռավ.
Մեռնելու պես՝ Մհերի կնիկ մեկնավ.
Վոր մեկնավ, Մհերի կնիկն ել մեռավ։
Տղեն ճաց վըը ցղին,
Քանի վոր մոր խիճ չի խոսել ենոր բերան։

Վոր Մհեր ընցկոն մեռավ,
Մըսրեցին եվալ վըը Զենով Հովանին՝ Սասուն գավթեց։
Տարին ուր խարջ քոնուն չոփ վոսկի կ'առներ մոտեն,
Քոնուն անձին երինջ կ'առներ մոտեն.
Քոնուն ադաղ աղջիկ կ'առներ մոտեն։

7. Զենով Հովանը Քուռկիկ Ջալալի միջոցով ճոռածին Դավթին ուղարկում է Մսրա Մելիքի մոտ

Ելան, նոտա Սասմա քաղաք ինչ կանդալ ծըծմեր կըեր,
Նոտա տղեն տվին գնոտա ծըծմեր։
Տղեն վոչ մեկի ծիծ չվուրուց։
Զենով Հովան ինչ երաց.—
Գեղացիք ուր ժողվեց նոտաուղ,
Ասաց.— Նոտա տղեն պիտի մեռնի։
Գեղացիք ասին Զենով Հովանին.
— Զենով Հովան, Մհեր յոթ տարին վոր Մսըր ճաց,
Մկա ենոր ցեղից հնոտեղ ծըծմեր կա.
Նոտա տղեն պիտ' երեկոյան Մըսրա երկիր, հնոտեղ ապրվի.
Թի չես, նոտաուղ անկարելի գործ ա՝ ծիծ չի վիրուցա։
Զենով Հովան եկավ, գՔուռկիկ Ջալալին քաշեց դուս,
Նոտա տղի կոնդակ եդի մեջ մեկ խուրջին,
Կանչեց ձիու քամակ, ասաց.
— Քուռկիկ Ջալալին, չես կ'ուզեմ քու մոտեն՝

Իմ ազին գետ չվթալես, քաջ չզտնես,
Տանես Մըսրա երկիր, Մըսրա Խաթունին թագվիմ ենես։

Ձին խրնդին ձին եր, առեց, գնաց։
Մըսրա Խաթուն ուրեն փանջարեն նասեր եր.
Որոնց, քի Մհերի ձին եկավ,
Ասաց ուր հեզնվու խըզմաթքարին.
— *Ենա Մհերի ձին ա, եկավ.*
Բան ըմ կա վըր ուր քամկին.
Տեսեք, խոնք՝ եղ ինչ բան ա։
Գնաց, աշկնց, տեսավ՝ մեկ սավայ ձիւ մ՝ կոնդախ ա։
Քամկից առեց տակ, տարավ, հասուր Մըսրա Խաթուն,
Ասաց.— Ենա նոր եկած ազին եր վըր ձիու քամկին։
Ասաց Մըսրա Խաթուն.
— *Բարհամվեք, եկեք, հասա ձին բռնեք.*
Ենա ձին ա մեր երկիր քաղե։
Ձի, ձին փախավ, գնաց, եկի Սասում կայնավ։
Ձենով Չոլան երի, ձին ախտարմա երաց, ասաց.
«*Ասարծու անեծք վըր ենոր ասն տեղաց եկի,*
Վըր հենու գավակներուն եկի,
Վիվ հասա ձիու սալըն ել ըմ սըլ-սըլյաթին տաց»։
Ձին տարավ, մլեց յոթ գոնով նեղա,
Դոներ վըրեն գոցեց վըր ձիուն.
Ձիու ուռեկիս, խմեկիս հերդես վե կը տեր։

Մենք գնռնանք վըր Մըսրա Խաթունին։

8. Դավթի մանկական չարությունները Մսրում

Մըսրա Խաթուն հասա ազին շատ լավ կը տերեր.
Երեխեն վոր եթալ ուր ծրծեր, ծրծեր վուրուց.
Անուն դրին Դավիթ։
Ինչ խաղեցեն ամիս-ամիս կը ջոջանեն,
Ենոնք խրնդին ջրնահեն են՝ որե որ կը ջոջանեն։
Ժամանակին մեծացավ, եկավ յոթ-ութ տարեկան.
Ենոր փեհմա եկավ։
Ենոնց սովորութեն ինչ եր.—

Կ'իյնար, խըտա ճժևրուն կը խաղեր. ինչ կ'եներ.—
Դավիթ ճժեր կը տաներ, կ'ասեր.
— Ճժեր, ևկեք, երթանք, խաղանք մե խամաբ։
Կը բերեր բարտի ծառ ըմ կը կոտեր,
Ճժեր կը շարվին վերեն։
Տիր ըմ պծառ կը թողներ.
Ճժեր ամեն մեկ տեղ ըմ կը թալեր ծառն.
Բիմիսին վոտ կը կոտրեր,
Բիմիսին ձեռ կը կտրեր,
Բիմիսին կը մեռներ։
Ճժերու տիրվանք ամեն որ՝
Կը գեն մոտ Մըսրա Խաթուն, կ'ասեն.
— Մըսրա Խաթուն, քու լաճ ծուռ ա.
Մենք հիվի կ'ենենք՝ քու լաճուն ասա,
Տիր ս' ևլ անցկընա չենա. մեր ճժեր կտրեց։
Մըսրա Խաթուն ինչ կ'ասեր.—
Կ'ասեր.— Տո, վորդի, գու ինչի կ'իյաս,
Ըլլոլ ճժեր շարես վըր ծառին, թողնես։
Դավիթ կ'ասեր.— Մայրիկ, յես ինչըմ ենեմ.
Ենոնք կը գան, ձի կ'ասեն՝
Սըթ, երթանք, վըր ծառերուն խաղանք.
Ծառ կոտր, մենք տըրնգուղա տանք վերեն։
Թող չկան, յես ինչըմ ենեմ,
Որ ըմ երկու հատակս երաց, շատ հիժ ջնասեց։
Ճժերու տերվանք հըմեն որ՝
Կը գեն մոտ Մըսրա Խաթուն, գանգատ կ'ենեն.
— Վոր գու նոս քու ճժուն թանըմ ս' չենես,
Մենք մեր աներ որ տանենք նոս տեղեն։
Վոր շատ ջնասուքեն հոտ,
Ել Մըսրա Խաթուն չկծող՝ ենու լաճ կթեր,
Խըտա ճժերուն խաղեր։

Ց. Դավիթը բռնում և Մսրա Մելիքի հոլը

Մեկ ժամանակ ըմ վրեն ընցավ,
Ելավ մեկ ոտս տարեկան տղե ս'։
Մըսրա Մելքի տովարուքեն ինչ ա.—

Զգեցի ջոջկր կը ժողվեր, կը սաներ հաղ կը խաղէին.
Ամուր մեկին Դավիթ պըռաբվավ,
Ետեղ ելաց, ասաց.— Մարե,
Ինչո՞ւ համար Մելիք կ'երթա, հաղ կը խաղա.
Ձի եղ թըղ տանի խնա, չես թամաշա ենեմ։
Առաց Մըսրա խաթուն Մելքին.
— վորդի, քու սխալեր ասր խը քե, խըղ թամաշա ենա։
Մըսրա Մելիք ասաց.— Ձե, մայրիկ,
Յես ենիկ չըմ տանի խնա, ենիկ անդադար ա.
Յես գիտեմ՝ ենիկ ինչ ոձու ձագ ա. չըմ տանի խնա։
Մըսրա Մելիք ելավ, ուր մարդ ուներ, գնաց հաղ խաղելու։
Դավիթ ելավ, խը ճժիրուն գնաց, եղ մարիկ չերաց։
Ելավ գնաց նատուկ, ինչ հաղ կը խաղեն։
Գնաց, նստավ մըջ փոսին։
Եկին, Դավթի ձեռ բռնեցին, որ խանեն վե փոսից։
— Ձե, Դավիթ ասաց, վայլահ, չես ար նատիմ նատուկ։
Ինչըխ երին, չելավ վե։
Հիմա գեղացիք չիվրան.
Ի՞նչ ենեն.— դանին, կը գիտեն Դավթին։
Ու չի դանին.* բըռավ ենանց խաղ։
Հիմա չիվարան, կայնան.
Ինչըխ ընեն, չըլի վեր Դավթե։
Մըսրա Մելիք շատ ըռիսավ, ասաց.
— Հենա հերթիմ ոձու ձագ եկավ մըր խաղ բըռավեց.
Թողիք, չես գանեմ, գենիկ ատակացընեմ։
Մըսրա Մելիք գոռդ ըմ եգար Դավթին։
Դավիթ նատուկ մըջ փոսին չար ձեռ հոտ հեռջավ։
Քանի մ' Մըսրա Մելիք գարկեր եր,
Երկու ընցկուն՝ Դավիթ ենու գոռդ եգար, գին գնաց։
Ետատեղ ենանց խաղ բըռավ։
Ելան փոր-փուշման, թողին, եկին տուն։

10. Մսրա Մելիքը Դավթին փորձում է կռակով չեվ վոսկով

Մըսրա Մելիք հիմա կ'ասա.
— Ենիկ մըր խաղ բըռավեց, չես ալ ենու վիզ տանեմ։

* Չի գանին — չը գտնին Ա մ բ.

Հանդի ձախակոմն եր, եւան Մըսրա Մելքի տեղ.[*]
Հանդի աջակողմն եր, եւան Դավթի տեղ,[*]
Ասին.— Տղա յա, աղըլ չի խանգնի։
Մըսրա Խաթունն ասաց ենոր վորդի Մելքին.
— Դու ինչո՞ւ ընդկընեմ գնչ կը վարվիս խետ քու ախպոր։
Ձե՞ քու ախպերն ա Դավթի։
Ենիկ վոր մնջքից ա, դու էլ են մնջքից ես.
Նամուս երես, քի խոմար ա երես։
Ախպերն ա. հոտոպես մ' ենի։
— Ձե՞, ասաց, ենիկ ոձու ձագ ա.
Ցես պիտի ենու վիզ առնեմ։
Աջակողմ ասին Մըսրա Մելքին.
— կանի, բերենք չանախ քո վոսկի,
Չանախ քո կրակ, դնենք հետզհետ։
Թը ձեռ ավալ խըտ վոսկին,
Ենիկ ֆեհմա յա, մախասուս ըսկոն երաց.
Թը ձեռ ատրավ կրակ,
Ենիկ ճիժ ա, ենու աղըլ տեղ չենա։
Ասաց.— Շատ լավ։
Հենա բերին չանախ վոսկի, մեկ՝ կրակ,
Դրին Դավթի հետզհետ։
Դավիթ ձեռ ալ առներ խըտ վոսկին,
Հրիշտակներ ձեռ գվռեցին խըտ կրակ.
Մատ եռու վըր կրակին, մատ երեցավ.
Դեր եռու գլեզուն, լեզու ծերն էլ երեցավ.
Անուն դրին Թլեր Դավիթ։

11. Մարա նաթրուցը Դավթին ուղարկում է Սասուն։ Մարա Մելիքը պատվիրում է փախելամեներին ճանապարհին սպանել Թլոր Դավթին

Հիմա Մըսրա Մելիք ամեն որ ապռ կը տեր հինի.
Ասաց.— Մարե, չըմ գիտա,
Եսա ոձու ձագ իմ աչից առջևինն
Ցանն կը հարևկոտես, յանն յես կը սըպանեմ։
Ասաց.— Վորդի, խաց ըմ կ'ուտա Թլեր Դավիթ,

[*] *Տես — դնե, դեն, կողմ Ի մ ք.*

Քու աչքերուն բնհր չի բռնա.
Զրս ուզի՝ խը քե խաց մ' ուտա։
— Զմ պիտա, են ոձու ձագ կոտուտա իմ հեռչելեն։
Ասաց.— վորդի, աղեկ կ'ըլնի.
կ'ըլնեմ, հարևկեմ ենու խոր երկիր.
Թ' երթա, ենտեղ ապրի ենու երկիր։

Ելավ, ըսկ երաց Մըսրա Ղաթուն.—
Քառատն ավուր խաց, կերակուր թխեց,
Եղի խրտ երկու վասիլընին, ասաց.
— Դավիթ տանեք ենու խոր երկիր, կը Թողնեք, գնք։
Ասին.— Աղեկ ա։
Մըսրա Մելիք ելավ, Թանրի մ' երաց,
Ետա երկու վասիլընին ասաց.
— կը տանեք ետա Դավիթ, ճանրախ կը սպանեք,
ենոր շապիկ արնոտ ձի խամար կը բերնք։
Վոր ետապես իմ խոսք չենեք,
Ձես ձի երկրավի վիզ կ'առնեմ։
Ասին.— Շատ աղեկ ա։

12. Զենով Հովանի զորավարին յերազը՝ Դավթի ձեռով յերկրի վերածնության մասին

Հիմա վոր Դավիթ գնա խանին,
Զենով Չևլան երազ ըմ տեսավ Դավթի խամար։
Ասաց. «Ասված գիտե, հետը կա-չկա,
Մեր Դավիթ կարելի յա, վոր ետա երկիր գա.
Սաղ ա, մեզ մեր հողուն մտեր ա»։
Ասաց Զենով Չևլան.— Ղանդուռա խաթուն, վեր ելի։
Ղանդուռ խաթուն ասաց Զենով Չևլանին.
— Ղալիվեր, ինչու՞ չես Թողնի՝ մենք հանդիստ քնենք։
Զենով Չևլան ասաց.
— Ա՛խ, գու ոտար գալիմ ես, քե տեղ չի գովի,
Գու ելի, իմ սիրտ բաց, տես.
վեր ելի, վեր ելի,
Ետոր մեր բրջու բագան կայներ եր.
Մեր Թագրաղ կանչըցեր եր.
Մեր շամդամներ բրջու բագանի վերան վառվեր եր.

Մեր բախչի բլբո՛ւլ կանչեր եր.
Կա՞չկա, մեր հեթիմ մըջ մեր խոդին մահր ա՛ւ

13. Դավիթը հաղթում և փախեվաճճերին, ճնշում և ցրում յեվ յես ուղարկում Մսըր

Երկու փալխան գԴավիթի առին, եկին.
Կը նստին նսա երկու փալխան խաց ուտելու.
Դավիթին խաց չեն խոսւ
Որ կ'ըլներ՝ կը տեն, կ'ուտեր.
Ժամանակ կ'ըլներ, իրեք որ եվ չեն խոս,
Դավիթ կը ճներ խեղճ, անոթի։
Դավիթ ինչ կ'եներ.—
Կը քաղեր բաննջարներ, կ'ուտեր.
Կ'եներ մեջ արտերուն, խանդող կը քաղեր, կ'ուտեր.
Սարեր վոր վեր կը դեր, սունկ կը քաղեր, կ'ուտեր.
Ա՛խըր, բաննջրով, նսա բաննջրով ծուռ դարձավ։
Մեկ ժամանակ ըմ վոր ճամբեն եկին ընցկուն,
Նորեն նսա երկու փալխան նստան խաց ուտելու։
Ասին.— Դավիթ, արի, արի, խաց կի։
Ասաց.— Իմ մեր քաոսուն ավուր խաց խըտ մե դրեր եր,
Դու կերաք, ձի չի ավիք։
Հետովս յես ինկա իմ խոր խոդ-ջաբր,
Ել չեմ ուզի ձեր խաց։

Նսա երկու փալխան ականջ չըն ենի Դավթին.
Զուր եկան Լեռվա գետի վրեն,
Սասմա քամակ, են դին։
Վոր եկին Լեռվա գետի վրեն,
Նորեն նսա երկու փալխան՝
Միռոց խոսկեր երին մեկ, ասին.
— Բերենք, տանք մեջ մե նսա կաթիճի վրեն, Թալենք գնա։
Ասին.— Դավիթ, արի, ընցի մեր հետևիվ։
Դավիթ ասաց.— Չե՛, չուր մկա դու ճամբեն վե կը քելեք,
Ես իմ ուտելիս խոտ ա. ճամբեխց դուս կը քելեմ.
Եսիկ բան ըմ կա, վոր դու ձի Թաքլիֆ կ'ենենք,

---

* «Մինչդեռ Սասմա երկրին և Մսրինն» Ս. Տ.-Հ.

Թե՝ ապի, հընցի մեր հետևով.
Յես չըմ հընցնի ձեր հետևով.
Վոր կ'ուզիք՝ մեկ ընցիք հետևով, մեկ՝ հետիվ,
Յես կը ճամ կես տեղ
Եկին չուր կաթնիվ կես
Հետևին փահլիվան դարձավ վրը հրամնին,
Ասաց.— Դեր իս, Դավիթ,
Դավիթ ասաց.— Հինչ ա՛նենք,
Ասաց, մեկ ձեռ եթալ են փահլիվան,
Մեկ ձեռ եթալ են փահլիվան,
Ասաց.— երկուս մեկին փոխանդրիք.
Ծանչ, մկա ձեր երկուսն էլ կը թալիմ գետ
Փահլիվաններնե ասին.
— Դավիթ, կը խնդրինք քի մոռնին,
Մենք ուրուխ չուրխի տեր ենք.
Են անասոված Մելիք երաց,
Թի չե մենք քեզի բան չինք ասի.
Քի մե թերկ տուր
Դավիթ ինչ ասաց իմոնց.—
Ասաց.— Փահլիվաններնե,
Վոր դի հոտակես կը խնդրվիք,
Առնք իմ շապիկ, տարնք,
Մեկ թուշունք իմ կը սպանիք,
Թաթխնք մեջ ուր արնին,
Տարնք, տվնք Մըսրա Մելքին,
Ասնք՝ թե մենք Դավիթ սըպանեցինք,
Ահա ենու արնոտ շապիկ,
Վոր փըրթընիք ենու ձեռնին, չատ ապիկ ա,
Ենոնք շապիկ առին, եկին,

Մենք դառնանք վրը Դավթին,

14. Ջենով Հովանցն ու գյուղացիները դիմավորում են Դավթին. գյուղացիներն ափսոսանք չեն գալիս Ջենով Հովանցին

Դավթին եր՝ ինչ խոտ, ինչ բան ընկիր եր ձեռ,
Անոթուքընե կերեր եր.
Ըսուց միայն ծուռ դարձավ,

Ինկը եվ գլուխ չկը մնացեր,
Ելեր կը կտրեն հայհոյի պես։
Շատ որեր գնաց, Սասմա մոռացավ։
Գեղացու մեկ կ'ըսի.
Ենար Դավիթ պատմեր եր,
Թե՝ ես պիտի Սասուն երթամ.
Սասուն իմ հայրենիքն ա։
Գեղացին ակընդկլա կը տանի Զենով Չոլանին։
— Զենով Չոլան, դու համանման՝
Մեկ եկի, ձեր վորդի Դավիթն ա.
Իմ ակընդկլին քե։

Զենով Չոլան շատ ուրախացավ.
Են մեծ առնեն ելավ, եկավ, գեղացուն* ասաց.
— Ասավածուքեն մե նորին տղե մ' ա ավե.
Կը խնդրեմ ձեր մոտեն,
Ելեք, երթանք մեր Դավթի հետևեվ։
Գեղացիք գնացին, խեն, ինչըրա մարդ ըմ ա Դավիթ։
Գիտեն, թե խընց խեր դահա աղեկ ա։
Ելան ժողվան, խըտա Զենով Չոլան գնացին Դավթի հետևեվ։
— Հայ, Դավիթ վերն ա, հայ, Դավիթ վերն ա, կ'ասեն։
Գնաց Զենով Չոլան, Դավթի ճակատ լալկեն պնգեց.
Գեղացիք ձեռ կը տան Դավթի ձեռաց բռնկա կ'ինեին։
Դավիթ խաբար չի, չի մոռներ։
Ենանկ սրտին ընկեն ճամբան։
Վոր կը գա, չգիտե, թե հսկ սասնցիքն են,
Եկած ենու հետևեվ պատվի խոսար։
Խաբար չեն ենու հալից,
Ընդկում ինչ անոթի մնացեր։
Ելան եկին տուն։
Գեղացիք շատ այքայեն երկեն Զենով Չոլանին։
Զենով Չոլան ասաց.— Շո՛ւքը իմ Աստըծուց,
Ըսա մեկ գնակ եվ մ' եվ կայնավ,
Չելա՞ ինչ ա'ինեմ՝ շիմար ա։
Մենք ասինք՝ լավ մարդ մ' եր, շիմարիկ տղե մ' ա։
Շո՛ւքը իմ Աստըծուց։

---

* Գեղացուն — գեղականին, գյուղացիներին։ Խմբ.

Շատ գրուցան գեղացիք,
Ելան, միմեկ ուր տուն գային։
Մնաց Զէնով Չէվան, Դավիթ։
Դավիթ ասաց.— Խորոխպեր, ինչ ունես։
Ասաց.— Վորդի, չիքը իմ Ասրծուց,
Եհ, Ասրծու սադաղեն՝
Քի խոր գերեզմանն մեր իդարեն կ'ենենք։
— Լավ, ասաց, խորոխպեր, աղեկ ա։

15. Դավիթը գառնարած

Մեկ ժամանակ իմ ճնաց։
Ավուր մեկին ասաց.— Խորոխպեր, յես կը խնդրեմ քի մոտեն,
Ընդհնա պարապութեն չենք կըռնա ընցըցի։
Դու չնչ մարդ ես, խորոխպեր,
Մկա քի խաթըր կա մըտ գեղական,
Քի խամար մեկ ընչրնութեն իմ առ։
Ասաց Չէվան.— Վորդի, Դավիթ, քենեն կը դի՞ ընչրնութեն։
Ասաց.— Աղեկ, խորոխպեր, ընչու չի դի։
Զէնով Չէվան ելավ խնդրից գեղացու մոտեն, ասաց.
— Ցես կ'ապաչեմ ձե մոտեն՝ ընչրնութեն տաք Դավթին։
Աբեն.— Աղեկ ա, գառնարածութեն տանք Դավթին։
Ասաց.— Շատ աղեկ երեր ես, խորոխպեր,
Վոր գառնարածութեն ձի խամար առեր։

Դավիթ ելավ գնաց հետչեվ գառներուն։
Որ իմ խաց չկըներ, Դավիթ տաներ խետ։
Զէնով Չէվան ասաց.— Վորդի, գառներ տար, երեծա,
Զուր ճաշուն յես քե խաց կ'առնեմ, կը բերեմ։
Ասաց.— Աղեկ կ'ըլլի, խորոխպեր։
Ճաշուն խորոխպեր ելավ, խաց տարավ Դավթին.
Տեսավ գառներ, ասաց.— Ջանըմ,
Եսիկ տմեն ջուն-ջանավարներ, ինչքան կա,
Սա տնավեր ժողվի, մեկ մեկ գառներուն։
Աղվես, լըլտարակ ինչ կը վախենեն, գառներուց կը գեն դուս,
Դավիթ կը խասնի, ձեռ կը թալա վոտքեր,

Կը բռնա, կը բերա, գնա մըչ գնեներուն,
Կ'ասա.— Եսա տերով տերամեռներ՝
Գնա-մնա, ուղեր չըն թողնի՝ յես ռահաթիմ։
Խորխաթեր կը տեսնա, կ'ասա.—Ջանըմ,
Ըսիկ հըմեն աղվես, լոպըսարակ,
Ժողվի, մլե մըչ գնեներուն։
Կ'ասե.— Խորխաթեր, ընի գնա-մնա, հուլեր
Ջըն գնդրի, յես խաց ուտեմ։
Վեր աղվես հինչ փախի, Դավիթ կոտ ըմ կը գնա,
Կ'ասա. «Վա, քու տիրու խեր» ....
— Խորխաթեր, յես եսա գնա-մնա, ուղեր չըմ կընա տերի,
Խորխաթեր կ'ասա.— Դավիթ, Աստված քու տունն ավերա.
Եսիկ ջանավար են, դու ժողվի ես, լյեր ես հինի։
Թը՛ղ ան ջանավարներ, թըղ իյան։
— Ջե, կ'ասա, խորխաթեր, գեղացու հուլերն են.
Դե՞ր թողնեմ՝ իյան, կորուսնեն։
Ջթողնա։

Խորխաթեր դարձավ, եկավ տուն.
Ասաց. «Ջանըմ, եսա ինչ մուր եր՝ պատեցինք մե հիրեա։
Եսա մեր ծուռ, թալանիկ Դավիթ
Ինչկան շատ ջանավար վոր տեսե,
Բերե, լյե մեչ գնեներուն»։
Ասաց.— Գեղացիք, Աստըծու սիրուն ըլլի,
Թըլեսուն Դավիթ չդնեք հըոչնել ձեր գնեներուն։
Դավիթ ծուռ ա։
Դավիթն ել գնեներ հերիկուն երթ, մլեց մըչ գեղին.
Մեկ չըլնի, ուր գնեներ չոկա, տանի տուն։
Դավիթ ըռըկավ, համա եթող մեչ գեղին,
Ասաց.— Ձեր տիրու խեր ...,
Վոր ինչ գեղացուն ա, թող գա, տանի.
Վոր ինչ Աստըծուն ա, թող իյա սար վե.
Իմ խոզին տանին։
Եթող, գնաց տուն Դավիթ։
Ել խըլեսուն չըղըրին հետևել,
Ասին.— Դավիթ ծուռ ա,
Ինչկան ջանավար կա սար վե,
Հերիկուն կը բերա, մլա մեչ գեղին։

Վալլահ, մենք ել Դավիթի չենք դնի գնաներու հեռչեվ,
Ել չդրին հեռչեվ գնաներու։

16. Վրոտրդությունն յեվ խրատատու Պառավը

Մեկ ժամանակ Դավիթ ընկերուն ձնաց պարտավ,
Ասաց.— Յորթիսպեր, հրպա ինչ տ'ըլնի.
Եսա գնդական անկրներուվեն չտվին ընձի։
Ասաց.— Վորդի, Ասլծու սադաղն
Քու խոր գներեցվին ընկերն կա,
Ուտենք, խմենք չուր կը մեռնենք։
Մեկ ժամանակ ըմ վրեն անցավ։
Դավիթ ասաց.— Յորթիսպեր, յես տ'իյամ, նեղվիր ենեմ»
Ելավ գնաց, տեսավ՝ մեկ երկու ռամ եկին,
Ջարկին վըր Պառավու կորկին, պիտի կորեկ ուտին։
Դավիթ ասաց. «Ի՞նչըվ ենեմ,
Յես մկա նետ-աննդ չունիմ.
Բանն խաս ըմ դըրնին չգանեմ,
Եսա ճնճղրներ ալ թռնեն։
Չե, պիտի բն ա' ենեմ»։
Համա ձեռ եթավ, մեկ ահագին բարտի ծառ ըմ քեշեց,
Բեշեց, մեկ ընկերնա եղավ՝
Ճնճղրներ, կորեկ մեկտեղ ժողվեց, երթ, երաց բերդոց։
Հիմա Պառավ եկավ, տեսավ, ասաց.
— Ասլծու կրակ ըլնի,
Մեկ խաս կորեկ չկա մըջ արտին։
Ըհը՛, ծլ, գրող-ամեն տանի քեզ, Դավիթ.
Դու ինչո՞ւ իմ կորեկ ընկերնա երիր։
Ասաց.— Պառավ, չե՞ յես չըմ թողնի,
Ճնճղրներ քու կորեկ ուտին։
— Տա, գրող քե տանի, ասաց.
Տա, դու գնա, վըր Պառավու կորկին քու վուռդ ալ թաթխա։
Վոր դու ընկերն գորբա յես,
Գնա, տեսի, վոր Մըսրա Մելքի գավթիյնք՝
Ինչ եկած քու խոր խղճնի դու բացած, վոր վոսկիք տանին։
Գնա՛, նեղիկ մը թողնի տանին։
Հիմա Դավիթ ասաց.— Պառավ,
Աբե, աբե, մնա աբե, խենք՝ եսա ինչ ա կ'ըսիս։

— Հը՛, գրող քե տանի, ասաց.
Ցես գըխիմ՝ գամ մը քե Դաւ. Ծուռ Դավիթին ետ
Ասաց.— Ջե, չե, յես քե բան չըմ ենի.
Աբի, յես քե կորկի գին եղ կը տամ։
Ասաց Գառավ Դավթին.— Դավիթ,
Զորս փանդխան Մըսրա Մելիք հարկկդն,
Վոր քե խորոխպոր մոտանն՝
Քառասուն չափ վոսկի կը տանեն.
Քառասուն անձին երինջ կը տանեն.
Քառասուն ապաղ աղջիկ կը տանեն։
Մենք ենոնց խաբչ ալմդն ենք։
Ը՛յ, գրող քե տանի,
Դե, գնա, մը Թոդնի։

17. Դավիթը պատուհասում է հարկահան փախելականներին

Դավիթ եղավ գնաց տուն.
Տեսավ՝ ինու խորոխպեր, չորս փանդխան՝
Կո չափ դրած եռաւոտ՝ վոսկի կը չափեն.
Գնաց, տեսավ՝ կո խորոխպեր կը չափա։
Ասաց.— Խորոխպեր, ուռ, յես չափիմ։
Եռա փանդխըրնքներ ասին Ջենով Հովանին.
— Ջանըմ, դե, դա ճիժ Թոկդի դեն, քե գործ երա։
Ասաց.— Ջե, Աստված գիտե, յես ար չափիմ։
— Վորդե, ասաց խորոխպեր, գնա խը քե բանին.
Քե լաղի չկա խըտ ըսա գործին։
— Ջե, ասաց, յես չեմ երթա ուռ։
Ջեռ եթալ, խորոխպոր ձեռնեն չափ խլեց,
Ջափն կոտնեց վըր բերնին, ըսեց.
— Խորոխպեր, լեց, լեց, վոսկի լեց.
Դաւ ըխտիյար մ' ես, չըս կենա չափես
Խորոխպեր մեկ Թոկ վոսկի եղեց վըր չափի վոտուն.
Ենկի փետ եռու վերնն, ասաց.
— Եսա մեկ։
Փետ ավելուն վերնն՝ մեկ խատ չմնաց վերնն։
Ներ չորս խատ գավթիչին, վոր նատած են եռատեղ,
Ասաց.— Հովանն, ես ինչ հեթիմ ա.
Դո՛ւս խանե ա հեթիմ, դո՛ւս։

Ելավ, մեկ սիլա եղաբ Դավթի իրխանն
Դավթի չաս ըռըկավ, եկավ, իրեքն վիզ կտրեց,
Կոզբադին բռնեց,
Ենու բերնեն քերթեց, խաստուց վըր ճակտին.
Ներքեն մռութն ել քերթեց, խաստուց վուր մաթին.
Կոզբադնի աստիներ քեչեց, եղաբ վերևն,
Կոզբադնի բերան ճեաց բաշ,
Ելավ խեժուց ըզձին, ասաց.
— Կոզբադին, գնա՛, քե չեմ սպանի,
Մըսրա Մելիքին քե հաղիյա կ'ապրցկեմ։

18. Կոզբադնի ծաղրող կանչը. Կոզբադներ լուր ի տանում Մսրա Մելիքին

Կոզբադին եկավ գնաց, տեսավ
Մըսրա երկրի կնկտեր եկած վըր հաղբրին,
Ամեն կնկտեր Կոզբադնին.

«Ծեսե, մեր Կոզբադին ինչ կը գա լերան-լերան,
Բերնից կը թափե չորթըն թանը»

Կոզբադին ասաց.

«Ձես գիտեր՝ դալա եր գալըն,
Ձես չեր գիտե, թե նետ եր քաշե կապան.
Ծըվատան կ'երթամ ձեր երկներու ամոթանք.
Բերեք, տանք ձեր չորթըն թանը»

Մելիք տեսավ, վոր Կոզբադին ենպես եկավ վըր ուր,
Մըսրա Մելիք եկավ, ինչ երաց.—
Ըսաց.— Ձե, չես պիտի պատերազմիս խետ ենոր։

19. Դավիթը ձերուկի ջուլհակի խարհդով գնում ի Դանճասար, չերազ ի տեսնում. Ջենով Հռիփսիը նրա խնգիրով օգնում ի Մարութա վանքը

Մեկ ժամանակ մ' ընդկան վրեն ընցավ.
Դավիթ եկավ, տվուր մեկին գնաց,
Մեկ բխտիյար մարդ ըմ կա խընամ կ'ենա։

Քանի ենիկ մեկ տարավ, երի քեզ,
Դավիթ մեկ խատ կտրեց։
Ասաց.— Դավիթ, մնանեմ քու խոզուն-արեվուն,
Ինչու կը կտրես իմ թելերը։
Ասաց.— Ձեմ գիտե՝ իմ խոր, ինչ կա, ձի չանց ու տաս։
Ըխտիյար մտածեց, ասաց.— Դավիթ,
Քու խոր գիտե՞ ինչ կա։
Քու խոր կա Գանձասար սայրանագանհ.
Դու վոր երթաս քու խոր Գանձասար, կան գնա,
Քու խոր հասակին կը խաղնես։
Ասաց.— Աղեկ ա։

Ըրտուն Դավիթ առնց երկու-իրեք մարդ,
Ըրտ ենանց գնաց ինու խոր Գանձասար, կան երի։
Շատ անդ, լավ տեղ եր. ենանկ պառկավ, քնավ։
Վոր քնավ, երազ մ' տեսավ։
Ախչ Մարութա Բանձր Ամարածին կըներ ենանկ։
Ասաց մեկ քնուն Դավիթ.
«Ամբծու անդ վըր ձի լինի,
Ցես Ախչ Մարութա Բանձր Ամարածին պիտի շինեմ,
Ուրթաթ որ խիմ քալեմ, շարթաթ որ լինցնեմ,
Կիրակի պատարագ ենանմ, մեջ սրբութեն առնեմ.
Քառասուն խորան մեջ ձգեմ.
Հրմեն խորանին մեկ վարդապետ մեջ դնեմ.
Հրմեն խորանին մեկ սարկավագ մեջ դնեմ»։
Դեր քնուց վեր երավ, տեսավ բա մ' չկա,
Երավ, առեն եկավ, տեսավ, վոր երազ եր։
Ասաց.— Ախրոխպեր,
Եսոր գացեր եմ իմ խոր Գանձասար, կան եկեր եմ.
Քանի մ' եմ քներ, երազ մ' տեսեր եմ,
Անդ ըմ խըտ Ամածուն երեր եմ.
Ախչ Մարութա Բանձր Ամարածին ոը չինեմ։
Վոր իմ անդ չընեմ, յես իմ անդով կը մնանեմ.
Ուրթաթ որ խիմ ոը քալեմ, շարթաթ որ ոը լմացնեմ,
Կիրակի պատարագ ոը մատուցեմ, սրբութեն մեջ առնեմ։
— Հայ, ասաց, քու ուսուցողն վիզ կոտրի։

Մեկ-երկու որ վրեն ընցավ։
Դավիթ ասաց.

Հոգնած եմ, վեր եմ կենում,
Ինչ չուտեմ, երես ձի խեղուքին.
Ինչ չուտեմ, երես ձի մեղուքին.
Ձես քեզնե մի քենը եմ, երազ մ' անսիր եմ,
Ասչ Մարութա Բանձր Ամարասին ասը չինեմ.
Թե վոր չի չինեմ, յես իմ անդի տակ ասը մեռնեմ»։

Հեվան ելավ, ինչ ելաց.—
Աասց.— Վորդի, դու համբերի,
Ձես կ'ըլնեմ, կը կանչեմ
Յոթ գյազա կը ժողվեմ, կը բերեմ.
Ասրիը խառ ուսաս կը ջոկեմ,
Յոթ գյղեն վրեն կ'աշխատեցնեմ,
Ուրբաթ որ խիմ կը թալեմ,
Շաբաթ որ կը լըցնեմ,
Քառասուն խորան մեջ կը ձգեմ,
Կիրակի պատարագ կը մատուցնեմ, սրբուքին առնես,
Քու ահդ կը կատարեմ։

Հեվան ելավ, կանչեց, յոթ գյազա ժողվեց.
Ասրիը խառ ուսաս ջոկեց,
Եռա յոթ գյղեն վերեն աշխատեցնեց.
Ուրբաթ որ խիմ եթալ,
Շաբաթ որ լմացուց,
Կիրակի պատարագ մատուցնեց, սրբուքին առեց։
Նորեն քառասուն վարդապետ մեջ եղի,
Քառասուն սարկավագ մեջ եղի,
Ասչ Մարութա Բանձր Ամարասին լուսաբար եղի,
Եկավ ասուն, առնախմբուքին, պինախմուքին երաց։

20. Մարութա վանքի կոտորածը. բոքարներ սարկավագը յեվ Դավթի ոդորմին։ Դավիթն ուզում և իմանալ Քեռով Հովանից յեվ ալեվորից, թե իր հայրն ինչ ուներ

Մեկ ժամանակ վրեն ընցավ,
Մըսրա Մելիք ինչ ելաց.—
Ելավ, ուր հրոչելու մարդեր հավեկվեց,

---

* Ցերգ եւ գ. Մ.-Ա.

Աստ.— Դավիթ ասպես բաներ երած է ձի.
Իմ կողբաղինս հերևկղեց վըր ձի։
Դու՝ ելիք գայնք, թալիք վըր ենու
Ջաչ Մարութա Բանձր Աւարածնին,
Կտրիք քաղաուն վերդպետ մեջ ենոնց խորանին.
Կտրիք քաղաուն սարկավագ մեջ ենոնց սեղանկին.
Կտրիք վիզն լուսրարբին։
Ելան, եկին, թալին
Վըր Ջաչ Մարութա Բանձր Աւարածնին.
Կտրեցին քաղաուն վերդպետ մըջ խորանին.
Կտրեցին քաղաուն սարկավագ մըջ սեղանկին.
Կտրեցին վիզ լուսրարբին.
Թալնեցին, թախթըփեցին,
Առին, գայցին Մըսրա Մելքին։
Մեկ խաս սարկավագ մեն՝
Ջաչ Մարութա Բանձր Աւարածնից պրծավ։
Առեց շապիկ լուսրարբին, վաղեց Դավթին,
Աստ.— Դավիթ, դու խմի գինին, յես անուշ ենեմ.
Մըսրա Մելիք եկավ, ավիրեց՝
Ջաչ Մարութա Բանձր Աւարածին.
Կտրեց քու քաղաուն վերդպետ մըջ խորանին.
Կտրեց քու քաղաուն սարկավագ մըջ սեղանկին.
Թե դու չըս հաւատաս, կո արնոտ շապիկ լուսրարբին
Եթալ Դավթի հառջով արնոտ շապիկ։
Վըր եթալ Դավթի հառջով շապիկ,
Գինախառմ Դավթի գլխից եթող,
Դավիթ բաշլայից ողորմի տալ.

«Ողորմին, Աստած ողորմին,
Հառաջի ողորմին տը տամ են Գուռբիկ Թագավորին.
Ողորմին, Աստած ողորմին,
Հառաջի ողորմին տը տամ են Անխատ Գիհարին. *
Ողորմին, Աստած ողորմին,
Հառաջի ողորմին տը տամ Սանասար, Բաղդասարին.
Ողորմին, Աստած ողորմին,
Հառաջի ողորմին տը տամ են Քաղաուն Ճող Ծամին. **

---

* Յետևվից կա, ովոր ենիկ Սանասար, Բաղդասարի մերն եր։ Ե մ ք.
** Յետևվից կա, ովոր ենիկ Սանասարի կին եր։ Ե մ ր.

Ողորմին, Աստած ողորմին,
Հառաջի ողորմին որ տամ են Խանդուտ խաթունին.*
Ողորմին, Աստած ողորմին,
Հառաջի ողորմին որ տամ են Թաւլան Մհերին.**
Ողորմին, Աստած ողորմին,
Հառաջի ողորմին որ տամ են Վառվառ Վարդանին.***
Ողորմին, Աստած ողորմին,
Հառաջի ողորմին որ տամ են Գալ-լիներին.****
Ողորմին, Աստած ողորմին,
Հառաջի ողորմին որ տամ են Նաղլուչին.*****
Ողորմին, Աստած ողորմին,
Հառաջի ողորմին որ տամ են քանաւուն վանդակաւորին.
Ողորմին, Աստած ողորմին,
Հառաջի ողորմին որ տամ են քանաւուն սարկավագին.
Ողորմին, Աստած ողորմին,
Հառաջի ողորմին որ տամ են անմեղ լուսաբերին»:******

Վեր եկաւ, ասաց.
— Խորհեցէք, թէ մ' կայ իմ խոր, գո՛ւս խանեմ:
Ասաց.— Ոչդէ, թէ մ' չկայ. քո խոր ինչ կայ:

Եկաւ գնաց մոտ բեհտիյար, ասաց.
— Պապիկ, արի, դու եկնես ք'Աստած,
Ինձ՝ իմ խոր ինչ կայ, ձի չունց տուր,
Հետը Մըսրա Մելիք Թալե,
Իմ հետ Մարուքա Բանձր Աստրածին կորիր ա,
Թալներ ա, թախըմիր ա, տարեր ա...*******

Են կնաեղ թող ինա, մենք դառնանք վրը Մըսրա Մելքին:

* Ցեռեվից կա՝ ովոր ենիկ Բաղդասարի կին եր: Պատումի ընթացքում, սակայն, Խանդուխ խաթունը Զինով Հովանի կինն է, տես տող 607: Խ մ բ.
** Ցեռեվից կա՝ ովոր ենիկ Դավթի ժորկին եր: Խ մ բ.
*** Ցեռեվից կա՝ ովոր ենիկ Բաղդասարի ժորկին եր: Խ մ բ.
**** Ցեռեվից կա՝ ովոր ենիկ Մհերի կին եր: Խ մ բ.
***** Ցեռեվից կա՝ ովոր ենիկ Վառվառ Վարդանի կին եր: Խ մ բ.
****** Ցերդ եւ դ. Մ.-Ո.
******* Այստեղ պատումը պակաս է թողած: Քան այլ պատումներին Դավթիք բնական գնդով պատահատում է Մարուքա վանքը կողոպտողներին, ժորկ հանվանքով Մսրա Մելիքը մեծ զորքով ինքն է հարձակվում Սասունի վրա: Խ մ բ

21. Մահա Մելիքի զորաժողովն ու առավաճիքը Սասունի վրա. Ջենով Հովանի վողբն իրենց անզորության մասին յեվ աղոթքը

Մըսրա Մելիք հլավ ասաց.

«Տը ժողվեմ քյառասն խաղար թուխ-թուխ մուրուս.
Տը ժողվեմ քյառասն խաղար սըվաղ մուրուս.
Տը ժողվեմ խաբրիր խաղար մեջ-մեջ մարդիկ.
Տը ժողվեմ խաբրիր խազար երիտասարդնեք.
Տը ժողվեմ խաբրիր խազար են մոր մեկեր»։

Եսակնա վոր ժողվեց,
Ասկեր կապեց վըր Լեռվա գետին,
Ընու չադըրներ եզար։
Զուր հետին եկավ, հեռչին քյար քաղեց, ավազ մաղեց,
Լեռվա գետ կտրեց...
Ենու մարդիկներ կը գան վըր Սասմա։
— Հա, հա, կ'ասեն, Դավիթ, քյի պատրաստություն տեսի,
Վոր չես եկեր եմ կռվու քյի խեա։

Հետա Ջենով Հովան կ'ասա.
«Ջանըմ, նսա վըր վըրն կը գան կռվու։
Իմ ունեմ Դավիթ, ծուռ, թյալասիկ մ' ա։
Եսակնա ասկեր վոր ժողվե, եկե,
Վոչ մե մարդ կա, վոչ մե* ասկեր կա...»։*
Կը լա, մորուս վե կը թափի տաք արտասունք։
«Հե, բարեբար Աստված, կ'ասե, դյի մայրերդի գնաց»։

22. Դավիթն ապավորից իմանում և իր հոր ձիու չեվ սարի մասին. Ջենով Հովանը գինովանում և Դավթին չեվ տհինում նրան

Դավիթ գնաց մոտ Պապիկ, ասաց.
— Պապիկ, իմ խոր հըրնչ կա, ասե, քե չի՝
Ամչ Մարութա Բանձր Ամարատին,
Դավիթ քյի վիզ տը սա դնե.
Չի ասե, իմ խոր հըրնչ կա։

---

* Մե — մեզ, մեր։ Խ մ բ.

Պապիկ ասաց Դավթին.— Դավիթ,
Անհնձք քու խորոխպեր պիտր ա վիրեն,
Վով վոր քու խոր բաներ քի շանց տա.
Յես են անհնձքի տակ կը մնամ։
Հելի, քանի դու նստակես չիվար ես,
Մըտրա Մհլիք քենե կռիվ կ'ուզա,
Քու խոր կա Բուռլիկին Ջալալին.
Քու խոր կա Գըլխու Գայթին.
Քու խոր կա Կապեն Ամեխին.
Քու խոր կա Բազրանդնեըն Թևլին.
Քու խոր կա Քամարն Մհչքին.
Քու խոր կա Թուրն Կնճակին.
Քու խոր կա Ջրմեքն Վոսնին.
Եսա քու խոր կա։

Դավիթ զարճավ, նկավ ոտուն, ասաց.— Խորոխպեր,
Յես կ'ուզեմ քենե իմ խոր Բուռլիկին Ջալալին.
Յես կ'ուզեմ քենե իմ խոր Գըլխու Գայթին.
Յես կ'ուզեմ քենե իմ խոր Կապեն Ամեխին.
Յես կ'ուզեմ քենե իմ խոր Բազրանդնեըն Թևլին.
Յես կ'ուզեմ քենե իմ խոր Քամարն Մհչքին.
Յես կ'ուզեմ քենե իմ խոր Թուրն Կնճակին.
Յես կ'ուզեմ քենե իմ խոր Ջրմեքն Վոսնին։

Խորոխպեր շատ նյաց, նետով ասաց.
— Վայ, բերան կոտրի քու ուսուցողին...

Թու Քասրիր չեղավ, եյավ, ածինդի մ',
Եյավ, գնա քակեց պատին,
Բնչեց գնա Բուռլիկին Ջալալին.
Եյավ, ինչ կա բերեց, հանչել Դավթին.
Խազնց Կապեն Ամեխին.
Կապեց Քամարն Մհչքին,
Յոթ փաթ երկի մրչաց Դավթին.
Յոթ ղիտր բանտակ եղի մեչ Գըլխու Գայթին,
Եղի գըլեխ Դավթին.
Յոթ ղիտր բանտակ եղից մեչ Ջրմեքն Վոսնին,
Խազնց Դավթին.
Թևլքեր մտուց Բազրանդնեըն Թևլին.

կապից վըր Դավթին Թուրն կնծակին.
կանչից, աղաչից. «Տեր Աստված,
Ողնակին, պահապին կայնես իմ Դավթին»։

23. Դավիթը՝ խմելով հոր Անմահության ակբյուրի ջուրը, դառնում է հզոր յեվ կտրում է Ճերկաթի գլուխը

Դավիթ ելավ խնծավ զԲուռկիկ Ջալալին,
Գագից ձեռն ու մուրուս խորոխակըրին.
Ելավ քշից Բուռկիկ Ջալալին.
Քշից, գնաց մեջ ենու խոր Քանձասարին։
Մեկ քիչ չիման չըրկընա տեղ ըմ կըներ ենտեղ.
Բուռկիկ Ջալալին չոքեր եղավ գետին։
Դավիթ եկավ տակ մոտեն, ասաց.
— Հեյ-վաճա, Բուռկեկ Ջալալին,
Եսաուեղն ա, վոր դու եսապես կ'ենես,
Ճես ինչպես տ'իյամ Մըսրա Մելքի կռիվ։
Եկավ տակ ենտեղեն։
Նստավ, քիչ խըտ չըուն խաղաց,
Ասաց. «Մարդըցեր եմ»։
Զասես, եսաուեղ ընու խոր Անմահության ակբյուրն ա։
Եսաուեղ քիչ չուր խմավ, պառկավ, քնավ։
Տիր ըմ Քրըխոց ընկավ
Ուր Գլխու Գուտին, Քամարն Մեջքին, Ջրմուքն Վոտնին.
Ելավ, խոր չափին խաստավ։
Ելավ հաս քանասուն գիտր բանբակ՝
Եխան Գըլխու Գուտուց,
Եխան Ջրմուքն Վոտնից,
Ետր հասակին խաստավ ենտեղ։
Նորեն ելավ Ջրմուքն խապտվ տասնց բանբակի։
Գըլխու Գուտին եղի տասնց բանբակի։
Ելավ, զԲուռկիկ Ջալալին խնծավ, քշից։

Գնաց, չատ գնաց, քիչ գնաց,
Մեկ ըխտյար ըմ կըներ վըր ճամբին.
Ասաց.— Դավիթ, դու կ'իյաս,
Քու հաղնելը և կայներ Դիրակն Դամուբին։
Կը թալես Թուրն կնծակին,

Կը կանչեմ ձայն Մարութա Բանձր Ասլարածին.
Թե Թուրն կեծակին կտրեց Թիրակին Դամուբին,
Դու կ'երթաս Մըսրա Մելքի կռիվ.
Թե չկարեց Թիրակին Դամուբին,
Դու կը դառնաս, չես կը գաս,
Ջրս կանա հաղիե Մըսրա Մելիքին։
Դավիթ քշեց, գնաց, կայնավ հրոչիվ Թիրակին Դամուբին.
կանչեց.

«Մ՛վ ձայն Մարութա Բանձր Ասլարածին,
Ցես թալեմ Թուրն կեծակին,
կարա Թիրակին Դամուբին,
կալամ կայնի վըր կալամին»։

Եթալ Թուրն կեծակին
Ճըռռաց մ՛ գնաց Թիրակին Դամուբին։
Դավիթ ասաց.

«Հէյ-վամ, չկարեց Թուրն կեծակին,
Ասաված կոտրա ձեռն քու մուխ սվողին»։

Նորին Աստըծու հրամանով՝
Գնամ մ՛ ելավ, շուռ եառ Թիրակին Դամուբին։
Կարեր եր, կայներ եր կտրածն վըր կտրածին։
Դավիթ շատ ուրախացավ, ասաց.

«Ողորմի փիշին փիշաքներին,
Ողորմի կը տամ քու շինողին,
Վոր կարեր եր Թիրակին Դամուբին,
Կտրածն կայներ եր վըր կտրածին»։

24. Դավթի վախը, բեհեմիների բանակին իմաց տալը, հարձակումն ու կոտորածը

Ելավ խոժալ գիւռակիկ Ջալալին, քշեց.
Գիշեց, գնաց դիմաց Մըսրա Մելքի ասկրին, կայնավ,
Տեսավ ինչպես ասպն երկինք,
Ենպես Մըսրա Մելիք լցրել եր ուր ասկար։
Ենտեղ Դավիթ շատ վախեցավ, ասաց.

«Ո՛վ բարեբաստ Աստված, դո՛ւ ձի հընդաղ դաս.
Եսիկ ըլնի բանբաշկ, յես ըլլեմ կրակ,
Ջեմ կանա ենոնք երեցի»։

Ենոտեղ Աստծու հրամանով
Քուռիկիկ Ջալալի լեղու եղի,—
Խըրեղեն ձի յեր,— ասաց.

— Մը վախի, Դավիթ, մը վախի.
Քանի մ' դու սըպանես,
Երկու ընցկոն իմ բեհն կը սըպանե.
Քանի մ' դու սըպանես,
Երկու ընցկոն իմ պոչ կը սըպանե.
Քանի մ' դու սըպանես,
Երկու ընցկոն յես խըտ իմ վռտաց խավասար կը տանեմ։

Դավիթ ելավ, խնծալ գՔուռիկիկ Ջալալին, ասաց.

«Ո՛վ Ծաչ Մարութա բանձր Ասվարածին,
Դու մեզի ոգնական, պահապան կացնես»։

Բշնց մեջքեր, կանչեց, ասաց.

«Ո՛վ մորս մեկ եք, ձև չոկեցեք.
Վոր ինչ քնում եք, հարթ ծուռն կացեք.
Ցես անգրող, ձեզ գրող եմ»։

Բշնց մեջքեր, քշեց Թուրն կնծակլին.
Երկու տեղին շարժեց մեջ ասկըրին.
Կարելով երկու գլեխ գնաց, երե
Քանի մ' են սըպանեց,
Ջորս ընցկոն Քուռիկիկ Ջալալին սըպանեց։
Արուն ելավ, եղավ Քուռիկիկ Ջալալու սիրտ։

25. Չորակաճի խոտոր Դավթին

Մեկ մարդ ենոտեղին կանչեց վըր Դավթին.
Ասաց.— Փրշա, վրշա, վրշա...
Դավիթ կայնավ, ասաց.— Շուն չանորդի,

Յես իմ մորուա ելեր եմ մինչ,
Վոչ մեկ կապհաթ յես վըր ձի չեմ տեսե,
Դա հասը ձի կանչեմ՝ փռչա,
Ասաց.— Մեռնիմ քա խոզուն-արեվուն, Դավիթ.
Յես քե չեմ ասի փուչա, յես քի կ'ասեմ փռչա,
Բա՛ս ա, դա ֆախիր-ֆըխարեն ապռնես.
Մըսրա Մելիք բռներ ա,
Վոր ինչ մոբն մեկ ա, զոռով բռնե, բերե.
Վոր ինչ ձեր ըխտիյար ա, զոռով բռնե, բերե,
Բառնց մեզք մ' եցքի քա վիզ,
Գնա՛, կռնան ի քա նայես...
Մըսրա Մելքի չապըր շռնց կը տա,

26. Դավթի յեվ Մսրա Մելիքի մեջտեղը. Դավիթը ապացուցում և Մելիքից յեվ Մսրը տալիս և Մելիքի մորը

Գնաց, Մըսրա Մելքի չապըր տակ կայնավ,
Շատ կռիվ սրինա
Վոտանքներեն ասին՝ երկինք ավիրավ.
Վոտանքներեն ասին՝ գետինք ավիրավ,
Շուր հիրկուն անասունքատերու քամկին կռիվ երին.
Ենպես գերզ կը զարնեն իրարու,
Վոր թոզ-դուման ալեքայք կը բռներ.
Թու թաարիր չելավ, մեկ-մմեկ չհաղթեց,
Դավիթ ասաց.— Մելիք,
Եաա անասունքատերու խոզին
Մենք չենք ավեր, մենք ա՛տաներնք,
Եզի տակ, խառնինք հիրուր,
Եզան տակ, նորեն ձևռքով խառան հիրուր,
Ինոնք մեկ-մմեկ կը ճըխտեն.
Ինչպես գայթան գնող չուռ տա,
Ընցկեն ենոնց վոտքեր գետին կը վարա,
Մեկ-մմեկ չհաղթեց, հիրուրու թորկ ավին,
Մըսրա Մելքի մեր ասաց.
— Վորդիք, չե՞ գա երկուսն ել՝
Եաա ծրծի կաթն եք կերեր, չոշացեր, մը՛ կավեք,
Դավիթ վուրուց, ասաց.— Ձե, մայրեկ,

Քանի՝ Աչ Մարութա Բանձր Ամարածին իմ միտ կ'իյնի,
Ցես գրող եմ եկեր քու Մելքին։
Ասաց.— Վորդի, կոտրված, ապանված խըղճի տղենգրն են.
Մըրը Մելքին, Սասուն քո. կերիք, խմիք, ձի քնի երիք։
Դավիթ ասաց.— Ձե, մայրիկ,
Ցես ենքան երուն տակն եմ ինացե,
Ցես ոի կռվեմ խրա Մելիքին։
Մելիք ասաց.— Դավիթ, արի, դու նստի,
Ցես իրիք գոդը զարնեմ քո.
Թե յես քո հաղթեցի, հաղթեցի.
Թե չհաղթեցի, գոր գո՛ իրիք գոդը զարկ ձի։
Դավիթ ասաց.— Շատ աղեկ կ'ըլլի։

Դավիթ նստավ, Մըսրա Մելիք գոդը մ' եզար.
Թզի-դուման բռնեց վըր Դավիթին։
Ասաց.— Չե՛յ, ենա յես եկե, խը ձի կռիվ ո՛ենա.
Ուտիմ ճաշ, ընթրիս չինա։
Նորեն Դավիթ ելավ, ասաց.
— Համ քո ճաշ կամ, համ ընթրիս։
Գոդը մ' ել եզար, Թզի-դուման նստր վըր Դավիթին։
Մելիք ասաց.— Չե՛յ, ենա՞ յես եկե, խը ձի կռիվ ո՛ենա։
Դավիթ ելի ելավ, կայնավ, ասաց.
— Մըսրա Մելիք, յես քո զարբուլ չեմ միռնի, մեկ ել պար։
Մըսրա Մելիք գոդը մ' ել եզար, ասաց.
— Չե՛յ, խոզածին, խոզ եր, խոզ զարձար։
Ասաց.— Մելիք, վոզջ կենդանի յիմ նստոտիզ.
Անգրոզ՝ քեզ գրող եմ եկե։
Գոր խոսավ Դավիթին, ասաց.— Մելիք,
Քանուն գող խոր փորի, մոի հինի.
Քանուն գոմշի կաշի վըր քու գլխոն դի.
Քանուն ջաղցի քոր վերին դի։
Իրիք գոդը ունեմ, քե պիտ զարնեմ։
Ասաց.— Մայրիկ, մեկ դարը՝
Քու ծրծի կաթ կերեր եմ,— քե խաթեր.
Մեկ դարը ել Աստըծուն խաթեր.
Մեկ դարը կը զանեմ Մըսրա Մելքին։
Բանեց ձեռ Թուրն կեծակին, կանչեց.

«Ո՛վ Քաչ Մարութա Բանձր Ամարածին,
Դո՛ւ ոգնակեն, պահապան կայնես Դավթինդ։

Եզար Թուրն կեծակին, ասաց.

«Կարմ քեռասուն Ջաղցի քեր,
Կարմ քեռասուն գիմշու կաչին,
Մեկ Մըսրա Մելքի ճակտինդ։

Մըսրա Մելիք եկավ կայնավ,
Կտոր ըմ դես դնաց, մեկ՝ դեն դնաց։

Դավիթ ասաց.— Մայրիկ,
Աբե, քի տանեմ մը ձի Սասմա երկիր։
Ասաց.— Ձե, Դավիթ, վորդի,
Վոր դու ք'ախպեր սըպանեցիր, դու ու ձի չախես.
Ցես չեմ խգա Սասմա երկիր։
Ասաց.— Մայրիկ, վոր դու չըս խգա Սասմա երկիր,
Գնա, Մըրր տվեր եմ քի, տպրի։

Ենտեղեն Դավիթ խեծավ գԲուկիկ Ջալալին,
Նորեն եկավ, Սասուն նստավ։
Հինքն իննան ինոր խորոխպեր Ջենով Հովան
Նստան Սասում, վայլեցին։

Սիամանթոյ ծոռեր

պատմեց
Գաւիտզայի
Համբարձումեան-Թատրոն Վրէժեանց

Սէնթ Լուիս Տէր-Հակոբեանը
գրի առաւ 1916ին

Համբարձում-հասպ Չիլոգյան

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Բանահավաք Սեն. Տեր-Հակոբյանը, ցավոք, կորցրել է նաև այս պատումի առաջին կենսագրություն։ Գաղտնիս ձեռագրի առաջին յերեսի ձախ յուսանցքում կա հետեվյալը՝ «Բիդլիս, Համբարձում Գրիգորյան»։

ՀՍՀՀ Գուլաւորյան Գաղության Խնամատուաի կոմիտից 1933 թ. հոկտեմբերին դեպի Աշտարակի շրջանը կազմակերպված գիտարշավի ընթացքում՝ հարց ու փորձի միջոցով իմացանք, որ ապագով Համբարձում Գրիգորյանն ապրում է Աշտարակի շրջանի Ագարակ գյուղում։ Անցանք նրա մոտ և քաղցրունք հետևյալ կենսագրական տեղեկությունները.

Համբարձում (Ապագ) Գրիգորյանը ծնվել է Գավաշի Բիդլիս գյուղում։ Նա այժմ 73 տարեկան հաղթանդամ, բարձրահասակ մի ծերունի յեր։ Վերջին ժամանակներս հաճախ է հիվանդանում։ Տեսակցությանս ժամանակ էլ հիվանդ եր։

Հայրենի գյուղում նա զբաղվում եր հողագործությամբ. ձմեռն ամխունքին կարում եր նաև մաշիկներ։

Նրա հոր գերդաստանը շատ մեծ եր։ Անբաժան եյին ապրում Համբարձումի հայրն ու չորս յեղբայրները իրենց զավակներով։ Համբարձումն ուներ յերեք յեղբայր և յերկու քույր, հորեղբայրներն՝ հինգ ապա և յերկու։ Ննջանց ապրիլիներ։

Համբարձումի անառակությունը մեծ եր և հարուստ «Լմին պան ունինք, ամա փող չկերե»—ասում է նա։

Սա յել իր հայրենակիցների որինակին հետևելով՝ յերկար տարիներ ապրել է պանդխտության մեջ, աշխատանք և վորոնել, վորպեսզի փող վաստակի և տուն ուղարկի պետական հարկերը վճարելու։

Իմպերիալիստական պատերազմից առաջ՝ նա աշխատանքի հետևվից ընկած յերկարատև ճանապարհորդություն է կատարել... «Գնացել եմ Սամբուլ, Աքենիա, Բուլղարիա, Ռումելիա, Բաքու և ուրիշ տեղեր», ապա նորից վերադարձել է հայրենի գյուղը։

1915 թ. Համբարձումը դարձյալ է ընտանիքով ընկնում թշնամին, ապա այստեղից անցնում է Աշտարակի շրջանի Ագարակ գյուղը, այստեղ հաստատվում և զբաղվում հողագործությամբ։ Տնտեսությունն անհատական է, մինչև։

Բազմանդամ ընտանիքից Աստղիկ Ան՝ ինքը, կինը — «պատավը», յերկու քոռը (աղջիկ յերեխաները, աղջիկը մեռել է) և փեսան, վորն ապրում է անդրոջ հետ։

Ապագն «Թավիթի խնջույքը» ասմունք է իր հորից՝ Գրիգորից, ասա յել պատերից Ինքն անգրագետ լինելով՝ բան չի ավելացրել. «Ինչ լսեր եմ, ին է՝ աանեմ։

չկանամ ասում ասեմ», — հայտարարում է նաև Քապոն յերբեք «ծննդով» չի ասել, եամա ուրիշներ ըսել են։

Բայլ «Դավիթ խեքյաիից» Քապոն դիտե՝ «Մուսաամ Ջալ» և «ուրիշ պատ-ներ» քրդերեն, Հայերեն դիտե նաև «Աբգաթար», «Մոզրե Շահ», «Բարակ Շահ» և «Շիլբին Շահ»։

Ինքներնիս պատմի, որ գրի առներ, բայց նա հրաժարվեց, պատճառ բռնելով իր հիվանդությունն ու արտադրության ընկճվածությունը՝ «Մեքյաֆ ասելու վախտ չէ»։

Քապոն ներկայումս Նյարդերի մի կծիկ է, դյուրագրգիռ և զժգոհ։ Արա-պահոս է. ջհուդը՝ նյարդային, գայլացկոտ։ Փորձեցինք մի կտոր «ասել» տալ «Մուսաամ Ջալից» (քրդերեն), վորպեսզի ծանոթանանք նրա պատմելու յեղա-նակին։ Զարմանալի արդյունքով նա մի քանիով արտասանեց, «ասաց» մի քանի տասնյակ հնչյուն տողեր։

Հմուտ ասացող եւ Ախմոն, նրա բոլոր գիտցածները ժամանակին գրի չի առնվել։ Լեզուն աղճատ է, այլ և այլ բարբառների խառնուրդ։

Կ. ՄԵԼԻՔ-ՈՀԱՆՋԱՆՑԱՆ

Բանահավաք Մեն. Տեր-Հակոբյանի ուղղված, ապա մի ուրիշի ձեռքով արտագրված այս պատումն ընթերցել ու վերականգնել ենք մենք։ Պատումի ձեռագրի մեջ «ի» և «ե» տառերն արտագրողը միանման է գրել, ուստի անհնա-րին եղավ հնչյունական այդ երկուքությունները ճիշտ վերականգնել։

Տողատակը՝ բացի մի քանի տողերից՝ մերն է։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ա

ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ*

1. Կռապաշտ թագավորն առնում է հայկապաշտ թագավորի աղջկան. Սանասարի յեվ Բաղդասարի ջրային ծնունդը. մայրը վտռիճներին տալիս է բոլոր հաց ասրից պահելու.

Ժամանակին կ'ըլնի մեկ կռապաշտ թագավոր ըմ.
Մեկ հայկապաշտ թագավոր մ' էլ ուրիշ քաղաք կ'ըլնի.
Ես կռապաշտ թագավորն իր աչք եղի
Հայկապաշտ թագավորի աղջկան վերնե.
Ես թագավորն ինքսուն ասրվան մարդ եր.
Հայկապաշտին ասաց.— Ձան քու աղջիկ ար տաս ձիկ,
Ձան քու թախտ ու թագ ար քահեմ.
Ինքն էլ՝ ճար վերեն կտրավ,
Ելավ, իր աղջիկ հատ. հնար.
Աղջիկ որ առից թագավորից, վախտ վերեն ընցավ.
Աղջիկ առից խըդմեներ ու գընաց սերան.
Խըդմեներ գըմեն մեկ կող գընացին.
Ինք առից մեկ խըդմեմ մեկ տեղ գընաց.
Ենար խըդմեմ շատ ծարվըցավ, ինքն էլ ծարվըցավ.
Ասաց. «Ա՛ղամ, դու մեկ աղբեր հատեղ բեռցիա».
Հեղբեր բեռավ, խանեմ մեկ կուց ու կես խմավ ջուր.
Հեղբեր ցամքավ, խըդմեմ ինաց ծարավ.
Առըծուց եր՝ խանեմ եղ երկու կուց ջրուց հղացավ.
Ձևո հնար կարավաշներ ժողվից ու գընացին տուն.

---

* Բանահավաք Ս. Տ.-Հ.-ն այստեղ ուներ մեյն «Սասնո Շախտմակիբ» վերնագիրը. Խմբ.

Խանումի վախտ Քըմըմավ, Թագվորը գընաց խանումի ծոց.
Տեսավ՝ խանումի փոր ջոջ ա, էլ չմոտըցավ.
Ին ասիա, ին որ, ին սըհաթ Քըմըմավ,
Ասիած երկու լաճ հատու խանումին,
Մեկի անուն դրին Սանամար,
Մեկելին՝ Բադդամար.
Թագվորական տղա չին,
Որ վըր որի կը պետանին.
Թագվորն ասաց.— Իմ զաբրից* չին.
Ես երկու տղան պետք ա մատաղ ենենք մեր կռքերուն.
Տղաքնիր փոռկա էլած ին.
Մեր ասաց.— Վորդիք, էկեք, ձև երկու-իրեք բոլոր խաց
թխըմ.
Տարեք ենա դարի գէլոխ, գէլորեք, ասեք.

«Ձընճռախառիկ, պաս գընա՛, արի գառիկ,
Արի, մաի իմ խոր, մոր Քանի Քասիկ».

Գէլորվան խացեր, գացին ծովու ափով.

2. Բադդամարի չնվ Սանամարի զրադմունքը. Երաշիր գնում են Կապուտ Կող չնվ դառնում Արիմնիի թագավորի սպասավորներ

Բադդամար գընաց, կըրչ-կիվաչ ժողվից.
Սանամար նետ-անեզ ըմ չինից,
Գընաց նեձիր, խավքեր սպանելու.
Մինչնվ ժամանակ ըմ ենանց արհետ էլավ ենա,
Ժամանակ վերեն անցավ.
Բադդամար ասաց Սանամար ախպոր.
— Մեր իդրեն հապես չինի.
Սանամար ասաց.— Ի՞նչ ենենք.
Բադդամար ասաց.— Թողնինք, երթանք աչխար վե.

Թողին, եկան Կապուտ Կող.
Կապուտ Կող Թագվոր ըմ կըներ, անուն Աբիմելիք.
Թագվորն՝ ինչ տղենիր տեսավ,

* Զաբր — զարմ։ Ե ժ բ.

Խարցուց.— Դու վո՞ր տեղեն ես՝
Ջուար, պատասխան ալին.— Չինք գինաւ
Խարցուց.— Խեր, մեր ունե՞ք՝
Ասին.— Չե՛ւ
— Դու ինչ կան կը գիք՝
— Ռենչքաբութինի խամար՝
Թագաւոր գնոնք չատ ուզից.
*Մեկ եղաց թուխտունչի, մեկնեն ել՝ գայլակչի՝ **

3. Ծեղբայրները գնում են Մշու դաշտ. նրանք մի փորիկ տուր բռնած՝ բարձրանում են մի աղբյուրի ակի վրա իրենց համար տուն են օինում։ Թագավորը տան տանուցը գնում է Սասուն

Շատ տարիներ վերեն ընցավ՝
Բաղդասար ասաց իր ախպեր Սանասարին.
— Եատեղ մե տուն չենի.
Երթանք, մե խամար տուն ըմ շինենք՝
Սանասար ասաց.— Դո՛ւ դիտես, երթանք՝
Բաղդասար եկավ գնաց, ասաց Թագավորին.
— Թագավոր ապրած կենաս, կ՚աղաչեմ դու գնատուր տաս՝
Մենք երթանք, մե խամար տուն ըմ շինինք՝
Թագավորն ասաց.— Կ՚երթե՛ք, խաղար բարով՝
Ենոնց խամար հոտ՝ տաս խատ ուսթա,
Բանն խատ բանվոր, իրխուն բեռ ալուր,
Բացին, շնորհակալ եկան Թագավորից ու գնացին՝

Գնացին, խատան Մշու դաշտ՝
Տեսան՝ ճոչ գետ ըմ կըեր ենատեղ,
Ուրիշ տարից մ՚ել պղտիկ ձոռ մ՚ կը գար
Ու կը գներ, են ճոչ գետ կը կտրեր՝
Բաղդասար ասաց Սանասար ախպեր.
— Ով իր տուն ես պղտիկ հանովի վերեն շինա,
Ենոր աղեք կտրեմ կ՚ըլնինա՝

* Ենեղացավ Աբշակի վրա վազող յերեխաներն պատճառով վերջին ժա-նաքութիւն ավելացրեց՝ Թագավորի թուխտունչի ու գայլակչի լինելը հատարակ խոմաքքաբութիւն չե. միշտ Թագավորի տոան են լինում՝ Ս. Տ.–Ն.

Աւաց.— Դա՛ւ գիտես, ախպեր
Ելան առին իրենց թար-թախտեմ,
Գացին վէր են Ղրուն
Գացին, խաւան հանդրըվ վըրեն,
Տեսան՝ անուշ ջուր կըկր ու տեղն էլ անուշ եր
Բաղդասար կ'ասի.— Միր տուն անամ տը չինինք
Պզտիկ ախպեր բաշկից խիմ փորիլ, պրծամ
Սանասար ճոչ-ճոչ քարիր կը բերեր աջկերնալի
Բաղդասար ուսքանկիրի խիտ կը հոդներ
Վից-յոթ ամսվա մնչ են տուն շինիցին, պրծան
Ապա Բաղդասար ասաց.
— Շատ ապրիք, մինք միր տուն պրծանք.
Միր տան անուն ինչ դնինք
Սանասար ասաց.— Ա՛խպեր, դա՛ւ գիտես.
Շինել վէր ձի, անուն դնել վէր քի
Բաղդասար ասաց.
— Հէնն ա, երթանք են Թագվորի մոտ, ինչ կը բանենք,
Ձեն բերինք՝ միր տան անուն դնա
Ելան գացին, խաւան, ասին.
— Թագվոր ապրած կենաս,
Մինք միր տուն շինիցինք.
Պետք ա դու գաս, անուն դնիս
Թագվորն ասաց.— Տղեներ, ձի խաթրին կը գամ
Ենգամ եկավ տուց իր տղեներ,
Վոզերներ, սաղրազամներ,
Սանասար, Բաղդասարի հետ գացին, տուն տեսան
Թագվոր տան չորս պտոտ կան եկավ, ասաց իր վոզերին.
— Եսոնք տուն չշինած, ապա տասուն մ' ա շինած
Անուն մնաց Տասուն
Տղեներու անուն կը մնա Տասնա ծուխ

4. Աբիմելիք թագավորը տալիս և նրանց հաճ տուն բնակիչ

Թագվոր իր մարդկերով կը գնանա ենոր տուն
Սանասար կ'երթա նեձիր,
Բաղդասար կիրակուր կը շինա, կ'ուտին
Բաղդասար կ'ասա.

— Զուտ իր դու ա՛նբիծաս, նենգիր բիբիս, մինչ ուտինք։
Սանասար կասաս.— Դո՛ւ գիտիս։
Բաղդասար կ՛ասաս.— Դե, դու գնան նենգիր,
Ցես կ՛երթամ մեր Աբիմելիք Թագավորի մոտ։

Կասի.— Թագավոր ապրած կենաս,
Քու սայից, Ասրծու՝ մինչ եվանք մարդ.
Քու շնորհիվ քանի մ՚ խաս դրկից սաս մե։
Աբիմելիք ասաց.— Գըլխուս վերա։
Ելա՛վ, մեկ քանի խաս տուն երթաց,
Ուտիլիքով դրկից Սասուն։
Սանասար, Բաղդասար դրկիցնիրս խամար
Տուն չինիցին ու նամեցուցին հինի։

5. Սանասարը ճտանվում և Գառասուն Ծամ Գոհարի հետ. Բաղդասարը կապուտ կողցի Ջենով Հովանի աղջկա հետ

Ապա երկու տարի վերնն անցավ։
Բաղդասար ասաց Սանասարին.
— Մինչ ու մեանք անժամանք։
Սանասար ասաց.
— Վռրանդեն մինչ ձի գոլա կնիկ ու գընանինք։
Բաղդասար ասաց.— Ամա, քի գոլա կնիկ կա։
Սանասար ասաց.— Ո՞վ ա, վորտեղն ա։
Բաղդասար ասաց.
— Գառասուն Ծամ Գոհար կա...* տարի մեջ.
Չամդել դիվ ենոր դռան պահապանն ա։
Կանաս, գնանա, բի քի խամար։

Սասնա Ծռեն եր, առից իր նետ-աննեղ, անգամ տարիր.
Ճիրեկ նենգիր կ՛ինես, հիրիկուն կ՛ելիես, կ՛ուտես ալնի։
Ավուր մեկին քաքի մ՚ գալոս սըվտակ կանաս մ՚ տեսավ.
կանա երաց ետ կանարին ու գնաց.
Ասաց. «Տեսնիմ՝ եղ Գառասուն Ծամ Գոհարի կանար չի՞»։
Տեսավ վըր դռան, տեսավ՝
ճոչ, տեղին գոքդին մ՚ կա վըր դռան.

* Տարի անունը չի գրված։ Խ մ բ.

Կանչից.— Ե՛, դուռ բացէք։
Չամդոլ դեվ ենդխեն ձեն եառւ, ասաց.
— Դա՛ ձվ էս, էս դուռ բանամ վըր քի։
Մանասար ասաց.— Իմ անուն չի՞ս լսե։
Չամդոլ ասաց.— Քո՛ անուն ինչ ա։
Մանասար ասաց.— Դա՛ իմ անուն չի՞ս գիտի։
Չամդոլ ասաց.— Չէ։
Մանասար ասաց.— Ցես էլ չիմ գիտի՝ իմ անուն ինչ ա. իմ մոր մոտեն լսիր իմ։
Չամդոլ ասաց.— Ի՞նչ ա։
Մանասար ասաց.— Ի՞նչ է, — ձիժ է.
Իմ մեր ձի վիր կը թալեր ու կ'ասեր՝ Չամդոլի գոբոզ։
Չամդոլ ասաց.— Վոր դա՛ իմ գոբոզն էս,
Ախի՝ քո՛ մատ դռան ճղուն վե տու դե՛ս։
Մանասար ասաց.— Ահա քի ձեռ,— թևվ պարզից,
Չամդոլ՝ ինչ վոր ենոր ձեռ տեսավ, ըշկը մնաց,
Առից իր ձեռաց մեջ, քամից,
Ապա ինչըվ լու մ' Մանսա ծուռ կծի,
Ջան չկարցավ եներ։
Մանասար ասաց.— Չամդո՛լ,
Ախի՝ քո՛ ձեռ տու դըսա։
Չամդոլ ձեռ եառւ։
Մանասար ինչ վոր ենու ձեռ քամից,
Չամդոլի մոր ծըծի կաթ ուրնի հետ մեկտեղ՝
Ենու ձեռից եառւ դա՛ եղունքի բերնից։
Փախավ, դեպի Քոռասուն Ծամ Գոհար գնացա։
Գոհար ասաց.— Վա՜-վա՜, Չամդո՛լ,
Ի՞նչ եղավ քի, վոր դա՛ եսպես փախար։
Չամդոլ ասաց.— Ախթուն,
Մարդ ըմ գա՛ վըր դռան,
Ասաց՝ դուռ բաց, չբացի.
Իմ ձեռ քամից, իմ մոր ծըծի կաթ՝
Իմ եղունքի բերան վե եառւ դա՛ս։
Ախթուն ասաց.— Դա՛ չկերցար ենոր ձեռ քամեր։
Չամդոլ ասաց.— Ենոր ձեռ եառւ իմ ձեռ.
Ձեռ չէր, ապա դերան եր։
Ախթուն ասաց.— Դա՛ չխաբցուցիր՝ ենու անուն ինչ եր։
Չամդոլ ասաց.— Խաբցուցի, ասաց՝

«Իս պղտիկ եր, իմ մեր ձիկ վիր կը թալեր,
Կ'ասեր՝ Չամդոլի գնդապետ»։
Խանըմ ասաց.— կարելի չա, ենանք Սասնա ծռերն լինի
Չամդոլ ասաց.— Սասնա ծռիր ոնձը ա։
Խաթուն ասաց.— Սանասար, Բաղդասարն լինի
Ենանք, վոր նկած՝ Սասուն տուն ա չինած.
Աբիմելիք Բաղդավոր ասո անուն դրից Սասուն։

Ձը՛նգ... ը՛նգ... եզար գըռան։
Ասաց.— Դուռ բաց, ինե չե՝
Քա՛ դուռ, հերդուս վըր քա՛ գնչևուն կը քակիմ։
Չամդոլին ձևս, վոտ չկըներ՝ հախու կանգներ եր։
Խանում իր շըմկնիր նցկից իր վոտք, վնզից.
— Գնչևուս, իրխախ վերեն նկար, աղես։
Ձևս ինե մեկ-մեկի վրի վերեն, գնցին մեջ կնսրին։
Չամդոլ նլավ խրնձ մժիկ ըմ, փախավ գնաս
Խանում ասաց.— Ե՛, խոզուղ-արևմուղ մեռնիմ,
Սանասար, ի՞նչ կա, խեր նլնի։
Սանասար ասաց.— Իս նկիր իմ՝ քի ձի կնիկ առնիմ։
Խանում կ'ասա.— Աչքես վրա, իս քի պես ըդիկ մ' ել ար
առնիմ։
Են ժամանակին մատնիկներիր խիտ իրարու կը փոխին։
Սանասար կը ծողնի, կը գա մոտ իր ախպեր։
Բաղդասար կ'ասի.— Ի՞նչ նրիր։
Սանասար կ'ասի.— Ուղիցե։
Պայման կապիցի՝ երկու ամիս, երթանք, բերինք։
Ապա մեկ ել քա՛ խամար գընանինք,
Վոր իմ հիսիվ դեր քի վսակինք։
Բաղդասար ասաց.— Վո՛րն ուղինք։
Սանասար ասաց.— Քա՛ քեֆին ա,
Վորն ուղես, երթանք, ուղինք, բերինք։
Բաղդասար ասաց.— Դե՛ւ գիսես։
Սանասար կ'ասի.— Վոր ենգես ի,
Երթանք, Ջենով Հովանի աղջիկ ուղինք, բերինք։
Գնցին Աբիմելիքի քաղքի մեջ,
Մտան Ջենով Հովանի տուն։
Բարեվ տվին հյուրաց. բարեվ առից. նստան ատն մեջ։
Ջենով Հովան ասաց.— Ձեր նլնի, ի՞նչ կա։

Ասէն.— Մենք ևկիր ինք քու բարեկամութիւն.
Գետք ա ք'աղչիկ տաս իմ ախպոր։
Ձենով Հովան ասաց.— Գըլխուս վերեն.
Աղչիկ մ' ա, կորցան երիր իմ ձեռ։
Մատնիչներիր փոխիցին իրարու խիտ,
Թողին, ևկան, գնացին Սասուն, իրենց տուն,

6. Սանասարը ձեռ ի բերում Թուր Կեծակին, գնում ի Գոհարի մոտ չեվ ապացնում ի չերկիր ավերող գազանին յձի մեջ. չեղբայրների ամուսնությունը

Եվ մ' ևլ իր սովորութիւն ևլավ, նեձիր անել
Տիր մ' ևլ ինչ վոր կ'երթա նեձիր Սասնա սարերի մեջ,*
Կը տեսնի՝ ծառից մեկ խրեղեն Թուր ա կախվիր.
Կը կապի իր վերեն, կը գա տուն։
Բաղդասար կ'ասի.— Ախպեր, ես ինչ բան իս բերիր տուն։
Սանասար կ'ասաս.— Ձեմ գիտի, ըընտա, բերի։
Ինչ վոր կը քաշին դուս, կը տեսնին՝
Վերեն գրված ա՝ «Ահա Թուրն կեծակինա։
Առավոտ ևլավ, կապից վեր ինոր,
Նետ-աննեղ առից Սանասար,
Գնացաց դեպ Քառասուն Ծամ Գոհար։
Հասավ Գոհարի կասրի մոտ.
Գոհար փանջարից իրիշկից, տեսավ՝
Սասնա ծուռ են դիպեն կը գա։
Սանասարի առաջ կ'երթա Գոհար։
Բարեվեցին. Գոհար ասաց.— Ե՜հ, Սանասար,
Քու արեվին մեռնիմ, իմ երկիր ավիրակ ա։
Սանասար կ'ասի.— Ինչո՞ւ։
Գոհար ասաց.— Մեկ չանավար ինկիր ա մեջ ես գիլին.
Հեչ մեկ մարդ չի կանա ես դեպ երթա վախից.
Ենքան մեծ չանավար ա,
Վոչ սուր վերեն կը բանի, վոչ Թուր
Սանասար կ'ասի.— Գոհա՛ր, քեղ մեկ անուն կա,
Դեվ Չամդալի պես դունապան ունիս,
Ինչի՞ համար ի, վոր չի կանա են չանավար սպանի։

* Ինչ վոր — հենց վոր Ե ա ր.

Գոհար ասաց.— Խուզուղ-արեվուզ մեռնիմ,
Հնամղոլ ենպես մարդ եր, վոր չա կերցավ քու ճկոթ կըներ
Սանասար ասաց.— Դե, դուրն ա են գալ,
Մեկ քըխ գա ձի չանք առ
Գոհար ասաց.— երթ, գնա՛.
Գնա, չանք առուր են գալ։
Երո ասաց.—Ընչի՞ երթամ։
Սասնա Ծռեր ձեռ եթան, ականջ բռնից ու գնան,
Երո ասաց.— Քու բախտն իմ ընկիր, թող, իս կը գամ։
Սասնա Ծռեր ասաց.— Քի չանք առուր, վոր թողնիմ։
Տղան չանք ավից գալ
Ենգա՛խ ինք՝ Սասնա Ծռեր կը թողնի, կ՛երթա դեխ գալ։
Կը մոռխըռնա, կը տեսնի, ինչ.—
Ճոչ ջանավար ըմ գալից կը բռռա, կ՛ուզի ըլնի գան.
Ու հնոր ձենից սար-քար կը քըլի իր վոր։
Են ջանավարի անուն եր Բաբլաբայան։
Սասնա Ծռեր Սանասար նիռ-անիղ կ՛առնի ձեռ ու կ՛ասի.

«Ձեռնիկ, ձի քինե մըռնաք ի,
Եսա նիռ-անիղ փըրթնի,
Դիպնի մեջ երկու աչք Բաբլաբայանի,
Ոչի տակից դուս առ, ապա չուռ առ գիտինն»։

Նիռ-անիղ փըրթնելուն պես՝
Դիպավ Բաբլաբայանի երկու աչիչ մեջ,
Ոչի տակից հառ գալ
Ինչըխ չինարի ծառ ըմ կարիս, ընցկուն գիտին ընգալ։
Սանասար վազից վերեն, տեսավ՝
Մեկ զարմանալի ջանավար մ՛ եր։

Դառցավ, եկավ մոտ Բառասուն Ծամ Գոհար։
Ապա Գոհար առից իր խըզամներ,
Իր փահլիվաններ, հնամղոլ գիվ՝
Սանասարի խոտ գցին ջանավար տեսնելու։
Ինչ խասան մոտ ջանավար,
Բառասուն Ծամ Գոհար, խելխասա կինիկ եր,
Ասաց.— Ախի՛ բերեք, քերթինք.
Ենոր կաչին խորտ բան կ՛ելնի։
Ասաց իր փահլիվաններին.— Դե, քերթեք։

Ինչքան դանակ թալին, վոր քերթին, չկերցան.
Դանակ չկտրից ենոր կաշին,
Գոհար ասաց.— Ի՞նչ ենինք,
Սանասար ձեռքիր հոու վեր,
Ուր թուր քաշից ու բերնից քերթից չուր պոչ,
Գոհար ասաց.— Ես կաշին բերիք, երթանք,
Սանասար ասաց.— Ես կաշին տ'ենեք ձի քաղքը,
Առին ու եկան Բաղասուն Տամ Գոհարի տուն,
Սանասար դնաց իր տուն,

Երկու տիս թըմբմալուց սոցա,
Կ'առնի իր մարդիր Սանասար, կ'երթա Գոհարի տուն,
Ու իր կնիկ կ'առնի, կը գա,
Իր ախպեր Բաղդասարի կնիկին ել կը բերին,
Ու յոթ որ, յոթ գիշեր խաբանիս կ'ենին.
Իրենք կը խառնին իրենց մրազին, գինք ել ձեր,

Բ

ԴԱՎԹԻ ԿՈՒՎԸ ՄՈՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ՀԵՏ

7. Սանասարի վորդի Միհրը. նրա վորդին Թաւլաց Դավիթը. հարեղբայր վերցոց Քեռուկու Ջալալի միջոցով Դավթին Մսրա Մելիքի մոտն ի ուղարկում պահելու

Մեկ վախտ վերին կ'ընցնի.
Աստվածուքին Սանասարին լոհ ըմ հոու.
Անուն դրին Միհր,
Մեկ տարին վերին ընցավ.
Միհր մեծացավ ու գորեղ մեկն եղավ
Ու չուր Մըրը տուից ուր ձեռաց տակ,
Մըսրա Մելիք, վոր Մըսրա տերն եր,
Եղավ Միհրի խաբըղար,
Բալական ել վերին անցավ.
Միհր իր խոտար կնիկ մ' երի.
Աբիմելիք Թագավորի աղջիկն եր,
Ժամանակ բալական անցավ,

Աստված Մհերին լաճ մ' ետու.
Անուն դրին Դավիթ,
Մհեր ծանր հիվանդացավ.
Ցռան վերդո իր կնկան կը կանչի.
— Կնիկ, վիր ելի, երազիս մեջ տեսա՝
Սասնա ասող խավարիլը ելր,
Սասնա ճրագ անցիր ելր,
Առավոտ վիր կ'ելնին, կը տեսնին՝ Մհեր մեռիր ելր,
Ու Դավիթ կը մնա անտեր.

Վերդո կ'ասի.— Կնիկ, Դավիթ ինչ անինք.
Վեր կնոջ ծիծ ծըծի, կը մեծցնի,
Կ'ասի.— Վիր կաց, դիր Քաուկի Զալալի քամբի վերևն,
Կահիճ կապի ու ճըպոտա ըմ զար ենող.
Թող վոր սանի Սասը,
Առաց.

«Քաուկի՛ Զալալին, կը տամ ամանաթ.
Կը տամ ամանաթ Սասնա ճըրագ.
Նը քեր քալիս, նը քուփ քալիս,
Սըլամաթ տեղ խառցուցիս Սասնա ճրագ»։

Ու կ'առնի, կը տանի Մսըր։
Մըսրա Մելքի մեր վանջարեն նստիր ելր,
Տեսավ՝ թող ըմ կը գա դաշտեն մինչ երկինք, մինչ գետինք.
Կը մոռնըտնա. կը տեսնի՝ Քաուկի Զալալին ա՝
Կը կանչի Մըսրա Մելքին.
— Վիր կաց, գանա, Քաուկի Զալալին բռնի.
Ենող վերեն բան կա, ուռ, բիր ինձի։
Մըսրա Մելիք մոռխասցավ ձիուն.
Ջին իր գալոխ կոռնից.
Կոնդախ վիրիվուց առից, ետու ուր մոր ձեռ։
Մեր կ'ասի.— Վորդի, ևնա ձի,* ձին քիզ։
Են տանեն ձիավորնիր եկան իրար ձիու բոլոր։
Քաուկի Զալալին մեկ ոտֆաղ ետու դինք

* ԵՒնա ձի — այն ինձ։ Ռ մ բ.

Ու ձիավորնիրու մեչէն ելավ դուս,
Գիշիր ու ցիրիկ անդադար քելից։

Դավիթ խոլոխպոր աչք մնացեր էր ճանբախ.
Կը տեսնի եվարման կողմ
Մինչ երկինք, մինչ գիտինք թող ըմ կ'ելնեն։
Ելավ իրիշկից ու ասաց.
— Կնիկ, եկավ Քուռկու Ջալալին.
Քա՞րն ա թալի, թը թուփնա թալի իմ Թաւլան Դավիթ։
Եկավ. ձիուն խաբցնից.— Ո՛հ, Քուռկո՛ւ Ջալալին,
Ի՞նչըխ իս արե իմ Թաւլան Դավիթ.
Քա՞րն իս թալի, թը թուփ։
Քուռկու Ջալալին ասաց.
— Նը՛ քարն իմ թալի, նը՛ թուփ,
Տիղն իմ խասցուցի ու թողիր իմ, եկիր իմ։
Գըլուխ պագնից ու տարավ իր տեղ կացից։

Ինա թող ձեա մենչ ուր հալին,
Թանանանք դեխ Դավիթ։

8. Դավիթը բռնում է Մարա Մելիքի զուրզը. Մարա Մելիքն ուզում և ետաճ ապաճել

Մըսրա Մելքի մեր Դավիթ եթալ իր ծծիր.
Աստըծու խնամքով կաթ եկավ իր ծծիր, ու մեծացավ։
Են ժամանակ ինչ վոր գուռկա ելավ,
Մըսրա երկիր հոլ կը խաղեն։
Ինանց հոլը գորդ եր.
Եղ գորդն ել քանասուն կտրանոց երկաթ եր։
Ասաց.— Մայրիկ, հըմեն ժամանակ իմ ախպեր կ'երթա.
Եղ վիրտեղ կ'երթա, ձի չի տանի ինոր խիտ։
Մեր կ'ասի.— Վորդի, ինանք գորդ կը խաղան, գորդ կը թալին։
Դու ճիժ իս, մեկ գորդ կը դիտնի քեզ, կը մեռնիս։
Դավիթ ելավ, ասաց.— Մարե,
Ես վաղ ձի չտանի խիտ ինոր,
Իս որ լամ, ինոր հիտեվ տ'իյամ։
Մնաց չուխ խլխտուն։

Մըսրա Մհլքի մեր ասաց Մըսրա Մհլքին.
— Վոր կ'երթաս, նա տղեն տար խիտ քի, կը լա, մեզք ա։
Ասաց.— Մարե, կը տանիմ, հալե վախենամ՝
Դորդ ըմ դիպնի ենոր, մեռնի։
Մեր ասաց.— Մեզք ենոր վիղն ա, դիպնի, չդիպնի։

Մհլիք առից խիտ ենոր ու խլխուն դընաց.
Գընաց, խառավ ենաեղ, ինչ հոլ կը խաղեն, զառըն կանգնավ։
Մըսրա Մհլիք ենոր ասաց.
— Եսաեխ մի գա, գընա՝ են կողմ, քի խամար խաղար։
Դավիթ գընաց են կողմ, մտավ ձորի մեջ,
Ու իր քորոց առից տակ ու խող կը չափեր։
Տիր մ' ել աքխավ, լսից, գալոց եր՝ վիրհվից եկավ։
Դավիթ գալեխ վուրաց, իրիշից։
Մարդիր կանչիցին.
— Ենդեխ, ենդեխ փախիր, գորդ եկավ. չի դիպնի քեզ։
Դավիթ չլսավ անոնց խոսքիրուն,
Ձեռ հասու ու գորդ բռնից.
երկու տիր վիր-վիր եթել ու տիր մ' ել եթել,
երկու վերս Մըսրա Մհլքի տեղից ածցուց։
Մըսրա Մհլիք թռուր քեշից ու լըրից Դավթի խանվ։
Ու Դավիթ փախավ, գընաց, դինք եթել մոր գիրկ։
Մեր ասաց.— Ի՞նչ եկավ, վորդի։
Դավիթ ասաց.— Իմ ախպեր ձի կը սպանի։
Մեր ուր ծըծիր երաց ու գընաց Մհլքի հաոջեվ,
Ասաց.— Թե դու Դավիթ սպանես,
Ես ծըծիրի կաթ քու վերեն խարամ։
Մհլիք կ'ասի.— Մարե, ոձի ձաղ ա.
Վնաս մը դիպնի ձի, նդ տղից ա։

Թ. Մսրա Մհլիքը փորձում է Դավթին կրակով յեվ վռնկով. նրա վախը Դավթից

Մեր ասաց.— Վորդի,
Բիր, մեկ քասա կրակ լից, մեկ ել քասե մ' վռնկի.
Թե վոր ձեռ տարավ խիտ վռնկին, վիղ գարկ.
Թե խիտ կրակ, մի սպանիր, գրկի, թող երթա իր տեղ։

Ընդես երաց, դրից տղի ձոզնվե։
Ու տղեն ձեռ որ տաներ խիտ վոսկին,
Հրիշտակնիր ձեռք զներկին ու տարան խիտ կրակ։
Դավթի մատ դիպավ վըր կրակին.
Ու կրակ կպավ իր մատ.
Ու մատ տարավ իր բերան.
Ու կրակ կպավ լիզուն ու լիզուն երեցավ.
Ու իր անուն դրին Թլոր Դավթի։
Մեր ասաց.— Ահա, վորդի, չի՞ իս քի ասի՝ հիժ ա։
Ընդես երիր, իր լիզուն էլ երեցավ։
Մելիք ասաց.— Ջըմ դինա, մարե,
Խըլիսուն տ'երթա իր աշխար.
Ինձի գործ իլնի, իր մոտեն ա։

10. Դավթին ճանապարհ են դնում դեպի Սասուն. Մարա Մելիքը պատվիրում է ճանապարհին պատճել Դավթին. սա հաղթում է փակիավանցիներին յեվ ճոպց հես գալիս է Սասուն. Ջենով Հովանը դիմավորում է ճոպ

Խըլիսուն բարի լուս բացվավ վեր հազընիրուն
Մելքի մեր ելավ, Դավթի եղի ճամբու։
Ու Մելիք Բաթմանա Բուղին, Ճարպատա Քամին եղի խիտ։—
Երկուքն ալ Դավթի խոր փալխանները ին։—
Թամբի արից ընոնց ու ասաց Մելիք.
— Կը տանիք Բաթմանա կարմիջի վերին՝
Մեկ ձոզնվ, մեկ էլ հիտով կը կայնիք,
Կը թալիք դես ու կը դիք։
Ինկեն ճամբես ու գոցին։
Սասնա Ծռեռն ա, բոմ կը վեդա,
Երկու սըհաթի ճամբես կ'երթա,
Ու բազ դիտի, կը ձեա հիտով,
Ընոնք կ'երթան առաջ։
Կ'երթան, կը խառնին Բաթմանա կարմիջի վերին.
Մեկ ընցավ ձոզնվ, մեկ էլ հիտով.
Ձեռ բոմ նիտալ Բաթմանա Բուղին մեջք
Ու մեկել ձեռ Ճարպատա Քամուն թեվքիր,
Կարմիջից կախից նետքով ու ասաց.
— Յան գոք դողրի տ'ասիք ինձի,

Թե ինչու համար մեկ ընցաք իմ ետևիվ, մեկիվ իմ հետևիվ,
Ձան զերկուազ էլ կը թալիմ գետ ու ի՛նքիամ,
երկուան էլ ասին.— Քու խոզուն, քու արևմուն մեռնիմ,
Մինք երկուան էլ քու խոր փալխանիրն ինք.
Մըսրա Մելիք միզ ասաց՝ «Տարեք, թալեք գետ»։
Մինք չդիտցանք, թը դու չանց քու խեր ժոժոլ եր.
Վոր ընցիան ա՝ մինք քու մշակ, դու միր աղեն։
Ինդրից կը դեն Սասուն։

Դավիթ ճամփու մեջ ելավ.
Հեռվանց ինար խորոխպեր տեսավ,
Վոր Դավիթ կը դեր. կը վազեր կորանդրնի արտիրաւ մեջ։
Խորոխպեր կանչիս.— Կնիկ, վիր եվի,
Սասնա ճրագ վառվիր ա։
Տնոնք եվեն վի, գնցին հասնիվ,
Գըլխի պապիցին, ասին, տուն բերին առաք-վառաք։

11. Դավթի մանկական չարությունները. Դավիթը գառնարած, ապա ճախարադ

Դավիթ խորոխպեր գ'Դավիթ եդի արհեստի.
Դավիթ հիչ արհեստ չտրվավ.
Կը գարներ, դրկիցնիրի ճժիր կը տախկատեր։
Ու դրկիցնիր կը գեն մոտ խորոխպեր գեղգեղա, ի՛ասին.
— Ես ինչ ծուռ ի, դու բերիր, եցկիցիր մենչ մի ճժիրուն։

Խորոխպոր հարը վերեն կտրավ, երաց գառնարած։
Գըլխուն գնգական եվեն,
Տնոնց գառնիր բերին ետևիվ Դավթին,
Ու են առից, տարավ տար։
Ինք նստավ, խաղաց, գառնիր բըլլվան։
Եվարին Դավիթ եվավ, տարի մեջ կան եկավ.
Գեղական իրիշկիցին, տիսան, ինչ.—
Երկու տիր տնոնց գառնիրուց շատ ա բերի,
Լըպըտարակ ու աղվես ա բերի։
Գեղական գացին մոտ խորոխպեր գեղգեղա, ասին.

— Ես ինչ ծուռ խա բերիր, երիր մեր գլխուն քաշե՛։
Խոլոխպեր ասաց.— Բան չկա, վաղ կ՚ենենք նախրորդ։

Առավոտուն դեղական ելան,
Տավար թողին, տարան ածելով Դավթին։
Դավիթ քշից, տարավ տար.
Տավարնիր ցրվան տարի մեջ։
Իրիկուն Դավիթ ելավ, տավար տը ժողվեր, բերեր տուն,
Տարի մեջ քանի գել, արջ, տավար կար,
Ժողվից, երի դեղ ու տասց.
— Ե՛յ, դեղական, վեր եղեք,
Ինչ վոր ձեր անձնական մալն ի, տանք,
Մեկել թողեք՝ երթա։
Դեղական տարի ջանավարնելու հախուն
Տուն ու դռնիր շինիցին
Ել մ՚ել գացին մոտ խոլոխպեր ու տային.
— Մենք հիվի կ՚ենենք՝ տա ծուռ մեր տավար, վոխչար
թըխ չանի։
Խոլոխպեր ասաց.— Գնըդ-մախ դեն տանե՛,
Թըխ ձեռ, պարապ կան գա։

12. Դավիթը վոռոդ չեվ խրատատու Պառավը

Դավիթ ըղեաթմանա բուդեն, ճարպատա Քամին եղի տուն,
Ինք առից ենոր նիտ ՚վ անիղ, գանաց նեճիր.
Մեջ Պառվու կորկին լոր կը ապաներ։
Պառավ գանաց, տասց.
— Գնըդ-մախ քի չտանե, Տատոս Ծուռ Շախգըմակիր,
Դա՛ Պառվու կորկի լորլորով տը կշտանաս.
Գընա, տես քա՛ խոր Սիվ տար,
Ըզգա՛լ ապանե, վերի վոխչար ապանե, ջեչրան ապանե։
Ի՞նչ խա ձեռցի ըտաը՛։
Դավիթ կ՚ասե.— Պառա՛վ, իմ խոր Սիվ տար դո՞ւրն ա։
Պառավ կ՚ասե.— Քա՛ խոլոխպեր վիզ պռնե, քի չանք
կը տա։

13. Դավիթը հոհոլբար հնս գնում է իր վոռաձեզը – Սիվ սար

Դավիթ են տեղն եվող, եկավ տուն, ասաց.
— Խորխաթիր, յան Սիվ սար ձի չանք տվիր, յան քու վիղ
կը կտրիմ։
Խորխաթիր ասաց.— Քու տրվեցողի բերանն կոտրի։

Քնան մինչևվ առավոտ.
Ելան գացին, խասան Սիվ սար կհասրին. Ինչ կը տեսնա.—
Սիվ սարի մեջ մեծ բանդան քաղուկ ա. դուռ ըմ կա վերևին։
Դավիթ խարցուց.— Խորխաթիր, ես Ինչ բանդան ա։
Խորխաթիր ասաց.— Քու խոր Սիվ սար ես ա։
Լանդի մ' եգեր, ըզդուռ երեց.
Կը տեսնի՝ ինչկանդեր չանավար կա, են տեղն ա։
Ասաց.— Վաչ, իմ խեր քանի մեղք ա երի,
Վոր սա չանավարներ հրմեն հարս ա երի։
Մեկ քանի խատ ըսպանից, մեկնելունք եվող, գացին։
Ենտեղեն գերձան, վոր ոը գան տուն,
Եկան, կես ճամփեն մընավ վերևնքտիր։
Դավիթ ճամփեն կհասեղ քնավ։

14. Դավիթն սատնում է հոհոլ Պատերազմին. Մարութա վանքի օծումը

Կես գիշերին աքհավ, տխավ՝
Բընց են դեն կրակ ըմ կը վառվի։
Ուղից երթալ ենտեղ,
Հանե ուր փեշ խորոխպոր գըվխու տակն եր։
Դանակ կը թափե, ուր փեշ կը կտրե,
Կ'երթա ենտեղ, կը տեսնի՝ բան չկա։
Գերձավ եվ մ' եվ եկավ, քնավ։
Քնելու մեջ երազ տեսավ՝
Մարութա Բանցրիկ Աստվածածին
Եկավ ենոր երազ, ասաց.

Ի'ան իմ Մարութա Բանցրիկ Աստվածածին,
Ասց-գինին, Աստված կենդանին,
Հոհոլ Պատերազմին վըր Դավիթ աջ թևվինա։

Խըխաւն վիր ելալ, տխաւ,
Վոր Խաչ ինկիր ա վեր թևվին
Խաղով կանչից, ասաց.

«Վեր իլի, խորխոպկոր, վեր իլի.
Միր Մարութա Բանցրիկ Աստվածածին ևկն ձի երազ,
Երթանք, չինինք Մարութա Բանցրիկ Աստվածածին»։

Խորխոպկոր ելալ վիր, գնցին, կ'իրիշկին.
Կը տխանին՝ լուս կը բանցրանա, կ'ևչնի։
Ասաց.— Խորխոպկոր, չիմ գինա,
Շաբաթ որ խիմ բանաս,
Մինչևվ կիրակի պրծնի,
Ու պատարագ մատուցինք մեջ։
Ելան, եկան տուն, խաբար տվին։
Ջինով Հովան ելալ, կանչից ձենով.

«Ով ուր Աստված կը սիրա, թող գա.
Սանան ճրագ վառվիր ա.
Մարութա Բանցրիկ Աստվածածին որ չինինք։
Եկեք, չինինք»։

Ենոր ձեն չուր յոթ քաղաք լսան։
Յոթ քաղքի բանվորնիր, ուսթնք, մարգիր՝
Ելան եկան Դավթի տուն։
Խնդրաց ելան, գնցին,
Մարութա Բանցրիկ Աստվածածին չինին։
Ու սկսեցին խիմ խորիլ.
Ու պրծան յոթ որվան մեջ.
Ու կիրակի պատարագ արին։
Դավթի Մարութա Բանցրիկ Աստվածածնի մեջ
Եղի քանասուն վարդապիտ, քանասուն սեխտեր, քանասուն սարկավագ,
Գանաց, նստավ իր տան մեջ ու գինեխում արաց։
Ու են որից սորա բաթմանա բանգեն, ձարպագա գամին՝
Մարութա Բանցրիկ Աստվածածնի դռան նորատաար արաց։

15. Հարկահանութիւն, խրատատու Պառավը. Դավիթը պատուհասում է հարկահաններին

Ջուար տարան Մըսրա Մելքին,
Թե Դավիթ չինից «Մարութիա Բաննըրիկ Աստվածածին,
Խաց-պէնին, Աստված կենդանին,
Ձայ Պատերազմին վըր Դավիթ աչ Թևլինը։

Դավիթ գանաց նեձիր, մնչ Պառվի կորկին լոր ապանիւ

Մըսրա Մելիք գավիթյիք հորդղիից,
Դավիթի խորոխպոր մառին խարչ ու խարաչ ուղից։
Ուղից քառասուն կարճ կնիկ, վոր երկանք ապան.
Ուղից քառասուն հերկին կնիկ, վոր ուղտիր բառնան.
Ուղից քառասուն որթա կնիկ, վոր խապան խաղ արմապան։

Ելան եկան Դավիթի խորոխպոր տուն, ասին.
— Ախա յոթ տարվան խարչ ու խարաչ կ'ուղիմ քինու
Դավիթի խորոխպեր ասաց.— վերգին,
Գանա, յոթ տարվան խարչ չափիր, տու, ինչ տանին.
Բառասուն կարճ կնիկ, վոր երկանք ապան.
Բառասուն հերկին կնիկ, վոր ուղտիր բառնան.
Բառասուն որթա կնիկ, վոր խապան խաղ արմապան։
Վերգին եկավ, խըղինի դուռ երաց։
Գանանանք վըր Դավթին։

Պառավ գանաց կորկի աչիլու։
Կը ասնա՝ Դավիթ կա մնչ կորկին, լոր կը ապանիւ
Կ'ասի.— Գնդող-մախ քի տանեի,
Սասնա Ծռեռ Շախպըմախիր.
Գանա, ասիչ, եկած քա խորոխպոր մառին՝
Յոթ տարվան խարչ կ'ուղին, կը տանին.
Բառասուն կարճ կնիկ, վոր երկանք ապան.
Բառասուն հերկին կնիկ, վոր ուղտիր բառնան.
Բառասուն որթա կնիկ, վոր խապան խաղ արմապան։
Չափիրով վոսկի խարչի տեղ կը տանին։
Դավիթ կ'ասի.— Պառավ, վորտեղն ի, խիմ՝ ձի չունց տու։
Պառավ կ'ասնի, կը տանի, կ'ասի.— կա, ասիւ—

Քաղնի դուռ չանց կը առ—
Դավիթ կ'իրիկվի, կը տիանի՝
Ձոբս բոլոր քու՜ռան դրած, նստած գավթիյնք,
Քեռին մնջ տեղ վոսկի կը չափե
Տիր մ' ել Դավիթ կը կանչի.— Քեռի...
Քեռին հախտ ցոլց ուր Թումբան
Ասից.— Գնդող-մանե քի տանի,
Տիր ըմ քու խեր կանչից՝ իս վախցա.
Տիր մ' ել կու դու կանչիցիր
Դավիթ ասաց.— Տու, ես կը չափիմ,

Ջեռնեն առից չափ, վոսկիք լցուց վըր չափի վոռուն,
Չափի փետ խոռ, քը՜ռ, տարավ տակ, ասաց.
— Նա մեկ.. երկու... իրե՛ք...
Ջավթիյնքնիրից մեկ ելավ խոտ Դավիթ,
Դավիթ ելավ, մեկի վոռ կոտրից, մեկի թիվ կոտրից,
Մեկելի առաքիր քաշից, զարկից մեկելի ճակատ,
Ասաց.— Դե, գնացիք. Սատնա տուն դել չավիրվի,
Վոր դու եկեր եք, խարջ ու խարտաջ կ'ուղեք
Գնան, Մըսրա Մելքին բարեվ ելրա, ասա՝
Ինչ ուզմենե կը գա, Քըխ Թախտիր չենա

Ջուաբ մեկ մարդ տարավ Մըսրա Մելքին,
Ասաց.— Չալ հալվա՜ղ...
Մելիք չատ բախտակոծվավ

16. Կուզբարդիները խաթիյուրյամբ ավերում և Մարութա վանքը. տերտերը բոր և բերում. Դավիթը կոտորում և զորք չել պատուհասում Կուզբարդիցիս

Կուզբարդին եկավ, ասաց Մըսրա Մելքին.
— Ի՞նչ տաս ձի, իս երթամ, քակիմ Մարութա Աստվածածին,
Սպանիմ մինի հըմեն մախլուխ,
Դավթին ել սպանիմ, ակընջնիր կտրիմ, բերիմ.
Մելիք ասաց.— Եղպես բան մ' ենես, քաղաք ըմ կը տամ քե
Կուզբարդին առից ուր զորք, եկավ
Դավիթ գնաց դիմաքառամ

Կուգրարդին եկավ, համխի մեջ եղար ջնջվար մ' ապանից,
Ականջներ կտրից, եթե ուր ջնր ու եկավ դիխ Մարութա
վանք։

Կը խառնի վանքի մոտիր։
Բաթմանա Բուղին, ճարպատա Քամին եկան առաջ,
Ասին.— Յա-հո, դու դեր տը պրծնես մեր ձեռնեն։
Կուգրարդին ասաց.— Ե՛յ շիվարներ, դու ինչ տ'ինեք։
Ասին.— Մինք չինք Թողնի, դու ներս մոնես։
Կուգրարդին ասաց.— Խեղճեր, ես ձեր տերն իմ ապանի.
Թե դուք չեք ավատար, կի ենող ականջներ իմ ջեր։
Կը խառնի, չանց կը տա ականջներ։
Բաթմանա Բուղին, ճարպատա Քամին վղեր կը կոռին.
Կուգրարդին ներս կը մոնի վանք՝
Կը ապանի քառասուն վարդապետ,
Կը ապանի քառասուն սարկավագ,
Կը ապանի քառասունից մեկ պակաս տերտեր,—
Եվ մեկ տերտեր կը պահվի լիշերու տակ,—
Կը Թալանի վանք ու կ'ելնի, կ'երթա։

Են մեկ տերտեր, որ պահված եր,
Կը վազի, կ'երթա ԴավԹին մոտ։
ԴավԹի քնուց կ'ելնի վեր, կ'ասի.
— Ի՞նչն ա պակաս իմ վանքին։
Տերտեր կ'ասի.— Ձրա պակաս չի.
Ըսպանիցին քառասուն վարդապետ,
Ըսպանիցին քառասուն սարկավագ,
Ըսպանիցին իրասուն ին տերտեր,
Իս մինակ իմ պրծիր։
ԴավԹի կ'ասի.— Վեր ըսպանից։
Տերտեր կ'ասի.— Կուգրարդին
ԴավԹին ել կ'ելնի, կ'երթա.
Մեկ ճոչ ծառ քաշից մղղախառ,
Եզիր իր Թեվի վերեն
Ու գնանց Ջիտաձորիկ առջ բռնից,
Ու ասքեր զրմեն կոտորից։
Կուգրարդինին ել կը բռնի, պռուկնիր կը կտրի,
Առաջիր կը քաշի, կը զարնի ճակատ,
Թեվ մ' ել կը կոտրի ու կը դնի ուր ականջին,

Ու կ'ասի.— Գնանք, Մըսրա Մելքին բարով եկա,
Աման՝ դել Սասնա Ծուռ չմեռնի ա։

17. Կուզբարդինին ծաղրող կանայք

Կուզբարդին գնաց, խասալ գնդի մոտ
Եվար եր. կնկտիր, աղջկնիր կը գան, ջուր տանին։
Տխան Կուզբարդինին, կ'ասին.
— Կա Կուզբարդին ենդեխեն խաղ ասելին կը գա։
Մեկելոնք կ'ասին.— Չե, մինակ ա։
Ծարցնիցկին, ասին.

«Կուզբարդին քաքըրան,
Քա պռուկնիր կ'երթա, կը գա լերան-լերան.
Քա բերան նման կը ա, միր չորթնի թունկի բերան»։

Կուզբարդին ասաց.

«Ես չգիտցա՝ Չխտաձորիկն եր նեղաբերան.
Դավթի նետիր կը գեր ինչըվա գերան։
Վազ Վարդևարին խեղեղ կ'ըլնի,
Չիր իրկնելու զատիր կը րիրա, երեք եղ-չորթան»։

18. Մարա Մելիքի զորահավաքն ու արշավանքը Սասունի վրա

Գնանց, խասալ Մըսրա Մելքի մոտ։
Մելիք տեսալ Կուզբարդինին խաղը-խայտառակ։
Մելիք կ'երթա, մոր կ'ասի.
— *Մարե, ես կ'ասի՝ ոձի ձագ ի,*
Բիր, գնալոս ջանջրխինք, գու չճողիր։
Դե, արի մնրեղ ըմ տուր ես բանին։
Մըսրա Մելիք եկավ, ուր սիրա ճղից
Ու ուր սրտի ուրնով թուղթ ըմ գրից,
Հորդղից, ինչքան աշխարհ կըներ ուր ձեռաց տակ,
Ասաց. «Միլնա վուրուցող թող գա՛. կռիվ ա։
Գնանանք վեր Դավթին։

Դավիթ կ'երթար, մնչ Պաւաւու կորկինն նեձիր ենիւ
Մըտար Մելիք ուր անքաթ կը ժողվի
Ու կը գա, բաց դաշտի մնչ կը գնա,
Ու մարդ կ'որոգիա Դավիթի խորոխպոր Ջենով Հովանին,
Ու կ'ասի.— Աբե, իս նկիր իմ, քիզ խիտ կռիվ ենիմ։

19. Դավիթը Պաւաւի խրատով ձեռ կ բերում Ջենով Հովանից հոր ձին ու սարը. Ջենով Հովանի ախտոտումը. Դավթի զիճավառումը

Պաւաւ կ'երթար, աչ տա ուր կորկինն, կը տեսնի՝
Դավիթ ել ըմ նեձիր կ'ենա ուր կորկի մնչ, կ'ասի.
— Գաբող-մամս քի տանի,
Սանտա Ծուռ Շախգըմակիր, Թլոր Դավիթ.
Գանա, տես Մըտար Մելիք Քաղավոր՝
Քանի մ' անքաթ բիրի քաճ խորոխպոր վերին կռիվ։
Դավիթ ելալ, նլու'վ անիղ առից, վազից։
Պաւաւ ասաց.— Դո՞ւր ս'իյաս։
Դավիթ ասաց.— կ'երթամ կռիվ։
Պաւաւ ասաց.— Ընչի՞վ։
Դավիթ ասաց.— Նիտ-անիղով։
— Գըրող քի տանի, Ծուռ Շախգըմակիր,
Գանա, քաճ խորոխպոր մոտին բան ուղի կռիվ։
Դավիթ ասաց.— Կռիվ բան ինչ ա։
Պաւաւ ասաց.

— Քաղքաճ Մայինս, կայուխ կաղըֆինս,
Ջըրխի Սևմանինս, Քալխու Քանտինս,
Մնջաց Քամարինս, Վոտաց Ջամինս, Քաղիվիկ Ֆիրըզինս,
Թուր կնճակինս, Քաղկաճ Ջալալինս,
Դե, գընա, ուղի։

Դավիթ գընաց, իր խորոխպոր մոտին ուղից։
— Ահա, ասաց Դավիթ, խորոխպեր,
կ'ուղիմ քինի իմ խոր կռվի բանիր։
Խորոխպեր ասաց.— Քաճ սորվցուցոզի բերան կոտրի։
Խորոխպեր գընաց, եխան գաս, ասաց.

«Ինձ ասիա Քաղքին Մային,
Կայուխ Կնդրին, Զրուխ Սկայմին,
Գիլխոյ Գուտին, Մեջց Քամարին,
Վոսաց Զմին, Գիլզիկ Ձերզին,
Թուր Կեծակին, Քոռկոյ Զալալին»։

Քառասուն զրվանքա բամբակ դրից մեջ Զմին,
Ներ ելնել ենոր վոռնով.
Քառասուն վեթ քամար եբի ուր մեջից բոլոր.
Քառասուն զրվանքա բամբակ դրից Գիլխոյ Գուտին,
Ներ ելնել իր գըլխով.
Ա՛խր, մեջ հըմեն քոնելուն,
Քառասուն-քառասուն բամբակ դրին,
Ներ Դավթին զմիչ եկավ։

20. Ջնեով Հռոմոսի խոսոր Կաբեով աղրյուրի մասին

Դավիթ իր խոր քոնելը զըմեն կապից,
Ու ելնել, ուր ձին քըշից գնաց
Քառկոյ Զալալին ինչ անեն գնաց եկավ,
Ոբևնչաց, գըլխս եզար Դավթի սրտին
Դավիթ Քոռով ձիու քամակ, ասաց.
— Մնացեք բարով, սիրելի բարեկամներս
Ու գանաց ենոր ճամբաս
Ծորոքակեր ասաց.
— Ե՛հ, Թառլան Դավիթ, Սասնա ձրագ,
Կ'երթաս սարի մեջ, կաթնով աղբուր կա, վոր քու խորն ի-
Ձին քի կը ասնի ենոր մոտ
Ինչ քու ձին վոռնիր կը գարնի գետին, ենառեղ կենիս տակ-
Մեջ են ջրեն կը լողկանաս,
Քու ձին ել կը լողկըցուցկս.
Ինչու՞ վոր.—քսան տարի կա, քու խեր մեռի,
Քառկոյ Զալալին չլողկըցի
կը խանգստանաս, կը քնիս ու ձին կը խնծնիս, կ'երթաս

21. Դավիթը՝ իմնելով Կաքաւոյ աղբյուրի ջուրը, դառնում է հզոր

Դավիթ ենաթիպեն եկող, գնացը
կը խառնի կաթնով աղբիւրի վերեն.
Ջին վոտքերու ծնկները կը զարկի գետինը
Ենգաթ կ'ելլնի տակ, ձին թամիզ կը լողկըցըցնի,
Ինքն ել կը լողկըննա, կը հագվի ու կը քնի.
Տիր մ' ել մնչ քնուն վիր թռավ, տեսավ՝
Մելջաց Քամար գնխեն ա կորի.
Գու լիսն Գուտին գըլխեն թռի.
Վոտաց Ջամեն վոտքեր կըգի, վոտքեր կը ցավցուցի.
Կ'ելլնի, ենոնց մելչ բամբակները կը թավի,
Ու ջորով կ'ըլնի իր բանգնով, ու կը հագվի.
Կը տխնի Գուտկու Ջալալի տանքեր կըգվի,
Բիչ ճեացի, վոր կորի.
Կ'երթա, կ'արծկի, Քանդը՝ կը կապի.
Ու գըլխեն կը պոգնի, կը Քոնի քամակ, կ'երթա կռվի դաշտ.

22. Դավթի վախը. Գուտկու Ջալալու հաջակերը. թշնամիների բանակին իմաց տալը չկ հարձակումն ու կոտորածը

Կը տեսնի՝ անքան չանց ծովու ափով չատ ի.
Կ'ասի.

«Ահա, ես ըլնիմ կրակ, ենոնք ըլնին բամբակ,
Ըրմ կանա ղենոնք երեցըցի.
Ենոնք ըլնին չոր փուշ, ես ըլնիմ կրակ,
Ըրմ կանա ղենոնք վառի»

Ենգաթ Ասատծու խրամանքով՝
Գուտկու Ջալալուն լիզու եկավ, ասաց.
— Գու ինչ վախեցար, Դավիթ.
Գանի մ' գու կոտորես,
Ենցկում իմ սերտ կը կոտորա.
Գանի մ' գու կոտորես,
Ենցկում իմ վոտքերու տակվ կը կոտորվինը
Հիշա խաց-գինին, Ասատած կենդանին,

Մարուքա Բանցրիկ Աստվածածին,
Ձայէ Պատերազմին վեր Դավթի պէս թեվին,
Քեզի Թուր կեծակին, ընկի մեջ ասքըրին։

Դավիթ հիշից խաց-պինին, Աստված կենդանին,
Մարուքա Բանցրիկ Աստվածածին,
Ձայէ Պատերազմին վեր Դավթի պէս թեվին,
Քեզից Թուր կեծակին, կանչից.

«Ե՛, ով քեն ա, արթուն կացեք,
Ո՛վ արթուն ա, սիլախ կապեք,
Զասեք՝ Դավիթ գող եկավ, գող էլ կ'երթա»։

Քիշից մեջ ասքըրին, չնըդ-փուդ երաց.
Աբրեհ խեղեղ էլավ, լիշիր տարավ։
Ձեվացին են եր, ինչ անեն չեվավ։

23. Զորականի խրատը

Տիր մ' էլ մարդ ըմ էլավ քըրի մ' վերին,
Կանչից.— Փեշտ, փոշտ, փոշտ...
Դավիթ ասաց.— Իս քեզ խոր քըլեն անիծիմ.
Իս անարատ իմ էլի, անարատ ալ մեռնիմ.
Ձի՛ կ'ասիս՝ փուշտ...
Մարդն կանչից.— Բի մեռնիմ,
Ըմ ասի քի՝ փուշտ, կ'ասիմ՝ փոշտ, յանե՝ գնդրեկ։
Անչի վոր ասոնք ենոնց քեֆով չին,
Զոռով ին բիրի կոխի։
Շատիր ենոնց խոր մեկին ին,
Շատիրն էլ ճըժուռ աերն ին.
Չենոնք կը ապանիս, ճժիրու մեղք կ'ընդնի քեզ վիզ։
Գիտե՞, կոհանն քեզ գուշման Ըսպաս Մելիքն ա,
Կե չադրի տակ քնիս։
Քնռատուն ադաղ աղջիկ ենոր ճանճիր կը քշին.
Վոսկի խնձոր ենոր չադրի անից կախուկ ա.
Ինչ ուր նայֆա կը խանի,
Կը բանցրանա դիրմակի դըլեխ.
Ինչ ուր նայֆա կ'ենչնի,

Վռակի խնձոր կ'ելնի վեր ուր բերնին։
Դավիթ կ'ասի.— Ախմ՝ ապի, ձի չանք առա։
Մարդ եկավ, շանք առա։

25. Դավթի յով Մսրա Մելիքի մենամարտը. Դավիթն ապաճուռմ ի Մելիքին յով Մսրը հանձնուռմ ի նրա մորը

Դավիթ խնծալ ձին, գնաց, չապրի ան՞ջևի եկավ.
Բնթևի առու ուր մոր։
Մեր ասաց.— Ծոգուդ-արեվուդ մեռնիմ, Դավիթ, դու եկա՞ր։
— Եկա. քու լաճ խան վեր, ես որ, ենոր,* հարցն ա.
Յան Աասլած ապ տա ձի, յան չի՝ ենոր։
Մեր ասաց.— Ես չեմ կանա խանի վեր.
Գայթնի խոփ ըմ թալ կրակ, թալ ենոր վոտքիրուն,
Ես ա՛ասա՝ իմ տեղ խորտա չըք չինի, լու՛ ձի կծից,
Ետի կը թալին կրակ, կը դնին վոտքիրուն, կ'ափխե։
Դավիթ կ'ասի.— Վեր ելի, ես եկեր իմ.
Քու գլորդն իմ, վոր քու խոզին ա՛առնիմ։
Մելիք կ'ասի.— Սասնա Ծռեխպմակիր,
Դու իմ լակակիրն ես, ի՞նչըվա իմ խոզին ա՛առնիս։
— Ելի վեր, յան Աասլած ապ տա ձի, յան քի։
Ես որն ա, հարց։
Մելիք կ'ասի.— Ի՞նչըվա ապ կռվինք մինք։
Դավիթ կ'ասի.— Պայմանում.
Իրիք գալը գու գալ, գու իմ ճոչ ախպերն ես,
Իրիք ել՝ ես կը գարնիմ։

Ետծալ Դավիթ իր ձին, գնաց, կայնավ մեջտեղ։
Մելիք իր գունդ եգալ, ետ առու վեր Դավթին, ասաց.
— Սասնա Ծռեխպմակիր հող ես, հող գալցավ։—
Դու չասիս՝ ենգամ, ինչ Մելիք գունդ կը գարնի,
Ուրիշանկիր ձեռ կը տան ան՞ջևի գունդին,
Ու կը դիպնի մեկել կող։—
Ինչ ետ կ'երթա, Դավիթ կ'ասի.— Եսառեղն իմ։
Իրիք տիր կը գարնի Մելիք, բան չի կանա անի։
Ինչ պրծավ, նորանք խառավ Դավթին։

* Ենոր — նրանը, նրա որը։ Ա մ բ.

Դավիթ կ'ասի.— Քու հող երթա, իս գարնիմ,
Մըսրա Մելիք քաղաւուն գնգանոց խոր ավի փորիլ.
Մտավ խորու տակ, քաշից վիր ենու քաղաւուն թաղիս,
Քաղաւուն գիմշու կաշի, քաղաւուն էլ ջնդկի քար։
Դավիթ ասաց.— Մարե, նորաթ իմ չի՞,
Եսա մեկ գնըր կը տամ Աստծու խաթըր.
Ենա մեկն էլ կը տամ քու ծըծի խաթըր,
Ինչ վոր գու ձի կաթ իս ավի։

«Կը հիշամ խաց-պինին, Աստված կենդանին,
Մարուքա Բանցրիկ Աստվածածին,
Ձաչ Պատերազմին վեր Դավթի աչ թեվին»,

Բեշից Թուր կնձակին,
Ձարկից Մըսրա Մելիքին.
Կը կտրա քաղաւուն ջնդկի քար,
Կը կտրա քաղաւուն գիմշու կաշին,
Կը կտրա քաղաւուն թաղիս,
Կը դիպնի Մըսրա Մելքի ճակտին,
Կ'երթա, կը խառնի Արդար դեմին,
Կալնամ կը կայնի վեր կալնամին։
Դավիթ կ'ասի.— Դե, թվնք դեն՝
Ջնդկի քարիր, թաղըռնիր ու գիմշու կաշիք,
Տեսնիմ՝ ամեղ ա, թե չի։
Կը թալին կանչից Մըսրա Մելիք, ասաց.
— Իս սաղ իմ, ձի բան չելիս։
Դավիթ ասաց.— Բի չարժի, տեսնիմ։
Ինչ վոր չարժից, կտոր մ' ենդիս գնանց, մեկ՝ ենդիս։

Դավիթ դարցավ, Մըսրա Մելիքի մոր ասաց.
—Մարե, իս Մըսրա քաղաք ավիր իմ քիզ.
Կանչիր քու ժողովուրդ, գնանք ենտեղ,
Նատի, քանի դու սաղ իս։

25. Ձենով Հովանը դիմավորում և Դավթին. Դավիթն իր տանը

Դավիթ խնճալ ուր ձին ու գարցավ տուն։
Խաբար տարան Ձենով Հովանին, ասին.
— Ահա Դավիթ եկավ.

Աչքեր հրմեն ապանից,
Մըսրա Մելիքն ել ապանից,
Ու սաղ-սլամաթ ելավ.
Իմ ականջկըլեն վեր քի,
Դավիթի խորոխպեր ելնավ ելավ ծոջևվ.
Դավիթի գըլուխ պապնից, քլտինք սրբից,
Շնոր ծրնեն չորիր վոխից
Ու առոք-փառոք տարից իր տուն,
Քաւակին Ջալալին ել մաքուր ըմ լվացին,
Տարան, կապից իր տեղ.

Մնգամ, ինչ Դավիթ գնաց, իր տեղ նստավ,
Ասաց.— Դե, մեկ կգամ գինի տվեք ձեկ,
Մեկ փութ գինի լցին, տվին,
Մեկ ել ուղից, են ել խմավ,
Մեկ ել ուղից, են ել խմավ,
Ու պառկավ, քնավ իրիք որ,
Ինչ իրիք որ պրծավ, վեր ելավ, խնծավ իր ձին
Ու գնաց ուր խոր Սիվ սար նեձիր,
Ըսպանից խաղալներ, չայըրաններ ու վերու վոխչարներ,
կապից Քաւակին Ջալալինի վերեն
Ու առից, երիր տուն.

Հովան ասաց.— Աստված Սասնա ճրագ վառից.
Դե, դոր Դավիթ Թող երթա, ախչար կան գա,
Ու ենոր խամար կնիկ ըմ գնգնի.
Դուք հավանութին կը տեք սա խոսքին, ինչ վոր ասի-
իշխաններ կ'ասին.— Ինչե չե.
Թող երթա, ուր քեզով կնիկ ըմ գնգնի իր խամար.

Գ

ԴԱՎԻԹՆ ՈՒ ԽՄՆԴՈՒԻԹՔ

26. Դավիթը գնում է Դևասաց խանգուրի մոտ. Դավիթն ու դուռապան Սևավեղուզգ դևը

Առավոտուն Դավիթ ելավ,
Ուր շորիր խագնավ, ուր բանիր կապից, ուր ձին խնծավ,
Ու կնստա Աստծուն ու Դևասատն քաղաք երաց.

Գինուց շատ քիչ, Աստված գինա,
Տեսալ սիմսակ կնար ըմ մեջ ճամխին։
Դու մ' ասի՝ եգա Խանդուտ խանումի սարևն ու։
Դևվ ըմ կի վնր ևնոր դռան.
Սևավյեղունք դևվ կ'ասին։
ևնոր պռուիներ ևկին, ըզմռուխ ծնցիր։
Դավիթ կ'նրթա, վնր դռան կը գնդրի.
կ'ասի.— Ե՛յ, Սևավյեղունք դևվ, դուռ բա՛ց.
Իս ևկիր իմ Խանդուտ խանումին բերիվ։
Դևվ կ'ասի.— Խմ՝ քու մատ մեռ,
Իս տեսնիմ՝ դու ինչ մարդ իս։
Դավիթ կ'ասի.— Իս ինչ մարդ եղնիմ, քիզ ինչ։
Ա՛խբեր, ձևռ պարզից դևվի ածչևվ։
Կքնց դևվ ըզԴավիթի մատ, Դավիթ չաքխավ։
Դևվ ուր ձևռ ավից Դավիթին.
Ինչ Դավիթ կքնց, ափսուն, ափսնչուր դևվի մատից եվ՛ած։
Դևվ եվող, փախավ, Դավիթ ուր գըլնխ մուց նիրա։
Դուռ, կշտանոցն ել տարավ խիտ ևնոր նիրա։
Խանդուտին խորթար տվին, թև.— Սատնա Ծուռ ևկավ։
Խանդուտ ասաց.— ևկավ, թող գա՛։

27. Գևռկու Զալալին ու փահլևվաննևրի ձիերը. Դավիթն ու փահլևվաննևրը. Խանդուրը հավանում է Դավթին

Դավիթ իր ձին քնշից Թավլախանանն.
կը տեսնի՝ խորիր ձի մեկ փարա ևնտու։
Դավիթ իր ձին բառադի կը թըղնի մեջ են ձիերուն.
են ձիեր կը փախին հըմեն մեկ տեղ.
Դավթի ձին մընակ կը մնա վըր մարին։

Գնա կ'իջնի, շանց կը տան դևվանխանանն Դավթին։
կ'նրթա, դևվանխանի դուռ կը բանա, կը տխնի Դավիթ՝
Հիսունից խորիր փալևվան նստած դևվանխանի մեջ։
Դավիթ անբարևվ, անբարի լուս՝
կ'նրթա, կը նստի հըմենցց վեր։
Ամեն վախտ, խաց կը բերին.
Ամեն փալևվանի համար խաց կը բերին.
Փալևվաններ կը ժողվին վեր խացին։

Դավիթն ել առա-փառ խարիւ փալխանները կը թաղի դէն,
Ենոնց չանախները կը դնի իր ետեւէն ու կ'առաւ։
Կը տեսնի՝ դուր գինի կը բերին։
Ել մ' ել խարիւ մարդու գինիք կը յղի առաջ,
Կը դնա ուր բերնին ու կը խմա։
Ինչ կը խմի, քեֆով կ'ըլնի։
Դավիթ ուր վոտքիր կը պարզի,
Քնի մ' փալխան կար, կը ժողվի,
Կը տանի դիվանխանի քունջ։
Զուար կը տան Յանդուտ խանումին, կ'ասին.
— Մեկ լալ ու կաս մարդ եկիր նստեղ.
Միր հըմենանց բաժին կիր կերալ, գինին խմալ։
Նը գիտինք՝ մարդ ա, նը գիտինք՝ փալխան ա, նը գիտինք՝ դեվ ա։
Ինչ ալաջ տ'ելնի ենոր խիտ։
Յանդուտ խանըմ կ'իլնի, կիր-կիրակուր հաղրից,
Հորոզկից փալխաններուն.
Ջեռք մ' ել բամիզ յաթաղ դրկից Դավթին,
Ասաց.— Ներ ապես տեսա։
Ուր խամ, խիալ եթաւ Դավթի վերեն.
Մեկել փալխաններ աչքից եթաւ։

Գնաւ, խըլխատն ելաւ, գընաց, ուր ձին քաշից դուս,
Թխամար մ' եառ ու ճակատ պագից։
Քաւելի Ջալալին ասաց Դավթին.
— Հիշար կաց, ենոնք խիտ քի խիանաթացած ա.
Ենոնց թրիր չլաւած, դրած յաթխի տակ.
Ինչ գաս քնիս, քի կը սպանին։
Թե չիս ալատա, գնան աչքի. կը տեսնաս։
Դավիթ եկավ, նստավ ուր տեղաց վերեն։
Ուր ունքիր խառավ, տեսավ
Փալխաններ քեֆեր կ'իրիշկին դիս ինք։
Դավիթն ել ուշիկ մ' ելաւ,
Ենոնց թրիր ժողվից, բռնից ուր ձեռ,
Սորա հըմեն կոտրից, ասաց.
— Ենոնք խորթա խոփ կ'ելնի։
Փալխաններ ելան առավոտ,
Թողին, փախան իրենց տեղիր։

28. Խանդուրը հյուրասիրում է Դավիթին. Պապն Ծրանկին— Ձմբլկն Սուլթան զորով գալիս և խանդուրին տանելու. Դավիթը գնում է նրա դեմ չնչ խանդուրի խորհրդով ձանապարհին կռում է Գողվասի այուցը

Խանդուռ խանում ինչ լսավ,
Վոր փալխաններիր փախած ա,
Կ'ելնի, սեղան կը հաղրի
Ու կ'առնի, կը գա մոտ Դավիթ, կը նստի։
Դավիթ կ'առնի, կ'ուտի, կը պրծնի ու կ'ասի.
— Մեկ բաժակ գինի ավիք ձեր։
Գինին կը խմի, կ'ասի.
— Կը խմիմ Խանդուռ խաթունի կենացը։
Մեկ էլ կը խմի, կը քնի.
Իրիք որ Դավիթ կը ճնա քնուկ։

Մինք գնանանք վիր Պապն Ծրանկին,
Անուն Ձմբլկն Սուլթան,
Վոր ասքեր կը ժողվի, կը գա,
Կը դնի մեջ Խանդուռ խաղին,
Վոր Խանդուռ խաթուն առնի, տանի։

Իրիք որ ինչ կը պրծնի, Դավիթ վիր կ'ելնի քնուց.
Չոքքաչ կ'ասին.— Ո՞վ ա'ներթա կռիվ, ձվ չներթաս
Հետո կ'ասին.— Դավիթ ա'ներթա,
Վոր սա իրիք որ կա, Խանդուռի մոտ քեֆ կ'անի։

Ըլևաուն չոտ Դավիթ կ'ներթա, իր ձին կը քնչի դռա,
Կը թռնի քամակ, վոր ներթա կռիվ։
Խանդուռ խանում կը կանչի.
— Դավիթ, քու խոգուն-արևիդուն մևռնիմ,
Կ'ներթաս, մնջ գաշտին Գողվասի սուլ մ' կա.
Քու թռը կը քնչիս, կը զարնիս են դիրակինը։
Են սուն ին կտրից, արդին կ'ներթաս կռիվ.
Թե չկտրից, կը դառնաս, կը գա։
Դավիթ կ'ներթա, թռը կը քնչի ու կ'ասի.

«Թևվիկ, ձի քինև մընաք ի չոմ բադում ժամանակին.
Ձևո կը ճալիմ խիտ թռը կնծակին,

կը զարնիմ Պողվըտաւ դիւրակին,
կը կտրի Պողվըտաւ դիւրակին,
կ'ելլամ կը կայնի վեր կ'ելլամին»։

Զարնիլուն պես կը կտրի,
Ու Դավիթ չակախի ու կ'ասէ.

«Ձեռնէ, պ՛ալ ոտոր կենդանի չուտ բաղուտ ժամանակին.
Մեզքին, պալ թոլ-բոշ կենդանի չուտ բաղուտ ժամանակին.
Ես ինչ եր՝ երթը խիտ Դավթին»։

Թիթեվ քամի մ՛ եղաւ, Պողվատաւ սուն եցկից,
Ու ինքզինք ոխնից, նոր դընաց։

29. Դավիթը վտանգվում և կռվի ժամանակ. Ձենով Հռոմանի յերազը յեվ զրույցը ձիերի հետ

Դավիթ խաստավ կռվի գաշտ. ինչ կը տեսնի.—
Քանց աստղ երկինք, անքիր ժողվի։
Են քշից մեջ անքըրկին ու կոտորից.
Մնաց մեջ արնին գագրուկ։

Գլխիր ա. իր խորոխպեր երազ տեսավ։
— Վեր ելի, կնիկ, վեր ելի,
Սատնա աստղ նժվաղիր ա,
Սատնա ճրագ անցիր ա։
Կնիկ վեր կ'ելնի, կ'ասէ.— Ե՛, ծեռս խալխվոր,
Քանն քի քնի, երազ խլդին տեսի։
Դավիթ մկա Ջանդուտի մոտ քեզ կ'անի։
Խորոխպեր կը քնի։
Նորից երազ կը տեսնի, չուտ վեր կ'ելնի,
Իր կնիկ կը հիշատացուցի, կ'ասի.
— Ձե վոր ես քի ասի՝ Դավիթ նեղուքեննի մեջ ա.
Վեր ելի, ճրագ արա։
Կանչից սըխանիր ասաց.— Բիրեք Բոզ ձին, տեսնիմ։
— Քանի սըտաքի մեջ ձի կը խաստացես Դավթի մոտ։
Ձին ասաց.— Իրեք որ։
Քշից են կոզմ, չի խեծավ։
Կանչից.— Բիրեք Սիվ ձին։

Բիբին. ասաց.
— Քանի՞ սըհաթի մեջ ձիկ կը խասուցնս Դավթի մոտ։
Ասաց.— Իրիք սըհաթ։
Ան ալ չուզից. կանչից, ասաց.
— Բիբիք դուս կարմիր ձին։
Բիբին. Ջենով Հովան ասաց.—կարմիր ձին,
Քանի՞ սըհաթի մեջ ձի կը խասուցնս Դավթի մոտ։
Ասաց.— Մինչև դուռ վոտ դնես գանդուն
Ու խանգըստանաս, կը խասուցնմ։
Ջենով Հովան թռավ ձիուն քամակ,
Դեռ չեր խանգըստացել, խասավ կուվի գաղտ։

30. Դավիթը Ջենով Հովանի խրատով ազատվում և նեղ դրությունից չով ճրա հետ կռտրում և բռնամիներին

Տեսավ՝ Դավթի ձեռ-վոտ կապվիր եր, մեջ ծրընին լոդ
կ'երթեներ
կարմիր ձին կը խրդխընջա, ձեն կը խասնի Դավթի ականջ։
Ճասկըցավ՝ իր ձիանքներու ձեն եր։
Են ժամանակին Ջենով Հովան կանչից.— Դավիթ...
Դավիթ խասկըցավ՝ իր խորոխպոր ձեն եր։
Խորոխպեր ասաց.— Դավիթ,
Հիշիր խաց-պինին, Ասաված կենդանին,
Մարութա Բանդրիկ Ասավածածին,
Ճաչ Պատերազմին վեր Դավթի աջ թևին։
Դավիթ հիշից։
Հիշելուն պես՝ Դավիթ կտրացավ, գնչլենիր կտրից։
Քանդակ Ջալալին թռավ ջրի իրեր։
Մեկ կոդմեն Դավիթ զարկից,
Մեկել կոդմեն խորոխպեր զարկից.
Երեսից թրիր խասան իրար, ճոքեր ցրվավ։

31. Դավթի չով հացդութի մեջամարտը

Վերջ Դավիթ ու իր խորոխպեր Հովան՝
Ինչ լեշերուց գուս եկան, տեսան՝
Ճանդուստ խաֆուն են կոդմեն կը գեր։

Դավիթ ասաց.— Խորխաթեր, քի պախի՛
Խորխաթեր պախիալ փշի հետեվ՛
Խանդուտ եկավ, մտավ լեշերու մեջ, իրիշկից, տեսնի՝
Ալէ Պատերազմին վորի թեվի վերեն ա, նա չի Դավիթ՛
Շատ կ'իրիշկա, բան չի կանա տեսնի՛
Դավիթ են կողմեն կանչից.
— Ո՞վ կ'ուզիս տեսնի, վիր հետով կան կը գնա՛
Խանդուտ ասաց.— Ջեզ ինչ, վիր հետով կան կը գնամ՛
Ասաց.— Ենոր հետով ինչ կան կու գնա, դեն սպանիր իմ՛
Խանդուտ ասաց.— Ո՞վ իս սպանիր՛
Ասաց.— Են վոր թեվի վերեն Ալէ Պատերազմին կաբ,
Սպանիր իմ, Թալիր իմ գիմացի փշի մեջ.
Ինչ կ'անիս, երթ՛
Տիր մ' ել Խանդուտ լցվավ ու են դիխեն եկավ՛
Են ու Դավիթ բալիցին իրար զարնել գալը՛
Դավիթ գեն կը ճանչներ, սրտով չեր գիրնի.
Խանդուտ գդրած սրտով՝ սպանելու կը զարներ Դավիթին՛
Տիր մ' ել Դավիթ կը նեղանա,
Իր քեֆով գալը ըմ կը զարնե
Ու Խանդուտ կը բերե տակ ձիուց՛
Խանդուտ կ'ասե.— Ահա, Ալէ Պատերազմին քու թեվի վերեն ա՛
Ինչ են խոսք ասաց Խանդուտ,
Դավիթ խասավ մոտ Խանդուտ, ձեռքիր Թոթվից
Ու կանչից.— Խորխաթեր, ելի դի՛ւռ
Ինդրաց գնցին Խանդուտի տուն՛

32. Դավիթը յիվ Ջենով Հովաթը խաճդուրին բերում են Սասուն. Դավթի յիվ խաճդուրի ամուսնությունը

Ինչ խասան տուն՝ Խանդուտ կանչից կարավաշնիրուն՛
Եկան կարավաշնիր, Քոռկոն Ջալալին տարան, լվացին.
Դավթի ձրնեն խալաթիր տարան, Թամիզցուցին՛
Դավիթ ու Խանդուտ թեվ-թեվի զարկին, գնցին իրենց տեղ.
Սեղան բերին, երկուս մեկտեղ կիրան՛
Դավիթ գինի կ'ուզե, կը խմի ու կը քնի իրիք որ՛
Իրիք որից յետ՝ վեր կ'երնի, իր ձին կը քաշի գալս,

Զի մ' ել Ֆանդուռի խամար կը քաշին դուռ
Երկուս մեկտեղ ենոնց ձիւր կը խեծնին,
Թիվ կը զարնին թիվի,
Խոլոխպեր կ'ընցնի ենոնց առջեվ,
Ու կ'ելնին, կը գան Սասուն
Ասան Սասուն, խարանիս երին.
Ցոքի որ, յոքի գիշեր քեֆ-ուրախութին երին
Իրինք խասան իրինց մրաղին,
Ֆայ-քրխառոնեն Քող խասնին իրինց մրաղին

33. Դավթի վարդի Միհրի վարարդությունը Բռաիճների հետ յեվ տրնգոզի խաղալով Ջրաց վիրավորելը

Շատ ընցավ, քիչ ընցավ,
Ֆանդուռ խաքուն ելնավ ադով
Աստվածուքին լաճ ըմ հոու ենոր.
Անուն դրին Մհեր.

Ֆանդուռի ախպերնիր եկան զՖանդուռ ասրան խերանց
Մեկ ասրուց յետ Դավիթ գնացց, իր խաքուն երի
Մհեր միշտ կ'երթեր նեձիր.
Ինչ նեձիր վոր կ'ելներ, կը տեր, իր քեռիք կը բերին տուն,
Ինք կը ձիեր հետևանց.
Դավիթ կ'ասի իր անիրքիրուն.
— Ես Մհեր ինչու նեձիր չբերա
Քեռիք կ'ասին.— Ձի ձիժ ի, ինչ նեձիր ա'ենա
Իրիկուն ինչ Մհեր կու գա տուն,
Դավիթ կ'ասի.— Շուն չանորդի,
Փողդի գավմակ ես գա, իմ գայմից չիս,
Վոր չիս կենա նեձիր ենես
Մհեր ես խոսքիր իր միտ բռնից
Ջում առավոտ կ'իջնի կ'երթա նեձիր խիտ քեռիքտիրուն,
Կես ճախմին կը մտնի մեչ ծառիրուն,
Մհեր կ'ասի.— Մինք ատեղ որմնգոդալ խաղանք, նոր
երթանք

Ու ենոր ձեռ կը թնալի, ծառ կը կոռի,
Ու քեռիք կը շարի վեր ծառին.
Երկու անգամ ատես շարժից ու եթող

Թողնելուն պես՝ քեռիք եկան վիր.
Ու չիմ գիտի, ինչպես կը գան գետին,
Մեկի վիզ կոտրած, մեկելի վոտ, ուրիշի մ' գլուխ...
Կը թողնի են հալի մեչ պեռոնք ու կ'երթա նեճիր՝
Շատ խաղալնիր ու վերի վոխշերնիր կը սպանի,
Կը կտիի իր ձիուց, կ'առնի, կը գա տուն։

Դավիթ կ'իրիշկի, կը տեսնի՝ քեռիք չկան։
Ենգեխ կ'ասի Դավիթ.— Կնիկ,
Մհեր ոձի ձագ ի, քեռիք կծիր ի ու մեռած։
Կը գառնա Մհերին կ'ասի.
— Ա՛յ տղա, ձեր ա քու քեռիք։
Կ'ասի Մհեր.— Չիմ գիտի.
Իս ուրիշ կող գացի, ենոնք ուրիշ կող մ'։
Կը քանի Դավիթ Մհերի վերևն.
Մհերն էլ շատ ըմ կը դարնի իր խոր.
Ինչ կ'անիծի իր վորդին։
Ու Մհեր կ'երթա քեռիքնիրու տուն։

34. Ձմբոկն Սուլթանի հրավերն ի մենամարտ. Դավթի յերդումն ու սպանվելը. Խանդութի ինքնասպան լինելը

Ետրից սորա Դավիթ կ'առնի Խանդութ խաթուն
Ու կ'ելնի, կ'երթա կան գալու։
Ինչ վոր կը գառնա, վոր տը գա տուն,
Ճամխին Ձմբոկն Սուլթան կը գա հանդիպ ու կ'ասի.
— Դավիթ, հետըն ա իմ որ, քոն՝ կռիվ մ' ենենք։
Դավիթ կ'ասի.— Ետոր ոլուշաղ կա խիտ ձիկ.
Թող ճնա, երթամ տուն, քոնի որեն գամ քու կռիվ։
Ձմբոկն Սուլթան կ'ասի.— Ին, հերդում երա՝

«Ամց-պինին, Աստված կենդանին,
Մարութա Բանդրիկ Աստվածածին,
Ամչ Պատերազմին վիր Դավթի աչ ճելին,
Իրիք որից սորա կը գամ խիտ քի կռիվ»։

Դավիթ կ'երդնու...
Հենիկ կ'առնի, կը գա տուն, կը մոռնա իր հերդում։

Իրիք որ կ'ըլնի իրիք տալի՝
կ'ինա մխաք, կ'ասի. «Մնացինք հիդումի տակ»։
Կիր ընդիր ի, Դավիթի քեվի Ջաչ Պատերազմին կիրթիր ի։

Կնիկ կ'ասի.— Դավիթ,
Ելի, քու գըլխե լվանք, քի լոզացուցինք.
Ես իրիք տալի կա՝ չիս լոզացի։
Դավիթ ասաց.— Կնիկ, կը լոզանամ,
Հալե ինչ եր, վոր վիր ձի տեսնաս, չտաս իմ իրիս։
Ինչ վոր լոզացավ Դավիթ,
Կնիկ տեսավ՝ կիր ընդիր ի, հնոր քեվ կ'ուտի։
Կնիկ ասաց.— Դավիթ, ես ընչի՞ ընգկնա կլնվի։
Դավիթ կ'ասի.— Ձի՞ իս քի հաղազ ասի՝
Ինչ եր տեսնաս, մ' ասի։

Դավիթ ելնավ, իր խալավ խապնավ, ձին խեժավ, վոր տ'երթիր։
Կնիկ ասաց.— Դա՞ր տ'երթաս։
Դավիթ ասաց.— Տ'երթամ Ջմըշկե Սուլթանի խիտ կռիվ.
Հերդում ճնացիր ի իմ վերինե։
Ու կ'երթա, կը խաղնի կարմունջ, կը լոկկընա։
Ջմըշկե Սուլթան խոփ կը կարմրցուցի,
Կը զարնի ու սիրտ կը ծակի,
Ու Դավիթ կ'ինա դեսի պռուկ։
Ինչ Դավիթ կը մնունի, Քեռակա Ջալալին իր բնբնով՝
Ըղ Դավիթի կը քաշի վիր ուր քամկինն, կը տանի տուն։

Ջանդուտ խանում ինչ կը տեսնի՝
Դավիթ ձրընի մեջ նեկկվիր,
Փանջարից գինք կը քաշի տակ.
Իր գըլխե կը դիպնի վիր ապառաժ քարին,
Ու քար կը փոսկանա։—
Մեկ քիլա խուս կը ծեծին մեջ են քարին։—
Մարդիր կը ժողվին, Դավիթ ու Ջանդուտ կը տանին, քաղին։

Ենոնք քոզ ճնան ենտեղ,
Մինք գնանանք վիր Մհերին։

35. Միհրը Բոխիճների հետ առնում է Գավթի աչյաց վրեժը

Ձմըշկի Սուլթան իր ասքն է կը ժողվի,
կը գա ըզՄհերն ել սպանի։
Ձենով Հոման կը կանչի.— Ո՛, Մհեր, արի,
Սասնոց ձրագ ընցիր ա։
Մհեր քեռուն լսալ ու ելնալ եկավ.
Գիննաց, տեսավ՝ նը՛ խեր կա, նը՛ մեր։
կը քեշի գալ Բանակին Չալալին,
կը խեծնի ու ի՛նքնա, կարմիկի մոտ կը պախկվի։
կը տեսնի՝ Թախուռ-Թախուռ ասքն է՛նքնա դեխ Սասուն։
վերջ մեկ պառավ կը գա, վոր Թոխալ ե։
Մհեր կ՛ասի.— Պառավ, դու դեր ի՛նքնա։
Պառավ կ՛ասի.— Տ՛ինքնա՝ գալդաղ-մանկ դնիմ վեր Մհերին։
Դավիթ երկու լաճ ձի սպանել,
Իս երկու շիրխի գարկել իմ ենոր, իմ սիրտ չխովկել ա։
Ինքնա, շիրխի մ՛ ել գարնիմ Մհերին։
Մհեր պառավ բռնից, ձվից, նիհել գետ,
Ջուար հարդկից ուր քեռիքուրուն, ասաց.
«Եկեք, գացեք, առալին քաշեք սուր»։
Ու կ՛ինքնա։
Ինք Մհեր կը քաշի ուր Թուր, կ՛ինա մեջ ասքն բերին.
Ու հըմեն ել սպանից։
Գրնաց մոտ քեռիք, տեսավ՝
Ենոնք ել հըմեն սրբած։
Ենտեղեն կը դառնա, քեռիքուրու խիտ կ՛ինքնա տուն։

36. Միհրը չի խոսվում հոր կնոջից. արտասված Միհրը ծնողների գերեզմանի վրա. ծնողների խորհուրդը. նա փակվում է վաճա Ագբոս բարի մեջ

Ժամանակ ըս Մհեր կը մնա քեռիքուրու տուն։
Մեկ քեռկնան աչք կ՛ինա ըՄհեր։
Մհեր կ՛ասի.— Ձե՛։
Խիտ ուր ձեռաց չերթա։
Քեռկնիկ կը կանչի,
Մհեր կ՛ինքնա, ջուր կը լցա կնկան գըլխու վերին։
Նեղսատան շիրխի կը դնկնի քեռկնկան գըլխուն։

Քեռկնիկ բերախառնքին կ'ենա.
Ջմհեր առնեն կը մլեն գան.
Մհերն ել կ'երթա ուր խոր ու մոր գերեզմընի վերեն.
Կանչից.

«Ներեկ, վեր ելի,
Ջի Սասնա առնեն մահրում երած.
Երթամ, Սասնա մախլուխ կտրիմ»։

Ներ կ'ասի. «Գընա, վորդի»։
Մհեր կ'երթա մոր գերեզմընի վերեն.
Կանչից.

«Մարթ, վեր ելի,
Ջի Սասնա առնեն մահրում երած.
Ենոնց մարդիր կտրիմ, քեն չեն»։

Մեր կ'ասի.

«Ջե, վորդի, մը կը՛տրի.
Քու ձին խանձի, գընա՛, աշխար կեն արի։
Քընի քու ձին չխըրվի, ազատ կան կը գան.
Ինչ վոր խրվավ, կը ճառա քու տեղ»։

Մհերն ել կան կը գա.
Կ'երթա Վանա ախշար, Ագրու քընրին մեջ կը խրվի.
Ու կը ճառ չուր մկա։

Հովհաննես Թումանյան

Ամբողջ ժողովածու

Պատրաստեց
հրատարակության
Կարապետյան Շահեն

Երևան «Սովետական գրող»

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

*Այս պատումի սաղմոցի մասին կա միայն հետևյալ ծանոթությունը՝ «Պատմեց Հայուձորա Անիկ տանտիր Գազարյան Քատնոյ» որի անունն անհայտ է, Սեմիրան Կանայանցին այդ սաղմը և Գյուտ քահ. Ադանյանին,** տպագրել և ոմիկ «Արարատ» ամսագրում (1909 թ. մարտ, մայիս-հունիս համարներում) ուրիշ չկրկու պատումի հետ (№№ Բ և ԳԲ) «Ջոջանց տուն կամ Սասմա ծռեր» ընդհանուր վերնագրի տակ. ապա արտատպվել է 1910 թ. առանձին գրքով մի ընդհանուր առաջաբանով հանդերձ՝ Վազաբշապատում։*

Այս հրատարակության սաղմումը խմբագրությունն է կատարել, բացի մի քանի կտորներից, որ ուրիշ պատումներում չկրկնը նեն։

Գարգ չկրճատ է, որ պատումս սկզբնապես չեղել է բավական կոկ ազատ վոտանավորով, բայց գրի առնողը մնջը խառնել է գրական չկոփված արտահայտություններ, հոդվածական ձևեր, օրինակ՝ «Տավ[ի]թի», փոխանակ ասվորական «Տավթի» ձևի և այլն. ավելացրել և շաղկապներ՝ «վոր», «թե», «և» «բայց», «քանզի», «ու» հոդ. գրել և չգրված «մը», փոխանակ «մ»-ի և այլն, վորով վոտանավորը մասամբ ոչնաշված է։

Գրի առնողի ուղղագրությունը բարբառային արտասանության նկատմամբ ամբողջապես պահված է, բացի մի քանի վրիպակներից և մեծ մասամբ ատարադրի բառերից, վոր վերածված են արևմտյան տառադրության։

Գրի առնողը միահնչյուն ուղղագրություն չի պահած. մինչև իր բառը, նույնիսկ յեռանի յեռանի գանազան տառերով և գրում՝ «ը»—«ո», «ը»—«ու», «ը»—«է», «ը»—«ա», «ջ»—«ճ» և այլն։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

---

* Տես «Ջոջանց տուն կամ Սասմա ծռեր», 1910 թ. էջ 35։

** Անդ. Սա. Կանայանցի Առաջաբան, էջ Դ. և ԼԱ։

ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ *

1. Նախերգանք

«Ո՛րմնյայլ բարեբար Աստված,
Քանամբ շատ եր մեծ թագավորութիւն
Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
Քաղար ողորմի՝ Աստղիկ թագավորուհւոյ
Տարիւն ողորմի մը կու տամ, **
Քաղար ողորմի՝ Սանասարինւոյ
Տարիւն ողորմի մը կու տամ,
Քաղար ողորմի՝ Ծուռ Պաղտասարինւոյ
Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
Քաղար ողորմի՝ ձոչիկ Մհերինւոյ
Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
Քաղար ողորմի՝ Զինով Հովանինւոյ
Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
Քաղար ողորմի՝ Թաւրան Վիքոյինւոյ
Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
Քաղար ողորմի՝ Տղա Տավիթինւոյ
Տառնամ ողորմի մը կու տամ,

* Գրի առնուն այստեղ ունի մեծայն «Քրիստ Դավիթի խնգամի վիքտաորիայ» մ մ ք.
** Ավելացնում ինք «կու տամ» մ մ ք.

Խաղար ողորմի՝ Պղտիկ Մհերինս
Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
Խաղար ողորմի՝ կապտա կողա թագավորուն
Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
Խաղար ողորմի՝ Սաւան խաթունինս
Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
Խաղար ողորմի՝ Սիւռաթ խաթունինս
Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
Խաղար ողորմի՝ Կիւլիզար խաթունինս
Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
Խաղար ողորմի՝ Սիմամ խաթունինս
Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
Խաղար ողորմի՝ Ճիւա Կիւլակինս
Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
Խաղար ողորմի՝ Խանումի խաթունինս
Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
Խաղար ողորմի՝ Քանասուն Ճող Ծամինս
Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
*Խաղար ողորմի՝ ճրոչն ու պսակինս, մեծն ու մաքուրինս։**

Ջ. Քաջացը թագավորի վրդին առնուած և Սասնա Առոդիկ թագավորի աղջիկ՝ Սաւայիս

*Ժամանակի մեկ** Սասնա քաղքի մեջ*
Մեկ փիր ըզթխար թագավոր մը կ'ելլնի,
Առոդիկ թագավոր
Առոդիկ թագավորուն
Մեկ աղչիկ մը կ'ելլնի չնա տեսակով։
Քաչացոց թագավորուն լաճ
Երազի մեջ կը տեսնա Սասնա թագավորու աղչիկն՝
Վեր իջոր սիրու տեր կ'ելլնի։
Բարեկամութենով Առոդիկ թագավորից
Կ'ուզի ուր խամաթ, չիտար։

---

* Այս խնքանի տողերը, որ տակի ողորմի չասն վերջերում մարդկութեան, մեզք է,—ասաց վարպետը. Բ ա ն ա հ ա յ ք

** Պետք է հասկանալ «ժամանակով» կամ «ժամանակին», այլապէս իր ժամանակ Ե մ բ.

Կ՚ելնէ, ասքեր կ՚առնէ,
Կ՚երթայ վեր Սասնա քաղքին,
Յեղսիը կ՚անէ, կը բերէ ինոր աղջիկն։
Աղջիկն մեկ չեչիտ կլար կ՚իտաս,
Վոր տանէին, պատակ անէին.
Կ՚երթայ, կը մտնէ մեջ յոխտատանին,
Յոխ տուռ կը շինէ, սուտ կ՚անէ։

3. Սանասարի յեվ Բաղդասարի ջրային ծնունդը

Մինչեվ տարի մը երկու կը ձնա մեջ են սուքին,
Յետո վոր չատ կը նեղանա,
Ուր խալայեղին կ՚ասի.
— Պիղչեն տա, երթանք ծովու պռուվ, ուրախութեն անինք։
Ծովու մոտ վոր կը խատնեն՝ չատ կը ծարիքա.
Խալայեղին կ՚ասի.
— Ատածու սիրուն ջուր մը կնտի, վոր խմեմ։
Խալայեղեն չատ կը ֆոտա ջուր չի կնտնի։
Կ՚երթայ, ձիու մը վոտաց տեղ կը դնտնի,
Վոր երկու կուց ջուր կա իներ, կը խմի.
Մեկ թամամ, մեկ կիսատ կուց կ՚ելնէ ջուրեն։
Ելավ, են տեղեն ապտամ՝
Մտավ դներա ուր յոխտատանին մեջ։
Ինեն ամէս, ինեն որ, ինեն սըհաթ վոր լինցավ,
Ատաված երկու աղա խուսր Սասան խաթունին։
Շնած ժամանակ խրնշատակ կու գա, ինոնց անուն կը տնի,
Մեկին Սանասար, մեկին Պաղտասար։

4. Ցեղբայրները մարից հարցնում են իրենց ծագումը

Գնան մ՚ տարին տարա աղեչներ վոր կը ճըոչտնան,
Կ՚ելնէին, կ՚երթան Գնչտնց քաղաքը։
Խետ ճժերաց կը խաղան.

---

* Պահում ենք առաջին հրատարակության տարբեր գրություններըը, ինչպես օրինակ՝ «սուգ»—«սուք», «կնտնի»—«գտնէս», «խալայեղ»—«խալայեխ», «ջուր»—«ջուք», «աղչիկ»—«աղջիկ» և այլն։ Խ մ բ.

Քաչանց ճժեր կը թափեն խոնց վերեն,
Կը ծեծեն, կ'ասեն.— Տաք փիճ եք։
Ձեր բոլոր ինոնց խոսք կը լսեն,
Լալով կ'երթան մոտ ուրենց մեր, կ'ասեն.
— Ցա մեր խոր սալըխն ատւր,
Ցա կ'երթանք, մե կը թալենք ծով։
Մեր կ'ասի.— Վէրտի, ձեր խեր Քաչանց թագաւորն ի։
— Չե, կ'ասեն մոր,— քե վոր մե խեր եղներ,
Խալխ մե փիճ չին ասեր։
Տարի մը ես խոսքով լաճեր կը բըռնպըտի ղեբա։
Տարին վոր կը լմնա,
Լաճերն ել մ' ել կ'երթան Քաչանց երկիր, կը խաղան։
Են տեղաց ոզնք նորեն կը թափեն վերկյաներ,
Կը ծեծեն, քե.— Տաք փիճ եք. տուք ինչի կու գաք մեզ մնդ մնդի։
Գեներա լալելեն կը ատենան, պերեներք կը թալեն մոր պրոգ։
Շատ վոր կու լան, մոր սիժար կու գա, կ'ասի.
— Վէրտիք, տըտարիք չում առավտուն,
Ձե կը տանեմ, ձեր խոր սալըխ կու տամ։

3. Սանասարը ծովից ձեռք և բերում Քաւկու Ջալալին յեվ աղրը

Առավտուն եղավ, խալայխուն ասաց.
— Ա'ռ պիղչան, խեռ տղեյներաց երթանք ծովու պռովն,
Վոր քիչ մը սրտերնիս բացվի։
Յերբ գնացին,
Տղեյներ ուրենցմե գաւառցան ննռեխ խաղալու։
Սանասար տեսավ,
Վոր մեկ կապոտ քոնախ քար մը կըներ ծովու մոտ.
Են քար շուռ խուռ, տկեն ձիու մ' գամ տեղս եղավ։
Վերեն շատ ուրախցավ,
Մոր կանչեց, քե.— Աբի, խորտո բան մը գնաս։
Մեր ասաց.— Տատի, գամ, տեսնամ՝ ինչ ի։
Սանասար ել չտատրավ, վոր մերն խասներ,
Գնաց խզարկ մեջ ծովուն։
Շոլ՝ Առածու խնամքով՝ բացվավ.

Բայց ինչու ձալալին եկավ տուր,
Թամքն Սասունի վերեն պատրաստ.
Կապեն Աթպին, Բամար Ծեհրեին,
Խոտեն Զրին, Խաչն Պատարագին,
Վոր անի վեր ուր աչ ինվին, վոր տըղա չառնի,
Թուրն կնժակին, Քոռ Թրվիկ գոռղեր, ծանոթ ըսմիր՝
Բիթլիսն ծովուց պատրաստ տուր եկավ։

6. Մայրը Սանասարին պատմում և յեղբայրների ջոյին ծագման մասին

Սանասար խոսավ, գոռմն տրեց ձիու բերան, ասաց.
— Մերե, արե, իմ խորն սալըխ տուր,
Ջեհեն՝ քե ծով կը ինալիմ,
Մերն ասաց.— Վերթի, տուր խեր չունես։
Տղեն ասաց.— Ցես խո քոռերի, ինչ տկեն չիմ ելի.
Հալբաթա յես մարտուց ելեր եմ։
Ասաց.— Վերթի, յես մեկ ժամանակ
Ցես իմ խալայեխին եկա հասեղ ուխտ անելու.
Շատ մը ծարվեցա, խալայեխին ասի՝
Մեկ ջուր մ' կնաի ձիկ։
Խալայեխեն են զարբար շատ ջուց,
Ջիու մ' վոտաց տեղ չուր կնասավ,
Ցես ել են ջուր խմա, մեկ կուց ինամամ, մեկ՝ կիսատ։
Ասաված ձե են չրից իսուր ձիկ.
Տուր են ինամամ կցիցն ես,
Ծուռ պաղատասար են կիսատ կցիցն ի։
Թե վոր կը խաղցուցես,
Իմ խոր անեն վոր կուչ իկեր եմ,
Մինչեվ հասր ըսկուն կուչ եմ.
Ցեվ ձեղիկ ծնելու ժամանակն լինաեն մոտ ձիկ չիկի։
Մենակ խրեշտակն եկավ, ձե անուն տրավ։

7. Մայրն ու յեղբայրները գալիս են Սասուն

Տղեն ասաց.— Մենք մեր եյուրեն խմացանք.
Տե՛, արե, ուր քոռ եյուրեն խմցուր մեզի.

Հալբաթա տու խեր ունիս։
Մեր ասաց.— Վերան,
Յես Սասնու Աստղիկ թագավուրու աղջիկն եմ։
Ասաց.— Մարե, տու քու խոր տուն գիտես դոր ի,
Վոր երթանք են տեղը։
— Գիտեմ, ասաց, Սասուն ի։
Վորտեն ասաց.— Տե, արե մեյտեղ խեծնենք, երթանք Սասուն։

Սանասար խեծավ, մերն առից իտել,
Գաղտասարն իսկեց ձիու հաձկով,
Գնացին Սասնու քաղաք։
Վոր քաղքին մոտացան,
Ալնճկլեն տարան Սասնու թագավուրուն,
Թե.— Քրո աղջիկն եկավ, երկու շահզադայ էլ իտու։
Աստղիկ թագավոր չուս են որ
Ըսկուս լացեր եր ուր ախչկան համար,
Վոր աչքեր ջնավեր եր։
Յերբոր լսավ, շատ ուրախացավ.
Ելավ գնաց ախչկան տեմ։
Յերբ տեսավ, վոր ախչկան իտու մարտ չկըներ՝
Մենակ երկու լաճերն ին, շատ տումավ։
Սանասարն ասաց ուր ճրոչ պապոչին.
— Տու ինչի յես տումիր։
Թագավորն պատասխան տվից,
Թե.— Տու՛ք Քաչանց թագավուրու լաճերն եք, շահզադայ եք։
Գետք եր, վոր իտու ձի երկու խարիր ձիավոր էլներ.
Կա-չկա, վոր տու՛ք խոռվեր, իկեր եք։
Ասաց.— Մենք չենք խոռվե.
Մենք վոր կանք, խրնդենից ծներ ենք։
Քրո աղջիկ մինչեվ մկայ էլ կուլա ի.
Ինոր համար մեր մեր իրնասնց իսկեցին,
Մե էլ կ'ասեն, Թե՝ տու՛ք փիճ եք։
Ես խոսքի համար էլանք եկանք ծովու քընար,
Մեր մոր շատ աղաչեցինք, վոր մեր խոր սալըխ տեր։
Մեր մերն էլ ես ջնար խոուր մե։
Մենք մկա իկեր ենք քրո տուս.
Թե մե կը սիրես, մենք քրո գավակներն ենք։
Ըսուց սորա էլ մի վախնա,

Քաչանց երկրից էլ մարտ չի կենա գա,
Քրո աղջիկը հետը անե, տանե։
Ես խոսքի վերեն Թագավոր չատ ուրախացավ.
Մեկ ոգա խոսուր Սանասարին, մեկ՝ Պաղտասարին.
Մեկ էլ խոսուր ուր ախչկան։
Պաղտասարի սանիաթ են եր,
Վոր չում իրիկուն կ'երթեր, ճան կը խաղեր։

Բ

ՍԱՆԱՍԱՐԻ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

8. Սուսաթի սիրո ճամակը Սանասարին

Քաչանց Թագավորու ախչիկն՝ Սուսաթ խաթուն,
Վոր քյոռասուն ճող ծամ ուներ,
Մեջ երազին դինք տեսավ Սանասար
Ցավ չատ սիրու տեր ելավ վեր ինոր։
Ախչիկն խմացավ ես բան,
Ելավ ուր սուսաթն գրեց մեջ Թղթին,
Իտու երկու մշակու ձեռք,
Վոր տանեն, Թալեն Սանասարի երտխան վեր։
— Չեզնեմ, չիմանամ, ասաց,
Վոր Թալեք Պաղտասարի երտխան վեր։

Մշակներ վոր տարան, չգիտցան վուրու երտխան էղնելն,
Տարան, Թալեցին Ծուռ Պաղտասարի երտխան վեր։
Պաղտասար առավոտուն վոր քնուց վեր ելավ,
Տեսավ նոա Թղթի վրայի սուսաթն,
Չամա խելքն գնաց, արուն էլ քթից փռթավ, եկավ։
Սանասարն ելավ տուբա, տեսավ,
Վոր ուր ախպոր աստղն նվաղեր եր,
Անդամ կտոր մ' խոդի մնացեր եր մեջ,
Վազեց, գնաց Պաղտասարի հետն.
Սուսաթն վոր հետեղ տեսավ,
Ծալեց, խոր ուր ծոց,
Ախպերն խոսնեց վեր, քիթ բերան լվաց։

Պաղատասարն էլ չխարցուց են պատկերք,
Վազեց, դնաց ճան խաղալ։

Թ. Սանասարք հանապարհին գնալի Քաջացց յերկիրք հանդիպում ի ալեվորին

Սանասար գնաց մոտ մեր.
Ասաց.— Մարե, յեմ պատրաստուքեն տես,
Յես պիտի երթամ Բաչանց երկիր.
Թուղք իկե իմ խոսի։
Մերն ասաց.— Վերտի, մե երթա.
Են երկրեն անջախ փոքանք, եկանք։
Տղեն ասաց.— Ջե, պիտի երթամ,
Թե վոր իմ դլեխեն էլ գնացեր ի։
Մեր պատրաստուքեն տեսավ, պռծավ.
Սանասարն էլ թռավ ձին, խնծավ,
Համա քշեց տեխ Բաչանց երկիր։

Քառավ չորս համխա խառնուրտի մ' մեջ.
Տեսավ, վոր վեր ըղթիար մարդ մը նստե ենռեղ.
Ասաց.— Բարեվ քե, բարքալըխ։
— Առածու բարին քե, Սանասար,— ասաց խալխորն.
Տե, ձիուց իչի վեր, քե խոսք մ' ունիմ ասելու։
— Բարա, ասաց, ասե վեվ ես, վոր ձիկ կը ճանչնաս,
Թե չես Սանասարն եմ։
Ասաց.— Յես եմ խրնչտակն Առածուն,
Վոր նստեր եմ ըստեղ, ճամպախներ կը բաժնեմ։
Դըժար պիտի երթաս, Սանասար։
Ասաց.— Ի'երթամ Բաչանց երկիր.
Ձիկ մեկ բարի ճամպախ մ' նշանց ասար։
Են ել ասաց.
— Թե նստ ճամպախն երթաս, կ'ելնես Բաղտավոր.
Թե վոր մեկալ ճամպախն երթաս, կ'ելնես Բաչջար։
Ամա թե վոր երթաս Բաչանց երկիր,
Ենռեղ ջնաս կը քաշես։
Սանասարն ասաց.— Ենռեղ պիտի երթամ,
Թե վոր պիտնամ իմ վիզ իրենք տեղով կտրին,
Թե վոր ուրիշ խրատ մ' ունիս, ձիկ ասա։
Են ել ասաց.— Վերտի, վոր կ'երթաս,

Ինչոր քե ասաս կու գա՝
Թե քար, թե թուփ, թե հայվան, թե չանավար,
Ըմենուն ալ բարով ասաս, առանց բարիվի չընցնիս.
Թե վոր առանց բարիվի ընցար,
Են երկիր սհրի ի, քե շատ ջնաս կու տար
Սանասարն ասաց.— Մնացիր բարի։
Ելավ, խնծավ, համա քշից սեխ Քաչանց երկիր։

10. Սանասարը մտնում և նստս բախչեն, փախցնում Սուտաթին յեվ կռվում Պաջանց թագավորի զորի հետ

Գնաց չում քաղաք, խառավ թագավորու ծառ բաղչեն.
Տեսավ, վոր Սուռաթ խաթունն
Ծիս քնուն խալայխի վեր ախպրին նստեր եր։
Ելավ Սանասարն տխմաց, տեսավ՝ ըսկուն խորտա եր,
Վեր երազի մեջ տեսածն յոթնատատիկ ավելի եր։
Ասաց.— Սանասար, խազար ափսոս քըս չախելուքինեն,
Վոր ելար եկար իմ խով։
— *Ի՞նչ տխմացով ափսոս կ'ասես։*
Սուռաթ խաթունն ասաց.
— *Են ապրվ, որ կը վախնամ՝ զարնեն, քե սպանեն.*
Ենա երկիր սհրի երկիր մ' ի։
Են ել չուզար տվեց, ասաց.
— *Երկեն խոսք պետք չի,*
Թե վոր կու գնս, բոլ ձիուս վերեն, քե տանեմ.
Թե չես իզա, վերջի խոսք տուր, յես տառնամ, երթամ։
— *Ինչպես չկամ, ասաց Սուռաթ խաթունն,—*
Ձիկ չան մը կա քըս ուղուրին ի։
Ցես քե կանչեցի, բերի, վոր խնա քե գնաս։
Ասաց քե չե, համա քոռավ ձիու քամակ.
Սանասար քշեց, դնացին։

Վեր համխուն ինչոր ըռաստ եկավ,
Բարով խոուր Սանասար՝
Թե քար, թե թուփ, թե չանավար,
Մինչեվ յեղրեց են երկիր։
Ետեկ մեկ մուտատ չանավար մ' ըռաստ եկավ,

Ինոր բարով չիտուր
Են ջանավարն էլ ելալ խնա կրկնուց,
Բանձր ձենով կանչից.— Հա, տարան,
Սանասար Բաղասուն Ճող Ծամ աղջիկն տարավ
Ես ձեն քարն լսից, ալալ թփին,
Թալին՝ ծառին, ծառն՝ հայվանին,
Զուռ ձեն խասալ մեջ քաղքին
Բաղաք քաղքով՝ մեկ-մեկին խապար ալին,
Հեծել խնծալ, բաղմացալ,
Ինգան Սանասարի խումին
Ծովու ափափին խնասր կըներ,
Երկնուց ասաղին խնասր կըներ,
Գետնի բուլսին խնասր կըներ,
Հեծլին՝ խնասր չկըներ
Սանասարն եր՝ աղջիկն տարավ,
Իսի մեկ բանձր սարի մ' գլխ,
Տառցալ տեխ խնծել, քաշից Թուրն կնծակին, ասաց.

«Հիշամ քե, խերն կենսանին,
Մարուքա Բանձր Ասուլածածին,
Ինչն Պատարագին վեր աչն Թևին»

Ցոքն որ, գիշեր-ցերեկ
Անոքի-ծարավ բրտից ետ խնծել

11. Բաղդասարն ոգնություն է հասնում Սանասարին յավ չնաշխելով յեղբորը՝ կռվում է նրա հետ

Ավուր մեկ Պաղտասար ճան խապալու մեջ,
Աչքն խակից վեր Սանասարի ասաղին,
Տեսավ, վոր ախպոր ասաղն նվաղել է
Չամա ճանեքն իքալ,
Վազելավ գնաց ուն՝ մոտ ուր մեր, ասաց.
— Տա՛ յեմ ախպերն դրծր ես ոգորկեմ
Ասաց.— Ցես տեղ չըմ ոգորկես
— Ի՞նչըխ չես ոգորկես.
Ջե՛, կա՛. իմ ախպոր ասաղ նվաղ է,
Մնացե փշուր մը խոպին
Ասաց.— Աղերդն ասեմ.

Քըռ ախպեր դնաց Քաչանց Երկիր։
— Քըռ տուն ավիրի, ասաց Պաղտասար,
Ինչի ձիկ խապար չտվիր,
Վոր յես էլ մեկտեղ երթի։
Տարցավ ասաց. — Մնրե,
Ի՞նչ սիլախ ի Թողի ըսահեղ։
— Մեկ թևթով ըռըմ։

Առավ ուր ըռըմ, պլըլկվավ տեխ Քաչանց Երկիր.
Աչք Թարթելու չափ խառավ ախպեր հավարին։
Զառանց տեսավ մեկ սեվ ձիավոր ըմ,
Վոր արընն մեջ Թաթըխվիր ի,
Ինկե մեջ խնձելին, կը կոթի։
Կանչում մը կանչեց, խոռը վեր սեվ ձիավորին,
Ասաց.— Պատրաստ կաց,
Կա՞չկա, ասե յես իմ ախպերն սպանե,
Քեռ խառա՝ քըռ խոպին Աստծուն Թասիմ կ'անեմ։
Տարավ, իրե մեկ գնող մ' իրարկ մեջ ախպոր սրտին.
Ախպեր ինկավ վեր ձիու առրուն,
Ամա գնաց շուռ Թռավ մեջ Թամքին։
Տարցավ գնող մ' ել իրարկ, Թամքից խոկեց ասե քա.
Ախպերն նորեն շիտկվավ մեջ Թամքին,
Ամա ձեռաց ելավ։
Սանասարն սկսեց յեզանակով մ' ասել.

«Որննյալ բարեբար Աստված,
Քնամք շատ ի մեծ Թալանուրուն.
Դրբինն նման եր մեր Շուռ Պաղտասարին,
Թամբինն նման եր մեր Շուռ Պաղտասարինց։

Ես խոսքի վերեն Պաղտասար ճանչցավ,
Վոր ուր ախպերն եր, ասաց.
— Տե՛ս արնոտվեր ես, քե չճանչցա.
Տե՛ս ինչի զիկ չճանչցար,
Խապար չտվիր, վոր յես քե զրար չիտայի։

12. Պաղտասարը կոտորում է բռնամիցներին. Սաճատարի հարսանիքը

Տարցավ Պաղտասարն ասաց.
— Ախպեր, են անղեն նեճիր բիրիբ ես, չե տառապակ ես իկես։
Ջուդար ավավ, թե.— Բաչանց Թագավորի աղջիկն բիրեր եմ,
կա՛ն ենա բանձր սարի գլոխն իչ
Առաց ուր ախպեր, տարավ մոտ ախչիկն.
Չատանց աչքով արաց ախչկան,
Վոր գա՛ ուր ախպոր ձեռք։
են ել ալիխանչա եկավ Պաղտասարի ձեռք։
Պաղտասար վերեն չատ ուրախացավ։
Ենտեղեն ասաց.— Ամրաս,
իմ ախպոր խաղիներ արուհից լիմ։
են ինացած ասքարն ինաց յեմ վայ։
Ասաց թե չե, համա առաց ուր ըռըմ, տրեց վեր թիվին,
Դնաց, ինգավ մեջ խոժելին, կտրեց յոթն որ.
Մենակ են իթոզ, վոր անեն չեր իկե,
Մեկ խասրաթներ մը չփոխուց։
Տարցավ, գնաց մոտ ուր ախպեր, ինոնց խոժուց,
Ինքն հառաչադեմ գնաց, մոր խասրաթ տարավ,
Թե.— Բաչանց Թագավորի ախչիկն բիրեր ենք.
Նաղարեն-դուռնեն հաղըր եչեի, վոր խարտնիս անենք։
Մերն եր, քաւաուն ձեռք նաղարա-դուռնա բերել տվա։
Բաղքցիք զըմեն ժողվեց.
Բաւաուն որ, քաւաուն գիշեր խասնիս արին,
Ախչիկն պահեցին վեր Սանասարին։

Գ

ԴԱՎԹԻ ՅԵՎ ՄՄՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ԿՈՒԻՎԸ

13. Սաճատարի վոդիները

Ժամանակից սորա
Ասված իրեք տղա իտու Սանասարին.
Առչնեկ Մհեր, միչնեկ Ջենով Հովան, պատիկ ել Թաւլան
վեքռնա-

Մհերն յերբ չափն առնց,
կարգվեցավ Սինամ անվոր ախչկան մը հետ
Մեկել ախպերներ իրարու խոխվեն խաստեն.
Ջինով Հովան պահկվավ խետ կռվիդար խաթունին,
Թառլան վնքրն ել խետ ճռռա կռլակինա

15. Մհերի վոդիները՝ Մելիք յեվ Դավիթ

Ժամանակ անցիր ևր,
Մարթա թագավորուն տղա ծնած չեր.
Ոլոխկեց Սասնա քաղաք,
կարիճ Մհերն կանչեց ուր մաչկա, ասաց.
— Մհեր, դիտե՞ս, քե ինչ ապով եմ կանչե
— Չե, ասաց, թագավոր ապրած կինա, չեմ դիտե
Թագավորն ասաց.— Իմ յաչն ընցեր ի,
Չում եսոր Ասոված ձիկ զավակ չավե.
Յես չըհել կնիկ մ' ունիմ,
Տռռ ես պիշեր պիտի երթաս իմ կռղվենք,
Վոր ձիկ տղե մ' ելնի,
Իմ թագավորութին պահի,
Իմ դռշմանքաիկաց դեմ կայնի
— Ետա չեղած բան ի, ասաց Մհեր.
Տռռ անորա տաճիկ ես, յես քրիստոնյա,
Ինչպես կանամ ժանե քրո կռղվենք
Թագավորն ասաց.— Մհեր, յես քե սիրեր եմ,
Խաթրով ելե, պիտի երթաս,
Չորով ելե, պիտի երթաս
Մհերի չարեն կտրավ,
Գնաց իրոր կնկին մոտ
Առավոտուն յերբոր ելավ,
Իզին ուզեց թագավորուց, գնաց ուր քաղաք
Ինն ամիս, ինն որ, ինն սըհաթ վոր քմըմավ,
Թագավորու կնկին տղե մ' ելավ.
Անուն իտիր Մելիք

Մհերին ել չում հն որ պատուղ չկըներ
Վեց տարին ասրա Մհերին ել տղե մ' ելավ.

Անուն խոի Տավիթ,
Տավիթի քաոսունք տել չեր լցվի, Մհերն մեռավ։

15. Սիճամի սուգ մռնելը

Սինամ՝ Տավիթ մեր, կոնդակ իջող մեջ տախտին, ասաց.
— Իռնվ Մհերին սրեվալոս ձիկ խարամ եչնի։
Յոթոտով ներս մտավ, սուգ պահնց։

16. Դավիթը Մսրա Մելիքի տանը. ճա բռնում ե Մելիքի հոլը

Ելան Տավիթ, վոր շատակեր եր,
Ուրնք էլ ծիծ չունեյին,
Իռոր խամար տվին երկու մշակի քամակ,
Վոր տանեն Մսրա Մելիքի մոր շախելու։
Մելիքի մեր ասաց.— Ծագմեր բարով եք իկեք.
Ես էլ իմ գավակն ի, կը շախեմ։
Յերբ ծիծն իռոր բերան,
Տաճկի ծիծ եչնելու խամար՝ Տավիթ չծծեց։
Սերն էլավ, տավրի կաշ լցուց մեջ կուռշին, Տավիթին կերցուց.
Ջուռ Տավիթն էլավ իրենք տարեկան, կաթից կտրեց։

Են ժամ Մելիքն եչեր եր կարիճ ջրհել։
Քաոսուն կիռոր արճիճ արեր եր ուր հոլ,
Որ իրենք տեր կը գարներ, կը տաներ տալի գլոխ,
Ջիավորներ կ'երթին, կը բերին։
Տավիթ խարցուց ուր մոր.
— Իմ ախպեր Մելիք գըմր կ'երթա հըմեն որ։
Ասաց.— Կ'երթա հոլ խաղալ։
Տավիթն ասաց.— Ձես էլ պիտի երթամ, սենր անեմ։
Մելիք եկավ տուն, տեսավ, վոր Տավիթ կու լեր։
Լալու պատճառն մոր խարցուց։
Ասաց.— Վռնտեր, կ'ասի՝ պիտի երթամ,
Ախպորս խաղն սենր անեմ։
Մելիքն ասաց.— Մարեխ, թող չիգա։
Են մեր գլխուն պատուխաս պիտի եչնի։

Տավիթն՝ չում իրենք որ միչտ լալուն խամաթ,
Մերն ասաց.— վ՛րտաի, թող մշակներ չկեն,
Բիրեն, սհեր անի, զարմր չունի։

Ցերր Մելիք հաղ կը զարներ,
Գետին սելի աղուբի պես կը ճղվեր։
Տավիթ գնաց, մտավ են աղուբի մեջ։
Մելիք չորս մարտ ողորկեց, վոր Տավիթ վերուցնե.
Ենչափ ջախտ արին, չկարցան։
Ինչ վոր մարտ մ՛ չի կանա ծառն ուր քոքից տուր քաշել։
Ասաց.— Թող ավեք, յես իմ հաղ պիտի զարնեմ.
Թե վոր տիպավ ինոր՝ ինչըխ կ՛ելնի, թող ելնե։
Մելիք վոր հաղն իզարկ,
Տավիթ ձեռ թալեց, հաղն բռնեց,
Տրավ ուր ծնկան տակ, պահեց։
Զիավորներ շատ փուռեցին տաշտի մեջ, չդնատան։
Տավիթն են ժամանակ հաղ խառնեց տուրս, թալեց մեյդան։
Մելիքն վոր տեսավ, են ժամ արդոխավ, գնաց տուն։

17. Մելիքը փորձում է Դավթին կրակով յեվ չամչով

Մերն եկավ, ասաց Մելիքին.
— *Վ՛րտաի, ինչի՞ յես բարկացե։*
Ասաց.— Ձի յես քե ասի,
Են չանորտին մի ողորկի մոտ ձիկ.
Իմ հաղ բռնեց պահեց, քեզի կոտրեց։
Ջում են տղան չդինեք,
Ցես ինոր արուն չխմեմ,
Իմ սիրտ չի խոլնա։
Մերն ասաց.— Վ՛րտաի, են տղայ ի, հիմար ի,
Ուր արածին խելք չի խանդի։
— Թե վոր ըսկուն ի, ասաց Մելիք,—
Ամեն մ՛ չամչեր, ամեն մ՛ եր կլրակ տիր առջեվ.
Թե վոր ձեռ տարավ տեխ կրակ,
Ցես կը պիտանամ, վոր հիմար ի.
Թե վոր տեխ չամչեր տարավ, խելացի ի։

Զամիչ ինան կրակ տրին Տավթի առնել։
Տավթի ձեռ պիտի պարզեր տեխ չամիչ,
Յրեշտակներ ձեռ բռնեցին,
Յոթնեցին մեջ կրակին։
Կրակ կտավ մաղը, ձեռն իրիցավ.
Տարավ, տրավ բերան, լեզուն ել իրիցավ։
Ինոր խամար Թլոլ Տավթի կ'ասվի։

18. Մելիքը պատվիրում է մեակներին սպանել Դավթին։ Երանի չեն սպանում չեզ ճապատակի արյուն են տանում, տալիս Մելիքին

Մերն ասաց.— Տեսար, տգե,
Ինչըվա ձեռ տեխ կրակ տարավ։
Մելիքն ասաց.—Չե, մարև,
Յես տեսա, վոր ձեռ տարավ տեխ չամիչ,
Ամա խրեշտակներ բռնեցին, տարան տեխ կրակ։
Զում ինոր գլոխ չկարնք,
Մեկ գիմշու կուտոշով ինոր արուն չխամեմ,
Յեվ ինոր շապիկ չում չխաթխանք մեջ արընին,
Զքսնք իմ իրևա՝ իմ սիրտ չի խուվտա։
Մերն ասաց.— Թող ինոր խոր մշակնները
Առնեն գինք, տանեն տաշտ, գինեն,
Ինոր ձեն չինի իմ ականճ ու յես պատռեմ։

Մշակներ առին, տարան տաշտ.
Տրին վեր կաթեճին, վոր պիտի գինեյին,
Տավթին ասաց.— Ի՞նչ կ'անեք։
Ինոնք ել ասին.— Քե պիտի գինենք,
Քրտ արուն տանենք Մելքին, խոմե, վոր սիրտ խուվտա։
Տավթին ասաց.—Յես անտեր, խեղճ տղա յեմ, ձիկ մեք գինե.
Իմ տեղ ուրիշ ջանավար մը գնտեք, գինեք,
Տարեք, Թող Մելիք խոմե, սիրտ խուվտա։
Ես խոսքին խավնեցան, իրիշկեցին,
Տեսան, վոր ջանավար մ' չկըներ են տեղրանք,
Տավթին տեսավ, վոր ենտեխ լապտրակ մ' կա, կը փախնե.
Ելավ, փոթավ խոնվին,
Բռնեց, վիզ կտրեց, կուտոշ լցուց արունով,
Շապիկն ել մեջ խաթխեց,

Տվեց, տարան Մսրա Մելիքին։
Են ել խմեց, ինչ մը քաշեց, ըրբխաթխամ։

19. Դավիթը գառնատած բեռու գյուղում

Տավիթ մշակներին սալըխ առնց
Ուր քեռու տան համպախ, գնաց ենռնեղ։
Ամա շատակեր ոզա մ' եղնելու խոտար՝
Չեն կռնա կշռացուցեն։
Բեռին ասաց.— Տավիթ,
Արի, քե անեմ գեղին գառնատած,
Համ հախ կ'առնես, համ գեղի մեջ խաց կ'ուտես, կը կշտանաս։
Տավիթ խանձնցավ ես խոսքին,
Առնց գառներ, տարավ տար.
Խամրընց, տեսավ, որ քիչ են, ասաց.
«Յես պիտի երթամ նոա տար, քիչ մ' ել գառ ժողվեմ»։
Երավ տար, տատն-տատնըխինդ լապտրակ
Ժողվնց, խոտ մեջ գառներաց։
Եվարին տեղավորնց գեղի դոմ,
Գնաց մոա քեռին, ասաց.
— Քանի մ' խաս չար ուլ կա մեջ գառներաց.
Ջիկ շատ չարչըրնցին։
Են ուլեր, որ առավոտն չխանես գառներաց մեջեն,
Յես չեմ երթա խոտ գառներաց։
Բեռին ասաց.— Առավոտն կ'երթանք վեր գոմի տատն,
Տա՛ գառներ խան տա՛ըս, ուլեր կը պախենք ըսոեղ։
Առավոտն որ գնացին վեր գոմի տատն՝
Տավիթն ասաց.— Բեռի,
Տա՛ մոր ներս, գառներ խան, յես ուլեր կը բռնեմ,
Տա՛ իրոնց չես կռնա բռնես։
Բեռին ասաց.— Ջե, վերտի, տա՛ պատիկ ես.
Տա՛ մոր ներս, քշե, գա՛ն, յես կը բռնեմ։
Տավիթ որ գառներ տա՛ըս արնց՝ լապտրկներ վախան։
Տավիթն ասաց.— Բեռի,
Տա՛ ինչի իմ ուլեր թողնցիր, գնացին։
Ասաց.— Իրոնք չանեալար ին, վերտի, ուլ չեն։
Տավիթն ասաց.— Տա՛ որ իմ ուլեր թող տվիր,

Ել յես քըո մոտ չեմ կայնիւ
Իմ խորոխպերնեբաց երկիը ձիկ նշանց տուբ,
Ցես կ'երթամ ինոնց մոտ։

20. Դավիթը ճախարդ Սասունցում

Ու համպան քեռուց իմացավ, գնաց տեխ Սասուն
Խասավ քաղաք, խորոխպոր տուան տաշիվ կայնավ։
Խորոխպեր տեբս ելավ, գինք վոր տեսավ,
Խարցուց, թե.— Տեր վոնց ես։
Ես ել պատասխան տվեց,
Թե.— Ցես քըո ախպեր Մհերի լաճն եմ.
Կասա աբի քըո տուռ, Մարա քաղքեն փախա, եկա։
Ջինով Հովան ասաց.— Տեր բարով ես եկել, վերտի։
Ցես քե գլխուս վերեն պիտի շախեմ,
Բանի վոր տեր իմ ախպոր տղեն ես։

Բանի մ' ժամանակ պախեցին,
Տեսան, վոր Տավիթ շատ կ'ուտեր,
Ուբենք ել ախքեր էյին, չեն կանա շախե։
Ջինով Հովան ասաց Տավթին.
— Վերտի, արե, քե անենք գեղեն նախերտա,
Հեմ հախ կ'առնես, հեմ տուն երկու խաց առնելով կուշտ կ'ուտես։
Տավիթն ել ընտուենց, ելավ նախերտա.
Նախիր տարավ տաշտ ու սար կ'արածեր։
Որ մը Տավիթ նախիր խամբրեց,
Տեսավ, վոր խարիր հիսուն հատ եր, ասաց.
«Ես տավար քիչ ի, երթամ քիչ մ 'ել գնանեմ,
Վոր իմ հախն ու հացն շատ երնի»։
Իրիկուն եկավ տուն, խորոխպոր ասաց.
— Ջիկ մեկ չուխա պոպան սոլ չինե,
Վոր յես իմ գործն ապեկ կատավարեմ։
Խորոխպերն գնաց տաբրնին
Չուխա իմ սոլ շինել տվավ, բերեց Տավթին։
Տավիթ ուբ սոլերու վերեն շատ ուբախցավ,
Հեման խազավ, նախիր տվեց տեխ սարն։

Գնաց, ինչ կանդներ առջ, խոզ, ասլան,
Ուրիշ չանասարներ կըներ,
Ժողվեց, բերեց մեջ նախըրին
Ծորոխպերը, վոր կհասավուր խաց տարավ Տավիթին,
Տեսավ, վոր Տավիթն խալալ-խարամ տավարներ
Քառնե հերթաբ, մեկ մեկից կը փախնեն.
Տավիթն էլ ինկե ինոնց խռնվեն
Կը ժողվի, կը բերի վեր հերթարուր
Ենկանդաբ վազեր եր,
Վոր պողպատե առլեր ծակվեր, կաըռավեր եր
Հետ խեռուն Զենով Հովան տարցավ քաղաք՝
Թամբեխ արաց, վոր ուրենց տուներ չինեն.
— Քանչի Տավիթ ըսկուռ չանասար ժողվե մեջ նախըրին,
Թե վոր մանեն մեջ քաղքին,
Զե բիճեն պետի ուտեն
Տուներ չինեցեք չուռ չանասարներ փախնեն, երթան սար.

Տավիթն եր՝ իրիկուն խալալ-խարամ բիճեն,
Մեկ տեղից նախիրն բերեց քաղաք
Գնաց, իսոր, ինոր չատ կանչեց, մարտ տուբս չելավ
Եվ թող իսոռ նախիր.
Միջի չանասարներ փախան, գնացին սար
Քաղքցիք տուբս ելան,
Ամեն մարտ ուր տավար տեղավորվուր
Տավիթ ինոնց ասաց.
— Աստված ձեր տուն ավիրի,
Տաք թող ավիք, հրմին կլավ տավըրքեր փախան սար.
Մնացին զարունքաներ
Եվ յես ձե նախրորտութին չեմ անե
Ծորոխպերն եկավ, բարկացավ վեր Տավիթին,
Ասաց.— Տու վոր ըսկնա կ'անես,
Եվ յես քե չեմ կանա շախե.
Դըռը կ'երթաս, գնա

21. Վարարդուբյուն, Պառավը, Ալեվոր յեվ վորաաեղ

Տավիթն էլ չխամբերեց,
Ասավ ուր նեռ 'վ անեղն,

Գնաց մնջ Պառվու մ' կորնկի առանին,
Ճնճղուկ կը զարներ, ուր ապրուստն ինորով կ'աներ։
Պառաւին եկաւ, տեսաւ, որ Տավիթ ուր կորնկի առան
Տափ սպասող արեր ի, անիծեց Տավիթին։
Տավիթն ասաց.— Ձիկ մի անիծե, Պառավ,
Մկա նետ 'վ անող կը տարցուցեմ վեր քո, քե կը սպանեմ։
Պառաւին ել ասաց.— Վչրտի, կո գնա նետ խալխվորի
կորնկի առա։
Տավիթն ել իջող, գնաց տրնտա։

Խալխվոր ուր տուն տասչ խինած կ'աներ.
Աչքն ինկաւ Տավիթին,
Որ մտեր ի ուր կորնկի առաը.
կանչեց Տավիթին, ասաց.
— Վչրտի, արե, քե ողորկեմ, գնա Ծովասար,
Մարուքա Բանձր Աստվածածին.
Որ քրո խեր ինոր բոլոր պողպան բաղան ի քաչե,
Վերսն յեղներ ինոր մնջ հետար արեր ի։
Գնա, որ մեկ խատ ինոնցից զարկ, կե.
Ճնճղուկ քե չի կշտացուցե։
Տավիթ խոսաւ մոտ խալխվոր,
Տանակ քաշեց, ասաց.
— Յա քրո խինած կը կոտեմ,
Յա ձիկ նշանց պիտի տաս Ծովասարու
Մարուքա Բանձր Աստվածածնա համպախ։
— Եսոր չեղնի, վչրտի, եսոր յես գլոռած կ'անեմ.
Վաղ կիրակի ի, բան չունեմ,
Քե կը տանեմ ենտեղ։

Մնկալ որ առնց Տավիթ, գնաց Ծովասարու
Մարուքա Բանձր Աստվածածին նշանց խոռը.
Աստց.— կո են քրո խոր վանքն ի.
Գնա, ինչըխ գիտես, ըսկսե արա։
Տավիթ կնաց ենտեղ, տեսաւ,
Որ պողպան բաղան քաշված ի վանքի բոլոր.
Լանգե մ' զարկաւ բաղան շրջնց.
Երկու խատ վերն վոչխար զարկնց, թալնց ուր թեզե,
Մնկալներ թող տվավ, գնացին տար։

Են երկու վերիք բիրից,
Ուր խորխոպոր կնկտեկաց ասաց.
— Խոնք խինք, ուտենք.
Վաղն էլ կը բիրեմ իմ խոր Ծովասարու վանքից։

Տավիթ մեկել կիրակին
Առնց ուր խորխոպեր Զենով Հովան, Թառլան Վիքոն,
Գնաց Ծովասար նեճիր անելու
Զուտ իրիկուն ֆռացին,
Անջախ երկու խաս վերն վոչխար պարկին.
Էլ իրիկուն չկարցան տուն գալ, ճնացին հնաուղ
Զենով Հովան, Թառլան Վիքոն հնաուղ քնան։

22. Մաուրա վանքի վերաբնակումը

Տավիթ նստավ, ուր խոսար կրակ արնց,
Նետ 'վ անկղի շշուկ քաբար խինց չուտ կես գիշերին։
Մեկ մ' էլ տեսավ, վոր Մարուքի վանքի մարմար քար
բացվավ,
Երկնուց լոս եկավ վեր են վանքին։
Տավիթն էլ իրանց ձեն չտվեց. եկավ գնաց վանքը.
Են լոս տեսավ, խոսրնարնց, փառավորվավ։
Հնաուղ՝ են լուսու ձևով
Խորանքառնկաց կոսար քաշնց,
Սեղանարս քաշնց, վիսան տեղն էլ քաշնց, ասաց.
«Եսա ըսկնա պիտի չինվի»։
Քանչի վանքը խոնարխվեր եր։
Տառցավ, եկավ մոտ խորոխոպերներ.
Զեն խակնց գլոխ, նսա տաղն ասաց.

«Որհնյալ բարեկար Աստված.
Ինոսք շատ եր մեծ թագավորուն,
Ինչպես խոր խորոխոպեր,
Տան էլ վեր եկի քըր անուշ քընուց,
Մարմար քարն էլ բացվեր ի,
Լրոսն-կոսար կապեր ի մեջ Ծովասարին։
Բեզնե կ'ուզեմ հիսուն հատ ուսիա,

Կ՚ուզեմ հիսուն հատ եւ քեզ կտրող,
Հիսուն հատ եւ քեզ տվող,
Հիսուն հատ եւ կավ արող,
Հիսուն հատ եւ կավ տվող,
Հիսուն հատ եւ ջուր կրող,
Քեռասուն վարպապետ, քեռասուն սարկավագ։
Երկուշաբթի ձեռ թալենք
Վանք Մարութին շինելու,
Ուրբաթ որն եւ պռծնենք,
Լըռան շաբաթ որ՝
Սուրբ անմախ պատարագն մեջ մատուցենք»։

Ես խոսքի վերեն խորոխպերնեը վեր թռան,
Ասին Տավթին.— Ծո տղա, եկեք երթանք, եա լըռս տեսնանք։
Իրեքն մեյտեղ եկան գնացին.
Տեսան, վոր հալա լըռան կամար կապեր եր վեր վանքին։
Տավթին եվ են լըռւսու ձեվով
Ցեռ քաշեր եր խորանքտեր շինելու։
Զեռով հովան ասաց.
— Ցես ես լաճու խորխուրտ պիտի կատարեմ։
Տարցավ Տավթին ասաց.
— Ծո տղա, եկի, վեց հատ վերու յեղ զարկ,
Առնենք, երթանք քաղաք,
Պատիվ տանք քաղքըցոց.
Են ժամանակ ուստեքն եվ,
Վարպապետներն եվ, սարկավագներն եվ՝
Բիթոեն կը ժողովեն.
Տեն եվ քըռ սրտի մուրատին կը խաղնես, վանք կը շինվի։

Տավթ վեց հատ վերու յեղ զարկեց.
Մեյմեկ երկու խատական շվկեցին,
Գնացին քաղաք, պատիվ տվին։
Ղորա վոր, Տավթ ինչըվա վոր խնարեր եր, ըսկուն կատարվավ.
Ուստեք, քնխանեք, սարկավագներ,
Հըմեն եվ հաղըր եղան.
Երկըշաբթ ձեռք զարկին վանք շինելու,
Ուրբաթ որ լմընցան,

Մեկել որն եւ անմահ պատարագ մատուցին,
Վանք միաբանով լցուցին։

23. Քրդի կը խաբեյությամբ ավերում է վանքը. սարկավագը բոր է բերում, Դավիթը պատուհասում է նրան

Ժամանակն մ' սորա
Մարա թագավոր իմացավ,
Որ Սահակու թագավորութեն հատատավեր ի,
Վանքն Մարութին չինվեր ի,
Քառասուն վարտապետ, քառասուն սարկավագ մեջ լեցուցեր ին։
Թագավոր ասաց.
— Երթամ, խեծել առնեմ, երթամ,
Վանքն Մարութին թալնեմ, բիրեմ,
Որ իննոց թագավորութեն չքաղմանա։
Են կողմը մեկ քիւրդու եւ մ' կըներ,
Ասաց թագավորուն.
— Թագավոր ապրած կենա,
Տու խեծել մի անի,
Մենք վեց խաղար խոզի յինք.
Կ'երթանք ենտեղ զոզան, վրան կը դարնենք,
Են վանք կը թալնենք, կը բիրենք։

Քրդեր գնացին, տեսան,
Որ վանքի տուռ չեն բանա.
Մեզեցին վեր ուրենց,
Թե. «Երթանք չարխ մը թաթխենք մեջ արընին,
Զարնենք մզրըղի ծեր,
Տնկենք վանքի տուռն առաջ, ասենք՝
Մենք գնացինք Սահակու գիվուրն ըսպանեցինք.
Եվ ձեր ուժուդն մեռավ.
Կ'ուզեք, տուռ բացեք, կ'ուզեք, մի բանաք,
Զում սեվ կուպր սիմալկի»։
Եսա բան որ լսեցին վարդապետներ,
Ուրենք ուրենց ասին,
Որ՝ «Մեր Սահակու քաղաք ավրեր են,
Մեր թագավորն սպաներ են,

Եւ ընչի՞ մենք մնանք վեր ալխըրքին»...
Ելան, տուռ բացին, մեկ սարկավագ որոկեցին,
Գնաց գեամց ջուր բերելու։
Քրդեր մոան, վանք թալնեցին,
Վարաագեանները, սարկավագները զըմեն բըրաեցին.
Մենակ են սարկավագ ազատավ,
Վոր գնաց ջուր բերելու։

Սարկավագն վոր տարձավ, տեսավ՝
Վարաագեանները, սարկավագները սպաներ էն, վանք
թալներ էն,
Մեկ խէն վարագոյռ մնացեր եր,
Թաթխեց մեջ արընէն,
Տարավ Սահնու քյոռաք,
Տրեց Տավթի առջեվ
Ու յեղեղութեն պատմեց Տավթին։
Տավթ բարկացավ վեր սարկավագին, թե.— Ինչի՞ տուռ
բացիք։
Են ել պատմեց, թե ինչ խարեղութենով տուռ բանալ տվին։
Տավթն առեց քյոնի մ' մարդ, գնաց վանք, սերտըփեց.
Նորեն վարագոյռ, սարկավագ տրեց մեջ վանքին, չենցուց.
Ապսպրեց, վոր առանց ուր հրամանին
Վանքի տուռ մեկի մ' վերեն չբանան։

Տավթն եղավ, ուր նեռ 'վ անեզ թալեց թեվը,
Գնաց սար նեճիր անելու։
Առջեվեն մեկ վերու զազալ վախավ.
Տավթն ընկավ խոեվեն,
Տես ու տեն տարավ, իրև,
Զուռմ դնացին, խաոան մեջ են քրդու եղեն,
Վոր Մարութի վանք թալներ էն։
Ասաց իրենց.— Ձեռ իմ զազալն տուր պիտի խանեք,
Ձեռ ձեր եղեն բերեն պիտի թրե ընցուցեմ։
Իրենք զարմացան եռա պլուվիկ տղի խոսքերու վերեն,
Ասին.— Ծե տղա, տուր ինչըվա պիտի մե սրե ընցուցես.
Կե քրո զազալն ել եռանեղն է, չենք իռա։
Տավթն եր քյոշեց թուր ու ասաց.

«Հիշամ քե, խեր կենաւանին,
Մարութա սուրբ Աստուածածին,
Ձաչն Պատարագին վեր աչն թեվին»։

Համա իննկալ մնչ ևս ելին, զրմեն ել քաշեց սուր.
Մենակ մեկ թռիալ կեն մ',
Վոր դնացեր ևր վեր գետին,
Աղաւաւ, դնաց մոտ Մսրա Մելիքն,
Ճչալով խապար աւեց,
Թե.— Բրո եկն զրմեն Թրե ընցուց Սասընա գնվուրն։

24. Հարկահանութիւն. Խրատատու Պատավը. Դավիթը հարկ չի տալիս յեվ պատուհասում և հարկահաւճներից ու Տոզ Բահդնին

Մսրա Թագավոր մնչվես ապաց,
Ձևացել մարտեր ժողվեց,
Ընտնցմե խորհուրդ խարցուց,
Վոր ուր ճամպախ մը նշանց ասեն,
Սասնա գնվուրն կյանքը երկրեն վերցնելու,
Վոր ուր Թագավորութեն չկործանի,
Են ժողովքի մնչ կոզ Պահտին անունով՝
Մեկ կարճ փահլևան մը կըներ.
Ասաց Թագավորին, Թե.— Բե լայխ չեմ տեսնա,
Վոր ատի խնծել անես, երթաս վեր գնվուրն մ',
Ձիկ քաոսուն հատ Փեհրըդ-փահլևան տուր,
երթամ, Սասնա քաղաք Թալան անեմ, բերիմ քե խամաթ.—
Քաոսուն հատ երկեն կնկտեր բերիմ, վոր քըս ըղտեր
բառնան.
Քաոսուն կոլոտ կնիկ բերիմ, վոր երկանք ազան.
Քաոսուն ազատ լաճ բերիմ՝ հել խազան.
Քաոսուն ազատ ախչիկ բերիմ քե արմազան.
Քաոսուն հատ ալաւ, քաոսուն հատ երինջ բերիմ.
Քաոսուն չափ սվսռակ արծաթ,
Քաոսուն չափ տեղին վոսկի բերիմ քե խաոջ։
Թագավոր ինոր կամք կատարեց։

Կոզ Պահտին՝ ալևց քաոսուն փահլևվան,
Բշևց վեր Սասնա քաղքին։
Ուր ասած կնկտեր, մարտեր, տավարներ՝ հըմեն բռնեց,
Ջոկ-ջոկ տներու մեջ տրեց, տոներ փակեց,
Ջափն առեց, գնաց տեխ բերու։

Տավիթ՝ վոր սար նեճիրուքին գնացեր եր,
Եկավ քաղաք, տեսավ,
Վոր կորեկի առուխ տեր Պառավ
Նառե Տավիթին կ'անիծի.
Թև.— Բրո պառճառով Մսրա Մելիք
Իմ ախչիկն ել խնտ մեկալոնց բռնեց, տարավ եսիր։
Տավիթն ասաց.— Տա՛ տրե խնտ ձիկ են տուռ,
Վոր ախչկներ նեղս լցեր են.
Ձիկ նշանց տուր, քրո ախչիկ կ'ազատեմ։
Պառավ գըմեն տոներ Տավթին նշանց խոսր։
Տավիթ տոներ կոտռուեց,
Եսիրներ ազատեց, քշեց, գնաց բերու.
Տեսավ, վոր Կոզ Պահտինի քաոսուն փահլևվաններ՝
Թրեր չլուած՝ կեսն մեկ կողմ, կեսն մեկել՝ նստեր են։
Տավիթն ինոնց բարեվ խոսր, հարցուց.
— Ա՛ղաբա իմ խորոխպերներ ինչ կ'անեն բերտի մեջ։
Ջուդաբ ալին, Թև.— Ինչի՞ կը խաբցուցես։
Ասաց.— Երթամ, ինոնց ոգնեմ։
Փահլևվաններ ասին.
— Ինոնք ի՞նչ արին, վոր տա՛ ինչ պիտի անես։
Ես խոսքի վերեն Տավիթ բարկացավ,
Բռնեց, ես քաոսունի վիզն ել իրենց փորից տա՛ր քաշեց։
Ինչըխ վոր մարտ մ' խավու վիզ տա՛ր քաշի...

Գնաց մոտ խորոխպերքեր, ասաց.
— Մե՛, ինչ կ'անեք՝ չոտ արեք,
Մսրա Մելիքի խնձել մեր քաղաքն ավիրեց։
Խորոխպերներ, վոր չափ ուրենց ձեռ բռնած՝
Քաոսուն չափ սիմաակ առծաք չափեր են,
Ինոնց ձեռքին առեց, ասաց.
— Տվեք, վոր վոսկին ել չես չափեմ։
Ջափն առեց, կոռծեց գետին,

Քանի մ' խաա վոսկի լցնց վեր վոտքին,
Փեսեն առնց, վոր չոփ սրբեւ
Կոզ Պախոխին, վոր ինոր ծաղր անելն տեսավ,
Բարկացավ գիւղն առնց, վոր Տավիթին զարնելւ
Տավիթն ասաց.— Ինչի՞ կը զարնես,
Տեծնել քաղաքն ավիրվեր ի,
Ինոր խամար յես էլ չաշըրթիդ արեր եմ։
Աչուն պես չափն վերուց,
Իզարկ մեջ Կոզ Պախոխի գլխուն,
Բռննց, լեզուն բերնեն քաշնց տուրս, կտրնց.
Բերնիցն էլ երկու ատամ քաղնց,
Լեզուն խոլ վեր Կոզ Պախոխի ճակտին,
Են ատամներով բերանց վերնեւ
Հետո Կոզ Պախոխ խանվառչով խեծուց վեր ձիուն,
Ձեռքեր կապնց խանվանց,
Վոտքեր կապնց ձիու փորի տակ,
Ձին քշնց տեխ Մարա քաղաք,
Ասաց.— Եսա խորտա նամուշով
Երթաս, կայնես քըո թագավորու առջեվ։

25. Կոզ Պախոխին ծաղրող կռնայր

Ձին վոր Մարա ճամպախ կիտեր,
Շիտակ գնաց, չուս խասան Մարա գետի բերան։
Ընտեղ կնկտիք նստած՝ լվաց կ'անեյին,
Տարցան տեխ* Կոզ Պախոխն չակշաբերան.
— Մուրուս բռնեմ, խնչեմ բերան,
Տու կ'ասիր՝ տի երթաս Մասուն, բերեմ թալան։
— Ծո՛, անամոթ կնկտիք, ընչի՞ ըսկուն կ'ասեք.

«Յես գիտցա՝ տաշտ եր մեյդան,
Յես չգիտցա՝ քոր եր կապան։
Ինոնց սլաքներն եր խոփական,
Կը զարնին մարտ, կը խանին պատուխան։
Հալա յես եկա քոքն բերան,
Գոռնան գետ կու գա՞,

* Տեխ — դեպի Խմբ.

Ձեր իրկնեբաց պլորներ
Կը բերի ձև յեղ-չորթանց։

26. Մելիքի զառանալարը. մոր յերազը յեվ խոհուդրբ-փաշայի խոսքը՝ զորը հնս զարձնելու մասին. Մելիքի առտավանին ու պատչառը Դավրին

Կոզ Պախարն քշեց ուր ձին,
Գնաց, Մարա Մելքի չաոբի առջեվ կայնավ,
Մելիք վոր տեսավ, ասաց ուր մշակներաց.
— Առաջու սիրուն՝ հառա տարեք գառ,
Ձես խոռ նամուշ չտեսնամ,
Ձեռո բերավ, տաշա մը արեց ուր առջեվ,
Առձլի մ' զարկեց ուր ճակատ,
Արուն թափավ, տաշա լցուց.
Բերեց մեկ կիլին թուղթ,
Են արուհով գրեց, որոխկեց՝
Մեկին արեվելյան թագավորուն,
Մեկին արեվմտյան, մեկին հայոխին, մեկին հարավին,
Վոր յոթ փաշա իրենց խնծելով գան հիմդադր
Մարա Մելիք տեսավ,
Վոր չորս կողմեն ուր հիմդադներ կը խառնեն,
Ձենով ևս խաղն ասաց.

«Եկան, վոր եկան լոտրիկ ջհլներ,
Եկան կե խարիր խազար խամար.
Եկան, վոր եկան թառլեղ ջհլներ,
Եկան կե խարիր խազար խամար.
Եկան, վոր եկան մուրաս կնառուկներ,
Եկան կե խարիր խազար խամար.
Եկան, վոր եկան ծաղ մուրասավորներ,
Եկան կե խարիր խազար խամար.
Եկան, վոր եկան կըրկղուկներ,
Եկան կե խարիր խազար խամար.
Եկան, վոր եկան զուռնա փչողներ,
Եկան կե խարիր խազար խամար.
Եկան, վոր եկան նագարա զարկողներ
Եկան կե խարիր խազար խամար.

Եկան, որ եկան փող փչողներ,
Եկան կռ խաբխր խազար խամար.
Եկան, որ եկան դուդուկ փչողներ,
Եկան կռ խաբխր խազար խամար.
Եկան, որ եկան շավիւռ քաշողներ,
Եկան կռ խաբխր խազար խամար.
Եկան, որ եկան դռնկ զարկողներ,
Եկան կռ խաբխր խազար խամար.
Եկան, որ եկան յոթ վաշուքեն չորս կողմ աղխրեն.
Եկան, որ եկան իմ անքիլ հիմդադ,
ժարե, Մելիք, որ ժարե»։

Ըսկում անքիվ անխամար խնծել եկան,
Որ Ծոշապա գետ խառած ժամանակ՝
Առջև եկողներ չըն կեսն խմեցին,
Միջին եկողներ ձեռացած ջուրն քամամ խմեցին,
Իսկի եկողներ գետի քռևեր լիզեցին,
Մնացած խնծելն ել ծարավ ձեռցին։
Եկան, խառան Պչերկա տաշտ, վրան զարկին։
Երկնուց աստղերաց խիտ կըներ, չաղրնեղաց չկըեր։
Ջուր կ'ողորկեն Մելիքին.
«Մեր դռնդման վռվ ի, որ խետ ինոր կռիվ ու աննենք»։

Են գիշեր Մսրա Մելիքի մեր իրեք երազ տեսավ.
Բրուն որ խառնավ, եկավ եկավ,
Մելիքի բառձի վերեվ նստավ, ասաց.
— Վէրտի, յես կես գիշերին երազ մ' տեսա՝
Մսրա աստղն մուքն խավար եր,
Սասնա աստղն լույսն պայծառ եր։
Մեկ տիր ել երազ տեսա՝
Սասնա ձին կու գեր, կը զարներ,
Մսրա ձիու մեջք կը կոտրեր։
Մեկ տիր ել տեսա,
Որ Սասնա խոյ կու գեր, կը զարներ,
Մսրա խոյի վիզ կը կոտրեր,
կը տաներ հանձնէնա, կը կոտսուցներ։
Արե, մ' երթա վեր են գնվուրին.
Իմ խոսքին ականջ արա։

— Մ՛երթիկ, ասաց Մելիք,
Սատնու վերեն չերթամ, կ՛ելնի՛.
Եսա յոթն փաչիք ուրենց խնծելով իկեր են.
Ցես ինչ չուզար տամ ուրենց,
Մեր ասաց.— Ես կոլայն և, վ՛որթի.
Տա՛ պէ, իրենց խզոպէի, ճամխի՛,
Ուրենց ասքրով երթան ուրենց տեղը.
Ցերբ քե կը խարցուգեն,
Թե՝ մե կանչելու պատճառն ինչ եր,
Տա՛ ասա՝ յես չեյի գիտեր՝ ձիկ ըսկեն մ՛ ասքիր կըեր.
Մկա ձե կանչեցի, իմացա՛
Ըսառաց սորա յերբ կոալ մը խես ձիկ
Թշնամուքեն անի, գա՛ վերես,
Ցես ես կարողուքենով իրենց կանամ հաղթե՛
Տե՛, երթիք բարով, ձեր տեղ գնացիք.

Սորա ազքիր վոր քիչ մը գառացավ,
Փաչիքաեկաց մեջեն մեկն ասաց մեկալոնց.
— Տա՛ք իմացիք, մեր յես ողորկելու պատճառն ինչ եր՛
— Ձե՛, ասին՝
Պատմեց իրենց, թե.— Սատուն մեկ գա՛վուր մ՛ կա.
Մեկ պլուլիկ գա՛վուր մ՛ ի՛
Իրոր վերեն կոխվ տի երթայինք՝ Մելիք չէիմացավ.
Իրոր խամար մե յես կը ճամխի՛
Ես խոսք վոր Մելիքի ականճ խասավ,
Ձինք չկոտրելու խամար ասքիր յես կանչեց.
Ասաց.— Իմ կոխվ կոխվ ե.
Ձեր տեղ նստեցնք, վոր կուլի երթանք՝
Ցետո չուզար խրկեց Սատնա գա՛վուրին,
Թե. «Գու. գա՞ս կուլի, չե թե, յես կու գամ,
Ֆըս քաղաք չըտվ, չըհեղեղով կ՛ընցուցեմ»։

27. Դավիթը Ջենով Հովանի խոտիդով առնում է Դոռս ձին յեվ Ժանգոռս թուրը

Ջենով Հովան ես բան վոր լսեց,
Գնաց մոտ Տավիթին, պատմեց ու ասաց.
— Մեր ձեռքեն չի գա՛, վոր իրոր խես կավինք.

Ինչըվա վոր փխացուցիր, ըսկուն եվ թամիղցուր։
Տավիթն ասաց.— Յես վոչ ձի ունիմ, վոչ սիլահ.
Ձիկ սիլահ ու ձի տվիք, վոր կուվի երթամ,
Ջնոավ Հովան ասաց.
— Գնա փակիսի ձիերուց ձի մ',
Հոդի թրևրուց եվ թուր մ' ջոկի, վորն որ կ'ուզես,
Տաֆլիթ մաստ փակահ.
Վեր ձիու քամկի վերևն, վոր ձեռ տրեց,
Ջիու պռանն առնց դեհին։
Ենաևվա մեկ կռռա քյոռակ մը կըներ.
Ջևոք վերևն տրելուն պես՝
Ջիֆթի մ' պարկեց պատին,
կրակ մեևեն թռավ։
են ձին ընարեց. թրևրաց մեջևն ել՝ չանկռռա թուր մը։

28. Դավիթն պետարի խրատով առնում ե հարեղբարից իր հար ձիճ ու ռարը

Ձերբոր տվրա խանեց,
Կորկի առաի տեր խալխոր, վոր տեսավ,
Ասաց.— Տավիթ, վեր բա, ես ինչ պետի անես։
Ասաց.— կ'երթամ վեր Մսրա Մելիքին կռվի։
Ասաց.— վեր բա, խոռնցմով ինչ կանաս անի
Մելիքի անթիվ խնծելին։
Բըռ խոր կա Քյոռկու Ջալալին,
Թամբն Սատաֆին,
Քամար Ցնհրսին,
Թուրն կնծակին,
Խոռան Ջրին,
Խաչն Պատարագին,
Վոր անես վեր աչ թևիա, ղըռըն քի չառնի։
Տավիթն ասաց.— Խորխոպես չիտաս։
Ձես ինչըվա ինոր մոտեն ա՛առնիմ։
Խալխորն ասաց.— Գնա քյոռաք,
Ձոթ սիկ յոթ տարվան գինի առ,
Բեր, խմցնես քըռ խորխոպերնեկրաց։
Ձերբ կը տարխոշնան, տան ինոնց, վոր տան.

Վոր չտվին խաֆրով, ասա՝ կ'առնեմ իմ գոռով։
Տավիթ խալիվորի խրատ կատարեց,
Գառով ավեց ինոնց։
Ցերը սարխոչյան, գնվքով ասաց ինոնց.

«Որննյալ բարերար Աստված,
Խնամք չատ եր մեծ թագավորուն։
Ծորոխպեր, ասաց Տավիթ,
Իմ խոր կա Քյոռկու Զալալին,
Թուրն կեծակին,
Ձաչն Գատարագին,
Կու տաս քզո խաֆրով,
Ջե, կ'առնեմ գոռով»։

Հովան ապխավ, ասաց.
— Տավիթ, քզո բերան կոտրեր,
Տա՛ հատա չտեր ձիկ։
Ցետո տառձավ, ասաց.

«Տավիթ, չունեմ յիմ մեջաց վորտին,
Վոր քիմ կենա բեհն Մելիքին։
Չունեմ յիմ քյորջ վորտին,
Վոր քիմ կենա բեհն Մելիքին։
Չունեմ յիմ ախպոր վորտին,
Վոր քիմ կենա բեհն Մելիքին»։

Տավիթ վերցուց, ասաց.

«Որննյալ բարերար Աստված,
Խնամք չատ եր մեծ թագավորուն։
Ծորոխպեր, խամ մե անե.
Ցես եմ քզո մեջաց վորտին,
Վոր քիմ կենամ բեհն Մելիքին։
Ցես եմ քզո քյորջ վորտին,
Վոր քիմ կենամ բեհն Մելիքին։
Ցես եմ քզո ախպոր վորտին,
Վոր քիմ կենամ բեհն Մելիքին»։

Ծորոխպերն առավառուն եկավ,
Ջին թախտմով, Տավիթի բոլոր ուզածներով ավեց։

Ասաց.— Ա՛ռ, գնա, չես քի չտեսնամ,
Ինչբխ գիտես, ըսկուն արա՛։

29. Դավթի գինավառումը չեվ Սիմամի սպանուն լինելը

Տավիթ առեց ձին, գնաց գետի բերան.
Ջննով Հովան եվ գայխուկ երկու մարդ խոնվին ճամխեց,
Ասաց.— Գնացեք, տեսեք,
Թե վոր Տավիթ ձիուն կոլան քաշելու ժամանակ՝
Ձիու չորս վոտ գետնին կը կտրցուցի խաս,
Կանա են ձին գավթիս։
Ղորդ վոր, Տավիթ չերը ձին գետի մեջ լվաց,
Թամքն տրեց վեր ձիուն,
Կոլան կքեց, ըսկուն քաշեց,
Վոր ձիու չորս վոտ չորս թիզ գետնին կտրավ,
Խասավ չուտ ուր ծնկվեր։
Մարդիկ գնացին,
Իրենց տեսած պատմեցին Ջննով Հովանին։
Մհեր վոր մեռեր եր՝
Ջննով Հովան չուտ են որ սուտ կապեր եր։
Նա բան վոր լսեց, նաղարնք զարնել տվեց,
Աբլին ուրախութենն,
Աբլին տոնախմբութենն, չամա ուրախացան։

Մարդ մը վազեց, գնաց վեր Տավթի մոր՝
Սինամ խաթունի երեսին,
Ակընդկլա տվեց, ասաց.— Սինամ խաթուն,
Տա՛ ինչի մտեր ես յոթոտանի մեջ.
Ելի տես, վոր Տավիթ ուր խոր չափին խասեր է,
Ուր խոր քա՛ռակ խեծե, թուրը կապե,
Տ'երթա վեր Մսրա Մելիքին կռիվ։
Տավթի մեր վոր լսեց, թողեց ուր սուգն,
Ելավ տա՛ր Տավթին տեսնալու։
Իմացուցին Տավթին ուր մոր գալն.
Տավթին ձիուց վար թռավ, վազեց, ուր մոր գիրկն ինկավ.
Մերն եվ ուր բերնով որհնեց Տավթի
Ու Մսրա ասքարն անիծեց։

30. Ալիսորցիների աղօթքը. Դավիթը առվի վրա ճնշով՝ դառնում է հզոր

Տավիթ ուր պատրաստուքին վոր տեսաւ,
Քանի մը խալխվոր մարդ ժողվեցին,
Տավիթին ինկեր տվին, ճամխեցին
Տավիթ են խալխվորներուն վերեն խղճաց, ասաց.
— Տա՛ք գնացնք Ծովասարու Մարութի Բանձր
Աստվածածին,
Ձեզ խաթար աղօթք արնք. յես կ'երթամ կռվելու

Տավիթ գնաց, խաչաւ մեկ բարակ առու մ'.
Ձին չուզեց ընցնել են առվից,
Քանց Մհերն յերբ ենտեղ խաչներ, խանք կ'առներ
Տավիթ տեսաւ, վոր ձին չանցնե, իջաւ քնաւ
Ձին ել կայնաւ արեվու դեմ, խուլ արեց վերեն
Մարութի վանքի պատարագ վոր պռծան,
Արեշատկն եկաւ, խմացուց ձիուն, ձին ել Տավիթին
Տավիթն վոր եկաւ նստաւ, մեկ խատ փոընքատաց,
Ուր մեջ Քամար Ծեհրսին,
Վոր քառասուն կխոր բամբակ տրեր եր մեջ, կապեր եր,
Սկզբնե կ'երևներ ուր մեկկով,
Փոընքատալուն պես քամար կտռավ.
Ինքն, քունչի դա պատիկ եր,
Են գլխե ճրոճացավ, լցվավ, եկավ չանց ուր խեր։

31. Դավթի հրաժեշտը Ծովասարի բնությունից

Եկավ Թռավ վեր ձիուն,
Աստծու անուն տվեց,
Բշեց, խաչաւ Ծովասարու մոտ,
Են քարերուց, ախալըրներուց, սարերուց՝
Խալալութեն ուզեց.
Մնաք բարով՝ ասաց ու սկսեց.

«Ողջույն բարեբար Աստված,
Ինամք շատ եր մեծ Թագավորուն
Ծովասարու պաղ-պաղ ախալրներ,

Մնացէք բարով, բարէ մնացէք.
Ցես կ'երթամ կռիվ, կը ծարիքամ,
Տուէք կարմո մնացէք.
Ծովասարու պաղ-պաղ քամիքն ել,
Մնացէք բարով, բարէ մնացէք.
Ցես կ'երթամ կռիվ, կը չոպանամ,
Տուէք խոով մնացէք»։

32. Դավթի վախը, ձիու հաջալերքը, բռնամիներին իմաց տալը յեվ հարձակումը

Աւաց ու քշեց, գնաց խնձկի տիմաց.
Տեսավ, վոր երկնուց աստղին խիտաբ կըներ,
Իտոնց վրանին հիտաբ չկըներ։
Հետեղ իջավ, նստավ,
Մեզից վեր ուր հալին։
Դարդամիշ եղավ, ասից.

«Որ ննյալ բարեբար Աստված,
Ինամք չատ եր մեծ թագավորուն։
Ցես երնեմ գերնան գել,
Իտոնք երնեն գերնան գեռ,
Չեմ կռնա արնատես։
Իտոնք երնեն բամբակ,
Ցես երնեմ կրակ,
Չեմ կռնա մշախարն։
Իտոնք երնեն փուշն-փալախ, չոր ցախ,
Ցես երնեմ բոց ու կրակ,
Չեմ կռնա վառե։
Իտոնք երնեն կրակ,
Ցես երնեմ գերնան գետ,
Չեմ կռնա ընցուցե»։

Ես խոսքն վերեն Աստծու խնամքով՝
Չին սկսից խոսել ու ասաց.

«Որ ննյալ բարեբար Աստված,
Ինամք չատ եր մեծ թագավորուն։

Տավիթի խամ մէ անել.
Ըսկուամ վոր տուն ալ սպանես քըո խոր կնծակի Թրով,
Յես ալ սպանեմ իմ վոտաց սմերով,
Ըսկուամ վոր տուն սպանես քըո գոռղերով,
Յես ալ սպանեմ իմ պոչի մազերով.
Ըսկուամ վոր տուռ սպանես քըո սմերով,
Յես ալ սպանեմ իմ քթի շնչով»։

Տավիթի սիրտ ձիու խոսքերով պնտեցավ, կանչեց.

*«Որննյալ բարերար Աստված,**
Ինամք շատ եր մեծ թագավորուն»...

կանչեց խեծլին.

«Վոր ինչ արթուն եք, ձիանք թամքեցեք,
Վոր ինչ քուն՝ արթուն ելացեք, ձեր ճար տեսեք,
Զասեք՝ Տավիթ գող եր, գողութնով եկավ վեր մեն»։

Զին տարցավ Տավիթին, ասաց.
— Կայիմ կաց վեր իմ քամկին.
Քե պիտի խանեմ խետ արևպական,
Քըո քամակն իրիցի։
Տավիթն ասաց.— Տ'ողրվեմ փորիտ տակ։
Զին ասաց.— Տ'իջնեմ չում գետին,
Քե գարկեմ, տանեմ հանտուխկ, կորըսցուցեմ։
Տավիթն.— Տ'եղնեմ վեր քըո քամկին։
Ասաց Տավիթ, քշեց մեջ խեծլին.
Յոքն որ ձին կռիվ արաց,
Ինքն շըշկռած ելաց վեր ձիուն։

33. Զենով Հովանց ոգեւորյան և հասնում Դավիթին

Զենով Հովան իրիշկեց երկինք,
Տեսավ, վոր Տավիթ ասողն նախգեր է.
Վազեց փակախ, ուր Սեվ Լայեղ ձիուն ասաց.

* «Աստված» բառից հետո ապված է «ասաց», վոր գուբս ենք ձգում, պահելով հաճախ կրկնվող բանաձևը։ *Խ մ բ.*

— Տավթի աստղ նվաղեր էր
Ջին ասաց.— վոր քե իմ քամկիլ վերեն բռնես,
Աչիչ Թորթաի քե ու խաստացամ Տավթին։
Ջենով Հովան Թռավ ձիու քամակ.
Ջեռ Թալեց մեկ բարտի ծառ,
Քաքանց քաշեց ուր, ապց ուր ճպոթ,
Խասավ մեջ Մսրա Մելիքի խնձլին,
Տեսավ, վոր Տավթի շըշկռեր էր
Տավթին ասաց.
— կայնի, յես քե կռիվ անել սրվեցուցամ։
Ուր ձեռաց ճպոթ մեկ մ' ալ փախատեց,
Իրեք խարիր հոգի մեկանց ինկան.
Մեկ մը ձախ փախատեց,
Վեց խարիր հոգին Թմըմավ։
Տավթին ասաց.— Ծորմնպեր,
Դե, ուր տեն քաշվի, յես ու կռվեմ։
Տավթին եր քաշեց Թուրն կեծակին, ասաց.

«Հիշամ քե, խերն կենտանին,
Մարութա Բանձր Ասավածածին,
Ալչն Պատարագին, վեր ալ Թեվին»։

Խնկավ մեջ Մսրա Մելիքի խնձլին
Ըսկուս մարդ կարեց,
Վոր արուն ըսկուն լըրթավ, Թանձրացավ,
Սաղ մարդեր կը խրվեյին մեջ, չեն կանա գալ ուր։

38. Ջարակաճի խրատը

Աքըլ մեջեն մեկ մարդ մը ուր եկավ,
Մեկ գող գալկեց մեկ ականջ, մեկ ել մյուս ականջ,
Կանչեց.— Տավթի, փռշ, փռշ։
Տավթին ասաց.— Ջիկ գնչ խապար կ'ասես,
Ի՞նչ ասել և փռշ։
Մարդն ասաց.— Քե գնչ խապար չեմ ասե.
Ասել կ'ուզեմ, քե քըռ ձին գաղրցու,
Վոր ինոր քամին ձիկ չկրնա։
Գամ, քե մեկ խապար ա'սեմ։

Յերբ մոտացավ, ասաց.
— Տավիթ, ես մարդկեր խերիք չարտես.
Քըռ դուշման կա պառկեր ի կապռտ վրանի տակ,
Քանասուն կխոր առճիճ տրե վեր ուր սրտին.
Են գաֆ վոր նաֆտաս կը խանի,
Առճիճ կը բանձրանա չուտ վրանի առիք.
Են գաֆ վոր նաֆտան կը քաշի,
Առճիճն կ'իջնա վեր ուր սրտին.
Տավիթն ասաց.— Ձես չեմ գիտե՝ վեր վրանի տակն ի
Մարդն ինկավ առջեվ, տարավ նշանց խոսու.

35. Դավթի յեվ Մելիքի մենամարտը. Դավիթը բռնվում ե

Տավիթ կայնավ վեր վրանի առան.
Տեսավ, վոր Մելիքն պառկեր ի.
Յոթն ալջիկ ել ինոր չորս բան լոր նստած վոտքեր կը մաժին.
Տավիթն ասաց.— Վեր խանեք նոտա ձեր ազին.
Ինոնք ել ասին.— Հալա յոթն որ վայդա կա, վոր են արթնաս.
Տավիթն ել չխամբերեց, քաշեց մղրախ,
Զարկավ, Մելքի կրունկ ծակեց,
Կիտը մ' աղ լցուց մեջ յարին.
Մելիքն վոտք վոր մոռաց, կծկեց, ասաց.
— Ա'ղջիկներ, ես ախղ լա կա. իմ քաղն խոտրնցուցին.
Տավիթ Մելքին ասաց.
— Ելի վեր, լա չի, լվի ախպերն ի.
Մելիքն եկավ վեր, տեսավ,
Վոր արընոտ մարդ մը կայնե ուր տիմաց,
Գիտաց, վոր Տավիթ սպանողն ի,
Իկե, վոր խլպաթ առնի.
Մելիք ասաց.

«Որննյալ ե բարեբար Աստված,
Ինամք շատ եր մեծ թագավորուն.
Թե վոր ուշ արեվնելքեն ես, տամ քե վաշուքեն.
Թե վոր արեվմտեն ես, տամ քե խազինա.
Թե վոր հյուսիսայեն ես կամ հարավայեն, տամ քե դյուվաթ».

Տավիթ վերուց, ասաց.

«Որհնյալ ե բարեբար Աստված,
Խնամք չատ կը մեծ թագավորուն,
Յես քըռ ասածներին մեկն ալ չեմ,
Յեվ վոչ քըռ երկրներին.
Յես Սասնու Տավթի մշակներին եմ,
Տա՛ք քե անմահ կը կարծես, յես քե մահ իկեր եմ»։

Մելիք ձեռք թալեց Տավթի յախեն,
Վոր ձխուց վար բերեր.
Տավիթ մզլաթ դարկեց, ձեռ ծակեց,
Մելիքն ասաց.— Ծո՛ Տավիթ,
Ես դախ վոր իմ ձեռք ծակեցիր, իմ վողջանձ գնաց։

Երկուսն ել կպան խետ մեկ-մեկու կռիվ,
Ջում իրիկուն քա՛լաքին կը գարնեյին,
Մեկ-մեկելից խոյու մը միս կը փոցուցեին.
Մեկ դեմ չհաղթեցին։
Մեկել որ յերբ ելան կռվելու,
Տավիթն ասաց Մելիքին.
— Տո՛ւրխ պիտի կռվենք գո՛ւռզով,
Իրեք գո՛ւռզ տո՛ւ ձիկ գարկ.
Թե վոր յես ինկա՛, իմ վիզ կտրի,
Իմ արուն քե խալալ ելնի.
Թե վոր չինկա՛, իրեք գո՛ւռզ յե՛ս քե գարնեմ.
Թե ինկա՛ր, քըռ վիզ ու կըտրեմ,
Ջըռ արուն ձիկ խալալ ելնի։
Տավիթ կայնավ։
Մելիք իրեք գո՛ւռզ իզարկ,
Իրեքն ել բո՛ղ գնաց։
Տավիթն ասաց.— Մելի՛ք, տո՛ւրխ տո՛ւրն ի՛մն ի.
Դե՛, տո՛ւ կայնե, յե՛ս գարնեմ։
Մելիք կայնավ։

Մերն նաղարևք գարնել խաուր,
Վոր Տավիթ շըշկռվի, չկանա գարնել։

Տալիթ մօրն ասաց.— Եւս նաղարի ձեռնէր կարել տուր.
Ցես մեկ գոռոզ Ասածու խաթրին կը բաշխեմ.
Մեկ գոռոզ ել քըո մեղուքնէն խաթրին կը բաշխեմ,
Քանդէլ առ երկտես ել մեր ես.
Մեկ գոռոզ մենակ կը գարկեմ քըո լաճուն.
Ինկայ իսա, վիզ կը կտրեմ.
Թե չինկայ, ուրիշ չեղիտ կռիվ պիտի անենք։
Տալիթն ասաց ու գոռոզ գարկաւ, խկեց Մելիքն։
Վիզ ու կտրեր, մերն ինկայ վեր Տալիթի վոտաց,
Ասաց.— Ասածու սիրուն եղնի,
Քըո ախպերն ի, վիզ մի կարե.
Թահլա յոթ ակը թող քըո թրի ակեն ընցնի,
Եղնի քե յեսիր՝ քե խառճ-խարտաճ ատ։
Տալիթ բաշխեց ուր մոր խաթրին։
Թրի ակեն յոթ տիր ընցուցին,
Նեղմտոց առին, տարան տեղ։

Յերբոր Մելիքի խելք վերեն եկաւ մոր խնամքով,
Ասաց.— Տալիթն ո՞ւր է։
Ասին ուրեն.— Հալ-հեքաթ եսպես եղաւ,
Մելիքն ասաց.— Յիմար կ՝ելնէն, վոր յես ինոր եսիր եղնեմ,
Իմացաւ, վոր Տալիթ գետի բերան դնացեր ի։
Ելաւ խետ ուր մարդերաց,
Քառասուն լուծ գոմեշ լծեց,
Մեկ ճոպանախան ղընջիլ մը քաշեցին, տարան,
Խարելուքնով Տալիթի չորս կողմ փաթըթեցին,
Կապեցին, բերին վրանի տուռ.
Թրեր սրեցին, վոր Տալիթի վիզ զարնեյին։

36. Ջինով Հովանի խոռիդով Դավիթը ազատում է, սպանում Մելիքին յեվ նրա վորդի Խոսրովին թագավոր դարձնում

Ջինով Հովան տեսավ երկնուց երես,
Վոր Տալիթի աստղ նվաղեր եր.
Թռավ ուր Սեվ Լայեղ ձիու քնմակ,
Բարձր ձենով մեկ խառ կանչեց։

Տավիթ՝ վոր ձեն լսեց, մխան ինկավ,
Ուր տեր հիշեց, ասաց.

«Հիշամ քե, խերն կենսանին,
Մարութա Բանձր Աստվածածին.
Ձայն Պատարագին վեր ալ թեվին»։

Քաշեց Թուրն կեծակին,
Զարկավ, կտրեց ճոպանախան գընջիլ.
կառընարն Թռան, գնացին,
Ենտեղ ելած ասքրներ տափստաղաղ արին։
Տավիթն ասաց.— Մելիք,
Տերթա Թրով պիտի կռվենք.
Մեկ գմեկու իրեք Թուր պիտի զարնենք։
Մելիքն խաղնեցավ ինոր խոսքին
Ու տաշ ինքն զարկեց Տավիթին։
Իրեք գըսրն ել բոշ գնաց։
Հետո Տավիթ ասաց.— Մարե, իրեք գոբիշ
Մեկն Աստծու խաթրին կու տամ, մեկն քըո խաթրին,
Մեկ խնա կը գարնեմ քըո լաճուն։
Աստց ու զարկավ,
Մելիքն մեջքեն երկու կտոր արաց, տարավ, խորեց։

Եկավ ինոր փաշեք, ասքարներ,
Ինչոր ձեացեր եր, կանչեց ուր մոտ։
Մելիքի Թոսրով տղեն ել բերեց,
Ինքն ուր ձեռքով Թուրն կապեց, արաց Թադավոր.
Փաշեք, ասքրներ խլղաթեց, ուրենց տեղեր ճամփեց.
Ինքն ել ուր երկիր գնաց։

ա փաշեք ու ասքրներ՝
Վոր ցրվեցան չորս կողմ աշխրին,
Տավթի արած կործուքին
Ու Թոսրովին Թադավոր անելն
Ամեն տեղ պատմեցին։

Դ

ԴԱՎԻԹՆ ՈՒ ԽԱՆԴՈՒԽԸ

37. Դավիթը լսելով ասուղների գոժը՝ վտռռում է գնալ խանգութին առնելու

Ձեն դնաց, իմկայ կապտա Կողա թաղավորի ականճ։
Թաղավորն եկավ, քաոսուն ջուխտ աշըղ՝
Ջուխտ-ջուխտ ճամխոց երկրեն երկիր,
Վոր կտրիճ Տավիթ անվոր մարտեր ժողվին, բերեն,
Տեսնա, թե վոր մեկն ի են կտրիճ Տավիթ,
Վոր ուր ախչիկ՝ Խանումէթ խանըմ ասա իմոր կնիկ։
Յերսուն ին ջուխտ աշղներ մեյ-մեկ Տավիթ կնասան բերին։
Մնաց մեկ ջուխտ, վոր դնացեր են Սասնա քաղաք՝
Խանումէթ խանըմի դովասանք անելու։

Երկու աշղներ դնացին Սասուն՝
Ձենով հավանի առուն, ասին.
— Մեղիկ կապտա Կողա թաղավոր ճամխեր ի,
Վոր իմոր ախչիկ՝ Խանումէթ խանըմի
Դովասանք անենք կտրիճ Տավիթին
Ու խավըղուցենք, վոր ուր կնիկ առնա։
Ասաց. — Տավիթն կի յես եմ.
Ինչ վոր կ'ասեք, իմ առջևի ասեք։
Իմոնք եվ ուրնց չընկուռներ առին, նստան, ասին.

«Որրնյալ բարերար Աստված,
Մնամք չատ եր մեծ թաղավորուն։
Աղչկան ծամեր քե կ'ասեմ, Տավիթ,
Քաոսուն ճող ծամ եր.
Ճակտիկ քե կ'ասեմ, Տավիթ,
Հալապա գաղն եր.
Աչքեր քե կ'ասեմ, Տավիթ,
Գինու կեղայ եր.
Ծծվեր քե կ'ասեմ, Տավիթ,
Բամբկի քուլայ եր.
Սրտիկ քե կ'ասեմ, Տավիթ,
Քուռկու ջալալու մեյդան եր»։

Զնաւ Հուան մեղաց,
Թե. «Ես աչդներ մեր Տաւիթի խելքն պիտի խանեմ»։
Առաց իմոնց չընկալնեն,
Զարկաց վեր իմոնց գլխուն՝ կոտորեց,
Տունեն ալ խանաց, վոր երթան ուրիշց երկիր։

Աչդներ քաղքէց եկան ալ,
Նասան, Տաւիթն անլծացեր։
Տաւիթ նեձեր անկուց նկաւ,
Տեսաւ, վոր գինք կ'անլծեն, ասաց.
— Ծո մարտիր, ձիկ ինչի կ'անլծէք։
Իմոնք ել ասին.—Մենք քե չենք անլծե, Տաւիթ կ'անլծենք։
— Ինչի կ'անլծէք, ասաց Տաւիթ։
Իմոնք ել պատասխան ալին,
Թե.—Մենք կապտա կոգա Թագաւորն կոգմեն համխեցանք,
Վոր իմոր աղչիկ Ամնոնի խանըմի գալանք անենք Տաւիթին։
Մեկ ճճագլոխ հայ մը մեր չընկալներ
Առաց, գարկավ մեր գլխուն, ճամխաց։
Տաւիթ խանաց, քանի մ' վոսկի ալաց իմոնց,
Վոր Թագա չընկալ առնեն,
Գան, Ամնոնի խանըմ գալան։
— Տաւիթն կ' գնա համ, ասաց իմոնց։
Աչդներ իրենց Թագա չընկալներ առին,
Նասան Տաւիթի առկավ, են վերի գալասանքն արին։
Տաւիթն խարցուց.
— Տալ քանի՞ որ ձեր երկրին չուամ հասեղն եկաք։
Ասին.— Բնասուն որ. քնասուն որ ել անշատ երթանք,
խասնենք։
Տաւիթն ասաց.— Տե, յերասուն ին որ ճամբան գնացիք։
Ցես են որ ճամբան կ'երթամ, ձե կը խասնեմ։

38. Դավթի ըստակերությունը ու գերթան ածելը

Տաւիթ ուր խոսք ալածին պես՝
Ցերասուն ին որթից սորա ճամպան երալ։
Տեսաւ, վոր քնասուն գալթան կը բանի տաշտի մը մեջ.
Գալթնավորներ Տաւիթին կանչեցին, վոր գա խաց ուտի։
Տաւիթ խարցուց, Թե.— Շամո խաց ունիք։

— Ամա՛ն, ասին, քա՛ռասուն գա՛ղթնի մեկ չարթվան խաց ուՆինք։
Տավիթ բիթլին խացնը, վոր քառասուն չըվալ ևր,
Ուր առչիվ տառակել տվեց։
Ետ քառասուն չվալ խաց՝
Չըմեն եվ կերավ, մեկ բրդուճ չՓողեց։

Մշակներ մեկ-մեկու ասին.
— Մե եվ խաց չՓռաց, ինչըխ պիտի գա՛ղթան անինք։
Տավիթն ևս խոսք լսավ, ասաց ինոնց.
— Բերեք ձեր քառասուն գա՛ղթնի զընչլներ,
կապեք իմ ձիու զանգա՛ներ,
Ցես ձեր չարթվան անելիք գա՛ղթան անեմ, երթամ։
Ինոնք եվ բերին քսան գա՛ղթան մեկ զանգա՛ն,
Բսան եվ՝ են մեկիչ զանգա՛ն կապեցին։
Տավիթ քառասուն տիր գնաց եկավ, ասյտ մ' տեղ տեվցուց։
Մշակներ տարցան, ասին Տավիթին.
— Եսան քըր ձիու խուշնարն ևր, քըր չե՛ր։
Ես խոսքի վերեն Տավիթ ձիուց իջավ վար,
Բառասուն գա՛ղթնի զընչլներ՝
կես մեկ ձեռ բռնեց, կեսն՝ մեկիչ ձեռ,
Բառասուն փաթ եվ ինք տարավ, երես, տորա ասաց.
— Կայնե՛ք, վոր իմ թըրի խուշնարն եվ ձե նչանց տամ։
Իրից քառասուն գա՛ղթնի սարվածք, կիզնեց մեկ տեղ։
Մեկ թուր իջավ, քառասունն եվ բրդեց։
Մշակներ ասին.— Միայն տեր քըր տուն քա՛կի.
Տա՛ մեր վաթաղն ընչի՛ ըսնա սրիր։
Տավիթ չուզար տվեց,
Թե.— Հապա իմ ձիու ու իմ խուշնար տեսաք,
Պետք ևր, վոր իմ թըրի խուշնարն եվ տեսնեք։
Առեք ձե մեկ-մեկ կուց վոսկի,
Տարեք, շարթուս ձեր գա՛ղթընքսանք չինել տվեք։
Ինք խնձավ ու քշեց։

39. Պուռկու Զալալին չիվ կտրիճներն ձիերը. Դավիթը ու կտրիճները

Ճանապա՛ր խանըմ, վոր սրտմաշ ինոր գալն կ'աչքեր,
Ուր խալայկեղ ճամփեց վենջարեն,

Վոր աչքին, քեզ մարդ կ'երևիմ ճամբու մեջ։
Խալայեղ տարցավ խանըմին ասաց.
— Կե մեկ ձիավոր մ' մեջ երկինք մեջ գետինք կու գա,
Անջամ կ'երևա։
Խոսք ըլնա բերանն ալ, Տավիթ խասալ վեր դարդին առան։
Մշակներ եկան, վոր ձիու գլուխ բռնեն.
Տավիթ Թող չտվեց, համա արձայ մլեց փակախ։
Երանեղ քառասունից մեկ պակաս ձի կըներ։
Են յերսուն ին ձիեր Քոռկու Ջալալին
Տվեց ուր գնչի առջեվ, ճխտեց, կպուց պատ.
Իռանց զըմներն տարման կերավ։
Խալայեղներ խաղաղ տարան Խանտուքին, ասին.
— Քին ուր խուռնար խռճից, մեաց Տավիթին։

Աքոռ մը թալեցին Տավթի տակ,
Նստավ մեջ են յերսուն ին Տավթիներուն,
Վոր ուրմեն առաջ աչղներ իկեր, բերեր հյին։
Են յերսուն ին Տավթիներ՝
Վոր սեղան տրած, խաց կ'ուտեյին,
Իրենց Թրեր չլուծ, տրեր ին սեղնի տակ,
Նոր եկող Տավթին բըդելու,
Վոր խանըմն ուրենցմե մեկին մեաց։
Խալայեղներ եկան, սեղան ուզեցին,
Վոր նոր եկող Տավթին կեր բերին,
Իրենք ել ասին.— Թող գա, խնա մե ուտի։
Մոքերնին են եր, վոր Տավթին ըսպանեյին,
Բռնչի իրենք պիտեյին, վոր քոչ Տավթին են եր։
Խանըմի խոսքով խալայեղներ եկան,
Կարիճ Տավթին ասին,
Վոր սեղան իրենցմե առնի, տար։
Տավթին ձեռ խուռ սեղան,
Թալեց ենամեն բարկանալով։
Են գնե տեսավ՝ վոր չլուա Թրեր սեղնի տակ են,
Առեց զըմեն, մեկ տեղ ծալեց, ծամլկեց,
Որոխկեց, վոր կապն ուր ձիու Թամքի վերեն։
Յերբոր Տավթին խաց բերին,
Գողիկ մ' ել գինի բերին խնա։
Տավթին առաց.— Ես գինին ձիկ չի կշտացուցի։

Իսոր կարաան ճէր և Աբէն.— Կիխանա՛,
Տավիթ առիլ կարաս, տունիդ բերնին,
Մէյարա շուտ տվալ բողաղն վեր,
Գինովցավ, գնաց, պառկավ փակախ։

20. Սիրո խնձոր

Ախտաւիթ խանըմ խապար ճամխեց Տավիթենեցաց,
Վոր երթան Ասա բախչեն, լվացվին, սերսփվեն,
Առավոտուն շոտ գան, ուր քիշկի առջևվից մեկ-մեկ ընցնեն։
— Են գա՝ յես վորի սրտի վերնե
Վոր խնձոր գարնեմ, իմ խաթնածն են ի։
Են յերսուն ին Տավիթենը գարդըվան, եկան,
Քիշկի առջև կայնան։
Խանըմ տեսավ, վոր մեկ պակաս ի,
Ջուար ճամխեց, վոր Ճացած Տավիթ էլ գա։
Եկավ, իննոց խետ կայնավ։
Խանըմ էլավ փենջարեն, իրեք տիր խնձոր թալեց,
Իրեք տրուն էլ Սաանա Տավիթի սրտի վերեն տխալավ։
Ես բան վոր տեսան մյուս Տավիթենը,
Թող տվին, մեյ-մեկ ուր երկիր փախան։

21. Դավթի ու խտնդուբի առաջին հանդիպումը

Կապտա կողա թադավոր կանչեց Տավիթին, ասաց.
— Ճես քե կանչեր եմ, վոր իմ աղջիկ տամ քե,
Ամա իմ աղջկան գյոշմաններ կա,
Վոր սիրու տեր եղեր են վերեն.
Վոր քե ճամխեմ, կանաս երթա, իննոք սպանե։
— Երթանք, ասաց։
Թադավոր ապսպրեց, թե.— Տավիթ,
Ես որ գնա, նոսի վեր բաղնան ճամխեն,
Իմ ախչիկ ուր խալայեղնելով՝
Գնան խոով, քսան աղջիկ իննած,
Ինքն մեջտեղեն քեվելով կ'երթա բաղնան.
Ճերը բաղնայից ասիր կ'ելնե,
Ինոր քիղը վերցու, խաթեր, քե խալալ ելնե։

Տավիթ տեսավ, վոր խանըմ դնաց բաղնիս, եկավ՝
Բոան խալայիղ առջևին, քսան խոհվեն,
Ինքն մեջտեղ քաշն հրմեն բանձր կու. գ՜.
Տավիթ ինոր քաղք վերուց, տեսավ, խաղնավ.
Մեկ պագ մեկ իրեսեն,
Մեկ պագ էլ մեկել իրեսեն առնց,
Խանըմ բան չասաց.
Յերրոր մեկ պագ էլ ճակատից առնց,
Խանըմ գոմփ ըմ իզարկ Տավթին,
Բերեն վոթավ, արուն եկավ։—
Քաջնչի թագավոր երկու պագի մեջնակ իզին ավել եր։
Ես բանի վերեն Տավթի կայր արաց,
Դնաց փակվեց, փայեն վորնց, մտավ մեջ,
Ինքն իրեն ասաց.
«*Աղջիկ մ՜ վոր իմ քերեն արուն խանի,*
Էլ իմ ապրել խարամ իր։
Թագավոր լսնց Տավթի ինագ անել,
Ուր աղջկան ասաց.
— *Ի՜նչըվա վոր սիրտ կոտրեցիր,*
Ըսկուն էլ պիտի երթաս, ինոր սիրտն առնես։
Աղջիկն առավ փունջ մը վարտ,
Դնաց մոտ Տավթի, շատ գերովրեց,
Վարտն էլ տվավ քերին։
Տավթի գոմփ մը զարկեց վեր աղջկան քեվին,
Թեվ քաղցավ, կախվավ մոտեն։
Աղջիկ լալով՝ տատձավ մոտ խեր,
Եղելութեն պատմեց։

42. Խանդութի հոր խրատը Դավթին կռվի մասին. Դավթի պատվերը Խանդութին

Թագավոր առնց ուր կնիկ ու աղջիկ,
Դնացին Տավթին տես։
Տանեն տվերս լսան, վոր Տավթի
Կը խնամեն Աստծուց՝ ուր խոզին առնելու։
Մտան մոտ. թագավոր ասաց.
— *Իմ աղջկան սիրու տերնը՝*

Պարան Գառչ, Պարան Բվիք Ճոբնատ դեվ՝
Եէէէ ողորկեր ին, կռիվ կ՚ուզին։
Տավիթ բռամ ձիու քամակ,
Վոր երթեր, ինոնք ապտներ։
Թագավոր ասաց.
— Գնաք ե, վոր առաջ ձև տանինք եկեղեցին,
Վեր իրարու պատկենք, սորա երթատ։
Տավիթ.— Ձե, ասաց,— չես չուտ ինոնք չբռպանիս,
Բըռ ապչիկ ձիկ խարամ եղնի։
Թագավորն ասաց.— Ինոնք տել չեն իկև,
Ինոնց խնծել մենակ իկև տաշատ։
Տա դաշ խնծի խնտ պիտի կռվես, չուտ ինոնք գան
Խնծել չարդելեն սորա՝
Պիտի երթատ Բարեկալ անվոր սարն։
Ինտեղ Գողպատ աուն մ՚ կա։
Բըռ Թուր վեր ինոր պիտի փոյձես։
Թե վոր կտրեց, դիացիր, վոր պիտի հաղթես գեվերուն։
Պարան Գառչ, Պարան Բվիք Ճոնատ գեվեր
Կու գան ինտեղ, քե կ՚ատեն՝ երթանք, տաշտի մեջ կռվինք։
Տա, չե,— ասես,— ետտեղ պիտի կռվինք։
Կռվելու կերթան Թագավորից ուտնելեն սորա՝
Տավիթ տարցավ, Ջոնատանի խոնըմին ասաց.
— Ձոքն որ իմ ճամբես կ՚աչքես,
Թե վոր չեկա, կու գնա իմ լեշ կը փոտանես,
Են լեշերաց մեջ կնտնես, կը խորես։
Իմ նշանն ել ես ի, վոր Թեվիս տակ՝
Մեն խաչ մը պիտի կնտնես։

23. Դավթի իմաց տալը բռնամիներին, կոտորածը, Գողպատն այուցը

Տավիթ քշեց Պարան Գառչի խնծլի վերևն։
Ասաց.

«Որ՞ն ալ բարեբար Աստված,
Ինամք շատ եր մեծ Թագավորուն։
Վոր ինչ քեն եր, արիուն Ջնացիր.

Վոր ինչ արժուն եք, ձեռնք քամքցնիք.
Ջասնք՝ Տավիթ դող եր, դողուքհոսվ եկավ»։

Եկնել ուր պատրաստուքհին վոր տեսավ,
Տավիթ քաշից Թուրն կնժակհին, ասաց.

«Հիշամ քե, տերն կենդանին,
Մարուքհա Բանձր Աստվածածին,
Աչն Պատարագին, վեր աչն քեվհին»։

Իմկալ մնչ խնձվին, իրեք որ լրզից...
Ըսկուսմ արնև գետ եկավ,
Վոր սաղ մարտերն եվ կը կլորնիր, կը խեխտեր։
Իրեք մարտ մենակ ապատից,
Ձեռ վոտ կապից, տրեց սարի մ' պլեխ,
Վոր Յանտուկի խանդմին մշակ տաներ։
Էն տեղեն գնաց Բաբեկավ անվոր արև,
Տեսավ Պողպատ սուն,
Վոր խաղարտավորներ իկեր էն, չէն կարցեն կարվել։
Քաշից Թուրն կնժակհին,
Հիշից ուր տերն կենդանին,
Մարուքհա Բանձր Աստվածածին,
Աչն Պատարագին վեր աչ քեվհին.
Ջարկից, Պողպատ սուն ըսկուն կարից,
Վոր կտոր կտորվ վերնն ինաց։
Ինքն կարծից, վոր չկարից։
Իտոր խամար հուսահատեցավ։
Ձինք անհնից ու կոտացավ։
Նորեն հիշից տերն կենդանին,
Ծռվտասրվ կռվի քամին եկավ,
Կարած սուն վոր շրջից,
Տառնավ գինք ոխնից, բժշկվավ։

55. Դավթի կռիվը Պարսից Պռոշի հետ

Պարսն Պռոշ, Պարսն Բրվինք Յորընտա գնվինք
Ինսեխին եկան, տեսան,
Վոր Տավիթ նստև Բաբեկավ։

Ասին.— Տավիթ, կապտա կոզա թագավուրս մարդ տո՞ւ չես
— Ես, ասաց։
Ասին.— Տե, երթանք տաշտ, կռվինք։
Տավիթն ասաց.— Մենք պիտի կռվինք. տաշտ չեմ երթա։
Իռանք եղ խաղեցան ու ասին.
— Ի՞նչըվա պիտի կռվինք։
Տավիթն ասաց.— Գիւղով։
Դու՝ տու ձիվ զալ իրանք գիւղ.
Թե վոր սպանեցիր, իմ արին քե խալալ էղիր.
Թե չե՝ իրանք գիւղ եղ չես քե զարնեմ։
Պարան Պռոժ գնաց չուս Հալապ՝
Յերիւշ քաշեց, եկաւ,
Մեկ գիւղ զարկաւ Տավթին, թող-դուսանն էլաւ։
Դեղը ասաց.— Տավիթ, խոր ես, խոր տառձիր։
Տառձալ տեսաւ, վոր սաղ կի կայներ ի Տավթի։
Նորեն ասաց.— Տավիթ, կայիմ կաց,
Տերիս շատ պիտի զատանամ։
Գնաց չուս Պաղտատ, Պասրա, յերիւշ քաշեց, եկաւ,
Գիւղ մ' եղ զարկեց Տավթի վրին. վիզ քեռվաւ։
Տավիթ ուր վիզ ուր ձեռնով շիտկեց, կայնաւ։
Տարցաւ, ասաց Տավթին.
— Ըսարես պիտի էլնեմ խնտ երկնուց,
Զարնեմ, չուս անտաւնակ իշնես... Պատրաստ կաց։
Դեղը էլաւ խնտ երկնուց,
Տավթին եղ ուր մզրխին տղու քանց,
Տնկեց ուր ճակտի տեմ, կայնաւ։
Դեղ երկնուց իշաւ, վոր պիտի զարներ,
Ինկաւ վեր Տավթի մզրխի ծերին,
Սրտից ծակվաւ, քամկից եկաւ տուրս,
Լիշն իշաւ վեր Տավթի ձեռաց, ինչպես սար մը։
Տավթի ձեռք իրանք որ ճնաց լիշին տակ,
Զկարցաւ, վոր տուրս խանել,
Քունչի մոտցաւ ուր տերն հիշել։

Էն սըհաթին Ջենով Հովան տեսաւ,
Վոր Տավթի աստղ նվաղեր եր։
Թռաւ Սեվ Լայեղ ձիու քամակ,
Վոր աչքախոց խառաւ Տավթի մոտ.

Բայց ճամբու վերևն Տավիթի կապած իրեք մարտիր վոր տեսավ,

Վոտք պռանց իջոնց վերևն, տրոտնց,
Սորա խաստավ մոտ Տավիթ, ասաց.
— Տավիթ, ես ինչ հալն ես ինկել
Ասաց.— Ես իրեք որ ի,
Վոր ձեռքս մնացե լեշին տակ,
Ջեմ կանա խանեմ տալ քու
Ասաց.— Ջայ ի, քըռ տեր մոռցեր ես,
Առելուն պես՝ Տավիթին ասաց.

«Հիշամ քե, տերն կենդանին,
Մարութա բանձր Աստվածածին,
Քաչն Գառապետն վեր աչ թևվին»,

Լեշն կլորնց, գնաց, ինկավ մեջ ձորին,

35. Դավթի յեվ Խանդութի հանդիպումը կռվի դաշտում. Նրանց ամուսնությունը

Են որ յոթին որ թըմբմաե եր,
Տավիթ ինան ուր խորխպեր տեսան,
Վոր մեկ ձիավոր մ' մեջ երկինք, մեջ գետին ի.
Եկավ, մոտավ մեջ խեժլի Ջանդըկներուն՝
Տավիթ լեզ կը փոստի։
Ձիավորն աչքն ինկավ Քարեկալի երկան մարդն.
Ձին քշոց տեխ ենտեխ. վոր խաստավ, իրար ճանչցան։
Տավիթ Ամանաւթ խանումին աչքով տեսոց,
Եկավ, խորխպոր ձեռք պագեց։
Ջենով Հովան Տավիթից խմացավ, վոր ուր նշանլուն եր,
Եկավ, տեխ Սասուն գնաց։
Տավիթ ինան ուր նշանլուն տեխ կապոտ կող գնացին։
Ամանաւթ ուր խաղաղութենեն
Ձին չանե Տավիթ առաջ քշեց։
Իրար խամար Տավիթ ինաղ արաց, տառձավ տեխ Սասուն։
Աղջիկն վոր խմացավ, ձիուց իջավ,
Ուր արփշըմն թաթիր խանեց,
Բաբիկ վոտքով տվեց մեջ խորկին,

Վաղնց, պռաց Տավթին.
— Քըս Աստծու սիրուն եղնի,
Մնկ մ' ել իրիկի տեխ խոհվանց,
Տավթի տարցավ տեսավ, վոր աղկան վոտքեր
Ոսկրկի կռեքնելեն ըսկռւմ հղհղվեր ի,
Վոր արուն ելև, խերկ ծածկեւ
Տավթին սիրտ իջավ, Ծանոաձի խանըմ իրոդ խոհվանց,
Ինքն ինկավ առաջ, չում խոսան կաղռտ կողը
Թպռավոր եղավ ինոնց ախմաց,
Տարավ, ուր սարեն իջնցուց.
Կանչեց վարդապետներ, քահանեք,
Ծոքեն որ, յոթ գիշեր խաբանիս արին,
Տավթի պատկեցին վեր Ծանոաձի խանըմին,

26. Մահը տուրգում

Ինն ամիս, ինն որ, ին սըհաթ
Վոր ժամանակ ընցավ,
Տավթին տղե մ' եղավ.
Անուն արեց Մհեր,
Քաոսունք տել չեր լըննցի,
Տավթի մտավ ոդին,
Տեսավ, վոր Մհեր քներ ի,
Ամա նոփաս խանած ժամանակին
Իրիսկ վերվի շոր չելնի, իջնի.
Շուքայի գնաց, քե տղեն ուր մնջքի պռուշ չի
Ծանոաձի խանըմին ասաց.
— Իմ տղեկութենե ժամանակ՝
Ձերբոր յես նոփաս կ'առնի, կու տի,
Իմ իրեսի շոր չում ոդի կամար կ'ելնեի, կ'իջնեի,
Ենա տղեն իմ մտիկ չի, վոր ըսկնա քերոլ ի
Ծանոաձի խանըմ ասաց.
— Հալա կաց, չում քաոսունքեն ելնի,
Սորա արի, տեղը արա
Քաոսունք վոր քերըմամ,
Տավթի մտավ ոդին, տեսավ,
Վոր տղի իրեսի շորի խետ,
Ուրուրոցի ծածկոցն ել չում կամար կ'ելնի, կ'իջնի

Նաֆաս առած, ուժած ժամանակ,
Յանգիլ խանքամ ներս վոր մասվ, Տավիթին ասաց.
— Ընցած որ յես քրո մեղքն ասիր,
Բայց մկա կը տեսնամ,
Վոր ուղեն մեր զարմեն ի, մեր չնորքն ունի։

27. Միների վոստոդությունը Բեռիների հետ յեվ նրանց սպանելը

Տղեն եկավ ուխ տարեկան.
Կապուտ կոզա Թագավորի երկու լաճերաց խետ
Կ'երթար, նեճեր կ'աներ, կը բերեր տուն։
Հըմենք կ'ուտեյին՝ Տավիթին չէն խոտ։
Տավիթ ուր կնկեն կ'ասի.
— Ձես Մհերի չափուն վոր խաստա,
Որ մեկ վերու յեզ նեճեր կ'անեյի.
Մկա Մհեր կ'երթա,
Ճնճղուկ մ' եվ չի կանա բերե,
Չելնի՛, վոր մեր զարմեն չի։
Մհերն եվ վեր առան ականճ կ'աներ.
Ներս մտավ արտում իրեսով, գնաց, քնավ։

Առտուն վոր վեր եկավ,
Թագավորին տղեյներ եկան,
Մհերին կանչեյին, վոր երթան նեճեր։
Մհեր չգնաց խոտերնին,
Ըե.— Ես որ կ'երթանք գետի ափ,
Ուբախութին կ'անենք։
Մհեր խետ են երկու տղին վոր գնային գետի ափ,
Ընտեղ մեկ ճըոչ բարտի ծառ կըներ.
Մհեր ձեռքն իջավ, ետ ծառ կոտեյ չուտ գետին,
Թագավորի տղերքներաց ասաց.
— *Եկեք, նստեք վերեն, տրանկութեամ խաղանք։*
Տղերքներ խոսվան, նստան վերեն.
Երկու տիր խաղցուց իրե չեն,
Վեր իրենքին իրե տվեց ծառը։
Տղեյներ ըսկուն իրեվով զարկեց քոբրին,
Վոր լըպըվան, մեռան։

48. Հոր յիվ վոդու կոխվը. հոր աճնծիք

Ջուլյար գնաց թագավուրուն,
Տավիթն ել յերբոր լսավ,
Առավ գնդաղ, գնաց, վոր Մհերն սպաներ.
Թագավոր, ուր կնիկ ինկածն պառավանտ, ասին.
— Թե մեռեր են, մեր տղեյներ մեռեր են.
Տա՛ Մհերն ինչի՞ կը սպանես.
Մհերն իմ երկու տղի տեղ կ'ընդունեմ յես։
Տավիթ վոր գնդաղով կը զարներ Մհերին,
Խանդութ խանըմ ընկավ պառավանտս, վոր չիմողնի։
Մհերն ասաց. «Որննյալ բարերար Աստված»,
Ու տառձավ, ասաց ուր մոր.
— Իմ խոր զրներ կը նմանի Ծովասարու քամիին,
Վոր կ'առնի իմ մազերուն, տա՛ հոդ մ'աներ։
Տավիթ չատ զարնելեն սորա՝ Մհեր բարկացավ,
Աստավ ուր խոր գնդաղն առնց, զարկից մեջ խոր սրտին։
Տավիթն ևկավ, մեռալ պես ինաց չում առավառուն։
Յերբ նորին խելք գլխեն ևկավ,
Անիծից ուր վորտին, ասաց.
— Մհե՛ր, տա՛ վոր ինկիր իմ խոսիվ,
Աստծուց կը խնդրեմ՝ պառուդ չկյնա քըո խոսիվ։
Ինչ պառուդ վոր կյնի քըո խոսիվ,
Աշխար պիտի ավիրվի։
Ետա սկուն ասաց Տավիթ,—
Ինոնց սոյլ բերան կըրակ ևր,
Ինչ անիծներ, ըսկուն կ'ելներ,—
Արեգտակ երկնուց իջավ,
Ինոր մարդիքնի երակ քաշից, խանից քամկից։

49. Դավթի վերադարձը Սասուն. Սալթան Զրմաւի հրավիրե՝ ի մեճամարս յեվ Դավթի յերդումը

Տավիթ Խանտութ խանըմին ասաց.
— Աբե՛ երթանք մեր երկիր,
Ել յես Մհերի իրես պիտի չտեսնամ.
Թե չես իդա՛, յես կո՛ կ'երթամ։
Ետծան, գնացին. Մհեր ինաց մոտ քեռին։

Տավիթ ասել չեր խասե ուր երկիր,
Ախլաթ քաղաք խասանու
Են ասդաց Սըլթան Զըլոուս անվոր աղջիկ մ'
Ելավ Տավթի առմ, ասաց.
— Յես, ում հասնի կռիվ մ' պիտի անենք,
Իրարու չըրնենք, ապա թող կու տամ՝ երթաս
Տավիթին ասաց.
— Կաց, հալա կնիկս տանիմ քաղաք, տառնամ, գամ, կովինք
Աղջիկն ասաց.
— Յես խավտառմուքին չեմ անի, թե կը տառնաս
Թե դորդ կ'ասես, ձեռ զարկ վեր քըս ծոցի խաչին,
Երդում արա, վոր հավտառամ
Տավիթ կադնա ձեռք զարկից վեր ձախ ծոցին, երդվավ.—
Են գիտեր, թե խաչը ալ ծոցն է,
Մուրուսի սանդրը՝ ձախ ծոցն էր

50. Սուլթան Զըլոուս սպանում և Դավթին. հաճդուրը իմիճատպան և լինում

Յերբ գնաց առն, ուղեց սանդր խանել, մուրուս սանդրելու,
Տեսավ, վոր խաչ ձախ ծոցին մեջն է,
Միվցեր եր խաչն, երեր եր սեվ կուտ
Տառձավ, կնկին ասաց.
— Իմ խաչ սիվցեր.
Յես ալ երթամ են առուպու վերեն կռիվ,
Ամա ձի, ճակ չեմ տանի խեսու
Կ'երթամ, համա վոտ պիտի դնեմ վեր իմոր վոտաց,
Ձգեմ, թալեմ, գամ

Տավիթ ճամբաեն իմկավ
Ախլաթա Սուլթան Զըլոուս աղջիկ
Ուր մըրտե աղույոտեց, մատավ կաբմնճի տակ,
Են ասդին, վոր Տավիթ պիտի ընցներ
Տավիթին ընցնելու ժամանակ
կասմընճի տկեն մըրտե մլեց Տավիթ կռնեն.
Ծակեց, թինամեջկից տուբս ելավ
Տավիթն իմկավ, մեռավ

Զնով Հոման տեսաւ, զոր Տավիթն անդընացաւ,
Ելաւ դնաց փնտռելու։
Եկաւ Ախլաթու եկեղեր.
Տեսաւ, զոր Տավիթ մեռեր է.
Տավիթ լեշ վերցուց, տարաւ ուր եկեղեր,
Քաշկի առվեվ, զոր պիտի լվանալ տար,
Յանդիման խանըմ զոր տեսաւ, ասաց.
«Ըստուց սորա արեվ-լըռա ձիկ խորամ եղեր»,
Զինք քաշկից թալից վեր Տավիթ լեշին.
Են եվ իրար խետ մեռաւ։
Երկուս մեյտեղ տարան,
Ծովասարու Մարութի վանք թաղեցին։

51. Զնով Հոմանը կանչում է Միհրին. Միհրն ապաշում է պատասխն չեվ հարեզրայրների հետ առնում է հոր վրեժը Ախլաթից

Զոր տառձան տուն, չուչար որսկեցին Մհերին.
Թե. «Քըռ խերն ել, մերն ել շատ խիսանա են, չուտով
եկնես գնաց»։

Մհեր զոր եկավ, ուր խերն, մերն խարցուց,
Ժուչ մը խարեցին, վերչն տասն.
— Ախլաթու Սոլթան քըռ խերն սպանեց,
Քըռ մերն ել զինք քաշկից զոր թալեց.
Երկուսն ել մեռան.
Կա Մարութի վանք թաղեր են։

Զնով Հոման Մհերին ասաց.
— Ես կանչեր եմ, զոր քըռ խոր քաղ առնենք Ախլաթու եկրեն։
Ձես ու Թառլան վիքըն կ'երթանք ուղի վարդապետ,
Մարութի վանքի աչ կը տանենք Ախլաթ,
կը մոնանք եկեղեցին.
Ժողովուրդ զոր գա աչ խամբալ,
Մենք ժամու տուռ կը գոցենք.
Ներս եկած ժողովուրդը մեր բաժին՝
Քաղքի մեչ ճնացած քըռ բաժին՝ կը ճարտանենք։
Ես խոսիդով երան դնացին Ախլաթ։
Ժամխաբ ժողովուրդ կանչեց,

Վոր պէն, Սասնա աչ խամբուլնու
Քաղքի մարտեր հըմէն լսվան եկեղեցին.
Մհեր կայնալ վեր տուան

Պատավ մ' ել եկավ շիրմի ձնոք
Մհեր խոբցուց.— Ծո, պատավ, ձեր կ'երթաս
Ասաց.— Լաս, վոր Սասնու Տավթի լաճ՝ Մհեր իկե հասեղ,
Պիտի կնանեմ, շիրմի մ' դարնեմ վեր ուր քամկին,
Վոր սիրաս խոշա.
Քանչի Տավթի իմ լաճ սպանեց
Մարա Մելքի աքըլի մեջ։
Մհեր ես բան վոր լսեց, ժամու տուռ գոցեց,
Պատավ իսի վոտաց տակ, ճղեց,
Գնաց, ինկավ մեջ քաղքին,
Մարտեր զըմեն ել իրե ընդուց։
Հավան, թուռան վիքին ել
Եկեղեցու միջի մարդիկ սպանեցին.
Ելան տեսը, տեսան, վոր Մհեր՝
Մարդ, անասուն, զըմեն բըզեր ի։
Կրակ տվին, քաղաք վառեցին,
Տարցան, գնացին Սասուն։

Մ Հ Ե Ր

32. Մհերը չի խաբվում հուղբայրների կանացից յեվ ճուռից զգաստությամբ աոտամոտում և սնից

Մհեր իգին ուզեց ուր խորոխատը մտանն,
Վոր երթա կապտա կոզա թագավորի մոտ։
Խորոխատը կըչտեր, տեսան, վոր Մհեր կորիճ մ' ի,
Թող չտվին, վոր երթեր։
Ուրենց երիվներաց տվին.
— Մհեր մեր տյր պատռնից ի,
Թող ձիա, մենք կը չախենք, կը ճըռճացուցնենք։
Մհեր ճըռճացավ, ելավ կորիճ մը.
Խորոխատը կըչտեր աչք խակիցին Մհերին։

Որ մը չուբ տաքցուցին լողկընալու.
Կըշտանան մտան ներս, Մհերին ասին.
— Եաա տաքցած չուբն ըն ներս, վոր լվացվինք,
Մհերն ինանք չլուա տհանալուն պես՝
Ալնախան առաց վեր ուր իրիսին, չուբ տարավ ներս,
Կըյտեր ձեռք թալեցին Մհերի փողպատ,
Վոր ուբենց կամք կատարի,
Մհերն տեսավ վախավ. չում իրիկուն էլ տուն չկավ,

Զենով Հոման, Թաւլան վիքին վոր տուն եկան,
Տեսան, վոր ուբենց կըյտեր ծամերն ուբենց վիտեր են,
Իրիսներն ուբենց ճանկռատեր, արընոտեր են,
Նատեր են կու լան,
Յերբոր պատճառն խարցուցին, ասին.
— Են չճըպրած Մհերն ձեռ իթալ մե,
Մե եաա հալ խատուց,
Գետք ե, վոր են տղեն սպանեք,
Ուբենց իրիկներ ասին.
— Են տղայ ի, ըսկուն բաներ խելք չի խատնի,
Իրիկուն տուռ կը փակինք վերեն,
Թող երթա ուր քեռու մտու,
Մհեր գիշեր եկավ վեր տուն.
Շատ գարիկեց, չբացին. ասաց.
— Խորոխպեր, տեսք ձեր կըյտերուն խարվիր եք,
Իմ վերեն բուխատն կ'անեին,

53. Առատված Միհեր ծնողների գերեզմանի վրա. ծնողների խոհուդը

Յերբ շատ աղաչեց, տուռ չբացին,
Թող տվեց, գնաց Շուվատար,
Վեր ուր խոր գերեզմընին նատավ, ասաց.

«Որ ննյալ բարերար Աստված,
Ինամք շատ եր մեծ թագավորուն,
Յերախտա խերիկ, տեսն էլ վեր եկի քրա տնուչ քնուց-
Շատր մտմուտ ձեն իկեր եր,

Քըս վորաի Մհերի վոտքեր կը մամըռեր.
Ելե, ձիկ մեկ ճամպաես մ' նշանց տուբ։

Առածու խնամքով Տալիի ուբ մնռած տեղեն
Զուրցնց խետ Մհերին, ասաց.

«Որհնյալ բարեբար Առոլած,
Ինամք շատ եր մեծ թագավորուն։
Վ'րաե, բարով ես իկե, խաղաը բարով.*
Ամա իմ ճար իմ ձեռքեն դնացեր ի։
Կա քըս խաց թխուկ ի,
*Քըս կերն խիուկ ի Հալապա քաղաք.***
Ենաեղ դնա, վոր չախվես»։

Ենաեղից եկավ վեր մոր գերեզմընին.
Մերն էլ չուզաբ խոսե։

52. Մհերի ազաբրը, կռիվը հրեշապկների հետ յեվ Ակուփու բարի մեջ փակվելը

Առավոտեն գնաց Սասուն,
Ուբ խոր ձին ու ճակերն առավ,
*Ելեավ, քշեց տեխ Հալապա քաղաք.***
Ճամբաես չեր պետե, թե ղըոր վե կ'երթեր։
Գնաց, չուտ խառավ Սըխանա սարն.
Ենաեղեն ընցավ, խառավ վանա տաշտ.
Անոթութենե սիրտ յետ կու գար։
Առածուց խնդրեց, վոր կամ կռիվ մ' ասա ուբ,
Կամ ուբ ամանաի առնե։

Առաված յոթ ձիավոր իրեշտակ ճամխեց
Ետե Մհերին կռվելու։
Կես որշեն չուտ իրիկուն կավան.
Մհեր Թուրն կեծակին կը թալեր,
Իրեշտակներուն չեր բռնե,

* «Վ'րաե» բառեց հետո կա «ասաց», վոր դուբս ենք ձգումե Ա ժ բ.
** «Քաղաք» բառեց հետո կա գրական «բայց» բառը, վոր հանուտ ենք Ա մբ.

Ամա խրեշտակներ Մհերին շատ չարչարեցին,
Մհեր աչք տեխ երկինք վերուց, Աստուծմէ խնդրեց,
1880 Վոր ուր ողորմութինի տուռ բանա վեր Մհերին,
Աչք տարցուց վեր երկրին,
Տեսավ, վոր Ավախու քոյրն տակ խասեր է.
Ենաղ քոր առան պես բացվավ.
Մհերն մեչ մտավ, տուռ խիվավ, ինաց ենաղ։

55. Վերջաբան

Կի հալա ենաղն է
Ուր ձիու չեռ են քոյրից
Զուռմ մկա ել տեղս կու գի։

Երկնուց իրեք խնձոր իջավ,
Մեկ ատոցց, մեկ լոցց,
1890 Մեկ ախանջ արոցց. ամեն։

Սասնա ծռեր

պատմեց
Կոմիտաս Չոհրապյան

գրի առավ 1934թ.
Կարապետ ՄՈՒՇԵՂՅԱՆ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Իմ նախկին աշակերտ, ներկայումս գրքույկական աշխատասիրտ Հրաչյա Աբրահամյանը, խնդրեց, որ ես հետաքրքրվում եմ ֆոլկլորով և գրի չեմ առնում «Մանանա Մանր» ժողովրդական վիպը, հաշտանեց ինձ, որ իր հայրը այդ վիպը գիտեր գայմանամոթվկինը, և նա իր հորը բերեց Ցերեվան։

1934 թվի հունվար 30-ին գրի առա այս պատումը։

Գրի առնելիս ինձ ոգնում, աշխատակցում էին բերխատարգ ֆոլկլորիստ Արամ Ղանալանյանը, ուղղագրագետ-երաժշտագետ Արամ Բոչարյանն ու ասատյորի վորդի՝ Հրաչյան։

Ասացող Հովան Աբրահամյան Ջոհրաբյանը, ծնդական անունը «Հովհաննես», 70 տարեկան, ծնվել և Շատախ գավառի Կաճաղ գյուղում։ Մանկուց բնատանքի հետ տեղափոխվել է և հաստատվել Մաշտոց գյուղում («Հայկա Ձոր»)։ Այստեղ և նա արբունքի հասել և կյանք մտել։ Կնատրաղետ է, բայց ուռուճառեր։

Բնակ հունձն ուշ և ամուսնացել ուշի 4 տեղեկատ։

1880-ական թվականներից սկսած՝ Հովհաննես գիտ պատանի հասակում հարածանքի չի ենթարկվում սուլթանական իշխանության կողմից և բոլշևիկում հոնների իր մի քանի հասակակիցների հետ «Շաշտակ չկար» մենք ասրիում, գնդուկներում կռիվ կը տալինք քարգերու և գորքի հետ։ Հիշում է պատմում և մի քանի ընդհարումներին մասին, որնցանից՝ Սրսեբիս գնդին (Շատախ և «Հայկա Ձոր» ամենան), Հաճռատ գնդուկին («Հայկա Ձոր») կռիվները և այլն։

Առում է՝ հալածական և փախստական կյանքն այնքան և նրան բնակեցրել հոնների, կիրճերին, գնդուկներին, այնքան և զարդացրել նրա սրատեսությունը, որ շատ մեծ ստրածության վրա, նրբը իր բնակիցները համարյա վոչինչ չեին տարբերում, նա պարզ տեսնում էր և նշան բռնում։

Հովհաննը կռանահասակ է, բիկնամեծ և հաստակազմ հալածական, թափառական կյանքը նրան հնարամտություն չեր ավել հոգատարծությամբ լիակատ զրավիչում նա բազմաթիվ արհեստներ գիտե, մանավանդ ոսկերչություն, հյուսնություն, մետաքսագործություն, պայտարություն, ատրճանգործություն, բնիկարուժություն (զսպնիչներ) և այլն։

Ճեղել է և աշխատել Մշտկոտրում՝ Դիարբեքիրի, Համիդ, Մերզին, Ցարդին, Մուսուլ և այլ քաղաքներում։ Մի ատ ժամանակ ապրել է Վանում, Մուշում Բիթլիսում, Ալաթում և այլն։

1916 թվին, համաշխարհային պատերազմի ժամանակ նա կել է դադիել Այաբրիոմիտ Շատ է թափառել նաև այսուհ. ապրել է Ցերեվանում, Շատում... և վերջնականապես հաստատվել է Քնջրաբակում։

Թափառական կյանքը, ծանր պրիճն իրենց ազդեցությունն են թողել Հովհաննի վրա։ Վերջին շրջանում նա հաճախ հիվանդանում էր Աչքի լույսից հա-

մարդա զրկված է. ծանր հոգսացած ու սրտի խուլությունը վերջնականապես քայքայել են նրա առողջությունը։

Հիվանդ եր, որ բերին ինձ մոտ։ Սոսկալի հազը խեղդում եր նրան։ Նա իր ուժերը հավաքելով՝ դանդաղ, մտածված, հատատուն ձայնով «սաց» ու յերգեց՝ «Նարեկացին», «Ընկերհանաքը», «Սասմա Մոներք», մանավորապես բավական ընդարձակ «Դավիթ և Մարա Մելիքի» հյուղը, իսկ «Դավիթն ու Մանդուխը» շատ համառոտ, խոսանդալով կապդուքվելուց հետո՝ աշնանը դալ Ցերեվան և ընդարձակը պատմել։

Պատմելու արից 2 ամիս անց հիվանդությունը սաստկանում է. բերում են Ցերեվան և նա սեպտեմբերի 2-ին մեռնում է։

«Սասմա Մոներք» Հովհաննը լսել է իր հորից Հայրը, իր ասելով վարպետ պատմող և յերգած։ Նա հորից է սովորել «Մոներք», ինչպես և «Թոռամ Ջալի» բոլոր հյուղերը և շատ հեքիաթներ ու զրույցներ, յերկար ու տաղեր։ Պատմում, սաստում ու յերգում է հայերեն և քրդերեն։ Պատմելիս բազմաթիվ «պատմականը» ծանոթություններ է տալիս. հիշում է «Մոներք» գրծողության վայրերը, հավատացնում է, որ այդ բոլոր վայրերն իր աչքով է տեսած. համոզված պնդում է, որ «Տավթի պատմությունը» յեղելություն է, «Հայոց Թադավորի պատմությունը»։

Հովհաննը հաճախ է պատմել «Սասմա Մոներք»։ Ընդամեն իր ծանր հիվանդության՝ նրա պատմելու յեղանակին ու հատատուն շեշտը պարզ ապացուցնում են, որ նա ժամանակին վարպետ սազող է յեղած։ Յերբեմն է մի քանի հատվածներ «Սասմա Մոներքից». սակայն տասներորդ ժամանակ, վորովհետև շատ եր հոգնած և հազը խեղդում եր նրան, յերգից միայն «Ախոսանքը», որը և դրի առավ յերաժշտական Արամ Տոդոյանը։ Զայնը թույլ է, յերբեմն է վարպետները Ցերեվից նաև «Ընկերհանաքը»։ Նմանապես դրի յի առնված։

Նկատի ունենալով, որ նրա խոսաուածքը հավիտ խոսաուած մնաց, մենք տեղ ենք տալիս վեպի վերջում նաև միայն սկզբներով տասած «Տավթի և Մանդուխի» հյուղերը։

Մի յերկար խոսք էլ Հովհաննի «լեզվի» մասին։ Հովհաննը բնիկ կամեցի յի (Շատախ), սակայն կամեցի բարբառից քիչ բան է մնացել նրա «լեզվի» մեջ։ Թափառական կյանքը, տարբեր բարբառներին, ինչպես և գրական լեզվի ազդեցությունը նկատելի փոխել են նրա բարբառը։ Նրա լեզուն բարբառների խառնուրդ է։

Հ. ՄԵԼԻՔ-ՈՀԱՆՋԱՆՑԱՆ

Բանահավաքի առաջաբանը վերջանալ ենք։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ

1. Նախաբան

Գագիկ Թաքավորն եր, կը նստեր Ախթամարի տեմաց Քա-
մանաճեղբ։ Ենտեղ կը Թաքավորեր Գեվաշի, Խալի Ծո-
բի, Շատախի, Մոկաց, Սպարկերտու, Խլղանի, Կարկառի,
Կարճկանի վրա։

Եա ուներ ուր խամար ամառանոց։ Եա տեղաց անուն
Հիւի չեր։ Իրենք խարխր անոշ հոտավետ արուտատեղեր կա-
եա տեղեր կը կնդվի կաքնով հախպեր։

Եեղի մեչ շինուկ և մե կոքատուն. պանդր շինք մ' և.
չինքի վերեն նշաններ չկա. մենակ, կ'ըսեն, կա Ա. կամ Ս.
Տոան հատճով կը կնդվի քատուն պատի խուղեր, որ ժա-
մանակով հատ կոքերու տեղն են եր։ Ուր ճոչ կուտ վանքը
մեչն եր տրված։ Ե՛ս և Գագիկ Թաքավորի ամառանոց։

2. Սանատարի յեվ Բաղդատարի ջրային ծնունդը. առաջի օխնում են մի բերդ. ալեվոտ ծերուկը դնում է Սասուն

Գագիկ Թաքավորի ախճիկն էլ ենտեղն եր։
Կնաց պարտեզու կաքնով հախպեր.
Կնաց ենտեղ, ճուր խամվ
Կ'ըսվի՝ են հախպերիկ հղութուն առացավ։

Ախճիկ խորը նայես խավնց,
Ապա ուր խեր չխավասաց, հայր ախճկան նեղնց,
Ախճիկ հաքիմ կանչնց, ավնց աչքնէր
Հաքիմներ էլ ըսին.— Մարթե չե
Ապա խեր էլի չխավասաց,
Ախճիկ առնց ծառանեքին մեկ մարթի,
Փախավ, կնաց Սասունա երկրները.
Ընտեղ ինք ուր խամար ապրնցավ,
Ախճիկ ծնավ, պիրնց երկու տղա՝
Մեկ Սանասար, մեկ Բաղդասար
Ետտեղ ճոճացան, խորտա մարթիկ ելան,
Վաժեղ փալավաններ էլան, չամ վաժեղ,
Ուրենց խամար տուն մ' էլ չինին,
Խորտա պիրթի խիմ էլ տրին
Պիրթ չինել պրծան, անուն չկրցան՝ ինչ անել,
Վրվ նկավ, անուն տրնց, անհարմար ըսըցին
Մնաց. իրենք հըրկուն մտածին՝
Մեկ անծանոթ խեղճ մարթ կնդնին,
Պերին, հատր անուն անին

Առավտուն էլան վոր մարթ կնդնելու,
Եկավ ենդնիկց ախքատ մե խեղճ խալվոր
Պերին խալվոր տուն, կուշտ խաց կերցուցին.
— Խալվոր, ասին, մեր տան անուն դմ տիր
— Ապա, ըսեց, ծեր հոգուն մեռնիմ, տղեներ,
Ինչ անուն կ'ուզիք, ինչ անուն անիմ,
Ետոնք ասին.— Խալվոր պապի,
Մեր ուզածով չի, ատ դե խամար ինչ կ'ուզիս՝ տիր
Կուշտ խաց կերավ, էլավ կնաց տուս.
Ելավ պադի մինչ մեկ ֆուռաց, ֆուռաց,
Խորտա-պեշ խախին ապաց,
Ելավ տուս, պիրթի պետ լոր ֆուռաց,
Կեսրին նոր նկավ, խասավ տուն
Իրենք էլ նապես են մտածե.
«Խալվոր կելլեն պես՝ ելնինք սեմաց.
Ինչ խաբար անուն պիրնեն ելնի,
Մեր տան անուն են պետք ելնի»
Խալվոր նկավ, գացին սեմաց.

— Ա՛խ խաչվոր, ինչ կ'ասես
— Ա՛յ ալա,* ես սասուն պա՞ն,
Ի՞նչ անուն անիմ ձեր առաջ
— Ա՛յ, պապի, անուն տրվավ
Բլալ անուն Սասուն։

Բ

ՄԵԾ ՄՀԵՐ

3. Միհր բազավոր. Նրա ճակատագիրը, Արդճու վանքի հիմնադրությունը

Մնաց. տղեկներ ճոճացան։
Եառնցիներն ծնվան Մհեր ու Հովհաննես։
Մհեր կըլալ հասա երկրի թագավոր,
Տիրից շատ երկրներ, քաղաքներ։
Ինոր երկրի սահմաններ խառավ ջարդին.
Կնաց, խառավ չուա Համիթի սահմաններ.
Տիրից հասա տեղեր, նստավ։
Ասա Մհեր, Հովհաննես պատիվներան,
Կնիկներ, երեխաներ ունեցան։
Սասնա Մհեր կուվու սկսեց.
Կնաց, խառավ մինչեվ Սեվաբակ.
Սեվաբակեն անցավ Բալահուկ.
Կնաց, խառավ Մըսրա երկիր,
Մըսրա թագավորին պռնեց։
Քիչ ժամանակ ետաց, թագավոր մնավ.
Մըսրա թագավորի կին առավ.
Եառնցիներն ասին մ' էլավ։
Իմոդ թագավորությունն ուր կնգաներ,
Տաբցավ, եկավ Համիթի նստավ.
Համիթի թագավորությունն ընդ սկսավ։
Մհեր պերից, Արդճու վանք շինեց.

* Քան պատմողն այսպես «այ ալա» չէր ասում սասունցիները վերջան ծանոթացել ենք սասունցիների բարբառին՝ թալինի շրջանում վերաբնակված սասունցիները «ալա» չեն ասում, այլ «դղա»։ Կ. Մ.-Ո.

Ելայվ հոտ տեղ անգնելներ տրամ.
Ելայվ պերից կուրեր, կաղեր,
Պերից պակաս մարմին ունեցողներ.
Կանչից, պերից տերտերներ, վարժապետներ,
Մե խորտա ճիչ վիճք չլինից,
Իջող, եվ մ' եվ եկավ Սասուն։
Եկավ Հովհանէ մոտ, նոր Տավթի մեր պերից։
Տավթի հոտիմեն ծնավ։

4. Միհրե իր վորդի Դավթին ուղարկում է Մսր իր կին Մարա խոնումի մոտ

Մե քիչ ժամանակ ըմ վերեն ընցավ.
Տավթի մեր մեռավ. Տավթի ման հեթիմ,
«Ի՞նչ անեմ, հոտ հեթիմ վոր պահեմ,—
Մտածից ինքն ուր մեչ Մհեր,—
Վորձեն տամ, վոր տանէ, պահէ.
Ելի ինը պահէ, իմ կենիկ ու պահէ»։
Մհեր, Հովհան պռնեն, հորդիկեն,
Կնաց Տավթի Մըսրա խանումեն։
Պերեն, խաստեցեն Մըսրա խանումեն.
Մըսրա խանում ընտունեց, հավատարիմ պահեց։

5. Միհրի յեվ Սալմանի կռիվը. Միհրի մահը։ Միհրի վորդի Մարա Մելիքը սիրում է Սասունցի յեվ Միհրի յեղբայր Հովանցի ճտանցակում է փոխանորդ

Մհերի վերեն կռիվ սկսավ։
Մնդունխտա Սալման չտա վոժեզ մեկ մարթ մ' եր։
Մհեր եճավ, կնաց Բշերկու տաշտ.
Սալման Մնդունխտա եկավ հիրճեվ.
Եկան ուրար տեմաց, արեն կռիվ.
Թրըխկոց, շրըխկոց երկինք կեսինք ծեն կը տար։
Կես կ'ասեն. «Ամպերն ի, կը գըռգըռան»։
Կես կ'ասեն. «Երկրաշարժ կ'իլնի, սարեր կը պլին»։
Եսոնց զարկ-զրկոցից աշխարք կը տոդտոդար։

Ամեն մեկի պատրաստ եր իրեք խարիսխ կիտար
Գնդրեր առան, ալին մե-մեկի,
Հար կնացին, եկան, զարկին մե-մեկի,
Քաշեց եառնց կռիվ իրեք տարի
Սասնա Մհեր վերամորմով,
Նորին յետ քաշվավ, եկավ ուր տուն,
Ապա ուր քաջերից կնաց, մեռավ
Մհերի տեղ ձեաց Հովհաննես
Հովհան անչափ կարգավ՝ տիրեր եր

Մելիք լսավ ուր խոր մեռնել,
եկավ, տիրեց Սասուն երկիր.
Սասունա խարջ-խաշաջ առեց,
Ուր ժողովուրդ շինեց, պահեց.
Ուր խրոխտներ փոխանորդ տրեց,
Իջող, ելի կնաց Մը՛սըր

Գ

ԴԱՎԹԻ ԿՌԻՎԸ ՄՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ԴԵՄ

Ճ. Դավիթը բռնում և Մելիքի հոլը. Ցրա վախը Դավթից Դավթին փոռձում նճ վոսկով չեվ չամչով

Շատ քիչ քեշից, չեմ կիմի,
Որ մը որնըուց Մըսրա Մելիք հոլ կը խաղեր.
Հոլ կը խաղեր, հոլ կը թալեր
Ուր հոլն առեմ մարթ չեր կայնե.
Մարթ, տղա, վոր ընկներ, կը մեռներ

Տավիթ ճոճըցեր եր, յոթ տարեկան եր.
Կնաց, եառը հոլն առեմց կայնեց.
Եառը հոլ պռնեց, կայնեց
— Ա՛յ տլա, ետ վեռ եր, եկավ չեմ հոլ պռնեց
Ուրիշներ ըսին.— Քոռ ախպերն եր
— Վոր իմ ախպերն եր, ինչի՞ չեմ հո պռնեց
Ըսին.— Քոռ ախպերն եր, պռնեց
Մելիք եկավ, ուր ախպոր պռնեց.
— Տոռ ընչի՞ եկար, չեմ հոլ պռնիր

— Ընչի՞ չպռնեմ. յես քեղնե պակաս տղա չեմ,
Յեսեն եվ հոլ կը խաղամ քու խնաո
Նախանձեց Մելիք ախպոր վերեն,
կանչեց մարթիկ, պռնեց, տարավ Տավթիկն,
Եաղեխ, ենդեխ խաբար կհասց ուր մոր
Մեր վաղեց, եկավ Մելիքի մոտ, ըսավ.
— Ա՛յ տղա, ք'ախպեր ընչի՞ պռներ ես
— Մարե, ըսավ, յեմ հոլ պռնեց.
Պռներ եմ, Տավթի վիզ սը կտրեմ
— Ա՛յ տղա, ք'ախպերն ի. խե ոսի ծեռս չես
— Մարե, վոր յեմ հոլ եսոր պռնեց,
Վաղ կը գա, յեմ գիրդն եվ կը պռնի,
Յեմ ուզն տեղն եվ կը պռնի, կը տանի
Ըսավ.— Մարեն մեռնի քու արեվուն,
Տավթիք ք'ախպերն ի, քու մեչքի թուրն ի.
Վաղ ք'ախպեր փայլվան կ'իլնի,
Մե-մեկլի քամակ կը պռնեք, կայնեք.
Քու խեր ճիչ փայլվան եղեր,
Տավթիք եվ փայլվան կ'իլնի.
Տոնն եվ ճիչ փայլվան կ'իլնես
— Ե՛, մարե, ըսավ Ըսրա Մելիք,—
Ուրիշներ յեմ հոլի տակ ընկնելն, կը մեռնին.
Տավթիք պռնեց յեմ հոլ, չմեռավ
— Ե՛, վերտե՛, տղեկ վոր քու հոլ պռնեց.
Տավթիք ք'ախպերն ի, Մհերի վորտեն ի.
Ք'ախպեր տղեկ ասաց, վոր պռնեց
— Ձե՛, մարե՛, յես եսոս չեմ ընթռնի.
Ձե՛, ըսկոն ախպեր յես չեմ ուզի.
Տավթի վիզ յես սը կտրեմ
— Ա՛խ, մեռնիմ քու արեվուդ, Մելիք.
Ք'ախպերն ի, խեղճ ի, երեխայ ի, չկիտես
— Մարե՛, վոր Տավթիք երեխայ ի,
Ըսավ, յեմ հոլ ընչի՞ պռնեց
Ըսավ.— Դե՛, պե՛, փորձ արա
— Ի՞նչ փորձ անեմ, մարե՛
— Պե՛, փորձ արա՝ տղայ ի, յա ճիչ մարդ
Պերանք, փորձենք, յեթե տղայ ի, ազատ ե.
Յեթե ճիչ մարթ ի, ա՛ռ կխոսա

— Մարե, քո՞նչ փորձ անենք։
— Մհռնիմ քե, Թող Տավիթ գա առն,
Տան եւ արի, նասի փորձենք։—
Մեր կ'ուղի, Տավիթ քցի ուր ձեռք։—
— Մարե, ապա ինչպես փորձենք։
— Գնենք, անենք տեմ՝ մեկ քսաս չամիչ, մեկ՝ կրակ.
Թե կրակ ձեռ պարզեց, երեխայ է.
Թե չամիչ ձեռ պարզեց, երեխա չի.
Ապա քու պան է, վերան, Մելիք։
Գացին, Տավիթ առան, պերին։

Պերին, մե քսաս կրակ էյին, մեկ՝ չամիչ,
Տբին Տավիթ հաձելով, ըսին.
— Տավիթ, արի մու, կիր։
Տավիթ ձեռ պարզեց քսաներբին.
Ծեռ պարզեց Թեխ չամիչ, առնի, ուտի,
Հրիշտակ ձեռնին պռնեց, մուզ կրակ.
Մաս կպավ կրակին, կրակ կպավ մատին.
Մաս երեցելով տարավ պերան.
կրակ կպած եր մատին, լեզուն եւ երեցավ։
Ու տղան վրժժաց, իլաց,
կրակ պերնեն խանին տուս։
Մերն ուր Տավիթին կրզեց.
Մեր իլաց, տղան եւ իլաց,
ետ ձեվով Մելիք Թողեց, տուս էլավ։

7. Դավիթն ուղարկում են Սասուց Ջենով Հովանի մոտ

Մնաց. որ ըմ երկու ընցավ, Մելիք եկավ, ըսավ.
— Մարե, հորդզկի Տավիթ, Թըղ երթա ուր խոր երկիր։
— Լավ, վերան, հորդզկիմ, Թըղ երթա ուր խոր երկիր։
Ելավ տվեց երկու մարթու, ըսավ.
— Տարեք, խաստեցեք Սասունա երկիր.
Տարեք, տվեք Ծենով Հովհաննին։
Ըսեց.— Մարե, գոր կ'երթամ ետ մարթերու հետ։
Ըսեց.— Մարեն զուրբան քըզի, քու արեվուն,
կ'երթաս քու խրոխտոր մոտ, Սասունա երկիր։
Ձաց-մաց կապեց, որհնեց Տավիթին.

Մարթիկը ելին, ճանփան ըսկսեցին,
Պիրկէ հանձնել Ծենով Հովհաննին։

Աղօրթ պիրկին, հանձնեցին Ծենով Հովհաննին,
Ծենով Հովհան շատ ուրախացավ։
Ծենով Հովհանից թուխթ-մուխթ առին,
Տարան, ավին Մըսրա Մելիքին։
Ու Ծենով Հովհան պահեց Տավթին։

8. Վարարդություն. Խրատատու Պառավը

Տավիթ մինչեվ քիչ ըմ ճամփացավ,
Ըմեն որ կ'երթիր, վորս կ'անիր.
Ճնճղուկ կը սըպաննիր, կաքավ կը սըպաննիր։

Պառավ մեկ՝ ատա ըմ կորնկ ևր ցանիս։
Կորկի մեչ լորիր շատ, ճնճղուկ շատ։
Տավիթ կ'երթիր լորիր, ճնճղուկ կը սըպաննիր։
Պառավ որ ըմ եկավ, տեսավ՝
Տավիթ մեչ ուր արտին լոր, ճնճղուկ կը գարկիր։
— Տավիթ, ըսավ, վուհմ, լամ քու արիվ,
Ելի կնա սար, քու խոր սար կա.
Սարի մեչ վերու ոչխար կա.
Ելի կնա ենտեղ, գարկ, սըպաննի.
Եկեր ես, յամ կորկի մեչ լոր կը սըպաննիս։
Տավիթն ևր, շատ ականջ չարաց,
Ուր քեֆ, ուր վորս կ'անիր կորկի մեչ։

9. Դավթի մանկական չարությունը

Տավիթ կ'երթիր, ադենեցաց խնա կը խաղիր.
Կը պռնիր նորախաս պըրդի ծառեր կը կոռիր,
Երեխաներուն կը կանչիր, կը խափիր, կ'ըսիր.
— Եկեք, պռնիք սրընդուզալ խաղանք։
Տղեներ կը նսաին պըրդի ծառի վերեն.
Նսեիլուն պես՝ ծառ կը թողներ.
Թողնելուն պես՝ ծառ թափով կը կայներ.

Կայնելուն պես՝ ազնևր մե-մեկ տեղ կը թալեր,
Տրկիցներ եկան, Հովհաննին կանգըռեցին.
— Ողորմանց, աղա, ես ծուռ պերթը,
Իգիվը քաղաք ազնևրաց մեջ.
Տա՛ ինչ կ'ենես, Հովհան, ինչ չըս ենի.
Պի, մե պա՛ մ' առը, մե կոթ ըմ առը.
Նաև մեր երեխաներ ըմենն կոտորեց
Հովհան ելլավ կանչեց, ըսաց.
— Ա՛յ աղա, Տավիթ, ինչ կ'անես
Ըսավ.— Բա, ինչ անեմ, խոզոխպեր, ըսա՛
Պա՛ մ' առը անեմ, կոթ ըմ առը անեմ,
Ձես ինչ անեմ. կոթ ըմ չկա՛
— Տավիթ, արի, քըզի անենք կառնարած.
Տանես, կառներ, ուլեր արածես սարեր
Կ'ուզես, թը չես ուզի
Ըսաց.— Խոզոխպեր, կ'ուզեմ,

10. Դավիթը գառնարած յիվ ճախարդ

Մենավ Հովհան կանչեց տրկիցներ, ըսավ.
— Գնրեք կառներ, ուլեր, թըխ արածա՛
Ուրիշներ ըսին.— Տավիթ պապիկ է.
Նաթր ինչ սը սիմանա, վոր խազնի,
Երթա, Սասնա սարեր արածա, ֆըռռա՛
Հովհան պերթց, պովան սոլ չինեց.
Գնրեց, պովան կոռ չինել սվեց.
Գնրեց, սոլ, կոռ սվեց Տավիթին՝
Տավիթ ելլավ կառնարած, կանչեց.
— Տրկիցնե՛ր, ձեր կառներ խանեք.
Մեր ուլեր, խանեք, պերեք,
Տանեմ Սասնա սարեր, արածեմ՝
Տրկիցներ առան կառներ, ուլեր, պերին՝
Տավիթ քշեց ուր հառճվի, սարավ սարեր՝
Ֆշեց, սարավ, խառավ տաշտ՝
Խառնեց իրար աղվահներ, լապտրակներ,
Հիրկուն ժողվեց, գըմեն պերեց.
Ջըմեն նամուշ ջանավարներ իրար իրար

Ֆշեց, պերեց, լցեց քաղքի մեչ,
կանչեց.— Տրկիցներ, եկեք, ձեր կնու, ուլ տարեք,
Ենա հերկենականչ ուլիր՝ վիրն ի, չըմ ճանչնա,
Շատ կը փախեն, եկեք, տարեք, կը խաուսցեմ.
Ենա հերկենպոչ ուլիր՝ վիրն ի, չըմ ճանչնա,
Շատ կը փախեն, տիեզըմ եմ պերե, խառնեն կնուներուն։
Տրկիցներ եկան, ասին.— Հովան, եսա չելնիմ,
Տաճիէ կնոներ, ուլիր չճոկի, չընք ուզի,
Քըզ երթա, պարապ ֆըրսա, կան պու։
Տրկիցներ կնոներ, ուլիր չխանին տուն։
Ֆանի մ՚ որ Տաճիէ մեաց պարապ։

Ծենով Հովան որ ըմ կանչեց քաղքըցիք, ըսավ.
— Տրկիցներ, ինչ կ՚ըսեք,
Գերենք, տանենք նախրի հառնիվ,
Անենք Տաճիէ քաղքի նախրորդ։
— Հա, տանենք նախրի հառնիվ։
Տրեցին նախրի հառնիվ, արին նախրորդ,
Տաճիէ նախիր քշեց, տարավ սար։
Հիրկիվա կելուն՝ Տաճիէ ընկավ սար, ծոր,
Ժողվեց կիլեր, արջեր, խոզեր, ջանավարներ,
Հըմեն ժողվեց, պերեց, լցեց մեչ քաղքին։
Ֆաղքըցիք տեսան ու զարմացան,
Ասին.— ե՛ս էլ չելնիմ, ես էլ չելնիմ.
Ես տնավեր իակի մարթու շնորք չունի.
Ծռու, ողորթմանց ծռու...
Էլ չուզենք, Տաճիէ նախիր կնա.
Քըզ երթա, դուր կ՚ուզի, քըզ երթա։
Ծենով Հովան մեաց շիվար.
Տաճիէ նորեն մեաց պարապ։

11. Վարարդապետն. Դավիթը Պաուավի խրատով ազատում է հարմրոջից իր ձիս ու աղեղը

Տաճիէ ելի սկսեց ուր վոլս անել.
Ելի կնաց Պաուվի կորկի մեչ.
Ելի սկսեց կաքավ, ճնճղուկ զարկել.
Ելի Պաուավ եկավ ուր արա, պռոաց.

— Բնզի փռեմ, Տաւիթ,
Լամ քու արիվ, Տաւիթ.
Ձի քև ասի՝ կնա քու խոր սար,
Նեձիր կ'ուղես, նեձիր շամ, դնրկի
— Բա, Պռոտավ, երթամ սար, ինչմվ դարկեմ։
Ըսավ.— Քու խոր նեռվանեղ կա.
Քու խոր նեռվանեղ քըղ տան քըղի,
Կնա քու խոր սար, նեձիր արա։
— Բա, իմ խոր նեռվանեղ վ՚ր մոտն ի։
— Քու խորքուրդ կամ քու խորոխպոր։
Տաւիթ խորոխպոր չկրցավ տանը եր,
Ելավ, խորքուրդ մոտ կնաց։
— Խնրքուր, յամ խոր նեռվանեղ դո՞ր ի։
— Մեռնեմ քև, Տաւիթ, յես չըմ կը՛տի.
Ցես տեսա՝ քու խոր՝ յամ ախպոր թնդը եր.
Մկա յես չըմ կը՛տի՝ դոր ի ձեռցե։

Մնաց. առավոտ տեսավ, վոր ճար չի՛կնի,
Ելի կնաց Պառվի կորնկի արա։
— Պառվի, ըսաց, յամ խորքուր ցուց չի՛տա։
— Մեռնեմ քև, Ծռև Տաւիթ, Թլէլ Տաւիթ,
Կնա, քու խորքուրդ նեղի, ուզե։
— Ի՞նչըվ նեղիմ, Պռոտավ։
Ըսաց.— Կնա, քնր արա աղանձ, ըսա՝
Խնրքուր, յա ես աղանձ ո՛ուտես,
Ցա յամ խոր նեռվանեղ ցուց ար տատ։
Տաւիթ քնր արավ աղանձ, պնրնց, ըսավ.
— Խնրքուր, յա ո՛ուտես, յա ցուց ար տատ։
Խորքուր ըսաց.— Ցես չեմ կը՛տի, Թող։
Տաւիթ խորքուրի ծեռ պռնեց,
Տարավ աղանձի բովի վրա։
Աղանձի բով կրակի վրա չեր։
Խորքուրի ծեռ պռնեց, քաշեց ուր հնռեվ.
Ծեռ գարկեց, մեկ լըզ աղանձ վերցուց,
Լցնեց խորքուրի ծեռաց մեչ, ծեռ խփեց։
Խորքուր «չամանե-չամանե» ասաց, ըսաց.
— Քու արեվուն մեռնեմ, Տաւիթ, Թող, կ'ըսեմ։
— Դե, Թախի կեսին, խնրքուր

Թափեց կեսին, ըսեց.— Զըմ կը՛ուլ,
— Ձերքա՛ր, ամա, ել մ՛ ել կը լցնեմ, ըսաւ
Ըսաց.— Կնա, Տա՛վիթ, գո՛ ֆլան տեղն ի՛
Տավիթ կնաց, նեռվանեղ առաց, պերեց.
Մաքրեց, լվաց, ժանգեր-մանգեր քերեց,
Սկսեց հըմեն որ սար նեճիր երթալ,
վերի ոխչըրներ սպառնալ, նեճիր առնել,
Պերել, ուր խամար ճաշ եփել,

12. Դավիթը Պառավի խրատով գնում է Արդճա վանքը. ճա կարգադրում է Ամիդի պարոնին՝ հարկն ու տուրքը տալ վոչ թե Մարա Մելիքին, այլ վանքին

Որ մ՛ ել Տավիթ սարեն կը գա՛ր.
Նեճիր թալած վըր թևիին կը գա՛ր.
Պառավ տեսավ, կանչեց, հարցուց.
— Տավիթ, դուրբան քըղի, քո՛ խոր վանք գացիր ես՝
— Պառավ, յես խոր վանք գո՞րն ի՛
— Մեռնեմ քո՛ սրեվուն, Տավիթ, ըսաց,
Համիա հողի մեչ Աղբընին ի՛.
Կ՛երթաս, քո՛ խոր վանք նստողն ի՛.
Վարժապետներ կան, սերտողներ կան, սերտացնողներ կան,
Ճոնկ ու մոմ կա, ժամ-պատարագ կա՝
Ելի՛ կնա, քո՛ խոր վանք տես՝

Եկավ, Ծենով Հովհաննին ՚սաց.
— Ձրհոպեկը, յես խոր վանք գո՞րն ի՛.
Ցես կ՛երթաս, յես խոր վանք տեսնամ, գամ՝
Ծենով Հովհան ուր մեչ ըսաց.
«Նոր բալայի տը պատահինք.
Ես ել ա՛երթա, նստող ծուռքեան անի.
Վերքան վանք տը շինի՛, քի՛ տը քանդի՛»
Ծուռ Տավիթ ճանապահ ընկավ, կնաց,
Եհաւ Խարզանով Գիննի, Փասուրով եկավ Ջառկին.
Կնաց Համիթ, կնաց Աղբընու վանք՝
Ախքըտացեր եր վանք, պակսեր եր վոչ՝
Կնաց, հավկցուց, վոչ ավեց, տերեց.
Հարցուց.— Նստող վոչ կը տերե՝

'Սին.— Քա՛ ախպեր Մըսրա Մելիք,
— Կ'ըսեք՝ յիմ ախպեր Մըսրա Մելի՞ք,
Մը՛սըր ենոր, եսա տեղրանք ել ձի.
Ի՞նչ կ'իլնի, աչխարք խո չավրվի՞,
Տաւիթի նկալ Համիթ քաղաք.
Ենտեղաց պարոնին կանչեց, ըսաց.
— Ասկե վերջ Մելիքին պատ չըք ըտա.
Թե վոր ավիք, կը գամ ծեր վիզ կը քաշեմ.
Ինչ վոր հարկ-տուրք կ'իլնի, ավեք վճռքին։

Ընցավ շաբաթ ըմ երկու, իրեք,
Մելիքի խարշ առնողներ եկան Համիթ.
Եկան ըսին.— Մելիքի խարշ-խարաջ ավեք։
Համիթա պարոն եկավ, ըսեց.
— Տաւիթի մեղի եսապես ի պատվիրե՝
Ինչ վոր հարկ-տուրք կ'իլնի, ավեք վճռքին,
Զատ չեք ըտա Մըսրա Մելքին.
Մըսրա երկիր ենոր, եսա տեղ ձի։
Տուրք առնողներ պես տռատակ՝
Ելեն փախան Մըսրա քաղաք։

13. Սրդնա վաճրի ավերումը. տիրացուն բոր ի բերում

Մըսրա Մելիք շատ քըրխավ,
Վոտքի կայնեցավ, եսդեխ, ենդեխ կնաց, եկավ,
Կանչեց ուր մեկ պարոնին, հրամայեց.
— Կ'երթաս, Տաւիթի վճռք կը քանդես,
Կը քաշես, կ'առնես, կը պերես Մը՛սըր.
Վճռք յիմն ի, յիմ խոր վճռքն ի։
Պարոն եկավ, Տաւիթի վճռքի պալոր պոնեց.
Վեր կարեց, վեր կերի տարավ.
Վանք քաշնեց, առավ, տարավ Մը՛սըր։
Տիրացիներեն մեկ ճրի ծակեն փախավ,
Հավար տարավ Սասնա երկիր.
— Տաւիթի, քա՛ վճռք կործին.
Վարժապետ, տերտեր, տիրացի կործին,
Վճռք քաշնեցին, առան, տարան Մը՛սըր։

Տավիթ ուզեց երթալ, երթալ Մը՛սըր,
Ուր փոխարեն թաղնել, պերել Սասուն,
Ծննով Հովին շատ խնդրեց, աղաչեց.
— Տավիթ, զուրբան քըզի, հալա պզտիկ ես տու,
Ալի մ՛ անի, մ՛ երթա Մը՛սըր.
Ես տարի էլ քըզ ձեռ, հալա խանք՝ ինչ տ՛ըլնի։
Համոզեց Տավթին. Տավիթ նստեցավ ալի։

18. Հարկահանութիւն. Դավիթը պատուհասում է կուզբանդիներին

Մըսրա Մելիքի հըրա չեճավ,
Ուր նախանձ սիրտ չխովացավ.
Ելավ, կանչեց ուր փայլավաններ, ըսաց.
— Դե, կնացինք, Սասնա խարջն էլ պերինք։
Ժողովեցին արին, աթառներ արին,
Պարոններ եկան, չարվան, նստան, ըսին.
— Վճիռ տ՛երթա Սասունա խարջ պերի։
Դե, կուզբանդին ըսաց.— Ցես կ՛երթամ,
Վերոշեցին, վոր կուզբանդին երթա Սասուն,
Ցոխ տարվա խարջ-խարաջ առնի, պերի։

Կուզբանդին ելավ կայնավ քյողբի տուն,
*Զորքեր ժողվեց անթիվ, անհավան.**

«Կ՛երթամ Սասուն, պերիմ խալան.
Քանասուն երկան կնկտիք պերիմ՝ ըղտեր պառնան.
Քանասուն կարճ կնկտիք պերիմ՝ երկանք աղան.
Քանասուն կուս ախճկներ պերիմ արմաղան.
Քանասուն պես վոսկի պերիմ խալան»։

Ըսաց, եկավ, Սասունա մոտացավ.
Եկավ, կնաց, Ծննով Հովինին խաստավ։

Եա որ Տավթի տուն չեր.
Կնացեր տարեր-ծորեր, նեհըր կ՛աներ,
Տավթի տարին եճավ, եկավ, տեսավ՝

* Արտասանում եր այսպես «անհավան», յերևի հանգի համար։ Գ. Մ.-Ո.

Քաղքի պալտը գոլք պռնել, նստել
Տավիթ ուր նիզակի ծեր վերի ոխչար առնկեր,
Կնաց առուն, մտավ ներս, գարմացավ.
Վոսկին փռած կեռկին, կիսար արած հանճել,
Կը լցին, կը չափին, կը լցին, կը չափին,
Կը առաջկին, Մըսրա պեռներ կը լցին։
Ըսաց.— Խրիմպեր, եսա ինչ ի, կ'անեք։
Ըսաց.— Ծեռս Տավիթ, քու թեվի քաքեր կը սրբենք։
— Ա՛յ խրիմպեր, յեմ թեվի քաքեր ձեր ի.
Ըլս տեղա, չկա, գառ չկա, ըսաց.
— Գա հան քու թեվի վերին։
Տավիթ ոխչար թալեց են վերի դեխ։

Տավիթ եկավ խրոխպոր մոտ,
Յավաշ խորոխպոր ծեռ պռնեց,
Ըսաց.— Խրիմպեր, տու խալվոր ես,
Ըլս կանա Սասնա վոսկին չափի.
Տու յես չափիմ, լցեմ պեռներ։
Առեց կիսար, կործեց կեռկին,
Վոսկին լցեց չափի վոռին,
Փետ ըմ ավել չափի վոռին,
Պա մ' չմնաց, վոսկին խրոռաց կեռկին,
Տառաք կիսար վերցոց ուր ծեռ,
Տառաջկեց Մըսրա պեռան մեչ,
Ըսեց.— Եսա մեկ, երկու...
Մեկն երկու հաշիվ արաց,
Մեկ-երկու տիր եռապես արաց.
Կուզրահղին չափմացավ, պոռաց, ասաց.
— Տո ծեռս, ինչ ճիչիկ-ճիչիկ կը նստես.
Կանա, տեղդ նստի, կ'ելնիմ կլոխդ կը փոցնիմ։
Տավիթ եսապես վիզ ծռելով՝
Ել մ' ել կուզրահղինի դեխ աչքեց,
Կիսար ծեռին պռնեց, ասաց.

«Ծա խերը կինաանին,
Մարութիկա Պանցը Աղվարածին,
Զարկեմ Կուզրահղինի կլոխ պատին,
Զալըծուցի քոռաուն քալպաթինս»։

Ասաց, կխոր գարկեց Կուզբահդինին,
Կուզբահդին կլոխ կոռնց, պանդը կպավ,
Ջահապավ կվխուն, տհապավ պատին,
Կուզբահդին չոտ ըմ եկնավ վախավ,
Ընգնավ հիտեվ, Կուզբահդինին պռնեց,
Առըմներ մեկ-մեկ քաշեց, ճակատ չարեց.
Պռնեց, պերան ցնխով լցեց,
Պռնեց, տրեց ծխու վերեն,
Վոտքեր փորի տակ կապեց, ըսաց.
— Դե, կնա, պարեվ տար Մելիքին.
Վոչ մե գործի եղ չեմ ձգասի,
Կուզբահդին եղ կնաց Մըսրա խորին։

15. Կուզբահդինի ծաղրող կանայք. նա պատմում է իղելությունը

Կուզբահդին խառավ Մըսրա երկիր.
Եաղխանն, ենդխանն կնկտիք եկան, ըսին.

«Ա՛յ Կուզբահդին քաքաղերան,
Կ'երթեր Սառուն, պերեր խալան՝
Քառասուն հերկին կնկտիք պերեր՝ ըղտեր պռնան.
Քառասուն կարճ կնկտիք պերեր՝ երկանք ապան.
Քառասուն կուս ախճիկներ պերեր արմապան.
Քառասուն պես վոսկի կը պերեր խալան.
Ապա եկար հառպես լերան-լերան,
Առամքեր քու ճակատ չարան-չարան,
Ցեխով մոլած մեծապերան»։

Տնոցավ, ըսաց.

«Ա՛յ կընկտիք շառախառան,
Անձրևով կու գա վազ գռնան,
Ձեղով կու գա վազ գռնան,
Մեր երկներաց ճուճ ու պըլոր
Գերի ծըղի յեղ ու չորքոնա»։

Ըսաց, կնաց Մըսրա Մելքին,
Կանգնած արաց Տնվրի մասին.

— Հովէն համոզվեր եր, կու տար վոսկին.
Պետով վոսկին չգեր եր կետին.
Մնկ էլ եկավ Ծուռ Տաւվիթ,
Ոխչար տրած վըր թեվին.
Առնց կիտը, տփնց կետին,
Պետով վոսկին թափնց կետին,
կիտը զարկնց վըր իմ ճակտին,
Ջահպավ ճակտին, տեղավ պատին.
Յես վախացա, ելա փախա.
Գռնից, պերնց, տփնց կետին,
Աղմքեր քաշնց, զարկնց ճակտին,
Ըսաց.— Դե, յէլ, կնա, կուզբահդին,
Գարնվ տար յեմ ախպեր Մելիքին,
Թող ինք գա, խարջ-խարաջ տանի.
Յես խարջ-խարաջ տվող չեմ Մելիքին.
Մը՛սըր ինոր, եսեղ, Սասուն ձի,
Ջե՛, չե՛ւդի. ինչ կ՛ուզի, թըղ տանի.

16. Դավիթը Պառավի խրատով սպանում է իր զեմբռ ու զրահը

Մըսրա Մելիք ժողվեց ուր ձիչեր.
Ախաց անթիվ, անհամար զորքեր,
Առնց, պերնց Սասնա վերեն.
Շատ քաշնց, քիչ քաշնց, քանի մ՛ որ վերջ՝
Եկան, խասան Բաթմանա կարմիջի վերեն.
Ելան, վրաններ գարկին շարան-շարան.
Աստղնեբու չափ անթիվ, անհամար կը ճըվըլան.
Մենով Հովէն ելավ սարին.
Տեսավ չադըրներ Մըսրա Մելիքին.
կանչնց, պերնց Թոլ Տաւվիթին,
Ըսաց.— Տաւվի՛թ, սեվ պերնցիր մեր կվխին.
Մեղի յեսիր, կերի արիր.
Մեր առն-տեղ քանդնցիր.

Մենով Հովէն սկսնց ժողվել՝
Կուս ախճիկներ արմատան,

Հերկեն կնկտիք՝ ըղտեր պիտնան.
Կարճ կնկտիք՝ երկանք ապան.
Պետներով վոսկին ըընդըդնգան,
Տանի Մըսրա Մելիքին արմատան։

Պառավ եկավ մոա Տաւվիթին.
— Տա՛վիթ, վուխմ, լամ քու արևվ.
Ես ինչ պերիր ժողովրթին,
Սեվ կապիր Սասունա քաղքին։
— Ի՞նչ իլիր, Պառավ, ինչ։
— Տա՛վիթ, վուխմ, լամ քու արևվ,— ինչ։
Մըսրա Մելիք եկիր ի։
Մեզի կը ժողվի, կերի կը տանի.
Ախճիկներ արմատան կը տանի.
Տղամարթեր հըմեն կը սըպաննի.
Մեր վոսկիներ պետով կը տանի։
— Մ՛ց Պառավ, տու ինչ կ՛ասես.
Վրի կանա պա յեմ երկրի վերին։
— Միտնեմ արևվուդ, Տաւվիթ,
Մըսրա Մելիք եկիր ի,
Բաթմանա կարմիչի վերին արիր ի։
Ասաղերու չափ անթիվ զորքիր,
Զաղըրներ անհամար զարկիր ի։
Վոսկին ըլներ, ուր կլոխ ուտեր...
Ախճըկներ արմատան կը տանի,
Տղամարթեր հըմեն կը սպաննի,
Մեզի հըմեն յեղսիր կը տանի։
— Ե՛, Պառավ, մի վախնար,
Ծուռ Տաւվիթն եմ յես, վաղ կ՛երթամ,
Մըսրա Մելիքին պատասխան կու տամ։
Պառավ, կխոնս քանի լեր, ճնճղուկ
Զարկեր, սպաններ եմ մեչ քու կորկինը։
Ենոնք ել լեր, ճըղնճղուկ ին։
— Տաւվիթ, միտնեմ քու արևվուն,
Թե կ՛երթաս, քե պա մ՛ ըսիմ, նոր կնաս։
— Պառավ, դե, շատ ըս ըսար։
— Քու խոր գինք ու զրահն ել տար։
— Ցեմ խոր գինք ու զրահ վիր մոտն ի։

— Քո խրոխտոր Հովհնի մոան իւ
— Ի՞նչ ի չեմ խոր գինք ու գրան։
— Տավիթ, մեռնեմ քու արեվուդ, ինչ ի։
Քու խոր կլխու կուտին ի։
Նաոր վրայու գրեին ի։
Նաոր մեչկի կապն ի։
Նաոր վոտքի ջրմանելն ի։
Նաոր Թուրն ը կնճակին ի։
Նաոր գուրզն ու վահանն իւ
Նաոնք քու խոր կռվու գինքեն իւ
Տավիթ, մեռնեմ քու արեվուն,
Կնա, քու խրոխտոր մըննեն ուղի,
Քու խոր կռվու ծին ուղի։
Քու ախկ Ջալալին ի։

Տավիթ նէտղ, կնաց խրոխտոր մոտ։
— Խրոխտեր, ըսաց, ասու մի նեղվեր,
Տավիթ հաղ սաղ ի, չմեռներ։
Տավիթ կ'երթա կռիվ, կը ապանվի,
Նոր ինչ կը տաս, տուր, թըղ երթա.
Տավիթ Մելիքին գաս չիտաս։
— Տավիթ, դուրբան քըզի, գե, կնա՛։
— Խրոխտեր, գե, չեմ խոր գինք ու գրան տուր։
Ձեմ խոր կըլխու կուտին տուր.
Ձեմ խոր վրայու գրեին տուր.
Ձեմ խոր մեչկի կապն տուր.
Ձեմ խոր վոտքի ջրմիքն տուր.
Ձեմ խոր Թուրն ը կնճակին տուր.
Ձեմ խոր գուրզն ու վահան տուր.
Ձեմ խոր Քու ախկն ի Ջալալին տուր։
— Տավիթ, հաոնք չըմ կը՛տի, դու իւ
— Ջե, չըմ կըտի, չե, ըսա։
— Տավիթ, քու խորքու՞րդ մոան իւ

Տավիթ կնաց դեխ ուր խորքու՞ր
— Խորքու՞ր, չեմ խոր գինք ու գրան դո՞ր իւ
Ըսաց.— Մեռնեմ արեվուդ, Տավիթ.
Քու խոր գինք ու գրաններ պահարանն ինա

Քառասուն մատ թարանջայից տ'իճնիս,
Նոր քու խոր գինքիր տը խասնիս
Թե տաւ վերուցիս, կանաս կովիս.
Թե չե, մ' երթա, չիս կտնա կովիս
Մուռ Տավիթ կնաց, եճալ գաբգամին,
Ուր խոր գրահ, գինքիր տեսալ պատին,
Էքմեն կրգից, քաշից թեվին,
Տաւս խասնից, պերից Մենով Հովանին
Մենով Հովան տեսալ, ուրախացալ,
Ըսաց. «Բանքի Տավիթ խոր տևղ պռնիս
Յես Սասունա Մհերի ախպերն ի,
Յես չեր կտնա պերի տաւս,
Տավիթ կրգից, պերից տուս»

17. Դավիթը գինավաճառում և յեղ հնձում Քուռիկ Ջալալին

Տավիթ պերից տուն, խապալ.
Քառասուն կխոր պամբակ կաւխին տրից,
Նոր կլոխ աքրավ.
Զրահ խապալ, քառասուն կոճակ վեր քաշից,
Նոր կետնեն վեր կտրեցալ.
Մեկկալ կապից, քառասուն ողակ քաշից,
Նոր ուր մեկկ աքտրալ.
Զգմեն խապալ, քառասուն կխոր պամբակ տրից,
Նոր վռասց խետ եկալ.
Թուրն ը կնճակին կապից կողին,
Ինչըխ մեկ պաբդի ծառ քաշ կնաց կետին
'Սաց.— Քրմխալեր, ձին ուր ի, ձի տուր ձի
'Սաց.— Քրմխալեր մեռնի քե,
Մախ քալվին, վոր ձին քու սիրտ կ'ուզի,
Կնա, քաշի տաս, տո, նատի

Տավիթ եկալ կնաց քալվին
Վոր ձետ մեկկի վերեն ծառ տրից,
Պորտը եճալ, խառալ կետին
Տավիթ եկալ քալվից տաս
— Քրմխալեր, ըսաց, յես խոր ձին կ'ուզեմ.

Քաւլի մեչ ծխանք կը խաւուցեմ.
Վար մեկ ծխուն ծեռ կը տեսնեմ,
Որթա կ'ելնեն, կը խաոնեն կեսին։
Քրեխպեր Տաւիթին տարաւ ուրիշ վայրեր,
Զատնուց տուռ ցուց տվեց, ըսաց.
— Տաւիթ, քու խոր ծին հասեղն է.
Մենք չենք կանա մոտ գալ.
Եռոր կեր-կերպակուլ ակռաոտից կը տանք.
Թը կանաս, կնա, քաշէ, խան տուռ
Տաւիթ վառահ տուռ պացեց, ներս մտավ։
Ծինը Մհերի գինքեր, զրահներ տեսավ,
Լավ չճանչցավ, ուրախացավ,
Ուրախ խըրխընջաց, տռճիկ տվեց,
Մեկ վոռ Տաւիթի ճակտին տեպավ,
Տաւիթ ճակտեն մի քիչ կտորավ։
Տաւիթ մոռացավ ծխուն, մազեր պռնեց,
Աչքեր մաժեց, քաշմակ մաժեց,
Ծինը խռախռռաց, ծինը լալն ըսկսավ։
Ելավ, ծինը փայտեից տուռ քաշեց,
Մաքուր ծինը լվաց, ոքրքրի թխմար ըմ տվեց,
Ճեծավ, կլոխ ըմ առան հաճելի կնաց, եկավ.
— Դե, ճնացիր պարեվ, խրթխպեր, ըսաց.—
Յես կ'երթամ կռվու տալա, տեմ Մելիքին։

18. Զինով Հովանի ափսոսանքը

Քրեխպեր կայնավ, լավ աչքեց տղին,
Սիրտ մըտաբռաց, ինք ըսկսեց լալը,
Ըսաց.

«Ափսոս, հեյ-վամ, հազար ափսոս,
Կնաց Սասնա տանն կռուին ը Մհերին.
Ափսոս, հեյ-վամ, հազար ափսոս,
Կնաց Սասնա տանն Շապիկն Զրբխանին.
Ափսոս, հեյ-վամ, հազար ափսոս,
Կնաց Սասնա տանն Քամանչն Զրբխանին,
Հեյ-վամ, Զրբխանին.

Ախտա, հէյ-վախ, հազար ախտա,
Կնաց Սասնա տնեն Թուրն ի կեծակին,
Ա՛խ, Թուրն ի կեծակին.
Ախտա, հազար ախտա, հէյ-վախ ախտա,
Կնաց Սասնա տնեն Քաւռիկն ի Զալալին,
Ա՛խ, Քաւռիկն ի Զալալին.
Ա՛խ, ախտա, հազար ախտա, հէյ-վախ ախտա,
Կնաց Սասնա տնեն Թլոլ Տաւիթի մանկահասակ,
Ա՛խ, Թլոլ Տաւիթի նորահասակ.
Վայ-վայ, հէյ... *

Ըսաց.— Թրմխպեր, քեզ նաա մեկը չասեր,
Գայլ ըսի կը զարկեն, նաա քու պերթ կը պլուցեն.
Պերթ ու տուն, խիմ ու բաղան իրարու կը խառնեն.
Տաւիթի սկսեց քեզել, ծին քշեց.

19. Ձենով Հովանի իրաւը Մարաթուկի չեվ Պողպաթի այուցի մասին

Ծենով Հովան տեսավ Տաւիթի ծին քշեց,
կանչեց.— Տա՛վիթ, Տա՛վիթ, տ'երթամ։
Ըսաց.— Ինչ, Թրմխպեր, տ'երթաս։
Ըսաց.— Տա՛վիթ, կայնե, քեզ պէտ մ' ունենամ։
Տաւիթ կայնավ։
Ըսաց.— Տաւիթ, կ'երթաս կռիվ,
ես մեկ քու խրոխպոր չեմ։
Ըսաց.— Թրմխպեր, ըսա՝
— կ'երթաս, քու ճամպախ Մարաթուկն ի վեր կ'ինէ.
Քու խոր ադրէքատեղ են ի.
կը խառնես ենասեղ, ադրէք կ'անես,
Նոր կ'ելնես, կը խեծնես, կ'անցնես.
Ձեզ թե՛ քու պան հաճող չելնեն։
Ըսաց.— Շատ լավ, Թրմխպեր։
Ըսաց.— Ենասեղ մեկ Պողպատ աւուն կա.
կը քաշես քու Թուր, կը զարկես.
Թե քու Թուր կոպեց, կը հաղթես.

* Ծեր և Կ. Մ.-Ո.

Ծիրանավոր Թադեոս (Կարիկ) Բագրատունիներ (X դ.)

Թե չիմանց, յես ասացի, մ'երթամ,
Տալիք քշեց, ըսաց.
— Ախպերնէրդ, քո՛յրերդ, պարտիզ Աստղիք.
Երթալ յեմ ծես, հաճոզութիւն, գալ Աժենս,
Ըսաց, քշեց, քոռավ, կնաց.

20. Մանուկ Դավիթը խմելով ապրյուրի ջուրը՝ դառնում է իզոր յեվ կռուում է Պողպաթի մյուսը

Տալիք խառամ ուր խոր աղօթքառեղ,
Զկիցավ, թե նա ի ուր խոր աղօթքառեղ,
Ծին նառամ. գնդու գարկեց, չկրնավ.
Ինչ ապաց, չարաց, ափեց, չկրնավ.
Ըսաց. «Հէյ-վաթա, յեմ ծին ըսանդ չկիմնան,
Բա, կովուն ինչըվա ա՞նան, ինչըվա ալ կացնեա,
Քաշեց քուր, ծիս վիզ ալ կարեր.
Քաշեց քուր, մինչեվ կես քաշեց,
Նոդխից քամի մ' գարկեց ուր ճակտին,
Ծիս վերեն քունը առաւ,
Կլորվեցաւ, կեռին ընկաւ,
Կնաց, հենա նռանդ ընդնաւ.
Շատ քնաւ, քիչ քնաւ, չըմ կիտեա,—
Յես գա չե, չըմ ասեա,— գարթնաւ.
Երթալ նառաւ, աչքեր ճմռեց,
Մե կաղ խաց ուր խուրջինեն խառնեց,
Անօթացած եր, սկսեց ուտել
Ջաղը կերաւ, պրծաւ, երթալ կացնաւ.
Տեսաւ՝ Պողպատ սուն նառառեղ կացնած.
«Ինա, ըսաց, յեմ խրոխտոր ըսած ասդեն ի.
Յես խոր՝ Մհերի աղօթքառեղն իա.
Տեսաւ՝ նառառեղ ախպեր ըմ կա.
Երթալ, մե քիչ ձուր ըմ խմաւ,
Նորեն կող երթալ, պառկաւ, քնաւ.
Շատ քնաւ, քիչ քնաւ, գարթնաւ,
Տեսաւ՝ կուռները կլեին ինկեր.
Քաշմաքի ոդակներ կարեր.
Զրեխտ կոճակներ կարեր.

Ելավ, քնասուն կխոր պիմբակ խանեց,
Նոր կուտին տիպրավ, մտավ ուր կլոխ.
Քնասուն ոզակ՝ վըոր քիմիր քաշեր եր,
Ելավ թողեց, նոր եկավ կոճկելու տեղ.
Չրեխեներին՝ քնասուն ոզակ վըոր վեր քաշեր եր,
Նոա քնասուն ոզակ նորեն թողեց,
Վըոր խավասար եճավ վըր բոյին.
Չիմաներ՝ քնասուն կխոր պիմբակ խանեց,
Նոր անկախ ուր վոտքեր մտավ։
Ելավ, ուր ազոխք արաց, ըսաց.

«Յա, խեր կենտանին,
Մարուխկա Պանցր Ասվարածին,
Ախչ Պատրաստէ Տէվխի թեվին»։

Ըսավ, թուրը քաշեց, թալեց սան.
Թուր կարեց, ընցավ, սուն ձեաց կայնուվ։
«Հեյ-վախ, ըսաց, սուն չկարեց, տանռամ.
Յեմ խրոխտոր ըսած կատարվավ»։
Տէվխի տեղացավ, ուրեն անիծեց.

«Մեռքիվ, չորներ, չորներ, չեվներ.
Ընչի Պողպըտե սուն չկըտրեցեր,
Վոր յես հաղխեյի Մըսրա Մելիքին»։

Մեկ են տեսավ՝ են դեխեն քամի մ՝ եկավ,
Չարկեց սան, սուն կլորվավ, ընզավ։
Տէվխի բոատց, ուրեն որչնեց.

«Կանաչես, թեվիկ, կանաչես,
Մեկ տեր ըմ զարկի, կտրվավ սուն.
Ախեր կենտանու ազոխք խասավ ինձ.
Կտրվավ սուն, կտրվավ սուն»։

Ըսեց, ընկավ ճամպախ, քշեց ուր ծին

21. Ծ֊ՇԱՄԻՆԵՐԻ ԲԱՆԱԿԻՑ ԻՄԱՑ ՏԱԼՔ, ՀԱՐՅԱԿՈՒՄՆ ՈՒ ԿՈՏՈՐԱԾՔ

Տ֊ՄԼԻԿ կ'ասաց, խոսամ Բաբմանա պերան.
Մե սրհաբվա ճամպան հետու
կանչից, բռաց Մըսրա զորքերուն.

«Ով վոր հարիւն է, ետզ վառի ելնի.
Ով վոր քնած է, ետզ քնից ելնի.
Ով վոր ծին չի քամքեր է, ետզ քամքի, ելնի.
Ով վոր ուր գնաք չի կապեր է, ետզ կապի, ելնի.
Կռիվ ու սկանք, կռվող կ'ուզեմ.
Ջաանք՝ Տ֊ՄԼԻԿ կ֊ղոմիկ եկավ ու կիղ կնաց.
Ցես Տ֊ՄԼԻԿՆ եմ, յեմ տեմ կռվող կ'ուզեմ.
Լոբներ, ճըննճըղկներ չըմ ուզի, կռվող կ'ուզեմ»։

Տ֊ՄԼԻԿ մոտացավ, բռաց, ճչաց.
— Ելեք վոտքի, գնքեր առեք, կայնեցեք,
Զորքեր տեսան Տ֊ՄԼԻԿՆ, զարմացան, շիշկոան.
— Ես ալ մարդ է, ետզ տեմ կռվել կ'ըլլի
Տ֊ՄԼԻԿ ընկավ զորքի մեչ, ատրավ, պերից,
Մե կողմ ցիր ու ցան ատաց, քշեց
Զորքեր շիմարան, մե կողմ քաշվան։

22. ԾԻՐՈՒՆԻ ԶԱՐԿԱՆԻ ԽՈՐԱՄԱՆԿՈՒԹՅԱՄԲ ԴԱՎԻԹ ԲՌՆՎՈՒՄ Է

Զորքի մեչ մե ծիրունի մարդ ըմ կար.
Ըսաց.— Պերեք, ուրիշ մե ոչին մ' անեննք.
Տ֊ն տեմաց կռիվ տվեք խոտ Տ֊ՄԼԻԿՆ,
Ցես հետևվանց կ֊ղոմիկ կը կպուցեմ,
Կպուկ կ֊ղոմիկ կը քաշեմ իրոր վերևն,
Իրոր հետ կը խոսամ, իրոր պատասխան կու տամ։
Վ֊քոր Տ֊ՄԼԻԿ կայնի, քամաչա անի,
Ջանգ֊ՇՆեր չորս կողմից քաշեք,
ՋնջըՇՆեր չորս կողմից պարկեք,
Կահիճ ցըցեր կեսին պարկեք,
Ցըցեր գնջըՇՆերեն կապեք,

Բա՛լքի ես քո՛ռ ու ծուռ Տա՛վթին պահնե՛ք,
Վռատ, ծեռք կապուկ Մելքին տանե՛ք։

Տա՛վթի սկսավ ուր կռիվ անել.
Մարթիկը հակառեն հա՛ր եկան հարձակվել։
Են մե ծեր մարթի հետևվանց կռնկեր կպուց,
Սկսեց պահցր երկինք վե բա՛ղել։
Կռնկեր վերևվանց եկան Տա՛վթի կլխուն։
— Փռշ, փռշ, փռշ, բռատց ծկռունին,
Տա՛վթ. Աաճեն կրակներ կը բափի կլխուս.
Կայնե՛ր, կայնե՛ր, տես՝ ինչ որի յես։
Հերիք չե ժողովուրթ կոտորե՛ս.
Աաճեն կրակներ կը բափի կլխուս։
Տա՛վթի կայնեցավ, շիշկռեցավ,
Կրակ տեսնալավ ուրիշ նմուշ տեղցավ.
Են վախթ չէնգա՛ղներ զարկին,
Տա՛վթին չորս կողմին կապին.
Ջնջըղներ լավ ամուր հասատատեցին։
Տա՛վթի վոչ առաջ, վոչ ել յես կռնա երթա.
Վոչ ես կող, վոչ ել են կող կռնա երթա։
Խափեցին մարթուն, կապեցին։
Ժողովան, ամա չեն կռնա հա՛ճցին։
Տա՛վթի նեղվավ, հավար կռնչեց։

23. Դավիթը Ջենով Հովանի խրատով ազատվում է յեվ ջարդը շարունակում

Տա՛վթի ծեն կռնաց, Սասուն խռսավ։
Ծենով Հովանն Տա՛վթի ծեն լսավ,
Զախախուրավ, շուռ ըմ վարդց, Քավլեն մտավ.
Սիմսակ ծիու մեչկին ծեռ տրավ.
— Սիմսա՛կ ծին, ըսավ,
Յե՛ր ու խռսցնես ինձ Տա՛վթի կռվին։
Ըսաց.— Մինչ կխռրին։
Ըսաց.— Քու վիզ կտրվեր, ամո՛ չըսեր.
Լաչին խռսնեմ, քե՛ նաչին։
Թողեց, կնաց կռմիր ծիուն.
Կռմիր ծիու մեչկին ծեռ հիռեց.

Կարմիր ծին պորա կնաին խաացրեց,
Ըսաց.— Կարմիր ծին,
Յիւ մը խաացնես ինձ Տաւիթի կռիւնո
Ըսաց.— Մինչեվ արեւ տաքանա, կը խաացնեմ,
— Հէյ-վաթ, քու վիզ կոտրիր, պերան փակիր,
Տաւիթի լաշին խառնեմ, քէ նաշին
Թողեց, կնաց Սեվուկ ծիուն.
Ծեւ արեց մնչկին, փոր չաւեց կնաին
Ըսաց.— Սեվուկ ծին,
Յիւ կը խաացնես ինձ Տաւիթի կռիւնո
Ըսաց.— Թէ կանաս քի պախես, հատատա ինաս,
Մինչեվ մեկ վոտք անես ասպանդակին,
Մեկել վոտք անես մեկել ասպանդակին,
Քի կը խաացնեմ Տաւիթի կռիւնո
Ճակատ պաքեց, Թոսալ վերեն,
Գլեց, նկաւ, մոախըսցաւ, կանչեց.
— Տա՛վիթ, յեմ առէն ալիրեր,
Զանդլի կռիվ չսովորցուցի.
Տա՛վիթ, քեզի չանդլով են պռներ
Տա՛վիթ, հիշա, կանչի՛.

«Յա, խեր կենսանեին,
Մարութկա Պանդր Աւետարծին,
Յայ Պատրաստի յեմ ալ Թևիին.
Մըխտեզ ըմ առ Քաւակու Զալալին,
Չնչըլներ կտոր-կտոր իլնին,
Ամեն ոդակ առս մարթ ապանեին»

Տաւիթի լսեց Ծենով Հովհաննի ծեն,
Հիշաց, ապոթք արաց, կանչեց.

«Յա, խեր կենսանեին,
Մարութկա Պանդր Աւետարծին,
Յայ Պատրաստի յեմ ալ Թևիին,
Մըխտեզ ըմ առս Քաւակու Զալալին,
Չնչըլներ կտոր-կտոր իլնին,
Ամեն ոդակ առս մարթ ապանեին»

Տաւիթի կանչեց, ծին արձակեց,
Տրաձըկեզուն պես՝ չնչըլներ կտրեց.

Հըմեն ոդակնեը ցիրուցան արաց,
Հըմեն ոդակ տաս մարթ սպաննեց,
Նորեն քշեց, ընկալ դորքն մեչ,
Ել մ' ել ճարդ ու կոտոր արաց,
Զորքեր վախացան, փախան։

24. Ալիվոռի խոսքը

Ընդեխից եկավ մե խաչկվոր.
— *Տավիթ, ըսավ, մեռնեմ քու արևովն,*
Ձի վոր ենոնք ել մարթ են, ինսան են.
Ընչի կը կոտորես, ընչի կը սպաննես.
Ձի վոր հասնք ել երեխաներ ունեն,
Տուն ու կնիկ ունեն,
Ախքյառ ու խեղճ մարթիկ են։
— *Ապա ընչի եկած, չեմ խնա կը կռվեն։*
—*Բ'ախպեր Մելիք ի զոռով պերեր.*
Կնա, բ'ախպոր խնա կռիվ եքա։
— *Ապա չեմ ախպեր Մելիք գո՞րն ի։*
— *Գե ենա կանաչ վրանն ի.*
Են վրանից մուխ կ'ելնի.
Են մուխն ել, խո, մուխ չի,
Են ենոր պերնի շոկելքն ի։

25. Մաոա Մելիքը Դավթին խաբում, ձգում է հոի միջ-ցա Քեռով Հովանի խոսքով չկենում է հոից

Տավիթ քշեց ուր ձին, կնաց,
Մելիքի չադըրի առաջ կայնավ։
Ըսաց.— Մելիք գո՞ր ի, ինչ առա գա առաջ։
Ըսին.— Տավիթ, Մելիք չոխ որ կը քնի.
Իրեք որ քներ ի, չորս որ հրլա կա։
— *Ե՛, քնե-մեի չես չեմ կիսի.*
Շուտ ըմ կանչեք, ինչ վեր իլնի։
Գացին, Մելիքին ձեն ալին, ըսին։
— *Ե՛, ըսաց, չըք ինդնի գինդամամ.*
Թողեք՝ քնեմ, գինդամամ։

Ըսաց.— Ելի, Տաւիթին ի հետ։
Ըսաց.— Տաւիթ ինչ պատ ի, չըս կիտիս։
Կող եղաւ, նորին քնաւ։
Ըսին.— Տաւիթ, չէնսի, ինչ անենք։
Տաւիթ ինք կանչից, բառաց.
— Մըսրա Մելիք, ելի կայնի։
Ձառա՝ Տաւիթ կող եկաւ, կող կնաց.
Թե չե Քաւակու Ձալալինից կ'իճնեմ,
Ըզդի ճիչ քուն կը քընըճնեմ։
Մելիք եղաւ նստաւ, տեսաւ
Տաւիթ կայներ ի չադըրի առան տեմ։
Ըսաց. «Ախր, ոթակ ըմ զարկիմ Տաւիթին,
Բաղդի վախնա, առնի փախնի, կնաս»։
Ոթակ ըմ զարկից Տաւիթին,
Մեկ ողնաշար կոտրից Տաւիթին.
Քառասուն գումշու մոճ պակասաւ Տաւիթին։
Տաւիթ ուռացաւ, նստաւ ուր չադըրին։
Մելիք նորին պառկաւ, քնաւ ուր չադըրին։

Մելիք ուր քունին զարթնաւ,
կանչից, ուր մեծամեծներ ժողվից,
Ըսաւ.— Մեծամեծներ, ինչ անենք, խափենք,
Զ'Տաւիթ եղկենք փոս, ճար ըմ անենք։
Մեծամեծներ վորոշեցին.
«Քառասուն գող խորանդը խոր մի փորենք,
Ծալին փռենք, Տաւիթ պերենք, նստըցնենք.
Տաւիթ ընկնի խորի մեչ, Տաւիթին սպանենք»։
Ելան քառասուն գող խոր խոր փորեցին.*
Ծալին պերին, փռեցին խորի վերին.
Տաւիթին որ խոնախ կանչին են առավոտուն։

Ծենով Հովհան կնիկ աստղաբաշ եր,
Ըսաց.— Հովհան, ք'ախտոր լսես աստղ խավար է.
Ձկնի, մե քալաղ ըմ պերեն ուր կ'լոխ։
Հովհան ելաւ, շոտ ուր Սեխուկ նստաւ, կնաց։
Մինչեվ կնաց, Տաւիթին խոնախ կանչին.
Մինչեվ խաւաւ, Տաւիթին խորու վերեն նստուցին.

---

* Խոր — հոր։ Ա մ բ.

Նաոուցին, Տաւիթ, գը՛մփ, ընկաւ տակ։
Ծենով Հոլեան կանչից, կանչեց,
Խոբի տկեն Տաւիթ ձեն ալեց։
Պերին, սալեր քաշին խոբի վերեն.
Խոբի պերան ծածկեցին, պախեցին։
Ծենով Հոլեան կանչից Տաւիթին.
— Տա՛ւիթ, նորեն մոռացար, կանչի։

«Ցա՛, խեր կենտանին,
Մարուքիկ Պանցը Աւարտածին,
Խաչ Պատրաստակ չեմ աչ քեվին,
Ելնեմ տուս մեչ ես խորին»։

Խորոխտոր ձեն խառաւ խորու մեչ։
Տաւիթ կանչեց, ուր ապրիք ըսաց,
Խոբի մե կողմ ճանկըռտեց, քակեց,
Մեկել գեխեն ծակեց, ելաւ տուս։

26. Դաւթի յետ Մելիքի մենամարտը. Դաւիթը սպանում և Մելիքին

Մելիք տեսաւ Տաւիթին, զարմացաւ,
Ըսաց.— Հա, Տաւիթ, փախչա՞ն ես,
Երեխա չես, կ'երևիս, կը փախչե՞ս։
— Չէ, ըսաց, չեմ փախչի, չեմ փախչի։
Տաւիթ կեցաց, ուր ձին պահեց,
Բչեց, եկաւ մեչտեն, ըսեց.
— Հէյ, Մըսրա Մելիք, իննըքա կովնիք։
Ըսեց.— Ծո՛ւռ Տաւիթ, մարթու պես։
Ձեզ սխալեր չեմն եմ, իրեք դըրր զարկիմ,
Թե քեզ սըպանեցի, կ'երթաս քու քիսայինն։
Թե չէ, չես կը նստիմ, ուս զարկ։
Տաւիթ ըսաց.— Ցես կայնա, դե, կնա։
Մըսրա Մելիք խնծալ ուր ձին,
Բչեց, կեցաց մինչեվ ծարկինն,—
Իրեք ավուր ճամպես կեցաց,—
Բչեց, եկաւ, խառաւ Տավիթին,
Գալ ըլ զարկեց Տաւիթին,

Տասվերկու սըհաթ Թող չեճալ կեսին,
— Ե՛, ըսաց, Տաւիթ, խող եյիր,
Խողին խաւասար տուացուցի քեզ,
— Ան, ըսաց, Մելիք, խող եյի,
Խողին խաւասար տուացուցիր ձի,
Գե հասնիդ եմ, ինչ արե տու ձի,
— Ան, տնամիր, յեմ ճամպան մոտն եր.
Թափ չիտաց մինչ յեմ գալիս,
Վոր գարկեյի, սպաննեյի Տաւիթին,
Ըսաց, տուացավ մեկ ել քշեց, կնաց.
Կնաց, խոտավ մինչեվ Դիաբրաքիր,
Ընդուց քշեց, եկավ մեյդնի կլոխ,
Եկավ, գալ ըմ թալեց Տաւիթին
Մե որ թամամ Թող պռնեց կեսին.
— Հա, ըսարխս խող եյիր, խող տուացար,
— Չե, չէ, Մելիք, յես սաղ-սլամաթ եմ.
Ցես քեզի տը խող տուացընեմ.
Ելի տուացավ, քշեց, կնաց.
Գշեց, կնաց մինչեվ Բալաճուկ.
Բալաճուկին ձին թափ քշեց, եկավ.
Եկավ, խոտավ մեյդընի կլոխ.
Եկավ, գալ մ' ել թալեց Տաւիթին.
Իրեք որ Թող-դուման չիկրցավ կեսնին.
— Խող եյիր, ըսաց, խող տուացար.
— Չե, չէ, Մելիք, յես սաղ-սլամաթ եմ,
Ցես քեզի տը խող տուացընեմ.
— Ե՛, ըսեց, տնամիր, մեկ ել երթամ.
— Չե, ըսավ, գո՞ր տ'երթաս.
Կարք իմն ի, նորաթ իմն ի.
Աչխար գործվ ի, չե՞ քե գոռավ ի.
Մելիք, արի նատի, յես կ'երթամ,
Մելիք եկավ, նստավ մեյդնի մեչ,

Մելիքի մեր եկավ, ըսաց.
— Վռրտի, Տաւիթ, Մելիք ք'ախպերն ի.
Մ' անի բերախտութինդ.
— Խա, մարե, չեմ անի բերախտութեն,
Իրեք դըրը տը գարիմ Մելքին.

Մեկ տվեր եմ քու ծըծին խաթըր,
Վոր ձի չախեր ես, պախեր ես.
Մեկն էլ մեր խոր Աածուն խաթըր.
Մեկ դըրբ կը դանեմ՝ ինք, ուր բախտ
— Ապրես, վոբաշ, ապրես, Տավիթ,
Ես մեկ դըրբ էլ ձի խաթըր արա
— Ձե, մարե, աշխարք կը ծըծդան մեր վրա.
Կ'ըսեն՝ Տավիթ երեխա չի, պա՛ մ' չկիսի,
Մեկ դըրբ կը զարկիմ, համա թուլ կը զարկիմ,
Ըսաց.— Դե, լավ, մեկ դըրբ զարկի
— Մեկիր, ինչով զարկիմ՝ թրով, թե գավդով
Մեկիք ուր մոքի մեչ ըսաց.
«Ջանըմ, Տավիթ ասա գավդով զարկի,
Եսոր գավդին սեմանալ կ'իլնի,
Տավիթ մե դըրբ թրով զարկի,
Կ'ելնիմ, կը մանիմ պահարան, կ'ազատվիմ»
Ըսաց.— Տավիթ, մե դըրբ թրով զարկ.
Համա արի, եսոր դինջանանք, վոչ զարկ
— Ամա, ըսաց, եսոր էլ դինջացի, վաղն էլ.
Մենք ախպեր ինք, խո, դուշման չինք

Մեկիք քոռասուն գաղանով մե խոր փորեց.
Քառասուն ճաղկի քար տրեց վրեն.
Քառասուն գավդու կաշի տրեց եսոր վրեն
Ըսաց.— Տավիթ, չես կը մանեմ ես խոր,
Տա՛ քու թուր տիր ըմ կը թաղես.
Խասուցիր, խասուցիր. չխասուցիր,
Ցես կ'ելնիմ տաս, դեր չես զարկիմ

Տավիթ կնաց, եկավ, քաշեց ուր թուր,
Կանչեց, ըսաց.

«Ցաղ, խեր կենասանին,
Մարութկա Պաղդը Աավարածին,
Ախչ Պատրասան չեմ աչ թևվին.
Թուր ըմ թաղիմ Մըսրա Մելքին,
Ճակատից կորե, վոտքերուց իլնի տաս,
Հալա յոթ գաղ ել մանե կեսնե»

Ադոթք արաց, ծուր ըմ ծալից.
Կարնց քաւասուն ճաղկի քար.
Կարնց քաւասուն գամշի կաչին.
Կարնց Մըսրա Միկըլին՝
Կարնց ճակտից, վոտքերուց կլոր ամա,
Հալա յոթ գող ել մոտալ կնտին
Ըսաց.— Տա՛վիթ, հալա սող եմ,
Ըսաց.— Միկի՛ք, դե քեզ ծախ առար
Միկիք գինք ծախ ոսկց, եղավ երկու կտոր.
Տագակ ըմ կնաց դես, տագակ ըմ՝ դեն

Տավիթ հրամայնց Մըսրա զորքերուն.
— Ուր դեխեն նկել եք, կնայեք ծեր դեխեք.
Ելնք, կնայնք ծեր աներ, ոըհաթ ետաեք
Մըսրա երկիր ոսկց ուր մար
Մեր վերցոց ուր զորք, կնաց Մը՛սըր.
Ինք տառպալ, եկավ Սասուն

Դ

ԴԱՎԻԹ-ՅԵՎ ԽԱՆԴՈՒԽԹ

27. Դավիթը լսելով գալաաքի գովքը՝ գնում է խանդուխթ մաս

Խանդուխթ խոնարհ լսավ Տավթի ձևն,
Ուր մըսրըր որոխկնց Տավթի մոտ
Տավթի մոտ եկավ մըսրըր,
Սկսնց ուր տասիղով գնվել Խանդուխթին.

«Խանդուխթ կեղեցիկ բոյ ունի.
Խանդուխթ հակա մարմին ունի.
Խանդուխթ կլոր աչքեր ունի.
Խանդուխթ կամար ունքեր ունի.
Երեհաներ ոսպիշո նուռ նմանի.
Աչխըրնա անհատ ի, նման չունի.
Հազարավոր ուղողներ եկած հոնի,
Մեկուն չծոդի, մեկուն չհանվնի
Աչխըրնա կեղեցիկն ի, նման չունի

Տավթէ, ք'անուն Յանդուխ լսիր ի.
*Տավթէ, քեզի Յանդուխ լայեղ իւ։**

Լսալ Տավթէ, «է՜-է...» արաց.
— Մըտրըմ՛բ, գիվացիր, սիրտս պղտորեցիր,
Մուխ պանիրով իմ կլոխ կապեցիր,
Կու գամ, քու խանութ անհնամ.
Համա յիվի հաճողվի՝ տեսնամ։

Են որ ընցավ, մեկ 'լ որ ընցավ,
Մըտրըմ չերթա, Տավթին ականջ չարավ.
Ելավ, նորեն Տավթին եկավ.
Նստավ, տավիղ սազեց, Յանդուխին գիվաց.
— Տավթէ, լսէր, Յանդուխին գիվամ.

«Յանդուխ կեղեցիկ բոյ ունի.
Յանդուխ հակա մարմին ունի.
Յանդուխ կլոր աչքեր ունի.
Յանդուխ կամար ունքեր ունի.
Երեսներ ոսպիշո նուռ նմանի.
Աչքերիս անհաս ի, նման չունի.
Հազարավոր ուղողներ եկած հոնի,
Մեկուն չէուղի, մեկուն չհանիւեր։
Աչքերիս կեղեցիկն ի, նման չունի։
Տավթէ, ք'անուն Յանդուխ լսիր ի.
Տավթէ, քեզի Յանդուխ լայեղ իւ։

— Տավթէ, կ'ասեր՝ ա'երթամ.
Ապա ինչի չելլիր, կացիր։
— Մըտրըմ՛բ, վախենամ, թե սուբ կ'ասես.
Մըտրըմներ չատ սուբասան կ'ըլնին։
— Տավթէ, չան պես չվան յիմ վիզ կը տնիս
Չիս քու հետ քաշիս, կը տանիս.
Թե վոր ողորթ չեղավ, սուբ ըլնի,
Լակոտու պես յիմ վիզ կը քաշիս։
— Է՛, մըտրըմ՛բ, բռէ ի պես խոփիս,
Բռէ ի պես խալիս, մաշիս,

---

* Ե՛կր եւ Կ. Մ.-Ո.

Թըխ քու Խանդութ խանում քոչիս
Համոզվալ Տավթի,
Ելնի, մեկ ’լ որ խնծալ Քուռիկ Ջալալին,
Ուր քոր ավից Թըխ Խանդութ խանըմին,
Կնաց, խաստալ Խանդութ խանըմի սահմանին,

28. Դավթի ամուսնությունը. Միհրի ծնունդն ու Բաղայրում փակվելը չեն Դավթի սպանումը

(կրճատ պատմած) *

Պատասխան-ջուաբ ավին Խանդութին,
Խանդութ խանում առից ուր ազքեր,
Եկավ, կայնավ Տավթի հառաճիվ,
Տավթի աչքից Խանդութին, տեսավ՝
Աղորթմանց մըտըրըմ ճիշտ ի գիվարդե,
Տավթի մեկ չի՝ տաս սրտով
Խանդութի վրեն սիրահար տառցավ,
Խանդութ խանըմի խետ փսակվեցավ,
Գինի մ’ տարի ապրեցավ,
Խանդութ խանըմեն մեկ տղա մ’ ունեցավ,
Տղի անուն տըրին Միհր,
Ելնելու գնի տղայի ծեռ պատվավ,
Միտաց մեկ հղին երուն տեսավ,
Տավթի ըսաց. «Միհեր,
Երունեսում մարթ ա’իլնիս,
Երեխա-տղա չ’ունենաս, անիծված իլնիս»

Հիմա էլ կ’ըսին, որ վանա Հակըռիս քարի մեչ մի պղտի քարայր կա։ Միհեր են քարայրի մեչ մտած է, անհայտ է են քարայրի չորս պատերն էլ պեվեռապիր գրուկ է։ Ձեռ չեմ աչքով տեսած եմ։

Ես էլ Պղտիկ Միհրի տեղ։

Տավթի մե քանի տարի եռատեղ տիրեց,
Տավթի գուլում ապաց, ինչ ապաց,
Խանդութ խանում Միհեն քոխեցավ,

* Տես առաջաբանը Ա մ.

Թանդուք խանում ուղեց ապաննել, պայց չկարցավ ինք։ Չադի պատվու ծեռքով ըսպաննել տվեց։

Չադի պատավ, զինին խոմ կրակ դնելով՝ շատ կաքմըրցոյց։ Տանվիթի քնած ժամանակին պերեց Տանվիթի արխին զարկեց։ Մինչեվ Տանվիթ զարթնալուն՝ սիրտը ծակեց, չկրնար խոսվիլ. Տանվիթ մեռավ...

Վերջ Ա. հատորի

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

էջ

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ—Գրած. Մ. Աբեղյան, Կ. Մելիք-Ոհանջանյան .. .. ե— ը
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԱԽԱԲԱՆ—Գրած. Մ. Աբեղյան, Կ. Մելիք-Ոհանջանյան .. ԽԹ—ԽԳ
ՆԱԽԱԲԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐԻ. *Տեղագրութիւն՝ Մոկաց, Շատախի, Սպարկերտի, Գավաշի և Հայոց Ձորի*—եմբագրություն .. .. ՄԱ—ՄԱ
ԲԱՐԲԱՌԱՑԻՆ ՓԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐՒ՝ *Մոկաց, Շատախի, Սպարկերտի, Գավաշի և Հայոց Ձորի պատուճներէ*—եմբագրություն ՄԹ—ՅԹ

1. ԴԱՎԻԹ ՑԵՎ. ՄՀԵՐ, *պատմեց* Մոկացի Նախո Քեհի. *գրի առաւ* Մատեոս Աբեղյան 1
2. ՍԱՍՄԱ ՓԱՀԼԻՎԱՆՆԵՐ ԿԱՄ ԲԼՈՐ ԴԱՎԻԹ ՑԵՎ ՄՀԵՐ, *պատմեց* Մոկացի Խապոյենց Ջաֆիկ. *գրի առաւ* Բագրատ Խալաթյանց .. 55
3. ՍԱՆԱՍԱՐ ՑԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ, *պատմեց* «Մի Մոկա[illegible]. *գրի առաւ* Գարեգին Հովսեփյան 123
4. ԲԱՂԴԱՍԱՐԻ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹՅՈՒՆԸ, *պատմեց* «Մի ուրիշ Մոկացի». *գրի առաւ* Գարեգին Հովսեփյան 137
5. ԴԱՎԻԹ ՑԵՎ. ՄՀԵՐ, *պատմեց* Մոկացի Հովան. *գրի առաւ* Գարեգին Հովսեփյան 157
6. ԲԼՎԱՏ ԴԱՎԻԹ ՑԵՎ. ՄՀԵՐ, *պատմեց* Մոկացի Հովակիմենց Ղազար. *գրի առաւ* Առաքել Աբեղյան 247
7. ՍԱՆԱՍԱՐ ՑԵՎ. ԲԱՂԴԱՍԱՐ, *պատմեց* Մոկացի Սախո. *գրի առաւ* Սարգիս Հայկունի 301
8. ԴԱՎԻԹ ՑԵՎ. ՄՀԵՐ, *պատմեց* Մոկացի Վարդան. *գրի առաւ* Սարգիս Հայկունի 327
9. ՋՈՋԱՆՑ ՏՈՒՆ, *պատմեց* Մոկացի Թումա Գեւորյան. *գրի առաւ* Սարգիս Հայկունի 379
10. ՍԱՍՆԱ ՓԱՀԼԻՎԱՆՆԵՐ. *պատմեց* Մոկացի Վարդան Մուխոի-Բազիկյան. *գրի առաւ* Մոկացի Հարություն Թիլանյան 471
11. ՍԱՍՆԱ ԾՌԵՐ, *պատմեց* Մոկացի Վարդան Մուխոի-Բազիկյան. *գրի առաւ* Սեբեոսիոս Տեր-Հակոբյան 525
12. ՍԱՍՆԱ ԾՌԵՐ, *պատմեց* Մոկացի Մանուկ Հարությունյան. *գրի առաւ* Կարապետ Մելիք-Ոհանջանյան 601
13. ԴԱՎԻԹ ՑԵՎ. ՄՀԵՐ, *պատմեց* Շատախցի Մկրտիչ Հարությունյան. *գրի առաւ* Սարգիս Հայկունի 619
14. ԴԱՎԻԹ ՑԵՎ. ՎՀԱՔԻ ԿՌԻՎԸ, *պատմեց* Շատախցի Մանուսակ Ջաղոյան. *գրի առաւ* Շատախցի Շահեն Կուժիկյան 701
15. ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՎԻԹ, *պատմեց* Շատախցի Գրիգոր. *գրի առաւ* Սեբեոսիոս Տեր-Հակոբյան 721

էջ

16. ՍԱՄՆԱ ՏԱՎՔԻ ԽՆԴՔԸ, պատմեցին Շատախցի Թաւո Մուրադյան և Ավո Չադոյան. գրի առավ Կարապետ Մելիք-Ոհանջանյան 753
17. ԴԱՎԹԻ ԿՈՒՒԸ ՄՄՐԱ ՄԵԼԻՔԻՑ ՀԵՏ, պատմեց Շատախցի Ագիշ Դարիբյան. գրի առավ Կարապետ Մելիք-Ոհանջանյան 785
18. ԹԼՈՒ ԴԱՎԹԻ, պատմեց Սպարկերցի Փառիկ. գրի առավ Առամ Դանալանյան 815
19. ՉՈՉԱՆՑ ՏՈՒՆ ԿԱՄ ՍԱՍՈՒՆ ԾՌԵՐ, պատմեց Թավաշցի Ճղիկազար Հակոբյան. գրի առավ Հարություն Ավչյան 831
20. ՍԱՆԱՍԱՐ ՑԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ, պատմեց Թավաշցի Զաւզար Տեր-Մկրտչյան. գրի առավ Թավաշցի Առաքել Բարսեղյան 871
21. ԹԼՈՐ ԴԱՎԹԻ ՑԵՎ ՄՀԵՐ, պատմեց Թավաշցի Մարգարիտ Մարգսյան. գրի առավ Սենեքերիմ Տեր-Հակոբյան 887
22. ՍԱՍՆԱ ԾՌԵՐ, պատմեց Թավաշցի Գրիգոր Փախան Ճղիկազարյան. գրի առավ Սենեքերիմ Տեր-Հակոբյան 935
23. ՍԱՍՆԱ ԾՌԵՐ, պատմեց Թավաշցի Համբարձում-Հասպո Գրիգորյան. գրի առավ Սենեքերիմ Տեր-Հակոբյան 979
24. ՉՈՉԱՆՑ ՏՈՒՆ ԿԱՄ ՍԱՍՈՒՆ ԾՌԵՐ, պատմեց Հայոց Ձորի Կազարյան Թաւո. գրի առավ Աննայս վրմն 1023
25. ՍԱՍՆԱ ԾՌԵՐ, պատմեց Կանեցի Հովան Չոճոբյան. գրի առավ Կարապետ Մելիք-Ոհանջանյան 1086

Ն Կ Ա Ր Ն Ե Ր

1. *Պրոֆ. Մանուկ Աբեղյան (էջ ե—ը).* 2. *Մոկացի Նախո Քեռի (էջ 3).* 3. *Խաչոյենց Ջաւիկ (էջ 57).* 4. *Դադիկ Բագրատունի (էջ 193).* 5. *Ագքաժարի յեկեղեցու բարձրաքանդակները (էջ 265).* 6. *Ամիր Հասան (էջ 401).* 7. *Դադիկ Արծրունու բարձրաքանդակին Ագքաժարի յեկեղեցու արտաքին պատի վրա (էջ 473).* 8. *Ագքաժարի յեկեղեցու բարձրաքանդակները (էջ 529).* 9. *Մանուկ Հարությունյան (էջ 603).* 10. *Ռաչո Մուրադյան (էջ 755).* 11. *Ավո Չադոյան (էջ 761).* 12. *Ագիշ Ղարիբյան (էջ 787).* 13. *Սպարկերցի Փառիկ (էջ 817).* 14. *Մարգարիտ Մարգսյան (էջ 889).* 15. *Գրիգոր Փոխան (էջ 937).* 16. *Համբարձում-Հասպո Գրիգորյան (էջ 981).* 17. *Մշրատ և Գուրգեն (Գոբիկ) Բագրատունիներ (էջ 1113).*

